

DE BOEKEN VAN HET NIEUWE TESTAMENT

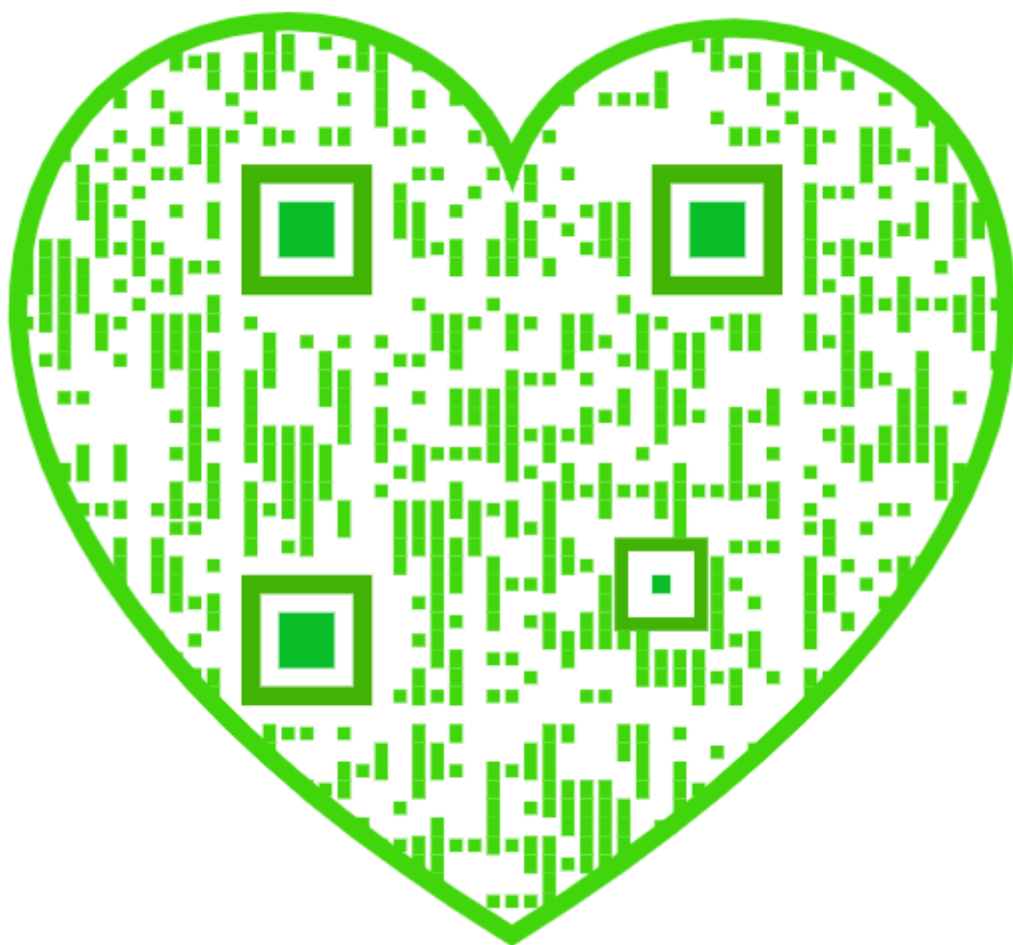
VERTAALD EN UITGELEGD DOOR

DR. JOS. KEULERS

PROFESSOR AAN HET GROOT-SEMINARIE
TE ROERMOND

J. J. ROMEN & ZONEN, ROERMOND—MAASEIK

HET EVANGELIE VAN JOANNES

VERTAALD EN UITGELEGD DOOR

DR. JOS. KEULERS

PROFESSOR AAN HET GROOT-SEMINARIE
TE ROERMOND

1936

J. J. ROMEN & ZONEN, ROERMOND—MAASEIK

IMPRIMATUR.

Ruraemundae, d. 20 m. Augusti 1936.

Dr. A. TERSTAPPEN, a. h. d.

Het Evangelie van Joannes.

De schrijver van het vierde evangelie is de apostel Joannes. Evenals de eerste evangelist, behoort de vierde dus ook tot de twaalf, die Jezus gedurende zijn openbaar leven voortdurend vergezelden en oog- en oorgetuigen waren van de evangelische feiten en woorden. Hij is ons bekend uit de synoptici. Dezen leeren ons, dat Joannes de zoon was van Zebedeüs en Salome, dat hij in Bethsaida woonde en het beroep van visscher uitoefende op het meer Genesareth. Zijn vader schijnt tamelijk welgesteld geweest te zijn; want het evangelie maakt melding van de loonknechten, die hij in dienst had (Mc. 1, 20). Met zijn broeder Jacobus behoorde hij tot de eerste vier, die tot leerlingen werden uitgekozen (Mt. 4, 21 vlg.; Mc. 1, 19 vlg.; Lc. 5, 10 vlg.). In de apostel-lijsten staat zijn naam éénmaal op de tweede plaats (Hand. 1, 13), éénmaal op de derde (Mc. 3, 17) en tweemaal op de vierde (Mt. 10, 2; Lc. 6, 14). Met Petrus en zijn broeder Jacobus vormde hij het bevoorrechte drietal; zij alleen mochten tegenwoordig zijn bij de opwekking van Jäirus' dochter, bij Jezus' verheerlijking op den berg en bij den doodsangst in Gethsemani. Hij was van nature driftig en onstuimig; want Jezus gaf hem en Jacobus den bijnaam van „donderzonen” (Mc. 3, 17). Van dezen karaktertrek vinden wij in de evangeliën enkele bewijzen. Zoo was het vooral Joannes, die vertoornd was over het feit, dat eenige mannen, die zich niet bij Jezus hadden aangesloten, toch in Diens naam booze geesten uitdreven (Mc. 9, 37—39). Hij en Jacobus wilden het vuur uit den hemel afroepen over de Samaritaansche stad, die den Zaligmaker niet opnam (Lc. 9, 52—56). De eerezucht van het broederpaar bleek uit het feit, dat zij zich, door de voorspraak hunner moeder, de eerste plaatsen in Jezus' rijk wilden verzekeren (Mt. 20, 20—23; Mc. 10, 35—40). Met Petrus, Jacobus en Andreas mocht Joannes de voorspellingen omtrent de verwoesting van Jerusalem vernemen (Mc. 13, 3). Hij was het ook, die met Petrus de voorbereidingen voor het Paaschmaal moest treffen (Lc. 22, 8).

Omtrent zijn latere lotgevallen is niet veel bekend. Na de nederdaling van den H. Geest predikte hij met Petrus te Jerusalem; zij bewerkten in Jezus' naam de genezing van den lamme bij de tempelpoort (Hand. 3, 1—11) en stonden diens dienstegevolge te recht voor het Sanhedrin (Hand. 4, 1—22). Toen de apostelen vernamen, dat er in Samaria veel bekeerlingen waren, zonden zij Petrus en Joannes om hun het H. Vormsel toe te dienen (Hand. 8, 14—17). Paulus, die Joannes tot de zuilen der Kerk rekent, trof hem te Jerusalem bij gelegenheid van het apostelconcilie (Gal. 2, 9). Het laatste, wat de H. Schrift van hem mededeelt, is zijn verbanning naar het eiland Patmos (Openb. 1, 9).

In de christelijke oudheid was men algemeen overtuigd, dat de apostel Joannes de schrijver was van het vierde evangelie. Ireneüs en Epiphanius maken echter melding van een secte in Klein-Azië, die omtrent 165 n. Chr. het auteurschap van Joannes ontkende. Met een ironische woordspeling werden zij door Epiphanius „alogoi” genoemd: „Omdat zij den Logos, die door Joannes gepredikt is, niet aannemen, zal men hen „alogoi” (berooft van verstand) noemen.” Deze naam is hun bijgebleven. De reden, waarom de „alogoi” Joannes’ auteurschap ontkenden, is reeds een voldoende weerlegging. Ireneüs (Adv. haer. III, 11, 9) verzekert ons namelijk, dat zij zich vijandig toonden tegen het vierde evangelie, omdat de Montanisten daarvan misbruik maakten om hun dwaalleer te verdedigen. Hun meening is dan ook zonder invloed geweest op de kerkelijke traditie. De moderne critici kunnen zich niet op hen beroepen om het getuigenis der oudheid aan het wankelen te brengen.

Eerst in de 19de eeuw ontbrandde de strijd tegen het vierde evangelie opnieuw. Grooten indruk maakte het boek van C. Th. Bretschneider (*Probabilia de evangelii et epistolarum Johannis apostoli indole et origine*, Leipzig 1820). De schrijver toonde zich door de weerleggingen, welke van verschillende zijden gegeven werden, overtuigd; maar de door hem opgeworpen moeilijkheden vormden sindsdien het uitgangspunt van de bestrijding van het vierde evangelie. De daarop volgende aanval ging uit van Strauss, die in zijn „*Leben Jesu*” (Tübingen 1835—1836) de vier evangeliën als mythen beschouwde. Ook de school van Tübingen stond zeer vijandig tegenover het vierde evangelie, waarin zij sporen van het Gnosticisme meende te vinden, en plaatste zijn ontstaan in het einde der 2de eeuw. De vrijzinnige Protestanten, die de synoptici althans ten deele in eere herstelden, gaven de historische waarde en dientengevolge ook den apostolischen oorsprong van het vierde evangelie prijs. Daar zij Jezus enkel als het grootste religieuze genie, als den leermeester van den volmaakten godsdienst erkenden, maar zijn Godheid loochenden, was deze houding konsekwent. Zij vonden hun „historischen” Jezus in de synoptici, waarvan zij voor een groot deel de geschiedkundige waarde erkenden; maar het vierde evangelie leerde zóó duidelijk Jezus’ Godheid, dat zij zijn gezag zooveel mogelijk trachtten te verminderen. Dat dit evangelie zou geschreven zijn door een ooggetuige, was volgens hen onmogelijk; het was een theologische bespiegeling over Jezus, geschreven door een Christen uit de 2de eeuw. Toch zijn er onder hen (bijv. Harnack), die toegeven, dat het vierde evangelie waardevolle historische gegevens bevat, welke van den apostel Joannes afkomstig zijn.

Onze tegenstanders zien zeer terecht in, dat er een nauw verband bestaat tusschen de historische waarde van het vierde evangelie en zijn apostolischen oorsprong. Is het door den apostel Joannes geschreven, dan kan men moeilijk zijn historisch karakter ontkennen. Meer dan bij de synoptici, is hier het onderzoek naar den schrijver noodzakelijk.

Wat leert de traditie daaromtrent?

De eerste duidelijke sporen van het vierde evangelie vinden wij in de brieven van Ignatius van Antiochië (begin 2de eeuw). Dit wordt soms verklaard uit het feit, dat beide geschriften voortbrengselen zijn van dezelfde theologische school, die in Klein-Azië zou gebloeid hebben. Maar het bestaan dezer school is niet meer dan een veronderstelling. Wanneer men de gedachten en de uitdrukkingwijze van Ignatius met het vierde evangelie vergelijkt

(zie Lagrange, *Saint Jean*, blz. XXV—XXVII), dan komt men tot het besluit, dat de bisschop van Antiochië niet alleen het onderricht van Joannes kende en zich door zijn geest had laten inspireeren, maar dat hij diens evangelie reeds onder oogen had en gebruikte. Nog duidelijker blijkt het bestaan van het vierde evangelie uit de geschriften van den H. Justinus (midden 2de eeuw). Hij spreekt meermalen van den Logos, den eenigen Zoon des Vaders, die vóór de schepping bij God was en door wien in den beginne alles geschapen werd. Hij maakt een duidelijke toespeling op Joa. 3, 3, wanneer hij zegt: „Christus heeft immers gezegd: Wanneer gij niet opnieuw geboren wordt, zult gij het rijk der hemelen niet binnengaan” (1 Apol. 61, 6). In zijn „*Dialog met Tryphon*” vermeldt hij de koperen slang als een symbool van Jezus’ kruis (vgl. Joa. 3, 14 vlg.). Omtrent 170 vervaardigde Tatianus zijn Diatessaron, waarin met de synoptici het vierde evangelie werd opgenomen.

Als bewijs voor de oudheid en het vroegtijdige gezag van het vierde evangelie kan men ook aanhalen het papyrus-fragment, dat gevonden werd in de bibliotheek „John Rylands Library” te Manchester en uit de streek van Fayum of Oxyrhynchus in Midden-Egypte afkomstig is. Dit fragment is uitgegeven en beschreven in 1935 door C. H. Roberts (*An unpublished fragment of the Fourth Gospel in the John Rylands Library*, Manchester). Het bevat een gedeelte van het lijdensverhaal uit het vierde evangelie (18, 31—33. 37. 38). Wegens den geringen omvang is het voor de tekstkritiek van weinig belang, maar voor de echtheid van het evangelie is het een sterke bevestiging. Palaeografen van naam (zoals Fr. Kenyon, W. Schubart en H. I. Bell) zijn van oordeel, dat dit fragment het oudste handschrift van den Bijbel is, dat wij bezitten. Roberts leidt uit palaeografische gegevens af, dat de codex, waarvan het deel uitmaakte, vóór het midden der tweede eeuw geschreven is. Wanneer dit waar is, dan komen wij tot de conclusie, dat het vierde evangelie, eenige tientallen jaren na zijn ontstaan, in Egypte in omloop was, wat niet alleen zijn oudheid aantoont, maar ook een sterke aanduiding is voor zijn apostolischen oorsprong (vgl. A. Merk, *De fragmento quarti evangelii vetustissimo*, Biblica 1936, blz. 99—101). — Wij kunnen ons bovendien beroepen op een vijftal fragmenten, welke gepubliceerd zijn door H. I. Bell en P. C. Skeat (*Fragments of an unknown Gospel and other early Christian Papyri*, Londen 1935). Deze fragmenten maakten deel uit van een niet-geïnspireerde levensbeschrijving van den Zaligmaker en worden daarom „een onbekend evangelie” genoemd. Volgens het oordeel van Bell en Skeat, dat bevestigd wordt door andere vakkundigen als Kenyon en Schubart, zouden zij zeker niet na 150 te dateeren zijn. De groote overeenkomst van deze papyrus-teksten met de parallele plaatsen van de canonieke evangeliën, speciaal van Joannes, doet de vraag stellen, welke hun onderlinge verhouding is. Bell en Skeat spreken zich uit voor de meening, dat het „onbekende evangelie” onafhankelijk is van de canonieke evangeliën, dat het dus een van de vele pogingen is om het leven van Jezus te beschrijven, waarover Lucas (1, 1) spreekt. Meer en meer echter hellen de geleerden over tot de opvatting, dat het een bewerking is van den evangelie-tekst. Vooreerst zijn er enkele legendaire gegevens aan den canonieken tekst toegevoegd, die het vermoeden wekken, dat de schrijver niet zoo dicht bij de gebeurtenissen stond. Vervolgens zijn er enkele bijzonderheden, die een minder juiste kennis van de evangelische gebeurtenissen verraden. Ten slotte worden sommige gegevens uit de synoptici en Joannes tot één verhaal gecompileerd, en niet op een zeer gelukkige

wijze. N. Greitemann (*Onze evangeliën in het licht van een belangrijke papyrus-vondst*, Het Schild, 1935, blz. 241—248), die deze argumenten ontwikkelt, komt tot de conclusie, dat de samensteller van het „onbekende evangelie” een epigoon is, wiens invloed op onze evangeliën niet is te aanvaarden, maar die vrij uit onze evangeliën heeft geput en in het bijzonder uit Joannes. Dezelfde opvatting wordt voorgestaan door L. Rood (*Nog weer oudere Bijbelsche handschriften*, Studiën 1936, blz. 232—238). Al kan men, wegens den geringen omvang van het bewijsmateriaal, uit deze papyrus-teksten niet met volle zekerheid afleiden, dat de canonieke evangeliën vóór 150 in hun geheel bestonden, zij vormen niettemin een zeer krachtige bevestiging van de christelijke traditie.

Uitdrukkelijke getuigenissen, dat de apostel Joannes het vierde evangelie schreef, vinden wij in de 2de helft der 2de eeuw in alle deelen der Christenheid. Voor de Romeinsche kerk noemen wij het fragment van Muratori, voor de Egyptische Clemens van Alexandrië, voor de Gallische Ireneüs van Lyon, voor de Noord-Afrikaansche Tertullianus.

Alle geleerden, ook de meest radicale, geven toe, dat de geschriften, welke aan Joannes worden toegeschreven (het vierde evangelie, de drie brieven en de Apocalyps), in Klein-Azië ontstaan zijn; er zijn zelfs tal van aanduidingen, welke meer speciaal wijzen op Ephese. Wanneer het nu niet waar is, dat de apostel Joannes in Klein-Azië verbleef, dan valt daarmee zijn auteurschap van het vierde evangelie. Daar vele critici inderdaad Joannes' verblijf in Klein-Azië loochenen, moeten wij ook omtrent dit punt de traditie onderzoeken.

De meening, dat de apostel te Ephese verbleef, vinden wij op het einde der tweede eeuw als een vaststaande traditie bij Tertullianus, Clemens van Alexandrië en in de Acta Joannis. Van meer gewicht is het getuigenis van Polycrates, die bisschop was in Ephese zelf; deze maakt in een brief aan Paus Victor (omtrent 190) melding van Joannes' dood te Ephese. Verder hebben wij de zeer nadrukkelijke bevestiging van Ireneüs in zijn werk tegen de ketters (tusschen 177 en 189 geschreven); hij zegt o.a.: „Joannes, de leerling des Heeren, die aan zijn borst rustte, gaf ook een evangelie uit, terwijl hij te Ephese in Azië verbleef.” Daarbij is Ireneüs niet de tolk van een gerucht; want hij beroept zich op de z.g. „Ouden” (presbyteroi) van Klein-Azië, die Joannes, den leerling des Heeren, gezien hebben; onder deze „Ouden” noemt hij er twee met name: Papias, bisschop van Hiërapolis, en Polycarpus, bisschop van Smyrna. In een brief aan zijn jeugdvriend Florinus, die zich door ketters had laten misleiden, herinnert hij dezen aan den tijd, toen beiden den ouden bisschop van Smyrna hoorden vertellen over zijn omgang met Joannes en de anderen, die den Heer gezien hadden. Door de betrekkingen van Ireneüs met Polycarpus en van Polycarpus met Joannes krijgt het getuigenis van Ireneüs een geheel bijzondere waarde. Ten slotte hebben wij nog het getuigenis van den H. Justinus, die langeren tijd te Ephese woonde en in zijn „Dialog” van Joannes' verblijf in die stad melding maakt.

Daar de traditie van Joannes' verblijf te Ephese vooral berust op het getuigenis van Papias, Polycarpus en de ongenoemde „Ouden”, dat ons alleen door Ireneüs bekend is, richten de aanvallers der tegenstanders zich vooral tegen den bisschop van Lyon. Zij stellen hem voor als een lichtgeloovigen en kortzichtigen man, wiens woord weinig of geen gezag heeft.

Men kan toegeven, dat niet alle inlichtingen van Ireneüs, ondanks zijn

goede trouw, even geloofwaardig zijn. Maar in de kwestie, welke ons bezig houdt, betreft zijn getuigenis gewone, nuchtere feiten, waarin een man met gezond verstand zich niet vergissen kan. De critici doen dan ook vergeefsche moeite om de keten: Joannes—Polycarpus—Ireneüs, te verbreken. Zahn (*Apostel und Apostelschüler in der Provinz Asien*, Leipzig 1900) en Gutjahr (*Die Glaubwürdigkeit des ireneischen Zeugnisses über die Abfassung des vierten kanonischen Evangeliums*, Graz 1904) hebben tegen Harnack overtuigend bewezen, dat Ireneüs niet na 130 geboren kan zijn. Hij kan dus leerling van Polycarpus geweest zijn, zooals hij in zijn brief aan Florinus schrijft. Daar Polycarpus bij zijn marteldood in 156 86 jaar oud was, verdient ook de bewering van Ireneüs, dat de bisschop van Smyrna met Joannes en andere leerlingen van Jezus omgang had gehad, alle geloof.

Men tracht het getuigenis van Ireneüs nog op andere wijzen te ontzenuwen. Volgens de Kroniek van Georgios Hamartolos (9de eeuw) en die van Philippus Sidetes (omtrent 430) zou Papias in zijn boek „*De woorden des Heeren*” verhaald hebben, dat de theoloog Joannes en zijn broeder Jacobus door de Joden gedood werden. Men leidt daaruit af, dat Joannes, evenals zijn broeder Jacobus, reeds vroeg den marteldood stierf, en wel in Palestina, zoodat er van zijn verblijf te Ephese tegen het einde der eerste eeuw geen sprake kan zijn. Men kan daartegen echter doen gelden, dat deze betrekkelijk late en op-zich-zelf-staande getuigenissen niet opwegen tegen dat van Ireneüs. Bovendien vinden wij in de teksten van Georgios en Philippus het verblijf van Joannes te Ephese uitdrukkelijk bevestigd; zij hebben dus de bewering van Papias daarmee niet in strijd geacht. De „*Handelingen der Apostelen*”, die den marteldood van Jacobus verhalen (12, 2), spreken niet van Joannes' marteldood. Volgens den H. Paulus (Gal. 2, 9) leefde deze nog een drietal jaren later. Zelfs wanneer de tekst van Papias echt was, zou daaruit hoogstens volgen, dat Joannes door de Joden ter dood gebracht werd, zonder dat daardoor tijd en plaats van den marteldood bepaald worden.

Men heeft ook den oorsprong van Ireneüs' vergissing meenen te ontdekken. Hij zou namelijk twee personen verwisseld hebben: Joannes, den apostel, en Joannes, den Presbyter (den Oude), welke laatste inderdaad in Ephese zou geleefd hebben. Voor het bestaan van Joannes Presbyter kan men zich enkel beroepen op den beroemden tekst van Papias, die ons door Eusebius bewaard is. De bisschop van Hiërapolis schreef in de inleiding van zijn werk over „*De Woorden des Heeren*”: „Ik zal niet aarzelen in mijn verklaringen op te nemen, wat ik vroeger van de „Ouden” geleerd en zorgvuldig in mijn herinnering bewaard heb, nadat ik mij omtrent de waarheid daarvan verzekerd heb.... Wanneer dan iemand kwam, die met de „Ouden” had omgegaan, deed ik navraag naar de woorden der „Ouden”: wat Andreas gezegd had, of Petrus, of Philippus, of Thomas, of Jacobus, of Joannes, of Mattheüs, of een ander van de leerlingen des Heeren; of wat Aristion en Joannes Presbyter, leerlingen des Heeren, zeggen.” Reeds Eusebius leidde uit dezen tekst af, dat Papias naast den apostel Joannes een *a n d e r e n* Joannes noemt, dien hij den „Presbyter” of den „Oude” noemt. Vele moderne critici gaan echter verder en beweren, dat deze Joannes Presbyter de schrijver van het vierde evangelie is en dat hij enkel door de vergissing van Ireneüs met den apostel Joannes vereenzelvigd is geworden. De verklaringen van Papias' tekst loopen nog steeds ver uiteen. Terwijl de meeste andersdenkenden twee perso-

nen met den naam Joannes aannemen (zoo ook Lagrange en Tillmann), gelooven de meeste Katholieken, dat Papias tweemaal van denzelfden Joannes, namelijk den apostel, spreekt. Deze laatste meening bezit nog altijd een groote waarschijnlijkheid, welke vooral door J. H. Chapman (*John the Presbyter and the 4. Gospel*, Oxford 1911) uitstekend verdedigd is. Dat Joannes tweemaal genoemd wordt, eerst onder de apostelen en vervolgens naast Aristion, verklaart Chapman uit het feit, dat Joannes de eenige nog levende getuige was. Hij maakte deel uit van de apostolische generatie, die reeds tot het verleden behoorde en tevens van Papias' tijdgenooten; daarom wordt hij gerekend tot degenen, die reeds getuigenis afgelegd hebben (wat Andreas gezegd had enz.), en tot degenen, die nu nog getuigenis afleggen (wat Aristion en Joannes Presbyter zeggen). Eusebius wordt bij zijn redeneering sterk beïnvloed door zijn geringschatting van de Apocalyps. Daar de ketteren van dit boek misbruik maakten, trachtte hij de waarde ervan te verkleinen door een anderen Joannes als den auteur aan te wijzen; het zou namelijk geschreven zijn door Joannes Presbyter, van wien Papias sprak in den boven aangehaalden tekst. Eusebius trok echter volstrekt niet in twijfel, dat de schrijver van het vierde evangelie de apostel Joannes was. Maar zelfs aangenomen, dat men uit Papias' tekst tot het bestaan van Joannes Presbyter moet besluiten, dan gaat de these onzer tegenstanders nog niet op. Vooreerst hoe zou Ireneüs en met hem geheel de christelijke oudheid ertoe gekomen zijn om hem met den apostel te vereenzelvigen? Ireneüs' verhouding tot Polycarpus maakt dit ondenkbaar. Bovendien zouden Justinus en Polycrates, de bisschop van Ephese, dezelfde vergissing begaan hebben, en wel onafhankelijk van Ireneüs. Ten slotte, waarom vindt men van Joannes Presbyter, die volgens de critici zulk een invloedrijke persoon geweest moet zijn, geen andere sporen in de christelijke oudheid? De duistere tekst van Papias is zeker een te zwak bewijs om de zeer sterke traditie over het verblijf van den apostel Joannes te Ephese en zijn auteurschap van het vierde evangelie omver te werpen.

Nadat wij het getuigenis der traditie gehoord hebben, moeten wij het evangelie zelf onderzoeken. Wij zullen daarbij tot de conclusie komen, dat de tekst van het evangelie de gegevens der traditie bevestigt.

Vooreerst blijkt, dat de schrijver een Palestijnsche Jood is. Daarvan getuigen de vele teksten, die een nauwkeurige kennis van de geographie, de gewoonten en de politieke en godsdienstige verhoudingen van Palestina verraden. Dat deze kennis niet het gevolg is van studie, blijkt uit de wijze, waarop hij zijn inlichtingen geeft; hij lascht ze ongedwongen en als het ware terloops in zijn verhaal in, als putte hij uit een rijke, persoonlijke ervaring. Dit bewijs is des te sterker, omdat hij geruimen tijd na het jaar 70 schreef, toen de Palestijnsche toestanden geheel anders waren dan ten tijde van Christus. Wij geven hier de voornaamste teksten aan, maar verwijzen daarbij den lezer naar den kommentaar: 1, 20 vlg. 28. 45. 49; 2, 6; 4, 4. 5; 7, 14. 27. 37. 42. 52; 11, 1. 54; 12, 34; 19, 31. 40. 42. — Men heeft den schrijver van het vierde evangelie een grove dwaling toegeschreven, omdat hij Kaïphas „den hoogepriester van dat jaar” noemt (11, 49; 18, 13); hij zou dus gemeend hebben, dat de hoogepriesters slechts voor één jaar benoemd werden. Wij zullen bij de verklaring van die verzen zien, dat de uitdrukking kan verklaard worden in overeenstemming met de Joodsche gewoonte. Wanneer dat het geval is, dan zijn wij, bij een overigens zoo goed ingelichten schrijver, door het gezond verstand daartoe verplicht.

De schrijver richt zich tot niet-Palestijnsche lezers. Hij acht het immers noodig de Hebreeuwsche en Arameesche woorden te verklaren (1, 38. 41 vlg.; 9, 7; 19, 13. 17; 20, 16). Ook geeft hij uitleg over sommige geographische (1, 28; 4, 5; 6, 1; 11, 1. 54) en godsdienstige bijzonderheden (1, 20 vlg. 45. 49; 4, 9; 7, 14 vlg. 27. 42. 52; 12, 34), welke voor Palestijnsche Joden overbodig zou geweest zijn.

Verder leiden wij uit het evangelie af, dat hij een ooggetuige is. Reeds in den proloog rekent hij zich tot degenen, die de heerlijkheid van den menschgeworden Logos gezien hebben (1, 14). Hij was ook volgens zijn uitdrukkelijk getuigenis tegenwoordig bij Jezus' kruisdood (19, 35). Hij verklaart zelfs, dat hij zijn evangelie geschreven heeft om degenen, die geen ooggetuigen waren, tot het geloof in Jezus te brengen (20, 30 vlg.). Wij mogen deze wijze van schrijven niet verklaren als een literaire fictie. Dit zou immers in strijd zijn met den hoogen religieuzen ernst, dien ook de critici aan den auteur niet kunnen ontzeggen. Bovendien vlecht hij in zijn verhaal tal van kleine en schijnbaar onbeduidende bijzonderheden in, die den ooggetuige verraden (1, 39. 40; 2, 6. 15; 4, 6; 8, 20; 11, 33. 38; 19, 13; 20, 4 vlg.). Dat hij zich zelve beschouwt als een getuige van den eersten rang, blijkt ook uit zijn verhouding tot de synoptici. Hij geeft menige bijzonderheid, die met de vaststaande synoptische traditie in strijd schijnt of het verkeerde begrip der synoptische teksten verbetert. Zoo verhaalt hij bijv. de herhaalde bezoeken van Jezus aan Jerusalem; hij zegt uitdrukkelijk, dat Jezus en Joannes in den beginne gelijktijdig optraden (3, 22—24); zijn gegevens omtrent den dag van Jezus' dood (18, 28; 19, 31) en het uur der veroordeeling (19, 14) veroorzaken bijna onoverkomelijke moeilijkheden, wanneer men ze vergelijkt met de synoptici (zie bij Mt., blz. 420—422 en 476 vlg.). Zou hij zoo sterk van de synoptische traditie hebben durven afwijken, wanneer hij zich tegenover zijn lezers niet als ooggetuige had kunnen legitimeeren?

Hij was een der twaalf apostelen. Hij spreekt wel het woord „apostelen” niet uit, maar weet toch zeer goed, dat Jezus twaalf van zijn leerlingen geheel nauw met zich verbond (6, 67—71; 20, 24). Hij bedoelt zonder twijfel de twaalf apostelen, wanneer hij spreekt van de leerlingen, die tegenwoordig mochten zijn in de zaal van het laatste avondmaal. Welnu, een groot deel van het evangelie (hfdst. 13—17) heeft betrekking op de afscheidsrede, waarbij alleen deze leerlingen toehoorders waren. Hij maakt er dus aanspraak op, tot de twaalf meest intieme leerlingen van Jezus te behooren.

Geeft de schrijver zich nog duidelijker te kennen? Reeds in het begin van zijn verhaal treedt een leerling op, die niet met name genoemd wordt. In gezelschap van Andreas komt hij, door het getuigenis van den Dooper, tot den Zaligmaker (1, 35—40). Dat de andere leerlingen, die bij deze gelegenheid met Jezus in aanraking komen (Andreas, Petrus, Philippus en Nathanaël) met name genoemd worden, wekt reeds onze belangstelling voor den niet-genoemden. De omstandigheden van deze eerste ontmoetingen zijn zóó uitvoerig beschreven, dat wij de identiteit van den anoniemen leerling met den schrijver van het evangelie vermoeden. Later wordt melding gemaakt van „den leerling, dien Jezus beminde”. Hij treedt voor het eerst op in het verhaal van de afscheidsrede. Terwijl weer verschillende andere leerlingen met name genoemd worden (Petrus, Thomas, Philippus, de beide apostelen met den naam Judas), blijft deze leerling anoniem. Daar hij aan

Jezus' boezem lag (13, 23), moet hij onder de apostelen een der voornaamsten geweest zijn. Toen Petrus het huis van den hooge priester wilde binnengaan, werd hem toegang verschaft door „een anderen leerling”, die met den hooge priester bekend was (18, 15). Onder het kruis stond weer „de leerling, dien Jezus beminde”; de Zaligmaker vertrouwde hem zijn Moeder toe. Hij bevond zich nog daar, toen de soldaat Jezus' zijde doorboorde (19, 35). In dit vers betuigt de schrijver zijn identiteit met den anoniemen leerling: „En hij, die het gezien heeft (het bloed en het water uit Jezus' zijdewonde), legt er getuigenis van af, opdat” enz. Op den verrijzenismorgen vinden wij „den leerling, dien Jezus liefhad” in gezelschap van Petrus bij het graf (20, 2—10). Hij was ook aanwezig bij de wonderbare vischvangst na Jezus' verrijzenis (21, 7). Ten slotte voorspelt Jezus het toekomstig levenslot van Petrus en van den leerling, dien Jezus liefhad (21, 20—23). — De merkwaardige wijze, waarop telkens weer gesproken wordt van den anoniemen leerling, geeft ons de zekerheid, dat de schrijver van het evangelie zich onder die gestalte verschuilt. Maar ten overvloede is aan het evangelie (waarschijnlijk door eenige personen uit Joannes' omgeving) deze bemerking toegevoegd: „Dit (de leerling, dien Jezus beminde) is de leerling, die hiervan getuigt en dit heeft geschreven; en wij weten, dat zijn getuigenis waarachtig is” (21, 24).

Wanneer wij dus weten, wie die anonieme leerling is, dan kennen wij ook den schrijver van het evangelie. Deze leerling is een apostel en wel een van de voornaamsten. Hij laat aan Petrus het voorrecht van het primaatschap over Jezus' kudde (21, 15—17), maar voor zich zelf maakt hij aanspraak op de voorliefde van den Zaligmaker. Zijn eeretitel is „de leerling, dien Jezus liefhad”. Bovendien was hij een vriend van Petrus, zooals herhaaldelijk te kennen wordt gegeven. Wanneer wij de synoptici lezen, dan moet hij een van de twee zonen van Zebedeüs geweest zijn; want dezen vormen met Petrus het uitverkoren drietal. Zóó alleen verklaart men het feit, dat in het vierde evangelie, waarin toch apostelen van minder beteekenis (Thomas, Philippus, Judas) met name genoemd worden, nooit gesproken wordt van Jacobus of Joannes, terwijl dezen bij de synoptici sterk op den voorgrond treden. Daar wij nu weten, dat Jacobus reeds vroeg den marteldood stierf (Hand. 12, 2) en dat het evangelie tegen het einde der eerste eeuw ontstond, blijft als éénige mogelijkheid over, dat J o a n n e s de schrijver is. Dit wordt bevestigd door de Handelingen, die van de intieme verhouding van Petrus en Joannes getuigenis afleggen (3, 1; 8, 14). Ook het feit, dat het vierde evangelie nooit spreekt van „Joannes den Dooper” (zooals de synoptici), maar den voorlooper van Jezus zonder meer Joannes noemt, is een aanduiding; terwijl de synoptici onderscheid moesten maken tusschen den Dooper en den evangelist, is dit blijkbaar voor den schrijver van het vierde evangelie niet noodig.

Wij zouden nog de vraag kunnen stellen, w a a r o m Joannes zijn anonimiteit heeft willen bewaren. De verklaring is niet moeilijk. Daar hij veel later schreef dan de synoptici en zijn voorgangers in menig opzicht aanvulde, moest hij met kracht het gezag van zijn getuigenis handhaven. Daarom verzekert hij zoo nadrukkelijk, dat hij een ooggetuige was, en beroept hij zich op zijn intimiteit met den Zaligmaker. Maar van den anderen kant wilde hij uit bescheidenheid zich zelve niet op den voorgrond plaatsen, zoodat hij zich tevreden stelde met den titel van „den leerling, dien Jezus liefhad”. — Over schrijver en oorsprong van het vierde evangelie vergelijk men de reeds

aangehaalde werken van Chapman, Gutjahr en Zahn; verder: M. Lepin, *L'origine du quatrième évangile*², Parijs 1910; Lagrange, *Saint Jean*³, blz. XIII—LXVI; Tillmann, *Das Johannesevangelium*⁴, blz. 12—22; Dausch, *Das Johannesevangelium, seine Echtheit und Glaubwürdigkeit*⁵, Münster 1911.

Na bewezen te hebben, dat de apostel Joannes de auteur is, gaan wij over tot de vraag, met welk doel hij zijn evangelie schreef.

Daaromtrent heeft Joannes zelf ons ingelicht: „Nog veel andere wonderen heeft Jezus in tegenwoordigheid van zijn leerlingen gedaan, die in dit boek niet zijn beschreven. Maar deze zijn opgeteekend, opdat gij gelooven moogt, dat Jezus de Christus is, de Zoon van God, en opdat gij door te gelooven het leven moogt hebben in zijn naam” (20, 30 vlg.). Hij wilde dus niet een volledige biographie van den Zaligmaker geven, maar zijn doel is van practischen aard. Uit de vele wonderen, waarvan hij en de andere leerlingen getuigen waren, heeft hij er enkele opgeteekend, opdat zijn lezers eveneens tot het geloof in Jezus zouden komen of daarin zouden bevestigd worden. Waarin bestaat dit geloof? Zij moeten gelooven, dat Jezus de Messias en de Zoon van God is. Doordat hij Jezus' messiaansche waardigheid wil bewijzen, plaatst hij zich op het standpunt van de synoptici; maar hij heeft bovendien een ander doel, dat zijn voorgangers niet zoo uitdrukkelijk nastreefden. Hij wil aantonen, dat Jezus de Zoon van God is. Deze bedoeling geeft aan het vierde evangelie zijn geheel bijzondere beteekenis. Zeker, ook de synoptici leerden Jezus' Godheid, maar zij waren de vertegenwoordigers van de oudere catechese, die zich meer beperkte tot een uitvoerig verhaal van Jezus' menschelijk leven. Zonder twijfel geloofden de Christenen in de Godheid van den Zaligmaker op het getuigenis der synoptici. Paulus verdedigde deze waarheid langen tijd, vóórdat Joannes zijn evangelie schreef. Maar is het niet begrijpelijk, dat de eenige nog levende apostel, toen omtrent het jaar 100 de menschenlijke redeneerzucht dit wonderbaarste aller geheimen begon aan te tasten, het noodig oordeelde ook de goddelijke natuur van den Zaligmaker in het volle licht te stellen? Dit verschil tusschen de synoptici en Joannes heeft Clemens van Alexandrië ertoe gebracht om te zeggen, dat de eersten het „somatische” (lichamelijke) evangelie schreven, Joannes echter het „pneumatische” (geestelijke). Is daarom het evangelie van Joannes een theologische beschouwing over den Zaligmaker? Neen, want als ooggetuige wil hij de feiten verhalen, die den grondslag van zijn eigen geloof vormen, om de anderen tot datzelfde geloof te brengen.

Dat Joannes, nog minder dan de synoptici, een biographie van den Zaligmaker wilde schrijven, springt duidelijk in het oog. In plaats van Jezus' kindsheid, welke verhaald wordt door Mattheüs en Lucas, geeft hij in den proloog een diepzinnige beschouwing over zijn menschwording. Wij vernemen niet, waar Jezus geboren werd en opgroeide; de naam Nazareth wordt slechts bij toeval genoemd (1, 45 vlg.). Jezus' moeder wordt nooit met name vermeld, terwijl wel, zonder eenige verklaring, Joseph zijn vader wordt genoemd (1, 45; 6, 42). De meeste feiten der synoptici, waarvan verschillende uitstekend Joannes' these konden bevestigen (bijv. de gedaanteverandering op den berg en de instelling van de H. Eucharistie), zoekt men bij Joannes vergeefs. Al deze verschijnselen duiden er zonder twijfel op, dat de vierde evangelist zijn voorgangers als bekend veronderstelde. Hij oordeelde het niet noodig te herhalen, wat reeds gemeengoed van de heele Christenheid geworden was. Men gaat echter te ver, wanneer men beweert, dat Joannes alles weglaat,

wat de synoptici reeds bevatten; hij heeft immers verschillende feiten (bijv. de broodvermenigvuldiging en de wandeling over het meer) opnieuw en met dezelfde uitvoerigheid beschreven. In het verhaal van het lijden treft hij zoozeer samen met zijn voorgangers, dat men hem den vierden „synopticus” zou kunnen noemen. Uit dit alles moeten wij besluiten, dat Joannes in zijn hoedanigheid van ooggetuige, onafhankelijk en in volle vrijheid, uit den grooten schat zijner gegevens een keuze doet, en dat hij zich daarbij laat leiden door de bedoeling, waarmee hij de pen heeft opgevat. Daarom kunnen wij ook niet spreken van de bronnen van het Joannes-evangelie. Joannes kende wel de verhalen der synoptici; maar zelfs daar, waar hij met hen samengaat, is hij onafhankelijk. De eenige bron, welke hij gebruikt, is zijn trouwe herinnering van hetgeen hij in het gezelschap van den Meester zag en hoorde.

Ofschoon Joannes schrijft met een practisch-leerstellig doel, zoodat een groot deel van zijn evangelie aan Jezus' redevoeringen gewijd is, vinden wij bij hem toch een schat van historische gegevens, die de synoptici in menig opzicht aanvullen en verduidelijken. Zoo leert hij ons, dat Jezus reeds vóór de gevangenneming van den Dooper in het openbaar optrad. De verschillende feiten uit deze periode (getuigenissen van den Dooper, ontmoeting van Jezus met zijn eerste leerlingen, het eerste wonder te Kana, het eerste bezoek aan Jerusalem, het onderhoud met Nicodemus, dat met de Samaritaansche vrouw) zijn geheel nieuw voor ons. Ook de bezoeken aan Jerusalem naar aanleiding van verschillende feesten, met de daarbij aansluitende gebeurtenissen, vinden wij alleen bij Joannes. Chronologische gegevens, welke ons een geheel anderen kijk geven op de synoptische traditie, geeft hij in overvloed. Bij de verklaring der synoptici hebben wij herhaaldelijk gezien, dat menig feit een verrassend licht ontvangt door de vergelijking met Joannes. Vooral was dit het geval bij de laatste gebeurtenissen te Jerusalem. Terwijl de dramatische ontkenning bij de synoptici onverklaarbaar plotseling komt, volgt zij in het vierde evangelie logisch uit de voorafgaande bezoeken aan de H. Stad, waar zich telkens een grootere vijandschap openbaart, en vooral uit het wonder van Lazarus' opwekking, welke de aanleiding is tot Jezus' doodvonnis. Vele nieuwe gegevens vinden wij ook in die verhalen, welke Joannes met zijn voorgangers gemeen heeft, speciaal in het verhaal van Jezus' lijden en dood. Zonder het vierde evangelie zou onze kennis van Jezus veel geringer zijn, niet alleen wat zijn leer, maar ook wat zijn uiterlijke levensomstandigheden betreft.

Naast het hoofddoel (het bewijs, dat Jezus de Messias en de Zoon van God is) kunnen wij in het vierde evangelie duidelijk enkele bedoelingen onderscheiden.

Met een zekere voorliefde wordt ons het beeld van Joannes den Dooper geteekend. Zijn goddelijke zending, het gewicht van zijn getuigenis, zijn trouw, nederigheid en onbaatzuchtigheid worden in het schoonste licht gesteld. Zonder twijfel bespeuren wij in deze karakterschets de groote liefde en vereering van den evangelist voor zijn eersten leermeester. Hij laat zich echter niet verleiden om de persoonlijkheid van den voorlooper te overschatten. Integendeel, de aanhangers van den Dooper, die niet in Christus gelooven, worden er herhaaldelijk (reeds in den proloog) op gewezen, dat zij tegen de bedoeling van hun meester handelen.

Men heeft ook de veronderstelling geuit, dat het vierde evangelie stilzwijgend polemiseert tegen dwaalleeringen, waarvan men de

sporen in den eersten brief van Joannes meent te ontdekken. Daarin wordt bijv. gezegd, dat degene, die belijdt, dat Jezus Christus in het vleesch is gekomen, uit God is (4, 2). Men vermoedt, dat Joannes daarbij een toespeling maakt op Cerinthus, die de eenheid van den Logos met den mensch Jezus loochende. Volgens dezen ketter was Jezus enkel een mensch, op wien de Zoon Gods bij den doop in den Jordaan onder de gedaante van een duif neerdaalde; vóór het lijden zou de Zoon Gods den mensch Jezus weer verlaten hebben. Anderen denken ook aan de Doketen, die meenden, dat de Logos een schijnlichaam had aangenomen en dus in werkelijkheid niet mensch was. In elk geval mogen wij als vaststaand feit aannemen, dat er niet alleen dwalingen dreigden omtrent Jezus' Godheid, maar ook omtrent zijn menscheid. De leer over den verheerlijkten Christus, voorwerp van geloof en aanbidding, schijnt zijn waarachtige menscheid bedreigd te hebben, zoodat het noodig werd, de eenheid van den Zoon Gods met den historischen Jezus te verdedigen. De sterke uitdrukking van den proloog, dat de Logos vleesch is geworden, schijnt in die richting te duiden.

Ten slotte vinden wij in het vierde evangelie een sterke polemische tendenz tegen de ongeloovige Joden. In 1 Joa. 2, 22 wordt degene, die loochent, dat Jezus de Christus is, een leugenaar genoemd. Blijkbaar worden daarmee de Joden bedoeld. Zoo verklaart men, dat de term „Joden” in het evangelie van Joannes ongeveer synoniem is met „vijanden van Jezus”. Het ongeloof van Joannes' volksgenooten, dat nu reeds tientallen jaren voortduurde en tot verstoktheid was geworden, heeft de aandacht van den evangelist zeer sterk beziggehouden, zooals blijkt uit 12, 37—40. Hij heeft willen verklaren, waarom Jezus door zijn eigen volk verworpen werd ondanks de groote wonderen, die Hij verrichtte. Hij verklaart dit uit den onwil en de boosheid, waarmede de Joden van den beginne af Jezus bejegenden. Reeds in den proloog vinden wij deze gedachte, welke in het evangelie in alle uitvoerigheid ontwikkeld wordt.

Het plan en de indeeling zijn niet met zekerheid vast te stellen. Het eerste hoofdstuk moet beschouwd worden als een inleiding, welke uit twee deelen bestaat: de proloog (v. 1—18) en het getuigenis van Jezus' voorlooper (v. 19—51). Het eerste hoofddeel (2, 1—12, 50) omvat Jezus' openbaar leven, waarbij alle feiten en redevoeringen min of meer verbonden worden met de vijf verschillende reizen naar Jerusalem; deze indeeling heeft echter geen logische beteekenis. Het is de periode van Jezus' optreden onder de Joden, dat vooral door twee verschijnselen wordt gekenmerkt: Jezus openbaart altijd duidelijker de geheimen van zijn persoonlijkheid, terwijl de Joden altijd toenemen in ongeloof en vijandschap. Het tweede hoofddeel (13, 1—17, 26) verhaalt Jezus' openbaring aan zijn leerlingen; deze vijf hoofdstukken houden zich uitsluitend bezig met hetgeen er gedaan en gezegd werd in de zaal van het laatste avondmaal. Klaarder dan aan de Joden maakt Jezus zich aan zijn trouwe leerlingen bekend. Het derde hoofddeel (18, 1—20, 31) houdt zich bezig met Jezus' lijden, dood en verrijzenis. Sterker dan de andere evangelisten legt Joannes den nadruk op de vrijwilligheid van Jezus' kruisdood; ook bij deze bittere vernederingen van den mensch Jezus openbaart zich de heerlijkheid van den Zoon Gods. Het laatste hoofdstuk (21) is blijkbaar door Joannes later toegevoegd; daarin wordt een verschijning van Jezus bij het meer Genesareth verhaald.

Terwijl men vroeger de strenge eenheid van het vierde evangelie bewonderde en het vergeleek met den ongenaaiden rok, zijn er tegenwoordig verschillende geleerden, die meenen, dat het oorspronkelijke geschrift door toevoegingen, veranderingen en verplaatsingen misvormd is. Men zoekt deze meening te rechtvaardigen door oneffenheden in de voorstelling of door zoogenaamde tegenspraken of literaire onwaarschijnlijkheden. Deze redeneeringen zijn echter zóó subjectief, en de resultaten, waartoe men komt, zijn zóó uiteenlopend, dat men zich van een weerlegging ontslagen kan achten (vgl. Lagrange, *Où en est la dissection littéraire du quatrième Evangile?*, *Revue biblique* 1933, blz. 321—342).

Wat taal en stijl betreft, verradt het vierde evangelie den geboren Jood, maar in geringere mate dan bijv. dat van Marcus. Joannes schrijft geen kunstig gebouwde volzinnen, maar plaatst de zinsdeelen naast elkaar, met of zonder koppelwoord. Zijn stijl is niet levendig en populair, bevat geen teekenende en oorspronkelijke uitdrukkingen, streeft niet naar literaire effecten. In plaats van zijn zinswendingen te variëren maakt hij vaak gebruik van het Hebreeuwsche parallelisme, waarbij de gedachte eerst negatief en dan positief wordt uitgedrukt. Toch maakt zijn stijl een grooten indruk door den ernst, waarmede feiten en redevoeringen worden weergegeven. Men voelt, dat hij in de hoogste mate doordrongen is van het gewicht van zijn onderwerp en dat hij brandt van verlangen om zijn geloofsovertuiging aan de lezers mee te deelen.

Het Semietische karakter van taal en stijl is volgens C. F. Burney (*The aramaic origin of the fourth Gospel*, Oxford 1922) zóó sterk, dat hij den Grieksch tekst voor een vertaling uit het Arameesch houdt. Zijn these heeft echter weinig bijval gevonden. De Semietische oorsprong van den schrijver en het feit, dat het Grieksch van zijn tijd sterk onder Semietische invloed stond, vormen een voldoende verklaring. Was het evangelie oorspronkelijk in het Arameesch geschreven, dan zou ons daaromtrent, zooals bij het evangelie van Mattheüs het geval is, de traditie wel hebben ingelicht. — Men beroept zich op het verschil van taal en stijl tusschen het vierde evangelie en de Apocalyps om te bewijzen, dat de Grieksche tekst niet van Joannes kan zijn. Een man, die de Grieksche taal zoo gebrekkig beheerschte, als de schrijver van de Apocalyps, kan, zoo zegt men, het vierde evangelie niet geschreven hebben. Men laat dan de keuze tusschen de hypothese van een vertaler of die van een secretaris. Burney verklaart zich voor de eerste hypothese. Lagrange daarentegen voelt veel voor de laatste; Joannes zou zijn evangelie gedictéerd hebben aan een schrijver en aan dezen een zekere vrijheid betreffende den vorm hebben gelaten (*Evangile selon saint Jean*, blz. CXVIII vlg.). Joannes zou dan geschreven hebben met behulp van een leerling, die het Grieksch voldoende machtig was, zooals Petrus zijn eersten brief schreef met behulp van Silvanus (1 Petr. 5, 12). Ook B. Allo (*L'apocalypse*³, blz. CCXXIX vlg.) vindt deze oplossing van het vraagstuk de beste, maar hij vermeldt daarnaast een andere, die niet minder waarschijnlijk lijkt. Joannes zou het Grieksch tamelijk goed hebben kunnen schrijven, wanneer hij tijd en rust had om zijn stijl te verzorgen. Welnu, dit was het geval, toen hij te Ephese zijn evangelie samenstelde; de Apocalyps echter, welke hij eenige jaren tevoren in ballingschap op het eiland Patmos schreef, draagt de sporen van de ongunstige omstandigheden, waarin Joannes verkeerde. De derde hypothese eindelijk, dat de oude apostel in eenige jaren tijds (tusschen

de Apocalyps en het vierde evangelie liggen hoogstens 10 jaar) groote vorderingen in het Grieksch zou gemaakt hebben, is de vermelding nauwelijks waard.

De compositie, zoowel van de verhalen, als van de redevoeringen, kenmerkt zich eveneens door eenvoud. De gebrekkigheden en onregelmatigheden zijn zelfs voor verschillende geleerden een reden geweest om de eenheid van het evangelie te erkennen. Hoe weinig belang Joannes stelt in een kunstvolle compositie, blijkt bijv. uit het feit, dat hij achteraf bijzonderheden vermeldt, welke door een literator van beroep vooraf zouden gegeven zijn. Zoo zegt hij in 1, 28: „Dit gebeurde te Bethanië, aan de overzijde van den Jordaan, waar Joannes toen doopte”; dezelfde onregelmatigheden vinden wij in 6, 59 en 8, 20. Soms daarentegen zegt hij de dingen te vroeg; bijv. in het verhaal van Lazarus' opwekking: „Maar bij zijn aankomst vond Jezus hem reeds vier dagen in het graf” (11, 17; vgl. 11, 39). Het gebeurt ook, dat hij zich zelf moet verbeteren; in 3, 22 zegt hij bijv., dat Jezus doopte, in 4, 2, dat Jezus niet zelf doopte, maar door bemiddeling zijner leerlingen. Een te algemeene uitspraak wordt vaak onmiddellijk door een andere gematigd; hij zegt bijv. in 3, 32, dat niemand Jezus' getuigenis aannam, terwijl hij het volgende vers begint met de woorden: „Wie zijn getuigenis heeft aangenomen” enz. (zoo ook in 8, 15 vlg.; 12, 37. 42). Men zou nog zeer veel van zulke voorbeelden kunnen aanhalen. Wij willen er hier enkel nog op wijzen, dat zulke oneffenheden volstrekt geen reden zijn om meerdere schrijvers, inlasschingen of verplaatsingen van teksten aan te nemen. Joannes schrijft met allen eenvoud, maar rekent ook op den eenvoud van den lezer. Wanneer men zijn evangelie leest, niet met de achterdocht van den criticus, maar met de sympathie van den leerling, dan verdwijnen de meeste moeilijkheden.

Ondanks de eenvoudige en vaak gebrekkige compositie moet men erkennen, dat Joannes een groot kunstenaar en een machtig genie is. Niet zonder reden heeft men hem vergeleken met den adelaar, die zich door de vlucht zijner gedachten boven de andere evangelisten verheft. Al kan men het plan, waarnaar hij het gebouw van zijn evangelie heeft opgetrokken, niet met zekerheid bepalen, toch imponeert het door zijn groote en forsche lijnen, welke reeds in den proloog worden aangegeven. De menschgeworden Logos, licht en duisternis, leven en dood, geloof en ongeloof zijn de motieven, die door geheel het evangelie terugkeeren. Men heeft het vergeleken met een drama en deze vergelijking bevat veel waars. De proloog is als het voorspel, waarin het verloop der gebeurtenissen wordt aangekondigd. Het geheele evangelie is gewijd aan den spannenden strijd tusschen licht en duisternis, leven en dood, welke een bloedige ontknooping vindt in Jezus' kruisdood; maar op het oogenblik, dat de duisternis meent te triomfeeren, wordt zij door haar eigen zegepraal overwonnen. Het dramatisch effect wordt sterk verhoogd, doordat Joannes herhaaldelijk zijn verhaal onderbreekt om het resultaat van Jezus' woorden en daden bij de Joden vast te stellen. De lezer volgt met spanning de wisselende stemmingen van geloof en ongeloof, twijfel en vrees, blijdschap, sympathie of haat. Ook in zich beschouwd zijn sommige verhalen meesterstukken van dramatische voorstelling; bijv. het verhaal van den blindgeborene, van Lazarus' opwekking, van de voetwassing. Herhaaldelijk vindt men kleine bijzonderheden, welke niet alleen teekenend zijn (zooals bijv. bij Marcus), maar tevens sterk sugges-

tief werken. De vermelding van het vele gras in het verhaal der broodvermenigvuldiging (6, 10) geeft aan het heele tooneel de lieflijkheid van de Galileïsche lente, terwijl de tijdsaanduiding „het was winter” in 10, 22 een somber beeld doet zien van vijandige Joden, die onder de zuilengangen samenscholen om Jezus in het nauw te brengen. Welk een indruk maakt niet het simpele „het was nacht” op het oogenblik, dat Judas de zaal verlaat om zijn duister plan te volvoeren (13, 30)?

Wij moeten verder nog wijzen op sommige eigenaardigheden, welke wij vinden in de gesprekken en redevoeringen. De vele gesprekken en woordenwisselingen geven aan het evangelie een levendig karakter. Wij herinneren aan het gesprek van Jezus met Nicodemus, met de Samaritaansche vrouw, met Maria en Martha. Zeer levendig is ook het onderhoud tusschen Joannes den Dooper en de afgezanten van het Sanhedrin, tusschen den blindgeborene en de Joden. De lange afscheidsrede wordt herhaaldelijk onderbroken door een der leerlingen. Het geheele lijdensverhaal is als een treurspel, waarin de personen (Jezus, Judas, de hogepriester, Petrus, de dienaren, Pilatus, de Joden) voortdurend sprekend worden ingeleid. De gesprekken en redevoeringen verlopen vaak volgens een eigenaardige wet, welke door B. Allo (*L'Apocalypse*³, blz. CCXIX) genoemd wordt „de formule van de Johanneïsche kunst”; deze wet wordt door denzelfden geleerde genoemd de geleidelijke versterking of ontwikkeling van een idee. Eerst geeft Joannes het idee in zijn algemeenheid; vervolgens beschouwt hij het onder verschillende gezichtspunten, waarbij het steeds duidelijker vormen aanneemt; ten slotte vat hij alles samen in een definitieve formule. De geweldige en veelomvattende begrippen Logos, licht, duisternis, leven, dood, wedergeboorte, levend water, brood des levens, worden op deze wijze ontwikkeld. Juist de groote omvang en diepte dezer begrippen, welke zich onder allerlei wisselende aspecten aan den lezer vertoonen, maken het vaak moeilijk hun juiste beteekenis aan te geven. Deze moeilijkheid ondervindt men zeer sterk in den proloog en in de rede over het levensbrood. Soms wordt de ontwikkeling der gedachte beïnvloed door de toehoorders. De vragen en tegenwerpingen van Nicodemus, van de Samaritaansche vrouw, van de Joden geven Jezus aanleiding om een vage uitdrukking (de nieuwe geboorte, het levend water, het brood uit den hemel, het licht der wereld, de verrijzenis enz.) steeds nauwer te omgrenzen en krachtiger te bevestigen. In den kommentaar zullen wij herhaaldelijk op deze eigenaardige voorstellingswijze moeten opmerken.

Nu volg nog een kort overzicht van de theologie van het Joannes-evangelie.

Wij mogen daarbij niet het evangelie als één geheel beschouwen, maar moeten onderscheid maken tusschen het eigenlijke evangelische verhaal en de persoonlijke beschouwingen van Joannes. Tot deze laatste behoort op de eerste plaats de proloog. De verhouding van den proloog tot het evangelie kunnen wij als volgt omschrijven: Joannes heeft in zijn proloog de voornaamste gedachten van het evangelie klaar en duidelijk samengevat. Jezus, wiens aardsche leven hij gaat beschrijven, is de eenige Zoon des Vaders, zelf God, schepper van het heelal, bron van licht en leven voor de menschen, doordat Hij mensch werd en onder ons woonde. Wat Jezus geleidelijk en naar gelang van de omstandigheden leerde, wordt door Joannes samengevat in korte en lapidaire formules. De gedachten

van het evangelie worden in een nieuw licht gesteld door den naam, waarmee de Zoon Gods wordt aangeduid: de Logos of het Woord.

Bij het einde van Jezus' openbaar leven vinden wij een samenvatting van zijn prediking (12, 44—50), welke wordt ingeleid met de woorden: „Jezus riep luide en zeide.” De samenhang duidt echter aan, dat het Joannes zelve is, die het getuigenis van den Zaligmaker kort herhaalt. Dit korte overzicht is kostbaar, omdat het ons den algemeenen indruk openbaart, welke Jezus' onderricht bij Joannes heeft achtergelaten. Wij vinden er weer de gedachten van den proloog: De menschen moeten in Jezus gelooven, omdat Hij door den Vader gezonden is, één met den Vader, licht en leven voor de menschen, in de wereld gekomen niet om ze te oordeelen, maar te redden.

Verder zijn er, althans volgens de meest gangbare meening, twee pericopen, waarin Joannes de woorden van Jezus of van Jezus' voorlooper nader verklaart (3, 16—21. 31—36). Het laatste woord van Jezus tot Nicodemus, dat een voorspelling van zijn kruisdood bevat (3, 14 vlg.), is voor Joannes een aanleiding om vol bewondering de liefde van den Vader te overwegen, die zijn éénigen Zoon in de wereld zond en Hem voor de zaligheid der menschen als zoenoffer gaf. Tevens overziet hij de gevolgen van Jezus' menschwording, voor zoover deze zich in zijn tijd openbaarden: hoe er namelijk een scheiding gekomen is tusschen de menschen, die het licht, en degenen, die de duisternis beminnen, m.a.w. tusschen geloovigen en ongeloovigen. Een tweede beschouwing geeft Joannes naar aanleiding van het laatste getuigenis van den Dooper (3, 27—30): Jezus is uit den hemel neergedaald en spreekt daarom, wat Hij bij God gezien en gehoord heeft; wil de mensch het eeuwige leven verwerven, dan moet hij dus in Jezus gelooven.

Wanneer wij de persoonlijke beschouwingen van Joannes met het evangelische verhaal vergelijken, dan krijgen wij reeds aanstonds den indruk, dat Joannes zich bij het verhaal van Jezus' leven op historisch, niet op theologisch terrein plaatst. Wanneer de meening der critici, dat het vierde evangelie een zuiver theologisch geschrift is, waarheid bevatte, dan zouden wij de ideeën van den proloog in het evangelisch verhaal met dezelfde klaarheid vermeld vinden. Een theoloog, die geen rekening hield met de historische prediking van den Zaligmaker, maar de theologische bespiegelingen zijner tijdgenooten in den vorm van een evangelie wilde weergeven, zou Jezus geheel andere uitspraken in den mond hebben gegeven. De term Logos, die de kerngedachte van den proloog vormt, vinden wij in Jezus' woorden geen enkele maal. Ook zegt Jezus nooit: Ik ben God. Dit woord vinden wij alleen na de verrijzenis en wel in den mond van Thomas: Mijn Heer en mijn God (20, 28). Integendeel, wij vinden tal van uitspraken, waarin Jezus zijn nederige gehoorzaamheid, zijn afhankelijkheid en zelfs zijn minderheid ten opzichte van den Vader belijdt. Het is dan ook verkeerd, de theologische beschouwingen van den evangelist als uitgangspunt bij de verklaring van Jezus' redevoeringen te gebruiken; zij vormen veeleer het eindpunt, de samenvattende en definitieve formuleering. Gelijk bij de synoptici, zoo gaat de Zaligmaker ook bij Joannes in zijn onderricht geleidelijk en met omzichtige terughouding te werk. Dat Hij zich in zijn intieme toespraak tot de leerlingen klaarder uitdrukt en de geheimen van zijn persoon vollediger onthult, beantwoordt aan de historische werkelijkheid. Jezus paste zich aan het bevestigingsvermogen zijner toehoorders aan en trachtte hen geleidelijk tot het in-

zicht der volle waarheid te brengen. De praktische toepassing dezer beginselen is bij de verklaring van het Joannes-evangelie niet gemakkelijk. Wanneer Jezus zegt, dat Hij door den Vader gezonden is, dan kan men dit zeer verschillend opvatten. Het kan beteekenen, dat Hij de zending van profeet of Messias heeft ontvangen; maar ook, dat Hij bij zijn menshwording door God in de wereld is gezonden. Zoo ook de uitdrukkingen, dat Hij spreekt, wat Hij gezien en gehoord heeft (3, 11), dat Hij niet alleen is, maar dat de Vader met Hem is (7, 16), dat Hij niets uit zich zelf doet, maar zooals de Vader Hem geleerd heeft (7, 28) enz. Wij moeten dus telkens trachten vast te stellen, wat Jezus bij die gelegenheid, aan die bepaalde toehoorders wilde zeggen. Dit onderzoek is echter meer van historisch, dan van theologisch belang. Wanneer wij aan de woorden, welke Jezus tot de Joden sprak, de volle en diepe beteekenis toekennen, welke wij met onze kennis van de openbaring (bijv. uit Joannes' proloog) daarin vinden, dan is dit niet in strijd met de gezonde exegese. Ook onder Jezus' toehoorders zullen er wel geweest zijn (bijv. de leerlingen), die zijn woorden beter en dieper begrepen. De Zaligmaker matigde zijn openbaring ter wille van het zwakke begripsvermogen van de menigte, maar koos tevens zijn uitdrukkingen zóó, dat de ontvankelijke en leergierige toehoorders steeds meer tot nadenken geprikkeld werden.

In Jezus' toespraken moeten wij twee groepen onderscheiden; de eerste (hfdst. 2—12) zijn tot de Joden, de tweede (hfdst. 13—17) tot de leerlingen gericht.

Vooreerst, wat leerde Jezus in zijn openbare prediking aan het volk? — Even sterk als bij de synoptici, en misschien nog sterker, staat de messiaansche gedachte op den voorgrond. In het getuigenis van den Dooper en Jezus' ontmoetingen met zijn eerste leerlingen weerklinkt het woord „Messias” herhaaldelijk (1, 20. 25. 41. 45. 49). Ook de Samaritaansche vrouw verwacht den Messias, en Jezus geeft onomwonden te kennen, dat Hij het is (4, 25 vlg.). De Galileërs willen Hem zelfs tot koning uitroepen (6, 14 vlg.). In Jerusalem stelt men zich de vraag, of Hij misschien de Messias is (7, 26). Hoezeer deze gedachte overheerscht, blijkt verder uit 7, 31. 41—43; 9, 22; 10, 24. Evenals bij de synoptici, wil Jezus echter geen voedsel geven aan de messiaansche verwachting der Joden, omdat deze geheel politiek en nationaal is (vgl. vooral 6, 15). Eerst aan het einde van zijn leven, bij den intocht in Jerusalem, maakt Hij zich openlijk als den Messias bekend (12, 13); dit is ook de reden, waarom Hij ter dood wordt gebracht (18, 33; 19, 19—22). — Vervolgens neemt Jezus, evenals bij de synoptici, den titel van Menschenzoon aan. Ook de beteekenis van dezen term is dezelfde (zie bij Mt., blz. 166 vlg.). Daardoor duidt de Zaligmaker niet alleen zijn mensche-lijke natuur aan (vgl. 3, 14; 8, 28; 12, 34), maar ook zijn bovennatuurlijke waardigheid (5, 27; 6, 27. 53. 62; 12, 23; 13, 31). Zooals bij de synoptici, vestigde Jezus door deze geheimnisvolle benaming de aandacht op zijn persoonlijkheid en wilde Hij de gedachte aan zijn messiaansche waardigheid doen ingang vinden, zonder het gevaarlijke woord „Messias” te gebruiken. — Het punt echter, dat Joannes in Jezus' onderricht het meest op den voorgrond schuift, is het goddelijk Zoonschap: Jezus is de Zoon van God en heeft de goddelijke natuur. Het spreekt vanzelf, dat Jezus deze ontzagwekkende waarheid, vooral in zijn prediking tot de Joden, slechts geleidelijk en met groote voorzichtigheid kon onthullen. Het voornaamste dogma van het Jodendom, dat eerst na eeuwen over de heidensche begrippen had gezege-

vierd, was de eenheid van God. Wanneer Jezus nu, aan wiens menselijke natuur niemand kon twijfelen en die zich zelve met nadruk „Menschenzoon” noemde, aanstonds zijn goddelijke waardigheid klaar en duidelijk had geopenbaard, zou Hij vooral de vrome en rechtzinnige Joden van zich afgestootten hebben. De ketterijen der eerste eeuwen (Arius, Nestorius, Eutyches, Sergius) toonen immers duidelijk, hoe moeilijk het menselijk verstand de eenheid van God met het mysterie van Jezus’ persoonlijkheid wist te verzoenen. Jezus wilde zijn goddelijke natuur openbaren, maar tevens wilde Hij als mensch een voorbeeld geven van gehoorzaamheid en nederige onderwerping. De eenheid van persoon in twee naturen gaf aan Jezus’ onderricht noodzakelijk een tweeslachtig karakter; en alleen de harmonische persoonlijkheid van den Godmensch, waarin het goddelijk zelfbewustzijn getemperd werd door de menselijke nederigheid en bescheidenheid, kon beide waarheden doen zegevieren, zonder dat de eene afbreuk deed aan de andere.

De woorden, waarin Jezus zijn nederige onderwerping aan den Vader betuigt, zijn talrijk. Het is zijn spij den wil van den Vader te volbrengen en zijn werk te voltooien (4, 34). Hij doet niets uit zich zelf, maar alleen, wat Hij den Vader ziet doen (5, 19). Zijn leer is niet van Hem, maar van den Vader, die Hem zond (7, 16). Hij doet altijd datgene, wat den Vader behaagt (8, 29), onderhoudt zijn woord (8, 55) en verricht zijn werken (9, 4). Uit gehoorzaamheid aan den Vader geeft Hij zijn leven voor de menschen (10, 18). Zijn wonderen schrijft Hij aan de macht van den Vader toe (9, 4; 11, 41 vlg.). — Naast deze nederige betuigingen zijner onderwerping vinden wij andere, waarin Jezus zijn rechten handhaaft. Herhaaldelijk zegt Hij, dat Hij door den Vader gezonden is en in naam van den Vader optreedt (4, 34; 5, 24. 30. 36. 43; 6, 29. 38. 39. 40. 44. 57; 7, 16. 18. 28. 29. 33; 8, 18. 26. 29. 42; 9, 4; 10, 36). Daarom wordt alles, wat Hij spreekt en doet, bevestigd door de macht en het gezag van God (3, 11; 4, 34; 5, 17. 19. 24. 27. 30; 7, 16—18; 8, 18. 29. 40). Om de waarheid zijner goddelijke zending te bewijzen beroept Hij zich op zijn wonderen; het is immers daardoor, dat de Vader voor Hem getuigt (5, 20. 36; 8, 18; 10, 25. 37). — Dat Jezus door den Vader gezonden is en alleen spreekt en doet, wat Hij bij den Vader gehoord en gezien heeft, duidt reeds op zijn preëxistentie. Hij leert dit echter ook uitdrukkelijk. De Menschenzoon is uit den hemel neergedaald (3, 13; 6, 38); Hij is het brood, dat uit den hemel is neergedaald (6, 33. 41); zijn heengaan is een terugkeer tot den Vader (7, 33); Hij is niet van beneden, zooals de Joden, maar van boven (8, 23); Hij bestond vóór Abraham (8, 58). — Duidelijker nog blijkt Jezus’ waardigheid uit de rechten, welke Hij zich ten opzichte van de menschen toeschrijft. De menschen moeten in Hem gelooven, zijn leer aannemen en zijn geboden onderhouden, willen zij het eeuwige leven bezitten (3, 12; 5, 24. 40. 46; 6, 29. 40. 47; 7, 17; 8, 24. 45. 51; 10, 38; 11, 26). Hij geeft het levend water, dat het eeuwige leven schenkt (4, 14; 7, 37—39); de Vader geeft Hem de macht om levend te maken wie Hij wil (5, 21; 6, 40. 44) en om te oordeelen (5, 22. 27. 30; 8, 16); Hij is het brood, dat het eeuwige leven aan de menschen geeft (6, 35. 51. 53 enz.); Hij is het licht der wereld (8, 12; 9, 5), de verrijzenis en het leven (11, 25). Wij hoeven er niet op te wijzen, dat, wanneer een gewoon mensch zulke aanspraken maakte, men hem zou beschuldigen van een onbegrijpelijken hoogmoed of hem voor waanzinnig zou verklaren. Dit springt nog duidelijker in het oog, als wij Jezus’ getuigenis vergelijken met hetgeen de profeten over zich

zelveu zeiden. — Tenslotte heeft Jezus zich geopenbaard als den Zoon Gods. Dat Hij het door Hem bedoelde Zoonschap alleen en uitsluitend voor zich zelf opeischt, blijkt uit ontelbare teksten; dit Zoonschap stelt Hem in een betrekking tot den Vader, welke aan niemand anders toekomt. Geheel zijn macht, zijn daden, woorden en leer, al zijn voorrechten vloeien uit zijn goddelijk Zoonschap voort. Tusschen het werken van den Vader en het zijne bestaat volkomen gelijkheid (5, 17. 19); zooals de Vader het leven in zich zelf heeft, zoo gaf Hij ook aan den Zoon, het leven in zich zelf te hebben (5, 26); Hij is bij God (6, 46) en is van God uitgegaan (7, 29; 8, 42); Hij leeft door den Vader (6, 57); zoo de Joden Hem kenden, zouden zij ook den Vader kennen (8, 19); Hij zegt zelfs, dat Abraham, de stamvader van het Joodsche volk, juichend van blijdschap zijn dag tegemoet zag (8, 56). Jezus' zelfopenbaring aan het volk vindt wel haar hoogtepunt in de plechtige verklaring: „Ik en de Vader zijn één” (10, 30), wat Hij later nog bevestigt door te zeggen, dat de Vader in Hem en Hij zelve in den Vader is (10, 38). — Wat de t o e h o o r d e r s omtrent Jezus denken en zeggen, is ook beteekenisvol. Wanneer Joannes de Dooper Hem het Lam Gods noemt, dat de zonde der wereld wegneemt (1, 29), en van Hem getuigt, dat Hij de Zoon Gods is (1, 34), dan is dit het gevolg van zijn geheel bijzondere verlichting door God. Zijn eerste leerlingen zien in Jezus den Joodschen Messias (1, 41. 45). De bekentenis van Nathanaël, dat Hij de Zoon Gods is, moeten wij niet overschatten; want hij noemt Hem in één adem den koning van Israël (1, 49). Nicodemus beschouwt den Zaligmaker als een door God gezonden leeraar (3, 2). De Samaritaansche vrouw komt tot de erkenning, dat Hij een profeet is (4, 19); later ziet zij in Hem zelfs den Messias (4, 29), terwijl haar stadgenooten Hem den verlosser der wereld noemen (4, 42). Ook de Galileërs gelooven een oogenblik in zijn messiaansche waardigheid; want na de broodvermenigvuldiging willen zij Hem tot koning uitroepen (6, 15). Wanneer de meeste leerlingen zich van Jezus afkeeren, belijdt Petrus in naam van de apostelen, dat Hij woorden van eeuwig leven heeft en dat Hij de Heilige Gods is (6, 68 vlg.). In Jerusaleem is de stemming verdeeld; er zijn velen, die Hem voor den Messias houden, terwijl anderen dit bestrijden (7, 10—13. 25—27. 31. 40—44; 8, 30). Bijzonder leerzaam is het gedrag van Jezus' vijanden. Hun tegenwerpingen en aanklachten zijn de beste kommentaar op de woorden van den Zaligmaker. Zij willen Hem dooden, omdat Hij God zijn eigen Vader noemt en zich dus met God gelijk stelt (5, 18). Wanneer Jezus zegt, dat Hij en de Vader één zijn, herhalen zij hun moordaanslag (10, 31), en beschuldigen Hem van godslastering, omdat Hij, ofschoon Hij slechts een mensch is, zich tot God maakt (10, 33). Zij begrijpen dus zeer goed, dat Jezus zich met den Vader op één lijn stelt; en toch trekt de Zaligmaker geen woord terug van hetgeen Hij gezegd heeft.

Vervolgens komen wij tot de vraag: Wat leerde Jezus in het i n t i e m e onderhoud, dat Hij met zijn leerlingen had in de zaal van het laatste avondmaal? De leer is dezelfde, maar zij wordt verder ontwikkeld en verdiept. Dit is in overeenstemming met Jezus' woord bij de synoptici: „U is het gegeven, de geheimen van het rijk der hemelen te kennen; hun is het niet gegeven” (Mt. 13, 11; vgl. Mc. 4, 11; Lc. 8, 10). Evenals in zijn openbare prediking, eischt Jezus ook nu het geloof in zijn persoon; maar dit wordt uitdrukkelijk op één lijn gesteld met het geloof in den Vader (14, 1). Hij gaat heen naar den Vader, maar zal terugkeeren om zijn leerlingen tot zich te

nemen (14, 3). Terwijl Hij zich in zijn prediking tot de Joden het licht der wereld noemde, zegt Hij nu: „Ik ben de weg, de waarheid en het leven” (14, 6). Hij zelf verhoort het gebed der leerlingen (14, 13 vlg.). Zij moeten zijn geboden onderhouden uit liefde tot Hem (14, 15. 23. 24; 15, 10). Ook de leer, dat Hij het leven is en het leven mededeelt, wordt uitvoeriger verklaard. Omdat Hij leeft, zullen ook zijn leerlingen leven (14, 19); Hij geeft hun het eeuwige leven, dat bestaat in het kennen van God en van Jezus Christus (17, 2 vlg.); hun zaligheid zal bestaan in het aanschouwen van Jezus’ heerlijkheid (17, 24). Nieuw is de waarheid over de mystieke eenheid tussen Jezus en zijn leerlingen, welke vooral geleerd wordt in de allegorie van den wijnstok en de ranken (15, 1—8). Door Jezus worden de leerlingen vereenigd met den Vader; wanneer zij den Zaligmaker beminnen, zal niet alleen Jezus, maar ook de Vader tot hen komen en hun verblijf bij hen nemen (14, 23); omdat de leerlingen met Jezus vereenigd zijn, zijn zij ook vereenigd met den Vader (14, 20; 17, 21—23). Ten slotte gunt Jezus zijn leerlingen een blik in het mysterie der H. Drievuldigheid, in de innige en onbegrijpelijke eenheid van den Vader, den Zoon en den H. Geest. Omdat de leerlingen Jezus kennen, zullen zij ook den Vader kennen (14, 7). Wie Hem heeft gezien, heeft den Vader gezien (14, 9). Hij is in den Vader en de Vader is in Hem (14, 11). Wie Hem haat, haat ook den Vader (15, 23). Al wat den Vader behoort, behoort ook aan Jezus, en omgekeerd (17, 10). De Vader heeft Jezus liefgehad vóór de schepping der wereld (17, 24). De H. Geest wordt door een geheel nieuwen naam aangeduid: de Helper. De Vader zal Hem op Jezus’ gebed tot zijn leerlingen zenden, om bij hen te blijven voor eeuwig (14, 16). Hij is de Geest der waarheid (14, 17), die hen alles zal leeren en alles in herinnering zal brengen, wat Jezus hun gezegd heeft (14, 26). Ook wordt er gezegd, dat Jezus zelf den Helper zal zenden, den Geest der waarheid, die uitgaat van den Vader (15, 26; 16, 7). Evenals de Vader den Zoon alles mededeelt, zoo geeft de Zoon alles aan den H. Geest: „Hij zal Mij verheerlijken; want van het mijne zal Hij ontvangen en het verkondigen aan u” (16, 14).

Joannes en de synoptici.

Volgens de critici is het verschil tusschen de synoptici en Joannes zóó groot, dat men tusschen beide te kiezen heeft; wanneer de synoptische traditie historisch juist is, dan heeft het evangelie van Joannes geen historische waarde, of omgekeerd. Omdat nu Joannes de meest bovennatuurlijke voorstelling van Jezus' leven geeft, is het pleit zeer spoedig beslist ten gunste van de synoptici. De meening van Strauss, die aan het vierde evangelie elke historische waarde ontzegde, werd bijna eenparig door de vrijzinnigen als onomstootelijk aangenomen. Daarom kan het ook volgens hun opvatting niet geschreven zijn door een ooggetuige, den apostel Joannes, maar het is het werk van een theoloog uit de tweede eeuw, die in den vorm van een Christus-biographie zijn theologische opvattingen weergaf. Wanneer de vrijzinnigen derhalve het leven van Jezus schrijven, blijft het evangelie van Joannes bijna geheel buiten beschouwing; alleen enkele bijzonderheden worden door sommigen nog als historisch aanvaard.

Hieruit zien wij, van hoe groot belang de vraag is, wie het vierde evangelie schreef. Wanneer de apostel Joannes de schrijver is, dan kan men aan zijn geschrift moeilijk het historisch karakter ontzeggen. Daar allen hem als ooggetuige kenden, zou hij immers zijn lezers met opzet misleiden hebben. Ook onze tegenstanders zien dit in; want zij getroosten zich heel wat moeite, om de waarde van de oud-christelijke traditie omtrent Joannes' auteurschap te ontkennen. Wij meenen dan ook, dat het voornaamste bewijs voor de betrouwbaarheid van het vierde evangelie reeds boven geleverd is. Ten overvloede willen wij echter het verschil tusschen de synoptici en Joannes nader beschouwen en trachten te verklaren.

Om den stand der kwestie duidelijk te bepalen, willen wij vooreerst dit verschil, wat de voornaamste punten betreft, uiteenzetten.

Wat het tooneel der gebeurtenissen betreft, bestaat er dit onderscheid: Terwijl de synoptici zich voor Jezus' openbaar leven hoofdzakelijk beperken tot de prediking en de wonderen in Galilea en slechts één reis naar Jerusalem vermelden (namelijk die, welke onmiddellijk aan Jezus' dood voorafging), verhaalt Joannes vooral datgene, wat de Zaligmaker deed en sprak in Judea en Jerusalem.

Ook de chronologie schijnt aanmerkelijk af te wijken. Wanneer men de synoptici leest, dan krijgt men den indruk, dat Jezus' prediking in Galilea maar enkele maanden duurde en zijn verblijf in Jerusalem maar enkele dagen; er is slechts sprake van één Paaschfeest, namelijk het feest, waarop Jezus ter dood werd gebracht. Joannes echter maakt melding van minstens drie Paasch-

feesten, zoodat Jezus' openbaar leven zeker langer dan twee jaar moet geduurd hebben. Hij verhaalt ook, dat Jezus meerdere malen, bij gelegenheid van Joodsche feesten, naar Jerusalem reisde.

Wat de verhaalde feiten aangaat, treft Joannes alleen in het verhaal van Jezus' lijden en dood en gedeeltelijk in dat der verrijzenis met de synoptici samen. Uit het openbaar leven heeft hij slechts enkele gebeurtenissen, welke ook bij de synoptici voorkomen, zooals het getuigenis van den Dooper over Christus, de broodvermenigvuldiging, de wandeling over het meer en de zalving te Bethanië. Feiten van het grootste gewicht (bijv. de bovennatuurlijke ontvangenis van Jezus, de geboorte, de kindsheid, de doop in den Jordaan en de bekoring in de woestijn, de gedaanteverandering, de instelling van het H. Sacrament, de hemelvaart) worden door Joannes weggelaten. Van den anderen kant heeft hij zeer voorname gebeurtenissen, welke men bij de synoptici niet vindt, bijv. Jezus' eerste ontmoeting met zijn leerlingen, het eerste wonder te Kana, de genezing van den zoon van den hofbeambte te Kapharnaüm, de genezing van den lamme te Jerusalem, de genezing van den blindgeborene, de opwekking van Lazarus, de voetwassing, het tooneel van Maria en Joannes onder het kruis, het ongeloof van Thomas.

Jezus' redevoeringen wijken af, zoowel wat den inhoud, als wat den vorm betreft. Bij de synoptici geeft Hij meestal vermaningen en onderrichtingen van moreelen aard. Hij wekt op tot bekeering, keurt de verkeerde levensopvatting der Joden af en leert de hoogere en volmaaktere zedenwet van het Godsrijk. Ook spreekt Hij meermalen over de gebeurtenissen der toekomst: de verwerping van het Joodsche volk, de verwoesting van Jerusalem, het einde der wereld, het oordeel, hemel en hel. Bij Joannes daarentegen zijn het vooral waarheden van dogmatischen aard, welke door Jezus behandeld worden: zijn verhouding tot den Vader, de waarachtigheid zijner goddelijke zending, de taak, welke Hij ten opzichte der wereld komt vervullen (licht en leven der wereld), de noodzakelijkheid van het geloof, het eeuwige leven als het innerlijk bezit van den mensch, zijn werking in de zielen der geloovigen, de zending van den H. Geest enz. Over eschatologische dingen, spreekt hij bijna nooit. — De vorm van Jezus' redevoeringen bij de synoptici is eenvoudig en populair. Hij houdt van korte, kernachtige spreuken, soms in paradoxalen vorm, van gelijkenissen, welke aan de natuur en het leven ontleend zijn, van frissche en aanschouwelijke beelden. Zijn woorden dragen den stempel van het Galileïsche landschap, dat Hij met zijn leerlingen doorkruist; Hij spreekt van de vischvangst, den akkerbouw, de tarwe en het onkruid, de musch op het dak en de lelie op het veld, van meester en knechten, van koning en onderdanen. Aan al deze eenvoudige en alledaagsche dingen knoopt Jezus zijn wijze levenslessen, zijn eeuwige en goddelijke waarheden. Jezus' rede bij Joannes lijkt daarentegen tamelijk abstract en soms zelfs vaag en duister. Spreuken vinden wij bijna niet; geen parabel en geen beeld onderbreekt den plechtigen ernst van zijn woord. De wind door Jerusalem's straten (3, 8), de graankorrel, die in de aarde valt en sterft (12, 24), en de vreugde van de vrouw, die een kind heeft gebaard (16, 21), is ongeveer alles, wat het vierde evangelie aan beeldspraak bevat. Dikwijls vinden wij echter een spreekwijze, welke aan de synoptici vreemd is, namelijk de allegorie. Jezus is de bron van levend water, het brood des levens, de ware wijnstok, de goede herder, de deur van den schapestal enz.

Ook de voorstelling van Jezus' persoonlijkheid is verschillend. Wie

bewondert niet het aantrekkelijke beeld, dat de synoptici van den Zaligmaker teekenen? Hij is de beminnelijke leeraar, die met zijn leerlingen door de dorpen van Palestina trekt, onderricht geeft in de synagogen, in de open lucht, op den oever van het meer, de wonderdoener, die medelijden heeft met alle ongelukkigen en hen geneest, de vriend van tollenaars en zondaars, de nederige dienaar van God, die met zulke diepe onderwerping spreekt over den hemelschen Vader. Bij Joannes is Jezus daarentegen de Logos, de menschgeworden Zoon des Vaders, die met een hoog zelfbewustzijn spreekt over zijn goddelijke waardigheid en macht, zijn bovennatuurlijke rechten krachtig handhaaft tegen het ongeloof der Joden en zijn wonderen verricht om zijn goddelijke zending te bewijzen.

Wij hebben de verschillen zoo scherp mogelijk tegenover elkander gesteld, zelfs scherper dan zij inderdaad zijn. Wij zullen nu trachten aan te toonen, dat het verhaal der synoptici dat van Joannes volstrekt niet uitsluit en dat integendeel het eene het andere harmonisch aanvult. Vooreerst geven wij enkele algemeene beschouwingen, welke de verschillen verklaren, om vervolgens te zien, of die verschillen werkelijk van zulk een ingrijpenden aard zijn.

De kwestie wordt voor een groot deel reeds opgelost door het verschillend doel, dat de evangelisten nastreven. De synoptici hebben vooral een praktisch doel. Zij stellen Jezus voor als den Messias, die het nieuwe Godsrijk komt stichten en de menschen onderricht over de wijze, waarop zij tot dit rijk kunnen toetreden. Joannes' bedoeling is meer van leerstelligen aard. Hij wil de Christenen bevestigen in het geloof aan Jezus' Godheid, welke door de Joden en misschien reeds door christelijke secten ontkend werd.

Vervolgens veronderstelt Joannes de synoptische evangeliën als bekend. Hij acht het daarom onnoodig datgene te herhalen, wat hij voor zijn doel niet noodzakelijk of nuttig acht. Daar hij wist, dat de voorstelling der synoptici aanleiding had gegeven tot misverstand, heeft hij ze op enkele punten, vooral wat betreft de chronologie, aangevuld en verklaard. Zoo veronderstelt hij bijv. in 1, 32—34 het verhaal der synoptici over Jezus' doop in den Jordaan en de daarmee gepaard gaande openbaring als bekend. In 3, 24 deelt hij zijn lezers mede, dat de periode, waarvan hij spreekt, aan de gevangenneming van Joannes den Dooper en dus aan het tijdstip, waarop de synoptici Jezus' openbaar leven beginnen, voorafging. Hij spreekt zoo uitdrukkelijk over het eerste en tweede wonder van den Zaligmaker (2, 11; 4, 54), omdat hij wil te kennen geven, dat zij hebben plaats gehad vóór het Galileische optreden, dat door zijn voorgangers verhaald wordt. Zijn inleiding tot Lazarus' opwekking (11, 1 vlg.) konden de lezers niet begrijpen, wanneer zij het verhaal van Lucas omtrent Maria en Martha (10, 38—42) en dat van Mattheüs (26, 6—13) en Marcus (14, 3—9) over de zalving te Bethanië niet kenden. Voor verdere bijzonderheden moeten wij naar den commentaar verwijzen.

Daar Joannes speciaal de bezoeken aan Jerusalem verhaalt, zijn ook de toehoorders van Jezus' redevoeringen van een heel ander slag. Terwijl Hij voor de landbewoners van Galilea sprak over de eenvoudige waarheden van het Godsrijk en hen door liefde en goedheid tot het geloof in zijn persoon en zijn leer trachtte te brengen, behandelde Hij in zijn twistgesprekken met de geleerde Rabbijnen van Jerusalem vooral de diepere waarheden. Daar dezen hun aanvallen direct tegen zijn goddelijke zending en zijn persoonlijke waardigheid richtten, was Jezus gedwongen zich altijd krachtiger en princi-

piëler uit te spreken. Ook de toon en de vorm van zijn redevoeringen hebben den invloed daarvan ondergaan.

Ook mogen wij niet vergeten, dat de taal en de stijl van Jezus' redevoeringen den persoonlijkken stempel van Joannes dragen. Wanneer de synoptici Jezus' woorden vaak op hun wijze weergeven, zooals uit de vergelijking hunner teksten blijkt, dan moeten wij dezelfde vrijheid ook aan den vierden evangelist toekennen. Ofschoon hij Jezus' redevoeringen getrouw weergeeft, mogen wij toch aannemen, dat de uitdrukkingswijze eenigszins zijn persoonlijk karakter draagt. Dit wordt bevestigd door de vergelijking van het vierde evangelie met de brieven van Joannes. Taal en stijl toonen in al deze geschriften een groote overeenkomst. Wij houden het echter voor zeker, dat de leerling, ook wat den vorm betreft, meer beïnvloed is door den Meester, dan omgekeerd.

De voornaamste verklaring vinden wij echter in het feit, dat Jezus inderdaad onder verschillende oogpunten beschouwd kan worden. Wij belijden, dat Jezus God en mensch is in één persoon. Zijn leven is dus goddelijk en menscheijk, zoodat beide aspecten historisch verantwoord zijn. Het is dan ook ten slotte de ontkenning van Jezus' Godheid, welke tot de bestrijding van de historische waarde van het vierde evangelie gevoerd heeft. Jezus heeft als mensch onder de menschen geleefd, maar toch was Hij de menschengeworden God, die zijn waardigheid niet wilde verbergen. Naar gelang de eene of de andere zijde van Jezus' persoonlijkheid belicht wordt, moet het beeld vanzelfsprekend verschillen. Is het dan te verwonderen, dat de contemplatieve Joannes, nadat de synoptici Jezus' menscheijk leven beschreven hadden, het goddelijke wezen van zijn Meester openbaarde?

Dit laatste verschijnsel staat in verband met de catechetische methode van de eerste tijden. Deze kant van het vraagstuk is zeer goed belicht door E. Levesque (*Nos quatre évangiles*, Parijs 1917). Zooals de H. Paulus duidelijk aangeeft en trouwens in de natuur der zaak ligt, bestond er een tweevoudige catechese: een elementaire voor degenen, die pas met het Christendom kennis maakten, en een meer grondige en diepe voor de verder gevorderden. Zoo schrijft de apostel aan de Corinthiërs: „Ook tot u, broeders, kon ik niet spreken als tot geestelijke (menschen), maar als tot vleescheijke, als tot kindertjes in Christus. Melk heb ik u te drinken gegeven, geen vaste spijs; want gij kondt ze niet verdragen” (1 Cor. 3, 1 vlg.). Hetzelfde blijkt uit meerdere teksten van Paulus (1 Cor. 2, 1; Hebr. 5, 12—14; 6, 1—3). Ook Jezus spreekt in zijn onderhoud met Nicodemus over de meer eenvoudige en de meer verheven waarheden: „Wanneer gij niet gelooft, als Ik u spreek over aardsche dingen, hoe zult gij dan gelooven, als Ik u over de hemelsche spreek?” (Joa. 3, 12). De apostelen en eerste evangelie-predikers hielden zich in hun eerste onderricht voornamelijk bezig met het verhaal van Jezus' uiterlijke, menscheijke lotgevallen, om daardoor te bewijzen, dat Hij een afgezant van God was, die zijn zending door wonderen bekrachtigde, de door de profeten voorspelde Messias, die de menschen tot boete en berouw aanspoorde, hen een hoogere volmaaktheid leerde, het rijk Gods op aarde stichtte enz. Welnu, de drie synoptici hebben zich tot de opteekening dezer elementaire catechese bepaald. Joannes daarentegen, die veel later schreef en de synoptici als bekend veronderstelde, heeft in zijn evangelie de hoogere catechese opgenomen, welke vooral onderrichtte in het hoogere en goddelijke karakter van Jezus' leven en alles, wat daarmee samenhing.

Laten wij nu nagaan, of de boven opgenoemde verschillen werkelijk zoo groot zijn, als zij worden voorgesteld.

Vooreerst, de synoptische gebeurtenissen spelen zich voornamelijk in Galilea af en die van Joannes in Judea en Jerusalem; maar niet uitsluitend. Het eerste wonder geschiedde volgens Joannes te Kana in Galilea (2, 1—11); na zijn bezoek aan Jerusalem ging Jezus door Samaria weer naar Galilea (4, 3), waar Hij in hetzelfde Kana den zoon van den hof-beambte uit Kapharnaüm genas (4, 46—54); ook de broodvermenigvuldiging en de belofte van de H. Eucharistie hadden in Galilea plaats (hfdst. 6). Van den anderen kant geven de synoptici, althans indirect, te verstaan, dat Jezus reeds vóór zijn laatste reis meermalen in Judea en Jerusalem was. Volgens Lc. 10, 38—42 was Jezus te gast bij een bevriende familie, welke volgens Joa. 12, 1—3 te Bethanië, bij Jerusalem, woonde. Jezus' klacht „Jerusalem, Jerusalem, hoe dikwijls heb Ik uw kinderen willen vergaderen” enz. (Mt. 23, 37; Lc. 13, 34) zou onbegrijpelijk zijn, als Hij niet meerdere malen in de H. Stad geweest was. De synoptici duiden ook aan, dat de Zaligmaker bij en in Jerusalem vrienden had; zoo bijv. Lazarus en zijn zusters Maria en Martha, de man te Bethphage, van wien Jezus het ezelsveulen leende om Jerusalem binnen te trekken (Mc. 11, 3), de eigenaar van de zaal, waarin Hij het laatste avondmaal hield (Mt. 26, 18), en Joseph van Arimathea. Ook de vijandschap, welke in Jerusalem ten opzichte van Jezus heerschte, is enkel verklaarbaar uit de door Joannes verhaalde bezoeken aan de H. Stad.

Het ontbreken van de chronologische gegevens bij de synoptici wordt verklaard door het feit, dat zij de elementaire catechese opteekenden. Deze had het leven van Jezus gemakshalve ingedeeld in vier perioden: de kindsheid, het openbaar optreden in Galilea, de reis naar Jerusalem en de laatste week in de H. Stad. Daar zij dit eenvoudig schema wilden bewaren, hebben zij de verschillende reizen naar Jerusalem en de feesten, naar aanleiding waarvan die reizen plaats hadden, weggelaten. Lc., die meerdere reizen naar Jerusalem onderscheidde en toch het synoptische schema niet wilde prijsgeven, heeft zich daarom gedwongen gezien, een zeer lang reisverhaal (9, 51—18, 30) in te lasschen. Dat Jezus' openbaar leven langer dan één jaar duurde, volgt ook indirect uit de synoptici. Zij spreken weliswaar alleen van het Paaschfeest, dat samenviel met Jezus' dood, maar zij geven toch te verstaan, dat zijn openbare prediking reeds bij het voorafgaande Paaschfeest in vollen gang was. Het wandelen door de rijpe korenvelden (Mt. 12, 1; Mc. 2, 23; Lc. 6, 1) en de eerste broodvermenigvuldiging, waarbij Marcus (6, 39) melding maakt van het groene gras, moeten immers omtrent het Paaschfeest hebben plaats gehad.

Wij moeten toegeven, dat Joannes, wat de gebeurtenissen van Jezus' leven betreft, zeer onvolledig is. Maar zegt hij zelve niet in zijn evangelie (21, 25), dat hij uit den grooten overvloed een zeer beperkte keuze heeft gedaan? Bovendien blijkt hij sommige feiten, welke hij stilzwijgend voorbijgaat, zeer goed te kennen, zooals wij zien uit sommige toespelingen. Hij verhaalt niet Jezus' maagdelijke ontvangenis, maar wordt deze niet aangeduid in den proloog: „En het Woord is vleesch geworden”? Jezus' doop in den Jordaan wordt vermeld in een woord van den Dooper (1, 32—34). De instelling van het H. Sacrament wordt aangekondigd door de belofte (hfdst. 6). De hemelvaart wordt aangeduid door het woord: „Ik stijg op naar mijn en uw God” (20, 17). — Ondanks het groote verschil der verhaalde feiten zal

toch iedereen moeten toegeven, dat de algemeene voorstelling dezelfde is. Jezus van Nazareth, leeraar en wonderdoener, Messias en Zoon Gods, staat zoowel bij de synoptici als bij Joannes in het middelpunt. Joannes de Dooper, de leerlingen (wier namen voor een deel ook bij Joannes voorkomen), de Farizeëën, de schriftgeleerden, het Sanhedrin spelen dezelfde rol. In het verhaal van het lijden, dood en verrijzenis gaat Joannes met de synoptici nagenoeg parallel. — Dat hij feiten verhaalt, welke bij de synoptici niet voorkomen, is zeer goed te verklaren. De synoptici maken er immers geen aanspraak op, dat zij een volledige biographie geven, zoodat Joannes uit den rijken schat zijner herinnering hun verhaal kon aanvullen. Het is zeker merkwaardig, dat de synoptici zulk een gewichtig feit, als de opwekking van Lazarus, dat van zooveel invloed was op de laatste gebeurtenissen, niet verhalen. Wanneer wij echter in Joa. 12, 10 vlg. lezen, dat de Joden uit vijandschap tegen den Zaligmaker Lazarus wilden dooden, dan begrijpen wij, waarom dit feit in de primitieve catechese verzwegen werd. Twee wonderen, de genezing van den lamme (5, 1—9) en die van den blindgeborene (9, 1—38), worden door de synoptici waarschijnlijk weggelaten, omdat zij bij een bezoek aan Jerusaleem plaats hadden. De beide wonderen te Kana (2, 1—11; 4, 46—54) vallen vóór de eigenlijke Galileïsche prediking, waarmee de synoptici Jezus' openbaar leven beginnen. Ten slotte zijn er nog twee wonderen (Joannes heeft er in het geheel zeven), welke ook bij de synoptici voorkomen, namelijk de broodvermenigvuldiging en de wandeling op het meer. — Tegen de wonderen van Joannes heeft men nog andere bedenkingen. De menschenlijke motieven van medelijden, welke bij de synoptici zoo sterk op den voorgrond treden, komen bij Joannes, zoo zegt men, nauwelijks in aanmerking; volgens hem doet Jezus enkel wonderen om zijn zending en waardigheid te bewijzen. Maar dit oordeel is zeer eenzijdig; want ook bij de synoptici doet Jezus wonderen om zijn zending aan te toonen (Mt. 9, 6; 11, 20), terwijl het motief van het medelijden bij Joannes niet ontbreekt (2, 3; 5, 6—9; 9, 3; 11, 33. 38). Overigens stemt het geheel met de bedoeling van Joannes overeen, dat hij speciaal die wonderen verhaalt, welke het karakter van „teeken” dragen. Vervolgens werpt men op, dat de wonderen van het vierde evangelie een symbolisch karakter dragen en daarom niet historisch zijn. Deze gevolgtrekking gaat niet op; want ook werkelijke feiten kunnen een symbolische waarde hebben. De genezing van den blindgeborene en de opwekking van Lazarus hebben zeker ten doel, Jezus voor te stellen als het licht en het leven der wereld; want de Zaligmaker zelve heeft er deze beteekenis aan toegekend (9, 39—41; 11, 25 vlg.). Maar dit is volstrekt geen bewijs, dat die twee wonderen niet gebeurd zijn. De broodvermenigvuldiging en de wandeling op het meer, welke bij Joannes dienen tot voorbereiding van de rede over de H. Eucharistie, zijn immers door de synoptici zelve gewaarborgd. Wij kunnen dus hoogstens beweren, dat Joannes zijn wonderen heeft uitgekozen terwille van hun beteekenis.

Het verschil tusschen Jezus' redevoeringen bij Joannes en de synoptici hebben wij reeds verklaard uit de verschillende bedoelingen der evangelisten, uit de tweevoudige methode van catechese der eerste evangeliepredikers, uit het verschil van tooneel, waar, en van de toehoorders, tot wie Jezus sprak. Ook is het verschil niet zóó diepgaand, als het vaak wordt voorgesteld. Wat de substantie betreft, vindt men de leer van Joannes' redevoeringen ook in de synoptici, bijv. omtrent de H. Drievuldigheid, Jezus'

Godheid, zijn zoendood, de genade, de H. Sacramenten, de afschaffing der Joodsche wet, de algemeenheid van het Godsrijk. Van den anderen kant ontbreken de vermaningen van moreelen aard bij Joannes niet; evenmin de eschatologische waarheden. — De vorm der redevoeringen is grootendeels te verklaren uit het feit, dat Joannes voor zijn doel juist de meer speculatieve beschouwingen noodig had, welke Jezus te Jerusalem voor de geleerde Rabbinen hield. Welnu, dat Jezus tot zulke toehoorders anders sprak dan tot de eenvoudige Galileërs, zal wel niemand ontkennen. Ook zal niemand verwachten, dat Joannes een letterlijk en als het ware stenografisch verslag van Jezus' woorden geeft. Zoo geeft hij zonder twijfel slechts een uittreksel uit Jezus' nachtelijk onderhoud met Nicodemus; hetzelfde mogen wij omtrent de andere gesprekken en redevoeringen veronderstellen. Welnu, de keuze en samenvatting door den evangelist zal niet zonder invloed op den vorm geweest zijn. Wij zagen trouwens reeds, dat een zekere persoonlijke invloed van Joannes op den literairen vorm volstrekt niet in strijd is met de historische betrouwbaarheid. Wat de allegorieën van Joannes betreft, constateeren wij hetzelfde, wat wij bij de synoptici omtrent de parabels gezegd hebben. Geen van beide beeldspraken is in zuiveren en onvermengden vorm aanwezig, zoodat het verschil niet zoo groot is. Dit blijkt wel duidelijk uit het feit, dat de geleerden het niet eens zijn over den allegorischen vorm van Joannes' beeldspraak. Sommigen spreken van parabels, waar anderen spreken van allegorieën.

Jezus' persoonlijkheid wijkt ook niet zóózeer af, dat men zou kunnen zeggen: De synoptici stellen Jezus voor als mensch, terwijl Joannes Hem voorstelt als God. De menschheid wordt bij Joannes zelfs zeer sterk bevestigd. Denken wij slechts aan het woord van den proloog: „Het Woord is vleesch geworden.” Jezus leeft onder zijn volk en met zijn leerlingen als was Hij een hunner, gaat bij de feesten op naar de H. Stad, neemt deel aan de bruiloft te Kana en aan den maaltijd te Bethanië, gaat vermoeid zitten op den rand van den Jakobsput, weent over zijn vriend Lazarus en sterft aan het kruis. Dat deze menschelijke trekken onnatuurlijk aandoen en niet passen bij het Jezus-beeld van Joannes, is niet waar. Evenals bij de synoptici, is het goddelijke en menschelijke in Jezus niet kunstmatig verbonden, maar beide vormen samen in een harmonische eenheid den Godmensch Jezus Christus. Van den anderen kant leeren de synoptici zonder twijfel, dat Jezus de Zoon van God is en de goddelijke natuur bezit. Wij zagen reeds in de inleiding tot het Marcus-evangelie (blz. 14 vlg.), dat ook deze evangelist, die volgens de critici het meest historisch is, Jezus als een geheel bovennatuurlijke persoonlijkheid teekent. Het is kenmerkend voor de opvattingen van de critici, dat zij uit het synoptische Jezus-beeld al het goddelijke, uit dat van Joannes al het menschelijke trachten te verwijderen, om zodoende een scheiding te bewerken tusschen den zoogenaamden historischen Jezus en de persoonlijkheid, welke de theologische bespiegelingen later van Hem zouden gemaakt hebben. Wanneer men echter de vier evangelisten zonder vooringenomenheid leest, dan zien wij daarin denzelfden Jezus, in wien Godheid en menschheid zich vereenigen. Men kan hoogstens zeggen, dat de synoptici meer den nadruk hebben gelegd op zijn menschheid, terwijl Joannes zijn Godheid meer in het licht stelde.

Er wordt in de laatste tientallen jaren veel geschreven over den invloed van het hellenistische syncretisme op het Joannes-

evangelie. De begrippen Logos, Zoon Gods, leven en dood, licht en duisternis, waarheid en leugen, welke bij de synoptici zelden of nooit voorkomen, spelen in het vierde evangelie een groote rol. Men verklaart dit met de bewering, dat deze begrippen ontleend zijn aan de hellenistische gedachtenwereld. Dat daardoor het historisch karakter van het vierde evangelie ontkend wordt, spreekt vanzelf.

Wij kunnen er niet aan denken, deze hypothese uitvoerig te weerleggen. Wij zullen enkel eenige algemeene richtlijnen geven, waaraan wij ons bij de oplossing van het vraagstuk te houden hebben.

Ook hier moet het auteurschap van Joannes den doorslag geven. Wanneer het evangelie geschreven is door een apostel, die met Jezus leefde en persoonlijk door Hem onderricht werd, dan mogen wij niet aannemen, dat hij in den vorm van een Jezus-biographie nieuwe en vreemde theorieën in omloop bracht. Daar hij aan zijn geschrift een historisch karakter geeft, zou hij zijn lezers misleid hebben. Zelfs wanneer hij niets anders gedaan had dan Paulus in zijn brieven, namelijk de leer van Jezus verklaren en ontwikkelen, dan zou hij nog blijk hebben gegeven van onbetrouwbaarheid. Daar wij Joannes als den schrijver beschouwen en zijn betrouwbaarheid boven elken twijfel verheven achten, nemen wij aan, dat alles, wat hij over Jezus verhaalt en wat hij Jezus in den mond legt, inderdaad met de historische waarheid overeenstemt.

Wat de zoogenaamde hellenistische begrippen betreft, het volgende. — Het woord „Logos”, waarover wij nog nader zullen spreken, komt alleen voor in den proloog, niet in de redevoeringen van den Zaligmaker. Men kan het juist als een bewijs voor de historische betrouwbaarheid van het evangelische verhaal beschouwen, dat het centrale begrip van den proloog daarin niet vermeld wordt. — Dat Jezus de Zoon Gods is, heeft het vierde evangelie niet ontleend aan het hellenisme. Het is waar, dat het heidendom vele zonen van goden kende en dat het zelfs sommige menschen als zoodanig beschouwde. Maar reeds de oudste catechese, welke wij in de synoptici vinden, leert Jezus' goddelijk Zoonschap, en wel in denzelfden zin als het vierde evangelie; het zij genoeg, hier te verwijzen naar Mt. 11, 27 en Lc. 10, 22. Daaruit blijkt, dat de eerste Christenen Jezus als den waren en werkelijken Zoon van God beschouwden, wat alleen uit de persoonlijke prediking van den Zaligmaker te verklaren is. Trouwens het onderscheid tusschen den Zoon Gods van het vierde evangelie en de godenzonen van de heidenen is zóó groot, dat er van ideeënverwantschap geen sprake kan zijn. — Wat de andere begrippen betreft, moeten wij eerst nagaan, of deze niet uit het O. T. of uit de synoptici te verklaren zijn. Dat was immers de gedachtenwereld, waarin Jezus en zijn apostelen leefden. Wij zullen in den commentaar trachten te bewijzen, dat het vierde evangelie niet aansluit bij het hellenisme, maar bij de oude openbaring en bij de synoptische traditie. Hoe zwak de hypothese van den hellenistischen invloed is, blijkt wel uit het feit, dat sommige geleerden in een ander uiterste vervallen; zoo heeft bijv. Bornhäuser (*Das Johannesevangelium*, Gütersloh 1928) trachten te bewijzen, dat het vierde evangelie een „Missionschrift” voor de Joden was en alleen door Joden kon verstaan worden (vgl. de recensie van dit werk in de *Revue biblique* 1930, blz. 289—291). — Wanneer het hellenisme invloed uitgeoefend heeft, dan is dit alleen bij wijze van tegenstelling. Het valt niet te loochenen, dat het vierde evangelie in andere tijds-

omstandigheden en in een andere geestelijke en godsdienstige omgeving ontstaan is dan de synoptici. Het Christendom had, vooral door de prediking van Paulus, Palestina verlaten en was in contact getreden met de hellenistische wereld. De vierde evangelist schreef met een andere bedoeling, omdat hij zich richtte tot lezers, die andere behoeften hadden. Daarom heeft hij ook andere gedachten op den voorgrond geplaatst. Hij stelt Jezus, den menschgeworden Logos, tegenover de vele „logoi” der heidenen, den waren en éénigen Zoon Gods tegenover hun vele godenzonen. Welnu, waar een onverzoenlijke tegenstelling heerscht, kan men niet van verwantschap spreken.

Literatuur. — In de inleiding tot de synoptische evangeliën hebben wij reeds vermeld de commentaren van Schanz, Knabenbauer, Rösch, Lagrange, Dimmler, Fillion, Beelen, Durand, Pözl-Innitzer, Tillmann, Weiss, Wellhausen, Bernard, Zahn, Bauer, Ubbink en Bouma. Voor de inleidingsvragen verwijzen wij naar de daar vermelde algemeene inleidingen op het Nieuwe Testament, speciaal naar Jacquier, *Histoire des livres du N. T.*, dl. 4: *Les écrits Johanniques*; van groot nut zijn ook de inleidingen, welke Lagrange en Tillmann aan hun commentaren laten voorafgaan, en het artikel *Jean (saint)* van L. Venard in de *Dictionnaire de théologie catholique*, dl. 8, col. 538—584, waar ook een uitgebreide literatuur wordt aangegeven. Uit de katholieke literatuur vermelden wij nog: E. Mangenot, *Jean (l'évangile de saint)* in de *Dictionnaire de la Bible*, dl. 3, col. 1167—1191; J. Corluy, *Commentarius in Evangelium s. Johannis*³, Gent 1889; Mgr. Baunard, *L'apôtre saint Jean*⁵, Parijs 1892; A. Camerlynck, *De quarti Evangelii auctore*, Brugge 1900; A. van Hoonacker, *L'auteur du IV évangile*, *Revue biblique* 1900, blz. 226—247; F. G. Gutjahr, *Die Glaubwürdigkeit des iredäischen Zeugnisses über die Abfassung des vierten kanonischen Evangeliums*, Graz 1904; Th. Calmes, *L'évangile selon Saint Jean*, Parijs 1904; J. E. Belser, *Das Evangelium des heiligen Johannes*, Freiburg 1905; A. Nouvelle, *L'authenticité du quatrième évangile et la thèse de M. Loisy*, Parijs 1905; C. Fouard, *Saint Jean et la fin de l'âge apostolique*⁴, Parijs 1906; L. C. Fillion, *Saint Jean l'évangéliste, sa vie, ses écrits*, Parijs 1907; P. Ladeuze, *L'origine du quatrième évangile, à propos du livre de M. Lepin*, *Revue biblique* 1907, blz. 559—585; M. Lepin, *A propos de l'origine du quatrième évangile*, *Revue biblique* 1908, blz. 84—102; J. Seisenberger, *Erklärung des Johannesevangeliums*, Regensburg 1910; M. Lepin, *L'origine du quatrième évangile*³, Parijs 1910; id., *La valeur historique du quatrième évangile*³, Parijs 1910; E. Krebs, *Der Logos als Heiland im ersten Jahrhundert*, Freiburg 1910; P. Dausch, *Das Johannesevangelium, seine Echtheit und Glaubwürdigkeit*³, Münster 1911; J. H. Chapman, *John the Presbyter and the fourth Gospel*, Oxford 1911; F. X. Monse, *Johannes und Paulus, ein Beitrag zur newest. Theologie*, Münster 1915; G. Stettinger, *Textfolge der johanneischen Abschiedsreden*, Weenen 1918; id., *Geschichtlichkeit der johanneischen Abschiedsreden*, Weenen 1919; L. Pirot, *Saint Jean*, Parijs 1923; Lagrange, *Vers le Logos de saint Jean*, *Revue biblique* 1923, blz. 161—184 en 321—371; id., *Où en est la dissection littéraire du quatrième évangile?* *Revue biblique* 1924, blz. 321—342; B. Allo, *Aspects nouveaux du problème Johannique*, *Revue biblique* 1928, blz. 37—62 en 198—220; T. van Tichelen, *Het evangelie volgens Johannes*, Antwerpen 1928; E. Tobac, *La notion du Christ-Logos dans la littérature johannique*, *Revue d'histoire ecclésiastique* 1929, blz. 239—259; J. M. Vosté, *Studia Joannea*³, Rome 1930; T. Sigge, *Das Johannesevangelium und die Synoptiker*, Münster 1935; F. M. Braun, *St. Jean*, Parijs 1935.

Uit de niet-katholieke literatuur: J. Réville, *Le quatrième évangile, son origine et sa valeur historique*, Parijs 1901; A. Schlatter, *Die Sprache und Heimat des vierten Evangelisten*, Gütersloh 1902; M. Goguel, *La notion johannique de l'Esprit*, Parijs 1902; J. Grill, *Untersuchungen über die Entstehung des vierten Evangeliums*, dl. 1, Tübingen 1902; dl. 2, 1923; W. Wrede, *Charakter und Tendenz des Johannesevangeliums*, Tübingen 1903; J. Drummond, *The character and authorship of the fourth Gospel*, Londen 1903; M. Goguel, *Les sources du récit johannique de la passion*, Parijs 1910; E. H. Askwith, *The historical value of the fourth Gospel*, Londen 1910; F. Spitta, *Das Johannesevangelium als Quelle der Geschichte Jesu*, Göttingen 1910; J. d'Alma, *Philon d'Alexandrie et le quatrième évangile*, Parijs 1910; H. A. Wendt, *Schichten im vierten Evangelium*, Göttingen 1911; F. Overbeck, *Das Johannesevangelium, Studien zur Kritik seiner Erforschung*, Tübingen 1911; Th. Zahn, *Das Johannesevangelium unter den Händen seiner neuesten Kritiker*, Leipzig 1911; F. Büchsel, *Der Begriff der Wahrheit in dem Evangelium und in den Briefen des Johannes*, Gütersloh 1911; C. Clemen, *Die Entstehung des Johannesevangeliums*, Halle 1912; W. Lütgert, *Die Johanneische Christologie*², Gütersloh 1916; G. Wetter, *Der Sohn Gottes, Untersuchung über den Charakter und die Tendenz des Johannesevangeliums*, Göttingen 1916; W. Heitmüller, *Das Evangelium des Johannes*³, Göttingen 1918; H. L. Jackson, *The problem of the fourth Gospel*, Cambridge 1918; A. Loisy, *Le quatrième évangile*², Parijs 1921; C. F. Burney, *The aramaic origin of the fourth Gospel*, Oxford 1922; G. Bert, *Das Evangelium des Johannes*, Gütersloh 1922; B. F. Westcott, *The Gospel according to St. John*, Londen 1924; R. Reitzenstein, *Die hellenistischen Mysterienreligionen*³, Leipzig 1927; F. Büchsel, *Johannes und der hellenistische Synkretismus*, Gütersloh 1928; J. Boehmer, *Das Johannesevangelium nach Aufbau und Grundgedanken*, Eisleben 1928; K. Bornhäuser, *Das Johannesevangelium, eine Missionschrift für Israel*, Gütersloh 1928; G. M. C. Macgregor, *The Gospel of John*, Londen 1928; J. Haussleiter, *Johanneische Studien, Beiträge zur Würdigung des vierten Evangeliums*, Gütersloh 1928; J. A. Robinson, *The historical character of St. John's Gospel*, Londen 1929; E. Mears, *The Gospel of St. John*, Londen 1930; S. Neill, *The Gospel according to St. John*, Cambridge 1930; A. Schlatter, *Der Evangelist Johannes, ein Kommentar zum vierten Evangelium*, Stuttgart 1930; E. Hastings, *The Gospel according to St. John*, Edinburg 1931; F. Büchsel, *Das Evangelium nach Johannes*, Göttingen 1934.

Evangelie volgens den H. Joannes.

A. Inleiding: De openbaring van den Zoon Gods wordt voorbereid, 1, 1—51.

Het hoofdthema van het Joa-evangelie is de openbaring van Jezus als den Zoon Gods. Vóórdat hij met de ontwikkeling van dit hoofdthema begint, geeft de evangelist een inleiding, welke men in twee deelen onderscheidt: de proloog of voorrede (v. 1—18) en het getuigenis van Joannes den Dooper (v. 19—51).

I. De proloog, 1, 1—18.

Joa. laat aan de geschiedenis van Jezus' leven een proloog of voorrede voorafgaan, waarin hij ons het diepste wezen van den Zaligmaker, zijn Godheid, onthult. Terwijl Mt. begint met den menschelijken stamboom van Jezus Christus, Mc. met de prediking van Joannes den Dooper, Lc. met het verhaal van Zacharias en Elisabeth, boort de adelaarsblik van Joa. door den tijd heen tot in de eeuwigheid, tot in den schoot der Godheid, en ziet daar het eeuwige, goddelijke Woord, dat zich aan hem geopenbaard heeft in den persoon van zijn geliefden Meester Jezus Christus.

De proloog is de inleiding tot het evangelie. Daarin klinken reeds de zware motieven, die zullen uitgroeien tot breede akkoorden. Hij is de sleutel, welke ons het begrip van Jezus' persoonlijkheid ontsluit. In den proloog wordt het standpunt aangegeven, van waaruit men Jezus' leven en werken bezien moet; het is de gedachte, dat in Hem het eeuwige Woord is mensch geworden en onder ons gewoond heeft. De lezer, die in het evangelie zal hooren van den mensch Jezus, van zijn omgang met de Joden en de leerlingen, van zijn nederigheid en gehoorzaamheid, van zijn lijden en dood, wordt door den proloog voorbereid, om in dien vernederden, lijdenden en stervenden mensch het menschgeworden Woord des Vaders te zien en te aanbidden.

De hoofdgedachte van het evangelie wordt in den proloog aldus aangegeven: Het eeuwige Woord wordt mensch in Jezus Christus en wordt als zoodanig aan de menschen geopenbaard. Deze openbaring wordt voorbereid door Joannes den Dooper en voltrokken door Jezus zelve, die zich door woord en daad, aan de Joden, en vooral aan zijn leerlingen, te kennen geeft als den Zoon Gods.

Maar ook de nevengeachten vinden wij reeds in den proloog aangeduid. Jezus is het licht der wereld. Zijn menschgeworden persoonlijkheid is de hoogste openbaring van God, maar ook zijn daden en woorden stralen Gods openbaring uit. De daden, welke Jezus stelt, zijn de daden van den Vader; en wat Hij leert, heeft Hij van eeuwigheid bij den Vader gezien en gehoord. Jezus' licht straalt in de duisternis, maar de duisternis begreep het niet. Terwijl de leerlingen geleidelijk het licht in zich opnemen, blijven de Joden ongeloovig en verkiezen de duisternis boven het licht. Jezus is ook het leven der wereld. Het goddelijke leven, dat Hij van eeuwigheid bezit, deelt Hij mede aan de menschen, die in Hem gelooven, zoodat zij door een soort wedergeboorte tot kinderen van God worden. Deze wedergeboorte geschiedt uit water en Geest, zooals Jezus verklaart in zijn gesprek met Nicodemus. Is de mensch opnieuw geboren, dan wordt zijn goddelijk leven gevoed door Jezus' lichaam en bloed; dit leert de Zaligmaker in de synagoge van Kapharnaüm. Ook de wonderverhalen van het Joa-evangelie staan met deze gedachten in verband. Dit is al heel duidelijk bij de broodvermenigvuldiging (de H. Eucharistie), bij de genezing van den blindgeborene (Jezus het licht der wereld) en de opwekking van Lazarus (Jezus het leven der wereld). Het eeuwige, goddelijke leven, dat door het Doopsel gegeven en door de Eucharistie gevoed wordt, heeft Jezus voor de menschen verworven door zijn lijden en dood. De zaadkorrel moet sterven, vóórdat zij nieuwe, levende zaadkorrels voortbrengt. In de afscheidsrede wordt aangekondigd, dat het menschgeworden Woord gaat terugkeeren tot den Vader, bij wien Het van eeuwigheid was. De apostelen zullen zijn taak op aarde moeten voortzetten. Daartoe zullen zij in staat zijn, omdat Jezus met hen in vereeniging blijft, zooals de wijnstok met de ranken. Bovendien zal Hij hun den H. Geest zenden, die het volle licht der waarheid in hun zielen zal uitstorten.

De vorm van den proloog is eenvoudig. De korte zinnen volgen elkander op met een zekere eentonigheid en schijnen op het eerste gezicht klaar en nuchter. Toch beschouwt men den proloog terecht als een soort hymne, als een uiting van de Hebreeuwsche poëzie. Duidelijk merkbaar zijn het parallelisme der zinsdeelen en de verdeling in strofen. De eenvoudige vorm verbergt een onmetelijken rijkdom van gedachten. De diepste geheimen, welke den menschelijken geest bezig houden, worden in zinnen van lapidaire korthed onthuld. Het Woord Gods, dat in zich een afgrond van wonderbare geheimen is, wordt gesteld in zijn verhouding tot God, de wereld en de menschen, de meest omvattende begrippen van het reële zijn. Verder wordt ons de taak van het Woord onthuld met betrekking tot de geheimzinnige krachten, welke de geschiedenis van het menschedom en den levensloop van elken mensch afzonderlijk beheerschen. Wij hooren van licht en duisternis (geloof en ongeloof), van leven en dood (genade en zonde). De geweldige strijd, welke zich onder de menschen en in elke menschenziel afspeelt tusschen deze vijandige machten, wordt in groote lijnen aangegeven. Juist de omvang en de diepte van al deze begrippen maken den proloog van Joa., ondanks den eenvoudigen vorm, tot een onuitputtelijke goudmijn van gedachten, maar veroorzaken tevens aan de verklaarders groote moeilijkheden.

Omdat het Woord Gods in het middelpunt staat, moeten wij eerst de beteekenis van dezen term behandelen. Het Grieksche „logos” (in het Latijn

weergegeven door „verbum”) beteekent verstand, idee of woord. Wanneer wij „logos” in den proloog van Joa. vertalen door „woord”, dan bedoelen wij daarmee het innerlijke woord, het denkwoord. De theologen zeggen immers, dat de tweede Persoon der H. Drievuldigheid voortkomt van den Vader door het goddelijk intellect; doordat de Vader zijn eigen oneindig wezen doorschouwt en daarvan een oneindig volmaakt begrip heeft, brengt Hij van eeuwigheid voort het Woord, dat als persoon van Hem onderscheiden is. Wat leert Joa. ons omtrent den Logos? Hij is vooreerst een persoonlijk wezen, dat van God onderscheiden is, dus niet een faculteit of hoedanigheid van God. Hij is van eeuwigheid en staat tot God in de meest innige verhouding. Nog hooger stijgt de Logos, wanneer Joa. zegt, dat ook Deze zelve het goddelijk wezen bezit. Door den eeuwiggen, ongeschapen Logos is de wereld geschapen, en er is onder al het geschapene niets, dat zijn ontstaan niet aan Hem te danken heeft. De Logos staat dus tegenover God als een onderscheiden persoon, door de goddelijke natuur volkomen aan Hem gelijk, — tegenover de wereld en de menschen, als de schepper, oneindig hoog boven al het geschapene verheven. Nadat Joa. de plaats van den Logos in den kosmos heeft aangegeven, openbaart hij zijn rol in de godsdienstige en zedelijke wereld. Ook in deze wereld is Hij schepper en middelpunt. Om dit aan te duiden gebruikt Joa. de termen: licht en leven. Licht en leven, de kostbaarste goederen op fysiek gebied, geven een beeld van wat de Logos is voor de menschen. Door Gods intellect voortgebracht, is Hij de eeuwige, ongeschapen Wijsheid, waaruit alle waarheid voortkomt. Wat uit Hem niet voortkomt, is leugen. Alle waarheid over God, wereld en mensch, over genade en zonde, over verlossing en rechtvaardiging, over eeuwiggen dood en eeuwig leven, is slechts een afstraling van het licht, dat in zijn volheid alleen door den Logos omvat wordt. Wanneer de mensch het licht van den Logos in zich opneemt, dan stroomt tevens in zijn ziel het goddelijk leven, dat den dood overwint en hem doet herboren worden tot een aangenomen kind van God, zooals de Logos van nature de Zoon van God is. De Logos is immers de eeuwige, onuitputtelijke bron van alle bovennatuurlijk leven, dat krachtens zijn wezen ook in de menschen eeuwigdurend is. Was de Logos van eeuwigheid het licht en het leven der menschen, Hij is dit in veel hoogere mate geworden, toen Hij mensch werd. Hij heeft zich oneindig diep vernederd, wat Joa. door het woord „vleeschwording” aangeeft, maar die vernedering is voor de menschen de bron van het hoogste geluk geworden. De Logos, zoo zegt Joa., heeft onder ons gewoond; Hij is niemand anders dan Jezus Christus.

Voor zoover wij weten, heeft Jezus zelve het woord „Logos” nooit gebruikt. Het komt niet voor bij de synoptici, en ook Joa. legt het niet in den mond van den Zaligmaker. Buiten den proloog vinden wij het enkel in twee andere geschriften van Joa. (1 Joa. 1, 1; Openb. 19, 13). Het behoort echter tot den schat der goddelijke openbaring; wij weten immers, dat deze eerst bij den dood van den laatsten apostel werd afgesloten. Het feit der openbaring vastgesteld, kan men zich toch afvragen, of het woord en het begrip „Logos” oorspronkelijke scheppingen van Joa. zijn.

Het valt moeilijk te ontkennen, dat het begrip „Logos” wortelt in het O. T. Het oude Israël wist, dat God een geest is en alleen door zijn wil wonderen werkt. Daar een wilsakt echter abstract is, werd hij voorgesteld door Jahwe's woord of bevel; het woord immers vertoont door zijn

onzichtbaarheid eenige overeenkomst met den geestelijken wilsakt. Zoo zegt het O.T., dat Jahwe door zijn woord de wereld heeft geschapen (Gen. 1, 3 enz.; Ps. 32, 6. 9; Eccli. 42, 15; Wijsh. 9, 1). Het woord wordt voorgesteld als een in de wereld werkende kracht, die door Jahwe wordt uitgezonden (Ps. 106, 20; 147, 4; Is. 55, 10 vlg.; Jer. 5, 14; Wijsh. 16, 12; 18, 14—16). Verder is het woord van Jahwe in het O.T. een aanduiding van Gods openbaringen. Hoe dikwijls wordt niet gezegd, dat Jahwe's woord kwam tot de profeten (vgl. Is. 2, 1; Jer. 1, 4. 11 enz.)? Soms zelfs wordt het woord van Jahwe met een poëtische figuur voorgesteld als een persoonlijk wezen. — Een verwant begrip is ook de „wijsheid”, zooals zij in de Hebreeuwsche wijsheidsliteratuur vaak voorkomt. De goddelijke wijsheid, welke tegenover de menschenlijke gesteld wordt, treedt daar op als een persoonlijk wezen (Job 28, 12—28). Zij bestaat van eeuwigheid en was Jahwe behulpzaam bij de schepping (Spreuk. 8, 22—31). Zij is de leermeesteres der menschen, aan wie zij geluk en eeuwig leven schenkt (Spreuk. 9, 1—12; Eccli. 24). Na Christus verschijnt in de Joodsche literatuur het „woord” van Jahwe (door het Arameesche „memra” aangeduid) als datgene, waardoor God de wereld heeft geschapen en zijn openbaringen aan de profeten gaf. Memra is als de middelaar geworden tusschen God en Israël; hij was de beschermer der aartsvaders en leidde het uitverkoren volk door de woestijn.

Ook bij de Grieken vinden wij allerlei beschouwingen over den „Logos”. Volgens den wijsgeer Heraclites (circa 500 v. Chr.) was de Logos de eeuwige en onveranderlijke wereldwet of wereldrede, welke het altijd wisselend wereldgebeuren beheerscht en tevens de norm is van de menschenlijke wijsheid en van het menschenlijk handelen. De Stoa beschouwde den Logos in monistischen zin, als het goddelijk bewustzijn van het heelal, dat door de „logoi spermatikoi” de ontwikkeling der dingen regelde. Men verwijst verder nog naar Babylon, waar het „woord” soms vermeld wordt als een soort godheid van den tweeden rang, die aan de groote goden ondergeschikt is, en naar Egypte, waar de god Thot gedacht wordt als het woord of de tong van den god Ptah.

Merkwaardig is vooral de logos-theorie van den Alexandrijnschen Jood Philo († circa 40 n. Chr.). Hij wilde het Jodendom met de Grieksche wijsbegeerte verzoenen. Om de betrekking tusschen God en de wereld te verklaren kon hij de logos-theorie der Stoa niet aanvaarden, omdat deze het idee van den transcendenten God loochende. Daarom maakte Philo den Logos tot een middelwezen, waardoor God met de wereld in verbinding treedt. God schept, behoudt en bestuurt de wereld door den Logos. Deze is de oudere zoon van God, zooals de wereld de jongere is. Hij is niet zonder oorsprong zooals God, maar hij is ook niet geschapen op dezelfde wijze als de mensch. Hij staat tusschen beiden in en wordt de eerstgeborene van God genoemd. Het is echter lang niet zeker, dat Philo zich den Logos dacht als een persoonlijk, van God onderscheiden wezen; waarschijnlijk bedoelde hij daarmee de samenvatting van de goddelijke krachten, waardoor God de wereld en de menschen schept, behoudt en regeert.

Wij kunnen dus niet ontkennen, dat Joa. een woord gebruikte, dat aan Joden en heidenen bekend was, toen hij Jezus den Logos noemde. Daarmede is echter niet gezegd, dat hij het woord en het begrip aan de reeds bestaande godsdienstige en wijsgeerige ideeën ontleende. Wat het begrip betreft: de Logos van Joa. staat hemelhoog boven de Joodsche en heidensche

opvattingen, en wel in een drievoudig opzicht. Vooreerst is hij een persoonlijk wezen, terwijl de Logos zoowel bij de heidenen als bij de Joden slechts als een dichterlijke personificatie of als een hoedanigheid of een kracht van de Godheid geldt. Vervolgens is de Logos van Joa., wat de goddelijke natuur betreft, volkomen aan God gelijk, en dus geen middelwezen tusschen God en de menschen. Ten slotte leert Joa., dat de Logos mensch is geworden en dat de menschgeworden Logos niemand anders is dan Jezus Christus.

Waarom heeft Joa. juist dezen term gekozen om Jezus' eeuwig en goddelijk wezen aan te duiden? De voornaamste en misschien de eenige reden is, dat de betrekking van Jezus tot den Vader door den term Logos het best werd uitgedrukt. De geloovigen wisten, dat Jezus de Zoon van God was en aan God zelve gelijk. Wat beteekende nu dit goddelijk Zoonschap en hoe komt de Zoon uit den Vader voort? Wij behoeven slechts te denken aan de heidensche mythologie om tot het besluit te komen, dat deze ideeën tot verkeerde opvattingen aanleiding kunnen geven. Om nu alle grof-zinnelijke en stoffelijke opvattingen omtrent Jezus' eeuwige geboorte uit den Vader te voorkomen, heeft Joa. Hem voorgesteld als den Logos, als het Woord. De theologen hebben geen term gevonden, welke beter de geboorte van den Zoon uit den Vader en hun Beider verhouding aanduidt. God is een zuivere geest; en de zoon van een zuiver geestelijk wezen kan niets anders zijn dan datgene, wat voortgebracht wordt door het intellect: de gedachte of het innerlijke woord.

Dat is zeker de voornaamste reden, waarom Joa. den term Logos gebruikt. Maar heeft hij daarbij nog een andere bedoeling gehad? Men is inderdaad van meening, dat de evangelist het begrip van den waren Logos heeft gesteld tegenover de valsche of gebrekkige begrippen, welke de heidenen en de Joden daaromtrent hadden. De ware Logos is niet een onpersoonlijke wereldrede, een hoedanigheid of kracht van de Godheid, een middelwezen tusschen God en mensch, maar een persoonlijk wezen, dat uit God voortkomt door het intellect en daarom het evenbeeld of de Zoon van God is, in alles aan den Vader gelijk. Daaruit mogen wij echter niet afleiden, dat Joa. den term en het begrip Logos aan de heidensche of Joodsche wijsbegeerte ontleend heeft. Wanneer wij aan een afhankelijkheid willen denken, dan komt als bron vooreerst in aanmerking de gedachtenwereld, waarmede Joa. het meest vertrouwd was, namelijk die van het O. T. Daarin vonden wij immers allerlei ideeën, welke met den Logos van Joa. eenige gelijkenis vertoonen. Den geheel nieuwen inhoud van dezen term heeft Joa. echter ontleend aan de onderrichting van Jezus Christus. Jezus had zich aan hem geopenbaard als den Zoon van God, en het is juist het doel van zijn evangelie, daarvan getuigenis af te leggen. De waarheden van zijn proloog lagen reeds opgesloten in de synoptische evangeliën en in de brieven van Paulus, maar het is de verdienste van Joa., dat hij ons op een nieuwe wijze, kort en bondig, klaar en toch diepzinnig, het diepere wezen van zijn goddelijken Meester heeft onthuld. De apostel, die op een geheel bijzondere wijze door Jezus bemind werd en aan zijn boezem mocht rusten, heeft ons den diepzinnigen term onthuld, waardoor het wezen van den Zaligmaker en zijn verhouding tot den Vader op de meest treffende wijze worden weergegeven: Jezus, van wiens menschelijk leven en werken hij ooggetuige geweest was, is de Logos, die van eeuwigheid uit den Vader voortkomt.

1. 1. In den beginne was het Woord, en het Woord was bij God, en het Woord was God; 2. Het was in den beginne bij God.

1. De Logos in zijn verhouding tot God, tot de wereld en tot de mensen, 1, 1—5.

a. De Logos in zijn verhouding tot God, 1, 1 vlg.

1. — In drie korte zinnen van gelijk rythme openbaart Joa. ons de eeuwigheid van den Logos, zijn innige verhouding tot God en zijn goddelijke waardigheid of natuur. Hij begint zijn evangelie op een wijze, welke herinnert aan Gen. 1, 1: „In den beginne schiep God hemel en aarde.” Hij gaat immers verhalen de hêrschepping der wereld door de menschwording van den Logos. Door Jezus zal God, evenals bij de schepping, maar nu op geestelijke wijze, licht doen schijnen in de duisternis en het leven opwekken, waar voorheen de dood heerschte. De uitdrukking „in den beginne” beteekent het begin van het heelal en van den tijd (vgl. 1 Joa. 1, 1; 2, 13 vlg.). Op het oogenblik, dat God de wereld schiep en de tijd dus een aanvang nam, was of bestond reeds de Logos. Hij was derhalve van eeuwigheid en is niet beginnen te bestaan, zooals de wereld en de mensen. Hij is van eeuwigheid een persoonlijk wezen met een zelfstandig bestaan. De benaming, welke Joa. aan dit wezen geeft, duidt reeds zijn verhouding tot God aan. Hij is de Logos of het Woord; en daar niets bestond buiten God, moet Hij dus het Woord van God zijn. Het begrip „woord” duidt immers noodzakelijk de betrekking aan tot iemand, die dat woord spreekt. Hij is van eeuwigheid uit God geboren, doordat God zich zelve uitspreekt, zich zelve denkt, en op die wijze een evenbeeld van zich zelve voortbrengt, dat een persoonlijk wezen is en de Zoon van God wordt genoemd. — De tweede zin van v. 1 duidt de verhouding tusschen God en den Logos aan: En de Logos was bij God. Uit deze woorden volgt vooreerst, dat de uit God voortgekomen Logos als persoon van den Vader onderscheiden is; alleen van twee verschillende personen kan men zeggen, dat de eene bij den anderen is. Verder volgt eruit, dat de Logos met God in de innigste betrekking blijft. De Grieksche prepositie „pros”, welke wij door „bij” vertalen, staat hier met den vierden naamval en beteekent een beweging naar iets toe of een gericht-zijn op iets. Dat Joa. deze beteekenis bedoeld heeft, blijkt uit andere teksten van den evangelist, waar „pros” met den derden naamval staat (18, 16; 20, 11. 12; Openb. 1, 13). Hier duidt het woordje „bij” dus niet een plaatsbepaling aan en ook niet een rust bij iemand, maar een onderlinge betrekking tusschen twee personen. De Logos komt van eeuwigheid uit God voort en is als persoon van Hem onderscheiden, maar blijft toch met Hem in de gemeenschap van het goddelijke leven. De Logos is met de geheele volheid van zijn wezen op den Vader gericht en blijft met Hem in betrekking door de voortdurende uitwisseling van denzelfden goddelijken levensakt (vgl. J. Keulers, *Et Verbum erat apud Deum*, Ned. Kath. Stemmen 1922, blz. 161—163). — Met den derden zin bereikt de openbaring van den Logos het hoogtepunt: En de Logos was God. De Grieksche tekst zet het predikaat met nadruk voorop: En God was de Logos. In den voorafgaanden zin staat God met het bepalend lidwoord (letterlijk: De Logos was bij den God), maar hier niet. De Logos wordt dus

3. Alles is door Hem ontstaan en zonder Hem ontstond niets van wat ontstaan is.

onderscheiden van den God, die zich openbaarde in het O.T. en door Jezus steeds „mijn Vader” genoemd werd. Wanneer dan verder van den Logos gezegd wordt, dat Hij God (zonder bepalend lidwoord) is, dan wordt Hij niet met den Vader vereenzelvigd, maar wordt alleen zijn goddelijke natuur bevestigd. De Logos is niet dezelfde als de God-Vader, maar Hij heeft wel dezelfde goddelijke natuur. — Door de drie korte zinnen van v. 1 heeft Joa. het diepste wezen van den goddelijken Zaligmaker meesterlijk onthuld. Hij is de eenige en ware Logos, die geen anderen naast zich duldt. Hij is niet het woord of de wijsheid van God, welke als persoon wordt voorgesteld, ook niet een eigenschap of een kracht van God, een vage en onpersoonlijke wereldrede, een middelwezen tusschen God en wereld, dat eenig aandeel heeft in de goddelijke natuur; maar Hij is een persoonlijk wezen, dat de volheid der goddelijke natuur bezit. Hij wordt God genoemd (zonder bepalend lidwoord) en is dus God in den vollen zin van het woord; maar Hij is niet de eenige persoon, van wien dit kan gezegd worden; ook Degene, bij wien Hij van eeuwigheid was, is God. Duidelijk wordt dus hier geleerd, dat de Vader en de Zoon twee onderscheiden personen zijn, die dezelfde goddelijke natuur bezitten.

2. — Dit vers vat de drie gedachten van v. 1 nog eens samen: Dit was in den beginne bij God. Het is als een rustpunt, een terugblik op hetgeen gezegd is. „De adelaar drijft een oogenblik op zijn vleugels, voordat hij ze opheft tot een nieuwe vlucht” (Tillmann). Joa. zet met nadruk voorop: Deze (Logos) was in den beginne bij God; d.w.z. de Logos, van wien in v. 1 gesproken is, was in den beginne bij God. Zoo worden de drie gedachten van v. 1 op kunstvolle wijze in één zin verbonden. Dezelfde Logos, die God genoemd werd (derde gedachte), Hij was in den beginne (eerste gedachte) bij God (tweede gedachte). Maar v. 2 is niet alleen een samenvatting van het voorafgaande; het is tevens het uitgangspunt tot nieuwe openbaringen. Onze aandacht wordt nogmaals gevestigd op den Logos als een van God onderscheiden en van eeuwigheid bestaanden persoon, die zelve de goddelijke natuur bezit. Hij bestond dus vóór de schepping en kan niet tot de schepselen gerekend worden. Welke is dan de verhouding tusschen den Logos en het geschapene? Dit gaat Joa. ons zeggen in v. 3.

b. De verhouding van den Logos tot de wereld, 1, 3.

3. — De Logos behoort niet tot het geschapene; integendeel: Alles is door Hem geworden. De Grieksche prepositie „dia” (door) duidt de bemiddelende en niet de voornaamste oorzaak aan. Joa. heeft dus willen zeggen, dat God alles geschapen heeft door den Logos. Het is de Logos, door wiens bemiddeling al het geschapene het bestaan ontvangen heeft. Joa. gebruikt het woordje „alles” zonder eenige beperking; het omvat dus niet alleen het zichtbare heelal, maar ook de onzichtbare geesten. Alles, wat geworden is, is geworden door den Logos. Misschien heeft Joa. verzet willen aantekenen tegen de dwaling, welke Paulus in den brief aan de Colossenzen bestreed. Sommigen immers stelden den dienst der engelen boven dien van Jezus (Col. 2, 18). Ook Paulus noemt Jezus „den eerstgeborene van geheel de

4. In Hem was leven en het leven was het licht der mensen.

schepping, in wien alles werd geschapen in den hemel en op aarde: Tronen, Heerschappijen, Overheden en Machten" (Col. 1, 15 vlg.). Hoe moeten wij de bemiddelende rol van den Logos bij de schepping opvatten? Daar Hij God is, kan Hij niet enkel als instrument (*causa instrumentalis*) beschouwd worden. Hij is in den vollen zin van het woord de Schepper; maar omdat Hij van den Vader voortkomt en dus met de goddelijke natuur de scheppingsmacht van den Vader ontvangt, kan Joa. met recht zeggen, dat God alles geschapen heeft door den Logos. Wij begrijpen deze waarheid nog beter, wanneer wij de beteekenis van het woord Logos in het oog houden. Dit duidt immers aan, dat Hij voortkomt uit God door het goddelijk intellect. Reeds het O. T. leerde, dat God alles geschapen had door zijn woord en dat de wijsheid van God daarbij als raadgeefster was opgetreden (Spreuk. 8, 22—31). De schepping wordt, als zijnde een werk van Gods almacht, aan den Vader toegeschreven, maar Hij schept door zijn wijsheid, welke de schepping maakt tot een harmonisch en goed geordend geheel. De Wijsheid of de Logos werkte dus mede bij de schepping, daar Hij de gedachte of de idee van den Vader was, welke in de schepping eenigermate naar buiten werd uitgedrukt. — De waarheid, dat alles door den Logos geworden is, wordt vervolgens nog eens negatief uitgedrukt: En zonder Hem is niets (letterlijk: geen enkel ding) geworden van wat geworden is. Zoo scherp mogelijk trekt Joa. de scheiding tusschen God en den Logos eenerzijds en datgene, wat geworden is, anderzijds. Alles, wat geworden is, is door den Logos geworden; en Joa. verzekert uitdrukkelijk, dat er op dezen regel geen enkele uitzondering bestaat. De nadruk, waarmede Joa. spreekt, wekt het vermoeden, dat hij bepaalde dwalingen op het oog heeft. Dat hij zou gepolemiseerd hebben tegen de aanhangers van den Dooper, zooals in v. 6—8, is niet waarschijnlijk; wij hebben immers geen enkelen geschiedkundigen grond om aan te nemen, dat de leerlingen van den Dooper hun meester als een ongeschapen wezen, als een „kracht Gods" beschouwden. Het ligt veel meer voor de hand, dat de evangelist de heidensche en Joodsche theorieën over allerlei tusschenwezens op het oog had. De halfgoden der heidenen, de monistische en pantheïstische wereldbeschouwingen, de logos-theorie van Philo, de verkeerde engelendienst van sommige Christenen hadden de grens tusschen de Godheid en het geschapene vervaagd. Joa. wil nu leeren, dat de ware Logos den afstand tusschen God en de schepselen volstrekt niet overbrugt. Ook de Logos heeft de goddelijke natuur, evenals de Vader, en is de Schepper van alles, wat geworden is, zoodat de afstand tusschen de Godheid en het geschapene oneindig en onoverbrugbaar blijft.

c. De verhouding van den Logos tot de mensen, 1, 4 vlg.

4. — Vele handschriften en vele oude en moderne exegeten plaatsen in v. 3 een punt achter: En zonder Hem is niet één enkel ding geworden. Zij verbinden dan „wat geworden is" met v. 4, maar vertalen op verschillende wijze: Wat geworden is, was in Hem leven; of: Wat geworden is, daarin was Hij het leven; of: Wat in Hem geworden is, was leven. Alleen reeds de uiteenlopende vertalingen en de moeilijkheid om een dragelijke beteekenis te vinden, maken deze verdeeling van v. 3 en 4 onwaarschijnlijk. Wij beginnen daarom den nieuwen zin met v. 4: In Hem was leven. Nadat Joa.

5. En het licht schijnt in de duisternis en de duisternis heeft het niet begrepen.

de verhouding tusschen den Logos en de schepping heeft aangegeven, spreekt hij over zijn betrekking tot de menschen (v. 4 en 5). In den Logos was *leven*, d.w.z. het eigenlijke, ware, goddelijke leven, waaraan de menschen het leven ontleenen. Hij bevatte in zich het leven, dat alleen den naam van leven waard is. Joa. spreekt nog niet van den menschengeworden Logos; hij beschouwt Hem nog altijd, zooals Hij van eeuwigheid bij den Vader was. Wij moeten daarom het leven nemen in den meest breedten zin. De eeuwige Logos bevatte het leven zonder eenige beperking, het oneindige, goddelijke en eeuwige leven. En dus is Hij de *bron* van alle leven, van het natuurlijke leven door de schepping en van het bovennatuurlijke door de genade. Daar de genade echter door de menschwording geschonken wordt, hebben wij reeds een aanduiding, hoe de gedachtengang van den proloog zich verder zal ontwikkelen. Alle schepselen hebben dus hun ontstaan aan den Logos te danken, en alle schepselen, die het natuurlijke (planten, dieren, menschen) of het bovennatuurlijke leven bezitten (engelen, menschen), ontvangen dit van den Logos, als uit een bron, die onuitputtelijk is. — En het *leven* was het *licht* der *menschen*. Leven en licht zijn reeds in de zichtbare natuur verwante begrippen. Wat is er kostbaarder en noodzakelijker dan leven en licht; waarheen streeft niet alleen de mensch, maar al het geschapene met grooteren natuurdrang? Zonder licht is er geen leven denkbaar; waar duisternis is, daar heerscht de dood. Met recht kunnen wij dus van den Logos zeggen, dat zijn leven de bron moet zijn van alle licht. Daar Hij immers een zuivere geest is, moet zijn leven een geestelijk leven zijn. Wanneer Hij derhalve het leven mededeelt aan de menschen, moet Hij hun tevens datgene geven, wat een verstandelijk wezen voor de volle ontwikkeling van zijn leven noodig heeft: het licht. Wij denken aan het woord van den psalmist: „Want bij U is de bron van het leven, en in uw licht zullen wij het licht aanschouwen” (35, 10). Over het *leven* van den Logos werd in absoluten zin gesproken, omdat Hij de bron van alle leven is, ook voor de redelooze schepselen. Het *licht* van den Logos is echter alleen voor de menschen bestemd; want alleen voor een verstandelijk wezen kan zijn leven tevens licht zijn. De Logos was van het begin af het licht der menschen, de bron van alle licht, van het natuurlijke licht des verstands en van het bovennatuurlijke licht der openbaring. Alles, wat de menschen wisten over zich zelf, over de wereld en God, door het verstand of door de openbaring, dat alles wisten zij door het licht van den Logos.

5. — De Logos is krachtens zijn goddelijk leven het licht der menschen, maar hoe staan de menschen ten opzichte van dit licht? Het licht schijnt in de duisternis, maar de duisternis heeft het niet begrepen. Het licht van den Logos doet, vroeger en nu en altijd, wat het licht krachtens zijn natuur doen moet: Het zendt zijn stralen uit in de duisternis. Zooals uit het verband met het voorafgaande vers blijkt, stelt de duisternis hier de menschheid voor, die aan zonde en dood, aan onwetendheid en zedelijke onmacht is overgeleverd. Het licht is in zich krachtig genoeg om door de duisternis heen te dringen; het wil aan de menschen leven, vreugde en zaligheid brengen, maar de duisternis heeft het niet begrepen.

6. Er kwam een mensch, van God uit gezonden; zijn naam was

Wat men niet verwacht zou hebben, is gebeurd. De menschen weigerden het licht in zich op te nemen, omdat zij wilden voortleven in onwetendheid en zonde; zij beminden de duisternis meer dan het licht. — Het Grieksche werkwoord „katalambanein” beteekent: grijpen, opnemen, en in figuurlijken zin: begrijpen of verstaan. Wij hebben het hier in de laatste beteekenis genomen. Anderen nemen het echter in den zin: grijpen om te overheerschen of te onderdrukken. Dan zou de evangelist willen zeggen, dat de menschen zelfs vijandig tegenover het licht optraden, dat zij voortdurend trachtten het te overheerschen of te onderdrukken, zooals een opstijgende nevel het licht der zon verduistert. Dan schildert Joa. ons in enkele woorden den eeuwigen strijd, welke zich in de menschheid tusschen den Logos en de zonde afspeelt, een strijd even scherp en verbitterd als die tusschen licht en duisternis, en waarbij de menschen, helaas, de partij der zonde kiezen. — Waarschijnlijk spreekt Joa. in v. 5 nog altijd van de periode vóór de menschwording. Het licht van den Logos ontplooidte toen nog niet al zijn kracht, maar toch waren zijn stralen voldoende om de duisternis te doordringen. De menschen echter stonden er onverschillig tegenover en wilden het licht niet begrijpen (eerste beteekenis van „katalambanein”), of zij trachtten zijn stralen zelfs te dooven (tweede beteekenis). Toch klinkt in dit vers reeds de smart van den evangelist om hetgeen na de menschwording zou geschieden: De menschen hebben Jezus, den menschgeworden Logos, verworpen!

2. Jezus het leven en het licht der menschen, 1, 6—14.

In v. 4 en 5 is gezegd, dat de Logos van eeuwigheid het leven en het licht der wereld was. Van het eeuwige en boven-wereldlijke bestaan van den Logos gaat Joa. nu over tot zijn intrede in de wereld, tot zijn historische openbaring in den persoon van Jezus Christus. Meer dan vroeger wordt de Logos nu het leven en het licht der menschen, en wel door de menschwording. De termen blijven nog eenigszins vaag en ook de naam van den historischen Logos, Jezus Christus, wordt nog niet genoemd; maar toch is het duidelijk, dat Joa. in v. 6—14 niet meer spreekt van den eeuwigen Logos, maar van zijn openbaring op een bepaalden tijd en in een bepaald milieu. Eerst spreekt de evangelist over Joannes, die de komst van den Logos aankondigde (v. 6—8), vervolgens over zijn openbaring aan de menschen in het algemeen (v. 9 vlg.), aan de Joden (v. 11—13) en aan de leerlingen (v. 14).

a. Joannes kondigt de komst van den Logos aan, 1, 6—8.

6. — De overgang tusschen v. 5 en 6 is tamelijk onverwacht. De diepe beschouwingen over God, Logos, schepping en menschen worden plotseling onderbroken. Uit den schoot der Godheid dalen wij neer op aarde; uit de eeuwigheid gaan wij over naar den tijd. Er verschijnt een nietig en zwak menschenkind, met name Joannes. Welk een tegenstelling tusschen den Logos, die in den beginne bij God was, en dezen Joannes, die op een bepaald tijdstip van de geschiedenis optrad! Toch was Joannes geen gewoon mensch, maar hij was van wege God gezonden. Zooals de oude profeten van Israël had hij van God een zending ontvangen. De evangelist noemt

Joannes. 7. Deze kwam tot getuigenis, om over het licht te getuigen, opdat allen door hem zouden gelooven. 8. Hij zelf was niet het licht, maar hij moest getuigen over het licht.

enkel den naam van den Godsgezant; zijn lezers kennen immers diens ouders, de wonderbare omstandigheden zijner geboorte, zijn boetvaardig leven en machtvol optreden, uit de synoptische evangeliën. Ook noemt hij hem niet „den Dooper”, zooals de synoptici en Flavius Josephus; ook in het verdere verhaal treedt Jezus' voorlooper enkel als „Joannes” op. De reden daarvan moeten wij zoeken in het feit, dat Joannes in het vierde evangelie voornamelijk optreedt als „getuige” van Jezus Christus, niet als boetprediker en bedienaar van het doopsel der boetvaardigheid. Bovendien hoefde de evangelist Joa., die zich zelve nooit met name noemt, niet te vreezen, dat men Joannes den Dooper met den gelijknamigen apostel zou verwisselen.

7. — Welke zending had Joannes van God ontvangen? Hij kwam tot getuigenis. Op bevel van God trad hij op onder de menschen om te getuigen. Waarover moest hij getuigenis afleggen? Over het licht. Wij weten, wat de evangelist met dit licht bedoelt; de draad der gedachten, welke met v. 6 afbrak, wordt weer opgevat. Het licht, waarover Joannes getuigenis moest afleggen, is de eeuwige Logos, die van eeuwigheid bij God was. Maar was dan het licht van den Logos zóó zwak, dat het een menschelijk getuigenis noodig had? Wij vermoeden reeds, dat het licht niet in volle klaarheid zou verschijnen, dat de Logos zich in een nederigen bestaansvorm zou openbaren. Joannes was door God gezonden om over het omsluerde licht, over den verborgen Logos getuigenis af te leggen. Er wordt dus verondersteld, dat Joannes zelve overtuigd was en dat hij het licht met onfeilbare zekerheid kende. Hij was de getuige van beroep, de officiële, door God aangestelde getuige, die van God zelve de zekerheid had ontvangen omtrent het licht. Op welke wijze Joannes deze zekerheid ontving, zal de evangelist ons later zeggen. — Het doel van zijn getuigenis was, dat allen door hem zouden gelooven. Al was Joannes slechts een mensch (v. 6), een nietig wezen in vergelijking met den Logos, toch was zijn taak geweldig groot. Door hem moesten alle menschen tot het geloof gebracht worden; zijn getuigenis was zóó krachtig en betrouwbaar, dat door hem alle menschen van goeden wil het licht konden leeren kennen. Het getuigenis van Joannes was dus niet alleen voor zijn tijdgenooten bestemd, maar voor alle komende geslachten. Al zou zijn taak later overgenomen worden door de apostelen en evangelie-predikers, toch bleef Joannes' getuigenis zijn volle kracht behouden. Niet alleen de vierde evangelist, maar ook de synoptici hebben de overtuigingskracht van Joannes' optreden en prediking in het volle licht gesteld. De overheerschende rol, welke Jezus' voorlooper in de nieuwe heilsorde speelde, wordt echter vooral in den proloog van het vierde evangelie sterk op den voorgrond geschoven.

8. — Dat Joannes zelve niet het licht was, heeft de lezer zonder twijfel reeds uit het voorafgaande begrepen. Maar waarom wordt het dan nog met zooveel nadruk gezegd? Dat de evangelist een scherpe scheidingslijn wilde trekken tusschen den Logos, die van eeuwigheid bij God was, en de menschenlijke sfeer, waartoe Joannes behoorde, is geen voldoende grond; want dit is reeds duidelijk gezegd. De polemische toon van dit vers is niet te

9. Het ware licht, dat elken mensch verlicht, kwam in de wereld.
10. Hij was in de wereld en de wereld is door Hem geworden, en de wereld erkende Hem niet.
-

loochenen. Er moeten ten tijde, dat het vierde evangelie geschreven werd, menschen geweest zijn, die Joannes den Dooper ten koste van den Zalig-maker wilden verheffen. Waren het de leerlingen van Joannes, van wie wij lezen in Mt. 9, 14; Joa. 3, 25 vlg.; Hand. 19, 1—7? Of sommige Joden, die de persoonlijkheid en de prediking van den Dooper tegen Jezus wilden uitspe-len? Daar Paulus de z.g. Joannes-leerlingen in Ephese aantrof (Hand. 19, 1), dus in de stad, waar het vierde evangelie ontstond, is de eerste hypothese zeer aanlokkelijk. In elk geval worden de waardigheid en de taak van Joannes scherp omgrensd; hij moest getuige zijn van het licht. Daartoe beperkt zich zijn beteekeenis in de heilsorde. Al is deze beteekeenis overweldigend groot, toch verzinkt Joannes in het niet, wanneer men hem vergelijkt met Dengene, over wien hij getuigen moest.

b. De Logos openbaart zich aan de menschen in het algemeen, 1, 9 vlg.

9. — Dit vers wordt door de Vulgaat vertaald: „Het was het ware licht, dat elken mensch verlicht, die in de wereld komt.” Al is deze vertaling mogelijk, de andere is, wat den zin betreft, waarschijnlijker. Dat het ware licht elken mensch verlicht, is reeds in zich volkomen duidelijk; de toevoeging „die in de wereld komt” is overbodig. Wanneer men het komen in de wereld laat slaan op h e t l i c h t, wordt ook de samenhang veel beter. Na v. 6—8, waar reeds van Joannes den Dooper gesproken werd, verwacht men immers de komst van het licht, waarover Joannes getuigen moest. — Joannes was niet het ware, echte licht, dat alleen in vollen zin dien naam draagt; hij was enkel een brandende en hel schijnende lamp (5, 35). Terwijl hij optrad, kwam het ware licht in de wereld. Eigenlijk zegt de Grieksche tekst, dat het „k o m e n - d e” was. Het was op komst of het was bezig te komen. Wij denken daarbij aan Jezus, die reeds te Nazareth vertoefde en zich gereed maakte om zijn openbaar leven te beginnen. Ook vóór de menschwording was de Logos het licht der menschen; terwijl Hij nog bij God was, had Hij reeds het licht van het verstand en van de openbaring aan alle menschen van goeden wil geschonken. Nu echter is Hij uit den hemel op aarde neergedaald en heeft zijn intrede in de wereld gedaan.

10. — Alleen wanneer in v. 9 reeds de komst van het licht aangekondigd is, wordt v. 10 volkomen begrijpelijk; opnieuw wordt dus onze vertaling van v. 9 door den samenhang bevestigd. Nadat de Logos zijn intrede in de wereld gedaan had (v. 9), w a s Hij in de wereld (v. 10). Ongemerkt heeft er in v. 9 en 10 een overgang van het onzijdig naar het mannelijk geslacht plaats. Het licht van v. 9 treedt in v. 10 op als „hij”; daaruit volgt de identiteit van het licht en den Logos. — Vóór de menschwording had het licht geen opname bij de menschen gevonden; de duisternis had het niet begrepen (v. 5). Zal het anders worden, nu het licht uit den hemel is neer-gedaald en de wereld is binnengetreden? Helaas neen! De evangelist moet de klacht van v. 5 herhalen. Ook nadat de Logos persoonlijk in de wereld is gekomen, vindt Hij niets dan miskenning en tegenstand. Wij voelen in v. 10 de verwondering en verontwaardiging van den evangelist. De wereld was toch

11. Hij kwam in zijn eigendom en de zijnen namen Hem niet op.
 12. Maar aan allen, die Hem opnamen, gaf Hij macht, om kinderen Gods te worden, aan degenen, die in zijn naam gelooven, 13. die

door den Logos geworden. Hij is de Schepper der wereld en de wereld erkent haar Schepper niet! De menschen hebben alles aan den Logos te danken, het bestaan, het licht, het leven, en toch willen zij Hem niet erkennen!

Het begrip „wereld” in het vierde evangelie. — Soms beteekent het woord „wereld” het heelal (17, 5. 24), of de aarde als verblijfplaats van den mensch (12, 25; 16, 21). Gewoonlijk echter beteekent het de zondige, aan God vijandige wereld. Deze wereld in tegenstelling met de toekomstige heeft dus meestal een ongunstige beteekenis. Haar vorst is de duivel, die een onbeperkte heerschappij uitoefent (12, 31; 14, 30). Haar werken zijn slecht (16, 20), zij haat het licht (1, 10) en is voortdurend in opstand tegen God (7, 7; 17, 25); daarom zal zij door God worden gevonnist en aan den ondergang overgeleverd (12, 31). Toch bemint God de wereld en wil haar van den ondergang redden (3, 16; 6, 33. 51). Daarom juist is de Logos in de wereld neergedaald (1, 9; 3, 19; 8, 12; 9, 5; 12, 46). — Vgl. het woord „Welt” in „*Biblisches Reallexikon*” van Kalt.

c. De Logos openbaart zich aan de Joden, 1, 11—13.

11. — Sommigen meenen, dat ook in dit vers gesproken wordt van de menschen in het algemeen. Daar de Logos alles geschapen heeft, kan men inderdaad de menschheid „zijn eigendom” en de menschen „de zijnen” noemen. Maar dan zegt dit vers niet meer dan het voorafgaande, terwijl de evangelist toch duidelijk een crescendo bedoelt. Daarom is het veel waarschijnlijker, dat hier van de Joden sprake is. Jahwe had sinds eeuwen uit alle volkeren het volk Israël uitgekozen en het tot zijn bezit, zijn eigendom gemaakt (Ex. 19, 5; Deut. 4, 20; 7, 6; 26, 18; Ps. 32, 12; Is. 19, 25; Jer. 2, 7). De banden, welke den Logos met de Joden verbond, waren dus veel enger, dan die tusschen den Logos en de andere menschen. Dat de menschen hun Schepper niet erkenden, was iets onnatuurlijks en onzinnigs, maar dat de Joden den hun beloofden Messias niet opnamen, was nog veel erger. Wij weten uit de andere evangeliën, dat de Logos niet plotseling en wonderbaar uit den hemel neerdaalde. Hij werd, zooals de andere menschen, geboren uit een vrouw en groeide op in een bepaalde plaats en onder een bepaald volk. Dit volk, dat sinds eeuwen tot zijn eigendom was uitgekozen, werd nu ook zijn volk, omdat Hij als mensch uit dit volk voortkwam. Bovendien was zijn komst aangekondigd. De profeten hadden sinds eeuwen van Hem gesproken. En toch, ook de zijnen, die Hem met geheel bijzondere vreugde en liefde hadden moeten opnemen, erkenden Hem niet. In dit vers kondigt de evangelist een der hoofdthema's van zijn evangelie aan: het ongeloof der Joden.

12. — Uit de voorafgaande verzen zou men afleiden, dat de komst van den Logos een mislukking was. De menschen namen Hem niet op, zelfs de Joden niet. Toch kon Gods werk niet vergeefsch zijn. Er waren inderdaad ook onder de Joden menschen van goeden wil, die den Logos opnamen, al was hun getal betrekkelijk klein. Wat met het „opnemen” bedoeld wordt, verklaart de toevoeging: die in zijn naam gelooven. Hier is dus

niet uit bloed, niet uit den wil van vleesch of man, maar uit God geboren zijn.

sprake van een opnemen, een ontvangen door het geloof. Er waren er onder de Joden, die geloofden in Jezus' naam, die overtuigd waren, dat Jezus met recht en waarheid den naam van Messias en van Zoon Gods droeg. Zij openden hun oogen voor het licht, dat van den Logos uitstraalde en ontvingen met het licht ook het leven van den Logos. Aan allen, die Hem opnamen, gaf Hij macht, om kinderen Gods te worden. Het geloof in Jezus was dus de wortel, waaruit het kindschap Gods ontsproot. De mensch had van nature geen recht op dit kindschap. Eerst wanneer hij het licht van den Logos opnam, ontving hij van Dezen de macht of de bevoegdheid, om kind van God te worden. De Logos, die de menschelijke natuur aannam, stelde den mensch in staat, om deel te hebben aan zijn eeuwige, goddelijke natuur. De mensch wordt door de genade, wat de Logos van nature is: Zoon of kind van God. In dit vers wordt duidelijk de samenwerking van den vrijen wil des menschen met de goddelijke werking aangegeven. Door de menschwording van den Logos hangt het van den vrijen wil van den mensch af, of hij kind van God wordt. Daar echter het kind-worden op de eerste plaats van den vader en niet van het kind afhangt, is de verandering, welke er in den mensch plaats grijpt, voornamelijk het werk van God.

13. — Dit vers verklaart ons, hoe het kindschap Gods niet, en hoe het wel ontstaat. Een kindschap kan enkel ontstaan door een geboorte. Maar welke is de geboorte, waardoor de mensch kind van God wordt? Vooreerst wil de evangelist deze geboorte kenschetsen als een geestelijke, en daarom wijst hij alle menschelijke en lichamelijke factoren af. De geboorte uit God is geheel iets anders dan de menschelijke. Het schijnt voor de tijdgenooten van den evangelist, die sommige menschen beschouwden als voortgebracht door goden en godinnen, noodig geweest te zijn, dat het kindschap Gods zeer scherp van het menschelijk voortbrengingsproces onderscheiden werd. Daarom gebruikt de evangelist uitdrukkingen, welke in den verheven gedachtengang van den proloog alledaagsch lijken. Niet uit de vermenging van het bloed van man en vrouw, ook niet uit de vleeschelijke drift, welke beiden geslachten eigen is, en evenmin uit den beredeneerden wil van den man, die zich kinderen wil verwekken, ontstaat het kindschap Gods, maar door een geestelijke wedergeboorte uit God (vgl. 3, 3—7; 1 Joa. 3, 9; 5, 1. 4. 18). — Er bestaat zeker een analogie tusschen Jezus' menschelijke geboorte en de geestelijke wedergeboorte van den mensch; ook Jezus immers werd niet geboren uit bloed, noch uit den wil van vleesch of man, maar uit een maagdelijke moeder door de werking van den H. Geest. Er zijn zelfs exegeten (Loisy, Zahn), die v. 13 niet op de geloovigen laten betrekking hebben, maar op Jezus: „Hij (de Logos) is niet uit bloed, niet uit den wil van vleesch of man, maar uit God geboren.” Zij steunen daarbij op het gezag van Justinus, Ireneüs en Tertullianus, die v. 13 in dien zin opgevat hebben. Wij moeten toegeven, dat deze lezing een goeden zin geeft en een uitstekende voorbereiding is op v. 14, waar van de vleeschwording van den Logos gesproken wordt. Ook de nadruk, waarmee de evangelist de gewone voorwaarden eener fysieke geboorte uitsluit, wordt begrijpelijker, wanneer hij ze in tegenstelling brengt, niet met een geestelijke geboorte, maar met een fysieke geboorte, welke op wonderbare wijze door God veroorzaakt wordt. Toch houden al deze

14. En het Woord is vleesch geworden en Het heeft onder ons gewoond; en wij hebben zijn heerlijkheid gezien, een heerlijkheid als van den éénggeborene uit den Vader, vol van genade en waarheid.

redenen geen stand tegen het overweldigend getuigenis der handschriften. De evangelist spreekt in v. 13 van de geestelijke geboorte der geloovigen uit God; deze gedachte is trouwens zoo eigen aan den vierden evangelist, dat het ons niet moet verwonderen, ze ook in den proloog te vinden.

d. De Logos openbaart zich aan de leerlingen, 1, 14.

14. — Steeds verder gaat de proloog in zijn openbaringen omtrent den Logos. Hij heeft gezegd in v. 5, dat het licht van den Logos in de duisternis scheen, in v. 10, dat Hij persoonlijk in de wereld kwam. Nu echter bereikt hij het hoogtepunt: De Logos is vleesch geworden. Zijn komen in de wereld was een menschwording. Het woord „vleesch” is een Hebreeuwsche term voor „mensch”, maar met de bijbeteekenis van zwakheid en vergankelijkheid (vgl. Gen. 6, 13; Ps. 55, 5; Is. 66, 23; Mt. 16, 17; 24, 22). De vernedering van den Logos wordt door het woord „vleesch” veel krachtiger uitgedrukt, dan door het woord „mensch”. Het klinkt zelfs hard: De Logos, die van eeuwigheid bij God was en zelfs de goddelijke natuur bezit, is vleesch geworden. Heeft de evangelist dezen term gekozen om aan te toonen, dat de Logos bij de menschwording overheerschend bleef en dat Hij wel de menschenlijke natuur aannam, maar geen menschenlijke persoon werd? Of heeft hij daardoor willen polemiseeren tegen dwaalleeraars, die leerden, dat Jezus niet in het vleesch is gekomen (2 Joa. 7; vgl. 1 Joa. 1, 1—3)? Dan zou hij zich gericht hebben tegen de z.g. Doketen, die aan Jezus enkel een schijnlichaam toeschreven. Om dit zoo sterk mogelijk te ontkennen, heeft de evangelist niet het woord „mensch” of „lichaam”, maar „vleesch” gebruikt. — Er wordt echter niet gezegd, dat de Logos in vleesch (in een mensch) veranderde, maar dat Hij vleesch werd. De eeuwige, goddelijke Logos kan zijn wezen niet verliezen. Hij blijft de Logos, maar wordt mensch door de menschenlijke natuur aan te nemen. Sindsdien is Hij dus God en mensch tegelijk, de Godmensch. — En Hij heeft onder ons gewoond. Het Grieksche woord beteekent eigenlijk „wonen in een tent”. Deze uitdrukking is echter niet gekozen om aan te duiden, dat Jezus slechts korten tijd onder ons woonde, als in een tent, welke men spoedig weer opbreekt. Zij herinnert aan het Oude Verbond, toen Jahwe in de verbondstent onder zijn volk woonde (Ex. 25, 8; 29, 45). Zoowel in de verbondstent (Ex. 33, 9 vlg.) als in den tempel (3 Kon. 8, 10 vlg.) had Gods tegenwoordigheid zich door een wolk geopenbaard. Om den onder hen wonenden God aan te duiden, gebruikten de Joden het woord „schechina” (afgeleid van het Arameesche werkwoord „wonen”). Op bevel van den Schepper sloeg de Wijsheid haar tenten bij het volk van Israël op (Eccli. 24, 13). Zoo ook woonde de Logos onder de leerlingen, verborgen in de tent van zijn menschenheid. Daar Jezus nu niet meer op aarde verblijft, gebruikt de evangelist den verleden tijd: Hij heeft onder ons gewoond. — De evangelist en de andere leerlingen hebben de heerlijkheid van den Logos gezien. Zooals de verleden tijd aanduidt, gaat het hier niet over een mystiek zien of over een zien door het geloof. Neen, zij hebben den Logos gezien met eigen oogen (volgens 1 Joa. 1, 1 ook betast met hun handen), toen Hij

15. Joannes legt getuigenis over Hem af en roept: Deze was het, van wien ik zeide: Die na mij komt, is mij voorbijgegaan, omdat Hij eerder was dan ik.

op aarde onder hen woonde. Al moeten wij dus het woord „zien” allereerst in den eigenlijken zin opvatten, toch omvat het meer. Toen de Logos in de wereld kwam, had Hij zijn heerlijkheid verborgen onder de menschengestalte. Uiterlijk leek Hij een gewoon menschenkind. De Joden hadden ook Jezus gezien, maar zij zagen alleen den zoon van den timmerman. De leerlingen echter zagen in Jezus den menschengeworden Logos. Het geloof vulde aan, wat de oogen niet zagen. Toch brak de heerlijkheid van den Logos soms door het sterfelijk omhulsel heen. Was Jezus' heele persoonlijkheid, zooals de leerlingen Hem in intimen omgang hadden leeren kennen, niet een levende openbaring van den Logos geweest? Hadden zij niet zijn wonderen gezien? Hadden de evangelist en twee andere leerlingen niet zijn verheerlijking op den berg aanschouwd, en was Jezus niet aan allen verschenen na zijn verrijzenis? — De heerlijkheid, waarvan de evangelist spreekt („doxa” in het Grieksch, „kabôd” in het Hebreeuwsch), is volgens het O.T. de lichtglans, welke alleen God eigen is en zich soms zichtbaar aan de menschen vertoont (Ex. 24, 16 vlg.). De menschengeworden Logos had dezelfde heerlijkheid, omdat Hij de ééngestore Zoon des Vaders is. De term „ééngestore Zoon” wordt alleen door Joa. gebruikt (hier en v. 18; 3, 16. 18; 1 Joa. 4, 9) en drukt zeer sterk uit, dat Jezus op een geheel éénige wijze de Zoon van God is. Het woord „eerstgeborene”, dat door Lc. (2, 7) van Jezus' menschenlijke geboorte gebruikt wordt, brengt Paulus (Rom. 8, 29) over op zijn goddelijk Zoonchap, om aan te geven, dat Jezus vele broeders heeft, die door adoptie kinderen van God geworden zijn; Hij is de eerstgeborene onder vele broeders. — De ééngestore Zoon van God had als mensch op aarde geleefd, vol van genade en waarheid. De genade beteekent hier goedheid, zich offerende en zich gevende liefde, welke geen andere beweegreden kent dan zich zelve. De waarheid is de zuivere, volle en goddelijke waarheid, welke niet alleen de leugen, maar ook alle gebrekkigheid uitsluit. Jezus was vol van deze beide eigenschappen; d.w.z. Hij bezat ze in onbegrensde mate, zooals het den ééngestore Zoon past. Maar deze volheid duidt tevens reeds aan, dat Hij de genade en waarheid aan anderen mededeelde (vgl. v. 16), zonder zelve iets te verliezen. Door de genade en waarheid van den Logos worden de menschen kinderen van God; door de genade geeft Hij hun het leven, door de waarheid het licht.

3. De hoofdgetuigen van den Logos, 1, 15—18.

De lezers van het vierde evangelie en de Christenen in het algemeen hebben den menschengeworden Logos niet gezien (vgl. v. 14). Hoe kunnen wij dan in Hem gelooven en uit zijn volheid het licht en het leven putten? De evangelist raakt nu weer een van de hoofdideeën van zijn evangelie aan: Zij moeten gelooven op het getuigenis van anderen. Wie zijn de voornaamste getuigen? Het antwoord luidt: Joannes de Dooper en Jezus zelve.

a. Het getuigenis van Joannes den Dooper, 1, 15.

15. — Evenals in v. 6—8, treedt Joannes weer op als getuige van den menschengeworden Logos. De evangelist gebruikt den tegenwoordigen tijd

16. Ja, waarlijk, uit zijn volheid hebben wij allen ontvangen, genade op genade; 17. want de wet is door Moses gegeven, de genade en

„legt getuigenis af en roept”. Nog steeds hoort hij de stem van den roeper in de woestijn, die eens zijn leermeester was. Die stem klinkt door zijn bemiddeling ook in de ooren zijner lezers en zal door alle eeuwen heen klinken als een machtig en onweerstaanbaar getuigenis. Zooals hij den evangelist en andere apostelen tot Jezus bracht en in Hem deed gelooven, zoo zal hij voor alle menschen de wegbereider tot den Zaligmaker zijn. Nog steeds duidt hij, als met den vinger, Christus aan en roept: Deze is het, van wien ik z e i d e. Joannes' getuigenis klinkt eenigszins raadselachtig, maar is voor den ingewijden lezer van den proloog niettemin duidelijk. Joannes trad vóór Jezus als prediker op, want Hij moest Hem den weg bereiden. Toch is Jezus hem voorbij gestreefd, hem vóórgekomen, omdat Hij een hogere taak en een hogere waardigheid had. Al trad Joannes vroeger op, toch was zijn zending een ondergeschikte; hij moest vóór den Messias uitgaan als een heraut, en dan verdwijnen om het volle licht te doen vallen op Dengene, dien hij aankondigde. Dit moest zoo zijn, want Jezus was eerder dan Joannes. Al kwam Jezus nà Joannes, en wat zijn geboorte en wat het begin van zijn openbaar optreden betreft, toch had Hij vóór hem bestaan. Jezus was immers de Logos, die van eeuwigheid bij God was. Zoo vat de evangelist het historische getuigenis van den Dooper meesterlijk samen als een bewijs voor de eeuwigheid en goddelijkheid van den Zaligmaker.

b. Het getuigenis van Jezus zelf, 1, 16—18.

16. — Nu neemt de evangelist weer het woord om uit eigen ervaring te getuigen, wat hij aan het getuigenis van den Dooper te danken heeft. Hij is tot Jezus gekomen, heeft in Hem geloofd als in den menschgeworden God, en heeft daarom mogen putten uit zijn volheid (vgl. v. 14). De volheid van den Logos is voor den evangelist en zijn medeleerlingen een onuitputtelijke bron van genaden geworden. Letterlijk zegt de Grieksche tekst, dat zij „genade in plaats van genade” ontvingen. Dit beteekent niet, dat hun in plaats van de wet het Evangelie gegeven werd, zooals sommigen meenen, maar duidt een opeenvolging van genaden aan. Nauwelijks is de eene genade gegeven, of zij wordt gevolgd door een andere, welke nog grooter en rijker is; want de volheid van den Logos stroomt uit in degenen, die in Hem gelooven (zie echter: J. H. Bover, *Biblica* 1925, blz. 454—460).

17. — Met de komst van den menschgeworden Logos is het tijdperk der genade aangebroken; het tijdperk der wet is voorbij. De evangelist heeft hier de tegenstelling, welke in de brieven van Paulus zoo sterk op den voorgrond treedt: genade — wet. Hij geeft een drievoudig verschil aan: 1. Vooreerst, de wet werd gegeven, van buiten opgelegd; de genade daarentegen is ons geworden, d.w.z. wordt ons innerlijk eigendom en doordringt ons wezen; 2. de wet komt van een mensch, Moses; de genade echter van den menschgeworden Logos, Jezus Christus; 3. de derde tegenstelling ligt in de woorden zelf: Het Oude Verbond was krachtens zijn wezen een wet, die gebiedt en verbiedt; het Evangelie is krachtens zijn wezen een genade, een om niet gegeven gunst, een bewijs

de waarheid geworden ons door Jezus Christus. 18. Niemand heeft ooit God gezien; God, de ééngeboren (Zoon), die tegen den boezem des Vaders rust, Hij zelf heeft gesproken.

van Gods liefde; door de wet werd de mensch tot dienaar van God, door de genade wordt hij zijn kind. De evangelist verbindt hier met het woord „genade” het logisch onafscheidelijk begrip „waarheid” (vgl. v. 14). — Voor het eerst noemt hij in dit vers den naam van den Logos: J e z u s C h r i s t u s. Na de diepe en soms duistere gedachten over God en den eeuwigen Logos, over licht en leven, over genade en waarheid, verschijnt plotseling een bepaalde, historische gestalte: Jezus, de Christus. Hij is de Logos, over wiens eeuwig wezen en menschwording de proloog gesproken heeft. Dit vormt den overgang tot v. 18: Jezus Christus heeft zich zelve aan ons als den Logos geopenbaard.

18. — Het getuigenis van Joannes den Dooper is van hooge waarde, maar er is een getuigenis, dat oneindig hooger staat. De Logos heeft zich zelf aan de menschen geopenbaard; Hij zelf heeft gesproken! De evangelist was door Joannes' getuigenis tot Jezus gekomen, maar daarmee had de voorlooper zijn taak vervuld. Nadat de evangelist Jezus' leerling geworden was, had de Logos zelve met eigen mond tot hem gesproken. Het is dit laatste getuigenis, het getuigenis van Jezus zelve, dat de evangelist voornamelijk aan zijn lezers wil mededeelen. Het getuigenis van den Dooper omvat slechts een klein deel van zijn evangelie (1, 19—51); dat van Jezus omvat heel de rest. — V. 18 is zwaar van beteekenis en diep van zin. Alleen Jezus is de volkomen betrouwbare getuige. Een getuige is immers dan alleen volkomen betrouwbaar, als hij zelf gezien heeft. Hoe kan dan een mensch getuigenis afleggen van God en van den goddelijken Logos? Hoe kan hij de volle, zuivere en onvermengde waarheid, welke ten slotte alleen in God is, openbaren? Er is immers geen mensch, die God ooit gezien heeft; en ook Joannes de Dooper was niet meer dan een mensch. Wel hadden enkele bevoorrechten, zooals Moses (Ex. 33, 22 vlg.) en Isaias (Is. 6, 1), een verschijning van Jahwe gezien, maar dit was slechts een uiterlijke waarneming. Alleen de Logos, de ééngeboren Zoon, die zelve de goddelijke natuur bezit en in de innigste gemeenschap met den Vader leeft, Hij heeft God gezien in den vollen zin van het woord. Hij alleen heeft de diepte van Gods wezen doorschouwd en zijn oneindige waarheid in vollen omvang begrepen. Hij, die van eeuwigheid bij God was (v. 2) en na zijn sterfelijk leven op aarde weer tot God is teruggekeerd, Hij heeft zelve gesproken. Daarom keert zoo dikwijls in het vierde evangelie de gedachte terug, dat Jezus predikt, wat Hij gezien en gehoord heeft bij den Vader; Hij alleen is oog- en oorgetuige, en niemand buiten Hem. De innige gemeenschap tusschen Vader en Zoon wordt hier nog sterker uitgedrukt dan in v. 1 en 2: De Zoon rust tegen den boezem des Vaders. Het is alsof de evangelist de innigheid der hereeniging, na het sterfelijk leven van den Zoon, heeft willen aanduiden. — De term, waarmee Jezus in dit vers wordt genoemd, is onzeker. De waarschijnlijkste lezing is: de ééngeboren God, wat wij kunnen weergeven met: God, de ééngeboren (Zoon). Vele Grieksche handschriften en de Vulgaat hebben echter: De ééngeboren Zoon, welke lezing waarschijnlijk in navolging van 3, 16. 18 ontstaan is.

19. Dit nu is het getuigenis van Joannes, toen de Joden uit Jerusaleem priesters en levieten tot hem zonden om hem te vragen: Wie

Het is de bedoeling van den evangelist, dat de lezer bij het nu volgende verhaal van Jezus' leven steeds de gedachten van den proloog voor oogen houdt. Hij moet Jezus van Nazareth, den nederigen Menschenzoon, steeds zien met de oogen des geloofs, zich niet laten misleiden door zijn uiterlijke vernederingen, zooals de ongeloovige Joden, maar altijd in Hem zien den eeuwigen Logos. Zijn wonderen zijn openbaringen van de goddelijke macht, zijn woorden bevatten de goddelijke waarheid. Zelfs bij zijn lijden en sterven, wanneer het licht der wereld voorgoed gedoofd en het leven der wereld voor altijd gedood schijnt, mag de lezer niet vergeten, dat de eeuwige Logos niet sterven kan en ten slotte zal zegepralen.

II. Het getuigenis van Joannes den Dooper, 1, 19—51.

Het einde van den proloog wees op het tweevoudige getuigenis, dat den lezer van het evangelie tot het geloof in den menschgeworden God moet brengen: dat van Joannes en dat van Jezus. De evangelist gaat ons nu het getuigenis mededeelen, dat Joannes aflegde ten overstaan van de ongeloovige Joden (v. 19—28) en van de geloovige leerlingen (v. 29—34); ten slotte wijst hij ons op de eerste vruchten van dit getuigenis (v. 35—51).

1. Joannes legt getuigenis af voor de gezanten van het Sanhedrin, 1, 19—28.

De vierde evangelist verhaalt niet den doop van Jezus in den Jordaan en zijn verblijf in de woestijn, welke hij uit de synoptici bekend veronderstelt. Er wordt echter in v. 32 op het eerste feit een toespeling gemaakt, zoodat de komst van het gezantschap chronologisch na den doop en na de bekoring door den duivel valt. Het eerste getuigenis van Joannes is zeer merkwaardig, omdat het wordt afgelegd voor de officiële afgevaardigden van het Jodendom. De koude en afwijzende houding, welke deze afgevaardigden tegenover den Dooper aannemen, brengt ons sommige gedachten van den proloog in herinnering (v. 5 en 11) en geeft ons reeds een voorgevoelen van wat Jezus te wachten staat.

19. — Met de woorden: Dit nu is het getuigenis van Joannes, sluit dit verhaal onmiddellijk bij den proloog aan (vgl. v. 7 en 15). — De term „Joden” heeft in het vierde evangelie verschillende beteekenissen. Hij luidt eigenlijk „Judeërs” en is als zoodanig de benaming van de bewoners van Judea, in tegenstelling met de Galileërs, Pereërs en Samaritanen. Dikwijls echter wordt deze term gebruikt in den zin, welken wij er gewoonlijk aan hechten: allen die tot het Joodsche volk behooren en den Joodschen godsdienst belijden; daaronder vallen dan niet alleen de Judeërs, maar ook de Galileërs en Pereërs. Ten slotte worden met „Joden” aangeduid de leidende kringen van het Joodsche volk, die van den beginne af Jezus vijandig gezind zijn en zijn dood zullen veroorzaken. Het moet ons daarom niet verwonderen, dat „de Joden” door den vierden evangelist bijna altijd in een ongunstig licht gesteld worden. Wanneer „Joden” bijna synoniem is met „Jezushaters”, dan moet men dit verklaren uit het feit, dat de evangelist daarmee de leiders bedoelt. Hij komt dus niet in strijd met de synoptici, die melding maken van de volksgunst, waarin Jezus zich een tijdlang verheugde. Wij mogen ook niet

zijt gij? 20. En hij erkende en loochende niet, hij erkende: Niet ik ben de Christus. 21. Zij vroegen hem: Wat dan? Zijt gij Elias? Hij zeide: Ik ben het niet. — Zijt gij de profeet? Hij antwoordde: Neen.

vergeten, dat het vierde evangelie ontstond in een tijd, toen de Joden reeds tientallen jaren de verklaarde vijanden van het Christendom waren en het woord „Jood” reeds een onaangename klank had. — De Joden uit Jerusalem, waarvan in dit vers sprake is, zijn zonder twijfel de leden van het Sanhedrin. Zij hadden nog altijd een groote macht, vooral op godsdienstig gebied. Geen wonder dus, dat zij zich op de hoogte wilden stellen van de persoonlijkheid van Joannes, die op de oevers van den Jordaan zulk een geweldige beweging in het leven riep. Zij zonden daarom een gezantschap, dat uit priesters en levieten bestond. De vraag, welke moest gesteld worden, is kort en gebiedend: Wie zijt gij?

20. — De drievoudige herhaling, waarmee Joannes' antwoord wordt ingeleid (hij erkende en loochende niet en erkende), schijnt weer gericht tegen de aanhangers van den Dooper, die hun meester overschatten. Zij moesten weten, dat Joannes zelve openlijk en ondubbelzinnig erkend had, niet de Messias te zijn, maar zijn wegbereider. Het antwoord slaat meer op den zin, dan op de letter van de vraag. Joannes wist immers zeer goed, wat de Joden van Jerusalem verontrustte. De beweging bij den Jordaan droeg een uitgesproken messiaansch karakter, zoodat de vraag voor de hand lag, of Joannes zich misschien voor den Messias uitgaf. Dit ontkent hij met een woord, dat even kort en krachtig klinkt als de vraag: Ik ben de Christus niet. Daarbij valt de nadruk op het woordje „Ik”; dit geeft te denken, dat er een andere is, die wel op dien titel aanspraak maakt.

21. — De gezanten zijn echter met het antwoord niet tevreden. Daar Joannes de Messias niet is en zijn optreden toch een messiaansch karakter heeft, komen zij op de gedachte, dat hij zich als een voorlooper van den Messias beschouwt. Daarbij denken zij eerst aan Elias, dien de Joden vóór de komst van den Messias verwachtten (zie de noot bij Mt. 17, 10); door zijn kleeding, zijn strengen levenswandel en zijn brandenden ijver roept Joannes inderdaad de herinnering aan den grooten Elias op. De Dooper antwoordt echter opnieuw ontkennend. Deze ontkening is niet in strijd met Lc. 1, 17 en Mt. 17, 10—13; want daar wordt alleen gezegd, dat Joannes de taak van Elias vervuld heeft, zooals zij in Mal. 3, 1 werd aangegeven. De gezanten bedoelen echter, of hij Elias in persoon is, zoodat Joannes ontkennend moet antwoorden. — De derde vraag is ingegeven door de profetie van Deut. 18, 15: „Jahwe, uw God, zal u uit uw midden, uit uw broeders, een profeet opwekken, zooals Ik ben; hem moet gij hooren.” Het woord „profeet” heeft in den tekst van Deut. een generische beteekenis en omvat dus alle profeten der toekomst, ook den Messias. Het schijnt echter, dat de Joden daarin een bepaalde persoonlijkheid zagen, namelijk den Messias zelve (1, 45; 6, 14; Hand. 3, 22; 7, 37) of zijn voorlooper (7, 40 vlg.). Daar Joannes ontkend heeft de Messias te zijn, moet „de profeet” hier in de tweede beteekenis genomen worden. Uit nederigheid wijst Joannes zelfs den titel van profeet af. Terwijl Jezus hem „meer dan een profeet” (Mt. 11, 9) noemt, wil hij zelve dezen ceretitel niet aanvaarden; hij is slechts de stem van een roeper in de woestijn (v. 23). — De klare en krachtige antwoorden kenmerken Joannes als

22. Zij zeiden dan tot hem: Wie zijt gij? Wij moeten een antwoord geven aan hen, die ons gezonden hebben! Wat zegt gij van u zelf? 23. Hij sprak: Ik ben de stem van een roepende in de woestijn: Maakt recht den weg des Heeren! zooals de profeet Isaias heeft gezegd. 24. Er waren ook gezanten, die behoorden tot de Farizeën. 25. Zij ondervroegen hem en zeiden: Wat doopt gij dan, als gij de Christus niet zijt, noch Elias, noch de profeet? 26. Joannes antwoordde hun: Ik doop (slechts) met water, maar in uw midden staat (reeds) Hij, dien gij niet kent, 27. die na mij komt, wiens schoen-

een man van karakter. Daar hij de gezanten doorschouwt, spreekt hij zonder omwegen en zelfs eenigszins brusk; zijn antwoord wordt telkens korter.

22. — Het negatieve resultaat van hun vragen maakt de gezanten ongeduldig. Zij moeten aan hun opdrachtgevers toch een definitief antwoord kunnen geven; de Sanhedristen hebben, als zijnde de rechtmatige overheid, recht daarop.

23. — Joannes antwoordt met de profetie van Isaias 40, 3, welke ook door de synoptici op hem wordt toegepast (Mt. 3, 3; Mc. 1, 3; Lc. 3, 4). Daarbij verdwijnt zijn persoonlijkheid geheel voor de taak, welke hem is opgedragen; hij is slechts een stem, die roept. Het ligt geheel in de lijn van Joannes' nederigheid, dat hij ook nu geheel de aandacht vestigt op Dengene, voor wien hij als heraut moet optreden.

24. — Volgens v. 19 bestond het gezantschap hoofdzakelijk uit priesters en levieten. Hier echter vult de evangelist zijn mededeeling aan door de bemerking, dat er ook Farizeën bij waren. Zooals het ontbreken van het artikel voor „apostolmenoi” (gezondenen) aanduidt, behoorde niet het gehele gezantschap tot de partij der Farizeën; de priesters en levieten waren trouwens meestal Sadduceën. De Farizeën van Jerusalem hadden de officiële gezanten van het Sanhedrin niet laten vertrekken zonder eenige van hun geestverwanten als „waarnemers” mede te zenden, wat heelemaal met hun heerschzucht en achterdocht overeenstemt. De priesters en levieten waren tevreden met het laatste antwoord van Joannes, maar de Farizeën niet. Daarom maakt de evangelist eerst nu melding van hen.

25. — De Farizeën hebben het gesprek bijgewoond en nemen nu de ondervraging over. Het getuigenis van Joannes over zich zelf (v. 23) bestrijden zij niet, maar zijn taak van roeper in de woestijn geeft hem volgens hun opvatting niet het recht om te doopen. Hij heeft zelf verklaard, dat hij de Messias niet is, noch Elias, noch de profeet, en schijnt dus met den Messias en zijn rijk alle betrekking te loochenen. Waarom dient hij dan een doopsel toe, dat volgens zijn eigen prediking (vgl. Mt. 3, 2. 6) een messiaansch karakter draagt?

26—27. — Joannes antwoordt niet direct op de vraag, maar lost ze niettemin op. Hij gaat zijn zending niet te buiten, want hij doopt slechts met water. Deze ceremonie was bij de Joden niets nieuws (zie bij Mt. 3, 5). Zijn doopsel van boetvaardigheid had slechts een voorbereidende en tijdelijke waarde, welke met zijn zending van heraut en voorlooper volkomen overeenstemde. De nadruk valt op het woordje „ik”; ik doop slechts met water,

riem ik niet waard ben los te maken. 28. Dit gebeurde te Bethanië, aan de overzijde van den Jordaan, waar Joannes toen doopte.

maar Degene, die met den heiligen Geest en met vuur doopt (Mt. 3, 11), is op komst. Hij is reeds in hun midden, d.w.z. onder het Joodsche volk. Aan Hem ontleent Joannes ook het recht om het doopsel van bekeering toe te dienen. Maar de Farizeën kennen Hem niet, ofschoon Hij reeds in hun midden verblijft. Wanneer deze onwetendheid nu nog niet schuldig is, zal zij toch spoedig schuldig worden; want de Farizeën, die zich tegen den voorlooper verklaren, zullen ook den Messias zelve niet willen erkennen. Zijn verhouding tot den Messias duidt Joannes aan op dezelfde wijze als bij de synoptici (Mt. 3, 11; Mc. 1, 7; Lc. 3, 16): Hij is niet waard, Hem den nederigsten slavendienst te bewijzen.

28. — De evangelist breekt het verhaal af. Hij zegt niet, of de Farizeën met Joannes' antwoord tevreden waren, en spreekt ook niet over den terugkeer van het gezantschap en den indruk, welken het resultaat op de Sanhedristen maakte. Het getuigenis van Joannes komt zodoende scherper in het licht te staan. — Dat zijn verhaal echter niet in de lucht hangt, toont de plaatsbepaling: Dit geschiedde in Bethanië enz. De evangelist wil dus een werkelijk feit verhalen en verraadt door deze en andere (in zich vaak onbeteekenende) bijzonderheden, dat hij een betrouwbare zegsman is. Het Bethanië, dat hier genoemd wordt, is van het bekende Bethanië bij Jerusalem (vgl. 11, 18) onderscheiden. Het lag immers aan gene zijde (d.w.z. ten oosten) van den Jordaan. Toen Origenes in 215 Palestina bezocht en bij den Jordaan geen Bethanië meer vond, gaf hij de voorkeur aan de lezing Bethabara, welke naam door zijn gezag in verschillende handschriften binnendrong. De oorspronkelijke lezing is echter zonder twijfel Bethanië, en de mededeeling van den evangelist, dat er aan de oostzijde van den Jordaan een plaats van dien naam bestond, kan redelijkerwijze niet in twijfel getrokken worden. P. Féderlin van de Witte Paters van Algiers meende in 1908 de ruïnen van het oude Bethanië ontdekt te hebben in de Wadi Nimrim, ongeveer 12 K.M. ten noorden van de Dode zee. De ruïnen liggen op ongeveer 300 M. afstand van den Jordaan, bij een van de voornaamste overgangen, wat met de namen Bethanië (boothuis) en Bethabara (huis van den overgang) zeer goed overeenstemt. Lagrange, die de plaats in Febr. 1923 bezocht, heeft vastgesteld, dat er water in overvloed was. Er was dus gelegenheid om het doopsel toe te dienen, evenals te Ennon (vgl. 3, 23), terwijl de Jordaan vooral in den winter niet altijd toegankelijk was. Zahn identificeert Bethanië met het oude Betonim (Jos. 13, 26), het tegenwoordige Batneh, dat op ongeveer 10 K.M. afstand van den Jordaan ligt; maar de schrijfvorm Bethanië wijkt te veel af om deze veronderstelling waarschijnlijk te maken.

2. Joannes legt getuigenis af voor de leerlingen, 1, 29—34.

Dit tweede getuigenis is in zekeren zin nog belangrijker dan het voorafgaande; want Joannes duidt nu Jezus met den vinger aan: Deze is het enz. Ofschoon de toehoorders niet aangeduid worden, kan men uit den innigen en openhartigen toon van Joannes' woorden afleiden, dat hij tot geloovige menschen spreekt.

29. Den dag daarna zag hij Jezus tot zich komen en zeide: Zie het Lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt! 30. Deze is het,

29. — Den dag na de komst van het gezantschap zag Joannes Jezus tot zich komen. Wij bevinden ons blijkbaar nog te Bethanië. Waarom Jezus kwam, zegt de evangelist niet, maar wij kunnen het vermoeden. Sinds den doop in den Jordaan was er een innige band ontstaan tusschen den Zaligmaker en zijn voorlooper; en zooals uit het vervolg van het verhaal zal blijken, zoekt Jezus onder Joannes' leerlingen zijn eerste aanhangers. — De Dooper duidt Jezus aan met de woorden: „Zie het Lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt!” Hij is het door God gezonden Lam, dat voor de wereld geslachteerd zal worden en zoo haar zonde zal uitboeten en wegnemen. Volgens dezen uitleg bevat het getuigenis van Joannes een voorspelling van Jezus' zoendood voor de verlossing der wereld. — Men maakt echter bezwaar tegen deze verklaring. Wanneer men Joannes' prediking bij de synoptici leest, komt men tot de gevolgtrekking, dat hij Jezus beschouwt als den Rechter, die zijn dorschvloer komt reinigen (Mt. 3, 12; Lc. 3, 17). Ook de boodschap, welke hij door zijn leerlingen aan Jezus laat toekomen (Mt. 11, 2—6; Lc. 7, 18—23), schijnt aan te duiden, dat hij niet zoo diep in het mysterie van Jezus' persoonlijkheid was ingewijd. Er zijn dan ook vele niet-Katholieken, die beweren, dat de evangelist zijn eigen opvatting over den Zaligmaker in den mond van Joannes legt, m.a.w. dat Joannes' getuigenis over het Lam Gods niet historisch is. Anderen (bijv. Lagrange) verdedigen het historisch karakter, maar verzwakken de beteekenis van Joannes' woorden. Hij zou Jezus door het beeld van het lam hebben aangeduid als den Onschuldige en Zondenlooze. Terwijl allen, die gedoopt werden, hun zonden beleden (Mt. 3, 6), naderde Degene, die geheel vrij was van zonden. Joannes spoorde door zijn doopsel aan tot boetvaardigheid, maar alleen Jezus kon de zonde der wereld wegnemen. Dit laatste beteekent niet, dat Hij de zonde zou uitboeten door zijn dood, maar dat Hij de zonde uit de wereld zou doen verdwijnen en de gerechtigheid en heiligheid zou doen heerschen. — Ofschoon wij de moeilijkheden niet onderschaten, houden wij toch aan de eerste verklaring vast. Het is immers zeer goed mogelijk, dat Joannes op het plechtige oogenblik, dat hij Jezus aan zijn leerlingen aanwees, een geheel bijzondere openbaring van God ontving. De vierde evangelist, die het idee van Jezus' zoendood zoo sterk in het licht stelt (vgl. 3, 14—17; 6, 51; 8, 28; 10, 15; 11, 50—52; 12, 23 vlg.), heeft aan Joannes' getuigenis zonder twijfel deze beteekenis toegekend. Daar hij in het boek der Openbaring spreekt van het Lam, dat geslacht is (5, 12; 13, 8), is het niet waarschijnlijk, dat hij aan de woorden van den Dooper een andere beteekenis heeft gehecht. Er blijft ons dus geen andere keuze over dan het getuigenis van Joannes in den door den evangelist bedoelden zin te aanvaarden, of zijn historisch karakter te ontkennen. Ook het O. T. maakt onze verklaring waarschijnlijk. Zeker, het lam was een zinnebeeld van onschuld en argeloosheid (Jer. 11, 19), maar veel meer bekend was toch het lam als offer. Werd niet tweemaal daags in den tempel een lam als offer geslacht? Moest de Israëliet bij het hooren van de uitdrukking „Lam Gods” niet vanzelf denken aan het Paaschlam, dat elk jaar geofferd werd ter herinnering aan het feit, dat de eerstgeborenen door het bloed van het Paaschlam ge-

van wien ik gezegd heb: Na mij komt een Man, die mij is voorbijgegaan; want Hij was eerder dan ik. 31. Ook ik kende Hem niet, maar juist daarom kwam ik doopen met water, opdat Hij aan Israël zou geopenbaard worden. 32. En Joannes legde getuigenis af met deze woorden: Ik heb den Geest als een duif uit den hemel zien neerdalen en op Hem rusten. 33. Ook ik kende Hem niet, maar Hij, die mij zond om met water te doopen, Hij zeide tot mij: Op wien gij den Geest zult zien neerdalen en rusten, Hij is het, die doopt met den heiligen Geest. 34. Ik heb dit gezien en ik heb getuigd, dat Deze de Zoon van God is.

spaard werden door God (Ex. 12, 7. 13)? Men kan opwerpen, dat noch het morgen- en avondoffer in den tempel, noch het Paaschlam als zoenoffers beschouwd werden. Dit is inderdaad zoo, maar zij werden niettemin beschouwd als offers, zoodat althans de offergedachte met het begrip „Lam Gods” verbonden moest zijn. Bovendien kunnen wij ons beroepen op Is. 53, waarin de zoendood van den Dienaar Jahwe's (den Messias) voorspeld wordt. Wij lezen daar: „Wij dwaalden allen rond als schapen, ieder van ons ging zijn eigen weg, maar Jahwe legde op Hem ons aller schuld. Hij werd mishandeld en Hij onderwierp zich en opende zijn mond niet; als een lam werd Hij ter slachting geleid; als een schaap voor zijn scheerder was Hij stom en deed zijn mond niet open” (v. 6 vlg.). De Dienaar van Jahwe, die ons aller zonden boet, wordt dus vergeleken met een lam, dat ter slachting geleid wordt. — Vgl. P. Federkiewiez, *Ecce Agnus Dei*, Verbum Domini 1932, blz. 41—47. 83—88. 117—120. 156—160. 168—171.

30. — Nu geeft Joannes het getuigenis, dat door den evangelist reeds opgenomen is in den proloog (v. 15). Hier eerst treedt de volle kracht van dit getuigenis aan het licht, omdat het wordt afgelegd in Jezus' tegenwoordigheid. Ofschoon Jezus na Joannes optreedt en dus schijnbaar de mindere is, heeft Hij toch een hoogere waardigheid, omdat Hij van eeuwigheid bestond.

31. — De Dooper heeft buitengewone dingen over Jezus gezegd: Hij komt de zonde der wereld wegnemen en bestond reeds vóór zijn geboorte. De toehoorders kunnen nu opwerpen: Hoe weet gij dat? Joannes antwoordt op deze stilzwijgende vraag, dat ook hij zelve Jezus eerst niet kende en dat hij die kennis aan een bijzondere openbaring te danken heeft. Komt de vierde evangelist hier niet in strijd met Lc., die over de bloedverwantschap tusschen Jezus en Joannes en over de vriendschappelijke betrekking van hun beider moeders spreekt (1, 36. 39—56), en met Mt., die beider kennismaking reeds vóór Jezus' doop schijnt te stellen (3, 14). Wij antwoorden daarop, dat Joannes reeds vroeger Jezus persoonlijk kende en ook wist, dat Hij de Messias was; maar eerst bij den doop in den Jordaan ontving hij het openlijke en officiële getuigenis van God. Daarom juist was hij door God gezonden om den waterdoop toe te dienen, opdat Jezus, bij zijn doop in den Jordaan, aan Israël zou geopenbaard worden.

32—34. — Joannes verhaalt nu in korte trekken, hoe hij Jezus als Messias leerde kennen. God zelve had hem van te voren een teken aangekondigd, waardoor hij met volle zekerheid zou weten, wie de Messias was en wiens voorlooper en getuige hij zou moeten zijn; dit was het neerdalen van den

35. Den volgenden dag stond Joannes daar weer met twee van zijn leerlingen; 36. en terwijl hij zijn blik vestigde op Jezus, die voorbij-

H. Geest onder de gedaante van een duif. Deze innerlijke openbaring, waarvan de synoptici niet spreken, deelt Joannes aan zijn toehoorders mede, om aan het teeken de volle bewijskracht te geven. Eindelijk kwam de dag, waarop God zijn belofte in vervulling deed gaan. Joannes verhaalt het slechts met een enkel woord: Hij zag den Geest als een duif uit den hemel neerdalen en op Hem rusten (Mt. 3, 13—17; Mc. 1, 9—11; Lc. 3, 21 vlg.). De man, die hem op deze wonderbare wijze werd aangeduid, was dezelfde Jezus, dien hij zoo even het Lam Gods noemde en dien hij nu nader omschrijft als dengene, die doopt met den H. Geest. Joannes spreekt niet uitdrukkelijk van de stem uit den hemel, maar in v. 34 hooren wij toch een weerklank daarvan: Zooals ik met eigen oogen gezien en met eigen ooren gehoord heb, zoo getuig ik: Deze is de Zoon van God.

De vierde evangelist veronderstelt het verhaal der synoptici als bekend en vult het tevens aan. Het is dus niet waar, dat hij den doop van Jezus verzwijgt, omdat hij dit voorval vernederend vindt voor den menschgeworden Logos. De nederdaling van den H. Geest en het getuigenis: Deze is de Zoon Gods, herinneren zeer duidelijk aan het verhaal der synoptici. De vierde evangelist stelt echter, volgens het doel van zijn evangelie, meer in het licht de rol, welke Joannes moest vervullen als getuige. Door de voorafgaande openbaring van God en door de wonderbare gebeurtenissen bij Jezus' doop was hij tot den ambtelijken getuige van den Zaligmaker aangesteld. Zijn getuigenis immers berustte op het getuigenis van God zelve en had daarom niet alleen voor zijn tijdgenooten, maar ook voor alle lezers van het vierde evangelie een onschatbare overtuigingskracht.

3. De eerste vruchten van Joannes' getuigenis, 1, 35—51.

Het krachtige getuigenis, dat Joannes in den kring zijner leerlingen heeft afgelegd, begint vruchten te dragen. Wanneer wij zien, dat niet alleen zijn onmiddellijke toehoorders tot Jezus gaan, maar dat deze op hun beurt weer anderen roepen, dan begrijpen wij de overredingskracht van zijn woord. Door Joannes vormt zich reeds om Jezus een kleine kring van getrouwen, die ijver toonen voor het Godsrijk. Hij is het, die het licht van den Logos onthult, zoodat de eerste stralen reeds vallen in de harten van sommigen. Duidelijker dan bij de synoptici zien wij de innige betrekking tusschen Jezus en zijn voorlooper: Zijn voornaamste apostelen komen uit den kring van Joannes voort en zijn door Joannes tot Hem gebracht. Zoo verklaart ons de vierde evangelist ook, waarom de eerste apostelen later bij de definitieve roeping Jezus onmiddellijk volgen (Mt. 4, 18—22). — Meer dan gewoonlijk daalt de evangelist af in bijzonderheden. Wij voelen, dat hij geliefkoosde herinneringen ophaalt, welke voor hem persoonlijk van het grootste belang zijn.

35. — Den dag na het groote getuigenis stond Joannes weer op de plaats, waar hij gewoonlijk predikte. Hij was waarschijnlijk door meerdere leerlingen omringd, maar er worden er slechts twee vermeld. Dat zich volgens Joodsche gewoonte een grootere groep van leerlingen rondom den Dooper gevormd had, bevestigen de synoptici (Mt. 9, 14).

36—37. — Met een veelbeteekenenden blik op den voorbijgaanden Jezus zegt Joannes tot de twee leerlingen: Zie het Lam Gods! Dit geheim-

ging, zeide hij: Zie het Lam Gods! 37. De beide leerlingen hoorden hem dit zeggen en volgden Jezus. 38. Jezus nu keerde zich om; en toen Hij zag, dat zij Hem volgden, zeide Hij tot hen: Wat zoekt gij? Zij zeiden Hem: Rabbi (dat beteekent: Meester), waar houdt Gij verblijf? 39. Hij zeide hun: Komt en ziet! Zij kwamen en zagen, waar Hij verblijf hield, en bleven dien dag bij Hem. Het was omtrent

zinnige woord, dat hen reeds den vorigen dag had getroffen, wekt de belangstelling van beide leerlingen, en zij gaan Jezus achterna om meer omtrent Hem te vernemen. De edele en onbaatzuchtige Joannes heeft zijn doel bereikt. Wanneer de evangelist zegt, dat de twee Jezus volgen, dan ziet hij meer daarin dan een lichamelijk volgen; het zijn de eerste schreden, welke zullen leiden tot een voortdurende, niet alleen lichamelijke, maar ook geestelijke navolging van den Zaligmaker. Ook wijst hij er met nadruk op, dat zij Jezus volgden, omdat zij Joannes dit hoorden zeggen; het getuigenis begint zijn invloed uit te oefenen.

38. — Jezus had bemerkt, dat de twee leerlingen Hem volgden, en begreep hun bedoeling. De eerste toenadering was van hen uitgegaan en nu wilde Hij hun de verdere kennismaking vergemakkelijken. Hij keerde zich om en sprak hen aan: „Wat zoekt gij?” De toon der vraag gaf te verstaan, dat Jezus hun volgen niet hinderlijk vond, maar dat Hij hen aanmoedigde en uitnoodigde om hun schuchterheid te overwinnen: Wat verlangt gij van Mij? Jezus was bereid om hun verlangen te voldoen. Hun verlangen was niet de bevrediging eener natuurlijke weetgierigheid. De Dooper had door zijn getuigenis de sluimerende begeerte naar waarheid en heiligheid in hun hart gewekt. Deze dreef hen tot Dengene, dien hij Lam Gods en Zoon Gods genoemd had en die hen zou doopen met den H. Geest (v. 29. 33. 34). De leerlingen vermoedden, dat Jezus evenals hun meester een Rabbi was (de evangelist vertaalt dit woord voor zijn niet-Joodsche lezers) en leerlingen zocht. Daarom antwoordden zij Hem met een wedervraag: „Rabbi, waar houdt Gij verblijf?” Jezus kon hun verlangen niet op den openbaren weg voldoen; zij wilden rustig met Hem spreken. De vraag veronderstelt niet, dat Jezus in de nabijheid blijvend woonde. De leerlingen, die Hem den vorigen dag reeds gezien hadden, vermoedden terecht, dat Hij ergens zijn intrek genomen had.

39. — Daar de vraag der leerlingen meer bedoelde dan het kennen van Jezus' verblijf, moet men ook in Jezus' uitnoodiging een diepere beteekenis zien. Liefdevol gaf Hij toe aan hun verlangen naar nadere kennismaking. Het gemoedelijke: Komt maar zien, waar Ik verblijf, stelde de leerlingen op hun gemak; zij zullen wel vermoed hebben, dat achter dit eenvoudige welkom een groote belofte verborgen lag. De leerlingen van den strengen boetgezant hebben zich zonder twijfel verwonderd over de hartelijke gemoedelijkheid van hun nieuwen Meester. — Wij zouden gaarne weten, wat er tusschen Jezus en zijn bezoekers besproken werd, maar de evangelist werpt daarover den sluier van het stilzwijgen. Terwijl hij ons het nachtelijk gesprek tusschen Jezus en Nicodemus uitvoerig mededeelt (3, 1—10), moeten wij hier tevreden zijn met enkele uiterlijke omstandigheden: Zij kwamen en zagen, waar Hij woonde, en bleven dien dag bij Hem. De evangelist, die

het tiende uur. 40. Andreas, de broeder van Simon Petrus, was één van de twee, die dit van Joannes hadden gehoord en Hem waren gevolgd. 41. Deze ontmoette eerst zijn broeder Simon en zeide tot hem: Wij hebben den Messias (dat beteekent: Christus) gevonden. 42. En hij bracht hem tot Jezus. Jezus zag hem aan en sprak: Gij zijt Simon, de zoon van Joannes; gij zult Kephas heeten (dat beteekent:

zelf hoogst waarschijnlijk een van de twee leerlingen was, laat door kleine bijzonderheden merken, dat hij nauw bij de gebeurtenissen betrokken was. Vooral de bemerking, dat het omtrent het tiende uur was (ongeveer 4 uur in den namiddag), toen zij Jezus' verblijf binnentraden, geeft ons te denken, dat hij spreekt over een der heiligste herinneringen van zijn leven.

40. — Een van beide leerlingen was Andreas, de broeder van den aan de lezers veel meer bekenden Simon Petrus. Het feit, dat de evangelist vier van de vijf leerlingen met name noemt en alleen Andreas' metgezel niet, wettigt het vermoeden, dat deze laatste de evangelist zelve is. Uit bescheidenheid verzwijgt hij zijn naam, maar hier en vooral later (13, 23; 19, 26; 20, 2; 21, 7. 20) toont hij duidelijk genoeg zijn persoonlijkheid. Hij noemt zich nog niet „den leerling, dien Jezus liefhad”, omdat het hier de eerste ontmoeting betreft.

41. — Wanneer men „prôtos” („als eerste” of „het eerst”) leest, zou de evangelist hebben willen zeggen, dat Andreas het eerst zijn broeder Petrus tot Jezus bracht, terwijl hij zelve later denzelfden liefdedienst aan zijn broeder Jacobus bewees. Waarschijnlijker is echter de lezing „prôton”, „eerst”; de ontmoeting van Andreas met zijn broeder wordt dan in verband gebracht met de volgende ontmoetingen tusschen Jezus en Philippus (v. 43) en Philippus en Nathanaël (v. 45). Daar Andreas en zijn metgezel den geheelen dag bij Jezus doorbrachten, heeft de ontmoeting tusschen Andreas en Petrus zonder twijfel den dag daarna plaats gehad. Andreas ontmoette zijn broeder niet bij toeval, maar hij had hem gezocht om hem de blijde boodschap mede te deelen: „Wij hebben den Messias gevonden!” Deze uitroep toont, hoe sterk de Dooper de verwachting van den Messias in zijn leerlingen gewekt had. Het onderhoud met Jezus had Andreas en zijn metgezel (vgl. het meervoud „wij”) overtuigd, dat zij den Messias gevonden hadden. Deze overtuiging had echter meer van een plotseling oploeiende geestdrift, dan van een diepgeworteld geloof. De synoptici laten duidelijk zien, hoe gebrekkig het geloof der apostelen was, vooral vóór de belijdenis van Petrus te Cesarea Philippi (Mt. 16, 16). Dat de apostelen echter van den beginne af een zeker geloof in hun Meester hadden, spreken de synoptici niet tegen; waarom zouden zij zich anders bij Hem hebben aangesloten? Hun geloof kwam echter telkens in botsing met de valsche Messias-opvatting, welke zij met het volk deelden. — De evangelist verklaart het woord „Messias” met het Grieksche „Christus”, dat in zijn tijd al een soort bijnaam van Jezus geworden was.

42. — Andreas toont veel ijver voor zijn nieuwen Meester en brengt zijn broeder tot Hem. Deze verlangde zonder twijfel ook naar den Messias; de uitroep van Andreas in het vorige vers wekt immers den indruk, dat hij aan Petrus een vurig verwachte tijding brengt. Jezus ziet Petrus aan met

Petrus). — 43. Toen Hij daags daarna naar Galilea wilde vertrekken, ontmoette Hij Philippus. En Jezus zeide tot hem: Volg Mij! 44. Philippus nu was van Bethsaida, de stad van Andreas en Petrus. 45. Philippus ontmoette Nathanaël en sprak tot hem: Van wien Moses in de wet en (ook) de profeten geschreven hebben, Hem hebben wij ge-

een blik, die niet alleen de ziel, maar ook de toekomst doordringt. Jezus ontmoet voor het eerst den man, wien Hij het bestuur zijner Kerk zal toevertrouwen. De Zaligmaker weet dit en in zijn blik ligt een groote liefde. Petrus is zich grootendeels onbewust van het gewicht van dit oogenblik, maar de blik van Jezus en het feit, dat Hij hem aanstonds bij zijn naam noemt, veroveren zijn hart voor den Meester. Jezus noemt den nieuwen leerling vooreerst met den naam, dien hij nu draagt: Simon, zoon van Joannes (Joannes is de langere vorm van Jona, Mt. 16, 17). Vervolgens kondigt Hij hem voor de toekomst een naamsverandering aan; hij zal Kephass heeten. De evangelist vertaalt het Arameesche „Kephass” met het Grieksche „Petros”; daar ook het Grieksche woord „steen” of „steenrots” beteekent, wisten zijn lezers daardoor genoeg, temeer wijl zij de vervulling van Jezus’ belofte (Mt. 16, 18) kenden. Dat Jezus zijn toekomstigen apostel den nieuwen naam gaf wegens zijn vast karakter, is zeker onjuist; want Petrus was juist onstuimig en veranderlijk van aard. Door den omgang met Jezus en de genade Gods moest hij de steenrots worden. Petrus heeft Jezus’ woord zeker niet begrepen; wel zal hij vermoed hebben, dat de Messias hem een hoog en verheven ideaal stelde.

43—44. — Na den doop in den Jordaan en het verblijf van veertig dagen in de woestijn, was Jezus opnieuw tot Joannes gekomen om van hem het plechtige getuigenis te ontvangen en zijn eerste aanhangers te winnen. Nu maakt Hij zich gereed om naar Galilea terug te keeren; wij weten immers uit de synoptici, dat Hij daar zijn woonplaats had. Lagrange stelt Jezus’ reis naar Galilea vóór de roeping van Philippus en Nathanaël, zoodat Jezus hen dus in Galilea zou ontmoet hebben. Maar het verhaal wekt toch den indruk, dat beide ontmoetingen kort na het vertrek hebben plaats gehad. De aanwezigheid van Petrus en Andreas maakt het waarschijnlijk, dat meerdere Galileërs zich bij den Dooper hadden aangesloten. Jezus riep Philippus, zooals later Mattheüs (Mt. 9, 9; Mc. 2, 14; Lc. 5, 27), met het korte bevel: Volg Mij! Dat Philippus gehoorzaamde, volgt uit zijn later gedrag (v. 45), maar de evangelist zegt het ons niet. Hij deelt wel mee, dat de nieuwe leerling uit Bethsaida kwam, welk dorp ook de woonplaats van Andreas en Petrus was. Weer toont de evangelist bijzonderheden te kennen, welke wij in de synoptici niet vinden. Deze laatsten wekken integendeel den indruk, dat Petrus en Andreas in Kapharnaüm woonden (zie bij Mt. 8, 14).

45. — Philippus brengt op zijn beurt Nathanaël tot den Zaligmaker. Daar de vier anderen later tot de apostelen zullen behooren, verwacht men dit ook van Nathanaël (God heeft gegeven); wij zagen reeds bij Mt. 10, 3, dat hij waarschijnlijk dezelfde is als de apostel Bartholomeüs. De evangelist zegt later (21, 2), dat hij afkomstig was uit Kana; hij was dus de vijfde Galileër, die zich bij Jezus aansloot. — Philippus’ uitroep heeft veel over-

vonden: Jezus, zoon van Joseph, uit Nazareth. 46. Nathanaël zeide tot hem: Kan er dan uit Nazareth iets goeds komen? Philippus sprak tot hem: Kom en zie! 47. Jezus zag Nathanaël naar zich toe komen en zeide van hem: Ziedaar waarlijk een Israëliet, in wien geen bedrog is! 48. Nathanaël zeide Hem: Waarvan kent Gij mij? Jezus antwoordde hem: Vóórdat Philippus u riep, zag Ik u, terwijl gij onder den vijgeboom waart. 49. Nathanaël antwoordde Hem: Rabbi, Gij

eenkomst met die van Andreas (v. 41), maar is bedachtzamer en uitvoeriger. In plaats van „Messias” gebruikt hij de omschrijving „van wien Moses in de wet en (ook) de profeten geschreven hebben”, als was hij bang om het gevaarlijke woord uit te spreken. Den persoon, dien hij bedoelt, noemt hij „Jezus, zoon van Joseph, uit Nazareth”. Philippus houdt Jezus dus voor den zoon van Joseph; de evangelist verbetert zijn opvatting niet, omdat hij den lezer in den proloog omtrent Jezus’ persoonlijkheid heeft ingelicht. Zoo krijgen wij een scherpe tegenstelling tusschen hetgeen Jezus schijnt te zijn en wat Hij in werkelijkheid is.

46. — Nathanaël, die uit Kana afkomstig is, heeft blijkbaar een hartgrondige minachting voor Nazareth. Er schijnt tusschen beide naburige plaatsen geen al te goede verstandhouding geweest te zijn, zooals meer voorkomt. Waarschijnlijk was Nazareth niet alleen klein en onbeduidend, maar waren zijn inwoners ook slecht befaamd, zoodat „Nazareër” een scheldnaam werd voor Jezus en later ook voor de Christenen (zie bij Mt. 2, 23). Er kan volgens Nathanaël uit Nazareth niets goeds komen, en zeker niet de Messias! Philippus acht een dispuut over zulk een bijkomstigheid nutteloos en zegt enkel: Kom en zie! Hij is er zeker van, dat de oprechte Nathanaël door Jezus zal gewonnen worden.

47. — Terwijl Nathanaël nadert, zegt Jezus tot de omstanders: Zie, daar komt iemand, die in den waren zin van het woord Israëliet is, m.a.w. die dien eere naam (vgl. Rom. 9, 4) met recht draagt. In tegenstelling met zoo velen, die slechts in naam Israëlieten zijn, is Nathanaël het in waarheid. De eigenschap, waarom hij vooral door Jezus geprezen wordt, is zijn oprechtheid en ongeveinsdheid. Onder den invloed van het Farizeïsme was er veel schijn in het godsdienstig leven der toenmalige Israëlieten, maar Nathanaël was een echte Israëliet van den ouden stempel.

48. — De vraag van Nathanaël is niet zoozeer een uiting van verwondering, als wel van twijfel. Hij laat zich niet verlokken door een lofprijzing, maar moet een bewijs hebben. Dit geeft Jezus hem door de woorden: „Vóórdat Philippus u riep, zag Ik u, terwijl gij onder den vijgeboom waart.” Daar Jezus’ antwoord zulk een indruk op Nathanaël maakt, wordt met recht verondersteld, dat het een toespeling bevat op een merkwaardig feit van zijn zieleleven. Misschien had hij op dat oogenblik gedacht aan Israël’s toekomstig rijk, waarin elk in vrede zou zitten onder zijn vijgeboom (Mich. 4, 4; Zach. 3, 10), en had hij gebeden om de komst van den Messias.

49. — Dat Jezus de geheimen van zijn innerlijk leven kent, overweldigt Nathanaël zoozeer, dat hij alle vooroordeelen laat varen en uitroept: „Rabbi, Gij zijt de Zoon van God; Gij zijt de Koning van Israël!” Wij moeten den zin van deze bekentenis niet overdrijven. Dat Nathanaël

zijt de Zoon van God; Gij zijt de Koning van Israël! 50. Jezus hernam en zeide tot hem: Gij gelooft, omdat Ik u zeide: Ik zag u onder den vijgeboom? Grootere dingen dan dit zult gij zien. 51. En Hij zeide hem: Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Gij zult den hemel open zien en de engelen Gods zien opstijgen en neerdalen over den Menschenzoon.

Jezus in één adem Zoon van God en Koning van Israël noemt, is een bewijs, dat zijn verwachtingen niet boven die zijner volksgenooten uitgaan. Jezus is de Messias, de Koning uit David's geslacht, en daarom de Zoon van God. Den dieperen zin van deze laatste benaming heeft Nathanaël zelfs niet vermoed.

50. — Nathanaël gelooft in Jezus' messiaansche waardigheid, omdat Deze de geheimen van zijn hart kent. De Rabbijnen waren van meening, dat de Messias zijn rechten zou moeten bewijzen door een bovennatuurlijke kennis; hij zou moeten recht spreken zonder de zaak te onderzoeken, enkel door bovennatuurlijke verlichting. De pseudo-Messias Bar-Koziba zou volgens de legende gedood zijn, omdat hij dit niet kon (Lagrange, *Le Messianisme chez les Juifs*, blz. 229). Jezus heeft dit bewijs voor Nathanaël gegeven, maar Hij zal hem nog grootere dingen toonen.

51. — Jezus wendt zich nu ook tot de andere leerlingen, want Hij spreekt in het meervoud. Met de plechtige verzekering „voorwaar, voorwaar, Ik zeg u”, welke in het vierde evangelie herhaaldelijk voorkomt (in tegenstelling met de synoptici een dubbel „voorwaar”) belooft hun de Zaligmaker, dat zij van nu af den hemel zullen open zien en Gods engelen over den Menschenzoon zullen zien opstijgen en neerdalen. Dit is zonder twijfel een toespeling op het droomgezicht van Jakob, die een ladder zag, waarlangs engelen opstegen en nederdaalden; deze ladder rustte op de aarde en aan het boveneinde bevond zich Jahwe (Gen. 28, 10—17). Jezus wil niet zeggen, dat de leerlingen een dergelijk visioen zullen hebben. Maar in Jezus' geheel leven, in zijn woorden en wonderen zullen zij een bewijs zien, dat er een voortdurend verkeer bestaat tusschen den Messias en God. De engelen worden gedacht als de middelaars, die Jezus' gebed tot God omhoog dragen en met de verhooring nederdalen. Jezus' leven zal zoo vol zijn van bovennatuurlijke feiten, dat het op de leerlingen den indruk zal maken, alsof de hemel boven Hem geopend is. Het zwakke en onvolmaakte geloof, dat zij nu hebben, zal daardoor voortdurend in kracht toenemen. — Ook in het vierde evangelie noemt Jezus zich zelve „den Menschenzoon” (zie bij Mt., blz. 166 vlg.).

Het verhaal van het vierde evangelie over Jezus' eerste leerlingen schijnt in tegenspraak te zijn met de drie andere evangelisten. Deze laatsten verhalen immers, dat Petrus en Andreas, Jacobus en Joannes door Christus geroepen werden bij het meer van Genesareth. — Hierop kunnen wij antwoorden, dat bij Joa. alleen sprake is van een eerste roeping, waarop nog geen blijvende band tusschen Jezus en zijn aanhangers volgde; zij keerden weer naar hun woonplaats en hun beroepsbezigheid terug, totdat Jezus hen blijvend in zijn gezelschap opnam.

Ook wat Joa. verhaalt omtrent het geloof der eerste leerlin-

gen, lijkt in strijd met de synoptische evangeliën. Terwijl zij volgens Joa. reeds bij de eerste ontmoeting in Jezus gelooven, stellen de andere evangelisten het voor, alsof zij slechts langzaam en geleidelijk tot dat geloof gekomen zijn. — Toch is ook deze moeilijkheid niet onoplosbaar. Men moet de eerste geloofsuitingen van de leerlingen niet overschatten. Alleen reeds de verschillende uitdrukkingen, die zij gebruiken: Zoon van Joseph, Zoon van God, Koning van Israël, doen ons erkennen, hoe onvolmaakt hun opvatting van Jezus' persoonlijkheid was. Ook moet het ons niet verwonderen, dat de leerlingen, na hun eerste geestdrift, weer begonnen te twijfelen. Jezus' nederigheid en armoede, zijn uiterlijke verschijning en wijze van optreden, waren immers geheel in strijd met de opvattingen, welke de Joden zich van den Messias gevormd hadden. Jezus' persoonlijkheid oefende reeds bij de eerste ontmoeting een buitengewonen invloed op de leerlingen uit en wekte een groote geestdrift in hen op, maar toen deze geestdrift bekoeld was, kwam de koude werkelijkheid. Eerst moesten hun nationale en politieke vooroordeelen overwonnen worden en plaats maken voor een geestelijke opvatting van het Messiasrijk. Ook de tegenstand der Joodsche overheden zal de leerlingen ontuchtend hebben. Het vierde evangelie laat trouwens duidelijk doorschemeren, dat het geloof der leerlingen een versterking noodig had (2, 11; 4, 27. 33). Het kwam zelfs tot een crisis, waarbij velen zich van Hem afwendden (6, 66). Een sterk bewijs voor de historische waarheid van het vierde evangelie vinden wij in het feit, dat juist de eerste ontmoeting van Jezus en de leerlingen en het ontluikend geloof van deze laatsten ons duidelijk maken, waarom Andreas en Petrus, Joannes en Jacobus bij de definitieve roeping Jezus aanstonds volgen (Mt. 4, 18—22).

B. Jezus openbaart zich aan de Joden, 2, 1—12, 50.

Volgens den proloog zou de menschengeworden Logos zich aan de menschen openbaren door het getuigenis van Joannes den Dooper en door het getuigenis van Jezus zelve. Het eerste getuigenis is in hoofdzaak reeds gegeven (1, 19—51). Het eigenlijke evangelie-verhaal bevat nu het getuigenis van Jezus over zich zelve. Wij kunnen dit verdeelen in drie hoofddeelen: Jezus openbaart zich aan de Joden (2, 1—12, 50); Hij openbaart zich aan de leerlingen (13, 1—17, 26); Hij lijdt, sterft en wordt verheerlijkt (18, 1—21, 25). In het eerste deel worden vooral deze gedachten van den proloog ontwikkeld: Het licht schijnt in de duisternis en de duisternis heeft het niet begrepen (1, 5); Hij kwam in zijn eigendom, maar de zijnen namen Hem niet op (1, 11). Terwijl Jezus telkens klaarder en met meer nadruk het geheim van zijn zending en persoonlijkheid onthult, treedt de vijandschap van de Joden altijd scherper in het licht. Met 12, 45 eindigt dan Jezus' openbaring aan de Joden en wendt Hij zich uitsluitend tot de leerlingen. Het eerste deel kunnen wij als volgt onderverdeelen: Na de eerste openbaring door het wonder te Kana (2, 1—12), welke als inleiding kan gelden, volgen vijf verschillende reizen naar Jerusalem: bij gelegenheid van een Paaschfeest (2, 13—4, 54); van een feest der Joden (5, 1—6, 71); van een Loofhuttenfeest (7, 1—10, 21); van een Tempelwijdingsfeest (10, 22—42); van het laatste Paaschfeest (11, 1—12, 50). Dit is echter enkel het geraamte van het verhaal; er worden verschillende gebeurtenissen ingelascht, die tusschen de verschillende reizen hebben plaats gehad.

2. 1. En op den derden dag werd er een bruiloft gevierd te Kana van Galilea. De moeder van Jezus was er tegenwoordig. 2. Maar ook Jezus werd met zijn leerlingen op de bruiloft genoodigd. 3. Toen er nu gebrek kwam aan wijn, sprak de moeder van Jezus tot Hem: Zij

I. Inleiding: Jezus' eerste wonder, 2, 1—12.

1. — De derde dag moet men berekenen vanaf het tijdstip, dat in 1, 43 is aangegeven, de dag namelijk, waarop Jezus zich naar Galilea op weg begaf. Drie dagen zijn voldoende om van de plaats, waar Joannes doopte, naar Kana te gaan. Wanneer men de tijdsbepalingen van 1, 19—51 overziet, dan komt men tot de conclusie, dat er van af het eerste getuigenis van Joannes tot aan het wonder te Kana zeven dagen verlopen zijn (vgl. 1, 29. 35. 43; 2, 1; bovendien verloopt er een dag tusschen 1, 39 en 40). Sommigen beschouwen deze tijdsopgave als een symbolische voorstelling van de scheppingsdagen; Joa. zou de herscheping der wereld begonnen hebben met een soort scheppingsverhaal, waarvan het wonder te Kana (de verandering van water in wijn zou den overgang van het Oude in het Nieuwe Verbond voorstellen) het slot vormt. Wanneer dit echter de bedoeling van Joa. geweest was, dan zou hij ze zeker duidelijker aangegeven hebben. Hier is een ooggetuige aan het woord, die zich zijn eerste ontmoeting met den Zaligmaker nauwkeurig herinnert en daarom over juiste gegevens beschikt; een andere betekenis hoeven wij in zijn tijdsopgaven niet te zoeken. — Kana is het huidige Kefr Kenna, anderhalf uur ten noordoosten van Nazareth. Joa. bemerkt voor zijn niet-Joodsche lezers, dat deze plaats in Galilea lag; de toevoeging „van Galilea” dient dus niet om Kana te onderscheiden van de gelijknamige stad in het stamgebied Aser (Jos. 19, 28), waarvan de lezers toch geen kennis droegen. — Joa. zegt, dat er te Kana een bruiloft gevierd werd en dat de moeder van Jezus tegenwoordig was. Dat Jezus' moeder Maria heette en in Nazareth woonde, weten wij uit de andere evangeliën. Zij was dus naar Kana gekomen, omdat een verwante of bevriende familie een bruiloftsfeest vierde. Joa. noemt Maria enkel „de moeder van Jezus” (vgl. 19, 25), omdat dit bij de Christenen haar hoogste eertitel geworden was.

2. — Het doel van Jezus' tocht was waarschijnlijk zijn woonplaats Nazareth. Daar echter Maria te Kana was en ook een van Jezus' leerlingen (Nathanaël) daar thuis hoorde, ging Hij eerst daarheen. Dat de Zaligmaker, die zonder twijfel ook betrekkingen met de feestvierende familie onderhield, uitgenoodigd werd, lag voor de hand; de oostersche gastvrijheid echter vorderde, dat daarbij zijn vijf reisgenooten niet uitgesloten werden. De bruiloft, die zeven dagen duurde (Gen. 29, 27 vlg.; Recht. 14, 17; Tob. 11, 21), was al begonnen, toen de nieuwe gasten kwamen; want Maria was al aanwezig. Uit v. 3 zou men zelfs afleiden, dat het feest ten einde liep.

3. — Sommige teksten lezen: „Zij hadden geen wijn meer, omdat de wijn van de bruiloft verbruikt was.” Daardoor zou nog sterker uitgedrukt worden, dat men reeds geruimen tijd feest gevierd had. Met echt vrouwelijke fijngevoeligheid merkt Maria de verlegenheid van den gastheer en zijn familie op; en daar haar Zoon en zijn leerlingen althans ten deele daartoe hadden bijgedragen, meende zij te moeten helpen. Zij vroeg echter niets, maar maakte Jezus enkel opmerkzaam, dat er geen wijn meer was, terwijl zij

hebben geen wijn meer. 4. Maar Jezus zeide haar: Wat is er tusschen

het Hem in geloovig vertrouwen overliet, of en hoe Hij aan den pijnlijken toestand een einde zou maken. Daar zij de goedheid en de macht van haar Zoon beter dan wie ook kende, is het zeer goed mogelijk, dat haar woorden een stilzwijgend verzoek om een wonder bevatten.

4. — Jezus' antwoord hebben wij met opzet letterlijk vertaald, omdat wij niet reeds in de vertaling partij wilden kiezen voor een of anderen uitleg. Wij ontmoetten deze uitdrukking reeds meermalen in den mond van bezetenen (Mt. 8, 29; Mc. 1, 24; Lc. 4, 34; 8, 28) met een uitgesproken vijandige beteekenis: Wat hebt Gij U met ons te bemoeien? Vaak genoeg heeft men ook hier aan deze spreekwijze een onvriendelijken zin gegeven, alsof Jezus voor de toekomst alle betrekkingen met zijn moeder had willen afbreken! Uit reactie tegen deze ongerijmdheid is men van katholieke zijde ook te ver gegaan en heeft men zelfs het ontkennend karakter van Jezus' antwoord willen loochenen. Soms vertaalt men: Wat gaat Mij en u dat aan? (zoo bijv. Brinkman, *Verbum Domini* 1934, blz. 135—141). Maar men vergeet dan, dat bij de woorden: *Quid mihi et tibi est?* het woord „commune” verstaan is: *Quid mihi et tibi est commune?* Wat heb ik met u gemeen; wat heb ik met u te maken? Anderen vertalen: Welk verschil is er tusschen Mij en u? m.a.w. wij zijn het volkomen eens. Maar ook deze vertaling komt in strijd met het spraakgebruik. Op alle plaatsen van het O. en N.T., waar deze uitdrukking voorkomt, beteekent zij een weigering (Recht. 11, 12; 2 Kon. 16, 10; 19, 22; 3 Kon. 17, 18; 4 Kon. 3, 13; 2 Par. 35, 21; Mt. 8, 29; Mc. 1, 24; Lc. 4, 32; 8, 28). Wij moeten dus aannemen, dat dit hier ook het geval is. Niet altijd echter heeft de weigering een vijandig karakter (vgl. 2 Kon. 16, 10; 19, 22). Vooral moet men in het oog houden, dat zij niet een ontkenning van elke gemeenschap beteekent, maar enkel een verschil van meening op een bepaald punt. Bij zulke spreekwijzen hangt veel af van toon en gebaar; wat in het eene geval een barsche afwijzing is, kan in het andere een vriendelijke en gemoedelijke weigering zijn. Meer en meer komt men ook onder de niet-Katholieken tot de meening, dat Jezus volstrekt niet een verwijt of onvriendelijkheid tegenover zijn moeder bedoelt. Verschillenden geven den zin weer door: Wat wilt gij van Mij? (vgl. B. Alfrink, *Quid mihi et tibi est* (Joa. 2, 4), Ned. Kath. St. 1935, blz. 67—74). — Ook de aanspraak „vrouw” beteekent volstrekt niet, dat Jezus Maria niet meer als moeder erkent of haar wil wijzen op den afstand, welke er bestaat tusschen een vrouw en het menschengeworden Woord. Hoogstens kunnen wij daarin een aanwijzing zien, dat Jezus als Messias geen rekening mag houden met de banden des bloeds, maar zich uitsluitend moet richten naar den wil des Vaders (zie bij Mt. 12, 49); aan het kruis immers zal Jezus zijn moeder met hetzelfde woord aanspreken (19, 26). — Ook de woorden „mijn uur is nog niet gekomen” worden zeer verschillend opgevat. Degenen, die elk idee van weigering uit Jezus' antwoord willen bannen, vatten ze vragend op, alsof Jezus had willen zeggen: Laat Mij maar geworden; is mijn uur nog niet gekomen? Deze opvatting is echter onmogelijk, omdat het tweede gedeelte van v. 4 de reden moet bevatten van de weigering in het eerste gedeelte van het vers. Gewoonlijk geeft men de volgende verklaring. Jezus' uur is de tijd, waarop Hij zijn messiaansche waardigheid moet openbaren (v. 11). Dit uur kan alleen bepaald worden door den Vader en door niemand anders,

Mij en u, vrouw? Nog is mijn uur niet gekomen. 5. Zijn moeder sprak tot de dienaars: Doet, wat Hij u zegt. 6. Daar waren nu zes steenen

ook door zijn moeder niet. Zooals Jezus meermalen liet blijken (Lc. 2, 49; Mt. 12, 49), kan Hij bij de uitoefening van zijn beroepsplicht geen mensche-lijken invloed dulden. Maria, die Jezus tot dan toe alleen als gehoorzamen zoon gekend heeft, is nog niet tot het inzicht gekomen, dat de Messias enkel Gods raadsbesluit als maatstaf van zijn handelen erkent. Maar waarom doet Jezus dan onmiddellijk daarna het wonder en waarom spreekt Maria tot de dienaars, alsof haar bede verhoord is? Men antwoordt daarop, dat de weigering niet de zaak zelve betreft, maar alleen de tusschenkomst van Maria, die op Gods raadsbesluit vooruitloopt. Maria zal wel uit toon en gebaar hebben afgeleid, dat Jezus op een of andere wijze wil helpen. Eerst wanneer zij zich deemoedig aan Gods wil onderwerpt, krijgt haar bede de volle kracht, die een verhooring verdient. — Een andere verklaring wordt voorgestaan door J. Schildenberger (*Das Rätsel der Hochzeit von Kana*, Benediktinische Monatschrift 1933, blz. 123—130. 224—234) en B. Alfrink („*Mijn uur is nog niet gekomen*”, *Joa.* 2, 4, Ned. Kath. St. 1934, blz. 293—298). Toen Maria de verlegenheid van den gastheer bemerkte, maakte zij Jezus daarop attent met de bedoeling, dat Hij en zijn leerlingen zouden heengaan; dan zouden vanzelf ook de andere gasten zich verwijderen en was aan den on-aangenamen toestand een einde gemaakt. Jezus antwoordde daarop, dat het uur van zijn vertrek nog niet gekomen was. Toen begreep Maria, dat haar Zoon op een andere wijze wilde helpen, en gaf bevel aan de dienaars alles te doen, wat Hij zou bevelen. — Ten slotte maken wij nog melding van de opvatting van V. Anzalone (*Jesus et Maria ad nuptias in Cana Galilaeae*, Verbum Domini 1929, blz. 364—368), die Maria's woord beschouwt als een aansporing tot Jezus, om zijn zelfopenbaring door het eerste wonder te beginnen. Jezus wil aan haar verlangen voldoen, maar in zijn antwoord ligt een zekere tegenzin, om het verborgen en nederige leven, dat Hij tot dan toe leidde, vaarwel te zeggen.

5. — Hoe men ook het voorafgaande vers verklaart, Maria's woord tot de dienaars werpt allerlei vragen op. Hoe kon zij weten, dat Jezus haar verzoek verhoord had? Verwachtte zij een wonder? Waarom dacht zij, dat de dienaars een rol te vervullen hadden? Het eenige antwoord, dat wij geven kunnen, is: Maria kende haar Zoon en wist uit zijn blik, zijn toon en zijn gebaar, wat Hij bedoelde. Trouwens bij het heele gesprek moet men in het oog houden, dat het gevoerd werd tusschen twee personen, die dertig jaren in de grootste intimiteit geleefd hadden. Wij kennen alleen de woorden, die zij spraken, maar om de juiste beteekenis en het logisch verband te beoordeelen, zou men de meest intieme omgangsvormen van Zoon en moeder moeten kennen. In elk geval, Maria wist, dat Jezus zou helpen. Haar moeder-lijk hart zeide haar, wat Jezus' woorden niet gezegd hadden. Wat voor anderen klonk als een weigering, was voor haar een toestemming. Lagrange vergelijkt haar gedrag zeer treffend met dat der Kananeesche vrouw (Mt. 15, 21—28). Deze laatste was luidruchtiger en hardnekkiger in haar optreden en toch heeft Jezus haar gebed verhoord. Ofschoon Hij verzekerde, dat Hij alleen gezonden was tot de verloren schapen van Israël, genas Hij toch haar dochter en maakte aldus een uitzondering op de Hem door God voorge-

kruiken, elk van twee of drie maten inhoud, die er geplaatst waren voor de Joodsche reiniging. 7. Jezus zeide tot hen: Vult de kruiken met water. En zij vulden ze tot aan den rand. 8. Toen sprak Hij tot hen: Schept er nu uit en brengt het den tafelmeeester. En zij brachten het. 9. Zoodra nu de tafelmeeester het water, dat wijn geworden was, geproefd had — hij wist niet, vanwaar die was, maar de dienaars, die het water geschept hadden, wisten het wel —, riep de tafelmeeester den bruidegom 10. en zeide tot hem: Iedereen dient eerst den goeden wijn op, en als men dronken is, den minderen. Gij echter hebt

schreven gedragslijn. Waarom zou Jezus dan zijn moeder, die zooveel bescheidener en vertrouwvoller optrad, niet hebben verhoord? Zijn uur was nog niet gekomen, maar omdat Maria ondanks alles bleef vertrouwen en reeds een bevel gaf, alsof haar bede verhoord was, deed Hij toch het wonder.

6. — De kruiken waren in de feestzaal opgesteld, omdat de Joden bij de maaltijden niet alleen hun handen, maar ook de bekers en schotels moesten wasschen om zich van ritueele onreinheden te zuiveren (vgl. Mt. 15, 2; 23, 25); ook voetwasschingen waren soms gebruikelijk (vgl. Lc. 7, 44). Het is dus niet te verwonderen, dat er zooveel water gereed stond, vooral omdat het aantal gasten bij de oostersche bruiloften groot was. Een maat (in het Hebreeuwsch een „bat”) was bijna 40 Liter. Niet alle kruiken waren even groot; hun inhoud varieerde tusschen twee en drie maten, d.w.z. 80 en 120 Liter, zoodat men den gezamenlijken inhoud kan berekenen op 500—700 Liter. Daar zij door de dienaren tot aan den rand gevuld werden, was de hoeveelheid wijn, welke Jezus door een wonder verschaftte, verbazend groot. Wij mogen daarin een uitdrukking zien van den rijkdom, waarover Jezus door zijn almacht beschikte; Hij was niet karig bij zijn wonderen. Bovendien was de wijn niet bedoeld om bij het feest verbruikt te worden, maar hij was tevens een feestgeschenk van Jezus en zijn leerlingen. Als mensch was de Zaligmaker arm, maar als de menschgeworden Logos, door wien alles geschapen was (vgl. 1, 3), beschikte Hij over onuitputtelijke rijkdommen.

7. — Een gedeelte van het water was voor de afwasschingen gebruikt. Jezus gaf nu het bevel, ze opnieuw te vullen, en de dienaars gehoorzaamden stipt: Zij vulden ze tot aan den rand. De evangelist deelt dit uitdrukkelijk mede, omdat deze omstandigheid het wonder sterk bevestigt: Eerst waren de kruiken vol water, later waren zij vol wijn. De dienaars konden dus getuigen, dat niemand heimelijk den wijn in de kruiken kon gedaan hebben of wijn met water had vermengd (vgl. v. 9).

8. — Op het oogenblik, dat Jezus aan de dienaars bevel geeft om met een beker uit de kruiken te scheppen, voltrekt zich het wonder: Het water verandert in wijn. — De tafelmeeester maakt geen deel uit van de gasten, maar was in dienst genomen om het feest te regelen; zijn taak was o.a. den wijn te proeven en hem naar gelang van zijn sterkte met water te vermengen.

9—10. — De dienaars, die zonder meer gehoorzaamden aan Jezus' bevelen, bemerkten waarschijnlijk bij het scheppen (bijv. door den reuk), dat het water in wijn veranderd was. Zij zeiden echter niets aan den tafelmeeester en wachtten vol spanning af, wat deze zeggen zou. De evangelist legt er den nadruk op, dat de dienaars zeer goed wisten, waarvandaan de wijn

den goeden wijn tot nu toe bewaard. 11. Zoo deed Jezus zijn eerste wonderteeken te Kana van Galilea en openbaarde Hij zijn heerlijkheid.

was; zij waren degenen, door wier getuigenis de waarheid van Jezus' eerste wonder ontwijfelbaar vaststond. Door hen kwamen de leerlingen en de gasten op de hoogte van wat er gebeurd was. — De tafelmanster wist natuurlijk, dat er gebrek aan wijn was, en stond verbaasd, toen de dienaars hem een nieuwe soort wijn lieten keuren. Hij proefde met een zekere achterdocht, maar was aangenaam verrast door den heerlijken smaak. Hij riep den bruidegom, die blijkbaar als gastheer optrad, afzonderlijk tot zich; want de geheimen van keuken en kelder zijn niet voor de gasten bestemd. Sommigen zien in zijn woorden een verwijt aan den gastheer, dat deze hem niet op de hoogte had gesteld van zijn plan om de gasten te verrassen. Het is echter een compliment, dat getuigt van geestigheid. De meeste gastheeren, zoo zegt de tafelmanster, zetten hun gasten eerst den goeden wijn voor, en later als zij dronken zijn en de kwaliteit van den wijn niet meer weten te waardeeren, een mindere soort. Dit getuigt niet van groote gastvrijheid. Dat de bruidegom juist andersom heeft gehandeld, verdient volgens den tafelmanster een woord van lof. Het schertsend gezegde geeft volstrekt niet het recht om te denken, dat de gasten ook in dit geval dronken waren; Jezus zou dan zeker het wonder niet gedaan hebben. Wel mogen wij uit deze gebeurtenis afleiden, dat de Zaligmaker een gepaste feestvreugde niet afkeurt. In tegenstelling met de strengheid van Joannes den Dooper, die wijn noch anderen bedwelmenden drank gebruikte (Lc. 1, 15), huldigde Jezus een blijdere levensopvatting, zoodat de Farizeën Hem zelfs een gulzigaard en wijndrinker noemden (Mt. 11, 19).

11. — Joa. heeft dit voorval omstandig verhaald, omdat het Jezus' eerste wonder is. Het is de eerste openbaring van de heerlijkheid, welke Jezus als den Eéngeborene uit den Vader toekwam (1, 14). Welken indruk het wonder op de gasten maakte, zegt Joa. niet. Wel vermeldt hij den indruk op de leerlingen: En zijn leerlingen geloofden in Hem. Daar de leerlingen reeds vroeger geloofsbekentenissen aflegden (1, 41. 45. 49), moeten wij deze uitdrukking als een vermeerdering of bevestiging van hun geloof opvatten. Wij besluiten daaruit tevens, dat de eerste geloofsuitingen der leerlingen niet uit een diepgewortelde overtuiging voortkwamen. — Joa. gebruikt voor „wonder” bij voorkeur het woord „sèmeion”, teeken (zie bij Mt., blz. 162). Bij de synoptici komt dit alleen voor in den mond van de Farizeën (Mt. 12, 38 vlg.; 16, 1. 4; Mc. 8, 11 vlg.; Lc. 11, 16. 29 vlg.) en van Herodes (Lc. 23, 8). De reden daarvan is, dat Joa. Jezus' wonderen vooral beschouwt als een openbaring van zijn dieper wezen, namelijk van zijn Godheid.

Degenen, die niet gelooven aan de mogelijkheid van het wonder, beschouwen dit verhaal natuurlijk als niet historisch. W. Bauer *Das Johannesevangelium*, blz. 46 vlg.) verwijst vooreerst naar de onwaarschijnlijkheden van het verhaal: het harde woord van Jezus tot zijn moeder, die desondanks toch een wonder verwacht, de gehoorzaamheid der dienaars, de groote hoeveelheid wijn, het onverklaarbare woord van den tafelmanster enz. Vervolgens haalt hij allerlei sagen aan, die wijn-wonderen verhalen en vooral met den god Dionysos verband houden. Het is volgens hem duidelijk, dat het wonder een allegorische beteekenis heeft. Jezus' moeder is de synagoge, die door

den Logos-Christus wordt afgewezen. Jezus stelt in de plaats van de kracht- en smaakloze oude wet (het reinigingswater) den krachten en vurigen geest van het Evangelie (den goeden wijn). Bovendien moet de lezer in deze wonderbare zelfstandigheidsverandering een beeld zien van de verandering van den wijn in Jezus' bloed, zooals de broodvermenigvuldiging later een aankondiging zou zijn van de verandering van het brood in Jezus' lichaam. Bauer beroept zich ten slotte op de synoptici, die dit wonder niet verhalen en trouwens zulke „luxe-wonderen” niet kennen. — Wat moeten wij daarop antwoorden? De z.g. onwaarschijnlijkheden bestaan alleen in de opvatting van Bauer en zijn reeds in de verklaring weerlegd. Wat de sagen betreft, deze hebben slechts een zeer vage gelijkenis: Bacchanten doen wijn uit de aarde ontspringen; bij het feest van Bacchus stroomt wijn uit den tempel van Andros; drie leeg ketels worden in een verzegelde kamer gezet en den volgenden dag zijn zij vol wijn (Lagrange, *Saint Jean*, blz. 61). Het verhaal van Joa. maakt tegenover deze extravagantieën een zeer nuchteren en huiselijken indruk; de hoofdpersoon is ook niet een mythologische, maar een historische figuur, die aan de lezers zeer goed bekend is. Wanneer het verhaal enkel allegorische beteekenis had, dan zouden ook alle bijzonderheden allegorisch moeten verklaard worden. Welnu, er zijn tal van trekken, waarmede ook Bauer geen raad weet: de plaatsbepaling Kana, het aantal kruiken en haar inhoud, de hofmeester enz. Deze kleine details wijzen er juist op, dat Joa. een trouw verhalen van feiten is. Daar echter Jezus zelve aan de andere wonderen, zooals aan de genezing van den blindgeborene en de opwekking van Lazarus, een symbolische beteekenis toekent (9, 39; 11, 25 vlg.), kan men de vraag stellen, of ook het wonder van Kana niet een dieperen zin had. Zoo ziet ook bijv. Lagrange in het reinigingswater, dat volgens Joodsch gebruik klaar stond, een beeld van de oude wet, en in den wijn een voorstelling van de kracht en de vreugde, welke het Evangelie schenkt. De strenge Joannes de Dooper, dien de leerlingen even te voren verlaten hadden, was nog een profeet der oude wet; zij waren nu leerlingen geworden van een nieuwen Meester, die hen naar een bruiloft leidde en tot vreugde der gasten water in wijn veranderde! Jezus verhief daardoor het Evangelie boven de strenge uiterlijke ascese en kondigde een nieuwe orde aan, welke noch het huwelijk, noch het matige gebruik der aardsche goederen onvereinigbaar acht met de volmaaktheid. Wanneer wij aan Jezus' wonder deze allegorische beteekenis mogen toekennen, dan zou daarin tevens, althans voor een deel, de oorzaak liggen, waarom Hij het wonder deed. Men vindt de reden, welke in het verhaal zelf wordt aangegeven (de verlegenheid van den gastheer), niet evenredig aan de grootte van het wonder; zulke opzienbarende dingen deed Jezus niet volgens de synoptici. Hierbij wordt echter vergeten, dat de eigenlijke reden van het wonder wordt vermeld in v. 11, namelijk de openbaring van Jezus' heerlijkheid. De Zaligmaker wilde zijn leerlingen door een schitterend wonderteeken voor zich winnen. Ook de voorspraak van Maria zal bij deze gelegenheid een groote rol gespeeld hebben. Was de broodvermenigvuldiging, welke ook door de synoptici verhaald wordt, misschien minder opzienbarend? Dat ook de genezing van den blindgeborene en de opwekking van Lazarus een symbolische beteekenis hebben, is geen bewijs voor het symbolisch karakter van ons verhaal; want bij die twee wonderen wordt de beteekenis door het evangelie aangegeven, bij het wonder van Kana niet.

En zijn leerlingen geloofden in Hem. 12. Daarna daalde Hij af naar Kapharnaüm, Hij zelf met zijn moeder en broeders en leerlingen; en zij bleven daar slechts enkele dagen.

12. — Het woord „af dalen” wordt hier zeer terecht gebruikt, want het niveau-verschil tusschen Kana en Kapharnaüm is meer dan 500 M. — Mt. (4, 13) zegt, dat Jezus zijn woonplaats Nazareth verliet en zich te Kapharnaüm vestigde; dit geschiedde echter nà de gevangenneming van den Dooper. De reis, waarvan Joa. spreekt, valt dus vóór Mt. 4, 13; Jezus kwam nu slechts voor enkele dagen naar Kapharnaüm, zooals de tekst zelf zegt. Waarom werd Hij vergezeld door zijn moeder, broeders en leerlingen? Wij hebben hier te denken aan een kleine karavaan, welke zich gevormd had om in Jerusalem het Paaschfeest te gaan vieren. Terwijl Jezus met zijn moeder en leerlingen uit Kana vertrok, voegden zich zijn broeders (over Jezus' broeders, zie bij Mt., blz. 243 vlg.) bij hen, en gezamenlijk gingen zij naar Kapharnaüm. Dit was een groote omweg, maar waarschijnlijk wilden zij het gebied der Samaritanen vermijden. Daarbij was Kapharnaüm een goed verzamelpunt, omdat drie leerlingen, Petrus, Andreas en Philippus, uit het naburige Bethsaida afkomstig waren en Petrus' schoonmoeder te Kapharnaüm woonde. Van daaruit trokken zij, met andere karavanen, door Perea naar Jerusalem. Dat Jezus' moeder en broeders gedurende het verblijf te Jerusalem niet meer vermeld worden, is geen bewijs, dat zij niet meegingen; tijdens het openbaar leven immers treden Jezus' leerlingen meer op den voorgrond, dan zijn bloedverwanten.

II. De eerste reis naar Jerusalem, 2, 13—4, 54.

1. De tempelreiniging, 2, 13—22.

De eerste kwestie, welke zich hier voordoet, is: Moet men deze tempelreiniging onderscheiden van die der synoptici (Mt. 21, 12—17; Mc. 11, 15—19; Lc. 19, 45 vlg.). De meeste niet-katholieke en ook verschillende katholieke exegeten beantwoorden deze vraag ontkennend. Zij beweren, dat zulk een groot en beteekenisvol feit slechts éénmaal voorkomt en dat de verhalen der evangelisten te groote overeenkomst vertoonen om ze van elkander te onderscheiden. Lagrange meent zelfs, dat de waarheid der katholieke exegese ermee gemoeid is. Over de verdere vraag, of de tempelreiniging heeft plaats gehad op den door Joa. aangegeven tijd (bij het eerste Paaschfeest van Jezus' openbaar leven), of op den tijd, dien de synoptici bepalen (het laatste Paaschfeest), is men het niet eens. De meesten spreken zich uit ten gunste van Joa., omdat deze schrijft nà de synoptici en meermalen hun voorstelling verduidelijkt; de synoptici konden trouwens de tempelreiniging niet vroeger stellen, omdat zij slechts van de laatste reis naar Jerusalem melding maakten. Toch moeten de aanhangers dezer meening toegeven, dat de tempelreiniging vlak nà den plechtigen intocht in Jerusalem uitstekend op haar plaats is (omdat Jezus daarbij optreedt als Messias), terwijl zij ook de onmiddellijk daarop volgende verontwaardiging der Farizeën (vgl. Mt. 21, 23) treffend motiveert. Bovendien is het opvallend, dat juist Joa. de spreuk van het afbreken en opbouwen van den tempel heeft, welke wijst op Jezus' dood en dienst zal doen bij

13. Daar het Paaschfeest der Joden naderde, trok Jezus naar Jerusalem op. 14. In den tempel vond Hij de verkoopers van ossen, schapen en duiven, en de geldwisselaars op hun zetels. 15. Hij maakte een geesel van koorden en dreef hen allen met schapen en ossen den tempel uit en wierp de geldstukken der wisselaars op den grond en stiet hun tafels omver. 16. En tot de duivenverkoopers zeide Hij: Weg daarmee! maakt het huis van mijn Vader niet tot

Jezus' veroordeeling door het Sanhedrin (Mt. 26, 61); zouden de Joden zich deze spreuk nog herinnerd hebben, wanneer zij bij het eerste Paaschfeest was uitgesproken? Om deze reden laat Lagrange Jezus' tempelreiniging bij het eerste Paaschfeest plaats hebben, het daarop volgende onderhoud met de Joden bij het laatste, terwijl de in het onderhoud vermelde tijdsbepaling van 46 jaar (v. 20) weer op het eerste Paaschfeest zou slaan (vgl. ook F. M. Braun, *L'expulsion des vendeurs du temple*, Revue biblique 1929, blz. 178—200). — Het begrip der inspiratie laat zeker toe, dat men de tempelreiniging van Joa. met die der synoptici vereenzelvigt; het is immers algemeen aangenomen, dat de evangelisten zich niet altijd houden aan de chronologische volgorde der feiten. Er zijn echter andere redenen, waarom wij, met de meeste katholieke en verschillende niet-katholieke verklaarders, een tweevoudige tempelreiniging waarschijnlijk achten. Vooreerst, de verschillende tijdsbepaling wordt zoo het natuurlijkst verklaard. Algemeen wordt immers toegegeven, dat zoowel Joa. als de synoptici de tempelreiniging plaatsen in een samenhang, waarin zij uitstekend past. Bij Joa. opent Jezus zijn messiaansche loopbaan met deze machtsdaad en wekt Hij reeds aanstonds den tegenstand der Joden op. Volgens de synoptici sluit Hij met den intocht in Jerusalem en met de tempelreiniging zijn loopbaan af, en daardoor haalt Hij zich den doodelijken haat der Sanhedristen op den hals. Degeenen, die slechts één tempelreiniging aannemen, zijn het dan ook niet eens, aan welke tijdsbepaling de voorkeur moet gegeven worden. Dat Jezus slechts éénmaal zulk een opzienbarende daad kon stellen, kan moeilijk bewezen worden, temeer omdat tusschen het eerste en het laatste Paaschfeest een tijdsverloop van minstens twee jaar ligt. Het verhaal van Joa. wijkt trouwens van dat der synoptici in meerdere bijkomstigheden af: in de wijze, waarop Jezus uitdrijft (Hij vlecht een geesel van koorden en drijft daarmee niet alleen de kooplieden, maar ook het vee naar buiten), in de woorden, die Hij zegt (Hij beroept zich niet op de H. Schrift), en in het daarop volgende twistgesprek met de Joden (Hij spreekt van het afbreken en opbouwen van den tempel).

13. — Joa. spreekt van het Paaschfeest der Joden, omdat hij voor heiden-Christenen schrijft en zich zelf niet meer tot de Joden rekent; er was reeds een scherpe scheiding tusschen Joden en Christenen. Jezus gaat op naar Jerusalem, want Kapharnaüm lag veel lager; evenals in v. 12 toont de evangelist uitstekend op de hoogte te zijn van de bodemgesteldheid van Palestina.

14—16. — Over de misbruiken in den tempel, zie bij Mt. 21, 12. — Joa. ziet in Jezus' machtvol optreden een openbaring van den Logos, die voor de eer van zijn Vader opkomt. Zonder op eenigen tegen-

een verkoophuis! 17. Zijn leerlingen herinnerden zich, dat er geschreven staat: De ijver voor uw huis zal Mij verteren. 18. De

stand te stuiten drijft Hij, die toen nog een onbekende was, de geheele menigte naar buiten! Hij vlecht zich een geesel van lederen koorden of riemen (een soort karwats) en slaat daarmee de onwilligen. Vooral echter schijnt de geesel gediend te hebben om het vee naar buiten te drijven, want de menschen zullen wel voor het meerendeel vanzelf gevlucht zijn. Jezus duldt ook de ossen en schapen niet in den tempel, omdat zij de heilige plaats maken tot een veemarkt. Vooral de wisselaars wekken zijn verontwaardiging op, omdat zij in het heiligdom zitten met hun tafels vol geld; Hij werpt het geld op den grond en stoot de tafels omver. De duivenverkoopers worden minder streng behandeld. Waarschijnlijk heeft Jezus daarbij meer rekening gehouden met hun koopwaar, dan met hen zelf; zij mogen hun duiven meenemen. Wij zien, hoe Jezus zelfs in zijn toorn bedachtzaam handelt. De woorden, waarmee Hij zijn gedrag rechtvaardigt, komen, wat den zin betreft, met die der synoptici overeen, maar Hij bedient zich daarbij niet van de H. Schrift (Is. 56, 7; Jer. 7, 11). Hij kan niet dulden, dat de tempel tot een verkoophuis gemaakt wordt; want hij is het huis van zijn Vader. Evenals bij zijn eerste tempelbezoek (Lc. 2, 49), noemt Jezus den tempel veelbeteekenend het huis van zijn Vader (niet van uw of onzen Vader); want God is op een geheel bijzondere wijze de Vader van Jezus.

17. — Hier vernemen wij eerst, dat de leerlingen met Jezus naar Jerusalem zijn opgegaan (vgl. v. 13); dit wettigt het vermoeden, dat ook Jezus' moeder en broeders, die in v. 12 met de leerlingen vermeld werden, in de hoofdstad aanwezig zijn. Bij het zien van Jezus' heiligen toorn denken de leerlingen aan een tekst van Ps. 68, welke psalm meermalen in het N. T. op den Messias wordt toegepast (Joa. 15, 25; Hand. 1, 20; Rom. 11, 9): „De ijver voor uw huis zal Mij verteren” (v. 10). Gewoonlijk wordt het aldus opgevat: De ijver is als een verterend vuur, dat brandt in mijn binnenste. Maar anderen verstaan het in den zin van: De ijver zal Mij ten ondergang brengen, zal Mij het leven kosten. Toen de leerlingen Jezus zagen ijveren voor den eerbied van het Godshuis, zullen zij nog wel niet vermoed hebben, dat dit Jezus het leven zou kosten, zoodat zij het woord „verteren” wel in den eersten zin zullen verstaan hebben. Het is echter mogelijk, dat Joa. bij het schrijven van zijn evangelie ook aan de andere beteekenis dacht; want deze en de volgende tempelreiniging wekten in hooge mate den haat van Jezus' tegenstanders. Joa. houdt van zulke verborgen aanduidingen (2, 19; 3, 14; 11, 50). — De ijver voor Gods eer en voor de wet was een der voornaamste eigenschappen van een vromen Israëliet (vgl. Mt. 10, 4; Gal. 1, 14). Er was zelfs een partij van Joden, die zich „zeloten” of ijveraars noemden en zoo weinig kieskeurig waren in hun middelen, dat zij den bijnaam „sicariërs” (dolk-menschen) kregen (Lagrange, *Le Messianisme chez les Juifs*, blz. 17—27). Misschien hadden de Galileërs, die door Pilatus in den tempel gedood werden, ook wel op zulk een wijze „geijverd” (Lc. 13, 1). Dat de Messias een IJveraar zou zijn, sprak vanzelf en was trouwens in Ps. 68 voorspeld, zoodat de leerlingen door de tempelreiniging in hun geloof aan Jezus' messiaansche waardigheid versterkt werden.

18. — Tegenover de geloovige leerlingen verschijnen nu de ongeloovige

Joden dan namen het woord en zeiden tot Hem: Welk teeken toont Gij ons, dat Gij dit doen moogt? 19. Jezus antwoordde hun: Breekt dezen tempel af, en in drie dagen zal Ik hem weer oprichten. 20. Maar de Joden zeiden Hem: Zes-en-veertig jaar heeft men aan dezen tempel

Joden, in dit geval de tempeloversten. Het is het eerste conflict tusschen Jezus en de Joden, tusschen het licht en de duisternis (vgl. 1, 5). Degenen, die het toezicht over den tempel hadden, waren verontwaardigd, dat een vreemdeling in de bestaande en door hen gedulde toestanden verandering bracht. Al zagen zij in Jezus' optreden geen messiaansche daad, Hij was toch opgetreden als een profeet en verdediger van Gods eer. Daarom eischten zij, dat Hij zich door een wonderteeken zou legitimeeren. Evenzoo zullen zij tegen Jezus optreden bij de tweede tempelreiniging (Mt. 21, 23).

19. — Jezus wil hun een teeken geven. Het is echter voorloopig een raadselachtig teeken, nog raadselachtiger dan dat van Jonas (Mt. 12, 39). Wij weten, dat Jezus hier zijn dood en verrijzenis aanduidt, maar dit begrepen de Joden niet. Dat de Zaligmaker, toen Hij van „dezen tempel” sprak, met den vinger zich zelf zou hebben aangewezen, is een onbewezen veronderstelling. Ook de leerlingen begrepen eerst na Jezus' verrijzenis, wat Hij bedoeld had met het afbreken en oprichten van den tempel (v. 22). Maar hoe kon Jezus een teeken beloven, dat dubbelzinnig was en tot misverstand aanleiding gaf? Wij antwoorden daarop, dat dit teeken, evenals het teeken van Jonas, goeden wil en een zekere mate van geloof bij de toehoorders veronderstelde (zie bij Mt. 12, 39). Het is niet noodzakelijk, dat een teeken reeds duidelijk is, wanneer het wordt aangekondigd; wèl moet het duidelijk zijn, wanneer het in vervulling gaat. Wij zien dan ook, dat de leerlingen, die evenmin Jezus' woord begrepen, maar het toch geloovig aannamen, later de bewijskracht ervan voor de versterking van hun geloof dienstbaar maakten. — De Joden zelf zouden aan de vervulling van het teeken meewerken. Zij zouden eerst den tempel afbreken (de imperatief „breekt af” is niet als bevel, maar als veronderstelling bedoeld: Wanneer gij hem afbreekt), en Jezus zou hem weer oprichten. Het oprichten of opwekken (in plaats van „opbouwen”) duidt een wonderbaren opbouw aan, welke door Jezus' wil of bevel zal geschieden; Jezus gebruikt later dit woord om zijn opwekking uit de dooden aan te geven (bijv. Mt. 16, 21). — Er zijn er (bijv. J. Th. Ubbink in „Tekst en Uitleg”), die meenen, dat Jezus van den eigenlijken tempel spreekt. De Joden zullen door hun tempelschending en door hun haat tegen den Zaligmaker den ondergang van tempel en eeredienst veroorzaken, en dan zal hun het gevraagde teeken gegeven worden: Jezus herleeft en richt een geestelijken tempel op. Er staat echter duidelijk, dat Jezus in drie dagen den tempel oprichten zal, wat zonder eenigen twijfel de verrijzenis op den derden dag aanduidt; de oprichting van den tempel heeft immers plaats binnen drie dagen na de afbraak en moet dus noodzakelijk Jezus' opstanding uit de dooden beteekenen (vgl. ook v. 21).

20. — De Joden hebben Jezus' woorden niet verstaan en zijn verontwaardigd over zijn aanmatiging. Een gebouw, dat den arbeid van vele menschen gedurende 46 jaar heeft gevraagd, zou Hij alleen in drie dagen oprichten! — Kan men uit dit gezegde der Joden iets afleiden omtrent de chronologie

gewerkt, en Gij zult hem in drie dagen opbouwen? 21. Maar Hij sprak over den tempel van zijn lichaam. 22. Toen Hij dan van de dooden verreezen was, herinnerden zich zijn leerlingen, wat Hij gezegd had; en zij geloofden in de Schrift en in het woord, dat Jezus gesproken had.

van Jezus' openbaar optreden? Wanneer men aanneemt, dat de Joden spreken van den bouw van Zorobabel's tempel, dan kunnen wij er geen enkel gegeven uit afleiden, want dan liggen de 46 jaar in het verre verleden. Tegenwoordig echter neemt men algemeen aan, dat de Joden den heropbouw door Herodes den Groote bedoelen. Flavius Josephus (Antiq. XV, 11, 1) deelt ons mede, dat Herodes met dit werk begon in het 18de jaar zijner regeering (20—19 v. Chr.). De eigenlijke tempel werd voltooid in één jaar en vijf maanden, de zuilengangen in acht jaar (Antiq. XV, 11, 5 vlg.). Maar ook daarna werd voortdurend aan den tempel gewerkt, want dezelfde geschiedschrijver (Antiq. XX, 9, 7) verhaalt, dat het geheele gebouwencomplex eerst voltooid werd omtrent 63 n. Chr. De gewone opvatting van den tekst van Joa. is nu, dat sinds het begin van den heropbouw tot op het oogenblik van het verhaal 46 jaar verliepen. Het eerste Paaschfeest van Jezus' openbaar leven zou dus vallen in 27 of 28 n. Chr. (zie bij Mt. 2, 1). — E. Power (*John 2, 20 and the date of the crucifixion*, Biblica 1918, blz. 257—288) vat echter den zin anders op. De Joden zouden bedoelen, dat 46 jaar verlopen zijn, sinds het eigenlijke tempelgebouw voltooid was. Daar het tempelgebouw (dus zonder de zuilengangen) in ongeveer anderhalf jaar tijd klaar was, valt het eerste Paaschfeest van Jezus' openbaar optreden volgens Power's berekening in 30 n. Chr. De moeilijkheid, dat Jezus toen reeds 35 of zelfs 37 (naar gelang den datum van geboorte) oud was, terwijl Lc. (3, 23) spreekt van „ongeveer 30 jaar”, lost hij op door een nieuwe verklaring van dezen laatsten tekst: Lc. zou alleen hebben willen zeggen, dat Jezus den leeftijd bereikt had, waarop de Israëliet in het openbaar mocht optreden, en dus minstens 30 jaar oud was. De verklaring van Power heeft echter dit tegen, dat zij zoowel Joa. 2, 20 als Lc. 3, 23 niet in den voor-de-hand-liggenden zin opvat. — De evangelische gegevens (zie bij Mt., blz. 40—42. 482 vlg.; bij Lc., blz. 185) zijn ondanks alle scherpzinnigheid, welke men aan hun verklaring besteedt, niet voldoende om tot een zekere en nauwkeurige chronologie van Jezus' leven te komen.

21—22. — Jezus kon inderdaad zijn lichaam met een tempel vergelijken, want zooals de lezer uit den proloog weet, woonde de Godheid in Hem; Hij was in persoon de menschgeworden Logos. Zelfs de leerlingen begrepen het toen niet, maar zij bewaarden een eerbiedig stilzwijgen. Later bereikte Jezus' profetie haar doel; zij versterkte de apostelen in hun geloof. Zij geloofden in de H. Schrift, die Jezus' dood en verrijzenis voorspeld had, en in het woord van Jezus, die reeds bij het begin van zijn openbaar optreden zijn toekomstig lijden en zijn verheerlijking aankondigde.

2. De stemming te Jerusalem, 2, 23—25.

De vijandige houding van de tempeloversten is voor Joa. een aanleiding om een algemeenen indruk te geven van de stemming, welke er in Jerusalem ten opzichte van Jezus heerschte. De openbare meening scheen gunstig

23. Terwijl Hij nu met Paschen, gedurende de feestdagen, te Jerusalem was, geloofden velen in zijn naam bij het zien van de teekenen, die Hij verrichtte. 24. Maar Hij, Jezus, vertrouwde zich niet aan hen toe, omdat Hij allen kende 25. en omdat Hij niemands getuigenis omtrent den mensch noodig had. Want zelf wist Hij, wat er in den mensch omging.

te zijn, maar dit was meer schijn dan werkelijkheid. Jezus liet zich daardoor niet misleiden, want Hij doorschouwde het hart van den mensch en wist, dat Hij de inwoners van de hoofdstad niet vertrouwen kon. Joa. wil den lezer door dit algemeene overzicht voorbereiden op het gesprek met Nicodemus, wiens geloof ook nog niet betrouwbaar was.

23. — Joa. geeft te verstaan, dat Jezus te Jerusalem was ter gelegenheid van het Paaschfeest (vgl. v. 13) en dat Hij gedurende de acht feestdagen in de hoofdstad bleef. Tijdens dit verblijf deed Jezus *wonderen* („teekenen”, zegt Joa. volgens gewoonte), zoodat velen in zijn naam geloofden. „In zijn naam” duidt blijkbaar aan, dat zij Hem hielden voor dengene, voor wien Hij zich uitgaf, namelijk voor den Messias. Hier zien wij opnieuw, dat het woord „geloof” bij Joa. niet altijd in den strengen zin moet genomen worden. Het geloof der Jerusalemmers was zwak en onvolmaakt. Joa. wil blijkbaar zeggen, dat het uitsluitend steunde op Jezus’ wonderwerken en daarom enkel van voorbijgaanden aard was. Wel zijn de wonderen volgens den evangelist een deugdelijk motief om te gelooven, maar wanneer het geen diepgewortelde overtuiging wordt en altijd nieuwe wonderen noodig heeft, dan is het geen echt geloof. Ook was het geloof der Jerusalemmers onvolmaakt, omdat Jezus’ wonderen nationale verwachtingen opwekten, waaraan de Zaligmaker niet kon voldoen.

24. — Joa. gebruikt een *woordspeeling*, welke wij in het Nederlandsch niet kunnen weergeven. De stemming, welke Jezus ten opzichte van de inwoners der hoofdstad bezielt, wordt ook door het woord „pisteuô” (gelooven, vertrouwen) uitgedrukt. Wij zouden kunnen zeggen: Velen geloofden in zijn naam, maar Hij, Jezus, geloofde niet in hen. De eigenlijke beteekenis is echter: Jezus vertrouwde zich niet aan hen toe. Dit vertrouwen moet wel betrekking hebben op de openbaring zijner persoonlijkheid. Ook het geloof der leerlingen was nog onvolmaakt, maar niettemin oprecht, zoodat Jezus hen langzamerhand in de geheimen van zijn waardigheid kon inwijden. De menschen van Jerusalem waren echter voor deze openbaring niet vatbaar, omdat hun geloof slechts uiterlijk was en niet in hun ziel wortelde.

25. — Joa. geeft ook de *reden*, waarom Jezus zich niet aan hen toe-trouwde. De menschgeworden Logos was alwetend en kende alle menschen tot in het diepste van hun hart. Reeds bij het begin van zijn openbaar optreden wist Hij, wat Hij van de inwoners van Jerusalem te verwachten had. Hij werd daarbij voorgelicht door zijn eigen kennis; want Hij doorschouwde de menschen van af het eerste oogenblik, dat Hij hen ontmoette (vgl. 1, 42. 47). Hij was niet als een gewoon mensch, die omtrent onbekenden inlichtingen moet inwinnen. Het is duidelijk, dat Joa. aan Jezus de alwetendheid toekent, welke volgens het O.T. (3 Kon. 8, 39; Jer. 17, 9 vlg.) alleen aan God toekomt.

3. 1. Er was nu onder de Farizeën een man, met name Nicodemus, een overste der Joden. 2. In den nacht kwam hij bij Hem en zeide tot Hem: Rabbi, wij weten, dat Gij van Godswege als leeraar zijt gekomen; want niemand kan deze teekenen doen, die Gij doet, zoo

3. Het gesprek met Nicodemus, 3, 1—21.

Het valt niet te ontkennen, dat deze eerste rede van den Zaligmaker s c h e r p a f s t e e k t tegen de redevoeringen, welke wij kennen uit de synoptici. Jezus spreekt nu niet populair en aanschouwelijk, maar diepzinnig en eenigszins abstract; Hij spreekt ook niet meer over verbetering van leven en zelfverloochening, maar over mystieke waarheden. Dit is echter geen reden om het gesprek met Nicodemus als niet historisch te beschouwen, want Joa. wil juist de synoptici aanvullen. Jezus spreekt nu niet tot het volk, maar tot een leeraar van Israël, en wel in een persoonlijk onderhoud. Geen wonder, dat Hij nu de diepere waarheden van zijn rijk onthult. Overigens sluit zijn onderrichting aan de synoptici aan: Hij spreekt over het Godsrijk en de voorwaarde om het te kunnen binnentreden: den doop met den H. Geest. Beide waarheden vonden wij reeds bij de synoptici. Ten slotte kan men de vraag stellen, of wel de heele redevoering door Jezus zelve uitgesproken is. Ook katholieke verklaarders (bijv. Calmes, Lagrange, Tillmann) nemen aan, dat de evangelist zelve ongemerkt het woord neemt, zoodat het moeilijk is de grens te trekken tusschen Jezus' woorden en die van Joa.

1. — Onder degenen, die een zwak en gebrekkig geloof hadden, was ook de man, die in dit verhaal optreedt. Hij toonde echter meer goeden wil dan de overigen; want uit eigen beweging kwam hij tot den Zaligmaker, zonder twijfel om meer te weten omtrent zijn persoon en leer. Zijn geheim bezoek, zijn voornaamheid en geleerdheid wettigen echter de veronderstelling, dat hij niet bij Jezus kwam met denzelfden eenvoud en dezelfde bereidwilligheid als Andreas en Joannes (vgl. 1, 37—39). Als leeraar der wet stond hij kritisch tegenover den nieuwen Rabbi. Later is hij echter Jezus' leerling geworden, zoodat wij moeten aannemen, dat het nachtelijk bezoek zijn uitwerking niet heeft gemist (vgl. 7, 50 vlg.; 19, 39). De naam van dezen man was N i c o d e m u s. Dit is echter een Grieksche naam, welke ook voorkomt bij Flavius Josephus en in den Talmud (Nakdimon) (vgl. Strack-Billerbeck II, blz. 416—419). Hij behoorde tot de secte der Farizeën, welke in het algemeen vijandig stond tegenover Jezus, en was bovendien een overste der Joden, d.w.z. een lid van het Sanhedrin. Later (v. 10) vernemen wij nog, dat hij een leeraar der wet was. Al deze omstandigheden verhoogen de belangstelling van den lezer en verklaren het geheimzinnige gedrag van Nicodemus.

2. — Nicodemus komt i n d e n n a c h t uit vrees voor zijn standgenooten. Ook van Joseph van Arimathea zegt Joa. (19, 38), dat hij slechts in het geheim Jezus' leerling was. Dit teekent de vijandige stemming van de Farizeën en Sanhedristen. Nicodemus hoort tot de halfslachtigen. Hij heeft niet het geloof en de toewijding der leerlingen, maar evenmin het volkomen ongelooft der Joodsche overheden. Dat hij tot Jezus komt, getuigt van goeden wil; dat hij echter zijn bezoek geheim houdt, getuigt van lafheid. Wat hij over Jezus denkt, volgt uit de woorden, waarmee hij het gesprek opent. Hij houdt Hem voor een Rabbi, een leeraar, die door God ge-

God niet met hem is. 3. Jezus antwoordde hem: Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Indien iemand niet opnieuw wordt geboren, kan hij het rijk Gods niet zien. 4. Nicodemus zeide Hem: Hoe kan een mensch, die (reeds) een grijsaard is, geboren worden? Kan hij misschien andermaal in den moederschoot ingaan en geboren worden? 5. Jezus antwoordde: Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Zoo iemand

zonden is. Het bewijs van dit laatste vindt hij in Jezus' wonderen. Daarbij zet hij de redeneering op, welke ook voor ons nog een der voornaamste geloofsgronden is: Wie wonderen doet, bewijst daardoor, dat hij door God gezonden is. De wet (Deut. 13, 2—4) waarschuwde echter tegen valsche profeten, die wonderlijke dingen zouden doen en daardoor de menschen wilden misleiden. Een zekere voorzichtigheid leek Nicodemus dus geboden. Zijn woorden richtten zonder twijfel een stilzwijgende uitnoodiging tot Jezus, om zijn bedoeling en zending nader te omschrijven.

3. — Jezus' antwoord bevreemdt op het eerste gezicht, maar wij mogen niet vergeten, dat Joa. slechts een samenvatting geeft van het gesprek, dat misschien een groot gedeelte van den nacht heeft geduurd. Trouwens het rijk Gods en de wijze, waarop men er deel van zou uitmaken, stonden ten tijde van Christus in het middelpunt van de belangstelling. Wanneer Nicodemus zijn bedoeling had uitgesproken, zou zijn vraag misschien geluid hebben als die van den rijken jongeling: „Wat moet ik doen om het eeuwige leven te verkrijgen?” — Jezus begint plechtig (voorwaar, voorwaar, Ik zeg u), want zijn woord is van het hoogste gewicht: Wie het rijk Gods wil zien, moet opnieuw geboren worden. „Het rijk Gods zien” is hetzelfde als „het rijk Gods binnengaan” (v. 5). Wat bedoelt Jezus met het rijk Gods? Daar het in v. 15 gelijk gesteld wordt met het eeuwige leven, beteekent het de hemelsche zaligheid, het Godsrijk in zijn voltooiing. De noodzakelijke voorwaarde om deel te hebben aan het Godsrijk is de wedergeboorte. Zooals Joa. reeds leerde in den proloog (v. 12 vlg.), zou Jezus aan de menschen macht geven om kinderen Gods te worden; dit zouden zij niet worden door een natuurlijke geboorte uit bloed of uit den wil van vleesch of man, maar door een geboorte uit God. — Het Grieksche woord „anôthen” kan van plaats en van tijd verstaan worden; in het eerste geval beteekent het „van boven af”, in het tweede „van den beginne af” of „opnieuw”. Reeds de H. H. Vaders waren het niet eens, in welke beteekenis het hier moet genomen worden; beide beteekenissen stemmen met den samenhang overeen. De geboorte van boven of uit den hooge (d.w.z. uit God) is immers een nieuwe geboorte in tegenstelling met de natuurlijke geboorte.

4. — Nicodemus verstaat Jezus' woord in den zin van een tweede geboorte. Hij weet echter heel goed, dat Jezus deze geboorte niet in den gewonen zin opvat. Hij zal gedacht hebben aan een algeheele verandering van leven. Maar hoe kan hij, de vermaarde leeraar, die vergrijsd is in het onderrichten van anderen, zijn leven van voren af aan beginnen? Waarschijnlijk is Nicodemus ontevreden over Jezus' antwoord, want hij maakt het idee der wedergeboorte belachelijk door de bemerking, dat een grijsaard toch niet in den moederschoot kan terugkeeren!

5. — Jezus laat zich door Nicodemus' prikkelbaarheid niet van zijn thema afbrengen. Hij verklaart nu, hoe de mensch opnieuw geboren wordt. Dit

niet geboren wordt uit water en Geest, kan hij niet ingaan in het rijk Gods. 6. Wat uit het vleesch is geboren, is vleesch; en wat uit den Geest is geboren, is geest. 7. Verwonder u niet, dat Ik u zeide: Gij moet opnieuw geboren worden. 8. De wind waait, waar hij wil, en gij hoort zijn gesuis; maar gij weet niet, vanwaar hij komt en waarheen hij gaat. Zoo is het met ieder, die uit den Geest is geboren.

geschiedt uit water en Geest. Jezus bedoelt zonder twijfel het christelijke doopsel, dat uit een stoffelijk en zichtbaar (het water) en een geestelijk en onzichtbaar element (de H. Geest) bestaat. Joa. sluit zich hier aan bij de synoptici, die ook het doopsel met den H. Geest vermelden (Mt. 3, 11; Mc. 1, 8; Lc. 3, 16), en dit noodzakelijk achten ter zaligheid (Mt. 28, 19; Mc. 16, 16). Dat Joa. een zuiver geestelijk proces zou bedoeld hebben, waarbij een uiterlijke afwassching onnoodig was, is onjuist. Tegenover het doopsel van Joannes, dat uitsluitend met water geschiedt (1, 33), stelt hij immers het doopsel van Jezus, dat naast het water een hooger element bevat, den H. Geest.

6. — Om zijn woorden nog nader te verklaren, maakt Jezus onderscheid tusschen de eerste en de tweede, tusschen de natuurlijke en bovennatuurlijke geboorte. Het leven, dat door geboorte ontstaat, beantwoordt aan het princip, dat het leven schenkt. Daarom is, wat uit het vleesch geboren wordt, vleesch; wat uit den Geest geboren wordt, geest. Zooals het aardsche en natuurlijke leven ontstaat door de natuurlijke, vleeschelijke geboorte, zoo ontstaat het geestelijke, bovennatuurlijke leven door de wedergeboorte uit den H. Geest. Nicodemus weet nu, dat Jezus niet spreekt van een tweede vleeschelijke geboorte. Het leven, dat hij door de nieuwe geboorte moet ontvangen, is een nieuw leven, een bovennatuurlijk en goddelijk leven, dat in tegenstelling met het natuurlijke onvergankelijk is. Daarbij treedt ook een passief en actief princip op: het water is als de moederschoot, welke door den H. Geest bevrucht wordt.

7—8. — Nicodemus schijnt door gelaatsuitdrukking of gebaar aan te duiden, dat hij van de wedergeboorte nog geen juist begrip heeft. Wat is een geboorte uit den H. Geest? Hij hecht alleen waarde aan de geboorte uit Abraham. Heeft een geboorte uit een onzichtbaar en geestelijk princip wel eenige reële waarde? Jezus antwoordt, dat de geboorte uit den Geest, al is zij onzichtbaar, een werkelijke verandering brengt in 's menschen wezen. Hij bewijst dit door een voorbeeld uit de natuur. Terwijl zij samen spreken, hoort Nicodemus den wind, die door de straten van Jerusalem suist rondom het huis, waarin zij zich bevinden. Nu eens schijnt hij uit deze, dan weer uit een andere richting te waaien. Nicodemus kan niet twifelen aan de werkelijkheid van den wind, want hij hoort hem; toch weet hij niet, vanwaar hij komt en waarheen hij gaat. Zoo is ook de werking van den H. Geest onzichtbaar, maar niettemin werkelijk en krachtdadig. De vergelijking tusschen den wind en den H. Geest is des te treffender, omdat beide, zoowel in het Hebreeuwsch als in het Grieksch, door hetzelfde woord worden aangeduid (roeach, pneuma). Het nieuwe leven, dat de Geest volgens vrije uitverkiezing wekt, waar Hij wil, is geheimnisvol in zijn oorsprong en in zijn doel. Maar toch is het een werkelijk leven, dat diep ingrijpt in de ziel van den mensch. Hij, die dat leven bezit, ondervindt er de werkelijkheid

9. Nicodemus antwoordde Hem: Hoe kan dit geschieden? 10. Jezus gaf hem ten antwoord: Zijt gij de leeraar van Israël, en begrijpt gij dat niet? 11. Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Wij spreken, wat Wij weten; en Wij getuigen, wat Wij hebben gezien; en toch neemt gij

van. Al kan hij de geheimen van zijn oorsprong en bedoelingen niet doorgronden, hij weet niettemin door innerlijke ervaring, dat hij het nieuwe leven bezit. Ook de medemenschen merken, dat er een verandering in hem heeft plaats gegrepen, maar de oorsprong daarvan blijft hun verborgen, en evenmin weten zij, waarheen dat nieuwe leven hem brengen zal.

9. — Nicodemus begrijpt nu, dat niet hij zelve zich dat nieuwe leven kan geven, maar dat het hem zal gegeven worden door God. Toch is hij nog steeds niet voldaan, maar vraagt opnieuw (vgl. v. 4): „Hoe kan dit geschieden?” Hij wil nog verdere verklaringen uitlokken.

10. — Het was een schande voor een leeraar der wet, wanneer iemand hem op een dwaling of gebrek aan kennis wees (Strack-Billerbeck II, blz. 424). Jezus spreekt met het bepalend lidwoord: Gij zijt de leeraar van Israël. Dit wil niet zeggen, dat Nicodemus de leeraar bij uitstek was; want er waren er zeker, die een grooter gezag hadden. De zin is: Van ons tweeën zijt gij de leeraar, die onderwezen is in de H. Schrift en de overlevering; en Ik, de onbekende Rabbi, die geen opleiding in uw scholen heb genoten, moet u onderrichten? Jezus' toon is lichtelijk ironisch, want Nicodemus veinst een al te groote onwetendheid. De leer over de wedergeboorte uit den Geest was niet zoo heelemaal vreemd voor iemand, die het O.T. kende. Ezechiël had immers gezegd: „En Ik zal u een nieuw hart geven en een nieuwen geest in uw binnenste; en Ik zal het steenen hart uit uw lichaam wegnemen en u een hart van vleesch geven; en mijn Geest zal Ik in uw binnenste geven” enz. (36, 26 vlg.). Voor den messiaanschen tijd beloofden de profeten een overvloedige uitstorting van den Geest Gods (Is. 44, 3; 59, 21; Joël 2, 28). Het idee van de wedergeboorte was ook aan de Rabbijnen niet heelemaal vreemd, want zij beschouwden een proseliet, die tot het Jodendom overging, als een pasgeboren kind (Strack-Billerbeck II, blz. 422 vlg.).

11. — In de nu volgende verzen (11—21) verdwijnt Nicodemus meer en meer uit onzen gezichtskring; ongemerkt neemt de evangelist het woord van Jezus over. Sommigen gelooven, dat de evangelist reeds in v. 11 het woord neemt, omdat men zoo alleen den eersten persoon meervoud „wij” meent te kunnen verklaren. De meesten echter schrijven v. 11 en 12 nog aan Jezus toe, omdat v. 12 een duidelijk verwijt aan het adres van Nicodemus bevat. Ofschoon de uitdrukkingswijze misschien door den gedachtengang van den evangelist beïnvloed is, gelooven wij toch, dat de Zaligmaker aan het woord blijft tot en met v. 15. — Jezus begint in v. 11 met de formule van v. 3 en 5: Voorwaar, voorwaar Ik zeg u, maar verder spreekt Hij in den eersten persoon meervoud: Wij. Er zijn allerlei oplossingen van dit feit: Jezus gebruikt het plurale majestaticum; Hij spreekt niet alleen in zijn eigen naam, maar ook in naam van Joannes den Dooper, of in naam van den Vader en den H. Geest; de evangelist heeft het „Ik” door „Wij” vervangen, omdat hij het getuigenis van zich zelf en zijn medeleerlingen bij dat van Jezus voegt. Het waarschijnlijkst lijkt nog de veronder-

ons getuigenis niet aan. 12. Wanneer gij niet gelooft, als Ik u de aardse dingen zeg, hoe zult gij dan gelooven, als Ik u de hemelsche zeg? 13. Niemand is opgestegen ten hemel, dan Hij die uit den hemel is neergedaald: de Menschenzoon, die in den hemel is. 14. En

stelling van Lagrange, dat Jezus een figuurlijk meervoud gebruikt, om zijn „Wij weten” te stellen tegenover het „wij weten” van Nicodemus (v. 2). In elk geval is Jezus nog aan het woord, want het volgende vers keert weer tot het enkelvoud „Ik” terug. — De Zaligmaker verwijt Nicodemus, dat hij zijn woorden niet geloovig aanneemt. Ook al verstaat hij niet ten volle Jezus’ bedoeling, toch moest hij zijn getuigenis aanvaarden. Jezus spreekt immers alleen datgene, wat Hij als de eeuwige Logos door zijn gemeenschap met den Vader weet; en Hij getuigt alleen datgene, wat Hij van eeuwigheid bij den Vader zag (vgl. den proloog, v. 18). Zooals blijkt uit het Grieksch, spreekt Jezus nu tot Nicodemus en zijn standgenooten: „Gij (lieden) aanvaardt ons getuigenis niet.” De persoon van Nicodemus wijkt naar den achtergrond en hij wordt voor Jezus het type van allen, die onwillig en weifelend staan tegenover zijn getuigenis.

12. — Nog altijd spreekt Jezus tot Nicodemus en de groep, waartoe deze behoort: Gij (lieden). — De tegenstelling tusschen de aardse en de hemelsche dingen wordt verschillend verklaard. Tillmann verstaat ze aldus: Wanneer gij het aan de natuur ontleende beeld, waardoor Ik u de werking van den H. Geest heb duidelijk willen maken, niet begrijpt, hoe zult gij dan de bovennatuurlijke geboorte uit God begrijpen? Wie de geheimen der natuur niet begrijpt, zal zeker het hemelsche en bovennatuurlijke niet doorgronden. Het is echter onwaarschijnlijk, dat Jezus met de aardse dingen zijn beschouwing omtrent den aard van den wind (v. 8) zou bedoelen. Daarom verstaan wij de tegenstelling als volgt: Wanneer gij de werking van den H. Geest in den mensch niet begrijpt, ofschoon deze zich op aarde afspeelt en in zekeren zin kan geconstateerd worden, dan zult gij zeker de geheel hemelsche en goddelijke waarheden niet begrijpen, zooals het Zoonchap van Jezus, de verhouding tusschen den Vader en den H. Geest enz. De wedergeboorte uit water en den H. Geest behoort dan tot de aardse dingen; zij geschiedt immers op aarde, is ingesteld voor den mensch en zal ophouden, wanneer het aardse Godsrijk overgaat in het eeuwige en hemelsche Godsrijk. Ofschoon deze wedergeboorte onzichtbaar en geheimzinnig is en daarom voorwerp van het geloof, kan zij toch gekend worden uit hetgeen zij in den mensch uitwerkt. Daarentegen behooren de eenheid der goddelijke natuur en de verhouding der drie Personen onderling tot de volstrekt hemelsche dingen.

13. — De laatste woorden van dit vers „die in den hemel is” ontbreken in vele handschriften en worden dikwijls als een toevoeging uit 1, 18 beschouwd. De weglating is echter beter te verklaren dan de toevoeging, want de afschrijvers moesten het wel vreemd vinden, dat degene, die uit den hemel is neergedaald, toch nog in den hemel is; wij houden daarom de woorden voor echt. — Sommigen beschouwen de woorden van dit vers als zijnde van Joa., omdat er reeds sprake is van Jezus’ hemelvaart als van een gebeurtenis, welke tot het verleden behoort. Daar echter in v. 14 de kruisdood nog in de toekomst ligt, moeten wij een andere verklaring zoeken. Jezus’ woorden

zooals Moses de slang ophief in de woestijn, zoo moet de Menschenzoon worden verheven, 15. opdat alwie in Hem gelooft, het eeuwige

zijn elliptisch en moeten aldus worden aangevuld: Geen mensch kan getuigenis van de hemelsche dingen afleggen, omdat geen mensch ten hemel is opgeklommen; daarvan kan alleen de Menschenzoon getuigen, omdat Hij uit den hemel is afgedaald. Alleen de Menschenzoon is de volstrekt betrouwbare getuige van de hemelsche dingen; Nicodemus en zijn geestverwanten handelen dus verkeerd, wanneer zij zijn getuigenis niet aannemen. Uit de woorden „die uit den hemel is neergedaald” zou Nicodemus kunnen afleiden, dat er nu geen contact meer bestaat tusschen Jezus en God, dat Jezus nu geheel behoort tot de aardsche sfeer. Dit is niet waar, want als Menschenzoon verkeert Jezus op aarde, terwijl Hij als Logos nog steeds in den hemel tegen den boezem des Vaders rust (vgl. 1, 18). Duidelijk worden hier aangeduid de twee naturen in den éénen Persoon, Christus.

14—15. — Jezus heeft Nicodemus geleerd, dat de mensch door het doopsel met water en Geest tot een kind van God wordt en toegang krijgt tot het Godsrijk. De Logos is juist daarom uit den hemel neergedaald, om aan de menschen de macht te geven, kinderen Gods te worden (1, 12). Door welk middel geeft Hij den menschen die macht, of m.a.w.: Waaraan ontleent het doopsel de kracht om een mensch tot kind Gods te maken? Het antwoord luidt: Aan Jezus' kruisdood. De Logos is mensch geworden om getuigenis te geven van de goddelijke waarheden, maar tevens om door zijn dood de menschen te verlossen van hun zonden. Jezus' kruisdood werd reeds voorafgebeeld in het O.T. In de woestijn had Moses de koperen slang hoog opgeheven aan een paal, opdat alle Israëlieten, die door de slangen gebeten waren, zouden omhoog zien en genezen zouden worden (Num. 21, 8 vlg.). Zoo zal de Menschenzoon verheven worden aan het kruis, opdat allen, die geloovig naar Hem opzien, het eeuwige leven zouden ontvangen. Jezus duidt den kruisdood aan door het geheimzinnige „verheven worden”. Dit duidt vooreerst op het feit, dat een tot den kruisdood veroordeelde inderdaad omhoog geheven werd, maar het heeft tevens een diepere beteekenis. Jezus' kruisdood was een verschrikkelijke vernedering, maar het was tevens een verheffing. Daardoor werd Hij immers de Verlosser der menschen, tot wien allen zouden moeten opzien om gered te worden; bovendien was het kruis als het ware de ladder, waarlangs Hij zou opstijgen tot de eeuwige verheerlijking. Men denke daarbij aan Jezus' woorden tot de leerlingen van Emmaüs: „Moest de Christus dit alles niet lijden en zóó zijn glorie binnengaan?” (Lc. 24, 26). — Hier eindigt het gesprek met Nicodemus. Joa. zegt ons niet, of hij zich overtuigen liet. De indruk, welken hij achterlaat, is die van een onwilligen twijfelaar. Hij is het type van de geleerde Rabbijnen, die zich beperkten tot de waarheden van het O.T. en geen nieuwe openbaring wilden aannemen. Voorloopig behoort hij tot de duisternis, die het licht niet begrijpt (1, 5). Zijn houding tegenover den nieuwen Rabbi is niet openlijk vijandig, maar hooghartig en afwijzend. Terwijl zijn ambtgenooten echter later Jezus' doodvijanden worden, zal het nachtelijk onderhoud in Nicodemus vrucht dragen; hij zal Jezus' leerling worden. — Wij wijzen er nog op, dat Jezus in enkele fundamentele punten de Joodsche opvattingen van Nicodemus omtrent den Messias en het messiaansche rijk afwijst en

leven zou hebben. — 16. Want zóó heeft God de wereld bemind,

er de zijne tegenover stelt. Het rijk van den Messias zal niet van aardschen en politieken, maar van geestelijken aard zijn; om het te kunnen binnentreden moet men immers een geestelijke wedergeboorte ondergaan (v. 3. 5). Ook de verheffing van den Messias zal een geheel andere zijn dan de Joden verwachten; zeker, Hij zal verheven worden, en zelfs nog hooger dan de Joden meenen, maar het zal vooreerst een verheffing zijn aan een kruis, niet op een koningstroon (v. 14). Ten slotte zal zijn rijk alle menschen omvatten, niet alleen de Joden; allen immers, die in Hem gelooven, zullen het eeuwige leven hebben (v. 15).

Het christelijk doopsel. — Vele andersdenkenden beschouwen het christelijk doopsel, dat de menschen tot kinderen Gods maakt en aan Jezus' kruisdood zijn kracht ontleent, als ontstaan uit de hellenistische gedachtenwereld. Jezus zou van dit doopsel nooit gesproken hebben, maar het zou ontstaan zijn in de eerste christengemeenten onder den invloed van heidensche ideeën en gewoonten. Het is waar, dat de uiterlijke handeling, de afwassching of onderdompeling, als een godsdienstig gebruik niet alleen in zwang was bij de Joden (zie bij Mt., blz. 56), maar ook bij vele heidensche volken: Babyloniërs, Indiërs, Egyptenaren, Grieken en Romeinen. Maar zoowel bij de Joden als bij de heidenen was het doopsel een zuiver uiterlijke handeling, welke reinigde van rituele onreinheden, door lichamelijke aanraking opgedaan. Vóórdát men in contact trad met de godheid door een of andere godsdienstige handeling, moesten deze onreinheden worden afgewasschen. Ook de vergelijking van het christelijk doopsel met de heidensche mysteriën, waardoor de ingewijde opgenomen werd onder de vrienden der godheid, gaat niet op. Het volstrekt nieuwe, dat het christelijk doopsel hemelhoog verheft boven de heidensche afwasschingen en mysteriën, boven den Joodschen proselietendoop en zelfs boven het doopsel van Joannes den Dooper, is de wedergeboorte uit den H. Geest. Door het christelijk doopsel wordt de mensch niet slechts uiterlijk gereinigd of opgenomen onder de vrienden der godheid, maar ondergaat hij een innerlijke verandering, waardoor hij kind van God wordt. Niet alleen worden zijn zonden vergeven, wat reeds boven het Joodsche en heidensche begrip uitgaat, maar hij wordt herboren tot een nieuwen mensch. In zijn gesprek met Nicodemus geeft Jezus ook te verstaan, dat deze wedergeboorte geschiedt, doordat de mensch deel heeft aan Jezus' dood. Hij moet in zekeren zin sterven en met den Verlosser tot een nieuw leven verrijzen. Het zijn deze gedachten, welke de H. Paulus later zal ontwikkelen (Rom. 6, 3—11). Wanneer wij de beteekenis van het christelijk doopsel beschouwen en niet blijven stilstaan bij den uiterlijken ritus, dan komen wij tot de gevolgtrekking, dat het een geheel nieuwe instelling is, welke haar ontstaan niet ontleent aan de heidensche of Joodsche gedachtenwereld, maar aan den positieven wil van Jezus Christus. De uiterlijke ceremonie beantwoordt zoozeer aan de behoefte van den mensch naar een hoogere reinheid en een inniger vereeniging met de godheid, dat haar algemeene verspreiding ons niet moet verwonderen. — Vgl. W. Koch, *Die Taufe im N.T.*, Münster 1910; Lagrange, *Saint Jean*, blz. 83—86; A. Hulpiau, *Het Doopsel* 1935, blz. 223—304.

16. — De geheele volgende beschouwing (v. 16—21) is een commentaar van den evangelist op Jezus' woorden in v. 15. Maar heeft Joa. ons niet in

dat Hij den ééngelboren Zoon heeft gegeven, opdat alwie in Hem geloofd, niet verloren zou gaan, maar het eeuwig leven zou hebben. 17. Want God heeft den Zoon niet in de wereld gezonden om de wereld te oordeelen, maar opdat de wereld door Hem gered zou

den waan willen brengen, dat Jezus nog steeds het woord voert tot Nicodemus? Van v. 10 tot 21 loopt de rede immers gewoon door, zonder dat iets duidt op een onderbreking of op een verandering van spreker. Toch heeft Joa. de scheiding duidelijk aangegeven. Terwijl in v. 15 de kruisdood nog als toekomstig wordt voorgesteld, behoort hij in v. 16 tot het verleden. De volgende verzen veronderstellen, dat de gevolgen van den kruisdood reeds zichtbaar zijn. De menschen zijn verdeeld in twee groepen: degenen, die gelooven in den Zoon Gods, en degenen, die niet gelooven. Deze beschouwing, welke eng aansluit aan den proloog (vgl. 1, 11 vlg.), zou in het gesprek met Nicodemus niet op zijn plaats zijn; want Jezus was toen nog in het begin van zijn optreden. Wij beweren echter niet, dat Joa. in deze verzen niet de leer van Jezus weergeeft; de gedachtengang is zóó verheven en sluit zóó geheel en al aan bij zijn onderrichting, dat men ze voor een samenvatting van latere woorden van den Zaligmaker moet houden. — V. 16 slaat niet alleen op de menschwording, maar tevens op den in v. 14 vlg. vermelden kruisdood. God heeft zijn Zoon gegeven en overgeleverd als zoenoffer voor de zonden der wereld. Het is een bewijs van Gods onbegrijpelijke liefde, dat Hij zijn ééngelboren, zijn beminden Zoon aan den vreeselijken kruisdood overleverde. Dit bewijs is des te krachtiger, omdat God dit deed voor de wereld, die om haar zonden eerder toorn en straf verdiende. God wilde in zijn oneindige barmhartigheid, dat de menschen door Jezus' kruisdood voor den eeuwigten ondergang zouden behoed worden en het eeuwige leven zouden ontvangen. De eenige, maar volstrekt noodzakelijke voorwaarde is, dat de menschen in Jezus en in de verlossende kracht van zijn dood gelooven; daardoor verstaat Joa. echter niet alleen het speculatieve, maar tevens het praktische, konsekwente geloof, dat het leven van den zondigen mensch hervormt.

17. — De Joden namen aan, dat de Messias zou optreden als rechter (vgl. Lagrange, *Le Messianisme chez les Juifs*, blz. 85—98); ook Joannes de Dooper had Jezus als zoodanig aangekondigd (Mt. 3, 12). Het vierde evangelie ontkent dit niet (vgl. 5, 22—30), maar de taak van den menschengeworden Logos is voorloopig een geheel andere. God heeft Hem in de wereld gezonden met een liefdevolle en barmhartige bedoeling. Zoolang Jezus op aarde verblijft, wil Hij de wereld juist voor een ongunstig oordeel behoeden en haar van den ondergang redden. De taak van Jezus als rechter wordt naar een lateren tijd verschoven, en zijn oordeel zal alleen degenen treffen, die den tijd van Gods barmhartigheid hebben laten voorbijgaan. — Misschien hebben wij v. 16 in nog nauwer verband te brengen met het voorafgaande, vooral met v. 15 (vgl. het woordje „want”). Jezus heeft gezegd, dat allen, die in Hem gelooven, het eeuwige leven zullen bezitten. Het woord „kosmos” (wereld) moeten wij dan speciaal opvatten van de heidensche wereld. Terwijl de Joden meenden, dat de Messias zou komen om de heidenen te oordeelen, te straffen en aan de Joden te onderwerpen,

worden. 18. Wie in Hem gelooft, wordt niet geoordeeld; maar wie niet gelooft, is reeds geoordeeld, omdat hij niet geloofd heeft in den naam van Gods ééngelboren Zoon. 19. Hierin nu bestaat het oordeel: Het licht is in de wereld gekomen, maar de menschen beminden de duisternis meer dan het licht; want hun werken waren slecht. 20. Want alwie het kwaad doet, haat het licht en komt niet tot het licht, opdat zijn werken niet schuldig bevonden worden. 21. Maar wie de waarheid beoefent, komt tot het licht, zoodat van zijn werken blijkt, dat zij in God zijn gedaan.

leert Jezus, dat God de wereld bemint en den Messias zendt om de wereld te redden, niet om ze te oordeelen (vgl. v. 18).

18. — Sinds Jezus' kruisdood geldt deze stelregel: Wie in Hem gelooft, wordt door het oordeel niet getroffen; wie niet in Hem gelooft, is reeds geoordeeld. Wij wijzen erop, dat het oordeel hier genomen wordt in den zin van „vonnis", „veroordeeling". De menschwording en kruisdood van den Zaligmaker zijn krachtens Gods bedoeling gericht op de redding der menschen, maar feitelijk voltrekken zij reeds een scheiding tusschen rechtvaardigen en zondaars. Zijn komst brengt verdeeling onder de menschen (vgl. Mt. 10, 34 vlg.) en scheidt hen in twee groepen: de geloovigen en de ongeloovigen. Al zal het definitieve oordeel eerst later worden uitgesproken, toch heeft zich het oordeel reeds nu in zekeren zin voltrokken: De geloovigen zijn vrijgesproken, de ongeloovigen veroordeeld. Dit veronderstelt natuurlijk, dat de eersten in hun geloof, de tweeden in hun ongelooft volharden.

19. — De uiterlijke voltrekking van het oordeel en de definitieve scheiding tusschen rechtvaardigen en zondaars zullen eerst bij het einde der tijden plaats hebben, maar deze zullen slechts de bevestiging zijn van het oordeel, dat zich nu reeds voltrekt. De komst van het licht in de wereld, waarvan de proloog sprak (1, 5. 10. 11), is de aanleiding, welke de menschen in twee groepen splitst: geloovigen en ongeloovigen. De menschen kunnen tegenover het licht niet neutraal staan, zij moeten zich voor of tegen verklaren. Door het feit zelf immers, dat zij het licht niet aannemen, maken zij zich tot zijn vijanden. De komst van het licht voltrekt dus de scheiding als het ware vanzelf. Het principieel, volgens hetwelk het latere, definitieve oordeel zal gesproken worden, is nu reeds aanwezig, zoodat Joa. met recht kan zeggen, dat het oordeel reeds voltrokken is. God heeft zijn Zoon gezonden, opdat de wereld door Hem zou gered worden, maar door hun ongelooft verijdelen de menschen Gods barmhartige bedoeling. Doordat zij de duisternis verkiezen boven het licht, spreken zij hun eigen veroordeeling uit. Zoo laat Joa. zeer sterk uitkomen, dat de ongeloovigen zelve de oorzaak zijn van hun verwerping. Gods werken zijn op de redding der menschen gericht (vgl. v. 17); wanneer Hij hen veroordeelt, is Hij daartoe door hun ongelooft als het ware gedwongen. De reden, waarom de menschen de duisternis meer beminnen dan het licht, is hun slechte levenswijze: Hun werken zijn slecht. Dit beginsel verklaart Joa. in de twee volgende verzen.

20—21. — Een boosdoener, bijv. een dief of een moordenaar, zal bij voorkeur zijn misdaad in den nacht bedrijven, omdat zij dan verborgen blijft.

22. Daarna ging Jezus met zijn leerlingen naar de streek van Judea

Dit is in zekeren zin toepasselijk op alle menschen, die zonden doen. Zoolang zij de zonde bedrijven, moeten zij het licht haten, omdat dit onverbiddelijk hun schuld openbaart. Zij komen niet tot het licht, d.w.z. zij gelooven niet in den menschgeworden Logos, omdat Deze door de prediking der eeuwige waarheden het zondige van hun levenswijze onthult. Zoodra hun daden door het licht van den Logos beschenen worden, zijn zij beroofd van hun schijnschoon en worden in al haar naakte afschuwelijkheid geopenbaard. Maar ook het tegendeel is waar. Wie de waarheid beoefent, d.w.z. zijn leven richt volgens de goddelijke waarheid, schuwt het licht niet. Gaarne gelooft hij in Jezus Christus en neemt hij de door Hem geopenbaarde leer aan. Zooals de zondaar het licht vermijdt, opdat zijn daden verborgen blijven, zoo zoekt de deugdzame het licht, opdat zijn daden openbaar worden. Zijn bedoeling is niet om door de menschen geprezen te worden, maar hij wil de zekerheid hebben, dat zijn werken in God zijn gedaan, d.w.z. met Gods genade en in overeenstemming met Gods wil zijn tot stand gebracht. Het is voor hem een geruststelling en een voldoening, dat zijn werken met de door Jezus geopenbaarde leer overeenkomen en het licht der goddelijke waarheid kunnen verdragen. — Joa. spreekt in v. 19—21 over zijn Joodsche en heidensche tijdgenooten, die voor het meerendeel nog ongeloovig waren. Zoowel de Joden als de heidenen beroemden er zich op, dat zij in het bezit waren van de waarheid. De eersten beriepen zich op hun wet, de laatsten op hun wijsgeerige stelsels. Van het ware licht, dat in de wereld was gekomen, wilden zij echter niets weten, omdat zij overtuigd waren, dat hun werken met de door Jezus geopenbaarde waarheid in strijd waren.

4. Het laatste getuigenis van Joannes, 3, 22—36.

Jezus verlaat Jerusalem, waar Hij zoo weinig waardeering vond, en verblijft eenigen tijd op het platteland van Judea. Hij laat door zijn leerlingen (vgl. 4, 2) het doopsel toedienen en vele menschen komen tot hen. Dit wekt de ijverzucht van Joannes' leerlingen op, zoodat de edele boetgezant zich genoodzaakt ziet om opnieuw getuigenis voor Jezus af te leggen. Wij kunnen deze pericope in drie deelen splitsen: een historische inleiding (v. 22—26), het getuigenis van Joannes (v. 27—30), een beschouwing van den evangelist (v. 31—36).

22. — Daar Jezus geen vertrouwen kon stellen in de bewoners van Jerusalem (2, 24), begaf Hij zich naar het platteland van Judea, waarvan Jerusalem de hoofdstad was. Hij werd nog steeds vergezeld door de vijf leerlingen, die zich vroeger bij Hem hadden aangesloten (vgl. 1, 35—51). Er wordt niet gezegd, in welke plaats van Judea Jezus verbleef, maar het feit, dat Hij het doopsel liet toedienen, doet vanzelf denken aan den Jordaan. Daar het doopsel door onderdompeling geschiedde, kon het alleen toegediend worden op een plaats, waar overvloed van water was. Wanneer de evangelist zegt, dat Joannes elders doopte (te Aïnon), wordt dit uitdrukkelijk geconstateerd (v. 23). Jezus diende het doopsel toe, maar zooals later (4, 2) gezegd wordt, niet met eigen handen, maar door bemiddeling zijner leerlingen. Dit beteekent, dat de leerlingen op Jezus' bevel en onder zijn toezicht de menschen doopten. Dit doopsel was echter niet het doopsel met den H. Geest, waarvan 1, 33 en 3, 5 gesproken werd, en stond dus

en verbleef daar met hen en doopte. 23. Maar ook Joannes doopte, (namelijk) te Ainon bij Salim; want daar was veel water en de menschen kwamen en lieten zich doopen. 24. Joannes immers was nog

niet in tegenstelling met den waterdoop van Joannes. Daarom zegt de evangelist ook uitdrukkelijk, dat Jezus alleen door zijn leerlingen doopte. Wanneer Hij dit zelf gedaan had, hadden de menschen kunnen denken, dat de Messias reeds het door zijn voorlooper aangekondigde doopsel met den Geest (vgl. 1, 33) toediende. Elders (7, 39; 16, 7) wordt trouwens met nadruk verzekerd, dat de H. Geest eerst na Jezus' dood zou worden meegedeeld. Ook de H. Paulus leert, dat het Sacrament van het doopsel zijn kracht ontleent aan Jezus' kruisdood (Rom. 6, 3—11). Evenals het doopsel van Joannes was het doopsel, dat Jezus' leerlingen toedienden, een godsdienstige ritus, die een messiaansche beteekenis had en de menschen moest voorbereiden op het komende Godsrijk. Jezus schijnt de gevangenneming van den Dooper te hebben afgewacht, voordat Hij met de eigenlijke prediking van het Godsrijk begon. De vierde evangelist stemt dus met de synoptici overeen, wanneer hij Jezus' eigenlijke messiaansche loopbaan laat beginnen met zijn optreden in Galilea (6, 1). Toch zegt Lagrange met recht, dat Jezus' doopsel iets meer was dan dat van Joannes; degenen, die zijn doopsel ontvangen hadden, waren immers door dat feit zelve nauwer met Hem verbonden en werden in zekeren zin reeds zijn leerlingen (vgl. 4, 1). De overeenkomst tusschen beider doopsel toont echter zeer sterk den innigen band tusschen Jezus en Joannes aan: Jezus achtte het niet beneden zijn waardigheid, eenigen tijd als Joannes' medehelper op te treden, voordat Hij zijn eigenlijk werk als Messias begon.

23. — Joannes had Bethanië (vgl. 1, 28) verlaten en doopte nu te Ainon bij Salim, omdat daar veel water was. Deze laatste bemerking is een bewijs, dat Ainon niet bij den Jordaan lag, maar op een plaats, waar bronnen waren. De naam Ainon herinnert trouwens sterk aan het Arameesche woord, dat „bronnen” beteekent. Sinds Eusebius plaatst de traditie Ainon acht mijlen ten zuiden van Scythopolis (Beisan). Daar bevinden zich inderdaad een vijftal bronnen, die overvloedig water leveren (vgl. F. M. Abel, *Rev. biblique* 1913, blz. 222 vlg.). Over de ligging van Salim bestaat groote onzekerheid. Ten tijde van Eusebius werd deze plaats door sommigen Sedima, door anderen Salumias genoemd. Misschien is de naam Salim nog bewaard in tell Sarem, vijf K.M. ten noorden van Ainon. Daar echter de namen van steden en dorpen in den loop der tijden zich vaak verplaatst hebben, kunnen wij daaruit geen vaste gegevens omtrent de ligging van Salim afleiden. Zoo vinden wij ook een plaats Ainoen op ongeveer 3 uur afstand ten zuidwesten van de boven vermelde bronnen, in een geheel dorre streek. Misschien had Joannes den oostelijken Jordanoever verlaten wegens de vijandschap van Herodes Antipas.

24. — Daar Joannes in alle vrijheid doopte, lijkt de bemerking, dat hij nog niet in de gevangenis geworpen was, overbodig. Toch is dit niet zoo. De synoptici immers laten het openbaar leven van Jezus beginnen in Galilea en wel na de gevangenneming van Joannes (Mt. 4, 12; Mc. 1, 14). De lezers van het vierde evangelie moesten dus wel met verbazing vernemen, dat de Zaligmaker eerst een tijdlang in Judea optrad en daar het doopsel toediende. De bemerking van Joa. heeft ten doel, zijn wijze van voorstelling

niet in de gevangenis geworpen. 25. De leerlingen van Joannes nu kregen een geschil met een Jood over godsdienstige reiniging. 26. En zij kwamen tot Joannes en zeiden: Rabbi, Hij, die bij u was aan gene zijde van den Jordaan en voor wien gij getuigenis hebt afgelegd, zie, Hij dient het doopsel toe en allen gaan naar Hem toe. 27. Joannes antwoordde: Niemand kan zich iets toeëigenen, als het hem niet uit den hemel gegeven is. 28. Gij zelf zijt mijn getuigen,

in overeenstemming te brengen met die der synoptici; hij deelt daarom zijn lezers mee, dat de periode, waarover hij spreekt, aan de Galileïsche werkzaamheid voorafging.

25. — Het geschil van Joannes' leerlingen met den onbekenden Jood schijnt hun ijverzucht tegenover den Zaligmaker sterk geprikkeld te hebben. Uit den samenhang blijkt, dat de Jood een aanhanger van den Zaligmaker was of althans Jezus uitspeelde tegen den Dooper. Het geschil liep „over reiniging”, d.w.z. over de rituele afwasschingen, welke bij de Joden in gebruik waren. Gewoonlijk wordt verondersteld, dat de Jood aan Jezus' doopsel de voorkeur gaf, terwijl Joannes' leerlingen dat van hun meester verdedigden. Dit schijnt bevestigd te worden door v. 26. Lagrange echter meent, dat het geschil meer principiëel was. De Jood zou Jezus hebben hooren zeggen, dat een uiterlijke afwassching in zich geen beteekenis had (zooals bijv. in Mt. 15, 1—20). Daar de leerlingen van Joannes aan de rituele afwasschingen groot gewicht hechtten, beschouwden zij deze bewering als een aanval op het gezag van hun meester.

26. — De leerlingen beklagen zich er over, dat Jezus, die te Bethanië aan gene zijde van den Jordaan bij Joannes vertoefde en van dezen zulk een heerlijk getuigenis ontving (vgl. 1, 26—34), aan het aanzien van hun meester afbreuk doet. Daarbij denken zij natuurlijk ook aan het feit, dat Jezus zelf door Joannes gedoopt werd, al vermelden zij het niet uitdrukkelijk. Zij zijn van meening, dat Jezus misbruik maakt van de welwillendheid van hun meester; in plaats van dankbaar te zijn vermindert Hij het aanzien van zijn weldoener en beschermer door de menschen van hem weg te lokken en tot zich te trekken. Zij hebben dus de beteekenis van Joannes' getuigenis volstrekt niet begrepen en betreuren het zelfs, dat hun meester aan zijn mededinger de wapenen in de hand gaf, om zijn invloed te verkleinen.

27. — Joannes' antwoord getuigt van grooten ootmoed en onbaatzuchtige edelmoedigheid. Hij legt zich niet alleen neer bij het feit, dat het aanzien van Jezus toeneemt en het zijne vermindert, maar hij verheugt zich daarover met een heilige geestdrift. Hij antwoordt vooreerst met het algemeene beginsel, dat niemand zich iets kan toeëigenen, als het hem niet uit den hemel, d.w.z. door God, gegeven is. Hij moet derhalve tevreden zijn met het ambt, dat God hem gegeven heeft. Hij is slechts de voorlooper, die de menschen tot Jezus brengt, en met deze taak moet hij genoegen nemen. Wanneer hij meer zou willen zijn en zich als den gelijke van Jezus zou opwerpen, zou hij zich iets aanmatigen, wat hem niet toekwam en in strijd was met Gods wil. Ook zijn leerlingen moeten zich aan deze beschikking van God onderwerpen.

28. — De leerlingen hebben herinnerd aan het getuigenis, dat Joannes over

dat ik gezegd heb: Niet ik ben de Christus, maar ik ben gezonden (om) voor Hem uit (te gaan). 29. Hij, die de bruid bezit, is de bruidegom; maar de vriend van den bruidegom, die (erbij) staat en naar hem luistert, is zielsverheugd wegens de stem van den bruidegom. Dit is mijn vreugde en zij is volkomen geworden. 30. Hij moet grooter, maar ik moet kleiner worden. — 31. Wie van boven komt, is boven allen; wie van de aarde is, behoort tot de aarde en spreekt

Jezus aflegde (v. 26). Welnu, Joannes mag toch niet in tegenspraak met zijn eigen getuigenis handelen. De leerlingen hebben hem immers hooren zeggen, dat hij niet de Christus is, maar dat hij door God gezonden is om de voorlooper en wegbereider van den Messias te zijn. Zijn verhouding tot den Zaligmaker is door God zelve bepaald, en daaraan mogen zijn leerlingen niets veranderen.

29. — Deze verhouding teekent Joannes door een mooi beeld. Hij, die de bruid bezit, is de bruidegom. Jezus is op aarde gekomen om zich een reine maagd als bruid te verwerven (vgl. 2 Cor. 11, 2; Eph. 5, 32); dit is de H. Kerk, waarvan de kleine schaar van Jezus' leerlingen het bescheiden begin vormen. De bruid behoort enkel en alleen aan den bruidegom. Deze is het middelpunt en de held van het bruiloftsfeest. Joannes, die volgens eigen getuigenis niet waardig is Jezus' schoenriem los te maken, (1, 27), noemt zich met vreugde den vriend van den bruidegom. Zijn verhouding tot Jezus is dus zeer innig en vriendschappelijk en buitengewoon eervol voor Joannes. Maar tevens geeft de Dooper daardoor zijn ondergeschikte rol te kennen. De vriend heeft geen recht op de bruid, maar heeft enkel tot taak, haar tot den bruidegom te leiden. Als een oprechte vriend is hij niet ijverzuchtig, maar verheugt zich over het geluk van den bruidegom. Wanneer deze zijn bruid tot zich neemt en haar omhelst, staat hij eerbiedig ter zijde en is zielsverheugd, wanneer hij de van vreugde bevende stem van den bruidegom hoort. Deze onbaatzuchtige vreugde heeft Joannes in haar volkomenheid ondervonden, toen hij zag, dat door zijn getuigenis zooveel menschen tot Jezus gingen (vgl. v. 26). — Het beeld van den bruidegom wordt later ook door Jezus op zich zelf toegepast (Mt. 9, 15; Mc. 2, 19; Lc. 5, 34).

30. — Dit is niet een uiting van weemoedige berusting in iets, waaraan toch niets te veranderen valt. Neen, Joannes vereenigt zich blijde met de wilsbeschikking van God, dat Jezus' aanzien moet toenemen, het zijne verminderen. Hij moet verdwijnen om plaats te maken voor den Zaligmaker. Uit deze woorden blijkt treffend de edele onbaatzuchtigheid van den boetgezent, die zich niet alleen tevreden stelt met zijn ondergeschikte waardigheid, maar met heilige vreugde de verheffing van Jezus begroet. Hij vraagt voor zich zelve niets en wil gaarne verdwijnen, wanneer hij Jezus in den weg staat.

31. — Wat nu volgt (v. 31—36), is, evenals v. 16—21, een overweging van den evangelist naar aanleiding van het voorafgaande. Er is immers een merkbaar onderscheid tusschen v. 27—30 en v. 31—36. De verzen 27—30 slaan onmiddellijk op de klacht der leerlingen in v. 26 en hebben een concreet karakter, terwijl de volgende verzen (31—36) tamelijk algemeene

volgens de aarde. Wie uit den hemel komt, is boven allen. 32. Wat Hij gezien en gehoord heeft, dat getuigt Hij, maar niemand neemt zijn getuigenis aan. 33. Wie zijn getuigenis heeft aanvaard, heeft zijn

en abstracte waarheden bevatten. De laatste verzen verraden duidelijk den tijd, waarin de evangelist schreef; hij beschouwt het ongeloof der Joden als een uitgemaakte zaak en werpt een terugblik op den tijd, waarin geloof en ongeloof om den voorrang streden. Daardoor wordt ook verklaard, dat de verzen 31—36 zulk een groote overeenkomst vertoonen met de overweging van den evangelist, welke aansluit aan het gesprek tusschen Jezus en Nicodemus (v. 16—21). Evenals in Nicodemus ziet de evangelist in de leerlingen van Joannes de voorloopers van de ongelooovige Joden, die vijandig zullen staan tegenover het Christendom. — In v. 31 zien de meeste verklaarders een tegenstelling tusschen Jezus en Joannes. Dit zou inderdaad het geval zijn, wanneer dit vers de voortzetting was van Joannes' antwoord; in den mond van den Dooper zou het moeilijk een andere betekenis kunnen hebben dan een nieuwe betuiging van zijn ondergeschiktheid. Wij zagen echter, dat met v. 31 de overweging van den evangelist begint. Deze zal Joannes toch niet beschouwd hebben als een man, die van de aarde was en naar de wijze van de aarde sprak; Joannes legde getuigenis voor Jezus af en stond dus niet tegenover, maar naast den Zaligmaker. De tegenstelling is veeleer tusschen Jezus en de menschen in het algemeen. De leerlingen van Joannes en ook alle latere ongelooovigen begrepen niet, dat Jezus, als zijnde de Zoon van God, oneindig hoog boven alle menschen verheven en alleen de volstrekt geloofwaardige getuige der goddelijke waarheid was. Daartegen stelt de evangelist uitdrukkelijk vast, dat alleen Jezus van boven komt en daarom boven alle menschen verheven is. Wie echter van de aarde is, handelt en spreekt in overeenstemming met zijn afkomst; hij spreekt volgens de wijze der aarde, omdat hij alleen de aardse dingen kent en bemint. Hij weet zich niet boven de aarde te verheffen en wil daarom ook niet inzien, dat Jezus de goddelijke waarheid openbaart. Joannes en de profeten vallen, als door God verlichte mannen, buiten deze beschouwing; als menschen echter staan zij met alle anderen in tegenstelling tot Jezus, den eenigen mensch, die van boven komt. Het einde van het vers herhaalt nogmaals: „Wie uit den hemel komt, is boven allen.” Verschillende handschriften laten echter de woorden „is boven allen” weg, zoodat het einde van v. 31 met v. 32 moet verbonden worden: „Wie uit den hemel komt, getuigt, wat Hij gezien en gehoord heeft” enz.

32. — Wij vinden hier de gedachte, welke reeds in den proloog (1, 18) en in het gesprek met Nicodemus (3, 11) voorkwam. Alleen Hij, die uit den hemel is neergedaald, kan uit zich zelve getuigenis afleggen van de hemelsche waarheden, omdat Hij ze van eeuwigheid bij den Vader gezien en gehoord heeft. Maar, zoo klaagt de evangelist opnieuw (vgl. 1, 5. 10; 3, 19), niemand neemt zijn getuigenis aan. Het woordje „niemand” bevat een overdrijving, welke verklaard wordt door de droefheid van den evangelist over het ongeloof van zoo velen. In het volgende vers reeds wordt te verstaan gegeven, dat er ook menschen zijn, die Jezus' getuigenis wel aanvaarden (vgl. 1, 12. 16; 3, 18. 21).

33—34. — Wie het getuigenis van Jezus aanneemt, toont daardoor zijn geloof in Gods waarachtigheid. De evangelist gebruikt het beeld van het

zegel erop gedrukt, dat God waarachtig is; 34. want Hij, dien God gezonden heeft, spreekt de woorden van God; zonder maat immers geeft Hij (God) den Geest. 35. De Vader bemint den Zoon en heeft alles in zijn hand gegeven. 36. Wie in den Zoon gelooft, heeft het eeuwige leven; maar wie niet in den Zoon gelooft, zal het leven niet zien, maar de toorn Gods blijft over hem.

z e g e l. Zooals men door zijn zegel de waarheid van een schriftelijke verklaring bevestigt, zoo getuigt Jezus' volgeling door zijn geloof, dat God waarachtig is en de waarheid openbaart. Gelooven in Jezus staat immers gelijk met gelooven in God; want Jezus is door God gezonden en spreekt daarom de woorden van God. Daaruit volgt tevens, dat degene, die niet in Jezus gelooft, Gods waarachtigheid loochent en Hem feitelijk als leugenaar beschouwt (vgl. 1 Joa. 5, 10). — Het laatste gedeelte van v. 33 is niet zoo duidelijk. Waarschijnlijk is het een antwoord op de stilzwijgende opwerping: God heeft toch ook de profeten gezonden; waarom is het niet-gelooven in Jezus een grootere zonde en een grootere belediging van Gods waarachtigheid? Het antwoord luidt: De profeten en zelfs Joannes de Dooper hebben den H. Geest slechts in beperkte mate ontvangen, voor een bepaalden tijd en met een bepaalde opdracht. Aan Jezus echter (zoo moeten wij den zin aanvullen) geeft God den H. Geest zonder maat. Hij alleen bezit den H. Geest in zijn volheid; en ook de zending, waarvoor Hij den H. Geest ontvangen heeft, kent geen beperking van tijd of ruimte. — Zahn maakt den H. Geest tot onderwerp van den zin: „want de Geest geeft zonder maat.” Lagrange beschouwt Jezus als onderwerp: „want Hij (Jezus) geeft den Geest zonder maat.” Volgens Zahn zou Joa. door dezen zin het gezag van alle door God gezonden mannen bevestigen; de H. Geest geeft hun immers in overvloedige mate, wat zij bij de uitoefening van hun zending noodig hebben. In de vertaling van Lagrange blijft de tegenstelling tusschen Jezus en de andere Godsmannen bestaan; terwijl Jezus den H. Geest in zijn volheid kan mededeelen, beschikken de profeten slechts ten deele over zijn gaven.

35. — God schenkt aan Jezus den H. Geest zonder maat, omdat Hij zijn beminde Zoon is (vgl. Mt. 3, 17). Wanneer Joa. zegt, dat God Hem alles in de hand heeft gegeven, dan bedoelt hij daarmee niet de goddelijke natuur, welke de Zoon van den Vader ontvangt, maar de macht om te beschikken over leven en dood van de menschen; dit blijkt uit het volgende vers.

36. — De verhouding, waarin de menschen staan tot Jezus, beslist over hun lot voor de geheele eeuwigheid. Wie in Hem gelooft, bezit nu reeds het eeuwige leven; dit eeuwige leven is, wat wij noemen: de heiligmakende genade, welke haar voltooiing vindt in de eeuwige zaligheid. Wie niet in Hem gelooft, zal het eeuwige leven niet zien, d.w.z. niet bezitten. Boven hem hangt voortdurend de bedreiging van Gods toorn, die hem ten slotte voor eeuwig zal treffen.

Het eeuwige leven. — In het O.T. werd het leven reeds beschouwd als de samenvatting van al wat voor den mensch goed en begeerenswaardig is (vgl. Spreuk. 12, 28; 13, 14; 14, 27; Ps. 26, 13; 33, 13). Volgens

Gen. 2, 9 en 3, 22—24 was de mensch oorspronkelijk bestemd voor het eeuwige leven. Daarmee wordt op de eerste plaats een aardisch en natuurlijk leven bedoeld, maar toch heeft het begrip ook reeds in het O.T. een godsdienstige beteekenis, omdat een echt en waar leven alleen in gemeenschap met God mogelijk is. Alleen de mensch, die de geboden vervult, bezit het ware leven (vgl. Deut. 4, 4; Neh. 9, 29; Ps. 33, 13 enz.). Toen de Joden het geloof in de verrijzenis der lichamen aannamen, ontstond ook het begrip van het eeuwige leven als de bovennatuurlijke eindbestemming van den mensch. In dezen eschatologischen zin wordt het door Jezus herhaaldelijk gebruikt (Mt. 19, 16 vlg.; 25, 46; Mc. 10, 30; Lc. 10, 28 enz.). Het eeuwige leven beteekent dan niets anders dan de eeuwige zaligheid of den hemel en is dus synoniem met het rijk Gods, in zoover dit aan het einde der tijden zijn eeuwige voltooiing vindt. Het leven ingaan en het rijk Gods ingaan is daarom hetzelfde (vgl. Mc. 9, 43. 47). Het eeuwige leven, waarop de Christen hoopt, is echter niet alleen een eschatologisch goed, maar het is nu reeds in het bezit van dengene, die in Jezus gelooft en zijn geboden onderhoudt. Dit eeuwige leven, dat wij de heiligmakende genade noemen, vindt zijn volmaaktheid en bekroning in de eeuwige aanschouwing Gods. Het bovennatuurlijke leven der genade is nog onvolmaakt, maar uit zijn aard is het eeuwig, omdat het door den dood van den mensch vanzelf overgaat in een eeuwig en volmaakt leven. Alleen wanneer de mensch zijn bovennatuurlijk leven door de zonde vernietigt, wordt deze ontwikkelingsgang verbroken. Het eeuwige leven is dus het groote en onschatbare goed, dat Jezus aan de menschen is komen brengen; daardoor worden zij uit de zonde en den dood gered en reeds in dit leven op de nauwste wijze met God verbonden. Het begrip „eeuwig leven” is een der hoofdbegrippen van het vierde evangelie en komt vaak voor in de beteekenis van het genadeleven van den Christen hier op aarde. Wie in Jezus gelooft, heeft het eeuwige leven (3, 36); hij is reeds overgegaan van den dood naar het leven (5, 24); hij zal niet sterven in eeuwigheid (11, 26); hij zal het leven hebben in Jezus’ naam (20, 31). De noodzakelijke voorwaarde daartoe is het geloof in Jezus. Herhaaldelijk stelt het vierde evangelie voor de keuze: het geloof in Jezus en het eeuwige leven of het ongeloof en de eeuwige dood; een derde mogelijkheid bestaat er niet. Ook spreekt het van de twee Sacramenten, die het eeuwige leven geven en vermeerderen. Volgens den H. Paulus wordt de oude zondige mensch door het H. Doopsel in het water begraven en stijgt als een nieuwe mensch uit het doopwater op (Rom. 6, 3—11). Zoo leert ook het Joa.-evangelie, dat de mensch herboren wordt uit water en Geest (3, 5); door het Doopsel ontvangt hij dus het eeuwige leven. Dit leven wordt gevoed en vermeerderd door het Brood, dat Jezus aan de menschen geeft, namelijk zijn eigen lichaam (6, 51—58). Wanneer de mensch dit leven niet vernietigt, zal het na zijn dood overgaan in een eeuwigen en blijvenden toestand en zal het zich aan het einde der tijden, bij de verrijzenis, ook aan het lichaam van den mensch meedeelen (11, 2—27). Wij zagen reeds in den proloog, dat alleen de menschengeworden Logos het goddelijk leven in zijn volheid bezit. Hij alleen is het dus ook, die het leven aan de ziel en aan het lichaam van den mensch kan mededeelen. — Vgl. F. Tillmann, *Das Johannesevangelium*, blz. 127—129; E. Kalt, *Leben* in „Biblisches Reallexikon”; J. B. Frey, *Le concept de „vie” dans l’Evangile de Saint Jean*, Biblica 1920, blz. 37—58. 211—239.

4. 1. Zoodra de Heer nu vernam, dat de Farizeën gehoord hadden, dat Jezus meer leerlingen won en doopte dan Joannes, — 2. hoewel Jezus zelf niet doopte, maar zijn leerlingen, — 3. verliet Hij Judea

5. Het gesprek met de Samaritaansche vrouw, 4, 1—42.

1. — Wij worden hier herinnerd aan 3, 26: Jezus had grooteren toeloop dan Joannes. Het feit, dat de Farizeën dit vernamen, was voor Jezus een reden om naar Galilea te vertrekken. Deze reis valt samen met die, waarvan de synoptici spreken (Mt. 4, 12; Mc. 1, 14; Lc. 4, 14). Over de moeilijkheid, dat Mt. en Mc. een andere reden voor Jezus' vertrek aangeven (namelijk de gevangenneming van Joannes), hebben wij gesproken bij Mt. 4, 12. De leerlingen van Joannes waren naijverig op Jezus, omdat zij meenden, dat Hij afbreuk deed aan den invloed van hun meester. Ook de Farizeën waren ontevreden over den volkstoeloop, omdat de geheele beweging, welke een uitgesproken messiaansch karakter had, hun niet aanstond. Het was ten deele ook op hun aandringen, dat Herodes Joannes den Dooper had laten gevangen nemen (vgl. Mt. 17, 12). Ook het vierde evangelie geeft duidelijk te kennen, dat de leidende Joodsche kringen Joannes niet gunstig gezind waren (vgl. 1, 19—28). Daar Jezus het werk van Joannes voortzette en bij zijn eerste bezoek aan Jerusalem krachtig was opgetreden, waren zij Hem eveneens vijandig gezind. Nadat Herodes den Dooper in de gevangenis had laten werpen, wilden de Farizeën van hun kant Jezus onschadelijk maken. De verantwoordelijke Joodsche leiders waren, in tegenstelling met de Zeloten, afkeerig van messiaansche bewegingen, omdat zij vreesden, dat de Romeinen zouden ingrijpen en hun onafhankelijkheid nog meer zouden beknotten (vgl. Lagrange, *Le messianisme chez les Juifs*, blz. 7—27).

2. — De Farizeën hadden gehoord, dat Jezus het doopsel toediende. Dit was in zekeren zin waar, want de evangelist heeft hetzelfde gezegd in 3, 22. Maar om misverstand te voorkomen deelt Joa. ons hier tusschen haakjes mee, dat Jezus niet persoonlijk doopte, maar enkel door bemiddeling zijner leerlingen. Dat deze bemerking ten doel zou hebben, de ongegrondheid van de vijandschap der Farizeën aan te toonen, is niet waarschijnlijk. Integendeel, omdat Jezus zijn leerlingen liet doopen, kon zijn beweging een veel grooteren omvang krijgen dan die van Joannes. De evangelist heeft enkel willen voorkomen, dat de lezer Jezus' optreden op één lijn zou stellen met dat van zijn voorlooper. Al erkende de Zaligmaker de waarde van Joannes' doopsel, Hij wilde het zelf toch niet toedienen, omdat de taak van den Messias verhevener was; Hij moest namelijk doopen met den H. Geest. V. 2 is zeker geen glosse, want een afschrijver zou het niet gewaagd hebben tegen de verzekering van 3, 22 in te gaan; het is de evangelist, die zich zelf rectificeert.

3. — Jezus had Jerusalem verlaten om zijn vijanden te ontgaan (3, 22). Hij verliet om dezelfde reden Judea en begaf zich naar Galilea, waar de invloed van de Joodsche overheden minder sterk was. Daar met den terugkeer naar Galilea Jezus' eigenlijke messiaansche loopbaan begon, zooals de synoptici aanduiden, moet het ons niet verwonderen, dat er in het vervolg van doopen geen sprake meer is. Wanneer de evangelisten het doopsel weer vermelden, dan is dit het christelijk doopsel of het H. Sacrament (Mt. 28, 19; Mc. 16, 15 vlg.).

en begaf zich weer naar Galilea. 4. Hij moest nu door Samaria

4. — Daar Jezus bij den Jordaan vertoefde, had Hij door de Jordaanvallei over Scythopolis naar Galilea kunnen gaan en zoo het eigenlijke Samaria kunnen ontwijken. Hij trok echter in westelijke richting, totdat Hij den weg Jerusalem—Nazareth bereikt had, en ging toen midden door Samaria naar Galilea. Deze route leidde over Flavia Neapolis, het oude Sichem (thans Nabloes). Waarom zegt de evangelist echter, dat Hij door Samaria moest reizen? Het is waar, dat de Galileërs, die naar Jerusalem reisden, gewoonlijk den weg over Samaria namen (Flavius Josephus, *Antiq.* XX, 6, 1), daar deze de kortste was. Maar Josephus verhaalt ook, dat deze reisroute wegens de vijandschap der Samaritanen niet ongevaarlijk was, zoodat menige Galileër den langeren, maar veiligeren weg over Perea of door de Jordaanvallei koos. Het is mogelijk, dat Joa. zijn niet-Joodsche lezers enkel op de hoogte heeft willen stellen van het feit, dat de gewone verbinding tusschen Judea en Galilea het gebied van Samaria was en dat Jezus daarom ook dien weg moest volgen. Het lijkt echter waarschijnlijker, dat hij daarin een beschikking van God zag; Jezus moest door Samaria gaan, omdat Hij bij Sychar een gewichtige zending te vervullen had. — De ruïnen van het oude Sichem vallen niet samen met het huidige Nabloes, maar liggen in het dorp Balâta. Daar zijn in 1913—1914 opgravingen verricht door Prof. Sellin, later nog eens in 1926, waarbij onze landgenoot Prof. Böhl van Leiden zijn medewerking verleende (vgl. J. Simons, *Opgravingen in Palestina*, Bijbelsche Monographiën, blz. 48—50; Böhl, *De opgraving van Sichem*, Zeist 1927; id., *Palestina in het licht der jongste opgravingen en onderzoeken*, Amsterdam 1931, blz. 61—67).

Samaria en de Samaritanen. — Samaria was oorspronkelijk de naam van de hoofdstad van het tienstammenrijk, welke door koning Amri van Israël in 879 v. Chr. gesticht werd (3 Kon. 16, 24). Herodes de Groote verfraaide ze in 27 v. Chr. en noemde ze ter eere van keizer Augustus Sebaste (= Augusta = de verhevene). Langzamerhand moest zij haar overheerschenden invloed afstaan aan het opkomende Neapolis. De naam Samaria ging over op het rijk, waarvan het de hoofdstad was (3 Kon. 13, 32; Os. 8, 6; 10, 5; 14, 1; Am. 4, 1; 8, 14). Ten tijde van Christus echter omvatte Samaria alleen het gebied tusschen Judea en Galilea en stond onder de heerschappij van den Romeinschen landvoogd. De Samaritanen vormden een gemengde bevolking, welke afstamde van de Israëlieten, die na den ondergang van het tienstammenrijk (721 v. Chr.) waren achtergebleven, en van de heidensche kolonisten, die door de Assyriërs uit andere landen werden aangevoerd. Ook hun godsdienst was een mengsel van het oude Jahwisme en de heidensche eerediensten (4 Kon. 17, 24—41). Zij ontwikkelden zich in lateren tijd steeds meer in de richting van den Israëlitischen godsdienst, zoodat zij ten tijde van Christus monotheïsten waren, die de wet van Moses als verplichtend aanvaardden. Zij geloofden aan het bestaan van goede en kwade geesten, aan de verrijzenis der dooden en aan het algemeene oordeel. Zij verwachtten ook den Messias, dien zij Taëb (den terugkomende) noemden. Buiten den Pentateuch namen zij echter geen canonieke geschriften aan. De vijandschap tusschen Joden en Samaritanen dateerde van af den terugkeer uit de ballingschap. Daar de Joden de Samarita-

reizen. 5. Zoo kwam Hij in een stad van Samaria, Sychar genaamd, in de nabijheid van het veld, dat Jakob aan zijn zoon Joseph geschon-

nen als heidenen beschouwden, weigerden zij hun medewerking bij den wederopbouw van den tempel. Daarom scheidden de Samaritanen zich af en bouwden een eigen tempel op den berg Garizim bij Sichem. Een zoon van den hogepriester Jojada, die met een dochter van den Perzischen landvoogd gehuwd was en daarom door Nehemias uit Jerusalem werd verdreven, ging tot hen over en werd hun hogepriester (Neh. 13, 28; Antiq. XI, 7, 2). Om trent 129 v. Chr. werd hun tempel door Joannes Hyrcanus verwoest, wat de vijandschap tusschen Joden en Samaritanen nog deed toenemen. Toch bleef de berg Garizim nog steeds de plaats, waar zij God vereerden (Antiq. XVIII, 4, 1). De minachting der Joden ten opzichte van de Samaritanen was ten tijde van Christus nog zeer groot, evenals de vijandschap van deze laatsten. De Galileërs, die door Samaria naar Jerusalem trokken, werden meermalen lastig gevallen en mishandeld. In de evangeliën verschijnen de Samaritanen echter in een gunstig licht (Lc. 10, 33—35; 17, 16; Joa. 4, 39—42). Zij toonden zich later ook zeer ontvankelijk voor het Christendom (Hand. 8, 4—8. 25). Tegenwoordig zijn er nog ongeveer 200 Samaritanen overgebleven; zij wonen in de stad Nabloes, hebben een eigen hogepriester, vieren hun Paaschfeest nog altijd op den Garizim, houden den Pentateuch, waarvan zij een kostbaar handschrift bezitten, hoog in eere en verwachten nog steeds den Messias (vgl. E. Kalt, „Samaria” en „Samariter” in het *Biblisches Reallexikon*; Schürer, *Geschichte des jüdischen Volkes* II, blz. 19—23).

5. — Sychar, dat door den H. Hiëronymus ten onrechte beschouwd werd als een verschrijving van Sichem, wordt door velen vereenzelvigd met het tegenwoordige al-Askar, op 1½ K.M. van den Jakobsput. Het oude Sichem lag dicht bij den Jakobsput dan Sychar, maar toch noemt Joa. deze laatste stad, omdat Sichem ten tijde van Christus verwoest was. Waarom kwam de vrouw naar dezen put, terwijl al-Askar toch een bron vlak in de nabijheid heeft? Lagrange antwoordt, dat de bron van al-Askar niet altijd water geeft, en wijst tevens op de mogelijkheid, dat de vrouw van een der naburige velden kwam om water te halen. F. M. Abel (*Revue biblique* 1933, blz. 387—391) meent, dat de verwoesting van Sichem door Joannes Hyrcanus in 128 v. Chr. niet definitief was, en beroept zich op een tekst van Flavius Josephus om te bewijzen, dat deze stad in 88 v. Chr. nog bestond. Ook de opgravingen van Balâta zouden bewezen hebben, dat de stad in den Romeinschen tijd nog bewoond werd. Abel houdt Sychar dan ook voor een bijnaam of voor den Arameeschen naam van Sichem. — De tegenwoordige Jakobsput stemt geheel overeen met de gegevens van het Joa.-evangelie. Hij is zeer diep en wordt door bronwater gevoed (is dus geen regenput). Joa. geeft nog een tweede plaatsbepaling: in de nabijheid van het veld, dat Jakob aan zijn zoon Joseph geschonken had. Volgens Gen. 33, 19 kocht Jakob in de nabijheid van Sichem een stuk grond, dat hij op zijn sterfbed aan Joseph gaf (Gen. 48, 22); daar werd Joseph later begraven (Jos. 24, 32). Tegenwoordig toont men het graf van Joseph in de onmiddellijke nabijheid van den put; deze traditie klimt op tot Eusebius en bestond waarschijnlijk reeds ten tijde van Christus.

ken had. 6. Daar bevond zich ook de bron van Jakob. Jezus nu, vermoeid van de reis, zette zich zonder meer op den rand der bron. Het was ongeveer het zesde uur. 7. Daar kwam een Samaritaansche vrouw om water te putten. Jezus zeide haar: Geef Mij te drinken. 8. Want zijn leerlingen waren naar de stad gegaan om voedsel te koo-
pen. 9. De Samaritaansche vrouw zeide Hem dan: Hoe, Gij, een

6. — Joa. noemt den Jakobsput met recht een bron, omdat het water uit den bodem van den put opborrelt. De traditie, dat deze put door Jakob gegraven was, vinden wij niet in het O. T. De Samaritanen waren daarvan echter overtuigd (v. 12), en hun overtuiging berustte op goede gronden; want de patriarchen moesten wel putten graven, wilden zij water hebben voor hun kudden (vgl. Gen. 26, 18. 32 vlg.). — Waarschijnlijk waren Jezus en zijn leerlingen in den vroegen morgen op weg gegaan, zoodat zij vermoeid waren. Dit laatste wordt echter alleen van Jezus gezegd om te verklaren, waarom Hij bij den put achterbleef, terwijl zijn leerlingen naar Sychar gingen. Zijn vermoeidheid was niet enkel voorgewend om de Samaritaansche vrouw te ontmoeten; Hij was werkelijk vermoeid. Wel mogen wij veronderstellen, dat Jezus ondanks zijn vermoeidheid den tocht met zijn leerlingen zou hebben voortgezet, wanneer Hij niet de zondares had willen redden. Joa. zegt, dat Jezus zich zoo neerzette; wij zouden zeggen: Jezus ging zoo maar (zonder meer) zitten (vgl. Mc. 4, 36). Hij was zóó vermoeid, dat Hij, zonder eerst een dronk te nemen of zich van het stof te reinigen, plaats nam. Volgens het Grieksch ging Jezus zitten bij of op de bron. De laatste vertaling is waarschijnlijker: Jezus ging zitten op het steenen muurtje, dat rondom de opening van den put gebouwd was. Het was ongeveer het zesde uur, d.w.z. omtrent den middag. — Wij wijzen hier op het feit, dat Joa. van Jezus' vermoeidheid spreekt. Evenals de synoptici neemt hij dus Jezus' menschelijke natuur aan. Al was Jezus de eeuwige Logos en al had Hij de goddelijke natuur, toch was Hij vermoeid van den tocht zooals een gewoon mensch.

7. — Dat de vrouw een Samaritaansche was, hoefde eigenlijk niet gezegd te worden; want zij was een vrouw van de landstreek. Joa. zegt het niettemin, omdat hij door dit verhaal Jezus' verhouding tot de Samaritanen wil teekenen. Zonder twijfel was zij een bewoonster van Sychar (vgl. v. 28). Zooals de hedendaagsche Palestijnsche vrouwen had zij een koord en een emmer bij zich om het water uit den put op te halen. Jezus had dorst, wat na den tocht in de middaghitte volkomen begrijpelijk was. Zijn verzoek klinkt dus zeer natuurlijk. Vooral in het Oosten is het een alledaagsch feit, dat een dorstige wandelaar een dronk water vraagt (vgl. Mt. 10, 42). Zonder twijfel heeft de vrouw aan Jezus' verzoek voldaan, al wordt er in het nu beginnende gesprek geen melding van gemaakt.

8. — Dit moet ons verklaren, waarom Jezus zich tot de vrouw en niet tot de leerlingen wendde. Deze laatsten waren heengegaan en hadden het gereedschap, waarmee het water uit den put kon opgehaald worden, meegenomen. Daarom moest Jezus wel zijn toevlucht tot de vrouw nemen. Dit vormde tevens een goede inleiding tot het gesprek.

9. — De vrouw stelt het feit scherp in het licht: „Gij, een Jood, vraagt aan mij, een Samaritaansche, om te drinken!” Aan

Jood, vraagt te drinken aan mij, een Samaritaansche vrouw? — De Joden immers hebben geen omgang met de Samaritanen. — 10. Jezus antwoordde haar: Zoo gij de gave Gods kendet, en wie het is, die tot u zegt: Geef Mij te drinken, dan zoudt gij zelf het Hem gevraagd hebben; en Hij zou u levend water hebben gegeven. 11. Zij sprak tot Hem: Heer, Gij hebt geen emmer en de put is diep; vanwaar hebt

kleeding en spraak heeft zij Jezus ongetwijfeld als Jood erkend. Zij weet, dat de Joden haar volk minachten. Daarom is zij niet alleen verbaasd, maar klinkt in haar vraag tevens een zekere voldoening, dat een van die trotsche Joden tot een geminachte Samaritaansche vrouw zijn toevlucht moet nemen. Tusschen haakjes onderricht Joa. zijn niet-Joodsche lezers omtrent de verhouding tusschen Joden en Samaritanen: De eersten willen met de laatsten geen omgang hebben. Al was het omgekeerde ook het geval, toch is de verhouding zoo zeer juist geteekend: De Joden immers meenden hoog boven de Samaritanen te staan en dezen voelden zich daardoor vernederd. Dat de leerlingen naar Sychar waren gegaan om brood van de Samaritanen te koopen, is daarmee niet in strijd; want zij waren door gebrek daartoe genoodzaakt.

10. — Wanneer de vrouw met een gewonen Jood te doen had gehad, zou het gesprek zonder twijfel in een twist ontaard zijn. Jezus echter wijst haar om haar geprikkelde stemming ernstig terecht. Zij is verbaasd, dat een Jood haar te drinken vraagt, maar hoeveel grooter zou haar verbazing zijn, wanneer zij wist, wie de vrager was? Dan zouden de rollen omgekeerd zijn. Dan zou niet Jezus de vrager zijn, maar zij zelve zou Hem om een gunst bidden. Deze gunst duidt Jezus, geheel in overeenstemming met de aanleiding van het gesprek, door de uitdrukking „levend water” aan. Het levend water is eigenlijk het borrelende en stroomende bronwater, in tegenstelling met het stilstaande water van een regenput of van een vijver (vgl. Gen. 26, 19; Jer. 2, 13; Zach. 14, 8). Daar ook de Jakobsput bronwater bevatte, kon de vrouw reeds weten, dat Jezus met zijn levend water iets anders bedoelde. De Zaligmaker gaf dit trouwens duidelijk te kennen, doordat Hij het een gave Gods noemde; zijn levend water was dus een geestelijke weldaad, welke van God kwam. Meer wilde Jezus voor het oogenblik de vrouw niet leeren, want zij zou het toch niet begrepen hebben. Hij bedoelde echter zonder twijfel den H. Geest, dien Hij later (7, 37—39) met levend water zou vergelijken (vgl. Is. 55, 1). Wat de frissche bron is voor den van dorst vermachtenden reiziger, dat is de H. Geest voor den zondaar; Hij redt hem van den eeuwigen dood.

11. — De vrouw gaat vooreerst in op Jezus' woord, dat Hij haar levend water kan geven; maar zij verstaat het in letterlijken zin. Waar zou Hij dat levend water vandaan halen? De Jakobsput bevat weliswaar bronwater, maar de put is diep en Jezus heeft niets om te putten. — De put van Jakob is heden in het bezit van niet-geuniëerde Grieksche monniken. Zij hebben het puin, dat hem gedeeltelijk vulde, eruit gehaald, zoodat hij thans 32 M. diep is; zelfs bij den hoogsten stand blijft het water nog 10 M. beneden den rand. De monniken toonen aan de bezoekers de diepte van den put door een brandend kaarsje in een emmer neer te laten.

Gij dan het levend water? 12. Zoudt Gij grooter zijn dan onze vader Jakob, die ons den put heeft gegeven en die er zelf uit dronk met zijn zonen en zijn kudden? 13. Jezus gaf haar ten antwoord: Wie van dit water drinkt, krijgt wederom dorst; 14. maar wie drinkt van het water, dat Ik hem geven zal, zal geen dorst meer hebben in eeuwigheid. Integendeel, het water, dat Ik hem zal geven, zal in hem een bron worden, die opborrelt ten eeuwigen leven. 15. Nu zeide de vrouw tot Hem: Heer, geef mij dat water, opdat ik geen

12. — Jezus heeft te kennen gegeven, dat Hij een bijzondere gave kan geven, omdat Hij meer dan een gewoon mensch is (v. 10). De vrouw denkt nu, dat Hij zich uitteefte voor een wonderdoener, die haar zonder de gewone menschelijke hulpmiddelen water kan verschaffen. Maar zij verwerpt aanstonds deze aanmatiging. Zou Jezus meer zijn dan Jakob, die op deze plaats een diepen put moest graven om water voor zich, voor zijn zonen en zijn vee te hebben? Weer vinden wij in de woorden der vrouw een bedekten aanval op de Joden. Met trots noemt zij Jakob „onzen vader”; want zij weet, dat de Joden zich alleen voor echte Israëlieten, echte afstammelingen van Jakob, houden. Ook beroemt zij zich erop, dat Jakob in die streek vertoefd heeft en hun dien put heeft gegraven.

13—14. — Jezus gaat niet rechtstreeks in op de vergelijking, welke de vrouw gemaakt heeft tusschen Hem en den patriarch. Door echter te verzekeren, dat Hij veel meer kan geven dan een bronput, handhaaft Hij zijn hoogere waardigheid en macht. Wie van het water uit den Jakobsput drinkt, zal na een zekeren tijd opnieuw dorst krijgen; hij zal moeten terugkeeren om te putten. Maar het water, dat Jezus geeft, stilt den dorst voor eeuwig. Hij geeft immers niet alleen een dronk water, maar Hij doet in den mensch zelf een bron ontspringen, die uitstroomt in het eeuwige leven. Jezus denkt daarbij aan die overvloedige bronnen, waaruit niet alleen water opborrelt, maar die een rivier vormen, welke in zee uitmondt. Deze geheimzinnige bron is de H. Geest, dien Jezus aan den mensch mededeelt. De H. Geest alleen kan de diepste verlangens van het menschelijk hart stillen. Hij wordt in den mensch tot een bron van steeds nieuwe levenskracht, welke geheel het leven van den mensch doorstroomt en ten slotte uitmondt in het eeuwige leven. De gave Gods, welke Jezus schenkt, is dus de H. Geest of de heiligmakende genade. Wanneer de mensch deze gave niet vrijwillig verwerpt, dan zal zij haar natuurlijke en noodzakelijke voltooiing vinden in de eeuwige zaligheid, zooals een rivier natuurnoodzakelijk naar de zee stroomt. De vrouw moet nu wel begrijpen, dat Hij, die zulk een gave schenken kan, grooter en machtiger is dan de aartsvader Jakob.

15. — Wanneer de vrouw de H. Schrift gekend had, dan had zij kunnen weten, dat het levende water een geestelijke gave beteekende. God wordt immers de bron van leven (Ps. 35, 10), de bron van levend water (Jer. 2, 13) genoemd. Isaias voorspelde, dat de burgers van het messiaansche rijk geen honger of dorst meer zouden kennen (49, 10). Ezechiël zag een stroom uit den tempel te voorschijn komen, die overal vruchtbaarheid verspreidde en zelfs het water der Doode zee gezond maakte (47, 1—20). In het O. T. was het water dus het beeld van de bovennatuurlijke gaven, welke de Messias

dorst meer krijg en niet meer hoeft te komen putten. 16. Hij sprak tot haar: Ga, uw man roepen en kom hier terug. 17. De vrouw antwoordde Hem: Ik heb geen man. Jezus zeide haar: Dat zegt gij goed: Ik heb geen man; 18. want vijf mannen hebt gij gehad, en dien gij nu hebt, is uw man niet; dat hebt gij zeer juist gezegd. 19. De vrouw sprak tot Hem: Heer, ik zie, dat Gij een profeet zijt. 20. Onze vaders hebben (God) op dezen berg aanbeden, maar gij (Joden) beweert, dat in Jerusalem zich de plaats bevindt, waar men

brengen zou. De vrouw echter denkt nog altijd aan water in den letterlijken zin. Zij meent, dat Jezus haar een soort wonderwater of tooverdrank belooft, en daarom klinkt er een zekere spot in haar antwoord: Geef mij dat water, opdat ik mij den vermoeienden weg naar den put kan besparen.

16. — Het gesprek neemt nu een plotselinge wending. Jezus ziet, dat de vrouw geen begrip toont voor zijn beeldspraak, al heeft Hij uitdrukkelijk gesproken van het eeuwige leven. Zij denkt enkel aan natuurlijke dingen en schijnt geen belang te stellen in geestelijke. Zij heeft een schok nodig om uit haar natuurlijke gedachtensfeer opgeschrikt te worden. Daarom zegt Jezus: „Ga uw man roepen en kom hier terug.” De Zaligmaker kent den zondigen toestand der vrouw en zijn bevel heeft geen ander doel dan haar geweten te doen ontwaken en zijn alwetendheid te toonen. De vrouw moet overtuigd worden, dat zij niet met een gewoon mensch spreekt.

17—18. — De vrouw voelt, dat het gesprek overgaat naar een voor haar gevaarlijk terrein. Daarom antwoordt zij zeer handig om verder aandringen af te snijden: „Ik heb geen man.” Maar zulke kunstgrepen baten niet tegenover Hem, die de harten doorgrondt. Jezus prijst haar antwoord tot tweemaal toe als overeenstemmend met de waarheid, maar deze lofprijzing is ironisch. De vrouw heeft getracht Hem op een dwaalspoor te brengen, als was zij een maagd of een eerbare weduwe. Jezus echter kent haar verleden, dat niet eervol is. Zij heeft vijf mannen gehad, en degene, met wien zij nu samenleeft, is haar rechtmatige man niet. Dat de vrouw zoo vaak gehuwd geweest was, wekt het vermoeden, dat zij wegens wangedrag door meerdere van haar echtgenooten verstooten was. Zulk een vrouw kon ten slotte geen eerbaar huwelijk meer sluiten en moest zich dan met een onwettige samenleving tevreden stellen. Dat de vrouw heel wat op haar geweten had, volgt uit haar eigen bekentenis in v. 29: „Komt eens zien naar een man, die mij alles gezegd heeft, wat ik gedaan heb.”

19—20. — Jezus' kennis van haar leven doet den spot der vrouw verstommen en stemt haar ernstig. Zij erkent de waarheid van Jezus' woorden en geeft toe, dat Hij meer dan een gewoon mensch is: „Heer, ik zie, dat Gij een profeet zijt.” Het was immers een der voorrechten van de oude profeten, dat zij verborgen dingen kenden. Maar juist deze bekentenis doet de slagvaardige vrouw het middel aan de hand om het gesprek van het voor haar zoo pijnlijke onderwerp af te leiden. Als Jezus een profeet is, dan kan Hij ook de oplossing geven van de strijdvrage, welke er tusschen Joden en Samaritanen bestaat. Wijzend op den Garizim, die zich in de nabijheid verheft, zegt zij: „Onze vaders hebben op dezen berg aanbeden, en gij, Joden, zegt, dat de plaats, waar men God aanbidden moet, zich te Jerusalem

(Hem) aanbidden moet. 21. Jezus zeide haar: Vrouw, geloof Mij, het uur nadert, dat gij noch op dezen berg, noch te Jerusalem den Vader aanbidden zult. 22. Gij aanbidt, wat gij niet kent; wij aanbidden, wat wij kennen; want het heil komt van de Joden. 23. Maar

bevindt." Weer is de vrouw zeer handig in het formuleeren van haar vraag. Zij beroept zich niet op haar volksgenooten, maar op haar v o o r v a d e r e n, die reeds enkele eeuwen lang (hetzij met, hetzij zonder tempel) op den Garizim hun eeredienst hielden. Terwijl zij zich voor den Samaritaanschen eeredienst op de traditie beroept, stelt zij den Joodschen voor als een u i t v i n d i n g v a n r e c e n t e n d a t u m: Gij beweert, dat God te Jerusalem moet vereerd worden. De Joodsche eeredienst was in werkelijkheid veel ouder dan de Samaritaansche, maar het is zeer goed mogelijk, dat de Samaritanen het ontstaan van de godsvereering op den Garizim in verband brachten met Jakob, die in de nabijheid verbleven had. Terwijl de Joden den berg Moriah, waar Abraham zijn offer opdroeg (Gen. 22, 2), met den tempelberg van Jerusalem vereenzelvigden (2 Par. 3, 1), lazten de Samaritanen Moreh, welke plaats bij Sichem lag (Gen. 12, 6). Op die wijze konden zij hun eeredienst zelfs opvoeren tot Abraham. De vrouw stelt de Samaritaansche opvatting voor als berustend op een aloude traditie, welke haar oorsprong vindt bij de patriarchen; deze traditie verdient volgens haar meer geloof, dan de opvatting der moderne Joden, die enkel maar iets beweren (gij zegt).

21. — Daar de vrouw Hem als profeet heeft erkend, noodigt Jezus haar uit Hem te gelooven (geloof Mij), nu Hij haar de toekomst gaat voorspellen. Spoedig zal de vraag over Jerusalem of den Garizim v a n g e e n b e l a n g meer zijn, omdat een hogere vorm van godsvereering zal komen. Deze zal niet meer aan een bepaalde plaats gebonden zijn. God is immers de Vader zonder meer, dus niet alleen de Vader der Joden of der Samaritanen, maar de Vader van alle menschen; zijn eeredienst moet dus algemeen zijn. De nationale eerediensten, hoe oud en eerbiedwaardig ook, zullen moeten verdwijnen.

22. — Wat de door de vrouw voorgestelde twistvraag betreft, stelt Jezus zich aan de zijde der Joden. Zij hebben oudere en betere rechten. Wanneer de Zaligmaker zegt, dat de Samaritanen aanbidden, wat zij niet kennen, terwijl de Joden aanbidden, wat zij wel kennen, moet men dit opvatten in den zin van het Semietisch spraakgebruik. De Semieten formuleeren de tegenstellingen scherper dan zij in werkelijkheid zijn. De Samaritanen immers waren niet heelemaal onwetend omtrent God en de geestelijke waarheden, en van den anderen kant was de kennis der Joden verre van volmaakt. Het verschil komt hierop neer, dat God zich o n m i d d e l l i j k alleen aan de Joden geopenbaard had en dat dezen de goddelijke openbaring z u i v e r d e r bewaard hadden dan de Samaritanen. Door buiten den Pentateuch geen andere geïnspireerde boeken aan te nemen, hadden de Samaritanen bovendien de latere openbaringen afgewezen. Ten slotte zullen de heidensche opvattingen op de gemengde bevolking van Samaria wel een grooteren invloed gehad hebben. Het geheel bijzondere voorrecht der Joden is echter, dat uit hen het heil, d.w.z. de Messias, voortkomt; de menschgeworden Logos is immers uit het Joodsche volk geboren.

het uur nadert en het is er reeds, waarop de ware aanbidders den Vader in geest en waarheid zullen aanbidden. Want de Vader zoekt zulke

23. — Het heil, dat uit de Joden voortkomt, is echter voor alle menschen bestemd. Daarom zegt Jezus, in aansluiting aan de gedachte van v. 21, dat de voorrechten der Joden spoedig zullen afgeschaft worden. Het uur nadert, of liever: het is er reeds, dat de ware aanbidders den Vader zullen aanbidden in geest en waarheid. Ofschoon de ware opvatting omtrent de godsvereering zich eerst in de toekomst zal baanbreken, heeft zij toch reeds door Jezus' prediking haar intrede in de wereld gedaan. De ware aanbidders, d.w.z. degenen, die God aanbidden op de ware wijze en zooals God het verlangt, moeten Hem in geest en waarheid aanbidden. Sommigen meenen, dat Jezus door de woorden „in geest en waarheid” zich tegen de Joden en tegen de Samaritanen richt. De Joden moeten „in geest” aanbidden, d.w.z. hun eeredienst niet binden aan volk, plaats en ceremoniën. De Samaritanen daarentegen moeten aanbidden „in waarheid”, d.w.z. hun godsvereering zuiveren van heidensche elementen. Het is echter waarschijnlijker, dat „in waarheid” niets anders is dan een nadere verklaring van „in geest”, zoodat beide uitdrukkingen één begrip vormen. Wie immers God in geest aanbidt, aanbidt Hem ook in waarheid; m.a.w. alleen de geestelijke godsvereering is de ware. Dit woord van Jezus heeft een ware omwenteling veroorzaakt in de godsdienstige begrippen en bevat een der vruchtbaarste gedachten van het Christendom. De heidensche eerediensten waren nationaal en gebonden aan bepaalde plaatsen en ceremoniën. Het O. T. legde er wel sterk den nadruk op, dat de offerdienst moest gepaard gaan met een oprechte gezindheid des harten, maar toch was ook de Joodsche eeredienst nationaal; hij kon alleen uitgeoefend worden door de Joodsche priesterschap, in den tempel van Jerusalem, en was uiterlijk tot in de kleinste bijzonderheden geregeld. Dit gaf aanleiding tot een misvatting, waartegen de profeten herhaaldelijk moesten protesteeren. De Joden meenden hun verplichtingen tegenover God vervuld te hebben, wanneer zij den offerdienst van Jerusalem, wat het uiterlijke betreft, zoo schitterend mogelijk onderhielden; aan de innerlijke gesteltenis schonken zij weinig aandacht. Met één woord nu ruimt Jezus alle beperkingen op, welke door volk of taal, door tijd of plaats, door geschiedenis of overlevering aan de godsvereering gesteld worden. De ware godsvereering moet geestelijk zijn en dus vrij van alle beperkingen, welke door tijdelijke, nationale of plaatselijke factoren veroorzaakt worden. Dat is de godsvereering, welke alleen het menschelijk hart voldoet, maar wat meer is: het is alleen deze godsvereering, die aan God aangenaam is. De Vader zoekt aanbidders in geest en waarheid; de anderen zijn Hem niet welgevallig. — Veroordeelt Jezus door dit woord alle uiterlijke ceremoniën? Hij zou zich niet zoo stipt aan de uiterlijke voorschriften der Joodsche wet gehouden hebben, wanneer Hij ze als in strijd met de ware godsvereering beschouwd had. Ook is een uiterlijke vereeniging van geloovigen, zooals Jezus op aarde kwam stichten, niet denkbaar zonder een uiterlijke regeling van openbare plechtigheden. Jezus zelf achtte de wedergeboorte uit water en Geest, d.w.z. het Doopsel, noodzakelijk voor het Godsrijk (3, 5). Wanneer Hij den nieuwen godsdienst als uitsluitend geestelijk beschouwd had, zou daaruit volgen, dat Hij den Joodschen

aanbidders. 24. God is een geest, en wie Hem aanbidden, moeten in geest en waarheid aanbidden. 25. De vrouw zeide Hem: Ik weet, dat de Messias komt — die Christus genoemd wordt —; wanneer Die komt, zal Hij ons alles verkondigen. 26. Jezus sprak tot haar:

voor zuiver stoffelijk hield, wat in strijd is met het O. T. Trouwens ook de Protestanten, die zich op dezen tekst beroepen om de katholieke godsdienstplechtigheden te veroordeelen, houden bepaalde oefeningen, op bepaalde tijden en plaatsen. Wel volgt uit Jezus' woorden, dat alleen de innerlijke gesteltenis aan de uiterlijke handelingen waarde verleent en dat dus een uiterlijke godsverering, waaraan de innerlijke geest ontbreekt, volstrekt nutteloos is.

24. — De reden, waarom de eeredienst geestelijk moet zijn, vindt Jezus in de natuur van God, die een zuivere geest is. Daar de eeredienst op God betrekking heeft, moet hij overeenstemmen met Gods wezen. God is boven allen tijd en elke plaats, boven al het stoffelijke en vergankelijke verheven, zoodat ook de ware godsdienst van al deze beperkingen bevrijd moet worden. Krachtens zijn diepste wezen is God niet gebonden aan één volk of aan één plaats. Elke mensch kan met Hem in verbinding treden; daartoe is niet een bepaalde plaats of een bepaalde tijd vereischt.

25. — De vrouw schijnt ontevreden over Jezus' antwoord. Blijkbaar voelt zij zich gekrenkt, omdat Jezus de partij der Joden heeft gekozen. Zij wil Hem niet rechtstreeks tegenspreken, omdat zij in Hem een profeet ziet, maar van den anderen kant wil zij ook niet haar ongelijk bekennen. Daarom verschuift zij de oplossing van de vraag, die zij zelf heeft opgeworpen, naar den tijd van den Messias. Zij gebruikt daarbij niet de Samaritaansche benaming Taëb, maar spreekt van den Messias, welk woord door den evangelist met „Christus” vertaald wordt. De Samaritanen beschouwden den Messias als den profeet, die door Moses voorspeld was (Deut. 18, 15), minder groot dan Moses zelf; als zijnde door God verlicht, zou hij alle godsdienstige twijfels en vraagstukken, dus ook de kwestie over Jerusalem en den Garizim, oplossen. Wij zien, dat de Samaritaansche nog altijd op haar vroeger standpunt staat; de geheel nieuwe oplossing van Jezus, waarbij en Jerusalem en de Garizim hebben afgedaan, heeft geen indruk op haar gemaakt.

26. — Wanneer de vrouw de beantwoording van haar vraag aan den Messias wil toevertrouwen, dan hoeft zij niet langer te wachten. De Messias staat voor haar. Jezus is de Messias, dien Joden en Samaritanen verwachten, en Hij kan aan alle twistvragen een einde maken. Het lijkt vreemd, dat de Zaligmaker zich in het begin van zijn optreden en nog wel aan een Samaritaansche vrouw als den Messias openbaart, terwijl Hij volgens de synoptici met dezen titel zulk een terughouding in acht nam. Aan zijn leerlingen verbood Hij ten strengste, Hem als zoodanig bekend te maken (Mc. 8, 30) en aan de booze geesten legde Hij het zwijgen op (Mc. 1, 25. 34 enz.). Tegenover de Samaritanen was Jezus' terughouding nog grooter dan tegenover de Joden. Zijn leerlingen mochten immers bij hun eerste missiereis niet tot hen gaan (Mt. 10, 5). Waarom was Jezus dan hier zoo openhartig? Wij mogen niet over het hoofd zien, dat deze openbaring een zeer persoonlijke en geheime mededeeling was en gedaan werd in omstandigheden, welke volstrekt geen aanleiding konden geven tot ongewenschte volksbewegingen.

Dat ben Ik, die met u spreek. — 27. Op dat oogenblik kwamen zijn leerlingen terug en zij verwonderden zich, dat Hij met een vrouw in gesprek was. Toch zeide niemand: Wat wenscht Gij, of waarom spreekt Gij met haar? 28. De vrouw liet nu haar waterkruik staan, ging naar de stad en zeide tot de menschen: 29. Komt eens zien naar een man, die mij alles gezegd heeft, wat ik gedaan heb; zou Hij niet de Christus zijn? 30. En men verliet de stad en kwam naar

Juist tegenover een Samaritaansche kon Jezus vrijer uitspreken. Dat Hij een vreemdelinge zoozeer bevoorrechte, is zeker merkwaardig, maar zou Hij later ook tegenover de Kananeesche vrouw, die zelfs een heidin was, niet van zijn gewone gedragslijn afwijken? Dat Hij tegenover de Samaritanen niet ongunstig gestemd was, blijkt trouwens uit Lc. 10, 33; 17, 16.

27. — De leerlingen waren verwonderd, dat Jezus zich zoo lang met een vrouw onderhield, want dat was vooral een Rabbi niet waardig. Er was een spreuk, die luidde: „Houd geen lange gesprekken met een vrouw. Telkens als een man met een vrouw lange gesprekken houdt, trekt hij een ongeluk over zich af, houdt met de studie van de Thora op en komt ten slotte in de hel.” Op straat mocht men zelfs niet met zijn eigen vrouw spreken wegens het gepraat van de menschen. Toen R. José, de Galileër, eens op weg was, ontmoette hij de vrouw van R. Meïr en vroeg: „Langs welken weg gaat men naar Lydda?” De vrouw antwoordde: „Dwaze Galileër, hebben de geleerden niet gezegd, dat men niet veel met een vrouw moet spreken? Gij hadt moeten zeggen: Waar naar Lydda?” (Strack-Billerbeck II, blz. 438). — Ondanks hun verbazing en nieuwsgierigheid durfden de leerlingen Jezus toch niet vragen, welk verzoek Hij tot de vrouw gericht had, of wat Hij met haar besprak.

28—30. — De vrouw was meer onder den indruk van het gesprek, dan zij tot nu toe had laten blijken. Jezus' verklaring, dat Hij de Messias was, overweldigde haar zoozeer, dat zij de kruik in den steek liet en naar Sychar snelde. Al had zij geen berouw getoond en al was zij over Jezus' ernstige woorden lichtzinnig heengegleden, toch was zij nu eerlijk genoeg om zijn bovennatuurlijke kennis bekend te maken. Zij beleed zelfs nederig, dat Hij van geheel haar zondig gedrag op de hoogte was. Duidt de vragende vorm „Is Hij misschien ook de Christus?” op een twijfel der vrouw? Misschien wilde zij een positieve verklaring vermijden om geen tegenspraak uit te lokken. Zij uitte dan haar geloof in een eenigszins weifelenden vorm en liet de beoordeeling aan haar stadgenooten over, opdat dezen gemakkelijker haar overtuiging zouden overnemen. Vooral een vrouw moet bij zulke gelegenheden bescheiden zijn, wil zij haar doel bereiken. Haar verhaal maakte in elk geval zooveel indruk, dat vele inwoners aan haar uitnoodiging gevolg gaven en tot Jezus gingen.

31—33. — De leerlingen waren uitgegaan om voedsel te koopen (v. 8). Het is dus heel natuurlijk, dat zij aanstonds bij hun terugkomst Jezus uitnoodigden om te eten. De Zaligmaker was echter zoozeer door de uitoefening van zijn zending in beslag genomen, dat Hij den lichamelijken honger niet meer voelde, en daarom weigerde Hij het voedsel aan te nemen. Het geheimzinnige woord over de spijze, welke zijn leerlingen niet kenden, moest hun

Hem toe. — 31. Intusschen noodigden de leerlingen Hem uit en zeiden: Rabbi, eet. 32. Maar Hij zeide hun: Ik heb een spijs te eten, welke gij niet kent. 33. De leerlingen zeiden dan tot elkander: Zou iemand Hem iets te eten gebracht hebben? 34. Jezus zeide hun: Mijn spijs is den wil te doen van Hem, die Mij gezonden heeft, en zijn werk te voltooien. 35. Zegt gij niet: Nog vier maanden, en dan komt de oogst? Welnu, Ik zeg u: Slaat uw oogen op en ziet naar de velden;

weetgierigheid opwekken. Zoo had Jezus tot Nicodemus gesproken over de nieuwe geboorte en tot de Samaritaansche vrouw over het levend water. Maar ook de leerlingen begrepen Jezus' beeldspraak niet. Dat iemand Hem voedsel zou gebracht hebben in hun afwezigheid, vinden zij onwaarschijnlijk; maar het was de eenige uitleg, welken zij van zijn gezegde konden geven. Zoo begrepen zij later ook het woord over het zuurdeeg der Farizeeën en Sadduceeën verkeerd (Mt. 16, 7).

34. — Jezus verklaart nu, welke die spijs is. Het is een geestelijk voedsel, namelijk de vervulling van Gods wil. God heeft Hem gezonden met een bepaalde zending en Jezus kent geen ander doel dan die zending te vervullen. Dat is zijn dagelijksch brood, de bron van geestelijke kracht, welke geheel zijn leven en al zijn daden bezielt. Zijn honger naar dat geestelijk voedsel is zóó hevig, dat Hij den lichamelijken honger vergeet. De vervulling van Gods wil is altijd het richtsnoer van Jezus' leven, maar op dit oogenblik heeft Hij een bepaald werk te voltooien; dat is het werk, dat Hij begonnen is in de ziel van de Samaritaansche vrouw.

35. — De woorden: Nog vier maanden, en dan komt de oogst, worden soms opgevat als een aan de leerlingen bekend spreekwoord. Daar er tusschen het zaaien en het oogsten in Palestina ongeveer vier maanden verlopen, zou dit spreekwoord beteekenen: Men kan sommige dingen niet forceeren, maar men moet geduld oefenen. Wanneer de landbouwer het zaad heeft uitgestrooid, dan moet hij verder geduldig den oogst afwachten. Dit spreekwoord werd ook overgebracht op den geestelijken omkeer der menschen (vgl. Mc. 4, 26—29). Deze omkeer kon alleen langzaam en geleidelijk geschieden. Jezus echter wijst zijn leerlingen op de velden rondom, waarop het graan reeds te rijpen staat, en zegt: „Slaat uw oogen op en ziet naar de velden; zij staan reeds wit voor den oogst.” De rijpe korenvelden zijn dan voor Jezus het beeld van de naderende Samaritanen, wier harten rijp zijn voor de bekeering. Wanneer deze uitleg juist is, dan heeft het gesprek van Jezus met de Samaritaansche vrouw in April of begin Mei plaats gehad. — Veel waarschijnlijker lijkt echter de verklaring, welke de woorden: Nog vier maanden, en dan komt de oogst, niet opvat als een spreekwoord, maar als een werkelijk feit. Wanneer de leerlingen de omringende velden met het even opschietende graan bezien, dan zeggen zij terecht: Het duurt nog vier maanden, voordat de oogst komt. Men is dus in de maand December of Januari. Maar Jezus noodigt hen uit om beter toe te zien. Daar nadert een groote schaar van Samaritanen om naar zijn prediking te komen luisteren. Dat is een geestelijke oogst, welken Jezus moet binnenhalen, een oogst, welke veel sneller rijpt is dan het op het veld groeiende graan. Het zaadje, dat Jezus heeft uitgestrooid in het hart der Samaritaansche vrouw, heeft reeds vruchten voortgebracht.

zij staan reeds wit voor den oogst! 36. De maaier ontvangt loon en verzamelt vrucht voor het eeuwige leven, zoodat zaaier en maaier zich samen verheugen. 37. Want hierin wordt het spreekwoord bevestigd, dat de eene zaait en de andere maait. 38. Ik zond u uit om te oogsten, waarvoor gij u niet de minste moeite hebt gegeven; anderen hebben gezwogen, en gij hebt hun werk (slechts) overgenomen.

36. — Sommigen (Zahn, Tillmann) meenen, dat Jezus met den zaaier God, met den maaier zich zelve bedoelt. God heeft de zielen van de Samaritanen voorbereid door hun een gewillige en geloovige gezindheid te geven; het is Jezus, die Gods werk voltooit. Beiden nu verheugen zich over het feit, dat hun arbeid zulke heerlijke vruchten draagt. In v. 37 zou Jezus dan nederig bekennen, dat het voornaamste werk gedaan is door zijn hemelschen Vader en dat Hij slechts de vruchten daarvan oogst. — De traditioneele meening, welke deze verzen toepast op de apostelen en evangeliepredikers, verdient echter de voorkeur. Zij zijn het, die vruchten verzamelen voor het eeuwige leven, d.w.z. de menschen tot bekeering brengen en hen winnen voor het eeuwige leven. Zij zijn de maaiers, die zich met recht verheugen en het loon voor hun arbeid ontvangen. Zij mogen echter niet vergeten, dat hun werk voorbereid is door de zaaiers en dat dezen eveneens reden hebben om zich te verheugen. Het werk van deze laatsten is immers ondankbaarder, omdat zij geen resultaten zien.

37. — Door de voortdurende invallen van vijandige stammen kwam het vaak genoeg voor, dat de landbouwer de vruchten van zijn akker niet oogstte. Hij had zijn land met veel moeite bewerkt en het zaad uitgestrooid; maar wanneer het graan rijp was, kwam de vijand en roofde alles weg. Als een der straffen van God gold dan ook: „Gij zult vergeefs uw zaad uitstrooien; uw vijanden zullen het eten” (Lev. 26, 16; vgl. ook Job 31, 8; Is. 65, 22; Mich. 6, 15). Het spreekwoord: de eene zaait, de andere maait, wilde dus zeggen, dat de mensch niet altijd de vruchten van zijn arbeid plukt. Dat is ook van toepassing op de prediking van het Evangelie. Niet altijd zal de prediker, die het goede zaad in de harten heeft uitgestrooid, de vruchten van zijn moeite zien; menschelijkerwijze moet hij zijn werk als een totale mislukking beschouwen. Na hem echter komt een ander, die dezelfde menschen zonder eenige moeite bekeert. Zooals de maaier niet moet denken, dat hij het geheele werk gedaan heeft, zoo moet ook de prediker, die met vrucht het Evangelie verkondigt, zich zelf niet alle verdiensten toeschrijven. Hij moet met dankbaarheid denken aan zijn voorgangers, die hem den weg hebben geëffend. Deze laatsten hebben zelfs meer verdiensten, omdat hun arbeid moeilijker en ondankbaarder was. Dit verklaart Jezus in het volgende vers.

38. — Jezus vermaant zijn leerlingen om zich niet te verhoovaardigen, wanneer zij succes hebben bij hun prediking. Wel ligt hun eigenlijke zending nog in de toekomst, maar onder Jezus' leiding hebben zij toch reeds hun taak begonnen (vgl. v. 2). Zij moeten de vruchten van hun arbeid niet aan zich zelf toeschrijven; want Jezus heeft hen niet gezonden om te zaaien, maar om te maaien. De oogst is rijp. Zij mogen niet vergeten, dat hun werk door de zaaiers is voorbereid. Wie zijn die zaaiers? Daaronder

— 39. Vele Samaritanen uit die stad geloofden in Hem, om het woord van de vrouw, die getuigde: Hij heeft mij alles gezegd, wat ik gedaan heb. 40. Toen dan de Samaritanen bij Hem kwamen, nodigden zij Hem uit, bij hen te blijven. En Hij bleef daar twee dagen. 41. En nog veel meer geloofden er om zijn woord. 42. En zij zeiden tot de vrouw: Nu gelooven wij niet meer om uw zeggen; want zelf hebben wij gehoord, en wij weten, dat Deze waarlijk de Verlosser der wereld is.

is op de eerste plaats God, die door zijn genade de harten heeft voorbereid, en vervolgens Moses en de profeten, die in de voorafgaande eeuwen de goddelijke waarheden leerden en het Godsrijk aankondigden. Wanneer de leerlingen later zonder al te groote moeite bekeeringen maken, dan moeten zij daaraan denken; dat zal hen tot bescheidenheid stemmen. Zij hebben een taak overgenomen, waarvan het moeilijkste deel reeds door anderen gedaan is.

39. — Hoe waar Jezus' woord was, blijkt uit het gedrag der Samaritanen. Zij geloofden in Jezus, enkel op het zeggen der vrouw, al was hun geloof nog onvolmaakt. Er was dus weinig noodig om de vrucht der bekeering in hun harten te doen rijpen. Zij waren voorbereid door Gods genade en door de godsdienstige tradities hunner voorvaderen. Het getuigenis eener zondares was voldoende om het geloof in hen te doen ontwaken.

40. — Hun geloof uit zich in het verzoek, dat Jezus bij hen moge blijven. Zij zien in Hem een profeet en willen door Hem onderricht worden. Hoe geheel anders zullen zich later de Gadarenen gedragen (Mt. 8, 34)? Ofschoon Jezus slechts op doorreis naar Galilea is, blijft Hij toch twee dagen bij hen. Evenals de Kananeesche vrouw (Mt. 15, 28) doen de Samaritanen door hun geloof Jezus van zijn gewone gedragslijn afwijken.

41—42. — Jezus' prediking voltooit het werk der vrouw. Niet alleen groeit het getal van hen, die gelooven, maar hun geloof wordt ook versterkt. Jezus immers is de eenige, volstrekt geloofwaardige getuige, zooals de proloog zeide (1, 18). Daartegenover zinkt het getuigenis der vrouw in het niet. De Samaritanen kunnen dan ook niet nalaten haar te verzekeren, dat haar getuigenis door dat van Jezus overbodig geworden is. — Dat Jezus de verlosser is, vinden wij in de synoptische evangeliën enkel bij Lc. (2, 11; vgl. Hand. 5, 31; 13, 23); verder bij Joa. (hier en 1 Joa. 4, 14), bij Petrus (2 Petr. 1, 1. 11; 2, 20; 3, 2. 18) en bij Paulus (Eph. 5, 23; Phil. 3, 20; 1 Tim. 2, 3 enz.). De belijdenis, dat Jezus de verlosser der wereld is, klinkt zeker vreemd in den mond van de pasbekeerde Samaritanen. Daarom denkt Lagrange aan de mogelijkheid, dat Joa. hen op zijn manier laat spreken; de evangelist zou hun geloovige stemming hebben vertolkt door een uitdrukking, welke met zijn eigen geloofskennis overeenstemt. Wij mogen echter niet vergeten, dat de Joden den Messias beschouwden als dengene, die hen van het juk der Romeinen moest verlossen. Het zou dus niet te verwonderen zijn, wanneer ook de Samaritanen den Messias een verlossende taak toeschreven. Daar zij onder heidenschen invloed stonden, dachten zij niet zoo eng-nationaal als de Joden, zoodat het wel mogelijk is, dat zij de zending van den Messias tot de wereld, d.w.z. tot alle menschen, uitstrekten. Bovendien hoeven wij niet aan te nemen, dat zij de volle draagkracht van hun belijdenis beseften.

Historische waarheid van het verhaal der Samaritaansche vrouw. — Vaak wordt aan dit verhaal enkel een symbolische en dogmatische waarde toegekend. De evangelist zou hebben willen leeren, dat de christelijke godsdienst zuiver geestelijk is en moet bevrijd worden van alle nationale en locale belemmering. De Samaritanen zouden de heidenen voorstellen, de vrouw het Samaritaansche volk. Dat zij in Jezus geloofden, terwijl de Joden ongeloovig bleven, is een symbool van de verwerping der Joden en van de roeping der Samaritanen en heidenen. De vijf rechtmatige mannen, welke de Samaritaansche vrouw had, zouden een toespeling zijn op 4 Kon. 17, 30 vlg.; daar wordt verhaald, dat de vijf volken, welke door de Assyriërs naar het land Israël werden overgeplant, hun goden meebrachten. De vijf rechtmatige mannen stellen de heidensche godheden voor, welke de Samaritanen vroeger vereerden, terwijl degene, met wien de vrouw nu samenleeft, Jahwe zou zijn. Ook beroept men zich op het z.g. gekunstelde karakter van het gesprek. Evenals in zijn onderhoud met Nicodemus begint Jezus met een geheimzinnige beeldspraak, welke door de vrouw verkeerd verstaan wordt; Jezus' verdere verklaring wordt telkens door een nieuw misverstand van den kant der vrouw gevolgd (vgl. W. Heitmüller, *Das Johannesevangelium*, blz. 80 vlg.). — Wij antwoorden daarop, dat het verhaal alleen reeds om zijn aanschouwelijkheid en zijn tot in de kleinste bijzonderheden afdalende uitvoerigheid geen symbolisch karakter draagt. Zelfs Heitmüller moet toegeven, dat het verhaal der Samaritaansche vrouw, in tegenstelling met menig ander verhaal van Joa., met groote zorgvuldigheid en aanschouwelijkheid is uitgewerkt. De doorreis door Samaria, Jezus' vermoeidheid, zijn neerzitten op den rand van den put, zijn ontmoeting met de Samaritaansche vrouw, de afwezigheid der leerlingen enz. zijn aan het leven ontleende trekken. Ook de locale en historische bijzonderheden, Sychar, de Jakobsput, de Garizim, de vijandschap van Joden en Samaritanen, geven aan het verhaal een betrouwbaar karakter. Dat de Samaritanen de heidenen zouden voorstellen, terwijl de vrouw een symbool zou zijn van het Samaritaansche volk, is tegenspraak. Evenmin kunnen wij aannemen, dat de vijf mannen de vroegere goden der Samaritanen symboliseeren; want al worden in 4 Kon. 17, 30 vlg. vijf heidensche volken opgenoemd, de daar vermelde goden zijn niet vijf, maar zeven in getal. Dat het Samaritaansche volk nu met Jahwe als het ware in een ongeoorloofde verhouding zou leven, is een weerzinwekkende voorstelling, welke Joa. niet kan bedoeld hebben. Het is waar, dat Jezus' gesprek met de Samaritaansche vrouw (v. 7—26) en met de leerlingen (v. 31—37) wat den ontwikkelingsgang betreft sterk herinnert aan zijn onderhoud met Nicodemus. Maar lag het niet in de natuur der zaak, dat Jezus tegenover mensen, die weinig begrip hadden voor het nieuwe Godsrijk, een of andere beeldspraak gebruikte om hun weetgierigheid te prikkelen en dan van hun misverstand of tegenspraak profiteerde om langzamerhand de waarheid te onthullen? Vinden wij daarvan ook geen voorbeelden bij de synoptici (vgl. Mt. 16, 6)? Zooals wij trouwens in de verklaring gezien hebben, heeft het gesprek met de Samaritaansche vrouw en met de leerlingen een zeer natuurlijk verloop. Vooral de vrouw maakt volstrekt niet den indruk van een gefantaseerde persoonlijkheid. Zij is echt een vrouw van vleesch en bloed, wier karakter wij uit haar woorden kunnen beluisteren. Haar oppervlakkig gepraat, waarmee zij het gesprek tracht af te leiden, de handige wijze, waarop zij haar innerlijke gevoelens verbergt, haar geprikkelde stemming

43. Na die twee dagen ging Jezus van daar weg naar Galilea.
 44. Jezus zelf immers getuigde, dat een profeet in zijn eigen vader-

tegenover den vreemdeling, haar ironie en hooghartigheid, welke plotseling omslaan in ernst en oprechte toewijding, typeeren haar als een markante persoonlijkheid. De overige z.g. onwaarschijnlijkheden van het verhaal (bijv. dat Jezus zich als den Messias openbaart, dat de Samaritanen Hem den verlosser der wereld noemen), hebben wij reeds in de verklaring behandeld. — Van den Bergh van Eysinga (*Indische Einflüsse auf evangelische Erzählungen*, Göttingen 1904, blz. 47 vlgg.) leidt het verhaal van Joa. af uit de Boeddhistische literatuur. Zoo wijst hij op de ontmoeting tusschen Ananda, een leerling van Boeddha, en een jong meisje. Na een langen tocht ontmoette Ananda het meisje, dat bezig was water te putten, en vroeg haar te drinken. Maar het meisje, dat uit de verachte kaste Matanga was, weigerde, omdat zij vreesde den leerling van Boeddha te verontreinigen. Ananda antwoordde: „Mijn zuster, ik vraag niet naar uw kaste of naar uw familie, maar ik vraag u enkel water, als gij er mij kunt geven.” Het meisje vatte een hopelooze liefde voor Ananda op en werd ten slotte door Boeddha bekeerd. De overeenstemming tusschen beide verhalen is echter zóó vaag, dat zelfs C. Clemen (*Religionsgeschichtliche Erklärung des N. T.*, Giessen 1908, blz. 279) geen afhankelijkheid aanneemt.

6. De genezing van den zoon van den beambte, 4, 43—54.

43—44. — Jezus bleef niet langer dan twee dagen in Sychar, omdat zijn zending op de eerste plaats de verloren schapen van het huis Israël gold (Mt. 15, 24); een langer verblijf bij de verachte Samaritanen zou trouwens de Joden tegen Hem ingenomen hebben. Zooals het woordje „immers” aanduidt, geeft v. 44 de reden aan, waarom Jezus naar Galilea ging. Hij ging naar Galilea, omdat het nu eenmaal een erkend feit is, dat een profeet in zijn eigen vaderstad geen aanzien heeft. Dat Jezus daarvan „getuigde”, wil niet zeggen, dat Hij toen dit spreekwoord woordelijk aanhaalde. Het woord „getuigen” heeft hier de beteekenis van „ondervinden” (vgl. F. Zorell, *Novi Testamenti Lexicon graecum*, blz. 343). Jezus kon uit ondervinding getuigen (wij zouden zeggen: Hij kon er van meespreken), dat een profeet in zijn vaderstad niet geëerd wordt. Uit den samenhang zou men afleiden, dat met Jezus’ vaderland hier J u d e a bedoeld wordt. Hij had immers Judea, waar Hij inderdaad slecht ontvangen werd (2, 23—25), verlaten en trok nu naar Galilea, waar men Hem vriendelijk opnam (v. 45). Judea kon in zekeren zin als Jezus’ vaderland gelden, omdat Hij daar geboren was en zijn ouders Bethlehem als de stad hunner herkomst beschouwden (vgl. Lc. 2, 4 vlg.). — Tegen deze meening kan men echter doen gelden, dat ook Joa. Nazareth en Galilea als Jezus’ vaderstad en vaderland beschouwt (vgl. 1, 46; 7, 3. 41. 52; 18, 5. 7; 19, 19). Het Grieksche woord „patris” beteekent niet alleen vaderland, maar ook vaderstad. Het is daarom meer in overeenstemming met de synoptici en zelfs met Joa., wanneer wij v. 44 beschouwen als een toespeling op Jezus’ bezoek aan Nazareth. De Zaligmaker ondervond bij die gelegenheid de vijandige stemming zijner stadgenooten (Mt. 13, 57; Mc. 6, 4; Lc. 4, 24). Ofschoon Nazareth in Galilea lag, schijnt Joa. toch een tegenstelling tusschen beide te maken. De zin is: Toen Jezus Sychar verlaten had, trok Hij niet naar Nazareth, maar ging

stad geen aanzien geniet. 45. Toen Hij dan in Galilea kwam, namen de Galileërs Hem (vriendelijk) op, daar zij alles hadden gezien, wat Hij te Jerusalem gedurende het feest had gedaan; ook zij immers waren naar het feest gegaan. — 46. Hij kwam dan opnieuw in Kana van Galilea, waar Hij het water in wijn had veranderd. Nu was daar een hofbeambte, wiens zoon ziek lag te Kapharnaüm. 47. Toen deze vernam, dat Jezus uit Judea naar Galilea gekomen was, ging hij naar Hem toe en verzocht Hem af te komen en zijn zoon te genezen; want die lag op sterven. 48. Maar Jezus zeide hem: Als gij geen teekenen en wonderen ziet, gelooft gij niet.

predikend rond door Galilea; want Hij ondervond, dat Hij in zijn vaderstad niet als profeet erkend werd. Deze verklaring stemt overeen met de synoptici, die uitdrukkelijk verhalen, dat Jezus bij het begin van zijn prediking in Galilea, zijn woonplaats van Nazareth naar Kapharnaüm overbracht (Mt. 4, 13).

45. — Jezus werd door de Galileërs vriendelijk opgenomen, maar de reden, welke daarvan wordt aangegeven, maakt deze gunstige stemming eenigszins verdacht. De vele pelgrims, die bij het laatste Paaschfeest te Jerusalem geweest waren, hadden de wonderen gezien, welke Hij daar gedaan had (vgl. 2, 23). Het was dus de zucht naar wonderen, welke hen tot Jezus dreef (vgl. v. 48).

46. — Wa a r o m Jezus opnieuw in Kana kwam, zegt Joa. niet. Hij maakt er wel opmerkzaam op, dat dit tweede Galileïsche wonder plaats had in dezelfde stad, waar het eerste geschiedde (vgl. 2, 11). De man, die tot Jezus kwam, wordt in het Grieksch „basilikos” genoemd. Dit woord, dat „koninklijk” beteekent, duidt een beambte aan, die aan den persoonlijken dienst van den koning verbonden was. Zonder twijfel behoorde hij tot het hof van Herodes Antipas, die eigenlijk slechts tetrarch was, maar door den volksmond koning genoemd werd (vgl. Mt. 14, 9). De Vulgaat vertaalt dus onjuist, wanneer zij spreekt van een „regulus”, een koninkje. Wij mogen met zekerheid aannemen, dat de man een J o o d was. Had Jezus dit wonder gedaan voor een heiden, dan zou de evangelist dit zonder twijfel vermeld hebben (vgl. Mt. 8, 10—12; 15, 24).

47. — De zoon van den hofbeambte was zwaar ziek en lag op sterven. Te Kapharnaüm, waar hij woonde, hoorde de beambte, dat Jezus uit Judea naar Galilea gekomen was, en hij vernam tevens, dat Hij zich thans te Kana bevond. Misschien was hij te Jerusalem getuige geweest van Jezus' wonderen, maar in elk geval had hij daarvan hooren verhalen. Hij was overtuigd, dat de Zaligmaker zijn zoon kon genezen, maar hij dacht niet aan de mogelijkheid van een genezing op afstand. Daar Kana hooger lag dan Kapharnaüm, gebruikt de evangelist het woord „af dalen” of „af komen”.

48. — Jezus spreekt in den tweeden persoon meervoud: Als gij, Joden, geen teekenen en wonderen ziet, gelooft gij niet. Hij beschouwt den honderdman dus als een van die vele Joden, die alleen daarom tot Hem komen en in Hem gelooven, omdat Hij wonderen doet (vgl. 2, 18. 23; 3, 2). De wonderen werden wel door Jezus gedaan om zijn zending te bewijzen; maar wanneer het geloof zich tot de wonderen beperkte, dan bleef

49. De hofbeambte sprak tot Hem: Heer, kom af, voordat mijn kind sterft. 50. Jezus zeide hem: Ga heen, uw zoon leeft! De man geloofde het woord, dat Jezus hem gezegd had, en ging heen. 51. Maar terwijl hij reeds op weg was, kwamen zijn dienaars hem tegemoet en zeiden: Uw kind leeft! 52. Hij vroeg hen nu, op welk uur zijn beterschap was ingetreden. Zij zeiden Hem: Gisteren, op het zevende uur,

het uiterlijk en minderwaardig en moest telkens door nieuwe wonderen gevoed worden. Daarom prees Jezus het sterke geloof van degenen, die niet zagen en toch geloofden (20, 29). Doordat de Joden uitsluitend in Hem den wonderdoener zochten, zouden zij later den lijdenden en stervenden Messias verwerpen.

49. — De hofbeambte laat zich niet ontmoedigen, maar herhaalt nog dringender zijn bede. Deze klinkt als een noodkreet: Heer, er is geen tijd te verliezen. Kom af, want mijn zoon kan ieder oogenblik sterven!

50. — Jezus verhoort den hofbeambte: „Ga heen, uw zoon leeft!” Daar hier niet sprake is van een doode, maar van een zieke, beteekent het woord „leven” hetzelfde als „gezond zijn”. De Zaligmaker gaat niet mee naar Kapharnaüm, maar verricht de genezing op afstand om het geloof van den hofbeambte te verdiepen. Hij moet nu immers met Jezus’ verzekering genoeg nemen en Hem gelooven op zijn woord. De hofbeambte doorstaat de proef en gaat met geloovig vertrouwen naar huis.

51—52. — Onderweg reeds komen hem zijn dienaars tegemoet met de blijde boodschap, dat zijn zoon genezen is. De vraag, op welk uur dit geschied is, wordt den vader niet ingegeven door den twijfel, of er wel verband bestaat tusschen de genezing en Jezus’ woord; er wordt immers in v. 50 uitdrukkelijk gezegd, dat hij in Jezus’ woord geloofde. Ook zonder deze veronderstelling is deze vraag volkomen natuurlijk. Wel blijkt uit v. 52, dat het antwoord der dienaars zijn geloof versterkt. — Er blijft echter een moeilijkheid op te lossen. Wanneer het onderhoud met Jezus op het zevende uur (één uur in den namiddag) plaats had, waarom keerde de hofbeambte dan eerst den volgenden dag naar Kapharnaüm terug? De afstand van 33 K.M. had hij in den namiddag nog kunnen afleggen en de ziekte van zijn zoon moest hem toch geen oogenblik doen talmen. Daarop antwoorden wij, dat het uitstel van zijn terugkeer goed kan verklaard worden. De hofbeambte was zonder twijfel niet te voet gekomen, maar op een wagen, en vergezeld door dienaars. Daar de weg van Kapharnaüm naar Kana sterk klimt, was de tocht van den voormiddag zeer vermoeiend geweest, zoodat men besloot dien dag in Kana te blijven. Trouwens de hofbeambte geloofde in Jezus’ woord en was dus niet meer ongerust omtrent zijn zoon. Ook de dienaren vertrokken eerst den volgenden dag uit Kapharnaüm, omdat zij, de reden van de plotselinge beterschap niet kennend, wilden zien, of deze van blijvenden aard was. Daar beide groepen ’s morgens vroeg vertrokken, ontmoetten zij elkander halverwege. De moeilijkheid verdwijnt geheel en al, wanneer men „gisteren” zou kunnen opvatten volgens de Joodsche berekening, welke den nieuwen dag laat beginnen met zonsondergang. Men heeft dan slechts te veronderstellen, dat het gesprek tamelijk laat op denzelfden dag plaats had.

heeft de koorts hem verlaten. 53. De vader erkende, dat dit het uur was, waarop Jezus hem gezegd had: Uw zoon leeft, en hij geloofde, hij en heel zijn gezin. 54. Dit was het tweede wonder, dat Jezus deed, terwijl Hij van Judea naar Galilea kwam.

53. — Dat het tijdstip der genezing samenviel met dat, waarop Jezus gezegd had: Uw zoon leeft!, bevestigde den hofbeambte in zijn geloof. Het was ook aan zijn geloofsovertuiging te danken, dat heel zijn gezin in Jezus geloofde. Daar Joa. ook de bekeering van zijn gezin (vrouw, kinderen en dienaren) vermeldt, kunnen wij veronderstellen, dat het huis van den hofbeambte bij de eerste Christenen bekend was als een centrum van geloofsverbreiding. De bekeering van voornamen personen, zooals deze man was, moet wel een bijzonderen invloed gehad hebben.

54. — Dit was niet Jezus' tweede wonder absoluut genomen, want Hij had ook wonderen gedaan in Jerusalem (2, 23). Het was het tweede wonder, dat Jezus deed, terwijl Hij van Judea naar Galilea kwam. In v. 46 wees Joa. op de merkwaardige omstandigheid, dat ook dit tweede wonder te Kana plaats had. De evangelist spreekt zoo uitdrukkelijk van het eerste (2, 11) en het tweede wonder, omdat hij wil te kennen geven, dat het openbare en algemeene optreden van Jezus als prediker en wonderdoener nog niet begonnen was. De verhaalde gebeurtenissen hebben dus plaats gehad vóór het tijdstip, waarop de synoptici de Galileïsche werkzaamheid laten beginnen.

De historische waarde van dit verhaal. — Men (bijv. Loisy) heeft beweerd, dat dit verhaal gevormd is in navolging van de genezing van den knecht van den honderdman (Mt. 8, 5—13; Lc. 7, 1—10) of dat de twee verhalen hetzelfde feit bedoelen. Er is zeker eenige overeenkomst. In beide gevallen is degene, die het wonder vraagt, een persoon van betekenis; de zieke verblijft te Kapharnaüm en de genezing heeft plaats op afstand. Maar de overige bijzonderheden wijken zeer sterk van elkaar af. De honderdman is een heiden, terwijl de hofbeambte hoogstwaarschijnlijk een Jood is. De eerste vraagt de genezing van zijn knecht, de tweede van zijn zoon. De eerste ontmoet Jezus in Kapharnaüm, terwijl de tweede Hem opzoekt in Kana. De eerste overtreft door zijn levendig geloof de Joden, terwijl de tweede wordt voorgesteld als het type van die Joden, die wonderen moeten zien om te gelooven. Er is dus geen sprake van, dat de twee verhalen identiek zouden zijn. Joa., die omtrent de voorbereiding van Jezus' openbaar optreden zeer goed op de hoogte is, heeft zonder twijfel een nieuw feit willen verhalen; en op zijn gezag mogen wij de historische waarheid daarvan veilig aannemen. — Anderen (bijv. Fiebig, *Jüdische Wundergeschichten des neutest. Zeitalters*, Tübingen 1911, blz. 19 vlg.) verwijzen naar een verhaal in den Talmud, dat als volgt luidt: „Eens werd een zoon van Rabban Gamliël (omtrent 90 n. Chr.) ziek. Deze zond twee leerlingen tot R. Chanina ben Dosa, dat hij om erbarming voor hem zou bidden. Toen deze hen zag, ging hij naar de bovenkamer en bad voor hem om erbarming. Toen hij naar beneden kwam, zeide hij tot hen: Gaat, want de koorts heeft hem verlaten. Zij zeiden tot hem: Zijt gij dan een profeet? Hij antwoordde hun: Ik ben geen profeet en geen profetenzoon; maar zoo heb ik (uit de overlevering) geleerd: Als mijn gebed uit mijn mond vloeit (zonder moeite), dan weet ik, dat hij (voor wien

5. 1. Daarna was er een feest der Joden en Jezus ging op naar

ik bad) aangenomen is; zoo niet, dan weet ik, dat hij verworpen is. Zij keerden toen terug en teekenden zich schriftelijk dat uur op. Toen zij bij Rabban Gamliël kwamen, sprak hij tot hen: Bij den tempeldienst! gij hebt niet te weinig en niet te veel gezegd; juist zoo is het gebeurd: Op dat uur verliet hem de koorts en vroeg hij om water te drinken" (vgl. Strack-Billerbeck II, blz. 441). Wanneer wij beide verhalen vergelijken, dan zien wij eenige oppervlakkige gelijkenis, maar tevens een zeer diepgaand verschil. De Talmud verhaalt een gebedsverhooring, terwijl Joa. een echt wonder bedoelt. De overeenkomst (de koorts, de genezing op afstand, het vaststellen van het uur der genezing) kan heel goed toevallig zijn. Wil men echter een afhankelijkheid aannemen, dan is het verhaal van den Talmud eerder afhankelijk van Joa., dan omgekeerd. De Rabbijnsche vertelling maakt immers deel uit van een verzameling, welke eerst in de 5de of 6de eeuw n. Chr. ontstond.

III. De tweede reis naar Jerusalem, 5, 1—6, 71.

Bij het tweede bezoek aan Jerusalem treedt de vijandschap der Joodsche overheden veel sterker aan het licht; zij trachten reeds Jezus te dooden. De strijd van de duisternis tegen het licht, welke in den proloog werd aangekondigd, is al in vollen gang. De aanleiding daartoe is niet, zooals bij het eerste bezoek, een optreden tegen bestaande misbruiken (de tempelreiniging), maar de genezing van een zieke. Daar Jezus hem beveelt, zijn rustbed te dragen, wordt Hij van schending der Sabbatrust beschuldigd. De kleingeestigheid en de kwaadwilligheid der Joden worden door dit feit scherp in het licht gesteld. Daartegenover staat Jezus als het licht der wereld, dat de duisternis tracht te overwinnen. Hij openbaart zich als den Zoon Gods, die in wezen en macht gelijk is aan den Vader. Daar de Joden Jezus' getuigenis afwijzen, kondigt Hij de verrijzenis en het oordeel aan, waarbij de ongeloofigen hun verdiende straf zullen ontvangen. Maar voorloopig stelt de Zaligmaker nog steeds pogingen in het werk om de hardnekkigen te winnen. Wanneer zij zijn getuigenis niet aannemen, dat zij dan gelooven op het getuigenis van Joannes of op dat van den hemelschen Vader! Zelfs Moses, op wien zij zich tegen den Zaligmaker beroepen, treedt als aanklager tegen de ongeloofige Joden op.

1. De genezing van den lamme, 5, 1—9a.

1. — Het is weer moeilijk te zeggen, van welk feest Joa. hier spreekt. Wanneer de lezing van sommige handschriften: Daarna was het feest der Joden, oorspronkelijk was, dan zou men tot het Paaschfeest kunnen besluiten; want dit speelde in Jezus' leven zeker de voornaamste rol. De lezing „een feest" is echter veel waarschijnlijker, zoodat men tot de conclusie moet komen, dat Joa. het feest in kwestie niet nader heeft willen bepalen. Onder de exegeten heerscht dan ook de grootste oneenigheid. Sommigen spreken van het Paaschfeest (Knabenbauer, Calmes), anderen van het Loofhuttenfeest (Zahn), nog anderen van het Pinksterfeest (Lagrange), of van een der kleinere feesten: het Purimfeest (Schanz) of het feest der bazuinen (Durand). Uit dit overzicht blijkt duidelijk, dat er geen afdoende redenen voor een of andere meening geldend kunnen gemaakt worden. Wanneer men

bedenkt, dat Joa. de overige feesten telkens met name noemt (2, 13; 6, 4; 7, 2; 10, 22; 11, 55), terwijl hij hier onbepaald spreekt van een feest, dan is men geneigd tot het vermoeden, dat het geheugen hem daaromtrent in den steek heeft gelaten. Het is immers best mogelijk, dat de evangelist zich dit bezoek aan Jerusalem herinnerde, maar niet meer wist, bij welk feest het plaats had.

De duur van Jezus' openbaar leven. — Hier dient ook de kwestie besproken te worden, hoelang het openbaar leven van Jezus duurde. Bij een eerste lezing wekken de synoptici den indruk, dat Jezus slechts één jaar in Galilea gepredikt heeft en daarna, bij het Paaschfeest, naar Jerusalem ging, waar Hij ter dood gebracht werd. Ook in dit opzicht heeft Joa. de andere evangeliën aangevuld. Zonder eenigen twijfel vermeldt hij in Jezus' openbaar leven drie Paaschfeesten: het Paaschfeest, dat volgde op het wonder te Kana (2, 13), het Paaschfeest na de eerste broodvermenigvuldiging (6, 4) en het Paaschfeest van Jezus' lijden en dood (11, 55). Dus zonder eenigen twijfel heeft Jezus' openbaar leven minstens twee en een half jaar geduurd. De meening van Belser (*Das Evangelium des heiligen Johannes*, blz. 196—206), die uit de teksten der H.H. Vaders tracht te bewijzen, dat in 6, 4 niet van een Paaschfeest (hij denkt aan het Loofhuttenfeest) sprake is, heeft geen verdedigers meer (zie de weerlegging daarvan bij Zahn, *Evangelium des Johannes*, blz. 719—723). Deze meening wordt afdoende weerlegd door den tekst van de handschriften en van de vertalingen, welke de vermelding van het Paaschfeest tot zekerheid maakt, en steunt enkel op de bewering, dat deze tijdsbepaling historisch niet mogelijk is. Deze bewering tracht men te bewijzen door de oud-christelijke traditie, dat Jezus' openbaar leven slechts één jaar duurde, welke bewering echter niet alleen met Joa., maar ook met de synoptici in strijd is. Het feit, dat Jezus' openbaar leven minstens twee en een half jaar duurde, kan men dus als zeker beschouwen. — Er zijn echter exegeten, die aan dezen tijdsduur nog één jaar toevoegen. Dit berust o.i. inderdaad op goede gronden. In 2, 13 vermeldt Joa. het eerste Paaschfeest. Het gesprek met de Samaritaansche vrouw heeft hoogst waarschijnlijk plaats in de daarop volgende maand December of Januari (zie de noot bij 4, 35). Wanneer nu de eerste broodvermenigvuldiging geschiedde korten tijd vóór een Paaschfeest (6, 4), dan kan daarmee niet het eerstvolgende Paaschfeest bedoeld zijn. Dit besluiten wij uit de volgende redeneering. Toen Jezus de Samaritaansche vrouw ontmoette, had Hij zijn Galileïsche werkzaamheid, waarmee de synoptici zijn openbaar leven openen, nog altijd niet begonnen. Toen Hij het wonder der eerste broodvermenigvuldiging verrichtte, stond Hij op het hoogtepunt van zijn messiaansche loopbaan, zooals blijkt uit de synoptici. Daaraan gingen immers vooraf het bezoek aan Nazareth, de roeping der vier eerste leerlingen, de wonderen in Kapharnaüm, de uitverkiezing der twaalf apostelen, de bergrede, het heen en weer trekken door Galilea, de doodenopwekking te Naïn, de zalving door de boetvaardige zondares, het gezantschap van Joannes den Dooper, het leeren in gelijkenissen, het verblijf in het land der Gadarenen met de daarop volgende opwekking van de dochter van Jäirus in Kapharnaüm, de uitzending en terugkeer der apostelen. Welnu, het is zeer onwaarschijnlijk, dat al deze gebeurtenissen in het tijdsverloop van December tot het daarop volgende Paaschfeest hebben plaats gehad. Daaruit besluiten wij dus, dat het in Joa. 6, 4 vermelde Paaschfeest niet het tweede,

Jerusalem. 2. Er is nu te Jerusalem, bij de Schaapspoort, een vijver, welke in het Hebreeuwsch Bethesda heet en vijf zuilengangen heeft.

maar het derde van Jezus' openbaar leven geweest is. Dit volgt ook uit de vergelijking van Joa. met Lc. De terugkeer van Jezus uit Judea naar Galilea, waarvan Joa. in 4, 3 spreekt, valt samen met Lc. 4, 14; deze terugkeer valt in de maand December of Januari na het eerste Paaschfeest. In 6, 1 verhaalt Lc., dat Jezus met zijn leerlingen wandelde door de rijpe korenvelden; daar het koren in Galilea in de maand Nisan nog niet rijp is, moet deze gebeurtenis na het tweede Paaschfeest hebben plaats gehad. Wanneer Lc. dan verder in 9, 11—17 de eerste broodvermenigvuldiging verhaalt, welke volgens Joa. 6, 4 korten tijd vóór het Paaschfeest geschiedde, dan moet dit wonder in den tijd van het derde Paaschfeest gesteld worden. — De meening, dat Joa. 6, 4 het derde Paaschfeest bedoelt, kunnen wij nog op een andere wijze bevestigen. Wanneer dit Paaschfeest het tweede is van Jezus' openbaar leven, dan moet het in 5, 1 vermelde feest tusschen December en het daarop volgende Paaschfeest vallen. Dit zou geen ander kunnen zijn dan het Purimfeest, dat in de maand Maart viel. Het Purimfeest had echter een zeer profaan karakter, zoodat het onwaarschijnlijk lijkt, dat Jezus bij gelegenheid daarvan naar Jerusalem ging. Wanneer men hfdst. 5 na hfdst. 6 plaatst, dan kan het feest van 5, 1 na het in 6, 4 vermelde Paaschfeest vallen, en zou het dus het Pinksterfeest kunnen zijn (Lagrange) of het Paaschfeest van 6, 4 (Prat, Jouön); maar waarom de volgorde der hoofdstukken veranderen, wanneer een meer voor-de-hand-liggende oplossing mogelijk is? Houdt men het Paaschfeest van 6, 4 voor het derde, dan heeft men voor het feest van 5, 1 keuze tusschen verschillende feesten.

2. — De lezingen loopen uit elkander. Vooreerst zijn er teksten, die den vijver „s c h a a p s v i j v e r” noemen en niet spreken van een schaapspoort (zoo ook de Vulgaat). Deze lezing dankt haar ontstaan aan het feit, dat de H.H. Vaders sinds Origenes den naam der poort aan den vijver hebben gegeven („piscina probatica”). De andere lezing, volgens welke de vijver bij de s c h a a p s p o o r t lag, is ongetwijfeld de juiste. Verder verschillen de teksten, wat betreft den H e b r e e u w s c h e n n a a m van den vijver. De voornaamste vormen zijn „Bèthsaida” (visschershuis), „Bèthesda” (huis van barmhartigheid) en Bèzatha (spleet of kloof). Lagrange geeft de voorkeur aan dezen laatsten vorm, omdat het nieuwe stadskwartier ten noorden van den tempel Bezetha of Bezatha heette; het was van de oude stad door een kunstmatige kloof gescheiden en had daaraan zijn naam ontleend. Buitengewoon verleidelijk is echter de vorm „Bethesda”, omdat de benaming „huis van barmhartigheid” met de bestemming van den vijver en van de omringende gebouwen zoo uitstekend overeenkomt. — De vijver met zijn vijf zuilengangen is teruggevonden bij de Kerk van de H. Anna, in de nabijheid van den burcht Antonia. De opgravingen hebben ook aangetoond, waarom Joa. spreekt van v i j f zuilengangen, wat op het eerste gezicht vreemd lijkt. De vijver was namelijk omringd door vier zuilengangen, terwijl een vijfde hem in twee gelijke helften verdeelde. In de nabijheid, ten noorden van den tempel, lag de schaapspoort (Neh. 3, 1. 32; 12, 39); zij werd misschien zoo genoemd, omdat langs deze poort de offerdieren naar den tempel werden gedreven. Toen Joa. zijn evangelie schreef, waren deze gebouwen verwoest;

3. In deze (zuilengangen) lag een groote menigte zieken, blinden, kreupelen, lammen, op de beweging van het water te wachten.
4. Want een engel des Heeren daalde van tijd tot tijd in den vijver af en bracht het water in beweging; wie dan het eerst, na de beweging van het water, daarin afdaalde, werd van zijn kwaal genezen, welke

hij gebruikt echter den tegenwoordigen tijd, omdat hij met zijn gedachten in het verleden leeft. — Ten slotte maken wij nog melding van de opvatting van F. M. Abel (*Jérusalem* II, blz. 669). Daar het bijvoegelijk naamwoord „probatikè” (afgeleid van „probaton”, schaap) zonder zelfstandig naamwoord staat, moet men dit aanvullen. Met de meeste exegeten hebben wij aangenomen, dat Joa. dacht aan het woord „pulè”, poort. Abel meent echter, dat deze ellipse in het Grieksch onmogelijk is, en beweert, dat de samenhang alleen het woord „kolumbèthra”, vijver, kan doen veronderstellen. Wij krijgen dan deze vertaling: Er is te Jerusalem, bij den schaapsvijver, een andere vijver, welke enz. Hij leidt daaruit af, dat daar twee vijvers waren, de eene bestemd voor het wasschen der offerdieren, de andere voor de zieken. Lagrange, die eerst ook deze meening hield (*Florilegium*, gewijd aan Markies M. de Vogüé, 1909), is in zijn commentaar op het Joa.-evangelie daarop teruggekomen. — Uitvoerige archeologische gegevens vinden wij in het boven genoemde werk van H. Vincent en F. M. Abel, *Jérusalem* II, blz. 669—677 en 685—698.

3—4. — Onder de overdekte zuilengangen van Bethesda lagen allerlei zieken op hun rustbedden, die door het water van den vijver genezen hoopten te worden. Het tweede deel van v. 3 „wachtend op de beweging van het water” en het geheele v. 4 ontbreken in vele handschriften, zoodat zij vaak als niet echt beschouwd worden. Het tweede deel van v. 3 staat echter tekstkritisch vaster dan v. 4. Ook onder de Katholieken zijn er verschillende exegeten, die v. 4 voor een latere toevoeging houden (Schanz, Calmes, Belser, Lagrange e.a.). Knabenbauer houdt v. 4 voor echt en beroept zich daarbij op v. 7, dat zonder v. 4 onbegrijpelijk zou zijn. Lagrange stelt daartegenover, dat v. 7 voldoende voorbereid wordt door het tweede deel van v. 3, dat hij dan ook (met Calmes) voor echt houdt. Wij zullen echter bij de verklaring van v. 7 zien, dat de woorden van den zieke inderdaad alleen door v. 4 volkomen verklaarbaar worden. — Wat denken nu de exegeten omtrent de feiten, welke zich bij den vijver Bethesda afspeelden? Degenen, die v. 4 uitschakelen, beschouwen de feiten als zuiver natuurlijk. Er zou een geneeskrachtige bron geweest zijn, welke van tijd tot tijd krachtiger opborrelde. Zulke bronnen vindt men meer in Palestina, vooral op de oevers van het meer Genesareth en van de Doode zee. Daar de bron niet op geregelde tijden vloeiende, lagen de zieken onder de zuilengangen te wachten op het gunstige oogenblik. De toevoeging van v. 4 zou dan een populaire verklaring zijn, welke het opborrelen en de beweging van het water aan een engel des Heeren toeschreef. Houdt men echter v. 4 voor echt, dan is er zeker sprake van een wonderbaar feit. Vooral dat alleen de eerste zieke, die in het water afdaalde, genezing vond, kan niet op natuurlijke wijze verklaard worden; evenmin het feit, dat elke kwaal genezen werd. Dat Joa. v. 4 zou beschouwd hebben als de meening van het volk, zonder er zelf geloof aan te hechten, is niet aan te nemen; daarvoor luiden de termen tē

het ook was. 5. Er was daar nu een mensch, die reeds acht-en-dertig jaar ziek was. 6. Jezus zag hem liggen; en daar Hij wist, dat hij reeds lang in dezen toestand was, zeide Hij tot hem: Wilt gij genezen worden? 7. De zieke antwoordde Hem: Heer, ik heb niemand om mij naar den vijver te leiden, als het water in beweging is; en wanneer

positief. Wij willen er ten slotte nog op wijzen, dat de katholieke exegeten, die v. 4 verwerpen, dit niet doen uit wondervrees, maar omdat dit volgens hun meening door de handschriften onvoldoende gewaarborgd wordt.

5. — De man was reeds 38 jaar ziek, maar er wordt niet gezegd, dat hij al dien tijd bij den vijver verbleven had. Uit v. 7 blijkt echter, dat hij reeds langen tijd daar had doorgebracht. Ook zijn ziekte wordt niet uitdrukkelijk genoemd, maar uit zijn eigen woorden (v. 7) en uit Jezus' bevel (v. 8) maken wij op, dat hij verlamd was. Het getal 38 wordt soms symbolisch uitgelegd in verband met het verblijf der Joden in de woestijn (vgl. Deut. 2, 14); het zou den tijd der goddelijke straf verzinnebeelden. Deze verklaring gaat echter niet op, want de 38 jaar van het verblijf in de woestijn worden in Deut. 2, 14 van Kades-Barne tot Zared berekend, terwijl het geheele verblijf doorgaans op 40 jaar wordt gesteld. Wij kunnen voor het getal 38 geen andere verklaring vinden dan het feit, dat de man werkelijk zoo lang ziek was. Joa. vermeldt den duur zijner ziekte om te verklaren, waarom hij zoo geheel bijzonder Jezus' medelijden opwekte, en om de grootte van het wonder aan te geven. De geschiedkundige waarheid van het verhaal belet echter niet, dat Joa. aan de genezing van den lamme een symbolische betekenis toekende. Ook het Joodsche volk leed sinds langen tijd aan een geestelijke ziekte, welke ongeneeslijk leek; wanneer het echter, zooals de lamme, zijn vertrouwen op Jezus had gesteld, zou het zonder twijfel door Hem genezen zijn.

6. — Jezus zal wel meerdere malen, gedurende zijn verblijf te Jerusalem, onder de zuilengangen van Bethesda gewandeld hebben om de zieken te bezoeken en te troosten. Bij een dezer bezoeken viel zijn blik op den lamme. Wanneer Joa. zegt, dat de Zaligmaker den langen duur van zijn ziekte kende, dan duidt dit niet noodzakelijk op een bovennatuurlijke kennis; Hij kan het van de andere zieken vernomen hebben. Daar echter in v. 14 Jezus' bovennatuurlijke kennis omtrent het verleden van den lamme vermeld wordt, is ook hier blijkbaar zijn alwetendheid aangeduid. De vraag: Wilt gij genezen worden? klinkt vreemd; de zieke lag juist daar, omdat hij naar de genezing verlangde. Zij heeft echter niet een zuiver symbolische beteekenis, alsof de lamme in tegenstelling gebracht wordt met het Joodsche volk, dat zich door Jezus niet wilde laten genezen. Joa. heeft waarschijnlijk daaraan gedacht, maar dit neemt niet weg, dat Jezus deze vraag in werkelijkheid stelde. De Zaligmaker wilde het geloof van den lamme opwekken en de aandacht vestigen op de mogelijkheid, dat Hij hem zou genezen.

7. — De zieke antwoordt niet direct op de hem gestelde vraag. Het spreekt immers vanzelf, dat hij naar de genezing verlangt. Blijkbaar vat hij Jezus' vraag op in dezen zin: Waarom ligt gij hier al zoolang, terwijl er reeds vele anderen genezen zijn? Daarom antwoordt hij, dat hij wegens zijn verlamming nooit de kans krijgt om het eerst in het water af te dalen. Wanneer het gunstige oogenblik daar is, komt hij altijd te laat. Bovendien

ik zelf (zonder hulp) er heen ga, daalt een ander vóór mij af. 8. Jezus sprak tot hem: Sta op, neem uw bed op en wandel. 9. En aanstonds was de man genezen; hij nam zijn bed op en liep.

Maar het was dien dag Sabbat. 10. De Joden zeiden daarom tot den genezene: Het is Sabbat; gij moogt uw rustbed niet dragen. 11. Hij antwoordde hun: Hij, die mij genezen heeft, heeft mij gezegd:

heeft hij geen bloedverwant of vriend, die hem naar het water leidt (letterlijk: in den vijver werpt). Daarom ligt hij daar al zoolang; aan het verlangen naar genezing ontbreekt het hem niet. Blijkbaar denkt de man niet, dat Jezus hem zal helpen, al is zijn klacht uitstekend geschikt om het medelijden op te wekken. — De woorden van den lamme zijn zonder v. 4 niet te verklaren. Waarvandaan immers kwam de overtuiging van den lamme, dat alleen de eerste zieke, die in het water afdaalde, genezen werd? Dat moet toch op ondervinding berust hebben. De veronderstelling, dat het water opborrelde op één bepaald punt, waar slechts voor één zieke plaats was, of dat de overheid, om wanorde te voorkomen, telkens slechts één zieke liet afdalen (Lagrange), lijkt erg onwaarschijnlijk.

8—9 a. — Jezus' bevel heeft veel overeenkomst met de woorden, welke Hij richtte tot den lamme van Kapharnaüm (Mt. 9, 6; Mc. 2, 11; Lc. 5, 24). Daaruit volgt echter niet, dat Joa. de genezing van den lamme van Kapharnaüm heeft nagevolgd en, om wille van de symbolische beteekenis, naar Jerusalem heeft overgebracht. Behalve het bevel, waardoor Jezus de genezing voltrekt, is er weinig of geen gelijkenis.

2. De twistvraag over de Sabbatrust, 5, 9b—18.

9b—10. — De Joden, die den genezene lastig vallen, zijn Jezus' vijanden, de Joodsche overheden; wij zagen immers reeds (zie bij 1, 19), dat deze term in het Joa.-evangelie gewoonlijk een ongunstige beteekenis heeft en vaak de Joodsche overheden te Jerusalem aanduidt. Het verbod om lasten te dragen op den Sabbat vinden wij in Jer. 17, 21 vlg. Dit had echter alleen betrekking op koopwaren, welke men uit of in Jerusalem bracht. Daarom deed Nehemias (Neh. 13, 19) op den Sabbat de poorten der stad sluiten. De Rabbijnen telden het dragen van lasten onder de 39 soorten van arbeid, welke op den Sabbat verboden waren. Volgens hun gewoonte hadden zij ook dit verbod buitengewoon streng toegepast en met kleingeestige nauwgezetheid geregeld (vgl. Strack-Billerbeck II, blz. 454—461). Wanneer de genezene door het dragen van zijn rustbed de wet had geschonden, zou Jezus het hem niet hebben opgelegd. De Zaligmaker toonde daardoor opnieuw, dat Hij omtrent de verplichtingen der wet bredere opvattingen had dan de Farizeën.

11. — De man neemt aan, dat zijn ondervragers gelijk hebben, wat hun wetsopvatting betreft; hij denkt er zelfs niet aan om daarover met hen te redetwisten. Hij antwoordt enkel, dat hij het niet uit eigen beweging doet. Hij volgt zijn gezond verstand en is overtuigd, dat iemand, die machtig genoeg is om hem te genezen, zonder twijfel ook beoordeelen kan, wat op den Sabbat mag en niet mag. Misschien meent hij in zijn eenvoud, dat de Joden er ook zoo over zullen denken.

Neem uw bed op en wandel. 12. Zij vroegen hem: Wie is die man, die u zeide: Neem (uw bed) op en wandel? 13. Maar de genezene wist niet, wie het was; want Jezus had zich teruggetrokken, daar er veel mensen op die plaats waren. 14. Later trof Jezus hem in den tempel en sprak tot hem: Zie, gij zijt gezond geworden; zondig niet meer, opdat u niet iets ergers overkomt. 15. De man ging heen en vertelde aan de Joden, dat het Jezus was, die hem had genezen. 16. En daarom werd Jezus door de Joden vervolgd, omdat Hij zulke dingen deed op den Sabbat. 17. Maar Hij antwoordde hun: Mijn Vader werkt tot heden toe, en ook Ik werk. 18. Daarom zochten

12. — De Joden stellen geen belang in de wonderbare genezing, maar wel in de z.g. overtreding van den Sabbat. Zij vragen dan ook niet: Wie heeft u genezen? maar: Wie is de man (met een zekere minachting), die u gezegd heeft uw rustbed te dragen?

13. — De genezene kon den naam van zijn weldoener niet mededeelen, want Jezus was plotseling tusschen de menigte verdwenen. Zooals de tekst schijnt aan te duiden, had Hij zich teruggetrokken, omdat er veel volk was en zijn wonder opzien kon baren. De genezene had dus geen tijd gehad om naar zijn naam te vragen.

14. — Er volgt niet uit den tekst, dat de genezene met zijn rustbed op de schouders naar den tempel ging. Hij heeft het naar huis gedragen, of misschien, op bevel van de Joden, ter plaatse laten liggen. Daarna ging hij in den tempel, zonder twijfel om God dank te zeggen voor zijn genezing. Jezus trof hem als bij toeval op een der tempelpleinen, maar in werkelijkheid wilde Hij den man, dien Hij lichamelijk had genezen, ook nog een geestelijke weldaad bewijzen. Jezus' vermaning veronderstelt, dat de verlamming een straf is geweest voor zijn zonden. Er volgt echter volstrekt niet uit, dat de Zaligmaker elke ziekte als zoodanig beschouwt (vgl. 9, 2 vlg.). Het ergere, dat den genezene zou kunnen overkomen, wanneer hij opnieuw zou zondigen, is niet een ergere ziekte, maar de eeuwige verwerping.

15. — Evenmin als in het eerste gesprek (v. 11), wil de man Jezus in moeilijkheden brengen. Daarom zegt hij ook niet: Het is Jezus, die mij beval het rustbed te dragen, maar: Het is Jezus, die mij genezen heeft. Wij hooren in dit woord zijn dankbare stemming jegens zijn weldoener; hij kan niet vermoeden, dat iemand Jezus om zijn daad zou kunnen lastig vallen.

16. — Dit vers heeft niet alleen betrekking op het voorgevallen feit, maar geeft in het algemeen de oorzaak aan, waarom de Joden Jezus vervolgden. Uit de synoptici weten wij inderdaad, dat de z.g. Sabbatschendingen van den Zaligmaker voor de Farizeën een voortdurende bron van ergernis waren. Daarbij verliest Joa. echter het concrete feit, naar aanleiding waarvan hij deze algemeene bemerking maakt, niet uit het oog; want in het volgende vers veronderstelt hij, dat Jezus door zijn vijanden daaromtrent ter verantwoording geroepen werd. Het schijnt echter, dat zij Jezus' schending van den Sabbat vooral zochten in de genezing van den lamme, niet in het bevel, dat Hij den lamme gaf om zijn bed te dragen.

17. — In Gen. 2, 2 wordt gezegd: „Op den zevenden dag rustte God van al zijn arbeid.” Naar aanleiding daarvan was aan de Joden de Sabbatrust voor-

de Joden nog meer Hem te dooden, omdat Hij niet alleen den Sabbat brak, maar ook God zijn eigen Vader noemde en zich dus aan God gelijk maakte.

geschreven (Gen. 2, 3; Ex. 20, 11; 31, 17). De Joden wisten echter, dat God na de voltooiing der schepping voortging met werken. Zoo zegt bijv. Philo: „Nooit houdt God op te werken, maar zooals het aan het vuur eigen is om te branden en aan de sneeuw om af te koelen, zoo is het aan God eigen om te werken; en dit des te meer, omdat Hij voor anderen de oorzaak van het werken is.” De Talmud leerde, dat God altijd werkt, zoowel ten opzichte van de rechtvaardigen als van de zondaars. De Joden voelden dit als een moeilijkheid tegen de Sabbatrust. Toen eens eenige Rabbijnen Rome bezochten, maakte iemand hun deze opwerping: „Uw woorden zijn bedrog. Hebt gij niet gezegd, dat God bevelen geeft en het bevolene zelf beoefent? Waarom onderhoudt Hij dan den Sabbat niet?” De Rabbijnen antwoordden daarop, dat het den Jood op den Sabbat geoorloofd was, in zijn huis en erf iets van de eene plaats naar de andere te dragen. Welnu, zoo zeiden zij, geheel het heelal is Gods eigendom, en daarom mag God zoowel in den hemel als op aarde werken (Strack-Billerbeck II, blz. 461 vlg.). — Jezus begint met te zeggen: „Mijn Vader werkt tot heden toe.” Ook na de schepping blijft God werken, want Hij moet het geschapene in stand houden en besturen. Jezus had nu aldus kunnen redeneeren: Zooals God zijn Sabbatrust niet absoluut opvat, zoo is ook voor den mensch niet alle arbeid verboden. De Farizeëen overdrijven, wanneer zij het gebod der Sabbatrust zonder eenige uitzondering willen verplichtend stellen. Wanneer Jezus aldus geredeneerd had, zou daaruit geen gevolgtrekking omtrent zijn persoonlijkheid te maken zijn. Evenals alle andere menschen hoeft ook Jezus de Sabbatrust niet absoluut te beschouwen en mag Hij dus op den Sabbat een genezing doen. Maar Jezus laat onmiddellijk volgen: „En ook Ik werk.” Hij maakt dus een vergelijking, niet tusschen het werken van God en het werken der menschen, maar tusschen het werken van den Vader en dat van den Zoon. Daaruit blijkt, dat zijn bewijsvoering niet berust op de analogie, welke er bestaat tusschen het goddelijk en het menschelijk werken, maar op de volkomen gelijkheid tusschen het werken van den Vader en het werken van den Zoon. Deze gelijkheid kan alleen voortkomen uit de eenheid van wezen.

18. — De beste verklaring van Jezus' woord vinden wij in dit vers. De Joden zijn overtuigd, dat Hij God zijn eigen Vader noemt en zich aan God gelijk maakt. Evenals God boven de wet staat, zoo heeft ook Jezus zich boven de wet gesteld. Zij begrijpen heel goed, dat Hij God „zijn Vader” noemt in een geheel bijzonderen zin. Wanneer Hij dit gedaan had, zooals elke vrome Israëliet God met den naam „Vader” aansprak, dan zouden zij Hem dit niet kwalijk hebben genomen. Maar Jezus noemde God zijn eigen Vader en verklaarde dus zijn Zoonschap tot een voorrecht, dat Hem alleen toekwam. Terecht besluiten de Joden, dat Hij zich daardoor aan God gelijk maakt. Wanneer een mensch zich aan God gelijk maakt, dan is dit de ergste godslastering, die denkbaar is; en daarom willen zij Jezus dooden. Dit besluit stond reeds vast, maar nu worden zij in hun voornemen versterkt.

19. Jezus antwoordde nu en zeide tot hen: Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: De Zoon kan niets uit zich zelf doen, maar alleen wat Hij den Vader heeft zien doen; want al wat Deze doet, dat doet de Zoon

3. Jezus openbaart zich aan de Joden, 5, 19—47.

In deze redevoering treedt de beschuldiging van Sabbatschending geheel op den achtergrond. Jezus antwoordt nu op de aanklacht, dat Hij schuldig zou zijn aan godslastering, omdat Hij zich aan God gelijk maakt. Zijn antwoord luidt, dat Hij het recht heeft om nog grootere werken te doen, dan de Joden tot nu toe gezien hebben (v. 19—30); vervolgens, dat niet Hij alleen voor zich zelf getuigenis aflegt, maar dat ook de Vader, Joannes de Dooper en Moses voor Hem getuigen (v. 31—47).

a. Zijn verhouding tot den Vader, 5, 19—30.

Men stelt de vraag, of Jezus in dit eerste deel zijner rede over zich zelf spreekt als God of als mensch. Voor beide meeningen valt veel te zeggen; want sommige teksten duiden klaar de gelijkheid van Jezus met den Vader aan, terwijl andere Hem aan den Vader ondergeschikt maken. Daarom is de eenige juiste oplossing deze: Jezus spreekt van zich zelf als van den menschgeworden Zoon Gods, die van den Vader de goddelijke natuur ontvangt, maar tevens de menschenlijke natuur heeft aangenomen. Zonder het dogma van de twee naturen in één persoon is de voortdurende wisseling van het goddelijke en menschenlijke, welke in deze rede aan den dag treedt, onverklaarbaar.

19. — Jezus' rede sluit aan bij v. 17. Hij heeft zich op het voorbeeld van den Vader beroepen om zijn werken op den Sabbat te rechtvaardigen. De Joden hebben Hem dit als godslastering aangerekend, omdat Hij zich daardoor aan God gelijk maakte. Jezus trekt niets terug en zegt ook niet, dat de Joden Hem verkeerd verstaan hebben, maar Hij verklaart nu nader, dat zijn handelwijze en zijn verdediging volkomen gerechtvaardigd worden door de rechten, welke Hij bezit. Hij heeft niets gedaan en niets gezegd, wat niet volkomen beantwoordt aan zijn verhouding tot den Vader. Hij zou zijn rechten overschrijden, wanneer Hij zijn daden stelde uit zich zelf, op eigen gezag en verantwoording; maar Hij doet niets, wat Hij zijn Vader niet heeft zien doen. Wanneer Jezus enkel mensch was, dan zou zijn zelfverdediging niet opgaan; want niet iedereen heeft het recht om te doen, wat hij zijn vader ziet doen. Bij Jezus is dit echter wel het geval. Zijn handelingen zijn voldoende gerechtvaardigd door het feit, dat Hij in alles het voorbeeld van zijn Vader volgt. Wanneer echter zijn macht en zijn recht geen enkele andere beperking kent, dan volgt daaruit, dat Hij de gelijke van den Vader is. Van den anderen kant echter moet tusschen God en Hem de verhouding van Vader en Zoon gehandhaafd worden. Welnu, deze verhouding duidt een zekere afhankelijkheid aan. Deze bestaat hierin, dat de Zoon het voorbeeld van den Vader volgt, niets doet uit eigen macht of eigen wil, maar altijd handelt in volkomen overeenstemming met den Vader. Geheel deze redeneering berust op Jezus' diepste wezen. Hij is gelijk aan den Vader en heeft dezelfde goddelijke natuur, zoodat Hij dezelfde rechten en dezelfde macht bezit, maar toch is en blijft Hij de Zoon, die de goddelijke natuur en alle daaruit voortvloeiende eigenschappen van den Vader heeft

eveneens. 20. Want de Vader bemint den Zoon en laat Hem alles zien, wat Hij doet. En grootere werken dan deze zal Hij Hem toonen, zoodat gij verwonderd zult staan. 21. Want zooals de Vader de dooden opwekt en levend maakt, zoo maakt ook de Zoon levend al wie Hij wil. 22. Want de Vader oordeelt ook niemand, maar heeft

ontvangen. Beschouwt men Jezus als mensch, dan krijgt zijn afhankelijkheid ten opzichte van den Vader het karakter van een werkelijke ondergeschiktheid. — Jezus neemt bij zijn werken den Vader tot voorbeeld. Alles derhalve wat de Vader doet, doet de Zoon eveneens; zijn macht is dus extensief en intensief aan die van den Vader gelijk.

20. — Uit het feit, dat de Zoon alleen datgene doet, wat Hij den Vader heeft zien doen (v. 19), volgt onmiddellijk, dat de Vader zijn werken aan den Zoon toont. De reden daarvan is de *liefde*, waarmede de Vader den Zoon bemint. Daar de liefde geen geheimen kent voor den beminde, daarom heeft de Vader geen geheimen voor den Zoon, maar legt al zijn daden voor Hem open. Hier kan geen sprake zijn van Jezus' goddelijke natuur, want men kan theologisch niet verdedigen, dat de liefde van den Vader de reden is, waarom Hij de goddelijke natuur aan den Zoon mededeelt. Jezus spreekt hier van zich zelf als den menschgeworden Zoon Gods, die door de menschwording in een ondergeschikte verhouding tot den Vader gekomen is. God bemint zijn menschgeworden Zoon en openbaart zich aan Hem met een openhartigheid, welke alleen uit een onbegrensde liefde en een onbeperkt vertrouwen voortkomt. — De genezing van den lamme en alle andere wonderen, welke Jezus in Jerusalem en in Galilea deed, waren werken, waarvan Hij het toonbeeld en den maatstaf in het werken van den Vader gezien had. Maar nog grootere werken zal de Vader aan den Zoon toonen, waaruit volgt, dat Jezus nog grootere wonderen ten aanschouwen van de Joden zal doen (vgl. 1, 50 vlg.). Hij zal daardoor de Joden in *verbazing* brengen, maar meer zal Hij ook niet bereiken; want het eigenlijke doel der wonderen, het geloof in Jezus, zullen de Joden door hun onwil verijdelen.

21. — Tot de grootere werken, welke Jezus doen zal, behooren ook de *opwekking der dooden en het algemeen oordeel* (v. 21—23). De Zoon heeft dezelfde macht om dooden op te wekken als de Vader. De woorden „dooden opwekken” en „dooden levend maken” zijn dubbelzinnig en kunnen zoowel op den lichamelijken als op den geestelijken dood betrekking hebben. Zonder twijfel heeft Jezus met opzet deze algemeene termen gebruikt; want zooals uit het volgende blijkt, schrijft Hij zich niet alleen de macht toe om de menschen uit den geestelijken dood op te wekken (v. 24), maar ook om hen lichamelijk te doen verrijzen (v. 28 vlg.). Al blijft de verhouding van Zoon tot Vader ook in dit opzicht bestaan, toch beteekent dit niet een machtsbeperking voor den Zoon; want Hij maakt levend, wie Hij wil. Daar de macht om levend te maken door het O.T. uitsluitend als een werk van God wordt aangeduid (Deut. 32, 39; 1 Kon. 2, 6; Is. 26, 19), moeten wij Jezus' woord opvatten als een bevestiging van zijn goddelijke natuur.

22. — Ook het *oordeel* over de menschen is iets, dat alleen aan God toekomt (Ps. 81, 8; Eccle. 3, 17; Eccli. 16, 13—21). Deze macht heeft de Zoon tegelijk met de goddelijke natuur ontvangen van den Vader; maar de Vader

het oordeel geheel aan den Zoon toevertrouwd, 23. opdat allen den Zoon eeren, zooals zij den Vader eeren. Wie den Zoon niet eert, eert ook den Vader niet, die Hem gezonden heeft. 24. Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Wie naar mijn woord luistert en gelooft in Hem, die Mij gezonden heeft, hij heeft het eeuwige leven en hij komt niet in het oordeel; maar hij is van den dood overgegaan tot het leven. 25. Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Het uur komt en het is er reeds, dat de dooden de stem van den Zoon Gods zullen hooren; en die er

heeft ook aan den menschgeworden Zoon het oordeel toevertrouwd. Die macht is te groot om verleend te worden aan iemand, die enkel mensch is. Weer maakt de verbinding van het goddelijke en menschenlijke in Jezus den zin van dit vers ietwat vaag. De Zoon is de gelijke van den Vader en oefent uit eigen macht het oordeel over de menschen uit, en toch heeft Hij het oordeel uit de handen van den Vader ontvangen.

23. — Daar de menschgeworden Zoon de macht heeft ontvangen om dooden op te wekken en de menschen te oordeelen, moet men Hem dezelfde eer bewijzen, welke aan God toekomt. Alleen aan een menschgeworden God immers kunnen deze beide voorrechten worden toegekend. Wie aan Jezus de goddelijke eer weigert, zondigt tegen den Vader, die Hem als levendmaker der dooden en als rechter aller menschen in de wereld heeft gezonden.

24. — De opwekking der dooden en het oordeel, waarover in v. 21 vlg. gesproken werd, zullen bij het einde der tijden plaats hebben, maar ook nu reeds bestaat er een soort opstanding uit de dooden en een zeker oordeel. Wanneer iemand gelooft in Jezus' woord en daardoor zijn geloof betuigt in den Vader, die Jezus gezonden heeft en door zijn mond spreekt, dan is hij nu reeds van den dood naar het leven overgegaan en bezit hij nu reeds in zich het eeuwige leven. Hier vinden wij weer de gedachte, welke in het Joa.-evangelie zulk een groote plaats inneemt: De mensch, die in Jezus gelooft, is reeds in het bezit van het eeuwige leven, d.i. van de heiligmakende genade (zie blz. 92 vlg). Hij is uit het rijk van den geestelijken dood overgegaan naar het rijk van het geestelijk leven. En deze geestelijke verrijzenis zal bij het einde der tijden de lichamelijke verrijzenis tot noodzakelijk gevolg hebben. — Maar er heeft in dit leven ook reeds een zeker oordeel plaats. Wanneer de mensch niet in Jezus gelooft, dan is hij reeds veroordeeld. Hij heeft over zich zelf het vonnis geveld; en dat vonnis zal door Jezus bij het einde der tijden enkel bevestigd worden (vgl. 3, 18). Degene echter, die in Jezus gelooft, zal het oordeel zegevierend doorstaan; men kan zelfs zeggen, dat hij heelemaal niet in het oordeel komt, omdat hij van niets beschuldigd kan worden. — Het is het geloof in Jezus, dat deze geestelijke verrijzenis in den mensch bewerkt en hem vrijwaart tegen het oordeel. Dat daardoor echter niet alleen een speculatief geloof bedoeld wordt, maar een geloof, dat levend is door de liefde, volgt uit 1 Joa. 3, 14, waar dezelfde uitwerkselen worden toegeschreven aan de liefde: „Wij weten, dat wij uit den dood naar het leven zijn overgegaan, omdat wij de broeders beminnen; wie niet bemint, blijft in den dood.”

25. — In dit vers spreekt Jezus nog steeds van de geestelijke verrijzenis. Nu reeds is het uur aangebroken, dat degenen, die door de zonde

naar luisteren, zullen leven. 26. Want zooals de Vader in zich zelf het leven heeft, zoo heeft Hij ook aan den Zoon gegeven, het leven in zich zelf te hebben. 27. Ook gaf Hij Hem macht om te oordeelen, omdat Hij een menschenzoon is. 28. Verwondert u hierover niet. Want het uur komt, dat allen, die in de graven zijn, zijn stem zullen hooren. 29. En zij zullen naar buiten komen: die het goede gedaan hebben, tot opstanding ten leven, maar die het kwade gedaan hebben,

den geestelijken dood gestorven zijn, de stem van den Zoon Gods, d.w.z. de prediking van den Zaligmaker, hooren. Maar niet allen, die zijn stem hooren, luisteren er naar met een geloovig hart. Alleen degenen, die Jezus' prediking geloovig aannemen, gaan van den dood tot het leven over.

26. — Jezus kan aan degenen, die in Hem gelooven, het eeuwige leven geven, kan hen uit den geestelijken dood doen verrijzen, omdat Hij zelve van den Vader de volheid van het leven ontvangen heeft (vgl. 1, 4). Zooals de Vader de bron van het leven is voor den Zoon, zoo is de Zoon de bron van het leven voor hen, die gelooven. Maar de Zoon ontvangt het leven van den Vader op een veel volmaakter wijze, dan de geloovigen het ontvangen van den Zoon. Terwijl de geloovigen op beperkte wijze deelen in het leven van den Zoon Gods, heeft Deze het van den Vader in al zijn volheid ontvangen. Door de eeuwige geboorte uit den Vader heeft de Zoon niet alleen een deel van het goddelijk leven ontvangen, maar Hij bezit het op dezelfde wijze, als het in den Vader is. Daarom ook kan Hij de bron van het leven voor de menschen zijn.

27. — In v. 26 werd gezegd, dat Jezus het recht heeft om het leven te schenken. Hij heeft echter ook het recht om te oordeelen, omdat Hij dat recht van den Vader heeft ontvangen. De macht om te oordeelen ontvangt Hij, omdat Hij een menschenzoon is. Terwijl Jezus de macht om het leven te geven bezit in zijn hoedanigheid van God, heeft Hij de macht om te oordeelen in zijn hoedanigheid van mensch. Het woord „menschenzoon” heeft hier niet de beteekenis van Messias, want het wordt gebruikt zonder het dubbele artikel, waarmee het bij de synoptici voorkomt (de Zoon van den mensch); hier is het dus synoniem met „menschenkind” of „mensch”. Waarom echter ontvangt Jezus het rechtersambt als mensch? Waarschijnlijk omdat Hij door zijn verlossersdood het recht zal verwerven om degenen te veroordeelen, die geen deel willen hebben aan de verlossing. Misschien ook omdat Jezus als mensch een barmhartig oordeel zal vellen over zijn medemenschen, wier zwakheden Hij kent (Hebr. 4, 15).

28—29. — Waarover waren de Joden verwonderd? Zooals uit Jezus' volgende woorden blijkt, schijnt het vooral hun verbazing te hebben gewekt, dat de stem van den Zoon Gods de menschen uit den (geestelijken) dood zal doen opstaan (v. 25). Jezus las deze verbazing op hun gezichten en daarom voegde Hij hun toe: Verwondert u daarover niet, want gij zult in dit opzicht nog grootere dingen zien. Aan het einde der tijden zal de stem van den Zoon Gods alle dooden uit hun graven doen opstaan. Hier spreekt Jezus van de opwekking uit den lichamelijken dood, zooals uit de vermelding van „de graven” blijkt. Daar deze lichamelijke verrijzenis, in tegenstelling met de geestelijke, nog niet begonnen is, maar geheel tot de toekomst behoort, zegt Jezus nu niet, dat het uur er al is (vgl.

tot opstanding ten oordeel. 30. Ik kan niets doen uit Mij zelf; maar Ik oordeel naar wat Ik hoor; en mijn oordeel is rechtvaardig, omdat Ik niet mijn eigen wil zoek, maar den wil van Hem, die Mij gezonden heeft.

v. 25). De nieuwe waarheid, welke door de Zaligmaker verkondigd wordt, is niet, dat de dooden zullen verrijzen; daaraan twijfelden de meeste Joden niet. Het nieuwe bestaat hierin, dat de dooden zullen verrijzen door de stem van den Zoon Gods. Dat Jezus met den Zoon Gods zich zelve bedoelt, begrijpen de Joden zeer goed; Hij zal het hun trouwens in v. 30 duidelijk maken. De opwekking der dooden, welke zoo klaar en duidelijk een goddelijke machtsdaad is, zal geschieden op het bevel van den Zaligmaker, die als een gewoon mensch voor hen staat en hun als een gewoon mensch toespreekt! Geen wonder dat de Joden zich verbazen. — Wanneer de dooden de stem van den Rechter hooren, zullen zij uit hun graven te voorschijn komen. Allen zullen opstaan, maar toch is de opstanding niet voor allen dezelfde. Voor degenen, die het goede gedaan hebben, zal het zijn een opstanding ten eeuwigen leven; voor degenen, die het kwade gedaan hebben, zal het zijn een opstanding ten oordeel. Evenals in v. 24, wordt het hier voorgesteld, alsof de rechtvaardigen heelemaal geen oordeel te doorstaan hebben; het eeuwige leven, dat zij nu reeds bezitten, is hun een waarborg, dat zij reeds bij voorbaat zijn vrijgesproken.

30. — In het voorafgaande deel der rede heeft Jezus meestal over zich zelve gesproken in den derden persoon. Alleen in v. 24 gebruikte Hij den eersten persoon: „Wie luistert naar mijn woord en gelooft in Hem, die Mij gezonden heeft” enz. Dit doet Jezus ook hier. Hij zelve is dus de Zoon Gods, aan wien de opwekking der dooden en het oordeel is toevertrouwd. — Jezus keert nu terug tot het uitgangspunt van zijn rede. Maar wat in v. 19 in het algemeen gezegd werd, wordt hier toegepast op het oordeel. De Zoon doet alleen datgene, wat Hij den Vader heeft zien doen; in alles neemt Hij dus den Vader tot voorbeeld en norm van zijn handelen. Dit is ook het geval bij het oordeel. Hij heeft het rechtersambt van den Vader ontvangen en zal dit ook uitoefenen in overeenstemming met het oordeel, dat Hij den Vader hoort uitspreken. Jezus zoekt nooit zijn eigen wil, maar altijd en in alles den wil van den Vader, die Hem in de wereld heeft gezonden. Dit is ook de waarborg, dat zijn oordeel volmaakt rechtvaardig zal zijn. Een gewoon-menschelijk rechter laat zich licht misleiden door vooroordeelen, vooral wanneer zijn eigen zaak op het spel staat; ook gebeurt het, dat hij zich vergist of bedrogen wordt door de getuigen. Jezus' oordeel echter berust op het oordeel van God, zoodat Hij zoowel over zijn vrienden als over zijn vijanden een volstrekt onpartijdig en rechtvaardig oordeel velt. — Hier hebben wij weer die eigenaardige vermenging van het goddelijke en menschenlijke in den Zaligmaker. Ofschoon Hij als de soevereine goddelijke wereldrechter optreedt, onderwerpt Hij toch, als de menschengeworden Zoon, zijn oordeel aan het oordeel van den Vader.

b. Het getuigenis van den Vader, van Joannes den Dooper en van Moses, 5, 31—47.

Het tweede deel der rede is een antwoord op de stilzwijgende opwerping der Joden, welke zij in 8, 13 openlijk zullen uitspreken: „Gij getuigt over U

31. Als Ik over Mij zelf getuigenis afleg, dan is mijn getuigenis niet waar. 32. Er is een ander, die over Mij getuigt; en Ik weet, dat het getuigenis, dat Hij over Mij aflegt, waar is. 33. Gij hebt (een gezantschap) tot Joannes gezonden; en hij heeft getuigenis afgelegd voor de waarheid. 34. Wat Mij betreft, Ik aanvaard het getuigenis van een mensch niet; maar Ik zeg dit, opdat gij zoudt gered

zelf; uw getuigenis is niet waar." Het is immers een algemeen erkende rechtsregel, dat het getuigenis in eigen zaak geen waarde heeft. Daarom beroept Jezus zich op een drietal getuigen, die ook voor de Joden een overtuigend gezag hebben: God zelve, Joannes de Dooper en Moses.

31. — Jezus neemt voor het oogenblik aan, dat de algemeene rechtsregel ook op Hem zelve van toepassing is: „Als Ik over Mij zelf getuigenis afleg, is mijn getuigenis niet waar”, d.w.z. niet geldig. Deze uitspraak is niet in strijd met den proloog, die het getuigenis van Jezus als de voornaamste beweegreden van het geloof beschouwt en Hem als den eenigen officiëlen en volkomen betrouwbaren getuige voorstelt (1, 18). Jezus zelve zal later (8, 14) de geldigheid van zijn getuigenis met kracht handhaven. Maar op dit oogenblik, nu Hij voor het eerst zijn persoonlijkheid aan de Joden openbaart, wil Hij zich nog op het standpunt zijner tegenstanders plaatsen. Hij gaat zich daarom beroepen op het getuigenis van anderen, wier geloofwaardigheid door de Joden wel wordt aangenomen.

32. — Zooals uit v. 34 blijkt, is deze andere getuige geen mensch, en dus ook niet Joannes de Dooper. Het is de Vader. Ook de Joden hielden natuurlijk het getuigenis van God voor waar en betrouwbaar; maar het feit, dat God voor Jezus getuigde, werd door hen geloofchend. Het tweede deel van dit vers heeft dus niet betrekking op de waarheid van Gods getuigenis, zooals de tekst schijnt aan te duiden, maar op het feit, dat God voor Jezus getuigt. Terwijl de Joden dit feit loochenen, is de Zaligmaker er ten innigste van overtuigd. In zijn strijd tegen de duisternis voelt Hij zich sterk door de gedachte, dat de Vader, die de waarheid zelve is, Hem door de kracht van zijn getuigenis ondersteunt.

33. — Het gezag en het aanzien van Joannes den Dooper waren groot geweest. Zelfs de Joodsche overheden hadden hem in zekeren zin als een profeet erkend door een officiëel gezantschap tot hem te zenden. Welnu, Joannes de Dooper had voor de waarheid, d.w.z. voor Jezus, getuigenis afgelegd. Wanneer de Joden dus aan Joannes gezag toekenden, dan hadden zij in Jezus moeten gelooven.

34. — Door een gezantschap tot Joannes te zenden hadden de Joden hem in zekeren zin als een betrouwbaar getuige erkend. Jezus echter stelt zich in zijn eigen zaak niet tevreden met het getuigenis van Joannes. Als de menschgeworden God, kan Hij het getuigenis van een mensch niet aannemen. Dit geldt niet alleen voor zijn persoonlijke overtuiging, want het bewustzijn, dat Hij de Zoon van God is, heeft Hij uit zich zelf; maar ook voor de geloofsovertuiging der Joden wil Hij zich niet op Joannes' getuigenis beroepen. Hij heeft immers het getuigenis van God zelve; en wat beteekent daarnaast het woord van een mensch? Het is alsof Jezus de Joden wil waarschuwen, dat zij niet uitsluitend met de prediking van Joannes moeten genoegen nemen; het feit der menschwording immers is zoo ontzagwekkend

worden. 35. Hij was de brandende en lichtende lamp; maar gij hebt u (slechts) een oogenblik in haar licht willen verheugen. 36. Ik heb echter een getuigenis, grooter dan (dat van) Joannes; de werken immers, die de Vader Mij te volbrengen gaf, de werken zelf, die Ik doe, zij getuigen voor Mij, dat de Vader Mij gezonden heeft. 37. Ook de Vader, die Mij gezonden heeft, ook Hij heeft voor Mij getuigenis

groot, dat het alleen op Gods getuigenis kan aanvaard worden. Verklaart Jezus daardoor, dat het woord van Joannes geen waarde heeft? Volstrekt niet, want niet alleen uit de synoptici, maar ook uit Joa. (1, 6—8. 15. 29—34; 3, 27—30) blijkt zeer duidelijk, dat Joannes juist door God gezonden was om als getuige voor Jezus op te treden. Daarom doet Jezus, in het belang der Joden, toch nog een beroep op de prediking van zijn voorlooper. Omdat zij doof zijn voor Jezus' woord en het getuigenis van den Vader niet willen zien, is Hij daartoe wel gedwongen. Joannes' taak is eigenlijk ten einde; de Vader en Jezus zelve treden nu als getuigen op. De Joden moesten het woord van een mensch niet meer noodig hebben, nu zij een goddelijk getuigenis bezitten. Maar als zij dit laatste verwerpen, dan is Jezus, ter wille van hun eeuwige zaligheid, bereid om nogmaals het getuigenis van Joannes te aanvaarden.

35. — Dat Jezus over Joannes spreekt in den verleden tijd, is volstrekt geen bewijs, dat de Dooper reeds ter dood gebracht was. Het gezantschap van Joannes (Mt. 11, 1—19; Lc. 7, 18—35) valt immers waarschijnlijk later. De verleden tijd wordt voldoende verklaard door zijn gevangenneming; sindsdien behoort zijn optreden tot het verleden. Hij was als een brandende en lichtende lamp. Zoolang de menschen het licht der zon niet hebben, moeten zij zich tevreden stellen met een lamp. Zoo is het ook met de Joden. Toen zij het getuigenis van Jezus en van den Vader nog niet hadden, ontvingen zij de waarheid door Joannes. Maar wie zal nog een lamp gebruiken op klaarlichten dag? Zoo is ook het getuigenis van Joannes overbodig geworden. Maar al behoort de voorlooper tot het verleden en al heeft zijn prediking in zekeren zin haar waarde verloren, toch wil Jezus bekennen, dat hij zijn zending goed heeft vervuld. Door zijn boetvaardig leven en zijn vurigen ijver heeft hij warmte, door zijn onverschrokken woord heeft hij licht verspreid. De Joden werden door dat licht aangetrokken en zij hebben zich zelfs een oogenblik in dat licht verblijd, omdat zij hoopten, dat eindelijk hun verwachtingen in vervulling zouden gaan. Maar toen dit niet het geval was, hebben zij even snel aan dat licht den rug toegekeerd.

36. — Jezus keert terug tot de gedachte, dat Hij ten slotte niet aangewezen is op de prediking van Joannes. Hij heeft immers een getuigenis, dat een oneindig hoogere waarde bezit. De Vader getuigt voor Hem door de werken, welke Hij Hem te volbrengen heeft gegeven. De woorden, welke Jezus gebruikt, getuigen weer van een zekere afhankelijkheid ten opzichte van den Vader en tevens van een zekere zelfstandigheid en eigenmachtigheid. De wonderen, die Hij doet, zijn Hem door den Vader te volbrengen gegeven; en toch is Hij zelve degene, die de wonderen verricht. Deze wonderen zijn het onweerlegbaar bewijs, dat God Hem heeft gezonden.

37—38. — Het getuigenis, dat de Vader door Jezus' wonderen aflegt, is in

afgelegd. Nooit hebt gij zijn stem gehoord, noch zijn gestalte gezien; 38. daarom hebt gij zijn woord niet wonend in u, omdat gij niet gelooft in Hem, dien Hij gezonden heeft. 39. Gij onderzoekt de Schriften, omdat gij meent, daarin het eeuwige leven te hebben; juist zij zijn het, die voor Mij getuigen. 40. Maar gij wilt niet tot Mij komen om het leven te hebben. 41. Eer van menschen neem Ik niet aan; 42. maar Ik ken u (en weet), dat gij de liefde Gods niet in u hebt.

zekeren zin indirect. Maar Hij getuigt ook direct voor Jezus. Zooals uit het vervolg blijkt, is hier het getuigenis der H. Schrift bedoeld; deze is immers het woord van God. De Joden hebben wel de woorden der H. Schrift gelezen, maar de eigenlijke zin is nooit tot hen doorgedrongen. Zij hebben de stem van God, welke hun uit den gewijden tekst toesprak, niet gehoord; zij hebben de gestalte van God, die zich in al de lotgevallen van het Joodsche volk door daden van macht en liefde openbaarde, niet gezien. Eeuwen lang had de stem van God tot hen gesproken om hen op het messiaansche rijk voor te bereiden; in de wonderbare geschiedenis van Israël rees de gestalte van God duidelijk voor hun oogen op, als de Leider, die zijn uitverkoren volk naar het ideale rijk der toekomst voerde. Maar alles was vergeefs geweest. Nu de Messias voor hen staat en het Godsrijk nadert, gelooven zij niet. Dat is een teeken, dat het woord der H. Schrift niet in hen woont. Wel bestudeeren zij de letter van Gods woord met een voorbeeldigen ijver, maar het is een doode letter. Het woord Gods blijft niet in hun hart, woont niet in hun ziel als een levende waarheid, als een beginsel van leven. Wanneer de H. Schrift niet voor hen een doode letter was gebleven, maar wortel had geschoten in hun ziel, dan zou het nu vrucht hebben gedragen, namelijk de vrucht van het geloof in den Messias.

39—40. — De Vulgaat heeft den imperatief: *Onderzoekt de Schriften*. De Grieksche tekst kan inderdaad zoo vertaald worden, maar waarschijnlijker is de indicatief bedoeld: *Gij onderzoekt de Schriften*. De Joden hadden inderdaad in dit opzicht geen aansporing noodig; hun schriftgeleerden wijdden zich met hart en ziel aan de studie van de H.H. Boeken. Maar Jezus keurt af, dat zij in de doode letter het eeuwige leven zoeken. Zij meenen, dat de studie der Thora en het gehoorzamen aan haar geboden hun het eeuwige leven zal schenken; maar den geest en den diepen zin van Gods woord begrijpen zij niet. Anders hadden zij ingezien, dat de H. Schrift hen op de komst van Jezus voorbereidt. Zij stellen zich tevreden met de oude openbaring en achten deze voldoende om het eeuwige leven te verkrijgen. Het wil niet tot hen doordringen, dat de Messias, die het einddoel van de oude openbaring is, een nieuw en volmaakter Godsrijk zal stichten, nieuwe en volmaaktere waarheden zal openbaren. De Schriften kunnen hun het eeuwige leven niet schenken, maar wijzen hun wel den weg tot Dengene, die het eeuwige leven verleenen kan. Dat de Joden niet door het geloof tot Jezus komen, is dus een bewijs, dat zij den zin der Schriften niet verstaan.

41—42. — Jezus antwoordt hier weer op een onuitgesproken opwerping. De Joden meenen namelijk, dat de Zaligmaker, door zich Zoon Gods te noemen en zich aan God gelijk te maken (vgl. v. 18) en door de uitspraak,

43. Ik ben gekomen in den naam van mijn Vader, maar gij neemt Mij niet aan; als een ander komt in zijn eigen naam, dan zult gij hem aannemen. 44. Hoe zoudt gij kunnen gelooven, daar gij van elkander eer aanneemt en niet de eer zoekt, die komt van den éénen God?

dat men tot Hem moet komen om het leven te hebben (v. 40), afbreuk doet aan de eer van God en dat Hij zich rechten aanmatigt, welke alleen aan God toekomen. Volgens hun opvatting doet Hij dit om zich in de oogen van de menschen te verheffen; Hij wil zich aanhangers verwerven om van hen allerlei eerbewijzen te ontvangen. Zij meenen, dat Jezus dezelfde motieven heeft als de meeste van hun Rabbijnen (vgl. Mt. 23, 5—12). Jezus zegt echter uitdrukkelijk, dat Hij niet de eerbewijzen der menschen zoekt; zulke minderwaardige motieven zijn Hem volstrekt vreemd. En wanneer de Joden den ijver voor Gods eer als voorwendsel gebruiken om niet in Jezus te gelooven, dan beschouwt Jezus dat als schijnheiligheid. Hij is alwetend en doorschouwt hun hart en hun bedoeling. Hij weet, dat zij, ondanks hun schoonklinkende woorden, innerlijk geen ware liefde tot God hebben en dat het hun dus ook niet om de eer van God te doen is. Het is niets anders dan huichelarij, wanneer zij Gods eer tegen de z.g. aanmatigingen van Jezus verdedigen.

43. — De Joden handelen tevens niet logisch. Jezus komt in den naam, d.w.z. in opdracht en met volmacht, van zijn Vader, zooals Hij door zijn wonderen bewijst, maar de Joden nemen Hem niet aan. Wanneer echter een andere, een valsche Messias, in zijn eigen naam, d.w.z. zonder goddelijke zending, tot hen komt, dan zullen zij hem aannemen. Ook de valsche Messiassen zullen zich op Gods naam beroepen; maar daar zij geen wonderen doen en de door hen gewekte verwachtingen niet uitkomen, zal hun bedrog spoedig aan den dag treden. Omdat zij echter de Joden naar den mond praten, zullen zij veel aanhangers vinden. De geschiedenis bewijst, hoe waar Jezus' voorspelling geweest is. Hoe dikwijls hebben de Joden zich niet laten misleiden door avonturiers, die zich als Messias voordeden en allerlei heerlijke dingen beloofden! Maar Jezus, die een oprechte bekeering vorderde en geen nationaal rijk, maar de verlossing van de zonde en de eeuwige zaligheid toezegde, vond geen geloof. Dat de Zaligmaker hier een toespeling maakte op een bepaalden persoon, bijv. op den valschen Messias Bar-Kochba (132—135 n. Chr.) of op den Antichrist, is onwaarschijnlijk; de termen luiden daarvoor te algemeen. Om dezelfde reden wijzen wij de hypothese af, dat deze toespeling van den schrijver van het vierde evangelie zou zijn.

44. — Jezus heeft in v. 41 gezegd, dat Hij geen waarde hecht aan eerbewijzen van wege de menschen. De Joden daarentegen hechten daaraan hooge waarde, en dat is een der redenen, waarom zij niet tot Jezus komen om het eeuwige leven te ontvangen (vgl. v. 40). Zij worden zóó door de ijdelheid en den hoogmoed beheerscht, dat zij zelfs niet kunnen gelooven. Jezus schijnt hier speciaal de Farizeën en schriftgeleerden te bedoelen. Hoezeer dezen de lofprijzingen en eerbewijzen der menschen op prijs stelden, blijkt ook uit de synoptici (Mt. 6, 2. 5. 16; 23, 5—12). In 12, 43 zegt Joa. van hen: „Want zij waren meer gehecht aan de eer van de menschen, dan aan de eer, welke van God komt.” Het schijnt echter, dat hier niet zoozeer sprake is van de eerbewijzen, welke het volk hun bewees, als wel

45. Denkt niet, dat Ik u aanklagen zal bij den Vader; er is iemand, die u aanklaagt, (namelijk) Moses, in wien gij uw vertrouwen stelt.
 46. Want als gij Moses zoudt gelooven, dan zoudt gij ook Mij gelooven; want over Mij heeft hij geschreven. 47. Maar als gij zijn Schriften niet gelooft, hoe zoudt gij dan mijn woorden gelooven?

van hun onderlinge bewierooking; Jezus zegt immers, dat zij van elkan-
 der eer aannemen. Strack-Billerbeck (II, blz. 553—556) geeft vele teksten
 uit den Talmud, welke de waarheid van Jezus' woord bevestigen. De leeraars
 der wet lieten zich gaarne door het volk allerlei eerbewijzen welgevallen,
 maar op slot van zaken werden de gewone menschen toch door hen gemin-
 acht. Zij hechtten veel meer aan de meening van huns gelijken, en zij schepten
 er een kinderachtig genoegen in, dat hun uitspraken door andere leeraars als
 gezaghebbend werden aangehaald. Deze gezindheid nu maakte hen onge-
 voelig voor de eer, welke van den éénen God komt. Deze
 eer is een geheel andere dan die der menschen. Zij is niet uiterlijk, maar
 innerlijk; zij voldoet niet de menschelijke ijdelheid, maar bevredigt de meest
 intieme verlangens der ziel. God wordt hier de ééne God genoemd,
 omdat Hij alleen in staat is die eer te schenken, welke in waarheid den naam
 van eer verdient.

45. — Jezus is hun rechter (v. 22), niet hun aanklager. Trouwens,
 zoolang Hij hier op aarde verblijft, is het zijn taak, de zondaars en dus ook
 zijn tegenstanders te redden, niet hen te doen veroordeelen. Jezus zegt dit niet
 om de Joden gerust te stellen; want er is een ander, die hen bij den Vader
 aanklaagt, en wel nu reeds. En het tragische bestaat juist hierin, dat deze
 aanklager degene is, op wien de Joden al hun hoop stellen, namelijk M o s e s.

46. — Jezus verklaart, waarom Moses hen bij den Vader aanklaagt.
 Door Jezus te verwerpen staan zij op tegen Moses, die reeds
 eeuwen geleden van den komenden Messias getuigde. Wij denken hier aan
 teksten zooals Gen. 3, 15; 12, 3; 49, 10; Deut. 18, 15. Trouwens de lotgevallen
 van het menschdom en van Israël, zooals zij in den Pentateuch geschreven
 staan, en alle instellingen en wetsebepalingen van den Sinaï hadden geen ander
 doel dan het rijk van den Messias voor te bereiden. En de Joden kunnen in
 dit opzicht ook geen onwetendheid voorwenden, want zij bestudeeren de
 boeken van Moses met de grootste toewijding.

47. — Oppervlakkig zou men uit dit vers kunnen afleiden, dat Jezus het
 gezag van Moses boven het zijne stelt. Dit is echter niet het geval.
 Hij stelt zich op het standpunt der Joden. Moses is hun grootste autoriteit
 op godsdienstig gebied. Zijn geschriften zijn hun voornaamste leiddraad; zij
 worden in de synagogen voorgelezen en door de Rabbijnen bestudeerd en
 uitgelegd. Een eeuwenoude traditie heeft deze geschriften steeds hooger doen
 stijgen in hun achting. Jezus daarentegen is in hun oog een onbekende, die hun
 scholen niet heeft bezocht en daarom minder gezag heeft dan de geringste der
 schriftgeleerden. Jezus kan daarom met recht zeggen: Wanneer gij het
 geschreven woord van uw hoogvereerden Moses niet gelooft, hoe zult gij dan
 het gesproken woord gelooven van iemand, die voor u niets anders is dan
 een onbekende en ongeletterde prediker?

Geschiedkundige waarde van de rede. — Volgens de vrij-
 zinnigen is de voorafgaande rede niet door Jezus uitgesproken; zij is niets

anders dan een theologische bespiegeling van den evangelist, welke een lateren oorsprong verraaft. Vooreerst wijzen zij er op, dat de rede slechts los samenhangt met de historische aanleiding (de genezing van den lamme); vervolgens op het feit, dat het tweede deel (v. 31—47) slecht aansluit bij het tweede (v. 19—30); ten slotte op enkele overgangen, welke een duidelijk verband doen missen. Deze moeilijkheden zouden alleen dan gelden, wanneer wij de rede als een volledig verslag van Jezus' ontmoeting met de Joden zouden beschouwen. Dit is zeker niet het geval. Joa. geeft ons slechts een samenvatting van de voornaamste uitspraken van den Zaligmaker. Wij vestigen er de aandacht op, dat de evangelist geen enkel woord en geen enkele tegenwerping van de Joden mededeelt, terwijl toch tot tweemaal toe (v. 17 en 19) gezegd wordt, dat Jezus hun antwoordt. Zonder twijfel werd Jezus dikwijls door de Joden onderbroken, zoodat de eenigszins hortende gang zijner rede volkomen verklaarbaar is. Bij den uitleg van den tekst hebben wij meermalen een onuitgesproken opwerping verondersteld, welke inderdaad echter uitgesproken werd. Dat Joa. uit een lang en levendig twistgesprek slechts het essentiële van Jezus' zelfopenbaring mededeelt, wordt ook waarschijnlijk gemaakt door de vijandschap zijner toehoorders, die dit alles zonder twijfel niet stilzwijgend hebben aangehoord. Welnu, wanneer wij de ontbrekende schakels kenden, dan zouden de overgangen, welke nu al te plotseling lijken, gemakkelijk verklaard worden. Wij kunnen de redeneering der vrijzinnigen zelfs als een bewijs voor de echtheid der rede gebruiken. Wanneer zij door den evangelist was samengesteld, zou zij dan niet een gelijkmatiger en meer samenhangend geheel gevormd hebben? Zooals zij nu is, draagt zij veel meer het karakter van een improvisatie, welke door onderbrekingen in haar gedachtengang beïnvloed wordt, dan van een rustige en gemediteerde bespiegeling (Lagrange). — Ook beweert men, dat hetgeen Jezus over zich zelf in deze rede zegt, tegenspraak bevat. Hij maakt zich gelijk aan God, kent zich goddelijke macht en goddelijke rechten toe; en van den anderen kant heeft Hij alles van God ontvangen, richt zich in alles naar Gods wil en noemt zich zonder meer een menschenkind. Hierop antwoorden wij, dat de z.g. tegenspraak zonder eenige moeite wordt opgelost door de leer van de twee naturen in één persoon. Jezus spreekt niet uitsluitend over zijn eeuwige verhouding tot den Vader, maar Hij spreekt hier als het menschgeworden Woord, dat als God aan den Vader gelijk is, als mensch echter een ondergeschikte zending heeft. Het is juist het wonderbare in deze rede, dat Jezus' innigste wezen, zonder theologische of metaphysieke formuleering, zoo klaar en eenvoudig wordt uiteengezet. — Ten slotte zou het evangelie hier allerlei waarheden omtrent Jezus leeren, welke vreemd zijn aan de synoptici. Ook deze bewering is niet juist. Dat Jezus' Godheid duidelijker geleerd wordt dan bij de andere evangelisten, hangt samen met den aard en het doel van het Joa.-evangelie, zooals wij in de inleiding zagen. De gelijkheid van den Zoon aan den Vader wordt overigens door de synoptici uitdrukkelijk geleerd (Mt. 11, 25—27; Lc. 10, 21 vlg.). Dat Jezus zich ook volgens de synoptici op een geheel éénige wijze den Zoon van God noemde, hebben wij bij de verklaring van het Mt.-evangelie (blz. 62—65) bewezen. De rol van den Zaligmaker als rechter aller menschen wordt door Mt. (25, 31—46) zelfs veel uitvoeriger beschreven dan door Joa. Dat Hij de macht heeft om dooden op te wekken, bewijzen de synoptici door de opwekking van de dochter van Jairus (Mt. 9,

25; Mc. 5, 41 vlg.; Lc. 8, 54 vlg.) en van den jongeling van Naïn (Lc. 7, 14 vlg.). Ook bij de synoptici beroept Jezus zich op zijn wonderen om zijn goddelijke zending te bewijzen (Mt. 11, 4 vlg.; Lc. 7, 22); trouwens de vele wonderverhalen moeten juist dienen om het geloof in Jezus op te wekken. Het getuigenis van Joannes den Dooper wordt door hen veel meer in het licht gesteld dan door Joa. (Mt. 11, 7—15; Lc. 7, 24—30). Dat de Schriften voor den Zaligmaker getuigen, kan men beschouwen als een der voornaamste waarheden, welke Mt. door zijn evangelie wil bewijzen. — Vgl. Lagrange, *Evangelie selon Saint Jean*, blz. 157—159; Tillmann, *Das Johannesevangelium*, blz. 134 vlg.

4. De broodvermenigvuldiging, 6, 1—15; vgl. Mt. 14, 13—21; Mc. 6, 30—44; Lc. 9, 10—17.

De overgang tusschen hfdst. 5 en 6 is zeer abrupt. Wij hebben Jezus achtergelaten te Jerusaleem, waar Hij, naar aanleiding van een genezing, een twistgesprek had met de Joden. Nu worden wij plotseling verplaatst naar den oever van het meer Genesareth, waar Jezus op het punt staat naar den overkant te gaan. Verschillende verklaarders (Lagrange, Meinertz, Tillmann, Prat, Sigge, Braun) verwisselen daarom de volgorde van hfdst. 5 en 6, en laten 6, 1 onmiddellijk aansluiten bij 4, 54. Bij het einde van hfdst. 4 bevond Jezus zich te Kana in Galilea, wat inderdaad beter met de situatie van 6, 1 overeenstemt. Wij kunnen echter deze meening niet deelen. Waarom zouden alle handschriften afgeweken zijn van de oorspronkelijke volgorde? Dat de verhalen niet goed aan elkaar aansluiten, is geen sterk bewijs, vooral niet bij Joa., die slechts enkele grepen doet uit Jezus' leven. Zelfs wanneer hfdst. 6 onmiddellijk op hfdst. 4 volgt, dan blijft er nog een gaping; want Jezus bevindt zich volgens 6, 1 op den westelijken oever van het meer, terwijl Hij volgens 4, 54 nog te Kana was. Sommige voorstanders van de verwisseling der hoofdstukken (Meinertz, Tillmann, Prat), beroepen zich ook op het in 5, 1 vermelde feest. Wanneer hfdst. 5 na hfdst. 6 komt, dan is met dit feest het in 6, 4 aangekondigde Paaschfeest bedoeld. Maar verreweg de meeste handschriften spreken in 5, 1 van een feest, niet van het feest, zoodat het verband met 6, 4 vervalst. Ofschoon Lagrange zich vóór de verwisseling verklaart, ziet hij toch in het 5, 1 vermelde feest niet het Paasch-, maar het Pinksterfeest. Ten slotte wijzen wij er nog op, dat de tijdsafstand tusschen hfdst. 4 en 6 inderdaad zeer ruim moet geweest zijn. Hfdst. 4 behoort nog tot den tijd, welke aan de Galileïsche periode der synoptici voorafging, terwijl hfdst. 6 ons verplaatst op het hoogtepunt van diezelfde periode. De lacune tusschen beide hoofdstukken wordt zelfs door hfdst. 5 slechts gebrekkig aangevuld.

Voor den eersten keer komt Joa. hier in contact met de synoptici. Wanneer wij rekening houden met de plaats, welke de broodvermenigvuldiging in de volgorde der synoptische gebeurtenissen inneemt, en met het feit, dat Jezus ook bij Joa. door een groote menigte omringd is, dan komen wij tot de gevolgtrekking, dat Joa. een tamelijk groote periode van Jezus' leven stilzwijgend voorbijgaat. Dat hij hier afwijkt van zijn gewone handelwijze en een door de synoptici verhaalde gebeurtenis in zijn evangelie opneemt, vindt zijn verklaring in het verband, dat er tusschen dit wonder en de rede over het Brood des levens bestaat. Hij heeft het verhaal van de broodvermenigvuldiging noodig als voorbereiding tot Jezus' onderrichting in de

6. 1. Daarna begaf Jezus zich naar den overkant van het meer van Galilea (of) van Tiberias. 2. En een groote menigte volgde Hem, omdat zij de wonderen hadden gezien, welke Hij aan de zieken deed. 3. Jezus besteede nu het gebergte en ging daar met zijn leerlin-

synagoge van Kapharnaüm. In groote lijnen stemt de voorstelling van Joa. met die van de synoptici overeen, maar hij heeft enkele nieuwe bijzonderheden: de vermelding van Philippus en Andreas, van den jongen en van het nabije Paaschfeest. Daar deze bijzonderheden geen symbolische beteekenis hebben en van weinig beteekenis zijn voor het hoofdfeit, moeten zij berusten op de trouwe herinnering van den ooggetuige.

1. — Joa. veronderstelt, dat de synoptici aan zijn lezers bekend zijn, en plaatst ons plotseling in het midden van de Galileïsche periode. Jezus bevindt zich op den westelijken oever van het meer, waar Hij volgens de synoptici zoo vaak vertoefde, en staat op het punt om naar den overkant te varen. De historische omstandigheden zijn den lezers zoo goed bekend, dat Joa. niet veel woorden gebruikt om hen daarin in te leiden. Hij spreekt van „het meer van Galilea”, evenals Mt. en Mc., maar hij voegt er aan toe, dat het tevens „meer van Tiberias” heette (vgl. 21, 1). Waarschijnlijk was het aan Joannes' lezers onder dezen laatsten naam beter bekend. — Tiberias (heden Tabarije) lag aan den zuidwestelijken oever van het meer. Het was omstreeks 26 n. Chr. door Herodes Antipas gesticht en werd door hem ter eere van keizer Tiberius Tiberias genoemd. Hij vestigde er zijn residentie, zoodat het langzamerhand de oude hoofdstad Sepphoris verdrong. Daar men bij het leggen der grondslagen op graven stiet, wilden de Joden niet in Tiberias wonen; zij zouden daardoor immers een wettelijke onreinheid opdoen. Antipas moest vreemdelingen, avonturiers en bedelaars dwingen om zich in de stad te vestigen, zoodat zij in de oogen der Joden een zeer profaan en zelfs heidensch karakter kreeg (Flavius Josephus, *Antiq.* XVIII, 2, 3). Ofschoon Jezus dikwijls op de oevers van het meer vertoefde, wordt van een bezoek aan Tiberias in de evangeliën niet gesproken. Hoe de Rabbinen dachten over Tiberias, zie bij Strack-Billerbeck II, blz. 467—477.

2. — Joa. duidt hier den gewonen toestand aan, niet een bijzonder feit: Op het tijdstip, waarvan hij spreekt, was er voortdurend een groote menigte, welke Jezus volgde. De reden daarvan was echter zeer baatzuchtig; de menschen werden gelokt door de wonderbare genezingen, die door den Zaligmaker verricht werden. Joa. stelt Jezus plotseling in de drukte van zijn Galileïsche loopbaan, omdat hij de synoptici bekend veronderstelt; dezen maken immers gewag van vele wonderen, vooral van genezingen, en van een grooten volkstoeeloop (Mt. 4, 23—25; Mc. 3, 7—12; Lc. 6, 17—19). Joa. echter heeft niet meer dan twee Galileïsche wonderen verhaald, waarvan slechts één een genezing was. Ook de exegeten, die hfdst. 6 aan hfdst. 4 laten aansluiten, hebben dus een groote lacune aan te vullen.

3. — De synoptici vermelden niet, dat Jezus het gebergte besteede; Joa. zou dit ontleend hebben aan het verhaal der tweede broodvermenigvuldiging van Mt. (15, 29). Wanneer men echter de plaatselijke omstandigheden kent, dan wordt de mededeeling van Joa. volkomen duidelijk, zonder eenige literaire afhankelijkheid aan te nemen. De oostelijke kant van het meer is immers geheel door bergen omringd, zoodat men zich niet van den

gen zitten. 4. Paschen, het feest der Joden, was nabij. 5. Toen Jezus de oogen opsloeg en een talrijke schare tot zich zag komen, zeide Hij tot Philippus: Waar zullen wij brood koopen, opdat deze (mensen) kunnen eten? 6. Maar Hij zeide dit om hem op de proef te stellen; want zelf wist Hij wel, wat Hij ging doen. 7. Philippus

oever kan verwijderen, of men moet het gebergte bestijgen; Joa. zegt trouwens niet, dat Jezus tot op den top ging. Dat Hij zich met zijn leerlingen afzonderde, vindt zijn verklaring bij Mc.; Hij wilde hun, na den eersten missietoetocht, eenige rust gunnen. Na de landing in de nabijheid van Bethsaida Julias (Lc.) was Hij dus de helling opgegaan en had daar met zijn leerlingen plaats genomen, waarschijnlijk om hen te onderrichten.

4. — Belser leest enkel: Het feest der Joden was nabij, en beweert, dat daarmede het Loofhuttenfeest bedoeld is. Hij wil daardoor zijn theorie van Jezus' éénjarig openbaar optreden redden. De eenstemmigheid van de handschriften en van de vertalingen, welke alle van het Paaschfeest melding maken, laat echter niet den minsten twijfel toe (zie ook blz. 114 vlg.). Ook het vele gras, waarvan Joa. in v. 10 spreekt, duidt op de lente; Mc. bevestigt dit door de vermelding van het groene gras (6, 39). Dat het Paaschfeest ten tijde van de eerste broodvermenigvuldiging nabij was, mogen wij dus als vaststaand beschouwen. Maar waarom zegt Joa. dit uitdrukkelijk? Vooreerst mogen wij aannemen, dat hij daardoor aan zijn lezers een chronologisch gegeven heeft willen aan de hand doen. Maar waarom plaatst hij dit niet bij het begin van het verhaal, zooals hij anders altijd doet (5, 1; 7, 2; 10, 22; 12, 1; 13, 1)? Het is niet vermetel te veronderstellen, dat hij „Paschen, het feest der Joden” in tegenstelling heeft willen brengen met het nieuwe Paschen der Christenen. De instelling der H. Eucharistie, welke de synoptici verhalen, viel samen met een Paaschfeest, evenals de kruisdood, waarvan zij de mystieke hernieuwing was. Ook de eerste broodvermenigvuldiging, welke aanleiding gaf tot de belofte van de H. Eucharistie, geschiedde omtrent een Paaschfeest. Joa. heeft dit om wille van zijn symbolische beteekenis uitdrukkelijk willen constateeren. Daarom vermeldt hij de nabijheid van het Paaschfeest niet in het begin van het hoofdstuk, maar brengt ze zoo nauw mogelijk in verband met het verhaal der broodvermenigvuldiging. — Dat hier waarschijnlijk het derde Paaschfeest van Jezus' openbaar leven bedoeld is, zagen wij reeds blz. 114 vlg.

5. — Uit de synoptici weten wij, dat Jezus den dag doorbracht met het volk te onderrichten en de zieken te genezen. Joa. kort dus het verhaal af door het voor te stellen, alsof Jezus reeds aanstonds bij het naderen der menigte de broodvermenigvuldiging voorbereidde. Wij kunnen trouwens veronderstellen, dat Jezus eerst in den namiddag, nadat Hij zich den geheelen dag met het volk had beziggehouden, met zijn leerlingen het gebergte besteeg (v. 3) en dat de menigte Hem daar volgde. Volgens de synoptici brachten de leerlingen het eerst de voeding van het volk ter sprake; zij verzochten den Zaligmaker, dat Hij de menschen zou doen heengaan om in de omliggende dorpen voedsel en onderkomen te vinden. Joa. veronderstelt dit als bekend, maar geeft enkele nieuwe bijzonderheden. Dat de kwestie reeds tusschen Jezus en de leerlingen is besproken, blijkt uit het woord tot Philippus. Men is het eens, dat er iets moet gebeuren; Jezus vraagt enkel,

antwoordde Hem: Voor tweehonderd tienlingen brood is niet toereikend, dat elk een stukje krijgt. 8. Een van zijn leerlingen, Andreas, de broeder van Simon Petrus, zeide tot Hem: 9. Hier is een jongen, die vijf gerstebrooden heeft en twee visschen; maar wat beteekent

w a a r men brood zal kunnen koopen. Misschien had Philippus in die dingen een praktische ervaring, zoodat de vraag tot hem gericht werd. Jezus' woord bereidt de apostelen op het wonder voor; want zij moeten eerst inzien, dat op natuurlijke wijze niet kan geholpen worden. Philippus was een der vijf leerlingen, die het wonder van Kana hadden meegemaakt; hij kon dus weten, dat zijn Meester in geval van nood andere hulpbronnen had.

6. — Wanneer Philippus de proef goed doorstaan had, dan zou hij gevraagd hebben om een wonder. Hij deed het echter niet. Joa. stelt met zorg de ware bedoeling van Jezus' vraag in het licht. De Zaligmaker werd niet door het antwoord van Philippus (v. 7) of door de mededeeling van Andreas (v. 9) beïnvloed, maar van het begin af wist Hij zeer goed, op welke wijze Hij aan de menigte voedsel zou verschaffen.

7. — Philippus antwoordt niet op de vraag, w a a r men brood zou kunnen koopen. Die moeilijkheid zou desnoods nog opgelost kunnen worden, maar er is een andere, welke volgens hem onoverkomelijk is. Er zouden 200 tienlingen noodig zijn en deze zijn blijkbaar voor Jezus en zijn leerlingen een ongekende som. Bij Mc. wordt dezelfde som genoemd, maar door de leerlingen in het algemeen. Philippus echter heeft de menigte geschat en beweert, dat men voor 200 tienlingen nog maar aan elk een stukje brood kan geven.

8—9. — Volgens de synoptici vroeg Jezus: „Hoeveel brooden hebt Gij?” Joa. laat het initiatief van een leerling uitgaan, namelijk A n d r e a s. Hij had een onderzoek onder de menigte ingesteld en was tot de bevinding gekomen, dat er om zoo te zeggen geen voorraad aanwezig was. Wel had hij een jongen gevonden, die vijf gerstebrooden en twee visschen bij zich had. Deze was waarschijnlijk met de menigte meegeloopen met het doel om zijn kleinen voorraad te verkoopen. Gerst werd meestal gebruikt als veevoeder. Maar soms maakte men er brood van (vgl. Recht. 7, 13; Ruth 3, 17), dat echter alleen gebruikt werd door slaven en arme menschen; ook de gestrafte soldaten moesten zich daarmee tevreden stellen. Bauer meent, dat Joa. het g e r s t e brood (de synoptici spreken zonder meer van brood) ontleend heeft aan het wonder van Eliseüs, die met 20 gerstebrooden vele menschen verzadigde (4 Kon. 4, 42—44). Maar Joa. is juist de evangelist, die in de broodvermenigvuldiging een symbool ziet van de H. Eucharistie, waarbij t a r w e -brood gebruikt werd. En zou hij dan van gerstebrood hebben gesproken, wanneer hij dit niet als ooggetuige wist? Bij het wonder te Kana zeide hij uitdrukkelijk, dat Jezus het water in uitstekenden wijn veranderde, terwijl hier het gerstebrood zijn natuur niet verliest door de vermeerdering (vgl. v. 13). Joa. gaat dus bij zijn verhalen niet volgens bepaalde bedoelingen te werk, maar baseert zich enkel op de feiten. In plaats van visch (zoo de synoptici) gebruikt Joa. het woord „opsarion”, dat alleen in het vierde evangelie (6, 9. 11; 21, 9. 10. 13) en in Tob. 2, 2 (Cod. sinaïticus) voorkomt. Het is het verkleinwoord van „opsos”, iets wat gekookt of gebraden is en dient als t o e s p i j s bij het brood. Als zoodanig werd bij het meer Genesareth vooral visch gebruikt.

dat voor zoo velen? 10. Jezus sprak: Doet de menschen gaan zitten. Er was nu veel gras op die plaats. Zij gingen dan zitten, ten getale van ongeveer vijf duizend mannen. 11. Nu nam Jezus de brooden, sprak het dankgebed uit en deelde ze rond aan de zittenden; en zoo ook van de visschen, zooveel zij verlangden. 12. En toen zij verzadigd waren, zeide Hij tot zijn leerlingen: Verzamelt de overgebleven brokken, opdat niets verloren gaat. 13. Zij verzamelden ze dus en vulden twaalf korven met de brokken van de vijf gerstebrooden, welke na het eten waren overgebleven. 14. Toen de menschen het wonder zagen, dat Jezus verricht had, zeiden zij: Deze is waarlijk de profeet, die in de wereld moet komen! 15. Daar Jezus nu wist, dat zij zouden

10. — De vermelding van het vele gras, welke onmogelijk symbolisch kan bedoeld zijn, berust weer op de herinnering van den ooggetuige. Joa. wil zeggen, dat de plaats buitengewoon geschikt was voor een maaltijd in de open lucht. Het getal der mannen is hetzelfde als bij de synoptici; Mt. vermeldt echter nog vrouwen en kinderen.

11. — Joa. is hier beknopter dan de synoptici; hij vermeldt niet, dat Jezus opzag ten hemel, het brood brak en het uitdeelde door de handen der leerlingen. Al deze omstandigheden zijn aan de lezers bekend en daarom in zijn verhaal overtollig. De toevoeging „zooveel zij verlangden” heeft natuurlijk vooral op het brood betrekking.

12—13. — De overgebleven brokken moesten opgeraapt worden, opdat niets verloren zou gaan. Jezus toonde daardoor zijn hoogachting voor de gave Gods. De Christenen hebben dit later toegepast op de H. Eucharistie; de partikels van het H. Sacrament werden met den grootsten eerbied tegen ontheiliging bewaard. Ook had Jezus' bevel ten doel, de grootheid van het wonder en de vrijgevigheid van den wonderdoener duidelijk te maken. Nadat de menschen verzadigd waren, bleef er nog veel meer over, dan er oorspronkelijk geweest was.

14. — Jezus' vroegere wonderen hadden al grooten indruk gemaakt; want daarom juist was de groote menigte Hem gevolgd (vgl. v. 2). Toen had men zich reeds afgevraagd, of Jezus misschien niet de Messias zou zijn. Dit nieuwe wonder echter deed den laatsten twijfel verstommen. Terwijl de vorige wonderen slechts voor afzonderlijke personen verricht werden, had de broodvermenigvuldiging betrekking op een heele menigte. Jezus had als het ware een wonder gedaan voor geheel het volk Israël en het een werkelijk koninklijk gastmaal aangeboden. De Joden verwachtten van hun Messias, dat Hij hun een grooten materiëlen voorspoed zou schenken, overvloedige oogsten, groote hoeveelheden van koren en wijn enz. Jezus, zoo zeggen zij nu tot elkander, is waarlijk de profeet, die volgens Deut. 18, 15 in de wereld moet komen. Ofschoon deze profeet, vooral door de geleerde Joden, vaak van den Messias onderscheiden werd (vgl. 1, 20 vlg.), ziet het volk hier in Jezus zonder twijfel den Messias, zooals uit het volgende vers blijkt.

15. — Het opzienbarende wonder doet plotseling de messiaansche verwachtingen in volle kracht ontwaken. Het volk acht nu den gouden tijd aangebroken; zijn droomen van een politieke onafhankelijkheid en een Joodsche

komen en Hem zouden wegvoeren om Hem tot koning te maken, trok Hij zich weer op het gebergte terug, Hij alleen.

16. Toen het avond werd, daalden zijn leerlingen af naar het meer;

wereldheerschappij zullen nu in vervulling gaan! Het wil Jezus in triomf naar Jerusalem voeren en Hem daar bij het aanstaande Paaschfeest plechtig tot koning van Israël uitroepen. Dat dit feit volstrekt niet onwaarschijnlijk is, blijkt uit de revolutionaire bewegingen, welke vaak door de Pseudo-Messiassen veroorzaakt werden. Was Bar-Kochba niet de leider van den algemeenen opstand onder keizer Hadrianus? Wat Joa. hier verhaalt, verklaart ons ook Jezus' terughoudendheid wat den Messiasitel betreft, waarvan de synoptici zoo vaak spreken. — De Zaligmaker weet, dat de leiders der volksmenigte zich gereed maken om Hem vast te grijpen en Hem met geweld weg te voeren. Hij verlangt echter geen politieke heerschappij en daarom trekt Hij zich geheel alleen op het gebergte terug. Hij zoekt een afgelegen plaats om daar te bidden (Mt., Mc.). Het woordje „weer” schijnt bij Joa. niet verantwoord, omdat er geen sprake was van een vroegere vlucht. Het heeft betrekking op het door Mc. (6, 31) verhaalde feit, dat Jezus het meer is overgestoken om den aandrang van het volk te ontgaan. Jezus wijst nu dezelfde bekoring af, waaraan Hij vroeger door den duivel blootgesteld werd (Mt. 4, 8 vlg.). — Joa. bevestigt op treffende wijze het verhaal der synoptici. Wij begrijpen nu, waarom Jezus de menigte wegzendt, de leerlingen dwingt om over te steken en zelf den berg opgaat om te bidden (Mt., Mc.). Het schijnt, dat ook de leerlingen door de algemeene geestdrift werden aangegrepen. Zij toonden zich blijkbaar onwillig, zoodat Jezus hen als het ware moest dwingen om Hem alleen te laten. Dat de evangelist den zin besluit met het beteekenisvolle „Hij alleen”, duidt een zekeren weemoed aan; Jezus stond tot dan toe in zijn geestelijke opvatting van het Messiasrijk geheel alleen.

5. Jezus wandelt over het meer, 6, 16—21; vgl. Mt. 14, 22—33; Mc. 6, 45—52.

Joa. verhaalt nu het wonder van Jezus' wandelen over het meer, dat zijn lezers reeds uit de synoptici bekend is. Zou dit verhaal enkel dienen als overgang tusschen de broodvermenigvuldiging en de redevoering in de synagoge van Kapharnaüm? Of zou Joa. ook in dit tweede wonder een voorbereiding gezien hebben van de leer over het Brood des levens? Wanneer wij bedenken, dat de evangelist zoo spaarzaam is in het herhalen van synoptische verhalen, dan lijkt ons de laatste opvatting waarschijnlijker. Uit Jezus' wandelen over het meer blijkt immers, dat zijn lichaam, wanneer Hij dit wil, niet onderhevig is aan de gewone wetten der natuur, in dit geval aan de wet der zwaartekracht. Voor het geloof in het H. Sacrament, waarin Jezus' lichaam op zulk een wonderbare wijze tegenwoordig zou worden gesteld, is dit wonder van groote beteekenis. De leerlingen ontvangen dus, behalve het wonder der broodvermenigvuldiging, een nieuw bewijs van Jezus' almacht, dat hen op het geheim der H. Eucharistie voorbereidt.

16. — Uit Joa. wordt het ons volstrekt niet duidelijk, waarom de leerlingen Jezus' terugkomst niet afwachten. De evangelist veronderstelt weer het verhaal van Mt. en Mc.; dezen zeggen immers, dat de Zaligmaker aan zijn

17. zij gingen in de boot en hielden koers naar de overzijde van het meer in de richting van Kapharnaüm. Reeds was de duisternis ingevallen en Jezus had zich nog niet bij hen gevoegd. 18. De zee nu was ontstuimig, daar er een hevige wind woei. 19. Toen zij dan ongeveer vijf-en-twintig of dertig stadiën ver geroeid hadden, zagen zij Jezus over het meer wandelen en tot de boot naderen. En zij werden bevreesd. 20. Maar Hij zeide tot hen: Ik ben het; vreest niet! 21. Zij besloten dan om Hem in de boot op te nemen en terstond was de boot aan den oever, waarheen zij gingen.

leerlingen het strenge bevel gaf (letterlijk: hen dwong) om het meer over te steken. De leerlingen zijn blijkbaar onwillig, want na Jezus' vertrek talmen zij nog een poos en dalen eerst bij het vallen van den avond naar het meer af. Joa. schijnt bij deze tijdsopgave af te wijken van de synoptici, die de broodvermenigvuldiging eerst tegen den avond laten plaats hebben (Mt.: toen het avond werd; Mc.: toen het reeds laat was; Lc.: toen de dag begon te dalen). Al deze tijdsbepalingen hebben echter een rekbare beteekenis, zoodat een eigenlijke tegenspraak volstrekt niet bewezen is.

17. — De leerlingen houden koers in de richting van Kapharnaüm; de vergelijking met Mc., die hen naar Bethsaida laat varen, veroorzaakt hier een moeilijkheid, welke wij bij Mt. 14, 22 hebben besproken. — De leerlingen staken niet van wal, voordat de duisternis was ingevallen. Uit de mededeeling, dat Jezus zich nog niet bij hen gevoegd had, blijkt, dat zij tot het laatste oogenblik op de komst van hun Meester gehoopt hadden. Toen het duister werd, dachten zij, dat Hij den geheelen nacht in gebed wilde doorbrengen, en gehoorzaamden zij eindelijk aan zijn bevel.

18. — Joa. schildert ons met enkele trekken een zeer indrukwekkend tafereel: De leerlingen, die reeds teleurgesteld zijn door de afwezigheid van hun Meester, bevinden zich in de duisternis midden op het meer, dat door een hevigen wind in beroering wordt gebracht. Mc. spreekt enkel van een tegenwind; Mt. bovendien van de golven, die het bootje teisteren.

19—20. — De beweging van het water schijnt niet zoo geweldig geweest te zijn, want anders hadden de leerlingen niet kunnen roeien (dit is hier de meest waarschijnlijke beteekenis van het Grieksche „elaunein”, vgl. Mc. 6, 48). De stadie is een afstandsmaat, welke gelijk staat met 210 M. De leerlingen waren dus 5 tot 6 K.M. van den oever verwijderd. Daar de grootste breedte van het meer ruim 10 K.M. bedraagt, zullen zij ongeveer in het midden geweest zijn, zooals Mc. trouwens uitdrukkelijk zegt. — Het was volgens Mt. „in de vierde nachtwake”, volgens Mc. „tegen de vierde nachtwake”, dat Jezus tot hen kwam; het zal dus tusschen 3 en 4 uur in den morgen geweest zijn.

21. — De Grieksche tekst zegt letterlijk: „Zij wilden Hem in de boot opnemen.” Daaruit leiden sommigen (bijv. Chrysostomus) af, dat Jezus weigerde in de boot te gaan en tot aan den oever over het water wandelde. Anderen (bijv. Tillmann) vatten den zin aldus op: „Zij namen Hem vol vreugde in de boot op.” Waarschijnlijk ligt de ware beteekenis in het midden. Joa. schijnt te spreken van het moment, waarop de leerlingen, nog niet heelemaal overtuigd, besluiten om dengene, die over

22. Den volgenden dag gaf de menigte, die aan de overzijde van het meer was gebleven, er zich rekenschap van, dat er slechts één enkele boot geweest was en dat Jezus niet tegelijk met zijn leerlingen in de boot was gegaan, maar dat zijn leerlingen alleen waren vertrok-

het water wandelt, in hun boot op te nemen. Het is volstrekt niet te verwonderen, dat zij bij zulk een wonderbare verschijning eenigen tijd aarzelden. Toen zij hun besluit hadden genomen, speelde zich de episode van Petrus af, welke alleen door Mt. (14, 28—31) verhaald wordt. — Velen zien in het feit, dat de boot terstond bij den oever was, een nieuw wonder; Jezus zou door zijn almacht de boot plotseling uit het midden van het meer naar den oever verplaatst hebben. Men kan die woorden echter ook verstaan van een voorspoedige vaart (in tegenstelling met de voorafgaande moeilijkheden). Dit schijnt bevestigd te worden door Mt. en Mc., die alleen zeggen, dat de wind bedaarde, toen Jezus bij hen in de boot was gestegen. Zij landden nu in de nabijheid van Kapharnaüm.

6. De redevoering over het brood des levens, 6, 22—71.

Na een geschiedkundige inleiding, welke de rede met de twee voorafgaande wonderen verbindt (v. 22—24), spreekt Jezus eerst over zich zelve als het ware brood des levens, dat de mensch door het geloof moet aanvaarden (v. 25—47); vervolgens stelt Hij zich aan de Joden voor als het eucharistische Brood, dat een werkelijke spijze is en den mensch het eeuwige leven schenkt (v. 48—59). Ten slotte verhaalt de evangelist, welke uitwerking de rede had op de leerlingen (v. 60—71).

a. De inleiding, 6, 22—24.

22. — Eigenlijk zegt Joa., dat de menigte den volgenden dag zag, dat er maar één boot aanwezig was. Dit heeft echter in verband met het volgende geen beteekenis. Daarom moet het woord „zien” in brederen zin worden opgevat. De menigte was tegen den morgen naar den oever gegaan in de meening, dat Jezus daar een boot zou nemen om naar den overkant terug te keeren. Zij wilden Hem blijkbaar weer ontmoeten. Maar toen zij bij het meer kwamen, zagen zij niets; Jezus was er niet en ook geen boot om Hem op te nemen. Toen begonnen zij zich af te vragen, waar Jezus kon gebleven zijn. Zij hadden den vorigen dag gezien, dat er maar één boot geweest was, namelijk de boot, waarmede Jezus en zijn leerlingen geland waren. De synoptici verhalen immers, dat de menigte Jezus te voet gevolgd was. Zij hadden dit den vorigen dag gezien, maar nu eerst drong de beteekenis daarvan tot hen door. Het woord „zien” schijnt dus hier de beteekenis te hebben van „zich rekenschap geven” of „zien met inzicht”. Zij gingen nu verder met de beredeneering van de feiten, welke zij den vorigen dag gezien hadden. Jezus was niet tegelijk met de leerlingen in de boot gegaan, maar deze laatsten waren alleen vertrokken. Nu stonden zij voor een raadsel: Waar was Jezus gebleven? Hij was niet met de leerlingen vertrokken; een andere boot was er niet geweest. Dus moest Hij nog aan dezen kant van het meer zijn. — Wij begrijpen nu de vraag, welke zij later (v. 25) zouden stellen: „Rabbi, wanneer zijt Gij hier gekomen?” De bedoeling van Joa. schijnt deze te zijn: Ook de menigte had uit de feiten, welke haar bekend wa-

ken. 23. Intusschen kwamen er van Tiberias (andere) booten dicht bij de plaats, waar zij het brood hadden gegeten, na het dankgebed des Heeren. 24. Toen dan de menigte zag, dat Jezus daar niet meer was en zijn leerlingen evenmin, stegen zij in die booten en kwamen te Kapharnaüm om Jezus te zoeken.

ren, kunnen afleiden, dat Jezus niet op een gewone wijze in Kapharnaüm was gekomen, maar dat er iets wonderbaars moest gebeurd zijn.

23. — Dit vers verwekt aanstoot. Men beweert, dat Joa. een heele vloot uit Kapharnaüm laat komen om de 5000 mannen naar huis te brengen! Het schijnt, dat men den evangelist tegen wil en dank dwaasheden wil doen zeggen. Hij zegt immers volstrekt niet, dat de heele menigte, welke door Jezus gespijzigd was, naar Kapharnaüm overstak. De meeste menschen zullen den avond te voren of althans den volgenden morgen wel naar huis gegaan zijn. Alleen degenen, die van Kapharnaüm afkomstig waren, staken met booten over, omdat zij te voet een al te grooten omweg hadden moeten maken. De booten kwamen van Tiberias, dat met Kapharnaüm de voornaamste havenstad van het meer Genesareth was. Hebben wij hier te doen met visschersbooten, die toevallig in de nabijheid kwamen en door de menschen van Kapharnaüm werden aangeroept? Of kwamen zij met opzet om de achtergeblevenen naar Kapharnaüm te brengen? Wij weten het niet; maar Flavius Josephus (Bell. jud. III, 10, 9) verzekert ons, dat er een drukke scheepvaart was op het meer Genesareth. In elk geval is er geen enkele reden om het verhaal van Joa., die van de plaatselijke gewoonten uitstekend op de hoogte was, in twijfel te trekken. Waarom zou hij de verschillende omstandigheden van den terugkeer der menigte verzonnen hebben, daar deze voor de verdere ontwikkeling der feiten toch van geen belang waren?

24. — Toen de overgeblevenen zagen, dat noch Jezus, noch de leerlingen er waren, staken zij naar Kapharnaüm over. Joa. zegt uitdrukkelijk, dat zij Jezus daar hoopten te vinden; hij veronderstelt dus, dat de Zaligmaker meestal in die stad verbleef, zooals de synoptici uitdrukkelijk mededeelen.

b. Jezus het brood des levens door het geloof, 6, 25—47.

Dit deel der rede sluit op treffende wijze aan bij het wonder der broodvermenigvuldiging. Dit wonder moest de Joden doen denken aan het m a n n a, dat aan hun vaders geschonken werd in de woestijn. Het moest hen tevens op de gedachte brengen, dat de oude heilsorde, welke door bemiddeling van Moses was begonnen, door Jezus tot volmaaktheid zou worden gevoerd. Jezus leert hen nu, dat het wonder der broodvermenigvuldiging niet doel is, maar enkel middel. De Joden moeten niet verlangen naar het stoffelijke brood, al zou het neervallen uit den hemel of op wonderbare wijze worden vermeerderd; zij moeten het ware brood zien te verwerven. Het ware brood nu, dat uit den hemel is neergedaald, is Jezus zelve. Hij geeft zich als een geestelijk voedsel aan allen, die in Hem gelooven en die door den Vader tot Hem gebracht worden. Het is dus door het geloof, dat de Joden dit geestelijk brood, Jezus zelve, moeten nuttigen en in zich opnemen. — Deze gedachten vormen echter niet het hoogtepunt van de rede. Dat de Zaligmaker het geestelijk voedsel der menschen is door het geloof,

25. En toen zij Hem aan de overzijde van het meer hadden gevonden, vroegen zij Hem: Rabbi, wanneer zijt Gij hier gekomen?
 26. Jezus antwoordde hun en zeide: Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Gij zoekt Mij, niet omdat gij wonderen hebt gezien, maar omdat gij

moet de toehoorders voorbereiden op de leer van het eucharistische Levensbrood, dat een werkelijk voedsel is. Het moet hun het juiste begrip van de H. Eucharistie vergemakkelijken. Wanneer zij hooren van het eten van Jezus' lichaam, dan zijn zij voorbereid om dit niet in ruwen en afstootenden zin als kannibalisme op te vatten. Jezus zal zich zelve tot werkelijk voedsel geven, maar dit voedsel zal niettemin een geestelijk voedsel zijn, dat vooral de ziel van den mensch voedt en haar het eeuwige leven geeft. — Onder de nieuwere katholieke exegeten wint de meening veld, dat Jezus reeds vanaf v. 26 spreekt over de H. Eucharistie (zoo bijv. Corluy, Prat, Bover). Wij geven toe, dat in het eerste deel der rede (v. 26—47) de leer over de H. Eucharistie wordt voorbereid. Jezus zou niet gesproken hebben over de spijs, die blijft tot het eeuwige leven (v. 27), over het ware brood uit den hemel (v. 32), over het brood, dat uit den hemel neerdaalt en het leven geeft aan de wereld (v. 33) en Hij zou zich niet het brood des levens genoemd hebben (v. 35), wanneer het hoogtepunt der rede niet de leer over de H. Eucharistie was geweest. Maar de termen blijven nog te vaag om er meer in te zien dan een voorbereiding en een inleiding. Het ligt trouwens heelemaal in de lijn van de redevoeringen van het vierde evangelie, dat een gedachte langzaam en geleidelijk ontwikkeld wordt en scherpere vormen aanneemt. Eerst stelt Jezus zich zelve, den menschgeworden Logos, aan de Joden voor als het brood, dat uit den hemel neerdaalt en het leven geeft aan de wereld. Hij spreekt nog niet over het eten van dit brood, maar gebruikt enkel termen, welke duiden op een geestelijk aannemen van zijn persoonlijkheid, d.w.z. op het geloof in Hem. De Joden moeten in Hem gelooven (v. 29. 35. 36. 40. 47); zij moeten tot Hem komen (v. 35. 37. 44). De voortdurende herhaling dezer termen laten volgens onze meening de eucharistische verklaring van het eerste deel der rede niet toe. Wanneer wij het tweede deel niet hadden, dan zou men in Jezus' rede enkel een vage aanduiding van de H. Eucharistie kunnen ontdekken.

25. — Het nu volgende gesprek had plaats in de synagoge van Kapharnaüm, zooals Joa. later zal mededeelen (v. 59). Daar de bijeenkomsten in de synagoge op den Sabbat gehouden werden, geschiedde de ontmoeting waarschijnlijk den dag na de aankomst der Joden. Op den Sabbat zelf zouden zij immers het meer niet hebben mogen oversteken. Zij waren verbaasd, dat zij Jezus in de synagoge aantroffen. Zooals uit onze verklaring van v. 22 gebleken is, was deze verbazing inderdaad gegrond. Zij vroegen echter niet, op welke wijze, maar wanneer Jezus in Kapharnaüm gekomen was. Dit is de methode van menschen, die hun nieuwsgierigheid willen voldoen, maar niet recht op hun doel afgaan.

26. — Jezus antwoordt niet op hun vraag, maar laat hen in de onzekerheid, wanneer en hoe Hij naar Kapharnaüm gekomen is. Daar zij uit het wonder der broodvermenigvuldiging niet de juiste conclusie getrokken hebben, zou ook het tweede wonder (het wandelen over het meer) hun niet tot nut zijn.

van de brooden gegeten en u verzadigd hebt. 27. Geeft u geen moeite voor de spijs, die vergaat, maar voor de spijs, die blijft tot het eeuwige leven en die de Menschenzoon u zal geven; want Hij is het, dien God, de Vader, met zijn zegel heeft geteekend. 28. Zij zeiden dan tot Hem: Wat moeten wij doen om de werken van God te

Dit laatste bleef, door de schuld der Joden, alleen voor de leerlingen bestemd. Maar Jezus verwijt hun plechtig (de uitdrukking „voorwaar, voorwaar, Ik zeg u” zal in deze gewichtige rede meermalen terugkeeren, v. 32. 47. 53), dat zij Hem niet zoeken om wille van de wonderen, die Hij gedaan heeft, maar om wille van het brood, waarmee zij zich verzadigd hebben. Zij hebben de broodvermenigvuldiging wel als een wonder erkend, want daarom juist wilden zij Jezus tot koning uitroepen; maar zij hebben daarin niet gezien een teeken van Jezus' goddelijke zending en een bevestiging van zijn leer. Hadden zij dit gedaan, dan zouden zij in Hem gelooven. De reden echter, waarom het wonder hun geestdrift heeft opgewekt en waarom zij Jezus nu weer zoeken, is van zeer stoffelijken en zinnelijken aard. Den overvloed van brood, waarmee zij zich naar hartelust hebben verzadigd, beschouwden zij als het begin van het Messiasrijk, gelijk zij het zich dachten: een tijdperk van overvloed en zinnelijk genot, zonder dat zij eenigen arbeid hoefden te verrichten (vgl. W. Bousset, „*Die Religion des Judentums*” 1926, blz. 240 vlg.).

27. — Jezus begint het gesprek op dezelfde wijze, als dat met de Samaritaansche vrouw. Ook nu maakt Hij gebruik van een stoffelijke zaak om tot een hoogere onderrichting te komen. Bij de Samaritaansche vrouw was het de bronput, welke Hem aanleiding gaf tot zijn leer over het water, dat opborrelt ten eeuwigen leven. Nu gebruikt Hij het brood om de aandacht der Joden te vestigen op een geestelijk voedsel. De Joden hadden zich moeite gegeven voor een vergankelijke spijs; want al was het brood ook door een wonderbare vermenigvuldiging verkregen, het bleef toch gewoon brood en was dus vergankelijk. Ook nu hadden zij Jezus gezocht, opdat Hij hun opnieuw dat vergankelijke brood zou schenken. Hoeveel beter zouden de Joden doen, wanneer zij zich moeite gaven voor de spijs, die blijft tot het eeuwige leven? Het is alleen Jezus, de Menschenzoon, die deze spijs geven kan. De Zaligmaker blijft voorloopig nog vaag in zijn uitdrukkingen. In den loop van de rede zal Hij den aard dier spijs nader ontwikkelen. Het is Jezus zelve, die vooreerst door het geloof en vervolgens in de H. Eucharistie het voedsel van den mensch wordt. Hij zelve is het brood, dat het eeuwige leven schenkt. — Evenals bij de synoptici, noemt Jezus zich bij Joa. den Menschenzoon; de titel van Messias was te gevaarlijk, zooals gebleken was uit het gedrag der Joden aan gene zijde van het meer (v. 15). De Menschenzoon heeft voor de uitoefening zijner zending niet noodig, dat Hij door de Joden tot koning wordt gekroond; God, de Vader, heeft zelve zijn zegel op Hem gedrukt door de wonderen, welke Jezus in zijn opdracht verricht (vgl. 5, 36).

28. — Jezus heeft in het vorige vers gezegd, dat de Joden zich moeite moeten geven (letterlijk: moeten werken) voor een spijs, die blijft tot het eeuwige leven. Tevens echter zeide Hij, dat die spijs een gave is, welke Hij hun schenken zal. De eenige moeite, welke de Joden zich geven moeten, bestaat hierin, dat zij met geloof naderen tot Dengene, die over die hemelsche

verrichten? 29. Jezus antwoordde hun en zeide: Dit is het werk van God, dat gij gelooft in Hem, dien Hij gezonden heeft. 30. Zij zeiden tot Hem: Wat voor teeken doet Gij dan, dat wij (het) zien en in U gelooven? Wat doet Gij? 31. Onze vaders hebben in de woestijn het manna gegeten, zooals er geschreven staat: Brood uit

gave beschikt. Jezus' toehoorders zijn vooral getroffen door de aansporing, dat zij werken moeten voor de wonderbare spijs; dat die spijs tevens een gave is, gaat hun onopgemerkt voorbij. Daarbij openbaren zij zich als echte Joden, die in het doen van de werken der wet hun heil en zaligheid zoeken. Zij meenen blijkbaar, dat Jezus hun van wege God bijzondere werken wil opleggen. Zij zijn bereid deze te verrichten en toonen dus nog een zekere volgzzaamheid ten opzichte van den Zaligmaker.

29. — Als Joden hadden Jezus' toehoorders ontelbare „werken” te vervullen; zij meenden nu, dat de Zaligmaker dit aantal nog met enkele zou vermeerderen. Maar Jezus brengt alles terug tot één enkel werk: Zij moeten gelooven in Hem, dien God gezonden heeft. Dat is het eenige werk, de eenige voorwaarde, waarvan God het eeuwige leven afhankelijk heeft gesteld. Jezus verkondigt hier zonder twijfel de theorie, welke later door Paulus zal ontwikkeld worden: De werken der wet zijn niet noodzakelijk ter zaligheid, maar alleen het geloof in Jezus Christus. Deze waarheid wordt hier nog krachtiger uitgedrukt, doordat het geloof zelve een werk van God, of liever het werk van God, wordt genoemd. Wanneer de Joden dit werk verrichten, dan zal Jezus het geestelijk voedsel hunner zielen worden. Het spreekt van-zelf, dat het geloof in Jezus niet een zuiver speculatieve overtuiging is, maar diep in het leven van den mensch ingrijpt; wij weten immers uit de synoptici, dat de Zaligmaker een nieuwe en hoogere gerechtigheid leerde.

30. — De vraag der Joden klinkt vreemd. Zij hebben korten tijd geleden het wonder der broodvermenigvuldiging gezien, en nu vragen zij op nieuw een teeken, en wel op een toon, alsof Jezus nooit een wonder gedaan heeft. Zij willen dit wonder zien en beoordeelen; en wanneer het hun voldoet, dan zullen zij in Jezus gelooven. De oplossing dezer moeilijkheid ligt in het volgende vers. Wanneer Jezus beweert, dat Hij door God gezonden is, dan moet Hij een goddelijk of hemelsch teeken doen. Moses heeft zulk een teeken gedaan door het wonderbare manna, dat uit den hemel viel. De broodvermenigvuldiging beschouwen de Joden blijkbaar als een teeken, dat hoort tot de aardsche orde, zoodat het onvoldoende is om een goddelijke zending te bewijzen. Dat de Joden op dit punt veeleischend waren, zeggen ook de synoptici; Mt. (16, 1) en Mc. (8, 11) verhalen immers, dat de Farizeëen en Sadduceëen, onmiddellijk na de tweede broodvermenigvuldiging, een teeken uit den hemel vroegen.

31. — De Joden hebben begrepen, dat Jezus hun een nieuwen weg tot God wil toonen (vgl. v. 29). Maar wanneer Hij de oude wet niet meer voldoende acht, dan kent Hij zich een grootere macht en waardigheid toe, dan de wetgever Moses. Dan moet Hij ook, zoo redeneeren de Joden, grootere wonder-teekenen doen. Welnu, de vaders hebben in de woestijn het manna gegeten, dat, zooals Ps 77, 24 zegt, God zelve uit den hemel deed neerregenen. Volgens den psalm was het God, die het manna gaf, maar de Joden schijnen dit aan Moses toe te schrijven, zooals uit Jezus' antwoord (v. 32) blijkt. Zij

den hemel heeft Hij hun te eten gegeven. 32. Jezus sprak nu tot hen: Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Moses heeft u geen brood uit den hemel gegeven, maar mijn Vader geeft u het ware brood uit den hemel. 33. Want het brood van God is het (brood), dat uit den hemel neerdaalt en het leven geeft aan de wereld. 34. Zij zeiden dan tot Hem: Heer, geef ons altijd dit brood. 35. Maar Jezus sprak

gaan uit van de opvatting, dat alle wonderen, welke tijdens den tocht uit Egypte naar Kanaän gebeurden, op voorbede van Moses geschiedden. — De Rabbijnen waren overtuigd, dat het manna-wonder zich in den messiaanschen tijd zou herhalen (Strack-Billerbeck II, blz. 481). Zoo zegt ook de Syrische Apocalyps van Baruch (tusschen 70 en 96 n. Chr.): „En in dien tijd zullen weer voorraden van manna neervallen; en zij zullen daarvan in die jaren eten, omdat zij het einde der tijden beleefd hebben” (29, 8).

32. — Jezus schijnt een dubbele tegenstelling te maken, welke wegens de gedrongenheid van den zin eenigszins vervaagd is. Vooreerst was het niet *Moses*, die het manna gaf, maar *God*. En vervolgens viel het brood, dat God op Moses' voorbede gaf, wel neer uit den hemel, maar toch was het niet het ware hemelsche brood. Het ware brood uit den hemel moet ook een hemelsch karakter hebben, m.a.w. moet niet het lichaam van den mensch, naar zijn ziel voeden. Het manna viel neer uit de lucht, zooals de regen, maar het ware hemelsche brood moet neerdalen uit den hemel, waar God woont. Dat dit brood een geestelijk voedsel is, volgt ook uit den tegenwoordigen tijd: Mijn Vader geeft u het ware brood uit den hemel. De belofte wordt dus niet naar het einde der tijden verschoven, maar God geeft dat brood *nu reeds* aan allen, die in Jezus gelooven. Wanneer dit nu reeds plaats heeft, zonder dat de Joden het bemerken, dan moet dat brood een geheimzinnig en geestelijk karakter hebben. Jezus stelt hier den Vader voor als den gever; Hij zelve is immers het brood, dat gegeven wordt (anders echter in v. 51).

33. — Welk is het brood van God, dat alleen in vollen zin dien naam verdient en dus werkelijk goddelijk is? Dat is het brood, dat waarlijk uit de hoogten des hemels, waar het van eeuwigheid bij God was, op aarde is neergedaald om aan de wereld het eeuwige leven te schenken. Het heeft dus een oneindig hooger en oorsprong en een oneindig hoogere bestemming dan het manna, dat slechts neerviel uit de lucht en alleen het vergankelijke leven van één enkel volk onderhield.

34. — De Joden vragen dat brood met hetzelfde scepticisme als de Samaritaansche vrouw het levende water (4, 15). Zij zijn overtuigd, dat Jezus over een zekere wondermacht beschikt, en zijn nieuwsgierig, wat Hij doen zal. Hij heeft hen éénmaal op wonderbare wijze gespijzigd. Zij zouden gaarne hebben, dat Hij dit altijd deed. Zooals de Samaritaansche vrouw zich verheugde over het denkbeeld, dat zij niet meer zou hoeven te putten, zoo zouden de Joden heel tevreden zijn geweest, wanneer zij niet meer voor hun dagelijksch brood hoefden te arbeiden. Zij schenken echter niet veel geloof aan Jezus' woorden, maar nemen een afwachtende houding aan. Wanneer Jezus hun dat wonderbare brood geeft, zullen zij het beoordeelen en hun houding bepalen.

tot hen: Ik ben het brood des levens; wie tot Mij komt, zal geen honger meer hebben, en wie in Mij gelooft, zal nooit meer dorst krijgen. 36. Maar Ik heb u gezegd, dat gij Mij gezien hebt en (toch) niet gelooft. 37. Alles, wat de Vader Mij geeft, zal tot Mij komen; en wie tot Mij komt, zal Ik niet buiten werpen. 38. Want Ik ben uit den hemel neergedaald, niet om mijn eigen wil te doen, maar den

35. — Jezus zegt nu uitdrukkelijk, dat Hij z e l v e (in het Grieksch valt sterk de nadruk op „Ik”) het ware brood uit den hemel is, dat God zal geven in plaats van het manna van Moses. In v. 33 heeft Hij verzekerd, dat dit brood het leven aan de wereld schenkt. Daarom noemt Hij zich „h e t b r o o d d e s l e v e n s”. Voor welke menschen zal Jezus het brood des levens zijn, m.a.w. aan wie zal Hij het eeuwige leven schenken? Aan allen, die tot Hem komen en in Hem gelooven. Jezus herhaalt dus, wat Hij reeds in v. 29 zeide: Het eenige, wat God van den mensch eischt, is het geloof in Jezus Christus. Jezus zal brood zijn voor dengene, die in Hem gelooft, en wel een brood, dat voor altijd zijn honger stilt. Het is echter niet de lichamelijke honger, zooals de Joden meenden (v. 34), maar de geestelijke honger, de honger naar God en naar het eeuwige leven, waaraan Jezus voor altijd een einde wil maken. Tevens zal Hij (dit valt buiten het beeld van het brood) den geestelijken dorst van den mensch stillen; Hij geeft dus ook het levende water, dat Hij aan de Samaritaansche vrouw beloofde (4, 13). Dat de honger en de dorst gestild worden, wil niet zeggen, dat de geloovige niets meer verlangt; integendeel, hij zal steeds de begeerte hebben om God in hoogere mate te bezitten, maar niettemin bezit hij de rust der ziel in de overtuiging, dat hij door het geloof zijn God heeft gevonden.

36. — Dit vers onderbreekt volgens sommigen (o.a. Lagrange) den samenhang en wordt door hen na v. 40 geplaatst. Dit is echter niet noodzakelijk, want men kan het beschouwen als een weemoedige klacht van den Zaligmaker, dat Hij, helaas, voor de Joden niet het brood des levens kan zijn. De reden daarvan is hun ongelooft. Zij hebben Jezus gezien, d.w.z. zijn macht en zending in de wonderen geconstateerd, en toch gelooven zij niet in Hem. — Wanneer heeft Jezus dit gezegd? Hij schijnt een toespeling te maken op een woord, dat door Joa. niet vermeld werd; want het voorafgaande vers 26, waaraan men gewoonlijk denkt, zegt heel iets anders.

37—38. — Jezus heeft in v. 35 gezegd, dat Hij het brood des levens zal zijn voor allen, die in Hem gelooven; in v. 36 klaagde Hij, dat de Joden zich zelf van dit voorrecht beroofden door hun ongelooft. Dat sommigen gelooven en anderen niet, is een diep mysterie. Jezus verklaart het door de voorbestemming. Hij troost zich met de gedachte, dat Gods aanbiddelijke wil geschieden moet. Allen immers (het onzijdig „alles” staat hier voor het mannelijk: elke mensch), die de Vader Hem geeft, zullen door het geloof tot Jezus komen. Wanneer dus iemand niet tot Hem komt, dan geschiedt dit, omdat de Vader hem niet aan Jezus heeft gegeven. De gedachte is hier echter meer positief dan negatief (vgl. v. 44). Jezus verheugt zich er over, dat ten slotte toch alles tot Hem zal komen, wat Hem door den Vader gegeven wordt, al vindt Hij op het oogenblik slechts bij weinigen geloof. Het woordje „alles” is zoo algemeen mogelijk. Elke mensch, wie het ook is, Jood of heiden, zal den weg tot Jezus vinden,

wil van Hem, die Mij gezonden heeft. 39. Welnu, dit is de wil van Hem, die Mij gezonden heeft, dat Ik niets verloren laat gaan van wat Hij Mij heeft gegeven, maar dat Ik het op den jongsten dag doe verrijzen. 40. Want dit is de wil van den Vader, die Mij gezonden heeft, dat alwie den Zoon ziet en in Hem gelooft, het eeuwige leven zal bezitten; en Ik zal hem op den jongsten dag doen verrijzen. 41. De

wanneer God het wil. De beslissing dienaangaande laat Jezus vertrouwvol over aan den barmhartigen Vader. De Zaligmaker zelve, die gekomen is om aan de wereld het eeuwige leven te geven (v. 33), zal niemand uitsluiten van den kring zijner geloovigen. Hij is immers niet uit den hemel neergedaald om zijn eigen wil te doen, maar den wil van den Vader, die Hem zond om de menschen te redden. Wanneer Jezus zegt, dat Hij niemand buiten zal werpen, dan bedoelt Hij eerder, dat Hij alle mogelijke moeite zal doen om allen tot zich te trekken.

39. — Wanneer God iemand aan Jezus heeft gegeven, dan is het ook zijn wil, dat Jezus het door den Vader begonnen werk aan hem voltooit. De Zaligmaker voelt zich dus voor elken mensch, die door het geloof tot Hem komt, tegenover den Vader verantwoordelijk. Door het feit zelve, dat de Vader iemand aan Jezus geeft, legt Hij Hem de verplichting op, voor die ziel te zorgen. Jezus zal den wil van den Vader vervullen, zooals Hij in v. 38 gezegd heeft. Hij zal voor elken geloovige blijven zorgen, totdat Hij den laatsten act van de zaligmaking aan hem heeft voltrokken, namelijk de opwekking van het lichaam uit den dood. Wanneer dus toch iemand, die Hem door den Vader is toevertrouwd, verloren gaat, dan geschiedt dit door zijn eigen schuld. Sprekend over zijn leerlingen, zal Jezus later (17, 12) verklaren, dat van degenen, die de Vader Hem gaf, alleen de zoon des verderfs (Judas) verloren ging. Jezus beschouwt het dus als mogelijk, dat iemand, die Hem door den Vader gegeven is, toch verloren gaat. Daaruit volgt, dat Hij niet spreekt over de voorbestemming tot de eeuwige zaligheid, maar over de voorbestemming tot het geloof. Wie immers tot de eeuwige zaligheid voorbestemd is, kan niet verloren gaan.

40. — Dat ook de mensch zelve moet medewerken, zegt Jezus in dit vers. Het is immers de wil van den Vader, dat allen, die zijn menschgeworden Zoon zien en in Hem gelooven, nu reeds het eeuwige leven (de heiligmakende genade) bezitten; en op den jongsten dag zal de Zoon hen uit de dooden opwekken. Alleen dus degenen, die van goeden wil zijn en door het zien van Jezus tot het geloof in Hem komen, bezitten het eeuwige leven en zullen glorievol verrijzen. Daar het „zien” hier slaat op Jezus' tijdgenooten, moet het in letterlijken zin verstaan worden. Ook hier echter geldt het woord: „Zalig zij, die niet zien en toch gelooven!” (20, 29). Er is ook een geestelijk zien, dat berust op geloofwaardige getuigen; en dit kan eveneens tot het geloof in Jezus brengen. — In v. 37—40 leert Jezus de volkomen overeenstemming tusschen den Vader en den Zoon in het werk der zaligmaking. De Joden moeten dus niet denken, dat zij hun God, den God van het Oude Verbond, moeten verlaten, wanneer zij Jezus' leerlingen worden; en vervolgens moeten zij weten, dat het geloof in Jezus de eenige weg is, welke van nu af aan tot den Vader voert.

Joden dan morden over Hem, omdat Hij gezegd had: Ik ben het brood, dat uit den hemel is neergedaald. 42. En zij zeiden: Is Deze niet Jezus, de zoon van Joseph, wiens vader en moeder wij kennen? Hoe

41. — Jezus' toehoorders worden nu voor den eersten keer „Joden” genoemd. Daar deze naam oorspronkelijk identiek was met „Judeërs” en door Joa. vooral gebruikt wordt om de ongeloovige overheden van Jerusalem aan te duiden, meenen sommigen (o.a. Tillmann), dat hier echte Judeërs aan het woord zijn. Zij zouden naar Galilea zijn gekomen om Jezus te bespieden. Wij lezen inderdaad in de synoptici (Mc. 3, 22; 7, 1), dat de schriftgeleerden en Farizeëen van Jerusalem den Zaligmaker in Galilea lastig vielen. Het is echter waarschijnlijker, dat hier dezelfde menschen bedoeld worden, die bij de broodvermenigvuldiging tegenwoordig waren. Jezus heeft hun als zoodanig toegesproken (v. 26); en het feit, dat zij Jezus' vader en moeder zeggen te kennen (v. 42), wijst op hun Galileïsche afkomst. Waarschijnlijk noemt Joa. hen „Joden” in den breederen zin, welken wij ook aan die benaming toekennen. Daar zij geheel en al den ongeloovigen geest der overheden van Jerusalem verraden, kan de evangelist hen bovendien „Joden” noemen in de beteekenis, welke die naam in zijn evangelie heeft gekregen, namelijk in de beteekenis van „vijanden van Jezus”. — Het woord „morden” beteekent hier heimelijk onder elkander mompelen (vgl. Lc. 5, 30). Zij volgen daarbij het voorbeeld hunner vaderen, die in de woestijn voortdurend tegen God en Moses morden (bijv. Num. 11, 1; 14, 27). De Joden zijn geërgerd, omdat Jezus zich genoemd heeft „het brood, dat uit den hemel is neergedaald”. Zoo vatten zij de rede van den Zaligmaker niet onjuist samen. Hun verontwaardiging wordt vooral opgewekt, omdat Hij zich een hemelschen, goddelijken oorsprong heeft toegeschreven, zooals uit het volgende vers blijkt. Dat Hij zich „brood” noemt, wekt niet zoozeer hun aandacht; in het tweede deel der rede zal echter het eucharistische „Brood” hun ergernis tot het toppunt brengen.

42. — Het feit, dat zij Jezus' nederdaling uit den hemel (v. 33. 38) in tegenstelling brengen met zijn menschelijke geboorte, is een bewijs, dat zij zijn woorden begrepen hebben: Jezus maakt aanspraak op een boven-menschelijken, een hemelschen en goddelijken oorsprong. Zij begrijpen echter niet, hoe die goddelijke oorsprong in overeenstemming kan zijn met zijn menschelijke natuur. Jezus staat voor hen als mensch, zij meenen zelfs zijn ouders te kennen; hoe kan Hij dan van goddelijke afkomst zijn? — Dat zij Jezus kennen onder den naam „zoon van Joseph” en zelfs zijn vader en moeder kunnen aanwijzen, maakt het waarschijnlijk, dat de sprekers Galileërs zijn; Judeërs zouden niet zoo van zijn levensomstandigheden op de hoogte zijn geweest. Wanneer zij het geheim van Jezus' wonderbare geboorte uit Maria gekend hadden, zou hun moeilijkheid voor een groot deel opgelost geweest zijn. Waarom heeft de Zaligmaker dan niet den sluier opgelicht, welke er over zijn menschelijke afkomst lag? De reden is niet ver te zoeken: Zijn tegenstanders zouden Hem toch niet geloofd hebben. Het wonderbare geheim van Maria's maagdelijke ontvangenis aan de Joden openbaren zou gelijk gestaan hebben met hetgeen Jezus bij Mt. (7, 6) noemde: het heilige voor de honden en parels voor de zwijnen werpen. Dat Joa. het niet noodig acht zijn lezers in te lichten, bewijst

zegt Hij dan: Ik ben uit den hemel neergedaald? 43. Jezus antwoordde hun en zeide: Mort toch niet onder elkander. 44. Niemand kan tot Mij komen, indien de Vader, die Mij gezonden heeft, hem niet trekt; en Ik zal hem op den jongsten dag doen verrijzen. 45. Er staat geschreven bij de profeten: En allen zullen door God onderricht worden. Wie naar den Vader luistert en zijn onderricht aanneemt,

volstrekt niet, dat hij het geheim van Jezus' geboorte niet kent. Hij vindt dit overbodig, omdat zij door Mt. en Lc. voldoende op de hoogte zijn gebracht. Geen enkele evangelist legt trouwens zoozeer den nadruk op Jezus' goddelijke natuur als Joa. Denken wij slechts aan het woord uit den proloog: Het Woord is vleesch geworden. Voortdurend ook spreekt Joa. over God als Jezus' eenigen Vader, waaruit vanzelf volgt, dat Hij geen menschelijken vader heeft.

43. — Jezus lost de moeilijkheid zijner tegenstanders niet op. Hij kan zijn menschelijke natuur niet ontkennen, zijn goddelijke evenmin. De maagdelijke ontvangenis van Maria, welke het geheim zijner persoonlijkheid omhulde, zou door zijn toehoorders toch niet geloofd worden. Niettemin eischt Jezus, dat zijn tegenstanders ophouden met morren; want Hij heeft de waarheid van zijn woord door wonderen bevestigd.

44. — Jezus drukt zich hier veel krachtiger uit dan in v. 39. Daar zeide Hij, dat alles tot Hem zou komen, wat de Vader Hem gaf. Nu echter spreekt Hij in den negatieven vorm en in plaats van „geven” gebruikt Hij het veel sterkere „trekken”. Niemand kan tot Jezus komen, indien de Vader hem niet tot Jezus trekt. Het is alsof de Zaligmaker zeggen wil: Het is nutteloos, u de waarheid te openbaren, omdat gij niet door den Vader tot Mij getrokken wordt. Het woord „trekken” legt er zeer sterk den nadruk op, dat het geloof een door God gegeven genadegeschenk is. Met hun natuurlijk verstand kunnen de Joden het geheim van Jezus' persoonlijkheid (de goddelijke en de menschelijke natuur in één persoon) niet kennen; daartoe is de genade Gods vereischt. Dat het trekken van den Vader echter niet een dwang veronderstelt, waardoor de vrije wil van den mensch wordt uitgeschakeld, blijkt duidelijk uit hetgeen Jezus in het volgende vers zegt. Augustinus verklaart: „Meent niet, dat de mensch tegen zijn wil getrokken wordt; de ziel wordt ook door de liefde getrokken.” Zoo had Jahwe reeds met het volk Israël gehandeld: „Met menschen-banden trok Ik hen, met de koorden der liefde” (Os. 11, 4). Het werk der zaligmaking, dat door den Vader begonnen wordt, wordt door Jezus voltooid. Onder al datgene, wat Jezus doet voor hen, die de Vader tot Hem getrokken heeft, wordt alleen het laatste werk, de bekroning van al de voorafgaande, vermeld: de opwekking uit de dooden. Daaruit volgt niet, dat allen, die de genade des geloofs ontvangen, ook tot de eeuwige zaligheid zullen komen. Jezus spreekt hier alleen van zijn standpunt: Hij zelve zal alles doen, wat noodig is; indien de geloovige niet tot de eeuwige zaligheid komt, is het zijn eigen schuld.

45. — Jezus verklaart, op welke wijze God de menschen trekt. Het is de invloed der goddelijke genade, welke den geest der menschen verlicht en hen tot Jezus drijft. Reeds de profeten hadden voorspeld, dat God in den messiaanschen tijd onmiddellijk tot de zielen der menschen zou spreken,

hij komt tot Mij. 46. Niet dat iemand den Vader gezien heeft; alleen Hij, die bij God is, Hij heeft den Vader gezien. 47. Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Wie gelooft, heeft het eeuwige leven.

zoodat allen leerlingen van God zouden zijn. Den door Jezus aangehaalden tekst vinden wij bij Isaias (65, 13). Jeremias had deze gedachte nog breder uitgewerkt: „Dit is het verbond, dat Ik met het huis Israël na deze dagen zal sluiten, zegt Jahwe: Ik zal mijn wet in hun binnenste leggen, ze schrijven op hun hart; Ik zal hun tot God, zij zullen Mij tot volk zijn. Dan zullen zij niet meer elkander leeren: Kent den Heer! Want zij allen zullen Mij kennen, klein en groot, zegt Jahwe; want Ik zal hun schuld vergeven, hun zonden zal Ik niet meer gedenken” (31, 33 vlg.; vgl. ook Is. 11, 9; Jer. 24, 7; Ez. 11, 19; 36, 26 vlg.; Hab. 2, 14). De Joden ontvingen Gods openbaring door Moses en door de profeten; zij werden in de synagogen onderricht door hun schriftgeleerden en Rabbijnen. In het nieuwe Godsrijk zal God zelve als leermeester optreden, en wel van alle menschen zonder uitzondering. Hij zal zich niet meer uitsluitend bedienen van menschenlijke openbaringsorganen, maar door zijn genade onmiddellijk tot de zielen spreken. Augustinus zegt: „De klank onzer woorden treft de ooren, maar de Leermeester is binnen.” Jezus wil niet zeggen, dat alle menschenlijke onderricht in de nieuwe heilsorde zal vervallen; Hij zelve immers en zijn apostelen zijn de predikers der waarheid. Maar de uiterlijke klank der woorden zal niet baten, wanneer Gods genade de harten niet verlicht. — Wie nu naar Gods innerlijke onderrichting luistert en ze geloovig aanneemt, vindt door het geloof den weg tot Jezus. Hieruit blijkt, dat ook de vrije wil van den mensch in het proces der zaligmaking een rol speelt. Degene, die niet naar de stem van God luistert, komt niet tot Jezus.

46. — Jezus maakt echter een voorbehoud. Alle menschen zullen onmiddellijk door God onderricht worden, maar slechts Eén ontvangt de volle waarheid omtrent den Vader. Geen enkele mensch heeft den Vader gezien en is zóó met Hem in contact getreden, dat hij het wezen van God doorgrondt. Dit kan alleen gezegd worden van het menschengeworden Woord, dat van eeuwigheid bij God was en nog bij God is. Het blijft daarom waar, wat Joa. in den proloog gezegd heeft: „Niemand heeft ooit God gezien; God, de ééngedeborene (Zoon), die tegen den boezem des Vaders rust, Hij zelf heeft gesproken” (1, 18). Zoo blijft Jezus, die alleen de volle waarheid omtrent God bezit, de eenige Middelaar ook voor degenen, die Gods stem in hun binnenste vernemen.

47. — Omdat de menschen alleen door zijn bemiddeling de waarheid ontvangen, besluit Jezus dit deel zijner rede met de plechtige verzekering, dat allen, die in zijn woorden gelooven, maar ook zij alleen, het eeuwige leven bezitten.

c. Jezus het brood des levens in de H. Eucharistie, 6, 48—59.

Jezus noemde zich in het voorafgaande deel zijner rede „het brood des levens” (v. 35). Hij heeft uitgelegd, wat Hij daarmee bedoelde: De menschen moeten door het geloof tot Hem komen, dan zal Hij hun honger naar God stillen. Dat de menschen het brood des levens moeten eten, heeft dus een figuurlijke beteekenis en duidt het geloof in Jezus aan: Hij zal door het

48. Ik ben het brood des levens. 49. Uw vaderen hebben het manna gegeten in de woestijn en zij zijn (toch) gestorven. 50. Dit is het brood, dat uit den hemel neerdaalt, zoodat hij, die daarvan eet,

geloof het voedsel hunner ziel worden. Waarschijnlijk zou Jezus echter dit beeld niet gebruikt hebben, wanneer Hij door het eerste deel zijner rede niet het tweede had willen voorbereiden. Jezus is immers niet alleen in overdrachtelijken zin het voedsel van den mensch, maar Hij zal het ook in werkelijkheid worden. De meeste verklaarders laten het tweede deel eerst bij v. 51 beginnen. Wij kunnen toegeven, dat Jezus inderdaad eerst in v. 51 uitdrukkelijk over de H. Eucharistie spreekt, maar de voorafgaande verzen (48—50) vormen zoo duidelijk den overgang, dat wij ze reeds tot het tweede deel rekenen. Daarin leert Jezus immers, dat het eten van het brood des levens voor den mensch volstrekt noodzakelijk is. Welnu, dit is niet alleen waar van het geloof, maar ook van de H. Eucharistie. Ook het feit, dat Jezus opnieuw herinnert aan de broodvermenigvuldiging, bereidt de leer over de H. Eucharistie voor. Al had Jezus reeds bij het begin zijner rede de H. Eucharistie op het oog, de ontwikkeling zijner gedachten is toch zeer geleidelijk.

48. — Jezus herhaalt de gedachte van v. 33 en 35: „Ik ben het brood des levens.” Nu echter moet deze gedachte dienen als uitgangspunt voor een nieuwe en hoogere onderrichting. Jezus is het brood des levens voor den mensch, niet alleen doordat deze Hem opneemt door het geloof, maar vooral doordat Jezus zich aan hem schenkt in de H. Eucharistie als een werkelijk voedsel. Het idee van het brood des levens vereenigt beide deelen der redevoering tot één geheel.

49. — Het zijn de Joden, die het eerst melding gemaakt hebben van het manna; zij noemden het „brood uit den hemel” (v. 31). Jezus grijpt deze gedachte op, vooreerst om zijn toehoorders te herinneren aan het wonderbare maal, dat Hij hun aanbood aan gene zijde van het meer, en vervolgens om hen voor te bereiden op de openbaring, dat Hij zich geven gaat als een werkelijk voedsel. De tegenstelling met het manna zal tevens den verheven aard van het nieuwe levensbrood in het licht stellen. — Het manna was inderdaad in zekeren zin „brood uit den hemel”. Men zou daarom verwacht hebben, dat het, evenals de boom in het paradijs, aan de Joden een eeuwig leven zou hebben geschonken. Dit is echter niet het geval. De Joden, die in de woestijn het manna aten, zijn gestorven, gelijk alle andere menschen. — Het is beteekenisvol, dat Jezus spreekt van „uw vaderen”, niet: onze vaderen. Al behoort de Zaligmaker door zijn geboorte uit Maria inderdaad tot het volk Israël, toch wil Hij in deze rede, waarin zijn hemelsche oorsprong zoo sterk op den voorgrond treedt, zijn afstamming niet op één lijn stellen met die van zijn toehoorders. Evenals Hij God „mijn Vader” noemt (v. 32), zoo spreekt Hij van de oude Israëlieten als „uw vaderen”.

50. — De zin is: Het manna was wel in zekeren zin een brood uit den hemel, maar het heeft de Joden niet gevrijwaard tegen den dood. Dit echter (Jezus zelve, vgl. v. 48) is het ware brood uit den hemel, zoodat het inderdaad het eeuwige leven geeft aan hem, die het eet. Jezus is dus waarlijk een hemelsch en goddelijk brood, dat krachtens zijn aard een hemelsch en onvergankelijk leven schenkt. Daarmee is echter niet gezegd,

niet sterft. 51. Ik ben het levend brood, dat uit den hemel is neergedaald; zoo iemand van dit brood eet, zal hij in eeuwigheid leven. En het brood, dat Ik zal geven, is mijn vleesch voor het leven der wereld. 52. De Joden dan twistten onder elkander en zeiden: Hoe

dat de H. Eucharistie den mensch redt van den lichamelijken dood. De tegenstelling is deze: Het manna vrijwaarde de Joden tegen den lichamelijken dood; de H. Eucharistie daarentegen geeft den mensch werkelijk een eeuwig leven, dat op de eerste plaats een leven der ziel is, maar zich bij de verrijzenis ook aan het lichaam zal meedeelen. Den overgang van het lichamelijke naar het geestelijke leven vinden wij ook bij Mt. 10, 39.

51. — Na deze voorbereiding (v. 48—50) begint Jezus het geheim der H. Eucharistie te openbaren. Hij zelf is het ware manna, het levende brood, dat het leven in zijn volheid bezit en het daarom aan anderen kan meedeelen (vgl. 1, 4). Hij is het levende brood, omdat Hij door de menschwording werkelijk is neergedaald uit den hemel, waar Hij als de eeuwige Logos in den schoot des Vaders rustte. Wie dit levende brood eet, zal leven in eeuwigheid. — In het laatste deel van het vers zegt Jezus, dat Hij dit brood geven zal. Het is een gave, die eerst in de toekomst geschonken wordt, en dus onderscheiden van het brood des levens, waarover Jezus in v. 32 vlg. sprak. Terwijl de mensch nu reeds Jezus door het geloof als het brood des levens kan ontvangen, zal Hij zich in de toekomst als een werkelijk voedsel schenken. — Steeds duidelijker openbaart Jezus het eucharistische geheim. Heeft Hij in het begin van dit vers gezegd, dat Hij zelf het levende brood is; nu sluit Hij nog sterker elke overdrachtelijke opvatting uit door te spreken van „mijn vleesch”. Het brood, dat in de toekomst gegeven zal worden, is Jezus’ vleesch. Zooals Joa. in den proloog, om elk misverstand te voorkomen, spreekt van de vleeschwording van het Woord, zoo stelt ook Jezus het levende brood niet alleen gelijk met zijn persoon of met zijn lichaam, maar zelfs met zijn vleesch. — „Voor het leven der wereld” behoort niet bij „het brood”, maar bij „mijn vleesch”. Het is niet het brood, dat voor het leven der wereld gegeven wordt, maar Jezus’ vleesch. Het brood immers (de H. Eucharistie) geeft het eeuwige leven aan hem, die het eet; Jezus’ lichaam daarentegen wordt gegeven voor het leven der wereld. Evenals de synoptici (Mt. 26, 28; Mc. 14, 24; Lc. 22, 19 vlg.) en Paulus (1. Cor. 11, 24) legt Joa. een nauw verband tusschen de H. Eucharistie en Jezus’ offerdood.

52. — In v. 50 zeide Jezus, dat het eten van het brood des levens aan den mensch het eeuwige leven geeft, terwijl Hij in v. 51 het brood nader aanduidt als zijn eigen vleesch. De Joden leiden daaruit terecht af, dat Jezus zijn vleesch te eten wil geven. De Zaligmaker had zijn goddelijke zending door wonderen bewezen en mocht dus eischen, dat men geloof hechtte aan zijn woorden, ook wanneer zij een geheim bevatten. De Joden hadden Jezus’ belofte geloovig moeten aannemen en vertrouwwol moeten afwachten, op welke wijze Hij ze zou vervullen. Zij waren echter aanstonds klaar met hun afwijzend oordeel: Hoe kan een levende mensch zijn eigen vleesch aan anderen te eten geven? Er was niemand onder de aanwezige Joden, die in Jezus geloofde. Daarom zal hun twist wel hoofdzakelijk betrekking hebben gehad op de vraag, of Hij de laatste woorden van v. 51 in letterlijken

kan Deze ons zijn vleesch te eten geven? 53. Jezus zeide tot hen: Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Zoo gij het vleesch van den Menschenzoon niet eet en zijn bloed niet drinkt, dan hebt gij het leven niet in u. 54. Wie mijn vleesch eet en mijn bloed drinkt, heeft het eeuwige leven; en Ik zal hem op den jongsten dag doen verrijzen. 55. Want mijn vleesch is waarlijk een voedsel en mijn bloed is waarlijk een

of overdrachtelijken zin bedoelde. Dat sommigen dachten aan eten in overdrachtelijken zin (bijv. van het aannemen van Jezus' leer), is volstrekt niet onwaarschijnlijk; want alle teksten van het boek Ecclesiastes, waar van eten en drinken gesproken wordt, werden door de Midrasch verstaan van de studie der Thora (Strack-Billerbeck II, blz. 485). Zooals uit hun vraag blijkt, hebben echter de meesten Jezus' uitspraak in den letterlijken zin opgevat; het woord „vleesch” maakte feitelijk elke allegorische verklaring onmogelijk.

53. — Wanneer Jezus het eten van zijn vleesch in overdrachtelijken zin bedoeld had (bijv. als beeld van het geloof in Hem), dan had Hij zijn woorden moeten verklaren. De Joden werden immers geërgerd, omdat zij ze letterlijk opvatten. Jezus doet dit echter niet, maar Hij handhaaft zijn uitspraak en drukt zich zelfs nog sterker uit, door nu ook het drinken van zijn bloed verplichtend te stellen. Ook het woord „Menschenzoon” is beteekenisvol, want alleen als mensch kan Hij werkelijk zijn vleesch en bloed geven. — Men heeft ten onrechte uit dezen tekst afgeleid, dat de H. Eucharistie ook voor de kinderen beneden de jaren des onderscheids noodzakelijk is ter zaligheid. Wij mogen echter niet vergeten, dat Jezus spreekt tot volwassenen, van wie Hij allereerst het geloof eischt (v. 35. 45. 47). Dit laatste heeft Jezus niet gedaan, toen Hij sprak over de wedergeboorte door het Doopsel (3, 3). — Vervolgens heeft men uit dit vers willen bewijzen, dat ook de gewone geloovigen de H. Eucharistie onder beide gedaanten moeten ontvangen. Wij wijzen er echter op, dat Jezus in v. 50 en 58 alleen spreekt van „eten” en ook daaraan alleen de kracht toekent om het eeuwige leven te schenken. Het eten van Jezus' vleesch en het drinken van zijn bloed is een aanduiding van het H. Sacrament in het algemeen; want Hij vermeldt nergens den wijn als de gedaante, waaronder Hij zijn bloed zal tegenwoordig stellen.

54. — Dezelfde gedachte wordt herhaald, maar nu in positieven vorm. Jezus gebruikt nu ook in plaats van „phagein” (eten) het veel sterkere „trôgein”, dat eigenlijk „kauwen” beteekent (later nog driemaal, namelijk v. 56. 57. 58). Wij leiden daaruit af, dat dit woord gekozen is om aan elke allegorische opvatting een einde te maken. De uitdrukking „iemand's vleesch eten” komt in het Hebreeuwsch wel voor, maar dan beteekent het: iemand naar het leven staan (Ps. 26, 2). — Jezus belooft aan dengene, die zijn vleesch eet en zijn bloed drinkt, nu reeds het eeuwige leven (de heiligmakende genade) en later de glorievolle verrijzenis uit de dooden.

55. — Een nieuwe bevestiging, dat het eten en drinken in letterlijken zin moet verstaan worden. Het Grieksch beteekent: Mijn vleesch is een werkelijke spijs, mijn bloed is een werkelijke drank. Dit vers wordt met het voorafgaande verbonden door het woordje „want”. Men kan dus Jezus' vleesch

drank. 56. Wie mijn vleesch eet en mijn bloed drinkt, blijft in Mij en Ik in hem. 57. Zooals de Vader, die leeft, Mij heeft gezonden en Ik leef door den Vader, zoo zal ook hij, die Mij eet, door Mij leven. 58. Dit is het brood, dat uit den hemel is neergedaald, niet (een brood), zooals de vaderen hebben gegeten en (toch) gestorven zijn; wie dit brood eet, zal leven in eeuwigheid. 59. Zoo sprak Hij te Kapharnaüm, bij een onderrichting in de synagoge.

eten en zijn bloed drinken, omdat zijn vleesch een werkelijke spijs en zijn bloed een werkelijke drank is.

56. — Door de H. Eucharistie ontstaat er een innige en diepe levens-gemeenschap tusschen Jezus en den geloovige. Het is als het ware een zich-onderling-doordringen, zoodat de geloovige in Jezus en Jezus in den geloovige is (vgl. 15, 4—7; 17, 23; 1 Joa. 3, 24; 4, 16). Daar er sprake is van het nuttigen van Jezus' lichaam en bloed, zou men enkel verwachten, dat Jezus in den geloovige woont. Maar Jezus zegt tevens, dat de geloovige woont in Hem; en Hij stelt dit zelfs voorop. Want de mystieke vereeniging, welke er door de H. Communie ontstaat, is op de allereerste plaats een verzinken van den mensch in de oneindige volheid van Jezus' goddelijk wezen. De H. Augustinus zegt: „Wij wonen in Hem, omdat wij zijn ledematen zijn; Hij echter woont in ons, omdat wij zijn tempel zijn.”

57. — De vereeniging van Jezus en den geloovige is zóó innig, dat zij vergeleken kan worden met de eenheid, welke er bestaat tusschen den Vader en den Zoon. Zooals de Vader, die de volheid van het leven bezit en de oorsprong is van alle leven, den Zoon gezonden heeft om het eeuwige leven aan de menschen te geven, en zooals de Zoon zijn goddelijk leven van den Vader ontvangt, zoo zal ook degene, die Jezus eet, door Hem aan het goddelijk leven deelachtig worden.

58. — Jezus keert terug tot de gedachte van v. 48 en 49, om zijn onderrichting over de H. Eucharistie te besluiten. Uit de voorafgaande verzen is gebleken, dat het eucharistische brood werkelijk het waarachtige manna is, het ware brood uit den hemel. Dit brood is immers inderdaad uit den hemel neergedaald, niet slechts schijnbaar, zooals het manna der Joden. Bovendien is het werkelijk een brood des levens. Want de Joden, die het oude manna aten, zijn gestorven; degenen echter, die het nieuwe manna eten, ontvangen het eeuwige leven, dat in de verrijzenis der lichamen zijn bekroning vindt.

59. — Joa. zegt achteraf, dat de rede over het brood des levens plaats had in de synagoge van Kapharnaüm. Blijkbaar wil de evangelist niet zoozeer de plaats der rede bepalen, als wel de wijze, waarop zij werd uitgesproken. Het onderricht in de synagoge had een meer officiëel en plechtig karakter dan een gewone toespraak. De spreker moest immers verlof vragen om te kunnen onderrichten; er heerschte een grootere stilte, een meer godsdienstige stemming; de toehoorders waren beter in staat om het onderricht in zich op te nemen.

Jezus' rede over de H. Eucharistie. — Oudere Protestanten vatten de geheele rede over het brood des levens op in overdrachtelijken zin: Jezus is het brood des levens door het geloof. Zij konden

zich beroepen op enkele kerkelijke schrijvers (Clemens van Alexandrië, Eusebius, Origines) en op een of andere uitspraak van Augustinus, bijv.: Crede et manducasti, geloof, en gij hebt gegeten. Deze verklaring is heden echter door de geloovige Protestanten bijna algemeen opgegeven. — Anderen, vooral de Calvinisten, zien in Jezus' vleesch en bloed de aanduiding van zijn offerdood. Wie zich door het geloof de kracht van Jezus' offerdood toeëigent, eet zijn vleesch en bloed. Zij beroepen zich vooral op de uitdrukking van v. 51: „En het brood, dat Ik geven zal, is mijn vleesch voor het leven der wereld.” Zoo zegt bijv. J. Th. Ubbink (*Tekst en Uitleg*): „Maar tot het alleruiterste zal zijn liefde gaan: priester en lam tegelijk zal hij in den vuurgloed van zijn offer het levensbrood bereiden voor een wereld, die zich aan haar zonden den dood gegeten heeft. Zoo zal 's Vaders zaak zegepralen en wie Jezus' liefdeofter verstaat, doordat hij zichzelf zijn zonden niet vergeven kan, zal in zijn zege deelen. Dat Jezus toen reeds met het oog op de instelling van een maaltijd ter gedachtenis aan zijn dood van het eten en drinken van zijn vleesch en bloed zou gesproken hebben, is niet waarschijnlijk.” Wel geeft Ubbink toe, dat de lezers van het Joa.-evangelie onwillekeurig aan het Avondmaal zullen gedacht hebben. C. Bouma (*Korte verklaring der Heilige Schrift*) meent ook, dat Jezus gedacht heeft aan zijn offerdood als het ware Paaschlam; hij ziet echter in Jezus' woorden zijdelings en indirect een toepassing op het Avondmaal.

Verreweg de meeste H.H. Vaders en oudere exegeten spreken zich uit voor den eucharistischen zin van het tweede deel der rede (v. 48—58). Daarbij sluiten zich in den modernen tijd aan alle katholieke exegeten en de meeste niet-geloovigen. Ook vele conservatieve Protestanten (bijv. Zahn) volgen deze wijze van verklaring. In de verklaring van den tekst hebben wij reeds bewezen, dat Jezus niet spreekt van een geestelijk en overdrachtelijk eten en drinken, maar wegens het gewicht der zaak vatten wij hier nog eens onze bewijzen samen. 1. De betrekking, welke er bestaat tusschen Jezus' rede en het wonder der broodvermenigvuldiging, alsook de vergelijking, welke Hij maakt tusschen het manna der Joden en het brood, dat Hij geven zal, veronderstellen noodzakelijk, dat er van een werkelijke spijs en een werkelijk nuttigen sprake is. 2. De zoo vaak en met nadruk herhaalde woorden „vleesch en bloed”, „eten en drinken” kunnen niet anders dan letterlijk worden opgevat. 3. Jezus zegt uitdrukkelijk: „Mijn vleesch is waarlijk een spijs, en mijn bloed is waarlijk een drank.” 4. Jezus zegt ook in deze rede herhaaldelijk, dat de Joden in Hem moeten gelooven. Wanneer nu het eten van zijn vleesch en het drinken van zijn bloed niets anders zou beteekend hebben dan het geloof in Hem of het deelnemen aan zijn offerdood, waarom zou Hij dan de beeldspraak niet verklaard en zijn leerlingen voor afval behoed hebben? 5. Jezus' woorden over de toekomstige instelling der H. Eucharistie worden vooral duidelijk, wanneer men ze vergelijkt met het verhaal van het laatste avondmaal, toen Jezus brood nam en zeide: „Neemt en eet! dit is mijn Lichaam,” en den kelk met wijn aan zijn leerlingen overreikte, zeggende: „Drinkt allen hieruit; want dit is mijn Bloed van het nieuwe Verbond.” 6. De ware beteekenis van Jezus' woorden wordt ook bevestigd door de oudste kerkelijke traditie. Reeds de apostelen begonnen, onmiddellijk na Jezus' dood, met het breken van het Brood (de H. Eucharistie), en de Kerk heeft van de oudste tijden af, in leer en praktijk, Christus' woorden in letterlijken zin opgevat.

Wanneer sommige katholieke exegeten van de 16de eeuw den overdrachtelijken zin verdedigd hebben, dan geschiedde dit uit reactie tegen de Hussieten, die uit den tekst van Joa. de noodzakelijkheid afleidden om onder beide gedaanten te communiceeren. Wij hebben echter gezien (bij v. 53), dat dit volstrekt niet uit Jezus' woorden volgt. De praktijk der Kerk is ook in dit opzicht de beste verklaring.

Niet allen echter, die de eucharistische verklaring voorstaan, leiden daaruit af de werkelijke tegenwoordigheid van Jezus in de H. Eucharistie. Wij hoeven slechts te verwijzen naar de Protestanten, die in het Avondmaal alleen een symbolische voorstelling van Jezus' lichaam en bloed zien. Zij vatten Jezus' woorden op van een werkelijk eten en drinken, maar het voedsel en de drank is volgens hen een symbool van Jezus' vleesch en bloed. Ook deze symboliek wordt door Jezus' klare en ondubbelzinnige uitdrukkingen onmogelijk gemaakt. Hij zegt immers uitdrukkelijk, dat het brood, dat Hij geven zal, zijn vleesch is, dat men het vleesch en bloed van den Menschenzoon moet eten en drinken, dat zijn vleesch werkelijk een spijs en zijn bloed werkelijk een drank is. Wanneer Hij enkel bedoeld had, dat de menschen brood en wijn zouden moeten nuttigen als een symbolische voorstelling van zijn lichaam en bloed, zou Hij dan de ergernis van zijn leerlingen niet hebben moeten wegnemen door een duidelijke verklaring? Het verhaal van de instelling der H. Eucharistie bij de synoptici en bij Paulus, alsook het geloof der oude Kerk, bevestigen volkomen onze opvatting.

Wij moeten ten slotte nog melding maken van de theorie der „religionsgeschichtliche” school, die in de H. Eucharistie een navolging ziet van de heidensche mysteriën. De offermaaltijden, waardoor de heidenen in verbinding traden met hun goden, hebben in het Christendom geleid tot het geloof in Jezus' waarachtige tegenwoordigheid in het H. Sacrament (A. Loisy, *Les mystères païens et le mystère chrétien*, Parijs 1919). W. Bauer (*Das Johannesevangelium*, blz. 100) schrijft: „Het idee van de hemelsche spijs, die een onvergankelijk leven voedt, gaat bij de Grieken tot op Homerus terug en is ook in het Oosten thuis. Wij hoeven hier niet er op te wijzen, dat de voorstelling, welke aan het gebruik, vleesch en bloed van den Christus te nuttigen, ten gronde ligt, dat (namelijk) de mensch, terwijl hij den in een of ander eetbaar voorwerp belichaamden god nuttigt, een zeer innige vereeniging met hem aangaat en zoo deelachtig wordt aan het leven, zooals de algemeene geschiedenis der godsdiensten leert, zeer ver verbreid en van groote beteekenis.” Zoo herinnert hij aan de orgiën ter eere van Dionysos, waarbij de deelnemers den offerstier, die de godheid voorstelde, verscheurden, om zijn vleesch te verslinden en daardoor de onsterfelijkheid te verwerven. Volgens Plutarchus aten de Bacchanten eilooft, waarin volgens haar opvatting Bacchus woonde. De priesters van Atargatis aten bij hun godsdienstige maaltijden den heiligen visch, waarin de godin belichaamd gedacht werd. J. M. Robertson (*Die Evangelien-Mythen*, Jena 1910, blz. 112—120) denkt aan den Mithras-dienst als den oervorm van het christelijke Avondmaal. — Dat er eenige overeenkomst bestaat tusschen de heidensche mysteriën en de H. Eucharistie, kunnen wij toegeven. Het behoort tot het wezen van den godsdienst, dat de mensch in vereeniging tracht te komen met de godheid. Wij hoeven trouwens niet tot de heidenen te gaan; ook de Joodsche eeredienst, waarvan de rechtmatigheid door Jezus erkend werd, kende den heiligen offermaaltijd, waarbij de Israëliet bij Jahwe te gast was en als het ware een

60. Velen nu van zijn leerlingen, die (dit) hoorden, zeiden: Dit

vriendschapsband met Hem aanging. Jezus heeft echter aan die natuurlijke behoefte van den mensch voldaan door een instelling, welke zoowel van de heidensche mysteriën als van de Joodsche offermaaltijden verschilt. Lagrange merkt terecht op, dat, wanneer de ruwe heidensche ritus eenigen invloed had uitgeoefend op den oorsprong der H. Eucharistie, het Paaschlam zou beschouwd zijn als identiek met Christus. Jezus heeft echter brood en wijn, de meest gewone bestanddeelen van elken maaltijd, als de eucharistische gedaanten gekozen. Deze herinneren aan zijn afscheidsmaal en tevens, zooals de woorden der consecratie aantoonen, aan de scheiding van zijn lichaam en bloed bij den offerdood. De H. Eucharistie is trouwens de logische voltooiing van de menschwording. Het Woord is vleesch geworden om de menschen tot kinderen Gods te maken (Joa. 1, 12—14). De menschengeworden God is het voedsel der zielen geworden, zooals het brood het voedsel van het lichaam is. Hij is echter het voedsel der zielen niet alleen door het geloof, maar Hij heeft ook zijn lichaam met de lichamen der menschen verbonden door het hun werkelijk als voedsel te geven. Jezus' almacht heeft echter de H. Eucharistie weten te vrijwaren tegen het ruwe en stootende, dat de heidensche mysteriën en zelfs in zekere mate de Joodsche offermaaltijden kenmerkte. De wonderbare en werkelijke tegenwoordigheid van Jezus' lichaam en bloed onder de gedaanten van brood en wijn maakt de H. Eucharistie tot een geestelijken en mystieken offermaaltijd, die van de heidensche en Joodsche gebruiken oneindig verschilt. — Zie de uitvoerige weerlegging der „religionsgeschichtliche” theorieën door Lagrange, *Revue biblique* 1920, blz. 420—446; W. Goossens, *Les Origines de l'Eucharistie, Sacrement et Sacrifice*, Parijs 1931.

d. Uitwerking der rede op de leerlingen, 6, 60—71.

60. — Joa. zegt ons niet, welke uitwerking de rede had op de Joden. Uit v. 52 is echter reeds gebleken, dat zij er zich aan ergerden. Wanneer trouwens de meeste leerlingen, naar aanleiding van deze rede, zich van Jezus afkeerden, dan mogen wij veilig veronderstellen, dat de houding der Joden nog meer afwijzend was. Joa. stemt volkomen met de synoptici overeen, wanneer hij de stemming der Galileërs omtrent dezen tijd in onverschilligheid en vijandschap laat omslaan (zie de noot bij Mt. 14, 13). — Tot nu toe heeft Joa. enkel gesproken van de vijf leerlingen, die Jezus door bemiddeling van Joannes den Dooper heeft aangeworven. Dat Hij onder tusschen twaalf mannen blijvend in zijn gezelschap heeft opgenomen, veronderstelt de evangelist als bekend. Zijn lezers weten uit de synoptici, dat de leerlingen, die in het verhaal van de broodvermenigvuldiging en van de wandeling over het meer optreden, de twaalf apostelen zijn. Hier spreekt hij echter van leerlingen in wijdere beteekenis (vgl. Lc. 10, 1). Er waren vele menschen, die zich in zekeren zin bij Jezus hadden aangesloten en Hem gaarne op zijn tochten vergezelden. Deze leerlingen nu, waarvan er velen in de synagoge van Kapharnaüm aanwezig waren, vonden zijn rede hard. Dit slaat zonder twijfel op Jezus' verzekering, dat zij zijn vleesch moesten eten en zijn bloed moesten drinken. Zij vatten dit op als kannibalisme en vonden zelfs de uitspraak in zich afstootend en onverdragelijk, zonder nog aan de verwerkelijking te denken. Zij konden ze niet eens aanhooren.

woord is hard; wie kan dat aanhooren? 61. Jezus, die uit zich zelf wist, dat zijn leerlingen daarover morden, zeide tot hen: Ergert u dit? 62. En wanneer gij dan den Menschenzoon zult zien opstijgen naar waar Hij vroeger was? 63. De geest is het, die levend maakt; het vleesch dient nergens toe. De woorden, die Ik tot u sprak, zijn geest,

61. — De leerlingen volgen het voorbeeld der Joden (vgl. v. 41) en *morden onder elkander* over het „harde woord”. Ofschoon Jezus dit *morden* niet hoort of althans niet verstaat, weet Hij toch „uit zich zelf”, wat zich onder hen afspeelt. Jezus heeft dus een bovennatuurlijke kennis, die tot in de harten doordringt en de bedoelingen der menschen doorschouwt. Vriendelijk, en als om hen uit te noodigen hun bezwaren te zeggen, stelt Hij hun de vraag: „Ergert u dit?” Hij geeft hun reeds te verstaan: Er is toch eigenlijk geen reden tot ergernis, wanneer gij mijn woord slechts goed begrijpt.

62. — Deze zin is elliptisch; de aanvulling is echter niet zoo gemakkelijk. Alle oudere en ook de meeste moderne exegeten vatten Jezus' bedoeling aldus op: Wanneer zij op den dag van de hemelvaart met eigen oogen hun Meester zullen zien opstijgen naar den hemel, waar Hij vóór zijn menschwording was, dan zal Jezus' woord hen niet meer ergeren. Zij zullen dan inzien, dat Hij inderdaad door den Vader gezonden is en hun niets anders dan de waarheid openbaart. Wanneer zijn lichaam, verheerlijkt en bevrijd van de wet der zwaartekracht, naar den hemel opzweeft, dan zullen zij begrijpen, dat Hij zijn lichaam niet te eten zal geven op een wijze, die aanstoot en walging verwekt, maar in een vergeestelijken toestand. Maldonatus heeft een nieuwe verklaring ingevoerd: Als gij u nu reeds ergert, wat zal het dan zijn, wanneer gij den Menschenzoon ten hemel zult zien opstijgen? Dan zal uw ergernis veel grooter zijn. Lagrange tracht beide verklaringen te verzoenen door Jezus' woord als volgt op te vatten: Wanneer de leerlingen Jezus ten hemel zien opstijgen, zullen zij op het eerste oogenblik nog meer aanstoot aan Hem nemen. Zij zullen denken: Hij beloofde ons zijn vleesch te eten te geven, en zie, nu stijgt Hij ten hemel op! Maar naderhand zal juist zijn hemelvaart hun den waren zin van Jezus' woorden openbaren. Zij zullen begrijpen, dat een verheerlijkt wezen niet op ruw-zinnelijke wijze kan gegeten worden. Wij houden ons echter aan de oude verklaring, omdat wij niet kunnen inzien, dat Jezus' hemelvaart ook maar voor één oogenblik de ergernis zijner leerlingen heeft kunnen opwekken.

63. — Het beroep op de toekomstige hemelvaart bevredigt zijn leerlingen echter op dit oogenblik niet. Daarom wil Jezus hun moeilijkheid nu reeds oplossen. Hij doet dit door het woord: „De geest is het, die levend maakt; het vleesch dient nergens toe.” Deze spreekwijze is ontleend aan het feit, dat in het menschelijk lichaam de geest of de ziel het levendmakende en bezielende element is; zonder den geest is het vleesch dood en aan bederf onderhevig. Deze spreekwijze past Jezus toe op het eten van zijn lichaam. De leerlingen zouden zich met recht ergeren, wanneer Jezus hun zijn vleesch te eten gaf op de wijze, welke zij zich voorstellen. Het eten van het doode, van het levende lichaam afgescheiden vleesch dient inderdaad nergens toe. Dat vleesch is onbezielde en zuiver stoffelijk, zooals het vleesch van een gedood offerdier. Jezus zal hun zijn vleesch te eten geven,

en zij zijn leven. 64. Maar er zijn sommigen onder u, die niet gelooven. Want Jezus wist van het begin af, wie het waren, die niet geloofden, en wie het was, die Hem zou verraden. 65. En Hij zeide: Daarom heb Ik u gezegd, dat niemand tot Mij kan komen, indien het

echter niet het doode vleesch, maar zijn levend lichaam, door de ziel en door de Godheid vervuld en vergeestelijkt. Jezus' lichaam is immers niet alleen vereenigd met de menschelijke ziel, maar ook met de Godheid. Hij is de Logos, die vleesch is geworden. De leerlingen zullen het levende en verheerlijkte lichaam van den Logos nuttigen, en het is de Godheid van den Logos, die aan hun zielen het eeuwige leven zal mededeelen. Hoe dat zal kunnen geschieden, zal Jezus hen leeren door de instelling van het H. Sacrament; op het oogenblik moeten zij zijn woord geloovig aannemen. — Degenen, die het tweede deel van Jezus' rede (v. 48—58) in overdrachtelijken zin opvatten, beroepen zich op dit vers. Zij meenen, dat Jezus het eten van zijn vleesch symbolisch verklaart; de leerlingen moeten zijn woorden in geestelijken, niet in vleeschelijken zin opvatten. Dit zou in werkelijkheid niet een verklaring, maar een herroeping van zijn woorden zijn. Waarom zou Jezus zooveel ergernis verwekt hebben en zoo nadrukkelijk over zijn vleesch en bloed hebben gesproken, wanneer het ten slotte maar een symbool was? Men zou dan tot de conclusie komen, dat Hij wetens en willens een misverstand had veroorzaakt. — Dat Jezus' woorden geest en leven zijn, wil niet zeggen, dat zij in overdrachtelijken zin moeten verstaan worden. De leerlingen vinden ze hard en ergerlijk. Jezus echter zegt, dat zij, wanneer zij goed verstaan worden, geest en leven zijn voor de menschen. Alleen degene, die aardsch en vleeschelijk denkt, neemt er aanstoot aan, maar de geestelijke mensch put er geest en leven uit.

64. — De reden, waarom de leerlingen in Jezus' onderricht niet den geest en het leven vinden, is hun ongeloof. Wanneer zij hun eigen oordeel ter zijde zetten en het diepere inzicht, waartoe Jezus' verklaring hun den weg baant, niet weigerden, dan zouden zij niet langer aanstoot nemen. — Joa. neemt thans het woord om een moeilijkheid, welke bij zijn lezers moest opkomen, uit den weg te ruimen. Wanneer Jezus op dit oogenblik zoo goed de innerlijke stemming zijner leerlingen kende, doorschouwde Hij hen dan niet op het oogenblik, waarop Hij hen als zijn leerlingen aannam? Joa. antwoordt, dat Hij hen van het begin af kende. Hij wist van het begin af, welke leerlingen in Hem geloofden en welke niet; Hij wist zelfs, wie van zijn apostelen Hem verraden zou. Niet alleen hun tegenwoordige stemming, maar zelfs hun toekomstige daden waren Hem bekend. Joa. beperkt zich dus tot de mededeeling, dat Jezus niet uit onwetendheid handelde. Dit was voldoende om de waardigheid van den menschengeworden Logos tegen twijfelzucht te handhaven. Welke de positieve redenen waren, waarom Jezus ook ongeloovige leerlingen opnam, gaat de evangelist met eerbiedig stilzwijgen voorbij.

65. — Ook Jezus zegt niet, waarom Hij die menschen onder zijn leerlingen opnam, maar wel geeft Hij de diepste reden van hun ongeloof aan. Evenals in v. 44 zegt Hij, dat zij niet tot Hem komen, omdat het hun niet door den Vader gegeven is. Zij zijn wel tot Jezus gekomen, maar niet op de wijze, welke Hij verlangde. Zij kwamen uit aardse motieven

hem niet door den Vader is gegeven. — 66. Van dat oogenblik af trokken velen zijner leerlingen zich terug en gingen niet meer in zijn gezelschap. 67. Jezus zeide nu tot de twaalf: Wilt ook gij heengaan? 68. Simon Petrus antwoordde Hem: Heer, tot wien zouden wij gaan?

(vgl. v. 26), niet met een geloovige stemming. Het geschenk van het geloof wordt door den Vader alleen gegeven aan menschen van goeden wil. Jezus' woord verontschuldigt dus de leerlingen niet. Dat het geloof een gave Gods is, geeft juist hun tekortkoming aan. Zij hadden er den Vader om moeten bidden.

66. — Van dat oogenblik af trokken vele leerlingen zich van Jezus terug en vergezelden Hem niet meer op zijn tochten. Uit v. 67 zou men zelfs afleiden, dat alleen de twaalf apostelen Hem getrouw bleven. Joa. bevestigt hier de synoptici, die ook omtrent den tijd der eerste broodvermenigvuldiging een omkeer in de stemming der Galileërs aannemen; Joa. is zelfs duidelijker door een bepaalde aanleiding te noemen. De Joden, die zich in een oogenblikkelijke geestdrift bij Jezus hadden aangesloten, vonden niet, wat zij bij Hem zochten. Het eeuwige leven en de andere geestelijke gaven, welke Jezus beloofde, lokten hen niet aan. Deze Messias voldeed niet aan hun verwachtingen, en daarom lieten zij Hem in den steek.

67. — Zonder eenige voorbereiding spreekt Joa. van „de twaalf”; hij veronderstelt het verhaal hunner uitverkiezing als bekend. Hij noemt hen echter niet „apostelen”, hier niet en ook niet in het vervolg van zijn verhaal, maar hij laat vaak genoeg blijken, dat zij een zending te vervullen hebben (4, 38; 13, 16; 17, 18; 20, 21). Jezus' woord bevat natuurlijk niet een uitnoodiging om heen te gaan, maar eischt een beslissing. Zij moeten zich uitspreken; want Jezus heeft liever geen leerlingen, dan leerlingen, die niet in Hem gelooven. Aan ongeloovige of onverschillige volgelingen heeft Hij niets.

68. — Sinds het oogenblik, dat Jezus Simon voor het eerst ontmoette en hem den naam Petrus beloofde, is deze apostel niet meer genoemd. Nu verschijnt hij met beide namen: Simon Petrus. Evenals de synoptici, stelt Joa. hem aan het hoofd der apostelen; want hij antwoordt in naam van allen. De overeenkomst met het tooneel te Cesarea Philippi, waarbij dezelfde apostel in naam van allen het woord neemt, is zeer treffend. Op de kritieke oogenblikken is het Petrus, die de stemming der apostelen ten gunste van den Meester beïnvloedt. Uit zijn antwoord klinkt een zekere droefheid, dat Jezus zulk een veronderstelling uitte. Tot wien zouden zij gaan, wanneer zij Jezus verlieten? Er is geen betere Meester, niemand die zoo hun geest verlicht en hun hart aantrekt! Petrus heeft reeds begrepen, dat de schriftgeleerden en zelfs hun vroegere leermeester, Joannes de Dooper, niet met den Zaligmaker vergeleken kunnen worden. — Met een toespeling op Jezus' woord in v. 63 bekent Petrus, dat zijn Meester woorden van eeuwig leven heeft, d.w.z. woorden, die niet alleen op het eeuwig leven betrekking hebben, maar ook de kracht hebben om het mede te deelen. Het volk stond verbaasd over Jezus' wijze van leeren, vooral omdat zij zoozeer afweek van die der schriftgeleerden (Mt. 7, 28 vlg.; Mc. 1, 22), maar Petrus heeft in zijn eenvoud en enthousiasme een veel scherpere formule ge-

Gij hebt woorden van eeuwig leven! 69. En wij gelooven en weten, dat Gij de heilige van God zijt! 70. Jezus antwoordde hun: Ben Ik het niet, die u, de twaalf, heb uitgekozen? En toch, één van u is een

vonden: Jezus heeft woorden van eeuwig leven, terwijl de schriftgeleerden enkel dorre en doode schoolwijsheid verkondigen.

69. — Evenals later bij Cesarea Philippi, spreekt Petrus nu een formeele geloofsbelijdenis uit, en wel in naam van allen: Wij gelooven en weten. Deze dubbele uitdrukking schijnt aan te duiden, dat het eerste geloof der leerlingen door den omgang met Jezus langzamerhand een vaste overtuiging is geworden. Petrus belijdt, dat Jezus de heilige van God is. Deze uitdrukking komt bij de synoptici alleen voor in den mond van bezetenen (Mc. 1, 24; Lc. 4, 34). Petrus erkent Jezus als den Messias, die door God is uitverkoren en van de andere menschen afgezonderd om een geheel eenige zending te vervullen (zie bij Mc. 1, 24). — De bewering, dat Joa. dit tooneel heeft gefingeerd om de synoptische belijdenis van Cesarea Philippi te vervangen, is zonder grond. Lagrange merkt terecht op, dat de synoptische formule: „Gij zijt de Christus, de Zoon van den levenden God!” (Mt. 16, 16) veel meer in overeenstemming is met het Joa.-evangelie, dan die, welke hier voorkomt. Joa. heeft zich aan de historische waarheid gehouden; want indien hij Petrus' belijdenis gefingeerd had, zou hij ze zeker meer in overeenstemming gebracht hebben met de voorafgaande rede, waarin Jezus zoo nadrukkelijk spreekt over zijn goddelijk Zoonchap. Daar de synoptische belijdenis chronologisch volgde op die van Joa., zien wij in de verschillende formulering een verdieping van Petrus' geloof.

70. — Jezus maakt een toespeling op de uitverkiezing van de twaalf, welke ons uit de synoptici bekend is (Mt. 10, 2—4; Mc. 3, 14—19; Lc. 6, 13—16). Hij herinnert zijn apostelen aan dit feit om het verraad van één hunner als een daad van ongehoorde ondankbaarheid te brandmerken. Eén van degenen, die Hij tot zijn intieme vrienden heeft uitgekozen, is een duivel. Petrus heeft in naam van allen gesproken, maar Jezus maakt een voorbehoud: Eén van hen stemt niet in met Petrus' belijdenis. De Zaligmaker doorschouwt de harten en Hij weet, dat één zijner apostelen niet alleen ongeloovig, maar in gezindheid en bedoeling een duivel is. Dat Judas toen reeds, één vol jaar vóór Jezus' dood, het plan opvatte om zijn Meester te verraden, is niet waarschijnlijk. Hij was echter op den slechten weg. Evenals het volk en de leerlingen van v. 60, had hij zijn geloof in Jezus verloren, maar hij bleef in zijn gezelschap en werd zoo een huichelaar (over den ontwikkelingsgang van Judas' afval, zie bij Mt. 26, 15). Jezus wilde hem de minachting der andere apostelen besparen, maar hem niettemin te kennen geven, dat zijn gezindheid Hem bekend was. Daarom drukte Hij zich zóó uit, dat alleen Judas Hem begreep; Hij wilde het geweten van den ongelukkige wakker schudden en hem zoo mogelijk nog tot inkeer brengen. Joa. geeft ons hier weer uit zijn persoonlijke herinneringen een feit, dat het verhaal der synoptici meer begrijpelijk maakt. Judas werd niet plotseling van apostel tot verrader van zijn Meester; reeds een jaar tevoren was hij in zijn hart tot ongeloof en afval gekomen. — Sommigen zien in dit woord van Jezus weer een vervorming van de berisping, welke Hij na de belijdenis van Cesarea Philippi tot Petrus richtte: „Weg, achter Mij, satan!” Uit den samen-

duivel. 71. Hij bedoelde Judas, den zoon van Simon Iskarioth; want deze, een van de twaalf, zou Hem verraden.

hang blijkt echter, dat de tot Petrus gerichte berisping een geheel andere bedoeling had.

71. — De apostelen wisten niet, wie door Jezus bedoeld werd. Joa. maakt er echter opmerkzaam op, dat de Zaligmaker den ontrouwen apostel met naam en toenaam had kunnen noemen, indien Hij gewild had. Jezus was alwetend en heeft zich door Judas' huichelarij niet laten misleiden. Niettemin heeft Hij hem in zijn gezelschap geduld, omdat Hij zachtmoedig was en zich aan de beslissingen van den Vader onderwierp. De latere gebeurtenissen hebben ook Joa. op de hoogte gebracht, en daarom zegt hij: „Hij bedoelde Judas, den zoon van Simon Iskarioth; want deze, een van de twaalf, zou Hem verraden.” In deze woorden klinkt, evenals bij de synoptici (Mt. 26, 14; Mc. 14, 10; Lc. 22, 3), de afschuw over Judas' ondankbaarheid. Om hem voor alle eeuwen te brandmerken als den verrader omschrijft hij zijn identiteit zoo uitvoerig mogelijk: Judas, de zoon van Simon Iskarioth. Alleen Joa. heeft ons den naam van Judas' vader overgeleverd, — wederom een blijk van zijn persoonlijke herinnering. De bijnaam Iskarioth (zie bij Mt. 10, 4) wordt hier niet aan Judas, maar aan zijn vader toegekend (vgl. 13, 26). Evenals de synoptici, weet Joa. echter, dat ook Judas zelve dien bijnaam had (12, 4; 14, 22).

Dat vanaf v. 60 alleen van de leerlingen gesproken wordt, is voor Lagrange een aanleiding tot de hypothese, dat de toehoorders van het tweede deel der rede (v. 48—58) niet dezelfde waren als die van het eerste deel (v. 26—47). In de synagoge van Kapharnaüm zou Jezus zich alleen geopenbaard hebben als het brood des levens door het geloof, terwijl Hij in een apart onderhoud met zijn leerlingen over de H. Eucharistie zou hebben gesproken. Lagrange vindt het volkomen begrijpelijk, dat Jezus in een openbare toespraak tot de Joden, aansluitend aan het wonder der broodvermenigvuldiging, zich zelf het brood des levens noemde, dat aan de geloovigen het eeuwige leven schenkt; maar hij vindt het onwaarschijnlijk, dat Hij tot dezelfde Joden zou gesproken hebben over zulk een diep geheim als de H. Eucharistie. Dit laatste openbaarde Hij wel aan zijn leerlingen, die immers op de instelling van het H. Sacrament moesten voorbereid worden. Neemt men deze hypothese aan, dan vervalt tevens het voornaamste bewijs van degenen, die ook het tweede deel in overdrachtelijken zin verklaren: de onwaarschijnlijkheid namelijk, dat Jezus in één en dezelfde rede over twee zoozeer verschillende onderwerpen zou hebben gesproken. — Wij kunnen deze hypothese echter niet aannemen om twee redenen. Vooreerst zegt Joa. in v. 59, aan het slot der rede, dat zij werd uitgesproken in de synagoge van Kapharnaüm. Dit slaat blijkbaar op de geheele rede; en het maakt zelfs den indruk, dat Joa. deze bemerking niet bij het begin, maar bij het slot heeft gesteld, om de geheele rede als één samenhangend geheel te kenmerken. Blijkbaar vond hij het zelve ook merkwaardig, dat Jezus deze diepe waarheden in zulk een omgeving openbaarde. Vervolgens moeten wij de hypothese van Lagrange afwijzen wegens v. 52. Het zijn de Joden (niet de leerlingen), die Jezus' onderricht over de H. Eucharistie onderbreken met de bemerking: „Hoe kan Deze ons zijn vleesch te eten geven?” Joa. denkt dus, bij het begin

der eucharistische onderrichting, niet aan een anderen tijd of aan andere toehoorders. — Het wekt ongetwijfeld eenige bevreemding, dat de Zaligmaker het geheim der H. Eucharistie, dat in den eersten tijd van het Christendom slechts voor de ingewijden bleef voorbehouden, aan de ongeloovige Joden openbaarde. De synoptici doen ons echter een oplossing aan de hand. Omtrent den tijd der eerste broodvermenigvuldiging valt de groote omkeer in Jezus' openbaar leven. De geestdrift der Galileërs is bekoeld, omdat de Zaligmaker hun verwachtingen niet vervult; dit wordt door Joa. trouwens bevestigd (6, 14 vlg.). Er zijn nog groepen, die Hem volgen om wille van de wonderen, maar volstrekt geen dieper inzicht hebben omtrent zijn persoonlijkheid (vgl. Joa. 6, 26). Jezus acht nu den tijd gekomen om zich geheel bijzonder te wijden aan de vorming zijner apostelen; dit is de eenige wijze, waarop Hij nog voor de redding van zijn volk werken kan. Daarom moet er een scheiding der geesten plaats hebben. Er moet niet alleen scheiding komen tusschen zijn uitgesproken vijanden en zijn volgelingen in breederen zin, maar ook tusschen deze laatsten en zijn toegewijde leerlingen. Jezus wil een kern vormen van menschen, die Hem geheel hun geloof en al hun liefde schenken; alleen door zulke menschen kan Hij zijn Godsrijk stichten. De fluctueerende massa, die Hem uit onzuivere motieven naloopt, belemmert Hem in de uitoefening van zijn geestelijke zending. De toetssteen, welke de ware leerlingen van de halfslachtige onderscheidt, is het geheim der H. Eucharistie. De proef, waaraan Jezus zijn volgelingen onderwerpt, is zwaar, maar daarom zijn ook degenen, die ze doorstaan, volkomen betrouwbaar. Ware de proef minder zwaar, dan zou de grens tusschen geloovigen en ongeloovigen onzeker blijven. — Tenslotte moeten wij nog wijzen op de onverbreekbare eenheid van het geheele hfdst. 6 van Joa. De wonderen van de broodvermenigvuldiging en van de wandeling over het meer bereiden reeds de leer over de H. Eucharistie voor. Wanneer Jezus in het begin der rede (v. 27) spreekt van de spijs, die blijft tot het eeuwige leven, dan worden wij opnieuw aan de H. Eucharistie herinnerd. Ook de tegenstelling van Jezus' levensbrood met het manna der Joden (v. 32 vlg.) komt eerst volkomen tot haar recht in het tweede deel der rede. Wij kunnen niet ontkomen aan den indruk, dat de eucharistische onderrichting de bekroning van Jezus' redevoering is, welke reeds vanaf het begin wordt voorbereid. — Vgl. M. Lepin, *La valeur historique du quatrième évangile*, blz. 30—42; C. Ruch, *Eucharistie d'après la Sainte Ecriture*, Dictionnaire de théologie catholique, col. 989—1024.

IV. De derde reis naar Jerusalem, 7, 1—10, 21.

De voorafgaande sectie begon met een verblijf van Jezus te Jerusalem (hfdst. 5), maar het tweede deel speelde zich af bij het meer van Genesareth (hfdst. 6). Zoowel te Jerusalem als in Galilea was de stemming niet gunstig. De genezing van den lamme had in de hoofdstad aanleiding gegeven tot een botsing, waarbij de Joden zelfs het plan opvatten om Jezus te dooden (5, 18). In Galilea werd Jezus nog gevolgd door groote volksscharen (6, 2), maar deze werden teleurgesteld in hun verwachtingen en keerden zich van Hem af; de rede over de H. Eucharistie deed zelfs het getal zijner volgelingen tot het twaalfstal ineenkrimpen, en daaronder nog bevond zich een ongeloovige. De gebeurtenissen, welke Joa. in de nu beginnende sectie verhaalt, verplaatsen

7. 1. Daarna trok Jezus in Galilea rond; want Hij wilde niet in Judea rondtrekken, omdat de Joden Hem zochten te dooden. 2. Nu was het feest der Joden, Loofhutten, nabij. 3. Zijn broeders zeiden

ons weer naar de hoofdstad. Daar openbaart zich de vijandschap veel openlijker dan bij het vorige bezoek; het komt zelfs tot een aanslag op Jezus' leven (8, 59). De twistgesprekken krijgen een zeer heftig karakter. De strijd tusschen het licht en de duisternis is in volle hevigheid ontbrand. Maar „te midden der razende menigte, die reeds naar steenen grijpt om Hem te dooden, staat Jezus daar als een beeld van goddelijke kalmte en macht” (Tillmann). Tegenover den twijfel, het ongeloof en de tegenspraak der Joden plaatst Hij de rustige zekerheid van den Zoon Gods, die de geheimen van zijn persoonlijkheid altijd duidelijker en krachtiger onthult.

1. Jezus gaat in stilte naar Jerusalem, 7, 1—13.

1. — De redevoering in de synagoge van Kapharnaüm had plaats korten tijd vóór het Paaschfeest (6, 4). Wij hebben aangenomen, dat dit het derde Paaschfeest was van Jezus' openbaar leven. Daar het Loofhuttenfeest op het einde van September of in het begin van October viel, spreekt Joa. hier over een tijdruimte van ongeveer een half jaar. Gedurende geheel deze periode kwam Jezus niet in Judea, waaruit volgt, dat Hij bij het derde Paaschfeest niet naar Jerusalem opging. De reden daarvan was de vijandschap van de Joodsche overheden, die het plan hadden gemaakt om Hem te dooden (vgl. 5, 18). Ondertusschen trok Hij heen en weer in Galilea. Ook de synoptici kenmerken zijn laatste verblijf in Galilea als een rusteloos heen- en weertrekken. Hij vermeed zooveel mogelijk de streek, welke tot dan toe het middelpunt van zijn werkzaamheid geweest was, en kwam zelfs buiten het eigenlijke Galilea, tot in de nabijheid van Tyrus en Sidon, in de Dekapolis en tot bij Cesarea Philippi. Daarbij wijdde Hij zich voornamelijk aan de opvoeding zijner apostelen en openbaarde Hij hun het geheim van zijn lijden en dood. Verschillende voorname feiten uit deze periode, zooals de genezing van de dochter der Kananeesche vrouw, de belijdenis van Petrus te Cesarea Philippi en de verheerlijking op den berg, worden door Joa. stilzwijgend voorbijgegaan. Hij verplaatst ons onmiddellijk in den tijd, welke aan Jezus' vertrek uit Galilea voorafging.

2. — Het Loofhuttenfeest was bij de Joden zeer populair. Flavius Josephus (Antiq. VIII, 4, 1) noemt het „het heiligste en grootste feest”. Bij dit feest moesten de Israëlieten, evenals bij het Paasch- en Pinksterfeest, naar Jerusalem opgaan (Deut. 16, 16). Het duurde zeven dagen lang, van den 15den tot den 21sten Tischri (einde September en begin October). Men herdacht dan het verblijf in de woestijn en de wonderbare bescherming, welke Israël toen van wege God ondervond. Daarom woonde men gedurende de zeven feestdagen in loofhutten, welke van groene takken en bladeren gemaakt en op de platte daken der huizen, in de tuinen of op de straten werden opgericht. De bedoeling daarvan wordt aangegeven in Lev. 23, 42 vlg.: „Gedurende zeven dagen zult gij wonen in hutten; alle inboorlingen van Israël zullen in hutten wonen, opdat uw afstammelingen weten, dat Ik de kinderen van Israël in hutten heb doen wonen, toen Ik hen uitleidde uit Egypte.” Het Loofhuttenfeest was tevens een dankfeest voor den oogst van wijn, olie en

dan tot Hem: Vertrek van hier en ga naar Judea, opdat ook (daar) uw leerlingen de werken zien, welke Gij doet; 4. want niemand doet

ooft (Ex. 23, 16). In den tempel werd het met geheel bijzondere plechtigheid gevierd. Dagelijks werden talrijke offers opgedragen, welke op den Sabbat van de feestweek verdubbeld werden. Het dagelijksche morgenoffer had een meer plechtig karakter, doordat de Joden dit moesten bijwonen met den „loelab” en „ethrog” in de handen. Dit gebruik vond zijn oorsprong in Lev. 23, 40. De „loelab” was een tuil, bestaande uit één palmtak, twee wilgen- en twee myrtentakken. De „ethrog” was een soort citroen (pompelmoes). Men moest den loelab in de rechter- en den ethrog in de linkerhand dragen. Wanneer de levieten na het morgenoffer het Hallel zongen, moest men drie-maal met den loelab zwaaien (bij het zingen van Ps. 117, 1. 25. 29). Met het morgenoffer werd ook de ceremonie van het waterplengen verbonden. 's Morgens vroeg vulden de priesters een gouden kan met water uit den vijver Siloë en droegen dit in feestelijken optocht naar den tempel. Bij aankomst bliezen andere priesters op de trompetten, waarbij men dacht aan Is. 12, 3: „Gij zult met vreugde water scheppen.” Het water werd dan, tegelijk met het pleng-offer van wijn, op het brandofferaltaar uitgegoten. Ook had elken dag de feestelijke optocht rondom het brandofferaltaar plaats, dat met wilgentakken overdekt was. De priesters, die alleen aan den optocht mochten deelnemen, droegen wilgentakken in hun handen; zoo ook de leeken, die zich aan de noord- en oostzijde van het altaar hadden opgesteld. Daarbij werd Ps. 117, 25 gezongen: „Jahwe, red toch, Jahwe, geef voorspoed!” Op den zevenden dag van het feest trokken de priesters zevenmaal rondom het altaar. Deze dag kreeg den naam van „dag van het groote Hosanna” (naar aanleiding van den uitroep „hosanna”, red toch). Het Loofhuttenfeest kreeg echter vooral een blij karakter door de nachtelijke „vreugde van het waterscheppen” (weer in herinnering aan Is. 12, 3). Deze plechtigheid werd elken nacht (behalve in den nacht van den eersten feestdag en van den Sabbat) in het voorhof der vrouwen gevierd. Daar waren vier geweldige kandelaars opgericht, die boven de muren van het voorhof uitstaken. De kandelaars droegen groote schalen met olie, waarin afgedragen kleederen van priesters werden ingedoopt en in brand gestoken. Zij verspreidden zulk een vuurgloed, dat geen enkele binnenplaats van Jerusalem niet verlicht werd. Bij het gezang van de priesters en levieten en onder begeleiding van de tempelmuziek begon dan een fakkeldans, waaraan ook de aanzienlijken, zelfs de Sanhedristen en de beroemdste Rabbijnen, deelnamen. De Mischna zegt: „Wie de vreugde van het waterscheppen niet gezien heeft, heeft in zijn leven nooit een vreugde gezien.” Aan de zeven feestdagen werd een achtste dag als besluit toegevoegd. — Voor verdere bijzonderheden, zie Strack-Billerbeck II, blz. 774—812.

3. — Het verzoek der broeders staat met het voorafgaande vers in verband (vgl. het woordje „dan” of „dus”). Zij meenen, dat het Loofhuttenfeest voor Jezus een uitstekende gelegenheid is om zich bekend te maken. Wie de broeders van den Zaligmaker zijn, zagen wij reeds bij Mt., blz. 243 vlg. Zij zijn onderscheiden van de leerlingen (vgl. 6, 60) en van de apostelen (vgl. 6, 67). Jacobus de Jongere en Judas Thaddeüs, die ook tot de „broeders” behoorden, moeten niet tot hen gerekend worden, omdat de hier bedoelde „broeders” in v. 5 als ongeloovigen worden voorgesteld. Zij waren zonder

(zijn werken) in het geheim, als hij zelve bekend wil worden. Daar Gij deze dingen doet, openbaar U aan de wereld. 5. Want ook zijn broeders zelf geloofden niet in Hem. 6. Jezus zeide dan tot hen: Mijn

twijfel van vele wonderen getuigen geweest en geloofden ook, dat Jezus een buitengewone macht bezat, maar zij waren overigens gestemd zooals de overige Galileërs (vgl. 6, 26). Zij hadden niet het bovennatuurlijke geloof in den Zaligmaker, maar waren trotsch op hun bloedverwant en hoopten door zijn bemiddeling tot macht en aanzien te komen. Judea en meer speciaal Jerusalem was de plaats, waar Hij volgens hun opvatting wonderen moest doen. Waarom verkwistte Hij zijn wonderen in Galilea, een uithoek van Palestina? Wanneer Jezus' aanhangers in Jerusalem zijn machtsdaden zagen, dan was zijn succes verzekerd; want daar alleen kon Hij tot koning worden uitgeroepen.

4. — Zij vinden een tegenspraak in de handelwijze van den Zaligmaker. Het is immers dwaas, dat iemand, die bekend wil worden, zijn daden in het verborgen doet. Deze algemeene uitspraak krijgt eerst haar volle beteekenis in het licht van Jezus' messiaansch optreden. Evenals de andere Galileërs (vgl. 6, 15), zijn de broeders overtuigd, dat Jezus zich als den Messias wil bekend maken en dat Hij daarom wonderen doet. Welnu, moet de Messias niet op de eerste plaats in Jerusalem optreden en daar de rechtmatigheid van zijn aanspraken bewijzen? Daar verblijft immers de Joodsche overheid en daar moet Hij den troon van zijn vader David oprichten. Het is een algemeen bekend feit, dat Hij wonderen doet. Waarom maakt Hij daarvan geen gebruik om zich aan de wereld bekend te maken? Het woord „wereld” staat hier in den zin van „de groote wereld”, d.w.z. de inwoners van de hoofdstad, welke voor de Joden als het centrum der wereld gold. In het verachte en half-heidensche Galilea komt Hij toch niet verder.

5. — Zij geloofden niet in Jezus, omdat zij in Hem een aard-schen en politieken Messias zagen. Ook de apostelen hadden nog geen juist inzicht in de ware bedoelingen van hun Meester, maar zij waren niettemin bereid om verdere onderrichtingen aan te nemen. Langzamerhand zouden zij vertrouwd raken met de gedachte, dat Jezus zou moeten lijden en sterven. De broeders echter behoorden tot degenen, die niets anders in Jezus zochten dan de bevrediging hunner aardsche aspiraties. Zij schreven hun eigen bedoelingen ook aan den Zaligmaker toe en meenden, dat het Hem enkel aan durf ontbrak. Daarom moedigden zij Hem aan en schenen zelfs bereid om de mogelijke gevaren met Hem te deelen. — De verklaarders, die de historische waarde van het Joa.-evangelie ontkennen, zien in het gedrag der broeders een herinnering aan de synoptische traditie (Mt. 12, 46—50; Mc. 3, 21. 31—35; Lc. 8, 19—21). Deze verhaalt echter geheel iets anders. Terwijl de broeders zich volgens de synoptici van Jezus willen meester maken om Hem naar Nazareth terug te brengen, moedigen zij Hem volgens Joa. aan om zelfs naar de hoofdstad op te gaan. Het eenige punt van overeenkomst is hun ongelooft. Beide feiten zijn volkomen geloofwaardig, daar een verandering in de stemming der broeders heel aannemelijk is. Het is echter niet zeker, welk feit chronologisch het eerste moet geplaatst worden. Het lijkt zeker het meest waarschijnlijk, dat de broeders eerst heelemaal niet in Jezus geloofden en zijn optreden als het gevolg eener geestelijke over-

tijd is nog niet gekomen, maar de uwe is altijd bereid. 7. U kan de wereld niet haten, maar Mij haat zij wel, omdat Ik van haar getuig, dat haar werken slecht zijn. 8. Gaat gij (maar) op naar het feest; Ik echter ga niet op naar dit feest, omdat mijn tijd nog niet vervuld is.

spanning beschouwden. Later begonnen zij in te zien, dat Jezus werkelijk buitengewone dingen deed en hun groot voordeel zou kunnen bezorgen.

6. — Jezus wijst hun verzoek af. Hij beroept zich daarbij, evenals te Kana tegenover zijn moeder (2, 4), op den wil van God. De tijd, welke door den hemelschen Vader bepaald is, is nog niet gekomen. Daaruit blijkt echter, dat die tijd eens zal aanbreken. Ofschoon Jezus niet de nationale en politieke Messias is, zal Hij toch op den door den Vader bepaalden tijd naar Jerusalem gaan om zich als den Messias bekend te maken. Hij zal dus, althans in zekeren zin, aan het verzoek der broeders voldoen, maar nu niet. Door de woorden „uw tijd is altijd bereid” wil Jezus zeggen, dat de broeders zich bij hun handelingen niet laten leiden door Gods wil. Zij bepalen zelf den tijd, waarop zij hun plannen willen verwezenlijken, zonder met de goddelijke beschikkingen rekening te houden.

7. — De broeders kunnen ieder oogenblik naar Jerusalem gaan, want hen bedreigt geen enkel gevaar. De „wereld” wordt hier genoemd in ongunstigen zin; het is de ongeloovige wereld, die Jezus niet erkent (1, 10). Meer speciaal zijn hier de inwoners van Jerusalem bedoeld, die ook in v. 4 als „de wereld” werden aangeduid. De wereld kan haar eigen volgelingen (degenen, die haar gedachten en bedoelingen deelen) niet haten; dat zou onnatuurlijk zijn. Zoo zullen ook de inwoners van Jerusalem en de Joodsche overheden Jezus’ broeders niet als vijanden beschouwen, omdat dezen van dezelfde gezindheid zijn. Er was immers geen enkele Jood, die een nationalen Messias niet met vreugde zou hebben begroet. Dezelfde wereld echter haat Jezus, omdat Hij openlijk getuigt, dat haar werken slecht zijn. Het licht is immers juist in de wereld gekomen om haar boosheid en schijnheiligheid te ontmaskeren. Geheel het leven van den Zaligmaker is één aanklacht tegen haar hoogmoed, eerezucht en onoprechtheid. De in de boosheid verstokte wereld haat Hem, omdat Hij haar geweten wakker schudt. Dezelfde gedachte ontmoetten wij reeds in 3, 19—21. Wanneer Jezus naar Jerusalem zou opgaan om openlijk te openbaren, wie Hij is en welke zijn bedoelingen zijn, dan zou de haat van geheel Jerusalem zich tegen Hem richten; Hij moet daarom den door God vastgestelden tijd afwachten.

8. — De woorden „gaat gij maar op naar het feest” bevatten niet een bevel. De zin is: Daar gij uw besluit hebt genomen, moet gij uw gang gaan; sluit u aan bij de feestkaravaan en gaat op naar Jerusalem. Jezus verzekert, dat Hij zelve niet opgaat naar dit feest, omdat zijn tijd nog niet vervuld is. De vraag wordt gesteld, hoe dit woord in overeenstemming kan gebracht worden met het feit, dat Jezus toch naar Jerusalem gaat (v. 10). Vooreerst moeten wij letten op het woord „opgaan”; dit werd gezegd van de feestkaravanen, die in plechtigen optocht de H. Stad binnentrokken bij gelegenheid van de drie hoofdfeesten. Jezus ontkent enkel datgene, wat de broeders van Hem verlangen. Zij willen, dat Hij openlijk naar Jerusalem gaat met de Galileïsche pelgrims om zich als den Messias te laten uitroepen. Jezus weigert dit, maar alleen voor dit feest. Daaruit volgt, dat Hij bij een ander

9. Zoo sprak Hij, en Hij zelf bleef in Galilea. 10. Maar toen zijn broeders naar het feest waren opgegaan, toen ging ook Hij op, niet openlijk, maar in het geheim. 11. De Joden nu zochten Hem op het

feest (bedoeld is het volgende Paaschfeest) wèl aan hun verlangen zal voldoen. Joa. doet ons deze oplossing aan de hand in v. 10: Jezus ging niet openlijk, maar in het geheim naar Jerusalem. Bij het volgende Paaschfeest zou Jezus, met de feestkaravanen der Galileërs, in plechtigen optocht en in zijn hoedanigheid van Messias, de H. Stad binnentrekken. — De z.g. tekstverbetering: Ik ga nog niet op naar dit feest, is dus volkomen onnoodig.

9. — Terwijl de broeders met de andere pelgrims naar Jerusalem trokken, bleef Jezus nog eenigen tijd in Galilea. Wat Lc. (13, 1) verhaalt over de Galileërs, wier bloed Pilatus met dat hunner offerdieren vermengde, geeft ons te verstaan, dat er onder zulke karavanen wel eens een opgewonden stemming kon heerschen. Dit bleek ook bij Jezus' laatsten tocht naar de H. Stad, toen de blinden Hem te Jericho reeds als Zoon van David begroetten en groote volksscharen Hem jubelend Jerusalem binnenleidden. Jezus oordeelde het daarom raadzaam, eerst de feestkaravanen te laten vertrekken.

10. — Jezus volgde waarschijnlijk een anderen weg dan de Galileïsche pelgrims. Het voornaamste was echter, dat Hij *o n o p g e m e r k t d e H. S t a d b i n n e n g i n g*; want er mochten zich bij zijn aankomst geen ongeregeldeheden voordoen. Zoolang zijn uur nog niet gekomen was, wilde Jezus zijn vijanden geen enkele aanleiding tot ingrijpen geven. Dit belette echter niet, dat Hij zijn apostelen meenam. — Ook de synoptici vermelden dit vertrek van Jezus uit Galilea (Mt. 19, 1; Mc. 10, 1; Lc. 9, 51). Terwijl Mt. en Mc. ons echter van Kapharnaüm onmiddellijk naar Perea en Judea brengen, als was het de laatste reis van den Zaligmaker, begint Lc. in 9, 51 zijn groot reisverhaal, waarin blijkbaar meerdere tochten worden samengevat. Joa. licht ons vollediger in door een reeks van andere reizen: naar Jerusalem voor het Loofhuttenfeest en het feest der Tempelwijding, naar Perea, en weer terug naar Bethanië, dan naar Ephraïm en ten slotte naar Jerusalem voor het laatste Paaschfeest.

11. — De volgende verzen (11—13) geven een beeld van de *s t e m m i n g*, welke er in Jerusalem ten opzichte van den Zaligmaker heerschte. Wanneer de voorstelling van J. Pickl (*Messiaskönig Jesus*, blz. 44—47) waar is, dat op den eersten of tweeden dag van dit Loofhuttenfeest op drie punten van Jerusalem een opstand uitbrak tegen de Romeinen, dan begrijpen wij nog beter de belangstelling van de inwoners voor den Zaligmaker. Dat de stemming gespannen was, blijkt ook uit de korte bemerkingen van Joa. De Joodse overheden hadden zonder twijfel gehoord, dat het volk Jezus tot koning had willen uitroepen (vgl. 6, 15). Daar zij alle moeilijkheden met het Romeinsche gezag wilden vermijden (vgl. het woord van Kaïphas, 11, 48), *z o c h t e n z i j o n d e r d e p e l g r i m s n a a r J e z u s*, om Hem zoo mogelijk gevangen te nemen of althans in het oog te houden. Zoolang zij Hem niet gevonden hadden, voelden zij zich niet gerust. Wie kon weten, welke plannen Hij in het geheim smeedde en of er niet plotseling een messiaansche beweging zou ontstaan? Bij de officiële feestkaravanen hadden zij Hem niet gezien; daarom lieten zij in de stad en in de kampen, waar de pelgrims verbleven, een

feest en zeiden: Waar is Hij? 12. En er werd veel over Hem onder de menigte gemompeld. Sommigen zeiden: Hij is goed; anderen zeiden: Neen, Hij misleidt het volk. 13. Maar niemand sprak openlijk over Hem, uit vrees voor de Joden.

14. Toen het feest reeds half voorbij was, ging Jezus op naar den

onderzoek instellen. — De houding van de Farizeëen en van de Sanhedristen ten opzichte van de Joodsche vrijheidsbeweging wordt uitstekend uiteengezet door J. Pickl (op. cit., blz. 19—22). Ofschoon zij het Romeinsche juk haatten, drongen zij toch aan op onderwerping, omdat zij van de Joodsche onmacht overtuigd waren. Met Kaïphas (Joa. 11, 48) vreesden zij, dat een opstand voor de Romeinen aanleiding kon worden om hen van hun laatste onafhankelijkheidsrechten te berooven. Daarom stonden zij ook wantrouwend tegenover elke messiaansche beweging.

12. — Ook onder het volk was er een groote belangstelling voor Jezus; er werd veel over Hem gemompeld. De meeningen waren echter verdeeld. Sommigen zeiden: Hij is goed. Zij erkenden daardoor niet alleen zijn hulpvaardigheid wat betreft het genezen van zieken, maar ook zijn welwillendheid voor de zondaren en voor het gewone volk. Deze goedgestemden waren waarschijnlijk Galileërs, die langeren tijd getuigen waren geweest van Jezus' weldoende werkzaamheid. Zij durfden echter niet ronduit zeggen: Hij is de Messias. Anderen echter hielden Jezus voor een volksmisleider (vgl. Mt. 27, 63). Volgens hun meening zou Hij het volk in het ongeluk storten, wanneer men Hem ongestoord zijn gang liet gaan.

13. — Niemand durfde echter uit vrees voor de Joodsche overheden zijn meening openlijk zeggen. Wat Jezus' voorstanders betreft, is dit zeer begrijpelijk; zij wisten immers, dat de overheden Jezus vijandig gestemd waren. Maar ook de tegenstanders waren zeer terughoudend; waarschijnlijk wilden zij niet den schijn aannemen, alsof zij de houding der gezagsdragers als al te slap afkeurden.

2. Jezus verdedigt zich tegen de beschuldiging van Sabbatschennis, 7, 14—24.

Uit het verblijf te Jerusalem bij het Loofhuttenfeest verhaalt Joa. verschillende gebeurtenissen en twistgesprekken, welke geen chronologisch of logisch verband toonen. Hij wil ons niet een volledig verslag geven van hetgeen er gedaan en gezegd werd, maar verhaalt enkel de voornaamste tafereelen. Het is dan ook niet mogelijk te bepalen, op welke van de feestdagen de verschillende feiten en gesprekken plaats hadden. Joa. vermeldt enkel, dat het feest reeds half voorbij was, toen Jezus voor den eersten keer in den tempel optrad (7, 14), en verder noemt hij nog den laatsten dag (7, 37).

14. — Het eigenlijke Loofhuttenfeest duurde zeven dagen; volgens Lev. 23, 36 en Num. 29, 35 werd er nog een achtste dag als besluit aan toegevoegd (vgl. Strack-Billerbeck II, blz. 808—812). De tijdsbepaling „toen het feest reeds half voorbij was” duidt dus den vierden of den vijfden dag aan. Op dien dag ging Jezus op naar den tempel, waaruit volgt, dat Hij reeds eerder te Jerusalem was aangekomen. Wegens den gespannen toestand der gemoederen had Hij zich echter verborgen gehouden, totdat het geschikte oogenblik aanbrak om zich te vertoonen. Lagrange veronderstelt, dat Hij den

tempel en gaf onderricht. 15. En de Joden stonden verbaasd en zeiden: Hoe is Deze zoo geletterd, ofschoon Hij geen onderricht genoten heeft? 16. Jezus antwoordde hun en zeide: Mijn leer is niet van Mij, maar van Hem, die Mij gezonden heeft. 17. Wanneer iemand

Sabbat van de feestweek had afgewacht, omdat de Joden Hem op den rustdag niet zouden gevangen nemen. Men „ging op” naar den tempel, evenals men „opging” naar Jerusalem (vgl. Lc. 18, 10). De voornaamste toegangen tot het tempelplein lagen immers aan den kant der benedenstad. — Jezus was reeds tweemaal te Jerusalem geweest, maar nu eerst zegt Joa. uitdrukkelijk, dat Hij er als leeraar optrad. Waarover Jezus sprak, zegt hij ons echter niet.

15. — De synoptici hebben ons medegedeeld, dat Jezus' onderricht de verbazing van de Galileërs opwekte (Mt. 7, 28 vlg.; Mc. 1, 22; Lc. 4, 32). Ook wezen zij op de verbazing van Jezus' stadgenooten, die van den gewezen timmerman niet zulk een wijsheid verwachtten (Mt. 13, 54—56; Mc. 6, 2 vlg.; Lc. 4, 22). Hetzelfde verhaalt Joa. ons wat betreft de Joden, d.w.z. de schriftgeleerden van beroep. Dezen hooren tot hun verrassing, dat de Rabbi van Nazareth, die niet tot hun groep behoort en hun scholen niet heeft bezocht, een buitengewone kennis der H. Schrift bezit. Het gebeurde wel, dat iemand door zelfstudie het tot schriftgeleerde bracht, maar de gewone regel was toch, dat men de scholen bezocht en langeren tijd met erkende schriftgeleerden omging (Strack-Billerbeck II, blz. 486). De vraag der Joden luidt eigenlijk: „Hoe kent Deze de letters, ofschoon Hij geen onderricht heeft gehad?” Wanneer het woord „grammata” met het artikel staat, beteekent het de H. Schriften (vgl. 5, 47). Hier staat het echter zonder artikel en beteekent de letters van het alphabet (vgl. Is. 29, 12; Dan. 1, 4). De Joden kunnen dit echter niet in letterlijken zin bedoeld hebben; want hoe konden zij vermoeden, dat Jezus het gewone onderricht niet had genoten? Daar in elke synagoge onderricht werd gegeven in lezen en schrijven, zullen de „agrammatoi”, de analphabeten, onder de Joden wel niet zoo talrijk geweest zijn. Wij kunnen dus den zin opvatten: Hoe komt Deze aan zulk een groote kennis, ofschoon Hij onze scholen niet heeft bezocht? Hun wijze van uitdrukking verraadt een groote verachting; eigenlijk moest men zich al verbazen, dat zulk een mensch lezen en schrijven kan.

16. — Omdat Jezus niet hun scholen heeft bezocht en dus niet in verbinding staat met de gezaghebbende leeraars en met de Joodsche tradities, lijkt zijn leer aan de schriftgeleerden verdacht. Moet men Hem niet beschouwen als een leeraar van nieuwigheden of, zooals sommigen onder het volk reeds mompelen, als een volksmisleider (v. 12)? Jezus geeft toe, dat Hij zijn kennis en zijn leer niet in hun scholen heeft verworven. Maar daarom heeft Hij ze nog niet uit zich zelve. Hij is geen autodidakt, die zich door eigen studie een leer heeft uitgedacht. Zooals Jezus reeds heeft gezegd in 6, 45, zullen alle menschen in het messiaansche rijk leerlingen van God zijn. Maar Hij zelve is de leerling van God bij uitstek. Hij is door God gezonden en verkondigt niet zijn eigen leer, maar die van den Vader. Nog dieper wordt de zin van Jezus' woorden, wanneer wij denken aan de eeuwige geboorte van den Zoon uit den Vader. Tegelijk met de goddelijke natuur heeft de Zoon immers ook al zijn kennis van den Vader ontvangen.

bereid is zijn (Gods) wil te volbrengen, dan zal hij weten, of deze leer van God is of dat Ik uit Mij zelve spreek. 18. Wie uit zich zelve spreekt, zoekt zijn eigen eer; maar wie de eer zoekt van hem, die hem gezonden heeft, hij is betrouwbaar en in hem is geen onrecht. 19. Heeft niet Moses u de wet gegeven? En niemand van u onder-

17. — Hoe kan men weten, dat Jezus' leer van God komt? De Zaligmaker antwoordt, dat al degenen, die bereid zijn om Gods wil te volbrengen, door innerlijke zielservaring zullen weten, dat zijn leer geen menselijk bedenksel is, maar van God komt. De vrome mensch, die niets anders dan Gods wil zoekt, heeft als het ware een innerlijk orgaan, waardoor hij het goddelijke aanvoelt. Hij is ontvankelijk voor alles, wat van God komt; zijn ziel is zóó fijnbesnaard, dat zij bij het hooren van Gods woord vanzelf aan het trillen gaat. Jezus spreekt dus van een mystieke ervaring, waardoor de mensch het goddelijke van het menselijke onderscheidt. Daaruit volgt natuurlijk, dat degenen, die Gods wil niet als leiddraad van hun leven nemen, den innerlijken zin voor het goddelijke niet bezitten. De goddelijke waarheden vinden in hun ziel geen weerklank. — Jezus ontkent hier niet de noodzakelijkheid van een objectieve bewijsvoering. Hij zelve immers legt vaak genoeg den nadruk op de bewijskracht zijner wonderen en op de overeenstemming van zijn leer met het O.T. Maar de vrome mensch, al is hij nog zoo onwetend, heeft bovendien als het ware een instinct voor de waarheid. De goede wil, welke op God gericht is, doet hem onfeilbaar zeker het goddelijke vinden, terwijl een geleerde, ondanks al zijn kennis, vaak op dwaalwegen geraakt.

18. — Men kan echter ook een leer beoordeelen naar den persoon, die ze predikt. Het is immers een op de ondervinding berustend feit, dat degene, die in eigen naam optreedt en zijn eigen wijsheid verkondigt, ook zijn eigen eer en voordeel zoekt. Wie echter in geheel zijn optreden toont, dat hij niet zijn eigen eer zoekt, maar alleen de eer van dengene, die hem heeft gezonden, geeft daardoor het bewijs van zijn waarachtigheid en betrouwbaarheid. Door zijn onbaatzuchtigheid heeft hij getoond, dat hij zijn opdracht zonder eenig onrecht zal vervullen. Door een valsche leer te prediken zou hij immers onrecht bedrijven, zoowel ten opzichte van zijn opdrachtgever, als van degenen, tot wie hij gezonden is. Jezus past dit niet op zich zelf toe, maar laat de conclusie over aan de toehoorders. Wanneer Hij zijn eigen eer zoekt, dan zou Hij zich tot koning hebben laten kronen (vgl. 6, 15); dan zou Hij gedaan hebben, wat zijn broeders Hem vóór eenige dagen aanraadden (vgl. 7, 3 vlg.); dan zou Hij door zijn wonderen de volksgunst hebben gezocht. Geheel het leven van den Zaligmaker werd beheerscht door den wil Gods en het heil der zielen. Indirect is Jezus' woord een scherp verwijt aan het adres der schriftgeleerden, die bij hun openbaar optreden hun eigen eer zochten (vgl. Mt. 23, 5—7).

19. — Het is duidelijk, dat Jezus van de verdediging overgaat tot den aanval, maar de samenhang is niet klaar. Door de vraag, of Moses hun niet de wet gegeven heeft, wil Hij hun aandacht er op vestigen, dat zij de mozaïsche wet als hun kostbaarste bezit beschouwen; zij be-roemen er zich op, dat de wet het eenige richtsnoer van hun leven is. Wat moet het hun dan vreemd in de ooren klinken, wanneer Jezus zegt, dat

houdt de wet! Waarom zoekt gij Mij te dooden? 20. De menigte antwoordde: Gij zijt bezeten! Wie zoekt U te dooden? 21. Jezus antwoordde en zeide hun: Slechts één werk heb Ik gedaan en allen

niemand hunner de wet vervult? Lagrange verbindt Jezus' verwijt met het voorafgaande: Wanneer de Joden de wet vervulden, dan zouden zij tegenover de leer van Jezus beter gestemd zijn. De meeste exegeten echter brengen het in verband met hetgeen volgt, maar niet op dezelfde wijze. Volgens sommigen (bijv. Zahn) zou Hij er op doelen, dat de Joden de Sabbatrust schenden door de besnijdenis (v. 22). Wanneer zij zelf de Sabbatrust overtreden, waarom willen zij Jezus dan als overtreder van de Sabbatrust ter dood brengen? Daarbij denkt de Zaligmaker aan hetgeen bij het vorige bezoek te Jerusalem gebeurde; de Joden hadden toen de genezing van den lamme als Sabbatschennis beschouwd en zelfs naar aanleiding daarvan het plan opgevat om Hem te dooden (5, 10—18). Anderen (bijv. Bauer) verbinden Jezus' verwijt met het onmiddellijk volgende: Waarom zoekt gij Mij te dooden? De Joden beschuldigen den Zaligmaker van overtreding der Sabbatrust, omdat Hij den lamme genezen heeft; maar zij zelfen zijn het, die de wet van Moses overtreden, en wel in een veel gewichtiger punt: Zij staan een onschuldige naar het leven! Waarschijnlijker lijkt echter de meening van Tillmann, dat Jezus' beschuldiging niet op een bepaalde wetsovertreding duidt. Hij zegt hier hetzelfde, wat Hij later bij de groote afstraffing der schriftgeleerden (Mt. 23) breder zal uitwerken. Zij leggen zware en ondragelijke lasten op de schouders der menschen en zelf raken zij deze met hun vinger niet aan. Zij zijn nauwgezet in kleinigheden en overtreden de voornaamste geboden: rechtvaardigheid, barmhartigheid en trouw. Wanneer zij zelf de wet van Moses met voeten treden, waarom willen zij Jezus dan wegens Sabbatschennis ter dood brengen?

20. — De menigte is blijkbaar niet op de hoogte van het plan der overheden (vgl. 5, 18); de sprekers schijnen dus pelgrims te zijn, die van het moordplan der overheden niet gehoord hebben (vgl. v. 25). Zij hebben enkel gehoord, dat de schriftgeleerden hun verbazing uitten over Jezus' wijze van onderrichten (v. 15). Hij mag vrij in het openbaar optreden, zonder dat iemand Hem iets zegt (v. 26). Hoe komt Hij er dan bij om te zeggen, dat men Hem wil dooden? Zij vatten Jezus' vraag op als een belediging en vallen ruw tegen Hem uit: „Gij hebt een boozen geest! Wie zoekt U te dooden?” De beschuldiging van bezetenheid, welke men ook tot Joannes den Dooper richtte (Mt. 11, 18; Lc. 7, 33), is waarschijnlijk niet in strengen zin op te vatten. Het is eerder bedoeld als een scheldwoord in den zin van: Gij zijt gek! In elk geval gaat de menigte niet zoo ver als de Farizeën, die Jezus van een verbond met Beëlzebul verdachten (Mt. 12, 24; Mc. 3, 22; Lc. 11, 15).

21. — Het ééne werk, waarover Jezus hier spreekt, is de genezing van den lamme bij den vijver Bethesda (5, 1—9). Dit is immers het eenige wonder, waarmee de Joden rekening houden, omdat het volgens hun opvatting een schending van den Sabbat was. De algemeene verbazing, welke dit wonder verwekte, was niet het gevolg van het wonder, maar van de z.g. Sabbatschennis. Zij waren verbaasd, d.w.z. verontwaardigd en geërgerd, dat Jezus zoo iets durfde doen. — Het lijkt vreemd, dat de Zaligmaker

staat gij daarover verbaasd. 22. Moses heeft u de besnijdenis gegeven, — niet dat zij van Moses komt, want zij is van de vaderen —, en (zelfs) op een Sabbat dient gij iemand de besnijdenis toe. 23.

zonder meer een toespeling maakt op een feit, dat volgens onze berekening reeds anderhalf jaar geleden gebeurde. Dit wordt dan ook door Belser (*Das Evangelium des H. Johannes*, blz. 261—263) uitgebuit om zijn theorie van het éénjarige openbaar leven te verdedigen. Lagrange, die in het feest van 5, 1 een Pinksterfeest ziet en bovendien de volgorde van hfdst. 5 en 6 verwisselt, zoodat het Paaschfeest van 6, 4 vóór het feest van 5, 1 valt, weet den tijdsafstand tot 3 of 4 maanden terug te brengen. F. Spitta beweert, dat v. 25 onmiddellijk aansluit aan v. 13 en dat de tusschenliggende pericope (v. 14—24) oorspronkelijk na hfdst. 5 volgde; dan zou Jezus' zelfverdediging dus hebben plaats gehad bij gelegenheid van hetzelfde feest, waarop ook de genezing gebeurde. Calmes ten slotte meent (*L'Évangile selon saint Jean*, blz. 267 vlg.), dat men dit vraagstuk niet zoozeer van historisch, als wel van literair standpunt moet beoordeelen; tusschen hfdst. 5 en 7 is een afstand van slechts enkele bladzijden, zoodat de evangelist met recht kan veronderstellen, dat de lezer het wonder van Bethesda nog voor den geest heeft. — Het komt ons voor, dat men de moeilijkheid eenigszins groter maakt dan zij in werkelijkheid is. Sinds het feest van 5, 1 was Jezus niet meer te Jerusalem geweest. Bij die gelegenheid had Hij den lamme op den Sabbat genezen, wat de verontwaardiging der Joden opwekte en zelfs tot het bekende moordplan leidde (5, 18). Wij moeten de strenge Joodsche opvatting omtrent de Sabbatrust in het oog houden om te begrijpen, hoe diep dit feit in hun geheugen geprent bleef. Dat zij bij Jezus' volgende bezoek, al geschiedde dit anderhalf jaar later, aanstonds de z.g. Sabbatschending weer oprakelden, is volkomen begrijpelijk; dit kon immers de formeele aanklacht worden, waarop zij Jezus gerechtelijk konden vervolgen. Bovendien moeten wij niet vergeten, dat Joa. slechts een korte samenvatting van de twistgesprekken tusschen Jezus en de Joden geeft. De overgang tusschen v. 18 en 19, welke door alle exegeten als zeer onverwacht beschouwd wordt, zou zeer goed kunnen aangevuld worden door een uitval der Joden, die Jezus opnieuw van overtreding der Sabbatrust beschuldigden en het feit der genezing weer in herinnering brachten. Joa. hoefde deze interruptie niet te vermelden, omdat de lezer — en hierin heeft Calmes gelijk — zich het betreffende feit nog zeer goed herinnerde.

22. — Jezus heeft den Joden in v. 19 het verwijt toegevoegd, dat niemand hunner de wet onderhoudt, en hun daardoor het recht ontzegt om Hem van overtreding der wet te beschuldigen. De nu volgende redeneering heeft een geheel andere strekking. Jezus toont uit hun eigen gedrag aan, dat de Sabbatrust om hoogere belangen mag overtreden worden. Wanneer de achtste dag na de geboorte, waarop de besnijdenis moest plaats hebben (Lev. 12, 3), op een Sabbat valt, dan voltrekken zij deze ceremonie zonder eenige gewetenswroeging, ofschoon zij toch allerlei handelingen moeten doen, welke in zich met de Sabbatrust in strijd zijn. De Rabbijnen leerden inderdaad, dat alles, wat voor de besnijdenis noodig was, op den Sabbat mocht gebeuren (Strack-Billerbeck II, blz. 487 vlg.). Jezus keurt deze praktijk niet af, maar wil er alleen uit bewijzen, dat de Sabbatrust niet in alle gevallen verplicht, zooals Hij ook bij de synoptici aantoonde (Mt. 12, 9—13; Mc. 3,

Wanneer iemand op een Sabbat de besnijdenis ontvangt, opdat de wet van Moses niet geschonden wordt, zijt gij dan boos op Mij, omdat Ik een geheel mensch genezen heb op een Sabbat? 24. Oordeelt niet naar den schijn, maar velt een rechtvaardig oordeel!

1—6; Lc. 6, 6—11). De tusschenbemerking, dat de besnijdenis niet van Moses, maar van de aartsvaders (Gen. 17, 10; 21, 4) dateert, is niet van Joa. (Lagrange), maar van Jezus zelve. Hij wil daardoor aantonen, dat de besnijdenis ouder en eerbiedwaardiger is dan de Sabbatrust en daarom met recht den voorrang heeft.

23. — Wanneer de Joden de Sabbatrust overtreden door de besnijdenis, welke slechts op één lidmaat betrekking heeft, waarom mocht Jezus dan niet op een Sabbat een genezing doen, welke een geheel mensch gezond maakte? Er ligt een moeilijkheid in deze redeneering, omdat de besnijdenis niet een genezing, maar eerder een verwonding was. Maar men dient niet te vergeten, dat de Joden de besnijdenis als een soort wettelijke genezing of reiniging beschouwden en dat de besnijdenis gevolgd werd door een verzorging, die de verwonding moest doen genezen. De kracht van het bewijs ligt trouwens vooral in de tegenstelling tusschen het ééne lidmaat en het geheele lichaam. Wanneer men om het ééne lidmaat de wet mag overtreden, hoeveel te meer dan wegens het geheele lichaam? Achter deze redeneering staat echter een andere, welke zonder twijfel door Jezus bedoeld wordt: Wanneer de Sabbatrust moet wijken voor een andere positieve wet, hoeveel te meer dan voor de naastenliefde? In Jezus' woord klinkt een sterke verontwaardiging: De Joden zijn boos op Hem, omdat Hij een ongelukkige, die over zijn geheel lichaam verlamd was, genezen heeft! — Aan R. Eleazar ben Azaria (± 100 n. Chr.) wordt deze redeneering toegeschreven: „Wanneer de besnijdenis, welke één van de 248 ledematen van den mensch betreft, den Sabbat opheft, hoeveel te meer zal dan zijn geheel lichaam (als het in doodsgevaar is) den Sabbat opheffen?” (Strack-Billerbeck II, blz. 488). Deze Rabbijn gaat dus ook te werk volgens het beginsel: Wanneer men om het mindere den Sabbat mag overtreden, dan zeker om het meerdere. Maar overigens is de zin geheel verschillend. Hij stelt immers het geval van doodsgevaar, waarbij onmiddellijke hulp geboden is, terwijl Jezus de genezing, zonder eenig gevaar voor den lamme, tot den volgenden dag had kunnen uitstellen.

24. — Jezus wil niet ontkennen, dat de genezing van den lamme volgens den uiterlijken schijn een overtreding van de Sabbatrust was. Ofschoon Hij enkel door een woord het wonder had gedaan, wil Hij deze echt Joodsche opvatting voor het oogenblik aanvaarden. Hij had trouwens den lamme geboden, zijn bed te dragen, wat volgens den uiterlijken schijn zeker een overtreding van de wet was. Een oordeel volgens den uiterlijken schijn is echter niet altijd rechtvaardig. Krachtens zijn dieper wezen was Jezus' wonder een daad van naastenliefde, meer nog: een daad van zijn verlossersliefde. Daarmede moeten de Joden rekening houden, wanneer zij een rechtvaardig oordeel willen vellen.

3. De afkomst van den Messias, 7, 25—30.

Joa. doet een nieuwen greep uit de gebeurtenissen van het Loofhuttenfeest. In het voorafgaande stond Jezus tegenover schriftgeleerden (vgl. v. 15) en

25. Sommigen dan van de Jerusalemmers zeiden: Is Deze het niet, dien men zoekt te dooden? 26. En zie, Hij spreekt in het openbaar en men zegt Hem niets! Zouden de oversten dan werkelijk erkend hebben, dat Hij de Christus is? 27. Maar van Hem weten wij, vanwaar Hij is; wanneer echter de Christus komt, weet niemand, van-

tegenover pelgrims, die van het moordplan der overheden niet op de hoogte waren (vgl. v. 20). Nu staat Hij tegenover Jerusalemmers, die weten, wat Jezus van den kant der Sanhedristen te wachten staat. Jezus maakt van hun twijfels en vragen gebruik om hun omtrent zijn waren oorsprong te onderrichten.

25. — Het besluit der overheden, waarvan in 5, 18 gesproken is, was nog steeds van kracht: Jezus moest ter dood gebracht worden. Wij weten, dat de daden en woorden van den Zaligmaker, evenals die van Joannes den Dooper vanuit Jerusalem werden nagegaan. De haat der overheden ontving dus telkens opnieuw voedsel, zoodat het moordplan meermalen ter sprake kwam. Zoodra Jezus weer in Jerusalem was, zou men het trachten uit te voeren. Omdat de inwoners der hoofdstad dit wisten, stonden zij verbaasd, toen zij Jezus openlijk in den tempel zagen onderrichten.

26. — De sprekers zijn den Zaligmaker blijkbaar niet ongunstig gestemd. Zij denken er niet aan, dat de overheden met koele berekening hun tijd afwachten. Wanneer het Sanhedrin dezen man als een bedrieger beschouwt, waarom legt het Hem dan niet het zwijgen op? Daartoe heeft het toch de macht. Daarom komen de Jerusalemmers tot de veronderstelling, dat de oversten misschien van meening veranderd zijn en Jezus als den Messias erkennen. De Grieksche vorm van de vraag (mè pote) duidt echter aan, dat zij dit onwaarschijnlijk achten. Voor het oogenblik vinden zij echter geen andere verklaring.

27. — De Jerusalemmers beginnen nu zelf na te denken over de vraag, of Jezus misschien de Messias is. Maar zij vinden daartegen een volgens hun meening onoverkomelijk bezwaar. De Joodsche opvatting was immers, dat de Messias plotseling zou verschijnen, zonder dat men wist, vanwaar Hij kwam. Men was algemeen overtuigd, dat Hij zou geboren worden uit het geslacht van David; dat Bethlehem zijn geboorteplaats zou zijn, was ook niet onbekend (vgl. Mt. 2, 5 vlg.). Maar daarnaast heerschte tevens de opvatting, dat de Messias plotseling zou verschijnen. Vóór zijn openbaar optreden zou Hij onbekend ergens verblijven, zoodat niemand zou weten, wie voor die waardigheid was uitgekozen. Zoo sprak Trypho volgens Justinus (Dial. 8) als de algemeene Joodsche overtuiging uit: „Wanneer ook de Messias reeds geboren is en zich ergens bevindt, dan is Hij toch onbekend; ja, Hij is zich niet van zich zelf bewust en heeft geen enkele macht, totdat Elias komt en Hem zalft en aan allen bekend maakt.” Daarom wordt in de rabbijnsche literatuur ook altijd van den Messias gezegd, dat Hij „verschijnt” of „zich openbaart”. Gewoonlijk plaatste men zijn voorloopig verblijf op aarde, bijv. te Rome, maar soms dacht men aan het paradijs of aan den hemel, zoodat Hij min of meer tot een preëxistent wezen werd. Volgens 4 Esdr. 13, 3 stijgt de Menschenzoon uit de zee op; daarop zegt God: „Zooals niemand onderzoeken noch ondervinden kan, wat in de diepte der zee is, zoo kan ook niemand der aardebewoners mijn Zoon (den Messias) of zijn gezellen zien, tenzij op het uur

waar Hij is. 28. Terwijl Hij nu in den tempel onderricht gaf, riep Jezus met luider stem: Gij kent Mij en gij weet, vanwaar Ik ben! En toch ben Ik niet uit Mij zelf gekomen, maar Hij, die Mij gezonden heeft, is (daartoe) gerechtigd; en Dien kent gij niet! 29. Ik ken Hem wel, omdat Ik van Hem ben (uitgegaan) en omdat Hij Mij heeft ge-

van zijn dag" (13, 52) (vgl. Lagrange, *Le Messianisme chez les Juifs*, blz. 220—224; Strack-Billerbeck II, blz. 488 vlg.). — Nu meenden de Joden van Jerusalem, evenals de Galileërs (vgl. 1, 45; 6, 42), geheel op de hoogte te zijn van Jezus' afkomst. Zij kenden niet alleen zijn woonplaats, maar ook zijn vader en moeder. Er was in Hem volstrekt niets geheimzinnigs. Men kende zijn geheelen levensloop, ook wat betreft den tijd, die aan zijn optreden als Messias voorafging. Hij kon dus niet de Messias zijn.

28. — De Jerusalemmers hadden onder elkander gemompeld, maar Jezus hoorde hun redeneering of was in elk geval door zijn alwetendheid op de hoogte. Het schijnt, dat er eenige tijd verliep, voordat Hij van hun opwerping notitie nam; want daarop duidt de toevoeging „terwijl Hij nu in den tempel onderricht gaf”. Jezus riep met luider stem, zoodat velen het konden hooren. De uitroep: „Gij kent Mij en gij weet, vanwaar Ik ben!” klinkt eenigszins ironisch. De Jerusalemmers kenden inderdaad ten deele Jezus' afkomst. Hij was uit Maria geboren en had het grootste gedeelte van zijn leven te Nazareth gewoond. Maar zij wisten niet, dat Hij te Bethlehem geboren was (vgl. v. 41 vlg.). Ook hielden zij ten onrechte Joseph voor Jezus' natuurlijke vader. Het voornaamste was echter, dat zij zijn eeuwige geboorte uit den Vader niet kenden. Evenals de schriftgeleerden (vgl. v. 24) oordeelden zij volgens den uiterlijken schijn, maar Jezus' diepste wezen en de groote mysteries van zijn oorsprong kenden zij niet. De Zaligmaker wil op dit oogenblik deze geheimen nog niet onthullen, maar Hij bepaalt zich tot de plechtige verzekering, dat Hij niet uit eigen naam en opdracht gekomen is. Hij is een gezondene. Degene nu, die Hem zond, is een waarachtige zender, d.w.z. iemand die den naam van Zender waardig en volkomen bevoegd is om te zenden. Deze Zender is God; maar dat willen de Jerusalemmers niet erkennen, ofschoon Jezus zijn goddelijke zending door wonderen bewezen heeft. De Zaligmaker geeft dus te verstaan, dat zijn ware oorsprong niet met menschelijke hulpmiddelen kan doorgrond worden. Zij moeten gelooven in zijn getuigenis, dat Hij door God gezonden is; dan zal Hij hun den waren aard dezer zending (zijn eeuwige geboorte uit den Vader) openbaren.

29. — Wanneer Jezus zegt, dat Hij zijn Zender kent, dan moeten wij dit verstaan van zijn goddelijke kennis. Nog duidelijker sprak Hij zich uit bij Mt. (11, 27): „Niemand kent den Vader dan de Zoon alleen.” Deze kennis berust vooreerst op zijn geboorte uit den Vader: Hij is van den Vader (uitgegaan) (vgl. 6, 46). Maar bovendien is Hij als mensch door God met een geheel bijzondere zending in de wereld gezonden, wat eveneens een diepe kennis van Gods raadsbesluiten veronderstelt. In dit vers openbaart Jezus zijn waren oorsprong duidelijker dan in het voorafgaande. Hij is niet alleen door God gezonden, maar Hij is ook van God gekomen. Hij bestond dus bij God, voordat Hij gezonden werd. Zoo verbetert Jezus de gebrekkige opvatting zijner toehoorders. Zij zijn immers overtuigd, dat de oorsprong

zonden. 30. Toen zocht men Hem gevangen te nemen, maar niemand sloeg de hand aan Hem, omdat zijn uur nog niet gekomen was.

31. Uit de menigte geloofden er velen in Hem en zij zeiden: Zal de Christus, als Hij komt, meer wonderen doen dan Deze gedaan heeft? 32. De Farizeën vernamen, dat de menigte zoo over Hem mompelde; toen zonden de opperpriesters en Farizeën dienaren uit om Hem te grijpen. 33. Jezus zeide dan: Nog korten tijd ben Ik

van den Messias geheimzinnig moet zijn. Daarin hebben zij inderdaad gelijk en zelfs nog meer dan zij denken. De ware Messias komt immers niet plotseling uit een verborgen aardsch bestaan te voorschijn, maar Hij is uit den schoot der Godheid neergedaald om als mensch onder hen te leven.

30. — Het zijn blijkbaar dezelfde Jerusalemmers, die Jezus willen gevangen nemen. Zijn woorden hebben hen geprikkeld en zij willen de overheden behulpzaam zijn door den Zaligmaker aan hen uit te leveren. Maar Jezus' uur is nog niet gekomen en daarom lukt hun opzet niet. Joa. wil volstrekt niet zeggen, dat Jezus zich onzichtbaar maakte of op andere wonderbare wijze aan zijn tegenstanders ontsnapte. Hij weet immers, dat ook de gewoon-menschelijke oorzaken door God beschikt worden. Misschien zagen de Jerusalemmers van de gevangenneming af, omdat vele pelgrims op Jezus' hand waren.

4. Wanneer Jezus is heengegaan, zullen de Joden Hem vergeefs zoeken, 7, 31—36.

Joa. verhaalt een ander voorval uit Jezus' verblijf te Jerusalem. De geloovige stemming van velen uit het volk wekt den haat der Farizeën, die dienaren uitzenden om Hem gevangen te nemen. Jezus ziet daarin een voorbereiding van zijn naderend einde en waarschuwt de Joden, dat Hij niet lang meer bij hen blijft. Zij moeten gelooven, voordat het te laat is. Wanneer Hij heengegaan is, zullen zij Hem niet meer vinden.

31. — Degenen, die in Jezus geloofden, zullen voornamelijk tot de Galileïsche pelgrims behoord hebben. Maar het is mogelijk, dat er Jerusalemmers onder hen waren; want ook in de hoofdstad had de Zaligmaker wonderen gedaan (vgl. 2, 23; 5, 8 vlg.). De kennis van wat Jezus gedaan had, was trouwens door geheel Palestina en zelfs daarbuiten verspreid (Mt. 4, 24). De vraag, welke de goedwillenden stellen, verraadt echter niet een vast geloof. Zij zijn overtuigd, dat de Messias, wanneer Hij komt, veel wonderen zal doen. Welnu, Jezus heeft zooveel wonderen gedaan, dat men er van den Messias niet méér verwachten kan. Daarom dringt zich bij hen de gedachte op, dat Jezus de Messias is.

32. — De Farizeën hadden hun spionnen, die hen omtrent de volksstemming op de hoogte hielden. Toen zij hoorden, dat er onder de menigte gunstig over Jezus gemompeld werd, pleegden zij overleg met de opperpriesters. Dit gaf blijkbaar aanleiding tot een vergadering van het Sanhedrin, want dit wordt door Joa. aangeduid door den term „hoogepriesters en Farizeën” (vgl. 7, 45; 11, 47. 57; 18, 3). Terwijl wij in v. 30 te doen hadden met een aanslag van het volk, gaat het hier over een officieel bevel tot gevangenneming. De uitslag zal later verhaald worden (v. 45—49).

bij u en (dan) ga Ik naar Hem, die Mij gezonden heeft. 34. Gij zult Mij zoeken en niet vinden; en waar Ik ben, kunt gij niet komen. 35. De Joden zeiden dan tot elkander: Waar wil Hij heengaan, zoodat wij Hem niet zullen vinden? Wil Hij misschien naar de verstrooiing

33. — Jezus richt zich nu weer tot de „Joden” (vgl. v. 35), d.w.z. tot de Farizeën, die het bevel tot gevangenneming bewerkt hebben. Zij hebben zich blijkbaar onder het volk gemengd om Hem te bespieden. De herhaalde wisseling van tooneel en toehoorders maakt den indruk, dat het verhaal sterk samengedrongen is. Jezus verzekert, dat al hun plannen nutteloos zijn. Zijn lotgevallen zijn door God vastgesteld en kunnen door hen niet gewijzigd worden. Jezus' woord klinkt zoo beslist mogelijk: „Nog korten tijd ben Ik bij u en (dan) ga Ik naar Hem, die Mij gezonden heeft.” Hij keert dus terug tot Hem, van wien Hij is uitgegaan (vgl. v. 29).

34. — Wanneer Jezus van hen zal zijn heengegaan, dan zullen zij Hem zoeken. Maar dan zal het te laat zijn; zij zullen Hem niet vinden. Jezus zal later, met verwijzing naar dit woord en naar 8, 21, iets dergelijks zeggen tot zijn leerlingen: „Kindertjes, nog een korten tijd ben Ik bij u. Gij zult Mij zoeken; en zooals Ik tot de Joden gezegd heb: Waarheen Ik ga, kunt gij niet komen, zoo zeg Ik thans ook tot u.” Wanneer Hij naar den hemel zal zijn opgenomen, is er tusschen Hem en de op aarde levende leerlingen een afstand, welke door een sterfelijk mensch niet kan overschreden worden. Maar toch heeft het woord tot de Joden een geheel anderen klank. In 8, 21 voegt Jezus aan de voorspelling der toekomstige scheiding een uitspraak toe, welke zeer dreigend klinkt: „Want in uw zonde zult gij sterven”. Daaruit blijkt, dat het zoeken der Joden niet voortkomt uit een omkeer des harten. Jezus maakt blijkbaar een toespeling op de nationale ramp, welke de Joden in het jaar 70 zal treffen. Dan zullen zij in hun radeloosheid een redder zoeken; zij zullen zich vastklampen aan menschen, die hen niet redden kunnen. De ware Verlosser is dan niet meer aanwezig. Jezus zegt niet, dat zij boetvaardigheid zullen doen en spijt zullen hebben over het feit, dat zij Hem gekruisigd hebben; want zij zullen sterven in hun ongeloof. Zij zullen dus niet den persoon van Jezus zoeken, maar wel dengene, dien zij in Jezus onherroepelijk verloren hebben: den Messias. Zij zullen Hem niet meer vinden op aarde, omdat Hij tot den Vader is teruggekeerd; zij zullen Hem ook niet vinden door het geloof, omdat zij verstokt zullen blijven.

35. — Jezus heeft zóó duidelijk over zijn heengaan tot den Vader gesproken (v. 33), dat men verbaasd staat over het onverstand der Joden. Zij slaan slechts acht op de voorspelling, dat zij Hem zoeken en niet vinden zullen. Blijkbaar meenen zij, dat de Zaligmaker zich aan hun macht wil onttrekken door uit Palestina heen te gaan. Daarom beginnen zij zich af te vragen, of Hij misschien naar „de verstrooiing onder de heidenen” wil gaan. Het Grieksche „diaspora” (verstrooiing) duidt de onder de heidenen levende Joden aan. Misschien wil Jezus dan tevens zijn prediking, welke onder de Joden toch geen kans van slagen heeft, overbrengen naar de heidenen. Men vraagt zich af, waarom de diaspora vermeld wordt, wanneer toch hoofdzakelijk aan de bekeering der heidenen gedacht wordt? Waarschijnlijk meenden de Joden, dat Jezus zich door de bemiddeling der buiten-

onder de heidenen gaan en de heidenen gaan onderrichten? 36. Wat beteekent dit woord, dat Hij sprak: Gij zult Mij zoeken en niet vinden; en: Waar Ik ben, kunt gij niet komen?

37. Op den laatsten dag, den grootsten van het feest, stond Jezus daar en riep met luider stem: Zoo iemand dorst heeft, hij kome tot

landsche geloofsgenooten tot de heidenen wilde wenden. Het is immers een feit, dat Paulus en de andere predikers juist in de synagogen, welke ook door proselieten en heidenen bezocht werden, hun eerste bekeeringen onder de niet-Joden zouden maken. De bekeering der heidenen was een gedachte, waarmede Jezus' tijdgenooten vertrouwd waren. De Joden dreven toen reeds een zeer krachtige propaganda (vgl. Mt. 23, 15). Voor den messiaanschen tijd verwachtten zij niet alleen den terugkeer der diaspora naar Palestina (Lagrange, *Le Messianisme chez les Juifs*, blz. 197 vlg.), maar ook de heidenen moesten uitgenoodigd worden om aan het messiaansche rijk deel te nemen (ibid., blz. 268—273). De Messias zou aan deze laatsten dertig geboden geven (Strack-Billerbeck II, blz. 438).

36. — Zij herhalen Jezus' woorden van v. 34, als om hun beteekenis opnieuw te onderzoeken. Zij begrijpen ze echter nog niet. Zelfs wanneer Jezus naar het buitenland zou gaan, zou het niet zoo moeilijk zijn om Hem te vinden en onschadelijk te maken. Ging Saulus later niet naar Damascus om met volmacht van het Sanhedrin de Joden-Christenen daar gevangen te nemen en hen geboeid naar Jerusalem te brengen (Hand. 9, 2)? Aan de woorden van v. 33, waarin de oplossing van hun moeilijkheid gegeven wordt (Jezus gaat naar den Vader), denken zij echter niet. Zoo ligt de diepste reden van hun onverstand in het feit, dat zij Jezus' ware verhouding tot den Vader niet willen erkennen.

5. Jezus belooft het levende water, 7, 37—39.

De losse samenhang der tafereelen maakt het waarschijnlijk, dat niet alle voorafgaande gesprekken plaats hadden op den in v. 14 aangegeven dag („toen het feest reeds half voorbij was”). Nu echter verplaatst Joa. ons plotseling op den laatste dag van het feest, terwijl hij in v. 45 weer terugkeert tot een vroeger tijdstip.

37. — Sommigen (bijv. Bauer) meenen, dat de achtste dag (vgl. blz. 164) bedoeld is. Deze was echter meer bedoeld als besluit; men moest dezen dag door niet-arbeiden en door het houden van een heilige bijeenkomst vieren (Lev. 23, 36; Num. 29, 35). Het is duidelijk, dat hier sprake is van den zevenden dag; want dat was de grootste dag van het feest, welke later „het groote Hosanna” zou genoemd worden (vgl. blz. 164). Ook Jezus' woord over het levende water herinnert aan den zevenden dag, waarop het water-scheppen uit den vijver van Siloë met bijzondere plechtigheid gepaard ging. — Jezus stond te midden der feestvierende menigte en riep luide zijn uitnoodiging: „Zoo iemand dorst heeft, hij kome tot Mij en drinke!” Dit geschiedde dus niet bij het gewone onderricht, zooals bij de voorafgaande toespraken gezegd wordt (v. 14. 28); daarbij ging men immers meestal zitten. Het was een uitroep, welken Jezus temidden van den algemeenen feestjubel wierp. Zooals wij zagen bij het gesprek met de Samaritaansche vrouw (zie bij 4, 15), was het water reeds in het O. T.

Mij en drinke! 38. Wie in Mij gelooft, zooals de Schrift heeft gezegd, uit zijn binnenste zullen stroomen van levend water vloeien.

een symbool van de messiaansche heilsgoederen. Bij het zien der algemeene feestvreugde dacht ook de Zaligmaker aan den tekst van Isaias, die als de kernspreuk van de heele ceremonie was: „Gij zult water putten met vreugde uit de bronnen des heils” (12, 3). Hij alleen kende de volle beteekenis dezer woorden, en het verdroot Hem, dat de Joden zich om zulk een uiterlijk grootsche, maar innerlijk arme ceremonie verheugden, terwijl Hij zelve, de ware bron van alle heil, in hun midden stond. Al wist Hij, dat zijn uitnoodiging grootendeels vergeefs zou zijn, toch wilde Hij een poging wagen om de aandacht der feestvierenden van de voorafbeeldende ceremonie af te trekken en te vestigen op de vervulling, welke Hij zelve was. Wie in het diepste zijner ziel niet bevredigd werd door dezen uiterlijken feestjubel, maar dorst had naar God en naar den innerlijken zielevrede, hij moest tot Jezus komen en drinken uit de bron van het heil!

38. — Wie uit de ware bron (niet uit den vijver van Siloë) het levende water schept, hij zal niet alleen zijn dorst lesschen voor altijd (vgl. 4, 13), maar hij zal ook zelve tot een bron van altijd stroomend water worden. Dit beteekent, dat de geloovige, die uit de ware bron des levens (Jezus) gedronken heeft, voor zijn medemenschen een bron van geestelijken zegen zal worden. Stroomen van levend water, d.w.z. een overvloed van genaden, zullen uit zijn binnenste vloeien. Bij deze woorden beroept Jezus zich op de H. Schrift, maar daar zij nergens letterlijk gevonden worden, schijnt Hij geen bepaalden tekst op het oog te hebben. Er zijn verschillende teksten in het O. T., waarin het water wordt voorgesteld als beeld van den messiaanschen zegen. Wij denken bijv. aan Is. 58, 11: „Gij zult zijn gelijk een welbesproeide hof en als een waterbron, waarvan de wateren nooit bedriegen” (vgl. ook Is. 44, 3; 55, 1; Ez. 36, 25; 47, 1. 12; Joël 3, 18; Zach. 14, 8; Spreuk. 5, 16; 18, 4). Het beeld is ook bij de Rabbijnen niet onbekend. Zoo vergeleek bijv. R. Meïr dengene, die de Thora studeerde, met een bron, die nooit uitdroogt, en met een stroom, die altijd sterker wordt (vgl. Strack-Billerbeck II, blz. 492 vlg.). — De woorden van Jezus in v. 37 en 38 worden door velen aldus gepunctueerd: „Zoo iemand dorst heeft, hij kome tot Mij en drinke, hij die in Mij gelooft. Zooals de Schrift heeft gezegd: Stroomen van levend water zullen uit zijn binnenste vloeien.” Bij deze zinsindeeling is het niet de geloovige, maar J e z u s, uit wiens binnenste stroomen van levend water vloeien. Deze opvatting is niet alleen mogelijk, maar geeft ook een rijke beteekenis. V. 38 wordt dan een nadere verklaring van v. 37: Jezus kan den dorst van allen, die in Hem gelooven, verzadigen, omdat Hij de onuitputtelijke bron is van alle geestelijke gaven. Ook de verwijzing naar de H. Schrift schijnt dezen uitleg aan te bevelen; want in het O. T. wordt meestal God of de Messias als de bron van levend water aangeduid (vgl. Ps. 35, 10; Jer. 2, 13; Zach. 12, 10; 13, 1). Toch geven wij de voorkeur aan de eerste verklaring. Vooreerst werd deze bijna uitsluitend aangenomen door de oude kerkelijke schrijvers van het Oosten, die uit den aard der zaak den Griekschen tekst beter aanvoelden. Vervolgens spreekt Jezus in v. 37 van zich zelf in den eersten persoon, terwijl Hij in v. 38 dengene, uit wiens binnenste het levend water

39. Dit zeide Hij van den Geest, dien degenen zouden ontvangen, die in Hem zouden gelooven. Want er was nog geen Geest, daar Jezus nog niet verheerlijkt was.

vloeit, aanduidt in den derden persoon („uit zijn binnenste”). Ten slotte blijft deze verklaring beter in het eens gekozen beeld. Het ligt immers voor de hand, dat degene, uit wiens binnenste het levend water stroomt, niemand anders kan zijn, dan degene, die het water uit de bron des levens gedronken heeft.

39. — Joa. verklaart ons Jezus' woorden: Hij sprak van den Geest, dien de geloovigen zouden ontvangen. Het is Jezus, die den H. Geest geeft aan degenen, die in Hem gelooven; en dezen zullen Hem op hun beurt weer mededeelen aan anderen. Het O. T. vergeleek de mededeeling van den H. Geest inderdaad met de uitstorting van levend water (Is. 44, 3; Ez. 36, 25; Joël 3, 1). Ook de Rabbijnen beschouwden het water als een symbool van den Geest Gods (vgl. Strack-Billerbeck, blz. 433—436). Het uitstorten van het doopwater wordt in de Handelingen beschouwd als het uiterlijk teeken van de mededeeling van den H. Geest (2, 38; 10, 44—48; 11, 15). Joa. ontkent niet, dat de H. Geest in het O. T. ook werkzaam was. Maar vooreerst werd Hij toen slechts van tijd tot tijd medegedeeld en wel alleen voor de openbare functies, welke door rechters, koningen of profeten moesten uitgeoefend worden. In de nieuwe heilsorde zal de H. Geest echter het innerlijk bezit van elken geloovige worden. Wij hoeven slechts te denken aan de overvloedige uitstorting van den H. Geest op de eerste Christenen en aan de wonderbare uitwerkingen, welke deze in hen ten gevolge had, om de tegenstelling tusschen het O. en N. T. te begrijpen. — In dien zin moeten wij ook de tweede bemerking verstaan: Want er was nog geen Geest, daar Jezus nog niet verheerlijkt was. Jezus zou dit later aan zijn apostelen nader verklaren: „Toch zeg Ik u de waarheid: Het is goed voor u, dat Ik heenga. Want als Ik niet heenga, zal de Helper niet tot u komen; maar als Ik heenga, zal Ik Hem tot u zenden” (16, 7). Wanneer Jezus verrezen en ten hemel opgestegen is, zal er Geest (in tegenstelling met het eerste deel van het vers staat hier „Geest” zonder lidwoord) zijn, d.w.z. zullen de gaven van den H. Geest worden medegedeeld. Dat beteekent weer niet, dat de menschen vóór Christus of ten tijde van Christus de heiligmakende genade en dientengevolge den H. Geest niet konden ontvangen; deze werden immers gegeven met het vooruitzicht op Jezus' kruisdood. Maar eerst na Jezus' verheerlijking zou officieel de nieuwe heilsorde van kracht worden, waarin de mededeeling van den H. Geest overvloedig zou zijn. Het bezit van zijn gaven zal dan een normale toestand zijn en verbonden worden met vastgestelde ceremonies: de H.H. Sacramenten. Het begin der nieuwe heilsorde op het Pinksterfeest zou dan ook gekenmerkt worden door een machtige openbaring van den H. Geest, welke door Petrus verklaard wordt met een tekst uit Joël (vgl. Hand. 2, 1—21).

6. De verdeeldheid onder het volk, 7, 40—44.

Zooals hij reeds meermalen deed (2, 23—25; 4, 45; 6, 15; 7, 11—13. 25—27. 31), geeft Joa. ons weer een beeld van de stemming, welke er onder het volk heerscht. Terwijl er vroeger tamelijk rustig over Jezus

40. Bij het hooren dezer woorden zeiden sommigen uit het volk: Deze is waarlijk de profeet! 41. Anderen zeiden: Deze is de Christus! Maar weer anderen zeiden: De Christus komt toch niet uit Galilea? 42. Heeft dan de Schrift niet gezegd, dat de Christus uit het geslacht van David komt en uit Bethlehem, het dorp, waar David was? 43. Zoo ontstond er verdeeldheid over Hem onder het volk. 44. Sommigen van hen wilden Hem grijpen, maar niemand sloeg de hand aan Hem.

gesproken werd, komt het nu tot heftige tooneelen. Sommigen zijn vóór, anderen tegen den Zaligmaker, zoodat zich twee partijen beginnen te vormen. Daar het vooral gaat over Jezus' Galileïschen oorsprong, zullen de voorstanders wel voornamelijk Galileërs geweest zijn.

40. — Het nu volgende tooneel hoeft niet noodzakelijk met het voorafgaande, dat op den grooten feestdag plaats had, verbonden te worden. De uitdrukking „deze woorden” slaat blijkbaar op het onderricht van Jezus in het algemeen; want de gezindheid der Joden maakt het niet waarschijnlijk, dat het diepzinnige woord over het levend water zulk een indruk ten gunste en ten nadeele van den Zaligmaker zou gemaakt hebben. De eerste groep houdt Jezus voor den profeet. Zooals uit het volgende vers blijkt, bedoelen zij daarmee niet den Messias. Zooals de afgezanten van het Sanhedrin (zie bij 1, 21), maken zij onderscheid tusschen den profeet en den Messias, terwijl de Galileërs van 6, 14 beiden vereenzelvigen.

41. — Een tweede groep, welke den Zaligmaker nog gunstiger gestemd is, houdt Hem voor den Messias. Daarop grijpt een groep van tegenstanders het woord. Zij kunnen Jezus' messiaansche waardigheid niet in overeenstemming brengen met het feit, dat Hij uit Galilea komt. Wij voelen daarin de hooghartigheid der Judeërs, die op de Galileërs neerzagen als Joden van den tweeden rang.

42. — Volgens hun opvatting kon Jezus de Messias niet zijn om twee redenen. Vooreerst moest de Messias uit het geslacht van David zijn (2 Kon. 7, 12 vlg.; Is. 11, 1; Jer. 23, 5; Ps. 88, 5). Bovendien moest Hij geboren worden in Bethlehem, waar David woonde en dat door al zijn afstammelingen als vaderstad erkend werd (Mich. 5, 2; vgl. Mt. 2, 5 vlg.; Lc. 2, 4). Het dorp Bethlehem is een archaïstisch getinte uitdrukking; want Bethlehem had zijn opkomst en roem aan David te danken. De geboorte te Bethlehem moest aan den Messias een bizonderen glans geven; want vooral sinds de Babylonische overheersching zullen vele afstammelingen van David Bethlehem wel verlaten hebben. De Joden, die hier aan het woord zijn, waren blijkbaar niet op de hoogte van Jezus' davidische afstamming en geloofden niet anders dan dat Hij te Nazareth geboren was. Joa. acht zich niet verplicht deze misverstanden op te helderen, omdat hij de synoptische verhalen omtrent Jezus' geboorte bekend veronderstelt (zie bij 6, 42).

43. — Naar aanleiding van Jezus ontstond er onder het volk een „schisma”, welk woord een verdeeldheid op leerstellig terrein aanduidt (vgl. 9, 16; 10, 19; 1 Cor. 1, 10).

44. — Onder Jezus' tegenstanders waren er enkelen, die het redetwisten aan anderen overlieten en tot daden wilden overgaan. Zij waren van

45. Toen de dienaren nu bij de opperpriesters en Farizeën terugkwamen, zeiden dezen tot hen: Waarom hebt gij Hem niet meegebracht? 46. De dienaren antwoordden: Nooit heeft iemand zóó gesproken als deze man. 47. De Farizeën antwoordden hun: Gij ook

dezelfde gezindheid als de menschen, die wij in v. 30 zagen optreden. Zij wilden aan al dat getwist een einde maken door Jezus in de macht der Sanhedristen over te leveren. De reden, waarom echter niemand de hand aan Hem sloeg, werd door Joa. reeds in v. 30 vermeld: Jezus' uur was nog niet gekomen.

7. Verdeeldheid in het Sanhedrin, 7, 45—52.

Dit tooneel speelt in Jezus' afwezigheid, en wel in de vergaderzaal van het Sanhedrin. Ook daar wordt verschillend over Jezus gesproken. De dienaren leggen getuigenis af voor zijn machtvol optreden, en Nicodemus, een lid van het Sanhedrin, verdedigt Hem openlijk. Ook nu is Jezus aanleiding tot een strijd tusschen het licht en de duisternis. Joa. geeft ons tusschen de regels te verstaan, dat de duisternis voorloopig de overhand behaalt.

45. — In v. 44 verhaalde Joa. de vruchteloze poging van sommigen uit het volk om Jezus gevangen te nemen. Dit is voor hem een welkome aanleiding om den uitslag te vermelden van het officiële bevel tot gevangenneming, dat het Sanhedrin gegeven had (v. 32). Daar men niet kan veronderstellen, dat de uitgezonden dienaars eerst na afloop van het Loofhuttenfeest tot hun opdrachtgevers terugkeerden, moet het nu volgend verhaal chronologisch aan den in v. 37 genoemden dag voorafgaan. Dit is weer een bewijs, dat Joa. slechts enkele losse grepen doet uit de verschillende gebeurtenissen tijdens het feest. — De dienaars van het Sanhedrin waren de menschen, die de politiediensten der hoofdstad verrichtten, dezelfde die Jezus later gevangen zouden nemen in den hof Gethsemani. Zij stonden onthutst en verlegen voor hun overheden, zoodat deze laatsten het woord moesten nemen. De Sanhedristen waren blijkbaar bijeengekomen om Jezus te vonnissen; want zij stonden verbaasd, dat zij Hem niet geboeid te midden van de bende zagen.

46. — Niet alleen de synoptici (Mt. 7, 28 vlg.; Mc. 1, 22; Lc. 4, 32), maar ook Joa. (7, 15. 40) heeft gesproken van den indruk, welken Jezus' prediking op de toehoorders maakte. Hij sprak niet op de wijze der schriftgeleerden, maar als een door God bezielde profeet. Vooral zijn optreden in den tempel was krachtig geweest; want Joa. zeide tot tweemaal toe (v. 28. 37), dat Hij luid e riep. De dienaars waren eenvoudige en ruwe mannen, die juist door hun veelvuldige aanraking met oproermakers en boosdoeners de reinheid en majesteit van Jezus scherper aanvoelden. Zij waren bovendien niet verblind door doctrinaire vooroordeelen, zoodat zij bij het zien en hooren van den Zaligmaker hun opdracht niet durfden uitvoeren. Hun onbeholpen zelfverdediging was een welsprekend getuigenis, dat echter niet den minsten indruk maakte op de Sanhedristen.

47. — De Farizeën nemen nu het woord; want zij zijn de aanstichters van het bevel (v. 32). Zij zijn woedend, omdat zij weer den onweerstaanbaren invloed van hun tegenstander moeten constateeren. In het „o o k g ij” ligt een scherpe terechtwijzing. Dat menschen uit het volk zich laten mis-

hebt u laten misleiden? 48. Heeft soms iemand van de oversten of van de Farizeën in Hem geloofd? 49. Maar deze menigte, die de wet niet kent, — vervloekten zijn het! 50. Maar één van hen, Nico-

leiden, is zeker betreurenswaardig. Maar dienaren van het Sanhedrin, officiële beambten, die trouwens geen recht hebben op een eigen meening, moesten zich niet zoo gevoelig en laf gedragen! Zij hadden enkel te gehoorzamen.

48. — De Sanhedristen, die de dragers zijn van het rechtmatige gezag, en de Farizeën, die de bestudeering van de godsdienstige kwesties tot levenstaak hebben, staan immers geheel anders tegenover Jezus. Er is niemand onder hen, die ook maar eenig geloof in Hem heeft. Allen dus, die het recht en de kennis hebben om een oordeel uit te spreken, verklaren zich tegen Jezus. Hoe kunnen de dienaars zich dan vermeten om een gunstige meening over Hem te hebben?

49. — Hoe boos de Farizeën zijn, blijkt uit dit vers. Zij kunnen het niet verkroppen, dat sommigen onder het gewone volk met hen van meening verschillen, en daarom storten zij al hun verachting uit over het goddelooze gepeupel, dat niet de minste kennis van de wet heeft. Het is ten slotte de moeite niet waard om zich te bekreunen over het oordeel van menschen, die door God gevloekt zijn. De woorden „deze menigte, die de wet niet kent” herinneren aan het rabbijnsche begrip „am ha-arez” (letterlijk: volk van het land). Daardoor werd in het O. T. soms het geheele volk Israël (bijv. Ez. 12, 19), soms het volk in tegenstelling met de leidende kringen (bijv. Jer. 34, 19) aangeduid; na den terugkeer uit de ballingschap beteekende het ook de heidensche landbevolking (Esdr. 10, 2. 11; Neh. 10, 31 vlg.). In aansluiting aan deze laatste beteekenis werd „am ha-arez” bij de Rabbijnen de samenvattende aanduiding van allen, die de wet niet kenden, hetzij zij tot de hoogere of lagere volksklassen, tot de stad of tot het dorp behoorden. Het ligt echter voor de hand, dat vooral het gewone volk en de bewoners van het platteland, die niet zoo vaak over de wet hoorden spreken, als „am ha-arez” werden beschouwd. Al deze menschen maakten geen deel uit van het eigenlijke Israël, maar werden gelijk gesteld met halve heidenen. Het ware Israël werd dus alleen vertegenwoordigd door de mannen van de wet, de schriftgeleerden, en allen, die hun leiding getrouw volgden. Als synoniem van „am ha-arez” gold het woord „onbeschaafd”. Zoo zeide Hillel (omtrent 20 v. Chr.): „Een onbeschaafde schuwt de zonde niet en een am ha-arez is niet vroom.” Volgens R. Jehoea (omtrent 150 n. Chr.) moest men iederen dag God danken, dat men niet als heiden, als vrouw of als onbeschaafde geboren was. Daarbij ging men uit van den stelregel, dat de studie van de wet leidde tot het onderhouden daarvan en dat het niet-kennen der wet met wetsovertreding gepaard ging. Een „am ha-arez” was dus niet alleen een onwetende, maar tevens iemand, die zich om de wet niet bekommerde. Omdat de wetsonkundigen de tienden niet betaalden en de reinheidswetten niet onderhielden, vormden zich in de eerste eeuw n. Chr. genootschappen, waarvan de leden zich „betrouwbaren” of „genooten” noemden; dezen verplichtten zich geen vruchten van een „am ha-arez” te koopen of als gast in zijn huis te verblijven. Een „am ha-arez” werd zelfs niet als getuige voor de rechtbank toegelaten en

demus, (dezelfde) die vroeger eens bij Hem gekomen was, sprak tot hen: 51. Veroordeelt onze wet iemand, zonder hem eerst verhoord te hebben, en zonder te weten, wat hij doet? 52. Zij gaven hem ten antwoord: Zijt ook gij soms uit Galilea? Denk toch na, en gij zult inzien, dat er geen profeet uit Galilea opstaat.

mocht geen openbaar ambt bekleeden; hij werd tevens uitgesloten van het gemeenschappelijk tafelgebed. Geen wonder, dat er niet alleen een scherpe scheiding, maar ook een onverzoenlijke haat tusschen beide volksgroepen ontstond. R. Jehoeda wilde den „am ha-arez” zelfs verbieden vleesch te eten en sloot hem ten tijde van hongersnood uit van de milddadigheid. R. Aqiba, die zelf een „am ha-arez” geweest was, teekende later zijn stemming tegenover de wetgeleerden aldus: „Toen ik een am ha-arez was, dacht ik: Had ik toch een leerling der geleerden in mijn macht, ik zou hem bijten zooals een ezel.” — Vgl. Strack-Billerbeck II, blz. 494—519.

50. — Het moet zeer pijnlijk voor de Sanhedristen geweest zijn, dat zij door één hunner in tegenwoordigheid der dienaren in het ongelijk gesteld werden. Deze ééne was Nicodemus, die vroeger in den nacht tot Jezus gekomen was (3, 1 vlg.). Zijn geheim onderhoud met den Zaligmaker, waarbij hij zulke gewichtige openbaringen had ontvangen, was niet zonder vrucht gebleven. Het getuigt van moed, dat hij geheel alleen de partij van Jezus opnam.

51. — Nicodemus trad nog niet als een overtuigde aanhanger van Jezus op, zooals hij later zou doen (19, 39). Hij had alleen bezwaar tegen de wijze, waarop men tegen den Zaligmaker te werk ging. Zijn gematigd optreden zal wel niet alleen het gevolg van vrees, maar tevens van een zekere berekening geweest zijn. Wanneer hij zijn geloof in Jezus had beleden, zou men hem met de dienaren op één lijn hebben gesteld. Nu trad hij echter op als de gewetensvolle verdediger der wet. De Sanhedristen hadden reeds het doodvonnis geveld zonder Jezus gehoord te hebben (5, 18; 7, 25), en een mogelijk verhoor zou dit besluit niet veranderd hebben. Dit was in strijd met de wet (Ex. 23, 1; Deut. 1, 16 vlg.). De aanbidders der wet moeten het als een slag in hun gelaat gevoeld hebben, dat zij als overtreders der wet aan de kaak werden gesteld.

52. — De Sanhedristen gedragen zich als mensen, die geen afdoend antwoord kunnen geven en toch hun ongelijk niet willen bekennen: Zij beginnen te schelden. Zij weten zeer goed, dat Nicodemus geen Galileër is, zoodat men den zin van hun woord aldus moet opvatten: Gij kiest dus de partij van de verachte en half-heidensche Galileërs? Wanneer hij een oogenblik rustig nadenkt, dan zal hij tot de gevolgtrekking komen, dat er geen profeet uit Galilea opstaat. Dit was niet juist; want de profeet Jonas was afkomstig uit Galilea (4 Kon. 14, 25). De verachting der Jerusalemmers voor de Galileërs doet hen dit echter voorbijzien. Dat zij zich omtrent Jezus' afkomst vergissen, evenals het volk (v. 41), weet de lezer van het Joa.-evangelie uit de synoptici.

8. De overspelige vrouw, 7, 53—8, 11.

Omtrent deze pericope bestaan allerlei vraagstukken, welke waarschijnlijk nooit met zekerheid zullen opgelost worden. Laten wij beginnen met te zeggen, dat de canoniciteit en de inspiratie voor ons, Katholie-

ken, vaststaan. Dit is een feit, dat niet afhangt van wetenschappelijk onderzoek, maar van traditie en leergezag. Welnu, het Concilie van Trente heeft beslist, dat de geheele boeken (van de H. Schrift) met al hun deelen, zooals zij in de katholieke Kerk in gebruik zijn gekomen en in de oude Latijnsche Vulgaat-uitgave vervat zijn, als canoniek en heilig moeten beschouwd worden. Daar de pericope van de overspelige vrouw aan deze voorwaarden voldoet, mag men aan de inspiratie niet twijfelen.

Daardoor is echter niet uitgemaakt, wie de geïnspireerde schrijver van deze pericope is. Op goede gronden wordt betwijfeld, of zij wel tot het evangelie van Joa. behoort. Vooreerst vinden wij ze niet in de oudste Grieksche handschriften; de eenige oudere codex, welke ze bevat, is de codex D uit de 6de eeuw. De jongere handschriften hebben ze meestal opgenomen, maar niet altijd op de plaats, waar wij ze nu lezen; soms staat zij na Lc. 21, 38, of na Joa. 7, 36, of ook wel aan het einde van het Joa.-evangelie. Ook ontbreekt de pericope in de meeste codices der oude vertalingen: van de oude Itala, de Syrische, Coptische en Armeensche vertaling. Zij komt daarentegen voor in de Vulgaat van den H. Hiëronymus. Ook het onderzoek van de geschriften der H.H. Vaders is niet gunstig. Geen enkele onder de Grieksche verklaarders heeft ze in zijn handschrift gelezen (Origenes gaat bijv. van Joa. 7, 52 over tot Joa. 8, 12); door de overigen wordt het feit der overspelige vrouw nergens vermeld. Bij de Latijnsche schrijvers komt de pericope het eerst ter sprake in de 2de helft der 4de eeuw (bij Pacianus van Barcelona en Ambrosius); sinds Hiëronymus en Augustinus wordt zij in het Westen algemeen aangenomen. — De twijfel wordt nog versterkt door het interne onderzoek der pericope zelf. De taal stemt meer overeen met de synoptische evangeliën dan met Joa. Ook de uitdrukking „schriftgeleerden en Farizeën” (v. 3) is aan Joa. vreemd. Dat men Jezus vragen stelt om Hem in ongelegenheid te brengen, is ten slotte ook een echt synoptische trek (vgl. Mt. 22, 15. 23. 35).

Wanneer men nu de meeningen der hedendaagsche geleerden nagaat, dan komt men tot het besluit, dat de meeste niet-Katholieken deze pericope niet aan Joa. toeschrijven. Daartoe behooren o.a. de tekstcritici Tischendorf, von Soden, Westcott-Hort en Nestle. Zahn, een overigens zeer conservatief Protestant, gaat de pericope in zijn commentaar voorbij en geeft enkel aan het slot een uiteenzetting: *Ueber die unechte Perikope c. 7, 53—8, 11*. Onder de Katholieken zijn de meeningen verdeeld. M. Lepin (*La valeur historique du quatrième Evangile*, blz. 62—89) houdt Joa. voor den schrijver. Eveneens Belser (*Das Evangelium des H. Johannes*, blz. 273 vlg.), maar hij geeft toe, dat de pericope door iemand anders geredigeerd is. Ook Cornely (*Introductio in U. T. Libros Sacros* III, blz. 232—234) en Kaulen (*Einleitung in die H. Schrift* III, blz. 92) spreken zich uit ten gunste van Joa. Knabenbauer weerlegt in zijn commentaar de argumenten der tegenstanders, maar schijnt niettemin te twijfelen. Durand (*Evangile selon S. Jean*, blz. 244) spreekt zich niet uit. Tillmann en Lagrange beschouwen de pericope niet als een oorspronkelijk bestanddeel van het Joa.-evangelie. Merk heeft ze in zijn critische tekstuutgave zonder meer opgenomen, terwijl Vogels ze tusschen haakjes plaatst.

Afgezien echter van de kwestie van den schrijver, worden de hooge ouderdom en de historische waarde van het verhaal door bijna allen, ook door de niet-Katholieken, aangenomen. Door zijn levendige schil-

53. En zij gingen heen, ieder naar zijn huis. 8. 1. Jezus echter

dering, door de teekening der handelende personen (vgl. bijv. het optreden der Farizeëen en dat van Jezus) draagt het de kenmerken der echtheid in zich. Het behoort dus zonder twijfel tot de evangelische traditie. Wij moeten echter toegeven, dat men omtrent den eigenlijken oorsprong en de oorspronkelijke plaats, waar het in de evangeliën stond, in het duister tast. Tillmann meent, dat het beter past in de samenhang van Lc. (namelijk na 21, 38); het valt inderdaad niet te ontkennen, dat 21, 37 ons verhaal uitstekend voorbereidt en dat Jezus' vergevende liefde jegens de zondares met de strekking van het Lc.-evangelie overeenstemt. Van Kasteren (*Verisimilia circa pericopen de muliere adultera*, Rev. biblique 1911, blz. 96—102) is van oordeel, dat het oorspronkelijk tot het Arameesche Mt.-evangelie behoorde.

Al vertoont de pericope een synoptisch karakter, toch kan men moeilijk loochenen, dat zij uit de traditie van Joa. stamt. Wij vinden immers bij Eusebius (Hist. eccl. III, 39, 17) dezen tekst over Papias, wiens betrekkingen met Joa. algemeen bekend zijn: „Hij verhaalt ook een andere geschiedenis van een vrouw, die van vele zonden bij den Heer werd aangeklaagd; deze geschiedenis bevindt zich in het evangelie volgens de Hebreëen.” Rufinus reeds zag in deze zondares de echtbreekster van Joa. 8, 1—11, wat tegenwoordig algemeen bevestigd wordt. Uit welke bron had Papias zijn verhaal over de zondares? Eusebius zegt volstrekt niet, dat hij het ontleende aan het evangelie volgens de Hebreëen. De bronnen van Papias zijn meestal apostolische overleveringen, welke haar oorsprong vinden bij Joa. Wanneer wij nu mogen aannemen, dat Papias oorspronkelijk zijn zegsman Joa. noemde, dan begrijpen wij, waarom het verhaal in het vierde evangelie werd opgenomen (Lagrange). Calmes meent, dat het zelfs oorspronkelijk door Joa. geschreven werd, maar langeren tijd als losse bladzijde in omloop was. De eerste afschrijvers namen het niet in hun codices op, zoodat Papias het kende onafhankelijk van het vierde evangelie. Dat het moeilijk was, de juiste plaats van de pericope in het Joa.-evangelie aan te wijzen, zien wij in de oude handschriften; zij kwam zelfs enkele malen in het Lc.-evangelie terecht. Bauer veronderstelt, dat zij eerst als een toevoeging aan het einde der evangeliën werd geplaatst, waardoor de indruk gewekt werd, dat zij bij het vierde evangelie behoorde. De geschiedenis van den evangelischen tekst toont in elk geval aan, dat de pericope werd toegevoegd, niet dat zij uit den tekst verwijderd werd. De meening van Augustinus, dat de milde houding van den Zaligmaker tegenover de echtbreekster het ongenoegen van de mannen zou hebben opgewekt en dat het verhaal daarom geschrapt werd, wordt algemeen opgegeven. Lagrange merkt terecht op, dat niet de jaloersche mannelijke echtgenooten den tekst der H. Schrift bepaalden, maar de kerkelijke autoriteiten. Wanneer echter de traditie er toe is overgegaan om het verhaal der echtbreekster in den gewijden tekst op te nemen, dan wijst dit zonder twijfel op zijn apostolischen oorsprong. Bij de verklaring zullen wij aantoonen, dat de gebeurtenis in zich een volstreekte geloofwaardigheid verraaft.

53. — Zooals uit de handschriften blijkt, maakt dit vers deel uit van de betwiste pericope. Het vormt met het volgende vers de inleiding tot het verhaal der echtbreekster en niet het slot van het voorafgaande, zooals de indeeling der hoofdstukken 7 en 8 zou doen vermoeden. Degenen, die naar huis gaan, zijn niet de Sanhedristen, waarvan Joa. in 7, 45—52 verhaalde, maar

begaf zich naar den Olijfberg. 2. Maar 's morgens vroeg bevond Hij zich weer in den tempel en al het volk kwam naar Hem toe; Hij ging zitten en onderrichtte hen. 3. Nu brachten de schriftgeleerden en Farizeën een vrouw bij Hem, die op overspel was betrapt; zij plaatsten haar in den kring 4. en zeiden tot Hem: Meester, deze vrouw is op heeterdaad van overspel betrapt. 5. In de wet nu heeft Moses ons bevolen, zulke vrouwen te steenigen. Wat zegt Gij nu?

Jezus' toehoorders in den tempel. Wij beginnen dus een geheel nieuwe episode, welke aan de voorafgaande slechts los aansluit. Er heeft een scheiding plaats tusschen Jezus en zijn toehoorders. Terwijl de laatsten naar huis gaan, begeeft Jezus zich naar den Olijfberg.

1. — Zooals Lc. (21, 37) zegt, ging de Zaligmaker, bij zijn laatste verblijf in Jerusalem, iederen avond naar den Olijfberg. Dit is zelfs de reden geweest, waarom verschillende handschriften de episode van de echtbreekster na Lc. 21, 38 hebben ingelascht. Pleit de overgang (7, 53 en 8, 1) tegen de tegenwoordige plaats van de episode? Het is waar, dat hij niet past bij het onmiddellijk voorafgaande verhaal, want dit speelt in Jezus' afwezigheid. Wij hebben echter gezien, dat de tafereelen slechts los samenhangen, zoodat het best mogelijk is, dat wij na 7, 52 weer plotseling verplaatst worden naar den tempel, waar Jezus onderricht gaf. Dat de twee verzen door een redactor zouden zijn toegevoegd om als inleiding te dienen tot de episode van de echtbreekster, kan niet bewezen worden; daar Jezus zich in den tempel bevond, waren zijn vertrek en terugkeer voor het verband der tafereelen volkomen overbodig.

2. — Het was waarschijnlijk bij gelegenheid van het morgenoffer op een der feestdagen, dat Jezus weer in den tempel verscheen. Terwijl al het volk toestroomde om Hem te hooren, ging Hij zitten en begon zijn onderricht.

3—4. — De schriftgeleerden en Farizeën worden bij de synoptici vaak tezamen vermeld; bij Joa. alleen hier. Wanneer men in deze menschen afgezanten van het Sanhedrin ziet, dan krijgt het feit iets onwaarschijns. Het Sanhedrin zou zeker geen rechtszaak aan den Zaligmaker hebben voorgelegd, zelfs niet om Hem op de proef te stellen. Maar de uitdrukking „schriftgeleerden en Farizeën” wordt door de synoptici enkel gebruikt om de godsdienstige secte aan te geven (vgl. Mt. 5, 20; 12, 38 enz.). Het zijn dus niet-ambtelijke personen, behoorend tot de streng wettelijke richting, die de vrouw op overspel betrapt hebben. De medeplichtige man is waarschijnlijk ontsnapt, zooals in het gefingeerde verhaal van de oudsten, die Susanna van overspel beschuldigden (Dan. 13, 39). Komen de schriftgeleerden en Farizeën toevallig voorbij, terwijl zij op weg zijn naar het Sanhedrin? Of brengen zij de vrouw met opzet tot Jezus? In elk geval achten zij de gelegenheid gunstig om hun tegenstander een strik te spannen. Zij plaatsen de vrouw in den kring van toehoorders, welke zich om Jezus gevormd heeft, en stellen hun vraag.

5. — De wet veroordeelde de echtbreekster ter dood (Lev. 20, 10; Deut. 22, 22; Dan. 13, 41). De dood door steeniging werd alleen genoemd naar aanleiding van de ontrouw eener verloofde (Deut. 22, 23 vlg.). Daar de steeniging als de zwaarste doodstraf beschouwd werd (daarop volgde de verbranding, dan de onthoofding en ten slotte de verworping) en

6. Dit zeiden zij om Hem op de proef te stellen en een aanklacht tegen Hem te hebben. Maar Jezus boog zich voorover en schreef met den vinger op den grond. 7. Toen zij echter aanhielden met vragen, richtte Hij zich op en zeide hun: Wie van u zonder zonde is, werpe

de verloofde zeker niet zoo schuldig was als de gehuwde, zal de steeniging zonder twijfel ook op de gehuwde vrouw van toepassing geweest zijn. Omdat de doodstraf der verloofde echter uitdrukkelijk door de wet bepaald was en die der gehuwde niet, hebben de Rabbijnen voor de laatste de doodstraf door verworping toegestaan. Deze vreemde oplossing dateert echter van lateren tijd, zoodat de gevolgtrekking, dat in ons verhaal van een verloofde sprake is, niet gewettigd schijnt.

6. — Jezus' tegenstanders konden zijn vergevende liefde voor de zondaars kennen, zooals blijkt uit de synoptici. Als Hij zich nu ten gunste van de echtbreekster uitsprak, zooals zij blijkbaar verwachtten, dan maakte Hij zich schuldig aan wetsovertreding. Zou Hij echter tegen de vrouw beslissen, dan kon Hij in conflict komen met den Romeinschen landvoogd, die bij een doodstraf de laatste beslissing had (18, 31). Het dilemma kan echter ook anders gesteld worden. Misschien bestond er tusschen de Rabbijnen oneenigheid over hetgeen men met echtbreeksters te doen had. Sommigen zullen zich verklaard hebben voor een strengere practijk, namelijk voor de steeniging, anderen voor een mildere, namelijk voor de wegzending door den scheidingsbrief. Wanneer dit zoo is, dan maakte Jezus zich door een uitspraak bij een van beide partijen gehaat. — Jezus zat op een kleine verhooging, zoodat Hij zich slechts een weinig hoefde te bukken om met den vinger op den grond te kunnen schrijven. De Talmud vermeldt het schrijven op den grond enkel als een handeling, welke geoorloofd was op den Sabbat (Strack-Billerbeck II, blz. 521). De H. Hiëronymus dacht aan Jer. 17, 13: „Zij, die zich van Mij afwenden, zullen op den grond geschreven worden”, d.w.z. hun namen zullen door de voorbijgangers vertrappt en geheel uitgewischt worden (een beeld van de vergetelheid, waaraan de zondaars worden prijsgegeven). Hij leidde daaruit af, dat Jezus de namen van de aanklagers en hun zonden op den grond schreef, wat in sommige teksten is binnengedrongen („Hij schreef van elk hunner de zonden”). Het is echter waarschijnlijk, dat „schrijven” hier de beteekenis heeft van „teekenen”, d.w.z. willekeurige figuren maken. Jezus neemt dan de houding aan van iemand, die zich met een zaak niet wil inlaten of diep in andere gedachten verzonken is. E. Power (*Writing on the ground*, Biblica 1921, blz. 54—57) leidt uit Arabische teksten af, dat Jezus' handeling niet alleen zijn onwil verraadt om een beslissing te geven, maar tevens zijn verontwaardiging over de aanklagers en zijn medelijden met de vrouw.

7. — Jezus wil geen beslissing geven, omdat Hij zich niet wil mengen in zaken, welke de openbare rechtbank betreffen (vgl. Mt. 22, 21; Lc. 12, 13 vlg.). Daar de schriftgeleerden en Farizeën echter blijven aandringen om een antwoord, geeft Hij een beslissing, welke meer tegen de aanklagers dan tegen de vrouw gericht is. Volgens de wet (Deut. 13, 10; 17, 7) waren de getuigen verplicht, den eersten steen te werpen op den terdood-veroordeelde, als om hun getuigenis te bevestigen (vgl. Hand. 7, 58). Daardoor brengt Hij de zaak van publiek-rechterlijk terrein naar de zedelijke orde over. Hij wil de wet van Moses handhaven en de bevoegdheid der

den eersten steen op haar! 8. En weer boog Hij zich voorover en schreef op den grond. 9. Toen zij dit hoorden, gingen zij heen, de een na den ander, maar de oudsten het eerst; en Hij bleef alleen, terwijl de vrouw in den kring stond. 10. Nu richtte Jezus zich op en sprak tot haar: Vrouw, waar zijn zij (gebleven)? Heeft niemand u veroordeeld? 11. Zij zeide: Niemand, Heer. En Jezus sprak: Ook Ik veroordeel u niet; ga heen en zondig voortaan niet meer.

openbare rechtbank niet ontkennen; daarom geeft Hij omtrent het lot der vrouw geen beslissing. Hij spreekt haar niet vrij en veroordeelt haar evenmin, maar noodigt degenen onder haar aanklagers, die zonder schuld zijn, uit om den eersten steen op haar te werpen. Wanneer Jezus als voorwaarde stelt, dat zij zonder schuld moeten zijn, dan bedoelt Hij daarmee niet een volkomen onschuld, maar een vrij-zijn van zonden, welke met die der vrouw op één lijn kunnen gesteld worden. Wij mogen daarbij niet vergeten, dat de schriftgeleerden en Farizeën niet optreden als rechters, maar als aanklagers. De rechter mag zonder twijfel iemand veroordeelen om een misdaad, waaraan hij zelve ook schuldig is; want hij treedt niet op in eigen naam, maar als vertegenwoordiger van het gezag. Een aanklager echter, die eerbied voor de wet veinst door den overtreder voor de rechtbank te brengen, terwijl hij zelve in het geheim de wet niet onderhoudt, is een huichelaar.

8. — Jezus herneemt zijn vroegere houding om aan te toonen, dat de zaak hiermede voor Hem is afgelopen. Hij wil er zich verder niet meer mee bemoeien en laat het aan de tegenstanders over, welke practische gevolgtrekking zij zullen maken.

9. — De aanklagers gaan, de een na den ander, heen. Hun geweten zegt hun, dat Jezus hun verborgen zonden kent, en waarschijnlijk zijn zij bevreesd, dat er verdere onthullingen zullen komen, wanneer zij blijven aandringen. Waarom gaan de oudsten het eerst weg? Omdat zij meer kwaad gedaan hebben? Of omdat hun leeftijd hen voorzichtiger heeft gemaakt? — Jezus bleef alleen; d.w.z. van de aanklagers bleef niemand over. De leerlingen en het volk bevonden zich nog rondom Jezus; want, zooals Joa. zegt, stond de vrouw nog steeds in den kring.

10. — Nu eerst richt Jezus zich vol barmhartige goedheid tot de vrouw. Tegenover de huichelachtige aanklagers was Hij de strenge rechter; voor de angstige vrouw wordt Hij de Zaligmaker, die het geknakte riet niet breekt en de walmende pit niet dooft (Mt. 12, 20). Hij noodigt de diep vernederde zondares, die het hoofd niet eens durft opheffen, uit om rondom zich te zien. Al haar aanklagers zijn verdwenen en niemand heeft haar veroordeeld!

11. — Uit het verhaal blijkt niet, dat de vrouw spijt had over haar daad. Waarschijnlijk was de angst bij haar overheerschend. Haar „Niemand, Heer!” klinkt echter eerbiedig en dankbaar. Jezus had haar kunnen veroordeelen; maar Hij deed het niet, omdat Hij gekomen was om de zondaars te redden. Hij veroordeelt echter haar daad, want Hij laat haar gaan met de ernstige vermaning nooit meer te zondigen. De H. Augustinus schrijft bij dit vers: „Hoe, Heer? Begunstigt Gij de zonde? Volstrekt niet; wacht slechts af, wat volgt: Ga en zondig voortaan niet meer. Dus ook de Heer heeft veroordeeld, maar (Hij veroordeelde) de zonde, niet den mensch.”

12. Jezus sprak hun opnieuw toe en zeide: Ik ben het licht der wereld. Wie Mij volgt, zal niet in de duisternis wandelen, maar het

9. Nieuwe twistgesprekken met de Farizeën, 8, 12—59.

Na het verhaal van de echtbreekster laat Joa. eenige twistgesprekken met de Farizeën en overheden volgen. Hij zegt ons echter niet, wanneer deze hebben plaats gehad. Uit 7, 37 kan men niet afleiden, dat het Loofhuttenfeest geheel voorbij was; want wij zagen reeds, dat Joa. enkele grepen doet uit Jezus' verblijf in de H. Stad, zonder zich aan de chronologische orde te storen. Uit het feit, dat niet meer gesproken wordt van „het volk”, besluit Lagrange, dat de pelgrims vertrokken waren; dit zou dan wijzen op den afloop van het feest. Maar ligt het niet voor de hand, dat Jezus gedurende de feestdagen meermalen in botsing kwam met de Farizeën en de Joodsche overheden? Om nu den onwil van die kringen in het licht te stellen, heeft Joa. ons deze twistgesprekken opgeteekend. Hij stelde zich immers ten doel, den strijd te schilderen tusschen het licht en de duisternis. Verder zijn er enkele aanwijzingen, die doen denken aan het Loofhuttenfeest; dat Jezus in het voorhof der vrouwen (v. 20) zich zelve het licht der wereld noemt, schijnt te duiden op de feestelijke verlichting, welke daar 's nachts werd ontstoken (vgl. blz. 164). — Wij kunnen de twistgesprekken in drie afzonderlijke tooneelen splitsen (v. 12—20, 21—30, 31—59), welke echter alle dezelfde strekking hebben: Jezus' zelfopenbaring, welke altijd in kracht en klaarheid toeneemt, tegenover de altijd groeiende vijandschap van zijn tegenstanders.

a. Jezus en de Vader leggen getuigenis af over het licht der wereld, 8, 12—20.

12. — Met de uitdrukking „Jezus sprak hun opnieuw toe” leidt Joa. een nieuw tafereel in. — In aansluiting aan de nachtelijke verlichting van het vrouwenvoorhof gedurende het Loofhuttenfeest, noemt Jezus zich plechtig het licht der wereld. Hij is het licht, dat niet alleen Jerusalem, maar heel de wereld verlicht. Dat de Messias een licht zou zijn, was door de profeten voorspeld. Mt. past de profetie van Is. 8, 23 en 9, 1 op Jezus' prediking in Galilea toe (4, 14—16), terwijl Simeon den kleinen Jezus met een woord van denzelfden profeet (42, 6; 49, 6) „een licht tot verlichting der heidenen” noemt (Lc. 2, 32). De beeldspraak blijft echter niet dezelfde. Terwijl Jezus zich eerst vergelijkt met de zon, die heel de wereld verlicht, treedt Hij vervolgens op als de lichtdrager, die voor zijn volgelingen uitgaat. Allen, die Jezus volgen, wandelen niet in de duisternis. Het beeld verandert voor de tweede maal, wanneer Hij aan zijn volgelingen het licht des levens belooft. De zin is echter duidelijk. Zooals de zon de oorsprong is van alle licht en leven op natuurlijk gebied, zoo is Jezus de bron van alle licht en leven voor de zielen der menschen. Er is echter een verschil. De zon schijnt voor goeden en bozen (Mt. 5, 44), maar om aan het licht van Jezus deelachtig te worden, moet de mensch Hem volgen, d.i. zijn leerling worden. Dan loopt zijn levensweg niet meer door de duisternis van onwetendheid en zonde, maar wordt verlicht door de stralen, welke door Jezus' persoon en leer verspreid worden. Dan bezit hij ook in zich zelf het licht des geloofs, dat het ware leven in hem

licht des levens bezitten. 13. Maar de Farizeën zeiden Hem: Gij getuigt over U zelf; uw getuigenis is niet geldig. 14. Jezus antwoordde hun en sprak: Ook als Ik over Mij zelf getuig, is mijn getuigenis geldig, omdat Ik weet, vanwaar Ik gekomen ben en waarheen Ik ga; maar gij weet niet, vanwaar Ik kom en waarheen Ik ga. 15.

wekt en ten slotte leiden zal tot het eeuwige leven in de zalige eeuwigheid. De uitdrukking „het licht des levens”, d.w.z. het licht, dat leven wekt, vat twee hoofdgedachten van den proloog samen: Jezus het licht en het leven der wereld. — Het is volstrekt niet noodig, in het plechtige „Ik ben” een navolging te zien van de oude Babylonische en Egyptische openbaringen der goden, welke aldus beginnen, of de uitspraak over het licht der wereld af te leiden uit de heidensche gnosis (Bauer). Voor deze laatste gedachte verwezen wij reeds naar het O. T., terwijl de formule van Jezus’ zelfopenbaring haar voorbeeld vindt in het woord van Jahwe: Ik ben de Heer, uw God.

13. — Jezus heeft zich vroeger (5, 31) op het standpunt zijner tegenstanders gesteld en den algemeenen rechtsregel ook op zich zelf toegepast. De Farizeën hebben dit woord blijkbaar onthouden en keeren het nu tegen den Zaligmaker. Een getuigenis moet volgens de wet door twee of drie menschen bekrachtigd worden, wil het rechtsgeldigheid bezitten (Deut. 17, 6; 19, 15). Welnu, Jezus zegt wel, dat Hij het licht der wereld is, maar wie zijn de getuigen, die deze uitspraak bevestigen? De Farizeën beschouwen dus Jezus’ woorden in zich en houden volstrekt geen rekening met de openbaring zijner persoonlijkheid, welke uit heel zijn leven, zijn leer en zijn wonderen uitstraalt.

14. — De rechtsregel, dat een getuigenis door twee of drie personen moet bekrachtigd worden, is in den eigenlijken zin niet op Jezus’ woord toepasselijk. Deze regel vindt immers zijn oorzaak in de onbetrouwbaarheid der menschen. Als de menschen altijd de waarheid spraken, zouden de getuigen (evenals de eed, vgl. Mt. 5, 34) overbodig zijn. Welnu, Jezus is volkomen betrouwbaar en heeft zijn betrouwbaarheid door wonderen bewezen; Hij heeft dus geen getuigen noodig. Wat op de menschen van toepassing is, kan niet gezegd worden van Jezus, die het licht der wereld is. De zon immers verlicht niet alleen al het geschapene, maar openbaart ook zich zelve onmiddellijk aan de menschen, zonder dat er eenige tusschenoorzaak noodig is. De vergelijking tusschen Jezus en Joannes den Dooper maakt dit duidelijk. Joannes gaf getuigenis van het licht, maar zoodra het licht zelve verscheen, werd zijn getuigenis overbodig. Jezus was door zijn eigen optreden en zijn eigen daden een verblindend licht, waarbij het licht der lamp (5, 35) verbleekte. Er is nog een andere reden, waarom Jezus geen getuigen noodig heeft. Hij alleen weet, vanwaar Hij gekomen is en waarheen Hij gaat; m.a.w. Hij alleen weet uit eigen kennis, dat Hij uit den Vader van eeuwigheid voortkomt en dat Hij na eenige maanden tot den Vader zal terugkeeren om in zijn goddelijke heerlijkheid te deelen. De menschen kunnen hun oorsprong enkel leeren kennen door het getuigenis van anderen, maar bij Jezus is het juist omgekeerd. Niemand kan zijn waren oorsprong en zijn diepste wezen kennen, tenzij door Hem zelve. Daar de Farizeën uit eigen kennis niet weten, van-

Gij oordeelt naar het vleesch; Ik echter oordeel niemand. 16. Maar wanneer Ik oordeel, dan is mijn oordeel waar; want Ik ben niet alleen, maar met Mij is de Vader, die Mij gezonden heeft. 17. Ook in uw eigen wet staat geschreven, dat het getuigenis van twee men-

waar Jezus komt en waarheen Hij gaat, en daar zij Jezus' getuigenis, dat Hij het licht der wereld is, niet aanvaarden, blijven zij in de duisternis wandelen.

15. — Wanneer de Farizeën den menschelijken rechtsregel op Jezus toepassen, dan toonen zij daardoor, dat zij Hem enkel volgens het vleesch, volgens zijn menschelijke natuur, beoordeelen. Jezus is het vleesch-geworden Woord, maar zij zien in Hem enkel den mensch, terwijl zij zijn goddelijke natuur niet kennen. De uitdrukking „volgens het vleesch” bevat dus een toespeling op Jezus' menschheid en is niet enkel een synoniem van „volgens den schijn” (7, 24). De Farizeën beoordeelen den Zaligmaker volgens hun eigen kennis en daarom houden zij Hem voor een gewoon mensch. Wanneer zij daarentegen Jezus' getuigenis geloofden, dan zouden zij in Hem het eeuwige Woord des Vaders zien. — De tegenstelling „Ik echter oordeel niemand” lijkt vreemd, omdat „oordeelen” hier een andere beteekenis schijnt te hebben, namelijk „veroordeelen”. Toch is Jezus' bedoeling duidelijk, wanneer wij bedenken, dat „het oordeel volgens het vleesch” van de Farizeën in werkelijkheid een veroordeeling is; daardoor veroordeelen zij den Zaligmaker, die immers van zich zelf getuigt, dat Hij uit den Vader voortkomt. Het eigenwijze en onrechtvaardige oordeel der Farizeën staat in scherpe tegenstelling tot de milde en bescheiden houding van den Zaligmaker, die, ofschoon Hij de innerlijke stemming van den mensch doorschouwt, geen oordeel wil vellen. Hij is immers niet gekomen om de wereld te oordeelen, maar om ze te redden (3, 17; 12, 47).

16. — Jezus heeft in 5, 22. 30 gezegd, dat de Vader Hem het oordeel heeft toevertrouwd. Hij maakt dus hier niet een veronderstelling, die zich nooit verwezenlijken zal, alsof de zin zou zijn: „Als Ik ook zou oordeelen”. Wij moeten Jezus' woord aldus verstaan: Maar wanneer Ik oordeel, zooals aan het einde der tijden inderdaad geschieden zal, dan is mijn oordeel waar. De nadruk ligt op de woordjes „Ik” en „mijn”. In tegenstelling met het willekeurige en bedrieglijke oordeel der Farizeën zal Jezus' oordeel waar zijn, d.w.z. geheel in overeenstemming met den feitelijken toestand der mensen. Wanneer Jezus immers oordeelt, dan is Hij niet alleen; maar Hij oordeelt in en met den Vader, die Hem gezonden heeft. Hij doet niets uit zich zelf (5, 19. 30) en daarom spreekt Hij ook het oordeel uit in vereeniging met den Vader, met wien Hij één in wezen is. — Dit vers bevat een verschrikkelijke bedreiging voor de Farizeën. Jezus' oordeel zal niet beïnvloed worden door hun uiterlijken schijn van vroomheid, maar zal hun inwendige gesteltenis onverbiddelijk onthullen.

17. — De vergelijking tusschen het oordeel der Farizeën en dat van Jezus (v. 15 vlg.) heeft den gedachtengang onderbroken. De Zaligmaker keert nu terug tot de opwerping der Farizeën (v. 13). Hij heeft reeds gezegd, dat de rechtsregel van Deut. 17, 6 niet op Hem van toepassing is; zijn eigen getuigenis is voldoende (v. 14). Maar toch weigert Hij niet een discussie, welke zich op den grondslag der wet plaatst. Jezus spreekt met een zekere ironie van „u w e t”. De Farizeën meenden immers het monopolie der

schen geldig is. 18. Ik ben het, die over Mij zelf getuig, maar ook de Vader, die Mij gezonden heeft, getuigt over Mij. 19. Zij zeiden dan tot hem: Wie is uw Vader? Jezus antwoordde: Gij kent noch Mij, noch mijn Vader; zoo gij Mij kendet, zoudt gij ook mijn Vader kennen. 20. Deze woorden sprak Jezus bij de schatkamer, terwijl Hij onderricht gaf in den tempel. En niemand nam Hem gevangen, omdat zijn uur nog niet gekomen was.

21. En opnieuw sprak Hij tot hen: Ik ga heen en gij zult Mij zoeken en gij zult in uw zonde sterven; waar Ik heenga, kunt gij niet

wetsverklaring te bezitten, terwijl alleen Jezus, die ook het gezag der wet erkent, haar waren en diepen zin doorgrondt. Jezus spreekt met opzet van „twee menschen”, terwijl de wet de uitdrukking „twee getuigen” gebruikt. Tegenover het getuigenis van de twee menschen, dat volgens de wet rechtsgeldigheid bezit, stelt Hij immers het getuigenis van twee goddelijke Personen, van den Vader en den Zoon.

18. — Daar het getuigenis in eigen zaak door de Farizeën als niet geldig beschouwd wordt (v. 13), lijkt het vreemd, dat Jezus zich zelve als één van de twee getuigen noemt. Maar door in het voorafgaande vers den nadruk te leggen op het woord „menschen” heeft Hij een anderen factor in het geding gebracht. Daar zijn tweede getuige niemand anders is dan God zelve, treedt ook zijn eigen getuigenis weer in volle kracht (v. 14). En zelfs de Farizeën zullen toch niet zoo ver gaan, dat zij krachtens hun wet naast het getuigenis van God nog andere getuigen eischen.

19. — De Farizeën begrijpen, dat Jezus met „zijn Vader” niemand anders dan God bedoelt. Hun vraag: „Waar is uw Vader?” is dan ook onverholen spot: Gij spreekt van een tweeden getuige, maar wij zien of hooren niet, dat de Vader voor U getuigt! — Jezus antwoordt echter ernstig, dat zij den Vader en de kracht van Diens getuigenis niet kennen, omdat zij in den Zoon niet willen gelooven. Wanneer zij den Zoon kennen, dan zouden zij ook den Vader kennen. Zij sluiten hun oogen voor de woorden en daden van den eersten getuige, die in levenden lijve voor hen staat; hoe zouden zij dan den tweeden getuige, den onzichtbaren God, erkennen? De Farizeën kunnen de onverbreekbare eenheid, welke er bestaat tusschen Vader en Zoon, niet ontbinden.

20. — Over de schatkamer, zie bij Mc. 12, 41. — Evenals in 6, 59, geeft Joa. achteraf de plaats aan, waar de rede werd uitgesproken. Deze bemerking beteekent tevens een rustpunt, zoodat met v. 21 een nieuw twistgesprek begint. Het schijnt, dat Jezus meermalen de plaats bij de schatkamer in het vrouwenvoorhof uitkoos om te onderrichten; waarschijnlijk kwam daar veel volk bijeen (vgl. Mc. 12, 41—44). — Joa. geeft duidelijk te verstaan, dat de Farizeën door Jezus' woorden niet tot beter inzicht kwamen. Zij wilden Hem nog steeds dooden, maar zagen geen kans om hun plan te verwezenlijken (vgl. 7, 30. 44).

b. Het ongeloof zal de Joden in het verderf storten, 8, 21—30.

21. — Het woordje „opnieuw” duidt een anderen tijd en waarschijnlijk ook andere toehoorders aan. Joa. sprak in de voorafgaande rede van „de Farizeën” (v. 13); nu treden „de Joden” weer op (v. 22). Wel zijn

komen. 22. De Joden zeiden dan: Hij zal toch geen zelfmoord plegen, dat Hij zegt: Waar Ik heenga, kunt gij niet komen? 23. En Hij sprak tot hen: Gij zijt van beneden, Ik ben van boven; gij zijt van

deze begrippen verwant, maar de Joden schijnen toch meer speciaal de Sanhedristen te zijn. — Jezus herhaalt de gedachte van 7, 34, maar Hij geeft nu de reden aan, waarom de Joden Hem vergeefs zullen zoeken: Zij zullen sterven in hun zonde, d.w.z. in hun ongeloof. Deze zonde zal hen beletten, de plaats binnen te gaan, waar Jezus na zijn dood zal vertoeven. Evenals in 7, 33 vlg. kan het „heengaan” enkel van Jezus’ dood verstaan worden. Jezus gebruikt dezen term, omdat zijn dood een vrijwillig heengaan tot den Vader is. De Joden zullen Hem kruisigen, wanneer zijn uur gekomen is (7, 30; 8, 20); maar Jezus’ dood is niettemin vrijwillig, zooals Hij ook later nog bevestigen zal (Mt. 26, 53; Joa. 18, 6; 19, 11). In welken zin de Joden Jezus later zullen „zoeken”, hebben wij reeds verklaard bij 7, 34.

22. — Terwijl de toehoorders van 7, 35 aan Jezus’ vertrek naar de diaspora dachten, begrijpen de nu optredende Joden, dat Hij van zijn dood spreekt. Hun veronderstelling is des te venijniger: Zal Hij misschien zelfmoord plegen? Wanneer zij Jezus in de andere wereld niet zullen vinden, dan moet Hij wel naar de hel gaan; want dat zij, als kinderen van Abraham, zalig zullen worden, betwijfelen zij geen oogenblik. Daar Jezus spreekt van „heengaan” en daardoor zijn vrijwilligen dood aanduidt, uiten zij de veronderstelling van zelfmoord. Dan zullen zij Hem inderdaad aan gene zijde van het graf vergeefs zoeken, want het verblijf der zelfmoordenaars is de hel. — De zelfmoord werd in het O. T. niet uitdrukkelijk verboden, omdat zijn ongeoorloofdheid vanzelfsprekend was; reeds de zelfverminking werd immers als zondig beschouwd (Lev. 19, 27 vlg.; Deut. 14, 1). De H. Schrift vermeldt slechts weinige zelfmoordenaars: Saul (1 Kon. 31, 4 vlg.), Achitophel (2 Kon. 17, 23), Zambri (3 Kon. 16, 18), Ptolemeüs Macron (2 Mach. 10, 13) en Razis (2 Mach. 14, 17—46). Wanneer de H. Schrift dezen laatste prijst, dan betreft dit alleen zijn geloofsmoed, niet den zelfmoord. Flavius Josephus (Bell. jud. III, 8, 5) geeft zeer uitvoerig de Joodsche opvatting weer: De zelfmoord is niet alleen tegen de natuur, maar ook tegen God gericht. Zooals de mensch het leven uit Gods hand heeft ontvangen, zoo moet hij ook den dood alleen van God aannemen. Daarop laat hij volgen: „De zielen van hen, wier handen tegen het eigen leven hebben gewoed, zullen door den donkersten Hades worden opgenomen; en God, hun Vader, zal de schuld der boosdoeners aan hun nakomelingen straffen.” De Rabbijnen verboden elke rouwplechtigheid bij het lijk van een zelfmoordenaar (Strack-Billerbeck I, blz. 1028). Deze strenge veroordeeling van den zelfmoord stelt nog duidelijker in het licht, hoe grof en onbeschaamd de vraag der Joden was. Zij stelden ze dan ook niet onmiddellijk aan Jezus (zij spreken van Hem in den derden persoon), maar wel zóó, dat Hij ze hooren kon.

23. — Jezus gaat niet in op de schandelijke verdachtmaking, maar zet de gedachte van v. 21 voort. De scheiding tusschen Jezus en de Joden in de eeuwigheid vindt haar oorzaak in de scheiding, welke nu reeds bestaat. De Joden zijn van beneden, d.i. van de aarde; Jezus echter is van boven, d.i. uit den hemel. Terwijl de Joden in hun denken, willen en

deze wereld, Ik ben niet van deze wereld. 24. Daarom heb Ik u gezegd, dat gij in uw zonden zult sterven; want als gij niet gelooft, dat Ik het ben, zult gij sterven in uw zonden. 25. Zij zeiden dan tot Hem: Wie zijt Gij dan? Jezus sprak tot hen: Eigenlijk gezegd,

handelen volkomen aardsch zijn, zijn alle gedachten en bedoelingen van Jezus op den hemel gericht. De Joden blijven dus aan hun aardschen en Jezus aan zijn hemelschen oorsprong getrouw. Daarom behooren de Joden ook tot de zondige en bedorven wereld, terwijl Jezus, het menschengeworden Woord, uit den hemel is neergedaald om de wereld te redden (3, 17; 6, 51).

24. — De aardsche gezindheid der Joden, waardoor zij geheel en al tot de booze, aan God vijandige wereld behooren, is de reden, waarom zij in hun zonden zullen sterven. Zij zijn op weg naar hun eeuwigen ondergang, maar toch geeft Jezus hun het middel aan, dat hen kan redden. Wanneer zij gelooven, dat Hij het is, zullen zij gered worden. De uitdrukking „dat Ik het ben” (vgl. v. 28; 13, 19; Mc. 13, 6) is duidelijk uit den samenhang. Zij moeten gelooven, dat Jezus degene is, voor wien Hij zich uitgeeft, namelijk de Messias, de redder en verlosser der wereld. Jezus gebruikt met opzet het woord „Messias” niet; uit de synoptici weten wij immers, hoe voorzichtig Hij in dit opzicht moest zijn. — Bauer gaat nog verder en ziet in deze formule een aanduiding van de Godheid. De algemeenheid van de uitspraak, waarbij niet bepaald wordt, wat Jezus is, beteekent het absolute zijn, dat alleen aan God toekomt. Ook Lagrange neemt als mogelijk aan, dat Jezus een toespeling maakt op het woord van Jahwe: „Ik ben degene die ben” (Ex. 3, 14). Wij zouden echter eerder verwijzen naar Is. 43, 10: „opdat gij erkent en gelooft en inziet, dat Ik het ben.”

25. — Juist het onbepaalde van de uitdrukking „dat Ik het ben” geeft den Joden de vraag in den mond: „Wie zijt Gij dan?” Wat verbeeldt Gij U te zijn? Wij kennen U als den timmermanszoon uit Nazareth; wat zijt Gij dan nog meer en waarom durft Gij U zoo hoog verheffen? — Jezus' antwoord geeft aanleiding tot moeilijkheden. De Vulgata Clementina vertaalt: *Principium, qui et loquor vobis*. Jezus geeft dan een bepaald antwoord: „(Ik ben) het begin, Ik die tot u spreek.” De Latijnsche Vaders hebben daarin dezelfde beteekenis gezien als in de woorden van het boek der Openbaring: „Ik ben de eerste en de laatste” (1, 17; 2, 8; 22, 13); Jezus zou zich geopenbaard hebben als het eeuwige Woord, dat het beginsel is van al het geschapene. Deze vertaling is echter onmogelijk om twee redenen. Vooreerst heeft de Grieksche tekst „het begin” niet in den eersten, maar in den vierden naamval („tèn archèn”), en vervolgens heeft hij niet „die” (tot u spreek), maar „omdat” of „wat” (spreek Ik tot u?) (de Vulgata van Hiëronymus heeft dan ook niet „qui”, maar „quia”). Maar ook de Grieksche tekst wordt op verschillende wijze vertaald. Vooreerst zijn er, die het Grieksche „lalein” niet opvatten in den zin van „spreken”, maar van „zeggen”. Zij vertalen dan „tèn archèn” door „volstrekt” of „van het begin af”. Dan komt men tot dezen zin: Ik ben volstrekt datgene, wat Ik u altijd gezegd heb; of: Van het begin af ben Ik datgene, wat Ik u zeg, of: Van het begin af zeg Ik het u reeds. In navolging der Grieksche Vaders verstaan de meeste moderne verklaarders „lalein” in den zin van „spreken” en lezen dan Jezus' woord met een

waarom spreek Ik nog tot u? 26. Over u zou Ik veel kunnen zeggen en oordeelen. Maar Hij, die Mij gezonden heeft, is waarachtig; en wat Ik van Hem gehoord heb, dat (alleen) zeg Ik tot de wereld. 27. Zij begrepen niet, dat Hij hun van den Vader sprak. 28. Jezus zeide

vraagteeken. Maar verder loopen de verklaringen weer uit elkander. Sommigen vatten het aldus op: En van het begin af spreek Ik al met u (en nog begrijpt gij Mij niet)? Anderen: En vooreerst, wat spreek Ik tot u? De verklaring, welke in den laatsten tijd meer en meer veld wint, vat het „tèn archèn” op in den zin van het Duitsche „überhaupt” of het Engelsche „at all”. Wij kunnen dit weergeven: Eigenlijk gezegd, waarom spreek Ik nog tot u? of: Waarom zou Ik eigenlijk nog tot u spreken? Jezus is tot het droevige inzicht gekomen, dat al zijn woorden toch niet baten. Hij heeft reeds zoo vaak gezegd, wie en wat Hij is; en toch willen de Joden het niet verstaan. Waarom zou Hij dan nog tot hen het woord voeren? Ook bij Mt. 17, 17 zagen wij den Zaligmaker in een verdrietige stemming, omdat Hij altijd onwil en ongeloof ontmoette. — Dat Jezus toch voortgaat met de Joden te onderrichten, is daarmee niet in strijd; want Hij wil tot het einde toe ook voor hen een verlosser zijn.

26. — Door hun boosaardige onderbrekingen hebben de Joden den Zaligmaker voortdurend gehinderd in de uitoefening van zijn zending. Hij is immers gekomen om de goddelijke waarheden te openbaren, maar telkens stoot Hij op tegenstand, zoodat Hij van zijn eigenlijk onderwerp moet afwijken en gedwongen wordt om een twistgesprek met zijn tegenstanders aan te gaan. Daarom zegt Hij: „Over u zou Ik veel kunnen zeggen en oordeelen.” Het verdriet Hem, dat Hij telkens in zulk een onvruchtbare discussie gewikkeld wordt. Wanneer Hij zich in die richting verder liet meeslepen, dan kon Hij over hen nog veel zeggen, wat zou leiden tot hun schande en veroordeeling. Maar Jezus wil dit niet doen, omdat Hij zich moet houden aan de opdracht, welke Hem door den Vader gegeven is. Dat is blijkbaar de zin van de woorden: „Maar Hij, die Mij gezonden heeft, is waarachtig.” „Waarachtig” heeft hier de beteekenis van „getrouw in zijn beloften”. Welk ook het resultaat is van Jezus’ prediking, de Vader wil, dat Hij ze voortzet. De Vader wordt niet ontrouw aan zijn beloften wegens den onwil der Joden, en daarom moet Jezus met zijn prediking voortgaan. Daarom laat Hij zich niet tot eindelooze twistgesprekken verlokken, maar zegt enkel dát tot de wereld, wat Hij van den Vader gehoord heeft. Zooals Hij niets uit zich zelf doet (5, 19; 8, 16), zoo is ook zijn prediking een trouwe weergave van wat de Vader Hem heeft opgedragen te prediken.

27. — In het voorafgaande twistgesprek (v. 12—20) heeft Jezus uitdrukkelijk gezegd, dat Hij gezonden was door den Vader (v. 16. 18); de toehoorders begrepen toen ook, dat Hij daarmee God bedoelde (v. 19). Van af v. 21 echter heeft Hij den Vader niet meer genoemd. Wel sprak Hij in het voorafgaande vers van „Hem, die Mij gezonden heeft”; maar de Joden, die nu Jezus’ toehoorders zijn, weten niet, dat Hij daarmee den Vader bedoelde. Dit is een nieuw bewijs, dat de in dit twistgesprek genoemde „Joden” niet dezelfden zijn als de „Farizeën” van v. 13. — De Vulgaat vertaalt: „En zij begrepen niet, dat Hij God zijn Vader noemde.” Deze vertaling is niet juist,

dan tot hen: Wanneer gij den Menschenzoon omhoog zult hebben geheven, dan zult gij erkennen, dat Ik het ben en dat Ik niets doe uit Mij zelf, maar dat Ik spreek, zooals de Vader Mij heeft geleerd. 29. En Hij, die Mij heeft gezonden, is met Mij en Hij heeft Mij niet alleen gelaten; want Ik doe altijd, wat Hem behaagt. 30. Terwijl Hij aldus sprak, geloofden velen in Hem.

want zij verbreekt het verband met v. 26. De Joden immers begrepen niet, dat Hij met den in v. 26 genoemden Opdrachtgever den Vader bedoelde. De Vulgaat heeft echter in zoover gelijk, dat „de Vader” hier synoniem is met „God”. Wanneer de Joden dus begrepen hadden, dat het de Vader was, die Hem zond, dan zouden zij ook hebben ingezien, dat Hij God zijn Vader en zich zelf Zoon van God noemde.

28. — Dat het geheimzinnige „omhoogheffen” niet alleen in letterlijken zin van Jezus’ kruisdood, maar ook symbolisch van zijn toekomstige verheerlijking (waartoe de kruisdood Hem brengen zal) moet verstaan worden, zagen wij reeds bij 3, 14 (vgl. 12, 32). Jezus doelt dus niet op het oogenblik der kruisiging, maar op zijn toekomstige verheerlijking, welke met den kruisdood begint. Hij zal zetelen aan de rechterhand van den Vader en op aarde zal de triomftocht van de door Hem gepredikte waarheid een aanvang nemen. Dan zullen de Joden erkennen, dat Hij het is. Jezus voorspelt niet de toekomstige bekeering der Joden; want tot tweemaal toe heeft Hij reeds gezegd, dat zij Hem zullen zoeken, maar niet vinden (7, 34; 8, 21). Neen, de feiten zullen den Zaligmaker in het gelijk stellen. Eens zal de tijd komen, dat Hij door de heidenen als de Verlosser der wereld erkend wordt, terwijl de Joden hun ongeloof zullen boeten door de verwoesting van Jerusalem en de vernietiging van hun volksbestaan. Wat zij nu uit onwil weigeren te erkennen, dat zal de toekomst hen met onverbiddelijke duidelijkheid leeren: namelijk dat Jezus werkelijk de Messias is, dat Hij handelt in opdracht van den Vader en alleen datgene verkondigt, wat de Vader Hem geleerd heeft.

29. — De gedachte, dat de toekomst Hem zal rechtvaardigen en de waarheid van zijn leer zal bevestigen, brengt Jezus tot een dankbare belijdenis van zijn onbeperkt godsvertrouwen. Hij is omringd door vijanden, die het op zijn leven gemunt hebben, terwijl de groep zijner aanhangers klein is. Maar Hij vindt troost en kracht in de vaste overtuiging, dat de Vader altijd met Hem is. Dat heeft Jezus trouwens in heel zijn openbaar leven ondervonden. Was het niet de Vader, die zijn beschermende hand telkens over Hem uitstreckte, wanneer de Joden Hem wilden grijpen (5, 18; 7, 30. 44; 8, 20)? Ook in de toekomst zal de Vader altijd met Hem zijn. Er zullen oogenblikken komen, dat de machten der duisternis de overhand zullen hebben. In den hof Gethsemani zal Jezus door een ontzettenden angst worden overvallen. Aan het kruis zal Hij klagend vragen: „Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij Mij verlaten?”, terwijl zijn vijanden Hem om zijn schijnbare onmacht bespotten. Maar ook dan zal de Vader met Hem zijn. Jezus is daarvan overtuigd, omdat Hij altijd datgene doet, wat den Vader behaagt.

30. — In Jezus’ woord klonk zóó krachtig de overtuiging zijner goddelijke zending en het onwrikbaar vertrouwen op God, dat velen onder den indruk

31. Jezus zeide dan tot de Joden, die in Hem geloofden: Zoo gij blijft in mijn woord, zijt gij waarlijk mijn leerlingen, 32. en gij zult de waarheid kennen, en de waarheid zal u bevrijden. 33. Zij ant-

kwamen. Bovendien moesten zij erkennen, dat de moordplannen der Sanhedristen tot dan toe telkens vrijdeld waren, wat inderdaad wees op een geheel bijzondere bescherming door God. Was dit niet een teken, dat Jezus werkelijk door God gezonden was en dat Hij altijd deed, wat den Vader behaagde? Zooals wij reeds zagen (2, 11. 23), moet het woord „gelooven” bij Joa. niet altijd in den strengen zin genomen worden. Dit is vooral hier het geval. Veel meer dan een vluchtige indruk schijnt „het geloof van de velen” niet geweest te zijn; want in het nu volgende gesprek treden zij weer op als Jezus’ verwoede tegenstanders.

c. De Joden zijn geen ware zonen van Abraham en van God, 8, 31—59.

In den loop van dit gesprek neemt de spanning voortdurend toe. Het begint vreedzaam met een woord van den Zaligmaker tot de „geloovige” Joden, maar reeds aanstonds komen dezen voor den dag met een tegenwerping. Zij voelen zich gekrenkt, omdat zij meenen, dat Jezus hun nationale voorrechten miskent. Het eerste deel van het gesprek (v. 33—47) verloopt nog betrekkelijk rustig en heeft vooral betrekking op de verhouding, waarin de Joden staan tot Abraham en God. Terwijl de Joden beweren, dat zij kinderen zijn van Abraham en dat zij zelfs God hun Vader kunnen noemen, bewijst Jezus hun, dat zij zich beide voorrechten onwaardig maken. Hij spreekt nu niet alleen meer van hun ongeloof, maar verwijt hun openlijk, dat zij Hem, den Zoon van God, willen dooden. Het gesprek neemt een veel scherpere wending, doordat Jezus den duivel hun vader noemt. In het tweede deel (v. 48—59) komen de Joden met de lasterlijke beschuldiging voor den dag, dat Jezus zelve van den duivel bezeten is. De Zaligmaker antwoordt zeer waardig, maar handhaaft zijn rechten met een beroep op het oordeel van den Vader. Wanneer Hij dan aan allen, die zijn woord onderhouden, het eeuwige leven belooft, vallen de Joden opnieuw tegen Hem uit en verwijten Hem, dat Hij zich verheft boven Abraham en de profeten. Jezus bevestigt dit door te zeggen, dat Abraham met vreugde zijn komst tegemoet zag en dat Hij bestond, vóórdat de aartsvader geboren werd. Dit doet de maat overloopen en de Joden grijpen steenen om Hem te steenigen, maar Jezus onttrekt zich aan hun aanslag en verlaat den tempel.

31—32. — Dat degenen, die volgens v. 30 in Jezus geloofden, door Joa. toch nog „Joden” genoemd worden, lijkt vreemd; want deze term is in het vierde evangelie ongeveer synoniem met „vijanden van Jezus”. De oplossing ligt voor de hand. Het vleugje geloof, dat zij getoond hebben, heeft hun diepsten aard niet veranderd, zooals in v. 33 reeds blijken zal. Jezus echter breekt niet het geknakte riet en dooft niet de walmende pit. Daarom tracht Hij ook bij deze menschen het ontluikende geloof te versterken. Hij ontmoedigt hen niet en stoot hen niet af, maar wijst hun den weg naar de geestelijke vrijheid. Dit einddoel moet echter met hun medewerking bereikt worden, en wel in vier etappen. Op het oogenblik zijn zij welwillend jegens den Zaligmaker gestemd, maar een oogenblikkelijke goede stemming is slechts het uitgangspunt om het ware geloof te verwerven. Zij moeten

woordden Hem: Zaad van Abraham zijn wij en nooit zijn wij iemands slaaf geweest; hoe kunt Gij dan zeggen: Vrij zult gij worden? 34.

blijven in Jezus' woord. Deze uitdrukking, welke meer bij Joa. voorkomt (15, 7; 1 Joa. 2, 6. 24. 27; 3, 6; 4, 15; 2 Joa. 9), duidt de volharding in Jezus' leer aan, welke met de beoefening gepaard gaat. Dan zullen zij niet alleen in naam Jezus' leerlingen zijn, maar ook in werkelijkheid. Een ware leerling immers neemt niet alleen het woord van den meester in zich op, maar brengt het ook in praktijk. Zijn zij eenmaal ware leerlingen, dan zullen zij de waarheid kennen; want de waarheid wordt eerst ten volle doorgrond, wanneer men ze in zijn leven beoefend heeft (vgl. 3, 21). Ten slotte, wanneer de waarheid niet alleen het verstand, maar ook geheel de ziel en geheel het leven van den mensch in bezit heeft genomen, dan zal de waarheid hem bevrijden. De waarheid, waarvan Jezus spreekt, bestaat vooral hierin, dat Jezus de Messias en de Zoon van God is. Wanneer de Joden deze waarheid gelooven en beleven, dan zal zij hen bevrijden van de slavernij der zonde en van den eeuwigen dood en hen het rijk van de vrijheid der kinderen Gods doen binnengaan. Waarschijnlijk denkt Jezus echter ook aan de wet van Moses, die onder den invloed der Farizeëen een slavenjuk geworden was. — De macht der waarheid werd door Joden en heidenen verheerlijkt. Volgens 3 Esdr. 3 gingen drie lijfwachters van koning Darius een weddenschap aan, wie van hen kon zeggen, wat het machtigste is. Zij moesten hun spreken opschrijven en verzegelen. De eerste schreef: De wijn is het machtigste; de tweede: De koning is het machtigste; de derde: De vrouwen zijn het machtigste, maar boven alles overwint de waarheid. Deze laatste won de weddenschap en werd door den koning en geheel het hof geprezen. De Stoïcijnen leerden, dat alleen de wijze waarlijk vrij is; de hartstocht van binnen en de dwang van buiten hebben geen vat op hem. De Rabbijnen waren van meening, dat de ware vrijheid tot de andere wereld behoort: „Wie zich zelf tot slaaf maakt in deze wereld wegens de woorden der wet, zal vrij worden in de toekomstige wereld” (Strack-Billerbeck II, blz. 523). Wat Jezus echter leert, gaat ver uit boven de opvatting van Joden en heidenen. De waarheid, welke volgens Hem vrijmaakt, is een godsdienstige waarheid. Zij wordt in den mensch, die haar geloovig aanneemt, een kracht Gods, die hem vrij maakt van zonde en dood en hem van slaaf zijner zondige begeerten verheft tot kind van God. Het is de H. Paulus, die dit thema later breedvoerig zal ontwikkelen.

33. — Degenen, die nu het woord nemen, zijn volgens den samenhang de geloovige Joden, tot wie Jezus in v. 31 en 32 sprak. Zij voelen zich beleedigd, zoodat hun geloof in den kiem verstikt wordt. Wanneer Jezus hun de vrijheid belooft, dan veronderstelt Hij, dat zij nu slaven zijn. Welnu, de slavernij is den kinderen van Abraham onwaardig! Hoe kan Jezus hun zoo iets zeggen? — Men stelt zich de vraag, hoe de Joden ernstig konden beweren: „Wij zijn nooit iemands slaaf geweest.” De H.H. Vaders hebben hen, naar aanleiding van dit woord, van dwaasheid en onbeschaamdheid beschuldigd. Waren zij niet de slaven geweest van de Egyptenaren, de Assyriërs, de Babyloniërs, de Perzen en de Syriërs? En droegen zij thans niet het juk der Romeinen? Zouden de Joodsche overheden later, voor Pilatus' rechterstoel, niet hun afhankelijkheid erkennen (18, 31; 19, 15)?

Jezus antwoordde hun: Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Wie de zonde doet, is slaaf van de zonde. 35. De slaaf nu blijft niet in het huis voor altijd; de zoon blijft er voor altijd. 36. Zoo dus de Zoon u

Wij weten trouwens uit Flavius Josephus, dat de leiders van het Joodsche volk, en speciaal de Farizeën, genoeg namen met de vreemde overheersching, omdat zij van een opstand enkel onheil verwachtten (vgl. Joa. 11, 50). Alleen de Zeloten, die den gewapenden opstand predikten, verklaarden plechtig, dat zij noch de Romeinen noch eenig ander volk wilden dienen, maar God alleen; zoo bijv. Eleazar (Flavius Josephus, Bell. jud. VII, 8, 6). Het is dus onwaarschijnlijk, dat Jezus' toehoorders zich op een politieke onafhankelijkheid beroemden. Daar de afstamming van Abraham een godsdienstig voorrecht was (vgl. Mt. 3, 9), zal het wel hun bedoeling geweest zijn, dat zij nooit hun geestelijke vrijheid verloren hadden. Hun voorvaders hadden deze vrijheid inderdaad, ten koste van vele offers, gedurende de ballingschap in Babylon gehandhaafd. Toen de Syriërs hen later tot afval wilden dwingen, waren er martelaars gevallen; en ten slotte hadden de Machabeën, juist om wille van de godsdienstvrijheid, de politieke onafhankelijkheid bevochten. De Romeinen kenden den Joden op godsdienstig gebied een groote vrijheid toe; en Flavius Josephus verhaalt ons, met welke hardnekkigheid de Joden deze rechten tegen de landvoogden verdedigden. Had Jezus, evenals de valsche Messiassen, de politieke vrijheid beloofd, dan zou Hij wel aanhang hebben gewonnen. Nu Hij een geestelijke verlossing in het uitzicht stelt, wijzen de Joden Hem hooghartig af; als kinderen van Abraham zijn zij vrije mannen en geen slaven!

34. — Jezus antwoordt, dat de slavernij, waarvan Hij verlost, en de vrijheid, welke Hij brengt, met de afstamming van Abraham niets te maken hebben. Hij spreekt van de slavernij der zonde. Ook de kinderen van Abraham worden, wanneer zij de zonde bedrijven, slaven van de zonde. Het is immers een door de ondervinding bevestigde waarheid, dat de zonde den mensch tot haar slaaf maakt en dat alleen de reine mensch geestelijk vrij is. Ook de spreken der Rabbijnen bevestigen dit: „In het begin is zij (de zonde) zwak gelijk een vrouw en daarna wordt zij sterk als een man; in het begin gelijkt zij op den draad van een spin, maar ten slotte wordt zij als een scheepskabel” (Strack-Billerbeck II, blz. 523). De Stoïcijnen leerden, dat alleen de wijze, die zijn hartstochten beheerscht, een vrije man is. Deze stelregel berustte enkel op menschelijke levenswijsheden en voerde tot hoogmoed, terwijl Jezus een diep religieuze gedachte verkondigt: De mensch kan zich zelf niet van de slavernij der zonde bevrijden, maar hij moet nederig gelooven in de door Jezus gepredikte waarheid en deze zal hem bevrijden.

35. — De beeldspraak van het voorafgaande vers wordt voortgezet, maar in een andere beteekenis. Jezus spreekt nu over een huis, waarin de slaven niet dezelfde rechten hebben als de zoon. De slaven kunnen elk oogenblik uit het huis verjaagd worden, terwijl de zoon blijvende rechten bezit. Bedoeld is het huis Israël, dat door God als huisvader bestuurd wordt. De Joden worden vergeleken met de slaven, Jezus met den zoon des huizes. De beeldspraak is dus in zoover veranderd, dat de slaven der zonde van v. 34 nu worden voorgesteld als de slaven van God. Toch

vrijmaakt, zult gij werkelijk vrij zijn. 37. Ik weet, dat gij zaad van Abraham zijt; maar gij zoekt Mij te dooden, omdat mijn woord niet in u doordringt. 38. Wat Ik bij den (mijn) Vader gezien heb, dat zeg Ik; ook gij doet, wat gij bij den (uw) vader gehoord hebt. 39. Zij

bestaat er een nauw verband tusschen beide gedachten. Omdat de Joden slaven der zonde zijn, is ook hun verhouding tot God als die van slaven tegenover hun meester. Een slecht geweten, vrees voor straf, geheimhouding der overtredingen en huichelarij kenmerken de slaafsche stemming der Joden tegenover God. Zij doen zich voor als dienaren van God, maar zijn in het geheim slaven der zonde. Zulke menschen kan God niet altijd in zijn huis dulden. Alleen de Zoon blijft voor altijd in het huis. Hij, Jezus, dient den Vader in een geest van liefde en oprechte gehoorzaamheid, met volle vrijheid en met een volkomen kennis van zijn bedoelingen. Daarom heeft Hij ook een blijvend recht op de liefde van den Vader.

36. — De Zoon is echter in de wereld gekomen, niet om de slaven uit het huis van God te verjagen, maar om hen tot vrije menschen te maken. Hij wil hen redden van datgene, wat hen tot slaven maakt, namelijk van de zonde. Als Zoon van God heeft alleen Hij de macht om hun de ware vrijheid te schenken. Dit is de zin van de woorden: „Zoo dus de Zoon u vrijmaakt, zult gij werkelijk vrij zijn.” De vrijheid, waarop de Joden zich beroemen, is eigenlijk een slavernij, maar de ware vrijheid moeten zij door het geloof in Jezus ontvangen. Door het feit zelf, dat zij ophouden slaven te zijn, zullen zij kinderen van God worden. Zij zullen deelen in de vrijheid, welke Jezus als Zoon van God bezit, en als kinderen Gods zullen zij tevens blijvende rechten verwerven. — Paulus heeft Jezus' gedachte ontwikkeld in de allegorie van Sara en Agar (Gal. 4, 21—31). Agar, de slavin, werd met haar zoon Ismaël uit het huis van Abraham verjaagd; de rechten van den zoon werden geschonken aan Isaak, den zoon van Sara (vgl. ook Hebr. 3, 1—6).

37. — Waarom meenen de Joden, dat zij geen slaven zijn, en verlangen zij dus niet naar de vrijheid der kinderen Gods, welke alleen Jezus kan geven? Omdat zij zich ten onrechte beroepen op hun afstamming van Abraham. Jezus geeft toe, dat zij kinderen van Abraham zijn naar het vleesch, maar zij hebben niet de gezindheid van Abraham en zijn dus niet zijn ware kinderen. Waarom? Omdat zij Jezus zoeken te dooden. De aanklacht, welke Jezus reeds vroeger (7, 19 vlg.) tegen de Joden uitsprak, richt Hij nu ook tot degenen, die vóór korten tijd nog in Hem geloofden (v. 30). Daar zij Jezus' woord niet aannemen, maar zich op zuiver Joodsch standpunt terugtrekken, maakt de Zaligmaker geen onderscheid meer tusschen hen en de vijandige Joden, die Hem naar het leven staan. Uit den afloop van het twistgesprek (v. 59) blijkt, dat Jezus niet te hard oordeelt. Hun verandering van stemming wijt Jezus aan het feit, dat zijn woord in hen niet doordringt. Het woord „chôrein” beteekent „doordringen” of „toegang hebben”. Het kan echter ook beteekenen „voortgaan”, en zoo wordt het hier door velen opgevat. Zoo vertaalt bijv. Ubbink: „omdat mijn woord geen voortgang bij u heeft”. Dit zou beter slaan op de geloovig geworden Joden van v. 30: Zij hebben het woord van Jezus wel aangenomen, maar het maakt in hen geen voortgang. Maar het vluchtige

gaven Hem ten antwoord: Onze vader is Abraham. Jezus zeide hun: Zoo gij kinderen zijt van Abraham, doet dan de werken van Abra-

geloof der toehoorders wordt ook zeer juist geteekend door de verklaring, dat het woord niet in hen doordringt, m.a.w. geen vat op hen heeft. Bij hen is het zaad op steenachtigen grond gevallen, waar het geen diepe aarde heeft (Mt. 13, 5). Zij laten het niet doordringen in hun denken en willen. De nadruk valt in het Grieksch op het woordje „mijn”: Mij n woord dringt niet in u door, maar gij luistert des te gretiger naar de influisteringen van een ander; Jezus zegt echter nog niet, wie die andere is (de duivel).

38. — Verschillende handschriften hebben in plaats van het tweemaal voorkomende „d e n Vader” in het eerste geval „mij n Vader”, in het tweede „u w vader”. Maar ook zonder het bezittelijk voornaamwoord is het duidelijk, dat Jezus eerst spreekt van zijn Vader en vervolgens van den vader der Joden. Jezus maakt een vergelijking tusschen zich zelve en de Joden. Zooals Hij zegt, wat Hij bij zijn Vader gezien heeft, zoo doen de Joden, wat zij bij hun vader gehoord hebben. Dat de Zaligmaker in het eerste geval spreekt van „zeggen” en „zien”, en in het tweede van „doen” en „hooren”, is van ondergeschikte beteekenis. Het spreekt immers vanzelf, dat Hij niet alleen zegt, maar ook doet, wat Hij bij zijn Vader gezien heeft (vgl. 5, 19). Wat de Joden betreft, spreekt Hij van „doen”, omdat Hij hun moordplannen op het oog heeft. Wien bedoelt Jezus met d e n v a d e r d e r J o d e n? Zooals uit de tegenspraak der Joden en uit Jezus’ antwoord in v. 39 blijkt, bedoelt Hij niet Abraham. Eerst in v. 44 zal Jezus uitdrukkelijk zeggen, dat d e d u i v e l hun vader is. Dezelfde verhouding, welke er bestaat tusschen God en Jezus, bestaat ook tusschen den duivel en de Joden. De handelwijze van Jezus en van de Joden wordt bepaald door het feit, wien zij tot vader hebben. Zooals Jezus’ woorden en daden geheel door den hemelschen Vader beheerscht worden, zoo staan de Joden onder den invloed van den duivel. — Jezus zegt echter nog niet, dat Hij met den vader der Joden den duivel bedoelt. Er zijn dan ook exegeten (Zahn, Tillmann), die meenen, dat Hij van Abraham spreekt, en het tweede deel van het vers als een imperatief opvatten: „zoo doet ook gij dan, wat gij bij uw vader gehoord hebt”. Jezus zou hen dus aansporen om zijn gehoorzaamheid jegens God na te volgen door hunnerzijds gehoorzaam te zijn aan Abraham. Wij zagen echter reeds, dat v. 39 deze verklaring niet aanbeveelt.

39. — De Joden vermoeden blijkbaar, dat Jezus, toen Hij in het voorafgaande vers van hun vader sprak, iemand anders dan Abraham bedoelde. Daarom bevestigen zij nogmaals met allen nadruk: „O n z e v a d e r i s A b r a h a m.” Vroeger (v. 33) noemden zij zich het zaad van Abraham, wat Jezus hun toegaf (v. 37). Zij zeggen nu iets meer; niet alleen zijn zij kinderen van Abraham, maar ook e r k e n n e n zij alleen hem als stamvader. Dat zij Jezus zoeken te dooden (wat zij niet ontkennen), is volgens hun opvatting daarmee niet in strijd. Hun woord klinkt bovendien ironisch. Wanneer Jezus z i j n Vader onderscheidt van h u n vader (v. 38) en zich dus niet tevreden stelt met de zoon van Abraham te zijn, zooals alle rechtshapen Joden, laat Hij dat vrij doen! Zij zijn tevreden met hun eeretitel „kinderen van Abraham”. — Jezus herhaalt de gedachte van v. 37, maar nu duidelijker. Zij zijn geen w a r e kinderen van Abraham; want anders moesten zij hun stamvader ook in zijn werken navolgen. Jezus bestrijdt hun

ham. 40. Maar nu zoekt gij Mij te dooden: een mensch, die u de waarheid gezegd heeft, welke Hij bij God heeft gehoord; dat zou Abraham niet gedaan hebben. 41. Gij doet de werken van uw vader. Zij zeiden Hem: Wij zijn niet uit ontucht geboren; één Vader hebben wij

lichamelijke verwantschap met Abraham niet, maar deze juist verplicht hen om ook geestelijk met hem verwant te zijn. — Sommige teksten hebben: „Zoo gij kinderen van Abraham waart, zoudt gij de werken van Abraham doen.”

40. — Maar in werkelijkheid doen de Joden niet de werken van Abraham. Zij willen Jezus immers dooden. Dat zij daardoor niet een gewonen moord op zich laden, maakt de Zaligmaker duidelijk door de toevoeging: een mensch, die enz. Zeker, Jezus is een mensch, wien men het leven kan benemen, maar Hij is geen gewoon mensch. De betrekking, waarin Hij tot God staat, en de opdracht, welke Hij van God ontving, maken de moordplannen der Joden tot een ontzettende zonde. Maar deze zonde wordt nog grooter, doordat de oorzaak van hun haat juist moet gezocht worden in het feit, dat Hij Gods opdracht vervult. Is het bovendien niet ondankbaar, dat zij iemand willen dooden, die hun de waarheid van wege God heeft verkondigd? Jezus noemt zich een mensch, die de waarheid bij God heeft gehoord; daaruit blijkt weer duidelijk de verbinding van de twee naturen in één persoon. — Dat zou Abraham niet gedaan hebben. Deze is juist de vader en het toonbeeld aller geloovigen, omdat hij tegen alle hoop in geloofde in Gods woord (Rom. 4, 18). Verre van Jezus te willen dooden, zou hij de door Hem verkondigde waarheid met groote dankbaarheid hebben aangenomen.

41. — De Joden doen de werken van hun vader. Uit de tegenstelling met het voorafgaande vers blijkt, dat Jezus daarmee niet God bedoelt en ook niet Abraham; maar nog steeds drukt Hij zich niet duidelijker uit. — De Joden begrijpen nu, dat Jezus een booze geestelijke macht, waarmee zij door hun moordplan verwantschap vertoonen, als hun vader aanduidt. Daarom beweren zij thans, dat zij op geestelijk gebied alleen God tot vader hebben. De woorden „wij zijn niet uit ontucht geboren” moeten wij uit de opvattingen van het O. T. verklaren. God was de Vader van het volk Israël (Ex. 4, 22; Deut. 32, 6). Opdat ook de Israëliet als individu God zijn Vader zou kunnen noemen, moest hij dus deel uitmaken van het ware Israël. Hij moest als het ware gesproten zijn uit het huwelijk, dat God met het volk Israël had gesloten. Er waren in den tijd vóór de ballingschap altijd Israëlieten geweest, die zich door afgoderij buiten het ware Israël plaatsten. Daar de afgoderij als echtbreuk beschouwd werd, golden deze afgodendienaars niet als kinderen van God, maar als kinderen der ontucht (Os. 1, 2; 2, 6). Wanneer de Joden dus beweren, dat zij niet uit ontucht geboren zijn, dan willen zij daarmee zeggen, dat zij alleen den éénen God vereeren. Dit was waar; want na de ballingschap was de afgoderij slechts sporadisch voorgekomen. Maar Jezus zal hen leeren, dat het vermijden der afgoderij niet voldoende is om zich kinderen van God te noemen; daartoe zijn ook andere voorwaarden vereischt. Ofschoon Jezus' tijdgenooten zich niet aan afgoderij schuldig maakten, noemde Hij hen toch een overspelig geslacht (Mt. 12, 39).

slechts, en dat is God. 42. Jezus sprak tot hen: Zoo God uw Vader was, dan zoudt gij Mij beminnen; want van God ben Ik uitgegaan en gekomen; Ik ben immers niet uit Mij zelf gekomen, maar Hij heeft Mij gezonden. 43. Waarom begrijpt gij die taal niet? Omdat gij mijn woord zelfs niet hooren kunt. 44. Gij hebt den duivel tot vader en de begeerten van uw vader verkiest gij te vervullen. Hij was een moordenaar van het begin af, en in de waarheid stond Hij niet, omdat er in hem geen waarheid is. Wanneer hij leugen spreekt, spreekt

42. — Toen de Joden zich kinderen van Abraham noemden (v. 33), heeft Jezus hun in zekeren zin gelijk gegeven; volgens het vleesch waren zij inderdaad uit Abraham gesproten (v. 37). Hij ontkende alleen, dat zij ware kinderen van den vromen patriarch waren (v. 39). Nu zij echter God hun Vader noemen, welk vaderschap natuurlijk alleen in geestelijken zin kan verstaan worden, moet Jezus hun bewering volstrekt ontkennen. Daarom spreekt Hij nu, in tegenstelling met v. 39, voorwaardelijk: Zoo God uw Vader was. Dat zij geen kinderen van God zijn, blijkt uit hun vijandige houding tegenover den Zaligmaker. Daar Hij in de innigste betrekking tot God staat, zouden de Joden, indien zij kinderen van God waren, Hem moeten beminnen. Zijn betrekking tot God geeft Jezus aan door de woorden, dat Hij van God is uitgegaan en (in de wereld) gekomen. Lagrange vat dit niet op van de eeuwige geboorte uit den Vader, maar van de menschwording; Jezus is door de menschwording in zekeren zin van God uitgegaan, terwijl Hij toch bij Hem bleef (vgl. 8, 16. 29). Dan zouden de beide werkwoorden „uitgaan” en „komen” echter hetzelfde beteekenen, wat niet waarschijnlijk is. Blijkbaar moeten wij het eerste van zijn eeuwige geboorte uit den Vader, het tweede van zijn komst in de wereld (de menschwording) verstaan. Als Messias treedt Jezus niet in eigen naam en opdracht op, maar Hij is door den Vader gezonden. De Joden moeten zich dus niet beroepen op den God van het Oude Verbond en op hun uitverkiezing tot het volk Gods; want Jezus is de Zoon van denzelfden God en door Hem met de zending van Messias bekleed.

43. — Het is alsof Jezus een voor de Joden vreemde taal spreekt, waarvan zij de klanken hooren, maar de beteekenis niet verstaan. Zij noemen zich kinderen van God en gaan er trotsch op, dat zij behooren tot Gods uitverkoren volk; en toch verstaan zij niet de taal van den Zoon Gods, die gezonden is om de voorspellingen der profeten te vervullen. Jezus' taal moest hun bekend in de ooren klinken, omdat zij als het ware hun moedertaal is. Maar waarom verstaan zij ze niet? Omdat zij Jezus' woord niet hooren kunnen. Zij kunnen er blijkbaar niet toe besluiten, zijn prediking met goeden wil aan te hooren. De Zaligmaker wil de Joden niet van schuld vrijpleiten, maar Hij gebruikt het woord „kunnen” in denzelfden zin, waarin de Joden van Kapharnaüm het bezigden: „Dit woord is hard; wie kan dat aanhooren?” Zij zijn zóó tegen Jezus ingenomen, dat hun geest volstrekt ontoegankelijk is voor zijn prediking. Zoolang zij in die stemming volharden, kunnen zij Hem niet begrijpen en blijft zijn taal voor hen onverstaanbaar.

44. — Nu zegt Jezus ronduit, wien Hij met den vader der Joden bedoeld heeft (v. 38. 41). Het is de duivel. Dit moet den Joden, die zich beroem-

den op hun afstamming van Abraham en op hun kindschap Gods, verschrikkelijk in de ooren geklonken hebben. De reden, waarom de duivel hun vader is, ligt in hun gedrag: Zij vervullen met vrijen wil de begeerten van den duivel. Het Grieksche woord „epithumia” duidt hier de lagere begeerte (of begeerlijkheid) aan, welke met den wil van God in strijd is (1 Joa. 2, 16 vlg.). De Joden hebben wel niet de bedoeling om den duivel te dienen, maar door hun eigen hartstochten te volgen, vervullen zij tevens de begeerten van Gods grootsten tegenstander. Zij toonen hun geestelijke verwantschap met den duivel door hem na te volgen in de twee hoedanigheden, welke hem het meest als duivel kenmerken: zijn moordlust en zijn leugenachtigheid. De duivel was een moordenaar van het begin af, doordat hij de eerste menschen naar ziel en lichaam doodde door hen tot zonde te verleiden (Gen. 2, 16 vlg.; 3, 1—6). Het boek der Wijsheid zegt: „Door den nijd van den duivel is de dood in de wereld gekomen” (2, 24). Ook Paulus leert, dat door den val van Adam de zonde in de wereld kwam en door de zonde de dood (Rom. 5, 12). De Joden toonen door hun moordplannen tegen den Zaligmaker, dat zij in dit opzicht geestelijke kinderen van den duivel zijn. Verder zegt Jezus van den duivel, dat hij niet stond in de waarheid. Reeds den eersten keer, dat hij in de geschiedenis der menschheid optrad, speelde hij de rol van leugenaar en bedrieger (Gen. 3, 1—6); ook Jezus zelf had hij willen misleiden (Mt. 4, 1—11). Sinds hij van God afviel, is hij uit het rijk van het licht in dat van de duisternis overgegaan, zoodat het licht der waarheid in hem geheel gedooft is. Wanneer hij leugen spreekt, dan spreekt hij uit eigen bezit, d.w.z. uit zijn eigenlijk en diepste wezen. Hij is de leugenaar van natuur. Krachtens zijn natuur is hij met de waarheid (welke hier in godsdienstigen en zedelijken zin moet opgevat worden) in strijd, zoodat hij de waarheid niet spreken kan. Hij is ook de bron der leugen, zooals God de bron der waarheid is. Elke menschelijke leugen is duivelsch en vindt in den duivel haar oorsprong. Wanneer de Joden dus de waarheid, welke hun door Jezus wordt geopenbaard, loochenen en in hun ongeloof volharden, dan toonen zij ook daardoor, dat zij den duivel tot vader hebben. Het begin en het einde van het vers zijn in het Grieksch onduidelijk. Het begin zou men ook kunnen vertalen: Gij komt voort uit den vader van den duivel; en het einde: omdat hij een leugenaar is, evenals zijn vader. Het Gnosticisme en het Manicheïsme hebben uit dezen tekst het bestaan van een demiurg, die den duivel zou geschapen hebben, afgeleid. Er kan echter geen sprake zijn van den vader van den duivel, omdat dit idee geheel vreemd is aan het Jodendom en ook in het N. T. niet voorkomt. Trouwens, waarom zouden de Joden kinderen genoemd worden van den vader van den duivel, daar zij dit kindschap toch alleen door bemiddeling van den duivel konden ontvangen? Bovendien wordt door de toespeling op de verleiding van Adam en Eva duidelijk te kennen gegeven, dat de duivel zelve bedoeld wordt. Zelfs Bauer, die in dit hoofdstuk de sporen van een dualistische wereldbeschouwing meent te vinden, moet toegeven, dat er van den vader van den duivel in het begin en het einde van het vers geen sprake kan zijn, omdat in de rest van het vers duidelijk over den duivel zelf gesproken wordt. — Wat het dualisme van Joa. betreft: Er wordt zonder twijfel een scherpe tegenstelling gemaakt tusschen licht en duisternis, tusschen waarheid en leugen, tusschen God, wiens Zoon Jezus is, en den duivel, wiens kinderen de Joden

hij uit eigen bezit, omdat hij een leugenaar is en haar vader. 45. Mij echter gelooft gij niet, juist omdat Ik de waarheid zeg. 46. Wie uwer overtuigt Mij van zonde? Zoo Ik de waarheid zeg, waarom gelooft gij Mij dan niet? 47. Wie uit God is, luistert naar de woorden van God; daarom juist luistert gij niet, omdat gij niet uit God zijt. 48. De Joden gaven Hem ten antwoord: Zeggen wij niet met recht, dat gij een Samaritaan zijt en van een boozen geest bezeten? 49. Jezus ant-

zijn. Maar dit is geen werkelijk dualisme. Het dualisme immers vergoddelijkt het booze beginsel en stelt het tegenover God als mededinger naar de wereldheerschappij. Zoo is bijv. Ahriman bij de Perzen de booze god, die met den goeden God op ongeveer gelijke lijn staat. Welnu, dit is bij Joa. niet het geval. De duivel wordt niet vergoddelijkt en kan zijn invloed alleen uitoefenen door de leugen en door de hulp van menschen, die zich tot zijn werktuigen verlagen.

45. — De Joden gelooven Jezus niet, juist omdat Hij de waarheid spreekt. Zij zijn immers kinderen van den duivel, die van nature een leugenaar is, en daarom zijn zij alleen ontvankelijk voor de leugen en sluiten zij hun oogen voor de waarheid.

46. — Met dit vers wordt de kwestie van het terrein der waarheid overgebracht naar dat der zedelijke volmaaktheid. Deze plotselinge overgang doet veronderstellen, dat de Joden door woorden of gebaren protesteerden tegen Jezus' gezegde in v. 45. Joa. geeft het twistgesprek waarschijnlijk niet volledig. Het is immers onwaarschijnlijk, dat de Joden zulk een ernstige beschuldiging onweersproken lieten. Zij, die zoo trotsch waren op hun kennis der goddelijke openbaring, zouden de waarheid niet aannemen, omdat het de waarheid was! Jezus laat nu de begrippen „waarheid” en „leugen” varen, en spreekt meer algemeen van gerechtigheid en zonde. Wanneer iemand zedelijk volmaakt is, dan zal hij zeker de waarheid spreken. Welnu, Jezus kan met volle recht tot zijn ergste vijanden zeggen: „Wie uwer overtuigt Mij van zonde?” Wel hebben de Joden Hem van zonden (van onmatigheid bij gastmalen, sabbatschending, godslastering en zelfs van bondgenootschap met den duivel) beschuldigd, maar zij wisten zeer goed, dat zij hun beschuldigingen niet konden bewijzen. Wanneer zij dus aan Jezus' woorden geen geloof schenken, ofschoon zij gedwongen zijn, zijn zedelijke volmaaktheid te erkennen, dan is dit een bewijs voor Jezus' bewering, dat de diepste grond van hun ongeloof in hun eigen verkeerdheid te zoeken is.

47. — Jezus is de Messias en de Zoon Gods; zijn woorden zijn daarom Gods woorden. Wie nu in waarheid God zijn Vader noemen kan en in zijn denken en doen naar God streeft, hij is ontvankelijk voor Gods woorden. Zijn innerlijke gesteltenis doet hem met zekerheid erkennen, dat het God is, die tot hem spreekt. Dezelfde gedachte drukt Paulus uit met de woorden: „Allen toch, die zich door Gods Geest laten leiden, zijn kinderen van God.” Dat de Joden Jezus' woorden niet aannemen, is dus een bewijs, dat zij geen kinderen van God zijn.

48. — In de voorafgaande verzen heeft Jezus den Joden onomwonden de waarheid gezegd. Het verblindende licht van den Logos viel in den donkeren afgrond van hun boosheid. Zij, die zich de eenige dienaren van

woordde: Ik ben niet van een boozen geest bezeten, maar Ik breng eer aan mijn Vader; gij echter tast mijn eer aan. 50. Ik zelf zoek weliswaar mijn eer niet; Eén is er, die (haar) zoekt en oordeelt! 51.

God wanen, zijn door hun moordlust en ongeloof veeleer de kinderen van den duivel! Het spreekt vanzelf, dat Jezus' toehoorders woedend waren. We zien dan ook, dat het twistgesprek van hun kant in hevigheid toeneemt, terwijl Jezus zich tot de verdediging bepaalt, maar niettemin zijn beschuldigingen handhaaft. — Jezus heeft tot zijn tegenstanders gezegd, dat zij geen ware kinderen van Abraham en van God zijn (v. 39. 42). Daardoor heeft Hij zich volgens de opvatting der Joden aan de zijde van Israël's vijanden geplaatst. Onder dezen werden de Samaritanen het meest verafschuwd, meer nog dan de heidenen (vgl. 4, 9). Niemand immers bestreed met meer hardnekkigheid de voorrechten van het Jodendom dan de Samaritaan (vgl. 4, 20). De beschuldiging van bezetenheid zal hier wel ongeveer dezelfde beteekenis hebben als die van Jezus' bloedverwanten (Mc. 3, 21). Om de voorrechten van de Joden te durven betwisten, moet men wel van een boozen geest bezeten, d.w.z. geheel van zinnen, zijn (vgl. de noot bij 7, 20).

49. — Jezus gaat niet in op de beschuldiging, dat Hij een Samaritaan is. Het was immers niet meer dan een scheldwoord, waarop men geen acht slaat; iedereen wist, dat Hij van Joodsche afkomst was. — De beschuldiging van bezetenheid wijst Hij kalm af. Tegenover de verontwaardiging, waarmede Hij de aandacht van zijn bondgenootschap met Beëlzebul weerlegde (Mt. 12, 25—37), steekt deze rustige ontkenning sterk af. Dit bevestigt ons vermoeden, dat „bezeten-zijn” hier ongeveer synoniem is met „niet-bij-zijn-verstand-zijn”. Jezus stelt daar tegenover, dat Hij zeer goed weet, wat Hij zegt, en dat Hij met volle overtuiging en inzicht spreekt. Wat zij als dwaasheid beschouwen, is niets anders dan een verdediging van de eer van God. Hij verklaart daardoor, waarom zijn voorafgaande strafrede zoo streng was. De eer van zijn Vader eischte, dat Hij hun onbarmhartig de waarheid onthulde. De tegenstelling „maar gij tast mijn eer aan” geeft indirect te verstaan, dat Jezus' eer en die van den Vader identiek zijn. Terwijl Jezus zijn Vader verheerlijkt, berooven de Joden God van zijn eer, omdat zij zich tegen zijn Zoon verklaren.

50. — Wanneer Jezus de beschuldiging der Joden afwijst, dan doet Hij dit alleen, omdat zij daardoor tevens de eer van zijn Vader aantasten. Hij zoekt zijn persoonlijke eer niet. Als de eer van zijn Vader niet ermee gemoeid was, zou Hij zich van den bijval of van de beschimping der menschen niets aantrekken. Dit beteekent echter niet, dat de Joden Jezus' persoonlijke eer ongestraft kunnen aantasten; want God zelve is het, die de eer van zijn Zoon zoekt en de lasteraars zal oordeelen. Zoo zal ook de smaad, welken de Joden nu den Zaligmaker aandoen, door God gestraft worden.

51. — Het schijnt, dat wij na v. 50 een rustpooze moeten veronderstellen; want de gedachte van v. 51 sluit niet aan bij v. 50, maar bij v. 31. Om het eeuwige leven te verwerven, is een voorbijgaande geestdrift niet voldoende; men moet Jezus' woord in de daad omzetten en zijn leven daarnaar richten. Met plechtigen ernst handhaaft de Zaligmaker, wat Hij vroeger

Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Zoo iemand mijn woord onderhoudt, zal hij in eeuwigheid den dood niet zien. 52. De Joden zeiden Hem: Nu weten wij, dat gij bezeten zijt! Abraham en de profeten zijn gestorven, en Gij zegt: Zoo iemand mijn woord onderhoudt, zal hij den dood niet smaken in eeuwigheid! 53. Zijt Gij dan grooter dan onze vader Abraham, die gestorven is? En (ook) de profeten zijn gestorven! Waartoe maakt Gij U zelf? 54. Jezus antwoordde: Zoo Ik Mij zelf verheerlijk, dan is mijn heerlijkheid niets; mijn Vader is het, die Mij verheerlijkt, van wien gij zegt, dat Hij onze God is. 55. En (toch) kent gij Hem niet, maar Ik ken Hem; en als Ik zeide, dat Ik Hem niet kende, dan zou Ik aan u gelijk zijn, een leugenaar. Maar Ik ken Hem en Ik onderhoud mijn woord. 56. Abraham, uw vader,

gezegd heeft; de heftige aanvallen der Joden hebben op Hem niet den minsten invloed. De belofte van het eeuwige leven voor degenen, die zijn woord onderhouden, bevat echter tevens een verschrikkelijke bedreiging voor zijn tegenstanders. Wanneer zij Jezus' woord blijven verachten, zullen zij den eeuwigen dood sterven.

52—53. — De Joden meenen nu het bewijs te hebben, dat hun beschuldiging van v. 48 waar is. Zij vatten het eeuwige leven, dat Jezus belooft, op in den zin van het eeuwige lichamelijke leven. Daar de Joden toch wel een begrip hadden van het eeuwige leven na den dood, kan men bij dit grove misverstand nauwelijks aan goede trouw denken. Abraham en de profeten zijn den lichamelijken dood gestorven. Jezus stelt zich dus boven deze heilige mannen, wanneer Hij aan degenen, die zijn woord onderhouden, het eeuwige leven belooft. Abraham was de vriend van God en de profeten waren zijn afgezanten. Jezus schijnt te lijden aan hoogmoedswaanzin, doordat Hij zich boven die uitverkorenen verheft. — Het woord „smaken” kan een aangename gewaarwording aanduiden (Hebr. 6, 4; 1 Petr. 2, 3), maar in verbinding met „den dood” duidt het op iets, dat voor den mensch bitter is (1 Kon. 15, 32; Mt. 16, 28; Mc. 9, 1; Lc. 9, 27).

54. — Jezus legt wel over zich zelf getuigenis af (v. 14), maar het is niet zijn doel, zich zelf te verheerlijken. Daarom moeten de Joden Hem niet van zelfverheffing beschuldigen. Wanneer Jezus zijn verheerlijking zocht, dan zou deze van geen betekenis zijn. De zorg daarvoor laat Hij aan zijn Vader over. Daarmee is echter volstrekt niet in strijd, dat Jezus zijn zending, zijn waardigheid en zijn rechten met kracht handhaaft. Hij spreekt hier van de verheerlijking, welke Hem in de toekomst zal te beurt vallen. Wat Hij derhalve van zich zelf gezegd heeft in v. 51, is geen ijdele verheffing, maar is volkomen in overeenstemming met den wil van den Vader, die door de verheerlijking van Jezus deze woorden zal bevestigen. Dit moesten de Joden toch inzien, daar zij den Vader, van wien Jezus spreekt, als hun God erkennen. — De lezing „onzen God” verdient de voorkeur boven „uw God”, welke door vele goede Grieksche handschriften en de Vulgaat gegeven wordt; „uw God”, als zijnde natuurlijker, draagt het karakter van een tekstverandering.

55. — In werkelijkheid kennen de Joden God niet (vgl. 5, 37; 7, 28; 8, 19); in deze teksten wordt tevens de reden aangegeven: Zij kennen God niet,

jubelde van vreugde, dat hij mijn dag zou zien; hij heeft hem gezien en zich verheugd. 57. De Joden zeiden dan tot Hem: Gij zijt nog geen vijftig jaar oud, en Gij hebt Abraham gezien? 58. Jezus sprak

omdat zij Jezus niet willen erkennen als zijn Zoon. Jezus echter kent Hem, en die kennis is juist het bewijs, dat Hij door God gezonden is. De Joden liegen, wanneer zij zeggen, dat zij God kennen; Jezus echter zou liegen (en dus aan hen gelijk zijn), wanneer Hij zeide, dat Hij God niet kende. De Zaligmaker wil zich zelf niet verheerlijken, maar Hij mag daarom de waarheid niet te kort doen. Daarom herhaalt Hij met nadruk: „Maar Ik ken Hem en onderhoud zijn woord.” Zooals de Joden Jezus' woord moeten onderhouden (v. 51), zoo moet Jezus zelve het woord van den Vader onderhouden; Hij geeft dus het voorbeeld.

56. — Twee vragen doen zich in de verklaring van dit vers voor: Wat beteekent „Jezus' dag”? en: Wanneer heeft Abraham dien dag gezien, tijdens zijn leven of ten tijde van den Zaligmaker? Waarschijnlijk moet men Jezus' dag in algemeenen zin nemen; het beteekent dan zijn optreden en prediking. Wij worden daarbij herinnerd aan Jezus' woord: „Vele profeten en rechtvaardigen wenschten te zien, wat gij ziet, en zij zagen het niet; te hooren, wat gij hoort, en zij hoorden het niet” (Mt. 13, 17). Abraham behoorde tot degenen, die de belofte Gods met vreugde begroetten van uit de verte (Hebr. 11, 13). Wanneer echter heeft Abraham dezen dag gezien en zich verheugd? De oude exegeten, vóór Maldonatus, meenden, dat ook dit nog tijdens zijn leven geschiedde. Abraham zou den dag van Jezus gezien hebben met de oogen van het geloof of door een bijzondere openbaring Gods. Zoo leerde ook een oude Joodsche traditie, dat God aan Abraham bij het sluiten van het verbond (Gen. 15, 9—17) de verre toekomst openbaarde (Strack-Billerbeck II, blz. 325 vlg.). Ook sommige moderne verklaarders meenen, dat Abraham tijdens zijn leven den dag van Jezus zag, maar zij denken daarbij aan de geboorte van Isaak, die voor Abraham zulk een onverhoopte vreugde was. Toen de aartsvader den zoon der belofte van God ontving, zag hij in hem als het ware den Messias; en de vreugde over de geboorte van Isaak werd voor hem de vreugde over de geboorte van den toekomstigen Messias. — Maldonatus echter en de latere katholieke exegeten zijn veelal van meening, dat Abraham den dag van Jezus zag, terwijl Deze in werkelijkheid optrad en predikte. In het voorgeborchte zou hij door een openbaring Gods als het ware de blijde getuige van den messiaanschen tijd geweest zijn. Deze laatste opinie lijkt het waarschijnlijkst. Dat het „zien” in metaphorschen zin moet genomen worden, is geen bezwaar. Ook wanneer men dit verklaart van een profetisch gezicht of van het aanschouwen van Isaak, kan men het niet in eigenlijken zin „een zien van Jezus' dag” noemen. — Hoe men echter ook dit vers uitlegt, de algemeene beteekenis is duidelijk. Abraham, de vader der Joden, zag jubelend den dag van Jezus tegemoet, en toen hij hem eindelijk aanschouwde, steeg zijn vreugde ten top. Hij is derhalve een beschamend voorbeeld voor zijn ontaarde zonen, die meer nog dan Abraham de getuigen zijn van den messiaanschen tijd en toch den Messias haten en Hem willen dooden.

57. — De Joden hebben Jezus hooren zeggen, dat Abraham zijn dag gezien heeft. Zij denken daarbij aan het sterfelijk leven van den aartsvader. Jezus

tot hen: Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Vóórdat Abraham werd, ben Ik. 59. Toen grepen zij steenen om ze op Hem te werpen; maar Jezus verborg zich en verliet den tempel.

beweert dus, dat Hij reeds leefde ten tijde van Abraham, vóór ongeveer 20 eeuwen! Zij meenen daarin een nieuw bewijs te vinden, dat Hij niet over zijn geestvermogens beschikt (vgl. v. 48). Hij is nog geen 50 jaar oud en zou Abraham gezien hebben, die vóór vele eeuwen leefde! Uit dezen tekst heeft Ireneüs afgeleid, dat Jezus toen meer dan 40 jaar oud was, maar hij houdt daarbij geen rekening met Lc. 3, 23, volgens welken tekst de Zaligmaker bij het begin van zijn openbaar optreden ongeveer 30 jaar was. Dat de Joden zich vergisten en Jezus' leeftijd naar zijn uiterlijk beoordeelden, is ook niet waarschijnlijk; want Hij zal niet ouder hebben uitgezien dan Hij in werkelijkheid was. De eenige verklaring is, dat zij zijn leeftijd heel ruim schatten op een halve eeuw. Wat beteekenden 50 jaren in vergelijking met de eeuwen, die Hem van Abraham scheidden? De opwerping der Joden zou beter op Jezus' woord van toepassing geweest zijn, wanneer zij gezegd hadden: En Abraham heeft U gezien! Maar zij denken terecht: Wanneer Abraham Jezus gezien heeft, dan moet het omgekeerde ook het geval zijn.

58. — Jezus had kunnen antwoorden, dat Abraham op dit oogenblik nog leefde en Hem vanuit het voorgeborchte „zag”, maar Hij wilde ingaan op de tegenwerping der Joden. Deze verschaftte Hem de gelegenheid om een gewichtige waarheid te leeren, namelijk zijn preëxistentie. De spottende uitroep der Joden bevatte een diepe waarheid. Ofschoon Hij nog geen 50 jaar was, bestond Hij reeds ten tijde van Abraham. Daar Jezus dit niet kon beweren van zijn menselijk bestaan, schreef Hij zich dus een ander bestaan toe, dat reeds vóór Abraham begonnen was. Bovendien moeten wij erop wijzen, dat Jezus niet zegt „was Ik”, maar „ben Ik”. Hij leert dus niet alleen, dat Hij bestond vóór zijn geboorte en dat Hij zelfs bestond vóór Abraham; maar dit bestaan is een eeuwig zijn, dat niet aan tijd gebonden is. Abraham werd, maar Jezus is niet geworden; Hij was in het begin bij God (1, 1). Zijn preëxistent leven staat los van de wisseling der historische gebeurtenissen en kent geen verleden of toekomst, maar enkel een eeuwig zijn. Dat Jezus zich daardoor een goddelijk zijn toeschreef, moeten ook de Joden begrepen hebben; want het idee, dat God „is”, kenden zij uit het O. T. (Ex. 3, 14; Ps. 89, 2).

59. — Dat zij het inderdaad begrepen, volgt uit hun gedrag. Zij wilden Jezus steenigen, omdat Hij volgens hun opvatting als godslasteraar den dood verdiende (vgl. Lev. 24, 16). De steenen, welke zij grepen, zullen wel bestemd geweest zijn voor den opbouw van den tempel (vgl. 2, 20). Uit een tekst van den Talmud blijkt, dat men nog omtrent het jaar 40 n. Chr. aan den tempel werkte (Strack-Billerbeck II, blz. 527); het geheele gebouwen-complex werd eerst voltooid in 63 n. Chr. De Joden werpen zich op als wrekers van Gods eer en willen Jezus zonder eenige rechtspraak dooden, zooals zij later met Stephanus zouden doen (Hand. 7, 58). — Jezus onttrok zich echter aan den moordaanslag, zooals Hij dat reeds meermalen deed (vgl. 7, 30. 44; 8, 20). Dat dit op wonderbare wijze geschiedde, volgt niet noodzakelijk uit den tekst.

9. 1. En in het voorbijgaan zag Hij een man, die van zijn geboorte

10. De blindgeborene. Jezus het licht der wereld, 9, 1—41.

De historische waarheid van dit verhaal wordt zeer sterk bestreden. Vooreerst wijst men erop, dat het is samengesteld volgens het schema van het wonder van Bethesda (5, 1—18). In beide gevallen is er sprake van een wonder op een Sabbat, van een vijver, een onderhoud met den genezene en een groote verontwaardiging der Joden. Wanneer wij echter de verhalen vergelijken, dan zien wij, dat de punten van overeenkomst slechts bijkomstig zijn. De verschillen zijn van veel ingrijpende aard. In het eerste geval is de genezene een lamme, heeft het twistgesprek plaats tusschen Jezus en de Joden en richt zich de verontwaardiging vooral tegen de schending van de Sabbatrust. In het tweede geval is het een blindgeborene, die genezen wordt, wordt het twistgesprek gevoerd tusschen den genezene en de Joden en richten zich de aanvallen van deze laatsten tegen de echtheid van het wonder. Vooral dit derde verschilpunt is van gewicht. De Joden hebben na het wonder van Bethesda ingezien, dat hun beschuldiging van Sabbatschending belachelijk klinkt tegenover Jezus' wonderen; daarom trachten zij de waarachtigheid van het wonder zelf aan te tasten. — De tweede moeilijkheid ontleent men aan het symbolisch karakter van de genezing. Jezus, die den blindgeborene het licht der oogen teruggeeft, wordt voorgesteld als het licht der wereld. De blindgeborene zelf is het type van degenen, die het licht van het geloof ontvangen en door het doopwater gereinigd worden van hun zonden, terwijl de Joden de ongeloovigen voorstellen. Wij moeten toegeven, dat het verhaal inderdaad een symbolische beteekenis heeft. Dit volgt uit de woorden van Jezus in v. 4. 5. 39—41 en uit de verklaring, welke Joa. geeft van den naam Siloam in v. 7. Daaruit kunnen wij echter niet besluiten, dat het verhaal met dit doel door den evangelist werd samengesteld. Waarom kon Jezus niet een wonder doen om een diepere waarheid te verzinnebeelden, namelijk dat Hij het licht der wereld is en dat Hij het licht van het geloof mededeelt aan menschen van goeden wil? Waarom kon Hij de genezing niet verbinden met een feit, dat het christelijk doopsel voorstelt? Daar deze mogelijkheid niet kan betwijfeld worden, hangt de geloofwaardigheid geheel af van het gezag van den evangelist en van zijn bedoeling. De evangelist nu is de apostel Joa., aan wiens gezag men niet twijfelen kan. Dat hij de bedoeling heeft een historisch feit te verhalen, volgt uit den geheelen toon van het verhaal. Het verzet der Joden tegen de waarachtigheid van het wonder, waaraan een groote beteekenis wordt toegekend, zou niet den minsten zin hebben, wanneer het wonder niet werkelijk gebeurd was.

a. De genezing, 9, 1—12.

Het logisch verband met het voorafgaande is duidelijk. Jezus heeft zeer strenge woorden gesproken tegen de Joden en hen kinderen genoemd van den duivel, die een leugenaar en moordenaar is. Het verhaal van den blindgeborene moet nu aantoonen, dat deze strengheid niet overdreven is en dat de Joden hopeloos verstokt en verblind zijn. Zij sluiten de oogen voor de meest evidente feiten en willen het verblindende licht, dat van den Logos uitstraalt, niet zien.

1. — De woorden „in het voorbijgaan” schijnen aan te duiden,

af blind was. 2. Zijn leerlingen vroegen Hem: Rabbi, wie heeft gezondigd, hij of zijn ouders, dat hij blind geboren werd? 3. Jezus

dat het nu beginnende verhaal met het voorafgaande ook chronologisch verbonden is. Men zou zeggen, dat Jezus, na den moordaanslag ontweken te hebben, den tempel verlaat en bij den uitgang den blindgeborene geneest. Dit is inderdaad mogelijk, want het is volstrekt niet zeker, dat de Joden Jezus tot buiten den tempel achtervolgd hebben. Integendeel, 8, 59 schijnt juist aan te duiden, dat de Zaligmaker het verloop der feiten beheerschte en heel rustig den tempel verliet. Wil men echter een zeker tijdsverloop aannemen, dan bestaat daartegen geen bezwaar vanwege den tekst; zulke schijnbaar chronologische verbindingen vinden wij immers ook bij de synoptici. — De blinde, die volgens v. 8 een bedelaar was, zat bij den ingang van den tempel, waar vele van zulke ongelukkigen een vaste standplaats hadden (vgl. Hand. 3, 2. 10). Joa. zegt ons nu reeds, dat de man blind was vanaf zijn geboorte, wat den ernst van zijn kwaal en dus ook de grootte van het wonder in het licht stelt. Augustinus gaat echter te ver in zijn symbolische verklaring, wanneer hij daarin een beeld van de erfzonde ziet. — De synoptici verhalen vijf blindengenezingen (Mt. 9, 27—31; 12, 22; 20, 29—34; 21, 14; Mc. 8, 22—26), maar zij spreken niet van een blindgeborene.

2. — Plotseling treden nu weer de leerlingen op, die sinds 6, 67—71 niet meer vermeld werden. Wij vernemen hier, dat ook zij met Jezus naar het Loofhuttenfeest gekomen waren. Men leidt daaruit af, dat het vierde evangelie geen rekening houdt met de werkelijkheid en de leerlingen alleen laat optreden, wanneer zij voor de ontwikkeling van het verhaal noodig zijn. Wij stellen daartegenover, dat de leerlingen in het vierde evangelie optreden, wanneer zij inderdaad een rol spelen. In den tempel bleven zij op den achtergrond, omdat zij zich bij de twistgesprekken volstrekt niet op hun gemak voelden. Nu zij echter weer alleen zijn met den Zaligmaker, vinden zij hun spraak terug. — Zij weten, dat de bedelaar blind is vanaf zijn geboorte; bij een hunner bezoeken aan den tempel zullen zij dat wel van den man zelf of van de omstanders gehoord hebben. Zijn ongelukkig lot doet de vraag bij hen opkomen: Waar aan heeft hij dat verdiend? Dat het een straf voor een of andere zonde is, staat voor hen vast; want de Joden hielden elk fysiek lijden voor een straf. Deze opvatting, welke in het boek Job door de drie vrienden verdedigd wordt, bestond ook ten tijde van Christus (Strack-Billerbeck II, blz. 193—197). Jezus had tegen dit starre vergeldingsidee geprotesteerd naar aanleiding van de vermoorde Gahleërs en de verongelukten van Siloë (Lc. 13, 1—5), maar dat het lijden een straf kan zijn, had Hij aangenomen bij de genezing van den lamme (Joa. 5, 14). Er doen zich nu volgens de leerlingen twee mogelijkheden voor: De blindgeborene wordt gestraft om persoonlijke zonden of om de zonden zijner ouders. Dat zij deze tweede veronderstelling maken, ligt voor de hand. Zij weten immers uit het O. T., dat God de zonden der ouders straft tot in het vierde geslacht (Ex. 20, 5; 34, 7; Num. 14, 18; Deut. 5, 9). Het beginsel van de persoonlijke verantwoordelijkheid, dat men vooral bij Ezechiël (bijv. hfdst. 18) vindt, had de oude opvatting niet kunnen verdringen. De eerste veronderstelling, dat de man namelijk om een persoonlijke zonde gestraft wordt, klinkt daarentegen vreemd, omdat hij blind was vanaf

antwoordde: Noch hij noch zijn ouders hebben gezondigd; maar de werken Gods moeten in hem geopenbaard worden. 4. Wij moeten de werken doen van Hem, die Mij gezonden heeft, zoolang het dag is; de nacht komt, waarin niemand werken kan. 5. Zoolang Ik in de wereld ben, ben Ik het licht der wereld. 6. Na deze woorden

zijn geboorte. Zouden zij denken aan de preëxistentie der zielen, welke door de Essenen werd aangenomen, of aan het Rabbijsche idee van de booze neiging, welke reeds in den moederschoot den mensch beheerscht, of aan de mogelijkheid, dat de mensch in den moederschoot zondigen kan (vgl. Strack-Billerbeck II, blz. 527—529)? Al deze beschouwingen lijken onwaarschijnlijk bij menschen uit het gewone volk, zooals de leerlingen zijn. Zij willen Jezus enkel hun moeilijkheid voorleggen. Men ziet bij de verklaring van hun vraag juist het beslissende over het hoofd. Wanneer de man niet vanaf zijn geboorte blind was, dan zouden zij de vraag niet stellen; dan zouden zij zijn blindheid toeschrijven aan persoonlijke zonden. Nu echter is het geval voor hen onoplosbaar. Hun gedachtengang is deze: Deze man kan niet gestraft zijn om persoonlijke zonden, omdat hij van zijn geboorte af blind was. Dat hij gestraft wordt om de zonden der ouders, lijkt in tegenspraak met Gods rechtvaardigheid. En toch moet de blindheid een straf zijn. Jezus moet hun deze moeilijkheid oplossen.

3. — Jezus antwoordt, dat beide veronderstellingen niet juist zijn: De blindheid is niet een straf voor de persoonlijke zonden van den ongelukkige en ook niet voor die van zijn ouders. De leerlingen kunnen daaruit afleiden, dat zij heelemaal niet het karakter van een straf draagt; want de erfzonde blijft blijkbaar buiten beschouwing. Ofschoon Jezus de moeilijkheid der leerlingen niet rechtstreeks beantwoordt, geeft Hij toch een oplossing. Zij moeten niet denken, dat het fysieke lijden zoo iets verschrikkelijks is; het kan zelfs voor den mensch een zegen zijn. Zoo zal de blindheid voor dezen man een aanleiding worden om in Jezus te gelooven. God heeft zijn ongelukkig levenslot in zijn eeuwige plannen opgenomen. Wat hun zoo ontzettend en onbegrijpelijk voorkomt, zal door Gods wijsheid tot een openbaring worden van de werken, welke God door Jezus verricht. Doordat Jezus aan dezen blinde het gezichtsvermogen en bovendien het licht van het geloof schenkt, zullen zij in Hem het licht der wereld erkennen. Zoo weet God het fysieke kwaad dienstbaar te maken aan zijn heilsplan.

4. — Sommige teksten (ook de Vulgaat) lezen: „Ik moet de werken doen” enz.; blijkbaar hebben de afschrijvers het begin van het vers in overeenstemming willen brengen met het volgende „die Mij gezonden heeft”. Dit is echter volstrekt niet noodig, want Jezus verklaart zijn leerlingen tot deelgenooten aan het werk, dat Hij in opdracht van den Vader te doen heeft. Hij en zijn leerlingen moeten de werken Gods verrichten, zoolang het dag is, d.w.z. zoolang zij leven. Eens komt de nacht, d.w.z. de dood, en dan houdt alle werken op. Jezus houdt hier rekening met de Palestijnsche toestanden. Wanneer het donker werd, werd alle arbeid gestaakt; maar de ijverige arbeider werkte daarom ook, totdat het invallen der duisternis hem dwong op te houden.

5. — Jezus geeft te verstaan, dat ook zijn levensdag eens zal eindigen. Maar zoolang deze duurt, is Hij het licht der wereld. Daardoor wordt

spuwde Hij op den grond, maakte slijk met het speeksel, streek hem het slijk op de oogen 7. en zeide tot hem: Ga en wasch u in den vijver Siloam — dat beteekent: Gezondene —. Hij ging heen, waschte

aangegeven, welk werk Hij op dit oogenblik in opdracht van den Vader zal doen; het zal zijn een werk van verlichting. Tegenover den ongelukkige, die geheel zijn leven in het duister heeft rondgetast, staat Degene, die tot taak heeft gedurende geheel zijn aardisch leven het licht der wereld te zijn en dus aan de wereld het licht te schenken. Dit licht zal de duisternis verdrijven, waarin de blinde leeft; d.w.z. Jezus zal hem ziende maken. Maar het werk der verlichting omvat meer. Het licht der wereld zal zijn stralen ook werpen in de ziel van den genezene, zoodat hij Jezus niet alleen zal zien met zijn lichamelijke oogen, maar ook met de oogen des geloofs. Zoo wordt de blinde tot een symbool van den natuurlijken mensch, die het licht van het geloof ontvangt en daardoor de zaligheid verwerft. De genezing van den blinde wordt dus niet alleen na afloop symbolisch verklaard (vgl. v. 39—41), maar Jezus heeft ze reeds tevoren als symbool bedoeld en voltrokken.

6. — De wonderen, welke Joa. tot nu toe verhaalde, geschieden op een woord of bevel (2, 7 vlg.; 4, 50; 5, 8; 6, 10 vlg.). Wanneer Jezus nu allerlei handelingen verricht, dan begrijpt de lezer, dat Hij daarbij een bedoeling moet hebben. Heeft Jezus het speeksel gebruikt als middel ter genezing (vgl. Mc. 7, 33; 8, 23)? Het is waar, dat het speeksel volgens Joodsche opvatting een genezende kracht had (Strack-Billerbeck II, blz. 15—17); maar wat Jezus hier aanwendt, is slijk. Het speeksel wordt blijkbaar alleen gebruikt, omdat er geen water is. Maar ook het slijk kan niet beschouwd worden als voorstellende een middel ter genezing; deze wordt immers bewerkt door de afwassing, waarbij het slijk verwijderd wordt. De bestrijking met slijk heeft blijkbaar een tegenovergestelde bedoeling, namelijk de blindheid nog duidelijker te maken. Zelfs iemand, die zien kan, zou met slijk op zijn oogen een blinde zijn. Men heeft daarin een diepere waarheid gezocht. Het feit, dat de blinde met zijn geopende oogen althans den schijn had van te zien en zelfs van dezen schijn afstand moest doen, zou deze beteekenis hebben: De natuurlijke mensch moet alle schijn-kennis opgeven, wanneer hij het ware licht des geloofs wil ontvangen. Dit lijkt echter ver gezocht. Waarschijnlijk had Jezus' handeling geen ander doel, dan den goeden wil van den blinde op de proef te stellen. Wanneer hij na die handeling, welke zijn blindheid zoo mogelijk nog verergerde, aan Jezus' bevel gehoorzaamde, dan was hij waardig om het licht der oogen en zelfs dat des geloofs te ontvangen.

7. — De naam Siloam is in het Hebreeuwsch Siloah en duidde oorspronkelijk het kanaal aan, dat het water van de bron Sitti Miriam naar den vijver leidt. Daaruit moet men ook den naam verklaren. Siloah is het participium activum van een werkwoord, dat „zenden” beteekent, wat wij hier zouden kunnen weergeven met „waterleiding” (emissio aquae). Joa. vat Siloah echter op als een participium passivum en vertaalt het door: Gezondene. Zoo wordt de vijver tot een symbool van Jezus, die door den Vader gezonden is. Dat Jezus de Gezondene bij uitstek is, is een gedachte, welke vooral in het Joa.-evangelie ontelbare malen voorkomt. Alwie het licht des geloofs wil ontvangen, moet tot Jezus komen. Maar is het niet

zich en kwam ziende terug. 8. Zijn buren nu en de menschen, die hem vroeger dikwijls zagen — want hij was een bedelaar —, zeiden: Is dat niet de man, die zat te bedelen? 9. Sommigen zeiden: Hij is het. Anderen: Neen, maar hij lijkt op hem. Zelf zeide hij: Ik ben het. 10. Men zeide dan tot hem: Hoe zijn dan uw oogen geopend geworden? 11. Hij antwoordde: De man, die Jezus heet, maakte slijk, bestreek daarmee mijn oogen en zeide tot mij: Ga naar den vijver Siloam en wasch u. Ik ging dus, waschte mij en kon zien. 12. Men zeide hem: Waar is Hij? Hij zeide: Dat weet ik niet.

vreemd, dat Jezus, die in levenden lijve voor den blinde staat, hem wegzendt naar een vijver, die slechts een symbolische voorstelling van denzelfden Jezus is? Blijkbaar heeft Joa. bij zijn symbolische verklaring gedacht aan het doopsel; Jezus immers bewerkt de genezing door het water van den vijver. Bovendien worden wij weer herinnerd aan de ceremonie van het water-scheppen, dat bij het Loofhuttenfeest plaats had. — De blinde gehoorzaamde aanstonds en zeer stipt, wat wordt aangeduid door de korte bemerking: Hij ging heen en waschte zich; maar even prompt was de genezing: Hij kwam ziende terug.

8—10. — De indrukken, welke het wonder op buren en bekenden maakt (v. 8—12), worden door Joa. weergegeven om het ongeloof der Farizeëen in een schriller licht te plaatsen. Zelfs degenen, die eerst het wonder niet wilden gelooven, moeten zich door de klaarblijkelijkheid van de feiten gewonnen geven. Deze menschen zijn niet lichtgeloovig, maar zij zijn onbevooroordeeld en gewillig in tegenstelling met de Farizeëen; daarom erkennen zij na een grondig onderzoek de waarheid van het wonder. — Er worden twee groepen van menschen genoemd: de buren van den blinde, en degenen, die hem dikwijls zagen, wanneer hij zat te bedelen. Het spreekt vanzelf, dat beide groepen hem zeer goed kenden. Daar het gelaat van den man eenigszins veranderd was en zij niet dadelijk aan een genezing konden gelooven, wilden sommigen zijn identiteit met den blinden bedelaar bestrijden. Toen echter de genezene bevestigde, dat hij het inderdaad was, gaven allen zich gewonnen en vroegen enkel met zeer verklaarbare nieuwsgierigheid, hoe hij ziende was geworden.

11. — De genezene geeft een trouw, maar tamelijk nuchter relaas van het gebeurde. Vooral het slot „ik ging heen, waschte mij en zag” doet het voorkomen, alsof het de eenvoudigste zaak ter wereld was. De uitdrukking „de man, die Jezus genoemd wordt” klinkt zelfs koud. Hij denkt er ook nog niet aan om Jezus te zoeken en Hem te danken. Blijkbaar is hij nog geheel onder den indruk en heeft hij nog geen tijd gehad om na te denken. Eerst wanneer de Farizeëen de waarheid van zijn genezing betwijfelen, begint hij langzamerhand te beseffen, wat er gebeurd is. De noodzakelijkheid om zijn weldoener te verdedigen en de redenen, welke hij daartoe moet aanhalen, overtuigen hem meer en meer van Jezus' macht en waardigheid, zoodat hij bij zijn ontmoeting met den Zaligmaker geheel voorbereid is om te gelooven.

12. — Zooals blijkt uit het voorafgaande vers, kent iedereen in Jerusalem „den man, die Jezus genoemd wordt”. Waarschijnlijk weet ook iedereen, dat Hij zich den Messias noemt en dat de volksleiders Hem niet willen erkennen.

13. Toen bracht men hem, die vroeger blind was geweest, naar de Farizeën. 14. Nu was het juist Sabbat op den dag, dat Jezus het slijk had gemaakt en hem de oogen had geopend. 15. Opnieuw dus ondervroegen hem ook de Farizeën, hoe hij het gezicht had gekregen. Hij zeide tot hen: Slijk deed Hij mij op de oogen; ik waschte mij en ik zie. 16. Sommigen dan van de Farizeën zeiden: Die man komt niet van God, want Hij houdt den Sabbat niet. Maar anderen zeiden: Hoe kan een zondig mensch zulke teekenen doen? En er ontstond

Dit wonder wekt nog grootere belangstelling voor zijn persoon, zoodat de omstanders willen weten, waar Hij is. Maar de genezene, blijkbaar een man van weinig woorden, antwoordt kortaf: „Dat weet ik niet.”

b. Het onderzoek der Farizeën, 9, 13—34.

13. — Dat het de bureu en bekenden (v. 8) waren, die den genezene naar de Farizeën brachten, is volstrekt niet zeker; ook niet, dat dit op den dag der genezing gebeurde. Het is zelfs veel waarschijnlijker, dat er eenige tijd verliep. Toen het nieuws van het wonder zich verspreidde, achtten sommigen het van zulke een beteekenis, vooral in verband met Jezus' messiaansche aanspraken, dat zij het ter kennis van de godsdienstige leiders meenden te moeten brengen.

14. — Uit dit vers zou men kunnen afleiden, dat degenen, die den man tot de Farizeën brachten, ten opzichte van Jezus vijandig gestemd waren en Hem van overtreding der Sabbatrust wilden aanklagen. Maar dan moest het met „want” beginnen. De bemerking, dat het dien dag Sabbat was, dient niet ter verklaring van het voorafgaande, maar van het volgende. De lezer zou het gesprek tusschen den genezene en de Farizeën niet begrijpen, wanneer hij dit niet wist. De menschen, die den genezene begeleidden, wilden alleen weten, wat zij van het wonder te denken hadden en welke gevolgtrekkingen zij daaruit moesten maken.

15. — Zooals de bureu en bekenden (v. 10), ondervragen hem ook de Farizeën over de wijze, waarop hij het gezicht heeft gekregen. De man antwoordt nog korter dan in v. 11; blijkbaar begint het herhalen van hetzelfde verhaal hem te vervelen.

16. — Voorloopig schenen de Farizeën de waarheid van het wonder aan te nemen en zich enkel bezig te houden met het feit der Sabbat-overtreding. Sommigen besloten daaruit, dat Jezus niet door God gezonden kon zijn; anderen echter hadden zooveel gezond verstand, dat zij tegen deze gevolgtrekking een schuchtere bedenking inbrachten: Zou God wel zijn wondermacht ter beschikking stellen van een overtreder van den Sabbat? — Door welke handelingen had Jezus volgens de opvattingen der Farizeën den Sabbat overtreden? Het vermengen van speeksel met aarde en het maken van slijk viel blijkbaar onder een van de 39 voornaamste werken, welke op Sabbat verboden waren: namelijk het kneden (van deeg). Zoo werd uitdrukkelijk gezegd: „Men mag water op zemelmeel gieten, maar niet roeren.” Het bestrijken van de oogen met slijk beschouwden zij misschien als een ongeoorloofde uitoefening van de geneeskunde; zij mochten op den Sabbat het lichaam alleen bestrijken met zalf, welke zij ook op andere dagen

verdeeldheid onder hen. 17. Men zeide dan weer tot den blinde: Wat zegt gij zelf van Hem, nu Hij u de oogen geopend heeft? Hij sprak: Hij is een profeet. 18. Maar nu geloofden de Joden niet van hem, dat hij blind was geweest en ziende was geworden, totdat zij de ouders van den genezen blinde hadden ontboden. 19. Zij ondervroegen hen: Is dit uw zoon, die naar uw zeggen blind geboren is? Hoe kan hij dan nu zien? 20. Zijn ouders antwoordden: Wij weten, dat dit onze zoon is en dat hij blind geboren werd. 21. Maar hoe hij nu zien kan, weten wij niet; en wie hem de oogen heeft geopend, we-

gebruikten. Bovendien was de geneeskundige behandeling der oogen op den Sabbat alleen geoorloofd, wanneer uitstel gevaarlijk was (vgl. Strack-Billerbeck II, blz. 530. 533 vlg.).

17. — De verdeeldheid (volgens het Grieksch: het „schisma”, de splitting), welke er onder hen ontstond, begon pijnlijk te worden, vooral omdat er menschen uit het volk aanwezig waren. Daarom wendden zij zich opnieuw tot den genezene en vroegen, wat hij van Jezus dacht; daar hij door Hem genezen was, moest hij zich toch een oordeel over Hem gevormd hebben. Het was echter volstrekt niet de bedoeling der Farizeën, zich bij dit oordeel neer te leggen, zooals uit het vervolg blijkt. Zij rekenden op een ongunstig antwoord. De man bekende echter met zijn gewone beknoptheid: „Hij is een profeet.” Door rustig nadenken was hij blijkbaar tot deze overtuiging gekomen. Zooals de Samaritaansche vrouw uit Jezus’ alwetendheid (4, 19), zoo leidde hij uit Jezus’ macht af, dat Hij een door God gezonden profeet moest zijn. Dit klonk reeds geheel anders dan zijn uitdrukking in v. 11 „de man, die Jezus heet”. De genezene maakt den indruk van een eerlijk man uit het volk, die volstrekt niet lichtgeloovig en geestdriftig is en slechts langzaam tot een vaststaande overtuiging komt, maar deze dan ook hardnekkig verdedigt. Daar hij weet, hoe de Farizeën gestemd zijn, verraadt zijn gedrag onafhankelijkheidszin en moed.

18. — Het antwoord van den genezene maakte het voor de Farizeën duidelijk, dat zij een anderen weg moesten inslaan. Wanneer Jezus werkelijk het wonder gedaan had, dan zouden zij de conclusie, welke sommigen hunner bedektelijk aanduiden (v. 16) en welke door den genezene onomwonden getrokken werd (v. 17), niet kunnen ontkennen. Dan moest Jezus door God gezonden zijn. Daar zij deze conclusie in geen geval wilden aanvaarden, waren allen het nu weer eens: Het feit zelve kon niet gebeurd zijn. Zij gaven daarom voor, hun oordeel op te schorten, totdat zij de ouders van den man in verhoor hadden genomen.

19. — Dat de man op het oogenblik het gebruik van zijn oogen had, konden de Joden niet ontkennen. Daarom trachtten zij zijn ouders tot de bekentenis te brengen, dat zijn blindheid slechts voorgewend was, bijv. om het medelijden op te wekken. De tweede vraag was er heelemaal op gericht om de eenvoudige menschen in verwarring te brengen. Wanneer zij hun bewering volhielden, dan moesten zij verklaren, waarom hij nu zien kon. Er klonk reeds een bedekte bedreiging in deze vragen.

20—21. — De ouders beantwoordden de eerste vraag bevestigend: Hij is onze zoon en hij is blind geboren. Maar op de tweede vraag weigerden zij

ten wij evenmin. Vraagt het hem zelf, hij is oud genoeg, hij kan voor zich zelf spreken. 22. Zijn ouders zeiden dit, omdat zij bang waren voor de Joden; want reeds waren de Joden overeengekomen, om iedereen, die Hem als den Messias erkende, uit de synagoge te bannen. 23. Daarom zeiden zijn ouders: Hij is oud genoeg, ondervraagt hem zelf. 24. Voor de tweede maal riepen zij nu den man, die blind geweest was, en zeiden tot hem: Geef eer aan God! Wij weten, dat

te antwoorden. Zij wisten natuurlijk zeer goed, hoe hun zoon genezen was en wie het gedaan had, maar zij wisten ook, welke bedoeling de Farizeëen met hun vraag hadden. Bekenden zij het door Jezus verrichte wonder, dan haalden zij zich hun vijandschap op den hals. In het volgende vers wordt gezegd, waarvoor zij meer bepaald beducht waren; zij vreesden namelijk uit de synagoge te worden gebannen. Daarom lieten zij de geheele verantwoordelijkheid aan hun zoon over; deze was oud genoeg om voor zich zelve te spreken. — Zooals blijkt uit sommige papyrus-teksten, kan de Grieksche uitdrukking „hij heeft den ouderdom” de meerderjarigheid aanduiden; de jongens waren volgens de Joodsche wetten meerderjarig, wanneer zij 13 jaar en 1 dag oud waren (Strack-Billerbeck II., blz. 534 vlg.). Het is echter niet waarschijnlijk, dat de ouders hier den wettelijken term gebruiken; zij willen enkel zeggen, dat hun zoon oud genoeg is om op eigen beenen te staan.

22—23. — Waarschijnlijk wordt hier de kleine ban bedoeld (niddoej), die 30 dagen duurde en soms tot 60 dagen verlengd werd; wanneer de getroffen zich niet bekeerde, werd de groote ban (cherem) over hem uitgesproken. De „synagoge” duidt dus hier niet het gebouw aan, maar de Joodsche gemeente. Deze maatregel wordt reeds vermeld in Esdr. 10, 8. Jezus voor-spelde, dat de Joden na zijn dood den ban zouden uitspreken over de leerlingen (Lc. 6, 22; Joa. 16, 2). Hier en in 12, 42 verzekert Joa. ons, dat men deze straf reeds toepaste vóór Jezus' dood, en wel op al degenen, die Hem als den Messias erkenden. Door velen wordt de historische waarheid daarvan betwijfeld. Wij weten echter, dat de Joden den ban als strafmaatregel kenden; waarom zouden zij dezen dan niet hebben gebruikt om de uitbreiding van Jezus' aanhang tegen te gaan? Later spraken de Joden den algemeenen ban uit over alle Christenen en in 80 n. Chr. voegden zij aan het gebed Schmone-esrê, dat zij driemaal per dag moesten bidden, een vervloeking van de Christenen toe: „Mogen de afvalligen geen hoop hebben en moge het rijk van den hoogmoed spoedig uitgeroeid worden in onze dagen; mogen de Nazareërs en de Minim (de Christenen) in één oogenblik omkomen; mogen zij uitgewischt worden uit het boek des levens en niet gerekend worden onder de rechtvaardigen! Gezegend zijt Gij, Jahwe, die de hoogmoedigen vernedert!” (Lagrange, *Le Messianisme chez les Juifs*, blz. 294).

24. — De genezene was blijkbaar niet aanwezig geweest bij het verhoor der ouders; misschien hadden de Joden op een tegenspraak in hun getuigenissen gehoopt. Nu werd hij weer geroepen. De Farizeëen trachtten hem te beïnvloeden door het overwicht van hun stand en geleerdheid: „Wij weten, dat deze man een zondaar is.” Wij, Farizeëen, hebben onze meening gevormd; hoe zoudt gij, man uit het volk, iets anders durven beweren? Zij gingen zelfs zóó ver, dat zij hem door een beroep op God tot

deze man een zondaar is. 25. Hij antwoordde: Of Hij een zondaar is, weet ik niet. Eén ding weet ik: dat ik blind was en nu zie. 26. Zij zeiden hem daarop: Wat heeft Hij met u gedaan? Hoe heeft Hij u de oogen geopend? 27. Hij antwoordde hun: Ik heb het u reeds gezegd, maar gij hebt niet geluisterd. Waarom wilt gij het nog eens hooren? Wilt ook gij misschien zijn leerlingen worden? 28. Toen beschimpten zij hem en zeiden: Gij zelf zijt een leerling van Hem; wij zijn leerlingen van Moses. 29. Wij weten, dat God tot Moses gesproken heeft; maar waar Deze vandaan is, dat weten wij niet. 30. De man antwoordde hun: Dat is toch wel verwonderlijk, dat gij niet weet, waar Hij vandaan is; want Hij heeft mij de oogen geopend. 31. Wij weten toch, dat God zondaars niet verhoort; maar wanneer iemand

het zeggen van een leugen wilden verplichten. De uitdrukking „geef eer aan God” is een bezwering, waardoor men den toegesprokene verplicht zóó te spreken of te handelen, dat hij den naam God niet onteert, maar integendeel verheerlijkt (Strack-Billerbeck II, blz. 535).

25. — Zonder twijfel wilde de genezene zijn geleerde ondervragers niet openlijk tegenspreken. Daarom verklaarde hij zeer voorzichtig, niet te weten, of Jezus een zondaar was. Maar alleen het feit, dat hij hun met zooveel zekerheid uitgesproken meening niet uitdrukkelijk bevestigde, was al voor den bedelaar een bewijs van moed. Het tweede deel van zijn antwoord was zelfs eenigszins uitdagend. De geleerde kwesties over de Sabbatschending en over den Messias liet hij aan de Farizeën over; maar het feit, dat hij vroeger blind was geweest en nu zag, was zóó zeker, dat geen Farizeër ter wereld er iets aan veranderen kon. Dat hij bedektelijk de partij van Jezus koos, was ook voor zijn ondervragers duidelijk.

26. — De verlegenheid der Farizeën werd hoe langer hoe grooter. Zij kwamen weer terug op de vraag van v. 15 en 19, blijkbaar met de stille hoop, dat zij een twijfel of een tegenspraak in zijn verhaal zouden ontdekken.

27. — Nu raakte het geduld van den genezene uitgeput. Hij had hun het feit reeds verteld en zij hadden hem geen geloof geschonken. Waarom zou hij het nog eens doen? Zijn vraag, of zij ook Jezus' leerlingen wilden worden, was zelfs een openlijke bespotting. Door het woordje „ook” herinnerde hij de Farizeën aan het hun zeer onaangename feit, dat Jezus leerlingen had; hij scheen tevens aan te duiden, dat hij zelf ook reeds min of meer zijn aanhanger was.

28—29. — De vasthoudendheid van den man, die zich door hen niet liet imponeeren, maakte de Farizeën woedend; zij vergaten hun waardigheid en begonnen zelfs te schimpen. Zij hielden zich aan Moses en lieten het aan den genezene over, leerling van Jezus te worden. Daardoor gaven zij duidelijk te verstaan, dat een leerling van Jezus geen leerling van Moses kon zijn, omdat Jezus de wet van Moses volgens hun opvatting overtrad. Het gezag van Moses, dat sinds eeuwen lang in Israël gold, was toch grooter dan dat van dezen nieuwen leeraar met zijn nieuwe wijsheid. Vanwaar had Hij zijn zending?

30—31. — De man, die anders zoo karig was met zijn woorden, wordt nu welsprekend. Wanneer de Farizeën zich beperkt hadden tot het hooghouden

godvreezend is en zijn wil volbrengt, dien verhoort Hij. 32. Nooit in der eeuwigheid is het gehoord, dat iemand de oogen van een blindgeborene heeft geopend. 33. Als Hij niet van God kwam, zou Hij niets kunnen doen. 34. Zij antwoordden hem: In zonden zijt gij geboren geheel en al; en gij leest ons de les? En zij wierpen hem buiten.

van Moses' gezag, zou hij misschien niet hebben kunnen antwoorden. Maar nu zij Jezus' gezag aantasten, heeft hij aanstonds de zwakke zijde van hun redeneering begrepen. Hij stelt zijn gezond menschenverstand tegenover de bockenwijsheid der Farizeën. Zijn moed is in den loop van het gesprek sterk toegenomen, omdat hij voelt, dat de verdediging der goede zaak hem een overwicht geeft. Hij begint met de ironische opmerking, dat hij verbaasd staat over hun onwetendheid. Hoe is het mogelijk, dat zulke geleerde menschen uit zijn wonderbare genezing niet de voor-de-hand-liggende conclusie weten te trekken. Tegenover het „wij weten”, dat de Farizeën tweemaal (v. 24 en 29) met zooveel zelfbewustzijn hebben uitgesproken, stelt de genezene met niet minder zekerheid zijn „wij weten”. Het is een beginsel van het gezond verstand en een in de H. Schrift herhaaldelijk voorkomende waarheid, dat God de zondaars niet verhoort, maar wel de godvreezenden, die zijn wil volbrengen.

32. — Na de algemeene waarheid van v. 31, welke als het ware de „major” van zijn redeneering vormt, laat hij nu met niet minder overtuiging de „minor” volgen. Jezus heeft een wonder gedaan, dat nog nooit in Israël gehoord is: Hij heeft een blindgeborene de oogen geopend.

33. — Nu volgt de conclusie: Wanneer die man niet van God was, zou hij niets kunnen doen. Daar Hij echter een daad stelde, waartoe alleen God in staat is, moet God wel met Hem zijn. Wat Jezus dus omtrent zijn zending zegt, moet waar zijn. Daardoor heeft de genezene niet alleen de these der Farizeën, dat Jezus een zondaar is (v. 24), weerlegd, maar ook zijn eigen meening, dat Jezus een profeet is (v. 17), overtuigend bewezen.

34. — Dit doet de maat overloopen. Vooral dat zij geen redelijk antwoord weten te geven, maakt de Farizeën razend van woede. Hun blind fanatisme wil de waarheid niet zien en breekt daarom los in ruwe en dwaze schimptaal. De H. Schrift leerde, dat elke mensch in zonden geboren werd (Ps. 50, 7; 57, 4), maar de blindgeborene was volgens de Farizeën geheel en al in zonden geboren. Zijn blindheid bewees, dat hij, als het ware met Gods vloek beladen, ter wereld was gekomen. En zulk een mensch wilde aan de reine, rechtvaardige Farizeën de les lezen! — Waarschijnlijk beteekent het „buiten werpen” enkel, dat zij hem uit hun midden verdreven. Anderen echter zien daarin een formeele uitspraak van den ban (vgl. v. 22).

c. Geloof en ongeloof, 9, 35—41.

Er bestaat in deze pericope een scherpe tegenstelling tusschen den blinden en onwetenden bedelaar en de scherpzinnige en geleerde Farizeën. De blinde werd niet alleen van zijn lichamelijke blindheid genezen, maar hij ontving ook het licht des geloofs, terwijl de Farizeën, die wegens hun grootere kennis eerder tot het inzicht der waarheid konden komen, in hun geestelijke blindheid volhardden.

35. Jezus vernam, dat zij hem hadden buiten geworpen; en toen Hij hem aantrof, zeide Hij: Gij, gelooft gij in den Menschenzoon?
 36. Hij antwoordde: Wie is het, Heer, opdat ik in Hem geloove?
 37. Jezus zeide hem: Gij ziet Hem; die met u spreekt, Hij is het!

35. — De genezene had zich door zijn gedrag de genade van het geloof waardig gemaakt. Wij hebben gezien, hoe hij door zijn oprechten eenvoud altijd dicht bij de waarheid kwam. Eerst toont hij zijn vertrouwen in Jezus door Diens bevel stipt op te volgen (v. 7), maar bekomert zich verder niet om Hem. Door de Farizeën gedwongen, neemt hij vervolgens de verdediging van Jezus op zich en bekent, dat Hij een profeet is (v. 17). Daar hij door zijn tegenstanders niet met rust gelaten wordt, laat hij zich door zijn eigen redeneering meesleepen en komt tot het inzicht, dat Jezus een godvreezend en rechtvaardig mensch is, die door zijn ontzagwekkend wonder bewezen heeft, door God gezonden te zijn (v. 30—33). — Dat Jezus hem aantrof, was zeker niet het gevolg van hetgeen wij toeval plegen te noemen. Jezus wilde dezen man, die Hem verdedigd had en om Hem onrecht had geleden, de genade van het geloof schenken en daarom zocht Hij hem. De vraag wordt door de handschriften niet op dezelfde wijze weergegeven; sommige hebben „den Menschenzoon”, andere „den Zoon Gods”. Daar de eerste lezing tekstkritisch vaster staat en moeilijker te verklaren is, geven wij daaraan de voorkeur. Het is waar, dat Jezus anders altijd het geloof vordert in zijn persoon („in Mij”, vgl. 6, 35; 7, 38; 11, 25; 12, 44. 46; 14, 1. 12; 16, 9), in den door God gezondene (vgl. 7, 6. 29) of in den Zoon (Gods) (vgl. 3, 16. 18. 36; 6, 40). Dit wekt echter juist het vermoeden, dat „de Zoon Gods” hier een door de copisten aangebrachte „verbetering” van den tekst is. — Welke de juiste theologische beteekenis van Jezus’ vraag is, valt moeilijk te zeggen. Eischt Hij het geloof in zijn goddelijke zending, of in zijn messiaansche waardigheid, of in zijn goddelijk Zoonschap? Wij zouden kunnen antwoorden, dat zijn vraag dit alles impliciet bevat; maar wij moeten niet vergeten, dat Jezus zijn woorden gekozen heeft in aanpassing aan de onvolmaakte kennis van den genezene. Deze begreep waarschijnlijk alleen, dat de Menschenzoon een geheimzinnige, bovennatuurlijke persoonlijkheid was, in wien men gelooven moest. Zooals uit zijn vraag (v. 36) blijkt, wist hij niet eens, dat Jezus zich zelve bedoelde.

36. — Volgens de veronderstelling van Zahn vermoedt de man wel, dat Jezus met den Menschenzoon dengene bedoelt, die hem genas, maar weet hij niet, dat de spreker en zijn weldoener één persoon zijn. Hij kent wel den naam van zijn weldoener (v. 11), maar daar hij Hem niet gezien heeft, kan hij niet weten, dat die weldoener voor hem staat. Wij zouden eer het tegendeel denken. De genezene kon Jezus zonder twijfel herkennen aan zijn stem, daar het gehoor van blinden zeer sterk ontwikkeld is. Maar afgezien daarvan, is het niet vanzelfsprekend, dat hij in den tusschentijd inlichtingen had ingewonnen? Hij wist dus, dat de groote wonderdoener met hem sprak, maar hij begreep niet, wie de Menschenzoon was. Daar hij echter Jezus erkende als profeet, was hij dadelijk bereid om in den Menschenzoon te gelooven, wanneer hij maar wist, wie het was. Het eerbiedige „Heer” duidt aan, welk een indruk Jezus’ persoonlijkheid op hem maakte.

37. — Jezus zegt nu, dat Hij zelve de Menschenzoon is, in wien de

38. Toen zeide hij: Ik geloof, Heer! En hij wierp zich voor Hem neer. 39. En Jezus sprak: Tot een oordeel ben Ik in de wereld gekomen, opdat de blinden zouden zien en de zienden blind zouden

man moet gelooven. De Menschenzoon staat voor hem! De genezene is met Hem in contact getreden door het gezicht en het gehoor. Dat hij Hem ziet, heeft hij aan Jezus te danken; want het is Deze, de Menschenzoon, die hem het gebruik der oogen gaf. Het is nu dezelfde Menschenzoon, die hem door zijn woord van de geestelijke blindheid zal genezen.

38. — „Gelooven in iemand” duidt vooral in het Joa-evangelie een godsdienstige vereering en een algeheele toewijding aan. De meening van den genezene omtrent Jezus is van trap tot trap gestegen, totdat hij zich, door zijn geloofsbetuiging en zijn neervallen op den grond, als een volstrekt toegewijd volgeling gewonnen geeft. Zijn woord en gebaar vormen het bewijs, dat hij onherroepelijk en zonder eenige beperking in Jezus gelooft; dit volkomen geloof in Jezus omvat impliciet alles, wat Hij is en wat Hij leert. Wij zijn echter geneigd om aan te nemen, dat de genezene op dat oogenblik een inwendige verlichting ontving omtrent Jezus' Godheid. Het Grieksche „proskunein”, dat een eerbetuiging aan een mensch kan beteekenen, wordt in het Joa-evangelie in den eigenlijken zin van „aanbidden” gebruikt (vgl. 4, 20—24; 12, 20). Ook de climax van het verhaal, dat in dit vers zijn hoogtepunt vindt, en de plechtige woorden van Jezus in v. 39—41 zijn een sterke aanduiding, dat het geloof van den man tot volle ontplooiing kwam. Zijn geestelijke blindheid werd even radicaal genezen als die van zijn lichaam.

39. — Jezus zegt herhaaldelijk, dat Hij niet gekomen is om de wereld te oordeelen, maar om ze te redden (3, 17; 8, 15; 12, 47). Niettemin is Jezus' komst feitelijk een oordeel, waardoor een scheiding tusschen geloovigen en ongeloovigen voltrokken wordt (vgl. 3, 18—21). Simeon had reeds voorspeld, dat Jezus bestemd was tot val en opstanding van velen in Israël en tot een teeken van tegenspraak (Lc. 2, 34). Waarin bestond dit oordeel? Dat de blinden zouden zien en de zienden blind zouden worden. Welke de beteekenis van dit woord is, blijkt duidelijk uit de omstandigheden. Jezus verheugt zich over het geloof van den eenvoudigen en onwetenden man, die niet alleen van zijn lichamelijke blindheid genezen werd, maar tevens zijn oogen opende voor het licht des geloofs. Hij is voor Hem het type van alle armen en kleinen, van alle onwetenden en eenvoudigen, die door de hoogmoedige Farizeën als blinden beschouwd worden. Maar tevens is Jezus bedroefd over het feit, dat degenen, die zich zelven als zienden beschouwen en inderdaad door opvoeding en onderricht een grootere kennis hebben van de goddelijke openbaring, door hun onwil tot geestelijke blindheid vervallen. Zij meenden te zijn de leiders der blinden, het licht van wie in duisternis zijn, de opvoeders der onwetenden, de leermeesters der onmondigen (vgl. Rom. 2, 19 vlg.), maar in werkelijkheid waren zij blinde leiders (vgl. Mt. 23, 16). Ook bij de synoptici (Mt. 11, 25; Lc. 10, 21) vinden wij de gedachte, dat God zijn openbaring schenkt aan de kleinen en ze voor de wijzen en verstandigen verbergt. Dezelfde ervaring deed de H. Paulus later op bij zijn prediking onder de heidenen (1 Cor. 1, 26—29).

worden. 40. Eenige Farizeëen, die bij Hem waren, hoorden dit en zeiden tot Hem: Zijn ook wij soms blind? 41. Jezus sprak tot hen: Als gij blind waart, zoudt gij geen zonde hebben; maar nu gij zegt: Wij zien, nu blijft uw zonde.

40. — In welken zin gebruiken de Farizeëen het woord „blind”? Jezus sprak in v. 39 van blinden, die ziende worden, en van zienden, die blind worden. De veronderstelling, dat zij tot de tweede groep behooren, ligt zóó ver van den farizeïschen gedachtengang, dat zij waarschijnlijk zelfs niet bij hen opkomt. Dat zij van de eerste groep deel uitmaken, is echter ook in strijd met hun hoogmoed: Zij, de verlichte Farizeëen, zouden gelijk gesteld worden met niet-zienden, die van hun blindheid moeten verlost worden! Vandaar hun vraag, die meer bevreemding dan verontwaardiging verraadt. Zij behooren blijkbaar niet tot de Farizeëen, die vroeger optraden en uitgesproken vijandig waren.

41. — Jezus' antwoord bevestigt onze opvatting van het woord „blind” in het voorafgaande vers. Wanneer de Farizeëen in dien zin blind waren, zouden zij geen zonde hebben. Zij zouden dan in denzelfden toestand zijn als de blindgeborene vóór zijn genezing. Deze was zich niet alleen van zijn lichamelijke blindheid bewust, maar ook van zijn onwetendheid. Vertrouwvol had hij zich door Jezus van beide laten genezen. Zijn onwetendheid omtrent Jezus was even groot als die der Farizeëen en in andere opzichten zelfs veel groter, maar hij verbeeldde zich ook niet, iets te weten. Doordat hij zich niet door waanwijsheid op een dwaalspoor liet brengen en trouw vasthield aan het ééne, dat hij door den Zaligmaker ontvangen had (vgl. v. 25), was hij langzamerhand gekomen tot het volledige en geheel overgegeven geloof. De Farizeëen echter zijn trotsch op hun kennis; het zelfbewuste „wij weten” ligt op hun mond bestorven (v. 24. 29). Zij zijn de zoogenaamde gezonden, van wie Jezus zeide, dat zij geen geneesheer noodig hebben (Mt. 9, 12). Het is juist de kennis, waarop zij zoo trotsch zijn, welke hen voor de ware kennis blind maakt. De blinden, die zich van hun blindheid bewust zijn, kunnen genezen worden, maar de blinden, die zelfgenoegzaam beweren, dat zij helder zien, zijn ongeneeslijk. Daarom blijft hun zonde van ongelooft voortbestaan.

11. Drie allegorieën uit het herdersleven, 10, 1—21.

Deze allegorieën staan zonder twijfel in verband met het voorafgaande verhaal van den blindgeborene. Dit blijkt vooreerst uit het feit, dat elke inleiding ontbreekt; Jezus zet zijn antwoord aan de Farizeëen (9, 41) blijkbaar voort. Verder dienen de woorden „voorwaar, voorwaar, Ik zeg u”, welke in het vierde evangelie zoo vaak voorkomen, nooit om een nieuwe rede te beginnen. Vervolgens wordt in v. 6 gezegd: „Deze gelijkenis sprak Jezus hun toe”, alsof de toehoorders nog dezelfde zijn als die van 9, 40. Ten slotte eindigt deze pericope met een duidelijke toespeling op de genezing van den blindgeborene: „Kan een duivel soms blinden de oogen openen?” Wel hebben wij vaker gezien, dat zulke verbandingen niet altijd een zeker tijdsverloop uitsluiten, maar er volgt toch minstens uit, dat Joa. een nauw verband tusschen deze pericope en de voorafgaande heeft willen leggen. Ook de inhoud van de allegorieën toont verwantschap met het

verhaal van den blindgeborene. Is de blindgeborene niet een schaap van Jezus' kudde, dat de stem van zijn herder kent? Is Jezus niet de goede herder, die hart heeft voor zijn schapen? Zijn de Farizeëen niet de dieven en roovers, die den schaapstal binnendringen, de vreemden, voor wie de schapen vluchten, en de huurlingen, die de kudde in den steek laten? Toch vinden wij daarnaast ook nieuwe gedachten, welke aan de allegorieën een eenigszins zelfstandig karakter geven. Men moet ze niet enkel beschouwen als een afkeuring van het gedrag der Farizeëen; de inhoud is veeleer positief. De polemische tendenz, welke in de eerste allegorie tamelijk sterk is, treedt hoe langer hoe meer terug en maakt plaats voor de beschrijving van den goeden herder. Jezus teekent het beeld van den idealen herder, de eigenschappen, welke deze moet bezitten, en zijn verhouding tot de kudde. Hij spreekt duidelijk van zijn toekomstigen dood (v. 15), van de stichting der Kerk (v. 16) en van zijn verrijzenis (v. 17 vlg.). — Een vraag, waarover veel gediscuteerd wordt, is: Hebben wij hier te doen met allegorieën of met parabels? Het feit, dat de meeningen der geleerden daaromtrent uiteenloopen, geeft reeds te verstaan, dat geen van beide beeldspraken in haar zuiveren vorm vertegenwoordigd is. Wij zagen bij de verklaring der synoptici, dat de parabels vaak allegorische trekken vertoonden. Is dat ook hier het geval, of moeten wij eerder spreken van allegorieën met een parabolischen inslag? Het woord „paroimia” (eigenlijk „spreekwoord”), dat Joa. in v. 6 gebruikt (vgl. 16, 25, 29), beteekent bij hem hetzelfde als het Hebreuwsche „maschal”, welk woord niet alleen een parabel aanduidt, maar allerlei andere beteekenissen kan hebben (zie bij Mt., blz. 245); daaruit kunnen wij dus niets afleiden. Wij aarzelen echter niet om de beeldspraak van deze pericope als allegorisch te betitelen, al geven wij reeds aanstonds toe, dat wij niet met zuivere allegorieën te doen hebben. Maar de parabels der synoptici waren vaak ook geen zuivere parabels. Het gaat er slechts om, welke van beide beeldspraken overheerscht; want ook Lagrange, die zich voor den parabelvorm verklaart, moet toegeven, dat er allegorische trekken aanwezig zijn. Welnu, de allegorische vorm overheerscht sterk in deze pericope, vooral van af v. 7. Wij hoeven slechts te wijzen op uitdrukkingen als: Ik ben de deur.... Wie door Mij binnengaat.... Ik ben gekomen, opdat zij het leven hebben.... Ik ben de goede herder.... Ik geef mijn leven voor de schapen enz. Daaruit blijkt, dat de werkelijkheid van het herdersleven sterk op den achtergrond treedt en dat wij met allegorische spreekwijzen te doen hebben. In het eerste deel (v. 1—6) is dit niet in dezelfde mate het geval, maar ook daar ontdekken wij zonder eenige moeite allegorische voorstellingen. De kwestie van parabel of allegorie is voor de exegese niet zonder beteekenis. De parabelvorm immers eischt, dat men de toepassingen zooveel mogelijk beperkt, terwijl de allegorie krachtens haar wezen beeldspraak is en dus zooveel mogelijk moet toegepast worden. — Omdat de allegorieën aan het oostersche herdersleven ontleend zijn, willen wij daaromtrent eenige bemerkingen maken. In Palestina, waar vele streken voor akkerbouw niet geschikt zijn, speelt het herdersleven een belangrijke rol. De kudden bestaan grootendeels uit schapen en geiten. Vele herders hebben geen vaste verblijfplaats, maar trekken overal rond, waar zij voedsel voor hun kudden vinden. Overdag loopen de dieren vrij rond over de groote vlakten, maar 's nachts worden zij binnen omheiningen gedreven om ze tegen roovers en wilde dieren te beschermen. Dikwijls

10. 1. Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Wie niet door de deur den schaa pstal binnengaat, maar langs een andere zijde binnen klimt, hij is een dief en een roover. 2. Maar hij, die door de deur binnentreedt, is de herder der schapen. 3. De deurwachter doet hem open en de schapen luisteren naar zijn stem; hij roept zijn eigen schapen bij hun naam en leidt ze naar buiten. 4. Wanneer hij al zijn schapen naar buiten gedreven heeft, gaat hij voor hen uit en de schapen volgen hem; want zij kennen zijn stem. 5. Een vreemde echter zullen zij niet volgen, maar hem eerder ontvluchten; want de stem van de

hebben meerdere herders een gezamenlijke legerplaats voor hun kudden, welke door een steenen wal of door een heg van doornstruiken omringd is. Terwijl de anderen in hun tenten slapen, betreft één van hen de wacht bij den ingang van de omheining; hoort hij gedurende den nacht onraad, dan maakt hij alarm. Het spreekt vanzelf, dat dieven en roovers niet langs den ingang binnendringen, maar op een andere plaats over de omheining klimmen. Wordt de wachter niets gewaar, dan dooden zij enkele dieren en werpen ze over de omheining om ze mee te nemen. 's Morgens vroeg komen de herders; en de wachter, die hen kent, opent hun den toegang. Dan roept elk zijn dieren bijeen en deze volgen aanstonds hun herder, omdat zij hem kennen aan zijn stem. Er bestaat een vertrouwelijke omgang tusschen den herder en zijn kudde; het verblijf in de eenzame streken draagt daartoe veel bij. De dieren zijn uiterst schuw voor vreemden, maar kennen hun herder des te beter. Deze heeft geen andere afleiding dan zijn kudde, kent daarom al zijn dieren naar hun uiterlijk en hun eigenschappen en geeft hun zelfs namen, welke daaraan ontleend zijn. Wanneer de herder zijn kudde uit de omheining geleid heeft, dan gaat hij voor haar uit en alle dieren volgen hem zonder aarzelen. Meestal is hij gewapend met een knuppel om de aanvallen van wolven en roovers af te slaan.

a. De ware herder en de vreemdeling, 10, 1—6.

1—2. — Jezus zet de rede van 9, 41 voort, maar zijn plechtig „voorwaar, voorwaar, Ik zeg u” duidt een overgang tot een eenigszins ander thema aan. Hij gaat het verschil aangeven tusschen den dief en den roover eenerzijds en den herder anderzijds. Het eerste verschil bestaat in de wijze, waarop zij binnen de omheining komen en tot de kudde doordringen. De herder gaat recht op den ingang toe en maakt zich aan den wachter kenbaar. Wie dat niet doet, maar op een andere plaats over de omheining klimt, kenmerkt zich daardoor als dief en roover.

3—5. — Het tweede verschil is, dat de wachter voor den herder den ingang opent, wat hij voor een dief of roover niet zou doen. Het derde bestaat in het gedrag der schapen. De stem van de herders klinkt hun bekend en vertrouwd in de ooren en doet ze volstrekt niet schrikken. Maar bijzonder in n i g is de verhouding van elken herder tot zijn eigen schapen. Hij roept elk dier bij zijn naam en wekt ze daardoor op om hem te volgen. Wanneer hij ze buiten de omheining geleid heeft, volgen zij hem niet alleen zonder achterdocht, maar ook met de grootste gewilligheid, omdat zij bij ondervinding weten, dat hij ze naar goede weiden voert. Voortdurend roepend of met de

vreemden kennen zij niet. 6. Deze gelijkenis sprak Jezus tot hen, maar zij begrepen niet, waarover Hij hun eigenlijk sprak.

tong klakkend, gaat hij voor hen uit en dit is voldoende om geen enkel te doen afdwalen. Geheel anders is hun gedrag tegenover een vreemde. Wanneer een vreemde ze zou roepen, zouden zij hem niet alleen niet volgen, maar zij zouden zelfs verschrikt wegvlugten. Zij zijn zoo geheel op hun herder aangewezen, dat zij in elken anderen mensch een vijand vermoeden.

6. — Volgens dit vers is de allegorie gericht tot de toehoorders van 9, 40, dus tot een groep Farizeën. Wij moeten daaraan denken bij de verklaring. Mocht er tusschen hfdst. 9 en 10 ook al eenige tijd verlopen zijn en zouden de toehoorders niet dezelfde personen zijn, dan blijkt toch uit het literair verband, welke polemische beteekenis Joa. aan deze allegorie hechtte; zij was bedoeld voor de Farizeën. Dezen echter begrepen den zin niet, wat geheel in overeenstemming is met hun geestelijke blindheid (vgl. 9, 41).

Welke is de zin van de allegorie? Sommigen zoeken de verklaring in de volgende verzen, waarin Jezus zich de deur van den schaa pstal en vervolgens den goeden herder noemt. De Zaligmaker zou dus eerst een beschrijving van het oostersche herdersleven hebben gegeven, om daarna de toepassing te maken. Maar dan zou Jezus in één en dezelfde allegorie (of parabel) én de deur van den schaa pstal én de herder zijn; dit zou aanleiding geven tot een hopelooze verwarring. Wij moeten daarom v. 1—6 als een op-zich-zelf-staande allegorie beschouwen, waarvan wij de beteekenis uit de omstandigheden moeten afleiden. De hoofdgedachte is deze: Jezus wil zijn toehoorders eenige kenteekenen openbaren, waardoor zij den herder van de dieven en roovers kunnen onderscheiden. Welke bedoeling Hij daarmee heeft, volgt uit de voorafgaande hoofdstukken. Terwijl Jezus verklaarde, dat Hij de door God gezondene is, de Messias en het licht der wereld, noemden de Farizeën Hem een volksmisleider, een zondaar en een valschen profeet. Jezus herinnert nu aan een oud-testamentisch beeld om de waarheid van zijn getuigenis te bewijzen: het beeld van den herder. David, de man naar Gods hart, was een herder, voordat God hem maakte tot herder van zijn volk (1 Kon. 13, 14; Ps. 77, 70—72); hij is het type geworden van de goede koningen, die God aan Israël wilde geven (Jer. 3, 15; 23, 4). God, die altijd de opperherder van zijn volk bleef (Ps. 73, 1; 79, 2 enz.), zou in plaats van de ontrouwe herders, die zijn kudde mishandelden en doodden (Ez. 34, 1—22), een waren en goeden herder verwekken (Ez. 34, 23—31); deze zou een zoon van David zijn en (evenals zijn groote voorvader en in veel hoogere mate nog) een ideale koning zijn. Dat deze herder niemand anders was dan de Messias, daaromtrent konden de Joden niet in twijfel verkeer en. Wil Jezus dus zijn messiaansche aanspraken handhaven, dan moet Hij kunnen aantoonen, dat Hij een herder en niet (zooals de Farizeën Hem trachten voor te stellen) een dief of een roover is. Welnu, de drie kenteekenen, waardoor men den herder van de dieven en roovers onderscheidt, vindt men in Jezus. Hij is langs den rechtmatigen weg tot het volk Israël gekomen, dat, door zijn afzondering van de heidenen, op een binnen een omheining legerende kudde gelijkt. Hij is immers door God gezonden en heeft zich geen rechten aangematigd, welke Hij niet bezat. Wat Hij deed en leerde, was voorspeld door de profeten; Hij gaf altijd blijk van een grooten eerbied

7. Daarom zeide Jezus opnieuw: Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u:

voor de wet van Moses en de heilige instellingen van Israël. Hij is dus gekomen langs den weg, die Hem door God was aangewezen en door de oeroude traditie bepaald. In de gestalte van den deurwachter meenen wij Joannes den Dooper te herkennen, die Jezus den toegang tot het volk ontsloot. Was hij niet de laatste en grootste der profeten, die het werk zijner voorgangers moest voltooien en den Messias moest voorstellen aan het volk? Joannes was de door God aangestelde deurwachter, die krachtens zijn profetenambt getuigenis aflegde over Jezus en Hem den toegang tot Israël ontsloot. De Zaligmaker had het volk gevonden in een ellendigen toestand, als uitgeputte en mishandelde schapen zonder herder (Mt. 9, 36). Velen onder het gewone volk, vooral de zondaars en tollenaars, hadden de stem van den herder herkend en Hem op al zijn wegen gevolgd. Rondom zich had Hij een kleine, uitgelezen kudde verzameld (Mt. 26, 31; Lc. 12, 32), welke de kern vormde van allen, die zich bij Hem aansloten en nog zouden aansluiten. Jezus kon dus met recht beweren, dat Hij een ware herder was; en elke goedwillende Jood kon in Hem het beeld herkennen van den idealen herder, dien God aan zijn volk beloofd had. Maar wie zijn de dieven en roovers, die langs onrechtmatige wegen tot de kudde doordringen? Wie zijn de vreemden, van wie de schapen niets willen weten? Zahn meent, dat men niet mag denken aan de Farizeën, omdat dezen geen regeeringsmacht over het volk hadden. Hij meent, dat daardoor de vreemde vorsten uit het huis Herodes worden aangeduid, die op onrechtmatige wijze, door list en geweld en door de gunst van de Romeinen, de heerschappij hadden bemachtigd. Wij kunnen echter deze meening niet deelen. Het is waar, dat de Farizeën geen regeeringsmacht over het volk hadden, maar Jezus maakte evenmin aanspraak op deze macht. Hij heeft zijn messiaansche waardigheid nooit beschouwd als een titel om aan de heerschappij der Romeinen of die van het huis Herodes een einde te maken. Zijn koningschap was volgens zijn eigen getuigenis niet van deze wereld. Maar wel was zijn messiaansch koningschap van het begin af in botsing gekomen met de geestelijke overheersching, welke de Farizeën over het volk uitoefenden. Wij twijfelen er dan ook niet aan, of Jezus heeft met de dieven en roovers en met de vreemden zijn groote tegenstanders, de Farizeën, bedoeld. Volgt dit trouwens ook niet uit den samenhang, waarin Joa. de allegorie geplaatst heeft? Wanneer wij 9, 40 vergelijken met 10, 6, dan is er geen twijfel mogelijk, wie Jezus bedoelde. Hebben wij in het verhaal van den blindgeborene niet een voorbeeld gezien, hoe de goede herder zijn schapen tegen dieven en roovers verdedigde? De Farizeën waren niet langs den rechtmatigen weg tot het volk gekomen; want zij hadden geen enkele macht van God ontvangen. In de evangeliën wordt ontelbare malen gewezen op de willekeur, de harte-loosheid, het egoïsme, waarmede zij over het gewone volk heerschten. Wij hoeven het beeld, dat Ezechiël van de slechte herders geeft (34, 1—22), slechts te vergelijken met de voorstelling, welke Jezus en de evangelisten ons van de Farizeën ontwerpen, om te zien, hoe treffend de gelijkenis is.

b. Jezus de deur der schapen, 10, 7—10.

7. — Daar de Farizeën Hem niet begrepen hebben, neemt Jezus opnieuw het woord om hun duidelijk te maken, wat Hij bedoelt. Daartoe neemt Hij

Ik ben de deur der schapen. 8. Alle anderen, die vóór Mij gekomen zijn, zijn dieven en roovers; maar de schapen hebben niet naar hen

een onderdeel van de voorafgaande allegorie en werkt dit breder uit. Jezus verklaart, dat Hij de deur der schapen is. De beteekenis dezer uitdrukking zou kunnen zijn: de deur, waardoor de schapen in- en uitgaan, maar de samenhang vordert een andere verklaring: de deur, waardoor men tot de schapen toegang heeft. Maar wanneer Jezus de deur der schapen is, hoe kan Hij dan de herder zijn, die door de deur binnengaat? Wanneer wij in v. 7—10 een verklaring zien van de voorafgaande allegorie, dan is dit inderdaad onmogelijk. Wij beschouwen echter deze verzen als een nieuwe toepassing van hetzelfde beeld, zoodat wij twee min of meer zelfstandige allegorieën krijgen. In de eerste heeft Jezus aangetoond, dat Hij een ware herder is, die op rechtmatige wijze tot zijn kudde gekomen is. In de tweede leert Hij, dat niemand op rechtmatige wijze toegang tot de kudde heeft, die niet van Hem gezag en volmacht ontvangt. Mocht er ook al eenige onregelmatigheid liggen in het feit, dat Jezus in de eerste allegorie de herder en in de tweede de deur is, dan is dit toch geen reden om v. 7—9 als toevoeging te verwerpen (zoo Wellhausen en Loisy). Het is een miskenning van de soepelheid der oostersche denkwijze, wanneer wij zulke beeldspraak volgens onze westersche begrippen beoordeelen.

8. — Dit vers is niet gemakkelijk te verklaren. Vooreerst lijkt de overgang van den verleden tijd tot den tegenwoordigen onregelmatig: Alle anderen, die vóór Mij gekomen zijn, zijn dieven en roovers. Die menschen schijnen tot het verleden te behooren, en toch zegt Jezus, dat het dieven en roovers zijn. Lagrange laat daarom met verschillende handschriften de woorden „vóór Mij” weg (zoo ook de tekstuitgave van Tischendorf). Maar daardoor wordt de moeilijkheid, welke juist in den verleden tijd „gekomen zijn” bestaat, niet weggenomen. De veronderstelling, dat de Valentinianen en Manicheëen „vóór Mij” zouden toegevoegd hebben om de Godsmannen van het O. T. te veroordeelen, lijkt ver gezocht. Wij zouden eerder kunnen aannemen, dat sommige handschriften ter wille van het misbruik, dat men van dezen tekst maakte, „vóór Mij” hebben weggelaten. Dat Jezus (met of zonder „vóór Mij”) de profeten van het O. T. niet wilde betitelen als dieven en roovers, volgt uit vele plaatsen van de evangeliën (bijv. Joa. 4, 22; 5, 45 vlg.; 6, 45; 7, 19; 10, 34 vlg.; 12, 38—41). De overgang van den verleden tijd tot den tegenwoordigen is echter volstrekt niet onverklaarbaar, wanneer wij slechts aannemen, dat de menschen, over wie Jezus spreekt, vóór Hem zijn opgetreden, maar op het oogenblik nog hun invloed uitoefenen. Zahn ziet daarin wederom de vorsten uit het huis Herodes, namelijk de viervorsten Antipas en Philippus, maar verder ook de hooge priesters en valsche Messiasen, die naar de koninklijke waardigheid streefden. Lagrange denkt uitsluitend aan deze laatsten. Wij kunnen echter deze meeningen niet deelen, omdat noch de viervorsten, noch de hooge priesters, noch de pretendenten naar het Messiasschap in het voorafgaande ter sprake kwamen. In alle redevoeringen en gesprekken, welke Jezus bij het Loofhutfest hield, heerscht een polemische toon tegen de Farizeëen en Joodsche overheden. Evenals in de voorafgaande allegorie (v. 1) zijn de dieven en roovers geen anderen dan de godsdienstige leiders van het volk. Het is immers vooral hun invloed,

geluisterd. 9. Ik ben de deur; als iemand door Mij binnentreedt, zal hij gered worden en hij zal in- en uitgaan en weiland vinden. 10. De dief komt alleen om te stelen, te slachten en te verderven; Ik ben gekomen, opdat zij het leven hebben en (het) in overvloed hebben.

welke zich tegen den Zaligmaker keert en Hem het herderschap betwist. Zij gedragen zich ten opzichte van het volk Israël, zooals dieven en roovers doen met een kudde schapen; d.w.z. zij kennen niets anders dan hun eigenbelang en offeren daaraan het welzijn van het volk op. Hoe kan Jezus echter van de Farizeën zeggen, dat het volk niet naar hen luistert? Het is toch bekend, dat deze secte op godsdienstig gebied den toon aangaf. Wij kunnen daarop antwoorden, dat het eenvoudige volk zich inderdaad aan de Farizeën onderwierp. Maar dit geschiedde op de wijze, waarop een schaap, dat gevild wordt, zich onderwerpt aan den dief of den roover. Beschuldigt Jezus de Farizeën niet, dat zij ondragelijke lasten op de schouders van de menschen leggen (Mt. 23, 4), dat zij de huizen der weduwen ver-slinden (Mc. 12, 40), dat zij rechtvaardigheid, barmhartigheid en trouw verwaarloozen (Mt. 23, 23), dat zij schuldig zijn aan schraapzucht en onmatigheid (Mt. 23, 25)? Hoe kon het volk met vertrouwen luisteren naar menschen, door wie het om zijn onwetendheid veracht en gehaat werd? Had Jezus niet aan de vermoede en belaste Israëlieten verkwikking beloofd, wanneer zij tot Hem kwamen en zijn juk wilden opnemen (Mt. 11, 28—30)?

9. — Jezus belooft echter nieuwe herders, die, evenals Hij zelve, goede en ware herders zullen zijn. Dezen zal men daaraan kennen, dat zij door de deur, d.w.z. door Jezus, den schaa pstal betreden. Alleen de herders, die Hij zal aanstellen, zullen goede herders zijn. Daarom zal ook alleen degene, die met zijn gezag en volmacht tot de kudde komt, gered worden. Velen vertalen „hij zal veilig zijn” of „het zal hem goed gaan”, maar er is niets tegen om aan het woord zijn letterlijke beteekenis te laten. Het gebeurt immers vaker, dat de beeldspraak plaats maakt voor de werkelijk bedoelde waarheid. Jezus wil zeggen, dat alleen de met zijn gezag bekleede herder zalig zal worden. — Dan keeren wij weer terug tot de beeldspraak. Hij zal veilig en ongestoord 's morgens de omheining binnengaan en met de kudde verlaten, om ze 's avonds weer behouden terug te brengen. Ook zal hij voor zijn schapen goede weiden vinden. — Dit vers herinnert sterk aan het gebed van Moses: „Jahwe, de God der geesten van alle vleesch, stelle iemand aan over de vergadering (het volk Israël), die voor haar uit- en ingaat, die haar uitvoert en inleidt, opdat de vergadering van Jahwe niet gelijk is aan schapen zonder herder” (Num. 27, 16 vlg.).

10. — Hier vinden wij een sterke tegenstelling tusschen den dief en den goeden herder, d.w.z. tusschen dengene, die zonder volmacht optreedt, en den Zaligmaker. De beeldspraak verandert weer; want Jezus is nu niet meer de deur van den schaa pstal, maar de h e r d e r z e l v e. De dief, die 's nachts over de omheining klimt, komt slechts met booze bedoelingen; zijn komst voorspelt onheil voor de schapen. Hij sluipt heimelijk op de dieren toe, doodt ze en werpt ze over de omheining om ze mee te nemen. Jezus echter, de goede herder, komt enkel met goede bedoeling. Hij komt om den schapen het leven te brengen. Terwijl de dief dood en verderf brengt over de kudde,

11. Ik ben de goede herder. De goede herder geeft zijn leven voor

komt Hij, opdat zij het leven hebben en het hebben in overvloed. Deze wijze van uitdrukking gaat weer boven het beeld uit; want wij denken daarbij vanzelf aan het eeuwige leven, dat Jezus aan de geloovigen schenkt en dat altijd in kracht en rijkdom kan toenemen. Jezus is niet een herder, die er zich mee tevreden stelt, dat zijn kudde in leven blijft. Neen, Hij zoekt voor haar de beste weideplaatsen uit, waar het krachtigste voedsel groeit en zijn schapen gedijen kunnen. Het leven, dat Jezus schenkt, is hier niet de eeuwige zaligheid, maar het leven der genade, dat altijd in den geloovige groeien moet. Jezus zal geen moeite sparen om dat leven zoo sterk mogelijk te maken. — Het tweede deel van dit vers vormt reeds een inleiding tot de derde allegorie, die van den goeden herder.

c. Jezus de goede herder, 10, 11—18.

11. — Nu bereikt de allegorische voorstelling haar hoogtepunt. In de eerste allegorie heeft Jezus gezegd, dat Hij de hoedanigheden van een herder bezit, in tegenstelling met degenen, die als dieven en roovers optreden; het woord „herder” beteekende dus daar dengene, die het recht heeft de kudde te leiden, hetzij hij de eigenaar is of een huurling. Ook in de tweede allegorie staat Jezus als herder tegenover de dieven en roovers; daar verzekert Hij echter, dat Hij een goede herder is, die niet alleen voor zijn schapen zorgt, maar ook uitstekend voor hen zorgt. De derde allegorie eindelijk stelt Jezus voor als den goeden herder bij uitstek. Hij alleen bezit in volten omvang de hoedanigheden van den volmaakten en idealen herder. Het begrip „herder” wordt hier tevens enger, omdat het niet staat tegenover „dief en roover”, maar tegenover „huurling”. Het heeft dus de beteekenis van „eigenaar” der kudde. Zodoende staat Jezus niet alleen in tegenstelling tot de dieven en roovers, die alleen willen stelen, slachten en verderven, maar tevens tot de huurlingen, die de kudde wel geen kwaad doen, maar er toch ook geen hart voor hebben. — De Joden moeten bij dit woord wel gedacht hebben aan de profetie van Ezechiël: „Ik zal hun één enkelen herder verwekken, die hen zal weiden: mijn dienaar David; Hij is het, die hen weiden zal, en Hij zal hun herder zijn” (34, 23). Het herdersambt behoort tot de functies van den Messias, omdat deze de koning van Israël, de zoon en opvolger van David en de vertegenwoordiger van God is. God immers wordt vaak in het O. T. de herder van Israël genoemd. Ook bij de synoptici vinden wij reeds het beeld van den goeden herder. Had Jezus geen medelijden met de scharen, omdat zij als schapen zonder herder waren (Mt. 9, 36)? Sprak Hij niet over de verdwaalde schapen van het huis Israël (Mt. 10, 6; 15, 24)? Zond Hij zijn apostelen niet als schapen onder de wolven (Mt. 10, 16)? Noemde Hij zijn apostelen niet een kleine kudde (Lc. 12, 32)? Vergeleek Hij zijn taak van wereldrechter niet met die van een herder, die de schapen van de bokken scheidt (Mt. 25, 32 vlg.)? Vooral echter de parabel van het verloren schaap deed ons Jezus zien als den liefdevollen herder (Mt. 18, 12—14; Lc. 15, 3—7). Maar alleen bij Joa. noemt Jezus zich uitdrukkelijk „den goeden herder”. Is deze uitdrukking een titel van den Messias? Dit is moeilijk te bewijzen, maar wel kunnen wij uit het O. T. afleiden, dat de Messias-koning door het beeld van den herder wordt aangeduid. Toen de Joden de allegorie van den goeden herder hoorden,

de schapen. 12. De huurling echter, die geen herder is en wien de schapen niet toebehooren, laat de schapen in den steek en slaat op de vlucht, zoodra hij den wolf ziet komen; en de wolf rooft en verstrooit ze. 13. Want hij is een huurling en aan de schapen ligt hem niets gelegen. 14. Ik ben de goede herder. Ik ken de mijnen en de mijnen kennen Mij, 15. zooals de Vader Mij kent en Ik den Vader ken. En Ik geef mijn leven voor de schapen. 16. Ik heb ook nog

moeten zij wel gedacht hebben, dat Jezus zich als den Messias voorstelde. Toch gaf de Zaligmaker aan het symbool van den herder een nieuwe en rijkere beteekenis. Dit symbool stelde bij Joden en niet-Joden (bijv. bij Homerus) de koninklijke waardigheid voor, al werd het idee van de koningsmacht getemperd door de gemoedelijkheid en zachtheid, welke vooral bij nomadenvolken den omgang van den herder met de kudde kenmerken. Jezus is echter niet alleen een herder, die met zachtheid regeert, maar Hij geeft zelfs zijn leven voor zijn kudde. De derde allegorie staat dan ook geheel en al in het teeken van Jezus' kruisdood. Men is reeds een goede herder, wanneer men goede weiden voor zijn schapen zoekt (v. 10), maar de goede herder gaat veel verder; hij offert zelfs zijn leven, als het noodig is.

12—13. — Tegenover den goeden herder stelt Jezus den huurling, die op de vlucht slaat, zoodra de wolf nadert. Hij dient slechts om wille van het loon en heeft niet de liefde van den eigenaar. Daarom denkt hij bij het naderende gevaar aan eigen lijfsbehoud en bekommert zich niet om de kudde. Waartoe een echte herder in zulke omstandigheden in staat was, toont het voorbeeld van David, die zich tegen leeuwen en beeren te weer stelde (1 Kon. 17, 34—37). De herder Amos spreekt er zelfs van, dat een herder zijn leven op het spel zet om een paar schenkels of een oorlel te redden uit den muil van den leeuw (3, 12). — Jezus noemt den wolf, omdat deze het meest het leven der schapen bedreigt (vgl. Mt. 10, 16). Daardoor worden alle machten aangeduid, die het welzijn van Gods kudde belagen. De huurlingen zijn niet alleen de Farizeën, maar ook de ambtsdragers van het nieuwe Godsrijk, die geen ware liefde hebben voor hun beroep en voor de hun toevertrouwde geloovigen, maar alleen uit eigenbelang handelen. In de derde allegorie wordt de gezichtskring wijder. Jezus denkt niet alleen aan de tegenwoordige tijdsomstandigheden, maar ook aan de toekomst. Ook in de Kerk, die Hij gaat stichten, zullen er zoogenaamde herders zijn, die van hun ambt misbruik maken.

14—15. — Jezus verzekert voor de tweede maal, dat Hij de goede herder is, maar nu om den wederzijdschen band van liefde en vertrouwen te schilderen, welke Hem met zijn kudde verbindt. Reeds in de eerste allegorie (v. 3) heeft Jezus gezegd, dat er een vertrouwelijke verhouding bestaat tusschen herder en kudde. Hier echter spreekt Hij niet meer van schapen, maar van „de mijnen”. Onder de Joden zijn er, die in Jezus gelooven en zich geheel aan Hem hebben gegeven. Zij zijn Jezus' eigendom geworden. Hij kent hen elk afzonderlijk, en niet alleen met een speculatieve kennis, maar ook met een kennis, welke berust op liefde. Hij heeft een liefdevolle belangstelling voor zijn geheele kudde, maar ook voor elk schaapje, zoodat Hij hun individuele eigenschappen en lotgevallen met de grootste zorg onderzoekt.

andere schapen, die niet uit dezen schaapstal zijn; ook die moet Ik leiden, en zij zullen naar mijn stem luisteren. Dan zal het worden: één

Van den kant der schapen wordt deze liefde beantwoord. Zij kennen hun herder en geven Hem hun algeheele liefde en vertrouwen. Tusschen Jezus en de zijnen bestaat zulk een innige wederzijdsche kennis en liefde, dat Hij niet aarzelt hun verhouding te vergelijken met die, welke er bestaat tusschen den Vader en den Zoon. De kennis, welke Hij heeft van zijn schapen, vergelijkt Hij met die, welke de Vader van Hem heeft; en de kennis, welke de schapen van Hem hebben, vergelijkt Hij met die, welke Hij heeft van den Vader. Geen wonder dus, dat Jezus zijn leven geeft voor zijn schapen.

16. — De schapen, waarvan Jezus in v. 14 spreekt, behooren tot den *schaapstal*, d.w.z. tot het Joodsche volk. God had dit volk uitverkoren en het door zijn wetten en instellingen als het ware met een omheining omringd. Jezus heeft gedurende zijn sterfelijk leven het herdersambt alleen uitgeoefend ten opzichte van de verloren schapen van het huis Israël (Mt. 15, 24). Alle andere volken zijn als kudde, die vrij rondzwerven zonder herder en zonder beschermende omheining. Welnu, de liefde en de zorg van den goeden herder strekt zich ook uit tot deze verwaarloosde kudde. Ook voor hen wil Hij zijn leven geven. De vervulling van Jezus' hartewensch ligt nog in de toekomst, zooals blijkt uit de woorden „zij zullen luisteren” en „het zal worden”. Maar toch zegt de Zaligmaker, dat Hij *nu reeds* andere schapen heeft, die niet uit dezen schaapstal zijn. Moeten wij daarbij denken aan de predestinatie, of spreekt Jezus proleptisch, d.w.z. beschouwt Hij als reeds geschied, wat nog in de toekomst ligt? Waarschijnlijk is geen van beide het geval. Er zijn immers ook heidenen, die reeds nu in zekeren zin Jezus' schapen zijn, eerlijke en oprechte zoekers der waarheid, rechtschapen mensen, die de in hun hart geschreven wet vervullen (vgl. Rom. 1, 15). Behoorden bijv. de vele Samaritanen van Sychar, die zich op het woord der vrouw bekeerden en later Jezus' woord geloovig aannamen, niet tot Jezus' rondzwervende kudde (Joa. 4, 39—42)? Kunnen wij hetzelfde niet zeggen van de goedmeenende heidenen, die ter aanbidding naar Jerusalem waren gekomen en Jezus wenschten te zien (Joa. 12, 20—22)? Het waren al deze mensen, die bij de prediking van de apostelen aanstonds de stem van den herder herkenden. Wanneer Jezus zegt, dat Hij ook die schapen moet leiden, dan wordt daarmee niet een binnenleiden in den schaapstal bedoeld. De muur immers, welke tot dan toe Joden en heidenen scheidde, zal afgebroken worden. Dan zal er geen Griek of Jood meer zijn, geen besnedene of onbesnedene, geen barbaar of Scyth, geen slaaf of vrije; maar Christus zal alles in allen zijn (Col. 3, 11). De beteekenis is, dat Jezus ook hen onder zijn herderlijke hoede zal nemen en hen naar de goede weideplaatsen zal leiden (vgl. v. 9 vlg.). Dan zullen de bekeerde heidenen met de bekeerde Joden één kudde vormen, welke bestuurd wordt door één herder, namelijk Jezus. Duidelijk wordt met deze woorden aangekondigd, dat de gemeenschap der geloovigen een uiterlijke en zichtbare maatschappij zal vormen, welke één zal zijn door de eenheid van bestuur. Er wordt echter niet voorspeld, dat deze maatschappij eens alle mensen zal omvatten, zooals uit de woorden „één kudde en één herder” vaak wordt afgeleid. — De Vulgaat vertaalt onjuist „één *schaapstal* en één herder”.

kudde, één herder. 17. Hierom heeft de Vader Mij lief, omdat Ik mijn leven geef, om het weer terug te nemen. 18. Niemand kan het Mij afnemen, maar Ik geef het uit Mij zelve. Ik heb de macht om het te geven en Ik heb de macht om het weer terug te nemen. Dat is de opdracht, die Ik van mijn Vader ontvangen heb.

Daaruit zou men afleiden, dat er vroeger twee schapstallen waren, welke nu tot één vereenigd worden. Zooals wij echter zagen, beschouwt Jezus de heidenen als schapen, welke buiten den éénen schapstal (het Joodsche volk) rondzwerven.

17. -- Jezus spreekt in dit en het volgende vers duidelijk van zijn dood en verrijzenis. Daarbij wordt vooral de nadruk gelegd op de vrijwilligheid, waarmee Hij zijn leven offert, en de eigenmachtigheid, waarmee Hij het weer terugneemt. Dat Jezus' dood vrijwillig is, bleek reeds uit de uitdrukkingen „de goede herder geeft zijn leven” (v. 11), „Ik geef mijn leven” (v. 15). De herder kon immers den dood ontvluchten evenals de huurling (v. 12). Jezus' dood is niet een lijdzzaam ondergaan van iets, wat onvermijdelijk is, maar het is een vrijwillige daad, welke uit liefde tot de menschen gesteld wordt. En Jezus sterft voor alle menschen, Joden en heidenen, omdat Hij allen tot één kudde wil maken. Het is juist de vrijwilligheid van zijn dood, welke Hem de liefde van den Vader verwerft. Zooals wij uit het volgende vers zullen leeren, is zijn sterven tevens een daad van gehoorzaamheid jegens den Vader. Welnu, de Vader bemint Jezus, omdat Hij gehoorzaam is tot den dood en wel tot den kruisdood. De woorden „om het weer terug te nemen” moeten wij niet beschouwen als aanduiding van het doel, waarom Jezus zijn leven geeft. Wij zouden dan tot de verkeerde conclusie komen, dat Hij zijn leven geeft, enkel en alleen om het weer terug te nemen. Dan zou de dood zijn karakter van offer verliezen en zou de liefde van den Vader onverklaarbaar zijn. Deze woorden duiden enkel aan, wat op den dood noodzakelijk volgen zal. De Zoon Gods kan immers alleen sterven om tot een nieuw leven te verrijzen; zijn dood is wel een offer, maar kan geen nederlaag zijn. De voor-spelling, dat Hij Joden en heidenen tot één kudde zou vereenigen en dat Hij deze kudde als herder zou leiden (v. 16), was reeds een aanduiding, dat zijn dood niet het einde, maar integendeel het eigenlijke begin van zijn herderstaak zou zijn. Ook de verrijzenis is een vrijwillige en eigenmachtige daad: Jezus neemt zijn leven terug. Duidelijker kon de Zaligmaker zijn goddelijke macht niet aanduiden.

18. — Ofschoon de Joden Jezus zullen dooden (vgl. 2, 19; 8, 28), zegt Hij toch: „Niemand neemt Mij het leven af.” In zijn diepste wezen is de dood van den Zaligmaker een vrijwillig geven van zijn leven; daaraan ook ontleent hij zijn hooge waarde. Jezus had immers meermalen getoond, dat de Joden niets tegen Hem vermochten en dat Hij al hun plannen wist te verijdelen. Hij heeft een macht, welke geen mensch bezit. Zoowel in het geven als in het terugnemen van zijn leven beschikt Hij over een onbepaalde eigenmachtigheid. Men kan niet anders verwachten van den Logos, die het leven in vollen omvang bezit en de bron van alle leven is (vgl. 1, 3 vlg.). Toch is Jezus ook in dit opzicht van den Vader afhankelijk; want het is juist de Vader, die Hem gegeven heeft, het leven

19. Opnieuw ontstond er oneenigheid onder de Joden tengevolge van deze toespraak. 20. Velen van hen zeiden: Hij is bezeten en raaskalt; waarom luistert gij naar Hem? 21. Anderen zeiden: Dit zijn geen woorden van een bezetene. Kan een booze geest soms blinden de oogen openen?

in zich zelf te hebben (5, 26). Zijn laatste woord is dan ook weer een woord van nederige onderwerping: „Dat is de opdracht, die Ik van mijn Vader ontvang.” Zijn dood en verrijzenis zijn vrijwillige en eigenmachtige daden, maar zij spruiten voort uit gehoorzaamheid aan den wil des Vaders. Jezus' levenslot wordt niet door de menschen bepaald. Er is slechts één factor, waarmede Hij rekening moet houden bij het stellen van zijn daden, slechts één verplichting, waaraan Hij zich moet onderwerpen, en welke Hij met alle liefde aanvaardt: de wil van zijn Vader. Dat is ook de reden, waarom de Vader Hem liefheeft. — V. 17 en 18 bevatten zeer gewichtige waarheden omtrent de persoonlijkheid van den Zaligmaker. Hij beschouwt zijn dood niet als een onvermijdelijk ongeluk, maar als een vrije daad, welke Hij van plan is te stellen. Hij sterft uit gehoorzaamheid jegens den Vader en uit liefde tot de menschen; de dood is de bekroning van zijn messiaansche taak. Door het leven, dat Hij als de Logos in zijn volheid bezit, zal Hij uit eigen kracht den dood overwinnen; dan zal Hij het werk, dat Hij gedurende zijn sterfelijk leven begon, voortzetten en voltooien.

d. Indrukken der toehoorders, 10, 19—21.

19. — Joa. geeft gaarne de indrukken weer, welke Jezus' optreden maakt. Reeds tweemaal (7, 43; 9, 16) sprak hij van een oneenigheid (in het Grieksch: een „schisma”) onder de Joden. Ook nu loopen hun meeningen uiteen.

20. — Het woordje „velen” duidt aan, dat de tegenpartij in de meerderheid is. Zij volharden in hun meening, dat zij helder zien, terwijl zij in werkelijkheid blind zijn (vgl. 9, 41). De genezing van den blindgeborene heeft niet den minsten indruk op hen gemaakt en heeft zelfs hun verblindingsnog doen toenemen. Wat Jezus gezegd heeft over zijn herderstaak, welke niet alleen de Joden, maar ook de heidenen zou omvatten, en over de macht, welke Hij heeft om zijn leven te geven en terug te nemen, is volgens hen een bewijs van bezetenheid en waanzin (vgl. 8, 48). Zij trachten den invloed van Jezus' woorden te niet te doen: Waarom luistert gij naar het raaskallen van een krankzinnige?

21. — Anderen (maar zij vormen de minderheid) moeten erkennen, dat Jezus' taal niet die van een bezetene is. Wat een bezetene of krankzinnige in zijn aanvallen van razernij uitkraamt, klinkt heel anders dan de rustige en ernstige woorden van den Zaligmaker. Tegen hun wil als het ware moeten deze menschen bekennen, dat zij onder den indruk gekomen zijn van Jezus' wondermooie allegorieën. Maar zij hebben nog een tweede reden, waarom zij de verdachtmaking van bezetenheid afwijzen. De genezing van den blindgeborene is toch geen duivelswerk; dat moet het werk van God zijn. Zij sluiten zich blijkbaar aan bij de redeneering van den blindgeborene (9, 30—33).

Heeft Jezus werkelijk deze drie allegorieën uitgesproken? — De critici geven toe, dat de allegorieën van Joa. 10, 1—16 tot de mooiste gedeelten van het vierde evangelie behooren, maar zij ontkennen, dat zij aan Jezus zelve moeten worden toegeschreven. — Vooreerst beweren zij, dat er verschillende elementen zijn, welke op een lateren oorsprong wijzen. Zoo zouden de dieven en roovers een voorstelling zijn van de valsche Messiassen, die na Jezus' dood optraden. Het idee van een universeele Kerk, die heidenen en Joden onder één bestuur vereenigt, zou in strijd zijn met de gedachtenwereld, waarin Jezus leefde. Het beeld van den goeden herder, die zijn leven geeft voor zijn schapen, zou eerst ontstaan zijn na Jezus' kruisdood. Daarop antwoorden wij het volgende. Wat de dieven en roovers betreft, dezen zijn niet een voorstelling van de valsche Messiassen (waarvan sommigen trouwens reeds vóór Jezus optraden, zooals Judas de Galileër), maar van de Farizeën. Het idee eener universele Kerk, die Joden en heidenen zou omvatten, vinden wij ook bij de synoptici (vgl. M. Meinertz, *Jesus und die Heidenmission*³, Münster, 1925). Joa. staat op hetzelfde standpunt als zijn voorgangers: De Joden zijn het uitverkoren volk Gods en hebben als zoodanig zekere voorrechten, maar zij zullen deze voorrechten verliezen door hun ongeloof en de heidenen zullen tot het Godsrijk worden toegelaten (vgl. Mt. 8, 11 vlg.; 12, 21; 21, 43; 22, 9 vlg.; 25, 32; 28, 19 vlg.). Ook Jezus' zoendood voor het heil der menschen vormt een vast bestanddeel van de synoptische traditie (vgl. Mt. 9, 15; 16, 21; 17, 22 vlg.; 20, 17—19. 28). De opname van de heidenen in het Godsrijk en de zoendood van den Messias waren trouwens reeds in het O. T. voorspeld. — Vervolgens wijzen de critici op de overeenkomst, welke er bestaat tusschen de allegorieën van Joa. en de heidensche ideeën over herder en kudde. Zoo herinnert men aan Anubis bij de Egyptenaren, aan Attis bij de Phrygiërs, aan Yima bij de Perzen, aan Tammuz en Marduk bij de Babyloniërs, welke godheden alle als herders werden voorgesteld. Bauer haalt een tekst van de Mandeërs aan, waarin Manda d'Haije aldus spreekt: „Ik ben een herder, die zijn schapen bemint.... Om mijn hals (draag ik) de schapen.... Ik doe hun een gordel om, bij welks aanblik de wolven beven. Geen wolf springt binnen onze omheining.... een dief kan bij ons niet binnendringen. Geen dief dringt binnen hun omheining en om een ijzeren mes behoeven zij zich niet te bekommeren.” Bovendien wijst men op de figuur van Hermes criophorus (ramdrager), die het type zou zijn van den goeden herder, die het vermoeide of gewonde schaap op de schouders draagt, en op den Poimandrès (herder der menschen) van de hermetische literatuur. Ook Philo, die den Logos voorstelt als een herder, wordt ter hulp geroepen. — Wij ontkennen volstrekt niet, dat er eenige overeenkomst bestaat tusschen al deze voorstellingen en de allegorie van den goeden herder. Maar of er afhankelijkheid bestaat, is een geheel andere vraag. Wanneer wij den oorsprong dezer allegorie willen ontdekken, dan moeten wij zoeken in de gedachtenwereld, waarmede Jezus en het N. T. in het algemeen het meest verwant is, namelijk in het O. T. Wij zagen reeds, dat God in het O. T. vaak wordt voorgesteld als de herder van Israël, dat de herder David de voorafbeelding is van den Messias, dat de Messias zelve als de ééne ware herder van het volk Gods wordt aangekondigd. Ook wezen wij er reeds op, dat de synoptische traditie de voorstelling van herder en kudde op Jezus en zijn volgelingen toepast. Daaruit blijkt,

dat deze voorstelling door den Zaligmaker zelve in zijn prediking gebruikt werd en dat dus ook de allegorie van den goeden herder door Hem kan uitgesproken zijn. Wij ontmoeten trouwens hetzelfde beeld in de andere geschriften van het N. T., welke vóór het vierde evangelie ontstaan zijn. Jezus wordt de groote herder der schapen genoemd (Hebr. 13, 20), de opperste herder (I Petr. 5, 4), dien de andere herders als hun voorbeeld moeten beschouwen (Eph. 4, 11; Hand. 20, 28). Volgens de Apocalyps is Hij de herder, die de volken weidt met ijzeren staf (2, 27; 12, 5; 19, 15; vgl. Ps. 2, 9). De latere literatuur (vgl. den Herder van Hermas) en de afbeeldingen der oudste christelijke kunst toonen aan, hoe diep deze voorstelling in de christelijke traditie verankerd lag. Wij kunnen onze redeneering als volgt samenvatten: Het beeld van herder en kudde komt vaak voor in het O. T.; volgens de synoptische traditie werd het door Jezus zelve gebruikt en op Diens voorbeeld ook door de apostelen; waarom zouden wij dan den oorsprong van de allegorie van den goeden herder in de heidensche godsdiensten zoeken? Zelfs Bauer moet toegeven, dat de wijze, waarop het vierde evangelie over Jezus als den goeden herder spreekt, heel goed uit de oud-testamentische ideeën kan verklaard worden. — Dat de christelijke en heidensche literatuur het herdersleven als bron van hun godsdienstige beeldspraak gebruiken, wijst volstrekt niet op onderlinge afhankelijkheid. De groote plaats, welke het herdersbedrijf in het bestaan der oude volken innam, verklaart dit verschijnsel volkomen. Niemand kan trouwens ontkennen, dat de allegorieën van het vierde evangelie, wat vorm en gedachte betreft, alle heidensche voorstellingen hemelhoog overtreffen. Een vergelijking, waarbij ook de afzonderlijke heidensche ideeën ter sprake komen, kan men vinden in de volgende geschriften: Lagrange, *Saint Jean*, blz. 272—284; Tillmann, *Das Johannesevangelium*, blz. 204; G. Bardy, *Le Pasteur d'Hermas et les livres hermétiques*, Revue biblique 1911, blz. 391—407; Krebs, *Der Logos als Heiland im ersten Jahrhundert*, Freiburg 1910.

V. De vierde reis naar Jerusalem, 10, 22—42.

1. Het feest der tempelwijding, 10, 22—39.

Wat in de voorafgaande hoofdstukken verhaald werd, van 7, 1 tot 10, 21, had plaats bij gelegenheid van het Loofhuttenfeest, dat einde September of begin October gevierd werd. Tegenover de vele herinneringen, welke Joa. omtrent dit bezoek heeft opgeteekend, steekt het korte verhaal van het nu volgende bezoek sterk af. Wij vernemen zelfs niet, dat Jezus Jerusalem verliet; want v. 21 eindigt met een woord der Farizeën. Daar het feest der Tempelwijding in December viel, zijn er tusschen v. 21 en v. 22 meer dan twee maanden verlopen. Dat Jezus al dien tijd in Jerusalem verbleef, zou niet alleen in strijd geweest zijn met zijn gewoonte, maar is ook zeer onwaarschijnlijk in verband met de vijandelijke stemming, welke er heerschte. Uit v. 40 zou men kunnen afleiden, dat Jezus in den tusschentijd in Perea verbleef. — Het wekt zonder twijfel bevreemding, dat Jezus in v. 26 vlg. een toespeling maakt op de allegorie van den goeden herder. Het is alsof Hij het gesprek met de Joden hervat op het punt, waarop Hij het bij het Loofhuttenfeest heeft afgebroken. Sommigen (bijv. Wellhausen) meenen dan ook, dat wij in v. 23—44 een voortzetting hebben van de voorafgaande twistgesprekken en dat de tijdsbepaling van v. 22 een toevoeging is. Een-

22. Men vierde te Jerusalem het feest der tempelwijding; het was

zelfde moeilijkheid hebben wij reeds ontmoet naar aanleiding van de beschuldiging van Sabbatschending in 7, 19—24 (zie de noot bij 7, 21). Calmes verklaart dit wederom door het feit, dat Joa. wel nauwkeurig de historische omstandigheden van Jezus' redevoeringen mededeelt, maar daarom de ontwikkeling der gedachten niet onderbreekt. Voor den lezer van het evangelie is het woord van v. 26 vlg. een duidelijke allusie op de onmiddellijk voorafgaande allegorie, maar was dit ook het geval voor Jezus' toehoorders? Wanneer wij bedenken, dat er juist naar aanleiding van die allegorie een oneenigheid onder de Joden ontstond en dat het tijdsverloop tusschen beide bezoeken niet zoo groot was, kunnen wij deze vraag bevestigend beantwoorden. Ook zonder dat zouden zij trouwens de beteekenis van v. 26 vlg. verstaan hebben. Er is dus geen enkele reden om aan te nemen, dat de redevoeringen van Joa. literaire composities zijn, die geen rekening houden met de historische omstandigheden. Het logische verband en de regelmatig voortschrijdende ontwikkeling der gedachten lagen in de bedoeling van den Zaligmaker en worden door den evangelist, die uit Jezus' redevoeringen een zorgvuldige keuze doet, nog scherper in het licht gesteld. — De episode, welke Joa. naar aanleiding van het feest der Tempelwijding verhaalt, is zeer beteekenisvol. Zij bevat het hoogtepunt van de openbaring, welke Jezus omtrent zich zelve aan de Joden schonk (vgl. v. 30 en 38). Bovendien laat zij zien, dat de haat der Joden zoo mogelijk nog grooter was dan bij het voorafgaande bezoek; de twee aanslagen, welke zij op Jezus plegen (v. 31 en 39), doen de bloedige ontknooping nog duidelijker voorzien. Ten slotte vinden wij in Jezus' verklaring, dat Hij het eeuwige leven aan de zijnen schenkt (v. 28), een inleiding tot de opwekking van Lazarus (hfdst. 11).

22. — Dit feest heette in het Hebreeuwsch „Chanukka” (inwijding). In 2 Mach. 1, 9 wordt het genoemd „het Loofhuttenfeest van de maand Kislev”, omdat het volgens de wijze van het Loofhuttenfeest gevierd werd. Het Grieksche woord voor het Chanukka-feest is „Enkainia”, dat eigenlijk „vernieuwing” beteekent. Het werd ingesteld ter herinnering aan de tempelwijding door Judas den Machabeër op den 25sten Kislev 165 v. Chr., juist op denzelfden dag, waarop Antiochus Epiphanes drie jaar tevoren den tempel ontwijd had door de oprichting van een altaar ter eere van Zeus; het duurde acht dagen lang (1 Mach. 4, 36—59). Flavius Josephus (Antiq. XII, 7, 7) noemt het „het feest der lichten”, omdat de Joden gedurende die dagen hun huizen moesten verlichten (vgl. Strack-Billerbeck II, blz. 539—541). Het feest der Tempelwijding behoorde niet tot de feesten, waarop de Joden naar Jerusalem moesten gaan. De bemerking van Joa., dat men te Jerusalem dit feest vierde, wil dan ook niet zeggen, dat het elders niet gevierd werd; zij dient alleen om aan te geven, waar Jezus zich ten tijde van het feest bevond. — Voor zijn lezers, die van de Joodsche feesten en de weergestelden in Palestina niet op de hoogte waren, voegt de evangelist er aan toe, dat het winter was; de winter duurde volgens de Joodsche opvatting ongeveer van 15 December tot 15 Februari. De lezers begrijpen dan tevens, dat Jezus wegens het ruwe en regenachtige weer niet in de voorhoven, maar onder de zuilengangen van den tempel wandelde. Onwillekeurig dringt zich echter het vermoeden op, dat Joa. tevens heeft

winter. 23. En Jezus wandelde in den tempel, onder de zuilengang van Salomon. 24. De Joden omringden Hem en zeiden tot Hem: Hoelang houdt Gij ons nog in spanning? Zoo Gij de Christus zijt, zeg het ons dan ronduit. 25. Jezus antwoordde hun: Ik heb het u gezegd, maar gij gelooft het niet. De werken, die Ik in den naam van

gedacht aan de koude, vijandige stemming, welke er in Jerusalem tegenover den Zaligmaker heerschte.

23. — De zuilengang van Salomon wordt ook in Hand. 3, 11 en 5, 12 vermeld. Het buitenste voorhof was met een muur omgeven, aan welks binnenkant zich rondom overdekte zuilengangen bevonden. De oostelijke zuilengang was de oudste en werd daarom aan den stichter van den ouden tempel, Salomon, toegeschreven (Flavius Josephus, Bell. jud. V, 5, 1; Antiq. XX, 9, 7).

24. — De Joden, waarmede hier weer Jezus' tegenstanders bedoeld worden, omringen den Zaligmaker. Zij willen Hem niet laten gaan, vóórdát Hij eindelijk een duidelijk antwoord gegeven heeft. Zij vragen letterlijk: Hoelang houdt Gij onze ziel omhooggeheven? De beteekenis is, dat Jezus hen in spanning houdt, in een onzekere en eenigszins angstige verwachting. Door zijn optreden had de Zaligmaker de messiaansche verwachtingen sterk geprikkeld en zodoende onder de Joden een stemming van onrust gekweekt, die meermalen aan leiding had gegeven tot oneenigheid (vgl. 2, 13—25; 5, 18; 7, 11—13. 40—44; 9, 16 vlg.; 10, 19—21). De Joden vorderen nu, dat Jezus, wanneer Hij als de Messias wil optreden, het openlijk zegt. Alleen aan de Samaritaansche vrouw had de Zaligmaker onomwonden gezegd, dat Hij de Messias was (4, 26). De openbaring aan den blindgeborene, dat Hij de Menschenzoon was, had dezelfde beteekenis, maar was niet zoo duidelijk (9, 35—37). Joa. stemt dus overeen met de synoptici, wat betreft Jezus' geheimhouding van zijn messiaansche waardigheid. In verband met de valsche opvattingen der Joden omtrent den Messias achtte Jezus het gevaarlijk dat woord te gebruiken. Alleen aan zijn apostelen, aan wie Hij den waren aard van zijn zending openbaren kon, had Hij zijn geheim medegedeeld. De Joden hebben dus gelijk, wanneer zij te kennen geven, dat Jezus zich tot nu toe nog niet „Messias” noemde. De uitdrukking „indien Gij de Christus zijt” beteekent „indien Gij U voor den Messias wilt uitgeven”; want de Joden waren volstrekt niet van plan om in Jezus' messiaansche waardigheid te gelooven, wanneer Hij bevestigend antwoordde. Zij wilden enkel een klaar en duidelijk bescheid hebben om hun maatregelen te kunnen nemen.

25. — Jezus had hun nooit uitdrukkelijk gezegd, dat Hij de Messias was, maar toch kon Hij met recht antwoorden: „Ik heb het u gezegd, maar gij gelooft het niet.” Hij gebruikt ook nu het woord „Messias” niet, maar beroept zich op zijn vroegere uitspraken. Hij heeft immers zijn messiaansche waardigheid duidelijk genoeg geopenbaard voor iedereen, die gelooven wilde. Hoe dikwijls heeft Hij niet gezegd, dat Hij door God gezonden en de Zoon van God is? Telkens hebben zij met een of andere uitvlucht zijn getuigenis verworpen. Zijn wonderen wezen zij af als overtredingen van den Sabbat (5, 10; 9, 16). Zijn eenvoudige afkomst was hun een ergernis (7, 15. 41). Wat Hij over zich zelf zeide, namen zij niet aan,

mijn Vader doe, die getuigen voor Mij. 26. Maar gij gelooft niet, omdat gij niet tot mijn schapen behoort. 27. Mijn schapen luisteren naar mijn stem en Ik ken ze; zij volgen Mij, 28. en Ik geef hun het eeuwige leven; zij zullen in eeuwigheid niet verloren gaan en nie-

omdat een getuigenis in eigen zaak volgens hun opvatting ongeldig was (8, 13); een andermaal beschouwden zij het als een uiting van waanzin (8, 48; 10, 20). Bij het Loofhuttenfeest verzonnen zij alle mogelijke uitvluchten om de wonderbare genezing van den blindgeborene te kunnen loochenen, opdat zij de waarheid van Jezus' getuigenis niet behoeften aan te nemen. De Zaligmaker kon dus met recht zeggen, dat zij toch niet geloofden, wat Hij ook zeide; zij waren blind voor de waarheid. Maar Jezus had hun niet alleen gezegd, wie Hij was; Hij had ook zijn getuigenis bewezen door de wonderen, die Hij in naam van den Vader deed (vgl. 5, 36); deze wonderen, welke duidelijk zijn goddelijke zending aantoonde, moesten toch voor hen als het getuigenis van den Vader gelden (vgl. 8, 18).

26. — In v. 26—28 maakt Jezus een toespeling op de allegorieën, welke Hij bij het Loofhuttenfeest uitsprak. De Joden gelooven niet, omdat zij niet tot zijn schapen behooren. Wij moeten de vergelijking niet al te streng opvatten; want de schapen kunnen er niets aan doen, dat zij tot de eene of andere kudde behooren. Wij moeten ze toepassen op menschen, die een vrijen wil hebben. De Joden behooren niet tot Jezus' kudde, omdat zij er niet toe willen behooren. De Zaligmaker beschouwt hun ongeloof dus niet als een noodzakelijkheid, welke onafhankelijk is van hun wil, maar wel als een noodzakelijk gevolg van hun verkeerde gesteltenis.

27—28. — De schapen, welke tot de kudde van den goeden herder behooren, luisteren naar zijn stem. De goedwillende menschen vragen niet voortdurend naar bewijzen en wonderen en zoeken niet naar tegenwerpingen, maar zij voelen zich tot Jezus getrokken, zooals de schapen tot hun herder. De schapen kennen de stem van hun herder en luisteren ernaar, maar daaraan beantwoordt ook de stemming van den herder ten opzichte van de schapen. Hij erkent ze als zijn eigendom en heeft voor allen afzonderlijk een liefdevolle belangstelling. Vervolgens zegt Jezus van zijn schapen, dat zij Hem gehoorzaam en bereidwillig volgen. Om zijn leerlingen te zijn is het immers niet genoeg, dat men naar zijn woorden luistert; men moet ze ook in beoefening brengen. Aan de volgzaamheid van de schapen beantwoordt weer de goede herder door zijn toegewijde zorg; hij leidt ze naar weideplaatsen, waar zij overvloedig voedsel vinden. Zoo doet Jezus ten opzichte van zijn leerlingen; Hij geeft hun het eeuwige leven. Nu reeds, tijdens hun sterfelijk bestaan, schenkt Hij hun het leven, dat krachtens zijn aard eeuwig is; het is de heiligmakende genade, welke na den dood zal overgaan in de hemelsche zaligheid. Tegenover het eeuwige leven, dat Jezus aan de zijnen geeft, staat het eeuwige verderf, de eeuwige ondergang. Welnu, de schapen, welke tot de kudde van den goeden herder behooren, zijn veilig onder zijn hoede; Hij verdedigt hen zelfs ten koste van zijn leven. Zoo zijn ook Jezus' leerlingen veilig in zijn hand; niemand zal hen daaruit wegrooven. Jezus spreekt niet alleen van de gepredestineerden, maar van allen, die zich onder zijn hoede gesteld hebben door het geloof en de onderhouding zijner geboden. Hij zal hen tegen alle

mand zal ze uit mijn hand wegrooven. 29. Wat mijn Vader Mij heeft gegeven, is kostbaar boven alles; en niemand kan het uit de hand van mijn Vader wegrooven. 30. Ik en de Vader zijn één.

vijandelijke machten en tegen den eeuwigen ondergang behoeden, mits zij Hem blijven volgen. Geen macht van buiten, maar alleen hun eigen vrije wil kan hun het eeuwige verderf berokkenen.

29—30. — De algemeene zin van deze twee verzen is duidelijk. Niemand kan de schapen uit de hand van den Zoon rooven, omdat niemand ze kan rooven uit de hand van den Vader; dit laatste echter staat voor iedereen vast. Maar waarom kan men van den Zoon zeggen, wat men van den Vader zegt? Omdat de Vader en de Zoon één zijn en dus de macht van den Zoon even groot is als die van den Vader. — Wat echter de bijzonderheden betreft, zijn er enkele moeilijkheden. Vooreerst zijn er twee lezingen. Sommige handschriften hebben: Mijn Vader, die Mij (de schapen) gegeven heeft, is grooter dan allen. De beteekenis is dan duidelijk. De Vader heeft de schapen aan Jezus gegeven, maar zij blijven toch ook onder de hoede van den Vader. Daar nu de Vader machtiger is dan allen, die ze aan Jezus zouden willen ontrooven, zijn zij volkomen veilig. Tegen deze lezing bestaat het bezwaar, dat zij al te eenvoudig is. Wie immers zou het betwijfelen, dat de Vader machtiger is dan allen? Het is dan ook blijkbaar een „verbetering” van de tweede lezing, die moeilijker is: Wat mijn Vader Mij gegeven heeft, is grooter (of kostbaarder) dan alles. De eerste vraag, welke zich bij deze lezing voordoet, is: Wat heeft de Vader aan den Zoon gegeven? Sommigen zeggen: de goddelijke natuur; anderen: de goddelijke macht; nog anderen: het eeuwige leven, dat Hij aan de schapen schenkt. Maar het is duidelijk, dat datgene, wat de Vader aan den Zoon geeft, hetzelfde moet zijn als datgene, wat men aan den Vader en den Zoon wil ontrooven, dus de schapen. Jezus heeft reeds vroeger (6, 37—40) gezegd, dat Hij niets verloren zal laten gaan van wat de Vader Hem gegeven heeft; daarmee werden eveneens de leerlingen bedoeld. Hier wil Hij dus verklaren, dat de schapen, welke de Vader Hem toevertrouwt, zoowel in zijn schatting als in die van zijn Vader kostbaarder zijn dan al het andere of kostbaar zijn boven alles. Niets kan in vergelijking komen met de waarde der menschenzielen. Hoe veilig moeten deze dan zijn in de hand van den Zoon, temeer wijl ook de Vader ze onder zijn hoede houdt! — In v. 30 legt Jezus uit, waarom Hij in v. 28 en 29 hetzelfde gezegd heeft van de hand van den Zoon en van de hand van den Vader; zoowel in de eene als in de andere zijn de schapen veilig geborgen. De reden daarvan is: De Vader en de Zoon zijn één. Ofschoon deze uitspraak, wat den vorm betreft, absoluut is, heeft zij toch speciaal betrekking op datgene, waarin de Vader en de Zoon vergeleken worden, namelijk op hun macht (de hand is het symbool van de macht). De Vader en de Zoon zijn één en daarom is hun macht even groot. De veiligheid van de kudde is dus bij Jezus even goed gewaarborgd als bij den Vader. Jezus leert hier uitdrukkelijk zijn goddelijke natuur; want als zijn macht goddelijk is, dan is ook zijn natuur goddelijk. Wij vinden in v. 30 zonder twijfel de hoogste zelfopenbaring van den Zaligmaker aan het volk.

31. Weer droegen de Joden steenen aan om Hem te steenigen. 32. Jezus antwoordde hun: Veel goede werken heb Ik u van wege den Vader getoond; om welk van die werken wilt gij Mij steenigen? 33. De Joden antwoordden Hem: Niet om een goed werk willen wij U steenigen, maar om een godslastering en omdat Gij U, ofschoon Gij een mensch zijt, tot God maakt. 34. Jezus antwoordde hun:

31. — Ook de Joden begrijpen de beteekenis van Jezus' woorden en reageeren erop op hun wijze. Zooals zij reeds eenmaal van plan waren (8, 59), willen zij Hem ook nu steenigen. Daartoe moeten zij steenen gaan halen, wijl er onder de zuilengangen geen waren. Door zijn uitspraak van v. 30 heeft Jezus zich volgens hun opvatting schuldig gemaakt aan godslastering.

32. — De critici vinden dezen overgang van v. 31 op v. 32 onwaarschijnlijk en beschouwen daarom het verhaal als niet historisch. Terwijl de Joden volgens v. 31 klaar staan om Jezus te steenigen, antwoordt Deze in v. 32 kalm en rustig, alsof er geen gevaar dreigde. Lagrange zegt terecht, dat dit volstrekt niet zoo onbegrijpelijk is voor iemand, die de oostersche mentaliteit kent. Daar kan men vaker getuige zijn van tooneelen, welke schijnbaar in bloedige vechtpartijen gaan ontaarden, maar ten slotte van zeer onschuldigen aard blijken te zijn. Alleen reeds het feit, dat de Joden de steenen moesten gaan halen, gaf hun gelegenheid om te bekoelen. Jezus achtte het dezen keer dan ook niet noodig om hen te ontwijken (vgl. 8, 59). — Men heeft uit Jezus' antwoord afgeleid, dat Hij de eigenlijke reden van de woede der Joden niet begrijpt of veinst niet te begrijpen. De Joden immers wilden Hem steenigen wegens de godslastering van v. 30, terwijl Jezus spreekt van zijn wonderen. Toch slaat Jezus' woord zonder twijfel op de bedoeling der Joden. Doordat zij het getuigenis van den Zaligmaker over zich zelve niet wilden aanvaarden, verwierpen zij ook de bewijzen, welke Hij voor dit getuigenis gegeven had, namelijk zijn wonderen. Deze waren echter niet alleen daden, welke Hij enkel in opdracht van den Vader doen kon, maar het waren tevens goede daden, gewoonlijk daden van medelijden en naastenliefde. Jezus vroeg daarom met een zekere ironie: „Om welk van die werken wilt gij Mij steenigen?”

33. — De Joden begrijpen de ironie en wijzen ze verontwaardigd af. Zij willen Jezus niet steenigen om een goed werk. Of Hij goede werken deed, willen zij buiten beschouwing laten, maar de godslastering van v. 30 is in elk geval een zware zonde; en daarom hebben zij de steenen opgenomen. Den aard van de godslastering zetten zij duidelijk uiteen: Jezus, die niet meer dan een mensch is evenals zij, heeft zich tot God gemaakt. Door deze woorden toonen zij, dat zij de uitspraak van den Zaligmaker begrepen hebben, wat zijn goddelijke natuur betreft, maar niet wat betreft zijn verhouding tot den Vader. Zij stellen het voor, alsof Jezus zich vereenzelvigd heeft met den éénen God, dien het Joodsche volk sinds eeuwen vereerde. Welnu, dit heeft Jezus niet gedaan, maar dien God noemde Hij zijn Vader. Hij heeft niet gezegd: Ik ben God, wat tot dit misverstand aanleiding kon geven; maar Hij zeide: Ik ben de Zoon Gods, in wezen en macht aan den Vader gelijk.

Staat er niet in uw wet geschreven: Ik heb gezegd: Gij zijt goden?
35. Wanneer de Schrift hen nu goden noemt, tot wie Gods woord was gericht, en zij niet kan gelogenstraf worden, 36. hoe kunt gij dan zeggen tot Hem, dien de Vader heeft geheiligd en in de wereld gezonden: Gij spreekt een godslastering, — omdat Ik gezegd

34. — Jezus toont in v. 34—36 aan, dat de Joden niet zoo spoedig ergernis moeten nemen aan woorden, die zij maar half begrepen hebben. — Hij verwijst hen daartoe naar dezelfde wet, op grond waarvan zij Hem van godslastering beschuldigen. Daar Hij den tekst van Ps. 81, 6 aanhaalt, moet „wet” hier genomen worden in den algemeenen zin van „H. Schrift” (vgl. 7, 49; 12, 34; 15, 25). De rechters van Israël, die in Ps. 81, 1 „goden” genoemd worden, worden in v. 6 van denzelfden psalm met dien titel toegesproken, terwijl zij toch om hun onrechtvaardigheid veroordeeld worden: „Ik heb gezegd: Gij allen zijt goden en zonen van den Allerhoogste.” Zij dragen den naam van „goden”, omdat zij Gods plaats innemen. In denzelfden zin zeide God tot Moses: „Zie, Ik maak u voor den Pharao tot god” (Ex. 7, 1). Het is dus een feit, dat het O. T. aan het woord „god” een w i d e r e b e t e e k e n i s toekent, zoodat het niet alleen kan toegepast worden op den éénen God, maar ook op de valsche goden en zelfs op zekere groepen van menschen: profeten, rechters of koningen.

35—36. — De H. Schrift had voor alle Joden een goddelijk gezag. Wanneer zij dus het woord „goden” op menschen toepast, dan zal geen enkele Jood zich daaraan ergeren of dit als een godslastering beschouwen. Welnu, de H. Schrift geeft dien naam aan degenen, tot wie Gods woord was gericht. Daarmee bedoelt Jezus niet alle menschen, die een openbaring van God ontvingen, en ook niet alle gezagsdragers, die door God werden aangesteld, maar de rechters, tot wie het woord van Ps. 81, 6 gericht was. De eerste gevolgtrekking, welke Jezus maakt, is deze: Gij moet Mij niet zonder verder onderzoek van godslastering beschuldigen; want de H. Schrift toont aan, dat zelfs onrechtvaardige rechters en zondige menschen aanspraak konden maken op den naam van „goden”. In tegenstelling met deze onrechtvaardige rechters noemt Jezus zich zelf „Hem, dien de Vader geheiligd en in de wereld gezonden heeft”. Zooals uit vele plaatsen in het vierde evangelie blijkt, bedoelt Jezus met „zijn zending in de wereld” den overgang uit een andere en hoogere wereld naar de aardsche en zondige wereld, welke overgang tijdelijk samenvalt met zijn geboorte. Toen de Vader Jezus in de aardsche wereld zond, heeft Hij Hem tevens geheiligd en gewijd voor het ambt en de taak, welke Hij in de wereld te vervullen zou hebben. Jezus redeneert nu „a minori ad majus”: Wanneer de rechters van Israël door de H. Schrift en door God zelve „goden” genoemd worden, zoodat gij daarin geen godslastering kunt zien, hoe kunt gij Mij dan van godslastering beschuldigen, wanneer Ik Mij „Zoon van God” noem? Ik heb immers een veel hooger ambt en een veel verhevener waardigheid, daar Ik door God geheiligd en in de wereld gezonden ben. Men zou echter een eenigszins andere redeneering verwacht hebben, namelijk deze: Wanneer de rechters „goden” genoemd worden, waarom mag Ik Mij dan niet „God” noemen? In plaats van „God” gebruikt Jezus echter de uitdrukking „Zoon Gods”. Hij wil daardoor niet zeggen, dat de naam, waarop Hij aanspraak maakt,

heb: Ik ben Gods Zoon? 37. Wanneer Ik de werken van mijn Vader niet doe, geloof Mij dan niet; 38. maar wanneer Ik ze wel doe, ook al zoudt gij Mij niet gelooven, geloof dan de werken, opdat gij weten en erkennen moogt, dat de Vader in Mij is en Ik in den

een geringere beteekenis heeft dan die, welke op de rechters wordt toegepast. Was dit het geval, dan zou de redeneering aldus luiden: Wanneer de rechters, die minder in waardigheid zijn dan Ik, met recht „goden” genoemd worden, dan kan Ik Mij toch zeker een naam toekennen, die minder in beteekenis is, namelijk „Zoon Gods”. Dat deze uitleg niet juist is, volgt uit den samenhang. Wij moeten hier aan de benaming „Zoon Gods” dezelfde beteekenis toekennen, waarin Jezus ze altijd op zich toepast. Hij trekt de bewering van v. 30, dat Hij en de Vader één zijn, niet terug. Hij wijst ook niet de beschuldiging der Joden af, dat Hij zich tot God maakt (vgl. v. 33), maar toont enkel aan, dat Hij daardoor niet een godslastering heeft gezegd. De eenige reden, waarom Hij zich niet zonder meer „God” noemt, ligt in het feit, dat Hij zich niet met den Vader wil vereenzelvigen. Aan het juiste begrip van zijn persoonlijkheid ligt immers het onderscheid tusschen den Vader en den Zoon ten grondslag. Hij is niet dezelfde Persoon als Degene, dien de Joden God noemen (namelijk de Vader), maar wel is Hij zijn Zoon en tevens één met Hem, zoodat ook de Zoon de goddelijke natuur bezit. Telkens komt Jezus dus terug op zijn goddelijk Zoonschap, dat het meest kenmerkend is voor zijn zelfbewustzijn en waardoor de Joodsche opvattingen zich essentiëel van de christelijke onderscheiden.

37—38. — Het voorbeeld, aan de H. Schrift ontleend, toont duidelijk aan, dat men Jezus’ aanspraak op den titel van „Zoon Gods” niet zonder meer als godslastering moet beschouwen. Men moet in zulke gevallen den zin van den titel en de bewijzen, welke ervoor gebracht worden, ernstig onderzoeken. De Joden geven toe, dat de rechters van Israël aanspraak konden maken op de benaming van „goden”, omdat zij Gods plaats innamen. Waarom beweren zij dan zonder eenig onderzoek, dat Jezus niet het recht heeft, zich „Zoon Gods” te noemen in den zin, waarin Hij zich zoo vaak dien titel gaf (vgl. v. 30)? Jezus vraagt niet, dat zij Hem enkel op zijn woord gelooven, maar geeft hun ook de bewijzen, dat zijn woord waar is. Hij doet immers de werken, die iedereen als de werken van God moet erkennen, daar zij alleen door Gods almacht kunnen geschieden. Deze werken vormen het onwrikbaar bewijs, dat God — Jezus gebruikt ook nu het woord „Vader” — met Hem is en dat zijn woorden door God bezegeld worden. Wanneer zij Jezus’ woorden niet gelooven, dan moeten zij ten minste uit zijn werken erkennen, dat Hij en de Vader één zijn (v. 30). Hier gebruikt Jezus echter een enigszins andere uitdrukking dan die, welke door de Joden als godslastering gebrandmerkt werd. Hij zegt nu, dat de Vader in Hem is en Hij in den Vader. Deze zegswijze drukt echter even sterk de eenheid van macht en natuur tusschen den Vader en den Zoon uit. Het bewijs voor deze eenheid put Jezus uit zijn werken, die echt goddelijke werken zijn. De bewijsvoering uit de H. Schrift (v. 34—36) diende alleen om aan te toonen, dat de beschuldiging van godslastering lichtvaardig was.

Vader ben. 39. Opnieuw trachtten zij Hem te grijpen, maar Hij ontkwam aan hun handen.

40. En Hij begaf zich weer naar de overzijde van den Jordaan, naar de plaats, waar Joannes eerst had gedoopt; en Hij bleef daar.

41. Velen kwamen tot Hem en zeiden: Joannes heeft wel geen enkel teeken gedaan; maar alles, wat Joannes over Dezen heeft gezegd,

39. — Ook het gedrag der Joden bewijst, dat Jezus de uitspraak van v. 30, waarin zij een godslastering zagen, door de daarop volgende verklaring (v. 34—38) niet heeft teruggetrokken. Zij beschouwen Hem nog steeds als schuldig en willen zich daarom van Hem meester maken. Wel schijnen zij tot het inzicht gekomen te zijn, dat er een rechterlijke uitspraak noodig is, voordat zij Hem kunnen steenigen. Jezus echter ontkwam aan hun handen, gelijk bij het Loofhuttenfeest (8, 59).

2. Jezus in Perea, 10, 40—42.

Deze korte pericope dient niet ter inleiding van de opwekking van Lazarus, alsof Joa. enkel de plaats wilde aangeven, waar de tijding van Lazarus' dood Jezus bereikte. Zij heeft een zelfstandige beteekenis. Na het bewogen tooneel in den tempel zoekt Jezus met zijn leerlingen eenige verpoozing aan de andere zijde van den Jordaan. Het is alsof de Zaligmaker zich getrokken voelt naar de plaats, waar Hij zijn openbaar optreden begon (1, 28—51). Ook nu vindt Hij daar geloovige zielen, die een welkome tegenstelling vormen met de vijandige Joden van Jerusalem.

40. — Het woordje „weer” duidt aan, dat Jezus in den tijd tusschen het Loofhuttenfeest en het feest der Tempelwijding ook aan de overzijde van den Jordaan, in Perea, geweest was. Het doel van zijn tocht wordt nader aangeduid als „de plaats, waar Joannes eerst had gedoopt”. Daarmede wordt bedoeld Bethanië (1, 28), dat door het woordje „eerst” onderscheiden wordt van Joannes' latere verblijfplaats, namelijk Ainon bij Salim (3, 23). Het is eigenaardig, dat Joa. den naam „Bethanië” niet vermeldt, terwijl Jezus toch van daar naar het andere Bethanië, aan den westkant van den Jordaan, zou vertrekken (vgl. 11, 1). Misschien heeft hij den uitleg, die dan onvermijdelijk zou geweest zijn, willen vermijden. Jezus bleef eenigen tijd in Perea en Hij zou er misschien gebleven zijn tot aan het volgende Paaschfeest (ongeveer 3½ maand na het feest der Tempelwijding), als de dood van Lazarus Hem niet naar Judea had doen terugkeeren.

41. — Jezus bleef in Perea niet werkeloos, zooals blijkt uit den grooten toeloop. Hij predikte en deed waarschijnlijk ook wonderen; bij de vergelijking, welke het volk tusschen Jezus en den Dooper maakte, viel het immers op, dat deze laatste geen wonderen gedaan had. In Bethanië en omstreken was de herinnering aan den grooten boetgezant nog bijzonder levendig. Na zijn dood wierf zijn getuigenis nog aanhangers voor den Zaligmaker. Men vergeleek het getuigenis van den Dooper met den persoonlijken indruk, welken Jezus op hen maakte, en trok daaruit de conclusie, dat alles, wat Joannes over Hem gezegd en voorspeld had, waarheid bevatte. Zooals v. 42 aanduidt, kwamen de menschen daardoor tot het geloof in den Zaligmaker; maar ook de eerbied voor de profetische gave

was waar. 42. En velen geloofden daar in Hem.

van den Dooper werd erdoor versterkt. De eer van dezen laatsten scheen hun zelfs geheel bijzonder ter harte te gaan; want zij trachtten het feit, dat hij, in tegenstelling met Jezus, geen enkel wonder gedaan had, te *vergoelijken* door de echtheid van zijn voorspellingen. Al was Joannes geen wonderdoener, hij was toch zonder twijfel een profeet!

42. — De herinnering aan het getuigenis van den Dooper en het persoonlijke optreden van Jezus brachten velen tot het geloof. De evangelist wil zonder twijfel de aandacht vestigen op de *tegenstelling* tusschen het geloof van deze menschen en het ongeloof der Jerusalemmers. Voor menschen van goeden wil waren er redenen genoeg om te gelooven, zoodat het ongeloof niet te verontschuldigen was. Tevens wil hij er nogmaals op wijzen, dat er niet de minste wanklank bestond in de verhouding tusschen Joannes en Jezus. Ofschoon er een groot verschil tusschen beider uiterlijk optreden bestond, was er toch een volkomen overeenstemming in hun bedoelingen. De goedwillende menschen, die beide mannen gezien en gehoord hadden, waren tot de overtuiging gekomen, dat Joannes den weg voor Jezus gebaad had en dat Jezus' optreden de waarheid van Joannes' getuigenis bevestigde. Wanneer dus iemand Joannes als zijn leermeester beschouwde en niet in Jezus geloofde, dan handelde hij in strijd met de bedoelingen van den Dooper (zie de noot bij 1, 8).

VI. De vijfde en laatste reis naar Jerusalem, 11, 1—12, 50.

Joa. is nu gekomen tot de laatste gebeurtenissen van Jezus' openbaar leven. Vanuit Perea vertrekt de Zaligmaker naar Bethanië, waar Hij zijn vriend Lazarus uit den dood opwekt. Naar aanleiding van dit wonder neemt het Sanhedrin het definitieve besluit om Hem te doden. Jezus ontwijkt het gevaar en verblijft een tijdlang in het afgelegen Ephraïm. Bij de nadering van het Paaschfeest verlaat Hij zijn schuilplaats en komt zes dagen vóór het feest weer te Bethanië, waar Hij door Maria, de zuster van Lazarus, gezalfd wordt. Daags daarna trekt Hij in plechtigen optocht Jerusalem binnen. Terwijl de Farizeëen weer hun vroegere vijandelijke houding aannemen, toont het volk veel geestdrift; en zelfs eenige heidenen geven hun verlangen te kennen om Jezus te zien. Naar aanleiding daarvan voorspelt de Zaligmaker, dat zijn dood en het lijden in het algemeen vele geestelijke vruchten zullen voortbrengen. Bij de diepe ontroering, welke Hem daarbij aangrijpt, wordt Hij getroost door de stem van den Vader, die Hem van uit den hemel toespreekt. Daarop volgt een laatste twist-gesprek met de Joden en een laatste waarschuwing. Joa. besluit het openbaar leven van Jezus met een algemeene beschouwing over het ongeloof der Joden en over Jezus' prediking.

Uit dit overzicht zien wij reeds aanstonds, dat alle feiten en woorden in het teeken van den *aanslaan* den dood van den Zaligmaker staan. Veel beter dan de synoptici laat Joa. ons den logischen samenhang der gebeurtenissen en de oorzaken van den dramatischen afloop zien. De vier voorafgaande bezoeken aan de H. Stad hebben Jezus den haat der Joodsche leiders op den hals gehaald, zoodat men reeds meermalen een aanslag op zijn leven pleegde of Hem trachtte gevangen te nemen. Een feit van grooten

invloed is de opwekking van Lazarus, welke door de synoptici niet vermeld wordt. Het is de laatste en grootste openbaring van den menschgeworden Logos, die zich voor alle goedwillende menschen toont als den overwinnaar van den dood, en tevens de laatste poging om de Joden te winnen. Dit ontzagwekkende wonder, vlak voor de poorten van Jerusalem verricht, is een laatste uitnoodiging aan de hoofdstad om haar Messias te ontvangen. De indruk is inderdaad groot; want velen beginnen in Jezus te gelooven. Dit wekt echter nog meer het wantrouwen en den haat van het Sanhedrin, dat in een speciale raadszitting tot Jezus' dood besluit. Treffend schildert Joa. ons ook de spanning, welke er te Jerusalem bij de nadering van het Paaschfeest heerscht. Jezus nadert de hoofdstad en wordt in hetzelfde Bethanië, waar Hij Lazarus ten leven opwekte, door diens zuster Maria gezalfd voor zijn begrafenis. Van zijn intocht in Jerusalem teekent Joa. ons een beeld, waarin blijdschap en droefheid vermengd zijn. De jubelkreten van het volk overstemmen een oogenblik den haat der Farizeëen, die daarna des te heviger wordt. Een lichtpunt vormt ook het verlangen van eenige heidenen om Jezus te zien. De Zaligmaker ziet daarin een voorteken van de geestelijke vruchten, welke zijn dood zal afwerpen. Van de dagen, welke tusschen den intocht en den dag vóór het Paaschfeest verlopen, verhaalt Joa. niets. Deze lacune wordt aangevuld door de synoptici, die de felle twistgesprekken in den tempel en Jezus' verwerpend oordeel over het uitverkoren volk uitvoerig mededeelen.

1. De opwekking van Lazarus, 11, 1—53.

Dit verhaal heeft zonder twijfel een zeer gewichtige beteekenis in het vierde evangelie. Zooals Jezus door de genezing van den blindgeborene zich geopenbaard heeft als het licht der wereld, zoo toont Hij door de opwekking van Lazarus, dat Hij het leven der wereld is. Deze twee wonderen belichten dus twee hoofdgedachten van den proloog. De opwekking van Lazarus is het bewijs, dat Jezus de menschgeworden Logos is, die de volheid van het leven bezit en het kan mededeelen aan wie Hij wil. Zij is tevens het teken, dat allen, die in Jezus gelooven, door Hem tot het eeuwige leven zullen verrijzen.

De geschiedkundige waarheid van dit verhaal wordt door de niet-geloovige exegeten natuurlijk ontkend. De theorie van den schijndood, welke op de doodenopwekkingen der synoptici nog wordt toegepast, heeft hier geen schijn van kans, daar Lazarus reeds vier dagen in het graf was. De poging van Renan om het feit te verklaren als een bedrog van Lazarus' zusters, die daardoor de stemming ten gunste van Jezus wilden doen keeren, vindt ook geen bijval meer. De verklaring, welke tegenwoordig bijna algemeen verdedigd wordt, is de symbolische. De opwekking van Lazarus zou enkel dienen ter illustratie van de waarheid, dat Jezus de verrijzenis en het leven is. De bestanddeelen van het verhaal zouden afgeleid zijn uit het evangelie van Lc., speciaal uit de parabel van den armen Lazarus, en uit het bezoek van Jezus aan de beide zusters Maria en Martha. De evangelist zou hebben willen aantonen, dat de Joden zelfs weigerden te gelooven, toen een doode — in dit geval ook Lazarus genoemd — uit het doodenrijk terugkeerde (vgl. Lc. 16, 31). Door de vermelding van Maria en Martha zou hij aan zijn verhaal den schijn der historische werkelijkheid hebben willen geven. — Wij geven toe, dat de opwekking van Lazarus een symbolische

beteekenis heeft; deze komt immers in het evangelie duidelijk tot uitdrukking (v. 23—27). Maar evenals bij de genezing van den blindgeborene, moeten wij ook hier, naast de symbolische beteekenis, het historische feit handhaven. De geheele kwestie hangt weer nauw samen met de echtheid van het vierde evangelie. Is de apostel Joannes de schrijver, dan zal men de opwekking van Lazarus moeilijk als zuiver symbolisch kunnen beschouwen. Om te bewijzen, dat Jezus de verrijzenis en het leven is, kon hij immers niet volstaan met een gefingeerd verhaal, maar had hij een feit noodig. Wij zien dan ook, dat hij, evenals bij het verhaal van den blindgeborene, zoo sterk mogelijk de waarheid van Lazarus' opwekking bevestigt. Zijn bedoeling is juist, uit het historische feit het geloof in Jezus, die de verrijzenis en het leven is, op te wekken. Is zijn verhaal niet historisch, dan blijft er geen andere veronderstelling meer over, dan dat Joa. zijn lezers bewust heeft willen bedriegen. Het symbolische karakter heeft trouwens alleen betrekking op het feit der doodenopwekking; de omstandigheden kunnen volstrekt niet symbolisch verklaard worden. Had de schrijver nu het verhaal gefingeerd, dan zou zijn doctrinaire bedoeling zich zonder twijfel ook in de details geopenbaard hebben. Wij constateeren integendeel, dat hij zoo omstandig mogelijk verhaalt om de werkelijkheid der feiten op een soliden grondslag te plaatsen. Hij vermeldt de plaats van het wonder, den afstand tusschen Bethanië en Jerusalem, de namen der hoofdpersonen, de ligging en den vorm van het graf, den tijd van de begrafenis, de vrees van Martha voor den slechten geur, de aanwezigheid der Joden, de verschijning van den omwikkelden Lazarus enz. De geheele kwestie is ten slotte afhankelijk van het feit, of men gelooft in Jezus' Godheid en de mogelijkheid van het wonder. Wanneer men aanneemt, dat Jezus de menschgeworden God is, die in de wereld kwam om de menschen van den eeuwigen dood te redden, dan is de voornaamste moeilijkheid uit den weg geruimd.

De critici hebben echter nog andere bezwaren.

Vooreerst wijst men op het stilzwijgen der synoptici. Wanneer de opwekking van Lazarus werkelijk een feit was, waarvan de apostelen getuigen waren, dan zouden ook de synoptici, zoo zegt men, dit feit opgeteekend hebben. Daar zij dit niet deden, moet men aannemen, dat de ooggetuigen van Jezus' leven niets over een opwekking van Lazarus wisten. — Allereerst moeten wij erop wijzen, dat de critici het feit van Lazarus' opwekking ook zouden ontkennen, wanneer het door de vier evangelisten eenstemmig verhaald werd. De opwekking van het dochttertje van Jairus, welke door de drie synoptici verhaald wordt, vindt evenmin genade in hun oogen. Van den anderen kant echter maken zij er geen bezwaar tegen, om in de opwekking van den jongeling van Nain, welke alleen door Lc. vermeld wordt, althans een kern van geschiedkundige waarheid aan te nemen. De heftige aanval tegen den vierden evangelist komt blijkbaar vooral voort uit de rationalistische theorie, dat hij zijn verhalen zou samenstellen om zijn theologische ideeën te verduidelijken. Zoo stuiten wij weer op de hoofdkwestie: Is de vierde evangelist een ooggetuige van Jezus' leven of een theoloog van de tweede of derde christelijke generatie? — Waarom, zoo kunnen wij verder vragen, hadden de synoptici het verhaal van Lazarus moeten opnemen? Kunnen de critici met zekerheid uitmaken, waartoe de evangelisten zich in dit opzicht verplicht voelden? Het is een feit, dat zij uit de feiten en redevoeringen, welke de overlevering omtrent Jezus bewaarde, niet alles optee-

11. 1. Nu was er iemand ziek, (namelijk) Lazarus van Bethanië, uit het dorp van Maria en van haar zuster Martha. 2. Maria nu

kenden; dit blijkt uit de onderlinge vergelijking der synoptici. Zij geven duidelijk te verstaan, dat zij uit de ontelbare wonderen slechts enkele voorbeelden aanhalen en dat het volstrekt niet hun bedoeling is, volledig te zijn. Daar zij nu twee doodenopwekkingen verhalen, konden zij de opwekking van Lazarus voorbijgaan. Ook uit hun geschriften bleek, dat Jezus de macht had over leven en dood; en daarmee was hun doel bereikt. Dat zij speciaal deze doodenopwekking niet vermeldden, was te wijten aan den opzet van hun evangeliën. Daar zij in Jezus' openbaar leven twee perioden onderscheidde, die van Galilea en die van Judea, en slechts één reis naar Jerusalem vermeldde, konden zij het wonder van Bethanië niet geven, zonder van hun plan af te wijken. Wanneer men beweert, dat er in de synoptische orde der feiten geen plaats is voor de opwekking van Lazarus, dan antwoorden wij het volgende. De drie synoptici vermelden het oogenblik, waarop Jezus het definitieve besluit nam om over Jericho naar Jerusalem te gaan (Mt. 20, 17; Mc. 10, 32; Lc. 18, 31); dit valt samen met Joa. 12, 1. Niemand maakt er een bezwaar tegen, dat Joa. den laatsten tocht van Jericho naar Jerusalem, welke volgens de synoptische voorstelling zonder oponthoud werd voortgezet, onderbreekt door een verblijf in Bethanië (12, 1—11). Daar de synoptici nu de reisroute, welke Jezus na zijn vertrek uit Galilea en vóór zijn aankomst te Jericho in het duister laten, kan men zonder eenige moeilijkheid een eerste bezoek aan Bethanië en een verblijf te Ephraïm inlasschen. Ten slotte wijzen wij er nog op, dat Joa. zelve ons een reden voor het stilzwijgen der synoptici aan de hand doet. Hij zegt immers, dat de opperpriesters besloten Lazarus te dooden, omdat velen bij het zien van den verrezene in Jezus geloofden (12, 10 vlg.). Het is dus begrijpelijk, dat de oudste catechese in het belang van Lazarus en zijn familie van het wonder geen melding maakte, terwijl die reden niet meer aanwezig was in den tijd, dat Joa. zijn evangelie schreef.

a. Jezus gaat naar Bethanië, 11, 1—16.

1. — Na de onbepaalde aanduiding „nu was er iemand ziek” noemt Joa. den naam „Lazarus van Bethanië”; dezelfde wijze om een persoon aan den lezer bekend te maken gebruikte hij ook in 1, 6 en 3, 1. Daar hij den lamme van Bethesda en den blindgeborene niet met name noemde, mogen wij veronderstellen, dat Lazarus aan de lezers bekend was; waarschijnlijk had hij onder de eerste Christenen van Palestina een voorname plaats ingenomen. Ook de lezers van het vierde evangelie kenden hem onder den naam, waarmee hij hier wordt genoemd: Lazarus van Bethanië. Het valt verder op, dat Bethanië nader wordt aangeduid als het dorp van Maria en van haar zuster Martha. Daar Bethanië toch ook het dorp van Lazarus was, moet Joa. met deze toevoeging een bedoeling hebben gehad. Dit is inderdaad het geval. Daar de lezers door Lc. (10, 38—42) gehoord hadden van een dorp, waar de twee zusters Maria en Martha woonden, kon Joa. aan deze kennis aanknoopen; zij vernemen nu echter, dat dit dorp Bethanië heette en de woonplaats was van „Lazarus van Bethanië”. Verder deelt Joa. aan het einde van v. 2 nog mede, dat Lazarus de broeder was van Maria en Martha. De eigen-

was (de vrouw), die den Heer met mirre gezalfd en zijn voeten met haar haren afgedroogd had. De zieke Lazarus was haar broeder.
3. De zusters zonden Hem dan de boodschap: Zie, Heer, hij, dien

aardige wijze, waarop Joa. de plaats van handeling en de optredende personen aangeeft, lijkt op zich beschouwd onbeholpen, maar wordt volkomen verklaarbaar, wanneer men bij de lezers de kennis van Lc. 10, 38—42 veronderstelt. — Lc. noemt van de beide zusters het eerst Martha en zegt van haar, dat zij Jezus in h a a r huis ontving. Volgens dezen evangelist is zij, zooals haar naam reeds aanduidt, de „meesteres” van het huis; en daarom treedt zij op als de bedrijvige gastvrouw. Ook Joa. geeft te kennen, dat zij naar buiten als de actieve en verantwoordelijke vrouw des huizes optreedt (11, 19—30. 39; 12, 2). In den loop van het verhaal noemt hij haar dan ook op de eerste plaats (11, 5. 19). Maar in de inleiding (11, 1 vlg.) stelt hij M a r i a voorop, noemt Martha „haar zuster” en duidt Lazarus aan als Maria’s broeder, niet als dien van Martha; in v. 45 noemt hij zelfs Maria a l l e e n, ofschoon de Joden toch ook gekomen waren om Martha te bezoeken. Zonder twijfel is Maria voor den evangelist en zijn lezers een voornamere persoonlijkheid dan Martha. De reden daarvan vinden wij in het eerste deel van v. 2. — Het oude Bethanië lag enkele honderden meters ten westen van het dorp, dat tegenwoordig naar Lazarus genoemd wordt, namelijk el-Azariëh (vgl. H. Vincent, *Un hypogée cananéen à Bethanie*, Revue biblique 1914, blz. 438—441).

2. — Sommigen zien hierin een verwijzing naar het verhaal van Lc. 7, 36—50 en leiden daaruit af, dat de onbekende zondares en Maria, de zuster van Lazarus, dezelfde persoon zijn. Wij hebben reeds de redenen aangegeven, waarom wij deze vereenzelviging niet kunnen aannemen (zie bij Mt., blz. 492, bij Lc., blz. 217). Bovendien vinden wij bij Lc. (7, 38) wel een z a l v i n g, maar deze heeft plaats, n a d a t de vrouw de met tranen besproeiende voeten van Jezus met haar tranen heeft afgedroogd. De volgorde echter, welke Joa. hier aangeeft (de zalving met mirre en daarna de afdrooging), stemt overeen met hetgeen Joa. later (12, 3) omtrent Maria verhaalt. Wij nemen daarom aan, dat Joa. hier verwijst naar het feit, dat hij zelve l a t e r omstandig zal verhalen. De eenige moeilijkheid is, dat hij van de zalving spreekt, alsof zij reeds had plaats gehad. Dit is echter verklaarbaar. De evangelist herinnert namelijk aan een gebeurtenis, welke voor hem en voor de lezers tot het verre verleden behoort. Zijn lezers wisten uit Mt. (26, 6—13) en Mc. (14, 3—9), dat Jezus eenige dagen vóór zijn dood te Bethanië door een vrouw gezalfd was. Joa. deelt hun nu mee, dat deze vrouw niemand anders was dan Maria, de zuster van Lazarus. Wanneer hij dus den verleden tijd gebruikt, dan maakt hij abstractie van het verhaal, waarmee hij bezig is (met betrekking tot de opwekking van Lazarus lag de zalving immers nog in de toekomst), maar stelt zich in den tijd, waarop hij schrijft. De daad van de vrouw was ten tijde van Joa. wereldberoemd, zooals Jezus voorspeld had (Mt. 26, 13; Mc. 14, 9), maar de vrouw zelve was onbekend gebleven, totdat Joa. haar naam aan zijn lezers mededeelde.

3. — De evangelist neemt den draad van het verhaal weer op. De vriendschappelijke verhouding, waarin Jezus tot de zusters stond, verklaart ons het feit, dat zij van Jezus’ verblijfplaats op de hoogte waren. Zij zonden

Gij liefhebt, is ziek. 4. Toen Jezus dit vernam, zeide Hij: Deze ziekte loopt niet uit op den dood, maar zij zal strekken tot verheerlijking van God, opdat de Zoon Gods erdoor verheerlijkt wordt. 5. Jezus beminde namelijk Martha en haar zuster en Lazarus. 6.

Hem daarom een boodschap, welke volgens Joodsche wijze den vorm van een directe aanspraak heeft: „Zie, Heer, hij, dien Gij liefhebt, is ziek.” Het beroep, dat zij doen op Jezus’ liefde voor Lazarus, geeft aan haar boodschap een vertrouwelijken toon; maar tevens spreken zij met grooten eerbied, daar zij geen directe bede tot Jezus richten. Zij geven Hem alleen kennis van de ziekte van haar broeder en laten het aan Hem over, wat Hij doen zal. Zoo sprak ook Maria op de bruiloft van Kana: „Zij hebben geen wijn meer” (2, 3).

4. — Jezus’ woord is niet alleen voor de leerlingen bestemd, maar is tevens bedoeld als de boodschap, welke de boden moeten overbrengen aan de beide zusters. De Zaligmaker formuleert zijn antwoord eenigszins vaag om het geloof der zusters op de proef te stellen. Zonder twijfel hebben dezen en ook de leerlingen daaruit afgeleid, dat Jezus zou komen om den zieken Lazarus te genezen. De ziekte zou niet uitloopen op den dood; dus, zoo moeten zij wel gedacht hebben, zal Lazarus niet sterven. Later zouden zij begrijpen, wat Jezus in werkelijkheid bedoeld had. Ook zijn voorspelling, dat Lazarus’ ziekte zou strekken tot eer van God, hebben zij niet in haar vollen omvang verstaan. Zij meenden, dat deze verheerlijking van God zou bewerkt worden door de genezing van den zieke, terwijl Jezus dacht aan zijn opwekking uit den dood. Hetzelfde had de Zaligmaker met eenigszins andere woorden gezegd, vóórdat Hij den blindgeborene genas (9, 3). Wanneer echter de Vader door de ziekte van Lazarus zou verheerlijkt worden, dan zou zij tevens strekken tot verheerlijking van den Zoon, omdat de Zoon enkel handelde en wonderen deed door de macht van den Vader en in vereeniging met Hem (vgl. 5, 21—23; 7, 18; 8, 54).

5. — De lezer weet reeds uit de boodschap der zusters (v. 3), dat Jezus Lazarus liefhad; maar de evangelist acht het tevens noodig, mede te deelen, dat Hij met de geheele familie door banden van liefde en vriendschap verbonden was. Daar Jezus de beide zusters en Lazarus beminde, moet de lezer het niet als een teeken van onverschilligheid beschouwen, dat Hij niet aanstonds naar Bethanië vertrok (v. 6). God had de ziekte van Lazarus, evenals de blindheid van den blindgeborene, opgenomen in zijn eeuwige raadsbesluiten. Hij had bepaald, op welke wijze die ziekte zou bijdragen tot verheerlijking van Hem zelve en zijn Zoon. Welnu, Jezus had niets anders te doen dan zich aan den wil van zijn Vader te onderwerpen, al mocht zijn gedrag den schijn van hardheid hebben. Hij had trouwens gezegd, dat de ziekte niet zou uitloopen op den dood. De beide zusters en de leerlingen moesten blindelings in Jezus’ woord gelooven, ook wanneer de loop der gebeurtenissen dit woord schijnbaar zou logenstraffen. Zoo bevat dit voorval een diepe les voor alle menschen om ook dan op God te vertrouwen, wanneer zij zijn raadsbesluiten niet begrijpen en meenen door Hem verlaten te zijn.

Toen Hij dan gehoord had, dat hij ziek was, bleef Hij nog twee dagen op de plaats, waar Hij zich bevond. 7. Toen eerst zeide Hij tot de leerlingen: Laat ons weer naar Judea gaan! 8. De leerlingen zeiden Hem: Rabbi, kort geleden wilden de Joden U steenigen, en nu gaat Gij opnieuw daarheen? 9. Jezus antwoordde: Heeft de dag niet twaalf uren? Wanneer iemand bij dag wandelt, dan stoot hij zich niet, omdat hij het licht dezer wereld ziet; 10. maar wanneer iemand wandelt bij nacht, dan stoot hij zich, omdat het licht niet in

6. — Het was volgens den wil van den Vader, dat Jezus nog twee dagen bleef op de plaats, waar de boden van de zusters Hem getroffen hadden. Uit het vervolg van het verhaal leeren wij immers, dat God niet de genezing van Lazarus wilde, maar zijn opwekking uit den dood, opdat Hij en zijn Zoon des te meer zouden verheerlijkt worden. Wanneer men den tocht van het eene Bethanië naar het andere op twee dagen berekent, dan stierf Lazarus omtrent den tijd, dat de boden bij Jezus kwamen. De twee dagen, waarop Jezus nog ter plaatse bleef en de twee dagen, welke Hij noodig had voor de reis, vallen samen met de vier dagen, gedurende welke Lazarus in het graf was (v. 39), daar de dooden volgens de oostersche gewoonte aanstonds begraven werden (vgl. Hand. 5, 6. 10). — Dat Jezus zelf niet zou geweten hebben, wat Hij doen moest, en gedurende twee dagen in gebed den wil van den Vader trachtte te leeren kennen (Zahn), is geheel in strijd met de zekerheid, waarmede Hij in dit verhaal spreekt en handelt.

7. — Jezus zegt met opzet „naar Judea”, niet „naar Bethanië”, om aan te duiden, dat het niet gaat om een vluchtig bezoek aan Lazarus' woonplaats, maar om een langer verblijf in Judea. Hij is blijkbaar van plan, niet meer naar Perea terug te keeren. Zoo wordt zijn woord ook door de leerlingen opgevat (v. 8. 16).

8. — De leerlingen trachten Hem van zijn voornemen af te brengen, omdat de Joden Hem onlangs nog, bij gelegenheid van het feest der Tempelwijding, trachtten te steenigen (10, 31). Zij vreezen het ergste, wanneer Jezus zich nogmaals in Judea waagt. Zooals wij uit de synoptici weten, heeft Jezus hun reeds vaker gezegd, dat Hij in Jerusalem zal lijden en sterven. Zij begrijpen dan ook niet, waarom Hij zich moedwillig aan doodsgevaar zou blootstellen. Het schijnt zelfs, dat zij nog niet besloten zijn om mee te gaan; want zij zeggen „en nu gaat Gij” enz. Deze gemoedsstemming komt heelemaal overeen met die, welke door Mc. (10, 32) geteekend wordt. Slechts met vrees en tegenzin volgen zij Hem op zijn laatsten tocht. De reden daarvan wordt ons eerst uit Joa. volkomen duidelijk.

9—10. — Jezus maakt den leerlingen door een vergelijking duidelijk, dat zij voorloopig in Judea niets te vreezen hebben. Hij gaat uit van het alledaagsche feit, dat iemand, die bij dag wandelt, zich nergens aan stoot, omdat hij zien kan, waar hij gaat; degene echter, die bij nacht wandelt, zal bij gebrek aan licht voortdurend struikelen. De toepassing volgt uit de omstandigheden, waarin Jezus zich bevindt. Hij vergelijkt den door God vastgestelden duur van zijn leven met den door de natuurorde bepaalden duur van den dag. Daar Hij weet, dat zijn uur nog niet gekomen en het

hem is. 11. Zoo sprak Hij. En daarna zeide Hij hun: Onze vriend Lazarus is ingeslapen, maar Ik ga hem wekken. 12. De leerlingen zeiden Hem: Heer, als hij slaapt, zal hij genezen. 13. Jezus echter

einde van zijn aardsche leven volgens Gods raadsbesluit nog niet aanbroken is, daarom hebben Hij en zijn leerlingen niets te vreezen; de menschen immers kunnen Gods plan niet wijzigen. Hij spreekt zelfs uitdrukkelijk van „de twaalf uren” van den dag, om aan te geven, dat Hij tot het einde toe zijn plicht wil doen. Ofschoon Jezus’ levensdag reeds het twaalfde uur nadert, blijft Hij toch, zoolang het dag is, de werken doen van den Vader, die Hem gezonden heeft (9, 4). Zoo voorgesteld, is Jezus’ woord een vergelijking zonder meer; maar Hij gebruikt enkele uitdrukkingen, die een allegorische beteekenis doen vermoeden. Wanneer Hij spreekt van „het licht dezer wereld”, dan denkt men vanzelf aan een ander licht, dat niet tot deze wereld behoort. Dit is het licht, dat van God uitstraalt; wanneer de mensch daarin wandelt, heeft hij niets te vreezen. Ook de uitdrukking, dat iemand, die bij nacht wandelt, het licht niet in zich heeft, gaat boven de vergelijking uit; het daglicht heeft men immers niet in, maar rondom zich. Jezus denkt daarbij aan het innerlijke licht, dat de mensch bezit, wanneer hij door God verlicht wordt. — In dit heele gesprek vormen Jezus’ zekerheid en onwrikbaar godsvertrouwen een scherpe tegenstelling met de vrees, de besluiteloosheid en de kortzichtigheid der leerlingen.

11. — Jezus laat zijn leerlingen een tijdlang nadenken over zijn woorden; daar zij echter door gelaatsuitdrukking en misschien zelfs door woorden hun onwil blijven toonen (vgl. v. 12), hervat Hij het gesprek. Hij tracht hun gedachten van het gevaar af te leiden en herinnert hen aan Lazarus, die niet alleen zijn vriend is, maar ook die der leerlingen. Hij geeft hun duidelijk te verstaan, dat de tocht ter wille van hun aller vriend moet ondernomen worden, en gebruikt daarbij zelfs woorden, die aan Lazarus’ dood en zijn toekomstige opwekking doen denken. Men onderneemt immers niet een tocht van twee dagen om een zieke, die rustig slaapt, wakker te maken. — Jezus gebruikt met opzet het dubbelzinnige woord „slapen” om zijn leerlingen opnieuw tot nadenken aan te sporen; trouwens elk woord van dit gesprek is erop gericht om hen uit zich zelf tot een dieper inzicht te doen komen. „Slapen” is een euphemisme om den dood aan te duiden (Mt. 27, 52; Hand. 7, 60; 13, 36; 1 Cor. 7, 39; 11, 30; 15, 6). Vooral voor degenen, die gelooven in de verrijzenis, is dit euphemisme gerechtvaardigd. Jezus kan hier, evenals bij den dood van het dochttertje van Jairus (Mt. 9, 24), met des te meer reden van „slapen” spreken, omdat Lazarus’ dood slechts korten tijd zal duren.

12. — Alle moeite om de gedachten zijner leerlingen hooger op te voeren is vergeefs. Hij heeft hun voorgesteld om naar Judea te gaan, maar zij beriepen zich op het levensgevaar, dat Hem daar bedreigde. Hij heeft hun gezegd, dat zij niets te vreezen hebben, maar zij bleven onwillig zwijgen. Hij deed een beroep op hun vriendschap en liefde voor Lazarus en deelde hun zelfs zijn onherroepelijk besluit mee, dat Hij zelve gaan zou, en nog willen zij zich niet gewonnen geven. De angst maakt hen doof voor Jezus’ woorden. Zij grijpen de dubbelzinnige uitdrukking „onze vriend Lazarus is ingeslapen” met beide handen aan om een nieuwen uitvlucht te

had van zijn dood gesproken, terwijl zij meenden, dat Hij de rust van den slaap bedoeld had. 14. Daarom zeide Jezus hun toen rond-uit: Lazarus is gestorven. 15. En om u verheug Ik Mij, dat Ik niet daar was, opdat gij gelooven moogt. Maar laat ons nu naar hem toe gaan! 16. Toen zeide Thomas, die Didymus genoemd wordt, tot zijn medeleerlingen: Laten ook wij gaan, om met Hem te sterven!

zoeken. Wanneer Lazarus slaapt, dan zal hij zeker genezen. Het zou zelfs dwaasheid zijn, hem te wekken; en vóórdat zij te Bethanië waren, zou hij vanzelf wel ontwaakt zijn. De dwaze gevolgtrekkingen, waartoe zij door den verkeerden uitleg van Jezus' woorden komen, moest hen hebben doen inzien, dat Hij iets anders bedoelde met Lazarus' „slaap” en zijn „opwekking”.

13. — Joa. acht het noodig, zijn lezers aangaande het misverstand tusschen Jezus en zijn leerlingen in te lichten.

14—15. — Jezus ziet zich gedwongen, hun onomwonden de waarheid te openbaren: Lazarus is gestorven. Zonder twijfel spreekt Hij dit korte, ontroerende woord met groote droefheid; wij zullen later (v. 33. 38) immers zien, hoe diep Hij bewogen wordt door den dood van zijn vriend. En toch vermengt zich met deze droefheid een groote blijdschap. Evenals in v. 4 beschouwt Hij het ongeluk, dat over de familie van Bethanië kwam, in het licht van Gods raadsbesluiten. Jezus weet, dat de dood van Lazarus, welke ook door de leerlingen met droefheid vernomen wordt, voor hen een zegen zal zijn. Wanneer Lazarus niet gestorven was, zou Hij hem enkel kunnen genezen; en dit wonder zou op de leerlingen niet meer indruk maken dan zooveel andere genezingen, welke Hij deed. Nu echter zal Hij niet staan aan een ziekbed, maar bij het graf van iemand, die reeds vier dagen dood is; en zijn leerlingen zullen Hem leeren kennen als den oppermachtigen Heer over leven en dood. Maar, zoo breekt Jezus de discussie af, laten wij nu naar hem toe gaan.

16. — „Thomas” beteekent in het Arameesch „tweelingsbroeder”, zooals „Didymus” in het Grieksch. Didymus is dus niet een bijnaam van Thomas, maar onder de Grieksch sprekende Christenen werd deze naam gebruikt in plaats van „Thomas”. — Wanneer wij ons de aarzeling en den angst herinneren, waarmede de leerlingen hun Meester op den laatsten tocht naar Jerusalem volgden (Mc. 10, 32), dan begrijpen wij, dat zij nu een zware beproeving doormaakten. Reeds tweemaal had Jezus hen uitgenoodigd met de woorden „laat ons gaan” (v. 7. 15); Hij had bovendien gezegd, dat Hij zelve zijn besluit genomen had (v. 11). Maar de leerlingen aarzelden nog steeds en bedachten nieuwe uitvluchten, toen Thomas aan hun weifelende houding een einde maakte. Joa. heeft ons het moedige woord, dat Thomas bij deze gelegenheid sprak, opgeteekend. Misschien heeft hij daardoor den slechten dunk, welken de lezers over dezen apostel konden krijgen door het verhaal van 20, 24—29, willen voorkomen. Thomas scheen volstrekt overtuigd, dat de tocht niet alleen voor Jezus, maar ook voor hem en zijn medeleerlingen levensgevaarlijk was. Welnu, zoo was zijn gedachtengang, wanneer wij den Meester niet van zijn voornemen kunnen afbrengen, dan blijft er niets anders over dan met Hem den dood in te gaan. Hij had blijkbaar Jezus' woord van v. 9 vlg. niet begrepen of hij dacht,

17. Maar bij zijn aankomst vond Jezus hem reeds vier dagen in het graf. 18. Bethanië nu lag dicht bij Jerusalem, op een afstand van ongeveer vijftien stadiën. 19. Vele Joden waren naar Martha en Maria gekomen om haar te troosten over (den dood van) haar

dat de Zaligmaker den toestand te optimistisch beoordeelde. Maar in elk geval — en daarin ligt zijn groote verdienste — wilde hij Hem niet alleen laten vertrekken. — Zahn verklaart het woord van Thomas op een wijze, welke volstrekt oneervol voor den apostel is. Hij vertaalt namelijk: Laat ons gaan, opdat ook wij met hem (Lazarus) sterven. Deze exegeet verbindt dus „ook wij” niet met het werkwoord „gaan”, maar met „sterven”, en laat „met hem” niet op Jezus slaan, maar op Lazarus. Zoo uitgelegd, bevatten Thomas’ woorden een bittere ironie. Jezus heeft volgens hem Lazarus niet van den dood kunnen redden, en ondanks zijn zelfbewuste woorden zullen ook Hij en zijn leerlingen Lazarus’ lot deelen, wanneer zij naar Judea gaan. Wij willen er enkel op wijzen, dat in den Griekschen tekst de woorden „ook wij” grammaticaal bij „gaan” behooren, zoodat de vertaling van Zahn op zijn minst zeer onwaarschijnlijk is. Lagrange noemt dezen uitleg dan ook met recht „een phantasie”.

b. Jezus’ gesprek met de beide zusters, 11, 17—32.

17. — Toen Jezus te Bethanië aankwam, was Lazarus reeds sinds vier dagen begraven. Daarbij zijn de dag van de begrafenis en die van Jezus’ aankomst waarschijnlijk inbegrepen. Joa. zegt dit hier reeds, om den lezer op de grootte van het wonder en op het woord van Martha in v. 39 voor te bereiden. Volgens Joodsche opvatting keerde de ziel op de drie eerste dagen na den dood naar het lijk terug. Zag zij dan, dat de kleur van het gezicht veranderd was, dan verliet zij het voorgoed. Dit schijnt samen te hangen met het idee, dat een schijndood mogelijk was. Uit dit idee verklaart men ook de gewoonte, dat men degenen, die in rotsgraven bijgezet werden, gedurende de drie eerste dagen bezocht (Strack-Billerbeck II, blz. 544 vlg.).

18. — Dit vers dient om den lezer, die niet van de ligging van Bethanië op de hoogte is, te verklaren, waarom zoo veel Joden uit Jerusalem aanwezig waren (v. 19). De afstand van 15 stadiën (ongeveer 40 minuten gaans) was inderdaad geen bezwaar.

19. — De Joden worden niet nader aangeduid, maar uit den samenhang blijkt, dat niet burenen of bloedverwanten uit Bethanië bedoeld worden, maar voornamelijk inwoners van Jerusalem. Het woord „Joden” heeft hier geen ongunstige beteekenis. Het beteekent alleen, dat de bedoelde personen geen leerlingen waren en min of meer onverschillig tegenover Jezus stonden. Sommigen van hen hadden wel betrekkingen met de vijanden van den Zaligmaker (vgl. v. 46). Allen waren vrienden en bekenden, misschien zelfs ten deele bloedverwanten, van Lazarus en de beide zusters. Dat er zulk een groot aantal bezoekers uit Jerusalem aanwezig was, bevestigt den indruk, dien het verhaal van Lc. 10, 38—42 maakt: dat namelijk Jezus’ vrienden te Bethanië tot een aanzienlijke en welgestelde familie behoorden. — Martha wordt hier vóór Maria genoemd en treedt ook bij de volgende gebeurtenissen op als degene, die de familie vertegenwoordigt en het initiatief neemt (v. 20. 28. 39). — De technische term voor het rouwbeklag was bij de Israëlieten „troosten” (vgl. 2 Kon. 10, 2).

broeder. 20. Toen Martha dan Jezus' aankomst vernam, ging zij Hem tegemoet, terwijl Maria in huis bleef zitten. 21. Martha zeide nu tot Jezus: Heer, zoo Gij hier geweest waart, zou mijn broeder niet gestorven zijn. 22. Maar ook nu weet ik, dat God U geven zal, wat Gij Hem vraagt. 23. Jezus sprak tot haar: Uw broeder zal verrij-

20. — Hoe Martha van Jezus' aankomst op de hoogte gesteld werd, zegt de evangelist niet. Wij veronderstellen echter, dat Jezus een boodschapper zond, die het nieuws aan de vrouw des huizes mededeelde; dit verklaart ons ook, waarom alleen Martha gewaarschuwd werd. Het was een fijngevoelige attentie van den Zaligmaker, dat Hij niet onaangemeld het druk bezochte huis binnentrad, maar eerst een intiem onderhoud aan de beide zusters toestond. Maria bleef ondertusschen in huis, zittend te midden der bezoekers en hun rouwbeklag in ontvangst nemend.

21. — Het eerste woord van Martha is wel geen rechtstreeksch verwijt, maar bevat toch een zekere klacht. Daar Maria later dezelfde woorden gebruikt (v. 32), zullen de zusters in de afgelopen dagen wel vaker tot elkander gezegd hebben: Zoo Jezus hier geweest was, zou onze broeder niet gestorven zijn. Beiden zijn echter te fijngevoelig en kennen te goed Jezus' liefde om te zeggen: Zoo Gij gekomen waart. Hoezeer zij ook verlangd hebben naar Jezus' komst, toch maken zij geen toespeling op het feit, dat Hij niet aanstonds de boodschappers volgde. Het geloof der beide zusters is nog onvolmaakt; want zij meenen, dat Jezus aanwezig moest zijn om Lazarus te redden. Zij stellen dus grenzen aan zijn macht, terwijl Jezus getoond heeft ook op een afstand te kunnen genezen (4, 46—54).

22. — Martha is echter overtuigd, dat God ook nu nog alles aan Jezus zal geven, wat Hij vraagt. Dat zij de hulp niet rechtstreeks van den Zaligmaker verwacht, maar van de kracht van zijn gebed, is niet noodzakelijk een bewijs voor de onvolmaaktheid van haar geloof; want ook Jezus schrijft het wonder toe aan het feit, dat God zijn gebed verhoort (v. 41 vlg.). — Wat bedoelt Martha eigenlijk? Moet men haar woorden beschouwen als een formeele bede, dat Jezus haar broeder uit den dood opwekt, zooals Loisy beweert? Of moet men ze met Lagrange eerder opvatten als een theoretische betuiging van haar geloof, waaraan echter niet een bepaalde verwachting ten grondslag ligt? De ware opvatting ligt ons inziens in het midden. Martha vraagt niet om Lazarus' opwekking uit de dooden, maar de omstandigheden, waarin zij verkeert, en de samenhang van v. 22 met v. 21 maken toch duidelijk, dat zij deze opwekking tot de mogelijkheden rekent. Wanneer Jezus in Bethanië was geweest, zou Hij het ongeluk voorkomen hebben; maar ook nu is Martha overtuigd, dat Hij door zijn gebed alles nog ten goede kan doen keeren. Het kan toch niet anders, of daarmee moet zij Lazarus' opwekking bedoelen. Dit is niet zoo onbegrijpelijk, wanneer men bedenkt, dat de boden Jezus' antwoord (v. 4) aan de zusters hebben overgebracht en dat Jezus reeds twee doodenopwekkingen verrichtte. Wat hij deed voor Jairus en voor de weduwe van Naïn, zou Hij dat niet doen voor de beide zusters, die Hem zoo dierbaar waren (vgl. v. 5)?

23. — Jezus antwoordt niet, dat Hij tot God zal bidden om Lazarus' opwekking, en ook niet, dat Hij Lazarus zal opwekken, maar Hij zegt heel

zen. 24. Martha zeide Hem: Ik weet, dat hij verrijzen zal bij de verrijzenis, op den jongsten dag. 25. Jezus sprak tot haar: Ik ben de verrijzenis en het leven; wie in Mij gelooft, zal leven, ook al is hij gestorven; 26. en wie leeft en in Mij gelooft, zal niet sterven in

in het algemeen: „Uw broeder zal verrijzen.” De Zaligmaker spreekt tot Martha op dezelfde vage wijze als vroeger tot de leerlingen (v. 4—11), om haar geloof op de proef te stellen. Daar Jezus geen toespeling maakt op een persoonlijk ingrijpen zijnerzijds, meent Martha, dat Hij haar wil troosten met de algemeene verrijzenis der dooden, waarbij ook haar broeder uit het graf zal opstaan. Zoo zou ook ieder ander mensch kunnen spreken; want de Joden geloofden in de verrijzenis der dooden (5, 28. 29; 6, 39. 40. 44. 55; Mt. 22, 23—28). Daarom vat zij Jezus' antwoord op als een weigering.

24. — Wil Martha zeggen, dat Jezus haar eigenlijk niets nieuws heeft medegedeeld, en dat zij zich dezen troostgrond ook al heeft voorgehouden? In elk geval bevestigt zij haar geloof in de algemeene verrijzenis en dientengevolge in de verrijzenis van Lazarus, maar zij geeft tevens te kennen, dat dit eigenlijk niet is, wat zij verwacht heeft. Die verrijzenis zal eerst na een onberekenbaar langen tijd geschieden, namelijk op den jongsten dag.

25—26. — Jezus roept haar gedachten, die naar de verre toekomst zijn afgedwaald, terug naar den tegenwoordigen tijd met het woord: „Ik ben de verrijzenis en het leven.” Deze verklaring beteekent het hoogtepunt van het verhaal en onthult er de diepe beteekenis van. Jezus openbaart zich aan Martha als den menschgeworden Logos, die de volheid van het leven in zich bevat (vgl. 1, 4) en daarom ook alle menschen zal doen verrijzen (vgl. 5, 24—29; 8, 51). In mijn persoon, zoo schijnt Hij te willen zeggen, staat de verrijzenis en het leven voor u. Daardoor is de mogelijkheid, dat uw broeder zal verrijzen, als het ware binnen uw bereik. Gij denkt aan den jongsten dag, terwijl Degene, die alle dooden kan doen verrijzen, voor u staat! Zal Jezus nu aan Martha aankondigen, dat Hij zijn getuigenis, dat Hij de verrijzenis en het leven is, door de opwekking van Lazarus zal bewijzen? Neen, eerst vestigt Hij haar aandacht op een gevolgtrekking, die van meer algemeen en van oneindig grooter belang is dan de opwekking van haar broeder. Hij kan zonder twijfel een doode tot het sterfelijk leven doen terugkeeren, maar veel gewichtiger is het, dat Hij aan allen, die in Hem gelooven, het eeuwige leven schenkt. Jezus past deze waarheid toe op de dooden en op de levenden. De dooden, die in Jezus geloofd hebben, bezitten het eeuwige leven; en de levenden, die in Hem gelooven, kunnen overtuigd zijn, dat zij in eeuwigheid niet zullen sterven. Jezus vraagt Martha, of zij dit gelooft. Wanneer zij die waarheid aanneemt, dan hoeft zij den dood van haar broeder niet als zulk een ondragelijk ongeluk te beschouwen. Daar hij Jezus' vriend was en zonder twijfel in Hem geloofde, kan zij overtuigd zijn, dat hij niet alleen op den jongsten dag zal verrijzen, maar dat hij nu reeds het eeuwige leven bezit. Deze troost is veel dieper dan de gedachte aan een mogelijke verrijzenis tot een nieuw sterfelijk leven. — Steeds opnieuw komt Jezus terug op de gedachte, dat degene, die in Hem gelooft, een nieuw leven ontvangt, dat geen dood en

eeuwigheid. Geloofst gij dit? 27. Zij zeide Hem: Ja, Heer, ik geloof, dat Gij de Christus zijt, de Zoon van God, die in de wereld komt. 28. Na deze woorden ging zij heen om haar zuster Maria te roepen; in het geheim zeide zij haar: De Meester is daar en Hij roept u! 29. Zoodra zij dit hoorde, stond zij haastig op en ging naar Hem toe. 30. Jezus was nog niet het dorp binnengekomen, maar bevond zich nog op de plaats, waar Martha Hem ontmoet had. 31. De Joden nu, die met haar in huis waren om haar te troosten, zagen Maria ijlings opstaan en heengaan. Zij volgden haar, in de meening, dat zij

ondergang kent, een eeuwig leven, dat uit God is (vgl. 4, 10. 14; 5, 24; 6, 50 vlg.; 7, 37 vlg.). De lichamelijke dood is niet bij machte om het geestelijke en bovennatuurlijke leven te vernietigen. Integendeel, dit leven is zóó krachtig, dat het aan het einde der tijden ook het lichaam tot een nieuw en verheerlijkt bestaan zal bezielen. Het is deze gedachte, welke aan den dood van den Christen alle verschrikking ontnemt. Hij weet, dat zijn innigste en diepste leven door den dood niet vernietigd wordt, maar integendeel tot volle ontplooiing komt. Door den dood immers gaat het leven der genade over in het leven der glorie; het is hetzelfde goddelijke leven, dat ook op aarde krachtens zijn wezen eeuwig is, maar eerst na den dood zijn vollen groei bereikt. Om aan dit eeuwig leven, nu en later, deelachtig te worden, moet de mensch zich door het geloof vereenigen met Jezus, die de bron van alle leven is.

27. — De belijdenis van Martha vertoont veel gelijkenis met die van Petrus te Cesarea Philippi. Maar niet alleen de termen zijn dezelfde; zij heeft ook dezelfde hooge opvatting omtrent den Zaligmaker. Zij belijdt, dat Hij de Messias is en de Zoon van God in den vollen zin van het woord. Dit laatste brengt zij nog duidelijker tot uitdrukking dan de apostel, door de toevoeging „die in de wereld komt”. Daardoor geeft zij te kennen, dat Jezus krachtens zijn goddelijk Zoonschap tot een hoogere, boven-zinnelijke wereld behoort. Martha's geloofsbelijdenis slaat niet rechtstreeks op de door Jezus gestelde vraag. Blijkbaar gaat de waarheid van v. 25 vlg. haar begrip te boven, maar zij gelooft alles, wat Jezus zegt, omdat Hij de Messias en de Zoon van God is. Uit haar verder gedrag blijkt, dat zij uit zijn woorden geen gevolgtrekking heeft gemaakt omtrent de opwekking van Lazarus.

28—30. — Het is zonder twijfel op Jezus' bevel, dat Martha haar zuster in stilte op de hoogte brengt. Hij wil ook Maria eerst alleen spreken, om dan met de beide zusters naar het graf te gaan. Wij vernemen uit Martha's woorden, hoe zij onder elkander Jezus noemden; Hij was voor haar „de Meester”. De blijdschap doet Maria aanstonds opstaan en den kring der bezoekers verlaten. Nog altijd bevindt Jezus zich buiten het dorp, op dezelfde plaats, waar Martha Hem ontmoette.

31. — De practische Martha had het huis weten te verlaten zonder eenig opzien te wekken. Nu echter Maria plotseling opstaat en zonder op iets of iemand te letten naar buiten gaat, moet dit wel opvallen. De bezoekers meenen, dat zij door een plotselinge ontroering wordt aangegrepen en zich naar het graf begeeft om den vrijen loop te laten aan haar droefheid. Zij voelen zich blijkbaar verplicht om haar te vergezellen.

naar het graf ging om er te weklagen. 32. Toen Maria kwam, waar Jezus was, en Hem zag, viel zij aan zijn voeten neer en sprak tot Hem: Heer, zoo Gij hier geweest waart, zou mijn broeder niet gestorven zijn.

33. Toen Jezus zag, hoe zij weeklaagde en hoe de Joden weeklaagden, die haar vergezelden, werd Hij diep bewogen en beefde van ont-

32. — Maria gebruikt dezelfde woorden als Martha (v. 21), maar zij is gevoeliger en impulsiever in haar gedragingen. Zij valt voor Jezus' voeten neer en barst in tranen uit (vgl. v. 33). De karakterteekening der beide zusters blijft steeds dezelfde. Martha wist zich te beheerschen, en tegenover de gasten en tegenover den Zaligmaker, maar Maria, die haar droefheid voor de vreemden verborg, geeft uiting aan haar opgekropte smart, nu zij voor den beminden Meester staat.

c. De opwekking, 11, 33—44.

33. — De Grieksche woorden, waardoor Jezus' gemoedstoestand wordt aangeduid, worden op verschillende wijze verklaard. Het eerste (*enebrimèsatōi pneumatī*) wordt door de oude Grieken en door de meeste moderne exegeten van een toornige stemming verstaan; maar over de reden, waarom Jezus toornig was, zijn zij het niet eens. Onder de ouden zijn er meerderen, die den toorn toeschrijven aan de werking van het „pneuma”, waarin zij den H. Geest zien. De H. Geest zou namelijk in Jezus een toorn verwekt hebben tegen de al te hevige ontroering, waaraan zijn menschelijke natuur ten prooi was. De tweede uitdrukking (*etaraksen eauton*) zou dan de reactie aanduiden van de menschelijke natuur; zij zou in protest gekomen zijn tegen de vermaning, welke zij van den H. Geest ontving. Wij mogen toegeven, dat er in Jezus een zekere spanning kon bestaan tusschen het goddelijke en menschelijke element, zooals bijv. in den hof Gethsemani; maar zulk een tweespalt, waarbij de hoogere natuur toornig tegen de lagere en de lagere in verzet komt tegen de hoogere, is moeilijk overeen te brengen met het dogma der menschwording. Verschillende modernen meenen, dat Jezus vertoornd is over het gedrag van Maria en van de omstanders. Dat zij weenen over een doode in tegenwoordigheid van Hem, die de verrijzenis en het leven is, beschouwt Hij als „een twijfel aan zijn macht, als een belediging van zijn majesteit” (Bauer). Maar hoe is het met dezen uitleg overeen te brengen, dat Jezus zelf een oogenblik later toegeeft aan zijn droefheid (v. 35)? Wanneer men wil vasthouden aan het idee van toorn, dan is de eenige aannemelijke verklaring, dat Jezus toornig tegen de macht van den dood, die het huis van zijn vrienden met smart had vervuld (bijv. Zahn). De H. Geest zou in Hem een heftige gramschap verwekt hebben tegen de vijandelijke machten (duivel, zonde en dood), die zulk een ramp over de menschen konden brengen; het gevolg daarvan was, dat Hij het besluit opvatte, den strijd tegen den dood aan te binden door Lazarus op te wekken. — Het is echter volstrekt niet zeker, dat „*embrimaomai*” hier de beteekenis heeft van „toornig worden”. De eerste beteekenis van het woord is „brommen”, d.w.z. een dof en zwaar geluid voortbrengen. Wanneer het gebruikt wordt met een persoon of zaak, waartegen het „brommen” gericht is, dan beteekent het „berispen” of „beknor-

roering. 34. En Hij zeide: Waar hebt gij hem begraven? Zij zeiden Hem: Heer, kom en zie! 35. Toen weende Jezus. 36. De Joden

ren" (vgl. Mt. 9, 30; Mc. 1, 43; 14, 5). Staat het echter alleen, dan duidt het een hevige gemoedsbeweging aan en moet men uit den samenhang afleiden, van welken aard die gemoedsbeweging is. De meening, welke hier aan „embrimaomai" de beteekenis van „toornig worden" toekent, houdt niet voldoende rekening met de omstandigheden. De reden, waarom Jezus bewogen is, moet men zoeken in het weenen van Maria en van de omstaande Joden; en het gevolg ervan is, dat Hij vraagt naar de plaats van het graf en dat Hij in tranen uitbreekt. Het is dus veel waarschijnlijker, dat Jezus aangegrepen wordt door droefheid. Hij weet, dat Hij den dood kan overwinnen, maar niettemin ziet Hij met smart, welk een ongeluk de dood over zijn vrienden en over de menschen in het algemeen brengt en brengen zal. Keppler (aangehaald door Tillmann) omschrijft aldus Jezus' gemoedstoestand: „De gedachte aan den dood der menschen en zijn droevigen nasleep van smart en tranen, de gedachte aan zijn eigen dood en zijn eigen opstanding uit de dooden overweldigt voor een oogenblik zijn menschenziel; een oogenblik verzet zij zich om binnen te treden in de verschrikkelijke sfeer vol macht en glorie, vol smart en doodsduisternis, vol geloof en ongeloof." De toevoeging „tôi pneumati" heeft niet betrekking op den H. Geest, maar op den geest van Jezus en beteekent niets anders dan dat Hij bedroefd werd in zijn binnenste (vgl. v. 38), m.a.w. dat Hij diep bedroefd was. — De tweede uitdrukking (etaraksen eauton) beteekent eigenlijk: Hij schudde zich zelf. Sommigen (bijv. Zahn) hechten te veel waarde aan den actieven vorm en leiden er uit af, dat Jezus zich zelf door zijn vrijen wil in een hevige gemoedsbeweging bracht. Het is waar, dat elke beweging van Jezus' hartstochten geheel aan zijn vrijen wil onderworpen was, maar dat wil Joa. hier niet zeggen. Hij wil enkel aangeven, dat de innerlijke droefheid van den Zaligmaker zich uiterlijk openbaarde. Het woord „tarassô", dat eigenlijk „schudden" of „in een heftige beweging of beroering brengen" beteekent, schijnt aan te duiden, dat Jezus beefde, sidderde van ontroering.

34. — Jezus overmant zijn ontroering en vraagt kortaf: „Waar hebt gij hem begraven?" De vraag is gericht tot de beide zusters, die voor de begrafenis hebben zorg gedragen. Wanneer wij bedenken, welke gevolgen Lazarus' opwekking voor Jezus persoonlijk hebben zal (vgl. v. 45—53), dan begrijpen wij, dat deze korte vraag een geweldige zelfoverwinning verraadt; Hij besluit Lazarus op te wekken en al de gevolgen ervan te dragen. — Het verdient de aandacht, dat Joa., die Jezus in den proloog voorstelt als den menschgeworden Logos, Hem niettemin laat vragen naar de plaats van Lazarus' graf, als was Hij daarvan niet op de hoogte. Joa. stemt daarin overeen met de synoptici, die ook een zekere beperktheid van Jezus' kennis aannemen, namelijk wat zijn ondervindingskennis betreft (vgl. Mt. 8, 10; Mc. 5, 31).

35. — Jezus' echt menschenlijke natuur openbaart zich nog duidelijker, doordat Hij op weg naar het graf begint te weenen. De evangelist gebruikt echter niet het woord „klaiô", waarmee de gevoelsuiting van Maria en van de Joden werd aangeduid (v. 31. 33), maar „dakruô". Terwijl de anderen luide weeklaagden, is Jezus' smart stil en bedwongen; enkel de tranen, die over

zeiden dan: Zie, hoe Hij hem liefhad! 37. Maar sommigen van hen zeiden: Kon Hij, die de oogen van den blinde heeft geopend, ook niet zorgen, dat deze niet stierf? 38. Jezus kwam dan, opnieuw diep bewogen, bij het graf aan. Het was een rotsgroeve, waarop een steen lag. 39. Jezus sprak: Neemt den steen weg! Martha, de zuster van den overledene, zeide tot Hem: Heer, hij riekt al, want het is reeds

zijn wangen stroomen, verraden zijn droefheid. De reden van Jezus' tranen hoeven wij niet ver te zoeken. Hij weent van droefheid over den dood van zijn vriend en uit medelijden met de beide zusters. Zonder twijfel betreurt Hij het diep, dat Hij uit gehoorzaamheid aan den Vader het ongeluk niet kon verhinderen. Niet zonder reden heeft de evangelist ons verzekerd, dat Jezus de beide zusters en Lazarus liefhad (v. 5). De Joden voelen de oorzaak van Jezus' droefheid zeer juist aan (v. 36). — Er bestaat niet de minste theologische moeilijkheid, wat betreft deze diep-menschelijke gevoelsuiting van den Zoon Gods. Hij was immers in den vollen zin van het woord een mensch, die in alles aan ons gelijk wilde worden, behalve in de zonde (Hebr. 4, 15). Door zijn tranen heeft Hij alle tranen, welke uit christelijk medelijden geschreid worden, willen heiligen.

36. — De Joden, die de verhouding tusschen Jezus en den overledene niet kennen, staan verbaasd. Dat een man en wel iemand, die niet tot de familie behoort, over Lazarus weent, is wel een bewijs van groote liefde. Zij zien wel, dat Jezus' weenen niets te maken heeft met de gewone weeklacht, waaraan zij zelf, min of meer uit conventie, hebben meegedaan (vgl. v. 33).

37. — Joa. stelt deze „sommigen” in tegenstelling met de sprekers van v. 36. Terwijl de meesten Jezus' droefheid met een gevoel van sympathie beantwoorden, beginnen enkelen te mopperen. Zij weten, dat de Zaligmaker bij het Loofhuttenfeest den blindgeborene genas, en erkennen de werkelijkheid van zijn wondermacht. Welnu, wanneer Hij een aangeboren kwaal kon wegnemen, dan kon Hij toch zeker den zieken Lazarus genezen. Wij hoeven dus niet aan te nemen, dat zij Jezus verdenken van huichelarij of dat zij zijn onmacht tegenover deze ziekte bespotten; maar toch verraden hun woorden een scherpe afkeuring van zijn gedrag: In plaats van nuttelooze tranen te storten had Hij moeten zorgen, dat er niet hoefde geschreid te worden.

38. — Jezus is opnieuw diep bewogen (Joa. gebruikt weer het werkwoord „embrimaomai”), wanneer Hij bij het graf komt. De omstanders kunnen deze ontroering aan zijn uiterlijke gedragingen zien; de evangelist heeft er een onuitwisbaren indruk van bewaard. Het graf was volgens den Grieksch-text een „spêlaion”, d.w.z. een in de rots uitgehouwen ruimte, zooals de rijkere Joden hadden. Zulke graven waren ofwel kamers boven den beganen grond, welke men door een lage opening binnentrad, ofwel kelders, waarin men langs een trap afdaalde. Beide soorten van graven werden afgesloten met een grooten steen; maar wegens den verschillenden vorm werd hij bij de eerste voor de opening geplaatst (zooals bij Jezus' graf, vgl. Mc. 16, 3 vlg.), bij de tweede er boven op gelegd. Daar hier gezegd wordt „en een steen lag erop” moeten wij aan een grafkelder denken. — Het tegenwoordige „graf van Lazarus”, dat in de nabijheid van el-Azariëh ligt en sinds de 4de eeuw vereerd wordt, biedt groote waarborgen van echtheid. De toestand, waarin het verkeert, vertoont wel aanmerkelijke veranderingen, maar bevestigt toch de

de vierde dag. 40. Jezus zeide haar: Heb Ik u niet gezegd: Wanneer gij gelooft, zult gij de heerlijkheid Gods zien? 41. Men nam dan

meening, dat het oorspronkelijk een grafkelder was (vgl. B. Meistermann, *Guide de Terre sainte*, blz. 369 vlg.).

39. — Jezus gebiedt den steen weg te nemen, waartoe meerdere mannen en misschien ook bepaalde werktuigen noodig waren. De Zaligmaker zelve zou uit het gesloten graf verrijzen, terwijl de steen later door een engel werd weggewenteld (vgl. Mc. 16, 1—5). Daar Lazarus met een sterfelijk lichaam verrijst, moet de steen worden weggenomen; zijn wondermacht gebruikt Jezus alleen voor datgene, wat op natuurlijke wijze niet gebeuren kan. — Het spreekt vanzelf, dat alle omstanders met beklemd hart toezien. Wil Jezus nog eens zijn vriend terugzien? Weet Hij niet, dat de doode al vier dagen in het graf ligt? Wat zal de aanblik pijnlijk zijn, vooral voor de beide zusters! Martha, als zijnde de oudste, meent te moeten ingrijpen. De lezer weet reeds, dat zij de zuster van den overledene is; maar Joa. voegt er deze woorden aan toe, omdat Martha handelt uit zusterlijke genegenheid en vrouwelijke fijngevoeligheid. Zij siddert voor hetgeen zij zien zal en voor den weerzinwekkenden reuk, welke uit het graf zal opstijgen. Dat Martha de beproeving, welke Jezus haar doet ondergaan, zegevierend doorstaat, zal niemand beweren; de gedachte aan een mogelijke opwekking van haar broeder is bij het zien van het graf geheel verdwenen! Het is mogelijk, dat de liefde en de overweging van Jezus' woord (vgl. Lc. 10, 42) het geloof van Maria sterker hebben gemaakt; in elk geval wacht zij zwijgend af, wat de Meester doen zal. — Men meent een tegenspraak te ontdekken tusschen Martha's woorden en de verklaring van den evangelist, dat het lijk gebalsemd was (v. 44). Men vergeet echter, dat de Joden niet de omslachtige en zeer moeilijke balseming van de Egyptenaren toepasten. De Egyptische geneesheeren hadden veertig dagen noodig om het lijk van Jakob te balsemen (Gen. 50, 2 vlg.). Daar de Joden uit godsdienstige redenen voor een sectie van het lijk, welke voor een grondige balseming noodig was, terugschrokken, stelden zij zich tevreden met het wasschen van den doode (Hand. 9, 37), het inwikkelen van de ledematen in linnen windsels en het daarop uitstrooien van allerlei specerijen (Mt. 27, 59; Mc. 15, 46; 16, 1; Joa. 20, 6 vlg.). Deze behandeling kon hoogstens eenigen tijd den slechten reuk weren, maar verhinderde volstrekt niet het proces van de ontbinding.

40. — De belofte, dat Martha de heerlijkheid Gods zou zien, indien zij geloofde, vindt men niet letterlijk in het voorafgaande verhaal. Maar Jezus herinnert haar aan de boodschap, welke Hij haar had doen toekomen, namelijk dat Lazarus' ziekte niet zou uitloopen op den dood, maar strekken zou tot verheerlijking van God (v. 4). Tevens roept Hij haar het gesprek voor den geest, dat Hij met haar gevoerd heeft (v. 25—27). Door de gedachte aan de verrijzenis der dooden, aan het eeuwige leven van degenen, die in Jezus gelooven, en door de verklaring, dat Hij de verrijzenis en het leven is, heeft Hij haar immers voorbereid op hetgeen Hij doen zal. Heeft Martha bij het einde van dit gesprek niet haar geloof in Jezus beleden? Welnu, indien zij in dit geloof volhardt, dan zal zij binnen enkele oogenblikken de heerlijkheid Gods zien.

41—42. — Bauer beweert, dat Jezus' gebed niets anders is dan een gebaar ter wille van de omstanders; de Christus van Joa., zoo zegt hij, kan in

den steen weg. Toen sloeg Jezus de oogen omhoog en zeide: Vader, Ik dank U, omdat Gij Mij verhoord hebt. 42. Ik zelve wist wel, dat Gij Mij altijd verhoort; maar Ik zeg het ter wille van de omstaande menigte, opdat zij mogen gelooven, dat Gij Mij gezonden hebt. 43. Na deze woorden riep Hij met krachtige stem: Lazarus, kom uit! 44. En de doode kwam te voorschijn, de voeten en handen in windsels gewikkeld en zijn gelaat met een zweetdoek omwonden. Jezus zeide hun: Maakt hem los en laat hem gaan.

werkelijkheid niet bidden, omdat Hij één is met den Vader. Ook Chrysostomus zag hierin een moeilijkheid en meende, dat Jezus enkel bad tot stichting van de aanwezigen. Er is echter niet de minste twijfel, dat Jezus werkelijk g e b e d e n heeft en door den Vader verhoord werd. De moeilijkheid verdwijnt, wanneer men in het oog houdt, dat de menschgeworden Logos, als mensch en als de door God gezonden Messias, aan den wil des Vaders onderworpen is. Zeker, volgens Joa. is Jezus één met den Vader en aan Hem gelijk in wezen en macht, maar hoe dikwijls legt hij niet denzelfden Jezus woorden in den mond, welke getuigen van eerbied, onderwerping en gehoorzaamheid (5, 19. 30; 6, 38; 7, 16; 8, 28 vlg.; 9, 4)! Jezus wordt altijd door den Vader verhoord, omdat Hij alleen datgene vraagt, wat met zijn wil overeenstemt. Dit belet echter niet, dat Hij in werkelijkheid bidt en dat Hij daarom ook in werkelijkheid den Vader danken kan wegens de verhooring van zijn gebed. Het laatste gedeelte van v. 42 wil niet zeggen, dat Jezus den Vader alleen dankt om wille van de menigte, m.a.w. voor den vorm. Het verklaart ons enkel, waarom Hij zijn dankgebed hardop uitspreekt. Hij wil de omstanders leeren, dat de opwekking van Lazarus niet een persoonlijke daad van medelijden en vriendschap is, maar dat Hij deze daad stelt in vereeniging met en in opdracht van den Vader. Zij moeten inzien, dat Hij het wonder doet als de door God gezonden Messias; want alleen dan zal het strekken tot eer van God en zal het zijn goddelijke zending aantoonen. Wanneer Hij alleen een persoonlijken vriendendienst had willen bewijzen, dan zou Hij den zieken Lazarus genezen hebben. Neen, zij moeten begrijpen, dat juist dit ontzagwekkende wonder door God gewild is als een openbaring van Gods glorie en als een bewijs van zijn zending. Hoe innig Jezus met den Vader verbonden is en hoe diep Hij doordringt in Diens eeuwige raadsbesluiten, blijkt uit het feit, dat Hij zijn dank uitspreekt vóór het wonder.

43. — Jezus roept het bevel met krachtige stem; want niet alleen alle omstanders moeten het hooren, maar het moet doordringen tot in het graf en zelfs tot in het rijk der dooden. Daarin komt tevens nog eenmaal tot uiting de geweldige gemoedsbeweging, waarmee Jezus tot het graf van zijn dooden vriend genaderd is. Het is de strijdkreet van den Godmensch, die gekomen is om den dood, de zonde en den duivel te overwinnen. Zoo zal eens zijn stem allen opwekken, die in de grafsteden zijn (5, 28). Het bevel klinkt kort en scherp, want Jezus zegt letterlijk: „Lazarus, hierheen! eruit!

44. — Alleen de stem van den Schepper dringt door tot in het rijk der dooden. Lazarus hoort Jezus' bevel en gehoorzaamt. Hij verschijnt uit

45. Velen nu van de Joden, (namelijk) die naar Maria waren gekomen en gezien hadden, wat Hij gedaan had, geloofden in Hem. 46. Maar eenigen van hen gingen naar de Farizeën en deelden hun mede,

de grafopening, handen en voeten nog omwikkeld met de windsels en zijn gelaat omwonden met den zweetdoek. Dit verhoogt den indruk van het wonder; want de overledene staat daar, zooals zij hem voor vier dagen in het graf hebben neergelegd. Is het feit, dat Lazarus ondanks zijn omwikkelde voeten het graf verliet, een nieuw wonder? Sommigen (o.a. Lagrange) antwoorden bevestigend, anderen (o.a. Schanz en Tillmann) ontkennend. Om een zeker antwoord te kunnen geven, zou men moeten weten, hoe strak de voeten omwikkeld waren. Dat armen en beenen niet alleen afzonderlijk waren omwonden, maar ook geheel vrij bleven in hun beweging (Schanz), is niet waarschijnlijk. In elk geval werd Lazarus, niet alleen wat het gezicht, maar ook wat de bewegingsvrijheid betreft, gehinderd, zoodat Jezus beval hem los te maken. — Joa. deelt niets mede omtrent de verbazing der toeschouwers en de dankbaarheid van Lazarus en zijn zusters. Hij wil den lezer onder den indruk laten van het grootsche tafereel: Jezus, de overwinnaar van den dood, staande bij het ledige graf, terwijl de verrezen Lazarus naar huis gaat!

d. De gevolgen van het wonder, 11, 45—53.

45. — Volgens den Griekschen tekst behoort de relatieve zin „die naar Maria waren gekomen” enz. niet bij „de Joden”, maar bij „velen”. De zin is dus, dat de vele Joden, die naar Bethanië waren gekomen, door het wonder van Lazarus’ opwekking in Jezus geloofden. Er was dus onder de toeschouwers niemand ongeloovig gebleven. Zij hadden gehoord, dat Jezus den Vader gedankt had voor de nieuwe bezegeling van zijn goddelijke zending; en de daarop volgende opwekking van den man, die hun zoo goed bekend was en die reeds vier dagen in het graf lag, had een overwelldigenden indruk op hen gemaakt. — Alleen Maria wordt hier genoemd, omdat zij voor de lezers de meest bekende van beide zusters is (vgl. v. 1 vlg.); de Vulgaat voegt er ten onrechte Martha aan toe.

46. — Men kan omtrent dit vers verschillende vragen stellen: Handelden de boodschappers met een goede of verkeerde bedoeling? Behoorden zij tot de Joden, die getuigen waren van de opwekking, of waren het anderen? Degenen, die het voorafgaande vers (volgens ons ten onrechte) uitleggen, alsof slechts de meerderheid van de naar Bethanië gekomen Joden geloofden, zien in de boodschappers de overigen, die ongeloovig gebleven waren (zoo bijv. Tillmann). Dan spreekt het vanzelf, dat zij met een verkeerde bedoeling tot de Farizeën gingen. Lagrange meent, dat alle Joden, die getuigen waren van het wonder, tot het geloof in Jezus kwamen, en besluit daaruit, dat de Joden van v. 46 niet tot hen behoorden. Het waren anderen, die van het wonder gehoord hadden en het tot hun plicht rekenden, Jezus’ vijanden te waarschuwen tegen de mogelijke gevolgen. Deze meening lijkt inderdaad de juiste. Dan immers is er een duidelijke tegenstelling tusschen de velen, die getuigen waren en geloofden, en de enkelen, die zich verplicht voelden om de Farizeën te waarschuwen. Uit deze tegenstelling volgt dan tevens, dat de laatsten met een verkeerde bedoeling handelden.

wat Jezus gedaan had. 47. Toen belegden de opperpriesters en de Farizeën een vergadering en zeiden: Wat doen wij? Want die man doet vele wonderen! 48. Als wij Hem zóó laten begaan, zullen allen in Hem gelooven; dan zullen de Romeinen komen en onze (heilige)

Daar zij van de gezindheid der Farizeën op de hoogte waren, konden zij trouwens voorzien, dat er maatregelen tegen Jezus zouden genomen worden.

47. — Het waren de Farizeën, die omtrent Lazarus' opwekking werden ingelicht; want zij waren de voornaamste tegenstanders van Jezus. Toen er echter openlijke maatregelen moesten beraamd worden, traden de opperpriesters op den voorgrond (vgl. 7, 32; Mt. 26, 3. 59; Mc. 14, 53; Lc. 22, 66). Het woord „synedrion” staat hier zonder artikel, zoodat men niet kan vertalen: zij riepen het Sanhedrin bijeen. Dat het echter inderdaad een min of meer voltallige vergadering van het Sanhedrin was, ligt voor de hand, omdat de vergaderden zich gerechtigd achtten, Jezus' dood te besluiten (v. 53). Dat de opperpriesters den toon aangaven, blijkt uit den aard der beraadslagingen; er werd niet gesproken over een overtreding der wet of over een godslastering, maar enkel over de politieke gevaren, die naar aanleiding van Jezus' optreden dreigden. Het was niet een vergadering van schriftgeleerden, die godsdienstige bezwaren tegen den Zaligmaker hadden, maar het waren de politieke leiders, die vooral aan het woord kwamen. De Farizeën, die zeer goed wisten, dat hun spitsvondige wetsbeschouwingen hier weinig indruk zouden maken, beijverden zich waarschijnlijk ook om de politieke gevaren op den voorgrond te schuiven. Hetzelfde deden zij immers ook ten overstaan van den Romeinschen landvoogd. De vraag „Wat doen wij?” beteekent niet: Wat moeten of zullen wij doen? (dan moest het Grieksch niet den indicatief, maar den subjonctief of het futurum hebben). Zij heeft veeleer de beteekenis van een klacht: Wij voeren niets uit, terwijl die man veel wonderen doet en zijn aanhang voortdurend vermeerdert. Het verdient de aandacht, dat de opperpriesters en Farizeën, nu het volk niet aanwezig is, zonder eenige discussie de echtheid van Jezus' wonderen erkennen. Wanneer men daarmee hun houding ten opzichte van de genezing van den blindgeborene vergelijkt, dan begrijpen wij, hoe onoprecht zij waren.

48. — De sprekers komen tot de conclusie, dat er iets moet gedaan worden. Wanneer zij Jezus laten geworden, dan zal geheel het volk in Hem gaan gelooven. Hebben niet vele Jerusalemmers, onder den indruk van Lazarus' opwekking, zijn partij gekozen? Hun vrees was niet denkbeeldig. Want hoe vreemd Jezus ook stond tegenover de nationale aspiraties, het volk zou het geloof in zijn messiaansche waardigheid zeker misbruikt hebben om tot een opstand tegen de Romeinen te besluiten. Wij weten immers uit de synoptici, hoe voorzichtig Jezus moest zijn met den titel „Messias”. En heeft Joa. niet verhaald, dat de Galileërs Hem na het wonder der broodvermenigvuldiging tot koning wilden uitroepen (6, 15)? Het wonder van Bethanië, dat alle andere wonderen overtrof en in de onmiddellijke nabijheid van Jerusalem gebeurd was, kon het sein worden tot een algemeen opstand. Vooral de Zeloten en hun aanhang waren steeds bereid van zulke feiten partij te trekken. Wat zou er in dat geval gebeuren? De Sanhedristen behoorden niet tot het naïeve en lichtgeloovige volk, maar waren nuchtere politici. Zij hielden er rekening mee, dat de bestaande

plaats en ons volk vernietigen. 49. Maar één hunner, Kaïphas, die dat jaar hoogepriester was, sprak tot hen: Gij begrijpt er niets van 50. en komt niet eens op de gedachte, dat het in uw belang is, wanneer één mensch voor het (heil van het) volk sterft en niet het ge-

garnizoenen misschien overwonnen konden worden. Maar dan zouden de Romeinen met een veel grootere legermacht komen aanrukken. Zij hadden een veel te klaar inzicht in de werkelijke verhoudingen om ook maar een oogenblik te denken aan een uiteindelijke zegepraal; tegen den Romeinschen kolos viel niet te vechten. Het eenige gevolg zou zijn, dat zij ook de laatste rest van hun zelfstandigheid zouden verliezen. Dat zij daarbij dachten aan hun eigen bevoorrechte positie, spreekt vanzelf. De „plaats”, waarvan zij spreken, zou het land kunnen beteekenen, maar naast het meer algemeene „volk” duidt het waarschijnlijk Jerusalem of den tempel aan.

49. — De evangelist noemt Kaïphas „den hoogepriester van dat jaar”, waaruit men besluit, dat hij omtrent de Joodsche toestanden niet op de hoogte is. Hij zou namelijk gemeend hebben, dat de hoogepriesters slechts voor één jaar benoemd werden zooals de Romeinsche consuls. Nu is het echter een feit, dat de hoogepriesters voor hun leven werden aangesteld, al werd in lateren tijd door het ingrijpen van Herodes of van de Romeinen aan hun regeeringstijd vaak een einde gemaakt. Wij kunnen echter niet aannemen, dat de evangelist, die overigens de Joodsche toestanden zeer goed kende, zich zou vergist hebben in een zaak, waaromtrent elke Jood, ook in Klein-Azië, ingelicht was. De uitdrukking „de hoogepriester van dat jaar” kan trouwens zonder eenig bezwaar anders verklaard worden. De evangelist, die in den duur van Kaïphas’ regeering niet het minste belang stelde, heeft enkel willen zeggen, dat hij in het gedenkwaardige jaar van Jezus’ dood hoogepriester was. Hij was de hoogepriester van het jaar, waarin Jezus ter dood gebracht was; en het was dus Kaïphas, die in het lijdensverhaal als hoogepriester tegen Jezus optrad. Daarom noemt de evangelist hem tot driemaal toe „de hoogepriester van dat jaar” (vgl. v. 51 en 18, 13). — Kaïphas neemt het woord als „een hunner”; waarschijnlijk is er dus niet sprake van een officiële raadszitting, waarin de hoogepriester rechtens voorzitter was.

50. — De sprekers van v. 47 vlg. hebben geen practisch voorstel gedaan. Zij hebben alleen geconstateerd, dat er eigenlijk iets moest gedaan worden. Daarom zegt Kaïphas hun op een tamelijk grove manier, dat hun woorden van domheid getuigen. Het is volstrekt nutteloos op het gevaar te wijzen, wanneer men geen maatregelen weet te bedenken om het af te weren. Volgens Kaïphas ligt de oplossing voor de hand, omdat er slechts één oplossing mogelijk is: Jezus moet sterven. Hij stelt er volstrekt geen belang in, of de Zaligmaker de wet heeft overtreden, of Hij een godslastering heeft gezegd, of Hij de Messias is of een bedrieger. Hij vraagt ook niet naar den aard van zijn bedoelingen. Hij beperkt zich tot de overweging, dat het algemeen belang Jezus’ dood eischt, ook wanneer Hij onschuldig is en edele bedoelingen heeft. Het gestelde alternatief: Jezus’ dood of de ondergang van het volk, laat geen andere beslissing toe. Kaïphas vermengt echter zeer handig de speciale belangen der Sanhedristen met het algemeene welzijn van

heele volk te gronde gaat. 51. Dit zeide hij niet uit zich zelve; maar als hoogepriester van dat jaar profeteerde hij, dat Jezus sterven zou voor het (heil van het) volk, 52. en niet voor het volk alleen, maar

het volk: Het is in uw belang, dat één mensch sterft voor het volk. — Deze beraadslaging werpt een scherp licht op de eigenlijke beweegredenen, die het Sanhedrin tot Jezus' dood deden besluiten. De vrees voor een volksopstand en het mogelijke verlies hunner voorrechten schijnen daarbij den doorslag gegeven te hebben.

51. — Kaïphas heeft gezegd, dat één mensch moest sterven voor het volk. Hij bedoelde daarmee natuurlijk niet, dat Jezus zijn leven vrijwillig voor het volk zou geven, maar dat men Hem om wille van het volk moest dooden. Het is zonder twijfel merkwaardig, dat de hoogepriester deze uitdrukking gebruikte. Wanneer men zegt, dat iemand sterft voor zijn volk, dan denkt men immers onwillekeurig aan een vrijwilligen dood. Welnu, Joa. deelt ons mede, dat Kaïphas deze uitdrukking bezigde volgens een beschikking van God. Zijn schandelijk voorstel was in zulk een vorm gekleed, dat het tevens een profetisch woord werd. Deze diepere beteekenis werd alleen door God bedoeld; Kaïphas was er zich volstrekt niet van bewust, dat zijn woorden nog iets anders beteekenden dan hij tot de Sanhedristen wilde zeggen. Wanneer Joa. dus zegt, dat de hoogepriester niet uit zich zelve sprak, maar dat hij profeteerde, dan duidt hij daardoor niet een profetische gave of een bovennatuurlijke verlichting aan. Wel leeren wij daaruit, dat God de boosheid der menschen aan zijn plannen weet dienstbaar te maken en dat Hij zelfs Jezus' aartsvijand als instrument der waarheid kan gebruiken. De onbewuste profetie, dat Jezus zijn leven zou geven voor het geestelijke heil van het Joodsche volk, wordt aan Kaïphas toegeschreven in zijn hoedanigheid van hoogepriester. Al had hij niet meer de Urim en Tummim (Ex. 28, 30; Num. 27, 21), zooals zijn ambtgenooten vóór de ballingschap, hij was toch in zekeren zin nog het orgaan en de plaatsbekleeder van God. Het hoogepriesterschap, dat tot heil van Israël was ingesteld, had zijn roeping gemist en zou moeten plaats maken voor het hoogepriesterschap van Jezus; maar God bediende zich nog eenmaal van de oude instelling om het groote Offer van den eeuwigen Hoogepriester aan te kondigen. Terwijl Kaïphas Jezus juist uit den weg meende te ruimen, werd hij het werktuig, waardoor het nieuwe hoogepriesterschap werd ingesteld.

52. — Joa. heeft ons den door God bedoelden zin van Kaïphas' woorden verklaard. Nu doet hij echter nog meer: Hij vult de onbewuste profetie van den hoogepriester aan door te zeggen, dat Jezus niet alleen zou sterven voor zijn volk, maar voor alle menschen. Ook buiten Israël leven er velen, die ontvankelijk zullen zijn voor het geloof in den Zaligmaker. Zooals schapen, die niet van dezen schaaftal zijn (10, 16), dwalen zij nu rond, zonder eenig onderling verband en zonder leiding. Door zijn dood zal Jezus deze verstrooiden verzamelen en tot één kudde onder één herder bijeenvoegen. Jezus noemde de rondwalende schapen in 10, 16 reeds zijn eigendom. In denzelfden zin noemt Joa. hen nu bij anticipatie „kinderen Gods". Zij zijn het nog niet in den waren zin van het woord, omdat zij nog niet gelooven in Jezus, maar zij zijn het door hun goeden wil. — Wanneer wij de verzen 51 en 52 in strengen zin nemen, dan zou daaruit

ook om de verstrooide kinderen Gods bijeen te brengen. 53. Van dien dag af waren zij besloten Hem te dooden.

54. Daarom trad Jezus niet meer in het openbaar onder de Joden op, maar Hij ging van daar weg naar de streek bij de woestijn, naar een stad, die Ephraïm heette; daar bleef Hij met zijn leerlingen.

volgen, dat Jezus sterft voor alle Joden, maar niet voor alle heidenen; onder deze laatsten worden immers alleen de toekomstige kinderen Gods vermeld. Dit is echter de zin niet. Wat Jezus' bedoeling betreft, geeft Hij zijn leven voor alle menschen, Joden en heidenen, maar in werkelijkheid zal zijn dood alleen ten goede komen aan degenen, die in Hem gelooven.

53. — Zooals uit de termen van Joa. blijkt, was dit besluit definitief. Wij hebben daarin weer een kostbare aanvulling van het verhaal der synoptici. Jezus' dood werd korten tijd na Lazarus' opwekking vastgesteld, maar een formeele veroordeeling moest nog volgen. Zahn meent, dat de Sanhedristen misschien zouden overgegaan zijn tot een sluipmoord, wanneer de Farizeën hen niet hadden overgehaald om den schijn van recht te redden. In elk geval weten wij nu, dat de latere veroordeeling slechts een formaliteit was, en wij kennen tevens de ware motieven, waarom zij Jezus ter dood brachten.

2. Jezus verblijft in Ephraïm. Stemming te Jerusalem, 11, 54—57.

54. — Nadat Jezus Lazarus had opgewekt, bleef Hij in Bethanië tot na afloop van de boven vermelde beraadslaging der Sanhedristen. Dat dezen besloten hadden Hem te dooden, werd algemeen bekend, zooals blijkt uit het bevel om zijn verblijfplaats mede te deelen (v. 57). Het nieuws drong dus ook in Bethanië door. Jezus ging nu heen naar een eenzame streek. Zijn openbaar optreden had juist het tegenovergestelde bewerkt van wat Hij bedoelde. De haat der Joden was altijd sterker geworden. Zijn grootste wonder, de opwekking van Lazarus, had hen niet alleen onverschillig gelaten, maar zelfs tot zijn dood doen besluiten. Waarom zou Hij dan nog langer onder hen werken? Er was echter nog een andere reden, waarom Jezus Bethanië verliet. Zijn uur was nog niet gekomen en daarom wilde Hij zijn vijanden niet tot het uiterste prikkelen (vgl. 10, 40). Daardoor gaf Hij tevens aan zijn leerlingen de les, dat zij zich niet zonder voldoende reden aan een vervolging moeten blootstellen (vgl. Mt. 10, 23). — Ephraïm (volgens de Vulgaat: Ephrem) is het oude Ephron (Jos. 15, 9; 18, 23; 2 Par. 13, 19). Volgens Flavius Josephus (Bell. jud. IV, 9, 9) lag het in de nabijheid van Bethel, volgens het Onomasticon van Eusebius 20 Romeinsche mijlen ten noorden van Jerusalem. Ten tijde der Machabeën was het de hoofdstad van een district (1 Mach. 11, 34). Tegenwoordig bevindt zich daar ter plaatse het dorp et-Tayjibeh. Ephraïm was als schuilplaats zeer geschikt, omdat het in de nabijheid lag van de verlaten streek, welke zich van daar tot aan Jericho uitstrekt. Jezus kon dus gemakkelijk een gevangenneming ontwijken. Joa. zegt, dat Jezus daar verbleef met zijn leerlingen. Waarschijnlijk denkt hij daarbij met dankbare herinnering aan de laatste dagen, welke hij en zijn medeleerlingen in vertrouwelijk en innig samenzijn met hun Meester mochten doorbrengen. Hoe lang Jezus in Ephraïm verbleef, weten wij niet. De enkele maanden, welke er

55. Maar het Paaschfeest der Joden naderde, en velen trokken nog vóór het Paaschfeest van het land op naar Jerusalem om zich te reinigen. 56. Zij zochten nu naar Jezus; en toen zij in den tempel waren, spraken zij onder elkander: Wat dunkt u? Dat Hij niet naar het feest komt? 57. De opperpriesters en de Farizeëen hadden namelijk bevel gegeven, dat degene, die wist, waar Hij was, het moest aangeven; dan konden zij Hem gevangen nemen.

tusschen het feest der Tempelwijding en het Paaschfeest verlieden, moeten wij verdeelen over het verblijf in Perea (10, 40), in Bethanië en in Ephraïm. Zes dagen vóór Paschen vinden wij Jezus weer te Bethanië (12, 1).

55. — Dit Paaschfeest is het laatste van Jezus' leven, volgens onze meening het vierde sinds zijn openbaar optreden. De Joden van het platteland, d.w.z. allen, die niet in Jerusalem woonden, begonnen reeds op te gaan naar de H. Stad om zich vóór het Paaschfeest te reinigen. Het was een voorschrift, dat men zich vóór het eten van het Paaschlam van levietische onreinheden moest zuiveren (Num. 9, 13; 2 Par. 30, 1—3. 17—20; vgl. Joa. 18, 28). Daar het gewone volk zich gemakkelijk kon verontreinigen (bijv. door de aanraking van een lijk of door den omgang met heidenen), moest het tijdig naar Jerusalem vertrekken, temeer omdat de ceremoniën der reiniging eenigen tijd vorderden en de toeloop groot was.

56. — De reden van de nieuwsgierigheid wordt in het volgende vers aangegeven: Het was bekend, dat de Sanhedristen Jezus wilden gevangen nemen. De pelgrims zochten naar den Zaligmaker. Daar zij Hem ook in den tempel, waar Hij gewoonlijk predikte, niet vonden, stelden zij elkander de vraag, of Hij misschien uit vrees niet naar Jerusalem zou komen. De Vulgaat maakt er één vraag van: „Wat dunkt u ervan, dat Hij niet naar het feest komt?” Deze vertaling is onjuist; want het was nog niet zeker, dat de Zaligmaker zou wegblijven. Wij moeten twee vragen onderscheiden. De eerste is algemeen: „Wat dunkt u van het feit, dat Hij nog niet hier is?” De tweede verduidelijkt de voorafgaande: „Meent gij, dat Hij niet zal komen?”

57. — Een bevel tot gevangenneming was gegeven bij het Loofhuttenfeest (7, 32). Daarvan is hier nog geen sprake. Wel nemen de Sanhedristen maatregelen om van Jezus' doen en laten op de hoogte te blijven en zich te gelegener tijd van Hem meester te maken.

3. De zalving te Bethanië, 12, 1—11; vgl. Mt. 26, 6—13; Mc. 14, 3—9.

Met hfdst. 12 sluit Joa. het eerste deel van zijn evangelie, waarin Hij de openbaring van Jezus aan de Joden behandelt. Degenen, die een leidende rol spelen, hebben Jezus' zelfopenbaring afgewezen. De twee groote wonderen, waardoor Hij zich als het licht en het leven der wereld bekend maakte, zijn slechts een aanleiding geweest tot grootere verbittering. Wij naderen nu de bloedige ontknooping; want de Sanhedristen hebben reeds Jezus' ondergang besloten. Hfdst. 12 staat dan ook geheel in het teken van zijn dood. De zalving te Bethanië wordt door den Zaligmaker uitgelegd als een voorbereiding van zijn begrafenis (v. 1—8). De toeloop naar Lazarus' woonplaats en de invloed, welke zijn opwekking nog steeds uitoefent, prikkelen den haat der opperpriesters opnieuw; en zij besluiten zelfs

12. 1. Zes dagen vóór het Paaschfeest kwam Jezus te Bethanië, waar Lazarus woonde, dien Jezus uit de dooden had opgewekt. 2.

Lazarus te dooden (v. 9—11). De plechtige intocht in Jerusalem (v. 12—19) en de vraag van enkele heidenen om Jezus te zien (v. 20—22) wekken den indruk, dat er een omkeer ten goede komt; maar Jezus voorspelt, dat zijn verheerlijking alleen kan geschieden door lijden en dood, wat door de stem van den Vader bevestigd wordt (v. 23—33). Een laatste dringende vermaning aan het adres der Joden sluit het verhaal (v. 34—36). Dan neemt Joa. het woord om de providentiële reden van het ongeloof der Joden aan te duiden (v. 37—43) en een korte samenvatting te geven van Jezus' prediking (v. 44—50).

1. — De hier verhaalde zalving is dezelfde als die van Mt. 26, 6—13 en Mc. 14, 3—9, maar onderscheiden van die van Lc. 7, 36—50. — Nu Jezus' dood nadert, sluit Joa. zich meer en meer bij de synoptici aan, maar steeds draagt zijn verhaal een verklarend en aanvullend karakter. Wanneer wij enkel het vierde evangelie hadden, dan zouden wij denken, dat Jezus van Ephraïm rechtstreeks naar Bethanië ging. Maar dan zou Hij heel dicht langs Jerusalem gekomen zijn, wat met het oog op de bevelen van het Sanhedrin gevaarlijk zou zijn geweest. Uit de synoptici blijkt dan ook, dat Jezus over Jericho naar Bethanië ging. Dit is opnieuw een bewijs, dat de verhalen van de synoptici en dat van Joa. elkaar uitstekend aanvullen. Wanneer wij ze combineeren, dan komen wij tot de conclusie, dat Jezus vanuit Ephraïm niet rechtstreeks naar Bethanië, maar over Aïn-Doek naar Jericho ging. Daar genas Hij de twee blinden en nam Hij zijn intrek in het huis van Zacheüs. De messiaansche uitroep der blinden en de geestdrift der pelgrims, welke ons door de synoptici worden medegedeeld, passen weer uitstekend in het verhaal van Joa. De opwekking van Lazarus, waardoor de algemeene aandacht nog meer op Jezus gevestigd was, had de messiaansche verwachtingen tot het uiterste gespannen. — Joa. geeft ons ook een kostbare aanduiding van chronologischen aard. Terwijl de synoptici de zalving te Bethanië na den intocht in Jerusalem en de twistgesprekken in den tempel plaatsen, zegt Joa. uitdrukkelijk, dat zij zes dagen vóór Paschen plaats had, daags vóór den intocht in Jerusalem. Jezus' zalving door Maria had dus plaats op den Zaterdag, welke aan het lijden voorafging. Dit was volgens onze theorie (zie Mt., blz. 421 vlg.) de 9de Nisan. Eigenlijk heeft de tijdsbepaling volgens de letter van den tekst betrekking op Jezus' aankomst in Bethanië en niet op het gastmaal, waarover eerst in v. 2 gesproken wordt. Het is echter onwaarschijnlijk, dat de Zaligmaker, die zich in alles streng aan de wet hield, op den Sabbat den weg van Jericho naar Bethanië aflegde. Wij laten daarom de tijdsbepaling slaan op het feit, dat in deze pericope enkel van belang is, namelijk op de zalving tijdens het gastmaal, en veronderstellen, dat Jezus den dag te voren te Bethanië aankwam. Dat Hij in de nabijheid van Bethanië onder den blooten hemel overnachtte en 's Zaterdags in den vroegen morgen het dorp binnenging (Lagrange), lijkt onwaarschijnlijk. — Het is niet met den Sabbat in strijd, dat men Jezus een maaltijd bereidde (vgl. Lc. 14, 1—5). Joa. spreekt trouwens van een „deipnon”, een avondmaal, dat na den ondergang der zon (dus na afloop van den Sabbat) kon gehouden worden. — Door de vermelding, dat Bethanië het dorp was, waar de uit de dooden opgewekte Lazarus woonde,

Men richtte daar een gastmaal voor Hem aan; Martha bediende en Lazarus was één van zijn dischgenooten. 3. Maria nu nam een pond kostbaar reukwerk van echte nardus, zalfde Jezus' voeten en droogde met haar haren zijn voeten af. En het huis werd vervuld met

wordt het nu volgende verhaal met het voorafgaande verbonden. Zoo begripen wij beter de liefde en de dankbaarheid van Maria en den grooten toeloop van Joden uit Jerusalem.

2. — Joa. zegt niet, wie de gastheer was, omdat zijn geheele belangstelling zich richt op de familie van Lazarus. Wij weten echter uit Mt. en Mc., dat het Simon de melaatsche was. Dat het gastmaal niet bij Lazarus plaats had, wordt indirect door Joa. bevestigd; want hij noemt hem een van Jezus' dischgenooten. Wel schijnen er vriendschapsbanden bestaan te hebben tusschen Simon en Lazarus' familie; anders zou men immers geen gebruik gemaakt hebben van Martha's dienstvaardigheid. Deze verschijnt weer in haar rol van bedrijvige huisvrouw.

3. — Joa. noemt den naam van de vrouw, die Jezus zalfde, wat Mt. en Mc. niet deden. Het bezwaar, dat deze laatsten tegen het noemen der vrouw hadden (zie bij Mt. 26, 7), bestond niet meer, toen Joa. zijn evangelie schreef. — Loisy meent, dat Joa. zijn mededeeling omtrent Maria's daad op een onhandige wijze heeft samengesteld uit Lc. 7, 38 en Mt. 26, 7 (Mc. 14, 3). Volgens Lc. besproeide de zondares Jezus' voeten met haar tranen en droogde ze af met haar haren; volgens Mt. en Mc. zalfde de vrouw van Bethanië Jezus' hoofd. Joa. zou daaruit gedistilleerd hebben, dat Maria Jezus' voeten zalfde en met haar haren afdroogde. Loisy vindt het afdrogen van de met tranen besproeide voeten natuurlijk, maar dat men hetzelfde zou doen met gezalfde voeten, is volgens hem een dwaasheid. Wij kunnen echter antwoorden, dat Joa. het feit juist verhaald heeft om zijn merkwaardigheid. De zalving van het hoofd was een eer, welke men aan iederen aanzienlijken gast bewees en waartoe slechts een kleine hoeveelheid reukwerk nodig was; dit veronderstelt Joa. bekend uit Mt. en Mc. Maar dat Maria, na Jezus' hoofd gezalfd te hebben, de albasten vaas stuk brak (Mc.) en geheel uitgoot over Jezus' voeten, zoodat zij verplicht was ze met haar haren af te drogen, dat was een bewijs van edelmoedigheid, zooals er zelden gegeven werd. De reden, waarom Maria Jezus' voeten droogde, zal wel van zeer practischen aard geweest zijn; waarschijnlijk wilde zij de tapijten en kussens tegen vlekken bewaren. Joa. echter wil zeggen, dat Maria zóó vrijgevig was met haar reukwerk, dat zij zich tot zulk een ongewone handeling verplicht zag. Hij acht het dan ook de moeite waard om in dit punt de synoptici aan te vullen. Ook wijst hij op de hoeveelheid nardus, welke Maria gebruikte; het was volgens den Griekschen tekst een „litra”; daarmee wordt bedoeld de Romeinsche „libra”, een zwaartemaat, welke gelijk staat met 327½ gram. Het reukwerk wordt nader aangeduid als nardus, gewonnen uit de gelijknamige plant, welke vooral in Indië groeide. De nardus wordt vermeld in Hoogl. 1, 12; 4, 13. Plinius noemt ze „principale in unguentis”, het voornaamste onder de reukwerken (*Naturalis historia*, XII, 42). Dezelfde schrijver spreekt ook van „pseudo nardus” (ibid., XII, 43), zoodat wij begripen, waarom Joa. de nardus van Maria „echt” noemt. Wanneer hij ten slotte zegt, dat de geur het gansche huis vervulde,

den geur van het reukwerk. 4. Toen zeide Judas Iskarioth, een van zijn leerlingen, degene, die Hem verraden zou: 5. Waarom heeft men dit reukwerk niet voor driehonderd tienlingen verkocht en (het geld) aan de armen gegeven? 6. Dit zeide hij niet, omdat hij voor de armen bezorgd was, maar omdat hij een dief was; daar hij de

dan hebben wij daarin niet een allegorische voorstelling te zien. Het is een omstandigheid, welke zich in zijn geheugen heeft gegrift, omdat ook daaruit Maria's vrijgevigheid bleek; de hoeveelheid nardus was zóó groot, dat haar geur zich door heel het huis verspreidde. Daar Paulus de Christenen noemt „Christus' geur voor God”, heeft men in de geurende nardus een symbool gezien van Maria's liefde, waarvan de aangename en stichtende faam door heel de wereld ging (vgl. Mt. 26, 13). Het is mogelijk, dat Joa. daaraan gedacht heeft; maar dit neemt niet weg, dat hij op de allereerste plaats feiten wil verhalen, waarvan hij zich zelfs de bijzonderheden zeer goed herinnert. — Dat de geur van reukwerk zeer op prijs gesteld werd, blijkt uit het spreekwoord der Rabbijnen: „Een goed reukwerk gaat van het binnenvertrek tot in de eetzaal, maar een goede naam gaat van het eene einde der wereld tot aan het andere” (Strack-Billerbeck II, blz. 547).

4. — Mc. zegt, dat „sommigen” ontevreden waren over Maria's edelmoedigheid, welke zij „verkwisting” noemden; Mt. spreekt op vage wijze van „de leerlingen”. Joa. echter noemt ons den woordvoerder. De andere leerlingen waren min of meer te goeder trouw, maar Judas Iskarioth niet. Evenals de synoptici brandmerkt ook Joa. hem als „een van zijn leerlingen, degene, die Hem zou verraden”.

6. — De woorden van Judas schenen voort te komen uit medelijden met de armen. Joa. echter, als goed ingelichte ooggetuige, onthult ons de ware reden van zijn ontevredenheid; het was vuige geldzucht. Zeer scherp teekent hij daardoor de tegenstelling tusschen den hebzuchtigen Judas en de edelmoedige Maria. — Het Grieksche „glóssokomon” beteekent eigenlijk het kastje, waarin het mondstuk van een fluitinstrument bewaard werd. Verder duidt het in het algemeen een kast, een doos of een buidel aan, waarin men kostbaarheden of geld kon bergen. Jezus en zijn leerlingen vormden een kleine gemeenschap, waarvan Judas de kashouder was. Wie waren degenen, die van tijd tot tijd geld in de beurs stortten? Waarschijnlijk de meer gegoede volgelingen en de vrome vrouwen, die Jezus vergezelden (vgl. Lc. 8, 3). Het dubbele doel, waartoe dit geld gebruikt werd, geeft Joa. zelve aan in 13, 29. Daarvan kocht men namelijk, wat voor het onderhoud van Jezus en de leerlingen noodig was, en gaf men aalmoezen aan de armen. Judas had nu de gewoonte, uit de gemeenschappelijke beurs te stelen; daarbij schijnt hij zelfs de noodige voorzichtigheid niet in acht genomen te hebben, daar Joa. van zijn handelwijze op de hoogte was. Het zal wel vaker gebeurd zijn, dat ook de familie van Lazarus een bijdrage gaf; toen Judas dus Maria's buitengewone vrijgevigheid zag, beschouwde hij dit als een schadepost voor zich zelve. Ook de synoptici geven te verstaan, dat Judas door geldzucht beheerscht werd; want zij verhalen, dat hij voor geld zijn Meester verried. Zij schijnen ook een zekeren samenhang te veronderstellen tusschen het gastmaal te Bethanië en Judas' verraad, omdat zij beide feiten verbinden. Joa. werpt hier weer een verrassend licht op het verhaal zijner voorgangers.

beurs had, stal hij weg, wat men erin deed. 7. Maar Jezus zeide: Laat haar begaan; (dit is gebeurd), opdat zij het voor den dag van

De ontevredenheid over Maria's z.g. verkwisting heeft waarschijnlijk tot het plan van het verraad bijgedragen; Judas wilde zich schadeloos stellen. Tevens verklaart hij ons den ontwikkelingsgang van de ontrouw van den ongelukkigen apostel. Zijn onzuivere motieven, waarin de geldzucht een groote rol speelde, hebben hem langzamerhand tot afval gebracht.

7. — Het is duidelijk, dat Jezus slechts indirect Judas berispt, door namelijk Maria in bescherming te nemen. De zin van zijn woorden wordt echter niet op dezelfde wijze uitgelegd. Zahn vertaalt aldus: Laat haar begaan, d.w.z. belet haar niet, dat zij het voor den dag van mijn begrafenis bewaart. Daaruit leidt hij af, dat Maria het pond nardus niet geheel verbruikte, maar een gedeelte ervan bewaarde. Daarbij had zij geen andere reden, dan dat het gebruik van de geheele hoeveelheid inderdaad een verkwisting zou geweest zijn. Ofschoon Maria dus niet de bedoeling had, de rest voor Jezus' begrafenis te gebruiken, schrijft de Zaligmaker haar deze bedoeling toch toe. Hij weet namelijk, dat zij denzelfden dienst, welken zij nu aan den levende bewijst, met nog grootere toewijding aan den doode wil bewijzen. Bauer sluit zich bij Zahn aan, maar hij voegt er aan toe, dat de vierde evangelist den tekst van de synoptici, welke aan Maria's daad een profetischen zin toeschreef, niet begrepen heeft. Wij kunnen de verklaring van Zahn echter niet aannemen. Vooreerst laten de evangelisten duidelijk verstaan, dat Maria de nardus geheel verbruikte; volgens Mc. brak zij immers den hals van de vaas stuk, en Joa. ziet juist de beteekenis van haar daad in de edelmoedigheid, waarmee zij zulk een groote hoeveelheid kostbaar reukwerk offerde (v. 3). Vervolgens zou dan Jezus' woord volstrekt niet slaan op Judas' ontevredenheid; deze wilde Maria immers volstrekt niet beletten om een deel van het reukwerk te bewaren, maar was integendeel boos, dat zij zooveel verbruikte. — Anderen (bijv. Schanz en Tillmann) vatten het Grieksche „têreô” niet op in den zin van „bewaren”, maar van „doen, onderhouden, in beoefening brengen”. De zin van Jezus' woorden wordt dan: Laat haar begaan, opdat zij dit (deze handeling) voor den dag van mijn begrafenis volbrengt. — Het verdient echter de voorkeur de woorden „laat haar begaan” niet met het volgende te verbinden, maar een tusschengedachte te veronderstellen. Jezus richt zich dan tot Judas met de vermaning: „Laat haar begaan!” Vervolgens geeft Hij de reden aan: „Dit is gebeurd, opdat zij het (reukwerk) voor den dag van mijn begrafenis zou bewaren.” Evenals bij de synoptici brengt de Zaligmaker dan Maria's daad in verband met zijn aanstaanden dood. In gewone omstandigheden zou men haar misschien van verkwisting kunnen beschuldigen; maar nu zijn dood nadert, is haar eerbewijs niet overdreven. Met het oog op Jezus' begrafenis, waarbij geen balseming zou plaats hebben, heeft God het zoo beschikt, dat Maria Hem op een der laatste dagen van zijn leven zoo overdadig zou zalven. Wanneer wij den tekst van Joa. zoo uitleggen, dan stemt hij uitstekend overeen met de bedoeling der synoptici, welke vooral bij Mc. klaar wordt uitgedrukt: „Wat zij (doen) kon, heeft zij gedaan; zij heeft mijn lichaam bij voorbaat gezalfd voor de begrafenis.” — Calmes geeft de voorkeur aan een andere lezing, welke men in een tental Grieksche hand-

mijn begrafenis zou bewaren. 8. Want de armen hebt gij altijd bij u, maar Mij hebt gij niet altijd. 9. Toen men vernam, dat Hij zich daar bevond, kwam de menigte Joden in groot getal daarheen, niet enkel om Jezus, maar ook om Lazarus te zien, dien Hij uit de dooden

schriften, in de Peschito en in den Syrus-sinaiticus vindt: „Laat haar begaan; zij heeft het bewaard voor den dag van mijn begrafenis.” Waarschijnlijk echter dankt deze lezing juist haar ontstaan aan de duisterheid van den oorspronkelijken tekst.

8. — Dit woord vinden wij ook bij de synoptici. — In Judas' opmerking was een schijn van waarheid. Er waren er onder de aanwezigen en zelfs onder de leerlingen, die zijn woorden billikten. De voorgewende liefde voor de armen deed hen partij kiezen voor Judas. Dit wilde Jezus verhinderen. Hij ontmaskerde niet de schijnheiligheid van den verrader, zooals Joa. in v. 6 deed, maar Hij herinnerde weer aan zijn aanstaanden dood met het weemoedige: „Mij zult gij niet altijd hebben.” In de weinige dagen, die er nog overblijven, moeten alle andere plichten wijken voor de liefde en den eerbied, welke men aan zijn persoon verschuldigd is. Maar Jezus' woord heeft niet enkel een voorbijgaande beteekenis. Wij vinden daarin een rechtvaardiging van de vrijgevigheid, welke niet een onmiddellijk practisch nut heeft. De uitgaven, die geschieden tot verfraaiing van den eeredienst, van de kerken en zelfs tot veredeling van de menschelijke gevoelens, kan men niet zonder meer verkwesting noemen. Menschen, die dit doen, trachten daardoor vaak hun gierigheid te verbergen evenals Judas. De ondervinding leert trouwens, dat de vrijgevigheid, welke aan de schoonheid van den eeredienst ten goede komt, ook jegens de armen niet karig is. De Kerk heeft nooit gearzeld om in tijden van nood haar kostbaarheden ten voordeele van de armen op te offeren.

9. — Joa. spreekt letterlijk van „de groote menigte uit de Joden”. Het bepalend lidwoord duidt aan, dat het dezelfde zijn als degenen, die Jezus in Jerusalem vergeefs gezocht hebben (vgl. 11, 55 vlg.). Zij hebben eindelijk vernomen, dat de Zaligmaker zich in Bethanië bevindt, en daarom komen zij in groot getal daarheen. Ofschoon Joa. hen Joden noemt, zijn zij Jezus niet vijandig gezind (vgl. v. 11). Misschien wil de evangelist hen door de toevoeging „uit de Joden” onderscheiden van de heidenen, die bij gelegenheid van het Paaschfeest naar Jerusalem kwamen (vgl. v. 20). In de twee volgende verzen wordt immers gezegd, dat de opperpriesters ontevreden waren, omdat zooveel Joden in Jezus geloofden; wat de heidenen deden, boezemde hun weinig belangstelling in. — Er was nog een andere reden, waarom de menigte naar Bethanië kwam. Het gerucht van Lazarus' opwekking had zich namelijk onder de pelgrims te Jerusalem verspreid. Zij wilden niet alleen Jezus zien, maar ook den verrezen Lazarus. — Men vraagt zich af, of de Joden op den Sabbat den afstand van Jerusalem naar Bethanië wel mochten afleggen; volgens Hand. 1, 12 immers bedroeg de afstand van Jerusalem tot op den Olijfberg reeds een Sabbatreis. Maar misschien hielden de Joden, die van het platteland kwamen, zich niet zoo streng aan de voorschriften. Wij weten overigens, dat de pelgrims niet in Jerusalem verbleven, maar meestal in tenten rondom de stad kampeerden; het is dus best mogelijk, dat zij dichter bij Bethanië waren.

had opgewekt. 10. Maar de opperpriesters namen het besluit, ook Lazarus te dooden, 11. omdat vele Joden om hem zich terugtrokken en in Jezus geloofden.

12. Toen daags daarna de talrijke menigte, die naar het feest was gekomen, vernam, dat Jezus op weg was naar Jerusalem, 13. namen

10—11. — De opperpriesters treden nu op zonder de Farizeën. Wij hebben reeds bij 11, 47 geconstateerd, dat de opperpriesters de leiding namen, toen er openbare maatregelen moesten getroffen worden. De strijd tusschen Jezus en de Farizeën liep voornamelijk over zaken van godsdienstigen aard; maar zoodra er gevaar dreigde op politiek gebied (vgl. 11, 50), gingen de opperpriesters zich met het geval bemoeien. Misschien waren de Farizeën, die aan de rechtsvormen hielden, het niet met hen eens wat Lazarus betreft. De opperpriesters echter meenden, dat Bethanië juist door Lazarus' opwekking een broeinest van opstand geworden was. Het zien van een uit de dooden opgewekten mensch, die vier dagen in het graf had gelegen, maakte zooveel indruk, dat vele Joden de partij van de opperpriesters verlieten en in Jezus geloofden. Er bleef dus volgens hen niets anders over dan Lazarus heimelijk uit den weg te ruimen. Waarschijnlijk heeft Jezus' plechtige intocht, welke reeds daags daarna plaats had, hun aandacht van Lazarus afgeleid. Het stilzwijgen der synoptici omtrent Lazarus' familie duidt er echter op, dat daarmee niet alle gevaar geweken was.

4. De intocht in Jerusalem, 12, 12—19; vgl. Mt. 21, 1—11; Mc. 11, 1—11; Lc. 19, 29—40.

Bij het verhaal van den intocht veronderstelt Joa. de synoptici wederom als aan zijn lezers bekend. De wijze, waarop hij bijv. in v. 14 spreekt over den ezel, zou zonder het synoptische verhaal onbegrijpelijk zijn. Van den anderen kant werpt Joa. een geheel nieuw licht op het verloop der gebeurtenissen. Bij de synoptici, die nu voor den eersten keer over een bezoek aan Jerusalem spreken en de opwekking van Lazarus en Jezus' verblijf in Bethanië niet vermelden, lijkt de algemeene geestdrift van het volk onverklaarbaar. Bij Joa. is de ontwikkeling der feiten psychologisch beter verantwoord. In de nabijheid van Jerusalem had Jezus een ontzagwekkend wonder verricht, waarvan vele Jerusalemmers getuigen waren geweest; de pelgrims waren vol spanning, of Hij naar het feest zou komen; toen Hij in Bethanië was, waren zij in groot getal daarheen gegaan om Hem en Lazarus te zien. Wij begrijpen dus, dat de geestdrift groot was, toen Jezus naar Jerusalem kwam. De synoptici wekken den indruk, dat alleen de leerlingen en de pelgrims, die met Jezus over Jericho en Bethanië naar Jerusalem kwamen, Hem den feestelijken intocht bereidden. Alleen Mt. (21, 9) spreekt van scharen, die vooruitgingen en volgden, en schijnt dus onderscheid te maken tusschen degenen, die met Jezus kwamen, en anderen, die Hem uit Jerusalem tegemoet trokken. Joa. legt echter den nadruk op deze laatsten. Het waren voornamelijk pelgrims (v. 12), maar er waren onder hen ook inwoners van de H. Stad (v. 17).

12. — De tijdsbepaling „daags daarna” heeft niet betrekking op het besluit der opperpriesters (v. 10), maar op het gastmaal; dit laatste immers werd alleen uitdrukkelijk gedateerd (v. 1). De intocht had derhalve plaats op

zij palmtakken, trokken naar buiten, Hem tegemoet, en riepen: Hosanna! Gezegend Hij, die komt in den naam des Heeren, de koning van Israël! 14. En Jezus vond een ezel en ging er op zitten, zooals er geschreven staat: 15. Vrees niet, dochter Sion; zie, uw koning komt,

Zondag. 's Morgens vroeg verspreidde zich onder de pelgrims het nieuws, dat Jezus Bethanië verlaten had en naar Jerusalem kwam. Zij waren op de hoogte van Lazarus' opwekking en maakten zich aanstonds gereed om Jezus als den Messias binnen te halen. Zij waren ongetwijfeld in dezelfde stemming als de Galileërs, die Jezus na de broodvermenigvuldiging tot koning wilden uitroepen (6, 15). De vrees der Sanhedristen voor opstandige bewegingen en voor het ingrijpen der Romeinen was derhalve verklaarbaar; zij kenden de volksstemming (vgl. Lc. 19, 11).

13. — Volgens de synoptici sneden de menschen takken van de boomen en groen van de velden en bestrooiden daarmee den weg. Joa. spreekt van palmtakken. Daar hij enkel zegt, dat zij de palmtakken namen, moeten wij veronderstellen, dat zij ze in de handen droegen (dus niet op den weg strooiden). Deze handelwijze herinnert aan den „loelab” (een tuil, bestaande uit één palmtak, twee wilgen- en twee myrtentakken), welken de Joden bij de processies van het Loofhuttenfeest droegen (zie blz. 164). Ook de uitroep, waarmee de Joden Jezus begroetten, is ontleend aan den bij diezelfde gelegenheid gezongen psalm (117, 25 vlg.). Joa. legt den nadruk op de palmtakken, omdat men daardoor den Zaligmaker erkende als koning en overwinnaar. Ook de „loelab” beteekende, dat Israël de zege had behaald over zijn vijanden (Strack-Billerbeck II, blz. 789 vlg.). Toen Simon de Machabeër als overwinnaar Jerusalem binnentrok, kwam men hem met palmtakken tegemoet (1 Mach. 13, 51). — Het woord „hosanna” (eigenlijk: red ons) is niets anders dan een zegenwensch; de menigte roept den Messias het welkom toe en drukt de verwachting uit, dat het Hem moge gelukken, zijn rechten op David's troon te verwezenlijken. Terwijl deze uitroep, evenals de daarop volgende woorden „gezegend Hij, die komt in den naam des Heeren”, aan Ps. 117 ontleend zijn, voegt het volk er uit eigen beweging aan toe „de koning van Israël”. Dit laatste vooral maakt de bedoeling van het juichende volk duidelijk; men begroet Jezus als den Messias-koning (vgl. 1, 49; 6, 15; 18, 33; 19, 19—21).

14. — De synoptici hebben ons uitvoerig verhaald, op welke wijze Jezus den ezel vond. Joa. beperkt zich tot deze korte mededeeling en legt zodoende den nadruk op het feit, dat Jezus' geheel leven en al zijn daden door de goddelijke Voorzienigheid geregeld werden. — Evenals Mt. verwijst Joa. naar de profetie van Zacharias (9, 9). Terwijl Mt. echter de beginwoorden (verheug u zeer, dochter Sion, hef een gejuich aan, dochter Jerusalem) vervangt door „zegt aan de dochter Sion”, stelt Joa. daarvoor in de plaats „vrees niet, dochter Sion”. Hij ziet in het rijdier, dat Jezus gebruikt, een aanduiding van de bedoeling, waarmee Hij Jerusalem binnentrekt. De inwoners van Jerusalem hoeven niet te vreezen; want Jezus komt niet als rechter, maar als Zaligmaker. Hij komt niet als een overwinnaar, die met paarden, wagens en wapens (vgl. Zach. 9, 10) zijn hoofdstad binnenrukt om zijn vijanden te straffen, maar als een zachtmoedige vrededorst, die voor de laatste maal verzoening en verlossing komt aanbieden.

zittend op een ezelsveulen. 16. De leerlingen begrepen dit niet aanstonds; maar toen Jezus verheerlijkt was, herinnerden zij zich, dat dit over Hem geschreven stond en dat men dit aan Hem vervuld had. 17. Want de menigte, die bij Hem was, toen Hij Lazarus uit het graf riep en uit de dooden opwekte, legde (voor Hem) getuigenis af. 18. Het was juist daarom, dat de menigte Hem tegemoet kwam; zij hadden immers gehoord, dat Hij dit wonderteeken gedaan had. 19. Maar de Farizeën zeiden tot elkander: Gij ziet, dat gij niets verder komt. Zie, de (heele) wereld is Hem achterna geloopt!

16. — De leerlingen begrepen wel, dat zij en de overige Joden Jezus als den Messias naar Jerusalem begeleidden. Er waren echter enkele omstandigheden, waarvan zij de beteekenis niet doorschouwden. Zoo begrepen zij niet, waarom de Zaligmaker op een ezel reed en hoe dit feit samenhang met de profetie van Zacharias. Toen Jezus echter verheerlijkt was en zij den waren aard van zijn koningschap hadden leeren kennen, verscheen zijn intocht hun in een geheel ander licht. Zij zagen toen in, dat Hij niet als een aardsche koning had willen gevierd worden, maar dat Hij gekomen was als de nederige en zachtmoedige vredenvorst, die door Zacharias werd aangekondigd. Onbewust als het ware hadden zij zelf en de jubelende volksscharen deze profetie aan Hem in vervulling doen gaan. Zij waren de werktuigen geweest, waardoor God een van zijn eeuwige raadsbesluiten had verwezenlijkt; maar zij hadden het toen niet begrepen.

17. — In plaats van „toen” lezen vele handschriften „dat”, wat in het Grieksch slechts het verschil van één letter beteekent. De zin wordt dan echter geheel anders: De menigte, die bij Hem was, legde getuigenis af, dat Hij Lazarus uit het graf riep enz. Wij geven echter de voorkeur aan „toen”, niet alleen wegens het gezag der handschriften, maar ook omdat dan het getuigenis een grooter gewicht krijgt. Er waren velen uit Jerusalem getuigen geweest van de opwekking van Lazarus; in 11, 42 wordt immers gesproken van „de omstaande menigte”. Welnu, dezen bevonden zich onder de jubelende scharen en legden voor Jezus getuigenis af; dit getuigenis had niet alleen betrekking op het wonder, maar in het algemeen op Jezus' macht en waardigheid. Het spreekt vanzelf, dat het uitvoerige verhaal van hetgeen er in Bethanië gebeurd was, grooten invloed uitoefende op de geestdriftige stemming. Het groot aantal ooggetuigen (volgens de wet waren twee of drie getuigen voldoende) maakte het ongeloof der Sanhedristen des te schuldiger.

18. — Dit vers bevestigt onze verklaring van v. 17. Hier wordt immers gezegd, dat de uit Jerusalem komende menigte van het wonder gehoord had; deze bemerking zou volkomen overbodig zijn, wanneer diezelfde menigte in v. 17 reeds getuigenis daarvan had afgelegd. De zin is dus, dat de groote toevloed van pelgrims verklaard moest worden door de bewondering, welke het vernemen van Lazarus' opwekking voor Jezus had gewekt. Wij mogen gerust veronderstellen, dat het heen-en-weer trekken tusschen Jerusalem en Bethanië reeds onmiddellijk na het wonder begonnen was. Toen Jezus in Bethanië aankwam, was dit nog toegenomen (vgl. v. 9).

19. — Het is duidelijk, dat de Farizeën het niet eens zijn; maar wat de

sprekers eigenlijk bedoelen, is niet met zekerheid te zeggen. Zahn meent, dat zij van dezelfde meening zijn als Gamaliël (Hand. 5, 38 vlg.): Zulke bewegingen, als waartoe Jezus nu aanleiding gaf, moest men maar laten geworden, omdat zij toch vanzelf weer ophielden. Zij richten zich dan tot diegenen van de farizeïsche partij, die min of meer hebben meegewerkt aan de maatregelen, welke het Sanhedrin tegen Jezus genomen heeft (7, 11. 32. 45; 11, 47. 57), en wijzen hen op het averechtsche resultaat, dat zij daarmee bereikt hebben: Zie, de heele wereld is Hem achterna geloopt. — Anderen (Lagrange, Tillmann) laten echter de tegenpartij spreken. Het zijn dan de voorstanders van die strenge maatregelen, die zich richten tot hun aarzelende en meer verdraagzame partijgenooten. Zij huldigen de meening van degenen, die bij de bijeenkomst der Sanhedristen zeiden: „Als wij Hem zóó laten begaan, zullen allen in Hem gelooven” (11, 48). Zij verwijten aan de anderen hun onverschillige en indolente houding: Gij ziet nu, wat gij door uw verdraagzaamheid bereikt hebt! — De (heele) wereld is een veel voorkomende hyperbool (zooals het fransche: tout le monde). Dat dit een toespeling zou zijn op den tijd, toen Joa. zijn evangelie schreef, om de groote uitbreiding van het Christendom aan te duiden, is dan ook onjuist. De Grieksche aorist beteekent een bepaald historisch feit. Wij moeten niet vertalen: De heele wereld loopt Hem na; maar: De heele wereld is Hem achterna geloopt, heeft zijn partij gekozen. In den mond der Farizeëen beteekent dit derhalve, dat zij hun pogingen als mislukt beschouwen: Het volk heeft zich ten gunste van Jezus uitgesproken. Wel is het mogelijk, dat Joa. in de bekentenis der Farizeëen, evenals in het woord van Kaïphas (11, 50), een onbewuste profetie ziet van hetgeen later in veel hoogere mate zal plaats hebben.

5. Jezus' ware verheerlijking zal eerst door zijn dood plaats hebben, 12, 20—36.

Men kan deze pericope in drie deelen onderscheiden: 1. de vraag der Grieken (v. 20—22); 2. Jezus' toespraak naar aanleiding van die vraag (v. 23—33); 3. het laatste dispuut met de Joden en Jezus' laatste waarschuwing (v. 34—36). De samenhang van deze pericope met de voorafgaande en van de deelen der pericope onderling veroorzaakt enkele moeilijkheden. Vooreerst, welke is de samenhang van de episode der Grieken met den plechtigen intocht in Jerusalem? Lagrange meent, dat deze samenhang zeer eng is; het verlangen der Grieken zou een gevolg of een symptoom geweest zijn van de algemeene geestdrift, welke het volk bij Jezus' intocht aangreep. Daar echter het optreden der Grieken en de daarop volgende toespraak van Jezus een meer rustigen toestand verraden, veronderstelt hij, dat Jezus tegen den avond in den tempel terugkeerde (*L'Evangile de Jésus-Christ*, blz. 429). Wij gelooven echter, dat de samenhang niet zoo nauw is. Het is mogelijk, dat het verlangen der Grieken nog een naklank was van de geestdrift bij Jezus' intocht, maar de chronologische samenhang lijkt onwaarschijnlijk, wanneer men Mc. 11, 11 leest: „Zoo trok Hij Jerusalem en den tempel binnen. En toen Hij alles in oogenschouw had genomen en het intuschen laat was geworden, keerde Hij met de twaalf naar Bethanië terug.” Wij houden het daarom voor waarschijnlijker, dat de geheele pericope (v. 20—36) op een der twee volgende dagen (Maandag of Dinsdag) moet geplaatst worden. Terwijl de synoptici uit Jezus' laatste

20. Onder degenen, die opgegaan waren om gedurende het feest te aanbidden, bevonden zich ook eenige Grieken. 21. Zij naderden tot

verblijf in den tempel vele twistgesprekken, parabels en toespraken mededeelen, beperkt Joa. zich tot dit ééne tooneel, dat echter van de grootste beteekenis is. — Een tweede vraag, welke met de voorafgaande samenhangt, is: Welk verband bestaat er tusschen de toespraak van Jezus (v. 23—33) en de komst der Grieken (v. 20—22)? Lagrange, die dit laatste feit voor een onderdeel van den plechtigen intocht houdt, brengt Jezus' toespraak in verband met de algemeene stemming van geestdrift, welke er op dien Zondag in Jerusalem heerschte. In tegenstelling met de oude triomphators, had de Zaligmaker niet noodig, dat men Hem het „memento mori” toeriep. Hij wist, hoe bedriegelijk deze geestdrift was, en verkondigde daarom aan de omstanders, dat zijn ware verheerlijking eerst na zijn dood zou plaats hebben. De episode van de Grieken speelt dan geen groote rol. Wanneer men echter aanneemt, dat met v. 20 een nieuw verhaal begint en dat de komst der Grieken dus op een der volgende dagen heeft plaats gehad, dan wordt het verband tusschen den intocht in Jerusalem en Jezus' toespraak (v. 23—33) veel losser. De aanleiding tot Jezus' toespraak vinden wij dan voornamelijk in het optreden der Grieken, zoodat deze episode een veel voornamere beteekenis krijgt. Wij kunnen inderdaad moeilijk ontkomen aan den indruk, dat Joa. daarin niet een onbetekenend detail van den plechtigen intocht heeft gezien, maar een feit van zelfstandige waarde, dat geweldige perspectieven opent. „Op hetzelfde oogenblik, waarop de verblinding van het volk volkomen begint te worden, komen de eerstelingen uit de heidenwereld met het verlangen, den Verlosser der wereld persoonlijk te leeren kennen. Het is het morgenrood van den komenden oogstdag, dat hier voor de eerste maal in den nacht van lijden en sterven straalt, om den rijken oogst aan te kondigen, die uit den dood des Heeren zal ontspruiten” (Tillmann). Wij ontkennen echter niet, dat de evangelist, die een meester is in het teekenen van fijne tegenstellingen, de voorbijgaande en luidruchtige verheerlijking, welke Jezus van den kant van het volk ten deel viel, als den achtergrond heeft willen gebruiken, waartegen de voorspelling van den Zaligmaker omtrent zijn lijden en dood des te scherper zou afsteken.

a. De vraag der Grieken, 12, 20—22.

20. — Het woord „Grieken” moet niet in den eigenlijken zin genomen worden (vgl. Mc. 7, 26); bedoeld worden heidenen of liever niet-Joden, die zich van het Grieksch als omgangstaal bedienden. Het doel, waarom zij naar Jerusalem gekomen waren, kenmerkt hen als z.g. „godvreezenden” (vgl. Hand. 13, 43). Zij hadden zich dus bij het Jodendom aangesloten en beoefenden ook een deel der Joodsche wet, maar waren geen echte proselieten; deze laatsten immers waren besneden, beoefenden de geheele wet en waren derhalve geen heidenen meer. De „godvreezenden” kwamen vaker bij gelegenheid van de hoofdfeesten naar Jerusalem om den waren God in den tempel te aanbidden. Zij mochten echter slechts gedeeltelijk aan de plechtigheden deelnemen. Vooreerst hadden zij alleen toegang tot het buitenste voorhof. Dit was van het binnenste afgescheiden door een muur, waarvoor een klein terras was („Chêl” genaamd); van dit terras daalde men met enkele trappen naar het buitenste voorhof af en aan den voet daarvan was een

Philippus, die uit Bethsaida van Galilea was, en richtten tot hem de bede: Heer, wij willen Jezus zien. 22. Philippus ging en zeide (het) aan Andreas; Andreas en Philippus gingen en zeiden (het) aan Jezus.

ijzeren traliewerk („Soreg”). Tot aan den Soreg mochten de heidenen komen, maar er hingen opschriften, welke hun op straffe des doods het verder-gaan verboden. Hun deelname aan den offerdienst beperkte zich tot de gelofte- en de vrijwillige offers; aan het Paaschmaal mochten zij niet deelnemen. Ondanks de verachting, welke men in de Grieksch-Romeinsche wereld voor de Joden had, oefenden de verhevenheid van hun godsdienstige ideeën en hun hooge, zedelijke ernst toch een groote aantrekkingskracht op de heidenen uit (vgl. Mt. 23, 15).

21. — Dit tooneel speelt zich dus af in het buitenste voorhof, het voorhof der heidenen. De Grieken durven zich niet onmiddellijk tot Jezus wenden, wat van eerbied en nederigheid getuigt. Zij wenden zich met de hoffelijke aanspraak „Heer” tot een van zijn begeleiders. Zonder twijfel is Jezus in de nabijheid, zoodat zij Hem kunnen zien; waarschijnlijk hebben zij ook den plechtigen intocht meegemaakt. Dat zij dus Jezus wenschen te „zien”, duidt hier het verlangen naar een nadere kennismaking aan (vgl. Lc. 8, 20; 9, 9). Door eigen nadenken en door een behoefte des harten zijn zij tot het geloof in den waren God gekomen; het zijn dus oprechte en vrome menschen, die door alles, wat zij van Jezus gezien en gehoord hebben, het verlangen hebben opgevat om Hem te spreken en nader ingelicht te worden omtrent zijn leer. Joa. deelt ons de bijzonderheid mee, dat zij zich tot Philippus wenden, die uit Bethsaida van Galilea was. Galilea moet hier in ruimeren zin genomen worden; want Bethsaida lag eigenlijk in het gebied van den viervorst Philippus. Deze mededeeling wettigt het vermoeden, dat de vragers in Bethsaida of althans in de nabijheid daarvan woonden en den apostel kenden. In die streek waren veel heidenen; ook de Grieksche naam Philippus duidt er op, dat deze apostel uit een Grieksch--sprekende omgeving afkomstig was.

22. — Philippus toont weer zijn bedachtzamen aard (vgl. 1, 45; 6, 7; 14, 8). Hij vindt het bedenkelijk, dat Jezus zich op dit oogenblik, ten aanschouwen van zooveel Joden, met heidenen zou inlaten; want men had den Zaligmaker reeds meermalen verweten, dat Hij het Jodendom ontrouw was geworden (vgl. 7, 35; 8, 48). Daarom wendt hij zich tot Andreas, die eveneens een Griekschen naam had en ook van Bethsaida was (1, 44). Deze apostel is beslister van aard (vgl. 1, 41; 6, 8 vlg.) en vindt het verzoek der Grieken blijkbaar niet zoo gevaarlijk. Beiden gaan dan naar den Zaligmaker en brengen Hem de boodschap over. — Zahn meent uit Jezus’ antwoord (v. 23—26) te kunnen afleiden, dat Hij het verzoek afwees. Deze conclusie lijkt ons echter niet voldoende gemotiveerd. Het is waar, dat de boodschap van de beide apostelen Jezus’ gedachten in een heel andere richting leidde; maar het is toch mogelijk, dat Hij later aan de bede der Grieken voldeed. Joa. heeft het blijkbaar niet noodig geacht, ons daaromtrent in te lichten.

b. Jezus’ dood en verheerlijking, 12, 23—33.

De H.H. Vaders zagen in de Grieken een symbolische voorstelling van de heidenen, die zich later tot het Christendom zouden bekeeren, maar zij hielden vast aan de werkelijkheid van het in v. 20—22 verhaalde feit. Vele mo-

23. Jezus antwoordde hun en sprak: Het uur is gekomen, dat de Menschenzoon verheerlijkt wordt. 24. Voorwaar, voorwaar, Ik zeg

derne critici echter nemen het symbolische karakter als voorwendsel om de historische waarheid ervan te ontkennen. Misschien is juist dit misbruik, dat van het symbolisme van het vierde evangelie gemaakt wordt, voor katholieke exegeten een aanleiding om zijn symbolisch karakter zooveel mogelijk te verkleinen. Lagrange bijv. beweert, dat de Grieken volstrekt niet kunnen voorgesteld worden als de voorloopers van de heiden-Christenen; vooreerst toonen zij niet meer dan een zekere nieuwsgierigheid en vervolgens zijn het geen heidenen, maar proselieten. Wij herhalen echter, dat Joa. de episode van de Grieken niet bedoeld heeft als een detail van weinig beteekenis. De keuze, welke hij doet uit de feiten van Jezus' leven (bijv. broodvermenigvuldiging, genezing van den blindgeborene, opwekking van Lazarus), toont bovendien aan, dat hij gaarne gebeurtenissen verhaalt, welke een diepere waarheid voorstellen. Dat de Grieken handelden uit nieuwsgierigheid, is in strijd met den ernst, waarmee de twee apostelen hun verzoek opnamen. Dat zij als vertegenwoordigers der heidenen kunnen gelden, blijkt reeds uit de benaming „Grieken”. Het voornaamste bewijs voor de symbolische bedoeling van Joa. ligt echter in Jezus' antwoord. De toespraak, welke met v. 23 begint en waarin Jezus spreekt over de vruchtbaarheid van zijn offerdood, wordt immers uitdrukkelijk voorgesteld als het antwoord, dat Philippus en Andreas op hun vraag ontvangen. Deze toespraak moet dus haar aanleiding vinden in het verzoek der Grieken. Hieruit blijkt, dat Jezus zelve daarin een aankondiging zag van de bekeeringen uit het heidendom. Evenmin echter als de symbolische beteekenis van de genezing van den blindgeborene en van Lazarus' opwekking een bezwaar vormden tegen het historisch karakter van deze verhalen, evenmin kunnen wij in het symbolisch karakter van het optreden der Grieken een reden zien om de historische waarde ervan te ontkennen.

23. — Het antwoord is op de eerste plaats gericht tot Philippus en Andreas en slaat natuurlijk op de boodschap, welke zij overbrengen. Dit neemt echter niet weg, dat het ook voor de overige leerlingen en zelfs voor het volk bedoeld is. — Welk is het verband tusschen de boodschap der beide apostelen en Jezus' antwoord? Dat de heidenen, aangelokt door de hoogere godskennis en de reinere zedenwet van Israël, naar Jerusalem gekomen zijn en uit eigen beweging naar Hem vragen, beschouwt Jezus als een teken, dat zijn levenstaak bijna ten einde is. De voorspellingen der profeten, dat de heidenen eens zouden deelen in de openbaring, welke God aan Israël schonk (Is. 11, 10; 19, 18—25; 42, 1—8; 49, 6; 60, 3; Mich. 4, 1—5; Zach. 8, 20—23), begonnen nu in vervulling te gaan. Had Hij zelve zich niet meerdere malen voorgesteld als den redder en verlosser der wereld (3, 14—17; 4, 42; 10, 16—18)? De vraag der Grieken is weliswaar niet meer dan een schuchtere poging van het heidendom om met den Zaligmaker in verbinding te treden; maar heeft Jezus het Godsrijk niet vergeleken met het kleine mosterdzaad, dat tot een grooten boom moet opgroeien? — Het uur, waarover Hij nu spreekt, is ons reeds uit andere uitspraken bekend. Meermalen werd immers gezegd, dat zijn uur of tijd nog niet gekomen was (7, 6—8. 30; 8, 20). Dit uur is eindelijk gekomen. De menschen zullen zich nu van Hem meester kunnen maken en Hem ter dood brengen. Maar op dit oogenblik, nu de

u: Als de graankorrel niet in de aarde valt en sterft, blijft zij alleen; maar als zij sterft, brengt zij vele vruchten voort. 25. Wie zijn leven bemint, verliest het; en wie zijn leven in de wereld haat, zal het be-

heidenen naar Hem vragen, beschouwt Jezus dit uur als het uur zijner verheerlijking; door zijn lijden en sterven immers zal Hij tot zijn verheerlijking komen. In tegenstelling met de voorbijgaande verheerlijking, welke Hem bij zijn intocht te beurt viel, zal Hij de ware en blijvende glorie eerst door zijn dood verwerven. Terwijl de Joden Hem als den koning van Israël toejuichten, noemt Jezus zich den Menschenzoon. Daardoor duidt Hij aan, dat zijn taak zich niet tot Israël beperkt, maar alle mensen betreft; bovendien duidt deze benaming, zooals uit de lijdensprofetieën bij de synoptici blijkt (Mt. 17, 22; 20, 18), op het lijden en den dood, welke Hij als mensch zal moeten ondergaan. Door dit lijden en dezen dood zal Hij tot de heerlijkheid komen, zooals Hij zeide tot de leerlingen van Emmaüs: „Moest de Christus dit alles niet lijden en zóó zijn glorie binnengaan” (Lc. 24, 26)?

24. — De toehoorders zouden het woord van v. 23 kunnen opvatten, alsof Jezus reeds onmiddellijk zal verheerlijkt worden. Wanneer zij dat denken, dan zouden zij verschrikkelijk teleurgesteld worden. Daarom begint Jezus de nadere verklaring van zijn toekomstige verheerlijking met het plechtige „voorwaar, voorwaar, Ik zeg u”. De vergelijking, welke Hij gebruikt, is zeer eenvoudig. Een graankorrel, die niet gezaaid wordt, blijft alleen; maar een graankorrel, die in den grond valt en tot ontbinding overgaat, brengt vele, soms zelfs honderdvoudige (Mt. 13, 23) vruchten voort. Het is duidelijk, dat het sterven van de graankorrel Jezus' dood voorstelt. Hier beschouwt Jezus zijn dood echter niet als de voorwaarde van zijn persoonlijke verheerlijking (want de graankorrel gaat tot ontbinding over en verrijst niet tot een nieuw leven), maar als de oorzaak van het welslagen van zijn levenstaak. Tijdens zijn sterfelijk leven heeft Hij niet veel menschen voor het Godsrijk gewonnen; en zelfs degenen, die gewonnen zijn, zijn het slechts ten halve. Onder de heidenen heeft Hij geen enkelen volgeling. Hij is om zoo te zeggen nog alleen. Dit zal anders worden, wanneer zijn levenswerk door zijn dood bevrucht wordt. Dat de Grieken naar Hem vragen, is een zwakke aanduiding van wat er dan gebeuren zal. Duizenden, vooral uit de heidenen, zullen zijn overtuigde leerlingen worden en toetreden tot het Godsrijk. — Om het beeld van de graankorrel te verklaren, hoeft men niet zijn toevlucht te nemen tot de voorstelling van de godin Demeter (de aard- of korenmoeder), die, als schenkster der vruchtbaarheid, met korenaren in de hand wordt afgebeeld, of tot de voorstellingen op de Egyptische sarcophagen, volgens welke graankorrels met den vorm van Osiris gezaaid worden. Een zoo algemeen bekend natuurverschijnsel moet vanzelfsprekend tot allerlei allegorische toepassingen aanleiding geven. Heeft de Zaligmaker het bij de synoptici niet gebruikt als een beeld van het groeiende Godsrijk (Mt. 13, 3—9. 24—30; Mc. 4, 26—29)? En zou Paulus daarin niet een voorstelling zien van de verrijzenis der lichamen (1 Cor. 15, 36)?

25. — Dit woord vinden wij, alhoewel in eenigszins anderen vorm, tot vijfmaal toe bij de synoptici (Mt. 10, 39; 16, 25; Mc. 8, 35; Lc. 9, 24; 17, 33). Wat deze evangelisten aanduiden door „zijn leven redden” en „zijn leven verliezen”, geeft Joa. met sterkere uitdrukkingen weer: „zijn leven bemint-

houden voor een eeuwig leven. 26. Als iemand Mij dienen wil, dan moet hij Mij volgen; en waar Ik ben, daar zal ook mijn dienaar zijn. Zoo iemand Mij dient, dan zal de Vader hem eeren. 27. Nu is mijn ziel ontsteld; en wat zal Ik zeggen? Vader, red Mij uit dit uur? Maar

nen" en „zijn leven haten". Bovendien is zijn uitdrukkingwijze klarer: Men moet zijn leven in deze wereld haten, om het te behouden voor een eeuwig leven; daardoor wordt het duidelijk, welk leven telkens bedoeld wordt. De toehoorders worden dus voor dezelfde keuze gesteld als Jezus. Terwijl Deze echter kiezen moet tusschen den lichamelijken dood en de geestelijke onvruchtbaarheid, moeten zij kiezen tusschen den dood van het lichaam en den dood der ziel. Wie zijn lichamelijk leven zóózeer bemint, dat hij het heil zijner ziel op het spel zet, zal het ware en eeuwige leven verliezen. Maar wie in deze wereld van zonde en zingenot zijn leven haat, d.w.z. het ten koste van veel inspanning vrijmaakt van de aardse genietingen en het desnoods geheel opoffert, hij zal het in waarheid behouden, niet voor korten tijd, maar voor een gelukkige eeuwigheid. De H. Augustinus zegt treffend: „O groot en wonderbaar woord over de liefde van den mensch tot zijn leven, welke het (leven) ten gronde richt, over den haat, die het behoudt. Als gij op verkeerde wijze bemint, dan haat gij; wanneer gij op de juiste wijze haat, dan bemint gij. Zalig zij, die haten om te behouden, opdat zij niet door te beminnen verliezen!"

26. — Om een waar dienaar van Jezus te worden, moet men denzelfden weg volgen, dien de Meester gaan zal: den weg van lijden en dood. Maar daarmee is dan ook de zoete troost verbonden, dat men in eeuwigheid met Jezus vereenigd zal zijn. In de afscheidsrede zal de Zaligmaker deze belofte tot zijn apostelen richten (14, 2 vlg.), maar hier heeft zij betrekking op alle menschen (vgl. 17, 24). Wanneer echter iemand zich geheel aan den dienst van den Zoon wijdt, dan wijdt hij zich vanzelf aan den dienst van den Vader, omdat de Vader en de Zoon één zijn. Van den anderen kant ontstaat er echter ook een innige vereeniging tusschen den Zoon en zijn volgelingen. Evenals dus de Vader den Zoon eert, omdat Deze zijn gehoorzame dienaar is, zoo zal Hij ook allen eeren, die aan den dienst van zijn Zoon verbonden zijn. Daarom hebben lijden en dood voor Jezus' dienaar geen verschrikking meer; zij zijn de overgang tot een anderen en beteren bestaansvorm, die zijn bekroning zal vinden in de verrijzenis.

27. — Nadat Jezus een blik heeft geworpen in de toekomst en zich en zijn leerlingen bemoedigd heeft door de gedachte aan de heerlijkheid, welke hun ten deel zal vallen, keert Hij terug tot het oogenblik, waarop Hij spreekt: „Nu is mijn ziel ontsteld". Het uur, waarvan Hij in v. 23 sprak, is het uur zijner verheerlijking, maar zooals uit de volgende verzen (v. 24—26) blijkt, zal deze verheerlijking alleen ten koste van lijden en dood verworven worden. Daarom is Jezus' ziel ontsteld, zooals in den hof Gethsemani (Mt. 26, 38). Jezus spreekt van zijn ziel; want niet alleen zijn zinnelijk streefvermogen, maar ook zijn wil had een afkeer van het lijden. Bij de gedachte aan lijden en dood werd Hij werkelijk door een ontzettenden angst aangegrepen. Aan dezen angst gaf Hij uiting ten aanhooren van zijn leerlingen, om hen te sterken en te bemoedigen. Zij zouden in Hem later een voorbeeld zien, omdat Hij door zijn gehoorzaamheid aan den Vader zijn

daarom juist ben Ik tot dit uur gekomen. 28. Vader, verheerlijk uw naam! Toen kwam er een stem uit den hemel: Ik heb (hem) verheer-

natuurlijke vrees voor lijden en dood had overwonnen. Dit voorbeeld zou weinig invloed gehad hebben, als Jezus zich door zijn Godheid boven elk gevoel van angst en droefheid had verheven. Het is dus volstrekt niet juist, dat de Zaligmaker hier spreekt in onze naam (Augustinus); want dan zou zijn uiting van vrees slechts een pose zijn. — Zoo diep is Hij ontsteld, dat Hij zelfs de juiste bede op dit oogenblik niet vinden kan. Hij vraagt zich af: „Wat zal Ik zeggen?” De daarop volgende bede wordt door velen zonder vraagteeken gelezen, zoodat Jezus positief vraagt, dat de Vader Hem van dit uur (d.w.z. van lijden en dood) moge redden. Jezus vraagt dan hetzelfde als in den hof Gethsemani: „Vader, neem dezen kelk van Mij weg!” Het is echter beter, de bede te lezen met een vraagteeken, zoodat de zin wordt: Wat zal Ik zeggen? Zal Ik zeggen: Vader, red Mij uit dit uur? Deze opvatting verdient de voorkeur, omdat de vraag: Wat zal Ik zeggen? een weifeling, een dubbele mogelijkheid veronderstelt. Dit zou niet het geval zijn, wanneer de vraag onmiddellijk gevolgd werd door een positieve bede. De natuurlijke vrees voor den dood grijpt Jezus zóó machtig aan, dat Hij aan de mogelijkheid denkt om zonder dood zijn verheerlijking te bereiken. Een oogenblik stelt Hij zich de vraag, of Hij den Vader daarom zal bidden. Maar tegenover die gedachte treedt aanstonds deze andere: „Maar daarom juist ben Ik tot dit uur gekomen.” Geheel zijn leven lang heeft Jezus zijn lijden en dood voor oogen gehad als de bekroning van zijn levenstaak (vgl. 2, 19; 7, 6—8; 8, 28; 9, 4 vlg.; 10, 11—18; 12, 7). Hij heeft meermalen gesproken van zijn lijden en sterven, van het uur of den tijd, waarop de tegenstanders macht over Hem zouden krijgen; en zou Hij, nu dit uur eindelijk is aangebroken, zijn Vader bidden om daarvan bevrijd te worden? Alleen door het feit, dat Jezus zich deze vraag stelt, heeft Hij ze ook reeds beantwoord. Juist daarom, d.w.z. om te lijden, is Hij tot dit uur gekomen; de angst, welken Hij nu ondergaat, is daarvan slechts het voorspel.

28. — Jezus' ziel is tot rust gekomen door de gedachte aan den wil des Vaders, dien Hij altijd tot richtsnoer van zijn leven genomen heeft (vgl. 5, 19. 30; 6, 38. 40). Hij heeft geen ander doel gekend dan de verheerlijking van zijn Vader. Daar nu zijn lijden en dood behooren tot de levenstaak, welke Hem is opgelegd om den Vader te verheerlijken, blijft Hem niets anders over dan te bidden: „Vader, verheerlijk uw naam!” Dit gebed beteekent wezenlijk hetzelfde als het woord, dat Jezus spreekt in den hof Gethsemani: „Niet mijn, maar uw wil geschiede!” Trouwens beide tooneelen vertoonen, over het algemeen genomen, een groote overeenkomst. Beide malen dringt zich aan Jezus' ontstelde ziel de gedachte op, of Hij lijden en dood niet zou kunnen ontgaan, maar beide malen ook overwint Hij ze door zijn beredeneerden wil; het eeuwige raadsbesluit des Vaders moet vervuld worden, al zal het Hem nog zooveel kosten. — Zooals Jezus' gebed in Gethsemani beantwoord wordt door de komst van een engel, die Hem sterkt, zoo wordt het nu beantwoord door de stem van den Vader: „Ik heb verheerlijkt en zal opnieuw verheerlijken.” Daar dit woord de verhooring van Jezus' bede beteekent, moeten wij aanvullen: „Ik heb mijn

lijkt en zal (hem) opnieuw verheerlijken. 29. Het volk nu, dat (daar) stond en (het) hoorde, zeide: Het heeft gedonderd; anderen zeiden: Een engel heeft tot Hem gesproken. 30. Jezus antwoordde: Niet om Mij heeft die stem geklonken, maar om u. 31. Nu heeft het oordeel over deze wereld plaats; nu zal de vorst dezer wereld worden

naam verheerlijkt en zal hem opnieuw verheerlijken." Zooals God tot nu toe door Jezus' leven, door zijn woorden en daden, zijn naam verheerlijkt en zijn eeuwige raadsbesluiten verwezenlijkt heeft, zoo zal Hij het in de toekomst doen door Jezus' lijden en dood, zijn verrijzenis en verheerlijking. De Vader heeft dus de bede van zijn Zoon verhoord en zijn offer aangenomen. — Tot driemaal toe klonk, tijdens Jezus' leven, de stem van den Vader uit den hemel: bij den doop in den Jordaan, bij de verheerlijking op den berg en bij deze gelegenheid. Nooit wordt echter uitdrukkelijk gezegd, dat het de stem van den Vader is; de evangelisten spreken van een stem uit den hemel of van een stem uit de wolk. Dit komt geheel overeen met de geheimzinnigheid, waarmee de Joden en vooral de apocalyptici de openbaringen van God weergeven. De Rabbijnen zouden in dit geval gesproken hebben van een „bath-kôl", een soort echo van de stem Gods. De beteekenis daarvan legden zij aldus uit: „Men hoorde niet de stem, die van den hemel uitging, maar uit deze stem kwam een andere stem voort; op dezelfde wijze als wanneer een mensch met kracht een slag toebrengt en men een tweeden toon hoort, die in de verte uit dezen slag voortkomt. Zulk een stem hoorde men; daarom noemde men ze bath-kôl, dochter van de stem." Men vatte ze dus op als een weerklank, welke van de stem Gods in den hemel voortkwam en op aarde gehoord werd. Nadat er geen profeten meer in Israël optraden, was men op de „bath-kôl" aangewezen; daar God echter door de profetie rechtstreeks tot de menschen sprak en door de „bath-kôl" onrechtstreeks, schreef men aan deze laatste slechts een ondergeschikte beteekenis toe (vgl. Strack-Billerbeck I, blz. 125—134).

29. — Het schijnt, dat alleen Jezus en de leerlingen de woorden, welke de stem uit den hemel sprak, verstonden. De menigte echter, welke Jezus omgaf en waartoe waarschijnlijk ook nog de Grieken behoorden (v. 20), vernam slechts een machtig geluid, dat door de meesten beschouwd werd als een donderslag, maar door sommigen als de stem van een engel. Beide groepen schenen niettemin het verschijnsel op te vatten als een teeken, dat God de door Jezus gesproken woorden wilde bevestigen; ook de donder immers gold bij de Joden als de stem van God (Ps. 28, 3—9; Job 37, 4; 1 Kon. 12, 18).

30. — Jezus antwoordt niet direct op de vermoedens der menigte en zegt niet, dat het de stem van God zelve was. Wel geeft Hij te verstaan, dat de menigte het geluid uit den hemel terecht heeft opgevat als een openbaring van God, welke zijn zending en zijn woorden bevestigt. Hij zelve heeft die bevestiging niet noodig, omdat Hij er tevoren reeds zeker van was; maar zij is gegeven, opdat de menigte naar zijn laatste waarschuwing moge luisteren.

31. — Jezus zegt tot tweemaal toe „nu"; Hij vat dus de gedachte van v. 23 weer op, dat namelijk het beslissende uur is aangebroken. Hij heeft reeds gezegd, wat dit uur voor Hem persoonlijk beteekent: lijden en dood,

buitengeworpen. 32. En Ik, wanneer Ik van de aarde omhooggehe-

maar tevens verheerlijking. Nu gaat Hij echter zeggen (v. 31 en 32), wat het beteekent voor de wereld. Vooreerst zal nu het oordeel over de wereld plaats hebben. Met dit oordeel bedoelt Jezus niet de scheiding tusschen geloovigen en ongeloovigen, welke met zijn openbaar optreden begonnen is (vgl. 3, 18 vlg.; 9, 39), en ook niet het oordeel, dat de Menschenzoon op den jongsten dag zal houden (5, 22—29; 12, 48), maar het veroordeelende vonnis over de oude wereld, die geheel in de macht van den satan is. De wereld wordt dus hier in ongunstigen zin genomen, als een aan God vijandige macht. Terwijl het den schijn heeft, alsof de wereld, die Jezus haat (7, 7) en zich verheugt over zijn dood (16, 20), als overwinnares uit den strijd komt en over Jezus het oordeel spreekt, is het toch in werkelijkheid zij zelve, die gevonnist wordt of liever haar eigen vonnis uitspreekt door haar daden. De Zaligmaker is tevoren reeds zeker van den zege, zooals ook blijkt uit het laatste woord der afscheidsrede: „Hebt moed, want Ik heb de wereld overwonnen” (16, 33). — Het vonnis zal echter op de eerste plaats dengene treffen, die door Jezus de vorst der wereld wordt genoemd (vgl. 16, 11), namelijk den duivel. Want het is de duivel, die als vader van de leugen en als moordenaar vanaf den beginne, zich tegen de door Jezus verkondigde waarheid verzet en de Joden tot haat en moord aanspoort (8, 44). Hij is het ook, die de wereld, welke van oorsprong goed was, tot een booze macht heeft gemaakt en ze aan zijn heerschappij heeft onderworpen (zie bij Mt., blz. 66). Door de uitdrijving van de aan den duivel onderworpen geesten heeft Jezus den strijd reeds ingezet; Hij is het huis van den sterke binnengedrongen en is begonnen zijn huisraad te plunderen (Mt. 12, 28 vlg.). Door zijn dood echter zal Hij de volledige zegepraal behalen en zijn tegenstander onschadelijk maken. Wel heeft de duivel nog een zekere macht over de menschen, maar deze macht is beperkt tot degenen, die zich uit eigen wil aan hem onderwerpen. Allen, die in Jezus gelooven en in de kracht van zijn zoendood, zullen aan de heerschappij van den duivel onttrokken zijn. Dit drukt de Zaligmaker uit door de woorden, dat de vorst der wereld zal worden buitengeworpen, d.w.z. buiten de wereld, waarover hij tot nu toe heerschte. Het kan echter ook zijn, dat daarbij moet gedacht worden aan een gerechtszaal. Voor het oordeel Gods immers treedt de duivel, zooals zijn naam aanduidt, als aanklager der menschen op; welnu, door Jezus' dood is zijn rol van aanklager afgelopen.

32. — Door de woorden „en Ik”, waarmede dit vers begint, stelt Jezus zich zelve tegenover den duivel. Aan de heerschappij van dezen laatste kan alleen een einde gemaakt worden door het rijk Gods. In dezelfde mate dus, waarin de invloed van den duivel afneemt, groeit de macht van Jezus. Daarom zullen het oordeel over de wereld en de uitwerping van den vorst der wereld gevolgd worden door de uitbreiding van het Godsrijk. Op het oogenblik, dat Jezus aan het kruishout omhoog wordt geheven, zal Hij alle menschen, Joden zoowel als heidenen, tot zich trekken. Dat de „verheffing” hier niet Jezus' verrijzenis of verheerlijking, maar zijn kruisdood beteekent, zegt Joa. uitdrukkelijk in het volgende vers. Wij zagen trouwens reeds bij 3, 14 vlg., dat de kruisdood niet uitsluitend een vernedering van den Zaligmaker is, maar tevens de oorzaak en het uitgangspunt van zijn verheerlijking. De gekruisigde Verlosser zal allen tot zich trekken, vooreerst

ven zal zijn, zal Ik allen tot Mij trekken. 33. Dit zeide Hij om aan te duiden, wat voor dood Hij zou sterven.

34. De menigte antwoordde Hem: Wij hebben uit de wet vernomen, dat de Christus in eeuwigheid blijft; hoe kunt Gij dan zeggen, dat de Menschenzoon omhooggeheven moet worden? Wie is die

door de innerlijke kracht van de genade, welke uit zijn dood ontspruit, en vervolgens door de liefde en de dankbaarheid, welke zijn edelmoedige offerdood in de harten der menschen wekt. Nu reeds werden de Grieken door een innerlijk en als het ware onbewust verlangen tot Hem gedreven (v. 21); hoeveel te meer zouden de menschen zich tot Hem getrokken voelen, wanneer Hij uit liefde tot hen aan het kruis zou gestorven zijn!

33. — Het woord „omhoog geheven worden” was dubbelzinnig en kon ook van Jezus’ verheerlijking verstaan worden. Daarom acht Joa. het noodig, zijn lezers in te lichten: Jezus had daardoor aangeduid, wat voor dood Hij zou sterven, namelijk den kruisdood. De evangelist zal later (18, 32) aan deze voorspelling herinneren.

c. Jezus’ laatste waarschuwing, 12, 34—36.

34. — Jezus had niet gezegd, dat de Menschenzoon zou omhooggeheven worden; Hij sprak zonder meer van zich zelve: „Wanneer Ik van de aarde omhooggeheven ben” enz. Hij had zich echter „Menschenzoon” genoemd in v. 23, waar Hij sprak van zijn toekomstige verheerlijking. Bij de verklaring van de vraag der menigte moeten wij in het oog houden, dat zij nog onder den indruk was van Jezus’ plechtigen intocht. Zij had den Zaligmaker begroet als den koning van Israël (v. 13), d.w.z. als den Messias. Toen Jezus nu in v. 23 zeide, dat het uur van de verheerlijking van den Menschenzoon was aangebroken, zag het volk daarin een aankondiging, dat Hij zijn Messiasrijk spoedig zou oprichten. Het woord „Menschenzoon” vatte het toen op als een benaming van den Messias. Wat Jezus daarna gezegd had over zijn dood en over den plicht van zijn volgelingen om hun leven te haten (v. 24—26), leek heelemaal in strijd met zijn verheerlijking en met het idee, dat zij zich van den Messias vormden. In v. 32 eindelijk had Hij zelfs voorspeld, dat Hij van de aarde zou omhooggeheven worden, waaruit zij afleidden, dat Hij de aarde zou gaan verlaten. Nu drongen zich allerlei twijfels en moeilijkheden aan hen op. Uit de H. Schrift (het woord „wet” wordt hier, evenals in 10, 34 en 15, 25, voor de heele H. Schrift gebruikt), welke elken Sabbat in de synagoge werd voorgelezen, hadden zij immers geleerd, dat het toekomstige Godsrijk eeuwig zou duren en dat aan de heerschappij van den Messias geen einde zou zijn (2 Kon. 7, 16; Ps. 109, 4; Is. 9, 6; Ez. 37, 25; Dan. 2, 44; 7, 14. 27). Ook in de oudere apocalyptische en Rabbijnsche literatuur werd gesproken van den eeuwigen duur van het Messiasrijk. Zoo zegt bijv. het boek Henoch: „De Heer der geesten zal boven hen wonen en zij zullen met den Menschenzoon eten, zich neerleggen en opstaan tot in alle eeuwigheid” (62, 14). In de Sibyllijnsche boeken heet het: „En komen zal de heilige Heerscher (de Messias), die den scepter over de gansche aarde zal voeren tot in alle eeuwigheden van den voorbij ijelenden tijd” (3, 44 vlg.). Eerst in de latere geschriften maken de Joden onderscheid tusschen het

Menschenzoon? 35. Jezus zeide dan tot hen: Nog een korten tijd is het licht in uw midden. Wandelt, zoolang gij het licht hebt, opdat de duisternis u niet overvalt; wie immers in de duisternis wandelt, weet niet, waarheen hij gaat. 36. Zoolang gij het licht hebt, geloofd in het licht, opdat gij kinderen van het licht zijt. Zoo sprak Jezus; toen ging Hij heen en verborg zich voor hen.

Messiasrijk en de daarop volgende eeuwigheid, zoodat aan de heerschappij van den Messias een beperkte duur wordt toegeschreven. Jezus' toehoorders waren dus van meening, dat het Messiasrijk in alle eeuwigheid zou voortduren, en wel op deze aarde. Wanneer Jezus nu van de aarde zou worden weggenomen, dan kon Hij toch de Messias niet zijn. Of bedoelde Hij iets anders met de benaming „Menschenzoon”? Wat beteekende eigenlijk dat geheimzinnige woord? Uit hun vraag blijkt, dat zij „Menschenzoon” niet meer beschouwden als synoniem met „Messias”. Misschien begonnen zij te vermoeden, dat de tegenspraak, welke zij in Jezus' woorden meenden te ontdekken, zou kunnen opgelost worden, wanneer zij slechts wisten, welke beteekenis Hij aan den term „Menschenzoon” hechtte. In elk geval scheen Hij daarmee iets anders te bedoelen, dan zij met hun woord „Messias”. Zij waren inderdaad op weg naar de oplossing van hun moeilijkheid, maar zij deden den laatsten stap niet. Jezus was inderdaad de Messias, maar niet de koning van Israël, dien zij verwachtten; Hij was de lijdende en stervende Menschenzoon, die juist door zijn dood de menschen tot zich zou trekken en zijn eeuwig koningschap zou vestigen.

35. — Jezus wist, dat zijn toehoorders van een lijdenden en stervenden Messias niets wilden weten, en daarom beantwoordde Hij hun vraag niet rechtstreeks. Alleen vermaande Hij hen nog een laatste maal, dat zij den korten tijd, dat Hij nog onder hen verijlde, goed zouden gebruiken. Nog eenige dagen zou het licht, d.w.z. Jezus zelve, in hun midden zijn. Van dezen tijd moesten zij gebruik maken om den weg, die door het licht bestraald werd en die naar het eeuwige leven leidde (vgl. 8, 12), te bewandelen. Wanneer het licht verdwenen was, zouden zij in duisternis rondtasten en den goeden weg niet meer vinden; degene immers, die in de duisternis wandelt, weet niet, waarheen hij gaat. Dit laatste woord bevat een ernstige waarschuwing: De Joden konden inderdaad nauwelijks vermoeden, welk ellendig lot zij door hun ongeloof tegemoet gingen.

36. — Jezus verklaarde nu, wat Hij bedoelde met de woorden: „Wandelt, zoolang gij het licht hebt.” Zij moeten gelooven in Hem, die het licht der wereld is. Wanneer zij dat doen, dan zullen zij het licht in zich opnemen en kinderen van het licht worden. „Kinderen van het licht” is een Semietische uitdrukking, waardoor degenen worden aangeduid, die den aard en de natuur van het licht hebben ontvangen (vgl. Lc. 16, 8; Eph. 5, 8; 1 Thess. 5, 5). — Beteekenisvol zijn de laatste woorden: „Zoo sprak Jezus; toen ging Hij van hen heen en verborg zich voor hen.” Dit klinkt als een definitief afscheid. De Joden hadden den tijd der genade laten voorbijgaan. Het licht der wereld ging nu van hen weg en verborg zich voor hen. Daarom vermoeden wij, dat het geheele

tooneel van v. 20—36 op den Dinsdag van de lijdensweek, dus bij het einde van de door de synoptici verhaalde twistgesprekken, heeft plaats gehad. Jezus zou nog eenige dagen in hun midden blijven en de Joden zouden in zijn lijden, dood en verrijzenis de verklaring van zijn laatste toespraak vinden. De aan het kruis omhooggeheven Menschenzoon, die reeds bij zijn dood door geweldige natuurverschijnselen verheerlijkt werd en de harten van vele aanwezigen tot zich trok, moest hen wel herinneren aan Jezus' laatste onder-richting.

Het historisch karakter van Jezus' laatste rede. — Volgens vele critici zou zij niets anders zijn dan een kunstvolle samenstelling van synoptische gegevens. Het meest kenmerkende heeft Joa. ontleend aan het tooneel in Gethsemani (v. 27): Jezus schrok terug voor den dood, maar onderwierp zich niettemin aan den wil van den Vader. Joa. laat dezen doodsangst vroeger plaats hebben, omdat hij na het hoogepriesterlijk gebed, waarin Jezus als triomphator spreekt, geen zin meer zou hebben. Ook de verheerlijking op den berg heeft allerlei bestanddeelen geleverd: Jezus' verheerlijking (v. 23), de voorspelling van het lijden (v. 24; vgl. Mt. 16, 21—25), en de stem uit den hemel (v. 28). De engel, dien de menigte meent te hooren (v. 29), herinnert weer aan den hof Gethsemani (Lc. 22, 43). Joa. zou zodoende de menschenlijke zwakheid, welke Jezus in Gethsemani toonde en welke volgens hem den Logos niet waardig was, hebben willen verdoezelen. In zijn verhaal is immers Jezus' ontsteltenis slechts een voorbijgaand gevoel, dat aanstonds weer plaats maakt voor de zekerheid van den overwinnaar. — Vooreerst antwoorden wij daarop, dat deze theorie in strijd is met de betrouwbaarheid van den schrijver van het vierde evangelie, die ooggetuige was van de gebeurtenissen, welke hij verhaalt. Maar zelfs wanneer Joa. niet de schrijver was, dan zou zij nog zeer onwaarschijnlijk zijn. Dat verhalen als een soort mozaïek uit allerlei elementen worden samengesteld, moge al in overeenstemming zijn met de opvatting van de moderne geleerden, het is echter de vraag, of de oude schrijvers zulke methoden beoefenden. Dit laatste wordt des te onwaarschijnlijker, naarmate de schrijver over meer talent beschikt. Welnu, zouden wij dan kunnen veronderstellen, dat de auteur van het vierde evangelie, die algemeen als een genie wordt beschouwd, zijn verhalen op zulk een stumperige wijze samenstelde? — Wat de feitelijke overeenkomst met de synoptische gegevens betreft, kunnen wij ons beperken tot het tooneel van Gethsemani. In de verheerlijking op den berg vinden wij enkel eenige uiterlijke en toevallige aanrakingspunten, welke met de innerlijke beteekenis weinig te maken hebben. De overeenstemming met den doodsangst in Gethsemani is — wij zagen het reeds in de verklaring — zeker merkwaardig. Wij moeten echter in dit opzicht niet overdrijven. Lepin, die tegen Loisy wil bewijzen, dat Joa. het tooneel van Gethsemani niet heeft weggelaten, omdat hij het in strijd achtte met de waardigheid van den Logos, legt sterk den nadruk op de overeenstemming. Daaruit leidt hij terecht af, dat Joa. geenszins aarzelde om de menschenlijke zwakheid van Jezus in het licht te stellen (*La valeur historique du quatrième évangile*, blz. 461—465). Maar Lagrange wijst op de keerzijde van deze bewijsvoering. Hoe meer men de overeenkomst in het licht stelt, des te moeilijker wordt het, de identiteit van beide tooneelen te ontkennen. Wanneer men toegeeft, dat Joa. juist dezelfde gemoedsstemming van den Zaligmaker beschrijft

als de synoptici, dan dringt zich zeer sterk het vermoeden op, dat hij de episode van Gethsemani anticipeert. Het is daarom van belang, ook op de verschillpunten te letten. Vooreerst is de uiterlijke ensceneering een geheel andere. Bij Joa. staat Jezus in den tempel temidden van zijn leerlingen en de volksmenigte; bij de synoptici is Hij in de nachtelijke eenzaamheid van Gethsemani. Nu pleit het zeer sterk voor de historische betrouwbaarheid van Joa., dat Jezus' woorden en gemoedsstemming met de uiterlijke omstandigheden treffend overeenkomen. In een openbare redevoering, waarin Jezus zijn lijden en dood beschouwt als de noodzakelijke voorwaarde van zijn verheerlijking en van die zijns Vaders, zou het tooneel van Gethsemani volstrekt niet passen. Daarom moet het ons niet verwonderen, dat Joa. den zielsangst van Jezus teekent als een voorbijgaande stemming, welke aanstonds overwonnen wordt. De synoptici daarentegen geven ons de beschrijving van een veel zwaarder strijd, welke met een ontzettende vernedering en inspanning gepaard gaat en waarin Jezus slechts door een langdurig gebed overwint. De overeenkomst tusschen beide tooneelen maakt het waarschijnlijk, dat beide zich afspeelden in het leven van denzelfden persoon, terwijl de afwijkingen wijzen op twee geheel verschillende tijdstippen. Dat dezelfde Jezus, die in de nachtelijke stilte van Gethsemani door een verschrikkelijken en langdurigen doodsangst overvallen werd, eenige dagen tevoren, gedurende een openbare onderrichting in den tempel, een oogenblik door ontsteltenis werd aangegrepen bij de gedachte aan zijn dood, is volkomen begrijpelijk. Wij durven zelfs beweren, dat de vergelijking van beide episoden de geloofwaardigheid zoowel van de eene als van de andere versterkt. — Vgl. Lagrange, *Saint Jean*, blz. 336—339.

6. Terugblik van den evangelist op Jezus' openbaar leven, 12, 37—50.

Vóórdat Joa. het verhaal van Jezus' openbaring aan de leerlingen en van zijn lijden, dood en verrijzenis begint, werpt hij een terugblik op het openbaar optreden van den Zaligmaker onder de Joden. Deze pericope bevat twee zeer duidelijk onderscheiden deelen: een verklaring van het ongeloof der Joden (v. 37—43) en een korte samenvatting van Jezus' prediking (v. 44—50).

a. Verklaring van het ongeloof der Joden, 12, 37—43.

Joa. heeft het openbaar leven van den Zaligmaker beëindigd. Het laatste beeld was bedroevend: Jezus heengaande uit den tempel en zich verbergend voor de Joden, die niet in Hem wilden gelooven. De evangelist werpt nu een terugblik op het leven van den Zaligmaker. Het licht had zoo klaar in de duisternis geschenen en toch had de duisternis het niet erkend. Dit was voor Joa. een kwellend probleem, zooals het geweest was voor Paulus (Rom. 9—11). Hoe was het mogelijk, dat Israël zijn Messias niet erkende, terwijl Jezus zich toch zoo duidelijk geopenbaard had? Dit was niet alleen een beletsel voor de bekeering der Joden, maar ook voor die der heidenen. Deze laatsten moesten zich immers afvragen: Waarom zouden wij in Jezus gelooven, wanneer zijn eigen volk, dat van zijn prediking en wonderen getuige was, Hem niet aannam? Beiden, Paulus en Joannes, hebben dit probleem niet ten volle kunnen oplossen. De verklaring ligt immers op het geheimnisvolle gebied, waar het eeuwige raadsbesluit van Gods vóórbestemming en de vrije wil van den mensch elkander ontmoeten.

37. Ofschoon Hij nu voor hun oogen zooveel teekenen gedaan had, geloofden zij toch niet in Hem, 38. opdat het woord in vervulling zou gaan, dat de profeet Isaias gezegd heeft: Heer, wie heeft geloof geslagen aan wat wij gehoord hebben, en wien is de arm des Heeren

Beiden hebben deze twee waarheden klaar en duidelijk gehandhaafd. Het ongeloof der Joden lag van eeuwigheid in Gods raadsbesluit, maar niettemin waren de Joden schuldig. Hoe deze twee waarheden echter met elkaar in overeenstemming moesten gebracht worden, was een mysterie, dat Paulus deed uitroepen: „O afgrond van rijkdom en wijsheid en kennis van God! Hoe ondoorgrondelijk zijn toch zijn raadsbesluiten, hoe onnaspeurlijk zijn wegen!” (Rom. 11, 33).

37. — Joa. heeft slechts zeven wonderen speciaal vermeld, maar hij duidde toch vaker aan, dat Jezus v e l e a n d e r e wonderen verrichtte (2, 23; 3, 2; 7, 31; 11, 47); hij deed een zeer beperkte keuze (20, 30 vlg.; 21, 25). Volgens zijn gewoonte gebruikt hij den term „teekenen”. Ofschoon Jezus nu zooveel teekenen deed, waarvan één enkel voldoende was om zijn goddelijke zending te bewijzen, geloofden de Joden toch niet in Hem. Joa. spreekt van de Joden in het algemeen, maar, zooals uit v. 42 blijkt, vooral van de overheden. Hij bedoelt Jezus' tijdgenooten, al had hij gedurende de lange jaren van zijn apostolische werkzaamheid kunnen constateeren, dat het Joodsche volk voor het grootste deel ongeloovig gebleven was.

38. — Het hier aangehaalde woord van Isaias (53, 1) gaat vooraf aan de profetie omtrent het lijden en den zoendood van den dienaar van Jahwe (53, 2—12). De profeet weet, dat hij zeer vreemde en wonderbare dingen gaat voorspellen, en hij voorziet, dat zijn tijdgenooten er geen geloof aan zullen hechten. Daarom roept hij uit: „Heer, wie heeft geloof geslagen aan wat wij gehoord hebben, en wien is de arm des Heeren geopenbaard?” Isaias rekent zich daarbij tot zijn volksgenooten en spreekt in hun naam. Er is niemand, die gelooft in het wonderbare feit, dat zij door Gods openbaring vernomen hebben: dat namelijk de dienaar van Jahwe (de Messias) zal lijden en sterven voor de zonden van zijn volk. Niemand begrijpt de macht van God (de arm is het zinnebeeld van de macht), welke zich in dat feit zal openbaren. Joa. ziet deze profetie vervuld in de afwijzende houding der Joden tegenover den Zaligmaker. Er is inderdaad een merkwaardige overeenkomst tusschen Isaias' tijdgenooten en die van den Zaligmaker. Zoowel de eersten als de laatsten willen niets weten van een lijdenden en stervenden Messias. Jezus' tijdgenooten zijn echter schuldiger, want zij staan niet meer tegenover een profetie, waaraan zij geloof moeten hechten (zooals de Joden ten tijde van Isaias), maar tegenover de werkelijkheid. De dienaar van Jahwe, wiens vernedering, lijden en dood door den profeet vóór eeuwen voorspeld waren, is in hun midden en heeft hun over zijn toekomstigen dood gesproken. Maar hetzelfde ongeloof, dat Isaias' profetie ontmoette, wordt nu getoond ten opzichte van haar vervulling. Het is nog altijd de vernedering van den Messias, welke de Joden afstoot, en het kruis zal hun altijd een ergernis zijn (1 Cor. 1, 23). — Het ongeloof der Joden is dus niet een reden om aan Jezus' zending, aan zijn daden en prediking te twijfelen. Men moet dat in zich onbegrijpelijke feit beschouwen in het licht van Gods raadsbesluiten.

geopenbaard? 39. Daarom konden zij (zelfs) niet gelooven, want Isaïas heeft ook gezegd: 40. Hij heeft hun oogen verblind en hun harten versteend, opdat zij niet zouden zien met de oogen en niet verstaan met het hart, opdat zij zich niet zouden bekeeren en Ik hen

Het beteekent niet een verijdeling van Gods bedoeling of een mislukking van Jezus' werk; want het is door den profeet op Gods ingeving voorspeld. God heeft het ongeloof der Joden voorzien; Hij wist, dat het licht door de duisternis niet zou worden erkend. En toch heeft Hij zijn Zoon gezonden om den Joden het heil aan te bieden, hun te prediken, voor hun oogen wonderen te doen en voor hen te lijden en te sterven. Wanneer God dus voorzag, dat zijn bedoeling gedeeltelijk zou afstuiten op onwil, en niettemin zijn eeuwig raadsbesluit ten uitvoer bracht, dan is dit een teeken, dat die onwil in zijn raadsbesluit werd opgenomen. De uitdrukking „opdat in vervulling zou gaan” beteekent natuurlijk niet, dat de profetie de oorzaak is van het ongeloof der Joden, en evenmin, dat God dat ongeloof wil, opdat zijn profetie vervuld wordt. Zij veronderstelt enkel Gods alwetendheid, zoodat er niets gebeurt, wat Hij niet tevoren ziet en wat zijn plannen zou kunnen doorkruisen. Het is waar, dat de profetieën in vervulling moeten gaan, omdat God zich ook omtrent de toekomstige feiten niet vergissen kan; en het is in dien zin, dat Joa. zegt: „De Joden geloofden niet, opdat in vervulling zou gaan” enz.

39—40. — Deze tweede tekst van Isaïas (6, 10) wordt vaker aangehaald in het N. T. om het ongeloof der Joden te verklaren (Mt. 13, 14 vlg.; Mc. 4, 12; Lc. 8, 10; Hand. 28, 26 vlg.; Rom. 11, 8—10). Joa. geeft de woorden van den profeet echter tamelijk vrij weer. Volgens het Hebreeuwsch luiden zij: „Verhard het hart van dit volk en stop zijn ooren dicht en sluit zijn oogen, dat het niet zie met zijn oogen en niet hoore met zijn ooren, dat het zich niet bekeere en genezen worde.” De Septuagint, welke door Mt. (13, 15) wordt gevolgd, heeft aldus: „Want verstokt is het hart van dit volk en zij zijn hardhoorig en houden hun oogen dicht, opdat zij niet zouden zien met de oogen en hooren met de ooren en verstaan met het hart en Ik hen zou genezen.” Joa. wijkt van beide lezingen af. Volgens den Hebreeuwschen tekst moet Isaïas op bevel van God het hart van het volk verharden, zijn ooren dichtstoppen enz.; dit doet hij door zijn prediking, welke de bekeering van het volk ten doel heeft, maar feitelijk een grootere verstoktheid bewerkt. Volgens den Griekschen tekst zijn het de Joden zelf, die hun hart verstokt hebben, hun ooren hebben dichtgestopt enz.; daardoor wordt de volle verantwoordelijkheid op de Joden geladen. Wat nu de Hebreeuwsche tekst aan den profeet en wat de Grieksche tekst aan den boozen wil van het volk toeschrijft, dat schrijft Joa. aan God toe: „Hij heeft hun oogen verblind” enz. Bovendien spreekt hij alleen van de oogen en het hart (niet van de ooren), omdat hij vooral denkt aan Jezus' wonderen (vgl. v. 37); door het zien van de wonderen had het hart der Joden tot inzicht moeten komen. Doordat Joa. God tot onderwerp van den zin heeft gemaakt (Hij heeft hun oogen verblind enz.), moet het slot van de aanhaling „opdat Ik hen niet zou genezen” van een anderen persoon verstaan worden; Joa. bedoelt daarmee den Zaligmaker; de zin is blijkbaar: God heeft hen verhard, opdat Ik (Jezus) hen niet zou genezen. De evangelist heeft de essentiële beteekenis

van den Isaias-tekst niet veranderd, maar hij heeft hem op zulk een wijze geformuleerd, dat hij beter aan zijn bewijsvoering beantwoordt. Het valt niet te ontkennen, dat de formuleering van Joa. grootere moeilijkheden veroorzaakt, dan die van de andere geïnspireerde schrijvers. Hij schijnt immers God zelve te beschouwen als den bewerker van het ongeloof der Joden. Bovendien ziet hij in het feit, dat God volgens Isaias' profetie het Joodsche volk verhard heeft, de reden, waarom de Joden niet konden gelooven. De bedoeling van den evangelist schijnt klaar en duidelijk te zijn. De verklaring van het ongeloof der Joden ligt in Gods eeuwig raadsbesluit; God wilde, dat de Joden ongeloovig zouden blijven, en Hij zelve heeft hun verstoktheid bewerkt. Men moet zich dus niet verwonderen over dit feit. als zou het Gods raadsbesluit verijdelen of de bedoeling van Jezus' zending te niet doen; neen, God heeft het zóó gewild en niet anders. Het zou dus integendeel vreemd geweest zijn, dat de Joden wèl in Jezus geloofd hadden: wanneer men de waarheid aannam van het eeuwige raadsbesluit Gods, dat door Isaias werd geopenbaard, dan moest men tot de conclusie komen, dat de Joden zelfs niet konden gelooven. Hadden zij in Jezus geloofd, dan zou dit feit juist Gods raadsbesluit verijdeld hebben. — Daar Joa. in zijn verhaal van Jezus' openbaar leven, nog duidelijker dan de synoptici, de schuld en den onwil van het Joodsche volk en vooral van zijn leiders in het licht heeft gesteld, moeten wij in v. 37 en 38 niet een ontkenning van den vrijen wil der Joden zien. Wij hebben ons twee vragen te stellen: In hoever is het waar, dat de Joden niet konden gelooven? en: In welken zin kan men God als den bewerker van hun verstoktheid beschouwen? Wij gaan daarbij uit van het beginsel, dat de evangelist de feiten van Israël's verleden beschouwt als profetische voorafbeeldingen van wat er in den messiaanschen tijd plaats had. Zooals Isaias door God gezonden was om met meer kracht dan de andere profeten het volk tot bekeering te vermanen, zoo ook Jezus, die zelfs Isaias in dit opzicht verre overtrof. Welnu, God had Isaias gezonden, of schoon Hij voorzag, dat de Israëlieten van diens prediking geen voordeel zouden hebben, maar nog grootere schuld op zich zouden laden. Zoo heeft God ook Jezus gezonden. Hij wist dat de Joden niet in den Messias zouden gelooven en door hun ongeloof tot verstoktheid zouden komen. Maar moest God daarom van zijn verlossingsplan afzien? Neen, Hij heeft zijn raadsbesluit toch ten uitvoer gebracht en Jezus tot het Joodsche volk gezonden. Het is dus in dezen zin, dat het ongeloof der Joden in overeenkomst was met Gods eeuwigen wil; en in dezen zin kan men God beschouwen als den bewerker van hun verstoktheid. In het verhaal van Jezus' openbaar leven had Joa. voldoende den nadruk gelegd op de schuld der Joden. Jezus had gepredikt en wonderen gedaan om het geloof bij de Joden op te wekken, maar zij hadden elk woord en elk wonder gebruikt als een aanleiding tot grooteren haat. Nadat de evangelist aldus de schuld der Joden in het volle licht had gesteld, wilde hij ook de keerzijde van dit feit toonen. Hij wilde zijn lezers niet in den waan laten, dat Gods raadsbesluit verijdeld was; integendeel, Gods raadsbesluit was daardoor in vervulling gegaan. — Maar wanneer Joa. van de schuld der Joden overtuigd is, hoe kan hij dan zeggen, dat zij niet konden gelooven? Vooreerst moeten wij erop wijzen, dat de evangelist daarbij denkt aan het Joodsche volk in het algemeen, niet aan de Joden individueel. Hij wist immers zeer goed, dat velen wèl in Jezus geloofden

zou genezen. 41. Dit zeide Isaias, omdat hij zijn heerlijkheid zag en over Hem sprak. 42. Niettemin geloofden zelfs velen van de oversten in Hem, maar wegens de Farizeëen kwamen zij er niet voor uit,

en dat duizenden zich bekeerden na zijn dood (Hand. 2, 41. 47). Wat hij had gezien en gehoord tijdens Jezus' leven, had hem echter tevens geleerd, dat het volk als zoodanig, door zijn eigen schuld en door de schuld zijner leiders, in een toestand was gekomen, waarin een geloovig aannemen van Jezus als den Messias ondenkbaar en om zoo te zeggen onmogelijk was. Het optreden van den Zaligmaker, zijn woorden en daden waren immers zóó overtuigend, dat men tot de conclusie moest komen: Had het geloof der Joden tot de mogelijkheden behoord, dan zou het inderdaad een feit zijn geworden.

41. — Joa. maakt hier een toespeling op den samenhang, waarin de in v. 40 aangehaalde profetie voorkomt. God had die woorden tot Isaias gesproken, terwijl de profeet in een visioen de heerlijkheid van Jahwe in den tempel aanschouwde (6, 1—4). Joa. nu is zóó diep doordrongen van de wezenseenheid van Jezus met den Vader, dat hij zeggen durft: Isaias zag op dat oogenblik Jezus' heerlijkheid; en toen hij zijn profetie opteekende, sprak hij over Hem. Het woord van Jezus: Wie Mij ziet, ziet ook den Vader (14, 9), is ook omgekeerd waar: Wie Jahwe aanschouwt, ziet ook zijn Zoon. Joa. wil in dit vers verklaren, waarom de woorden van Isaias zulk een diepen profetischen zin hadden. Op dat oogenblik verkeerde de profeet immers in een visionnairen toestand. Hij was ontruikt aan zich zelve en hoorde en zag dingen, waarvan Hij de diepste beteekenis misschien zelf niet begreep. Hij zag de heerlijkheid van Jahwe, maar tevens die van Jezus. Hij hoorde woorden, welke betrekking hadden op zijn eigen zending, maar tevens op die van Jezus. Aan de profetische vervoering van Isaias ontleent Joa. het recht om in zijn woorden, buiten de historische beteekenis, nog een dieperen zin te zoeken.

42. — Dat de verharding, waarvan hij in v. 39 vlg. sprak, alleen het volk en niet de Joden afzonderlijk betrof, toont Joa. aan door te wijzen op het feit, dat zelfs v e l e o v e r s t e n in Jezus geloofden. Met de oversten worden leden van het Sanhedrin bedoeld (vgl. 3, 1; 7, 26. 48; Hand. 3, 17; 4, 8; 13, 27). Het woordje „zelfs” duidt aan, dat er onder het volk nog veel meer geloovigen waren. Bij de beoordeeling van de uitdrukking „v e l e oversten” moeten wij het beperkt aantal van de Sanhedristen in aanmerking nemen; zonder twijfel bleef de groote meerderheid ongeloovig (vgl. 11, 47; 18, 19—28). Ook het woord „gelooven”, dat bij Joa. vaker een betrekkelijke beteekenis heeft (vgl. 2, 11. 23; 8, 30), moeten wij niet in den strengen zin van het woord nemen. Wij kunnen echter uit de mededeeling van Joa. afleiden, dat verschillenden onder de Sanhedristen Jezus niet ongunstig gestemd waren en ook min of meer in Hem geloofden. Het bleef echter bij een zuiver inwendige stemming; wanneer er gelegenheid was om voor hun geloof uit te komen, dan durfden zij dit niet uit vrees voor de Farizeëen. Op aandringen van deze laatsten, die altijd Jezus' meest verbitterde vijanden waren (7, 47 vlg.; 9, 13—34; 11, 47 vlg.; 12, 19), had het Sanhedrin besloten, dat de openlijke bekentenis van Jezus als den Messias met de uitbanning uit de synagoge zou bestraft worden (9, 22). Zij vreesden nu door hun eigen

om niet uit de synagoge te worden gebannen. 43. Want zij stelden de eer van de menschen hooger dan de eer, die van God komt.

maatregel getroffen te worden, wanneer zij voor hun geloof uitkwamen. Tot deze halfslachtigen behoorden zonder twijfel Joseph van Arimathea en Nicodemus, al had de laatste een schuchtere poging gewaagd om Jezus te verdedigen (vgl. 3, 1; 7, 50 vlg.). Na Jezus' dood zouden zij openlijk als zijn leerlingen optreden (19, 38—42). Welke de definitieve houding der anderen was, weten wij niet; uit het verdere gedrag van het Sanhedrin ten opzichte van Jezus, en na Jezus' dood ten opzichte van de apostelen, blijkt in elk geval, dat zij weinig of geen invloed ten goede uitoefenden. — De nadruk ligt in dit vers niet zoozeer op de geloovige stemming van een deel der Sanhedristen, als wel op hun vrees om dit geloof te openbaren. Joa. wil aantonen, dat niet de wisselvallige besluiten der menschen, maar de eeuwige raadsbesluiten van God, die zoowel de goede als de slechte menschen als werktuigen gebruikt, de lotgevallen van Jezus regelen. Wanneer de vele Sanhedristen, die innerlijk in Jezus geloofden, zonder vrees voor Hem waren opgetreden, dan zouden zij misschien zijn dood hebben verhinderd. God had echter besloten, dat Jezus voor het heil der wereld zou sterven. Evenals de verharding van het volk als zoodanig (vgl. v. 40), was ook de lafheid en eerezucht van deze Sanhedristen in Gods raadsbesluiten opgenomen. Joa. wil niet zeggen, dat God hen laf en eerezuchtig had gemaakt, evenmin als Hij Kaïphas en Judas ongeloovig en goddeloos maakte; maar al deze menschen speelden hun rol in de verwezenlijking van Gods plannen.

43. — Letterlijk luidt dit vers: „Want zij beminden de eer van de menschen meer dan de eer van God.” De beteekenis is, dat zij de eer, welke door de menschen gegeven wordt, hooger stelden dan die, welke van God komt. Wanneer de weifelende Sanhedristen hun vrees hadden overwonnen en openlijk hun geloof hadden beleden, zouden zij eer van God hebben ontvangen. Hun aanzien bij de mede-Sanhedristen en bij de Farizeën zouden zij echter hebben verloren. Dit laatste woog bij hen zwaarder en daarom kwamen zij niet voor hun innerlijke overtuiging uit.

b. Samenvatting van Jezus' prediking, 12, 44—50.

De oude exegeten beschouwden deze pericope als een nieuwe redevoering, welke de Zaligmaker in den tempel uitsprak (zoo ook nog Zahn). Sommige critici zijn van meening, dat deze rede evenmin historisch is als de overige, maar niettemin door den evangelist in Jezus' mond wordt gelegd. Zij beschuldigen hem daarbij van grove onnadenkendheid, omdat hij vergeten heeft, wat hij in v. 36b schreef; hij laat Jezus „een redevoering zonder toehoorders” houden. De meeste hedendaagsche exegeten nemen echter aan, dat Joa. een korte samenvatting van Jezus' prediking geeft. Dat hij niet een historische rede van den Zaligmaker wil geven, blijkt klaar uit den samenhang. In v. 36b heeft hij immers Jezus' openbaar leven afgesloten met de woorden: „Zoo sprak Jezus; toen ging Hij van hen weg en verborg zich voor hen.” Ook de daarop volgende beschouwing over het ongeloof der Joden (v. 37—43) geeft duidelijk te kennen, dat met v. 44 niet een nieuwe redevoering begint. Dat Joa. zóó onnadenkend zou geweest

44. Jezus echter heeft luide verklaard: Wie in Mij gelooft, gelooft niet in Mij, maar in Hem, die Mij gezonden heeft. 45. En wie Mij ziet, ziet Hem, die Mij gezonden heeft. 46. Ik ben als een licht in

zijn, dat hij, na het verhaal van Jezus' openbaar leven beëindigd te hebben, Hem een nieuwe redevoering zou hebben laten houden, en wel zonder tijd, plaats of toehoorders, mogen wij niet veronderstellen. — Welke is echter de betekenis van deze pericope? Vooreerst wil Joa. de hoofdwaarheden, welke Jezus in den loop van zijn openbaar leven in de verschillende redevoeringen en twistgesprekken heeft geleerd, kort samenvatten. Hij oordeelde dit blijkbaar nuttig voor den lezer, die uit hetgeen voorafging misschien nog geen klaar idee had van Jezus' leer. De Zaligmaker had immers zijn openbaring broksgewijze gegeven en zijn redevoeringen volgden vaak den wisselvalligen loop der omstandigheden, zoodat een korte samenvatting van de essentiële punten zeker niet overbodig was. Maar er is nog een andere reden, welke in verband staat met de voorafgaande beschouwing over het ongelooft der Joden. God had Jezus tot de Joden gezonden, ofschoon Hij wist, dat zij daardoor slechts tot grootere verblindings en verstoktheid zouden komen. Jezus nu had dezelfde gedragslijn gevolgd. Ofschoon Hij wist, dat zijn leer slechts ongelooft zou ontmoeten, had Hij toch klaar en duidelijk gepredikt. Wanneer Hij tot de Joden gesproken had volgens hun smaak en opvattingen, dan zou Hij misschien een voorbijgaand succes gehad hebben; maar dan zou Hij niet het licht geweest zijn, dat in de duisternis schijnt, en zou Hij aan de wereld niet het leven hebben gebracht. Joa. wilde dus aantoonen, dat Jezus niet te kort was geschoten in de Hem opgelegde taak; Hij had de waarheid onverbloemd en luide gepredikt, welke er ook de gevolgen van waren. Wij kunnen in deze pericope drie gedachten onderscheiden: Jezus heeft geleerd, dat de menschen in Hem moesten gelooven (v. 44—46) en zijn geboden moesten onderhouden (v. 47 vlg.), omdat Hij optrad in naam van den Vader (v. 49 vlg.).

44—45. — Het woordje „echter” schijnt betrekking te hebben op het laffe zwijgen van de Sanhedristen (v. 42). Terwijl dezen uit vrees voor de Farizeën zwegen, had Jezus luide geroepen, omdat Hij onverschrokken de Hem opgedragen zending wilde vervullen, zonder te letten op de gevolgen, welke dit voor Hem en anderen zou kunnen hebben. Vooreerst wijst Joa. op Jezus' verhouding tot den Vader, waarvan in het voorafgaande zoo dikwijls sprake was. Had Jezus niet herhaaldelijk gezegd, dat Hij gezonden was door den Vader en dat Hij niets anders sprak en deed, dan hetgeen Hem door den Vader was geboden? Zeker, Hij had ook geëischt, dat men in Hem geloofde (3, 15; 5, 38. 46; 6, 29. 35. 40; 7, 38; 8, 24. 45 vlg.); maar daarbij had Hij zich steeds één gevoeld met den Vader. De reden, waarom Hij het geloof in zijn persoon vorderde, lag juist in die eenheid. Het geloof in Hem was ten slotte niets anders dan het geloof in den Vader; daarin vond het zijn diepsten grond. Dit bevestigt Jezus door v. 45: „Wie Mij ziet, ziet Hem, die Mij gezonden heeft.” Zoo innig is de eenheid tusschen den Vader en den Zoon. Wie Jezus zag in zijn menschelijke gedaante, maar Hem zag met geloof, aanschouwde tevens den Vader, omdat de Vader en Jezus, al zijn zij onderscheiden, toch één zijn in

de wereld gekomen, opdat alwie in Mij gelooft, niet in duisternis zou blijven. 47. Als iemand mijn woorden hoort, maar ze niet onderhoudt, dan ben Ik het niet, die hem oordeelt; want Ik ben niet gekomen om de wereld te oordeelen, maar om de wereld te redden. 48. Wie Mij verwerpt en mijn woorden niet aanneemt, heeft er een, die hem oordeelt; het woord, dat Ik gesproken heb, dat zal hem oordeelen op den jongsten dag. 49. Want Ik heb niet uit Mij zelf gesproken, maar de Vader, die Mij gezonden heeft, Hij heeft Mij geboden, wat Ik moest zeggen en spreken. 50. Ik weet, dat zijn gebod eeuwig leven is. Wat Ik dus spreek, spreek Ik zoo, gelijk de Vader het Mij heeft gezegd.

de goddelijke natuur. Het geloof in Jezus is dus identiek met het geloof in den Vader.

46. — Het geloof in Jezus is noodzakelijk, omdat Hij in de wereld is gekomen als een licht (vgl. 1, 9; 3, 19; 8, 12; 12, 35). Door het geloof in Hem wordt de mensch ontrukkt aan de duisternis. Licht en duisternis moeten hier genomen worden in den diepen zin, welken deze termen in het Joa.-evangelie hebben. Jezus is de bron van alle waarheid, van alle leven, heil en vreugde, maar Hij is het alleen voor degenen, die in Hem gelooven.

47—48. — Dit geloof vordert niet alleen, dat men Jezus' woord welwillend aanhoort en theoretisch zijn toestemming geeft (zooals de Sanhedristen van v. 42), maar men moet het ook in beoefening brengen. Joa. legt niet zoo sterk als de synoptici den nadruk op het onderhouden van Jezus' geboden, maar hij stelt den plicht om te gelooven meer op den voorgrond. Het geloof is echter volgens hem een practisch geloof, dat zich uit in een bovennatuurlijk leven (vgl. 8, 31). Van het onderhouden van Jezus' woord is het eeuwig lot van den mensch afhankelijk. Wanneer iemand Jezus' woord niet onderhoudt, dan zal hij geoordeeld (en veroordeeld) worden (vgl. 3, 18; 5, 22. 27. 29). Het is echter niet Jezus, die hem oordeelt (vgl. 8, 15), want Hij is in de wereld gekomen om de menschen te redden; zijn zending is enkel liefde, vergeving en redding. De eigenlijke rechter is Jezus' woord zelf, dat hier als persoon wordt voorgesteld. Dat woord is immers het woord van God, dat heilig en onschendbaar is en zich niet ongestraft laat overtreden. Het zal op den jongsten dag als aanklager en rechter optreden. — Is v. 47 niet in strijd met andere uitspraken (5, 22. 27), waarin Jezus als rechter wordt voorgesteld? Joa. heeft er in elk geval geen tegenspraak in gezien; anders zou hij niet beide opvattingen in zijn evangelie hebben opgenomen. Jezus zal zonder twijfel op den jongsten dag als rechter optreden; dat leerden ons reeds de synoptici. Zijn aard-sche zending was echter enkel op de redding der wereld gericht; en zelfs op den jongsten dag velt Hij alleen noodgedwongen een veroordeelend vonnis. De eigenlijke oorzaak van het vonnis moeten wij niet in Jezus zoeken, die ook dan nog zou willen redden, maar in het woord Gods, dat gewroken moet worden, of eerder nog in den mensch, die het heeft overtreden (vgl. 3, 18).

49—50. — Jezus kan aan zijn woord de macht om te oordeelen toeschrijven, omdat Hij het in opdracht van den Vader heeft gesproken. Het

is het gebod van den Vader, dat Hij aan de menschen heeft geopenbaard. Evenals dit gebod den mensch veroordeelt, als hij het niet onderhoudt, zoo is het ook eeuwig leven voor dengene, die het wèl onderhoudt. De Joden moeten dus niet beweren, dat zij uit liefde tot de wet van Moses zijn woord verwerpen. Ook Jezus immers spreekt in opdracht van God evenals Moses; zijn woord is even heilig en onschendbaar als de oude Thora, waarin de Joden hun eeuwig leven zochten.

C. Jezus openbaart zich aan de leerlingen, 13, 1—17, 26.

De gedachte, welke in het voorafgaande deel (2, 1—12, 50) domineerde, was: Het licht schijnt in de duisternis en de duisternis heeft het niet begrepen (1, 5). De Joden hadden Jezus' zelfopenbaring niet alleen met ongeloof, maar ook met haat beantwoord, zoodat Hij van hen wegging en zich voor hen verborg (12, 36). Zij hadden besloten Jezus te dooden; en God, die de boosheid der menschen dienstbaar maakt aan de uitvoering zijner eeuwige raadsbesluiten, wilde, dat Jezus nu in hun handen zou worden overgeleverd. De Zaligmaker zelve kondigde aan, dat zijn uur gekomen was (12, 23). De Joden zouden onbewust de werktuigen zijn, waardoor Hij het voornaamste deel zijner zending ging voltooien: zijn lijden en dood en daarna zijn verrijzenis en verheerlijking. De daad, waardoor zij Jezus meenden te vernietigen, werd voor Hem de weg tot de verheerlijking. Tevens verzekerden zij daardoor het welslagen van zijn zending; want de aan het kruis omhooggeheven Zaligmaker zou alle menschen tot zich trekken (12, 32).

Vóórdat Jezus ging lijden en sterven, zou Hij zich nog op een geheel bijzondere wijze openbaren aan zijn leerlingen. Het licht, dat nu voor de Joden verborgen was, scheen helderder dan ooit in de zaal van het laatste avondmaal. Duidelijker dan aan de Joden, openbaart Jezus aan de leerlingen zijn goddelijke natuur, de bedoeling van zijn werk en van zijn verlossingsdood. Onbewimpeld (16, 29) spreekt Hij hun over zijn eeuwige verhouding tot den Vader en den H. Geest, over de toekomst van zijn kleine kudde, welke in deze wereld achterblijft, over de komst van den H. Geest, die zijn plaats bij de leerlingen zal innemen en zijn werk zal voltooien, over de mystieke eenheid, welke Hem met zijn leerlingen en zijn leerlingen onderling zal verbinden, een eenheid, die veel inniger is dan hun aardisch samenzijn en haar toonbeeld heeft in de eenheid van den Vader en den Zoon.

Maar de Zaligmaker onderricht niet alleen zijn leerlingen; Hij neemt ook afscheid van hen. Zeer terecht spreekt men van Jezus' afscheid en van zijn afscheidsrede. Geheel dit intiem samenzijn staat in dit teeken. Er hangt een stemming van stilte en overpeinzing, van droefheid en angstige verwachting. Jezus spreekt voortdurend van zijn heengaan, wat vanzelf de stemming drukt. Zijn toon klinkt vaak weemoedig, terwijl de vragen der leerlingen onrust, angst en twijfel verraden. De aanwezigheid van den verrader werpt een donkere schaduw op het eerste deel van dit roerend tooneel. Wanneer Judas de zaal heeft verlaten, stort Jezus de gevoelens van liefde, zorg, troost en bemoediging uit voor den kleinen, maar trouwen kring van de overgeblevenen. Het is vooral de liefde, die spreekt. Keppler zegt (bij Tillmann, blz. 245): „Liefde bewoog Hem tot het houden van deze

13. 1. Het was (daags) vóór het Paaschfeest. Daar Jezus wist, dat zijn uur gekomen was om uit deze wereld naar den Vader te gaan, en daar Hij de zijnen, die in de wereld waren, had liefgehad, bewees

stille, heilige familieplechtigheid; liefde was de ziel van de nederige daad der voetwassching, liefde was vooral de ziel van de hoogheilige instelling, welke door deze daad werd voorbereid.... De liefde is ook de eenige woordvoester op dezen avond. Zij neemt afscheid van de leerlingen op de roerendste wijze; en nadat zij hun alles aan het hart gelegd, hen getroost, bemoedigd en in het geloof gesterkt heeft, dan vouwt zij haar handen en zendt het avond- en stervensgebed naar den Vader in den hemel omhoog. Liefde slaat den voorhang weg voor een duistere toekomst, waarin zij, die elkander beminnen, moeten scheiden, waarin de dood dreigt, de moord rondsluip, de zwakheid verloochent en vlucht; de liefde wijst omhoog naar de hemelsche heerlijkheid bij den Vader, in een glorie van wederzien en hereeniging voor altijd. Kortom, de liefde is de geurige stemming, welke over alle doen en spreken, over allen troost, leed en wee van dezen avond ligt."

I. De voetwassching, 13, 1—20.

1. — Er bestaan omtrent dit vers verschillende moeilijkheden. Men is het erover eens, dat het een inleiding of opschrift is. Maar heeft het betrekking op het geheele volgende deel van het evangelie of alleen op de voetwassching? De kracht en de omvang van de termen maken de eerste opvatting waarschijnlijker. De evangelist kondigt een nieuwe serie van liefdebewijzen aan, welke Jezus aan zijn leerlingen zal betoonen en welke hun hoogtepunt vinden in zijn lijden en dood. — De tijdsbepaling „vóór het Paaschfeest" staat in tegenstelling met die van 12, 1 „zes dagen vóór het Paaschfeest", zoodat zij den vóóravond van het feest aanduidt. Daar het Paaschfeest op den 14den Nisan met het eten van het Paaschmaal begon, zou men hieruit afleiden, dat Joa. het avondmaal van v. 2 laat plaats hebben op den 13den Nisan. Daarmee stemt dan overeen, dat hij het Paaschmaal der Joden stelt op den avond van Jezus' sterfdag (18, 28) en den grooten Paaschdag op den dag daarna (19, 31). Velen zien dan ook in dit vers een tegenspraak met de synoptici, die het laatste avondmaal als een Paaschmaal beschouwen en het laten plaats hebben „op den eersten dag der ongedeesemde brooden" (Mt. 26, 17; Mc. 14, 12; Lc. 22, 7), dus op den 14den Nisan. Deze moeilijkheid hebben wij trachten op te lossen bij Mt., blz. 421 vlg. — Waarop heeft de tijdsbepaling eigenlijk betrekking? Volgens den Griekschen tekst kan men aldus vertalen: „Daar Jezus vóór het Paaschfeest wist, dat zijn uur gekomen was" enz. De zin is dan, dat de Zaligmaker met zijn nieuwe en laatste blijken van liefde reeds vóór het Paaschfeest begon, omdat Hij wist, wat er gebeuren zou. Anderen verbinden de tijdsbepaling met „Hij bewees hun zijn liefde tot het einde toe", wat echter wegens den verren afstand niet mogelijk is; de evangelist bedoelt trouwens niet alleen de liefdebewijzen, welke Jezus vóór het Paaschfeest gaf, maar meer nog zijn lijden en dood. Het waarschijnlijkst lijkt de meening van Lagrange, die slechts een tamelijk los verband tusschen de tijdsbepaling en de beide werkwoorden veronderstelt; de evangelist

Hij hun zijn liefde tot het einde toe. 2. Tijdens een avondmaal, toen de duivel Judas, den zoon van Simon Iskarioth, reeds het plan had ingegeven om Hem te verraden, 3. stond Hij in het bewustzijn, dat zijn Vader Hem alles in handen had gesteld en dat Hij van God was

heeft enkel willen zeggen, dat het nu beginnende deel van het evangelie, waarin Jezus nieuwe en grootere bewijzen van liefde ging geven, op den vóórávond van het Paaschfeest een a a n v a n g n a m. Men zou er dus een min of meer op-zich-zelf-staanden zin van kunnen maken: Het was nu daags vóór het Paaschfeest. — Ook de hoofdzin wordt niet door allen op dezelfde wijze opgevat. Wij hebben vertaald: „Hij bewees hun zijn liefde tot het einde toe.” Dit heeft niet alleen de chronologische beteekenis „tot op het laatste oogenblik”, maar duidt veeleer de daad aan, waarmede Jezus zijn leven afsloot en zijn talloze liefdebewijzen bekroonde, namelijk zijn zoendood. De vertaling „in de hoogste mate” is taalkundig mogelijk en zakelijk zeer juist, maar stemt waarschijnlijk niet overeen met de bedoeling van den evangelist. Joa. heeft willen aanduiden, dat Jezus op den vóórávond van Paschen een reeks van liefdebewijzen begon, welke al de voorafgaande voltooide en hun hoogtepunt bereikten in zijn dood. Vaak ziet men in „de liefde tot het einde toe” een aanduiding van de voetwassing en van de H. Eucharistie. Deze laatste kan echter niet bedoeld zijn, omdat Joa. er niet van spreekt; en de voetwassing, al was zij een blijk van hooge liefde, was niet het laatste en ook niet het hoogste liefdebewijs. — Jezus bewees den leerlingen zijn liefde tot het einde toe, omdat Hij wist, dat zijn uur gekomen was om uit deze wereld naar den Vader te gaan. Toen Hij bij het Loofhutenfeest zeide, dat zijn tijd nog niet gekomen was, had Hij reeds aangeduid, dat deze tijd met een ander feest zou samenvallen (7, 6—8). Zes dagen vóór Paschen had Hij te Bethanië zijn aanstaande begrafenis voorspeld (12, 1. 7). In de laatste rede tot het volk eindelijk had Hij uitdrukkelijk gezegd, dat zijn uur was aangebroken (12, 23). Jezus kende dus de toekomst met absolute zekerheid; en daarom begon Hij met het volle bewustzijn van wat Hij deed, zijn laatste liefdebewijzen. Onder allen, die in de gebeurtenissen der laatste dagen een rol speelden, was Hij de éénige, die haar beteekenis en afloop volkomen begreep. Hij wist, dat dit alles voor Hem persoonlijk niets anders zou zijn dan een overgang uit deze wereld naar den Vader; en het is onder dit oogpunt vooral, dat Hij zijn lijden en dood beschouwde. Daarom maakte Hij zich geen zorg over zich zelve, maar des te meer over zijn leerlingen. Terwijl Hij tot den Vader ging om verheerlijkt te worden, zouden zijn leerlingen in deze booze en vijandige wereld achterblijven. Zij hadden zijn zorgende en beschermende liefde vooral in deze laatste dagen nodig. Jezus had hen altijd liefgehad, maar nu zouden zij zijn liefde op geheel bijzondere wijze ondervinden. Niet alleen in de intieme uren, welke zij nog met Jezus in de avondmaalzaal doorbrachten, maar ook tijdens zijn lijden tot aan den laatsten ademtocht en zelfs tot aan zijn opstijgen naar den Vader, zouden de liefde en de zorg van den Zaligmaker vooral zijn beminde leerlingen gelden.

2—3. — Omtrent de handeling, welke Jezus in v. 4 gaat verrichten, worden in v. 2 en 3 enkele omstandigheden aangeduid. Vooreerst

geeft Joa. de plaatselijke omgeving (zij geschiedde tijdens een avondmaal), verder den somberen achtergrond, waartegen zij des te helderder afsteekt (Judas had reeds het plan Hem te verraden), en ten slotte het hooge bewustzijn, waarmee zij door Jezus gesteld wordt (Hij was zich bewust van zijn macht en waardigheid en wist, dat Hij tot den Vader zou gaan). — De Grieksche woorden, welke wij vertalen met „t i j d e n s e e n a v o n d m a a l”, worden door de handschriften verschillend gegeven. Het werkwoord „gignomai” (plaats hebben) lezen sommige in den tegenwoordigen, andere in den verleden tijd. Welke lezing de juiste is, is tekstkritisch niet uit te maken. Het is trouwens van weinig practisch belang; want uit de eerste lezing kan men niet afleiden, dat de voetwassching bij het begin van den maaltijd plaats had, en uit de tweede evenmin, dat hij reeds was afgelopen. Om de bedoeling van Joa. te achterhalen moeten wij op den samenhang letten. Volgens v. 4 lagen Jezus en zijn leerlingen reeds aan tafel; en uit v. 12 en uit v. 23—26 blijkt, dat men na de voetwassching den maaltijd voortzette. De vertaling „tijdens een maaltijd” is derhalve zeker in overeenstemming met de bedoeling van den evangelist. Wel moet men waarschijnlijk de voetwassching meer naar het begin dan naar het einde verleggen, omdat het wasschen van handen en voeten aan den maaltijd pleegde vooraf te gaan. Misschien heeft Jezus zijn handeling juist na het begin van den maaltijd gesteld, opdat de leerlingen ze niet zouden gelijkstellen met de ritueele afwasschingen der Joden, maar haar uitzonderlijk karakter zouden begrijpen. — Wanneer Joa. echter spreekt van „e e n a v o n d m a a l”, komt hij dan niet in strijd met de synoptici, die van een P a a s c h m a a l spreken (Mt. 26, 19; Mc. 14, 12; Lc. 22, 8. 15)? Het is waar, dat Joa. niet spreekt van een Paaschmaal en dat hij het Paaschmaal der Joden op den volgenden dag stelt (18, 28); maar een tegenspraak bestaat er niet. De evangelist, die de kennis der synoptici bij zijn lezers veronderstelt, was zich immers bewust, dat men het avondmaal, waarvan hij sprak, met het Paaschmaal der synoptici moest vereenzelvigen. Misschien heeft hij zelfs door den profanen term „avondmaal” willen aanduiden, dat het Paaschmaal reeds gehouden was; de voetwassching zou dan in zekeren zin een tusschenpooze beteekenen. — De tweede omstandigheid, welke dient om de daad van Jezus op haar juiste waarde te schatten, is het plan van Judas. De in zich onbeteekenende mededeeling, dat Judas’ vader Simon heette, is een bewijs, dat de evangelist goed op de hoogte is. Iskarioth kan volgens den Griekschen tekst zoowel op Judas als op Simon betrekking hebben. Ofschoon Judas door de synoptici altijd Iskarioth wordt bijgenaamd, voegen wij het hier toch bij Simon, omdat Joa. in 13, 26 dezen bijnaam aan Judas’ vader geeft. Toen het avondmaal gehouden werd, had de duivel Judas reeds het plan ingegeven (letterlijk: in het hart geworpen) om Jezus te verraden. De Zaligmaker doorschouwde de bedoeling van den ontrouwen apostel (v. 11). Langen tijd, vóórdat hij met zijn verradersplannen rondliep, had Hij hem een duivel genoemd (6, 70). Zijn gedrag bij het gastmaal van Bethanië wekte ook allerlei ongunstige vermoedens (12, 4—6). Bovendien veronderstelt Joa. uit de synoptici bekend, dat Judas zich bij de Sanhedristen reeds als verrader had aangeboden (Mt. 26, 14—16; Mc. 14, 10 vlg.; Lc. 22, 3—6). Ofschoon het plan vaststond, scheen hij nog omtrent het juiste oogenblik te aarzelen; hij had immers volgens v. 27 nog een laatste aansporing van den duivel nodig. Joa. geeft duidelijk te

uitgegaan en tot God zou terugkeeren, 4. van tafel op, legde zijn kleederen af, nam een linnen doek en omgordde zich daarmee. 5. Dan goot Hij water in het bekken en begon de voeten der leerlingen te wasschen en af te drogen met den linnen doek, waarmede Hij om-

verstaan, wie in dit laatste dramatisch gebeuren de eigenlijke tegenstander van Jezus was. Het was de duivel, die zich niet alleen van Judas, maar ook van de Sanhedristen als werktuigen bediende. Onder de synoptici heeft ook Lc. de rol van den satan in het licht gesteld (4, 13; 22, 3. 31. 53). Waarom vermeldt Joa. het besluit van Judas bij het begin der voetwassing? Vooreerst om aan te geven, dat de serie der gebeurtenissen, welke met Jezus' dood zouden eindigen, reeds begonnen was; het verraad van Judas wordt immers ook door de synoptici als de eerste act van het lijdensdrama beschouwd. Vervolgens om Jezus' liefdedaad, de voetwassing, beter te doen uitkomen; Hij bewees dezen nederigen dienst zelfs aan den apostel, die vastbesloten was om Hem te verraden. — De derde omstandigheid is het bewustzijn, dat Jezus had van zijn macht, zijn waardigheid en zijn toekomstige verheerlijking. Wat de evangelist omtrent Judas gezegd heeft, zou den indruk kunnen wekken, dat Jezus als weerloos offer van de menselijke boosheid zal vallen. Dit is echter niet zoo. Ook nu is de Zaligmaker zich bewust, dat zijn Vader Hem alle macht in handen heeft gegeven; ook nu is Hij overtuigd, dat Hij van God is uitgegaan en als mensch in de wereld is gekomen en dat Hij weldra verheerlijkt tot den Vader zal terugkeeren. Het is dus niet in de stemming van een overwonning, maar van een overwinnaar, dat Jezus gaat handelen. Terwijl Hij aan de voeten van zijn leerlingen neerknielt om hun den dienst te bewijzen, welke tot de taak van de slaven en slavinnen behoorde, is Hij zich ten volle bewust van zijn macht en waardigheid.

4—5. — Dat Jezus van tafel opstaat, duidt minstens aan, dat men aan tafel heeft plaats genomen en dat de maaltijd in dien zin althans begonnen is. Daardoor wordt Jezus' handeling gekenmerkt als voortkomend uit een persoonlijke bedoeling, zonder eenige uiterlijke aanleiding. — Hij legt zijn kleederen af. Het woord „himation” duidt het bovenkleed of den mantel aan, welken men aflegt om vrijer te zijn in zijn bewegingen (Mc. 10, 50). De meervoudsvorm beteekent hier waarschijnlijk niet meerdere kledingstukken, maar is een vage aanduiding van datgene, wat een aan tafel aanliggenden gast onderscheidt van een slaaf; de kleding van dezen laatste beperkt zich tot het strikt noodzakelijke, namelijk het onderkleed. Daarna omgordt Hij zich met een linnen doek, die niet alleen dient om het onderkleed te beschermen, maar ook om de voeten af te drogen. Vervolgens giet Hij water in het bekken, dat in elke eetzaal voor het wasschen van handen en voeten gereed stond, en begint de voeten van zijn leerlingen te wasschen. Joa. beschrijft Jezus' handeling tot in bijzonderheden om aan te toonen, dat Hij in alles de gewoonte der slaven navolgde. Elk detail van dit indrukwekkend tooneel staat den evangelist nog levendig voor den geest. — Keizer Caligula dwong de senatoren om met een linnen doek omgord aan het voeteinde van zijn rustbed te staan, wat als een verschrikkelijke beleediging gold.

gord was. 6. Hij kwam dan bij Simon Petrus, maar deze zeide tot Hem: Gij, Heer, wascht Gij mij de voeten? 7. Jezus antwoordde hem: Wat Ik doe, begrijpt gij nu nog niet; maar later zult gij het ver-

6. — Uit den tekst volgt niet met zekerheid, dat Jezus met Petrus begon. Sommigen (Zahn, Tillmann) leiden uit v. 5 af, dat Hij reeds eenige leerlingen de voeten gewasschen en afgedroogd had, vóórdat Hij bij Petrus kwam; daardoor zou Petrus' weigering nog sterker in het licht komen te staan. Anderen (bijv. Lagrange) zien in v. 6 het begin van de handeling, welke in v. 5 in het algemeen werd aangekondigd; Jezus zou dan met Petrus begonnen zijn. Dat deze apostel niet de laatste was (Origenes), wordt aangeduid door v. 12, waaruit blijkt, dat Jezus, na Petrus de voeten gewasschen te hebben, zijn handeling voortzette. Wanneer wij uit v. 24 vlg. mogen afleiden, dat Joannes aan de rechter- en Petrus aan de linkerzijde van den Zaligmaker aanlag, dan wordt het waarschijnlijk, dat Petrus het eerst aan de beurt kwam en Joannes het laatst. — Het protest van Petrus klinkt zeer krachtig. Elk woord heeft zijn beteekenis. „Heer” is de uitdrukking van den eerbied, welke den leerling bezielt ten opzichte van den Meester. Treffend is ook de tegenstelling: Gij wascht mij de voeten! Daaruit spreekt niet alleen een groote eerbied voor den Zaligmaker, maar tevens een nederige bekentenis van eigen nietigheid. De Meester vernedert zich voor den leerling, en nog wel op zulk een wijze! Moesten de rollen eerder niet verwisseld worden? Petrus' uitroep stemt geheel overeen met zijn karakter, zooals het ons geteekend wordt door de synoptici.

7. — De nu volgende verzen (7—11) worden verschillend verklaard, naar gelang men in de voetwassching alleen een voorbeeld van nederigheid ziet of tevens een symbool van de reiniging der ziel. Dat Jezus door deze handeling een voorbeeld van nederigheid heeft willen geven, daarover zijn allen het eens; de Zaligmaker zelve zegt het zeer uitvoerig (v. 12—17). Terwijl sommigen echter (o.a. Lagrange) zich daartoe beperken, zien de meeste exegeten in de voetwassching tevens een symbool van de geestelijke reiniging der leerlingen, en niet alleen een zuiver symbool, maar ook een middel, waardoor die geestelijke reinheid bewerkt werd. Wanneer Jezus immers zijn leerlingen de voeten wiesch, omdat hun zielen niet rein genoeg waren, dan moest zijn handeling hun die reinheid geven. In de kerk van Milaan had men ten tijde van den H. Ambrosius de gewoonte om de pasgedoopten de voeten te wasschen, alsof men de laatste sporen der zonden wilde doen verdwijnen. De H. Bernardus beschouwde de voetwassching als een soort sacrament (sacramentale), waardoor de dagelijksche zonden vergeven werden. Tegenwoordig schrijven de katholieke exegeten deze kracht alleen toe aan de voetwassching, welke Jezus bij zijn leerlingen verrichtte; zoo zegt bijv. Knabenbauer: „Christus verdient en verleent hun dus door deze handeling, dat zij geheel rein worden.” Dit was reeds de meening van den H. Augustinus, die de voetwassching beschouwde als een reiniging van de lichte en onvermijdelijke fouten. Men bracht dit in verband met de synoptici, die tijdens hetzelfde avondmaal de instelling der H. Eucharistie laten plaats hebben; deze reiniging zou dus een voorbereiding geweest zijn op het ontvangen van Jezus' lichaam en bloed. — Wij moeten toegeven, dat zoowel voor- als tegenstanders van

de symbolische meening over zeer ernstige argumenten beschikken (men vergelijkte bijv. de commentaren van Zahn en Lagrange). Omdat deze kwestie van groot belang is voor de verklaring van v. 7—11, moeten wij eerst daaromtrent onze houding bepalen. Wij stellen voorop, dat de eigenlijke en voornaamste beteekenis van de voetwassching door Jezus zelve in v. 12--17 wordt aangeduid; Hij wilde aan zijn leerlingen een voorbeeld van nederigheid geven. Dit is wel het minste, wat men aan de sterke argumentatie van Lagrange moet toegeven. Dat ook de evangelist van deze meening is, blijkt uit zijn wijze van voorstelling. Nadat Jezus heel de voetwassching volbracht en weer aan tafel plaats genomen heeft, begint Hij aldus: „Begrijpt gij, wat Ik u gedaan heb?” En dan verklaart Hij plechtig, dat Hij hun een practische les van nederigheid heeft willen geven. De symbolische verklaring echter berust enkel op het gesprek, dat Jezus tijdens de voetwassching met Petrus voert (v. 6—11). Daar dit heele gesprek zijn aanleiding vindt in Petrus' protest, heeft het in het verhaal der voetwassching een tamelijk accidenteele beteekenis. Wij mogen dus daarin niet de voornaamste beteekenis van Jezus' handeling zoeken. Integendeel, wanneer uit het gesprek de symbolische beteekenis zou komen vast te staan, dan zou zij toch slechts een bijkomstige beteekenis hebben. Om dit in te zien hoeven wij ons slechts voor te stellen, hoe het verloop der gebeurtenis zou geweest zijn, indien Petrus niet geprotesteerd had. Het heele gesprek zou dan niet hebben plaats gehad en aan een symbolische verklaring zou niemand gedacht hebben. Daarmee is echter nog niet bewezen, dat wij aan Jezus' handeling heelemaal geen symbolische beteekenis mogen toeschrijven. Het is immers mogelijk, dat de Zaligmaker in den loop van het gesprek, dat zich naar aanleiding van Petrus' verzet ontwikkelt, aan de oorspronkelijke en eigenlijke beteekenis der voetwassching een andere toevoegt. Of dit inderdaad zoo is, moeten wij uit het gesprek zelve afleiden. Nu willen wij reeds aanstonds zeggen, dat de toon, waarop het gevoerd wordt, en de termen, welke Jezus gebruikt, een dieperen zin noodzakelijk doen veronderstellen. Het wordt bij elk wederwoord van den Zaligmaker duidelijker, dat Hij de afwassching, waartegen Petrus zich verzet, meer en meer als een symbool van reiniging beschouwt. Wij nemen echter niet aan, dat zij als een soort sacramentale of geestelijke reiniging der leerlingen bewerkte. De redeneering, dat de afwassching, wanneer zij als symbool genomen wordt, ook noodzakelijk de reinheid moest bewerken, gaat niet op. De eenige reden immers, waarom Jezus die handeling begon, was het geven van een voorbeeld van nederigheid; wij mogen dus aannemen, dat dit ook de eenige reden was, waarom Hij ze voltooide. Het gesprek met Petrus, waarin de afwassching als een aanduiding van de geestelijke reinheid gebruikt wordt, verandert den aard en de bedoeling der handeling niet. — Reeds over de verklaring van v. 7 is men het niet eens. Petrus begrijpt nu nog niet, wat Jezus doet; maar later zal hij het begrijpen. Daaruit volgt, dat Jezus nu reeds weet, wat Hij doet, en dat Hij aan zijn daad een diepere beteekenis hecht. De symbolisten meenen, dat Hij niets anders bedoelt dan de geestelijke reiniging, welke aan de H. Eucharistie moet voorafgaan. Dit is echter zeer onwaarschijnlijk. Jezus heeft het hier over de eigenlijke bedoeling, waarom Hij de handeling begonnen is. Hij wil Petrus een les van nederigheid geven. De apostel begrijpt dat nu niet, maar later (letterlijk: hierna, d.w.z. na afloop van de afwassching) zal hij

staan. 8. Petrus zeide Hem: Mij zult Gij in eeuwigheid de voeten niet wasschen! Jezus antwoordde hem: Als Ik u niet wasch, hebt gij

het begripen; Jezus zelf immers zal het hem zeggen (v. 12—17). Misschien denkt de Zaligmaker daarbij tevens aan het geringe begrip, dat Petrus en zijn medeleerlingen toonen voor het mysterie van zijn lijden en dood, waarin zijn vernedering haar hoogtepunt zal bereiken. Zij zullen later inzien, dat de voetwassching, als daad van nederigheid, een treffende inleiding vormde tot nog veel grootere vernederingen.

8. — Joa. teekent Petrus' karakter op dezelfde wijze als de synoptici. Hij is onstuimig, spontaan en soms koppig in zijn tegenspraak (vgl. Mt. 26, 33—35). Maar hij heeft ook een groote liefde en een diepen eerbied voor zijn Meester. Dat Jezus' handeling een diepere beteekenis heeft, welke hij later zal doorschouwen, verzoent hem niet met het feit der voetwassching. Hij ziet alleen den Zaligmaker, die aan zijn voeten neerknielt om hem een slavendienst te bewijzen; en dat stuit hem zóó tegen de borst, dat hij van verdere verklaringen niet weten wil. Wij begripen zijn onwil nog beter, wanneer wij in den Talmud lezen, dat de Joodsche slaven zelfs niet tot deze handeling konden verplicht worden (Strack-Billerbeck II, blz. 557). Volgens den Griekschen tekst legt Petrus op het woordje „mij” den nadruk, alsof hij zeggen wil: Anderen moogt Gij de voeten wasschen, maar ik zal het in eeuwigheid niet toestaan. — Jezus geeft echter niet toe. Hij wordt zelfs zeer ernstig en streng: „Als Ik u niet wasch, hebt gij geen gemeenschap met Mij.” Letterlijk zegt Hij: „hebt gij geen deel met Mij.” „Deel hebben met of in iemand” (vgl. 3 Kon. 12, 16; Ps. 49, 18; Mt. 24, 51; Lc. 12, 46; 2 Cor. 6, 15) duidt op de gemeenschap, welke door liefde, aanhankelijkheid of ook door het gezamenlijk bezit van dezelfde goederen tot stand komt. Het lijkt vreemd, dat Jezus het onverstandige en hardnekkige, maar toch goedgemeende verzet van Petrus zóó ernstig opvat. Wanneer hij zich door Jezus niet laat wasschen, zal hij van zijn gemeenschap worden uitgesloten. Daarop steunen dan ook de symbolisten om te bewijzen, dat Jezus' woorden een dieperen zin hebben. Zij wijzen erop, dat de Zaligmaker niet zegt „indien gij niet gehoorzaamt” of „indien gij u niet laat wasschen”, maar „indien Ik u niet wasch”; Hij maakt zelfs geen melding meer van de voeten. Hij wil dus zeggen, dat Petrus niet zal zalig worden, wanneer hij niet gewasschen wordt in het bloed van Jezus door het geestelijke bad van het Doopsel. Dit woord zou dan hetzelfde beteekenen als de vermaning, welke Jezus tot Nicodemus richtte: „Indien iemand niet geboren wordt uit water en Geest, zal hij het rijk Gods niet binnengaan” (3, 5). Wij kunnen deze verklaring echter niet aannemen, omdat de leerlingen in v. 10, op één uitzondering na, rein worden genoemd. De afwassching kan dus niet een reiniging van zware zonden aanduiden, maar hoogstens een zuivering van lichte zonden en fouten. Wij komen dus tot de conclusie, dat Jezus niet alleen Petrus' verzet kan bedoeld hebben; daartoe is zijn bedreiging te streng. Hij heeft echter ook niet willen zeggen, dat Petrus een algeheele geestelijke reiniging noodig heeft. Wij kiezen daarom een middelweg. De apostel heeft door zijn weigering getoond, dat hij de volstreekte gehoorzaamheid niet beoefent en Jezus' bedoelingen niet begrijpt. Hij heeft geen begrip voor de les van nederigheid, welke Jezus

geen gemeenschap met Mij. 9. Simon Petrus zeide Hem: Heer, dan niet mijn voeten alleen, maar ook handen en hoofd! 10. Jezus sprak tot hem: Wie een bad heeft genomen, behoeft zich niet te wasschen, tenzij de voeten, maar hij is geheel rein. Ook gij zijt rein, maar niet

geeft, en loopt dus gevaar ook het mysterie van zijn lijden en dood niet te zullen inzien. Het woord „wasschen” heeft nog zijn oorspronkelijke beteekenis behouden, maar naar aanleiding van Petrus' onverstand heeft het tevens een diepere beteekenis gekregen. Wij zouden Jezus' vermaning aldus kunnen omschrijven: Indien gij u door Mij niet de voeten laat wasschen en u niet laat reinigen van uw onverstand, gebrek aan gehoorzaamheid en kortzichtigheid omtrent mijn bedoelingen, dan zult gij geen gemeenschap met Mij hebben. Dat een materiële zaak of een uiterlijke daad tamelijk onverwacht een diepere beteekenis krijgt, hebben wij meermalen in het vierde evangelie geconstateerd (3, 8; 4, 10. 32. 35; 5, 17; 6, 27. 32; 7, 37; 9, 5. 39; 11, 25). Daar echter de Zaligmaker, enkel naar aanleiding van Petrus' verzet, aan de voetwassching een symbolische beteekenis is gaan geven, verliest zijn handeling niets van haar eigenlijke bedoeling; zij is ten slotte niets anders dan een voorbeeld van nederigheid.

9. — Het is geheel in overeenstemming met zijn onstuimig temperament, dat Petrus nu weer in de tegenovergestelde richting te ver gaat. De gedachte, dat hij van de gemeenschap met Jezus zou kunnen worden uitgesloten, doet hem alle bezinning verliezen. Hij wil nu niet alleen zijn voeten laten wasschen, maar ook zijn handen en hoofd; want het gevaar om van Jezus gescheiden te worden wil hij zoo ver mogelijk ontwijken. — Petrus' veranderlijkheid treedt ook bij de synoptici meermalen aan den dag. Ging hij niet vol vertrouwen over het water naar Jezus toe, om het een oogenblik later uit te schreeuwen van angst (Mt. 14, 28—30)? Ook tijdens het lijden zou hij deze karakterfout vertoonen. Hij wil voor den Meester sterven en gaat korten tijd later op de vlucht (Mt. 26, 35. 56); hij gaat moedig het paleis van den hogepriester binnen en verloochent Jezus na eenige oogenblikken uit vrees (Mt. 26, 58. 69—74).

10. — Vooreerst doet zich hier een tekstkritische vraag voor: Zijn de woorden „tenzij de voeten” oorspronkelijk? De meeningen zijn verdeeld. Tischendorf en Lagrange laten ze weg, Nestle plaatst ze tusschen haakjes, Vogels en Merk nemen ze zonder meer op. De overweldigende meerderheid der handschriften getuigt voor de echtheid, terwijl alleen de codex Sinaiticus en meerdere Vulgata-handschriften als tegenbewijs kunnen aangehaald worden. Lagrange beroept zich dan ook vooral op intrinsieke gronden om de oorspronkelijkheid te bestrijden; hij meent, dat wel de toevoeging, maar niet de weglating verklaard kan worden. Toch verklaren wij ons vóór de echtheid, niet alleen wegens het getuigenis der handschriften, maar ook om intrinsieke redenen. Hoe zou Jezus onder zulk een strenge bedreiging van Petrus kunnen vorderen, dat hij zich door Hem moet laten wasschen (v. 8), wanneer alle apostelen (met uitzondering van den verrader) volstrekt geen afwassching noodig hebben? Juist de woorden „tenzij de voeten” maken een overeenstemming tusschen v. 8 en 10 mogelijk. De bewering, dat zij met die bedoeling zijn toegevoegd, weegt niet op tegen de aperte tegenspraak, welke door het weglaten ontstaat. Het is trouwens

allen. 11. Want Hij wist, wie Hem verraden zou; daarom zeide Hij: Niet allen zijt gij rein. 12. Toen Hij hun dan de voeten had gewassen en zijn kleederen had aangetrokken, nam Hij weer aan tafel plaats en sprak tot hen: Begrijpt gij, wat Ik u gedaan heb? 13. Gij

niet waar, dat de weglating niet zou kunnen verklaard worden. Misschien heeft men er een tegenspraak in gezien, dat Jezus iemand, die een bad heeft genomen, geheel rein noemt en toch een uitzondering maakt voor de voeten. Ten onrechte echter; want „geheel rein” beteekent hier een reinheid, welke op het lichaam in het algemeen betrekking heeft en dus een uitzondering toelaat. Wanneer iemand bijv. 'smorgens een bad heeft genomen en 's avonds aan een avondmaal moet deelnemen, dan heeft hij in het algemeen de reinheid, welke daartoe noodig is; hij hoeft alleen zijn voeten te wassen, die door het gaan over stoffige wegen bevuild zijn. Een algeheele reiniging is echter niet meer noodig. Heeft Jezus deze woorden alleen in letterlijken zin bedoeld? Wij kunnen dit niet aannemen, omdat zij dan een al te banale beteekenis zouden hebben. Waarom zou de Zaligmaker in dat geval ook niet een uitzondering gemaakt hebben voor de handen, die bij een maaltijd toch nog eerder voor reiniging in aanmerking komen? De voornaamste reden, welke voor een dieperen zin pleit, vinden wij echter in de woorden: „Ook gij zijt rein, maar niet allen.” Niemand zal kunnen ontkennen, dat daarmee een geestelijke reinheid bedoeld wordt. Met uitzondering van Judas zijn de leerlingen geestelijk rein, d.w.z. vrij van zware zonden, zoodat zij waardig zijn met Jezus aan tafel aan te zitten; maar deze reinheid is niet zonder eenige beperking. Zooals iemand, die een bad heeft genomen, licht zijn voeten kan bevuild met slijk of stof, maar overigens rein blijft, zoo is het ook met de leerlingen. Zij moeten enkel gereinigd worden van de kleine zonden en fouten, welke voor de gewone menschen bijna onvermijdelijk zijn. Met betrekking tot Petrus bedoelt Jezus speciaal de ongehoorzaamheid en het onverstand, welke deze apostel tegenover de voetwassing getoond heeft. Al zijn dit oogenblikkelijk slechts kleine fouten, toch zouden zij hem noodlottig kunnen worden (vgl. v. 8).

11. — De evangelist verklaart, wat Jezus bedoelde met de woorden „maar niet allen”. De leerlingen waren over het algemeen rein, zooals iemand, die een bad heeft genomen; kleinere fouten waren met deze reinheid vereenigbaar. Toen Jezus echter zeide, dat niet allen rein waren, bedoelde Hij daarmee niet Petrus of meerdere anderen onder de leerlingen, maar alleen den verrader. Bij dezen laatste was niet enkel sprake van kleine fouten; het plan, dat de duivel hem had ingegeven (v. 2), besmeurde zijn ziel geheel en al. De vage uitspraak, dat niet allen rein waren, moest de leerlingen wel hevig verontrusten; in 6, 70 had Jezus duidelijker gesproken.

12. — Uit het begin van dit vers blijkt, dat Jezus geen tegenstand meer ontmoette. Petrus verzette zich niet meer tegen de voetwassing, maar herhaalde ook niet zijn eisch, dat hem de handen en het hoofd zouden gewassen worden; hij had zich dus volkomen onderworpen. Jezus wiesch verder de voeten van al de andere leerlingen, ook van Judas. Dit bevestigt onze meening, dat de eigenlijke bedoeling van de voetwassing niet een symbolische reiniging was. Als zoodanig zou zij immers bij Judas

noemt Mij Meester en Heer, en gij zegt het terecht; want dat ben Ik.
 14. Wanneer Ik dus, de Heer en de Meester, u de voeten heb gewasschen, dan moet ook gij elkander de voeten wasschen. 15. Want

geen zin gehad hebben, maar als voorbeeld van nederigheid des te meer. — Door op te staan en zijn kleederen aan te trekken liet Jezus zijn houding van dienaar varen en nam als Heer en Meester weer plaats aan het hoofd van de tafel. Daarna stelde Hij de vraag: „Begrijpt gij, wat Ik u gedaan heb?” De symbolische beteekenis, welke tijdens het gesprek met Petrus aan de voetwassching was toegekend, wordt door deze vraag gekenmerkt als toevallig en bijkomstig. De eigenlijke verklaring van de daad ging Jezus nu geven.

13. — Letterlijk zegt de Grieksche tekst: „Gij roept Mij: de Meester, en: de Heer.” Dit beteekent, dat de leerlingen Jezus met den titel „Meester” of „Heer” aanspraken, maar met de bijbeteekenis, dat zij Hem als hun eenigen Meester en Heer erkenden. De titel „Meester” (Rabbi of leeraar) werd niet alleen aan Jezus gegeven (1, 38; 3, 2; 11, 8. 28), maar ook aan de Joodsche leeraars; de Zaligmaker zelve kende hem toe aan Nicodemus (3, 10). Ook de aanspraak „Heer” was zeer gewoon; zij werd bijv. gebruikt door de Grieken, toen zij zich tot Philippus richtten (12, 21). Het feit echter, dat de vocatief hier wordt weergegeven door het bepalend lidwoord (vgl. Mt. 11, 26; Joa. 20, 28), geeft aan deze beide titels een geheel bijzondere beteekenis. Daardoor erkennen de leerlingen Jezus als hun éénigen Meester en als hun éénigen Heer. De Zaligmaker keurt dit goed; zij noemen Hem zoo met recht. Toen Hij zijn leerlingen dus de voeten wiesch, had Hij zijn waardigheid niet uit het oog verloren.

14. — Groote nadruk ligt hier weer op de woorden: de Heer en de Meester. Jezus zegt niet: uw Heer en uw Meester, omdat Hij niet alleen in zijn omgang met de leerlingen op deze titels aanspraak maakt; Hij is de Heer en de Meester bij uitstek, zoodat alle menschen Hem als zoodanig moeten erkennen. Petrus had het vreemde van Jezus' handeling zeer scherp gevoeld, toen hij met verontwaardiging uitriep: „Gij, Heer, wast Gij mij de voeten?” In de vergelijking „Gij — mij” kwam de eerbied van den leerling voor den Meester, van den dienaar voor den Heer tot uitdrukking. Jezus zegt echter, dat Hij met volle bewustzijn die vreemde en schijnbaar tegenstrijdige handeling gedaan heeft. Hij heeft hun een les van nederigheid willen geven. Wat Hij aan hen deed, dat moeten zij aan elkander doen. Deze les heeft vooral betrekking op degenen, die in macht en waardigheid gesteld zijn. Zelfs de meest hooggeplaatsten zullen de nederigheid moeten beoefenen ten opzichte van hun onderdanen; want de afstand is in elk geval niet zoo groot als die tusschen Jezus en zijn leerlingen. De Zaligmaker heeft dit bevel niet letterlijk bedoeld. De voetwassching was slechts een voorbeeld, maar een zeer sprekend voorbeeld van nederigheid. De Kerk legt dan ook aan niemand den plicht van de voetwassching op; zij beschouwt Jezus' handeling als een les, waarvan men den geest moet navolgen. Daardoor winnen de woorden van den Zaligmaker aan beteekenis. Hij beveelt immers niet een uiterlijke handeling, welke men hoogstens enkele malen ten opzichte van enkele personen zou kunnen verrichten en welke tot een bloote formaliteit zou kunnen worden; maar Hij

Ik heb u een voorbeeld gegeven, opdat ook gij zoudt doen, wat Ik aan u heb gedaan. 16. Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Een knecht is niet meer dan zijn heer, een gezant niet meer dan hij, die hem zond. 17. Wanneer gij dat begrijpt, dan zijt gij zalig, zoo gij ernaar handelt.

legt den plicht van nederigheid op, welke allen in alle omstandigheden ten opzichte van allen moeten beoefenen. Toch werd de voetwassching als een vroom gebruik in de Kerk ingevoerd. Volgens 1 Tim. 5, 10 wieschen de weduwen de voeten der heiligen. Pausen en koningen hebben in den loop der tijden dit voorbeeld gevolgd. In de middeleeuwen kwam het zelfs zoover, dat de voetwassching in sommige kloosters wekelijks (op Zaterdag of Donderdag) plaats had; zij geschiedde door den abt of den prior. Men noemde ze het „Mandatum” naar Joa. 13, 34: Mandatum novum do vobis (een nieuw gebod geef Ik u). Nu nog is het een veel voorkomende gewoonte, dat de celebrierende priester op Witten Donderdag aan twaalf arme menschen de voeten wast.

15. — Jezus heeft een handeling gesteld, welke voor alle volgelingen een voorbeeld moet zijn. Zij moeten zich in hun onderlingen omgang nederig en belangeloos gedragen. Vooral degenen, die gezag en waardigheid bezitten, hebben deze les ter harte te nemen. Zij moeten het gezag niet aanwenden ten eigen bate en geen eerbewijzen vorderen voor hun eigen persoon, maar zelfs ten opzichte van de minsten de dienende liefde beoefenen. — Ten onrechte brengt men in v. 14 en 15 weer het symbolisme van v. 8—10. Jezus zou aan de Christenen hebben bevolen om elkander te helpen bij de geestelijke reiniging der ziel (zoo bijv. Zahn). Belser ziet daarin zelfs een aanduiding van de biecht: „De voetwassching moet een zinnebeeld zijn van de handeling, waarbij de een in nederigheid voor den ander neerknielt om zijn zonden en overtredingen openlijk en zonder terughouding te bekennen, de vergeving te bekomen en zich daardoor op het hoogheilige Maal voor te bereiden, waarin Christus genuttigd wordt.”

16. — Deze spreuk komt in verschillende beteekenissen voor (vgl. Mt. 10, 24; Lc. 6, 40). Joa. gebruikt ze ook in 15, 20, waar zij denzelfden zin heeft als bij Mt. 10, 24: Een leerling mag er niet op rekenen, dat het hem beter zal gaan dan zijn meester. Hier wil Jezus zeggen, dat geen enkele Christen, hoe hoog hij ook geplaatst is, zich moet schamen om zijn nederigheid na te volgen. Allen staan immers tot Hem in dezelfde verhouding, namelijk als slaven ten opzichte van hun meester en als gezanten ten opzichte van hem, die hen zond. Is het niet een dwaasheid, dat een slaaf zich hooger stelt dan zijn meester en een bode zich verheft boven zijn opdrachtgever? — In het Grieksch staat hier het woord „apostolos” in den algemeenen zin van bode of afgezant. Het is de éénige maal, dat het bij Joa. voorkomt. Daar wij echter uit de synoptici weten, dat Jezus zijn twaalf uitverkoren leerlingen „apostelen” noemde (Mc. 6, 30; Lc. 6, 13), kunnen wij ook hier aan dit woord een bijzondere betekenis hechten: Zelfs de apostelen moeten zich niet te hoog achten om hun ambt als een nederigen liefdedienst te beschouwen.

17. — Jezus heeft den zin van de voetwassching verklaard en Hij mag dus aannemen, dat zij zijn bedoeling begrijpen. Dit is echter niet genoeg. Het idee van de dienende liefde is verheven en wekt gemakkelijk de be-

18. Niet van u allen zeg Ik dit; Ik weet, wie Ik heb uitverkoren. Neen, de Schrift moet vervuld worden: Die mijn brood eet, heeft tegen Mij zijn hiel verheven. 19. Reeds nu zeg Ik u dit, vóórdát het gebeurd is, opdat gij, wanneer het gebeurd is, gelooven zoudt, dat Ik het ben.

wondering, maar de nuchtere praktijk daarvan is moeilijk. Daarom prijst Jezus degenen gelukkig, die zijn voorbeeld niet alleen begrijpen, maar het tevens in het gewone dagelijksche leven navolgen.

18. — De Zaligmaker heeft Judas niet van de voetwassching uitgesloten, maar Hij weet, dat de daaruit volgende les op den ongelukkigen leerling geen invloed zal hebben. Daarom heeft ook de zaligspreking van v. 17 op hem geen betrekking. Jezus spreekt echter nog zeer vaag evenals in v. 10: „Niet van u allen zeg Ik dit.” Nu moet bij de leerlingen vanzelf de vraag opkomen: Waarom heeft de Meester dan allen, die in de zaal aanwezig zijn, uitverkoren? Heeft Hij zich in sommigen of althans in één vergist? Op die stilzwijgende opwerping antwoordt Jezus, dat Hij weet, wie Hij heeft uitverkoren. Daarmee zijn natuurlijk niet de uitverkorenen als zoodanig bedoeld; want alle aanwezigen weten, wie door Jezus tot het apostelambt geroepen zijn. De zin is: Ik ken degenen, die Ik uitverkoren heb, hun inborst, gezindheid en bedoeling. Jezus had die kennis zelfs op het oogenblik, toen Hij hen riep; Hij wist toen reeds, hoe zij aan zijn roeping zouden beantwoorden. Maar waarom heeft Hij zijn keuze dan niet beperkt tot degenen, die zich de uitverkiezing waardig zouden toonen? Jezus antwoordt, dat Hij zich heeft laten leiden door Gods eeuwige raadsbesluiten, welke in de H. Schrift worden aangeduid. David beklagde zich over het verraad van degenen, die zich als zijn vrienden voordeden: „Zelfs mijn vriend, in wien ik vertrouwen stelde, mijn dischgenoot, verheft tegen mij zijn hiel” (geeft mij een trap) (Ps. 40, 10). Dit was niet een direct messiaansche profetie. Jezus ziet echter in de lotgevallen van David een voorspelling van hetgeen Hem zelve overkomt. De H. Schrift en de daarin verhaalde gebeurtenissen vormen niet een aaneenschakeling van toevalligheden of door menschelijke willekeur veroorzaakte feiten, maar alles is door God beschikt en verordend. Daarom zien Jezus en de evangelisten in de woorden en feiten van het O.T. voorspellingen van wat in den messiaanschen tijd gebeuren zal (vgl. 12, 37—40). Vooral het tweede deel van den psalmtekst, waartoe Jezus zijn aanhaling beperkt, slaat zeer treffend op den toestand, waarin Hij verkeert: „Die mijn brood eet, d.w.z. een mijner dischgenooten, heeft tegen mij zijn hiel verheven.” „Zijn hiel verheffen” is een uitdrukking, waardoor een plotselinge en onverwachte aanval wordt aangeduid; een paard bijv. verheft zijn hiel om iemand een trap toe te brengen. De profetie spreekt in het enkelvoud, zoodat reeds eenigszins wordt aangeduid, dat de vage uitspraken van v. 10 en 18a slechts op één leerling betrekking hebben.

19. — Dat Jezus ten offer viel aan het verraad van een zijner leerlingen, zou voor de anderen een aanstoot kunnen zijn. Had Hij dat niet voorzien of had Hij het niet kunnen verhinderen? Daarom zeide Jezus hun reeds tevoren, dat Hij zijn leerlingen en dus ook den verrader had uitgekozen volgens Gods raadsbesluit en dat Hij van de bedoelingen van den ontrouwen leerling volkomen op de hoogte was. Wanneer dan later de profetie van

20. Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Wie hem opneemt, dien Ik zenden zal, ontvangt Mij zelve; en wie Mij opneemt, ontvangt Hem, die Mij gezonden heeft.

den psalmist, waarvan Jezus hun de beteekenis nu reeds onthulde, in vervulling ging, dan zou hun geloof in Jezus geen schade lijden, maar integendeel versterkt worden. Zij zouden dan bevestigd worden in de overtuiging, dat Hij het is. De beteekenis van deze laatste uitdrukking hebben wij reeds verklaard bij 8, 24. 28. Het verraad van Judas zou de leerlingen in twijfel kunnen brengen omtrent Jezus' alwetendheid en macht. Wanneer deze twijfel bleef voortbestaan, dan zou daardoor vanzelf het geloof in Jezus gevaar lijden. Door het verraad te voorspellen en door dit feit aan te duiden als iets, dat in Gods raadsbesluiten is opgenomen, wil Jezus datgene, wat een aanstoot zou kunnen zijn, tot bevestiging van het geloof doen dienen. Wanneer zij Jezus' woord in vervulling zien gaan, zullen zij nog beter inzien, dat Hij degene is, voor wien zij Hem hielden: hun Meester en Heer, de Messias en de Zoon Gods.

20. — Dit vers schijnt noch met het voorafgaande, noch met het volgende in logisch verband te staan. Daar dezelfde gedachte in Mt. 10, 40 (vgl. Lc. 10, 16) voorkomt, denken sommigen aan een interpolatie. De echtheid van het vers wordt echter door de handschriften ten volle gewaarborgd. Anderen verplaatsen het tusschen v. 16 en 17, waar het inderdaad beter past; maar ook dit is in strijd met de handschriften. Lagrange uit de veronderstelling, dat Jezus in v. 20 een nieuwe toespraak wilde beginnen, namelijk over de waardigheid van het apostolaat, maar dat Hij wegens zijn ontroering (v. 21) dit onderwerp liet varen en terugkeerde tot het verraad van Judas. Zahn en Tillmann trachten Jezus' gedachtengang aldus te verklaren: Wanneer ook al iemand van de leerlingen zijn Meester zal ontrouw worden, is dat voor de anderen geen reden om den moed te verliezen; zij zullen bij hun apostolischen arbeid den bijstand van Jezus en van den hemelschen Vader ondervinden. Wie hen opneemt, neemt Jezus op; en wie Jezus opneemt, neemt den Vader op. De eenheid, welke er tusschen de leerlingen, Jezus en den Vader bestaat, vindt haar oorsprong in het feit der zending: De Vader zendt Jezus en Jezus zendt de leerlingen.

De historische waarde van het verhaal der voetwassing. — De moderne critici beschouwen de voetwassing als een verzinsel van den evangelist. Hij zou daardoor hebben willen duidelijk maken, dat Jezus niet kwam om gediend te worden, maar om te dienen (Mt. 20, 28; Mc. 10, 45). Vooral echter zou hij een zinnebeeldige voorstelling hebben willen geven van Jezus' woord bij Lc. 22, 27: „Want wie is grooter: hij, die aan tafel ligt, of hij, die bedient? Is het niet, die aan tafel ligt? Welnu, Ik ben onder u als de dienaar.” Ook herinnert men aan Lc. 12, 37: „Gelukkig de knechten, die de heer bij zijn komst wakker zal vinden! Voorwaar, Ik zeg u: Hij zal zich omgorden, hen aan tafel doen aanzitten en rondgaan om hen te bedienen.” De handeling zelve zou Joa. ontleend hebben aan Lc. 12, 37, de verklaring daarvan aan Mt. 20, 28; Mc. 10, 45 en Lc. 22, 27. Wij willen niet ontkennen, dat er verband bestaat tusschen de voetwassing en de aangehaalde teksten der synoptici. Maar volgt daaruit, dat de voetwassing niet werkelijk heeft plaats gehad?

21. Toen Jezus dit gezegd had, werd Hij diep ontroerd. En Hij legde getuigenis af en sprak: Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Eén van

Wij kunnen zelfs de vraag stellen: Worden de teksten der synoptici niet veel duidelijker, wanneer men de voetwassching als een feit beschouwt? De tekst van Lc. 22, 27 vormt zelfs een uitstekende inleiding tot het verhaal van Joa. Jezus' vergelijking tusschen dengene, die aan tafel ligt, en dengene, die bedient, en zijn verzekering, dat Hij onder de leerlingen als de dienaar is, veronderstellen immers, dat Hij bij die gelegenheid een of andere daad stelde, waardoor Hij zich als dienaar gedroeg. — De critici gaan echter nog verder en zien in de voetwassching een zinnebeeld van het Doopsel, dat als een bad den geheelen mensch reinigt, en van de H. Eucharistie, die als een gedeeltelijke afwassching den Christen van de dagelijksche fouten zuivert. Wij zagen reeds bij de verklaring, dat men in het gesprek van Jezus en Petrus niet de eigenlijke beteekenis van de voetwassching moet zoeken. De Zaligmaker gebruikt ze slechts als symbool der reiniging om Petrus' verzet te breken; wanneer Hij den zin van zijn handeling gaat verklaren, verdwijnt deze symboliek. Men verplaatst derhalve het zwaartepunt van het verhaal naar een bijkomstigheid, wanneer men de voetwassching als een symbool van het Doopsel en van de H. Eucharistie beschouwt. — Wij wijzen er ten slotte nog op, dat het verhaal zeer ongewoon en natuurlijk verloopt. De zorgvuldige uitwerking der details verraden den ooggetuige. Lagrange zegt met recht, dat geen enkel ander verhaal van Joa. een zoo groote overeenkomst vertoont met den levendigen verteltrant van Mc. Ook de teekening der karakters stemt met de werkelijkheid overeen. „De kalmte van Jezus, die zonder vertoon in zijn liefdevol besluit volhardt, en de levendigheid van den gevoeligen en veranderlijken Petrus vormen een treffend contrast, dat zeer goed aan het karakter van beide personen beantwoordt” (Lagrange).

II. Voorspelling van het verraad, 13, 21—30; vgl. Mt. 26, 21—25; Mc. 14, 18—21; Lc. 22, 21—23.

In deze pericope treft Joa. samen met de synoptici. Hij vermeldt niet het Wee, dat Jezus uitsprak over dengene, door wien de Menschenzoon zou worden overgeleverd, maar overigens geeft hij veel meer bijzonderheden. Voor den eersten keer treedt hier op „de leerling, dien Jezus liefhad.” Daardoor geeft de evangelist de reden aan, waarom hij dit voorval tot in de kleinste details kan beschrijven; hij zelve was er ten nauwste bij betrokken.

21. — De reden van Jezus' ontroering ligt in de aanwezigheid van den verrader. Hoezeer Hij bij dit intieme samenzijn door de gedachte aan Judas gehinderd werd, blijkt reeds uit het voorafgaande (v. 10. 18 vlg.). Meer dan ooit wilde Hij op dien avond zijn liefde aan de trouwe leerlingen toonen, maar Judas' aanwezigheid vormde een beletsel. Wij hoeven slechts de afscheidsrede te lezen om in te zien, dat de Zaligmaker zulke innige en hartroerende woorden niet kon spreken, zoolang de verrader zich in de zaal bevond. Daar Hij fijngevoeliger was dan een gewoon mensch, moet Hij wel ontzettend geleden hebben, toen Hij Judas de voeten wiesch; Hij

u zal Mij verraden. 22. De leerlingen zagen elkander aan, in angstige onzekerheid, wien Hij bedoelde. 23. Een van zijn leerlingen, degene, dien Jezus beminde, was aan zijn boezem gelegen. 24. Simon

kon er dan ook niet over zwijgen (v. 10). Dat de verrader onbeschaamd en verstokt genoeg was om aan tafel plaats te nemen met Dengene, dien hij verraden ging, overheerschte bij den Zaligmaker elke andere gedachte (v. 18 vlg.). Hij had zijn leerlingen bevolen, dat zij het heilige niet aan de honden moesten geven en de paarlen niet voor de zwijnen moesten werpen (Mt. 7, 6). Zoo voelde Jezus als het ware een onoverwinnelijken afkeer om zijn rede van liefde en troost te beginnen, zolang de atmosfeer door den verrader bezoedeld werd. Daarmee is ook in overeenstemming, wat wij bij Mt. 26, 21 uit de vergelijking der teksten afleidden: dat de H. Eucharistie eerst na Judas' heengaan werd ingesteld. — Joa. zegt letterlijk, dat Jezus ontroerd werd door den geest. Zahn leidt daaruit af, dat Hij niet bewogen werd door een menschelijk gevoel van afkeer en weerzin, maar door den H. Geest, die Hem tot een nieuwe en klaardere voorspelling aanspoorde. Evenals in 11, 33 is de geest hier echter niets anders dan Jezus' ziel of gemoed, welke Hem in een toestand van hevige ontroering brengt; wij kunnen daarom vertalen: Hij werd diep ontroerd. — De ernst van Jezus' voorspelling wordt treffend aangegeven door het woord „getuigen”; het is een aanklacht tegen Judas, welke Hij met het volle gezag van zijn persoonlijkheid bevestigt. Hij verklaart nu, waarom Hij zeide, dat niet allen rein waren (v. 10), en waarin de ondankbare daad van den dischgenoot bestaan zou (v. 18). Er is één onder de leerlingen, die Hem zal overleveren of verraden.

22. — Evenals bij de synoptici begrijpen de leerlingen niet, wien de Meester bedoelt. Daaruit blijkt, dat Judas zijn plan zeer sluw verborgen heeft gehouden en dat Jezus het alleen door zijn alwetendheid kent. De wijze, waarop de leerlingen reageeren, wordt door de evangelisten verschillend aangegeven. Volgens Mt. en Mc. richt elk afzonderlijk zich tot den Zaligmaker met de vraag: „Ben ik het, Heer?”; volgens Lc. overleggen zij onder elkaar, wie het zou kunnen zijn; Joa. eindelijk zegt, dat zij elkander met den blik ondervragen. Er bestaat volstrekt geen tegenspraak in deze verschillende gegevens. Uit het bewogen tooneel, waartoe Jezus' voorspelling aanleiding gaf, hebben de evangelisten een of anderen trek opgeteekend. Het is immers zeer begrijpelijk, dat de leerlingen eerst elkander sprakeloos aanstaren, vervolgens onder elkander beginnen te fluisteren, wien Jezus zou kunnen bedoelen, en zich ten slotte tot den Zaligmaker zelve richten.

23. — Om het nu volgende tooneel te begrijpen, moet men weten, hoe de plaats en de houding der verschillende personen waren. Zooals blijkt uit v. 12 en 28, lagen Jezus en zijn leerlingen aan tafel. Elk rustte op zijn linkerzijde en steunde op zijn linkerarm, zoodat de rechterarm vrij was om te eten; de voeten waren naar achter uitgestrekt. Van de twee leerlingen, die naast Jezus lagen, lag de eene achter zijn rug, de andere aan zijn boezem (letterlijk: in zijn schoot; vgl. 1, 18; Lc. 16, 23). Deze laatste was „de leerling, dien Jezus beminde”. Wij zagen reeds in de inleiding, dat daarmee de apostel Joannes en de schrijver van het evangelie bedoeld wordt (blz. 12). — Het Grieksch heeft twee woorden

Petrus gaf dezen een wenk en zeide hem: Zeg, wie is het, dien Hij bedoelt? 25. Deze boog zich zoo tegen Jezus' borst en zeide tot Hem: Heer, wie is het? 26. Jezus antwoordde hem: Hij is het, voor

voor „beminnen”: „agapaô” en „phileô”. Het eerste beantwoordt aan het Latijnsche „diligere” en duidt de liefde aan, welke in den wil haar wortel vindt en op wederzijdsche achting en waardeering berust. Het tweede is gelijk aan het Latijnsche „amare” en is een aanduiding van de hartelijke liefde, welke uit het gevoelsleven ontstaat. In de uitdrukking „de leerling, dien Jezus beminde” wordt gewoonlijk „agapaô” gebruikt (hier en 19, 26; 21, 7. 20), slechts één keer „phileô” (20, 2). Daaruit mogen wij afleiden, dat Jezus' liefde voor Joannes vooral in zijn wil haar oorsprong vond en berustte op een waardeering van de bijzondere karaktereigenschappen van den apostel. Het was echter tevens een gevoelige liefde, waardoor Hij een persoonlijke vriendschap en een grootere vertrouwelijkheid schonk. De verhouding tusschen Jezus en de familie van Lazarus wordt eveneens door de beide werkwoorden „agapaô” en „phileô” aangeduid (11, 5. 36). Ook in de liefde en de vriendschap toonde Jezus zijn echte menselijkheid en ook deze edele gevoelens heeft Hij willen heiligen door zijn voorbeeld. Zijn individuele genegenheid voor Joannes deed natuurlijk geen afbreuk aan de liefde, welke Hij voor allen had (vgl. 13, 1). Het is beteekenisvol, dat Joannes meer dan Petrus de vriendschap en de vertrouwelijkheid van den Meester genoot; de persoonlijke intimiteit heeft niets te maken met de hiërarchische orde. Petrus wendde zich dan ook tot Joannes, toen hij nadere inlichtingen omtrent de bedoeling van den Meester verlangde.

24. — Wij begrijpen Petrus' handelwijze het best, wanneer wij aannemen, dat Petrus links van den Zaligmaker lag. Er wordt immers gezegd, dat hij Joannes een wenk gaf. Dit duidt erop, dat hij zijn medeleerling niet kon toespreken en dat de vraag: Zeg, wie is het, dien Hij bedoelt? alleen door gebaren werd uitgedrukt. Daar Petrus zich achter Jezus bevond, kon hij Hem niet ondervragen, zonder dat het opviel. Daarom wenkte hij Joannes; deze was de eenige, die den Meester in het geheim een vraag kon stellen.

25. — Het werkwoord „anapiptô” wordt door sommigen (bijv. Lagrange) vertaald met „aanliggen”; men beroept zich op de beteekenis van hetzelfde woord in v. 12. De zin wordt in dat geval: „Daar deze (Joannes) zoo tegen de borst van Jezus lag, zeide hij Hem” enz. Het woordje „zoo” verwijst dan naar hetgeen in v. 23 gezegd is. Wij hebben echter tegen deze vertaling twee bezwaren. Vooreerst zou dan niets nieuws gezegd worden; in v. 23 werd immers Joannes' plaats aan tafel reeds aangegeven. Vervolgens duidt het werkwoord „anapiptô” niet een toestand, maar een beweging aan; zoo ook in v. 12: Jezus ging weer aanliggen. Wij nemen daarom aan, dat v. 25 iets meer zegt dan v. 23. Joannes, die aan Jezus' boezem lag (v. 23), boog zich nu tegen de borst van den Zaligmaker om fluisterend met Hem te kunnen spreken. Het woordje „zoo” heeft dan dezelfde beteekenis als in 4, 6; wij zouden het kunnen weergeven met „zonder meer”. Het wijst dan op den vertrouwelijken omgang tusschen Jezus en Joannes; deze laatste aarzelt niet, maar buigt zich zonder meer tegen Jezus' borst.

wien Ik de bete broods zal indooopen en wien Ik ze zal toereiken. Toen doopte Hij de bete in, nam ze en gaf ze aan Judas, den zoon van Simon Iskarioth. 27. En na de bete, op dat oogenblik, voer de satan in hem. Jezus sprak dan tot hem: Wat gij doet, doe het zoo spoedig mogelijk.

26. — Volgens Mt. 26, 23 en Mc. 14, 20 had Jezus reeds gezegd, dat de verrader met Hem in denzelfden schotel doopte. Zooals wij bij Mt. 26, 23 zeiden, bevatte dit woord waarschijnlijk niet een nadere aanduiding; Jezus wilde enkel te kennen geven, dat het verraad des te afschuwelijker was, omdat het gepleegd zou worden door een dischgenoot (vgl. Joa. 13, 18). Wat Joa. hier verhaalt, heeft enkele oogenblikken later plaats gehad. Jezus zegt nu tot Joannes, eveneens op fluisterenden toon, hoe Hij hem den verrader zal aanduiden. Daar de maaltijd nog aan den gang is, heeft Hij in zijn hand een bete brood of vleesch. Daarom spreekt Hij van de bete (met het bepalend lidwoord). Welnu, degene, voor wien Hij de bete zal indooopen en wien Hij ze zal toereiken, is de verrader. Het was een blijk van vriendelijkheid, wanneer de gastheer een der dischgenooten een stuk brood of vleesch toereikte; Jezus' handelwijze ten opzichte van Judas had dus voor de andere leerlingen niets opvallends. Alleen Joannes wist nu, wie het verraad zou plegen.

27. — Waarschijnlijk begreep Judas, met welke bedoeling Jezus hem de bete toereikte. Hij was immers tot dan toe de eenige, die de toespelingen van v. 10 en v. 18 en de voorspelling van v. 21 had kunnen doorgronden. Het zal dan ook wel op dit oogenblik geweest zijn, dat hij de onbeschaamde vraag stelde: „Ben ik het, Rabbi?” Daarop antwoordde de Zaligmaker, nog altijd zonder dat de anderen het verstonden: „Gij hebt het gezegd” (Mt. 26, 25). Joa. legt er den nadruk op, dat na de bete, op dat oogenblik, de satan in Judas voer. Daaruit hebben sommige oude verklaarders afgeleid, dat de aan Judas toegereikte bete het eucharistisch Brood was. Maar ten onrechte. Vooreerst wordt er volstrekt niet gezegd, dat Jezus aan Judas brood toereikte; er is in het algemeen sprake van een bete. Vervolgens duidt ook het indooopen op een gewoon stuk brood of vleesch. Ten slotte is het bijna ondenkbaar, dat Jezus door de toereiking der H. Eucharistie den verrader zou hebben aangeduid. Maar waarom zegt Joa. dan, dat de satan na de bete in Judas voer? Volgens v. 2 had de duivel den verrader reeds het afschuwelijke plan ingeblazen. Nog steeds schijnt Judas echter betere gedachten gehad te hebben, welke een zekeren, zij het dan ook zwakken, tegenstand uitoefenden. Maar na de bete te hebben aangenomen, nam de satan geheel bezit van zijn ziel en legde aan alle goede gevoelens het zwijgen op. Aan een bezetenheid in den eigenlijken zin moeten wij evenwel niet denken. Judas zag zich onmaskerd, en uit reactie gaf hij zich geheel in de macht van den satan over. — Jezus' woord „wat gij doet (doen wilt), doe het zoo spoedig mogelijk” is natuurlijk niet een bevel in den eigenlijken zin, omdat dit een goedkeuring zou inhouden van Judas' plan. De Zaligmaker weet, dat zijn laatste liefdeblijken geen vat hebben gehad op den ongelukkige en dat de duivel geheel bezit van hem genomen heeft. Daar zijn besluit toch onherroepelijk vaststaat, noodigt Jezus hem uit, het maar zoo spoedig mogelijk te volbrengen. Het is alsof de Zaligmaker aan den onhoudbaren

28. Maar niemand van de aanliggenden begreep, met welke bedoeling Hij hem dit zeide. 29. Want omdat Judas de beurs had, meenden sommigen, dat Jezus hem zeide: Koop, wat wij nodig hebben voor het feest; of dat hij iets aan de armen moest geven. 30. Toen hij nu de bete had gegeten, ging hij aanstonds weg. Het was nacht.

toestand een einde wil maken; Hij verlangt van de aanwezigheid van den verrader bevrijd te worden en alleen te zijn met zijn trouwe leerlingen.

28. — Wij mogen veronderstellen, dat Joannes, na de aanduiding van Jezus ontvangen te hebben, door gebaren den verrader aan Petrus bekend maakte (vgl. v. 24). Maar evenmin als de andere aanliggenden begrepen zij den eigenlijken zin van het woord, dat Jezus tot Judas richtte. Zij dachten er niet aan, dat het verraad dienzelfden avond nog zou voltrokken worden.

29. — Sommige leerlingen meenden, dat Jezus aan Judas opdracht had gegeven om iets te koopen voor het feest of om iets aan de armen te geven. Daar Judas de beurs had, behoorde dit tot zijn gewone bezigheden. Wij worden hier weer herinnerd aan de z.g. t e g e n s p r a a k, welke er tusschen Joa. en de synoptici bestaat omtrent den dag van het Paaschfeest. Daar de Joden volgens Joa. het Paaschmaal op Vrijdagavond hielden (18, 28), zou men in de uitdrukking „kopen, wat nodig is voor het feest” een toespeling kunnen zien op de voorbereidselen voor het Paaschmaal. Dan begrijpt men ook, waarom het kopen op dien avond nog geoorloofd was; de rustdag (welke op den avond van den 14den Nisan begon) zou dan immers eerst op Vrijdagavond beginnen. Maar de synoptici zeggen uitdrukkelijk, dat Jezus en zijn leerlingen het Paaschmaal hielden op Donderdagavond. Het was reeds afgelopen, toen Judas de zaal verliet. Dat hij iets ging kopen voor het Paaschmaal, konden de leerlingen dus niet denken. Volgens Lc. 21, 8 had Jezus op den morgen van dienzelfden dag Petrus en Joannes met die taak belast. Wij maken er echter opmerkzaam op, dat Joa. niet spreekt van het Paaschmaal, maar in het algemeen van „h e t f e e s t”. Welke de dingen waren, die Judas nog voor het feest had kunnen kopen, weten wij niet; misschien dachten de leerlingen aan een of andere verrassing, welke Jezus hun wilde bereiden. Dat het kopen op Donderdagavond of op Vrijdag niet in strijd was met de voorgeschreven rust van het Paaschfeest, blijkt zelfs uit de synoptici. Ofschoon zij spreken van een Paaschmaal op Donderdagavond, laten zij toch op Vrijdag allerlei handelingen plaats hebben, welke met een rustdag in strijd waren: Joseph van Arimathea kocht in den namiddag een lijnwaad (Mc. 15, 46) en de vrouwen maakten allerlei reukwerk gereed (Lc. 23, 56).

30. — Door de bete aan te nemen had Judas met Jezus weer de tafelgemeenschap aangegaan, welke bij de oosterlingen als heilig en onschendbaar gold. Het was van zijn kant echter niets anders dan huichelarij. Hij voelde zich ontmaskerd en durfde niet weigeren uit vrees, dat hij de aandacht nog meer op zich vestigde. Om dezelfde reden verliet hij zoo spoedig mogelijk de zaal. Zeer beteekenisvol zijn de woorden: H e t w a s n a c h t. Zij dienen niet alleen om den tijd aan te geven, maar worden zonder twijfel ook symbolisch bedoeld. Nu was de nacht angebroken, „waarin de Heer

verraden werd" (1 Cor. 11, 23). Het was nacht in de straten van Jerusalem, maar ook in de ziel van Judas. Hij verliet de verlichte zaal, waar het licht der wereld zich bevond, en begaf zich in de duisternis daarbuiten (vgl. Mt. 22, 13). Hij behoorde ook tot degenen, die de duisternis meer beminden dan het licht (Joa. 3, 19 vlg.). De macht der duisternis, welke nu vrij spel zou krijgen (Lc. 22, 53), maakte zich ook van Judas meester. Maar de nacht is tevens de tijd van de intieme gesprekken (vgl. Joa. 3, 2). Jezus begon nu zijn zelfopenbaring aan de leerlingen. Vooral van dezen nacht kon men in waarheid zeggen, dat het licht scheen in de duisternis (vgl. Joa. 1, 5). Het is als een herhaling van den Kerstnacht, toen de glorie des Heeren de duisternis verlichtte (Lc. 2, 9).

III. De eerste afscheidsrede, 13, 31—14, 31.

Na het vertrek van Judas stelde Jezus het Sacrament zijner liefde in. Zoekt men naar de plaats, waar dit feit in het verhaal van Joa. kan ingelascht worden, dan zijn verschillende oplossingen mogelijk. Dat het tusschen v. 30 en 31 moet geplaatst worden (Tillmann), is niet juist; want Jezus' woorden in v. 31 hebben onmiddellijk betrekking op Judas' heengaan. Het past echter uitstekend tusschen v. 32 en 33; met v. 33 begint een geheel nieuwe gedachte, welke zeer goed aansluit bij de instelling der H. Eucharistie, namelijk het gebod der broederlijke liefde. Joa., die de belofte van de H. Eucharistie verhaald heeft in hfdst. 6, laat het feit der vervulling weg, omdat zijn lezers daarvan op de hoogte waren door de synoptici. Maar toch staat geheel zijn verhaal over Jezus' laatste samenzijn met zijn leerlingen onder den invloed van het eucharistische geheim. Al wordt dit geheim van Jezus' onbegrijpelijke liefde niet vermeld, toch werpt het zijn glans over alle daden en woorden van den Zaligmaker. Wanneer Joa. in v. 1 spreekt van Jezus' groote liefde voor zijn leerlingen, dan denken wij vanzelf aan het H. Sacrament. De voetwassing als les van nederigheid en Jezus' verlangen om van de aanwezigheid van den verrader bevrijd te worden staan zonder twijfel daarmee in verband. Vooral echter hooren wij de eucharistische vereeniging van den Zaligmaker met zijn trouwe leerlingen naklinken in de woorden van afscheid, welke overvloeien van teedere liefde. Joa. heeft weer het verhaal zijner voorgangers met zeer kostbare gegevens aangevuld. Terwijl de synoptici in sobere bewoordingen spraken over het laatste geschenk, dat Jezus' liefde aan zijn leerlingen gaf, heeft hij de woorden opgeteekend, waarmee de Zaligmaker dit geschenk deed vergezeld gaan. Hij heeft ons een diepen blik gegund in het laatste nachtelijke samenzijn en in het liefdevolle hart van den Meester. Jezus' woorden zijn vol weemoed om de aanstaande scheiding, maar openen tevens een vergezicht in een blijde en heerlijke toekomst; zij spreken van lijden en vervolgingen, maar vooral van liefde, troost en vertrouwen. De heiligheid van het scheidingsuur maakt den band tusschen Jezus en zijn leerlingen inniger dan ooit. De Meester is vertrouwelijker en stort geheel zijn hart uit, terwijl de leerlingen met grootere ontvankelijkheid naar zijn woorden luisteren. Jezus' zelfopenbaring bereikt haar hoogtepunt; Hij laat zijn toehoorders een blik slaan in de geheimen der Godheid en onthult hun de innige mystieke eenheid, welke hen met hun Meester zal blijven verbinden. Toch moeten wij zijn rede niet beschouwen als een onderrichting, waarvan

de opzet en de opeenvolging der gedachten duidelijk te onderscheiden zijn. Hij spreekt, zooals de liefde het Hem ingeeft. Het is geen kunstvol geordende toespraak, maar een stroom van woorden, welke uit het hart opborrelt. Het zijn de woorden, welke een stervende vader spreekt tot zijn kinderen. Geen beter bewijs voor de echtheid dan die plotselinge overgangen van de eene gedachte naar de andere, dan dat voortdurend terugkeeren van dezelfde motieven van liefde en bemoediging. Het zijn vooral drie ideeën, waarom al het overige zich concentreert: het gebod der onderlinge liefde, de belofte van den H. Geest en de hoop op een toekomstig weerzien.

De moderne critici gelooven natuurlijk niet in de geschiedkundige echtheid der afscheidsreden. Zij maken vooral twee moeilijkheden. Waarom hebben de synoptici ons daaromtrent niets meegedeeld? En hoe is het mogelijk, dat Joa., na meer dan zestig jaren, zich Jezus' woorden en de vragen der verschillende leerlingen zoo nauwkeurig herinnerde? Op de eerste vraag hebben wij geantwoord in de inleiding (blz. 27); zij vormt een onderdeel van de kwestie, welke uit de algemeene vergelijking tusschen Joa. en de synoptici ontstaat. Wij willen er hier enkel nog op wijzen, dat de diepzinnige openbaringen, welke Jezus in de laatste uren aan zijn leerlingen schonk, zeker geen deel uitmaakten van de elementaire catechese, waartoe de synoptici zich krachtens hun bedoeling beperkten. Wat de tweede moeilijkheid betreft, moeten wij rekening houden met de persoonlijkheid van den leerling, dien Jezus beminde. Wij moeten veronderstellen, dat zijn innige verhouding tot den Meester hem een dieper begrip gaf van Diens woorden en vooral de afscheidsreden scherp in zijn geheugen prentte. Men schijnt trouwens aan te nemen, dat Joa. eerst bij het schrijven van zijn evangelie aan het laatste samenzijn teruggedacht. Ligt het niet veeleer voor de hand, dat Jezus' laatste woorden de meditatie van zijn apostolisch leven waren en dat hij ze reeds ontelbare malen aan zijn leerlingen verhaald had, vóórdat hij ze eindelijk op schrift stelde?

Wij nemen dus aan, dat de afscheidsreden werkelijk door den Zaligmaker werden uitgesproken. Maar wij mogen tevens aan den evangelist een zekere vrijheid toekennen, wat den literairen vorm en de compositie betreft. Dat de synoptici zich deze vrijheid veroorloofden, hebben wij herhaaldelijk uit de vergelijking van hun teksten afgeleid. Waarom zouden wij hetzelfde bij Joa. niet mogen aannemen? Voor een betrouwbaar relaas van Jezus' woorden is het volstrekt niet noodig, dat zij letterlijk en als het ware stenografisch werden opgenomen. Een zekere persoonlijke invloed van Joa. op taal, stijl, uitdrukkingswijze en compositie is met zijn historische betrouwbaarheid volstrekt niet in strijd. Principiëel kan men zelfs de mogelijkheid aannemen, dat er in de afscheidsreden meerdere gedachten zijn ingelascht, welke Jezus vroeger uitsprak. Dezelfde mogelijkheid wordt immers door alle exegeten aangenomen, wat de redevoeringen der synoptici, speciaal van Mt. betreft. Over de compositie van de afscheidsreden zullen wij nog nader spreken bij het begin van hfdst. 15.

De drie kleine pericopen over Jezus' verheerlijking (13, 31 vlg.), het nieuwe gebod (13, 33—35) en de voorspelling van Petrus' verloochening (13, 36—38) kan men beschouwen als een inleiding tot de eerste afscheidsrede, die met 14, 1 begint. Hfdst. 14 vormt een goed omgrensd geheel, want aan het einde vinden wij de aansporing om te vertrekken:

31. Toen hij nu naar buiten was gegaan, zeide Jezus: Nu is de Menschenzoon verheerlijkt en God is verheerlijkt in Hem. 32. En als

„Staat op! Laten wij heengaan!” Dit deel staat geheel in het teken van de aanstaande scheiding. Jezus geeft vermaningen, vertroosting en beloften, omdat Hij zijn leerlingen gaat verlaten. Zijn rede wordt onderbroken door drie vragen, welke door drie, met name genoemde leerlingen gesteld worden: Thomas, Philippus en Judas (Thaddeüs); deze vragen geven den Zaligmaker aanleiding om zijn gedachten nader te verklaren. De verdeling van hfdst. 14 in pericopen is niet gemakkelijk, zooals blijkt uit de verschillende wijzen, waarop zij bij de exegeten gegeven wordt. Wij onderscheiden de volgende gedachten: De leerlingen zullen later weer met Jezus vereenigd worden (v. 1—11); na zijn heengaan zal Hij zijn werk door de leerlingen voortzetten (v. 12—14); de leerlingen zullen daarbij den bijstand van den H. Geest hebben (v. 15—17); Jezus zal zich aan hen openbaren en zoowel de Vader als de Zoon zullen hun verblijf in hun zielen nemen (v. 18—24); opnieuw belooft Jezus hun den H. Geest (v. 25 vlg.); ten slotte spreekt Hij tot afscheid over den vrede en de vreugde, welke zij tijdens zijn afwezigheid zullen ondervinden (27—31). — Vgl. J. Huby, *Le discours de Jésus après la Cène*², Parijs 1932; H. Moissonnier, *Entretiens sur le discours après la Cène*, Langres 1935.

1. Inleiding tot de eerste afscheidsrede, 13, 31—38.

a. De verheerlijking van den Menschenzoon, 13, 31 vlg.

31. — Door Jezus' woorden uitdrukkelijk met Judas' vertrek in betrekking te brengen geeft Joa. te verstaan, dat er een oorzakelijk verband bestaat. De Zaligmaker is van een zwaren druk bevrijd, nu de verrader weggegaan is en Hij zich alleen bevindt met zijn trouwe leerlingen. Nu kan Hij zijn hart zonder enig voorbehoud uitstorten; zijn stemming wordt uitstekend vertolkt door het liefdevolle „kindertjes”, waarmede Hij de overgeblevenen toespreekt (v. 33). Maar er is nog een ander verband. Jezus ziet in Judas' vertrek het begin zijner verheerlijking. De verrader is immers heengegaan om den eersten stoot te geven tot de gebeurtenissen, welke met Jezus' verheerlijking zullen bekroond worden. Daarbij gebruikt de Zaligmaker het woord „Menschenzoon”. Als mensch immers zal Hij, alleen door lijden en dood, tot de verheerlijking geraken. Omdat Hij zich als mensch vernedert, lijdt en sterft, zal ook zijn menschenlijke natuur deelen in de glorie van den Logos. De verheerlijking van den Menschenzoon heeft echter tot doel de verheerlijking van den Vader, zooals Jezus' geheele leven niets anders dan de glorie van den Vader beoogde. — Wij zien in dit woord, hoezeer Jezus den loop der gebeurtenissen beheerschte. Op het oogenblik zelf, dat de machten der duisternis in beweging kwamen en het verraad, de lafheid en de haat zich tegen Hem keerden, zag Hij zijn verheerlijking met zulk een zekerheid tegemoet, dat Hij ze reeds als voltooid beschouwde: „Nu is de Menschenzoon verheerlijkt en God is verheerlijkt in Hem.” Uit de vergelijking met het volgende vers blijkt echter, dat Jezus hier nog niet spreekt van zijn laatste en definitieve verheerlijking bij den Vader. Hij bedoelt veeleer de glorie, welke Hij zelve en de Vader door zijn lijden en dood hier op aarde zullen

God in Hem is verheerlijkt, dan zal God ook Hem verheerlijken in Hem zelf, en Hij zal Hem spoedig verheerlijken.

33. Kindertjes, nog een korten tijd ben Ik bij u. Gij zult Mij zoeken; en zooals Ik tot de Joden gezegd heb: Waarheen Ik ga, kunt gij

ontvangen. Datgene, wat oogenschijnlijk zijn diepste vernedering is, zal ten slotte zijn hoogsten roem uitmaken en het meest bijdragen tot de glorie van den Vader.

32. — Hier moet een andere verheerlijking bedoeld zijn dan in v. 31. De verheerlijking, waarvan in v. 31 sprake was, wordt hier immers voorgesteld als de reden, waarom God den Menschenzoon verheerlijken zal. Wij kunnen den zin als volgt omschrijven: En als God door Jezus' lijden en dood is verheerlijkt, dan zal God ook Jezus verheerlijken. Het woordje „als” heeft de beteekenis van „omdat”. Om wille van zijn lijden en dood, welke in de hoogste mate tot Gods glorie strekken, zal de Menschenzoon opgenomen worden in de heerlijkheid van zijn Vader. De menselijke natuur van Jezus zal juist om haar diepe vernedering deelen in de goddelijke glorie. En deze verheerlijking zal reeds spoedig plaats hebben, namelijk bij Jezus' verrijzenis, wanneer zijn lichaam in verheerlijkten toestand uit het graf zal opstaan. — Er bestaat verschil van meening omtrent de beteekenis van „in Hem zelf”. Daarmee kan God bedoeld zijn, maar ook de Menschenzoon. In het eerste geval is de zin, dat God den Menschenzoon zal verheerlijken bij zich zelf, d.w.z. den mensch Jezus zal opnemen in zijn goddelijke glorie en Hem zal doen zitten aan zijn rechterhand. In het tweede geval wordt de beteekenis diepzinniger. God is in Hem (den Menschenzoon) verheerlijkt; daarom zal God op zijn beurt Hem in Hem zelf verheerlijken. God zal den Menschenzoon verheerlijken in de hoedanigheid van Menschenzoon, welke nu nog voor de menschen verborgen is. Door deze verheerlijking zal de sluier der menselijke vernedering, welke nu de persoonlijkheid van den Menschenzoon omgeeft, verwijderd worden. Dan zal blijken, wie Hij in werkelijkheid is. De glorie van den eeuwigen Logos zal dan ook Jezus' menselijke natuur omstralen. In het hooge priesterlijk gebed zal de Zaligmaker dezelfde gedachte duidelijker uitdrukken: „Ik heb U verheerlijkt op aarde door het werk te volbrengen, dat Gij Mij hebt opgedragen. En nu, Vader, verheerlijk Mij bij U zelf met de heerlijkheid, welke Ik bij U had, vóórdat de wereld bestond” (17, 4 vlg.).

b. Het nieuwe gebod, 13, 33—35.

Tusschen v. 32 en 33 heeft waarschijnlijk de instelling van de H. Eucharistie plaats gehad. Jezus gaat nu de schatten van zijn liefde uitstorten op een wijze, zooals Hij nog niet deed. Hij heeft zich zelf aan zijn dierbare leerlingen in werkelijkheid gegeven, onder de gedaanten van brood en wijn; de nu volgende woorden zijn als een naklank van de liefde, welke zich geheel wegschonk.

33. — Jezus moet zijn leerlingen een groot verdriet aandoen door hun te spreken over de aanstaande scheiding. Hij zal nog slechts korten tijd bij hen zijn! Jezus zelf is diep bewogen, zooals blijkt uit de teedere aanspraak „kindertjes”; dit woord komt in de evangeliën alleen hier voor, maar Joa. gebruikt het vaak in zijn eersten brief (2, 1. 12. 14; 3, 18; 4, 4; 5, 21).

niet komen, zoo zeg Ik thans ook tot u. 34. Een nieuw gebod geef Ik u: Gij moet elkander beminnen, zooals Ik u heb liefgehad; ook gij

Lagrange merkt op, dat het Arameesch geen onderscheid kent tusschen „kinderen” en „kindertjes” en dat Joa. zijn eigen liefkoosde uitdrukking in Jezus’ mond heeft gelegd. In elk geval echter heeft de evangelist uit toon en gebaar afgeleid, dat hij aldus den zin van Jezus’ aanspraak het best weergaf. — De Zaligmaker heeft gejubeld, omdat het uur zijner verheerlijking is aangebroken (v. 31); maar de gedachte, dat Hij zijn dierbare leerlingen moet verlaten, vervult Hem met droefheid. Hij weet, hoezeer zij Hem noodig hebben en welke beproevingen hun te wachten staan. Na de verrijzenis zal Hij hun nog enkele malen verschijnen, maar dan behoort Hij reeds tot een ander leven; daarom zal Hij ook bij zijn eerste verschijning zeggen: „Toen Ik nog in uw midden was” (Lc. 24, 44). — De teedere toon, waarop Jezus zijn leerlingen toespreekt, maakt het des te vreemder, dat Hij hen herinnert aan hetgeen Hij vroeger tot de ongeloovige Joden zeide (7, 34; 8, 21). Hij past hetzelfde op zijn „kindertjes” toe, zonder het ook maar eenigszins te verzachten: „Waarheen Ik ga, kunt gij niet komen.” Zoowel de Joden als de leerlingen zullen Jezus na zijn dood zoeken, maar niet met dezelfde gezindheid. De Joden zullen in hun radeloosheid zoeken naar een redder om hen te verlossen van de nationale rampen, die hen zullen treffen. De leerlingen echter zullen Hem zoeken met liefde om opnieuw met Hem vereenigd te worden. In 8, 21 voegde Jezus aan de voorspelling der toekomstige scheiding een woord toe, dat voor de Joden zeer dreigend klonk: „Want in uw zonde zult gij sterven.” Daarom zullen zij nooit komen op de plaats, waarheen Hij gaat. Dat Hij de leerlingen in zekeren zin op één lijn stelt met de ongeloovige Joden, geeft aan zijn woorden een harden klank, welke echter door het liefdevolle „kindertjes” sterk verzacht wordt. Jezus wil eerst zijn apostelen doordringen van de bittere waarheid, dat Hij van hen weggaat en dat zij moeten berusten in de scheiding. Wat echter voor de Joden een strenge bedreiging was, is voor de leerlingen een liefdevolle waarschuwing. Later (14, 2—4) zal Hij hun zeggen, dat de scheiding slechts tijdelijk zal zijn en gevolgd zal worden door een blijvende hereeniging.

34. — Al lijkt de overgang onverwacht, toch staat dit vers in zeer nauw verband met het voorafgaande. Jezus gaat zijn leerlingen verlaten en daarom openbaart Hij hun zijn laatsten wil. Zooals een vader een laatste vermaning geeft aan zijn kinderen of een leermeester in een laatste kernspreuk zijn geestelijke nalatenschap voor zijn leerlingen samenvat, zoo doet ook Jezus. Hij geeft echter niet slechts een vermaning, welke voortkomt uit zorgvolle liefde, of een gedachte, waardoor zijn geest te midden zijner leerlingen zal voortleven; neen, Hij geeft een gebod, dat Hij met zijn gezag van Zoon Gods bekrachtigt en dat de grondwet zal zijn van de gemeenschap, welke Hij op aarde is komen stichten. Door dit gebod wil Hij op de gemeenschap zijner leerlingen zijn persoonlijk stempel drukken. Het is het gebod der broederlijke liefde. Maar Jezus heeft daarmee nog een andere bedoeling. Tot nu toe was Hij zelf de band, welke zijn leerlingen tot een eenheid maakte; zijn persoonlijkheid, waarom allen zich in geloof en liefde samenvoegden, was het middelpunt van den kleinen

moet elkander beminnen. 35. Hieraan zullen allen erkennen, dat gij mijn leerlingen zijt, wanneer gij liefde hebt voor elkander.

kring; Hij was de herder, die de kudde verzamelde en bijeenhield. Wat zal er echter na zijn dood gebeuren? Zal de eenheid kunnen standhouden? Zullen zijn leerlingen niet in alle richtingen uit elkander gaan zooals schapen, waarvan de herder geslagen is (vgl. Mt. 26, 31)? Om dit te verhinderen geeft Jezus het gebod der broederliefde. Zij zal Jezus vervangen, zijn persoonlijkheid als het ware in hun midden doen voortleven en de eenheid in stand houden. Door de kracht en den troost der broederliefde zullen zij in staat zijn de wereld te trotseeren en de droefheid over Jezus' heengaan te dragen. Waarom spreekt Jezus echter van een nieuw gebod? Leerde ook het O. T. niet de liefde tot den naaste en heeft Hij zelve dit gebod niet tot volmaaktheid gebracht door de liefde tot de vijanden aan zijn volgelingen op te leggen (Mt. 5, 43—47)? Het gebod der liefde is inderdaad niet nieuw; maar nieuw zijn de geest, de bedoeling en de omvang, welke Jezus aan dit gebod geeft. Vooreerst spreekt Hij niet van de liefde tot de menschen in het algemeen, maar van de onderlinge liefde der leerlingen. De liefde tot de vijanden, welke Jezus in de bergrede had opgelegd, was in zekeren zin een nieuw gebod (zie bij Mt. 5, 43); maar de broederliefde, welke Hij van zijn leerlingen eischt, is nieuw in den volstrekten zin van het woord. Dat is een liefde, welke de wereld tot dan toe niet kende, omdat zij haar voorbeeld, maatstaf en kracht in Jezus' liefde vindt: „Gij moet elkander beminnen, zooals Ik u heb liefgehad.” Het woordje „zooals” geeft niet de reden aan, maar de wijze, waarop zij beminnen moeten. Het beteekent dus, dat de leerlingen elkander moeten beminnen op de wijze, waarop Jezus hen heeft liefgehad. De christelijke broederliefde is derhalve nieuw, omdat Jezus' liefde nieuw is. De kracht en de innigheid, waarmede Hij zijn leerlingen bemint, is zóó groot, dat Hij ze vergelijken durft met de liefde, waarmede de Vader Hem bemint: „Zooals de Vader Mij heeft bemind, zoo heb Ik u bemind” (15, 9). Wanneer de leerlingen zóó de broederliefde beoefenen, dan zullen zij één zijn, zooals de Vader en de Zoon één zijn: „Mogen zij allen één zijn, gelijk Gij, Vader, zijt in Mij en Ik in U” (17, 21). Voor de menschen in het algemeen geldt het gebod, dat zij den naaste moeten beminnen gelijk zich zelf; de leerlingen echter moeten elkander beminnen, zooals Jezus hen heeft liefgehad. Jezus heeft hun tijdens zijn leven een teedere, belangelooze en opofferende liefde getoond, maar de volheid zijner liefde gaat Hij hun bewijzen door zijn dood. Hij kan met recht zeggen: „Niemand heeft grooter liefde dan hij, die zijn leven geeft voor zijn vrienden” (15, 13). Joa. heeft deze les begrepen, wanneer hij de Christenen vermaant: „Hieraan erkennen wij de liefde: Hij heeft zijn leven gegeven voor ons; ook wij moeten ons leven geven voor onze broeders” (1 Joa. 3, 16). — Uitdrukkelijk spreekt Jezus alleen van de onderlinge liefde der leerlingen. Dit wil niet zeggen, dat zij jegens de andere menschen niet tot zulk een liefde verplicht zijn. Wij mogen niet vergeten, dat de zorg van den Zaligmaker zich thans uitsluitend tot zijn leerlingen beperkt. Hij moet hen sterk maken tegen de aanstaande scheiding en hun toekomstige eenheid verzekeren. De broederliefde der leerlingen heeft trouwens een geheel bijzondere innigheid, welke op de mystieke vereeniging met den Zaligmaker berust.

35. — Ook uit dit vers blijkt, dat Jezus alleen spreekt van de onderlinge

36. Simon Petrus zeide tot Hem: Heer, waar gaat Gij heen? Jezus antwoordde: Waarheen Ik ga, kunt gij Mij nu niet volgen; maar later

liefde der leerlingen. Als kenteeken der leerlingen stelt Hij immers niet hun liefde tot de menschen, maar hun liefde tot elkander. Die liefde moet zóó innig zijn en tevens zóó voor iedereen duidelijk, dat men alleen daaraan reeds Jezus' leerlingen van de andere menschen onderscheiden kan. De broederliefde moet hen derhalve tot een vast aaneengesloten gemeenschap maken en hen tevens aan de buitenstaanders als leerlingen van Jezus doen kennen. Heeft iemand deze broederliefde niet of heeft hij ze niet in de mate, welke Jezus verlangt, dan is hij niet een ware en volmaakte leerling. De geschiedenis der Kerk is de beste commentaar van Jezus' woord. De Handelingen der apostelen verhalen ons, dat de eerste geloovigen ten nauwste vereenigd bleven en alles in gemeenschap bezaten (2, 44); zij waren één van hart en ziel (4, 32). Het was niet zonder beteekenis, dat zij zich onder elkander „broeders” noemden (Hand. 11, 29; 12, 17; Rom. 1, 13 enz.). Ter herinnering aan het laatste avondmaal, waarbij Jezus het gebod der broederliefde gaf, hielden zij gemeenschappelijke maaltijden, welke zij met den naam „agape” (liefde) aanduiden. Volgens Tertullianus (*Apologia* 39) zeiden de heidenen vol bewondering: „Ziet, hoe zij elkander beminnen!” Minucius Felix (*Octavius*, IX, 2) schrijft: „Zij beminnen elkander, bijna eer zij zich kennen.” Het is waar, dat niet alle Christenen Jezus' gebod onderhouden; het is tevens waar, dat echte naastenliefde ook bij de buitenstaanders gevonden wordt. Maar niemand kan ontkennen, dat Jezus de hoogste en heldhaftigste broederliefde door woord en vooral door voorbeeld geleerd heeft en dat door Hem de zich-zelf-vergetende en de alles opofferende liefde haar intrede in de wereld gedaan heeft. Deze liefde is altijd in de Kerk blijven voortleven, heeft priesters, religieuzen en geloovigen tot heldhaftige daden aangevuurd en een ongekenden rijkdom van liefdadige instellingen doen ontstaan. Het is nog steeds door de nakoming van Jezus' gebod, dat de Kerk haar grootste aantrekkingskracht op de buitenstaanders uitoefent.

c. Voorspelling van Petrus' verloochening, 13, 36—38; vgl. Mt. 26, 31—35; Mc. 14, 27—31; Lc. 22, 31—34.

Deze pericope is, wat de hoofdzaak betreft, dezelfde bij de vier evangelisten. Er is dus geen voldoende reden om een twee- of zelfs driedovoudige voorspelling van Petrus' verloochening aan te nemen. Lc. en Joa. plaatsen dit feit nog in de zaal van het laatste avondmaal, terwijl het volgens Mt. en Mc. op weg naar Gethsemani geschiedde. Waarschijnlijk hebben Lc. en Joa. den juisten chronologischen samenhang; de twee andere evangelisten hebben de voorspelling van Petrus' val verbonden met de voorspelling van de vlucht der leerlingen, welke op weg naar Gethsemani werd uitgesproken.

36. — Daar Petrus' vraag in onmiddellijk verband staat met v. 33, worden v. 34 en 35 door vele critici als een latere toevoeging beschouwd. Men zou eerder met Lagrange kunnen zeggen, dat juist het ongedwongen verloop van Jezus' rede en de onverwachte vragen der leerlingen een bewijs vormen voor de historische waarheid; een literaire compositie zou misschien beter de toets der moderne kritiek doorstaan hebben. Is het niet heelemaal in

zult gij Mij volgen. 37. Petrus zeide tot Hem: Heer, waarom kan ik U nu niet volgen? Mijn leven zal ik voor U geven! 38. Jezus antwoordde: Uw leven zult gij voor Mij geven? Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Er zal geen haan kraaien, vóórdát gij Mij driemaal verloochend hebt!

overeenstemming met Petrus' karakter, dat zijn gedachten zijn blijven hangen bij de naderende scheiding, welke Jezus in v. 33 aankondigde, en dat hij aan het nieuwe gebod der broederliefde nauwelijks aandacht schonk? Zoodra hij de gelegenheid krijgt, stelt hij de vraag, welke hem op de lippen brandde: „Heer, waar gaat Gij heen?” Hij begrijpt blijkbaar niet, dat Jezus over zijn dood gesproken heeft. Misschien meent hij, evenals vroeger de Joden (7, 35), dat zijn Meester van plan is Palestina te verlaten om aan de Joden in de diaspora het Evangelie te verkondigen. Daar de gedachte aan een scheiding hem onverdragelijk is, wil hij de streek kennen, waarheen Jezus zich begeven wil. De Zaligmaker handhaaft, wat Hij in v. 33 tot alle leerlingen zeide, maar door de toevoeging „nu” verzacht Hij zijn voorspelling: „Waarheen Ik ga, kunt gij Mij nu niet volgen”. Een nog grootere troost ligt in de verdere woorden: „Maar later zult gij Mij volgen.” Evenals de andere leerlingen zal Petrus een tijdlang van den Meester gescheiden worden; zij hebben immers na Jezus' dood een taak te vervullen (Lc. 19, 12 vlg.). Daar Petrus' vraag echter voortkomt uit liefde tot den Meester, wordt hem een groote troost geschonken: Later zal hij Jezus volgen. Het is mogelijk, dat daarin reeds een zinspeling ligt op Petrus' marteldood, welke in 21, 18 vlg. duidelijker zal voorspeld worden; de leerling zal den Meester edelmoedig in den dood volgen. Daar echter het door Jezus aangeduide feit in tegenstelling staat tot de scheiding, zien wij daarin beter de hereeniging, welke bij Petrus' dood of aan het einde der tijden tusschen Meester en leerling zal plaats hebben. Wij hebben hier dan dezelfde gedachte als in 14, 3: „Dan kom Ik terug en zal u tot Mij nemen, opdat ook gij moogt zijn, waar Ik ben.”

37. — Petrus begreep niet, wat Jezus met zijn heengaan bedoelde, maar wel was hij overtuigd, dat er beslissende dingen zouden gebeuren. De vijandschap der Joodsche overheden en het aangekondigde verraad van een der leerlingen waren daarvan de duidelijke voortekenen. In de woorden „Waarheen Ik ga, kunt gij Mij nu niet volgen” zag hij een twijfel aan zijn moed en toewijding. De Meester achtte hem blijkbaar nu nog niet in staat om zijn lot te deelen. Waarschijnlijk dacht hij aan het woord, dat Jezus eenige dagen tevoren sprak: „Zoo iemand mijn dienaar wil zijn, hij volge Mij na; en waar Ik ben, daar zal ook mijn dienaar zijn” (12, 26). De gedachte, dat Jezus hem daartoe niet in staat acht en dat hij dus gevaar loopt zijn Meester te verliezen, brengt den vurigen Petrus in opstand en doet hem uitroepen: „Heer, waarom kan ik U nu niet volgen? Mijn leven zal ik voor U geven!” Uit dit woord spreekt weer echt het karakter van den edelmoedigen, maar voorbarigen apostel. Hij weet nog niet, dat de liefde, welke den mensch tot het offer van zijn leven in staat stelt, niet in een oogenblik van geestdrift ontstaat; zij wordt eerst verworven door een leven van arbeid, lijden en offergeest.

38. — Jezus keurt Petrus' al te vermetele uitspraak af door ze in twijfel

14. 1. Uw hart worde niet ontsteld! Gij gelooft in God; gelooft ook in Mij. 2. In het huis van mijn Vader zijn vele woningen. Wanneer dit niet zoo was, zou Ik het u hebben gezegd; want Ik ga heen

te trekken: „Uw leven zult gij voor Mij geven?” In plaats daarvan zal de apostel binnen enkele uren een bewijs van groote lafheid geven: Hij zal zijn Meester tot driemaal toe verloochenen.

2. Geen afscheid voor eeuwig, 14, 1—11.

1. — Er was reden genoeg voor de leerlingen om ontsteld te zijn. Jezus zou hen gaan verlaten, zonder dat zij Hem konden volgen; een van hen zou den Meester verraden en Petrus zou Hem binnen enkele uren driemaal verloochenen. De Zaligmaker wil echter niet, dat zij in moedeloosheid vervallen, en daarom begint Hij de eigenlijke afscheidsrede met een woord, dat men als opschrift zou kunnen beschouwen: „Uw hart worde niet ontsteld!” Al is de onmiddellijke toekomst donker, er is toch geen reden om zich aan troosteloosheid over te geven. Met nadruk geeft Jezus dan den onwrikbaren grondslag aan, waarop hun moed en vertrouwen berusten moeten: het geloof in God. Hij weet, dat zijn leerlingen, als geloovige Israëlieten, het geloof in God diep in hun hart dragen. Wat heeft Hij trouwens niet gedaan om het geloof in den Vader bij hen te versterken? Het geloof, waarvan Jezus spreekt, moeten wij nemen in den eigenlijken zin; het omvat echter tevens het vertrouwen in Gods bescherming. — De leerlingen gelooven in God, maar zij hebben nog niet het vaste en onwrikbare geloof in Jezus. Toch is dit laatste een noodzakelijke gevolgtrekking uit het eerste. De Zaligmaker heeft vroeger reeds herhaaldelijk gezegd, dat wie in den Vader gelooft, ook in Hem moet gelooven (8, 19; 10, 30. 38; 12, 44). Hij eischt nu opnieuw, dat zijn leerlingen in Hem gelooven zooals in den Vader, omdat Hij in den Vader en de Vader in Hem is (vgl. v. 10). Na zijn dood zal dat geloof zijn lichamelijke aanwezigheid moeten vervangen. Willen zij zijn leerlingen blijven en willen zij later opnieuw met Hem vereenigd worden, dan is het geloof in God niet voldoende; zij moeten ook in Hem gelooven. Daar het geloof in Jezus op één lijn gesteld wordt met het geloof in God, vinden wij in deze woorden duidelijk Jezus' goddelijke natuur uitgedrukt. Augustinus zegt terecht: „Het is een noodzakelijke gevolgtrekking, dat gij, wanneer gij in God gelooft, ook in Mij gelooven moet; dit zou niet een noodzakelijke gevolgtrekking zijn, wanneer Christus niet God was.”

2. — Uit „de vele woningen” leidde Ireneüs af, dat de zaligen in den hemel volgens hun verdienste beloond worden; ook degenen, die niet hebben uitgeblonken door heiligheid, zullen er hun plaats vinden. Deze gedachte, alhoewel waar in zich, wordt hier echter niet uitgedrukt. Jezus wil enkel zeggen, dat er in den hemel niet alleen plaats is voor Hem zelve, maar ook voor zijn leerlingen. Nooit zal iemand wegens gebrek aan ruimte worden afgewezen. De voorstelling, welke Jezus van den hemel geeft, is juist wegens de aanpassing aan het begripsvermogen der eenvoudige leerlingen buitengewoon troostvol. De hemel is een reusachtig groot paleis, waarin God ontelbaar velen kan huisvesten. — Het tweede deel van het vers wordt op verschillende wijzen vertaald. Bauer geeft den zin aldus weer: „Wanneer het niet zoo was, zou Ik u dan gezegd hebben, dat Ik u

om u een plaats te bereiden. 3. En wanneer Ik zal zijn heengegaan en u een plaats zal hebben bereid, dan zal Ik terugkomen en u tot Mij

een plaats ga bereiden?" Deze vertaling zou inderdaad een zeer goeden zin geven, wanneer Jezus reeds vroeger gezegd had, dat Hij zijn leerlingen een plaats ging bereiden; maar daarvan is noch bij Joa. noch bij de synoptici een spoor te ontdekken. Zahn vertaalt: „Wanneer het niet zoo was, dan zou Ik u gezegd hebben: Ik ga u een plaats bereiden." Men veronderstelt dan, dat Jezus het juist niet noodig oordeelt, voor zijn leerlingen een plaats te gaan bereiden, omdat er veel woningen in het huis van den Vader bereid staan. Zahn vergeet echter, dat men alleen daar een plaats voor iemand kan bereiden, waar een verblijfplaats of een woning is. De Grieksche uitdrukking, welke hier gebruikt wordt om het bereiden van een verblijf aan te duiden, vindt men ook in Lc. 9, 52, waar de leerlingen Jezus vooruitgaan om Hem een nachtverblijf klaar te maken, en in Mt. 26, 17, waar sprake is van de voorbereidselen voor het Paaschmaal. Zij beteekent dus, dat men een reeds bestaande woning voor het verblijf geschikt maakt; en dat moet ook hier de zin zijn. Wij houden ons daarom aan de gewone vertaling: „Wanneer het niet zoo was, dan zou Ik het u gezegd hebben; want Ik ga heen om u een plaats te bereiden." Zahn vindt deze opvatting onmogelijk, omdat zij de „absurde" gedachte veronderstelt, dat alles, wat Jezus niet uitdrukkelijk ontkend heeft, door het feit zelve als door Hem bevestigd zou moeten beschouwd worden. Bauer en Merx noemen ze „het toppunt van platheid". Wij meenen echter, dat Jezus' woorden, zoo opgevat, juist aan den psychologischen toestand der leerlingen beantwoorden. De voorspelling van de aanstaande scheiding was voor hen zeer teleurstellend. Had Jezus niet herhaaldelijk gesproken van zijn rijk, waaraan ook zij zouden deel hebben? Had Hij hun niet beloofd, dat zij bij zijn verheerlijking op twaalf tronen zouden zetelen (Mt. 19, 28)? Wat Jezus nu zeide omtrent zijn heengaan, leek hun daarmee in strijd. Op deze bedenkingen antwoordt de Zaligmaker, dat Hij zijn beloften zal gestand doen. Wanneer zij in het huis des Vaders, waarheen Hij binnen korten tijd gaan zal, geen woning zouden vinden, dan was Hij verplicht geweest het hun te zeggen. Hij zou anders immers in hen verwachtingen gewekt hebben, die niet in vervulling zouden gaan. Maar juist omdat Hij heengaat om hun een plaats te bereiden, acht Hij het volstrekt niet noodig op zijn vroegere beloften terug te komen.

3. — Jezus zal dus voor zijn leerlingen zijn, wat de H. Paulus (Hebr. 6, 20) uitdrukt door het woord „voorlooper". Hij zal als hun voorlooper het huis van den Vader binnengaan en hun daar een plaats bereiden. Maar zijn goedheid gaat nog verder. Hij zal terugkomen en zijn leerlingen naar hun hemelsche woningen begeleiden. Niet zonder reden zegt Jezus, dat Hij hen tot zich of bij zich zal nemen; want de eigenlijke troost ligt niet in het feit, dat zij in den hemel worden toegelaten, maar dat zij daar met Jezus zullen vereenigd worden. Het is niet de hemelsche zaligheid, waarover de leerlingen op het oogenblik bezorgd zijn, maar Jezus' heengaan. Daarom verzekert de Zaligmaker hun uitdrukkelijk, dat zij eenmaal daar zullen komen, waar Hij zelf is; en dan zal er geen scheiding meer mogelijk zijn. — Men is het er niet over eens, wat Jezus hier met zijn terug-

nemen, opdat ook gij moogt zijn, waar Ik ben. 4. En gij kent den weg (naar de plaats), waarheen Ik ga. 5. Thomas sprak tot Hem:

komst bedoelt: de zichtbare en glorieus komst aan het einde der tijden of de onzichtbare, welke plaats heeft bij den dood der leerlingen. Daar de Zaligmaker zich niet duidelijker heeft uitgedrukt, moeten wij aan zijn woorden een zekere vaagheid laten. Zeker is het, dat Hij eenmaal zijn leerlingen zal komen halen om hen bij zich te nemen in het huis zijns Vaders. Wanneer en hoe dit zal geschieden, zullen de leerlingen in de toekomst ondervinden. Sommigen denken zelfs aan de mystieke hereeniging, welke de H. Geest bewerken zal; maar deze kan niet bedoeld zijn. Jezus spreekt immers van een eeuwig samenzijn in het huis des Vaders, waarmede zonder eenigen twijfel de hemel wordt aangeduid.

4. — De Vulgaat heeft: „Gij weet, waarheen Ik ga, en gij kent den weg.” Volgens den Griekschen tekst echter, die zonder twijfel oorspronkelijk is, komt Jezus niet meer terug op de vraag, waarheen Hij gaat. Deze vraag was door Petrus eenige oogenblikken tevoren gesteld (13, 36), maar werd door Jezus in v. 3 beantwoord: Hij gaat naar den Vader om zijn leerlingen een plaats te bereiden. De Zaligmaker spreekt nu over den weg, die naar den Vader leidt. Hij heeft gezegd, dat Hij hen zal komen halen; maar daaruit volgt niet, dat zij van hun kant niets anders te doen hebben, dan Jezus' terugkeer af te wachten. Neen, zij moeten ook zelf den goeden weg inslaan en als het ware Jezus halverwege tegemoet komen. De leerlingen kunnen weten, welke deze weg is. Volgens velen (Lagrange, Tillmann) is het de vervulling van het gebod der liefde (13, 34); ook bij de synoptici immers heeft Jezus gezegd, dat de liefde het eerste en voornaamste van alle geboden is (Mt. 22, 34—40). Niet minder waarschijnlijk lijkt echter de meening van Zahn, die denkt aan den weg der zelfverloochening. Had Jezus niet gezegd, dat men zijn leven moet haten om het te behouden voor het eeuwige leven (12, 25)? Daarop had Hij de beteekenisvolle woorden laten volgen: „Zoo iemand mijn dienaar wil zijn, hij volge Mij na; en waar Ik ben, daar zal ook mijn dienaar zijn” (12, 26). Toen Hij tot Petrus zeide, dat deze Hem later zou volgen (13, 36), gaf Hij daardoor te verstaan, dat de leerling denzelfden weg zou moeten gaan, welke Hij zelve betreden zou: den weg van lijden en dood. Toch gelooven wij, dat geen van beide meeningen den gedachten-gang van Jezus weergeeft. Onmiddellijk immers nadat Thomas gezegd heeft, dat hij den weg niet kent (v. 5), antwoordt de Zaligmaker, dat Hij zelve de weg is (v. 6). Het ligt dus voor de hand, dat Hij ook in v. 4 met den weg, die naar den Vader leidt, zijn eigen persoonlijkheid bedoelt. Heeft Hij niet voortdurend geleerd, dat de leerlingen door Hem, d.w.z. door het geloof in Hem en door het onderhouden zijner voorschriften, hun eeuwig einddoel zullen bereiken. Men zou kunnen opwerpen, dat Jezus volgens v. 3 niet de weg is, maar degene, die hen op den weg zal geleiden. Maar dan vergeet men, dat de gedachte ondertusschen een wijziging heeft ondergaan. In v. 3 wordt gesproken van een toekomstig feit: Bij den dood der leerlingen of bij het laatste oordeel zal Hij hen komen halen en tot den Vader brengen. In v. 4 en 6 daarentegen spreekt Hij van hetgeen de leerlingen nu moeten doen: Willen zij door Jezus tot den Vader gebracht worden, dan moeten zij den weg inslaan, dien Hij hun heeft aangewezen.

Heer, wij weten niet, waarheen Gij gaat; hoe zouden wij dan den weg kennen? 6. Jezus sprak tot hem: Ik ben de weg, de waarheid en het leven; niemand komt tot den Vader dan door Mij. 7. Daar gij Mij

5. — Jezus heeft wel gezegd, dat Hij naar het huis van den Vader gaat, maar Thomas, die ook later nog zijn al te groote bedachtzaamheid en twijfelzucht zal toonen (20, 24—29), is daarmede niet tevreden. Waar is het huis van den Vader? Zijn onvolmaakte opvattingen omtrent den Messias en het Godsrijk zijn waarschijnlijk de oorzaak, dat hij over Jezus' toekomstig verblijf in het onzekere verkeert. Zijn woord is zelfs oneerbiedig. Hij ontkent volstrekt, wat Jezus in v. 4 zeide, en spreekt met groote voorbarigheid ook in naam van de anderen: „Heer, wij weten niet eens, waarheen Gij gaat. Hoe zouden wij dan den weg kunnen kennen?” Evenals in 11, 16, verradt Thomas ook hier een onafhankelijk en rondborstig karakter, dat echter tot ruwheid neigt.

6. — Thomas heeft „den weg”, waarvan Jezus in v. 4 sprak, opgevat in materiëlen zin, ofschoon hij uit het O. T. kon weten, dat dit woord dikwijls in godsdienstigen en moreelen zin genomen wordt; voor den Jood immers was de vervulling der geboden de weg, waarlangs hij tot God moest gaan. Jezus lost het misverstand van Thomas op door te zeggen, dat Hij zelve de weg is. Niemand komt tot den Vader dan door Hem. Hij is de weg, die naar den Vader en naar het huis van den Vader leidt; en Hij is de éénige weg. Reeds in het begin der afscheidsrede heeft Jezus deze gedachte voorbereid door de woorden: „Gij gelooft in God; gelooft ook in Mij.” Hij is de middelaar tusschen God en de leerlingen; wanneer iemand van zijn bemiddeling geen gebruik maakt, zal hij niet tot God kunnen komen. Onder de drie predicationen, welke Jezus op zich zelf toepast, staat het voornaamste voorop: Hij is de weg. Daarop had immers de vraag van Thomas betrekking. Ook de onmiddellijk volgende woorden van den Zaligmaker „niemand komt tot den Vader dan door Mij” sluiten bij het eerste predicaat aan. De beide andere predicationen „waarheid en leven” zijn een verklaring van het eerste. Jezus is de weg, omdat Hij de waarheid en het leven is. Wij vinden hier opnieuw twee gedachten van den proloog: De Logos is het licht en het leven, en als zoodanig is Hij in de wereld gekomen om de menschen tot God te brengen. Daaruit blijkt tevens, dat de weg niet in materiëlen zin moet verstaan worden, zooals Thomas deed, maar in godsdienstigen en geestelijken zin. Zooals Jezus zich aan Martha openbaarde als de verrijzenis en het leven (11, 25), zoo geeft Hij zich hier te kennen als den weg, de waarheid en het leven. In beide gevallen vereenzelvigt Jezus zich met datgene, waarom zijn toehoorders zoo angstig bezorgd zijn. Terwijl Martha de verrijzenis van haar broeder in de verre toekomst zoekt en Thomas in angstige onzekerheid verkeert omtrent den weg tot den Vader, is het voorwerp van hun verlangen in hun onmiddellijke nabijheid. De toekomst is voor Thomas en zonder twijfel ook voor de andere leerlingen in duisternis gehuld. Jezus gaat heen naar den Vader en zij zullen later moeten volgen. Maar hoe komt men uit deze wereld tot God, hoe komt men door den dood tot het eeuwige leven? Jezus verzekert hun, dat zij zich onnoodige zorgen maken. De weg tot den Vader staat in levenden lijve voor hen. Omdat Jezus in een onverbreekbare levensgemeenschap met den Vader staat, omdat God in Hem

hebt gekend, zult gij ook mijn Vader kennen; van nu af reeds kent gij Hem en hebt gij Hem gezien. 8. Philippus zeide Hem: Heer, laat

is, zooals Hij is in God, daarom hoeven de leerlingen zich slechts bij den Zalig-maker aan te sluiten om tot den Vader te komen. Deze aansluiting is echter niet van materiëlen of plaatselijken aard, alsof Jezus' nabijheid reeds een middel zou zijn om God te bereiken. Neen, Hij wordt alleen de weg tot den Vader voor degenen, die Hem erkennen als de waarheid en het leven. Voor degenen, die niet in Hem gelooven, is Jezus niet de waarheid en het leven, en dus ook niet de weg tot den Vader. — Jezus voegt er nog uitdrukkelijk aan toe: „Niemand komt tot den Vader dan door Mij.” Hij is dus niet één van de wegen, die tot God leiden; buiten Hem is er geen andere weg. Bauer herinnert in dit verband aan het syncretistische idee van de hemel-reis der ziel, dat vooral het middelpunt van de gnostische systemen vormt. De ziel is van den hemel neergedaald en is in een aardsch bestaan overgegaan. Na den dood zoekt zij weer den weg naar den hemel, waarbij zij vele gevaren uit den weg moet gaan. Zij heeft daarbij een gids noodig, welke taak volgens de hellenistische opvatting door Hermes vervuld werd. Jezus' woorden bevatten een groote vereenvoudiging van deze gecompliceerde mystiek, die door de verschillende hemelsfeeren den weg moest zoeken naar de andere wereld. Wie in Hem gelooft, gaat den eenigen en veiligen weg naar het einddoel; men kan zelfs zeggen, dat hij het einddoel in zekeren zin reeds bereikt heeft.

7. — Er zijn twee lezingen. De eene, welke ook door de Vulgaat gevolgd wordt, bevat een verwijt: „Indien gij Mij gekend hadt, zoudt gij ook mijn Vader kennen.” Het tweede deel van het vers beteekent dan een verzachting: „Maar van nu af kent gij Hem en hebt gij Hem gezien.” Wij geven echter de voorkeur aan de andere lezing: „Indien (in den zin van: omdat) gij Mij gekend hebt, zult gij ook mijn Vader kennen.” Dan bevatten Jezus' woorden niet een verwijt, maar een troost. Het optimistische oordeel, dat de leerlingen den weg tot den Vader kennen (v. 4), wordt hier bevestigd. Zij hebben Jezus erkend als den Messias en den Zoon Gods en daarom kennen zij ook den weg tot den Vader. Maar Jezus zegt nu meer. Daar zij Hem kennen, kennen zij niet alleen den weg tot den Vader, maar kennen zij den Vader zelf. Deze kennis ligt immers opgesloten in het feit, dat zij Jezus kennen. Dit is een herhaling van de gedachte van 12, 45: „Wie Mij ziet, ziet Hem, die Mij gezonden heeft.” De leerlingen zijn zich daarvan nog niet bewust, zooals de vraag van Thomas te kennen gaf; maar dit verandert niets aan het feit, dat zij door Jezus te kennen den Vader kennen en door Jezus te zien den Vader zien. Jezus en de Vader zijn immers één (10, 30). Dat zij de volle kennis van den Vader nog niet bezitten, is te wijten aan het feit, dat zij de eenheid van Jezus met den Vader niet ten volle doorschouwen. Toch kan de Zaligma-ker met recht zeggen: „Van nu af reeds kent gij Hem en hebt gij Hem gezien.” Omdat de Vader en de Zoon één zijn, kan men Jezus niet kennen zonder den Vader te kennen en kan men Jezus niet zien zonder den Vader te zien. Alleen de gebrekkige kennis der leerlingen omtrent de wezenseenheid tusschen den Vader en den Zoon is de reden, waarom zij zich van deze kennis en dit zien niet ten volle bewust zijn.

8. — Wie Jezus zag in zijn menschenlijke gedaante en Hem zag met geloof,

ons den Vader zien; dat is ons genoeg. 9. Jezus sprak tot hem: Zoo langen tijd ben Ik bij u, en gij hebt Mij niet gekend, Philippus? Wie Mij heeft gezien, heeft den Vader gezien; hoe kunt gij dan zeggen: Laat ons den Vader zien? 10. Geloofst gij dan niet, dat Ik in den Vader ben en dat de Vader in Mij is? De woorden, die Ik u toespreek, spreek Ik niet uit Mij zelve; de Vader, die in Mij blijft, volbrengt zijn

aanschouwde in Hem den Vader, omdat de Vader en Jezus, al zijn zij onderscheiden personen, één zijn in de goddelijke natuur. Het zien van den Vader, waarover Jezus in v. 7 sprak, was dus niet een onmiddellijk zien. Daarmee is Philippus echter niet tevreden. Hij wil den Vader onmiddellijk met eigen oogen zien. Waarschijnlijk denkt hij daarbij aan de theophanieën, welke in het verleden aan Abraham (Gen. 18, 1), Moses (Ex. 34, 5—9) en Isaias (6, 1—4) geschonken werden. Wanneer Jezus hun zulk een godsverschijning verleende, dan zouden zij verder niets meer verlangen. Dat zou de bekroning zijn van zijn levenswerk. Een sterker bewijs voor zijn zending en een krachtiger waarborg voor de waarheid zijner beloften waren immers niet mogelijk. Dan zou hun laatste twijfel verdwijnen; en ondanks de sombere vooruitzichten zouden zij met moed de toekomstige gebeurtenissen afwachten. Philippus, die zich ook bij de broodvermenigvuldiging een nuchter en praktisch man toonde (6, 7), wil aan alle onzekerheid kort en goed een einde maken. Waartoe al die diepzinnige bespiegelingen, waarvan hij niet veel begrijpt? Wanneer Jezus hun den Vader laat zien, dan hebben zij verder geen onderrichting meer noodig. Philippus toont eenigszins de gezindheid van de Farizeëen, die ook niet tevreden waren met de teekenen, waardoor Jezus zijn zending en waardigheid bewees (Mt. 12, 38); maar zijn wijze van optreden is niet zoo aanmatigend.

9. — Jezus antwoordt met een klacht: „Zoo langen tijd ben Ik bij u („u” in het meervoud), en gij hebt Mij niet gekend, Philippus?” Gedurende meerdere jaren reeds waren de apostelen in zijn gezelschap. Philippus hoorde zoo menig woord, waardoor Jezus zijn verhouding tot den Vader openbaarde, zag zoo menig wonderteeke, waardoor Hij zijn macht en waardigheid bewees, en toch heeft hij het geheim van Jezus’ persoonlijkheid niet begrepen. Wanneer hij had ingezien, dat de Vader en Jezus één zijn, dan zou hij met het zien van Jezus tevreden zijn geweest. Was zijn geloof sterk genoeg geweest, dan zou hij in zijn Meester den Vader hebben gezien en zou hij dus zijn vraag niet gesteld hebben.

10. — Wil men in Jezus den Vader zien, dan moet men Hem met geloovige oogen beschouwen. Dit geeft de Zaligmaker toe, wanneer Hij de vraag stelt: „Geloofst gij dan niet, dat Ik in den Vader ben en dat de Vader in Mij is?” Hij kan echter met recht van Philippus dit geloof verwachten, omdat al zijn woorden en daden erop gericht waren om zijn eenheid met den Vader te openbaren. Jezus doet een beroep op de geloovige stemming van den apostel. Hij heeft toch Jezus’ onderrichting gehoord en in zich opgenomen. Wanneer hij goed nadenkt en alles nog eens overweegt, wat hij vroeger geloovig heeft aanvaard, dan moet hij bekennen, dat Jezus werkelijk in den Vader en de Vader in Jezus is. In deze woorden openbaart de Zaligmaker duidelijk zijn goddelijke natuur. Men zou ook van een mensch, bijv. van een profeet, kunnen zeggen, dat God in Hem is,

werken. 11. Geloof het van Mij: Ik ben in den Vader en de Vader is in Mij. Zoo niet, geloof het dan op grond van de werken zelf.

namelijk door zijn bijstand en verlichting; maar men kan niet van een mensch zeggen, dat hij in God is. De kracht van Jezus' woord ligt juist in de wederkeerigheid, waarmede de Vader en de Zoon elkander doordringen. Zooals de Vader in Jezus is, op dezelfde wijze is Jezus in den Vader. Dit in-elkander-zijn van den Vader en den Zoon, dat door de theologen „circumincessio” genoemd wordt, berust op de eenheid van de goddelijke natuur, maar veronderstelt tevens de verscheidenheid van de personen. — Het tweede deel van het vers is niet een bewijs van hetgeen in het eerste gezegd is, maar een gevolgtrekking daaruit, en wel een dubbele gevolgtrekking. Uit het feit, dat de Vader in Jezus en Jezus in den Vader is, volgt op de eerste plaats, dat de Zaligmaker niet uit zich zelve spreekt. Zeker, het is de mensch Jezus, die tot de leerlingen spreekt; maar zij zouden in dwaling verkeeren, wanneer zij zijn woorden als zuiver menschelijk beschouwden. Alles, wat Hij zegt, komt uit een diepere bron, namelijk uit de goddelijke natuur, welke Hij met den Vader gemeen heeft. Toen Jezus zijn leerlingen bemoeidigde tegen de komende vervolgingen, waarbij zij voor landvoogden en koningen zouden moeten verschijnen, zeide Hij: „Want niet gij zijt het, die spreekt, maar het is de Geest van uw Vader, die door u spreekt.” Hetzelfde kan in veel hooger zin van den mensch Jezus gezegd worden. Het is de Vader, die door Jezus spreekt, zoodat zijn woorden geen zuiver menschelijke, maar goddelijke woorden zijn. Wanneer de Zaligmaker daarop laat volgen „de Vader, die in Mij blijft, volbrengt zijn werken”, dan zou men daarin een aanvulling kunnen zien. De beide begrippen „woorden” en „werken” zouden dan hetzelfde beteekenen, omdat de woorden van God tevens werken zijn. Dan zou de zin worden: Ik spreek (en werk) niet uit Mij zelve, maar het is de Vader, die door Mij (spreekt en) werkt. Het verdient echter de voorkeur, een tweede gevolgtrekking aan te nemen, welke met de eerste op één lijn staat. Jezus spreekt niet uit zich zelve en handelt ook niet uit zich zelve. Beide zinsdeelen moeten als volgt aangevuld worden: Ik spreek niet uit Mij zelve, maar het is de Vader, die door Mij spreekt; wanneer Ik werk, is het de Vader, die zijn werken volbrengt. Ook Jezus' werken zijn niet zuiver menschelijk. Iemand, die niet gelooft in zijn dieper wezen, waardoor Hij één is met den Vader, zou ze als zuiver menschelijk kunnen beschouwen; maar Jezus getuigt, dat zijn werken, evenals zijn woorden, een goddelijk beginsel hebben, dat alleen door het geloof erkend wordt.

11. — Jezus doet een beroep op het gezag, dat Hij zich door zijn persoonlijke, intieme omgang met zijn leerlingen heeft verworven: „Geloof het van Mij: Ik ben in den Vader en de Vader is in Mij.” Hij heeft hun een blik gegund in zijn diepste wezen. Hij heeft hun geopenbaard, wat Hij in werkelijkheid is. Daar alleen Jezus het geheim zijner persoonlijkheid kent, is Hij ook de eenige, die hen daaromtrent kan inlichten. Het geloof der leerlingen in zijn Godheid hangt dus op de eerste plaats af van het vertrouwen, dat zij stellen in zijn persoonlijke geloofwaardigheid. Welnu, door den jarenlangen omgang met Jezus, door het intieme contact met zijn edele, oprechte en beminlijke persoonlijkheid moeten zij toch wel

12. Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Wie in Mij gelooft, ook hij zal de werken doen, die Ik doe; en zelfs grootere zal hij doen. Want Ik

de overtuiging hebben, dat Hij de waarheid spreekt. Dit bewijs geldt voornamelijk voor de leerlingen, omdat zij Jezus beter kennen dan de anderen. Maar zelfs wanneer zij hun Meester willen beoordeelen, zooals de buitenstaanders doen, wanneer zij dus abstractie maken van hun persoonlijke ervaring, dan moeten zij nog gelooven, dat de Vader in Hem en Hij in den Vader is. Er zijn immers objectieve bewijsstukken, die voor iedereen duidelijk zijn, namelijk Jezus' wonderen. God zou toch Jezus niet die wondermacht gegeven hebben, wanneer Hij ze misbruikte om onwaarheden te bevestigen.

3. Jezus zal werken in en door de leerlingen, 14, 12—14.

In de voorafgaande pericope heeft Jezus de leerlingen getroost over zijn heengaan. Hij zal terugkomen om hen tot den Vader te brengen en hen voor altijd met zich te vereenigen. Ja, nu reeds is Hij voor hen de weg tot den Vader. De reden daarvan is de eenheid van den Vader en den Zoon. Zij hoeven slechts te gelooven, dat de Vader in Hem en Hij in den Vader is, om in Jezus den Vader te zien en te bezitten. — Vóórdat Jezus hen echter naar het huis van zijn Vader brengt, zullen zij een tijdlang van zijn persoonlijke aanwezigheid verstoken blijven. In dien tusschentijd zullen zij voor de zaak van hun Meester moeten arbeiden; maar daarbij zullen zij niet enkel op hun eigen krachten aangewezen zijn. Jezus belooft hun vooreerst, dat Hij in en door hen zal werken.

12. — Dit vers opent een nieuwe gedachtenreeks, welke betrekking heeft op het werk der leerlingen na het heengaan van den Meester. Het logisch verband met het voorafgaande wordt gevormd door het geloof, dat in de vorige pericope als conclusie en in deze pericope als uitgangspunt der redeneering genomen wordt. Wanneer de leerlingen in Hem gelooven, dan zullen zij dezelfde werken doen, welke Hij tot nu toe deed, en zelfs nog grootere. Als reden daarvan geeft Hij aan, dat Hij tot den Vader gaat. Juist het feit, dat hen nu bedroefd en moedeloos maakt, zal hun dus tot groot voordeel zijn. Jezus heeft reeds voorspeld, dat zijn dood niet het einde van zijn werkzaamheid beteekent; integendeel, wanneer Hij omhooggeheven zal zijn, zal Hij een nieuwen en groteren invloed op de wereld uitoefenen (10, 16—18; 11, 52; 12, 23—33). Zooals Hij zelve de woorden van den Vader sprak en de werken van den Vader deed, zoo zullen de leerlingen als Jezus' dienaren en werktuigen optreden. Na zijn dood houdt Jezus niet op met werken, maar Hij zal zijn werk door de leerlingen voortzetten en voltooien. Hoe kan Hij echter zeggen, dat zijn leerlingen grootere werken zullen doen? Daarmede wil Hij niet zeggen, dat zij grootere wonderen zullen doen of grootere verlichting en kracht zullen toonen bij hun prediking. Hij bedoelt zijn messiaansche werkzaamheid in het algemeen. Zoolang Jezus hier op aarde leefde, werd zijn werkzaamheid niet alleen beperkt door zijn lichamelijk en aardsch bestaan, maar ook door den wil van God, die Hem alleen tot de Joden zond. Zoodra Hij echter zijn heerlijkheid zal zijn binnengegaan en gezeten is aan de rechterhand van zijn Vader, zal zijn invloed veel groter worden en zich veel verder uitstrekken. Daarom zullen de werken zijner leerlingen groter zijn dan die, welke Hij persoonlijk deed. De leerlingen moeten zich daarop echter niet beroemen, alsof zij groter zijn dan de

ga naar den Vader; 13. en alwat gij zult vragen in mijn naam, zal Ik doen, opdat de Vader verheerlijkt wordt in den Zoon. 14. En

Meester (vgl. 13, 16); het is immers Jezus zelve, die door en in hen zijn werk tot volle ontplooiing brengt. — De latere gebeurtenissen hebben Jezus' woord bevestigd. Terwijl Hij zelve slechts predikte in Palestina en zelfs daar nog weinig succes had, nam de evangelie-prediking na zijn dood een groote vlucht.

13. — Als eerste gevolg van zijn heengaan naar den Vader en tevens als voorwaarde van de grootere werkzaamheid zijner leerlingen noemt Jezus het bidden in zijn naam. Tot nu toe hebben de leerlingen nog niet in zijn naam gebeden, zooals Hij later (16, 24) uitdrukkelijk zeggen zal. Zij richtten zich onmiddellijk tot den Vader, zooals de andere Joden deden en zooals Jezus hen door woord en voorbeeld geleerd had. Zoolang Jezus bij hen was, dachten zij er niet aan, tot God te bidden als tot Jezus' Vader en zich bij het gebed op hun verhouding tot den Zaligmaker te beroepen. Wanneer Hij echter zal zijn opgestegen tot den Vader, dan zullen zij op een nieuwe wijze bidden; en hun gebed zal dan veel krachtiger zijn. Zij zullen namelijk bidden in Jezus' naam. Wat beteekent deze uitdrukking? Zij wordt op verschillende wijze verklaard. Sommigen vatten ze op in den zin van: bidden in Jezus' plaats, als zijn plaatsvervangers en als voortzetters van zijn werk. Anderen wijzen erop, dat de naam volgens bijbelsch spraakgebruik een aanduiding is van den persoon; bidden in den naam van Jezus beteekent dan bidden in de innigste gemeenschap met Hem. Deze gemeenschap berust op de mystieke eenheid tusschen Jezus en de leerlingen; wanneer zij bidden, dan bidden zij in Jezus, zoodat hun gebed het gebed van Jezus wordt en als zoodanig door den Vader wordt beschouwd. De formule „in Jezus' naam” zou dan hetzelfde beteekenen als die, welke zoo vaak bij Paulus voorkomt: in Christus Jezus. Daar de leerlingen niet bidden in hun eigen naam, maar als de mystieke ledematen van Christus, als vormen de één lichaam met Hem, zullen zij altijd verhoord worden. Er is verder een derde meening, die alleen spreekt van een aanroeping van den naam Jezus. Reeds in den oudsten tijd zouden de Christenen den heiligen naam gebruiken bij de toediening der Sacramenten en bij het liturgisch gebed, zooals ook thans nog de Kerk haar gebeden beëindigt met de formule: door onzen Heer Jezus Christus enz. Zij noemden dien naam echter niet op de wijze van de heidenen, die in hun toover- en bezweringsformules den naam van goden gebruikten, maar hij was voor hen een kort gebed, een korte aanroeping tot den Zaligmaker om hun gebed door zijn voorspraak te ondersteunen. — Ofschoon elk dezer drie opvattingen in zich waar is, gelooven wij toch, dat hier iets anders bedoeld wordt. Daar de leerlingen eerst na Jezus' heengaan in zijn naam zullen bidden, moet de naam van Jezus zijn persoonlijke aanwezigheid vervangen. De naam van Jezus is Jezus zelve, in zoover Hij dan het voorwerp van hun geloof en van hun vereering is geworden. Zij bidden dan niet meer zooals vroeger, maar in een geheel nieuwe hoedanigheid, als belijders van Jezus. Wij vinden hier dan dezelfde gedachte als bij Mt. 18, 20: „Waar twee of drie vergaderd zijn in mijn naam, daar ben Ik in hun midden.” Zooals nu de lichamelijke aanwezigheid van den Zaligmaker de leerlingen met Hem en met elkander verbindt, zoo zullen zij na zijn heengaan door zijn naam, d.w.z. door in Hem te gelooven en Hem als hun God en Zaligmaker te vereeren, tot een eenheid verbonden worden.

wanneer gij Mij iets zult vragen in mijn naam, dan zal Ik het doen.

Zij zullen zich bewust zijn, dat de belijdenis van Jezus' naam hun individuele gebeden tot één machtig en onweerstaanbaar gebed aaneensluit en dat zij daardoor tevens in zulk een innige verhouding tot God staan, dat Deze hun gebed niet afwijzen kan. — De uitdrukking „bidden in Jezus' naam” duidt op zich reeds aan, dat het gebed tot den Vader gericht is. Wij zouden daarom verwachten: Alwat gij (den Vader) in mijn naam zult vragen, dat zal Hij doen. Toch zegt Jezus in den nazin: dat zal Ik doen. Deze wijze van uitdrukking moge grammaticaal vreemd aandoen, zij is logisch volkomen verklaarbaar uit hetgeen Jezus in de voorafgaande pericope (v. 9—10) leerde: Ik ben in den Vader en de Vader is in Mij. Wanneer Jezus aan de rechterhand van den Vader zetelt, dan zal Hij deelen in de macht, welke Hem krachtens zijn goddelijke natuur toekomt. Hij heeft dan alle macht in den hemel en op de aarde (Mt. 28, 18), zoodat ook het verhooren van het gebed der leerlingen aan Hem toekomt evenals aan den Vader. Alles, wat de leerlingen door hun gebed in Jezus' naam van den Vader zullen verkrijgen, moeten zij tevens als een gave van den Zaligmaker beschouwen. — Het voorwerp van het gebed der leerlingen en de reden, waarom Jezus doet, wat zij vragen, worden aangegeven door de woorden: opdat de Vader verheerlijkt wordt in den Zoon. Het doel van Jezus' werkzaamheid op aarde was de verheerlijking van den Vader. Geen ander doel mag de leerlingen voor oogen staan, wanneer zij bidden; want zij moeten Jezus' werk voortzetten. Geen ander doel ook heeft de Zaligmaker zelve, wanneer Hij hun gebeden verhoort.

14. — Omdat in v. 13 zonder meer gesproken werd van het „bidden in Jezus' naam”, moesten wij veronderstellen, dat het gebed tot den Vader gericht was. Wij constateerden echter een onregelmatigheid, welke op het eerste gezicht vreemd aandeed: Het was Jezus, die het tot den Vader gerichte gebed verhoorde. Dit bereidde ons reeds voor op de gedachte van v. 14: „Wanneer gij Mij iets zult vragen in mijn naam, dan zal Ik het doen.” Jezus veronderstelt dus stilzwijgend, dat het gebed, dat de leerlingen in zijn naam tot den Vader richten, ook tot Hem gericht is. Wanneer Hij zal zijn heengegaan, dan moeten zij Hem niet beschouwen als iemand, die tot het verleden behoort en op wiens herinnering of verdiensten zij zich kunnen beroepen; neen, Hij zal voor hen zijn de alvermogende Heer, die bij den Vader is en deelneemt aan de wereldheerschappij. Vooral voor de apostelen, die gewoon waren zich in al hun moeilijkheden tot den Meester te wenden, moet het een groote troost zijn, dat zij ook na zijn dood zich onmiddellijk tot Hem kunnen richten. Hier vinden wij eveneens een schijnbare onregelmatigheid, namelijk dat men in Jezus' naam tot Jezus bidt. Men zou daaruit afleiden, dat de leerlingen zich op Jezus' bemiddeling beroepen om door Jezus verhoord te worden en dat Jezus hen verhoort om wille van zich zelve. Deze gedachte is inderdaad juist. Jezus is niet alleen degene, die de gebeden der leerlingen verhoort; Hij is het ook, die aan hun gebeden de noodige kracht verleent, wanneer zij bidden in zijn naam, d.w.z. als zijn leerlingen. Door het woord „Ik zal het doen” (met den nadruk op „Ik”) lost Jezus tevens de moeilijkheid op, welke er lag in het feit, dat de leerlingen grotere werken zouden doen dan Hij (v. 12). Dit laatste is meer schijn dan werkelijkheid; in werkelijkheid immers is het Jezus, die op het gebed der leerlin-

15. Zoo Gij Mij liefhebt, onderhoudt dan mijn geboden. 16. Dan zal Ik den Vader bidden, en Hij zal u een anderen Helper geven, om

gen en door hun bemiddeling de grootere werken doet. Dit is een groote troost en een krachtige bemoediging. De leerlingen zullen alles vermogen door hun gebed. Het is echter tevens een waarschuwing tegen zelfoverschatting. Zij moeten niet denken, dat zij iets kunnen bereiken zonder Jezus' bijstand; alles wat zij doen voor het Godsrijk, is niet hun werk, maar het werk van den Meester.

4. De belofte van den H. Geest, 14, 15—17.

Ook in deze pericope spreekt Jezus over den tijd, welke zal verlopen tusschen zijn heengaan en het oogenblik der hereeniging. Zijn leerlingen zullen in dien tusschentijd voor het rijk Gods moeten arbeiden. Als eerste hulpmiddel wees Hij hun het gebed in zijn naam aan; door dit gebed zouden zij alles verkrijgen. Het tweede hulpmiddel, waarover Jezus nu gaat spreken, is de bijstand van den H. Geest.

15. — Zooals voor de verhooring van het gebed het geloof als voorwaarde werd gesteld (v. 12), zoo is de vervulling van Jezus' geboden noodzakelijk, opdat zij den H. Geest ontvangen. Wanneer de leerlingen uit liefde tot Hem bereid zijn, zijn geboden te onderhouden, dan zal Jezus hun den H. Geest zenden, die de groote promotor zal zijn van de uitbreiding van het Godsrijk. Het geloof is dus niet genoeg en ook de liefde niet. Zij moeten zich uiten in de onderhouding van Jezus' geboden. Het is niet genoeg te roepen: Heer, Heer (Mt. 7, 21). De liefde tot Jezus is dan alleen echt en waar, wanneer zij in staat is tot zelfbedwang en offergeest. Welke geboden worden hier bedoeld? Daar Jezus spreekt van „mijn geboden”, bedoelt Hij zonder twijfel de hoogere volmaaktheid, welke Hij o.a. in de bergrede leerde, speciaal echter het gebod der onderlinge liefde (13, 34 vlg.).

16. — Vooreerst moeten wij de vraag stellen: Wat beteekent het Grieksche woord „παράκλητος”, dat door de Vulgaat wordt weergegeven met „paraclitus”? Het is afgeleid van het werkwoord „παράκαλεῖν”, dat de volgende beteekenissen heeft: 1. bijroepen, ter hulp roepen; 2. opwekken, vermanen, bemoedigen; 3. bemoedigend toespreken, troosten. De woordvorm „παράκλητος” is passief, zoodat de oorspronkelijke beteekenis is: iemand, die bijgeroepen, ter hulp geroepen wordt. Etymologisch beteekent het dus hetzelfde als het Latijnsche „advocatus”. Het Grieksche woord is echter niet, zooals het Latijnsche, de technische uitdrukking geworden voor ons woord „advocaat”. „Παράκλητος” is dus niet enkel een raadgever of verdediger voor de rechtbank, maar het heeft een veel bredere beteekenis. Het is iemand, die om welke reden ook ter hulp geroepen wordt. Ofschoon de woordvorm passief is, is het begrip „παράκλητος” toch actief. Men roept immers alleen iemand ter hulp, wanneer hij in staat en bereid is om te helpen en te verdedigen. Wij kunnen het dus weergeven met „helper”, „verdediger”, „voorspreker”. Wij moeten daarbij niet enkel denken aan een intellectueele voorlichting, zooals een advocaat geeft aan een cliënt; het beteekent veeleer iemand, die door zijn macht en invloed in staat is om te helpen. De Rabbijnen hebben het Grieksche woord in het Arameesch overgenomen (peraklêta) in de beteekenis van „voorspreker”: „Wie een gebod vervult, heeft zich een voorspreker verworven; wie echter een overtreding begaat, heeft zich een aanklager verwor-

met u te zijn voor eeuwig, 17. den Geest der waarheid, dien de wereld niet kan ontvangen, omdat zij Hem niet ziet en niet kent. Gij echter kent Hem, omdat Hij bij u blijft en in u is.

ven" (Strack-Billerbeck II, blz. 560—562). Volgens de synoptici (Mt. 10, 19 vlg.; Mc. 13, 11; Lc. 12, 11 vlg.) had Jezus reeds aan zijn leerlingen beloofd, dat zij voor de rechtbanken der landvoogden en koningen den bijstand van den H. Geest zouden hebben. Deze belofte wordt nu herhaald, maar tot de geheele werkzaamheid der leerlingen uitgebreid. Altijd en in alle omstandigheden zal de H. Geest als hun helper en verdediger optreden. Ook Paulus (Rom. 8, 26) wijst den H. Geest als den helper der geloovigen aan, zonder nochtans het woord „paraklètos” te gebruiken. Joa. past het in zijn eersten brief (2, 1) op den verheerlijkten Christus toe: „En mocht iemand zondigen, dan hebben wij bij den Vader een Helper (paraklèton): Jezus Christus.” Jezus spreekt hier van een *a n d e r e n* Helper. Daarin ligt de gedachte opgesloten, dat de H. Geest de plaats zal innemen, welke de Zaligmaker tot dan toe door zijn persoonlijke tegenwoordigheid bij hen bekleedde. Nadat Jezus zal zijn heengegaan, zal zijn taak van helper en verdediger der leerlingen door den H. Geest worden overgenomen. Het idee van „helper” en „verdediger” doet natuurlijk denken aan vijanden en gevaren, waaraan de leerlingen zullen blootgesteld zijn. Het is inderdaad waar, dat de H. Geest hen niet alleen voor de rechtbanken zal bijstaan, maar hen ook tegen alle ander kwaad zal beschermen, zooals Jezus tijdens zijn sterfelijk leven deed. Maar het woord „paraklètos” omvat toch meer. Met de passieve beteekenis van parakaleô (ter hulp geroepen worden) heeft zich de actieve (opwekken, vermanen, bemoedigen) verbonden. Een „paraklètos” is dus iemand, die niet alleen ter hulp geroepen wordt als verdediger en beschermer, maar tevens uit zich zelve vermanend en bemoedigend optreedt. In dien zin was Jezus de „paraklètos” van de leerlingen geweest tijdens zijn leven; als zoodanig zal Hij worden vervangen door den H. Geest. Verschillende Vaders hebben het woord vertaald door „consolator” (trooster), alsof de H. Geest de leerlingen zou troosten over Jezus’ afwezigheid. Zonder twijfel zal iemand, die tot taak heeft te vermanen en te bemoedigen, ook op zijn tijd weten te troosten, maar deze vertaling geeft het idee van „paraklètos” al te eenzijdig weer. — Jezus zegt, dat de Vader den H. Geest zal geven; Hij zal het echter doen op Jezus’ *voorspraak*. Later (16, 7) zal gezegd worden, dat de Zaligmaker zelve den Helper zendt. Deze zal eeuwig met de leerlingen zijn, wat men in tegenstelling met Jezus’ lichamelijke tegenwoordigheid als een innerlijken bijstand moet opvatten.

17. — Op welk gebied de H. Geest zijn rol van „paraklètos” vooral zal vervullen, wordt verklaard door de benaming „de Geest der waarheid”. Jezus, die door Joa. het licht der menschen wordt genoemd (1, 4) en die zich zelve als den weg, de waarheid en het leven aanduidt (14, 6), was tot dan toe de leeraar der apostelen geweest. Hij was zelfs de éénige leeraar, dien zij te volgen hadden (Mt. 23, 10). Zoolang zij Hem dus bij zich hadden, hadden zij geen anderen leeraar noodig. En zelfs de H. Geest zal Hem als zoodanig niet geheel en al vervangen; want Deze wordt niet een andere leeraar, maar een andere „paraklètos” genoemd. Wanneer Jezus gezegd had, dat de Vader hun een anderen leeraar zou zenden, zou dit den indruk gewekt heb-

ben, dat de H. Geest hen iets anders kwam leeren dan Jezus. Dit is echter niet het geval. De H. Geest leert geen nieuwe waarheid. Hij komt om de door Jezus geleerde waarheid te verduidelijken en dieper in geest, hart en gemoed te doen indringen. Hoe onvolmaakt was immers tot dan toe het begrip der leerlingen! Zij hadden Jezus' woorden, geboden en onderrichtingen gehoord en ten deele in zich opgenomen. Maar de Geest der waarheid moest komen om hen al deze dingen te doen begrijpen, ze in hun geest en hart diep in te prenten, zoodat zij hun innerlijk eigendom zouden worden en een alles overheerschenden invloed op hun leven, denken, willen en doen zouden krijgen. Dat is niet de taak van een „didaskalos” (leeraar), maar van een „paraklètós”. — De wereld kan den Geest der waarheid niet ontvangen, omdat zij Hem niet ziet en niet kent. Dat de wereld den Geest niet kent, is begrijpelijk; maar waarom zegt Jezus, dat zij Hem niet ziet? De H. Geest is immers onzichtbaar en kan niet zinnelijk waargenomen worden. Als tegenstelling wordt dan ook van de leerlingen enkel gezegd, dat zij den Geest wel kennen; van „zien” wordt niet gesproken. Toch is Jezus' woord verklaarbaar, wanneer wij bedenken, dat de wereld haar kennen van de zinnelijke waarneming afhankelijk maakt. Zij kent alleen datgene, wat zij ziet; daarom kent zij den H. Geest niet. Het geloof is het eenige middel, waardoor men Hem kennen kan; en daar de wereld ongeloovig is, kan zij Hem niet kennen en is dus ook niet in staat Hem te ontvangen. De leerlingen echter kennen Hem, omdat Hij bij hen blijft en in hen is. Ofschoon zij den H. Geest nog niet hebben ontvangen, spreekt Jezus toch in den tegenwoordigen tijd; het gaat immers niet zoozeer om een feit, als om de principiële tegenstelling tusschen de wereld, die den Geest niet kent, en de leerlingen, die Hem wel kennen. Deze laatsten zullen Hem ontvangen, omdat zij Jezus beminnen en zijn geboden onderhouden (v. 15). Hij zal bij hen blijven, d.w.z. als hun „paraklètós”, hun helper, optreden. Deze bijstand zal echter innerlijk zijn; want de Geest is in hen. Ook de leerlingen zullen Hem niet zien, maar zij zullen Hem kennen, omdat Hij hen bijstaat en in hen is. Het is dus de Geest zelf, die hen omtrent zijn wezen zal verlichten; en uit de innerlijke werkingen, welke zij ondervinden, zullen zij zijn tegenwoordigheid kennen. De geheimzinnige, maar niettemin werkelijke en krachtdadige invloed van den Geest der waarheid zal zich voelbaar maken in hun ziel door zijn verlichting, zijn opwekking, zijn bemoediging, zijn vrede en bovennatuurlijke blijdschap.

5. Innerlijke openbaring van Jezus aan zijn leerlingen, 14, 18—24.

De komst van Jezus, waarover in deze pericope gesproken wordt, wordt geheel verschillend opgevat. Sommigen meenen, dat dezelfde komst bedoeld is als in v. 3: de komst van Jezus bij den dood der leerlingen of aan het einde der tijden. Deze meening is volstrekt onjuist. Uit de heele pericope is immers duidelijk, dat de hier bedoelde komst niet een definitieve hereeniging is, zooals die van v. 3, maar een verzachting van de scheiding; in plaats van zijn lichamelijke tegenwoordigheid schenkt Jezus hun een geestelijke en mystieke. Dit blijkt reeds uit het eerste woord: Bij zijn afscheid zal Jezus hen niet als weezen achterlaten; de scheiding zal dus niet volkomen zijn. Uit v. 21 en 23 leiden wij af, dat Jezus' wederkomst afhankelijk is van het onderhouden der geboden; zij is dus individueel en valt samen met den tijd, waarin de leerlingen voor Jezus moeten arbeiden. Anderen denken aan de verschijningen na

18. Ik zal u niet als weezen achterlaten; Ik kom tot u terug. 19. Nog een korten tijd, en de wereld aanschouwt Mij niet meer; maar gij

de verrijzenis. Maar deze vielen slechts aan enkelen ten deel, terwijl Jezus toch zijn wederkomst belooft aan allen, die zijn geboden onderhouden. Wel kunnen wij aannemen, dat de verrijzenis het uitgangspunt zal zijn van een nieuwe vereeniging tusschen den verheerlijkten Christus en zijn volgelingen, een vereeniging, welke niet meer lichamelijk, maar geestelijk en innerlijk zal zijn. Maar waartoe is dan de komst van den H. Geest noodig? Bauer meent, dat de komst van Jezus met die van den Geest identiek is. Maar door den Geest een anderen Helper te noemen (v. 16) heeft Jezus zich uitdrukkelijk van Hem onderscheiden. Wel mogen en moeten wij aannemen, dat de komst van Jezus met die van den Geest ten nauwste verbonden is wegens de eenheid, welke tusschen Beiden bestaat. Zoo is immers ook met Jezus' komst de komst van den Vader verbonden (v. 23). Wanneer wij trouwens de taak van den Geest met die van Jezus vergelijken, dan constateeren wij eenig verschil. De Geest zal de taak vervullen, welke Jezus tot dan toe deed; Hij zal de leerlingen als groep, als beginnende Kerk, in de leer van Jezus en in het onderhouden van zijn geboden bevestigen, hen opwekken, vermanen en troosten. Jezus' taak zal na zijn dood een andere worden; Hij zal zich meer intiem en persoonlijk vereenigen met allen, die Hem beminnen, zoodat zijn komst een bron zal zijn van grootere individueele heiligheid.

18. — De belofte van den H. Geest was voor de leerlingen troostvol. Hij zal hen immers als een andere helper bijstaan. Maar het blijft niettemin waar, dat Hij een andere helper is, terwijl de leerlingen niets anders verlangen dan Jezus als helper te behouden. Daarom zegt de Zaligmaker: „Ik zal u niet als weezen achterlaten; Ik kom tot u terug.” Hij heeft hen „kindertjes” genoemd (13, 33) en beschouwt zich dus als hun vader. Beter en inniger kan de liefdeband, welke Jezus met zijn leerlingen verbindt, niet geteekend worden. De leerlingen zijn zóó met eerbied en liefde voor hun Meester vervuld, dat zij zich na zijn heengaan als weezen zullen beschouwen. Dit verdriet wil Jezus hen besparen. Dat Hij hen niet als weezen achterlaat, duidt op het spoedige van zijn terugkomst, zooals trouwens ook wordt aangegeven door den tegenwoordigen tijd: Ik kom tot u terug. Wanneer Jezus' terugkomst zou uitgesteld worden tot aan hun dood of tot aan het einde der tijden, dan zou Hij hen wél als weezen achterlaten. De wederkomst zal van een anderen aard zijn dan het heengaan. Terwijl Jezus lichamelijk van hen afscheid neemt, zal Hij op een mystieke wijze tot hen terugkeeren. Jezus gunt zijn leerlingen een eersten blik in de diepe waarheid van de mystieke eenheid, die door geen enkele vijandelijke macht verbroken kan worden.

19. — Nog slechts korten tijd blijft Jezus in deze wereld, zichtbaar voor vrienden en vijanden. Na afloop daarvan zal de wereld Hem niet meer zien, maar de leerlingen wel. De reden van dit laatste is, dat Jezus leeft en ook de leerlingen leven. Na zijn dood zal Jezus het eeuwige en goddelijke leven binnengaan. Hij zal dan de heerlijkheid bezitten, welke Hij bij den Vader had, vóórdat de wereld bestond (17, 5). De verheerlijkte Christus zal echter zijn goddelijk leven in zekeren zin aan de leerlingen mededeelen, zoodat ook zij het eeuwige en goddelijke leven binnengaan.

aanschouwt Mij; want Ik leef en ook gij zult leven. 20. Op dien dag zult gij erkennen, dat Ik in mijn Vader ben, en gij in Mij, en Ik in u. 21. Wie mijn geboden heeft en ze onderhoudt, hij is het, die Mij bemint; maar wie Mij liefheeft, zal door mijn Vader bemind worden, en ook Ik zal hem beminnen en Mij aan hem openbaren. 22. Judas,

Zij behooren dan tot dezelfde bovennatuurlijke sfeer, waarin ook Jezus zich bevindt. Dit nieuwe leven, dat wij het leven der genade noemen, maakt het hun mogelijk, den Zaligmaker te aanschouwen, al is Hij lichamelijk van hen heengegaan. Zooals Jezus' terugkomst geestelijk en mystiek is, zoo zal ook het aanschouwen der leerlingen een innerlijk aanschouwen zijn door het geloof en de liefde. Wij moeten dus niet enkel denken aan de verschijningen van den verheerlijkten Christus, al zullen deze het uitgangspunt en de grondslag van het innerlijke aanschouwen zijn. Met de verrijzenis begint dus voor de leerlingen een nieuwe levensgemeenschap met den verheerlijkten Meester, die het lichamelijk samenzijn zal vervangen en veel dieper en inniger zal zijn. Deze levensgemeenschap zal door den H. Geest nog verdiept en bevestigd worden, zoodat Paschen zijn bekroning zal vinden in Pinksteren. — De wereld echter, die Jezus nu nog ziet, zal Hem na den dood niet meer aanschouwen. Evenals Hij de verschijningen van zijn verheerlijkt lichaam alleen aan zijn leerlingen schonk, zoo zal ook het innerlijk aanschouwen alleen aan hen gegeven worden. De wereld immers heeft geen toegang tot de sfeer, waarin Jezus zal binnengaan, omdat zij door haar ongeloof tot het rijk der duisternis behoort.

20. — Hier wordt gezegd, w a a r i n het aanschouwen bestaan zal. Het zal niet een zinnelijke waarneming zijn, maar een erkennen van den geest en een aanschouwing door het geloof. Wanneer de leerlingen deelnemen aan het leven van den verheerlijkten Christus, dan zullen zij erkennen, dat Hij in den Vader is. Jezus heeft hun deze waarheid geleerd, maar zij hadden moeite om ze te begrijpen (v. 9—11). Welnu, het geheim van Jezus' wezenseenheid met den Vader, zijn goddelijke natuur dus, zal eerst ten volle tot hen doordringen na de verrijzenis van den Zaligmaker. De uitdrukking „o p d i e n d a g” duidt niet noodzakelijk één bepaalden dag aan. Het kan beteekenen den tijd vanaf de verrijzenis tot aan de nederdaling van den H. Geest. Aan de waarheid, dat de Vader in Jezus en Jezus in den Vader is, beantwoordt een andere, welke voor het zieleleven der leerlingen een groot practisch belang heeft: dat de leerlingen in Jezus zijn en Jezus in de leerlingen is. Kort en scherp wordt deze mystieke levenseenheid uitgedrukt door de woorden: Gij in Mij en Ik in u. De innerlijke erkenning dezer eenheid zullen de leerlingen putten uit het geloof in de wezenseenheid van den Vader en den Zoon. Zij zullen zich bewust worden, dat het leven, dat zij van den verheerlijkten Jezus ontvangen, een blijvende eenheid schept tusschen hen en den Zaligmaker, een eenheid, welke haar voorbeeld, haar oorsprong en doel in de eeuwige levensgemeenschap van den Vader en den Zoon vindt. Zoo wordt Jezus de band, welke de leerlingen met den Vader en tevens de leerlingen met elkander vereenigt.

21. — In v. 15 zeide Jezus: „Zoo gij Mij liefhebt, onderhoudt dan mijn geboden.” Dit was de voorwaarde, waarop Hij den Vader zou bidden om den H. Geest te zenden. Hier wordt hetzelfde van de leerlingen geëischt,

maar niet de Iskarioth, zeide Hem: Heer, hoe komt het, dat Gij U wel aan ons zult openbaren, maar niet aan de wereld? 23. Jezus antwoordde hem en zeide: Zoo iemand Mij bemint, zal hij mijn woord

opdat Jezus zich op de in v. 19 en 20 vermelde wijze aan hen zal openbaren. De voorwaarde wordt echter eenigszins anders geformuleerd: „Wie mijn geboden heeft en ze onderhoudt, hij is het, die Mij liefheeft.” Vooreerst moet men Jezus' geboden door het geloof als verplichtend aanvaarden (dit wordt uitgedrukt door „mijn geboden hebben”); vervolgens moet men ze praktisch in vervulling brengen. Niet degene, die zegt, dat hij Jezus bemint, of zijn voldoening zoekt in een gevoelige geestdrift, heeft de ware liefde; maar alleen hij, die door het trouwe en gestadige vervullen der geboden toont, dat hij terwille van Jezus zijn eigenliefde weet te overwinnen. De belooning zal dan ook zeer groot zijn. Daar de liefde wederliefde wekt, zal Jezus zijn trouwen en gehoorzamen leerling beminnen. Maar ook de Vader zal hem liefhebben, daar de eenheid tusschen de beide goddelijke Personen vordert, dat de vrienden van den Zoon ook de vrienden van den Vader zijn. Jezus zal vooral zijn liefde toonen, doordat Hij zich aan den leerling openbaart, d.w.z. zijn wezenseenheid met den Vader en zijn mystieke eenheid met den leerling voortdurend klaarder onthult en dieper in het praktische geloofsleven doet indringen. Hoe inniger de liefde van den leerling wordt, des te meer zal hij in zijn innerlijk zieleleven de aanwezigheid van Jezus ondervinden en de hemelsche zoetheid daarvan smaken. Ook zal zijn blik scherper worden, wat betreft de bovennatuurlijke werking van Jezus in de Kerk; hij zal de macht en de liefde van den Zaligmaker speuren in de Sacramenten, in de H. Eucharistie vooral, in de priesters en kloosterlingen, in de wetten en besluiten der kerkelijke overheid, in de instellingen van liefdadigheid, kortom in de altijd zich vernieuwende groeikracht van het Godsrijk, welke zich op duizenderlei wijze uit.

22. — De apostel, die hier het woord neemt, wordt ook door Lc. (6, 16) Judas genoemd; maar ter onderscheiding van den verrader noemt deze evangelist hem „Judas (broeder) van Jacobus”. Mt. en Mc. noemen hem Thaddëüs; ofschoon hij Judas heette, schijnt men hem bij voorkeur met zijn bijnaam aangeduid te hebben om verwisseling te voorkomen. Joa. voorkomt dit door te zeggen, dat hij niet de Iskarioth is; ofschoon hij reeds het vertrek van den verrader vermeldde (13, 30), zou de lezer hebben kunnen denken, dat hij weer ongemerkt in de zaal is teruggekeerd. — Judas vraagt, waarom Jezus zich wel aan de leerlingen zal openbaren, maar niet aan de wereld. De openbaring, waarvan de Zaligmaker in het voorafgaande vers sprak, heeft hij als een uiterlijke en zichtbare verschijning opgevat. Daar hij het Messiasrijk nog altijd als een nationaal-politieke beweging beschouwt, begrijpt hij niet, waarom alleen de leerlingen de glorievolle openbaring van den Meester zullen zien. Zal Jezus dan niet den troon van David bestijgen en een wereldrijk stichten? Zal Hij zijn vijanden niet voor altijd aan zijn heerschappij onderwerpen? Hoe hardnekkig deze dwaling der leerlingen was, blijkt uit de vraag, welke zij nog onmiddellijk vóór de hemelvaart stelden: „Heer, zult Gij in dezen tijd het koninkrijk voor Israël herstellen” (Hand. 1, 6)?

23. — Jezus antwoordt niet direct op de vraag. Hij heeft trouwens

onderhouden, en mijn Vader zal hem beminnen, en Wij zullen tot hem komen en ons verblijf bij hem nemen. 24. Wie Mij niet bemint, onderhoudt mijn woorden niet; en het woord, dat gij gehoord hebt, is niet het mijne, maar dat van den Vader, die Mij gezonden heeft.

reeds duidelijk genoeg gezegd, dat zijn openbaring een innerlijke zal zijn en daarom alleen geschonken wordt aan degenen, die Hem beminnen. Daarom doet Hij nu niets anders dan zijn uitspraak met grooten nadruk bevestigen: Hij zal zich alleen openbaren aan degenen, die hun liefde tot Hem toonen door het onderhouden der geboden. Weer wordt de onderhouding der geboden als noodzakelijke voorwaarde vermeld; maar deze geldt alleen als een bewijs van de echtheid der liefde, welke in de verhouding tot God en Jezus den doorslag geeft. Judas kan daaruit het antwoord op zijn vraag afleiden: De Zaligmaker zal zich niet aan de wereld openbaren, omdat deze Hem niet bemint en zijn geboden niet onderhoudt. Jezus tracht de aandacht der leerlingen af te trekken van hun aardse en nationale hersenschimmen, waaraan zij met hart en ziel hangen, en hun verlangen op te wekken naar het onschatbare geestelijke geluk, dat Hij hun in uitzicht stelt. Wat is een politieke heerschappij, vergeleken met de liefde van den verheerlijkten Zaligmaker? En niet alleen Jezus zal hen beminnen, maar ook de Vader, zooals reeds in v. 21 gezegd werd. Beiden zullen tot hen komen en hun verblijf bij hen nemen. Het wonen van God temidden van Israël was reeds voor het oude Godsvolk een der grootste voorrechten (Ex. 25, 8). Dit voorrecht, dat met het verdwijnen der ark ten deele ophield, zou in den messiaanschen tijd hernieuwd worden (Zach. 2, 11). Dit geschiedde op de eerste plaats, doordat het vleeschgeworden Woord onder de menschen kwam wonen (1, 14). Het zal echter na Jezus' dood worden voortgezet door de onzichtbare inwoning van de goddelijke Personen in de ziel van den rechtvaardige. Ofschoon hier uitdrukkelijk alleen van den Vader en den Zoon gesproken wordt, is deze inwoning, evenals alle werkingen naar buiten, eigen aan de geheele H. Drievuldigheid. Paulus schrijft ze zelfs speciaal aan den H. Geest toe (Rom. 5, 5; 1 Cor. 3, 16; Gal. 4, 6).

24. — Het omgekeerde geldt echter ook: Wie Mij niet bemint, onderhoudt mijn woorden niet. Daaruit volgt, dat hij ook het woord van den Vader niet onderhoudt; want het woord, dat Jezus aan de leerlingen predikt, is niet het zijne, maar dat van den Vader, die Hem gezonden heeft (vgl. 7, 16; 8, 26; 12, 49). Wanneer echter iemand Jezus en den Vader niet bemint en hun geboden niet onderhoudt, hoe zouden Zij dan tot hem komen en hun verblijf bij hem nemen? De grondslag van zulk een intieme gemeenschap moet toch de wederzijdsche liefde zijn.

6. Nieuwe belofte van den H. Geest, 14, 25 vlg.

Meerdere uitleggers, onder wie Tillmann, beschouwen v. 25—31 als een samenvatting van de verschillende motieven van troost en bemoediging, welke Jezus in het voorafgaande gegeven heeft. Men moet echter in v. 25 en 26 eerder zien het slot van een gedachtenreeks. Jezus heeft namelijk gesproken over den toestand, waarin de leerlingen zich na zijn dood zullen bevinden, en herhaalt nu zijn belofte aangaande de komst

25. Dit heb Ik u gezegd, terwijl Ik nog bij u was. 26. Maar de Helper, de heilige Geest, dien de Vader zal zenden in mijn naam, Hij zal u alles leeren en alles in herinnering brengen, wat Ik u heb gezegd.

van den H. Geest. Met v. 27 begint dan het laatste woord van opbeuring en bemoediging.

25. — Men is het er niet over eens, wat Jezus met het woordje „dit” bedoelt. Tillmann en Zahn laten het enkel slaan op de voorafgaande rede. Lagrange meent echter, dat daardoor alles wordt aangeduid, wat Jezus gedurende zijn openbaar leven leerde; „dit” verwijst dan naar het voorafgaande vers, waarin Jezus sprak over de woorden, welke Hij in opdracht van den Vader aan zijn leerlingen had meegedeeld. Deze laatste meening lijkt waarschijnlijker, omdat de in v. 26 aangekondigde werking van den H. Geest niet enkel betrekking heeft op Jezus’ laatste rede, maar op alle door Hem geleerde waarheden. De tegenstelling is dan duidelijk: Zoolang Jezus bij zijn leerlingen was, heeft Hij hun in de waarheden van het nieuwe Godsrijk onderricht; dit zal in de toekomst door den H. Geest geschieden.

26. — Na Jezus’ heengaan zal de Helper, die in v. 17 „de Geest der waarheid”, hier „de heilige Geest” genoemd wordt, als leeraar optreden. Hij zal gezonden worden door den Vader. Terwijl in v. 16 gezegd werd, dat Hij gegeven zou worden op Jezus’ voorspraak, wordt Hij volgens dit vers gezonden in Jezus’ naam. Evenals de Zaligmaker optrad in den naam van den Vader (5, 43; 10, 25), zoo zal de H. Geest optreden in den naam van Jezus, d.w.z. als zijn plaatsvervanger. Zijn taak zal tweevoudig zijn: Hij zal de leerlingen alles leeren en hun alles in herinnering brengen, wat Jezus hun gezegd heeft. Het eerste „alles” staat niet in tegenstelling met het door Jezus gegeven onderricht, alsof dit gebrekkig was en door nieuwe waarheden moest aangevuld worden. Het voorwerp van de beide werkwoorden „leeren” en „in herinnering brengen” is hetzelfde, namelijk: alles wat Jezus den leerlingen gezegd heeft. De tweevoudige taak van den H. Geest heeft dus betrekking op dezelfde groep van waarheden, namelijk die, welke door Jezus geleerd zijn. Daar echter de H. Geest niet alleen in herinnering brengt, maar ook leert, moet men van den anderen kant zijn taak niet beperken tot een opfrissen van het geheugen. In 16, 12 vlg. zal Jezus uitdrukkelijk zeggen, dat de leerlingen nu nog niet de volle waarheid dragen kunnen, maar dat deze hun zal meegedeeld worden door den Geest der waarheid. Het onderricht van den H. Geest zal dus in zekeren zin nieuw zijn en dat van Jezus aanvullen. Hij zal geen volstrekt nieuwe waarheden leeren, maar de door Jezus gepredikte tot volle ontwikkeling brengen en dieper en inniger doen begrijpen. Zoowel de synoptici als Joa. leveren ons voorbeelden in overvloed, dat de leerlingen de woorden van den Meester slechts ten halve of zelfs heelemaal verkeerd begrepen. De H. Geest zal hun dit alles in herinnering brengen, maar daarbij tevens aanvullen, verlichten en verdiepen. Het zal hun gaan zooals iemand, die in zijn kinderjaren de waarheden van het geloof wel woordelijk kende en den zin ook wel gedeeltelijk begreep, maar slechts op rijperen leeftijd tot het volle inzicht komt. Hij bemerkt, dat hij vroeger sommige dingen verkeerd en andere slechts ten halve begreep; waarheden, die hem van weinig belang leken of weinig indruk op hem maakten, krijgen voor hem een diepe beteekenis en oefenen

27. Vrede laat Ik u na, mijn vrede geef Ik u; niet zooals de wereld (dien) geeft, geef Ik (hem) u. Uw hart worde niet ontsteld, noch be-

een overwegenden invloed op zijn leven uit; woorden, waarvan alleen de klank hem vertrouwd was, onthullen hun rijken inhoud; wat hem koud en onverschillig liet, vervult hem met heilige geestdrift en spoort hem aan tot heldhaftige daden van deugd. Zoo zullen ook de leerlingen, bij de onderrichting van den H. Geest, toenemen in kennis en begrip. Wat zij door zijn innerlijke verlichting leeren, zal nieuw voor hen zijn, maar hen toch telkens herinneren aan de onderrichting van den Meester; het zijn oude en vertrouwde dingen, welke hun verschijnen in een nieuw licht. Wij behoeven slechts te denken aan begrippen zooals: het rijk Gods, de Messias, de Zoon Gods, Jezus' eenheid met den Vader, de beteekenis van Jezus' lijden en dood, de eerste plaatsen in het Godsrijk, hun taak in deze wereld, hun plicht om Jezus te volgen in lijden en dood enz. Dit alles had de Zaligmaker hen geleerd, maar hoe gebrekkig hadden zij het begrepen! — Uit het feit, dat Jezus zich in v. 25 en 26 onmiddellijk alleen tot de aanwezige leerlingen richt (dit alles heb Ik u gezegd, terwijl Ik nog bij u was.... wat Ik u gezegd heb), leiden meerdere theologen af, dat de hier beloofde bijstand van den H. Geest ook alleen voor hen bestemd was. De vervulling van de belofte zien zij in de openbaringen, welke na Jezus' dood aan de apostelen ten deel vielen. Na den dood van den laatsten apostel werden er geen openbaringen meer gegeven, welke tot den algemeenen geloofsschat behooren. Maar vóór dien tijd heeft de H. Geest aan de apostelen (en door hen aan de Kerk) geloofswaarden geopenbaard, welke, zoo zij al niet geheel nieuw waren, althans niet zonder de verlichting van den H. Geest uit de leer van Jezus zouden afgeleid zijn. Zonder twijfel heeft Jezus' belofte op deze openbaringen betrekking, maar wij gelooven, dat zij zich daartoe niet beperkt. De geheele afscheidsrede is direct alleen tot de apostelen gericht, maar toch ontkent niemand, dat de meeste woorden ook tot alle geloovigen van alle tijden gericht zijn. Dat Jezus zich openbaart aan degenen, die Hem beminnen (v. 21) en dat Hij en de Vader bij hen hun verblijf zullen nemen (v. 23), heeft zeker een universeelen zin. Zegt v. 16 niet uitdrukkelijk, dat de Helper voor eeuwig bij de leerlingen zal blijven? Wij nemen daarom den bijstand van den H. Geest in den meest uitgebreiden zin. Hij zal niet alleen elken geloovige bijstaan om de geloofswaarden te kennen, maar Hij zal zijn werking uitoefenen op geheel de Kerk, zoodat zij de waarheden der goddelijke openbaring, hetzij deze vervat zijn in de H. Schrift of in de traditie, met onfeilbaar gezag leert.

7. Vrede en vreugde tijdens de scheiding, 14, 27—31.

Jezus keert terug tot de eerste gedachte der afscheidsrede: Uw hart worde niet ontsteld (v. 1); deze opwekking wordt dan ook in v. 27 herhaald. De Zaligmaker gaat nu echter verder. Zijn leerlingen moeten niet alleen allen angst laten varen; zij moeten zelfs vrede en vreugde gevoelen, nu de Meester van hen heengaat.

27. — Het is duidelijk, dat met v. 27 een nieuwe gedachtenreeks begint. Terwijl immers de belofte van den H. Geest op de toekomst betrekking had (v. 26), keert Jezus nu terug tot den tegenwoordigen tijd: Reeds nu geeft Hij den vrede. Dit woord is een plechtig afscheid; want de

vreesd! 28. Gij hebt gehoord, dat Ik u zeide: Ik ga heen, maar Ik kom tot u terug. Zoo gij Mij bemindet, zoudt gij u verheugen, dat Ik

Israëlieten wenschten elkander, wanneer zij afscheid namen, den vrede toe, waarbij de gewone formule was: Ga in vrede (1 Kon. 1, 17; 20, 42; 29, 7; Mc. 5, 34; Lc. 7, 50; 8, 48 enz.). Jezus gebruikt echter niet deze formule; want zijn afscheid heeft een geheel bijzondere beteekenis. Hij wenscht zijn leerlingen niet den vrede toe, bidt hem niet over hen af (vgl. Lc. 10, 5), maar is machtig genoeg om hem te geven. Hij laat hun den vrede na als zijn geestelijke nalatenschap. Het is niet een gewone vrede, maar zijn vrede, en daarom zeer kostbaar. Tot dan toe hadden de leerlingen den vrede van Jezus genoten. Hij immers schonk hun den vrede met God door hen den Vader te leeren beminnen, den vrede met elkander door hun twisten bij te leggen, den vrede met de menschen door hen te beschermen. De onrust der leerlingen kwam grootendeels voort uit de meening, dat met Jezus' heengaan deze vredige toestand zou verdwijnen. De Meester stelt hen echter gerust. Hij neemt zijn vrede niet met zich mee, maar laat hun dien na. Zij moeten zich echter omtrent dezen vrede geen verkeerde voorstelling maken. Jezus geeft den vrede niet, zoo als de wereld hem geeft. Ook de wereld immers geeft aan haar volgelingen den vrede, maar deze vrede is in overeenstemming met haar aard: uiterlijk, schijnbaar en onwaar; hij moet vaak gekocht worden ten koste van den waren vrede. De vrede echter, dien Jezus geeft, is innerlijk; het is de zielevrede van hem, die zich in God geborgen weet en in alle omstandigheden op God vertrouwt. Dit neemt niet weg, dat de leerlingen moeten strijden, vijandschap zullen ondervinden, vervolgd en zelfs gedood zullen worden; dit alles heeft Jezus hun vaak genoeg voorspeld. Hij heeft hen gewaarschuwd, dat Hij niet den vrede op aarde is komen brengen, maar het zwaard (Mt. 10, 34). Te midden van strijd, vijandschap en vervolging zullen zij echter den vrede van Jezus in hun ziel bewaren; geen macht ter wereld is in staat hun dien te ontrooven. Hoe de Zaligmaker dezen vrede geeft, blijkt uit het voorafgaande. Hij heeft immers in v. 23 beloofd, dat de Vader en de Zoon hun verblijf zullen nemen bij degenen, die Hem beminnen. Deze inwoning der goddelijke Personen verzekert den innerlijken vrede. — Reeds in het O. T. werd de vrede beschouwd als een der hoogste menschelijke goederen. Vooreerst in tijdelijk opzicht. Voor de oostersche volken, die zoo vaak door oorlogen geteisterd werden, gold de vrede als de eerste en voornaamste voorwaarde van geluk en voorspoed. Wij begrijpen daarom, dat de wensch „Vrede zij ul” een samenvatting van alle heil en zegen beteekende. Maar verder ook in geestelijk opzicht. Vrede beteekent de harmonische verhouding van de menschen en van de volken tot God; het tegendeel van dezen vrede is de zonde met haar gevolgen. Zoo zegt bijv. Ps. 118, 165: „Rijke vrede is het aandeel van wie uw wet beminnen.” De vrede werd ook beloofd als behorende tot het messiaansche heil. God zal met zijn volk sluiten een verbond van vrede (Ez. 34, 25; 37, 26). Hij zal den vrede tot hen leiden als een stroom (Is. 66, 12). Bij den H. Paulus wordt dan het woord „vrede” een samenvatting van alle geestelijke gunsten (vgl. zijn zegenwensch „genade en vrede”, Rom. 1, 7; 1 Cor. 1, 3; 2 Cor. 1, 2 enz.).

28. — Tweemaal heeft Jezus gezegd, dat Hij van de leerlingen heengaat, maar tot hen zal terugkeeren. In v. 3 bedoelde Hij daarmee zijn terugkomst

bij den dood der leerlingen of bij het einde der tijden om hen naar het huis van den Vader te geleiden; in v. 18 sprak Hij van een geestelijke en mystieke komst in de zielen der leerlingen. Daar de woorden „heengaan” en „terugkomen” ook in v. 3, maar niet in v. 18 gebruikt worden, zal Jezus wel de eerste belofte op het oog hebben; daar trouwens beide werkwoorden een tegenstelling vormen, kan men moeilijk aannemen, dat het tweede in mystieken zin moet genomen worden, terwijl het eerste letterlijk bedoeld is. In v. 3 troostte Jezus zijn leerlingen door hen te wijzen op zijn terugkeer. Ook nu vermeldt Hij dezen terugkeer, maar Hij vestigt toch meer de aandacht op zijn heengaan. Zij mogen zich troosten met de gedachte, dat Jezus eens zal terugkomen; maar toch berust deze troost min of meer op eigenbelang. De Zaligmaker wil hen hooger opvoeren en edeler en onbaatzuchtiger doen denken. Zij moeten zich ook verheugen over zijn heengaan. Dit is wel pijnlijk voor hen, maar voor Jezus beteekent het een terugkeer tot den Vader. Wanneer zij dus hun Meester met een echt onbaatzuchtige liefde beminden, dan zouden zij zich niet alleen over zijn toekomstigen terugkeer, maar ook over zijn heengaan verheugen. In dit woord ligt een zacht verwijt, dat zij al te veel aan zich zelf denken en te weinig aan hun Meester. De reden, waarom de terugkeer tot den Vader een geluk voor Hem is, geeft Jezus aan met de woorden: „Want de Vader is grooter dan Ik.” De H.H. Vaders reeds legden deze woorden op twee verschillende wijzen uit. Sommige meenden, dat Jezus sprak als Zoon van God, d.w.z. als tweede Persoon van de H. Drievuldigheid. Origenes en Tertullianus schijnen zelfs uit dezen tekst afgeleid te hebben, dat de Zoon inderdaad minder is dan de Vader. Athanasius en Gregorius van Nazianze ontkenden de werkelijke minderheid van den Zoon, omdat Hij dezelfde goddelijke natuur bezit als de Vader; wanneer echter de Vader grooter genoemd wordt, dan geschiedt dit enkel, omdat Hij die natuur aan den Zoon mededeelt. Ofschoon deze laatste verklaring niet in strijd is met de waardigheid van den Zoon, kunnen wij ze toch niet aannemen. Vooreerst immers heeft het grooter-zijn van den Vader dan slechts een zeer betrekkelijken zin; vervolgens lijkt deze gedachte voor het toenmalige begripsvermogen der leerlingen wat al te subtiel en diepzinnig. Van den anderen kant is het niet juist, dat Jezus enkel spreekt als mensch. God staat immers zoo hoog boven den mensch, dat het absurd zou zijn beiden te vergelijken. Cyrillus van Alexandrië heeft de juiste oplossing gegeven. Jezus, zoo zegt hij, spreekt als de mensch geworden Zoon van God. Als zijnde de eeuwige Zoon van God, was Hij aan den Vader volkomen gelijk; maar door de menschwording heeft Hij een natuur aangenomen, waardoor Hij minder is dan de Vader. Het is dus niet een mensch, maar een God, die zich hier met God vergelijkt. Jezus, die God is, vergelijkt zich met den Vader, die eveneens God is, echter niet wat betreft de goddelijke natuur, waardoor Hij aan den Vader gelijk is, maar wat betreft de menselijke natuur, waardoor Hij de mindere is. Wij ontwijken dan twee moeilijkheden: vooreerst, dat Jezus in werkelijkheid niet minder zou zijn dan de Vader, en vervolgens, dat er een vergelijking zou gemaakt worden tusschen een mensch en God. Jezus is aan den Vader gelijk door de goddelijke natuur en kan zich daarom met Hem vergelijken; maar Hij is tevens mensch en is in dit opzicht zijn mindere. Men mag dus volstrekt niet beweren, dat deze tekst in strijd is met Jezus' Godheid. Er wordt integendeel juist verondersteld, dat Jezus God is, omdat

tot den Vader ga; want de Vader is grooter dan Ik. 29. En nu (reeds), vóórdát het geschied is, heb Ik het u gezegd, opdat gij zoudt gelooven, wanneer het gebeurt. 30. Ik zal niet veel meer met u spreken; want de vorst der wereld is op komst, maar over Mij heeft hij geen macht. 31. De wereld echter moet erkennen, dat Ik den Vader

Hij zich met den Vader vergelijkt. — Waarom moeten de leerlingen zich dus verheugen? Omdat de menschgeworden Zoon Gods terugkeert tot den Vader, die zijn eeuwige en goddelijke heerlijkheid niet verlaten heeft en daarom grooter is. De Godmensch zal ook na zijn terugkeer minder blijven dan de Vader, omdat Hij zijn menselijke natuur behoudt; maar Hij wordt nu opgenomen in de goddelijke heerlijkheid, zoodat Hij niet meer blootstaat aan vernederingen, beschimpingen, lijden en dood.

29. — Het heengaan tot den Vader kan men in twee geheel verschillende opzichten beschouwen. Het is vooreerst een afscheid van de leerlingen en van deze wereld, vervolgens een terugkeer tot den Vader. Meerdere exegeten nemen Jezus' heengaan in dit tweede opzicht. Wanneer de leerlingen later den verrezen Zaligmaker aanschouwen en Hem zien opstijgen ten hemel, dan zullen zij zich herinneren, dat Hij zijn terugkeer tot den Vader voorspelde; en zij zullen in hun geloof bevestigd worden. Daartegen kunnen wij opwerpen, dat deze feiten in zich genoeg bewijskracht hebben, zelfs wanneer zij niet door Jezus voorspeld waren. Wij moeten dan ook Jezus' heengaan hier nemen, in zoover het een geloofsbeproeving voor de leerlingen was. Wanneer Jezus zich op zijn voorspellingen beroept (vgl. 13, 19; 16, 4), dan is het om zijn leerlingen voor te bereiden op droevige ervaringen, die hun geloof in gevaar zouden kunnen brengen. Wij moeten dus hier niet denken aan Jezus' glorievol heengaan tot den Vader, maar aan zijn lijden en dood, waardoor Hij aan de leerlingen ontruikt wordt. Bij die droevige gebeurtenissen moeten zij niet meenen, dat Jezus door de omstandigheden overrompeld wordt; zijn vooruit-weten immers toont aan, dat Hij met volle vrijheid zijn dood tegemoet gaat.

30. — Het is niet meer de tijd om lange gesprekken te voeren, want de vorst der wereld is op komst. Wij weten reeds uit 12, 31, dat daarmee de duivel bedoeld wordt. Hij is op komst om zijn woede aan Jezus te koelen. Daarbij bedient hij zich van zijn handlangers, speciaal van Judas, die zich geheel in zijn macht bevindt (13, 2. 27). Als de vorst der wereld bindt hij den strijd aan om zijn heerschappij te behouden. Dit zal hem niet gelukken, want, zooals Jezus reeds in 12, 31 voorspelde, hij zal worden buitengeworpen. Dat de overwinning van den duivel slechts een schijnbare zal zijn, drukt Jezus hier op een andere wijze uit: „Over Mij heeft hij geen macht.” Letterlijk zegt de Zaligmaker: „In Mij heeft hij niets.” Er is niets in Jezus, waardoor de duivel ook maar eenige macht over Hem zou kunnen uitoefenen. Daar de zonde het eenige is, waardoor de booze geest macht over den mensch krijgt, wordt door dit woord Jezus' volkomen zondenloosheid aangeduid. Wanneer Hij dus het slachtoffer wordt van de plannen van den duivel, dan geschiedt dit enkel, omdat Hij het zelf wil.

31. — De duivel heeft weliswaar geen macht over Jezus, maar toch zal Hij zich aan de macht der duisternis overleveren (Lc. 22, 53). Waarom? Opdat de wereld moge erkennen, dat Hij den Vader bemint en dat

bemin en dat Ik volbreng, wat de Vader Mij bevolen heeft. Staat op; laten wij heengaan!

Hij den wil van den Vader volbrengt. Jezus is immers gekomen om de wereld, die nu geheel onder de heerschappij van den duivel staat, te redden. Het aangewezen middel daartoe is niet een glorierijke ontplooiing van zijn goddelijke macht, waardoor Hij zijn tegenstander zou kunnen verpletteren, maar zijn lijden en dood. Daaruit zal immers blijken, hoezeer Jezus den Vader bemint en hoe nederig Hij zich aan Diens wil onderwerpt. Door de erkenning van deze liefde en gehoorzaamheid zal de wereld gered worden. — In het bewustzijn, dat Hij zich met vollen vrijen wil aan de macht van den duivel overlevert om de wereld van zijn heerschappij te bevrijden, geeft Jezus het teeken om te vertrekken: „Staat op; laat ons heengaan!”

IV. De tweede afscheidsrede, 15, 1—16, 33.

De eerste rede wordt afgesloten door Jezus' aansporing om te vertrekken: „Staat op; laat ons heengaan!” De laatste woorden, welke daaraan voorafgingen (14, 27—31), wekten den schijn, alsof Jezus voorgoed afscheid nam. Daarom verbaast het ons, dat Hij nu opnieuw het woord neemt en een nog langere rede uitsprekt. Verschillende verklaarders meenen, dat Jezus inderdaad na 14, 31 de zaal verliet en de tweede afscheidsrede en het hoogepriesterlijk gebed op weg naar Gethsemani uitsprak. Deze opinie lijkt echter zeer onwaarschijnlijk; want voor zulke intieme gesprekken waren de straten van Jerusalem allermint de geëigende plaats. Bovendien wordt eerst in 18, 1 gezegd, dat Jezus naar buiten ging. De meeste katholieke exegeten zijn van oordeel, dat het gezelschap na 14, 31 van tafel opstond, maar dat Jezus draalde met heengaan. Het was alsof Hij het intieme samenzijn niet kon afbreken en steeds nieuwe woorden van troost en bemoediging zocht. Terwijl zij in de zaal of in het binnenhof van het huis stonden, bleef Jezus voortspreeken en hield Hij het hoogepriesterlijk gebed. Anderen (bijv. Lepin, Durand en Lagrange) zijn door deze oplossing niet voldaan. Dat Jezus zijn definitief afscheid spreekt en het sein tot vertrek geeft, terwijl Hij daarna een nieuwe rede begint, duidt inderdaad op een veranderlijkheid en besluiteloosheid, welke aan Jezus vreemd zijn. Ook wijzen deze geleerden er op, dat de tweede rede verschillende uitspraken bevat, welke men reeds in een of anderen vorm in de eerste vindt. Zoo kan men vergelijken 13, 34. 35 met 15, 12. 17; 14, 10. 11. 20 met 15, 1—10; 14, 13 met 15, 7; 14, 15. 21 met 15, 10; 14, 16. 17. 26 met 16, 13; 14, 19 met 16, 16; 14, 27 met 16, 33. Terwijl vele niet-katholieke exegeten van meening zijn, dat de tweede afscheidsrede door een redactor is toegevoegd, denken Lepin, Durand en Lagrange aan een aanvulling door Joa. zelve. Hfdst. 15 en 16 zouden, zooals wij later zullen aannemen wat betreft hfdst. 21, naderhand door den evangelist zijn toegevoegd. Nadat hij zijn eerste afscheidsrede met het bekende slot (14, 31) had geschreven, zou hij zijn geheugen nogmaals geraadpleegd hebben en een nieuwe afscheidsrede hebben samengesteld zonder de eerste te wijzigen; vandaar dat de opwekking om heen te gaan in 14, 31 is blijven staan. Lagrange meent zelfs, dat in de tweede rede sommige onderrichtingen uit een

vroegeren tijd zijn opgenomen. Hij onderscheidt drie hoofdgedachten: Jezus' mystieke eenheid met de leerlingen (15, 1—17); de toekomstige vervolging en haat der wereld (15, 18—16, 4a); de bemoediging der leerlingen door de belofte van den H. Geest en de gedachte aan Jezus' terugkeer (16, 4b—33). Alleen het laatste thema stemt met dat van de eerste afscheidsrede overeen en draagt duidelijk het kenmerk van een laatste vermaning. De tweede gedachte heeft veel overeenkomst met een deel van de eschatologische rede van de synoptici, waarin ook gesproken werd van vervolgingen. Wat de eerste betreft, men zou ze kunnen plaatsen na de uitverkiezing der apostelen en vóór hun uitzending. Lagrange is daarom van meening, dat alleen datgene, wat Jezus zegt omtrent de komst van den H. Geest en omtrent zijn eigen terugkeer (16, 4b—33), kan beschouwd worden als een aanvulling van de eerste afscheidsrede; de twee andere gedachtencomplexen (15, 1—17; 15, 18—16, 4a) bevatten vroegere onderrichtingen. — Dat Joa. eerst meende te kunnen volstaan met de afscheidsrede van hfdst. 14 en later deze rede met nieuwe herinneringen aanvulde in hfdst. 15 en 16, heeft een groote waarschijnlijkheid. Daarvoor pleiten de volgende gronden. Hfdst. 14 vormt een afgerond geheel, waarvan het slot gevormd wordt door de opwekking om op te staan en te vertrekken. De woorden, waarmee die eerste rede eindigt, dragen het karakter van een definitief afscheid. Hfdst. 15 en 16 bevatten verschillende gedachten, welke parallel zijn aan die van hfdst. 14, en gaan, wat den theologischen inhoud betreft, niet boven hfdst. 14 uit. Na de eerste afscheidsrede beteekent de tweede een daling van de spanning, terwijl het hooge priesterlijk gebed (hfdst. 17) uitstekend bij de eerste rede aansluit. Wij willen echter niet beweren, dat deze redenen doorslaggevend zijn; het is immers moeilijk uit te maken, hoe in zulke gewichtige momenten de gang van het gesprek door den psychologischen toestand van spreker en toehoorders beïnvloed wordt. De veronderstelling, dat hfdst. 15 en 16 vroegere onderrichtingen bevatten, kunnen wij echter niet aanvaarden. Daarbij worden wij niet geleid door theologische bedenkingen; want evenals Mt. kon ook Joa. een redevoering samenstellen uit woorden en redevoeringen, welke niet tot denzelfden tijd behooren. Wij hebben echter de volgende bezwaren. Een afscheidsrede draagt een te uitgesproken karakter om ze met andere redevoeringen te vergelijken. Dat Mt. in de bergrede of in de uitzendingsrede der apostelen andere onderrichtingen inlascht, is begrijpelijk. Maar de laatste avond van Jezus' leven is een plechtig en eenig moment en geeft aan elk woord een geheel bijzonder kenmerk; wij kunnen moeilijk aannemen, dat Joa. zich daarbij niet uitsluitend tot de vermaningen van dien avond beperkt heeft. De groote overeenkomst in gedachten tusschen de eerste en tweede afscheidsrede, waarop wij boven wezen, is een sterke aanwijding, dat zij ook op denzelfden tijd en in dezelfde omstandigheden zijn uitgesproken. Lagrange zelf moet toegeven, dat ook de twee eerste deelen van de tweede afscheidsrede zeer sterk den invloed van den tegenwoordigen samenhang ondergaan hebben. Wanneer wij 15, 1—16, 4a lezen, dan ontkomen wij niet aan den indruk, dat menig woord alleen op den laatsten avond van Jezus' lijden kan uitgesproken zijn. Wij willen op enkele gedachten wijzen: De leerlingen zijn rein door het woord, dat Jezus tot hen gesproken heeft (15, 3; vgl. 13, 10); zij moeten in Jezus blijven (15, 4; vgl. 14, 20); alles wat zij vragen, zullen zij verkrijgen (15, 7; vgl. 14, 13); het onderhouden van de geboden is het teeken der ware liefde (15, 10; vgl. 14, 15, 21); dit alles heeft

15. 1. Ik ben de ware wijnstok en mijn Vader is de wijnbouwer.

Jezus gezegd om hun vreugde volkomen te maken (15, 11; vgl. 14, 28); de onderlinge liefde is Jezus' gebod (15, 12; vgl. 13, 34 vgl.); niemand heeft groter liefde dan hij, die zijn leven geeft voor zijn vrienden (15, 13; vgl. 13, 1); Jezus noemt zijn leerlingen niet meer dienaren, maar vrienden (15, 15; vgl. 13, 12—17); de wereld zal de leerlingen haten en vervolgen (15, 18—21; vgl. 14, 19. 27. 30); Jezus belooft den H. Geest (15, 26; vgl. 14, 16. 26). — Bij de verklaring van den tekst zullen wij nog op deze kwestie terugkomen.

1. De wijnstok en de ranken, 15, 1—8.

Evenals de aan het herdersleven ontleende beeldspraak van 10, 1—16, wordt ook de pericope van den wijnstok en de ranken door Lagrange als een parabel beschouwd; hij moet echter toegeven, dat de parabel sterk overhelt naar de allegorie. Wij gelooven veeleer, dat wij ook hier met een allegorie te doen hebben. De verschillende elementen van de beeldspraak (wijnbouwer, wijnstok, ranken) en de aan den wijnstok ontleende feiten (het zuiveren en afsnijden der ranken, het verdorren en verbranden van de afgesneden ranken) hebben ternaauwernood nog een zelfstandige beteekenis, maar dienen enkel als beeld.

1. — De geestelijke gemeenschap, welke Hem na zijn dood met de leerlingen zou verbinden, gebruikte Jezus reeds in de eerste afscheidsrede als een motief van troost (14, 18—23). De allegorie van den wijnstok en de ranken mogen wij dan ook beschouwen als een bevestiging en verklaring van die bemoedigende gedachte. — De wijnstok was in het O. T. een geliefdkoord beeld om Israël aan te duiden (Is. 5, 1—7; Jer. 2, 21; Ez. 15, 1—8; Ps. 79, 9). In Eccli. 24, 23 is hij een symbool van de goddelijke Wijsheid. De Syrische Baruch-apocalyps (geschreven tusschen 70 en 96 n. Chr.) heeft in hfdst. 35—40 een visioen, waarin de Messias wordt voorgesteld door een wijnstok, waaronder een bron ontspringt. Ook Jezus gebruikte gaarne dit beeld (Mt. 20, 1—16; 21, 33—46). Zelfs in dit laatste samenzijn, vóór de instelling van de H. Eucharistie, heeft Hij over de vrucht van den wijnstok gesproken (Lc. 22, 18). In de „Leer der twaalf apostelen” (90—100 n. Chr.) vinden wij in 9, 2 als dankgebed na de H. Eucharistie: „Wij danken U, onze Vader, voor den heiligen Wijnstok van uw dienaar David, dien Gij ons door uw dienaar Jezus hebt doen kennen. U zij glorie in eeuwigheid.” De allegorie van den wijnstok herinnert dus aan de instelling van de H. Eucharistie. Ook bestaat er een logisch verband; de mystieke eenheid tusschen Jezus en de leerlingen werd immers vooral door de H. Eucharistie bevestigd. — Jezus is de ware wijnstok. Wij moeten deze uitdrukking in denzelfden zin verstaan als „het ware licht” (1, 9) en „het ware brood” (6, 32). De ware wijnstok beteekent hier niet den edelen wijnstok in tegenstelling met den wilden, zooals in Jer. 2, 21. Jezus is de ware wijnstok, omdat hij de eigenschappen van den natuurlijken wijnstok in de hoogste mate bezit. Wat de wijnstok voor de ranken is, dat is Jezus in veel inniger en krachtiger wijze voor de leerlingen. Het eerste woord van deze pericope is dus reeds volop allegorisch. — Nooit vergeet de Zaligmaker, dat Hij zijn taak en zending vervult in gehoorzaamheid aan den Vader. Daar Hij één is met den Vader, kan men zich Jezus' werkzaamheid niet denken zonder die van den Vader. Deze

2. Elke rank aan Mij, die geen vrucht draagt, snijdt Hij af; en elke rank, die wel vrucht draagt, zuivert Hij, opdat zij nog meer vrucht mag dragen. 3. Gij zijt reeds rein door het woord, dat Ik tot u gesproken

wordt voorgesteld door den wijnbouwer. Het is immers de Vader, die Jezus in de wereld heeft gezonden om zijn goddelijk leven aan de menschen mede te deelen en zich zoo een gemeenschap te verwerven, welke met Hem een mystiek lichaam vormt. Het was dus de Vader, die den waren wijnstok in deze wereld plantte. Wij mogen echter uit dit vers niet afleiden, dat de Zoon een andere natuur zou hebben dan de Vader, zooals de Arianen deden. De ondergeschiktheid van den wijnstok ten opzichte van den wijnbouwer wordt verklaard door het feit, dat Jezus in zijn hoedanigheid van den mensch geworden Zoon Gods het beginsel der genade is; als zoodanig is Hij minder dan de Vader en is zijn taak een ondergeschikte.

2. — Gedurende den winter snijdt de wijnbouwer alle ranken af, waarvan hij voorziet, dat zij geen vruchten zullen dragen; zodoende zal de wijnstok nieuwe en gezonde ranken krijgen. Wanneer deze ontsproten zijn, dan worden zij gezuiverd van de nuttelooze bijranken, die het sap ten koste van de vruchtbare ranken zouden opslorpen. Deze tweevoudige taak vervult de Vader ten opzichte van Jezus' mystiek lichaam. Ook hier hebben wij een zuiver allegorische voorstelling; er wordt immers niet gesproken van de ranken, die aan den wijnstok zijn, maar in plaats van den wijnstok treedt Jezus zelve (letterlijk: elke rank in Mij). Wie zijn de ranken, die van den wijnstok worden afgesneden? Het zijn de menschen, die in een zeker opzicht, namelijk door het geloof, met Jezus vereenigd zijn, maar geen vruchten dragen, d.w.z. niet leven volgens dit geloof. Zulke menschen zullen ten slotte ook hun geloof verliezen en dus geheel van Jezus gescheiden zijn. Het is de Vader, die de onvruchtbare ranken van den wijnstok afsnijdt. Dit wil niet zeggen, dat Hij den zondaars ten slotte het geloof in Jezus ontnemt. Feitelijk zijn het de zondaars zelf, die zich van Jezus afscheiden; de handeling van den wijnbouwer verzinnebeeldt echter hun verwerping door den Vader en is de bezegeling van hetgeen zij zich zelf berokkend hebben. Wij moeten ons dus niet de vraag stellen, wanneer deze afsnijding plaats heeft: tijdens dit leven (door afval van het geloof of door excommunicatie) of in de eeuwigheid (door de verdoeming). — Degenen, die met Jezus vereenigd zijn door het geloof en tevens vruchten voortbrengen, d.w.z. goede werken verrichten, moeten gereinigd worden van alles, wat hun geestelijke vruchtbaarheid belemmert. Dit doet de Vader door hun lijden en beproevingen over te zenden; daardoor worden zij gezuiverd van hun aanhankelijkheid aan de wereld en aan het aardsche geluk, zoodat zij het hoogere zoeken.

3. — Nu wordt de beeldspraak heelemaal opgegeven, en Jezus richt zich onmiddellijk tot zijn leerlingen: „Gij zijt reeds rein door het woord, dat Ik tot u gesproken heb.” De leerlingen weten zeer goed, op welke wijze de wijnbouwer de gezonde ranken reinigt, en begrijpen dus ook, dat de zuivering door den Vader uiterst pijnlijk zal zijn. Jezus stelt hen echter gerust: Zij zijn reeds rein. Nu Judas weg is, hoeft de Zaligmaker geen enkele uitzondering meer te maken (vgl. 13, 10). Wil dit zeggen, dat de leerlingen de hoogste geestelijke vruchtbaarheid bereikt en dus geen reiniging meer noodig hebben? Neen, want wij zien uit hun gedrag bij Jezus'

heb. 4. Blijft in Mij, en Ik (blijf) in u. Zooals de rank uit zich zelf geen vrucht kan dragen, maar alleen wanneer zij in den wijnstok blijft, zoo (kunt) ook gij (het) niet, wanneer gij niet blijft in Mij. 5. Ik

lijden, dat ook zij door tegenspoed moesten gelouterd worden. Hoe Jezus de reinheid der leerlingen opvat, hebben wij gezien bij 13, 10. Zij zijn rein, zooals iemand, die een bad heeft genomen en alleen zijn voeten hoeft te reinigen. Zij hebben daarom de zuivering door den Vader niet te vreezen; het voornaamste werk is aan hen reeds gebeurd door Jezus' woord. Dit woord is Jezus' prediking, welke zij door het geloof in hun hart hebben opgenomen. Ook Paulus beschouwt het Evangelie als een goddelijke kracht tot redding van allen, die gelooven (Rom. 1, 16); Petrus noemt het een onvergankelijk zaad, waaruit de geloovigen worden herboren (1 Petr. 1, 23). Het woord van Jezus heeft de duisternis der onwetendheid uit hun zielen verdreven en daardoor tevens de zonde. Licht en leven zijn immers onafscheidelijk (vgl. 1, 4). In de synagoge van Kapharnaüm heeft Petrus reeds als zijn overtuiging uitgesproken, dat Jezus woorden van eeuwig leven heeft (6, 68).

4. — Het geloof in Jezus' woord heeft de reinheid der leerlingen bewerkt en hen met Jezus vereenigd, zooals de ranken verbonden zijn met den wijnstok. Hier wordt geleerd de mystieke eenheid van Christus met de geloovigen, welke door Paulus zal voorgesteld worden door het beeld van het lichaam, waarvan Christus het hoofd (Col. 1, 18. 24), of van het gebouw, waarvan Hij de grondslag is (Eph. 2, 20—22). Paulus ontleent zelden of nooit een beeld aan de natuur, maar steeds aan het menschelijk leven; bovendien werkt hij zijn beeldspraak soms breed uit, zooals die van het lichaam als voorstelling der Kerk (1 Cor. 12, 12—31). Het beeld van den wijnstok en de ranken is daarentegen uiterst eenvoudig en stemt geheel overeen met de spreekwijze van Jezus bij de synoptici. Toch is dit beeld rijk aan beteekenis. Het veronderstelt vooreerst, dat de leerlingen in zekeren zin dezelfde natuur hebben als Jezus, zooals de ranken deelachtig zijn aan de natuur van den wijnstok. Verder, dat Jezus en zijn leerlingen tot een levende en organische eenheid geworden zijn. Ten slotte, dat de leerlingen het leven, dat zij van Jezus ontvangen, alleen door en uit Hem kunnen behouden en voeden. Jezus stelt slechts één voorwaarde: „Blijft in Mij, en Ik in u.” De zin is: „Blijft in Mij; dan zal ook Ik in u blijven.” De instandhouding der eenheid wordt dus afhankelijk gemaakt van den goeden wil der leerlingen; Jezus zal van zijn kant de verbinding nooit verbreken. Deze verbinding is niet noodzakelijk voor Jezus, maar wel voor de leerlingen. Zooals het uit den wortel opstijgende sap door de ranken stroomt en deze levend en vruchtbaar maakt, zoo deelt Jezus het bovennatuurlijk leven en de geestelijke vruchtbaarheid aan de leerlingen mede, mits zij met Hem vereenigd blijven. Scheiden zij zich van Hem af, dan kunnen zij geen bovennatuurlijke werken verrichten. — Jezus leert hier de samenwerking van den vrijen wil met de genade. De leerlingen kunnen zich van Jezus afscheiden. Het hangt dus van hen af, of zij bovennatuurlijk vruchtbaar zullen zijn. Maar van den anderen kant kunnen zij geen vruchten voortbrengen zonder de genade, welke hun uit Jezus toestroomt. Beide waarheden, waarvan elk op zich zoo eenvoudig is, vormen samen het ondoor-

ben de wijnstok, gij zijt de ranken. Wie in Mij blijft, en Ik in hem, hij draagt rijke vrucht; want zonder Mij kunt gij niets doen. 6. Zoo iemand niet in Mij blijft, dan wordt hij weggeworpen als de rank en verdort; dan raapt men ze op en werpt ze in het vuur, en zij verbran-

grondelijke mysterie, dat Paulus in zijn brieven zoo uitvoerig zou behandelen. Het probleem is echter reeds gesteld in de allegorie van den wijnstok en de ranken.

5. — Dat Hij de wijnstok is, heeft Jezus reeds uitdrukkelijk gezegd in v. 1. Uit v. 2 konden de leerlingen zonder moeite afleiden, dat zij voorgesteld werden door de ranken. Jezus vat echter de geheele allegorie kort samen door de woorden: „Ik ben de wijnstok, gij zijt de ranken.” Kort en krachtig wordt daardoor de verhouding tusschen Jezus en de leerlingen geteekend. Wat Jezus in v. 4 negatief uitdrukte, wordt hier positief herhaald: „Wie in Mij blijft en Ik in hem, hij draagt rijke vrucht.” Jezus is een krachtige en vruchtbare wijnstok, die sap in overvloed bevat en daarom door de ranken rijke vrucht kan voortbrengen. Maar weer laat Hij tevens de keerzijde dezer waarheid zien, en nu zonder beeldspraak: „Want zonder Mij kunt gij niets doen.” Jezus heeft vroeger (5, 19. 30) gezegd, dat Hij niets kan doen zonder den Vader. Zoo kunnen de leerlingen niets doen zonder Hem. De wezenseenheid tusschen den Vader en den Zoon maakt het echter ondenkbaar, dat Jezus zich van den Vader afscheidt, terwijl de leerlingen hun eenheid met den Zaligmaker kunnen verbreken. Daarom klinkt het „zonder Mij kunt gij niets” als een zeer ernstige waarschuwing. Wat zij zonder Jezus doen, is niets, d.w.z. heeft niet de minste waarde op bovennatuurlijk gebied. Augustinus verklaart: „Er wordt niet gezegd: Gij kunt weinig of moeilijk goed doen, maar gij kunt niets doen; al is het dus weinig of veel, het kan niet gebeuren zonder Hem, zonder wien niets gebeuren kan.” In dit vers heeft Jezus zeer scherp de noodzakelijkheid der genade voor elk bovennatuurlijk goed werk uitgesproken.

6. — Beeld en werkelijkheid worden hier vermengd. De leerling, die niet in Jezus blijft, wordt weggeworpen als de rank en verdort. Evenals in v. 4 hebben wij hier een samenwerking tusschen God en mensch, maar van tegenovergestelden aard. Het is de mensch, die zich met vrijen wil van Jezus verwijdert; toch is het de Vader, die hem van den wijnstok afsnijdt (vgl. v. 2) en wegwerpt. Het noodzakelijke gevolg daarvan is, dat de leerling verdort, d.w.z. geestelijk sterft en onvruchtbaar wordt. Het tweede gedeelte van het vers is weer heelemaal beeldspraak: „Dan raapt men ze (de ranken) op en werpt ze in het vuur, en zij verbranden.” Er verloopt een zekere tijd tusschen het verdorren en het oprapen. De parabel van het onkruid (Mt. 13, 24—30. 36—43) leert ons, dat het oprapen en het verbranden van de verdorde ranken het laatste oordeel en de straf der hel voorstellen. Ezechiël (15, 1—8) reeds vergeleek Jerusalem met een onvruchtbaren wijnstok, die tot niets meer dienstig is en in het vuur zal worden geworpen. — Ook hier is het waar, dat elke vergelijking min of meer mank gaat. De verdorde rank kan niet opnieuw op den wijnstok geënt worden, terwijl de leerling, die zich van Jezus heeft afgescheiden, zich weer met Hem vereenigen kan.

den. 7. Maar zoo gij in Mij blijft en mijn woorden in u blijven, vraagt dan al wat gij wilt, en gij zult het verkrijgen. 8. Dit is het, wat mijn Vader verheerlijkt: dat gij vele vrucht draagt; dan ook zult gij mijn leerlingen zijn.

9. Zooals de Vader Mij heeft bemind, zoo heb ook Ik u bemind;

7. — De bemerking over de krachtadigheid van het gebed komt hier onverwacht. Daar v. 8 onmiddellijk bij v. 6 aansluit, vormt v. 7 blijkbaar een parenthese, welke met het behandelde onderwerp min of meer in betrekking staat. Dat de leerlingen alles zullen verkrijgen, wat zij vragen, werd reeds in 14, 13 vlg. gezegd; bij de synoptici komt dezelfde gedachte voor (vgl. Mc. 11, 24). In 14, 13 vlg. werd het gebed vermeld als een machtig middel voor de leerlingen om Jezus' werk te kunnen voortzetten; door het gebed zullen zij zelfs grootere werken tot stand brengen. Hier wordt het voorgesteld als een middel tot grootere bovennatuurlijke vruchtbaarheid. Wanneer zij in Jezus blijven — en dit zal geschieden, wanneer zij zijn woorden in hun hart bewaren —, dan zal hun gebed altijd verhoord worden. In dezen samenhang wordt verondersteld, dat zij bovennatuurlijke vruchtbaarheid vragen. Wat geeft dus de kracht aan hun gebed? Hun mystieke eenheid met den Zaligmaker, waardoor hun gebed zijn gebed wordt. Dit onweersaanbare gebed werd in 14, 13 vlg. genoemd: het gebed in Jezus' naam.

8. — Hier wordt het einddoel aangegeven van de mystieke eenheid tusschen Jezus en de leerlingen: de verheerlijking van den Vader. De Zaligmaker heeft de leerlingen met zich zelve vereenigd in een bovennatuurlijke levensgemeenschap, zooals de wijnstok zijn leven meedeelt aan de ranken. Het onmiddellijke doel daarvan is de bovennatuurlijke vruchtbaarheid der leerlingen, maar het einddoel is de verheerlijking van den Vader. Jezus' mystiek lichaam heeft geen ander doel dan Jezus zelve. Wanneer de leerlingen vruchtbare ledematen van dit lichaam en daardoor echte leerlingen van Jezus worden, dan zullen zij de verheerlijking van den Vader bevorderen. Ook anderen zullen zij daartoe brengen; want de menschen zullen hun werken zien en den Vader verheerlijken, die in den hemel is (Mt. 5, 16).

2. De leerlingen zijn nu Jezus' vrienden, die zich moeten laten leiden door de liefde, 15, 9—17.

Deze pericope staat in nauw verband met de voorafgaande. De eenheid van den wijnstok met de ranken wordt nader verklaard. Jezus bindt de leerlingen aan zich door de onderlinge liefde, welke zelfs het karakter van vriendschap aanneemt. Dit heeft tot noodzakelijk gevolg, dat ook de leerlingen elkander moeten beminnen.

9. — In de voorafgaande allegorie heeft Jezus herhaaldelijk (v. 4. 5. 6. 7) gezegd, dat de leerlingen in Hem moeten blijven. Hier legt Hij uit, hoe dit zal geschieden: Zij moeten blijven in zijn liefde. Daarmee wordt niet de liefde der leerlingen tot Jezus, maar de liefde van Jezus tot de leerlingen bedoeld. Zij moeten alles doen om het voorwerp van Jezus' liefde te blijven. Zij moeten zich afvragen, waardoor zij zich de voortdurende liefde van den Zaligmaker waardig kunnen maken en waardoor zij ze kunnen verliezen; het eerste moeten zij doen, het tweede vermijden. Wanneer zij dit tot maat-

blijft in mijn liefde! 10. Zoo gij mijn geboden onderhoudt, zult gij in mijn liefde blijven; zooals ook Ik de geboden van mijn Vader heb onderhouden en in zijn liefde blijf. 11. Ik heb u dit gezegd, opdat mijn vreugde in u moge zijn en opdat uw vreugde volkomen moge zijn. 12. Dit is mijn gebod: Hebt elkander lief, zooals Ik u heb liefgehad! 13. Niemand heeft grootere liefde dan hij, die zijn leven

staf van hun leven nemen, zal Jezus hun zijn liefde niet onttrekken. Zijn liefde is immers niet zwak of willekeurig, maar sterk en bestendig; zij vindt haar bron in de eeuwige liefde van den Vader tot den Zoon (vgl. 3, 35; 5, 20; 10, 17; 17, 24. 26).

10. — Het middel om in Jezus' liefde te blijven is de onderhouding van zijn geboden. Ook hierin is de verhouding tusschen den Vader en Jezus het voorbeeld. Zooals Jezus door de geboden van den Vader te onderhouden zich de liefde van den Vader waardig maakt, zoo moeten de leerlingen Jezus' liefde verdienen door zijn geboden te vervullen.

11. — Het onderhouden der geboden vordert moeite en zelfverloochening. Toch hebben Jezus' woorden ten doel om zijn leerlingen te doen deelen in zijn vreugde en hun vreugde volkomen te maken. De vervulling van den wil des Vaders heeft ook van Jezus zware offers geëischt en zal in de naaste toekomst nog zwaardere vragen. Desondanks is die vervulling voor Jezus een vreugde. Hij kent geen andere spijs dan den wil Gods te vervullen en zijn werk te volbrengen (4, 34). Daardoor is Hij zich immers bewust, dat de Vader Hem bemint (5, 20; 8, 29; 10, 17); en dit bewustzijn maakt Hem alles licht en zoet. Deze zijn vreugde wil Hij aan de leerlingen mededeelen. Zij moeten de onderhouding van Jezus' geboden niet als een last beschouwen, maar als hun hoogste vreugde. Het eenige ware geluk is immers de overtuiging, dat men door Jezus en door den Vader bemind wordt. Dit geluk wordt eerst dan volkomen, wanneer men Jezus' geboden op volmaakte wijze vervult.

12. — Bij het hooren van het woord „mijn geboden” (v. 10) zouden de leerlingen volgens Joodsche opvatting kunnen denken, dat Jezus hun een groot aantal voorschriften van allerlei aard oplegt. Maar ook hier is het de liefde, welke alles vereenvoudigt en gemakkelijk maakt. De liefde, welke van den Vader op Jezus neerdaalt en van Jezus op de leerlingen, moet ook tusschen de leerlingen onderling heerschen. Het gebod der liefde vat alle andere geboden samen (vgl. Mt. 22, 40). De vreugde over de liefde van den Vader en den Zoon zal in de leerlingen volkomen worden, wanneer zij elkander beminnen.

13. — Toch moeten de leerlingen niet denken, dat het gebod der liefde geen offers vraagt. Het is juist het kenteeken der echte liefde, dat zij onbaatzuchtig is. Vooral echter de liefde, welke haar toonbeeld heeft in Jezus' liefde, vraagt ontzettend veel zelfverloochening. Jezus immers gaat in de zelfverloochening tot het uiterste: Hij geeft zijn leven voor zijn vrienden. Een grootere liefde bestaat er niet. Men zou kunnen opwerpen, dat er wél een grootere liefde bestaat, namelijk wanneer iemand sterft voor zijn vijanden. Deze gedachte wordt door Paulus ontwikkeld in Rom. 5, 6—8. Jezus wil echter volstrekt niet beweren, dat Hij alleen voor zijn

geeft voor zijn vrienden. 14. Gij zijt mijn vrienden, wanneer gij doet, wat Ik u gebied. 15. Ik noem u niet meer dienaars, want de dienaar weet niet, wat zijn heer doet; maar u heb Ik vrienden genoemd, omdat Ik u alles heb bekend gemaakt, wat Ik van mijn Vader

leerlingen gaat sterven (vgl. 10, 16). Hij geeft zijn leven voor het heil der wereld (vgl. 3, 16), maar Hij spreekt hier enkel tot zijn leerlingen, zoodat Hij met hen alleen rekening houdt. Dit blijkt trouwens uit de bedoeling van Jezus' woord. Hij wil leeren, hoe ver de onderlinge liefde der leerlingen moet gaan, en spreekt niet van hun liefde voor de andere menschen. Welnu, zij moeten hun leven geven voor hun vrienden, zooals Jezus zelfe doen zal. — Dit vers duidt erop, dat Jezus' dood aanstaande is, en behoort dus zonder twijfel tot de rede, welke Hij den avond vóór zijn dood uitsprak.

14. — Reeds vroeger noemde Jezus de leerlingen „mijn vrienden” (Lc. 12, 4). Dit was echter slechts een aanspraak, welke den vertrouwelijken omgang teekent. Hier echter krijgt het woord „vrienden” zijn volle beteekenis. De leerlingen zijn Jezus' vrienden, wanneer zij doen, wat Hij gebiedt. Volgens den H. Thomas is de vriendschap niets anders dan de wederzijdsche liefde, welke berust op een zekere gemeenschap (*Summa theol.*, 2a 2ae, qu. 23, art. 1). De gemeenschap, waarop de vriendschap tusschen Jezus en zijn leerlingen berust, is aangeduid in de allegorie van den wijnstok en de ranken. Jezus vergeet daarbij niet, dat Hij de Heer en de Meester is (vgl. 13, 13); want de leerlingen zijn alleen dan zijn vrienden, wanneer zij zijn geboden onderhouden. De vriendschap veronderstelt niet een gelijkheid in waardigheid. Wanneer de leerlingen echter met Jezus verbonden zijn, zooals de ranken met den wijnstok, en uit Hem het bovennatuurlijk leven ontvangen, ontstaat er althans een zekere gelijkheid, welke voor de vriendschap voldoende is.

15. — De leerlingen blijven ook in de toekomst Jezus' dienaren. De H. Paulus beschouwt het als een eer „dienaar van Christus Jezus” te zijn (b.v. Rom. 1, 1). Jezus noemt hen echter niet meer zoo, omdat zij zijn volle vertrouwen genieten. Zij zijn onder Jezus' dienaren de bevoorrechten, die aanspraak kunnen maken op zijn vriendschap. De verhouding tusschen heer en dienaar bestaat hierin, dat de eerste beveelt en de tweede gehoorzaamt. Deze verhouding blijft tusschen Jezus en zijn leerlingen voortduren. Maar er komt nu iets anders bij. Het goddelijke leven, dat Jezus aan zijn leerlingen mededeelt, schept een zekere gelijkheid, een gemeenschap van belangen en bedoelingen, welke den grondslag vormen van de vriendschap. Een heer beveelt slechts en de dienaar heeft slechts te gehoorzamen. Deze laatste heeft niet het recht naar het doel en de reden van het gebod te vragen en gehoorzaamt misschien zelfs met tegenzin. Tusschen Jezus en zijn leerlingen heerscht nu de verhouding van vriend tot vriend. Hij heeft voor hen geen geheimen meer, maar wil hen geheel inwijden in zijn plannen, hen als deelgenooten en belanghebbenden in zijn werk opnemen. Hij heeft hun alles bekend gemaakt, wat Hij van den Vader omtrent zijn zending gehoord heeft. — De gedachte, dat er een zekere vriendschap kan bestaan tusschen God en mensch, werd reeds in het O. T. aangeduid. Vooral Abraham werd beschouwd als de vriend van God (Is. 41, 8; 2 Par. 20, 7; Jac. 2, 23). Het gevolg daarvan was het vertrouwen:

gehoord heb. 16. Niet gij hebt Mij uitverkoren, maar Ik heb u uitverkoren; en Ik heb u aangesteld, opdat gij zoudt gaan en vrucht zoudt dragen en uw vrucht zou blijven, opdat mijn Vader u alles geve, wat gij Hem in mijn naam zult vragen. 17. Dit gebied Ik u: Hebt elkan- der lief!

„Zal Ik voor Abraham verborgen houden, wat Ik doen ga” (Gen. 18, 17)? In Wijsh. 7, 27 wordt gezegd, dat de Wijsheid heilige zielen tot vrienden van God en tot profeten maakt. De Rabbijnen leerden, dat de Israëlieten vrienden van God waren (Strack-Billerbeck II, blz. 564 vlg.). Door Jezus' menschwording en zijn mystieke eenheid met de leerlingen ontstond echter een vriendschap in veel hooger zin.

16. — Welk is het v e r b a n d met het voorafgaande? Wil Jezus zijn leerlingen tot nederigheid vermanen door hen er op te wijzen, dat niet zij de oorzaak zijn van de onderlinge vriendschap? De leerlingen zouden immers kunnen denken, dat zij, door zich bij Jezus aan te sluiten, den vriendschapsband hebben aangeknoopt. Ofschoon deze les zonder twijfel in Jezus' woorden ligt opgesloten, schijnt de Zaligmaker toch iets anders te bedoelen. Wij mogen niet vergeten, dat in v. 12 gesproken werd van de onderlinge liefde der leerlingen en dat v. 17 dezelfde vermaning bevat. Het verdient daarom de voorkeur v. 16 met het gebod der broederliefde in verband te brengen. De leerlingen moeten elkander beminnen, omdat allen door Jezus geroepen zijn en omdat zij dezelfde taak te vervullen hebben. Niet zij hebben Jezus tot Meester uitgekozen, maar Jezus heeft hen uitgekozen tot leerlingen. Deze uitverkiezing heeft niet betrekking op hun eeuwige zaligheid, maar op hun apostelambt. De gemeenschappelijke roeping tot apostel maakt de leerlingen tot een h e c h t e e e n h e i d en vereenigt hen in liefde en nederigheid rondom Dengene, die hen uitkoos. — Het doel der uitverkiezing is de voortzetting van Jezus' werk. Hij heeft hen aangesteld, opdat zij zouden gaan en vrucht zouden dragen. Tot dan toe waren de leerlingen steeds bij den Meester gebleven. Nu moeten zij de wijde wereld ingaan (vgl. Mt. 28, 19); want zij hebben een zending te vervullen, die voor allen dezelfde is: Z i j m o e t e n v r u c h t d r a g e n v o o r h e t G o d s r i j k. De beeldspraak herinnert aan de allegorie van den wijnstok en de ranken en moet den leerlingen dus duidelijk maken, dat zij alleen dan een vruchtbaar apostolaat zullen uitoefenen, wanneer zij met Jezus vereenigd blijven en de onderlinge broederliefde beoefenen. — Het tweede „opdat” is niet afhankelijk van het eerste, alsof de geestelijke vruchtbaarheid der leerlingen de reden zou zijn, waarom zij door den Vader verhoord worden. De verhooring is een tweede gevolg van Jezus' uitverkiezing. Omdat Hij hen heeft uitgekozen tot zijn leerlingen, zullen zij kunnen bidden in zijn naam, en dit bidden-in-zijn-naam zal door den Vader verhoord worden. Zij behoeven dus niet bevreesd te zijn, nu zij Jezus' lichamelijk gezelschap moeten missen en alleen, als predikers van het Godsrijk, door de wereld moeten gaan. Het gebed in Jezus' naam zal hen in staat stellen om hun taak te vervullen en zal hun arbeid vruchtbaar maken.

17. — Het voorafgaande vers bevatte inderdaad zeer sterke motieven voor de onderlinge liefde der leerlingen. Het is dezelfde Jezus, die hen allen, zonder hun toedoen en zonder hun verdienste, tot het apostolaat

18. Wanneer de wereld u haat, weet dan, dat zij Mij eerder heeft

geroepen heeft. Allen hebben dezelfde taak te vervullen en staan in een gesloten eenheid tegenover de wereld, die zij voor Jezus moeten winnen. Het is de vereeniging met Jezus en het gebed in Jezus' naam, waardoor hun aller arbeid vruchtbaar wordt.

3. De wereld haat Jezus en zijn leerlingen, 15, 18—25.

Deze pericope hangt nauw samen met hetgeen Jezus gezegd heeft over de mystieke eenheid tusschen Hem zelve en de leerlingen en over den plicht der broederliefde. Eng vereenigd met hun Meester en Vriend zooals de ranken met den wijnstok, eng vereenigd ook met elkander door hun gemeenschappelijke uitverkiezing en taak, staan de leerlingen in de wereld als een aaneengesloten en streng afgezonderde schare. Zij zullen daarom ook het lot van hun Meester deelen. De haat, dien de wereld tegen Jezus koestert, richt zich ook tegen de leerlingen. Jezus en de wereld verhouden zich als licht en duisternis (vgl. 1, 5) en moeten dus, als het ware natuurnoodzakelijk, elkander bestrijden. Zoo is ook de verhouding tusschen Jezus' volgelingen en de volgelingen der wereld. — Wij zagen reeds, dat Lagrange de voorspellingen van de toekomstige vervolgingen (15, 18—16, 4) beschouwt als parallel met voorspellingen, welke de synoptici vroeger plaatsen (b.v. in de groote eschatologische rede); Joa. zou ze in de afscheidsrede hebben ingelascht. Hij geeft echter toe, dat sommige woorden op andere tijdsomstandigheden duiden (15, 18. 20; 16, 1. 4). Het is alsof de Zaligmaker zijn loopbaan voltooid heeft en de leerlingen de vijandschap der wereld reeds ondervonden hebben. Hij zet deze afwijkingen op rekening van Joa., die bij de weergave van Jezus' woorden zou beïnvloed zijn door de tijdsomstandigheden, waarin hij leefde. Sommige critici (Heitmüller, Bauer) gaan veel verder en zijn van meening, dat de evangelist in den vorm van een voorspelling de latere gebeurtenissen teekent en zijn mede-Christenen heeft willen bemoedigen door deze zoogenaamde voorspelling in den mond van Jezus te leggen. Tegen deze laatste meening kunnen wij doen gelden, dat de voorspelde vervolgingen volstrekt niet beantwoorden aan de toestanden, welke ten tijde van het ontstaan van het vierde evangelie heerschten. Zij dragen immers nog een uitgesproken Joodsch karakter (15, 25; 16, 2), terwijl de vervolgingen, welke de Christenen omtrent het jaar 100 te verduren of te vreezen hadden, van den kant der heidenen kwamen. Wat hier voorspeld wordt, stemt echter zeer goed overeen met de toestanden, welke reeds korten tijd na Jezus' dood bestonden (vgl. Hand. 5, 17—42; 6, 8—15; 7, 54—60; 8, 1—3; 9, 1 vlg.; 12, 1—5; 13, 50; 14, 2. 19). Wat Jezus omtrent het toekomstige lot der leerlingen voorspelt, verschilt niet veel van de synoptische voorspellingen (vgl. Mt. 10, 16—42; 24, 9—11. 23—25). Het is zelfs niet noodig, de afwijkingen op rekening van den evangelist te stellen, zooals Lagrange doet. Wanneer wij aannemen, dat Jezus de vroegere waarschuwingen nog eens nadrukkelijk herhaalde, toen Hij afscheid van zijn leerlingen nam, dan wordt de eenigszins gewijzigde toon voldoende verklaart. Er is geen enkel woord, dat niet past in den historischen samenhang, waarin Joa. deze rede geplaatst heeft.

18. — De haat der wereld, welke bij de synoptici als toekomstig voorspeld wordt (vgl. Mt. 10, 22; 24, 9; Mc. 13, 13; Lc. 21, 17), behoort ook hier nog

gehaat dan u. 19. Zoo gij van de wereld waart, zou de wereld haar eigendom beminnen; omdat gij echter niet van de wereld zijt, maar Ik u door mijn keuze uit de wereld heb afgezonderd, daarom haat u de wereld. 20. Herinnert u het woord, dat Ik u gezegd heb: De dienaar is niet meer dan zijn meester. Hebben zij Mij vervolgd, dan zullen zij ook u vervolgen; hebben zij mijn woord onderhouden, dan zullen

tot de toekomst, maar is toch zeer nabij. De zin is: Wanneer de wereld u haat, zooals zeer zeker het geval zal zijn, weet dan, dat zij Mij eerder heeft gehaat dan u. Dit woord past uitstekend in den mond van den scheidenden Zaligmaker, die zijn leerlingen reeds ten prooi ziet aan den haat der wereld. De leerlingen moeten zich troosten met de gedachte, dat zij Hem het eerst heeft gehaat (vgl. 7, 7). De haat der wereld zal dus voor hen een bewijs zijn, dat zij trouwe aanhangers van hun Meester zijn. De wereld is het rijk der duisternis, waarover de duivel koning is (vgl. 14, 30); daartoe behooren ook de Joden, die zich door hun ongeloof bij de wereld hebben aangesloten. Joa. herhaalt Jezus' vermaning in zijn ersten brief: „Broeders, verwondert u niet, als de wereld u haat” (3, 13).

19. — Wat hun den haat der wereld berokkent, is echter niet alleen de uiterlijke band, welke hen als leerlingen met hun Meester verbindt, maar ook hun innerlijk wezen, hun gedachten en bedoelingen. Wanneer zij van de wereld waren, d.w.z. aan de wereld hun wezen, hun gezindheid en hun strevingen ontleenden, dan zou de wereld welwillend tegenover hen staan. Het spreekt immers vanzelf, dat de wereld haar eigendom, d.w.z. haar aanhangers, bemint. De leerlingen behooren echter niet meer tot haar, sinds Jezus hen door zijn uitverkiezing heeft afgezonderd. Zij zijn nu kinderen van God (1, 12), kinderen van het licht (12, 36) geworden. Tusschen hen en de wereld bestaat dezelfde afstand, welke tusschen Jezus en de ongeloovige Joden bestond: „Gij zijt van beneden; Ik ben van boven. Gij zijt van deze wereld; Ik ben niet van deze wereld” (8, 23). De leerlingen staan echter in tegenstelling tot de wereld, niet krachtens hun hemelsche afkomst zooals de menschgeworden Zoon Gods, maar krachtens de uitverkiezing van den Zaligmaker, die hen van de wereld, waartoe zij eerst behoorden, afzonderde en tot kinderen Gods maakte.

20. — Zahn meent, dat Jezus herinnert aan de woorden van 13, 16: „Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Een dienaar is niet meer dan zijn heer; een gezant niet meer dan hij, die hem zond.” Deze woorden werden echter enkele oogenblikken tevoren gesproken, terwijl de uitdrukking „herinnert u” doet denken aan iets, waarvan de herinnering reeds vervaagd is. Durand beoordeelt deze uitdrukking vanaf het standpunt van Joa., voor wien Jezus' voorspelling inderdaad tot het verre verleden behoorde. Er is echter nog een andere oplossing mogelijk. Jezus heeft diezelfde woorden gesproken in de uitzendingsrede (Mt. 10, 24), eveneens in verband met de toekomstige vervolgingen. Het is naar die voorspelling, dat Jezus verwijst; en daar de lezers van het Joa.-evangelie de synoptische traditie kenden, kon Joa. veronderstellen, dat zij het verband begrepen. De leerling mag niet verwachten, dat het hem beter gaat dan zijn meester; beiden vormen im-

zij ook het uwe onderhouden. 21. Maar dit alles zullen zij u aandoen om mijn naam; want zij kennen niet Hem, die Mij gezonden heeft. 22. Wanneer Ik niet gekomen was en niet tot hen had gesproken, dan zouden zij geen zonde hebben; maar nu hebben zij geen ver-

mers een eenheid, welke door de buitenstaanders gelijkelijk bemind of gehaat wordt. — In het tweede gedeelte van het vers moet men niet twee groepen van menschen zien, waarvan de eerste tegenover Jezus en zijn leerlingen vijandig en de tweede goed gezind is. De tekst geeft duidelijk te kennen, dat in beide gevallen dezelfde personen bedoeld zijn. Omdat het nu vreemd lijkt, dat van dezelfden eerst verondersteld wordt, dat zij Jezus en zijn leerlingen vervolgen, en daarna, dat zij hun woord onderhouden, geven sommigen aan het Grieksche werkwoord „tèreô” de beteekenis van „bespieden”, „met achterdocht onderzoeken”. Deze beteekenis is echter onmogelijk, daar het altijd gebruikt wordt in den zin van „bewaren” of „onderhouden”. Men moet de tweede veronderstelling dus beschouwen als zuiver theoretisch. Degenen, van wie hier op zeer onbepaalde wijze gesproken wordt (wij zouden kunnen vertalen „men”), zijn blijkens den samenhang de aanhangers der wereld (vgl. v. 19). De houding, welke zij tegenover Jezus hebben aangenomen, zullen zij ook aannemen tegenover de leerlingen. Hebben zij Jezus vervolgd, dan zullen zij ook de leerlingen vervolgen; hebben zij Jezus’ woord onderhouden, dan zullen zij ook dat der leerlingen onderhouden. Welnu, de leerlingen weten uit ondervinding en uit de voorafgaande woorden van den Zaligmaker (v. 18 vlg.), welke van beide veronderstellingen in vervulling zal gaan.

21. — Waarom zullen de leerlingen vervolgd worden? Omdat zij als Jezus’ leerlingen optreden. Reeds in de uitzendingsrede werd gezegd: „Gij zult bij allen gehaat zijn om mijn naam” (Mt. 10, 22). Maar waarom wordt Jezus dan gehaat? Omdat zij niet Dengene kennen, die Hem gezonden heeft. Daarmee wil Jezus niet zeggen, dat zijn vijanden godloochenaars zijn. Zij gelooven in het bestaan van God, maar zij willen niet erkennen, dat het God is, die Jezus gezonden heeft. Deze woorden krijgen nog een diepere beteekenis, wanneer men denkt aan de eenheid van den Vader en den Zoon, welke in het eerste deel der afscheidsrede geleerd werd. Jezus zeide immers tot de leerlingen: „Indien gij Mij gekend hebt, zult gij ook den Vader kennen” (14, 7). Het omgekeerde is dus ook waar: Daar de wereld Jezus niet kent als den Zoon Gods, kennen zij ook den Vader niet.

22. — Volgens sommigen is de zonde, waarvan hier gesproken wordt, de onwetendheid omtrent Dengene, die Jezus gezonden heeft. Wanneer Jezus niet gekomen was om hun den Vader en zijn verhouding tot den Vader te openbaren, zouden de Joden, en meer nog de heidenen, een verontschuldiging voor hun onwetendheid gehad hebben. Het is echter waarschijnlijk, dat hier de haat tegen Jezus bedoeld wordt. Het is daarvan immers, dat in de voorafgaande verzen vooral gesproken werd; de haat tegen de leerlingen werd enkel voorgesteld als het gevolg, de onwetendheid omtrent den Vader als de oorzaak van dien haat. Nog duidelijker blijkt dit uit het onmiddellijk volgende vers, waar uitdrukkelijk van den haat tegen Jezus gesproken wordt. Men zou kunnen opwerpen, dat in het geval,

ontschuldiging voor hun zonde. 23. Wie Mij haat, haat ook mijn Vader. 24. Had Ik onder hen niet de werken gedaan, die niemand anders gedaan heeft, dan zouden zij geen zonde hebben; maar nu hebben zij ze gezien en toch èn Mij èn mijn Vader gehaat. 25. Maar het woord moest in vervulling gaan, dat in hun wet staat geschreven: Zij hebben Mij gehaat zonder reden.

dat Jezus niet gekomen zou zijn, de haat tegen Hem een onmogelijke veronderstelling wordt en van een verontschuldiging dus niet gesproken kan worden. De nadruk ligt echter op het tweede deel der veronderstelling „wanneer Ik niet tot hen had gesproken”; Jezus' komst in de wereld wordt enkel vermeld als een noodzakelijk daaraan voorafgaand feit. Wanneer de Zaligmaker niet zoo duidelijk gesproken had, dan zou de haat zijner tegenstanders te verontschuldigen zijn; nu echter niet. — Is dit niet in strijd met de woorden, welke Jezus den volgenden dag bij de kruisiging zou spreken: „Vader, vergeef het hun; want zij weten niet, wat zij doen” (Lc. 23, 34; vgl. Hand. 3, 17; 13, 27; 1 Cor. 2, 8)? Neen, want de zonde der Joden kwam voort uit schuldige onwetendheid en verdiende in dien zin geen verontschuldiging; daar zij echter niettemin met een zekere onwetendheid gepaard ging, welke door allerlei vooroordeelen veroorzaakt werd, kon de barmhartige Zaligmaker zich daarop beroepen om vergiffenis voor hen af te smeeken.

23. — De voor-de-hand-liggende zin is: Wie Mij haat, haat ook den Vader, die Mij gezonden heeft (vgl. 5, 23; Lc. 10, 16; 1 Joa. 2, 23). De haat tegen den afgezant richt zich immers tegen den opdrachtgever. De diepere reden is echter weer, dat de Vader en de Zoon één zijn, wat de goddelijke natuur betreft.

24. — Jezus had niet alleen tot de menschen gesproken, maar ook de waarheid zijner woorden door wonderbare daden bewezen. Hij had werken gedaan, die niemand anders gedaan had. Zeker, de meeste van Jezus' wonderen worden in het O. T. ook van de profeten verhaald, maar men moet hier de wonderdaden van den Zaligmaker als één geheel nemen. Niemand had zóó vele en zóó groote wonderen gedaan. Denken wij slechts aan de talloze genezingen en aan wonderen zooals de opwekking van Lazarus. Had de blindgeborene bij zijn genezing niet uitgeroepen: „Nooit in der eeuwigheid is het gehoord, dat iemand de oogen van een blindgeborene heeft geopend”? Bovendien hadden Jezus' wonderen een geheel bijzondere beteekenis, omdat zij een openbaring waren van zijn messiaansche waardigheid en van zijn goddelijk Zoonschap. — Nu echter hebben de Joden Jezus' wonderen gezien en toch hebben zij Hem en den Vader gehaat. Daarom is hun haat niet te verontschuldigen.

25. — Jezus had niet de minste aanleiding gegeven tot den haat, waarvan Hij het slachtoffer was. Integendeel, al zijn woorden en daden hadden Hem het geloof en de liefde der Joden moeten doen winnen. Hun haat was daarom zineloos en zonder eenigen grond. De leerlingen, die zich daarover zonder twijfel verwonderden, worden door Jezus verwezen naar een voorspelling van het O. T. In de psalmen (34, 19; 68, 5) klaagt de vervolgte rechtvaardige over het feit, dat zijn vijanden hem haten zonder reden. De

26. Maar wanneer de Helper komt, dien Ik u van den Vader zal zenden, de Geest der waarheid, die uitgaat van den Vader, dan zal

psalmist is een voorafbeelding van Jezus, die ook zonder reden gehaat wordt. Daar Jezus zegt, dat dit „in hun wet” (wet in den zin van H. Schrift, vgl. 10, 34) geschreven staat, heeft Hij blijkbaar den haat en de vervolgingen der Joden op het oog.

4. Het getuigenis van den H. Geest en van de leerlingen, 15, 26 vlg.

26. — De overgang lijkt vreemd, temeer daar 16, 1 uitstekend aansluit bij v. 25. Toch bestaat er een logische samenhang tusschen de sombere voorspellingen van v. 18—25 en de zending van den H. Geest. De leerlingen konden immers denken: Hoe zouden wij, beroofd van de aanwezigheid van den Meester en overgeleverd aan den haat der wereld, onze taak kunnen vervullen? Zal onze arbeid niet vergeefs zijn? Wanneer men het getuigenis van Jezus' woorden en daden verworpen heeft, zal men dan ons getuigenis aannemen? Jezus stelt hen gerust. Zij zullen niet enkel op hun eigen kracht aangewezen zijn, maar de H. Geest zal hen bijstaan. In plaats van het getuigenis van Jezus treedt nu het getuigenis van den Geest der waarheid. Er worden in dit vers van den H. Geest verschillende dingen gezegd, welke zijn komst voor de leerlingen zeer troostvol maken. Vooreerst is Hij hun Helper („paraklètōs”), die de leerlingen bij de uitoefening van hun taak zal terzijde staan, ook temidden der vervolgingen. Vervolgens zal Hij door Jezus gezonden worden. De H. Geest verblijft bij den Vader, zooals ook de Logos van eeuwigheid bij den Vader was (1, 1). Welnu, van daar zal Hij door Jezus gezonden worden, zoodra Deze tot den Vader zal zijn teruggekeerd. Verder wordt de H. Geest de Geest der waarheid genoemd, waaruit volgt, dat zijn getuigenis krachtig zal zijn en op een onvoorwaardelijk geloof aanspraak kan maken. Ten slotte zegt Jezus, dat de H. Geest van den Vader uitgaat. Volgens sommigen (bijv. Schanz) beteekent „uitgaan van den Vader” hier niets anders dan „door den Vader gezonden worden” (vgl. 14, 26) en zou het derhalve de nederdaling van den H. Geest op den Pinksterdag aanduiden. De meeste katholieke exegeten echter vatten deze uitdrukking op in den zin van de „spiratio aeterna”, de eeuwige voortkomst van den H. Geest uit den Vader. Deze tweede verklaring verdient inderdaad de voorkeur. De nederdaling van den H. Geest werd immers reeds in het eerste deel van het vers aangeduid, en wel als een feit, dat nog tot de toekomst behoort (dien Ik u van den Vader zal zenden). Wanneer daarna gezegd wordt, dat de Geest, die door Jezus van den Vader zal gezonden worden, van den Vader uitgaat, dan is dit niet een herhaling van dezelfde gedachte, maar een aanduiding van de eeuwige voortkomst, welke van den tijd onafhankelijk is. Dat de Zoon uit den Vader voortkomt, hoefde niet gezegd te worden; dit wordt immers voldoende door de termen Vader en Zoon aangeduid. Daar dit idee in de benaming „Geest der waarheid” niet ligt opgesloten, verzekert Jezus uitdrukkelijk, dat ook de H. Geest van den Vader voortkomt. Daaruit blijkt, dat het getuigenis van den Geest, evenals dat van den Zoon, een goddelijk getuigenis is. — Wanneer de Grieksch-schismatieke Kerk beweert, dat de H. Geest

Hij over Mij getuigen. 27. Maar ook gij zijt getuigen, omdat gij van het begin af bij Mij geweest zijt.

16. 1. Ik heb u dit gezegd, opdat gij niet geërgerd zoudt worden.

alleen van den Vader voortkomt, dan houdt zij geen rekening met andere evangelische teksten. Zeer duidelijk in dit opzicht is 16, 14 vlg.: „Hij (de Geest) zal Mij verheerlijken; want van het mijne zal Hij ontvangen en het aan u verkondigen. Alles, wat de Vader heeft, is het mijne; daarom zeide Ik u, dat Hij van het mijne ontvangt en het u zal verkondigen.” Ook in het feit, dat de H. Geest door den Zoon wordt gezonden, ligt opgesloten, dat Hij van den Zoon voortkomt. De zending immers, zoo leeren de theologen, veronderstelt, dat de gezonden Persoon voortkomt uit den Persoon, die Hem zendt. Paulus spreekt dan ook van „den Geest van den Zoon” (Gal. 4, 6) of van „den Geest van Christus” (Rom. 8, 9); Lc. gebruikt in Hand. 16, 7 de uitdrukking „de Geest van Jezus”.

27. — De werkzaamheid van den Geest der waarheid heeft op de eerste plaats betrekking op de apostelen. Reeds in 14, 26 werd gezegd, dat Hij hen alles zou leeren en hun alles in herinnering zou brengen. Door zijn bijstand zullen de apostelen in staat zijn om getuigenis over Jezus af te leggen, zoodat hun getuigenis met dat van den H. Geest als het ware één wordt. De waarde van het getuigenis der apostelen berust echter niet enkel op den bijstand van den H. Geest, maar heeft tevens een historisch grondslag. Vanaf het begin van zijn openbaar optreden waren zij immers in Jezus' gezelschap geweest; hun woord was dus een getuigenis van ooggetuigen. Reeds in den proloog heeft Joa. zich op dit feit beroepen: „Wij hebben zijn heerlijkheid gezien, een heerlijkheid als van den ééngelborene uit den Vader” (1, 14). Nog uitdrukkelijker doet hij dit in zijn eersten brief (1, 1—4). Toen de plaats van den verrader moest aangevuld worden, stelde Petrus als voorwaarde, dat de nieuwe apostel zou gekozen worden uit degenen, die vanaf den doop van Joannes tot aan de hemelvaart ooggetuigen der gebeurtenissen geweest waren (Hand. 1, 21 vlg.). De bijstand van den H. Geest, die op den Pinksterdag over de apostelen zal komen, zal echter hun getuigenis moeten bevestigen, aanvullen en vruchtbaar maken. — Terwijl het getuigenis van den H. Geest nog tot de toekomst behoort (vgl. v. 26), gebruikt Jezus hier den tegenwoordigen tijd (letterlijk: maar ook gij getuigt). Al ligt de eigenlijke, door den H. Geest bezielde werkzaamheid van de apostelen nog in de toekomst, toch zijn zij nu reeds, als ooggetuigen der feiten, in staat om getuigenis over Jezus af te leggen.

5. De reden, waarom Jezus de vervolgingen voorspelde, 16, 1—4.

Nadat Jezus voorspeld heeft, dat de leerlingen door de wereld en speciaal door de Joden zullen gehaat en vervolgd worden (15, 18—25), onthult Hij hun het doel dezer voorspelling. De gedachte, dat hun Meester deze vervolging voorzien heeft, zal hen sterken en bemoedigen, zoodat zij niet door de schijnbare mislukking van zijn werk het geloof verliezen. Om dezelfde reden heeft Jezus zijn eigen lijden en dood voorspeld (14, 29).

1. — De haat der wereld en vooral de haat hunner volksgenooten moest wel een aanstoot voor de kleine groep der leerlingen zijn. Hoe kon Jezus de door de profeten voorspelde Messias zijn, wanneer Hij, en om

2. Zij zullen u uit de synagoge bannen; ja, het uur komt, dat ieder, die u doodt, zal meenen, een godsdienstige daad te verrichten. 3. En zij zullen dit doen, omdat zij noch den Vader kennen noch Mij.

wille van Hem ook zijn leerlingen, een voorwerp van verachting en haat voor de Joden zouden wezen? De Zaligmaker heeft hen daarom geleerd, dat deze vijandschap in de eeuwige plannen van God was opgenomen (15, 18—25). God zou zijn doel toch bereiken. De wetenschap, dat Jezus, met volle kennis van de droevige toekomst en van Gods bedoelingen, zijn werk tot het einde toe had voortgezet, zou hen sterken tegen de twijfels, welke bij hen zouden opkomen. — Jezus schijnt derhalve te voorspellen, dat de apostelen ondanks de vervolging standvastig zullen blijven. Hoe is dit echter overeen te brengen met Mt. 26, 31 en Mc. 14, 27, waar Hij voorspelt, dat zij in den nacht van het lijden allen aan Hem geërgerd zullen worden? De beantwoording dezer vraag is gemakkelijk. Jezus spreekt bij Joa. niet over den tijd van het lijden, maar over de latere apostolische werkzaamheid zijner leerlingen. Hun ontrouw in den lijdensnacht wordt trouwens ook bij Joa. duidelijk voorspeld (16, 32).

2. — Met de synagoge wordt hier, evenals in 9, 22 en 12, 42, niet het gebouw, maar de Joodsche gemeente bedoeld. Voor menschen, die nog geheel met Joodsche denkbeelden doordrongen waren, moest het natuurlijk zeer hard zijn, dat zij uit den kring hunner geloofsgenooten werden buitengesloten. Dit feit zou voor hun geloof een zware beproeving zijn; want de verbanning uit de synagoge stond voor hen gelijk met de verwerping door God. De leerlingen moeten zich echter nog op ergere dingen voorbereid houden. Eens zal het door God vastgestelde uur komen, dat men door de leerlingen te dooden een godsdienstige daad zal meenen te verrichten. De uitdrukking „latreian prospherein” beteekent niet een offer aan God opdragen; want de Joden wisten, dat God geen menschenoffers aannam. Daardoor wordt een daad van godsdienstigen aard aangeduid, welke men ter eere Gods verricht. De Joden konden inderdaad tot zulke opvatting komen; want in het O. T. (Ex. 32, 28; Deut. 13, 9; 17, 7; 18, 20) werd voorgeschreven, dat de afgodendienaars en de valsche profeten uit het volk verdeldg moesten worden. Over de partij der Zeloten of IJveraars zegt de Talmud: „Wanneer iemand een offerschaal steelt of met den naam van een afgod vloekt of met een heidin zondigt, mogen de IJveraars hem dooden” (wanneer zij hem op heeterdaad betrappen). Voor de Rabbijnen gold ook de stelregel, dat iemand, die het bloed der goddeloozen vergoot, een even groote verdienste had als iemand, die een offer opdroeg (Strack-Billerbeck II, blz. 565). Dat de Joden inderdaad zoo dachten, blijkt uit de latere feiten. De inwoners van Jerusalem verplichtten zich door een plechtigen eed, dat zij Paulus zouden dooden (Hand. 23, 12). Deze apostel was vóór zijn bekeering zelf overtuigd, dat de vervolging der Christenen een plicht voor hem was (Hand. 26, 9; Gal. 1, 13 vlg.). De H. Stephanus en de apostel Jacobus waren de eerste slachtoffers van het Joodsche fanatisme.

3. — Jezus geeft ook de bron aan, waaruit de verkeerde opvatting der Joden voortkomt. Het is hun ongeloof (vgl. 15, 21). Zij kennen den Vader en Jezus niet. Beiden zijn immers één. Wanneer men Jezus verwerpt, dan verwerpt men ook den Vader. Hoewel de Joden meenen een gods-

4. Maar Ik heb u dit gezegd, opdat gij, als de tijd daarvan is aangebroken, u herinneren zult, dat Ik het u heb gezegd. Niet van het begin af heb Ik het u gezegd, omdat Ik bij u was.

dienstige daad te verrichten, zijn zij toch schuldig, omdat hun ongeloof schuldig is.

4. — De leerlingen zullen een zware beproeving moeten doorstaan, maar Jezus heeft dit alles voorspeld, opdat zij zich in het uur der vervolging zullen herinneren, dat Hij het hun gezegd heeft. Het terugdenken aan Jezus' woord zal hen tegen twijfel en ongeloof moeten behoeden, zooals in 13, 19 en 14, 29 uitdrukkelijk gezegd wordt. De rampen, waarop men voorbereid is, treffen minder hard dan de onverwachte, zooals de H. Gregorius zegt: „Wij nemen de kwade dingen dezer wereld gelatener aan, als wij daartegen door het schild der vóórkennis beschermd worden.” Dat Jezus zoo duidelijk in de toekomst zag, zal de leerlingen zelfs in het geloof versterken. — Jezus had tot dan toe nog niet over die dingen gesproken, omdat Hij bij zijn leerlingen was. Persoonlijk kon Hij immers door onderrichting en bemoediging de ergernis van hen wegnemen, wanneer dit noodig was. Maar zeggen de synoptici dan niet, dat de Zaligmaker reeds vroeger aan zijn leerlingen haat en vervolging voorspelde (vgl. Mt. 5, 10—12; 10, 17—39; 23, 34; 24, 9; Mc. 13, 9—13; Lc. 6, 22 vlg.; 12, 4; 21, 12—19)? Men tracht deze moeilijkheid op te lossen door aan de woorden „van het begin af” de beteekenis te geven van „in den eersten tijd van mijn optreden”, alsof Jezus wilde zeggen: alleen in het begin heb Ik er niet over gesproken, maar later wel. Deze oplossing is niet juist; want de zin is zonder twijfel, dat Jezus zich enkel door zijn aanstaanden dood genoodzaakt zag om het stilzwijgen te verbreken. Tot dan toe had Hij niet gesproken, omdat Hij bij hen was. Ook de meening van Lagrange, dat Joa. dezelfde voorspelling geeft als de synoptici, kunnen wij niet aannemen; de afwijkingen zijn daartoe van te ingrijpenden aard. Wij moeten ons afvragen, of de voorspelling van Joa. geen nieuwe elementen bevat, waarop Jezus' woord betrekking kan hebben. Dit is inderdaad het geval. Nog nooit had Jezus zoo duidelijk den definitieven afval en den blijvenden haat van het Jodendom voorspeld als nu; en daardoor juist zouden de apostelen het meest gevaar lopen van geërgerd te worden. Ook had Hij hun nooit zoo onomwonden den bijstand beloofd van den H. Geest, die de taak van Jezus na Diens dood zou overnemen.

6. De taak van den H. Geest en zijn verhouding tot Jezus, 16, 5—15.

In v. 4 heeft Jezus een toespeling gemaakt op de aanstaande scheiding. Dit geeft Hem aanleiding om opnieuw te spreken over zijn heengaan (vgl. 13, 33; 14, 2—4. 28). Hij wil zijn leerlingen dit heengaan doen zien in een ander licht dan waarin zij het beschouwen. Het zal voor hen niet een ongeluk, maar een geluk zijn. Met zijn heengaan is immers de zending van den H. Geest onafscheidelijk verbonden. Deze is de Helper, die Jezus' plaats zal innemen en de leerlingen zal bijstaan in de vervolgingen, waarvan in 15, 18—25 gesproken werd. Jezus heeft het noodig geacht, hun het droevige toekomstbeeld te onthullen, maar dit moet hen niet bedroefd en moedeloos maken. De H. Geest zal Jezus' taak voortzetten. Krachtiger nog dan de Zaligmaker zal Hij den strijd tegen de wereld voeren; en voor

5. Nu echter ga Ik heen tot Hem, die Mij gezonden heeft, en niemand van u stelt Mij de vraag: Waar gaat Gij heen? 6. Maar omdat Ik dit tot u gezegd heb, heeft de droefheid uw hart vervuld. 7. Toch zeg Ik u de waarheid: Het is goed voor u, dat Ik heenga. Want als Ik niet wegga, zal de Helper niet tot u komen; maar als Ik

de leerlingen zal Hij de gids zijn tot de volle waarheid, waarvan zij nu slechts een gedeelte kennen.

5. — Daar Petrus (13, 36) en indirect ook Thomas (14, 5) de vraag gesteld hebben, waarheen Jezus gaat, klinkt dit vers bevreemdend. Men leidt er uit af, dat een andere schrijver aan het woord is of dat Joa. zich om den vorm van zijn verhaal weinig bekommert. De eerste veronderstelling kunnen wij niet aannemen, omdat ook een redactor een zoo voor-de-hand-liggende tegenspraak zou vermeden hebben. Nog veel minder mogen wij Joa. van zulke verregaande onnadenkendheid beschuldigen; de tegenspraak, welke verondersteld wordt, zou immers al te apert zijn. Daarom eischt de rechtvaardige exegese een andere oplossing. Sommigen vatten den zin van Jezus' woord aldus op: Waarom laat gij u zoozeer door de droefheid overweldigen, dat gij er niet meer aan denkt, waarheen Ik ga? Anderen meenen, dat Jezus' verwijt enkel op het tegenwoordige oogenblik betrekking heeft. Het is echter veel waarschijnlijker, dat de Zaligmaker volstrekt geen verwijt bedoelt. Hij zelf zegt immers in het eerste deel van het vers met alle duidelijkheid, dat Hij tot den Vader gaat. De zin is dan: Gij weet nu, dat Ik naar den Vader terugkeer, en daarom vraagt niemand uwer meer: Waar gaat Gij heen? Jezus maakt er zijn leerlingen opmerkzaam op, dat zij wel de theoretische oplossing van de vraag kennen, maar dat zij er niet de praktische conclusie uit hebben getrokken. Hij heeft hun gezegd, dat Hij tot den Vader gaat, om hun droefheid weg te nemen, maar Hij heeft zijn doel niet bereikt.

6. — De leerlingen beschouwen Jezus' heengaan naar den Vader enkel als een scheiding: De Meester gaat hen verlaten! Daarom vervult die gedachte hen met droefheid. Zijn heengaan kan echter ook van een ander standpunt beschouwd worden, zooals in het volgende vers verklaard wordt.

7. — Wat de leerlingen opvatten als een ramp, zal in werkelijkheid voor hen een zegen worden. Het is in hun belang, dat Jezus naar den Vader gaat; en daarom moeten zij zich er over verheugen. De scheiding is noodzakelijk; want Jezus moet tot den Vader gaan om hun den Helper, den H. Geest, te zenden, die bij den Vader is. De zending van den Helper zal eerst dan mogelijk zijn, wanneer Jezus zijn werk voltooid heeft en tot den Vader is teruggekeerd. In 15, 26 heeft de Zaligmaker reeds gezegd, dat Hij hun den Helper zal zenden van den Vader uit. Het was immers Gods eeuwig raadsbesluit, dat de H. Geest de taak van den Zaligmaker zou voltooien; zijn komst zou de eerste en voornaamste vrucht zijn van Jezus' offerdood. De werking van den menschgeworden Zoon Gods was uiteraard beperkt tot een klein deel der menschheid. Wilde zij aan alle menschen ten goede komen, dan moest zij vervangen worden door de algemeene en onzichtbare werking van den H. Geest. Deze wordt dan in de volgende verzen beschreven; zij heeft betrekking op de wereld (v. 8—11) en op de leerlingen (v. 12—15).

heenga, zal Ik Hem tot u zenden. 8. En wanneer Hij komt, zal Hij de wereld van haar schuld overtuigen wat betreft zonde, gerechtigheid en oordeel: 9. zonde, omdat zij niet in Mij geloofd hebben;

8. — Jezus was op aarde gekomen om het rijk van den duivel en van de wereld te vernietigen. De strijd was reeds begonnen en zou gevoerd worden tot het bittere einde toe. Een oogenblik had het den schijn, alsof de wereld ging overwinnen. Jezus' kruisdood en begrafenis moesten wel den indruk maken van een smadelijke nederlaag. De wereld, die schijnbaar de overwinning behaalde, is op de eerste plaats het Joodsche volk; maar wij kunnen Jezus' woord toepassen op alle menschen en volken, die de vijandige houding der Joden ten opzichte van Jezus en zijn leerlingen navolgen. De Zaligmaker vermaant nu zijn leerlingen, dat zij zich niet in verwarring moeten laten brengen door zijn schijnbare nederlaag. De H. Geest zal komen om de juiste beteekenis van zijn werk te openbaren. Hij zal komen in zijn rol van Helper, die zijn beschermelingen verdedigt, maar tevens den vijand aanvalt. Het Grieksche werkwoord „elegchein”, waardoor de taak van den H. Geest wordt aangeduid, beteekent in het N. T. „iemand zijn schuld voor oogen houden om hem tot inkeer te brengen” (Mt. 18, 15; Eph. 5, 11; 1 Tim. 5, 20; 2 Tim. 4, 2; Tit. 1, 9. 13; 2, 15). Daar de handeling van den H. Geest betrekking heeft op de ongeloofige en onwillige wereld, geven de meeste exegeten hier aan „elegchein” de beteekenis: overtuigen van schuld, het bewijs leveren, dat de wereld in het ongelijk is. Daaruit volgt niet, dat de wereld door den H. Geest ook subjectief van haar schuld overtuigd wordt en tot inkeer komt. Maar wel zal de bewijsvoering zóó duidelijk zijn, dat zij het geweten der wereld niet met rust laat en voor haar een voortdurende foltering wordt. Alle menschen van goeden wil zullen zich van haar afscheiden en door de overtuigende werking van den H. Geest haar schuld erkennen. Wat de wereld binnenkort ten opzichte van Jezus zal doen, namelijk Hem schuldig verklaren en veroordeelen, dat zal de H. Geest doen ten opzichte van de wereld. Hij zal aantoonen, dat Jezus, die als een zondaar ter dood werd gebracht, rechtvaardig en heilig is en juist door den smadelijken kruisdood de wereld heeft overwonnen, dat de wereld daarentegen door haar vijandschap jegens den Zaligmaker een zware schuld op zich heeft geladen. — De bewijsvoering van den H. Geest zal betrekking hebben op drie dingen: zonde, gerechtigheid en oordeel. Hij zal bewijzen, dat er zonde, gerechtigheid en oordeel bestaat; en tevens zal Hij aantoonen, welke gevolgen dit voor de wereld heeft. De wereld neemt immers niet aan, dat er zonde bestaat, omdat zij het onderscheid tusschen goed en kwaad ontkent. Daarom loochent zij ook het bestaan van de gerechtigheid; er is geen door God gestelde wet, welke de maatstaf is van het menschelijk handelen. Het spreekt verder vanzelf, dat zij ook geen goddelijk oordeel erkent; want als er geen zonde en gerechtigheid is, dan zijn er ook geen zondaars en rechtvaardigen. Het zijn deze drie zedelijke waarheden, welke de H. Geest zal bewijzen. Het blijft echter niet bij een theoretische bewijsvoering, maar Hij zal ook aantoonen, welke practische konsekwenties er voor de wereld uit volgen.

9. — Dat er zonde is, kan de H. Geest bewijzen, omdat de wereld,

10. gerechtigheid, omdat Ik naar den Vader ga en gij Mij niet meer

door niet in Jezus te gelooven, haar eigen boosheid openbaart. De oude Simeon had voorspeld, dat, naar aanleiding van Jezus, de gedachten van vele harten zouden worden ontsluitend (Lc. 2, 35). Zoo zal ook de boosheid der wereld, naar aanleiding van den Zaligmaker, openbaar worden. De wereld immers haat Jezus en weigert in Hem te gelooven, niet omdat er iets in Hem is, dat den haat opwekt of ongeloofwaardig schijnt, maar omdat haar booze gezindheid en haar zondige daden in strijd zijn met zijn heilig leven en zijn verheven leer. Zij bemint de duisternis meer dan het licht (3, 19—21). Door de vijandschap ten opzichte van Dengene, die haar licht en leven wilde zijn, wordt haar innerlijke boosheid voor elken mensch van goeden wil duidelijk. De H. Geest zal de openbaring van haar zonde bevorderen door in de Kerk en in de geloovigen wonderen van heiligheid en zedelijke kracht te werken. Deze tegenstelling zal immers de booze gezindheid der wereld nog duidelijker aan het licht doen treden. Ook door den mond van zijn organen, de apostelen en evangelie-predikers, zal Hij haar schuldig ongeloof bewijzen (Hand. 2, 22—24. 40; 3, 12—15; 4, 8—12; 5, 29—32 enz.).

10. — Dat er gerechtigheid bestaat, bewijst de H. Geest op grond van Jezus' hemelvaart. De wereld had schijnbaar overwonnen; zij had den Zaligmaker aan het kruis doen sterven, als was Hij een zondaar. Door Jezus' hemelvaart wordt het echter duidelijk, dat er in den hemel een rechtvaardige God bestaat, die de zonde niet laat zegevieren over de heiligheid, en tevens, dat Jezus ook als mensch een volmaakte gerechtigheid bezit; want alleen een heilige en rechtvaardige kan door God tot de hemelsche heerlijkheid en tot deelname aan zijn wereldheerschappij verheven worden. Dat Jezus ten hemel is opgestegen, daarvan getuigt de werking van den H. Geest, die door Hem van den Vader gezonden is (vgl. 15, 26). De voortzetting van zijn werk door den H. Geest is het tastbare bewijs, dat Jezus naar den Vader is teruggekeerd. Bovendien zal de Geest der waarheid door de prediking van de apostelen en hun helpers daarvoor uitdrukkelijk getuigenis afleggen. Nadat Petrus voor het Sanhedrin gesproken had over Jezus' verrijzenis en hemelvaart, getuigde hij: „Daarvan zijn wij de getuigen, maar ook de heilige Geest, dien God gegeven heeft aan allen, die Hem gehoorzamen” (Hand. 5, 32). Stephanus, vervuld van den H. Geest, zag de heerlijkheid Gods en Jezus staande aan zijn rechterhand (Hand. 7, 55). Gaarne ook getuigden de apostelen voor de heiligheid van hun Meester, die door de Joden als een misdadiger gedood werd (Hand. 3, 14; 22, 14; 1 Petr. 3, 18). Tot het einde der tijden zal de H. Geest door de Kerk getuigenis afleggen van Jezus' terugkeer tot den Vader en daardoor het ongeloof en de vijandschap der wereld ten opzichte van den Zaligmaker veroordeelen. — De bedoeling van het laatste deel van het vers „en omdat gij Mij niet meer ziet” is niet zoo duidelijk. Hoe blijkt Jezus' gerechtigheid uit het feit, dat de apostelen Hem niet meer zien? Waarschijnlijk heeft Jezus deze woorden niet toegevoegd als een nieuw bewijs voor zijn gerechtigheid, maar als het gevolg, dat zijn heengaan naar den Vader voor zijn leerlingen zou hebben. Zij moesten zich troosten over zijn afwezigheid, omdat deze noodzakelijk is voor de openbaring zijner gerechtigheid.

ziet; 11. oordeel, omdat de vorst dezer wereld geoordeeld is. 12. Nog vele dingen heb Ik u te zeggen, maar gij kunt het thans nog niet dragen. 13. Wanneer Hij echter komt, de Geest der waarheid, dan zal Hij u tot de volle waarheid geleiden; want Hij zal niet spreken uit zich zelf, maar Hij zal spreken alwat Hij hoort, en u de toekom-

11. — Het bestaan van een oordeel bewijst de H. Geest door het feit, dat de vorst dezer wereld reeds geoordeeld is. Wanneer de H. Geest komt, zal het oordeel over den duivel door Jezus' verheffing aan het kruis en door zijn opstijgen ten hemel reeds voltrokken zijn. Dit oordeel zal ook de wereld zelve treffen, wanneer zij niet tot inkeer komt. De wereld meent, dat zij door Jezus' doodvonnis zegevierend uit den strijd treedt; maar de H. Geest zal aantoonen, dat in werkelijkheid de vorst der wereld gevonnist is. Door Jezus' dood te veroorzaken heeft hij zijn eigen macht vernietigd. Terwijl de H. Geest in de leerlingen en in de Kerk werkzaam is, bewijst Hij voortdurend, dat de zaak van Jezus niet verloren is, dat integendeel de Zaligmaker moet beschouwd worden als de eigenlijke overwinnaar, die alle goedwillende menschen aan de macht van de wereld en van den duivel ontrukkt. Daardoor zal het woord van 12, 31 in vervulling gaan: „Nu wordt het oordeel over deze wereld voltrokken; nu zal de vorst dezer wereld worden buitengeworpen.” Reeds in vroeger tijd, toen zijn leerlingen uittrokken om te prediken, had Jezus gezien, dat de satan als een bliksemstraal uit den hemel viel (Lc. 10, 18). Hij is de sterkere, die den sterke overwint en hem zijn buit ontnemt (Lc. 11, 21 vlg.). — Zoo zal de H. Geest dus in drievoudig opzicht de wereld van haar ongelijk overtuigen. Hij zal aantoonen, dat zij door haar ongeloof haar innerlijke boosheid openbaart, dat de door haar veroordeelde Zaligmaker heilig en rechtvaardig was en dat de vorst der wereld en ook de wereld zelve door den dood van Jezus het oordeel over zich zelf hebben voltrokken. De apostelen zullen den vollen zin van deze troostvolle voorspelling wel niet begrepen hebben, maar zij wisten nu toch, dat zij in den strijd tegen de machtige wereld niet alleen zouden staan. De H. Geest zou als hun helper en als de aanklager der wereld optreden.

12. — Dit vers vormt de inleiding tot de tweede gedachte. Het is toch voor de leerlingen, dat Jezus heengaat; want de H. Geest, die zijn taak overneemt, zal niet alleen den strijd tegen de wereld met meer kracht voeren, maar Hij zal ook de volle waarheid aan de leerlingen openbaren. Het onderricht van den Zaligmaker was niet volledig, vooreerst omdat het slechts van beperkten duur was en spoedig een einde zou nemen, vervolgens omdat het aangepast was aan het gebrekkige begripsvermogen der leerlingen. Zij waren nog te onvolmaakt, te veel gehecht aan het aardse en behept met nationale vooroordeelen, om het universeele en hemelsche karakter van het Godsrijk ten volle te begrijpen. Bewijzen daarvan vinden wij in overvloed, niet alleen bij Joa., maar ook bij de synoptici.

13. — Jezus spreekt weer (vgl. 14, 17; 15, 26) van den Geest der waarheid; want als zoodanig zal de Helper ten gunste der leerlingen optreden. Daartegenover staat „de geest der dwaling”, waarover Joa. spreekt in zijn ersten brief (4, 6). De Vulgaat vertaalt: Hij zal u de volle waarheid leeren; maar de oorspronkelijke tekst gebruikt het werkwoord „geleiden.”

Sommige Grieksche handschriften hebben echter niet „tot de volle waarheid (accusatief), maar „in de volle waarheid” (datief). Zou deze laatste lezing juist zijn, dan is de beteekenis: De H. Geest zal in het gebied der waarheid uw geleider zijn. De eerste lezing is echter niet alleen tekstkritisch waarschijnlijker, maar geeft ook een beteren zin. Wanneer men zich immers in het gebied der volle waarheid bevindt, heeft men geen gids meer noodig. Het is dus de taak van den H. Geest, de leerlingen tot de volle waarheid te geleiden. Deze uitdrukking veronderstelt de medewerking van de leerlingen; zij moeten immers de leiding van den H. Geest volgen. — Welke zal nu feitelijk de taak van den H. Geest zijn ten opzichte van de geopenbaarde waarheden? Wanneer men aanneemt, dat Hij geheel nieuwe waarheden zal leeren, welke door Jezus niet geopenbaard waren, dan beperkt zich zijn werking tot de apostelen alleen. De Kerk leert immers, dat met den dood van den laatsten apostel de goddelijke openbaring is afgesloten; daarna wordt door den H. Geest geen nieuwe waarheid meer geleerd, welke wij als behorende tot den geloofsschat zouden moeten beschouwen. Waarschijnlijk echter omvat de taak van den H. Geest meer. Niet alleen zal Hij door de apostelen nieuwe waarheden leeren, maar Hij zal ook hun opvolgers bijstaan om de reeds geopenbaarde waarheden te verklaren en verder te ontwikkelen. Na den dood van den laatsten apostel neemt weliswaar de schat der geopenbaarde waarheden niet meer toe in zich; maar de verklaring en het begrip daarvan kunnen steeds groeien. Wat vroeger impliciet geleerd en geloofd werd, wordt door het leergezag der Kerk expliciet voorgesteld; wat in den openbaringsschat verborgen was, wordt duidelijk aan het licht gebracht; wat zonder nadruk en als het ware slechts terloops geleerd werd, wordt sterk op den voorgrond gesteld. Ook bij deze verdere ontwikkeling der geopenbaarde waarheden zal de Kerk door den Geest der waarheid worden bijgestaan. — In het tweede deel van het vers leert Jezus, dat er geen tegenstelling bestaat tusschen Hem zelve en den H. Geest. Wat de H. Geest leert, is in volkomen overeenstemming met zijn eigen onderrichting. Jezus heeft immers vaker gezegd, dat Hij niet spreekt uit zich zelve, maar alleen datgene, wat Hij van den Vader gehoord heeft (7, 17; 8, 26. 40; 12, 49 vlg.). Zoo doet ook de H. Geest, die, zooals in 15, 26 gezegd is, uit den Vader voortkomt. Daar zoowel de Zoon als de H. Geest de door hen geleerde waarheden van den Vader ontvangen, moeten Zij met elkander overeenstemmen. Het is dezelfde goddelijke waarheid, welke door Beiden aan de leerlingen wordt medegedeeld. De verlichting van den H. Geest zal echter ook betrekking hebben op de toekomst: Hij zal hun de toekomstige dingen verkondigen. Deze belofte heeft vooral betrekking op de apostelen. De H. Geest zal hun de gave der profetie verleen en hen troosten temidden der vervolgingen door hun een blik te gunnen in de blijde en zegenrijke toekomst. Voorbeelden van zulke profetische verlichtingen vinden wij in de geschiedenis der oude Kerk in overvloed (Hand. 11, 28; 21, 11; 27, 22; 1 Cor. 14, 24; Eph. 4, 11; 2 Thess. 2, 3—10; 1 Tim. 4, 1—3). De H. Geest zal de leerlingen niet alleen onderrichten wat de geopenbaarde waarheden betreft, maar Hij zal hen ook in den strijd tegen de wereld bijstaan; Hij zal hen bemoedigen en hun de middelen aanwijzen, waardoor zij de hinderpalen kunnen overwinnen. Meer in het bijzonder denken wij daarbij ook aan de eschatologische leerpunten, waarvan wij meer-

stige dingen verkondigen. 14. Hij zal Mij verheerlijken; want van het mijne zal Hij nemen en het verkondigen aan u. Alles, wat de Vader heeft, is het mijne; 15. daarom zeide Ik u, dat Hij van het mijne neemt en het u zal verkondigen.

dere voorbeelden vinden in de brieven der apostelen (Rom. 11; 1 Cor. 15; 1 Thess. 4; 2 Thess. 2; 2 Petr. 3), vooral echter in het boek der Openbaring, dat bijna uitsluitend aan de voorspelling der toekomstige dingen gewijd is.

14—15. — De overeenstemming tusschen de leer van den H. Geest en die van Jezus werd in het voorafgaande vers aangetoond uit het feit, dat zij stammen uit een gemeenschappelijke bron, namelijk uit den Vader. Er is echter nog een tweede bewijs. Er is niet alleen een nauwe betrekking tusschen den H. Geest en den Vader, maar ook tusschen den H. Geest en den Zoon. De menschgeworden Zoon is op aarde gekomen om den Vader te verheerlijken en zijn waarheid te verkondigen; zoo zal de H. Geest den Zoon verheerlijken en de van Hem ontvangen waarheid leeren. De verheerlijking van den Zoon door den H. Geest zal juist geschieden, doordat deze laatste alleen waarheden verkondigt, welke Hij van den Zoon ontvangt. Zoo wordt de werking van den H. Geest een bevestiging van Jezus' levensarbeid, het goddelijk zegel op zijn leer en daardoor zijn rechtvaardiging en verheerlijking. Daaruit volgt vooreerst, dat de H. Geest het begrip van de door Jezus gepredikte waarheden bij de leerlingen zal verdiepen en ontwikkelen. Maar ook de nieuwe waarheden, welke de H. Geest openbaren zal, ontvangt Hij van den Zoon, omdat Hij niet alleen uit den Vader, maar ook uit den Zoon voortkomt. — Jezus zegt derhalve over den H. Geest twee dingen: Hij leert de leerlingen, wat Hij van den Vader hoort, en Hij verkondigt hun, wat Hij van den Zoon ontvangt. Den samenhang dezer beide waarheden verklaart Jezus door de woorden: Alles, wat de Vader heeft, is het mijne. Alles, wat de H. Geest van den Vader ontvangt, ontvangt Hij ook van den Zoon, omdat de Zoon alles bezit, wat de Vader bezit. Dit laatste berust op de eenheid, welke er tusschen den Vader en den Zoon bestaat (10, 30). Deze woorden zijn van het hoogste belang voor de leer omtrent de eenheid van het goddelijk wezen en de onderscheiding der drie goddelijke Personen, en vooral ook voor de leer omtrent den oorsprong van den H. Geest. De Zoon ontvangt de goddelijke waarheden, welke Hij openbaart, van den Vader; de H. Geest, die de openbaring van den Zoon voortzet en aanvult, ontvangt ze van den Vader en den Zoon. Daarbij is wel niet uitdrukkelijk sprake van de mededeeling van het goddelijk wezen, maar de betrekkingen, welke door de woorden „gezonden worden” en „ontvangen” worden uitgedrukt, kunnen in de H. Drieëldigheid alleen ontstaan door het feit, dat de Persoon, die gezonden wordt of ontvangt, voortkomt uit of zijn goddelijk wezen ontvangt van den Persoon of van de Personen, die zenden en mededeelen. Wij leiden dus uit dit vers met recht af, dat de Zoon voortkomt uit den Vader en de H. Geest uit den Vader en den Zoon.

7. Spoedig zal de droefheid der leerlingen plaats maken voor de blijdschap over Jezus' terugkeer, 16, 16—24.

Reeds meermalen heeft Jezus gesproken over zijn toekomstigen terugkeer, maar niet steeds in denzelfden zin. In 14, 3 voorspelde Hij, dat Hij

16. Nog een weinig tijds en gij ziet Mij niet meer; en weer een weinig tijds, dan zult gij Mij (terug)zien. 17. Eenigen van zijn leer-

eenmaal zou terugkomen om zijn leerlingen tot zich te nemen; dat zou plaats hebben bij hun dood of aan het einde der tijden. In 14, 18—20 stelde Hij zijn terugkeer binnen korten tijd in uitzicht; de leerlingen zouden Hem spoedig weerzien. Zooals wij bij de verklaring dezer verzen zagen, moest deze terugkeer geestelijk en mystiek verklaard worden; de leerlingen zouden Jezus innerlijk aanschouwen door het geloof en de liefde. Wij hebben echter tevens gezegd, dat bij die geestelijke aanschouwing de verschijningen van den verrezen Zaligmaker niet heelemaal buiten den gezichtskring vallen; deze zullen immers het beginpunt en den grondslag van de innerlijke aanschouwing vormen. In de nu volgende pericope treedt de mystieke terugkomst van den Zaligmaker, welke vanaf zijn verrijzenis tot aan het einde der tijden zal voortduren, op den achtergrond en wordt meer bepaald gesproken over zijn lichamelijke verschijningen aan de leerlingen. Terwijl de belofte van 14, 18—20 op alle geloovigen betrekking had, richt Jezus zich in deze pericope speciaal tot de apostelen.

16. — In 14, 19 heeft Jezus gezegd: „Nog een korten tijd, en de wereld ziet Mij niet meer; gij echter ziet Mij, want Ik leef en ook gij zult leven.” Jezus’ heengaan, dat voor de wereld een definitief afscheid zal zijn, beteekent voor de leerlingen geen eigenlijke scheiding; want de lichamelijke tegenwoordigheid van den Meester zal vervangen worden door een geestelijke. Nu zegt Jezus echter tot zijn leerlingen, wat Hij in 14, 19 van de wereld zeide: „Nog een weinig tijds en gij ziet Mij niet meer.” Er zal dus ook tusschen Jezus en de leerlingen een zekere scheiding plaats hebben, namelijk bij zijn dood. De bedoeling van den Zaligmaker is echter zijn leerlingen te troosten. Daarom valt de nadruk op de woorden: „En weer een weinig tijds, dan zult gij Mij (terug)zien.” Hier is sprake van een lichamenlijk terugzien, want het woordje „zien” moet in het eerste en in het tweede deel van het vers hetzelfde beteekenen. Dit terugzien zal plaats hebben na de verrijzenis, wanneer Jezus zich in zijn verheerlijkt lichaam aan de leerlingen vertoont. Sommigen (bijv. Maldonatus) meenen, dat het eerste „een weinig tijds” duren zal vanaf dit oogenblik tot aan de hemelvaart, het tweede vanaf de hemelvaart tot aan het einde der tijden. De zin is dan, dat Jezus bij de hemelvaart voor de leerlingen onzichtbaar zal worden en zich aan het einde der tijden weer aan hen zal openbaren. Deze verklaring is onjuist; want de uitdrukking „een weinig tijds” moet in beide gevallen een ongeveer gelijken tijdsduur aanduiden. Nog een korten tijd (namelijk vanaf dit oogenblik tot aan Jezus’ dood) en de leerlingen zullen hun Meester niet meer zien. En weer een weinig tijds (vanaf den dood tot aan den avond van den verrijzenisdag), dan zullen zij Hem terugzien. — De toevoeging van de Vulgaat „omdat Ik tot den Vader ga” heeft geen zin, want er wordt juist van een terugkeer, niet van een heengaan gesproken. De Vulgaat heeft deze woorden toegevoegd wegens v. 17. Daar de leerlingen zich afvragen, welke de beteekenis is van de woorden: Ik ga naar den Vader, hebben de afschrijvers gemeend, dat deze in het onmiddellijk voorafgaande vers waren weggevallen.

17. — De leerlingen verstonden Jezus’ woorden niet en begonnen op zachten toon onder elkander hun bedenkingen te uiten. Er waren inderdaad

lingen zeiden dan tot elkander: Wat beteekent dat, wat Hij tot ons zegt: Nog een weinig tijds en gij ziet Mij niet meer; en weer een weinig tijds, dan zult gij Mij (terug)zien? En: Ik ga naar den Vader? 18. Zij zeiden dus: Wat bedoelt Hij toch met: een weinig tijds? Wij weten niet, wat Hij wil zeggen. 19. Jezus wist, dat zij Hem wilden ondervragen, en sprak tot hen: Daarover redetwist gij onder elkander, omdat Ik gezegd heb: Nog een weinig tijds en gij ziet Mij niet

enkele vroegere uitlatingen van den Zaligmaker, welke met het spoedig wederzien in strijd schenen. Had Hij niet tot Petrus gezegd, dat hij Hem eerst later zou kunnen volgen (13, 36)? Had Hij niet gesproken van den Helper, die hen tijdens zijn afwezigheid zou bijstaan, en van de vervolgingen, welke zij zouden moeten verduren? Ook wat Hij volgens de synoptici over zijn wederkomst ten oordeel gezegd had, scheen met een spoedig wederzien in strijd. Dit alles wekte den indruk, dat Hij gedurende langen tijd voor hen onzichtbaar zou zijn. Zij geven uitdrukking aan hun verbazing door Jezus' woorden letterlijk te herhalen en door daarnaast te stellen de door den Meester zoo herhaaldelijk uitgesproken aankondiging, dat Hij naar den Vader gaat (14, 1—6. 12. 28; 15, 26; 16, 5. 10). Zij kunnen deze twee dingen niet met elkander in overeenstemming brengen: dat zij Jezus spoedig zullen terugzien en dat Hij heengaat tot den Vader. Zal zijn terugkeer in het huis van den Vader, waardoor Hij voor hen onzichtbaar zal worden, dan slechts korten tijd duren? Zal Hij weer aanstonds uit den hemel afdalen om zich aan hen te vertoonen? Toch hadden de leerlingen Jezus' woord kunnen begrijpen, wanneer zij geloof gehecht hadden aan de voorspelling omtrent zijn verrijzenis op den derden dag, welke wij vermeld vinden bij de synoptici (Mt. 16, 21; 17, 23; 20, 19). Volgens Joa. 10, 17 vlg. had Hij gezegd, dat Hij de macht bezat om zijn leven weer terug te nemen. De twijfel der leerlingen is een duidelijk bewijs, dat zij volstrekt niet voorbereid waren op de verrijzenis en dat het geloof daarin hun door de duidelijkheid der feiten moest worden opgedrongen.

18. — Uit dit vers blijkt, dat zij vooral gevallen zijn over de woorden „een weinig tijds”. Daarmee bedoelen zij niet Jezus' spoedig heengaan, maar zijn spoedig daarop volgenden terugkeer. Dat zij Jezus ooit zullen terugzien, willen zij gaarne gelooven, maar zal dat binnen korten tijd geschieden?

19. — Jezus heeft het gesprek der leerlingen misschien gehoord. In elk geval wist Hij, dat zij niet tot een oplossing kwamen en dat zij Hem gaarne ondervraagd hadden, maar niet durfden. Het kwam meer voor, dat de leerlingen het niet waagden, hun Meester om opheldering te vragen (vgl. 13, 22; 21, 12). Daarom nam Hij hun de vraag uit den mond en herhaalde zijn in v. 16 gedane aankondiging. Het is reeds de derde maal, dat dezelfde woorden door den evangelist gegeven worden (v. 16. 17. 19). Dit lijkt eentonig, maar het is een bewijs, welken indruk zij op hem maakten. Het is echter beteekenisvol, dat Jezus de laatste woorden der leerlingen „Ik ga naar den Vader” weglaat; deze hebben inderdaad in dit verband geen zin en zijn de reden geweest, waarom de leerlingen het gezegde van v. 16 niet verstonden.

meer; en weer een weinig tijds, dan zult gij Mij (terug)zien? 20. Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Gij zult weenen en jammeren, maar de wereld zal zich verheugen; gij zult overstelpt zijn met droefheid, maar uw droefheid zal in vreugde verkeeren. 21. Wanneer de vrouw baren gaat, is zij bedroefd, omdat haar uur gekomen is; maar wanneer zij het kind heeft gebaard, dan denkt zij niet meer aan haar weeën, van vreugde omdat er een mensch in de wereld is gekomen.

20. — Volgens zijn gewoonte antwoordt de Zaligmaker niet onmiddellijk op de moeilijkheid. Hij spreekt niet van zijn dood en de daarop volgende verrijzenis en verschijningen. Wel bevestigt Hij zijn verklaring van v. 16. Hij heeft voorspeld, dat zijn leerlingen Hem binnen korten tijd niet meer zullen zien. Daarom staat hun in de allernaaste toekomst groote droefheid te wachten: Zij zullen weenen en jammeren. De reden daarvan zal Jezus' dood zijn. Om dezelfde reden echter zal de wereld zich verheugen; zij zal immers meenen, dat zij door den dood van den gehaten Galileër de overwinning heeft behaald. Jezus herhaalt nogmaals, dat zijn leerlingen met droefheid overstelpt zullen worden, maar hun droefheid zal in vreugde verkeeren. De schijnbare overwinning der wereld moet hen dus niet ongerust of moedeloos maken. Hij verklaart echter niet, op welke wijze er een verandering zal intreden; zij moeten op zijn woord en op de raadsbesluiten van God vertrouwen. Uit het verband van dit vers met v. 16 blijkt, dat de droefheid der leerlingen niet lang zal duren; tusschen het heengaan van Jezus en zijn hereeniging met de leerlingen zal immers slechts „een weinig tijds” verlopen. Reeds op den avond van den verrijzenisdag maakte de droefheid der leerlingen plaats voor de vreugde over het weerzien: „De leerlingen verheugden zich bij het zien van den Heer” (20, 20). Dat de vreugde der wereld spoedig in droefheid zal veranderen, zegt Jezus niet. Het zal immers slechts langzaam tot haar doordringen, dat datgene, wat zij als een zegepraal beschouwde, in werkelijkheid een nederlaag was.

21. — Om aan te toonen, hoe groot de tegenstelling zal zijn tusschen de droefheid en de daarop volgende vreugde en hoe plotseling de omkeer zal plaats hebben, gebruikt Jezus het beeld van de barendende vrouw. Dit wordt dikwijls in het O. T. gebruikt om een verschrikkelijke droefheid aan te duiden (Is. 13, 8; 21, 3; 26, 17 vlg.; 66, 7; Jer. 13, 21; 22, 23; Os. 13, 13; Mich. 4, 9 vlg.). De rampen, welke aan het einde der wereld zullen voorafgaan, worden door Jezus „de weeën” genoemd (Mt. 24, 8; Mc. 13, 8); de Rabbijnen spreken van „de weeën van den Messias” om den lijdenstijd aan te duiden, welke aan de komst van den Messias voorafgaat. Wanneer de vrouw haar uur voelt naderen, is zij ongerust en bang, omdat haar leven en dat van haar kind op het spel staan. Het baren zelf veroorzaakt haar een bijna ondragelijke pijn. Maar op het oogenblik, dat zij haar kindje in de armen houdt, is zij al haar smart vergeten; deze maakt plaats voor de vreugde, omdat een mensch in de wereld is gekomen. De nadruk ligt op het feit, dat een overweldigende droefheid plotseling omslaat in een overweldigende vreugde. Zoo zal het ook gaan met de leerlingen; hun groote droefheid om Jezus' dood zal plotseling verkeeren in een uitbundige vreugde,

22. Ook gij zijt nu wel bedroefd, maar Ik zal u terugzien en uw hart zal zich verblijden en niemand zal u deze vreugde ontnemen. 23. En op dien dag zult gij Mij over niets ondervragen. Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Wat gij ook den Vader zult vragen, Hij zal het u

wanneer zij hun verheerlijkten Meester voor zich zien staan. De woorden „omdat er een mensch in de wereld is gekomen” zijn niet synoniem met „omdat er een mensch is geboren”. Jezus schijnt te willen zeggen, dat de moeder zich verheugt, omdat zij een mensch aan de wereld, d.w.z. aan de menselijke maatschappij, heeft geschonken. Dit is echter niet de gewone oorzaak der moedervreugde; de moeder verheugt zich, omdat zij een kind van God heeft ontvangen (Gen. 4, 1). Wij denken bij die woorden eerder aan de door het beeld uitgedrukte gedachte. Jezus zelve is de mensch, die door de verrijzenis aan de wereld wordt geschonken. Hij is immers de eerstgeborene der dooden (Openb. 1, 5), de tweede Adam, die het begin is van een nieuwe menschheid (Rom. 5, 14; 1 Cor. 15, 45—49). Men kan niet zeggen, dat de gemeenschap der leerlingen de moeder is, die den verheerlijkten Jezus met smarten baart, maar zij nemen toch innig deel in de droevige gebeurtenissen, welke met de blijde verrijzenis van den Zaligmaker zullen eindigen.

22. — Jezus verklaart het beeld van v. 21. Nu reeds zijn zij bedroefd, omdat zij een vermoeden hebben van wat er gebeuren zal; deze droefheid zal bij den dood van hun Meester het hoogtepunt bereiken. Maar zij moeten zich nu reeds troosten met de gedachte, dat de scheiding niet lang zal duren. Jezus zegt niet zooals in v. 16: „Gij zult Mij zien”, maar: „Ik zal u zien”. Jezus zal dus niet terloops aan zijn leerlingen verschijnen, maar Hij zal van aangezicht tot aangezicht met hen verkeerden. Uit de toevoeging „en niemand zal u deze vreugde ontnemen” leidt men soms af, dat de eeuwige blijdschap des hemels bedoeld is. Deze verklaring is echter wegens den samenhang met v. 16 onmogelijk; de droefheid der leerlingen zal immers binnen korten tijd voor de blijdschap plaats maken. De evangelische verhalen toonen inderdaad, dat de verschijningen van den verrezen Meester een grooten omkeer gebracht hebben in de stemming der leerlingen, al was hun vreugde in den beginne vermengd met vrees en twijfel (Mt. 28, 8 vlg.; Mc. 16, 8; Lc. 24, 41. 52 vlg.; Joa. 20, 20). Van dien tijd af was niet droefheid, maar vreugde de overheerschende stemming. Zonder twijfel denkt Jezus ook aan de komst van den H. Geest, die aan de laatste weifelingen een einde zal maken en de leerlingen met een echt bovennatuurlijke vreugde zal vervullen. Deze vreugde zal in eeuwigheid hun deel zijn en zal hun zelfs temidden der vervolgingen niet ontnomen worden (vgl. Hand. 5, 41).

23. — „Op dien dag” duidt ook hier niet de eeuwigheid aan, maar den dag van Jezus' verrijzenis; deze wordt hier echter beschouwd als het beginpunt van een nieuwe periode in het leven der leerlingen. Daar zij na Jezus' verrijzenis nog niet van alle onzekerheid bevrijd waren en nog enkele malen een vraag stelden (Joa. 21, 21; Hand. 1, 6), hebben sommige exegeten aan het Grieksche „erôtân” de beteekenis gegeven van „bidden”. Soms heeft het inderdaad dezen zin, ook bij Joa. (4, 31. 40. 47; 14, 16; 16, 26; 17, 9. 15. 20; 19, 31. 38). Hier kunnen wij dezen zin echter niet aannemen, omdat de

geven in mijn naam. 24. Tot nu toe hebt gij niets in mijn naam gevraagd; vraagt, en gij zult verkrijgen, opdat uw vreugde volkomen moge zijn.

25. Dit heb Ik in gelijkenissen tot u gesproken; het uur komt,

leerlingen tot dan toe Jezus niet om iets gebeden, maar Hem wel vaak ondervraagd hebben (14, 5. 8. 22; 16, 17. 18). In deze laatste beteekening komt „erôtân” ook meermalen bij Joa. voor (1, 19. 21. 25; 5, 12; 9, 2. 19. 21; 16, 5. 19. 30; 18, 19. 21). Wanneer men de opwerping maakt, dat verder van een gebed tot den Vader gesproken wordt, dan antwoorden wij, dat dit gebed hier vooral bedoeld wordt als een middel om een oplossing te verkrijgen van mogelijke twijfels. De Vader zal aan de leerlingen in Jezus' naam (d.w.z. wanneer zij zich op Jezus beroepen) alles geven, waarom zij vragen, dus ook de ophelderingen, welke zij tot nu toe van hun Meester verwachtten. Dit zal vooral geschieden door de verlichting van den H. Geest, die hun door den Vader zal gegeven worden. Wanneer de leerlingen den verrezen Heiland ook al een enkele maal ondervroegen, dan neemt dit niet weg, dat Jezus' woord in zijn algemeenheid waar is. Terwijl zij tot nu toe voortdurend in onzekerheid waren en de meest onverstandige vragen stelden, zoodat Jezus' geduld op een zware proef werd gesteld, zullen hun twijfels door de verschijningen van den Verrezene in hoofdzaak opgelost zijn. Bovendien hebben zij in het gebed tot den Vader en in den bijstand van den H. Geest onfeilbare middelen om de noodige kennis te verwerven en een toestand van rustige zekerheid en ongestoorde blijdschap te bereiken.

24. — In het voorafgaande vers werd gezegd, dat de Vader alles aan de leerlingen zou geven in Jezus' naam. Daaruit volgt, dat de leerlingen in Jezus' naam zullen bidden; de Vulgaat heeft v. 23 zelfs aldus vertaald. Zij zullen zich op Jezus beroepen en op verhooring rekenen, omdat zij zijn leerlingen zijn. Op deze wijze hebben zij tot nu toe nog niet gebeden. Omdat Jezus onder hen tegenwoordig was, hebben de leerlingen er niet aan gedacht, zich op Hem te beroepen bij hun gebed; hun geloof was trouwens nog te onvolmaakt. Wanneer Jezus echter bij den Vader zal zijn, zullen zij Hem beschouwen als hun middelaar en alles in zijn naam vragen. De Zaligmaker legt hun dit zelfs als een plicht op, maar belooft hun tevens een zekere verhooring. Deze plicht begint op den dag, waarop hun droefheid in vreugde zal veranderen. Opdat hun vreugde, die in het begin met zorg en twijfel vermengd is, steeds volkomener moge worden, moeten zij in Jezus' naam bidden. Door de verhooring van hun gebed zullen zij ontdekken, dat hun gemeenschap met den Meester door zijn heengaan tot den Vader niet verbroken, maar integendeel nog inniger geworden is.

8. Het slot van de afscheidsrede, 16, 25—33.

In het laatste deel der tweede afscheidsrede komen verschillende gedachten voor, welke Jezus reeds vroeger heeft behandeld: de kracht van het gebed der leerlingen, Jezus' voortkomen uit den Vader, de toekomstige beproeving der leerlingen en de belofte van den vrede. Jezus eindigt met een krachtige bemoediging en een verzekering van de overwinning.

25. — Het woord „gelijkenis” moeten wij hier in bredere zin nemen. Wij hebben niet alleen te denken aan de door Jezus gebruikte beeldspraak

waarop Ik niet meer in gelijkenissen tot u zal spreken, maar u onbewimpeld over den Vader zal inlichten. 26. Op dien dag zult gij bidden in mijn naam, maar Ik zeg u niet, dat Ik den Vader voor u zal vragen. 27. Want de Vader zelf heeft u lief, omdat gij Mij hebt bemind en omdat gij geloofd hebt, dat Ik van God ben uitgegaan.

van den wijnstok (15, 1—7) en van de barendende vrouw (16, 21), maar aan de geheele afscheidsrede. Deze was immers voor de leerlingen vol geheimen. Wat Jezus gezegd had over zijn heengaan tot den Vader, over zijn terugkeer, over zijn mystieke hereeniging met de leerlingen, over de verhouding der drie goddelijke Personen, hadden zij slechts ten deele begrepen. Eens echter zal het uur komen, waarop Jezus hun onbewimpeld over den Vader zal spreken. Welke tijd en welke onderrichting worden hier bedoeld? De meeste exegeten meenen, dat Jezus den tijd na de verrijzenis op het oog heeft. Anderen werpen echter op, dat Hij in die dagen niet klaarder over God en de goddelijke dingen sprak dan vroeger. Wat ons omtrent Jezus' onderricht na de verrijzenis bewaard is, bestaat grotendeels uit praktische vermaningen, uit beleeringen omtrent de noodzakelijkheid van zijn lijden en dood en omtrent de messiaansche profetieën van het O. T. Zahn stelt daarom een andere oplossing voor: Jezus zou bedoeld hebben op zijn parousie, waarbij Hij zijn leerlingen met zich medeneemt naar het huis des Vaders; dan eerst zal Hij hun de onbewimpelde en klare leer over den Vader, zonder figuur of beeldspraak, kunnen openbaren. Deze meening kunnen wij echter niet aannemen, omdat Jezus in v. 26 vlg. spreekt over het gebed, dat de leerlingen tot den Vader zullen richten; welnu, na de parousie zullen zij niets meer te vragen hebben. Wij houden ons daarom aan de gangbare verklaring, maar vatten Jezus' onderricht over den Vader in breederen zin op. Na de verrijzenis zullen de leerlingen door de verschijningen van den verheerlijkten Heiland versterkt worden in het geloof, de mysteries van zijn persoon, van zijn werk, van zijn lijden en dood, beter begrijpen, inwendig krachtiger verlicht worden door de genade en ten slotte vooral door de mededeeling van den H. Geest een grootere kennis op geestelijk gebied verwerven. Jezus heeft immers gezegd, dat Hij zijn openbaring door den H. Geest zal voltooien.

26—27. — De leerlingen zullen op dien dag bidden; dit is een bewijs, dat Jezus niet spreekt van de eeuwigheid. Zij zullen echter bidden op een meer volmaakte wijze, namelijk in Jezus' naam, wat zij tot nu toe niet gedaan hebben (vgl. v. 24). Hoe kan Jezus echter zeggen, dat Hij den Vader niet voor hen zal vragen? Joa. zelf zegt immers in zijn eersten brief (2, 1), dat Jezus onze voorspreker is bij den Vader; zoo leert ook Paulus (Rom. 8, 34; Hebr. 7, 25). Het kan Jezus' bedoeling niet zijn, dat Hij geheel vreemd is aan het gebed der leerlingen en dat de verhooring zal plaats hebben onafhankelijk van zijn invloed. Alleen reeds het feit, dat zij moeten bidden in zijn naam, is een bewijs, dat hun gebed zijn kracht aan Jezus' verdiensten en voorspraak ontleent. Ook v. 27 is in dit opzicht veelbeteekenend. De leerlingen zullen door den Vader verhoord worden wegens hun liefde tot en hun geloof in Jezus. Ook toen Jezus nog in gewone menschengedaante onder hen verwijlde, hebben zij Hem met trouwe liefde bemind en geloofd in het voornaamste mysterie van zijn persoonlijkheid:

28. Ik ben uit den Vader uitgegaan en in de wereld gekomen; nu echter verlaat Ik de wereld en ga naar den Vader. 29. Zijn leerlingen zeiden tot Hem: Zie, nu spreekt Gij onbewimpeld en zegt geen gelijkenis meer. 30. Nu weten wij, dat Gij alles weet en niet noodig hebt, dat iemand U ondervraagt; daarom gelooven wij, dat

zijn voortkomst uit den Vader. Waarom zullen de leerlingen dus door den Vader verhoord worden? Omdat zij Jezus beminnen en in Hem gelooven. Ook hieruit blijkt duidelijk, dat Jezus' invloed bij het gebed en bij de verhooring volstrekt niet wordt uitgeschakeld. Maar waarom zegt de Zaligmaker dan, dat Hij den Vader niet voor zijn leerlingen zal bidden? Hij wil daardoor aantoonen, hoe innig de verhouding tusschen God en de leerlingen geworden is. Jezus is als middelaar op aarde gekomen, niet om den afstand tusschen God en mensch te vergrooten, maar te verkleinen. Daar de geloovigen een mystieke eenheid met Jezus vormen, kunnen zij zich onmiddellijk tot den Vader wenden. Een bijzondere voorspraak van den Zaligmaker is niet noodig, omdat Hij met en in zijn leerlingen bidt. De Vader ziet in de leerlingen het beeld van zijn Zoon, beschouwt hen als mystieke ledematen van Jezus, zoodat Hij hun gebed met liefde verhoort.

28. — Jezus vat datgene, wat de leerlingen aangaande Hem gelooven moeten, samen in twee punten. In gehoorzaamheid aan den wil des Vaders heeft Hij den hemel verlaten en is Hij door de menschwording in de wereld gekomen. Nu Hij het Hem opgedragen werk voltooid heeft, verlaat Hij de wereld, het tooneel van zijn messiaansche werkzaamheid, en keert terug naar den Vader. Deze twee waarheden vormen het begin- en het eindpunt van Jezus' aardse leven, maar geven tevens een duidelijk idee van zijn waardigheid. Onder dit gezichtspunt moeten de leerlingen zijn aanstaanden dood beschouwen; het is een terugkeer tot den Vader, van wien Hij is uitgegaan.

29. — Het woord van v. 28 lijkt den leerlingen, vooral wegens zijn eenvoudige formuleering, klaar en duidelijk: Jezus is van den Vader uitgegaan en in de wereld gekomen; nu verlaat Hij de wereld en gaat naar den Vader. Jezus heeft inderdaad zijn afkomst en zijn toekomstig lot nog nooit zoo duidelijk en bondig medegedeeld. De leerlingen meenen, dat Jezus nu reeds onbewimpeld over den Vader spreekt en dus zijn belofte van v. 25 vervult. Zij zijn zich niet bewust, dat zij den diepen zin van Jezus' woorden nog niet begrijpen, en meenen daarom reeds het volle licht te bezitten, dat Hij hun slechts voor de toekomst beloofd heeft. Jezus doelde in v. 28 op zijn eeuwige geboorte uit den Vader en op de menschwording, terwijl de leerlingen daaruit enkel zijn goddelijke zending afleidden.

30. — Wat de leerlingen vooral getroffen heeft, is Jezus' kennis van hun hartsgeheimen. Zij zien nu in, dat hun Meester alles weet, ook de geheime verlangens van hun hart. Het woord, dat Hij in v. 28 tot hen sprak, beantwoordde zoo geheel en al aan hun inwendigen twijfel, dat zij tot de overtuiging komen: Jezus weet, wat er in ons omgaat. Deze bovennatuurlijke kennis is zonder twijfel een gave Gods en bewijst dus, dat Hij de waarheid spreekt. Daarom komen zij tot de bekentenis: „Wij weten, dat Gij van God zijt uitgegaan.” Zij verzwakken eenigszins het woord van Jezus, die door de uitdrukking „uit den Vader uitgegaan” beter de

Gij van God zijt uitgegaan. 31. Jezus antwoordde hun: Geloof gij nu? 32. Zie, het uur komt en het is reeds gekomen, dat gij verstrooid wordt, ieder zijns wegs, en Mij alleen laat. Toch ben Ik niet alleen, want de Vader is met Mij. 33. Deze dingen heb Ik u gezegd, opdat gij vrede moogt hebben in Mij. In de wereld hebt gij verdrukking te lijden, maar hebt moed; Ik heb de wereld overwonnen!

verhouding tusschen Vader en Zoon weergaf (v. 28). De leerlingen schijnen enkel Jezus' goddelijke zending te belijden. Misschien waren niet allen tot dan toe zoo verlicht omtrent zijn persoonlijkheid als Petrus (Mt. 16, 16) en Jacobus en Joannes, die met Petrus getuigen waren geweest van de gedaante-verandering (Mt. 17, 1—9). Maar nu belijden allen zonder uitzondering met groote beslistheid hun geloof in de zending van hun Meester. Deze belijdenis heeft op dit oogenblik een geheel bijzondere beteekenis.

31. — Jezus' vraag is niet ironisch, alsof Hij aan hun geloof twijfelt. Hij weet, dat zij het eerlijk en oprecht meenen, maar Hij kent hun hart en hun toekomstig gedrag en weet daarom, hoe zwak en onvolmaakt hun geloof is.

32. — In dit vers vinden wij de verklaring van het voorafgaande. Het geloof der leerlingen is zonder twijfel oprecht, maar het is niet krachtig genoeg om een beproeving te doorstaan. Wanneer Jezus gevangen genomen wordt, zullen zij vluchten, elk zijns wegs. Letterlijk zegt Jezus „elk naar het zijne”, d.w.z. naar zijn huis. Dit moeten wij echter in breederen zin opnemen; de leerlingen zullen een goed heenkomen zoeken en in verschillende richtingen verstrooid worden. Dezelfde voorspelling vinden wij bij de synoptici (Mt. 26, 31; Mc. 14, 27). Het uur, waarop dit gebeuren zal, behoort nog tot de toekomst, maar zal zóó spoedig aanbreken, dat Jezus het reeds als tegenwoordig beschouwt: Het is reeds gekomen. — De leerlingen mogen echter niet denken, dat Jezus zich over hun vlucht beklaagt. Zeker, het zal Hem hard vallen, dat zelfs zijn uitverkoren vrienden Hem in den steek laten; maar Hij heeft den grooten troost, dat de Vader altijd met Hem is en Hem nooit verlaat (vgl. 8, 29). — Wanneer Jezus aan het kruis klaagde, dat Hij door God verlaten was (Mt. 27, 46), dan was dit gevoel van verlatenheid niet in strijd met zijn innige en intieme overtuiging, dat Hij ook op dat oogenblik met den Vader vereenigd was, evenmin als zijn gebed in Gethsemani om van het lijden verlost te worden, in strijd was met zijn onderwerping aan Gods wil.

33. — Jezus ziet nu terug op alles, wat Hij in dit laatste onderhoud sprak. Hij dacht daarbij niet aan zich zelve, maar aan zijn leerlingen, die zulk een zware beproeving zouden moeten doorstaan. Hij heeft getracht hen te beemoedigen, opdat zij vrede zouden hebben in Hem. In Hem, d.w.z. in hun geloof aan Hem, in hun innige vereeniging met Hem, zullen zij een inwendigen vrede genieten, die door geen lijden en beproeving kan vernietigd worden. Wel zullen zij in de wereld, die niet alleen nu, maar altijd als vijandin van Jezus en van zijn leerlingen zal optreden, verdrukking, vervolging en zelfs den dood moeten ondergaan, maar zij moeten zich troosten met de gedachte, dat hun Meester de wereld heeft overwonnen. Stervend aan het kruis zal Hij de wereld overwinnen; en Jezus is zoo zeker

van zijn zegepraal, dat Hij den verleden tijd gebruikt: Ik heb de wereld overwonnen. Deze overwinning is wat Jezus betreft definitief; Hij heeft de wereld niet meer te duchten. Dat ook zijn leerlingen de wereld hebben overwonnen, zegt Hij niet; zij zullen nog te strijden hebben. Maar de Zaligmaker spoort hen aan om den strijd met moed te beginnen. Wanneer zij met Hem vereenigd blijven, dan zullen zij in, met en door Hem overwinnen.

V. Het hooge priesterlijk gebed, 17, 1—26.

Sinds David Chytraeus (Kochhaven), een der laatste vaders van het Lutheranisme (1531—1600), wordt het 17de hfdst. van Joa. gewoonlijk genoemd het hooge priesterlijk gebed. De gedachte zelf vinden wij reeds bij den H. Cyrillus: „De Verzoener en Middelaar van God en menschen, onze waarlijk groote en zeer heilige Priester, bidt opnieuw als mensch voor ons, — Hij die, tengevolge van het offer van zich zelf voor ons, door zijn voorspraak het hart van den Schepper gunstig stemt; Hij zelf is namelijk offerlam en offerpriester, het ware lam, dat de zonde der wereld wegneemt.” Jezus is geheel vervuld van de gedachte, dat Hij zijn levenswerk door zijn offerdood gaat bezegelen en voltooiën. Door dit gebed leidt Hij zijn offer in en openbaart Hij de bedoelingen, waarmede Hij zijn leven gaat geven. Wat Hij in eenzame nachten tot den Vader sprak, spreekt Hij nu openlijk uit ten aanhooren van zijn leerlingen. Zij moeten weten, waarom Hij zijn leven geeft; want zij zullen medewerken aan de verwezenlijking zijner bedoelingen. Het gebed is echter niet enkel een onderrichting zijner leerlingen; het is een werkelijk gebed, dat tot den Vader gericht is. Als hooge priester, die bereid is het offer van zich zelf te voltrekken, bidt Jezus tot den Vader, dat Deze het offer moge aanvaarden en het doel van het offer verwezenlijken. Jezus heeft het einde van zijn leven bereikt en ziet daarom terug op den afgelegden weg: Hij heeft het werk gedaan, dat de Vader Hem had opgedragen en waarvoor Hij in de wereld was gekomen. Hij bidt nu den Vader, dat Deze, om wille van zijn gehoorzaamheid en van zijn offerdood, zijn werk moge voortzetten door degenen, die Hij Hem als leerlingen gegeven heeft. Jezus heeft hen voor deze taak gevormd door hen te onderrichten in de leer, welke Hij van den Vader ontving. Het werk, dat de leerlingen te doen hebben, is de voortzetting van Jezus' werk, zooals Deze het werk verricht van den Vader. Er bestaat dus een eenheid tusschen den Vader, den Zoon en de leerlingen, welke echter niet alleen berust op de gemeenschappelijke taak, maar vooral op de onderlinge liefde. De verwezenlijking van Jezus' levensdoel is de stichting en uitbreiding der Kerk. Daarom bidt Hij voor zijn leerlingen, die den grondslag der Kerk zullen vormen, en voor allen, die er deel van zullen uitmaken. Met grooten nadruk vraagt Hij, dat allen één mogen zijn door het geloof in den Vader en den Zoon en door de liefde, welke hen met den Vader en den Zoon vereenigt.

De vrijzinnigen nemen de historische echtheid van dit gebed niet aan; het zou niet door Jezus zijn uitgesproken, maar door den evangelist zijn samengesteld. Zij beroepen zich daarbij op het feit, dat niets in deze redevoering de concrete omstandigheden van tijd en plaats verraadt. Het is een gebed, dat ten allen tijde kon worden uitgesproken en volkomen abstractie maakt van tijd en plaats. De verleden tijd, welke vaker gebruikt wordt (v. 10. 12. 14. 18. 24), zou erop duiden, dat het na Jezus' dood is samengesteld.

In v. 11 wordt zelfs uitdrukkelijk gezegd, dat de Zaligmaker niet meer in de wereld is. Daartegen kunnen wij met Lagrange erop wijzen, dat ook geen enkel woord wijst op de toestanden van 100 n. Chr. Er is geen enkele toespeling op de latere ontwikkeling der Kerk en op de kerkelijke hiërarchie; zelfs het woord „apostel” wordt niet gebruikt. Dat het hoogepriesterlijk gebed zulk een algemeen karakter draagt en Jezus’ levenswerk beschouwt in het licht der eeuwigheid, kunnen wij voldoende verklaren uit den tijd, waarop het werd uitgesproken. Jezus staat immers op het punt zijn werk te voltooien, zoodat zijn blik zoowel het verleden als de toekomst omvat. Wanneer Hij den verleden tijd gebruikt voor gebeurtenissen, die eigenlijk nog in de toekomst liggen, dan verklaren wij dit uit de kennis, welke Jezus van de toekomst heeft, en uit de zekerheid, waarmede Hij weet door den Vader verhoord te zullen worden.

Hoe kunnen wij dit gebed, waarin alles spreekt van Jezus’ goddelijk zelfbewustzijn en van de zekerheid zijner overwinning, overeen brengen met het gebed in Gethsemani, dat enkel getuigt van zielestrijd en menselijke zwakheid? Deze moeilijkheid wordt nog grooter, wanneer men bedenkt, dat er tusschen beide gebeden slechts weinig tijd verloopen is. Lagrange zegt terecht, dat het gebed in Gethsemani ons meer verbaast dan dat in de zaal van het laatste avondmaal. Dat de Godmensch tot den Vader bidt als overwinnaar der wereld, begrijpen wij beter, dan dat Hij onder den last van het lijden ter aarde zinkt. Dit laatste lijkt zelfs vreemd, ook wanneer wij in Jezus enkel den mensch zien; wij kennen immers uit de geschiedenis vele voorbeelden van groote mannen, die met moed en zelfbeheersching wisten te sterven. De eenige oplossing van Jezus’ schijnbaar tegenstrijdige houding vinden wij in het goddelijk raadsbesluit. Jezus moest ons een voorbeeld geven van ongebroken moed en onoverwinnelijk godsvertrouwen. Wanneer wij echter den Zaligmaker alleen kenden in zijn goddelijke majesteit, in zijn vastberadenheid van heerscher en overwinnaar, dan zou ons dit weinig bemoediging schenken. Maar wanneer wij denzelfden Zaligmaker als mensch zien worstelen tegen de vrees voor het lijden, wanneer wij Hem hooren bidden, dat de kelk aan Hem moge voorbijgaan, dan voelen wij ons aangespoord om eveneens het lijden met moed te aanvaarden. Jezus’ verschillende gemoedstoestand staat in verband met de verschillende omstandigheden, waarin Hij zich bevindt. Temidden zijner leerlingen, op het punt om afscheid te nemen, geeft de Zaligmaker blijk van de zekerheid en het vertrouwen, waarmee Hij den dood tegemoet gaat. Maar in de stilte van Gethsemani, verlaten zelfs door zijn meest trouwe leerlingen, wordt Hij het nederige menschenkind, dat in zijn vrees voor het lijden ter aarde valt en smeekt om daarvoor gevrijwaard te blijven.

Het hoogepriesterlijk gebed kunnen wij verdeelen in drie pericopen: Jezus bidt voor zich zelf om verheerlijking (v. 1—5); Jezus bidt voor zijn leerlingen (v. 6—19); Jezus bidt voor de Kerk (v. 20—26).

1. Jezus bidt, dat de Vader Hem moge verheerlijken, 17, 1—5.

In dit deel spreekt Jezus enkel over zijn verhouding tot den Vader, zonder melding te maken van anderen. De Vader heeft Jezus de zending opgedragen en Hem de macht verleend, om het eeuwige leven te geven. Dit eeuwige leven bestaat in de kennis van den Vader en den Zoon. Nu Jezus zijn taak tot glorie van den Vader heeft volbracht, bidt Hij om

17. 1. Zoo sprak Jezus; toen hief Hij zijn oogen ten hemel en zeide: Vader, het uur is gekomen; verheerlijk uw Zoon, opdat de

zijn eigen verheerlijking, welke weer zal strekken tot verheerlijking van den Vader.

1. — De scheiding tusschen de afscheidsrede en het hooge priesterlijk gebed wordt duidelijk aangegeven met de woorden: Zoo sprak Jezus. Wat voorafging, was een toespraak tot de leerlingen; wat nu volgt, is een gebed tot den Vader. Tot nu toe had Jezus' oog vol zorg en liefde gerust op de kleine schaar, die rondom Hem stond; nu heft Hij zijn blik omhoog tot den hemel, de eenvoudige en natuurlijke houding van den bidder, die den boven de wereld verheven God zoekt, zooals de psalmist (122, 1) zegt: „Ik hef mijn oogen omhoog tot U, die in den hemel troont” (Tillmann). Zoo deed Jezus meermalen (11, 41; Mt. 14, 19; Mc. 7, 34); de tollenaar echter durfde zijn oogen niet ten hemel opheffen (Lc. 18, 13). Volgens sommigen (bijv. Zahn en Lagrange) zou het bidden met ten hemel geslagen oogen natuurlijker zijn, wanneer Jezus en zijn leerlingen de zaal reeds verlaten hadden. Deze redeneering is echter tamelijk zwak; want men kan ook in een zaal zijn oogen ten hemel heffen (vgl. Hand. 7, 55). Bovendien zou men in dat geval het naar-buiten-gaan van 18, 1 moeten opvatten als het verlaten der stad, zoodat het gebed in de straten van Jerusalem zou zijn uitgesproken, wat zeer onwaarschijnlijk is. — Jezus bidt nu niet als de nederige en gefolterde mensch, knielend en met het aangezicht ter aarde, zooals in Gethsemani (Mt. 26, 39; Mc. 14, 35; Lc. 22, 41), maar Hij heft nu met zijn oogen ook zijn ziel omhoog ten hemel en bidt rechtop staande, zooals het den Zoon Gods past. In beide gevallen spreekt Hij echter God aan met den innigen naam van V a d e r. Terwijl die naam in Gethsemani opstijgt uit Jezus' gepijnigd menschenhart, komt hij hier voort uit het fiere bewustzijn van den Godszoon, die zich één weet met den Vader. Deze stemming beheerscht geheel het hooge priesterlijk gebed; want telkens keert het woord „Vader” terug (v. 5. 11. 21. 24. 25). — Het u u r, waarvan Jezus zegt, dat het gekomen is, is het uur der verheerlijking. Het uur van zijn lijden en dood, waarover gesproken werd in 12, 27; 13, 1 en 16, 32, is identiek met dat zijner verheerlijking (vgl. 12, 23); lijden en dood zijn immers de middelen, waardoor Hij zijn verheerlijking zal bereiken. Jezus denkt niet meer aan de mogelijkheid om van dit uur gered te worden zooals in 12, 27; Hij bidt ook niet om kracht en volharding, maar Hij vraagt, dat de Vader zijn raadsbesluit aan Hem voltrekke (vgl. 12, 28). Hij heeft denzelfden avond reeds meermalen gezegd, dat het uur van zijn lijden, dat tevens het uur zijner verheerlijking is, is aangebroken; maar nu krijgt dit woord een geheel bijzondere beteekenis, omdat Hij ook zijn laatste opdracht, de bemoediging zijner leerlingen, vervuld heeft. Daarom bidt Hij: „V a d e r, v e r h e e r l i j k u w Z o o n, o p d a t d e Z o o n U v e r h e e r l i j k e.” Hij bidt niet om van de moeilijkheden van zijn aardsch leven bevrijd te worden; want zijn verheerlijking zal Hij juist ten koste van lijden en dood moeten verwerven. Zijn gebed heeft geen ander doel dan de verheerlijking van den Vader, welke Hij tijdens zijn geheel leven, in al zijn woorden en daden, voor oogen had (9, 3; 11, 4; 12, 27 vlg.). Daar Hij echter deze verheerlijking, welke Hij op aarde begon, alleen in den hemel als de verheerlijkte Godmensch kan voltooien, bidt Hij

Zoon U verheerlijke. 2. Want Gij hebt Hem macht gegeven over alle vleesch, om het eeuwige leven te verleenen aan allen, die Gij Hem gegeven hebt. 3. Dit nu is het eeuwige leven, dat zij U kennen, den éénig waren God, en Hem, dien Gij gezonden hebt, Jezus

om zijn eigen verheerlijking. Zodoende verliest Jezus' gebed elken schijn van eigenbelang.

2. — Dit vers verklaart het voorafgaande. Het doel van Jezus' menshewording en dus ook van zijn verheerlijking is de glorie van den Vader. Met dat doel ook heeft de Vader Hem macht gegeven over alle vleesch, d.w.z. over alle menschen. Deze macht bezat Jezus vanaf het eerste oogenblik van zijn bestaan, maar tijdens zijn sterfelijk leven kon Hij ze slechts in zeer beperkte mate uitoefenen. Wanneer Hij door lijden en dood de heerlijkheid bij den Vader bereikt heeft, zal Hij het Hem verleende gezag in vollen omvang kunnen doen gelden (vgl. 3, 14; 10, 16—18; 11, 52; 12, 24. 32). De macht, welke Hem door den Vader over alle menschen gegeven is, dient ter verheerlijking van den Vader, maar tevens tot het welzijn der menschen. Hij is namelijk in staat om aan alle menschen het eeuwige leven te geven. Helaas, Jezus bereikt zijn doel niet bij allen, maar alleen bij degenen, die de Vader Hem gegeven heeft. Deze laatste gedachte ontmoetten wij reeds in 6, 37. 39. 44. 65. Van het geloof als noodzakelijke voorwaarde voor het eeuwige leven wordt hier niet gesproken. Dit wordt echter verondersteld, want de Vader geeft de menschen aan den Zoon, doordat Hij hun de gave van het geloof mededeelt. Dit wordt duidelijk uitgedrukt in 3, 35 vlg.: „De Vader bemint den Zoon en heeft Hem alles in handen gegeven. Wie in den Zoon gelooft, heeft het eeuwige leven.”

3. — Het eeuwige leven, waarvan Jezus in v. 2 sprak, is niet de eeuwige zaligheid, maar het leven der genade, dat reeds hier op aarde het inwendig bezit van den mensch wordt. Het middel, waardoor de Zaligmaker dit eeuwige leven geeft, is de mededeeling van de kennis van den eenig waren God en van Jezus Christus. Natuurlijk wordt niet een zuiver theoretische kennis bedoeld, maar een kennis, welke met een geloovig aanvaarden en een gehoorzame liefde gepaard gaat. Het is niet een kennis, die enkel door het afleggen van dwalingen en door het opnemen van waarheden tot stand komt, maar ook een zedelijk proces, dat den mensch innerlijk verandert en invloed heeft op zijn daden. Deze kennis beteekent dus niets anders dan het geloof, dat door Joa. altijd als een practische levensdaad wordt opgevat (vgl. 3, 19—21; 8, 12; 9, 39; 13, 15 vlg.). Het object van de kennis is vooreerst de éénig ware God, d.w.z. de God, die alleen dien naam waardig is. Dit wordt niet gezegd in tegenstelling tot Jezus, alsof Deze niet God zou zijn, maar in tegenstelling tot de ontelbare goden der heidenen. Het tweede object is Degene, dien de Vader in de wereld heeft gezonden. Het is dus niet genoeg, alleen te gelooven in God, men moet ook gelooven in Jezus. De Joden, die Jezus niet als den Messias en den Zoon Gods erkennen, kunnen dus het eeuwige leven niet bezitten. Zij hebben zelfs niet de ware kennis van God, omdat deze alleen door Jezus wordt medegedeeld. Wie den Zoon niet kent, kent den Vader niet (3, 16; 5, 24—30; 6, 40; 8, 19. 42; 10, 30). De Vader en Jezus zijn één (10, 30), zoodat Zij ook als object van het geloof één ondeelbaar geheel vormen. De mensch kan niet

Christus. 4. Ik heb U verheerlijkt op aarde door het werk te volbrengen, dat Gij Mij hebt opgedragen. 5. En nu, Vader, verheerlijk Mij bij U zelf met de glorie, die Ik bij U had, vóórdát de wereld bestond.

gelooven in den éénig waren God, wanneer hij niet gelooft in Jezus Christus. — De benaming „Jezus Christus” komt ook voor in den proloog (1, 17) en meermalen in de brieven van Joa., maar hier alleen wordt zij door den evangelist in den mond van Jezus gelegd. Daar „Christus” oorspronkelijk een attribuut beteekent (de Messias) en eerst later met „Jezus” één naam vormt (vgl. Mt. 1, 1; Mc. 1, 1), houdt Lagrange het voor waarschijnlijk, dat deze uitdrukking niet van Jezus, maar van Joa. of van een afschrijver is. Zahn vat „Christus” op als attribuut, zoodat hij vertaalt „en Hem, dien Gij gezonden hebt, den Messias”. Daar echter het artikel ontbreekt, is deze meening minder waarschijnlijk. Wij gelooven echter met Tillmann, dat Jezus op dit plechtige oogenblik, nu Hij de toekomstige evangelie-prediking in haar twee voornaamste punten samenvat, den dubbelen naam van „Jezus Christus” kan gebruikt hebben.

4—5. — Jezus herhaalt de bede om verheerlijking, maar nu motiveert Hij ze niet door zijn verlangen om den Vader te verheerlijken, maar door te wijzen op zijn volbrachte taak. In volstreckte gehoorzaamheid heeft Hij het werk vervuld, dat zijn Vader Hem heeft opgedragen. Daarin ligt ook reeds zijn lijden en dood opgesloten, welke Jezus op dit oogenblik als voltooid beschouwt. Innerlijk heeft Hij reeds het offer van zijn leven gebracht en de verrader is reeds bezig met de uitvoering zijner duistere plannen. Vanaf de menschwording tot aan zijn dood heeft Jezus in al zijn woorden en daden geen ander doel nagestreefd dan de verheerlijking van den Vader. Daar God nu in het O. T. als beginsel stelde: „Ik zal degenen verheerlijken, die Mij verheerlijken; en degenen, die Mij verachten, zullen veracht worden” (1 Kon. 2, 30), kan Jezus met recht verwachten, dat Hij door den Vader verheerlijkt zal worden. Hij heeft zich ook als mensch een recht verworven op de heerlijkheid, welke Hij in zekeren zin prijs gaf, toen Hij mensch werd. Daarom bidt Hij den Vader, dat Deze Hem moge bekleeden met de heerlijkheid, die Hij van eeuwigheid bij den Vader bezat. Bij de menschwording was Hij omwille van de menschen arm geworden, terwijl Hij rijk was (2 Cor. 8, 9); hoewel Hij Gods gestalte bezat en aan God gelijk was, nam Hij de gestalte van een slaaf aan (Phil. 2, 6 vlg.). Maar nu is het oogenblik aangebroken, waarop Hij zijn nederig werk als Menschenzoon voltooid heeft en zijn goddelijke heerlijkheid kan terugvorderen. Ook zijn menschenlijke natuur zal in deze verheerlijking deelen. — Wij hoeven er niet op te wijzen, dat Jezus in v. 5 zijn goddelijke preëxistentie leert.

2. Jezus bidt voor de leerlingen, 17, 6—19.

In het tweede deel van het hoogepriesterlijk gebed spreekt Jezus over zijn leerlingen. Hij beveelt hen aan den Vader aan. Hij heeft hun den Vader geopenbaard en zij hebben deze openbaring geloovig aangenomen. Zij zijn nu voorbereid om zijn werk voort te zetten, maar de Vader moet hen onder zijn hoede nemen, hen in de eenheid van het geloof bewaren, hen behoeden voor het kwaad en hen heiligen. Jezus zal zich zelf voor hen offeren aan het kruis, opdat zij geheilgd worden.

6. Ik heb uw naam bekend gemaakt aan de mensen, die Gij Mij gegeven hebt uit de wereld. Zij waren van U, maar Gij hebt hen aan Mij gegeven en zij hebben uw woord onderhouden. 7. Nu weten zij, dat alwat Gij Mij hebt gegeven, van U komt. 8. Want de woorden, die Gij Mij gegeven hebt, heb Ik aan hen gegeven; en zij hebben ze aangenomen en zij hebben naar waarheid erkend, dat Ik van U ben uitgegaan, en zij hebben geloofd, dat Gij Mij gezonden

6. — Het begin van het gebed voor de leerlingen sluit aan bij v. 4: Jezus heeft den Vader verheerlijkt door het Hem opgedragen werk te volbrengen. Tot dit werk behoorde ook het bekend maken van den naam van God; daardoor immers werd God op geheel bijzondere wijze verheerlijkt. Jezus heeft niet zonder vrucht gewerkt. Rondom Hem staan elf mensen, die zijn onderrichting over God hebben aangenomen; en behalve dezen zijn er nog anderen, die zijn leerlingen zijn geworden. Hij noemt hen „m e n - s c h e n”; want van nature zijn zij niet beter dan de anderen en behooren zij ook tot de wereld, die vijandig tegenover den Zaligmaker staat. Wanneer Jezus zegt: Ik heb uw naam bekend gemaakt, dan bedoelt Hij daarmee niet in het algemeen het wezen van God of de kennis van God als Schepper; want daarover sprak ook het O.T. De naam van God, dien Hij bekend gemaakt heeft, is de naam „V a d e r”, die in het hooge priesterlijk gebed meermalen voorkomt (v. 1. 5. 11. 21. 24. 25). Het is echter niet het algemeene vaderschap van God over de mensen, ofschoon Jezus ook dit met grootere duidelijkheid openbaarde (zie bij Mt. 6, 9). Neen, Jezus spreekt over de geheel éénige verhouding, waarin Hij zelve tot God staat. Door mensch te worden en zich als den Zoon Gods aan de mensen te openbaren heeft Hij God als zijn Vader bekend gemaakt. Daar de leerlingen Hem als den Zoon Gods erkennen, erkennen zij God als zijn Vader. De verdienste van dit feit schrijft Jezus in alle nederigheid aan den V a d e r toe. De leerlingen zouden gewone mensen zijn en tot de wereld behooren, wanneer de Vader hen niet uit de wereld had weggenomen en aan Jezus had gegeven (vgl. 6, 37. 44. 65). En zelfs vóórdat God hen aan Jezus gaf, opdat Hij hen zou onderrichten, behoorden zij reeds aan God toe. Ook dit erkent de Zaligmaker met dankbaarheid. Hij schrijft het toe aan Gods voorzienigheid, dat zijn leerlingen reeds vóór hun roeping vrome Israëlieten waren; zijn werk was daardoor lichter. Van Nathanaël kon Hij immers getuigen, dat hij een echte Israëliet was (1, 47). In 3, 21 heeft Hij gezegd, dat alleen degenen, die naar de waarheid handelen, door het geloof tot Hem komen, en in 8, 47, dat alleen wie uit God is, naar de woorden van God luistert. Reeds vóórdat Hij hen tot zijn kudde maakte, waren zij in zekeren zin zijn schapen, die de stem van den herder kenden (10, 3. 4. 16. 26—29). Het was dus de Vader, die hen aan Jezus gaf om hen te onderrichten. Ook het woord (d.w.z. de leer), dat Jezus tot hen sprak, was het woord van den Vader, en de leerlingen hebben het geloofd en in beoefening gebracht.

7—8. — Met dankbare blijdschap beschrijft Jezus het ontstaan en het groeien van de geloofsovertuiging der leerlingen. Wel is hun geloof nog onvolmaakt, maar zij weten nu toch, dat alles, wat Hij zelve altijd als een gave van den Vader heeft beschouwd, werkelijk van den Vader

hebt. 9. Voor hen bid Ik; Ik bid niet voor de wereld, maar voor degenen, die Gij Mij hebt gegeven, omdat zij van U zijn; 10. al het mijne is het uwe en het uwe is het mijne, en Ik ben verheerlijkt

komt. De grootste gave, de bron van alle andere voorrechten van den Zaligmaker, is de goddelijke natuur, die Hij van eeuwigheid van den Vader ontvangt. Maar zooals uit v. 8 blijkt, bedoelt Jezus hier meer bijzonder de zending, welke de Vader Hem als Messias heeft toevertrouwd. De leerlingen hebben ingezien, dat zijn zending van den Vader komt. Hoe zijn de leerlingen tot dit inzicht gekomen? Vooreerst heeft Jezus de woorden, welke de Vader Hem gaf, aan de leerlingen gegeven. Oorsprong van zijn leer en onderricht is dus de Vader; Hij zelve is slechts woordvoerder in plaats van den Vader en middelaar tusschen God en de leerlingen. Deze laatsten hebben Jezus' woorden aangenomen, omdat zij uit God waren (vgl. 8, 47); dat de persoonlijkheid en de wonderdaden van den Meester daarbij een groote rol speelden, spreekt vanzelf. Het aannemen van Jezus' woorden had een dubbel gevolg: Zij hebben naar waarheid erkend, dat Jezus van den Vader is uitgegaan, en zij hebben geloofd, dat de Vader Hem zond. Van twee waarheden waren de leerlingen derhalve overtuigd: van Jezus' goddelijken oorsprong en van zijn goddelijke zending. Wij moeten geen bijzondere beteekenis zoeken in het verschil van de termen „erkennen” en „gelooven” en evenmin in de volgorde van de beide waarheden. Ook Jezus' goddelijke oorsprong is een object van geloof (vgl. 16, 30). Bovendien mogen wij als zeker aannemen, dat de leerlingen eerder geloofd hebben in Jezus' zending dan in zijn eeuwige geboorte uit den Vader.

9. — In de voorafgaande verzen heeft Jezus zijn leerlingen aan den Vader voorgesteld. Het zijn de menschen, die door den Vader uit de wereld zijn genomen en aan Jezus zijn toevertrouwd. Jezus heeft hen onderricht en zij hebben zijn woorden aangenomen. Daardoor zijn zij overtuigde aanhangers geworden, die gelooven aan Jezus' zending en oorsprong. Nu gaat Jezus voor hen bidden, maar eerst zegt Hij, waarom Hij alleen voor hen bidt. Hij maakt onderscheid tusschen de leerlingen en de wereld. Deze laatste wordt hier niet genomen in den zin van de booze wereld, die toch niet te redden en daarom Jezus' gebed niet waard is; ook de leerlingen behoorden immers tot de wereld, vóórdat zij geroepen werden (v. 6). In die benaming vat Jezus de geheele menschheid samen, die tot nu toe niet in Hem geloofde, maar die Hij niettemin van den ondergang wil redden (vgl. 3, 16). Hij wil de wereld niet van zijn gebed uitsluiten; want Hij zal aan het kruis zelfs bidden voor zijn uitgesproken vijanden (Lc. 23, 34). Op dit oogenblik echter bidt Hij alleen voor zijn leerlingen. Hij doet dit om drie redenen: 1. De leerlingen zijn het eigendom van den Vader en den Zoon (v. 9b en 10a); 2. Jezus is door hen verheerlijkt geworden (v. 10b); 3. zij blijven alleen in de wereld achter (v. 11a).

10. — Er bestaat tusschen den Vader en den Zoon een volstreckte gemeenschap van goederen, welke op de eenheid van de goddelijke natuur berust (vgl. 10, 30). Doordat de leerlingen het eigendom zijn van den Vader, behooren zij ook toe aan den Zoon. Dit is de eerste reden, waarom Jezus alleen voor hen bidt. De tweede reden vindt Hij in het feit, dat

in hen. 11. Voortaan ben Ik niet meer in de wereld, maar zij blijven in de wereld, terwijl Ik tot U kom. Heilige Vader, bewaar hen in uw naam, dien Gij Mij hebt gegeven, opdat zij één mogen zijn zooals Wij. 12. Zoolang Ik bij hen was, bewaarde Ik hen in uw naam, dien Gij Mij hebt gegeven; Ik heb hen behoed, en niemand van hen ging verloren dan de zoon des verderfs, opdat de Schrift zou

Hij in hen verheerlijkt is. Deze verheerlijking is uiterlijk en innerlijk: uiterlijk, doordat zij zijn volgelingen zijn geworden en Hem getrouw zijn gebleven; innerlijk, doordat zij in Hem gelooven en Hem erkennen als den Zoon van God. Daarbij denkt Jezus zeer zeker ook aan de toekomst; na de komst van den H. Geest zal Hij door zijn leerlingen in veel hogere mate verheerlijkt worden dan tijdens zijn sterfelijk leven.

11. — In het eerste deel van dit vers vinden wij de derde reden. Jezus bidt voor zijn leerlingen, omdat zij alleen in de wereld achterblijven. Terwijl Hij op het punt staat tot den Vader te gaan, zullen zij in de wereld blijven. Hij zal niet langer hun leidsman en beschermer zijn, terwijl de wereld zich spoedig tot hun vijandin zal verklaren. Zij hebben dus Jezus' gebed nodig. — Met het tweede deel van dit vers begint het eigenlijke gebed voor de leerlingen. Jezus spreekt God aan met de benaming: Heilige Vader. God is heilig, d.w.z. afgescheiden van de profane en zondige wereld en in zich zelf oneindig volmaakt. Het is geheel in overeenstemming met deze eigenschap, dat Hij de leerlingen uit de wereld heeft afgezonderd en hen in deze afzondering bewaart als zijn eigendom. Daardoor worden zij gemaakt tot een vast aaneengesloten eenheid, welke met de eenheid van den Vader en den Zoon kan vergeleken worden. Deze afzondering van de wereld en deze innige onderlinge verbondenheid vraagt Jezus voor zijn leerlingen door de bede: „Bewaar hen in uw naam, dien Gij Mij hebt gegeven.” De naam van God kan hier geen andere zijn dan die in v. 6 bedoeld werd, namelijk de naam van „Vader”, die de verhouding aangeeft tusschen God en Jezus en daarom een korte samenvatting is van wat de Zaligmaker kwam openbaren. Het is de openbaring van dezen naam, welke God aan Jezus had toevertrouwd; en wanneer de leerlingen in het geloof aan God als Jezus' Vader en in Jezus als den Zoon Gods bewaard zouden blijven, dan zouden zij vanzelf een heilige, van de wereld afgezonderde, geheel aan God toegewijde eenheid vormen.

12. — Zoolang Jezus op aarde bij hen was, had Hij hen in den naam van den Vader bewaard en hen behoed voor gevaren, zoodat zij niet terugvielen in de profane en zondige wereld. Wanneer Hij nu deze taak overdraagt op den Vader, dan wil dit niet zeggen, dat Hij de banden met zijn leerlingen gaat verbreken. Met den Vader zal Hij over hen blijven waken, maar zijn lichamelijke afwezigheid zal deze bescherming des te noodzakelijker maken. Zoolang Jezus bij zijn leerlingen was, heeft Hij goed over hen gewaakt; want er is slechts één enkele verloren gegaan, Judas, de zoon des verderfs. Deze uitdrukking herinnert aan „den zoon der hel” (Mt. 23, 15) en „de zonen van het rijk” (Mt. 8, 12). Het woord „zoon” duidt in dit verband een zeer innige betrekking aan. Judas is een zoon des verderfs, d.w.z. iemand, die zeer zeker ten verderve gaat. Het wil echter niet zeggen, dat Judas van nature slecht was; hij is door eigen vrijen wil

worden vervuld. 13. Maar nu kom Ik tot U, en dit zeg Ik, terwijl Ik nog in de wereld ben, opdat zij in zich de volheid van mijn vreugde zouden bezitten. 14. Ik heb hun uw woord gegeven en de wereld heeft hen gehaat, omdat zij niet van de wereld zijn, zooals ook Ik niet van de wereld ben. 15. Ik vraag U niet, dat Gij hen uit de wereld wegneemt, maar dat Gij hen bewaart voor het kwaad. 16. Van de

een zoon des verderfs geworden. Jezus heeft ook over hem gewaakt, maar tevergeefs. Men moet echter aan de gedeeltelijke mislukking van Jezus' werk en zorg geen aanstoot nemen; want het verraad van Judas lag opgesloten in Gods raadsbesluiten, zooals de profetie van het O. T. getuigt (vgl. 13, 18).

13. — Zahn en Tillmann laten de woorden „in de wereld” tot den bijzin behooren, zoodat het betrekking heeft op de leerlingen: opdat zij in de wereld de volheid van mijn vreugde in zich zouden bezitten. Ofschoon dit een zeer goede beteekenis geeft, houden wij ons, voornamelijk wegens de constructie van den Griekschen tekst, aan de gangbare vertaling. Jezus staat op het punt tot den Vader te gaan, maar vóórdat Hij de wereld verlaat, heeft Hij dit gebed uitgesproken, opdat enz. De leerlingen weten immers, dat Jezus zeer zeker door den Vader verhoord zal worden en dat dus de bescherming van den Vader de lichamelijke aanwezigheid van den Meester zal vervangen. Dit zal hun ziel met blijdschap vervullen (vgl. 16, 22). Het zal dezelfde vreugde zijn, die ook Jezus geniet, nu Hij tot den Vader gaat (vgl. 15, 11). Zij zullen die vreugde in zich bezitten; d.w.z. hun vreugde zal zuiver innerlijk zijn, wat door het volgende vers duidelijk gemaakt wordt.

14. — De wereld haat Jezus, omdat Hij getuigt, dat haar werken boos zijn (7, 7). De leerlingen zullen eveneens door de wereld gehaat worden (15, 18—21). De reden daarvan is, dat zij Jezus' woord hebben aangenomen. Zij hebben een leer en een levensbeschouwing aanvaard, welke met die van de wereld lijnrecht in strijd zijn. Evenals Jezus behooren zij niet tot de wereld, in zoover deze vijandig staat tegenover God. Het spreekt dus vanzelf, dat de wereld hen haat en vervolgt. De innerlijke vreugde, welke Jezus hun beloofde (v. 13), zal hen daartegen moeten sterken en bemoedigen.

15. — De leerlingen staan tot de wereld in een vijandige verhouding. Toch bidt Jezus niet, dat God hen uit de wereld wegneemt; want zij hebben nog een zending te vervullen. Zij moeten Jezus' werk voortzetten, opdat de heerschappij der wereld zooveel mogelijk vernietigd wordt. Het is voldoende, dat God hen bewaart voor het kwaad, d.w.z. voor den boosen invloed, die van de wereld uitgaat. Evenals in Mt. 5, 37. 39; 6, 13 kan men het Grieksch vertalen „voor het kwaad” of „voor den Booze” (den duivel). Vele moderne exegeten nemen het in den tweeden zin, omdat Joa. het in zijn brieven in die beteekenis gebruikt (1 Joa. 2, 13 vlg.; 3, 12; 5, 18 vlg. enz.). Daar Jezus echter niet spreekt van den vorst der wereld, maar van de wereld zelve, geven wij de voorkeur aan de eerste opvatting. Het is de wereld met haar booze werken (vgl. 3, 19; 7, 7) en haar verderfelijken invloed, welke de leerlingen tracht te verleiden. De haat en de vervolging der wereld zullen hen niet beletten, hun taak te volvoeren, mits zij slechts niet besmet worden met haar geest.

wereld zijn zij niet, zooals ook Ik niet van de wereld ben. 17. Heilig hen in de waarheid; uw woord is waarheid. 18. Zooals Gij Mij in de wereld hebt gezonden, zoo heb Ik ook hen in de wereld gezonden. 19. En Ik heilig Mij zelf voor hen, opdat ook zij in waarheid geheiligd mogen zijn.

16. — Jezus herhaalt de uitspraak van v. 14. Er kan geen gemeenschap bestaan tusschen de leerlingen en de wereld, zooals er geen gemeenschap tusschen Jezus en de wereld kan bestaan. Terwijl deze waarheid echter in v. 14 diende om den haat der wereld te verklaren, heeft zij hier een positieve beteekenis. De tegenstelling tusschen de leerlingen en de wereld moet altijd grooter worden; en dit geschiedt alleen, wanneer de leerlingen meer en meer geheiligd worden. Zoo vormt dit vers den grondslag voor het nu volgende gebed (v. 17—19).

17. — Doordat de leerlingen het woord van den Vader, dat hun door Jezus werd medegedeeld, hebben aangenomen, zijn zij voor de wereld een voorwerp van haat geworden; zij zijn niet meer van de wereld (vgl. v. 14). Maar hetzelfde woord heeft ook de positieve kracht om hen te heiligen. „Heiligen” heeft dus hier niet de negatieve beteekenis „afzonderen van de booze wereld”, maar duidt de positieve handeling van God aan, waardoor de leerlingen de innerlijke volmaaktheid, de heiligheid der ziel ontvangen. Alleen wanneer zij in dien zin geheiligd worden, zullen zij tegen de besmetting der wereld gevrijwaard zijn; dan ook alleen zullen zij in staat zijn om Jezus’ werk voort te zetten. Het woord van den Vader, waardoor de leerlingen geheiligd worden, wordt door Jezus nader aangeduid als „de waarheid”. Deze zal hen heilig maken, wanneer zij niet alleen opgenomen wordt in hun verstand, maar ook invloed uitoefent op hun wil en hun daden. Alleen wanneer de geheele mensch door de goddelijke waarheid doordrongen wordt en zijn geheel leven naar die waarheid richt, zal hij werkelijk geheiligd worden. — Zeer vele auteurs (Maldonatus, Cornelius a Lapide, Fillion, Knabenbauer enz.) zien de positieve beteekenis van „heiligen” in de bestemming tot het ambt van apostel. De leerlingen moeten afgezonderd worden van de wereld en gewijd of geheiligd worden tot apostelen. Dat zij moeten geheiligd worden „in de waarheid”, wordt dan aldus verklaard: Alleen dan, wanneer zij in de waarheid bevestigd zijn, zullen zij hun apostolaat naar behooren kunnen vervullen.

18. — De leerlingen hebben deze heiliging noodig, omdat zij Jezus’ werk moeten voortzetten. Zooals Jezus zelve door den Vader geheiligd werd voor zijn messiaansche zending (10, 36), zoo moeten ook de leerlingen geheiligd worden.

19. — Jezus heeft den Vader gebeden, dat Hij de leerlingen moge heiligen in de waarheid (v. 17). Maar ook Jezus zelve zal tot hun heiliging bijdragen. Hij zal dat doen door zich zelf voor hen te heiligen. Het woord „heiligen” kan hier niet dezelfde beteekenis hebben als in 10, 36, namelijk afgezonderd en bestemd worden voor een bepaalde taak (tegen Zahn). In 10, 36 wordt immers gezegd, dat Jezus geheiligd is door den Vader; hier echter zegt Jezus, dat Hij zich zelf heiligt. Ook de tegenwoordige tijd (Ik heilig Mij zelf) duidt een handeling aan, die niet tot het verleden behoort, maar die Jezus op het punt is te stellen. Daarom geven wij aan

20. Ik bid niet alleen voor hen, maar ook voor degenen, die door hun woord in Mij gelooven. 21. Mogen zij allen één zijn, zooals Gij, Vader, in Mij zijt en Ik in U, mogen ook zij één zijn in Ons,

„heiligen” hier de beteekenis van „zich wijden tot een offer”. Het heeft inderdaad dezen zin in het O. T. (Ex. 13, 2; Deut. 15, 19; 2 Kon. 8, 11). Jezus wijdt zich derhalve tot een offer, en wel tot een offer voor de leerlingen. Hij zal voor hen den kruisdood sterven, opdat ook zij in waarheid geheiligd mogen zijn. Hun heiliging zal niet een uiterlijke toewijding tot een of andere taak zijn, maar een heiliging in waarheid, d.w.z. een innerlijke, werkelijke heiliging. Wanneer Jezus aan het kruis gestorven is, zal de H. Geest over de leerlingen komen om hun deze innerlijke heiligheid mede te deelen. Daar de heiliging der leerlingen echter van denzelfden aard schijnt te zijn als die van Jezus (opdat ook zij geheiligd mogen zijn), moeten wij er nog een diepere beteekenis aan hechten. Door het offer van den Zaligmaker worden ook de leerlingen tot een offerleven gewijd, zoodat zij in vollen zin de plaatsvervangers van hun Meester worden.

3. Jezus bidt voor de Kerk, 17, 20—26.

Jezus heeft tot nu toe gebeden voor zijn leerlingen, vooral voor degenen, die rondom Hem staan, de apostelen. Maar door de zending der leerlingen zullen ook anderen in Jezus gelooven en zijn leerlingen worden. Met het groeien van hun getal mag echter hun eenheid niet verloren gaan. Daarom bidt Jezus voor de toekomstige geloovigen, opdat zij één mogen zijn. Zij moeten één zijn, gelijk de Vader en de Zoon één zijn; zij moeten zelfs in zekeren zin deel hebben in die goddelijke eenheid door het geloof en de liefde. Jezus' gebed heeft direct alleen betrekking op de geloovigen, maar indirect ook op alle menschen. Immers, wanneer de Kerk één is in het geloof en de liefde, dan zal de wereld Jezus' goddelijke zending erkennen. Zoo zullen steeds meer menschen zich bij de eenheid der Kerk aansluiten en daardoor ook vereenigd worden met den Vader en den Zoon.

20. — Jezus heeft meermalen te kennen gegeven, dat de eigenlijke uitbreiding van het Godsrijk eerst na zijn dood zal plaats hebben (vgl. 10, 16; 12, 24. 32). Hij zelf heeft door zijn persoonlijke prediking slechts weinig leerlingen kunnen winnen. Maar dezen zullen zijn taak overnemen, en Jezus' ziet in den geest de ontwikkeling van het Godsrijk tot aan het einde der tijden. Hij ziet alle menschen, die in den loop der eeuwen tot de Kerk zullen toetreden, en Hij bidt voor hen. De wervende kracht, die steeds nieuwe geloovigen toevoert, is volgens den Zaligmaker het woord der apostelen. Het is het woord van den Vader, dat door Jezus aan de apostelen werd medegedeeld (vgl. v. 14) en waardoor de apostelen geheiligd werden (vgl. v. 17). Datzelfde woord zal door de apostelen worden gepredikt en altijd worden overgeleverd van geslacht op geslacht.

21. — Er waren in Jezus' tijd wijsgeeren, die rondtrokken om hun opvattingen te verkondigen en aanhangers te winnen; het resultaat was, dat zij overal eenige leerlingen wonnen, maar zonder eenigen samenhang of verband. Degenen echter, die door het woord der apostelen gewonnen worden, moeten tot een levende eenheid worden. Dat zal altijd een der voornaamste kenteekenen van Jezus' Kerk zijn: „Eén lichaam en één geest,.... één

opdat de wereld geloove, dat Gij Mij gezonden hebt. 22. Ik echter heb hun de glorie gegeven, die Gij Mij gegeven hebt, opdat zij één

Heer, één geloof, één doopsel, één God en Vader van allen" (Eph. 4, 4 vlg.). Deze eenheid heeft haar voorbeeld en maatstaf in de eenheid, welke er bestaat tusschen den Vader en den Zoon. Zooals de Vader en de Zoon één en dezelfde goddelijke natuur bezitten en toch twee onderscheiden Personen zijn, zoo moeten ook de geloovigen, al blijven zij hun persoonlijkheid behouden, één zijn door hetzelfde geloof en dezelfde liefde. De eenheid van den Vader en den Zoon is echter niet alleen het voorbeeld van de eenheid der geloovigen, maar ook haar oorzaak; Jezus bidt immers, „dat zij één mogen zijn in Ons". Hij heeft reeds in 14, 23 gezegd, dat de Vader en de Zoon hun verblijf zullen nemen bij degenen, die Hem liefhebben en zijn woord onderhouden. Door het geloof in Jezus zal het goddelijk leven van den Vader en den Zoon aan de zielen worden medegedeeld, en door dit leven zullen de geloovigen één zijn. Door dit goddelijk en bovennatuurlijk leven, dat wij de heiligmakende genade noemen, vormen de geloovigen één gemeenschap in den Vader en den Zoon. Zij vormen, zooals de H. Paulus uitvoerig zal leeren: één mystiek lichaam. — De eenheid der toekomstige Kerk zal een bewijs zijn voor Jezus' goddelijke zending. God alleen immers, wiens wezen één is, kan orde, vrede en eenheid scheppen onder de menschen, die, wanneer zij aan den duivel, aan de wereld en aan zich zelven zijn overgelaten, niets anders kennen dan tweedracht en verscheurdheid. De eenheid der Kerk moet de wereld winnen voor het geloof in den Zaligmaker. Indirect bidt Jezus dus ook voor de wereld, waaruit steeds nieuwe geloovigen tot de eenheid der Kerk moeten toetreden.

22. — Opdat de geloovigen naar het voorbeeld van den Vader en den Zoon één zouden zijn, heeft Jezus hun de glorie gegeven, die Hij zelve van den Vader ontving. Over de kwestie, wat Jezus met deze glorie bedoelt, zijn de exegeten het volstrekt niet eens. Men heeft daarin gezien de goddelijke natuur van Jezus, de door Hem verkondigde waarheid, de genade, het kindschap Gods en zelfs het verheerlijkte lichaam van Christus in de H. Eucharistie. Wij geven toe, dat het kindschap Gods de heerlijkste gave van Jezus is en de diepste oorzaak van de eenheid der geloovigen. Het was ook Jezus' grootste glorie, dat Hij in den vollen zin van het woord Zoon van God was. Wij moeten echter de beteekenis afleiden uit het evangelie zelve, waar over de heerlijkheid gesproken wordt, bijv. 1, 14; 2, 11; 11, 4; 12, 28; 13, 31. Volgens deze teksten is de heerlijkheid van Jezus niets anders dan zijn goddelijke majesteit en kracht, welke tijdens zijn aardse leven onder de menselijke natuur schuilging, maar zich toch van tijd tot tijd openbaarde. Zijn leerlingen hadden de heerlijkheid van den Eéngeborene uit den Vader aanschouwd (1, 14) in de wonderen, welke Jezus werkte, in de kracht van zijn prediking en in de verhevenheid zijner leer. Zegt Joa. niet, dat Jezus door het eerste wonder te Kana zijn heerlijkheid openbaarde (2, 11) en dat de opwekking van Lazarus diende om den Zoon Gods te verheerlijken (11, 4)? Deze heerlijkheid, welke Jezus, tegelijk met de goddelijke natuur, van den Vader ontving, deelt Hij mede aan de Kerk. Had Jezus niet beloofd, dat degenen, die in Hem zouden gelooven, nog grootere werken zouden verrichten dan Hij zelf (14, 12)? In de Kerk leeft

zouden zijn, gelijk Wij één zijn. 23. Ik in hen en Gij in Mij, opdat zij tot een volmaakte eenheid worden; dan zal de wereld erkennen, dat Gij Mij hebt gezonden en dat Gij hen hebt bemind, zooals Gij Mij hebt liefgehad. 24. Vader, Ik wil, dat zij, die Gij Mij gegeven hebt, met Mij mogen zijn, waar Ik zelf ben, opdat zij mijn heerlijkheid aanschouwen, die Gij Mij hebt gegeven, omdat Gij Mij hebt liefgehad

inderdaad de heerlijkheid van Jezus voort, door de wondermacht, welke aan vele Heiligen geschonken werd, door de gaven van den H. Geest, die zich vooral in het begin der Kerk op zulk een wonderbare wijze openbaarde, in de schittering der waarheid, welke van haar uitstraalt. Al deze voorrechten, door Jezus aan zijn Kerk geschonken, deden haar tot een hechte eenheid aaneensluiten. Het was ook vooral met dit doel, dat Hij haar zijn heerlijkheid mededeelde.

23. — Zooals in v. 21 werd gezegd, vindt de eenheid der Kerk in de eenheid van den Vader en den Zoon niet alleen haar voorbeeld, maar ook haar oorzaak en oorsprong. Terwijl op het eerste nog eens gewezen werd in v. 22, wordt het tweede in v. 23 nader verklaard. Jezus is in de geloovigen en de Vader is in Jezus. Daaruit volgt, dat de geloovigen door Jezus met den Vader vereenigd worden en daarom een hecht aaneengesloten eenheid vormen. Zulke eenheid, welke op de eenheid van den Vader en den Zoon berust, moet wel een volmaakte zijn. Hoe volmaakter zij is, des te meer zal zij voor de wereld een bewijs zijn, dat Jezus door God gezonden is. Deze gedachte, welke wij reeds in v. 21 vonden, wordt nu aangevuld door een tweede. De eenheid der Kerk zal voor de wereld tevens een bewijs zijn, dat de Vader de liefde, waarmee Hij den Zoon bemint, in zekere mate heeft overgedragen op de geloovigen. Door Jezus heeft Hij hen immers met zich zelf vereenigd en tot een volmaakte eenheid gemaakt.

24. — In de laatste drie verzen (v. 24—26) vinden wij het slot van het hoogepriesterlijk gebed. De plechtige tweevoudige aanspraak „Vader” en „rechtvaardige Vader” is een teeken, dat Jezus gaat eindigen. Zijn gebed heeft nu ook niet meer betrekking op de eenheid der geloovigen in het aardsche Godsrijk, maar op de eeuwige gelukzaligheid, waarin zij met Hem vereenigd zullen worden. — In plaats van het nederige „Ik bid” treedt nu het fiere „Ik wil”. Naast den eerbied, welke de menschgeworden Logos altijd voor den Vader toont en welke zich ook hier in de aanspraak „Vader” openbaart, zien wij nu in dit laatste gebed de intieme vrijmoedigheid, waarmee Jezus als de gelijke van den Vader zijn laatsten wil te kennen geeft. Allen, voor wie Hij gebeden heeft, zijn Hem door den Vader gegeven (vgl. 6, 37. 39. 44). Dit neemt echter niet weg, dat Jezus ook door zijn messiaansche werkzaamheid een zeker eigendomsrecht over hen verworven heeft; zijn kruisdood zal dit recht nog bekrachtigen. De band, welke Hem met zijn eigendom verbindt, wil Hij ook in de eeuwigheid niet verbroken zien. Daarom vordert Jezus — en Hij weet, dat zijn eisch met den wil van den Vader overeenstemt —, dat degenen, die Hem toebehooren, daar zullen zijn, waar Hij zelf is. Zij hebben hun lot met het zijne verbonden, toen Hij op aarde leefde; Hij wil nu ook, dat zij deelnemen aan zijn verheerlijking. Hun geluk zal bestaan in het feit, dat zij zijn heerlijkheid aanschouwen. Daarmede wordt niet enkel bedoeld de heerlijkheid van den ongeschapen Logos en

vanaf de schepping der wereld. 25. Rechtvaardige Vader, wel heeft de wereld U niet gekend, maar Ik heb U gekend, en zij hebben erkend, dat Gij Mij hebt gezonden. 26. Ik heb hun uw naam bekend gemaakt en zal hem blijven bekend maken, opdat de liefde, waarmee Gij Mij bemind hebt, in hen moge zijn, en Ik in hen.

ook niet enkel de verheerlijking van Jezus' menschheid. Het is de heerlijkheid van den menschgeworden Zoon Gods, welke zich na de verrijzenis ook in zijn menschheid zal openbaren, zooals de Vader in zijn eeuwige liefde reeds vóór de schepping der wereld bepaald heeft.

25. — Jezus legt de verhooring van zijn gebed en de vervulling van zijn laatste wilsbeschikking in de handen van den rechtvaardigen God. De eindbeslissing zal een overwinning zijn van Gods rechtvaardigheid, ten opzichte van de wereld, die den Vader niet heeft willen erkennen, ten opzichte van Jezus, die met eerbiedige erkenning van Gods vaderschap zijn opdracht heeft volbracht, en ten opzichte van de geloovigen, die op Jezus' woord in den Vader hebben geloofd. Dat Gods rechtvaardigheid de ongeloovige wereld zal veroordeelen en straffen, spreekt vanzelf; in dit laatste oogenblik, nu alleen de liefde spreekt, glijdt Jezus echter ongemerkt over deze gedachte heen.

26. — Jezus' laatste gedachte is voor zijn leerlingen. Hij heeft hun den naam van den Vader bekend gemaakt (vgl. v. 6) en Hij zal ook na zijn heengaan niet ophouden hun den Vader te openbaren. Dit zal vooral geschieden door den H. Geest, die Jezus' plaats zal innemen. Het doel van den menschgeworden Logos is zoowel nu als later, dat zijn leerlingen door den Vader bemind worden. De liefde, waarmee de Vader Hem bemint, zal zich uitstrekken tot al degenen, die door het geloof zijn eigendom geworden zijn. Hij zal hen beminnen, omdat zij de vruchten zijn van Jezus' menschwording en omdat zij door de genade Jezus' mystieke ledematen geworden zijn. Het is dus ten slotte Jezus, dien de Vader in de geloovigen ziet en bemint. De geloovigen zijn in Jezus en Jezus is in de geloovigen, en daarom zal de liefde, waarmee de Vader zijn menschgeworden Zoon bemint, ook de geloovigen omvatten.

D. Jezus' lijden, dood en verrijzenis, 18, 1—21, 25.

Ofschoon de laatste gebeurtenissen van Jezus' aardsche loopbaan reeds tamelijk uitvoerig door de synoptici behandeld waren, heeft Joa. ze wegens hun gewichtig en beslissend karakter niet willen overslaan. Het is niet te verwonderen, dat de beknoptheid van de stof hem meer dan vroeger met zijn voorgangers doet samentreffen. Toch behoudt het vierde evangelie ook hier zijn eigen aard. Het vult de synoptici aan met nieuwe gegevens en geeft op sommige punten, waar de synoptici verkeerd konden verstaan worden, nadere verklaring. Vooral echter onderscheidt zich het verhaal van Joa. door het feit, dat hij ook hier de hoofdgedachten van zijn evangelie duidelijk doet uitkomen. De dramatische strijd tusschen het licht en de duisternis, welke steeds in felheid toenam, vindt nu zijn ontknooping. De ongeloovige Joden verwerpen niet alleen het licht, maar trachten het voor altijd uit te dooven. Hun haat, die reeds meermalen moordplannen beraamde, veroorzaakt

18. 1. Na deze woorden ging Jezus met zijn leerlingen naar buiten, over de beek Cedron; daar was een hof, dien Hij met zijn leer-

eindelijk den dood van Dengene, die hun Messias en Verlosser had willen zijn. Van den anderen kant wordt het geloof der leerlingen versterkt en gelouterd. Nadat hun onvolmaakte voorstellingen omtrent het Godsrijk door den dood van Jezus vernietigd zijn, groeit hun geloof tot een vaste belijdenis van Jezus' Godheid, welke haar uitdrukking vindt in den uitroep van Thomas: „Mijn Heer en mijn God!” Het is ook geheel in overeenstemming met den geest van het vierde evangelie, dat in zijn lijdensverhaal zulk een sterke nadruk gelegd wordt op de vrijwilligheid, waarmee Jezus zich in de handen zijner vijanden overlevert; de Zaligmaker wordt door geen uiterlijke macht bedwongen, maar voegt zich enkel naar den wil van den Vader (18, 4. 8. 11. 36; 19, 28. 30). Joa. ziet dan ook in Jezus' lijden een vervulling van Gods eeuwige raadsbesluiten (18, 4. 9. 11; 19, 11. 24. 28). Hij laat met opzet datgene weg, waarin de zwakheid van Jezus' menselijke natuur tot uiting komt, zooals bijv. den doodsangst in Gethsemani, en geeft daarentegen nieuwe bijzonderheden, waarin de majesteit van den Godmensch zich openbaart (18, 6. 20—24; 37; 19, 11. 26 vlg. 36 vlg.).

I. Lijden en dood van Jezus, 18, 1—19, 42.

1. De gevangenneming, 18, 1—11; vgl. Mt. 26, 47—56; Mc. 14, 43—52; Lc. 22, 47—53.

Joa. vermeldt niet den doodsangst en het gebed in Gethsemani, maar Jezus' woord in v. 11 bevat een toespeling daarop: Hij is besloten den kelk te drinken, dien de Vader Hem toereikt. Het verhaal der gevangenneming stemt in hoofdzaak met de synoptici overeen, maar legt meer den nadruk op de omstandigheden, waaruit Jezus' oppermacht blijkt. Joa. geeft te verstaan, dat Hij den toestand beheerscht, wat trouwens ook uit Mt. (26, 53) blijkt.

1. — Daar Jezus het hoogepriesterlijk gebed zonder twijfel nog in de zaal heeft uitgesproken, moet het „naar buiten gaan” betrekking hebben op het huis, waar het laatste avondmaal gehouden werd, niet op de stad Jerusalem. Wat Jezus' tocht betreft, zegt Joa. enkel, dat Hij over de beek Cedron ging. Hij noemt niet den naam Gethsemani (vgl. Mt. 26, 36). Daar echter Gethsemani volgens de traditie ten oosten van de Cedronbeek lag, moeten wij de plaatsbepaling van Joa. als een historisch juiste aanvulling van de synoptici beschouwen. Ook de aard der plaats, waar Jezus gevangen genomen werd, wordt door Joa. beter aangegeven; het was een hof of een tuin, die zonder twijfel met het door de synoptici vermelde landgoed identiek is (zie bij Mt. 26, 36). De beek Cedron liep door het diepe dal, dat Jerusalem van den Olijfberg scheidt. De Grieksche tekst spreekt van een „cheimarros”, d.w.z. een beek, die alleen in den regentijd water bevat, wat met de Cedron inderdaad het geval is. De naam „Cedron” (zwarte beek) bevindt zich in het N. T. alleen hier; Flavius Josephus vermeldt hem echter herhaaldelijk. Misschien heeft Joa. in de vermelding van Jezus' tocht met opzet de Cedronbeek genoemd, omdat ook David na het verraad van Achitophel deze beek overtrok (2 Kon. 15, 23).

lingen binnenging. 2. Ook Judas, die Hem verried, kende de plaats, omdat Jezus daar dikwijls met zijn leerlingen samengekomen was. 3. Judas nu nam de krijgsbende en de knechten der opperpriesters en Farizeën met zich mee en trok daarheen met lantarens, fakkels en

2. — Joa. geeft te verstaan, dat Jezus meermalen met zijn leerlingen in den hof aan gene zijde van de Cedronbeek verbleef. Uit het feit, dat Judas Hem ook op dit late uur daar zocht, moeten wij besluiten, dat zij zelfs vaker in den hof overnachtten. Den eersten avond na zijn aankomst in Jerusalem, was Jezus naar Bethanië teruggekeerd (Mt. 21, 17; Mc. 11, 12). De drie volgende nachten echter heeft Hij waarschijnlijk in den hof doorgebracht (vgl. Lc. 21, 37); want Judas was ongeveer zeker, Hem daar te zullen vinden. Daar echter drie keeren nog niet een gewoonte vormen, moeten wij veronderstellen, dat Jezus ook bij zijn voorafgaande bezoeken aan Jerusalem de eenzame plek aan den voet van den Olijfberg opzocht. Zahn meent, dat Hij dan gewoonlijk zijn intrek nam in het bij den hof behorend huis. Dit volgt echter noch uit de synoptici, noch uit Joa. Mt. en Mc. spreken van een „chôrion”, dat alleen een stuk gronds aanduidt; Joa. gebruikt het woord „kêpos”, tuin. De meeste pelgrims moesten bij de hooge feesten buiten de stad in de open lucht of in tenten overnachten. — Bauer vindt in dit vers de gedachte uitgedrukt, dat Jezus zich vrijwillig in den dood overleverde. Dit zou dan een antwoord zijn op de opwerping, welke door Origenes (Contra Celsum, II, 9) vermeld wordt: „Hoe zouden wij verplicht kunnen zijn om Hem als een God te beschouwen,.... die op een smaadvolle wijze gevangen genomen werd op het oogenblik, dat Hij zich verborg en vluchtte?” De Zaligmaker zou dus met opzet naar die plaats gegaan zijn om Judas' plan te bevorderen. Uit den tekst van Joa. volgt echter alleen dit: Judas zocht Jezus in den hof Gethsemani, omdat hij van de verblijfplaats van zijn Meester op de hoogte was. Wat Jezus' bedoelingen betreft kunnen wij er enkel uit afleiden, dat Hij, al kende Hij Judas' plan, toch niet van zijn gewoonte wilde afwijken. Daar zijn uur nu gekomen was, onttrok Hij zich niet meer aan het gevaar, zooals Hij vroeger vaker gedaan had (7, 30. 44; 8, 20. 59; 10, 39; 11, 54).

3. — Joa. vult de synoptici aan door de vermelding van „de krijgsbende” („speira”), waarmee de in den burcht Antonia verblijvende kohort bedoeld wordt. Deze bestond uit Romeinsche soldaten, aangevoerd door een hoofdman („chiliarchos”, v. 12). Dat er van de kohort gesproken wordt, duidt niet noodzakelijk op de aanwezigheid van de geheele bezetting van den burcht (ongeveer 500 soldaten); ook in Mt. 27, 27 en Mc. 15, 16 werd deze uitdrukking in hyperbolischen zin gebruikt. Maar ook afgezien daarvan, vindt men de mededeeling van Joa. zeer onwaarschijnlijk. De synoptici geven immers te verstaan, dat de Romeinen eerst den volgenden dag in de zaak betrokken werden. Zou Jezus, wanneer Hij door de Romeinen gevangen genomen was, niet aanstonds voor den landvoogd gebracht zijn? Deze redeneering gaat uit van de verkeerde veronderstelling, dat de Romeinen bij Jezus' vangenneming de leiding hadden. Welnu, ook Joa. duidt in v. 10 aan, dat het de knechten waren, die de hand aan Jezus sloegen. De Romeinsche soldaten waren enkel aanwezig om een mogelijken gewapenden tegenstand te voorkomen. Dit geschiedde natuur-

wapens. 4. Jezus echter, die alles wist, wat Hem overkomen zou, trad naar voren en zeide hun: Wien zoekt gij? 5. Zij antwoordden Hem: Jezus van Nazareth. Hij zeide hun: Dat ben Ik. Ook Judas,

lijk op aandringen van het Sanhedrin, dat zich zal beroepen hebben op de volksberoering, welke Jezus' intocht in Jerusalem eenige dagen tevoren verwekt had. Daar Pilatus persoonlijk in de hoofdstad aanwezig was, heeft de hoofdman van de kohort waarschijnlijk met zijn toestemming gehandeld. Toen Jezus voor den hooge priester gebracht was, was hun taak afgeloopen en keerden zij naar den burcht terug. — De synoptici zeggen, dat de knechten zwaarden en stokken bij zich hadden (Mt. 26, 47; Mc. 14, 43; Lc. 22, 52). Daarom vindt men de vermelding van lantarens en fakkels alweer onwaarschijnlijk, temeer omdat het ten tijde van het Paaschfeest volle maan was. Men vergeet echter, dat een afdeeling geregelde troepen zeker niet in den nacht zou zijn uitgetrokken zonder op alle mogelijkheden voorbereid te zijn. Wie kon immers weten, waar de tegenstanders zich zouden schuilhouden? De uitrusting, waarvan Joa. spreekt, past uitstekend bij zijn vermelding van de Romeinsche kohort. — De uitdrukking, dat Judas de afdeeling soldaten en de bende knechten met zich meenam, wil niet zeggen, dat hij het bevel voerde; hij ging enkel als gids voorop.

4. — Joa. legt weer den nadruk op de vrijwilligheid, waarmee Jezus zijn lijden tegemoet gaat. Judas hoeft Hem niet te zoeken. Hij treedt vastberaden naar voren en biedt zich als het ware ter gevangenneming aan. Hij tracht zelfs de volle opmerkzaamheid op zich zelve te trekken door te vragen: „Wien zoekt gij?” Wanneer men dit gedrag in tegenstelling tracht te brengen met zijn doodsangst bij de synoptici, dan vergeet men, dat ook deze laatste melding maken van de beslistheid, waarmee de Zaligmaker na den doodsangst optreedt (Mt. 26, 46; Mc. 14, 42). — De toevoeging, dat Jezus alles wist, wat Hem zou overkomen, wordt verschillend opgevat. Zahn ziet daarin de reden, waarom Jezus zijn vijanden met zulk een koninklijke kalmte tegemoet ging. Het beteekent echter eerder een tegenstelling: Of schoon Jezus alles wist, wat Hem zou overkomen, trad Hij toch vooruit; Hij was immers vast besloten, den wil van den Vader te vervullen (Lagrange, Tillmann e.a.).

5. — Op Jezus' vraag: „Wien zoekt gij?” antwoorden de aanvoorders van de bende: „Jezus van Nazareth”. Dit was immers de naam, waaronder de Zaligmaker onder het volk bekend was (vgl. Mc. 10, 47; Joa. 19, 19). De beslistheid van Jezus' lijdenswil spreekt weer uit het bondige: „Dat ben Ik.” De H. Chrysostomus leidt daaruit af, dat Jezus zijn vijanden had blind gemaakt; dan zou nog duidelijker blijken, dat Hij gemakkelijk had kunnen ontkomen en zich geheel uit vrijen wil aan hen overleverde. Uit Jezus' antwoord: „Dat ben Ik”, volgt echter alleen, dat de aanvoorders der knechten den Zaligmaker niet persoonlijk kenden. — Het is moeilijk te zeggen, waarom hier opnieuw (vgl. v. 3) Judas' aanwezigheid vermeld wordt. De meeste exegeten (Zahn, Lagrange, Tillmann) meenen, dat dit ten doel heeft, den lezer te herinneren aan den verraderskus, waarmee Judas zijn Meester aanwees. Deze kus ging natuurlijk vooraf aan de vraag, welke Jezus tot de bende richtte; want nadat Jezus zich zelf bekend gemaakt had, zou hij niet meer noodig geweest zijn. Misschien staat echter de ver-

die Hem verried, stond bij hen. 6. Maar toen Hij hun zeide: Dat ben Ik, weken zij terug en vielen op den grond. 7. Hij vroeg hun opnieuw: Wien zoekt gij? Zij zeiden: Jezus van Nazareth. 8. Jezus antwoordde: Ik heb u gezegd, dat Ik het ben; zoo gij Mij dus zoekt,

melding van Judas' tegenwoordigheid in verband met het volgende vers. Joa. heeft dan willen zeggen, dat ook de verrader terugweek en ter aarde stortte. Zoo verklaart men beter, waarom uitdrukkelijk geconstateerd wordt, dat hij aan den kant van Jezus' vijanden stond. Hij maakte geen deel meer uit van de apostelgroep en deelde daarom het lot van degenen, bij wie hij zich had aangesloten.

6. — Dat Jezus door zijn persoonlijkheid een groot ontzag inboezemde, heeft Joa. meermalen laten blijken (7, 44—46; 8, 59; 10, 39). Ook de wonderen, die Hij onlangs in en bij Jerusalem gedaan had, hadden een grooten indruk gemaakt (10, 21; 11, 47; 12, 17 vlg.; 15, 24). De plechtige intocht had bovendien bewezen, dat „de volksverleider” (7, 12. 47) ook op menselijke hulp kon rekenen. Het is dus niet te verwonderen, dat de knechten met een zekere vrees hun opdracht vervulden; wie kon weten, wat hun tegenstander, die over zulke geheimzinnige machten beschikte, doen zou? Al deze overwegingen zijn echter niet voldoende om hun plotseling achteruitwijken en vallen te verklaren. Joa. heeft daarin zonder twijfel een werking van Jezus' almacht gezien. Wij denken aan Is. 11, 4: „Hij zal de aarde slaan met den geesl van zijn mond, den goddelooze zal Hij dooden met den adem zijner lippen.” Joa. heeft bij het verhalen van dit feit geen andere bedoeling dan de vrijwilligheid van Jezus' lijden aan te toonen. Hij, die dienselfden avond nog gezegd had, dat de vorst der wereld niets tegen Hem vermocht (14, 30) en dat Hij de wereld had overwonnen (16, 33), kon niet het weerlooze slachtoffer zijn van een bende knechten; ook de apostelen moesten daarvan een ondubbelzinnig bewijs hebben. De synoptici maken van dit wonder geen melding, maar hebben toch eveneens de overtuiging, dat Jezus zijn vijanden gemakkelijk had kunnen bedwingen (Mt. 26, 53). Dat alle soldaten en alle knechten ter aarde vielen, volgt niet noodzakelijk uit den tekst. Het ligt meer voor de hand, dat alleen de woordvoerders en Judas (vgl. v. 5) bedoeld worden.

7. — De val schijnt voor de knechten geen nadeelige gevolgen gehad te hebben; want zonder zelfs van hun opstaan te spreken, laat Joa. onmiddellijk Jezus' vraag volgen: „Wien zoekt gij?” Wanneer zij van schrik ter aarde gevallen waren, zouden zij zich niet zoo spoedig hersteld hebben.

8. — Jezus verklaart nogmaals uitdrukkelijk, dat Hij het is, dien zij zoeken, en dat zij daarom zijn metgezellen ongemoeid moeten laten. Hij noemt hen met een opzettelijke onverschilligheid „dezen”, omdat Hij geen melding wil maken van de verhouding, waarin zij tot Hem staan; dit zou immers voor de leerlingen gevaarlijk geweest zijn. Bauer meent, dat Joa. door dit woord wil verklaren, waarom de leerlingen niet de gevangenschap van hun Meester deelden en waarom zij geen ernstigen tegenstand boden; de bedoeling van den evangelist zou apologetisch geweest zijn: Jezus zelf heeft gewild, dat zij op de vlucht gingen. Joa. zou dan echter in tegenspraak komen met zich zelf; want in 16, 32 heeft hij de vlucht der leerlingen voorgesteld als een lafhartig verlaten van den Meester (zoo ook Mt. 26, 31; Mc. 14, 27).

laat dezen dan gaan. 9. Want het woord moest vervuld worden, dat Hij gesproken had: Van hen, die Gij Mij gegeven hebt, heb Ik niemand verloren laten gaan. 10. Toen trok Simon Petrus het zwaard, dat hij bij zich had, trof den knecht van den hogepriester en sloeg hem het rechteroor af. Deze knecht heette Malchus. 11.

Dat Jezus de zijnen tegen gevangenneming wil beschermen, verontschuldigt de leerlingen niet. Een apologie van de leerlingen zouden wij eerder vinden bij Lc. 22, 49.

9. — Joa. denkt daarbij aan een woord uit het hogepriesterlijk gebed (17, 12; vgl. 6, 39): Jezus heeft niemand verloren laten gaan van degenen, die de Vader Hem gaf (behalve Judas). Daar in 17, 12 een zedelijke, hier echter een lichamelijke ondergang bedoeld wordt, lijkt de toepassing vreemd. Om de moeilijkheid op te lossen heeft men erop gewezen, dat het lichamelijke gevaar, waaraan de leerlingen hier blootstaan, een zedelijken val zou kunnen veroorzaken, zooals met Petrus het geval zou zijn. Door de leerlingen uit het lichamelijke gevaar te redden heeft Jezus hen tegen het geestelijk gevaar behoed. Een andere oplossing ligt echter meer voor de hand: Joa. heeft Jezus' woord toegepast op een analoog geval. Zooals de Zaligmaker zijn leerlingen behoed had tegen afval en zonde, zoo behoedde Hij hen ook tegen lichamelijke gevaren. De zorg voor hun lichamelijk welzijn deed den evangelist onwillekeurig denken aan den ijver, waarmee Hij over hun geestelijk heil gewaakt had.

10. — Dit voorval wordt ook door de synoptici verhaald. Terwijl volgens Lc. (22, 49) alle apostelen met het zwaard er op willen inslaan, wacht één van hen Jezus' antwoord niet af en slaat er op los. Lc. heeft ook verhaald, dat de apostelen over twee zwaarden beschikten (22, 38). Het voornaamste, wat Joa. aan het verhaal zijner voorgangers toevoegt, is de naam van den moedigen apostel: Simon Petrus. Daar dit voorval Petrus in moeilijkheden had kunnen brengen, hebben de synoptici zijn naam verzwegen; toen Joa. schreef, was Petrus reeds gestorven en bestond dit gevaar dus niet meer. Door de vermelding van den naam Petrus krijgt het vroegere gesprek tusschen Jezus en Petrus (13, 36—38) een nieuwe belichting. Petrus was inderdaad vast besloten om zijn leven voor Jezus te geven, zooals uit zijn optreden blijkt. Hij had zich zelfs van een zwaard voorzien. Toch zou Jezus' voorspelling omtrent zijn drievoudige verloochening in vervulling gaan. — Tevens noemt Joa. den naam van den knecht van den hogepriester: Malchus. Daar er gesproken wordt van den knecht van den hogepriester, mogen wij aannemen, dat Malchus de knecht was van Kaïphas en wel de éénige, die zich bij de bende bevond. Uit zijn kwaliteit en uit het feit, dat Petrus zich tegen hem richtte, leiden wij met groote waarschijnlijkheid af, dat hij de aanvoerder van de knechten was. De Romeinsche soldaten deden niets anders dan toezien. Dat de evangelist den naam van Kaïphas' knecht kent, is een bewijs van zijn nauwkeurige kennis der gebeurtenissen. Deze naam doet immers niets ter zake en kan zelfs door den scherpzinnigsten exegeet niet symbolisch verklaard worden. Zooals blijkt uit Flavius Josephus (Bell. jud. I, 8, 2; III, 4, 2; Antiq. XIII, 5, 1; XIV, 5, 2 enz.) en uit de Nabateesche en Palmyrische opschriften, is de naam Malchus (Mâlikoe = koning) niet van Joodschen, maar van Nabateeschen oorsprong; o.a. heetten twee

Toen zeide Jezus tot Petrus: Steek het zwaard in de scheede; zou Ik den kelk niet drinken, dien de Vader Mij heeft gegeven?

koningen der Nabateërs Malchus, namelijk Malchus I (50—28 v. Chr.) en Malchus II (48—71 n. Chr.). Een zekere Malichos was de aanstichter van de vergiftiging van Antipater, den vader van Herodes den Groote (Strack-Billerbeck II, blz. 568). Waarschijnlijk was Kaïphas' knecht van geboorte een heiden. — Joa. vermeldt niet, dat Jezus het oor van den knecht genas (vgl. Lc. 22, 51). Wanneer het Joa. enkel te doen was geweest om Jezus' goddelijke wondermacht in het licht te stellen, zou deze bijzonderheid hem goede diensten hebben bewezen.

11. — Het begin van Jezus' vermaning vinden wij ook bij Mt. (26, 52), maar met de meer Semietische zegswijze: Steek uw zwaard terug op zijn plaats. — Tegen het tweede deel maakt men moeilijkheden. Joa. zou het gebed, waarin Jezus vroeg, dat de kelk aan Hem zou voorbijgaan, vervangen hebben door het vaste besluit om den kelk te drinken. Daar Jezus' aarzelande houding bij de synoptici niet met het doel van zijn evangelie overeenkwam, heeft hij de evangelische traditie gewijzigd. Deze rede-neering is onjuist. Joa. spreekt immers van een later oogenblik. Zijn woord herinnert aan het gebed, dat Jezus eenigen tijd tevoren uitsprak, en geeft te verstaan, dat Jezus' vastbeslotenheid juist door zijn nederig gebed verkregen is. Ook de synoptici zeggen ons, dat Jezus na het gebed zijn vroegere beslistheid en kalmte herkreten had (vgl. Mt. 26, 46). Ofschoon Joa. dus volstrekt niet in strijd is met zijn voorgangers, mogen wij toch toegeven, dat hij met opzet die omstandigheden en die woorden kiest, welke meer met de bedoeling van zijn evangelie overeenkomen. Bij Mt. (26, 53) wijst Jezus op de macht van den Vader, die aanstonds twaalf legioenen engelen zou zenden, wanneer Hij er om bad. Hier weigert Hij de hulp van de apostelen, omdat Hij besloten heeft den kelk van het lijden te drinken; de reden daarvan is, dat die kelk Hem wordt aangeboden door den Vader. Dit stemt eenigszins overeen met dat andere woord bij Mt. (26, 54): „Hoe zullen de Schriften worden vervuld, die zeggen, dat het zóó moet geschieden?”

2. Jezus voor den hooge priester. Petrus' verloochening, 18, 12—27; vgl. Mt. 26, 69—75; Mc. 14, 66—72; Lc. 22, 55—62.

Deze pericope veroorzaakt den exegeet groote moeilijkheden. Vooreerst blijkt uit het verhaal van het verhoor volstrekt niet, wat men Jezus ten laste legt; de rechtszitting eindigt met het brutale optreden van een der knechten. Verder valt het op, dat Annas de hoofdrol speelt, terwijl van den eigenlijken hooge priester zoo goed als niets gezegd wordt. Bovendien wordt het verhaal van Petrus' verloochening door het verhoor van Annas in twee deelen gesplitst (v. 15—18 en 25—27). Volgens v. 24 wordt Jezus van Annas naar Kaïphas overgebracht, terwijl Petrus in v. 25—27 zich aan hetzelfde kolenvuur bevindt als in v. 15—18, welke de rechtszitting bij Annas verhalen. Men heeft deze moeilijkheden geheel of gedeeltelijk trachten op te lossen door de veronderstelling, dat de pericope niet meer de oorspronkelijke ordening vertoont. Zoo zijn er verschillende exegeten (bijv. Lagrange), die v. 24 plaatsen tusschen v. 13 en 14. Zij steunen daarbij op één enkel handschrift (den Syrus Sinaiticus) en op Cyrillus van Alexandrië, die in

zijn kommentaar ook deze volgorde heeft. Wanneer deze veronderstelling juist zou zijn, dan heeft de heele rechtszitting en de drievoudige verloochening van Petrus voor Kaïphas plaats gehad. Dan vervalt dus de moeilijkheid, dat de eerste verloochening in het paleis van Annas en de twee volgende in het paleis van Kaïphas hebben plaats gehad. Dan stemt Joa. ook overeen met de synoptici, die de drie verloocheningen laten geschieden bij Kaïphas. Bovendien wijst men er op, dat Joa. in v. 15—23 tot viermaal toe spreekt van den hooge priester zonder meer; volgens de tegenwoordige ordening der verzen moet dit Annas zijn, terwijl Joa. meermalen zegt, dat Kaïphas de hooge priester is (11, 49; 18, 13. 24). Verplaatst men v. 24, dan wordt met den hooge priester Kaïphas bedoeld, zoodat ook deze moeilijkheid verdwijnt. Hoe verleidelijk deze hypothese ook is, tegen het overweldigend getuigenis der handschriften houdt zij geen stand; de verplaatsing van v. 24 in den codex Syrus Sinaiticus moet men niet als oorspronkelijk beschouwen, maar veeleer als een eerste poging om de boven vermelde moeilijkheden te ontgaan. In elk geval is het veel gemakkelijker, de redenen aan te geven, waarom men v. 24 tusschen v. 13 en 14 geplaatst heeft, dan te verklaren, waarom men datzelfde vers naar zijn tegenwoordige plaats zou hebben overgebracht; ook Lagrange weet op deze laatste vraag geen afdoend antwoord te vinden. Er zijn ook exegeten, die v. 24 niet verplaatsen en toch het voorafgaande verhoor voor Kaïphas laten plaats hebben. Zij vertalen namelijk „apesteilen” van v. 24 in den volmaakt verleden tijd: „Annas had Hem geboeid naar den hooge priester Kaïphas gezonden.” Joa. heeft dan na v. 13 vergeten mee te deelen, dat Jezus van Annas naar Kaïphas werd overgebracht, welk verzuim hij na het verhaal van de rechtszitting herstelt. Ook deze hypothese lijkt zeer onwaarschijnlijk. Het is waar, dat Joa. soms zich zelf corrigeert of zijn verhaal aanvult (vgl. 4, 2; 6, 59; 8, 20), maar dan doet hij dit op een duidelijke en ondubbelzinnige wijze. — Wij houden ons daarom aan de tegenwoordige volgorde der verzen en trachten de daaruit voortspruitende moeilijkheden te verklaren. Het is waar, dat Joa. aan het verhoor voor Annas een waarde toekent, welke ons bevreemdt, terwijl hij omtrent de beslissende rechtszitting voor Kaïphas niets anders mededeelt dan de tweevoudige verloochening van Petrus (v. 24—28). Deze moeilijkheid kunnen wij echter gemakkelijk oplossen uit de algemeene strekking van het Joa.-evangelie. De veroordeeling van Jezus door het Sanhedrin onder voorzitterschap van den eigenlijken hooge priester Kaïphas heeft Joa. niet medegedeeld, omdat hij wist, dat zijn lezers daarvan op de hoogte waren door de synoptici. Volgens zijn gewoonte heeft hij daarentegen het verhaal zijner voorgangers aangevuld door het vóórverhoor bij Annas te vermelden. Wij zullen bij de verklaring van v. 13 zien, dat het aanzien en de invloed van Annas dit vóórverhoor zeer waarschijnlijk maken. Hetgeen bij Annas geschiedt, is volstrekt niet zoo onbeduidend als men het voorstelt. Wel geven wij toe, dat van een eigenlijke aanklacht geen sprake is en dat aan de zitting tamelijk onverwacht een einde gemaakt wordt door den kaakslag van den dienaar; maar dit pleit eerder vóór de historische nauwgezetheid van den evangelist, dan er tegen. Deze moeilijkheid zou trouwens nog grooter worden, wanneer men dit verhoor niet als een voorloopige ondervraging, maar als de eigenlijke rechtszitting voor Kaïphas beschouwde. Maar waarom wordt Annas viermaal „de hooge priester” genoemd, terwijl Joa. toch uitdrukkelijk zegt, dat Kaïphas de hooge priester van dat jaar was? Zahn lost deze

12. Toen namen de krijgsbende en de hoofdman en de dienaren der Joden Jezus gevangen en boeiden Hem. 13. Het eerst brachten zij Hem naar Annas; want hij was de schoonvader van Kaïphas, die

moeilijkheid op door de veronderstelling, dat Kaïphas in het huis van Annas aanwezig was en reeds daar het verhoor leidde. Wanneer dan in v. 24 gezegd wordt, dat Annas den Zaligmaker naar Kaïphas zond, dan wordt daarmee het huis van den hooge priester bedoeld; Kaïphas verliet toen het huis van zijn schoonvader en begaf zich met Jezus en de Sanhedristen naar zijn eigen paleis. Daardoor schept Zahn echter een nieuwe moeilijkheid, welke niet minder groot is: Waarom bracht men Jezus naar Annas' paleis, wanneer het Kaïphas is, die daar het verhoor leidt? Maar waarom zou Joa. Annas niet met den titel van hooge priester kunnen aanduiden? Wij weten toch, dat ook de gewezen hooge priesters, na de neerlegging van hun ambt, den titel behielden; de groote invloed van Annas maakt dit wat zijn persoon betreft nog begrijpelijker. Ten slotte blijft nog de moeilijkheid omtrent Petrus' verlooche ning. Volgens de synoptici hebben de drie verlooche ningen plaats gehad bij het verhoor door Kaïphas en dus in diens paleis. Joa. echter laat de eerste verlooche ning geschieden in het paleis van Annas, de twee volgende in dat van Kaïphas; daarbij komt, dat de evangelist zoowel bij de eerste verlooche ning (v. 18) als bij de twee volgende (v. 25) van hetzelfde kolenvuur spreekt. Deze moeilijkheid is niet anders op te lossen dan door de veronderstelling, dat Annas en zijn schoonzoon twee verschillende vleugels van hetzelfde paleis bewoonden. Dan begrijpen wij ook beter, waarom men Jezus eerst even bij Annas bracht. Dan wordt tevens verklaard, dat de synoptici de drie verlooche ningen in het voorhof van Kaïphas laten gebeuren en waarom Joa. spreekt van hetzelfde kolenvuur. De woningen van Annas en Kaïphas hadden namelijk een gemeenschappelijke binnenplaats, zoodat Petrus, toen Jezus van Annas naar Kaïphas werd overgebracht, zijn observatiepost niet hoefde te verlaten.

12. — Joa. laat in dit vers optreden „de krijgsbende, de hoofdman en de dienaren der Joden”. Met de krijgsbende wordt de Romeinsche kohort bedoeld, welke onder bevel staat van den hoofdman van het garnizoen (eigenlijk: den duizendman). Joa. verhaalt eenigszins onnauwkeurig, maar hij veronderstelt, dat de lezer wel begrijpt, welke rol ieder speelt. Het zijn de dienaren van de Joodsche overheden, die zich met Jezus' gevangenneming belasten; de hoofdman met zijn afdeeling soldaten ziet enkel toe, dat alles ordelijk geschiedt. Alleen Joa. vermeldt, dat Jezus geboeid werd; deze bijzonderheid is historisch zeer waarschijnlijk.

13. — Dat men Jezus het eerst naar Annas bracht, is een bemerking, die rekening houdt met de latere overbrengingen naar Kaïphas (v. 24) en Pilatus (v. 28). Wij hebben er echter nog een andere bedoeling in te zoeken. Daar de synoptici Jezus onmiddellijk laten overbrengen naar Kaïphas, wil Joa. zijn lezers tegen een misverstand waarschuwen. Het is alsof hij zeggen wil: Zij brachten den Zaligmaker niet eerst voor Kaïphas, zooals gij uit het verhaal mijner voorgangers hebt afgeleid, maar naar zijn schoonvader Annas. Als reden, waarom men Jezus eerst voor Annas leidde, geeft de evangelist zijn verhouding tot den eigenlijken hooge priester aan: Hij was de schoonvader van Kaïphas. Zijn aanzien en invloed waren zóó

dat jaar hoogepriester was: 14. Kaïphas nu was het, die aan de Joden den raad gegeven had: Het is goed, dat één mensch sterft

groot, dat men hem niet wilde voorbijgaan; misschien kon hij wegens zijn ouderdom de rechtszitting in Kaïphas' huis niet bijwonen. Belser wijst er ook op, dat Kaïphas voorbereidingen moest treffen voor de vergadering van het Sanhedrin, zoodat een voorloopig verhoor door Annas goed van pas kwam. — Annas (Ananos of Hannas), zoon van Sethi, was hoogepriester van 6 tot 15 n. Chr. Flavius Josephus zegt omtrent hem: „Van Ananos den Oudere heeft men gezegd, dat hem een bijzonder gelukkig levenslot beschoren is geweest. Hij had namelijk vijf zonen en dezen allen viel het geluk ten deel, God als hoogepriester te dienen, nadat hij zelve tevoren tamelijk lang die eer had genoten, wat niemand van onze andere hoogepriesters ten deel viel” (Antiq. XX, 9, 1). Deze vijf zonen waren Eleazar (16—17 n. Chr.), Jonathan (36—37 n. Chr.), Theophilos (37—41 n. Chr.), Matthias (43 n. Chr.) en Ananos de Jongere (62 n. Chr.). Bovendien moet men tot het huis van Annas ook zijn schoonzoon Kaïphas rekenen, die langen tijd (18—36 n. Chr.) de hoogepriesterlijke waardigheid bekleedde. Het huis van Annas stond echter bij zijn tijdgenooten niet goed aangeschreven, zooals trouwens ook de overige hoogepriesterlijke families. Men beschuldigde de priesterlijke aristocratie in het algemeen, dat zij zich door omkoopning van de Romeinsche machthebbers de waardigheid van hoogepriester toeëigende en de gewone priesters door list en geweld van hun inkomsten beroofde. Vooral de familie van Annas werd beschuldigd van intriges, laster en onrechtvaardig bijeenhouden van rijkdommen (Strack-Billerbeck II, blz. 568—571). — Om niet in tegenspraak te komen met de synoptici verklaart Joa. uitdrukkelijk, dat niet Annas, maar zijn schoonzoon Kaïphas dat jaar hoogepriester was. Omtrent de uitdrukking „de hoogepriester van dat jaar” zie de noot bij 11, 49. Ofschoon Annas dus de eigenlijke hoogepriester niet was, bezat hij toch nog grooten invloed. Ook zijn afzetting door Valerius Gratus in 15 n. Chr. schijnt aan zijn aanzien geen afbreuk gedaan te hebben, zooals niet alleen uit Joa., maar ook uit Lc. 3, 2 en Hand. 4, 6 blijkt. Het verhoor door Annas had echter, juist omdat hij niet de hoogepriester was, geen wettelijke gevolgen.

14. — Wij moeten toegeven, dat dit vers een uitstekenden zin heeft, wanneer men v. 24 onmiddellijk op v. 13 laat volgen. Het vormt dan de inleiding tot Kaïphas' optreden. Joa. zou daardoor hebben willen aanduiden: Daar Kaïphas reeds vroeger als zijn meening had uitgesproken, dat Jezus moest ter dood gebracht worden, was de rechtszitting enkel een formaliteit; de dood van den Zaligmaker stond reeds tevoren vast. Daar wij v. 24 echter niet verplaatsen, moeten wij aan v. 14 een anderen zin geven. Volgens Belser zou Joa. door deze bemerking insinueeren, dat het door Kaïphas uitgesproken idee eigenlijk van Annas was. Zahn lost de kwestie radicaal op door de veronderstelling, dat de in v. 15—23 optredende hoogepriester niet Annas, maar Kaïphas is. Wij gelooven, dat men den gedachtengang van Joa. aldus kan weergeven. Men voerde Jezus naar Annas, omdat deze de schoonvader van Kaïphas was. Welnu, de lezer zal de gezindheid van Annas ten opzichte van Jezus wel begrijpen, wanneer hij zich herinnert, wat vroeger omtrent Kaïphas gezegd is (11, 49 vlg.). De band van bloedverwantschap, welke tusschen Annas en Kaïphas bestond, verklaart de houding van Annas.

voor het volk. 15. Simon Petrus was Jezus gevolgd met een anderen leerling. Deze leerling nu was aan den hooge priester bekend; hij ging met Jezus in het binnenhof van den hooge priester. 16. Maar

15. — Dit vers en het volgende verklaren ons, op welke wijze Petrus toegang kreeg tot het paleis van den hooge priester. Deze verklaring was inderdaad niet overbodig, daar Petrus juist de eenige was, die zich tegen Jezus' gevangenneming verzet had. Ook Petrus was op de vlucht geslagen; want Mt. (26, 56) en Mc. (14, 50) zeggen uitdrukkelijk, dat alle leerlingen Jezus verlieten en de vlucht namen. Dat Petrus later den Zaligmaker op een afstand volgde, bevestigen de synoptici (Mt. 26, 58; Mc. 14, 54; Lc. 22, 54). Joa. spreekt echter bovendien van „een anderen leerling”, die aan Petrus toegang verschafte. De meeste H. H. Vaders zien in dezen anoniemen leerling Joannes, die meermalen als de ongenoemde leerling optreedt (1, 35—40; 13, 23; 19, 26. 35; 20, 2—10; 21, 7. 20—23). Vele moderne exegeten verzetten zich echter tegen deze identificatie. Zij beroepen zich op het feit, dat Joannes hier niet, evenals in 13, 23; 19, 26; 20, 2; 21, 7. 20, aangeduid wordt door de uitdrukking „de leerling, dien Jezus beminde”. Bovendien wordt er gesproken van een anderen leerling, niet van den anderen leerling; dit laatste zou men toch verwachten, als hier dezelfde leerling bedoeld werd als in 1, 35—40 en 13, 23. Zahn redeneert verder: Daar de evangelist alle leerlingen, die in zijn verhaal optreden, met name noemt, en alleen de zonen van Zebedeüs met den sluier der anonymiteit omhult (vgl. 1, 40; 21, 2), moet hier de broeder van Joannes, Jacobus de Oudere, bedoeld zijn. Anderen denken aan een leerling, die niet tot de twaalf apostelen behoorde; daar hij een bekende van den hooge priester was, zou hij een lid geweest zijn van een der voornaamste families van Jerusalem zooals Nicodemus en Joseph van Arimathea. Durand denkt aan den jongeling, die bij Jezus' gevangenneming ternauwernood aan de knechten ontsnapte (Mc. 14, 50—52) en die gewoonlijk met den evangelist Marcus vereenzelvigd wordt. Het is waar, dat deze en wegens zijn verblijf in Jerusalem en wegens zijn stand in betrekking kon staan tot den hooge priester, maar toch meenen wij, dat de niet genoemde leerling tot het twaalfstal behoorde. Wanneer naast Petrus een andere leerling genoemd wordt, dan volgt daaruit, dat hij een leerling van Jezus was in denzelfden zin als Petrus, namelijk een apostel. Wij zijn van meening, dat deze ongenoemde leerling inderdaad Joannes was, zooals de H. H. Vaders leerden. Dat hij hier niet genoemd wordt „de leerling, dien Jezus beminde”, is gemakkelijk genoeg te verklaren; hij treedt hier niet op in die hoedanigheid. Wanneer hij aldus genoemd wordt (13, 23; 19, 35; 20, 2; 21, 7), dan vinden wij in den samenhang de reden van deze benaming. Dat hij niet vermeld wordt als de andere leerling, stemt volkomen overeen met de bescheiden rol, welke Joannes zich in het evangelisch verhaal toekent. De evangelist heeft zich zelf niet willen noemen, maar niettemin zijn lezers willen overtuigen, dat hij ook van de gebeurtenissen bij Annas en Kaïphas uitstekend op de hoogte was. Ook de vriendschapsband, welke tusschen Petrus en Joannes bestond, bevestigt onze meening (Lc. 22, 8; Joa. 20, 2—10; 21, 20—23; Hand. 3, 1; 8, 14). — Er blijft echter een moeilijkheid. Hoe kan men verklaren, dat Joannes, een visscher uit Galilea, een bekende was van den hooge priester? Men heeft verondersteld, dat hij vroeger de vischleverancier van den hooge-

Petrus bleef buiten aan de deur staan. Nu kwam echter de andere leerling, die aan den hooge priester bekend was, naar buiten, sprak met de portierster en bracht Petrus naar binnen. 17. Toen zeide de dienstmaagd, die als portierster dienst deed, tot Petrus: Zijt ook gij niet een der leerlingen van dien man? Hij zeide: Neen. 18. Daar

priester was, maar verstandiger lijkt toch de hypothese van Lagrange, dat Joannes wegens zijn hogere beschaving in betrekking gekomen was met de priesterschap van Jerusalem. Hij schijnt meermalen in het huis van den hooge priester geweest te zijn, daar zelfs de portierster hem kende. Welke hooge priester wordt echter bedoeld, Annas of Kaïphas? Wanneer men v. 24 op v. 13 laat volgen, dan is het Kaïphas. Zelfs wanneer men dit niet doet, dan zou men aan Kaïphas kunnen denken, daar hij volgens onze veronderstelling hetzelfde huis bewoonde als Annas. Omdat wij echter Annas beschouwen als de hooge priester, die in v. 19 Jezus ondervraagt, ligt het meer voor de hand, dat ook hier Annas bedoeld wordt.

16. — Daar „de andere leerling” bekend was aan den hooge priester en ook aan zijn dienaren, kon hij zonder meer het paleis binnengaan. Het schijnt echter, dat men Petrus den toegang weigerde. Daar nogmaals gezegd wordt, dat de ongenoemde leerling den hooge priester kende, mogen wij veronderstellen, dat hij zich tot den hooge priester zelf richtte om ook voor Petrus toegang te verkrijgen. Na de toestemming verkregen te hebben keerde hij naar den ingang terug en sprak met de portierster, zonder twijfel om haar duidelijk te maken, dat hij voor Petrus verlof had verkregen. Men zou eerder verwachten, dat een man de opdracht had om den ingang te bewaken (vgl. Mc. 13, 34); de codex Syrus Sinaiticus heeft daarom „de dienstmaagd van den portier”. Wij leiden echter uit 2 Kon. 4, 6 af, dat ook wel vrouwen met die taak belast werden. Het ligt trouwens voor de hand, dat er dien avond, behalve de portierster, ook een wacht van knechten den ingang bewaakte.

17. — De aanleiding tot de eerste verloochening klinkt bij Joa. natuurlijker dan bij de synoptici. Het is de portierster (de synoptici spreken in het algemeen van „een dienstmaagd”), die Petrus het eerst aanspreekt. Door hetgeen de andere leerling haar gezegd heeft, voelt zij zich van de verantwoordelijkheid ontslagen, maar toch koestert zij ten opzichte van Petrus eenig wantrouwen. De uitdrukking „ook gij” slaat waarschijnlijk niet op den anderen leerling, alsof de zin was: Zijt ook gij een leerling evenals deze? (Zahn). Het is immers zeker niet in zijn hoedanigheid van Jezus’ leerling, dat Petrus’ metgezel het paleis van den hooge priester mocht in- en uitgaan. Het woordje „ook” slaat veeleer op de andere niet aanwezige leerlingen, die volgens de veronderstelling van de portierster misschien in de buurt rondzwierven (Lagrange). De vrouw spreekt volgens Joa. niet met dezelfde beslistheid als bij de synoptici; zoo zegt zij bijv. volgens Mt.: „Ook gij waart bij Jezus, den Galileër.” Wij hebben bij Mt. (26, 69) het vermoeden geuit, dat de portierster reeds bij de deur Petrus meende te herkennen, maar hem later, bij het schijnsel van het vuur, met zekerheid als een leerling van Jezus aanwees. Wij leiden uit haar vraag af, dat de omgeving van den hooge priester zich met een zekere ongerustheid afvroeg, waar de leerlingen waren en wat zij in het schild voerden; het was immers mogelijk, dat de aanhang van den

het koud was, hadden de knechten en de dienaren een kolenvuur aangelegd, en zij warmden zich. Ook Petrus stond zich bij hen te warmen. — 19. De hogepriester nu ondervroeg Jezus over zijn leerlingen en zijn leer. 20. Jezus antwoordde hem: Ik heb openlijk tot de wereld gesproken; Ik heb altijd in een synagoge of in den tempel onderricht gegeven, waar alle Joden samenkomen, en nooit heb Ik

gevangene talrijk en moedig genoeg was om een bevrijdingspoging te wagen. De portierster noemt Jezus „dien man”, wat een zekere verachting aanduidt (vgl. 9, 24; 11, 47); zij staat dus heelemaal aan den kant van haar meester. Petrus antwoordt ontkennend en verloochent daardoor Jezus voor den eersten keer. Van den anderen leerling wordt verder niet meer gesproken; waarschijnlijk ging hij de zaal binnen, waar de gerechtszitting gehouden werd. Het is dan door hem, dat de andere apostelen later vernamen, wat er in het paleis gebeurde. Petrus waagde zich niet zoo ver, maar bleef in het binnenhof en mengde zich onder de knechten.

18. — Mc. en Lc. spreken in het algemeen van „een vuur”. Joa. spreekt meer bepaald van een „anthrakia”, dat afgeleid is van „anthrax” (kool, houtskool of steenkool), waarvan ons woord „anthraciet” afstamt. Wanneer wij „anthrakia” vertalen door kolenvuur, dan moeten wij niet denken aan steenkolen, maar aan een groot houtvuur, dat als houtskool blijft nagloeien; deze beteekenis blijkt vooral uit 21, 9. In het begin van April kunnen de nachten in Jerusalem nog koud zijn. Dat Petrus volgens Mt. en Lc. zat, terwijl hij volgens Joa. stond, is een detail van te weinig beteekenis om er een tegenspraak in te zien; Petrus kan trouwens van houding veranderd zijn. — Joa. maakt onderscheid tusschen de „douloi” en de „hupèretai”; met de eersten worden de gewone knechten of slaven bedoeld, met de tweeden de gewapende dienaren, die onder bevel van den hogepriester de orde moesten handhaven.

19. — Wanneer men v. 24 niet verplaatst, dan kan de nu optredende hogepriester geen andere dan Annas zijn (tegen Zahn). Dat hij aldus zou genoemd worden zonder eenige voorbereiding (Lagrange), is niet waar. In v. 13 wordt immers gezegd, dat Jezus naar Annas gebracht werd en tevens waarom dit geschiedde. Ook dat Kaïphas de hogepriester genoemd wordt, kan men niet tegen onze meening doen gelden. Uit de toevoeging, dat hij de hogepriester van dat jaar was, kunnen wij integendeel afleiden, dat ook anderen, en in dit geval speciaal Annas, dien titel droegen. Wij zouden bovendien de vraag kunnen stellen: Waarom vermeldt Joa. Jezus’ verschijnen voor Annas, wanneer hij daaromtrent geen bijzonderheden mededeelt? Dat hij omtrent het verhoor door Kaïphas niets verhaalt (vgl. v. 24), is begrijpelijk; Joa. wist immers, dat zijn lezers daarover door de synoptici op de hoogte waren. — Annas ondervroeg Jezus over twee punten: over zijn leerlingen en zijn leer. Hieruit blijkt, dat hij redenen zocht om den Zaligmaker bij den landvoogd te kunnen beschuldigen, hetgeen overeenstemt met de klachten, welke de Sanhedristen tegen Hem inbrachten bij Pilatus (Lc. 23, 2). Wanneer hij den aard van Jezus’ volgelingen en van zijn bedoelingen kende, zou hij gemakkelijk genoeg een bepaalde aanklacht kunnen vinden.

20. — Volgens de synoptici had Jezus een dergelijk woord gesproken bij

iets in het geheim gezegd. 21. Wat ondervraagt gij Mij? Ondervraag hen, die gehoord hebben, wat Ik tot hen heb gesproken. Zie, zij weten, wat Ik gezegd heb. 22. Toen Hij dit zeide, gaf een der dienaren, die vlakbij stond, Jezus een kaakslag met de woorden: Ant-

zijn gevangenneming; zoo zeide Hij volgens Mt. (26, 55): „Dag aan dag zat Ik in den tempel te leeren en gij hebt Mij niet gevangen genomen” (vgl. Mc. 14, 49; Lc. 22, 53). Dit protest was vooral gericht tegen de geheime wijze, waarop men zich van Hem meester maakte; in den nacht waren zij tegen Hem uitgetrokken als tegen een roover, met zwaarden en stokken. Hier richt Jezus’ verontwaardiging zich tegen den hooge priester, omdat deze Hem over zijn leerlingen en leer ondervraagt. Hij wordt behandeld als een samenzweerder of een volksbederver, die in het geheim verderfelijke theorieën verkondigt en zijn aanhangers misleidt. Jezus antwoordt niet op de vraag naar zijn leerlingen, omdat Hij dezen geheel buiten de zaak wil houden; Hij zelve neemt de geheele verantwoordelijkheid op zich. Wat zijn leer betreft, antwoordt de Zaligmaker, dat Hij openlijk tot de wereld heeft gesproken. Het is nu niet de tijd om daarvan een uiteenzetting te geven. De aanwezigen zouden er trouwens enkel naar luisteren om een of andere beschuldiging tegen Hem te ontdekken. Jezus zegt enkel, dat zijn leer niet een geheime leer is en geen geheime bedoelingen heeft. Hij heeft niet een samenzwering op touw gezet of een opstandige beweging voorbereid. Wat Hij leerde, kan iedere Israëliet weten, omdat Hij gesproken heeft in een synagoge of in den tempel. „Synagoge” staat, in tegenstelling met „tempel”, zonder bepalend lidwoord, omdat er vele synagogen waren. Jezus had zonder twijfel ook in het geheim tot zijn leerlingen gesproken en hun sommige punten van zijn leer duidelijker verklaard; wij hoeven enkel te denken aan het gesprek te Cesarea Philippi (Mt. 16, 13—23) en aan de afscheidsrede. Wat zijn messiaansche waardigheid betreft, was Hij langen tijd zeer terughoudend geweest; zijn lijden en dood en eveneens de eschatologische gebeurtenissen had Hij enkel aan zijn leerlingen geopenbaard. Toch kon Jezus met recht zeggen, dat Hij niets in het geheim gezegd had, omdat Hij aan alle menschen van goeden wil ruimschoots de gelegenheid had gegeven om zijn leer omtrent God, omtrent zijn verhouding tot den Vader, zijn waardigheid, zijn bedoelingen enz. te leeren kennen. Hoe openhartig Jezus gesproken had, blijkt vooral uit het Joa.-evangelie. Was juist zijn openhartigheid niet de reden geweest, waarom de Joden Hem meermalen naar het leven hadden gestaan?

21. — Uit het feit, dat men Hem voor den hooge priester gebracht heeft en deze Hem als een schuldige ondervraagt, leidt Jezus met recht af, dat men Hem als onbetrouwbaar beschouwt. Welnu, waarom ondervraagt men Hem dan? Is het dan niet verstandiger, getuigen op te roepen, die gehoord hebben, wat Hij in de synagogen en in den tempel geleerd heeft? Er zijn immers talloze menschen, die den hooge priester daaromtrent kunnen inlichten.

22. — Het schijnt, dat de hooge priester door Jezus’ antwoord in verlegenheid gebracht werd. Een der dienaren, die den gevangene bewaakten, kwam zijn meester ter hulp en gaf Jezus een kaakslag. Deze was bedoeld als een afstraffing voor de oneerbiedigheid, waaraan de Zalig-

woordt Gij zóó den hooge priester? 23. Jezus antwoordde hem: Als Ik verkeerd gesproken heb, toon dan aan, wat verkeerd was; maar als Ik goed gesproken heb, waarom slaat gij Mij dan? 24. Annas nu zond Hem geboeid naar den hooge priester Kaïphas. — 25. Nog stond Simon Petrus zich te warmen. En men zeide tot hem: Zijt ook gij niet een van zijn leerlingen? Hij ontkende het en zeide: Neen. 26.

maker zich volgens den dienaar tegenover den hooge priester had schuldig gemaakt. Deze bijzonderheid teekent den geest, waarin het verhoor werd afgenomen.

23. — Men zou de vraag kunnen stellen, waarom Jezus den dienaar niet, volgens zijn eigen vermaning, de andere wang toekeert (vgl. Mt. 5, 39). Wij hebben reeds bij de verklaring van dien tekst gezegd, dat men Jezus' woord niet al te letterlijk moet opvatten. De spreuk van Mt. 5, 39 beveelt, dat men het onrecht niet moet wreken, maar zachtmoedig moet verdragen. Welnu, Jezus' terechtwijzing getuigt van een bovenmenschenlijke zachtmoedigheid. Paulus zou bij een dergelijke behandeling een heel wat krachtiger antwoord geven (Hand. 23, 3). De Zaligmaker wijst den dienaar enkel op het onredelijke en onrechtvaardige van zijn handelwijze. Een beschuldigde heeft het recht zich te verdedigen. Wanneer men hem met een kaakslag het zwijgen oplegt, is dit een bewijs, dat de beschuldigde sterker staat dan de aanklager.

24. — Blijkbaar maakte het ruwe optreden van den dienaar een einde aan het verhoor. Annas redde zich uit de verlegenheid, waarin Jezus' antwoord hem gebracht had, door den gevangene naar Kaïphas te zenden. De evangelist deelt ons mede, dat Jezus nog altijd geboeid was (vgl. v. 12). Zahn meent, dat de uitdrukking „naar Kaïphas” hier de beteekenis heeft van „naar het huis van Kaïphas”; hij veronderstelt immers, dat de in v. 19 genoemde hooge priester Kaïphas was. Het zou dus deze laatste zijn, die in het huis van Annas het verhoor geleid had. Zahn vergeet echter, dat er dan geen enkele reden meer kan aangegeven worden, waarom men Jezus eerst bij Annas bracht, wat toch in v. 13 met een zekeren nadruk gezegd werd. — Wanneer wij het verhaal der synoptici niet kenden, dan zou dit vers ons voor een groot raadsel stellen. Wij zouden volstrekt niet begrijpen, wat Jezus' overbrenging naar Kaïphas te beduiden had. Nu begrijpen wij de bedoeling van Joa. Hij wil door dit vers herinneren aan de rechtszitting, waarin Jezus wegens de belijdenis van zijn goddelijk Zoonschap als godslasteraar ter dood werd veroordeeld (vgl. Mt. 26, 63—66; Mc. 14, 61—64; Lc. 22, 67—71).

25. — Joa. geeft duidelijk te verstaan (wanneer men ten minste v. 24 niet verplaatst), dat de eerste verloochening van Petrus tijdens het verhoor van Annas plaats had, terwijl de oudere evangelisten, die het verhoor van Annas niet vermelden, den indruk wekken alsof ook de eerste verloochening tijdens de rechtszitting bij Kaïphas moet gesteld worden. Nog in een ander opzicht vult Joa. zijn voorgangers aan. Terwijl deze laatsten de tweede verloochening onmiddellijk laten volgen op de eerste, blijkt uit het verhaal van Joa., dat er een zekere tijd verliep; ditzelfde verzekert Lc. met betrekking tot de tweede en derde verloochening (22, 59). — Petrus wordt wederom ten tooneele gevoerd door een verwijzing naar v. 18. Nog altijd

Een van de knechten van den hooge priester, een bloedverwant van hem, dien Petrus het oor had afgeslagen, sprak tot hem: Heb ik u in den hof niet bij Hem gezien? 27. Petrus ontkende opnieuw; en aanstonds kraaide een haan.

stond hij bij het kolenvuur om zich te warmen. Hij bevond zich dus bij de tweede en derde verloochening op dezelfde plaats als bij de eerste. Daar echter in v. 24 sprake was van een overbrenging van Annas naar Kaïphas, moeten wij besluiten, dat de paleizen van de beide hooge priesters een gemeenschappelijk binnenhof hadden. — De personen, die Petrus nu aanspreken, worden niet genoemd, maar zijn natuurlijk de knechten en de dienaren, die volgens v. 18 het vuur hadden ontstoken en zich met Petrus warmden. De apostel had een gesprek niet kunnen ontgaan, zoodat men wegens zijn spraak (vgl. Mt. 26, 73) achterdocht kreeg. Omdat de vraag zonder meer luidt: Zijt ook gij niet een van zijn leerlingen, zonder dat Jezus genoemd wordt, moet het gesprek wel over den Zaligmaker gelopen hebben. Petrus antwoordt opnieuw ontkennend en verloochent zijn Meester voor de tweede maal.

26. — De derde verloochening had volgens Lc. (22, 59) ongeveer een uur later plaats. Joa. geeft nu weer een merkwaardige bijzonderheid, welke wij in de synoptici niet lezen: Het was een bloedverwant van Malchus, die Petrus in verlegenheid bracht. Deze man maakte deel uit van de bende, die Jezus gevangen nam, en hij had gezien, dat een van de leerlingen zijn bloedverwant verwond had. Zooals uit zijn vraag blijkt, was hij echter niet geheel zeker van zijn zaak. Bij het weifelende fakkellicht en door de verwarring had hij het uiterlijk van den aanvaller niet duidelijk kunnen onderscheiden. Petrus bemerkte zijn twijfel en maakte daarvan gebruik om voor de derde maal Jezus te verloochenen.

27. — Joa. vermeldt enkel het kraaien van den haan. De lezer weet immers uit de synoptici, dat Jezus op dat oogenblik zijn gevallen apostel liefdevol aanzag en dat Petrus daarop naar buiten ging en zijn zonde met bittere tranen beweeende (vgl. Mt. 26, 75; Mc. 14, 72; Lc. 22, 61 vlg.).

3. Jezus voor Pilatus, 18, 28—19, 16 a.

De behandeling van Jezus' zaak voor de Joodsche overheden werd door Joa. slechts zeer terloops beschreven. Het verhoor door Annas was van weinig beteekenis; van hetgeen bij Kaïphas geschiedde, wordt heelemaal niets medegedeeld. Wij weten echter uit de synoptici, dat de officiële rechtszitting bij den eigenlijken hooge priester eindigde met Jezus' doodvonnis (Mt. 26, 66; Mc. 14, 64; Lc. 22, 71). Daar de Joden niemand ter dood mochten brengen, voerden zij den Zaligmaker naar Pilatus. De rechtszitting voor den Romeinschen landvoogd wordt door Joa. opnieuw en uitvoerig beschreven. De voornaamste feiten zijn dezelfde als bij de synoptici: het verhoor door Pilatus, zijn aarzeling, de beschuldigingen der Joden, de vrijlating van Barabbas, de geeseling en de kroning met doornen. Ook Joa. toont derhalve met niets ontziende oprechtheid de ontzettende vernederingen van den Godmensch, maar daarnaast heeft hij vele nieuwe bijzonderheden, waaruit Jezus' bovenmenschenlijke kalmte en alles overheersende majesteit blijken. Over het lijden van den mensch Jezus spreidt Joa. den goddelijken glans van den Logos.

28. Nu leidden zij Jezus van Kaïphas naar het pretorium; het was nog vroeg in den morgen. Maar zelf gingen zij het pretorium niet binnen om zich niet te verontreinigen en het Paaschmaal te kunnen

a. De Joden brengen Jezus voor Pilatus, 18, 28—32; vgl. Mt. 27, 2; Mc. 15, 1; Lc. 23, 1.

28. — Degenen, die Jezus naar Pilatus leiden, zijn de Joodsche gerechtsdienaars, die Hem gevangen namen, maar ook de Sanhedristen begeleiden den stoet om den landvoogd van Jezus' schuld te overtuigen. Over de plaats, waar het pretorium moet gezocht worden, spraken wij reeds bij Mt. 27, 2. Het was nog vroeg in den morgen, d.w.z. ongeveer zes uur. Het zou niet passend geweest zijn, den landvoogd vroeger lastig te vallen, maar tegen dien tijd zal het pretorium wel geopend geweest zijn, daar de Romeinsche rechtbanken reeds vroeg met de rechtszittingen begonnen. De Joden, d.w.z. de Sanhedristen, gingen zelf niet binnen, omdat zij zich niet wilden verontreinigen; zij moesten immers dienzelfden avond het Paaschmaal eten. Er wordt over gedisputeerd, wat hier bedoeld wordt met het Grieksche woord „to pascha”. Bij de synoptici beteekent het het Paaschlam of het Paaschmaal, dat op den avond van den 14den Nisan gegeten werd (vgl. Mt. 26, 17; Mc. 14, 12. 14; Lc. 22, 11. 15). Dezen zin heeft het ook hier. De Sanhedristen wilden dus op den avond van Jezus' sterfdag het Paaschmaal eten. Hoe dit in overeenstemming kan gebracht worden met de synoptici, die Jezus en zijn leerlingen het Paaschmaal laten houden op den vooravond van Jezus' dood, hebben wij trachten te verklaren bij Mt. (blz. 421 vlg.). — Wij moeten hier nog melding maken van de theorie, die in het hier vermelde „pascha” niet ziet het Paaschlam of het Paaschmaal, maar het feestelijke offer, dat gedurende het geheele feest en speciaal op den eigenlijken feestdag, den 15den Nisan, werd opgedragen; dit offer heette de „chagiga”. Wanneer dit waar is, dan zou de moeilijkheid, welke men krachtens dezen tekst tegen de synoptici maakt, vanzelf vervallen. De aanhangers dezer theorie meenen, dat Joa. zelve deze oplossing aan de hand doet door zijn bemerking aangaande de verontreiniging, welke de Joden door het niet-betreden van het pretorium wilden ontgaan. Deze onreinheid, zoo zeggen zij, zou slechts tot den avond geduurd hebben, zoodat de Joden toch het Paaschmaal hadden kunnen eten. Zij zou echter wel een beletsel geweest zijn voor het deelnemen aan de chagiga, die in den loop van den dag gegeten moest worden. De Mischna leert echter anders. De huizen der niet-Joden werden als onrein beschouwd, omdat dezen gewoon waren hun misgeboorten daarin te begraven. De onreinheid, welke de Jood door het betreden van een heidensch huis beliep, duurde daarom even lang als die, welke door de aanraking van een lijk veroorzaakt werd. Welnu, deze laatste onreinheid duurde volgens Num. 19, 14 zeven dagen (Strack-Billerbeck II, blz. 838 vlg.). Daar het betreden van het pretorium de Sanhedristen gedurende de zeven volgende dagen onrein zou hebben gemaakt, zou het zoowel voor het Paaschmaal als voor de chagiga een beletsel geweest zijn. Daarom kan men uit den tekst van Joa. volstrekt niet besluiten, dat met het „pascha” de chagiga bedoeld is. Het eenige, wat in deze kwestie een beslissing kan geven, is de term „pascha” zelf. Welnu, de gewone zin van dit woord is „Paaschlam” of „Paaschmaal”. Wanneer men nu nog bedenkt, dat het vierde evangelie geschreven werd voor heiden-Christe-

eten. 29. Daarom kwam Pilatus tot hen naar buiten en zeide: Welke beschuldiging brengt gij in tegen dezen man? 30. Zij antwoordden hem en zeiden: Wanneer Hij geen misdadiger was, zouden wij

nen, die wel wisten, wat het Joodsche Paaschlam was, maar zeker geen voldoende kennis hadden over de chagiga, dan komt men tot het besluit, dat Joa. zonder eenigen twijfel het Paaschmaal bedoelde. — Nog minder waarschijnlijk is de meening van Zahn, die den term „pascha” laat slaan op de „mazzoth” (ongedeesemde brooden), die de Joden gedurende de zeven dagen van het Paaschfeest moesten eten. — Bauer deelt onze meening, dat in dezen tekst het Paaschmaal bedoeld wordt, maar hij besluit daaruit, dat de evangelist een historische onwaarheid zegt. Hij zou het eten van het Paaschlam, dat door de synoptici op Donderdagavond gesteld werd, een dag later geplaatst hebben wegens het symbolisme, dat reeds door Paulus (1 Cor. 5, 7) werd aangeduid: „Want ook ons Paaschlam is geslacht: Christus.” Dat Joa. daaraan gedacht heeft, blijkt uit 19, 36. Het is echter niet aan te nemen, dat hij de synoptici zou hebben tegengesproken, enkel om den dood van Jezus met het eten der Paaschlammeren te doen samenvallen; wanneer Jezus op den grooten feestdag zou gestorven zijn, was het symbolisme zeker niet minder treffend. Er zijn dan ook vrijzinnige geleerden, zooals Wellhausen en Heitmüller, die de bemerking van Joa. als historisch juist aanvaarden en de bevestiging daarvan vinden in de synoptici. Deze laatsten vermelden immers op Jezus' sterfdag verschillende feiten, welke op den grooten feestdag niet zouden hebben plaats gehad (zie verder bij Mt., blz. 421 vlg.).

29. — De lezers weten, dat het pretorium de verblijfplaats was van den Romeinschen landvoogd; zij weten bovendien uit de synoptici, dat de toenmalige landvoogd van Judea Pilatus heette. Daarom laat Joa. hem zonder eenige inleiding optreden. Pilatus was zonder twijfel op de hoogte van Jezus' gevangenneming; wanneer de hoofdmans der afdeeling, die de knechten vergezeld had, zonder zijn toestemming gehandeld had, zou hij den landvoogd naderhand zeker rapport hebben uitgebracht. Ofschoon het niet gezegd wordt, blijkt toch uit den samenhang, dat de Sanhedristen den landvoogd lieten weten, waarom zij het pretorium niet konden betreden; daarbij voegden zij natuurlijk het verzoek, dat hij tot hen naar buiten zou komen. Philo en Flavius Josephus teekenen ons Pilatus als een strengen en wreeden man (zie bij Mt., blz. 459 vlg.), maar Rome eischte van zijn magistraten, dat zij de godsdienstige gevoeligheden van de onderworpen volken ontzagen. Dat de Joden zijn paleis als onrein beschouwden, moet een vernedering voor hem geweest zijn, zoodat zijn stem wel niet vriendelijk zal geklonken hebben, toen hij de officiële vraag stelde: „Welke beschuldiging brengt gij in tegen dezen man?”

30. — Lagrange ziet in het antwoord der Sanhedristen een sluwe berekening. Daar zij slechts met tegenzin een hunner volksgenooten aan den Romein overleveren, zouden zij voorgeven, dat zij noodgedwongen handelen. Als Jezus niet zulk een groot misdadiger was, zouden zij Hem niet overgeleverd hebben. Daar wij echter uit de synoptici weten, met welk een aanmatiging de Joden tegenover den landvoogd optraden, zien wij liever in hun antwoord een teken van gekwetste waardigheid. Zij kunnen het ternauwernood verkroppen, dat zij Pilatus als rechter moeten

Hem niet aan u hebben overgeleverd. 31. Pilatus sprak tot hen: Neemt gij Hem dan zelf en oordeelt Hem volgens uw wet. De Joden zeiden hem: Wij hebben het recht niet om iemand ter dood te brengen. 32. Zoo zou het woord worden vervuld, dat Jezus gesproken had om aan te duiden, welken dood Hij zou sterven.

erkennen. Alleen het feit, dat zij Jezus overleveren, moest den landvoogd genoeg zijn om Hem als schuldig te beschouwen.

31. — Zahn ziet in Pilatus' wederwoord de uiting van een gewetenloos mensch. De Romeinsche magistraat, die krachtens zijn opdracht de macht had over leven en dood en dus ook deze macht alleen mocht uitoefenen na een zelfstandig onderzoek, zou afstand gedaan hebben van zijn recht en Jezus' lot geheel in handen van het Sanhedrin hebben gesteld. Lagrange beschouwt het enkel als een geestige ironie. De Joden toonden zich in v. 30 zoo bezorgd om de bevoegdheid van den landvoogd te erkennen. Welnu, Pilatus wil van hun goeden wil geen misbruik maken en laat hun gaarne de heele zaak over! Het is echter veel waarschijnlijker, dat Pilatus vertoorned is door de vernedering, welke de Joden hem hebben aangedaan door het pretorium niet te willen betreden, en door hun aanmatigend antwoord in v. 30. Daar hij zeer goed weet, dat zij Jezus ter dood willen brengen, doet hij hen op een scherpe wijze hun afhankelijkheid voelen. Wanneer zij den Zaligmaker volgens hun wet zouden oordeelen, is het doodvonnis niet mogelijk. Dat dit de zin is van Pilatus' woord, blijkt ook uit de wijze, waarop de Joden reageeren. Zij moeten met verbeten woede toegeven, dat zij niet het recht hebben om iemand ter dood te brengen. Alleen Joa. heeft deze uitdrukkelijke bekentenis, maar de synoptici geven hetzelfde duidelijk te verstaan; zij verhalen immers, dat de Sanhedristen, na Jezus' doodvonnis te hebben uitgesproken, dit door Pilatus moesten laten bevestigen. Uit den tekst van Joa. volgt echter niet, dat de Joden geen doodvonnis konden uitspreken. De bekentenis der Joden heeft enkel betrekking op de uitvoering van het vonnis, welke zonder de bevestiging van den landvoogd onmogelijk was. Dat de Joden het recht over leven en dood verloren hadden, wordt door het verhaal der synoptici volstrekt niet ontkend; het vonnis, dat het Sanhedrin in een officiële zitting uitsprak, was niet definitief, vóórdat het door den landvoogd geratificeerd was (zie bij Mt., blz. 448 vlg.). Dit laatste was niet een bloote formaliteit, alsof de landvoogd verplicht zou geweest zijn elk doodvonnis, door het Sanhedrin uitgesproken, te bekrachtigen. Hij had het recht en den plicht om zich een zelfstandig oordeel te vormen; dit wordt niet alleen door Joa., maar ook door de synoptici duidelijk te verstaan gegeven. — Joa. heeft niet gesproken van het door het Sanhedrin uitgesproken doodvonnis; maar wanneer de Joden zeggen, dat zij niemand ter dood kunnen brengen, dan blijkt daaruit, dat hun meening omtrent het over Jezus te vellen oordeel reeds vaststaat.

32. — De evangelist ziet in de ontwikkeling, welke Jezus' proces tot nu toe genomen heeft, een beschikking van God. Wanneer het Sanhedrin nog de bevoegdheid had gehad om iemand ter dood te brengen, dan zou Jezus gesteenigd zijn; dit was immers de straf, welke volgens de Joodse wet op godslastering gesteld was. Wanneer de Joden, met miskenning van de Romeinsche opperhoogheid, iemand in een plotselinge uitbarsting

33. Nu ging Pilatus weer het pretorium binnen, riep Jezus en zeide tot Hem: Zijt Gij de koning der Joden? 34. Jezus ant-

van woede ter dood brachten, dan pasten zij de steeniging toe. Dit geschiedde bijv. met den diaken Stephanus, die ook van godslastering werd beschuldigd (Hand. 6, 8—14; 7, 54—60). Tot twee keeren toe hadden de Joden naar steenen gegrepen om Jezus te dooden (Joa. 8, 59; 10, 31). Deze moordaanslagen, welke tegen de wettelijke ordening van den toenmaligen Joodschen staat indruischten, waren door God verhinderd geworden. Nu zij echter langs den legalen weg Jezus ter dood wilden brengen, liet God hun plan gelukken. De gebeurtenissen werden dus door Gods voorzienigheid zóó geleid, dat Jezus' voorspelling omtrent zijn kruisdood in vervulling zou gaan. Daar de Zaligmaker door Pilatus werd ter dood veroordeeld en wel wegens oproer tegen het Romeinsch gezag, zou Hij den kruisdood sterven. Dit had Jezus in bedekte termen voorspeld, toen Hij sprak over zijn toekomstige verheffing (3, 14; 12, 31 vlg.); zooals Joa. vaststelt (12, 32), had Hij van zijn verheffing gesproken om aan te duiden, welken dood Hij zou sterven. Volgens Mt. (20, 19) had Jezus zijn kruisiging uitdrukkelijk voorspeld.

b. Het eerste verhoor, 18, 33—38 a; vgl. Mt. 27, 11; Mc. 15, 2; Lc. 23, 3.

Wat Joa. mededeelt omtrent Jezus' eerste verhoor door Pilatus, geeft ons een beter begrip van het verhaal der synoptici. Wij begrijpen daaruit, waarom de landvoogd aan den titel „koning der Joden” en aan de beschuldiging van oproer zoo weinig gewicht hechtte. Uit zijn kennismaking met Jezus kwam hij tot de conclusie, dat hij niet te doen had met een gevaarlijken kroonpretendent; waarschijnlijk zag hij in Hem enkel een onschuldigen fantast.

33. — Gedurende zijn onderhoud met de Sanhedristen stond Pilatus waarschijnlijk op een bordes voor het pretorium. Jezus was ondertusschen door de Joodsche dienaren aan de Romeinsche soldaten overgegeven en door dezen het pretorium binnengeleid. Daar de landvoogd er de voorkeur aan gaf om den beklagde afzonderlijk te ondervragen, ging hij naar binnen en liet Jezus voor zich brengen. De vraag, welke hij Jezus stelt, komt in het Joa.-evangelie zeer onverwacht. De Joden hebben immers nog geen bepaalde aanklacht ingebracht. Uit v. 30 zouden wij eerder afleiden, dat zij niet geneigd waren om de vraag, welke grieven zij tegen Jezus hadden, te beantwoorden. De synoptici verklaren ons dit raadsel. Terwijl de Sanhedristen Jezus ter dood veroordeeld hadden op grond van godslastering, stelden zij Hem aan Pilatus voor als een oproermaker, die zich tot koning wilde doen uitroepen. Mt. en Mc. spreken in het algemeen van vele en zware beschuldigingen (Mt. 27, 12 vlg.; Mc. 15, 3 vlg.), maar Lc. geeft meer gedetailleerde aanklachten, welke op een politieke agitatie wezen (23, 2). Daardoor wordt het duidelijk, waarom de vraag naar Jezus' koningschap, welke bij de vier evangelisten vermeld wordt, door Pilatus als beslissend werd beschouwd. Trouwens ook de medewerking van de Romeinsche soldaten bij Jezus' gevangenneming is een bewijs, dat de Sanhedristen Hem aan den landvoogd of aan den hoofdman hadden voorgesteld als een man, die onder het mom van een Joodschen Rabbi door het land trok om oproer tegen Rome te prediken. Om zuiver godsdienstige geschilpunten immers zouden de Romeinen hun hulp niet verleend hebben. Hoewel Pilatus er niet veel

woordde: Zegt gij dit uit u zelf, of hebben anderen u dit over Mij gezegd? 35. Pilatus antwoordde: Ben ik dan een Jood? Uw volk en uw opperpriesters hebben U aan mij overgeleverd. Wat hebt Gij gedaan? 36. Jezus antwoordde: Mijn koninkrijk is niet van deze wereld. Indien mijn koninkrijk van deze wereld was, dan zouden mijn dienaars zich te weer hebben gesteld, opdat Ik niet aan de Joden werd overgeleverd; maar nu is mijn koninkrijk niet van hier. 37. Pilatus

voor voelde om den Joden ter wille te zijn, was hij nu wel gedwongen om een onderzoek naar den aard van Jezus' bedoelingen en speciaal naar den aard van zijn koningschap in te stellen.

34. — Volgens de synoptici antwoordt Jezus bevestigend, maar zwijgt op de verdere vragen van den landvoogd. Dit stilzwijgen wordt ook door Joa. (19, 9) vermeld, maar deze evangelist deelt ons mede, dat de Zaligmaker den landvoogd eerst rekenschap gaf over den aard van zijn koningschap. Dit is volstrekt niet onwaarschijnlijk; want Jezus, die ook het Romeinsche gezag erkende (vgl. Mt. 22, 21), zal niet geduld hebben, dat Pilatus Hem als een oproermaker beschouwde. Hij was aan den Romein in zekeren zin een verklaring schuldig en volgens Joa. heeft Hij deze verklaring gegeven. Daarom maakte Hij onderscheid tusschen den Joodschen kroonpretendent, voor wien Pilatus Hem misschien tot nu toe hield, en den Messias-koning, die door God gezonden was met een geestelijke en godsdienstige opdracht. — Jezus beantwoordt echter de vraag van Pilatus niet aanstonds, maar stelt een tegenvraag: „Zegt gij dit uit u zelf, of hebben anderen u dit over Mij gezegd?” Hij wil den landvoogd duidelijk maken, dat hij zelf weinig geloof hecht aan de beschuldiging der Joden. Pilatus stelde immers die vraag niet uit zich zelf en zou er nooit toe gekomen zijn om Jezus ter verantwoording te roepen, wanneer de Joden hem daartoe niet gedwongen hadden. Daaruit volgde reeds, dat Jezus volgens de Romeinsche wet onschuldig was.

35. — Pilatus is niet tevreden over Jezus' vraag. Hij voelt het als een vernedering, dat hij zich als een werktuig door de verachte Joden laat gebruiken. Zijn trots van Romein komt daartegen in opstand en hij wreekt zich door het spottende: „Ben ik dan een Jood?” Hij geeft toe, dat hij door de Sanhedristen gedwongen is om een onderzoek in te stellen naar Jezus' koningschap, maar hij verontschuldigt deze laffe toegeeflijkheid door zijn onwetendheid omtrent Joodsche aangelegenheden. Als Romein heeft hij niets anders dan verachting voor het Jodendom en zijn godsdienstige twisten. Het koningschap van Jezus, dat hem uiterst ongevaarlijk lijkt, boezemt hem niet de minste belangstelling in. Maar het feit ligt er nu eenmaal: Het Joodsche volk en speciaal de opperpriesters hebben Jezus voor zijn rechterstoel gebracht. Hij moet dus een oordeel vellen en daarom luidt zijn vraag kort en bondig: „Wat hebt Gij gedaan?” Hij wil weten, welke aanleiding Jezus gegeven heeft tot de beschuldigingen, welke zijn volksgenooten tegen Hem inbrengen.

36. — Jezus legt den nadruk op het woordje „mijn”. Zijn koninkrijk is van een geheel anderen aard dan de andere koninkrijken. De beschuldiging der Joden verliest elken grond, doordat Jezus' koningschap niets te maken

zeide nu tot Hem: Gij zijt dus toch koning? Jezus antwoordde: Gij zegt het; Ik ben koning. Hiertoe ben Ik geboren en hiertoe ben Ik in de wereld gekomen: om getuigenis af te leggen voor de waarheid.

heeft met een politieke heerschappij. Het koninkrijk, waarover Jezus regeeren wil, is niet van deze wereld, of, zooals Hij op het einde van het vers herhaalt, niet van hier. Daaruit volgt niet, dat Jezus' rijksg gebied zich buiten deze wereld (bijv. in den hemel) bevindt of dat Hij op geen enkele wijze over deze wereld heerschappij wil uitoefenen. Hij zegt enkel, dat zijn koninkrijk niet van deze wereld stamt, zooals Hij zelve ook niet van deze wereld is (8, 23). Het is een rijk, dat van God komt, maar in deze wereld gesticht wordt. Joa., die slechts tweemaal van het rijk Gods gesproken heeft (3, 3. 5), bevestigt hier een van de voornaamste begrippen der synoptici: het rijk Gods of het rijk der hemelen, dat ondanks zijn hemelschen oorsprong hier op aarde gevestigd wordt. Wanneer Jezus' koninkrijk een politiek karakter had, dan zou Hij het ook moeten stichten en verdedigen met de middelen, waardoor de politieke koninkrijken gesticht en verdedigd worden, d.w.z. met wapengeweld. Welnu, Jezus heeft leerlingen en aanhangers, zooals Pilatus zeer goed weet; en toch hebben dezen niet gestreden om Hem te verdedigen. Wanneer één enkele ook al het zwaard trok, dan heeft dit toch niet de minste beteekenis; want hij werd onmiddellijk door Jezus terechtgewezen (vgl. 18, 10 vlg.). Hoe weinig de Zaligmaker aanspraak maakt op den titel „koning der Joden”, althans in den zin van zijn beschuldigers, blijkt ook uit het feit, dat de Joden juist zijn vijanden zijn. Hoe zou Hij de koning der Joden kunnen zijn, wanneer de kleine groep zijner leerlingen zelfs niet de minste poging deed om Hem tegen de Joden te verdedigen? De laatste woorden van het vers zijn een gevolgtrekking: Maar nu (d.w.z. nu mijn aanhangers niet de wapenen hebben opgevat) is het duidelijk, dat mijn koninkrijk niet van hier is.

37. — Pilatus vraagt nu niet meer, of Jezus de koning der Joden (vgl. v. 33), maar of Hij een koning is. Hij geeft daardoor toe, dat hij aan Jezus' verklaring, dat zijn koninkrijk niet van deze wereld is, geloof schenkt. De landvoogd is overtuigd, dat de aangeklaagde in politiek opzicht niet gevaarlijk is. Maar waarom maakt Hij dan aanspraak op den titel van koning? Ook wanneer dit niets anders is dan de fantasie van een droomer, die buiten het werkelijke leven staat, kan het toch voor Hem gevaarlijk worden. Pilatus heeft een zeker medelijden met den ongevaarlijken idealist, voor wien hij Jezus houdt, maar tevens koestert hij minachting voor zulk een verregaande dwaasheid. Hij zal Hem veel gemakkelijker kunnen redden van een veroordeeling, wanneer Hij afstand wil doen van een titel, die enkel op verbeelding berust. In zijn vraag ligt een bedreiging: Al is uw zoogenaamd koningschap van onschuldigen aard, het zou U toch het leven kunnen kosten. — Jezus verstaat de waarschuwing, maar toch kan Hij geen afstand doen van zijn aanspraak op het koningschap. Evenals bij de synoptici, en zelfs nog uitdrukkelijker, bevestigt Hij, dat Hij inderdaad koning is. De negatieve uitspraak, dat zijn koninkrijk niet van deze wereld is (vgl. v. 36), vult Hij nu aan door te zeggen, waarin zijn koninklijke waardigheid eigenlijk bestaat: Hij is koning in het rijk der waarheid. Hij is geboren en in de wereld gekomen om getuigenis af te leggen voor de waarheid. Zijn bedoe-

Alwie uit de waarheid is, luistert naar mijn stem. 38. Pilatus sprak tot Hem: Wat is waarheid?

Na deze woorden ging hij weer tot de Joden naar buiten en sprak tot hen: Ik vind volstrekt geen schuld in Hem. 39. Maar er bestaat bij u een gebruik, dat ik u iemand vrijlaat bij gelegenheid van het Paaschfeest. Wilt gij nu, dat ik u den koning der Joden vrijlaat?

ling is dus niet om door wapengeweld een politieke macht over de menschen uit te oefenen, maar Hij wil zich door de prediking der waarheid onderdanen verschaffen. Zijn rijksg gebied ligt in dezelfde wereld, waarin ook de aardsche koningen heerschen, maar zijn heerschappij is een geestelijke, die aan de macht der politieke heerschers geen afbreuk doet. Deze heerschappij beperkt zich ook niet tot het Joodsche volk, maar strekt zich uit over alle menschen, die de door Jezus gepredikte waarheid aannemen. Daarom voegt de Zaligmaker er aan toe: „Alwie uit de waarheid is, luistert naar mijn stem.” Alle menschen, die met de waarheid geestelijk verwant zijn, m.a.w. die naar de waarheid verlangen, luisteren naar de stem van Dengene, die de waarheid zelve en de oorsprong van alle waarheid is. Er moet in den mensch een innerlijke drang naar de waarheid aanwezig zijn, wil hij de waarheid erkennen en zich aan den koning der waarheid onderwerpen (vgl. 4, 21—24; 8, 47; 10, 16; 11, 52; 1 Joa. 3, 19). Zonder twijfel heeft Jezus ook Pilatus tot de onderwerping aan zijn koningschap willen uitnoodigen. Met opzet gebruikte Hij daarom niet de termen „leven” en „licht”, welke misschien al te mystiek klonken, maar den term „waarheid”, die ook voor den Romein een zekere aantrekkelijkheid moest hebben.

38 a. — Pilatus behoort niet tot de menschen, die uit de waarheid zijn, en luistert daarom niet naar Jezus' stem. Zijn onverschillige en eenigszins cynische uitroep „Wat is waarheid?” teekent hem als den practischen magistraat, die in speculatieve kwesties niet het minste belang stelt. Hij heeft reeds vele wijzen en filosofen ontmoet, die de waarheid meenden te bezitten, en zij spraken elkander tegen. Dit heeft hem sceptisch gemaakt. En zou nu deze Joodsche Rabbi eindelijk de waarheid zonder eenige dwaling verkondigen? Alleen de veronderstelling reeds doet den Romein de schouders ophalen.

c. Niet Jezus, maar Barabbas, 18, 38 b—40; vgl. Mt. 27, 15—23; Mc. 15, 6—15; Lc. 23, 17—19.

38 b. — Uit het eerste verhoor heeft Pilatus afgeleid, dat er geen enkele reden bestaat om Jezus te veroordeelen. De aangeklaagde maakt wel aanspraak op den titel van koning, maar zijn koningschap is van zeer onschuldigen en ongevaarlijken aard. Volgens de Joodsche wet is Hij misschien schuldig, maar een revolutionnair of een oproermaker is Hij in geen geval. Daarom gaat de landvoogd naar buiten en deelt aan de Joden zijn bevinding mee.

39. — Uit de verklaring van Jezus' onschuld blijkt, dat de landvoogd den gevangene wilde vrijlaten. De eenige redelijke gevolgtrekking zou dan ook een onmiddellijke invrijheidstelling geweest zijn. Maar Jezus was door het Sanhedrin ter dood veroordeeld en het kon gevaarlijk zijn voor den landvoogd tegen dit vonnis in te gaan. Daarom trachtte Pilatus zijn doel te

40. Toen riepen zij opnieuw: Niet Hem, maar Barabbas! Barabbas nu was een roover.

19. 1. Toen liet Pilatus Jezus grijpen en geeselen. 2. En de

bereiken zonder de ontevredenheid der Joden op te wekken. Door hen uit eigen beweging te herinneren aan een recht, dat zij door gewoonte verkregen hadden, wilde hij hen gunstig stemmen voor zijn plan. Hij toonde zich bereid om ook dit jaar, naar aanleiding van het Paaschfeest, een gevangene vrij te laten, maar hij deed hun het voorstel, den koning der Joden als den bevoorrechte aan te wijzen. Pilatus gebruikte de omschrijving „den koning der Joden”, omdat Jezus als zoodanig gevangen genomen was. Het was echter niet zeer psychologisch, daar de Joden Jezus niet als hun koning wilden erkennen en de uitdrukking van den landvoogd als een smaad opvatten. Maar het is ook mogelijk, dat Pilatus een stilzwijgend beroep deed op het volk, dat Jezus op Palmzondag als zijn koning erkend had en Hem als zoodanig had toegejuicht. Misschien hoopte hij nog, dat het volk tegen zijn leiders zou partij kiezen ten gunste van den Zaligmaker.

40. — Wanneer wij het verhaal der synoptici niet kenden, zou dit vers onbegrijpelijk zijn. Joa heeft immers niet gezegd, dat de Joden reeds vroeger met luid geschreeuw de vrijlating van Barabbas gevorderd hebben, zoodat het woordje „opnieuw” alleen door de bekendheid der lezers met het synoptische verhaal gerechtvaardigd kan worden. — Over de beteekenis van het Grieksche „lèstès”, dat wij met „roover” vertalen, zie bij Mt. 27, 16.

d. Geeseling en doornenkroning, 19, 1—3; vgl. Mt. 27, 27—31; Mc. 15, 16—20.

1. — Met de vrijlating van Barabbas verbinden Mt. (27, 26) en Mc. (15, 15) onmiddellijk de geeseling en de vormelijke ter-dood-veroordeeling door Pilatus. Daaruit zou men kunnen afleiden, dat de geeseling bedoeld was als een inleiding tot den kruisdood, niet als een op-zich-zelf-staande straf (zie bij Mt. 27, 26). Joa. echter laat de vormelijke veroordeeling na de geeseling, de doornenkroning en de bespotting volgen. Men zou kunnen twifelen, welke van beide voorstellingen de juiste is, wanneer Lc. ons niet mededeelde, welke bedoeling Pilatus met Jezus' geeseling had (23, 16): Hij wilde daardoor voldoening geven aan den haat der Joden en tevens Jezus van den kruisdood redden. Wij leiden daaruit af, dat Joa. gelijk heeft, wanneer hij de vormelijke veroordeeling later laat plaats hebben; eerst toen Pilatus zag, dat de Joden zich ook door de geeseling niet lieten vermurwen, sprak hij het doodvonnis uit. — Men heeft beweerd, dat de voorstelling van Joa. niet waarschijnlijk is, omdat Pilatus' handelwijze in strijd zou geweest zijn met het rechtvaardigheidsgevoel van een Romeinsch magistraat. Wij weten echter, dat de Romeinsche machthebbers in de wingewesten zeer dikwijls met wreede willekeur optraden; men denke aan de behandeling van Paulus door Pilatus' opvolger Felix (Hand. 24, 26 vlg.). Wat wij over het karakter van Pilatus weten (zie bij Mt. 27, 2), maakt het verhaal van Joa. volstrekt niet onwaarschijnlijk. Trouwens ook de synoptici geven duidelijk te verstaan, dat Pilatus tegen zijn overtuiging Jezus ter dood veroordeelde; Lc. stemt met Joa. overeen omtrent het feit, dat Pilatus tot driemaal toe Jezus onschuldig verklaarde (Joa. 18, 38; 19, 4. 6; Lc. 23, 4. 14. 16). Anderen zijn verbaasd over het tegendeel en be-

soldaten vlochten een kroon van doornen en zetten Hem die op het hoofd; zij wierpen Hem een purperen mantel om, 3. traden op Hem toe en zeiden: Wees gegroet, koning der Joden. En zij sloegen Hem in het gelaat.

4. Pilatus kwam nu weer naar buiten en sprak tot hen: Ziet, ik breng Hem u naar buiten, opdat gij zoudt inzien, dat ik niet de minste

grijpen niet, dat Pilatus, die anders zoo streng optrad tegen oproerige bewegingen, Jezus zoo genadig behandelde en zooveel moeite deed om Hem van den kruisdood te redden. Dat iemand aanspraak maakte op den koningstitel, moest voor den achterdochtigen landvoogd meer dan voldoende zijn om hem ter dood te brengen. Wij geven toe, dat Pilatus streng was in het onderdrukken van opstanden, maar hij had ondervinding genoeg om in te zien, dat Jezus volstrekt geen opstand tegen Rome voorbereidde. Trouwens het feit, dat de Joden, die nu juist geen blijken van groote onderworpenheid gaven, zoo hardnekkig Jezus' dood eischten, maakte hun aanklacht verdacht. Het was zonder twijfel een zeker rechtvaardigheidsgevoel en tevens zijn verachting voor de Joden, die Pilatus pogingen deden in het werk stellen om den Zaligmaker te redden. Van den anderen kant wilde hij echter ook niet zóó ver gaan, dat hij zich de Joden noodeloos tot vijanden maakte en gevaar liep bij den keizer aangeklaagd te worden. Wij begrijpen zoo volkomen zijn weifelende en tweeslachtige houding.

2—3. — Ook de doornenkroning en de bespottung hebben volgens Joa. vóór de ter-dood-veroordeeling plaats gehad. Deze volgorde is waarschijnlijker dan die der synoptici. Wanneer de geeseling bedoeld was als een voorbereiding van den kruisdood, zouden de soldaten zonder meer het vonnis hebben uitgevoerd. Nu echter Jezus' lot nog niet beslist is, maken zij van dit uitstel gebruik om Hem naar ruwen soldatenaard te bespotten. — Het weerzinwekkende tooneel wordt door Joa. slechts kort beschreven; hij spreekt noch van den rietstengel, noch van de kniebuigingen, noch van de bespuwing. Wat hij echter omtrent de vernederingen van den Zaligmaker mededeelt, is voldoende om te bewijzen, dat hij niet enkel de majesteit en de goddelijke macht van den Logos wil doen uitkomen.

e. Pilatus toont Jezus aan de Joden, 19, 4—7.

4. — De landvoogd liet de geeseling aan de soldaten over en bekommerde zich niet over de wijze, waarop zij werd uitgevoerd en hoelang zij duurde. Het is onwaarschijnlijk, dat de bespottung op zijn bevel geschiedde; maar het feit, dat de soldaten Jezus met de doornenkroon en met den purperen mantel voor den landvoogd brachten, is voldoende bewijs, dat zij niet op een afkeuring rekenden. Misschien wilden zij den landvoogd het genot verschaffen om zich met de droevige verschijning van „den koning der Joden” te vermaken. Hoe Pilatus daarover ook dacht, in elk geval wilde hij de soldatenscherts voor zijn plannen gebruiken. Daarom ging hij naar buiten tot de Joden om Jezus' komst aan te kondigen. Het beklagenswaardige en bespottelijke uitzicht van den man, dien zij zoo gevaarlijk achtten, moest hen volgens Pilatus overtuigen, dat hij gelijk had met te zeggen, dat hij geen schuld in Hem vond.

schuld in Hem vind. 5. Jezus kwam dan naar buiten, terwijl Hij nog de doornenkroon en den purperen mantel droeg. En hij sprak tot hen: Ziet den mensch! 6. Maar toen de opperpriesters en de dienaars Hem zagen, schreeuwden zij: Aan het kruis, aan het kruis! Pilatus zeide hun: Neemt gij Hem dan zelf en kruisigt Hem; want ik vind in Hem geen schuld. 7. De Joden antwoordden hem: Wij

5. — Het is niet om het medelijden der Joden op te wekken, dat de landvoogd den met bloed bedekten Zaligmaker, wiens doorwonde schouders bedekt zijn met een versleten soldatenmantel en wiens hoofd doorstoken is met een doornenkroon, naar buiten brengt. Hij kent hen te goed en is zelve te ongevoelig om met zulk een mogelijkheid rekening te houden. Het eenige, wat hij wil bereiken, is, dat de Joden de belachelijkheid van hun aanklacht inzien. Zou deze man, wiens uiterlijk niets dan onmacht verraaft, een pretendent zijn voor de koningskroon? Is Hij niet reeds genoeg gestraft voor zijn dwaze, maar ongevaarlijke ideeën? Zou de landvoogd zelve en zouden ook de Joden zich niet belachelijk maken door nog strengere maatregelen te nemen tegen zulk een pseudo-koning? Wanneer Hij ook al eenigen aanhang heeft gehad, wie zou zich nu nog laten verleiden door iemand, die op zulk een wijze bespottelijk gemaakt is? Het woord van Pilatus: *Ziet den mensch!* moeten wij dus in dezen zin verstaan: Dat is nu de mensch, dien gij zoo gevaarlijk acht! Kunt gij nog in ernst eraan denken, dat zoo iemand streeft naar de koningsmacht! — Men beweert, dat de uitroep van Pilatus niet waarschijnlijk en daarom niet historisch is. Hij zou hem door Joa. in den mond zijn gegeven, opdat de Christen daarin deze diepere betekenis zou vinden: Ziet den mensch, ziet den Menschenzoon, die van eeuwigheid God is, maar zich uit liefde tot de menschen zoo diep vernederd heeft! Wij antwoorden daarop, dat Joa. bij het „Ecce homo” van Pilatus zonder twijfel dezelfde gevoelens van aanbidding en liefde heeft ondervonden, welke iedere Christen bij die woorden in zich voelt opkomen; maar dit belet niet, dat zij door Pilatus zijn uitgesproken.

6. — Het beroep van Pilatus op het gezond verstand der Sanhedristen is vergeefs. Hun haat is zóó groot, dat hij alleen door Jezus' dood bevredigd kan worden. Met hun dienaars, die natuurlijk de partij van hun meesters moeten kiezen, eischen zij den kruisdood; zij weten immers, dat deze wijze van ter-dood-brenging bij de Romeinen gebruikelijk is. Zij roepen enkel: *Kruisig, kruisig!* Degene, wien zij dezen dood toewenschen, staat immers voor hen. Daar alleen de opperpriesters en hun dienaars genoemd worden, vraagt men zich af, of het volk misschien door den aanblik van den Zaligmaker geroerd is; het verhaal der synoptici (vgl. Mt. 27, 23. 25) maakt dit echter onwaarschijnlijk. — Pilatus is woedend, omdat ook zijn tweede plan mislukt is, en wreekt zich door den Joden spottend toe te voegen: „Neemt gij Hem dan zelf en kruisigt Hem; want ik vind in Hem geen schuld.” De nadruk ligt op de woordjes „gij” en „ik”. De zin is: Als gij u daartoe wilt verlagen, mij goed; maar ik leen mij daar niet toe. Dat dit tweede voorstel nog minder gemeend is dan het eerste (18, 31), blijkt uit het woord „en kruisigt Hem”. Pilatus weet immers zeer goed, dat de Joden het niet zouden wagen, iemand onder zijn oogen te kruisigen.

hebben een wet en volgens de wet moet Hij sterven, omdat Hij zich tot Zoon van God gemaakt heeft.

8. Toen Pilatus dit woord hoorde, werd hij nog meer bevreesd.

7. — De Joden begrijpen, dat Pilatus niet meent, wat hij zegt, maar hen enkel bespot. Zij hebben ook uit zijn drievoudige bekentenis van Jezus' onschuld afgeleid, dat hun politieke aanklachten op den landvoogd niet den minsten indruk maken. Daarom laten zij deze varen en beroepen zich op hun wet. Wanneer Pilatus beweert, dat hij geen wet kent, op grond waarvan Jezus schuldig verklaard kan worden, dan willen zij hem op de hoogte brengen. Zij hebben een wet en het is wegens de overtreding dezer wet, dat Hij den dood verdient. Pilatus heeft hun het voorstel gedaan, den aangeklaagde volgens hun wet te oordeelen (18, 31). Welnu, zij nemen dit voorstel aan; maar omdat zij zelf niet meer het recht hebben om hun wet te handhaven en deze taak door den keizer aan den landvoogd is opgedragen, eischen zij met klem, dat hij aan hun verlangen voldoet. De overtreding, waaraan zij Jezus schuldig achten, bestaat in het feit, dat Hij zich tot Zoon van God heeft gemaakt, d.w.z. zich voor Zoon van God heeft uitgegeven. Duidelijker dan de synoptici (vgl. Lc. 23, 5) geeft Joa. aan, dat de Joden van tactiek veranderen. Nu zij zien, dat hun politieke beschuldigingen geen succes hebben, komen zij met de eigenlijke reden voor den dag, waarom zij Jezus ter dood veroordeeld hebben (vgl. Mt. 26, 63—66; Mc. 14, 61—64; Lc. 22, 67—71). Vooral Lc. geeft duidelijk te verstaan, dat het Sanhedrin Jezus aan godslastering schuldig verklaarde, omdat Hij bekende de Zoon van God te zijn (22, 70 vlg.). Joa. toont daardoor op de hoogte te zijn van de zitting van het Sanhedrin, waarvan hij in zijn verhaal geen melding maakte. Dat Joa. aan den term „Zoon Gods” de beteekenis hecht, welke deze heeft in den proloog (1, 18) en ook in zijn geheel evangelie-verhaal, spreekt vanzelf; maar de synoptici vatten dien term in denzelfden zin, omdat hij anders geen aanleiding zou gegeven hebben tot de beschuldiging van godslastering. Deze beschuldiging is dus van een geheel anderen aard dan die, waarmee zij eerst voor den dag kwamen: namelijk, dat Jezus zich voor den Messias, den koning der Joden, had uitgegeven (vgl. 18, 33). — De Joden beroepen zich in het algemeen op hun wet; zij bedoelen echter speciaal den tekst van Lev. 24, 16, volgens welken de godslasteraar moest gesteenigd worden.

f. Het tweede verhoor, 19, 8—11.

8. — Waarom is Pilatus bevreesd? Het antwoord, dat de exegeten geven, luidt verschillend. Lagrange meent, dat hij van twee kanten gevaren ducht. Wanneer hij Jezus niet ter dood veroordeelt, maakt hij zich het invloedrijke Sanhedrin tot vijand; doet hij het wel, dan zullen misschien Jezus' aanhangers een aanklacht bij den keizer tegen hem indienen. Welk besluit hij dus ook neemt, hij bevindt zich in beide gevallen in een onaangename toestand. — Wij gelooven echter, dat men dit vers moet verklaren in verband met het volgende. Daar Pilatus aan Jezus de vraag gaat stellen, van waar Hij is, schijnt zijn vrees betrekking te hebben op de persoonlijkheid van den Zaligmaker. De bovenmenselijke kalmte, waarmee Jezus hem te woord stond, zijn hemelsch geduld bij de mishandeling door de soldaten, de majesteit, welke Hij zelfs als spotkoning wist te bewaren,

9. Hij ging opnieuw het pretorium binnen en sprak tot Jezus: Van waar zijt Gij? Maar Jezus gaf hem geen antwoord. 10. Pilatus nu zeide tot Hem: Mij staat Gij niet te woord? Weet Gij niet, dat ik de macht heb om U vrij te laten en de macht om U te kruisigen? 11. Jezus antwoordde: Gij zoudt niet de minste macht over Mij heb-

schijnen zelfs op den sceptischen Romein diepen indruk gemaakt te hebben. Toen hij nu hoorde, dat Jezus zich Zoon Gods noemde, werd hij nog meer bevreesd. Ofschoon Joa. in het voorafgaande verhaal niet over Pilatus' vrees gesproken heeft, kunnen wij zijn bedoeling met dit „nog meer” veronderstellen. Jezus' persoonlijkheid had voor den Romein iets geheimzinnigs, zoodat hij onwillekeurig een onbepaalden angst gevoelde; dit gevoel was misschien ten deele ook veroorzaakt door den droom van zijn vrouw (Mt. 27, 19). Nu hij echter het woord „Zoon Gods” hoorde, nam die vrees nog toe. Het is echter mogelijk, dat de vroegere vrees van Pilatus van anderen aard was. Terwijl hij eerst slechts beducht was voor het fanatisme der Joden, waarvan hij de onaangename gevolgen uit ondervinding kende, kwam nu daarbij een bijgeloovige vrees voor den aangeklaagde.

9. — Toen Jezus' verschijnen voor de Joden het tegenovergestelde had veroorzaakt van wat Pilatus verwachtte, leidden de soldaten Hem weer in het pretorium. Het is daar, dat de landvoogd Hem weer opzoekt en de vraag stelt: „Van waar zijt Gij?” Wanneer deze vraag betrekking had op Jezus' geboorteplaats, ouders enz., dan had zij bij het begin van het verhoor gesteld moeten worden. Zij heeft zonder twijfel een andere bedoeling. Daar Pilatus het woord „Zoon Gods” heeft gehoord, wil hij weten, of Jezus werkelijk van goddelijken oorsprong is. Omdat hij echter zijn bijgeloovige vrees niet wil toonen, formuleert hij zijn vraag tamelijk onbepaald: Van waar zijt Gij? Wanneer men bedenkt, dat de heidenen geloofden in menselijke wezens, die uit goden en godinnen geboren waren, dan klinkt Pilatus' vraag volstrekt niet onwaarschijnlijk. Hielden de bewoners van Lystra Barnabas niet voor Jupiter en Paulus voor Hermes (Hand. 14, 11—13)? — Jezus geeft echter geen antwoord, omdat Hij weet, dat de landvoogd niet gedreven wordt door het verlangen naar de waarheid, waarover hij zoo even sceptisch de schouders ophaalde (18, 38), maar door een met vrees vermengde nieuwsgierigheid.

10. — Pilatus voelt zich door Jezus' stilzwijgen beleedigd, evenals Herodes Antipas, die ook geen antwoord ontving (Lc. 23, 8—12). Jezus handelt zoo niet uit minachting. Hij heeft den landvoogd rekenschap gegeven over de politieke beschuldigingen der Joden, omdat deze inderdaad door hem moesten beoordeeld worden. Maar over zijn hemelschen oorsprong en zijn verhouding tot den Vader bewaart Hij het stilzwijgen. Pilatus' gramschap is vermengd met verbazing en met den klemtoon op het eerste woord vraagt hij: „Mij staat Gij niet te woord, mij, den Romeinschen landvoogd, die de macht heb om U vrij te laten en om U te kruisigen?” Heeft Jezus dan niet begrepen, dat hij zich moeite geeft om Hem van den kruisdood te redden? Moest Hij niet alles doen om de pogingen van den landvoogd te ondersteunen? En nu geeft Hij hem zelfs geen antwoord!

11. — Met goddelijke kalmte en fier zelfbewustzijn beantwoordt Jezus de

ben, als zij u niet van boven gegeven was; daarom heeft degene, die Mij aan u heeft overgeleverd, groter schuld.

hooghartigheid van den Romein. Pilatus heeft een werkelijke macht, die hij ontvangen heeft van keizer Tiberius, maar meer nog van God. Jezus erkent de macht van de wereldlijke heerschers (vgl. Mt. 22, 21). Maar de macht, welke Pilatus over Jezus meent te bezitten, bestaat in werkelijkheid niet. Hij kan niet naar willekeur over den Zaligmaker beschikken; want Deze neemt den dood aan uit eigen vrijen wil, uit gehoorzaamheid aan den Vader (vgl. 10, 17 vlg.; 12, 27 vlg. 32; 14, 31; 17, 19; 18, 4 vlg.). Pilatus heeft echter een andere macht, waarvan hij zich niet bewust is; deze macht is hem van boven, d.w.z. door God, gegeven. Het is niet een ambtelijke volmacht, maar een speciale hem door God toegewezen taak. De kruisiging van Jezus is niet, zooals hij meent, een vrije uitoefening van zijn macht als landvoogd, maar hij is krachtens Gods eeuwig raadsbesluit bestemd om den Zaligmaker ter dood te brengen. Wat Pilatus beschouwt als een uitvloeisel van zijn souvereinen wil, is in werkelijkheid door God vastgesteld. — Maar de uitzonderlijke macht, welke Pilatus krachtens den wil des Vaders over Jezus bezit, verontschuldigt de daad van den landvoogd niet. Tegen zijn geweten in brengt hij immers een onschuldige ter dood. Degene echter, die den Zaligmaker aan hem heeft overgeleverd, draagt een grotere schuld. Wie wordt daarmee bedoeld? Volgens Lagrange Judas, omdat deze altijd door Joa. genoemd wordt als degene, die Jezus overlevert (6, 64. 71; 12, 4; 13, 2. 11. 21; 18, 2. 5. 36; 21, 20). Daar echter Pilatus van het verraad van Judas niet op de hoogte is, lijkt dit onwaarschijnlijk; bovendien heeft Judas zijn Meester niet aan Pilatus, maar aan de Sanhedristen verraden. De landvoogd kan aan niemand anders denken dan aan Kaïphas, die inderdaad Jezus aan hem uitleverde. Er zijn vele redenen aan te geven, waarom Kaïphas' schuld groter was dan die van Pilatus. De hogepriester was immers de vertegenwoordiger van het Joodsche volk, dat den door God gezonden Messias had moeten aannemen, de ambtelijke handhaver van de heilige wet van God, welke hij door zijn moordplan schandelijk had overtreden; bovendien was hij meer bekend met de persoonlijkheid, de woorden en daden van Jezus. De speciale reden, waarom Kaïphas' schuld groter is, moeten wij echter zoeken in het verband met het voorafgaande, zooals dit door het woordje „daarom” wordt aangeduid. De zin is blijkbaar: Omdat Pilatus een macht over Jezus heeft ontvangen van God, is zijn schuld niet zoo groot. Beiden, Kaïphas en Pilatus, waren werktuigen in de hand van God, die zich van hun boosheid bediende om de wereld te verlossen. Maar Pilatus was meer werktuig dan Kaïphas, omdat hij zich liever niet met de zaak van Jezus zou hebben ingelaten, terwijl de hogepriester het geheele plan, uit vrijen wil en enkel uit haat, had op touw gezet. Pilatus had de taak om Jezus ter dood te brengen volgens Gods beschikking ontvangen, omdat hij toentertijd landvoogd van Judea was; maar de hogepriester had zijn aandeel aan de zaak vrijwillig op zich genomen. — Jezus zegt echter indirect, dat ook Pilatus schuldig is. Wat Hij over Judas zeide (Mt. 26, 24), zouden wij met dezen variant op Pilatus kunnen toepassen: De Menschenzoon moet gekruisigd worden, zooals er geschreven staat; maar wee den mensch, door wien Hij zal gekruisigd worden!

12. Om die reden trachtte Pilatus Hem in vrijheid te stellen. Maar de Joden schreeuwden: Als gij Hem vrijlaat, zijt gij geen vriend van den keizer; wie zich tot koning maakt, staat tegen den keizer op.
13. Toen Pilatus deze woorden hoorde, leidde hij Jezus naar buiten en zette zich op den rechterstoel, op de plaats, die Lithostrotos heet,

g. De veroordeeling, 19, 12—16 a.

12. — Pilatus heeft reeds meerdere pogingen gedaan om Jezus vrij te laten, maar nu heeft hij een nieuw motief. Zijn bijgeloovige vrees is nog toegenomen, doordat de Zaligmaker hem overtuigd heeft, dat hij zich tot medeplichtige van Kaïphas maakt (v. 12). Zijn neiging om den gevangene in vrijheid te stellen wordt daardoor krachtiger. Terwijl hij tot dan toe de Joden trachtte te overreden, schijnt hij nu van plan te zijn, zijn besluit tegen hun wil door te zetten. In elk geval heeft hij dit voornemen aan de Joden, die nog steeds voor het pretorium staan, kenbaar gemaakt; want daaruit alleen kunnen wij hun veranderde houding verklaren. Zij zijn blijkbaar bang, dat hun prooi hun op het laatste oogenblik zal ontsnappen, en besluiten den landvoogd te dwingen: „Als gij Hem vrijlaat, zijt gij geen vriend van den keizer; wie zich tot koning maakt, staat tegen den keizer op.” Uit hun woorden blijkt duidelijk, dat zij van plan zijn, den landvoogd bij den keizer aan te klagen. Zij zullen den keizer meedeelen, dat Pilatus iemand heeft vrijgelaten, die zich den titel van koning aanmatigde. Nu weet de landvoogd wel, dat Jezus' koningschap voor den Romeinschen staat volstrekt ongevaarlijk is; maar hij weet ook, dat Tiberius achterdochtig is en vooral het „crimen laesae majestatis” (majesteitsschennis) zeer streng straft. „Vriend van den keizer” was een officiële titel, waarop de hovelingen, de senatoren, de prefecten en procuratoren der provincies recht hadden. Wie zich dien titel onwaardig maakte, verloor natuurlijk zijn ambt. Daar Pilatus tijdens zijn bestuur reeds meerdere aanleidingen tot klachten gegeven had, vreesde hij met recht, dat deze laatste den doorslag zou geven; daarom besloot hij nu zijn weifelende houding te laten varen en Jezus ter dood te veroordeelen. — De Joden lieten dus de beschuldiging van godslastering, waarmee zij niets bereikt hadden (v. 7), varen en keerden terug tot de eerste aanklacht: Jezus geeft zich uit voor koning der Joden.

13. — Voor het pretorium bevond zich een met groote steenen geplaveid plein, waarvan men de overblijfselen in de nabijheid van den burcht Antonia heeft teruggevonden (zie bij Mt. 27, 2). Deze plaats werd door de Hellenisten „Lithostrotos” (steenen plaveisel) genoemd, door de Hebreëen „Gabbatha”, wat waarschijnlijk „hoogte” beteekent (vgl. Strack-Billerbeck II, blz. 572). Joa. wil volstrekt niet zeggen, dat de Grieksche benaming een vertaling van de Hebreeuwsche is. Daar Pilatus zijn vonnis in den officiëlen vorm wil uitspreken, neemt hij plaats op den rechterstoel (in het Grieksch „bèma”). Het Grieksche woord duidt zoowel een spreekgestoelte aan als een verhevenheid, waarop de rechter of de rechters plaats namen om recht te spreken. In den ouden tijd werd dit „bèma” uit steenen gemaakt, maar later meestal uit hout, zoodat het verplaatsbaar was. De vertaling „rechterstoel” is eigenlijk misleidend, omdat dit woord aan één zetel doet denken, terwijl het „bèma” in werkelijkheid een houten verhevenheid was, waarop meerdere rechters en hun schrijvers plaats namen. Pilatus liet nu den

in het Hebreeuwsch Gabbatha. 14. Het was nu de voorbereidingsdag van het Paaschfeest, ongeveer het zesde uur. En hij sprak tot de Joden: Ziet uw koning! 15. Maar zij riepen: Weg, weg! Kruisig Hem! Pilatus zeide hun: Zal ik uw koning kruisigen? De opperpries-

rechterstoel, het officiële teeken van zijn rechterlijk ambt, op het plein voor het pretorium plaatsen en nam op den voor hem bestemden zetel plaats. — Daar het Grieksche „ekathisen” niet alleen intransitieve (gaan zitten), maar ook transitieve beteekenis heeft (doen zitten), meenen sommigen (o.a. Loisy), dat Pilatus Jezus op den rechterstoel doet plaats nemen. Dan zou de landvoogd, op dezelfde wijze als vroeger zijn soldaten, den Zaligmaker als den koning der Joden bespot hebben om daardoor tevens de Joden te treffen. Er is veel moed nodig, zoo zegt Zahn terecht, om deze bedoeling aan Joa. toe te schrijven. Wanneer de vertaling van Loisy ook al taalkundig mogelijk is, zakelijk is zij volstrekt ondenkbaar. Pilatus zou op dit moment, nu het ging om zijn ambt, het heilige symbool van zijn macht en waardigheid, „den rechterstoel van den keizer” (Hand. 25, 10), tot een spottooneel misbruikt hebben!

14. — Terwijl hij in het voorafgaande vers de plaats en omstandigheden der veroordeeling aangaf, bepaalt hij nu even nauwkeurig den tijd: Het was op den voorbereidingsdag van het Paaschfeest, ongeveer het zesde uur. Wij zagen reeds bij Mt. 27, 62, dat het woord „paraskeuè” of „parasceve” eigenlijk „voorbereiding” beteekent. Daardoor werd de Vrijdag aangeduid, omdat dit de voorbereidingsdag van den Sabbat was. Wij zouden daarom „parasceve” als synoniem met „Vrijdag” kunnen beschouwen. Daar Joa. echter hier niet spreekt van de „parasceve” zonder meer, maar er aan toevoegt „van het Paaschfeest”, moeten wij hier aan dezen term de oorspronkelijke beteekenis geven. Het is de voorbereidingsdag van den grooten Paaschdag, die volgens Joa. in dat jaar met den Sabbat samenviel, althans door de Joden op den Sabbat gevierd werd (zie bij Mt., blz. 421 vlg.). — Over het zesde uur en de moeilijkheid, welke daaruit ontstaat wegens Mc. 15, 25, hebben wij gesproken bij Mt., blz. 476 vlg. Waarom heeft Joa. echter juist den tijd van de veroordeeling zoo nauwkeurig aangegeven? Omdat hij deze daad van Pilatus als beslissend beschouwt. De strijd van het licht en de duisternis is nu schijnbaar beslist; de duisternis heeft voorloopig de overwinning behaald. Het Jodendom weet echter niet, dat het, door Jezus' veroordeeling door te drijven, zich zelf vonnist. — Wat bedoelt Pilatus met de woorden: „Ziet uw koning!” Wil hij nog altijd voor Jezus een lichtere straf of zelfs de invrijheidstelling verkrijgen, zooals Zahn meent? Het is niet waarschijnlijk, dat hij na de voorafgaande ondervindingen nog zoo naïef zou geweest zijn. Neen, hij geeft opnieuw lucht aan zijn ergernis. Wij zagen, dat de landvoogd telkens weer in dit proces zijn lichtgeraaktheid toont, en tegenover de Joden (18, 31; 19, 6) en tegenover Jezus (18, 35. 38; 19, 10). Vooral het feit, dat hij moet toegeven, maakt hem woedend. Daarom bevatten zijn woorden een scherpe ironie aan het adres der Joden. Hij bespot daarmee hun redeloozen haat: Ziet, daar staat nu degene, dien gij beschuldigt van te streven naar het koningschap! Is het niet een dwaasheid om zoo iets te veronderstellen?

15. — Deze spot maakt de Joden razend en zij roepen: „Weg, weg (met

ters antwoordden: Wij hebben geen koning buiten den keizer! 16. Toen gaf hij Hem aan hen over om gekruisigd te worden.

Hem)!" Het is alsof alleen reeds het zien van Jezus hun onverdragelijk is. En zij voegen er aan toe: „Kruisig Hem!" want daarom hebben zij den gevangene voor zijn rechterstoel gebracht. Pilatus schept er genoeg in, hen nog meer te tergen, en vraagt: „Zal ik dan uw koning kruisigen?" Hij neemt den schijn aan, alsof hij, uit sympathie voor de Joden, niet durft overgaan tot het kruisigen van hun koning. Het antwoord daarop wordt niet gegeven door het volk en ook niet door de opperpriesters en hun dienaren, maar door de opperpriesters alleen: Kaïphas en zijn ambtgenooten. Zoo drukt op dezen alleen de schande van het woord: „Wij hebben geen koning buiten den keizer!" Daardoor verloochenen zij niet alleen den Zaligmaker, maar doen tevens afstand van een der kostbaarste voorrechten van hun volk: de belofte van den toekomstigen Messias-koning. Ja, zij verloochenen in zekeren zin Jahwe, die sinds den uittocht uit Egypte als de koning van de Joodsche theocratie beschouwd werd. Zij gaan zóó ver, dat zij den keizer van Rome, dien zij met de andere Joden als hun vijand en onderdrukker haten, als hun eenigen koning erkennen. Daardoor hebben de opperpriesters het recht verloren, als vertegenwoordigers van Israël op te treden, en hebben zij hun eigen vonnis geveld.

16 a. — Tegen zulk een deemoedige onderwerping aan het Romeinsche oppergezag, waaraan hij van den kant der Joden niet gewoon was, was de spotzucht van den landvoogd niet bestand. Hij ging nu over tot het uitspreken van het doodvonnis, dat door de kruisiging zou voltrokken worden. Dit vonnis luidde volgens de Romeinsche wijze: Ibis in mortem (gij zult in den dood gaan), of als het de kruisiging betrof: Ibis in crucem (gij zult op het kruis gaan). Joa. vermeldt niet uitdrukkelijk het uitspreken der veroordeeling, maar dit ligt opgesloten in de woorden: Toen gaf hij Jezus aan hen over om gekruisigd te worden. Dit moet niet zóó opgevat worden, alsof hij den Zaligmaker aan de Joden overleverde, opdat dezen Hem zouden kruisigen. De passieve vorm „om gekruisigd te worden" (niet: opdat zij Hem zouden kruisigen) toont dit duidelijk genoeg aan. Het waren de soldaten van Pilatus, die de kruisiging voltrokken (v. 23 vlg. 32—34). Dat de landvoogd Jezus aan de opperpriesters overleverde, wil enkel zeggen, dat zij de hoofdschuldigen zijn. Zij hebben de veroordeeling tegen den zin van Pilatus doorgedreven; en wanneer deze het doodvonnis uitspreekt, dan is dit feitelijk een uitlevering van Jezus aan zijn doodvijanden.

Het geschiedkundige karakter van het proces voor Pilatus. — Bauer beweert, dat dit proces niet geschiedkundig juist is. Reeds het feit, dat Joa., in tegenstelling met de synoptici, de veroordeeling door het Sanhedrin stilzwijgend voorbijgaat en het proces voor Pilatus uitvoerig weergeeft, vindt hij verdacht. De wijze, waarop Pilatus' optreden geteekend wordt, zou door apologetische motieven beïnvloed zijn. Vooreerst zouden de Christenen daaruit hebben moeten leeren, dat zij ook voor de heidensche rechtbanken niet door God verlaten worden (19, 11). Tevens wilde de evangelist zijn mede-Christenen verdedigen. De heidenen hadden geen reden om hen te vervolgen; want evenals Jezus zelve hadden zij geen politieke bedoelingen (18, 36 vlg.). Het waren de Joden, die de heidensche rechters tegen de Christenen ophitsten met valsche aanklachten, terwijl zij hun eigen-

Zij namen Jezus dus (van Pilatus) over. 17. En zijn eigen kruis dragend, ging Hij naar buiten, naar de zoogenaamde Schedelplaats,

lijke motieven zorgvuldig verborgen hielden (18, 30. 33; 19, 7. 12). Pilatus zelve had in Jezus immers geen schuld gevonden (18, 38; 19, 4. 6). — Daarop antwoorden wij vooreerst, dat Pilatus bij Joa. geen andere rol speelt dan bij de synoptici. Ook volgens deze laatsten was hij van Jezus' onschuld overtuigd (Lc. 23, 4. 14. 22) en heeft hij Hem met tegenzin ter dood veroordeeld, nadat hij verschillende pogingen had aangewend om Hem vrij te laten (Mt. 27, 15—17. 21—23; Lc. 23, 6 vlg.). Wij kunnen hoogstens zeggen, dat de lafheid van den landvoogd bij Joa. door uitvoeriger details wordt aangetoond. Dat de veroordeeling door het Sanhedrin niet vermeld wordt, terwijl het proces voor Pilatus uitvoerig wordt beschreven, hangt samen met den opzet van het vierde evangelie, dat de synoptische traditie wil aanvullen. Bovendien wijzen wij nog op de psychologisch juiste schildering van Pilatus' karakter. De trots van den Romein, die de Joden veracht en hen deze verachting op scherpe wijze doet voelen, zijn wisselende gemoedsstemming, die nu eens gekrenkte eigenliefde, dan weer vrees voor de Joden verraadt, zijn houding tegenover den Zaligmaker, welke soms blijk geeft van een zekere minachting en een andermaal van een bijgeloovige vrees, zijn optreden als Romeinsch magistraat, die het recht wel zou willen handhaven, maar niet in conflict wil komen met de Joden en nog minder met den keizer, dat alles zijn zonder uitzondering trekken, welke niet alleen historisch, maar ook psychologisch volkomen aannemelijk zijn.

4. Jezus' kruisiging en dood, 19, 16 b—30.

De kruisweg en de kruisiging worden door Joa. veel beknopter verhaald dan door de synoptici. Hij spreekt bijv. niet over Simon van Cyrene, over de ontmoeting met de weenende vrouwen en over de bespottung door het volk en de opperpriesters. Hij heeft echter vier episoden, die ofwel geheel nieuw zijn ofwel met nieuwe bijzonderheden ofwel onder een ander gezichtspunt verhaald worden: De kruistitel (v. 19—22), de verdeeling der kleederen (v. 23 vlg.), de vrouwen onder het kruis (v. 25—27), de aan Jezus gereikte drank (v. 28—30).

a. Kruisiging en kruistitel, 19, 16 b—22; vgl. Mt. 27. 33. 37 vlg.; Mc. 15, 22. 26 vlg.; Lc. 23, 32 vlg. 38.

16 b. — Wie zijn degenen, die Jezus overnemen (letterlijk: in ontvangst nemen)? Daar dit onmiddellijk volgt op het in het eerste deel van dit vers vermelde feit, dat Pilatus hun Jezus overgaf, moeten de Joden bedoeld zijn en niet, zooals de meeste exegeten meenen, de Romeinsche soldaten. Wij geven toe, dat de Romeinsche soldaten met de uitvoering van het vonnis belast waren. Maar in dit vers heeft Joa. nog eens duidelijk te verstaan gegeven, dat het de Joden waren, die eigenlijk Jezus' dood bewerkten en die door Pilatus' uitspraak den Zaligmaker in hun macht kregen.

17. — Joa. zegt met nadruk, dat Jezus voor zich het kruis droeg, m.a.w. zijn kruis zelf droeg. Bauer ziet daarin weer een tegenspraak met de synoptici. Terwijl volgens deze laatsten (Mt. 27, 32; Mc. 15, 21; Lc. 23, 26) Simon van Cyrene Jezus' kruis moest opnemen, laat Joa. het door Jezus zelve dragen. De reden, waarom Joa. de synoptici „verbetert”, ligt

die in het Hebreeuwsch Golgotha wordt genoemd. 18. Daar kruisigden zij Hem en met Hem nog twee anderen, aan elke zijde één en Jezus in het midden. 19. Pilatus nu had ook een titel doen schrijven en hem aan het kruis laten hechten. Er stond op geschre-

ten deele in de spreuk van Mt. 16, 24 en Mc. 8, 34: „Zoo iemand mijn volgeling wil zijn, moet hij zich zelf verloochenen, zijn kruis opnemen en Mij volgen.” Om deze spreuk ten volle waar te maken, moest Jezus zelve zijn kruis gedragen hebben. Maar vooral zou Joa. hebben willen toonen, dat Jezus geen hulp noodig had en dat Hij vrijwillig den kruisdood stierf. Anderen voegen er aan toe, dat de evangelist tevens heeft willen protesteeren tegen de Doketen, die aan Jezus enkel een schijnlichaam toeschreven en daarom beweerden, dat niet Jezus, maar Simon van Cyrene gekruisigd was. — De oplossing is veel eenvoudiger. Joa. heeft de synoptici niet willen tegenspreken, maar nader verklaren. Daar zijn voorgangers niet uitdrukkelijk vermeldden, dat Jezus zelve een eind weegs het kruis droeg, maar enkel, dat de soldaten Simon van Cyrene dwongen om het op te nemen, heeft hij hun verhaal willen aanvullen. De synoptici (Mt. 27, 32; Mc. 15, 20 vlg.) geven trouwens duidelijk genoeg te verstaan, dat de stoet reeds op weg was en zich buiten de stad bevond, toen men Simon ontmoette. Vóór dien tijd moet Jezus zelve, zooals bij de Romeinen gewoonte was, zijn kruis gedragen hebben. — De naam van de plaats, waar Jezus gekruisigd werd, wordt op dezelfde wijze aangeduid als bij de synoptici; maar Joa. zet den Griekschen naam voorop (zoo ook in v. 13). Evenals Mt. (27, 39) en Mc. (15, 20), geeft ook Joa. door den term „uitgaan” of „naar buiten gaan” te verstaan, dat de Golgotha buiten de stad lag.

18. — Joa. spreekt ook hier onbepaald: „Zij kruisigden Hem.” Het is alsof hij nog steeds de Joden bedoelt. Dit is inderdaad mogelijk; want zij waren niet alleen de aanstichters van Jezus' dood, maar zij hadden bij de kruisiging ook min of meer de leiding. Joa. weet echter zeer goed, dat de Romeinsche soldaten Jezus aan het kruis hechtten (vgl. 18, 31; 19, 23). — Evenals de synoptici vermeldt Joa. de twee medegekruisigden, alleen echter om het verhaal van v. 31—37 voor te bereiden. Hij geeft daarom omtrent hen geen verdere bijzonderheden (vgl. vooral Lc. 23, 32. 39—43).

19. — Uitvoerig spreekt Joa. over het opschrift, dat aan Jezus' kruis bevestigd was. In plaats van het Grieksche „aitia” (oorzaak, en verder ook: schuld of aanklacht) gebruikt hij echter het woord „titlos”, afgeleid van het Latijnsche „titulus”. Het opschrift bevatte immers den titel, op grond waarvan de veroordeeling had plaats gehad. Suetonius (Calig. 32) schrijft: „praecedente titulo qui causam poenae indicaret” (terwijl de titel, die de oorzaak der straf aangaf, vooruitgedragen werd). Bovendien zegt Joa. uitdrukkelijk, dat de inhoud van het opschrift en het bevel om het aan het kruis te hechten van Pilatus uitgingen; hij zegt zelfs letterlijk, dat Pilatus het schreef en aan het kruis bevestigde. Tevens geeft hij het opschrift uitvoeriger dan de synoptici (zie bij Mt. 27, 37): „Jezus van Nazareth, de koning der Joden.” Dat Jezus van Nazareth afkomstig was, kon Pilatus weten; want volgens Lc. (23, 7) had hij gehoord, dat de Zaligmaker uit het gebied van Herodes was. Daar het heele opschrift er op berekend was om de Joden te tergen, is deze toevoeging zeer waarschijnlijk. Dat een inwoner van het

ven: Jezus van Nazareth, de koning der Joden. 20. En vele Joden lazen dit opschrift; want de plaats, waar Jezus gekruisigd werd, lag dicht bij de stad en het was geschreven in het Hebreeuwsch, Latijn en Grieksch. 21. De opperpriesters der Joden zeiden dus tot Pilatus: Schrijf niet: De koning der Joden; maar: Hij heeft gezegd: Ik ben de koning der Joden. 22. Pilatus antwoordde: Wat ik geschreven heb, heb ik geschreven.

23. Toen de soldaten dan Jezus hadden gekruisigd, namen zij zijn

verachte Nazareth, waaruit volgens Nathanaël niets goeds kon komen (1, 46), koning der Joden werd genoemd, was voor de trotsche Jerusalemmers bijzonder pijnlijk.

20. — Het opschrift schijnt nog al opspraak verwekt te hebben onder de Joden; want Joa. zegt, dat velen van hen het niet alleen zagen, maar ook lazen. De oorzaak daarvan was tweevoudig. Vooreerst lag de plaats, waar Jezus gekruisigd was, dicht bij de stad. Dit is niet alleen in overeenkomst met de Romeinsche gewoonte, maar ook met de topographische ligging van de tegenwoordige H. Grafkerk. Zooals de lichamen der offerdieren volgens de Joodsche wet buiten de legerplaats verbrand werden, zoo heeft ook Jezus buiten de poort geleden om het volk te heiligen door zijn bloed (Hebr. 13, 11 vlg.). De tweede reden, waarom het opschrift door velen gelezen werd, was de drievoudige tekst; hij was namelijk geschreven in het Hebreeuwsch (of Arameesch), in het Latijn en in het Grieksch. Het Latijn was de taal van de overheerschers, het Grieksch die der geleerden, het Arameesch die der gewone bevolking. Pilatus wilde het opschrift vooral ook in de landstaal aanbrengen om de Sanhedristen in de oogen van het volk belachelijk te maken en misschien Jezus' aanhangers tegen hen in verzet te brengen.

21. — Pilatus bereikte zijn doel, want de opperpriesters vroegen hem, den tekst te veranderen. Van hun standpunt handelden zij zeer logisch. Jezus was immers volgens hun opvatting niet ter dood veroordeeld, omdat Hij de koning der Joden was, maar omdat Hij ten onrechte aanspraak op dien titel maakte.

22. — Pilatus heeft er nu genoeg van en de opperpriesters ontvangen een weigerend antwoord, waaruit de geprikkelde stemming van den landvoogd spreekt: „Wat ik geschreven heb, heb ik geschreven.” Daarmee is de zaak uit. Joa. zou dit voorval niet vermeld hebben, als hij er niet een diepere beteekenis in zag. Door het opschrift werd Jezus aangewezen, niet als de zoogenaamde koning der Joden, maar als hun koning zonder meer. Zoo gebruikte God de ontevredenheid en de koppigheid van den heiden, om de messiaansche waardigheid van den Zaligmaker te verkondigen. Zoo had Hij vroeger Kaïphas buiten diens weten en willen gemaakt tot den profeet van Jezus' toekomstigen zoendood (11, 50).

b. Verdeeling der kleederen, 19, 23 vlg.; vgl. Mt. 27, 35; Mc. 15, 24; Lc. 23, 34.

23. — Joa. geeft indirect te kennen, dat de met Jezus' kruisiging belaste soldaten vier in getal waren; dezen vormden een „tetradion”, d.w.z. een

kleederen en verdeelden ze in vieren: één deel voor elken soldaat, en daarbij het onderkleed. Dit onderkleed was zonder naad, geheel geweven van boven af. 24. Zij zeiden dus tot elkander: Laten wij het niet in stukken scheuren, maar er om loten, wien het zal toebehooren. Zoo zou de Schrift worden vervuld: Zij hebben mijn kleederen onder elkander verdeeld en over mijn gewaad het lot geworpen. En zoo deden dan de soldaten.

groep van vier (vgl. Hand. 12, 4). Daar ook de beide andere veroordeelden moesten gekruisigd worden en tevens een bewaking noodig was, zal de onder den hoofdman staande afdeeling soldaten wel grooter geweest zijn. De vier deelen, waarin zij Jezus' kleederen verdeelden, waren waarschijnlijk het bovenkleed, de gordel, de hoofdbedekking en de sandalen. Daar de synoptici in het algemeen zeggen, dat zij de kleederen door het lot verdeelden, hebben de soldaten eerst het lot geworpen, welk van deze vier deelen aan elk toekwam. Daarna begonnen zij, zooals alleen Joa. ons mededeelt, te onderhandelen over het onderkleed, dat een bijzondere waarde had, omdat het van boven af geweven was en dus geen naad had.

24. — Zij hadden het onderkleed in vier deelen kunnen scheuren, maar dan was het voor alle vier nagenoeg waardeloos geworden. Daarom kwamen zij overeen, het onder elkander te verloten. In het eigenaardige feit, dat de soldaten eerst de overige kledingstukken verdeelden en daarna over het onderkleed afzonderlijk lootten, ziet Joa. de letterlijke vervulling van een tekst uit Ps. 22 (v. 19). Zooals uit meerdere teksten (Mt. 27, 43; Mc. 15, 34; Hebr. 2, 12) blijkt, heeft de oudste christelijke traditie dezen psalm, waarin het lijden en de vervolging van een rechtvaardige geschilderd worden, als een beschrijving van den lijdenden Messias opgevat. In de oudere Joodsche literatuur daarentegen vinden wij deze messiaansche verklaring niet (Strack-Billerbeck II, blz. 574—580). Joa. haalt den tekst aan volgens de Septuagint: „Zij hebben mijn kleederen onder elkander verdeeld en over mijn gewaad het lot geworpen.” Het is waar, dat de onderscheiding tusschen meerdere kledingstukken, welke verdeeld worden, en het ééne gewaad, waarover het lot wordt geworpen, in den psalm niets anders is dan een dichterlijke variatie, welke op den Hebreeuwschen versvorm, het parallelisme der zinsdeelen, berust. Maar daarin juist ziet Joa. een beschikking van God, die tot in bijzonderheden wilde voorspellen, op welke wijze de kleederen van den Rechtvaardige bij uitstek zouden verdeeld worden. — Verschillende exegeten (Loisy, Bauer enz.) meenen zelfs, dat de evangelist zijn verhaal van de verdeeling van Jezus' kleederen uit den psalm zou hebben afgeleid. Daar hij ten onrechte in de twee parallele zinsdeelen van Ps. 21, 19 twee verschillende handelingen, welke op twee verschillende objecten betrekking hebben, aangeduid zag, heeft hij het algemeene gegeven der synoptici, dat Jezus' kleederen door het lot verdeeld werden, volgens deze verkeerde opvatting verder uitgesponnen. Daarop antwoorden wij, dat Joa. als geboren Jood zeker de beteekenis van het Hebreeuwsche parallelisme begreep en dus den eigenlijken zin van het psalmvers zonder twijfel verstond. Ook deze kwestie hangt weer samen met het auteurschap van het vierde evangelie. Is de apostel

25. Bij het kruis van Jezus stonden zijn moeder en de zuster zijner moeder, Maria van Klopas, en Maria Magdalena. 26. Toen

Joannes de schrijver, dan hebben wij zijn verhaal als historisch te aanvaarden. Hij leidt immers het feit niet af uit den psalmtekst, maar baseert de vervulling van den psalmtekst op het feit. — De H. H. Vaders hebben sinds Cyprianus in den ongenaaiden rok een symbool gezien van de onverdeelbare eenheid der Kerk, maar zij hebben daarom het historische karakter van het feit niet ontkend. Dat Joa. daaraan zou gedacht hebben, is niet meer dan een hypothese. Latere exegeten meenen, dat hij Jezus, den hooge priester van het nieuwe Verbond, zou vergeleken hebben met den hooge priester der Joden, wiens onderkleed ook uit één stuk was (Flavius Josephus, Antiq. III, 7, 2). Maar ook dit verband valt moeilijk te bewijzen. Nog verder gezocht is de toepassing op Jezus' menschheid. Het onderkleed, dat van boven af geweven was en geheel uit één stuk bestond, zou het beeld zijn van Jezus' menschelijke natuur, welke Hij van boven, d.i. van God, ontving en een harmonieuze, door geen zonden of onbeheerschte hartstochten verscheurde, eenheid vormde. — Wanneer Joa. daaraan toevoegt „en zoo deden dan de soldaten”, dan wil hij daardoor te kennen geven, dat de ruwe en enkel op gewin beluste soldaten, zonder zich daarvan bewust te zijn, de profetie in vervulling deden gaan.

c. Laatste wil van Jezus omtrent zijn moeder en Joannes, 19, 25—27.

25. — Over de vrouwen, die bij Jezus' kruisiging tegenwoordig waren, spraken wij reeds bij Mt. 27, 55—56. Door Mt. en Mc. worden er drie met name genoemd: Maria Magdalena, Maria, de moeder van Jacobus en Joseph, en Salome, de moeder van de zonen van Zebedeüs. Twee van dezen worden ook door Joa. vermeld: Maria Magdalena en Maria (de vrouw) van Klopas, die door Mt. en Mc. de moeder van Jacobus en Joseph wordt genoemd (zie bij Mt., blz. 243 vlg.). — Er bestaat echter verschil van meening omtrent het aantal van de door Joa. genoemde vrouwen. Verschillende geleerden (Zahn, Bauer, Lagrange e.a.) spreken zich uit voor vier, anderen (Calmes, Schanz, Tillmann enz.) voor drie. Dit hangt af van de kwestie, of men de zuster van Jezus' moeder vereenzelvigt met Maria van Klopas, of niet. Wij meenen, dat met deze beide aanduidingen dezelfde persoon bedoeld wordt, zoodat Joa. slechts van drie vrouwen spreekt. Daar het verbindingswoord „en” ontbreekt, wordt „Maria van Klopas” duidelijk gekenmerkt als een appositie van „de zuster zijner moeder”. Dat de zuster van Jezus' moeder ook Maria heette, is geen moeilijkheid, wanneer men aanneemt, dat zij een schoon- of halfzuster van de H. Maagd was. Volgens Hegesippus was Klopas inderdaad een broeder van Jezus' voedstervader. Lagrange meent, dat de zuster van Jezus' moeder niemand anders was dan de moeder van den evangelist Joannes, die door de synoptici Salome wordt genoemd. Dan zou Joa. dus dezelfde vrouwen hebben genoemd als Mt. en Mc., maar enkel een vierde hebben toegevoegd, namelijk Jezus' moeder. Dat hij zijn eigen moeder niet met name noemt, is volgens Lagrange geheel in overeenstemming met de anonymiteit, waarmee hij zich zelve, zijn vader Zebedeüs en zijn broeder Jacobus omgeeft. Wij gelooven echter, dat het nog meer met de bescheidenheid van Joa. overeenstemt, wanneer hij van zijn moeder heelemaal niet spreekt. Er stonden dus bij het kruis drie vrouwen, en wel

Jezus nu zijn moeder zag staan en naast haar den leerling, dien Hij beminde, sprak Hij tot zijn moeder: Vrouw, ziedaar uw zoon! 27. Daarna zeide Hij tot den leerling: Ziedaar uw moeder! En van dat oogenblik af nam de leerling haar bij zich op.

drie Maria's. Het is echter eigenaardig, dat Joa., evenals in het verhaal van het eerste wonder te Kana, den naam van Jezus' moeder niet vermeldt. — De vrouwen stonden dicht bij het kruis, terwijl zij volgens de synoptici van verre toezagen. Deze tegenspraak is gemakkelijk op te lossen. Daar Joa. het nu volgende tooneel nauw verbindt met de kruisiging en de verdeling der kleederen, heeft het waarschijnlijk korten tijd na de kruisiging plaats gehad. De synoptici vermelden de vrouwen echter eerst na Jezus' dood, zoodat zij van een veel later tijdstip spreken.

26—27. — De evangelist verhaalt ons nu een treffend voorval, dat altijd een diepen indruk heeft gemaakt op het christelijk gemoed en voor de schilders van alle tijden een der meest geliefde onderwerpen is geweest. Jezus, de menschgeworden God, die op het punt staat naar den Vader terug te keeren en zijn heerlijkheid binnen te gaan, is tevens een liefhebbende Zoon, wiens oogen met zorg rusten op de moeder, die naast het kruis staat. Hij zelve lijdt op dit oogenblik ontzettende pijnen, maar toch bewaart Hij zijn zelfbeheersching en blijft voor anderen zorgen tot het einde toe. De gedachte, dat zijn moeder kinderloos en zonder bescherming achterblijft, vervult Hem met zorg en Hij vertrouwt haar toe aan den leerling, dien Hij het meeste liefheeft, namelijk Joannes. Deze verdiende dit voorrecht in zekeren zin, omdat hij met Jezus' moeder naast het kruis stond. Wij vinden hier een nieuw bewijs, dat Maria buiten Jezus geen andere zonen had. Wanneer Zahn zegt, dat de andere zonen Jezus niet konden vervangen, omdat Hij de eerstgeborene was, dan is dit niets anders dan een uitvlucht. Ondanks de kinderlijke liefde, waarvan zijn woord getuigt, spreekt Jezus zijn moeder toch aan met „vrouw”, zooals in 2, 4. Meer dan bij de bruiloft van Kana immers is Hij op dit oogenblik de Messias en de Verlosser aller menschen. Het is trouwens als vrouw, als kinderlooze weduwe, dat Maria vooral bescherming noodig heeft. Salome, Joannes' moeder, die volgens de synoptici ook in de nabijheid was (Mt. 27, 56), zal in Jerusalem wel een woning gehad hebben, welke zij van nu af met Maria deelde. De evangelist deelt dan ook mede, dat de leerling, dien Jezus liefhad, Maria bij zich, d.w.z. in zijn huis, opnam. Uit Hand. 1, 14 blijkt, dat Maria in den tijd tusschen Jezus' hemelvaart en de nederdaling van den H. Geest in Jerusalem vertoefde. Omdat er een wederzijdsche band tusschen Maria en Joannes moet ontstaan, richt Jezus zich achtereenvolgens tot beiden. Vooreerst zegt Hij tot zijn moeder: „Vrouw, ziedaar uw zoon!” De zin is: Ziedaar degene, die in de toekomst mijn plaats bij u zal innemen en voor u zorgen zal; vertrouw u dus aan hem toe. De H. Bernardus teekent bij deze woorden aan: „Welk een ruil! Voor Jezus wordt u Joannes gegeven, de knecht voor den Heer, de leerling voor den Meester, de zoon van Zebedeüs voor den Zoon van God, een gewoon mensch voor den waren God! Hoe moest dit woord uw teedere ziel doorboren, wanneer alleen de herinnering daaraan onze steenen, ja ijzeren harten verscheurt?” Vervolgens richt Hij zich tot Joannes: „Ziedaar uw moeder!” Deze woorden bevatten een op-

dracht: Ziedaar de vrouw, die gij als moeder moet liefhebben en vereeren en voor wie gij in mijn plaats te zorgen hebt. — Daarmee hebben wij den letterlijken zin van dit voorval uiteengezet. Wat moet men echter denken van de vrome, aan alle Katholieken zoo dierbare meening, dat Joannes bij dit voorval ons aller plaats innam en dat wij allen op dit oogenblik Maria als moeder ontvingen? Het is zonder twijfel een treffende gedachte, dat wij door Jezus' laatste wilsbeschikking zijn moeder als onze moeder mogen en moeten vereeren en dat Maria de opdracht ontving ons als kinderen te beminnen en te beschermen. Het is echter de vraag, of dit de letterlijke zin is van Jezus' woorden. Zelfs de meest conservatieve katholieke exegeten antwoorden ontkennend. Maria's geestelijk moederschap berust op het feit, dat wij door de genade aangenomen kinderen van God worden en daardoor broeders van Jezus Christus. Het is dus begrijpelijk, dat elke Christen in het bewustzijn, dat hij een broeder van Jezus en een kind van Maria is, zich gaarne met Joannes aan den voet van het kruis vereenzelvigd. Men neemt echter tamelijk algemeen aan, dat het geestelijk moederschap van Maria niet onmiddellijk uit Jezus' woorden kan worden afgeleid. — Ondanks de algemeenheid dezer meening ontkomen wij toch niet aan den indruk, dat dit voorval een diepere beteekenis heeft. Waarom heeft Jezus, die toch zijn dood voorzag, juist dit oogenblik afgewacht om voor Maria's toekomst te zorgen? En was Hij tijdens zijn openbaar leven wel in staat geweest (althans menschelijkerwijze gesproken) om voor het stoffelijke welzijn zijner moeder te zorgen, zoodat Hij nu een plaatsvervanger moest aanstellen? Het heeft inderdaad den schijn, dat Jezus veeleer een geestelijke verwantschap tusschen zijn moeder en Joannes heeft willen doen ontstaan. Men denkt er ook te weinig aan, dat niet alleen de leerling een opdracht ontving; dan had Jezus kunnen volstaan met tot Joannes te zeggen: Ziedaar uw moeder! Zeker, wanneer Jezus tot Maria zegt: Ziedaar uw zoon, dan is de eerste en voorde-hand-liggende beteekenis, dat Maria zich aan Joannes moet toevertrouwen. Maar kunnen wij uit de gelijkluidendheid der beide woorden niet afleiden, dat ook de strekking dezelfde moet zijn, dat namelijk niet alleen Joannes, maar ook Maria een taak toegewezen kreeg? De verhouding, welke Jezus tusschen beiden wilde tot stand brengen, schijnt wederkeerig dezelfde te zijn. Welnu, dan zou Maria een moeder moeten zijn voor Joannes, zooals deze jegens haar de taak van een zoon moest vervullen. En Jezus sprak eerst tot zijn moeder en dan tot den leerling, omdat Hij wist, dat Maria meer kon doen voor den leerling dan deze voor haar. Wanneer wij bovendien bedenken, welke plaats Jezus' moeder in de toekomst onder de leerlingen zou innemen (Hand. 1, 14), dan mogen wij daarin zien een gevolg van Jezus' laatste wilsbeschikking. Zij was niet alleen de moeder van Joannes, maar van allen, die in Jezus geloofden. Ofschoon wij dus erkennen, dat Jezus' eerste bedoeling was, zijn moeder niet alleen en onbeschermd achter te laten, zijn wij toch van meening, dat Hij Maria's geestelijk moederschap heeft willen aanduiden. — De aanwezigheid van Maria bij het kruis doet ons tevens denken aan de rol, welke zij gespeeld heeft bij het werk der verlossing. Meer dan ooit deelde zij nu, volgens de voorspelling van Simeon (Lc. 2, 35), in het lijden van haar Zoon. De verdienste en de voldoening, welke Jezus door zijn lijden en dood verwierf, waren van oneindige waarde, zoodat Maria ze niet kon vermeerderen. Door echter haar smarten met die van haar Zoon te verbinden, door met Hem voor ons te lijden en haar offer

28. Daarna zeide Jezus, in het besef, dat reeds alles volbracht was, opdat de Schrift geheel in vervulling zou gaan: Ik heb dorst!

bij het zijne te voegen, werkte zij mede aan zijn verlossingsdood, zooals zij medegewerkt had tot zijn menschwording, zoodat zij den titel verdient van „mede-verlosseres”.

De historische waarde van dit verhaal. — Vooreerst maakt men de moeilijkheid, dat de synoptici Maria's aanwezigheid bij het kruis niet vermelden, terwijl zij wel andere vrouwen noemen. Daarop antwoorden wij, dat de synoptici, zooals wij reeds zagen, van een later tijdstip spreken. Het is mogelijk, dat Maria toen door Joannes was weggeleid. Waarschijnlijker is echter, dat zij op dat oogenblik met Joannes nog altijd vlak bij het kruis stond; de Romeinen immers stonden aan de naaste bloedverwanten der veroordeelden zekere voorrechten toe. De andere vrouwen en Jezus' bekenden waren echter door hen van de plaats der terechtstelling verdreven en stonden van verre toe te zien. — Een tweede moeilijkheid ontdekt men in Hand. 1, 14, waar Maria in gezelschap van Jezus' broeders vermeld wordt. Daaruit leidt men af, dat zij nog steeds onder de hoede van haar bloedverwanten stond. Wij wijzen er echter op, dat deze bloedverwanten „Jezus' broeders” genoemd worden en niet „de zonen van Maria”. Daar Jezus haar éénige Zoon was, begrijpen wij zeer goed, dat Hij haar eerder aan zijn meest beminden leerling toevertrouwde dan aan bloedverwanten, waarvan verschillende tot voor korten tijd nog ongeloovig waren (vgl. Joa. 7, 5). — Ten slotte beroept men zich op het allegorische karakter van de optredende figuren. Zoo zegt bijv. Bauer: „Stelde in de Kana-pericope de moeder van Jezus de oud-testamentische godsgemeente voor, dan is dezelfde verklaring misschien ook hier geoorloofd. Dan moet aan het trouw gebleven Israël ook in de toekomst zijn plaats binnen de Kerk verzekerd blijven. Den lievelingsleerling, die den aan het Jodendom ontgroeiden godsdienst van geest en waarheid belichaamt, wordt de plicht opgelegd om aan het Joden-Christendom dien eerbied te toonen, die diensten te bewijzen, welke aan een moeder verschuldigd zijn.” Dit symbolisme is echter in zich reeds onwaarschijnlijk, omdat het Jodendom in het vierde evangelie steeds als ongeloovig en als Jezus' groote vijand wordt voorgesteld. En wanneer Jezus' moeder en de leerling symbolische figuren zijn, waarom worden dan de twee andere vrouwen vermeld, die volgens de synoptici historische persoonlijkheden zijn? De sterkste weerlegging vinden wij echter in het door de traditie en de exegese gewaarborgde feit, dat de leerling, dien Jezus beminde, niemand anders is dan de evangelist, zoodat wij zijn mededeeling als die van een betrouwbaren ooggetuige moeten beschouwen.

d. Jezus' dood, 19, 28—30; vgl. Mt. 27, 48—50; Mc. 15, 36 vlg.; Lc. 23, 36. 46.

In deze pericope legt Joa. er den nadruk op, dat Jezus den wil van den Vader, zooals deze in de oud-testamentische profetieën was geopenbaard, geheel en tot het einde toe vervulde. Het is immers een der voornaamste gedachten van het vierde evangelie, dat Jezus door den Vader in de wereld was gezonden en geen andere taak kende dan de vervulling van Gods wil.

28. — „D a a r n a” heeft betrekking op het in v. 25—27 verhaalde. Nadat Jezus zijn kinderlijken plicht tegenover zijn moeder vervuld had, was Hij zich bewust, dat Hij alles volbracht had, wat de Vader Hem had opge-

29. Er stond daar een kruik met azijn. Zij staken dan een spons vol

dragen. Er blijft echter nog één ding te doen over. Dit wordt duidelijk te kennen gegeven door de woorden „opdat de Schrift geheel in vervulling zou gaan”. Voor de vervulling eener profetie gebruikt Joa. het werkwoord „plêroô” (12, 38; 13, 18; 15, 11. 25; 17, 12; 18, 9. 32), maar hier heeft hij „teleioô”, wat eigenlijk „voleindigen” beteekent, d.w.z. iets tot volmaaktheid brengen door het ontbrekende toe te voegen. Wanneer Joa. zegt, dat Jezus zich bewust was, alles volbracht te hebben, dan beteekent dit: Hij wist nu, dat het oogenblik gekomen was om de laatste daad te stellen, om zijn laatste opdracht te vervullen en zodoende zijn levenstaak te voltooien. De meening van Zahn, dat Jezus daarmee zijn dood bedoelde, is zeer verleidelijk. Opdat deze dood zou plaats hebben op de door het O. T. voor-spelde wijze, namelijk als een vrije daad van gehoorzaamheid tegenover God, van liefde jegens de menschen en van trouwe plichtsvervulling (vgl. 10, 11. 17 vlg.; 14, 31; 15, 13; 17, 19), daarom liet Hij zich een laatste verkwikking toereiken. Hij wilde niet bewusteloos sterven, maar bij volle kennis en met vrijen wil den dood aannemen. Om meerdere redenen kunnen wij echter deze meening niet aanvaarden. Joa. zegt immers uitdrukkelijk, dat de laatste, nog ontbrekende vervulling van de Schrift bestond in Jezus’ woorden: „Ik heb dorst.” Nog één voorspelling van de profeten, dat namelijk de lijdende Messias door dorst zou gekweld worden, moest in vervulling gaan. Wij denken daarbij aan Ps. 68, 22: „Zij gaven Mij in mijn dorst azijn te drinken”, of misschien aan Ps. 21, 16: „Mijn kracht (misschien: mijn keel) is verdroogd als een potscherf en mijn tong kleeft aan mijn verhemelte.” Dat dit de voltooiing is van Jezus’ levenstaak, blijkt ook uit het feit, dat Hij, onmiddellijk na het nuttigen van den azijn, met voldoening zegt: „Het is volbracht.” Het is trouwens heel natuurlijk, dat de dood beschouwd wordt als liggende buiten Jezus’ levenstaak; Hij kan eerst sterven, nadat Hij geheel zijn opdracht voltooid heeft. — Bauer beweert, dat bij Joa. elk spoor van Jezus’ kwaal en lijden verdwenen is; Hij vraagt niet om een dronk, omdat Hij dorst heeft, maar omdat Hij een profetie in vervulling wil doen gaan. Dit beteekent, dat Joa. dit kruiswoord zelve heeft uitgevonden. Men beroept zich daarbij ook op de synoptici, die Jezus’ klacht niet vermelden; volgens deze evangelisten zou een der aanwezigen den drank hebben toegereikt, omdat hij meende, dat Jezus Elias ter hulp had geroepen (Mt. 27, 46—49). Op deze laatste opwerping antwoorden wij, dat de voorstelling van Joa. veel natuurlijker is dan die van zijn voorgangers. Korten tijd na de woorden „Eli, Eli, lema sabachthani” schijnt de Zaligmaker geklaagd te hebben over dorst, zoodat de handeling van den soldaat veel beter verklaard wordt. Dat Jezus’ dorst bij Joa. geen ander doel zou hebben dan de vervulling der profetie, is een bewering zonder grond. Wij zagen reeds meermalen (bijv. 4, 6; 11, 33. 35), dat Jezus’ menschelijke natuur bij Joa. even waarschijnlijk is als bij de synoptici. Ook volgens den vierden evangelist heeft Jezus in werkelijkheid een verschrikkelijken dorst, welke geheel in overeenstemming is met den toestand der gekruisigden. Het is echter waar, dat de Zaligmaker daarover niet zou geklaagd hebben, wanneer dit niet volgens de in de H. Schrift uitgedrukte wilsbeschikking van den Vader was geweest.

29. — Wat met den azijn bedoeld wordt, hebben wij reeds verklaard bij Mt. 27, 48—49. — De synoptici zeggen, dat de soldaten een riet ge-

azijn op een hysopstengel en brachten ze Hem aan den mond. 30. Toen Jezus den azijn had genomen, zeide Hij: Het is volbracht! Hij boog het hoofd en gaf den geest.

bruikten om Jezus' mond te bereiken; Joa. spreekt van een stengel van de hysop. Nu is het waar, dat de eigenlijke hysop geen stengels heeft, die stevig genoeg zijn voor dit doel. Lagrange spreekt zich daarom uit ten gunste van de hypothese, welke reeds werd voorgeslagen door Cameraarius († 1574). In den oorspronkelijken tekst zou namelijk niet sprake zijn geweest van een „hussôpos”, maar van een „ussos”, het „pilum” der Romeinen, waardoor een soort houten werpspies wordt aangeduid. Anderen houden meer rekening met de synoptici en lossen de moeilijkheid op door de veronderstelling, dat de soldaat den top van een hysopplant op een rietstengel zou bevestigd hebben. De moeilijkheid bestaat echter alleen, wanneer Joa. de eigenlijke hysop bedoelt, welke als sprengkwast bij de reinigingen (Lev. 14, 4. 6; Num. 19, 18) gebruikt werd. Het Hebreeuwsche „azôb”, waarvan het woord hysop is afgeleid, duidt echter ook andere planten aan, welke tot de soort „Origanum” behooren; dit blijkt uit teksten van den Talmud (Strack-Billerbeck II, blz. 581). Welnu, Fonck zegt, dat sommige dezer planten een stevigen stengel van ongeveer één Meter lengte hebben (*Streifzüge durch die biblische Flora*, blz. 105—110). Is zulk een hysopstengel door den soldaat gebruikt, dan bestaat er ook geen tegenspraak met de synoptici; want het door dezen gebruikte woord „kalamos” (eigenlijk rietstengel) heeft een zeer breede beteekenis en kan voor den stengel van elke plant gebruikt worden.

30. — Jezus nuttigde den azijn en sprak daarop: „Het is volbracht.” Wij moeten dit woord verstaan in verband met v. 28. Jezus heeft nu alles volbracht, wat in de H. Schrift over den lijdenden Messias voorspeld was; Hij heeft den wil van den Vader geheel en al vervuld, zoodat Hij den dood kan ingaan. Daarna buigt Hij het hoofd als om te slapen (vgl. Mt. 8, 20) en geeft den geest. Deze laatste uitdrukking, welke de vrijwilligheid van Jezus' dood aanduidt, vinden wij ook bij Mt. (27, 50); zij herinnert aan zijn uitroep bij Lc. (23, 46): „Vader, in uw handen beveel Ik mijn geest.” — Loisy en Bauer wijzen weer op het verschil tusschen de synoptici en Joa. Volgens Mt. en Mc. was Jezus' laatste uitroep een uiting van troosteloosheid: „Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij Mij verlaten?” Bij Joa. daarentegen sterft Hij als een triomfator met den kreet: „Het is volbracht!” Dit is voor hen reden genoeg om de historische juistheid van den Joa.-tekst te ontkennen. Maar zegt Lc. niet, dat de stervende Zaligmaker met volle berusting zijn geest in de handen van den Vader beval? En verzekeren ook Mt. en Mc. niet, dat Hij deze woorden met luider stem uitriep, wat op een bovenmenselijke kracht schijnt te wijzen, welke een stervende niet bezit? Ten slotte is de uitroep: Het is volbracht, volstrekt niet op te vatten als een overwinningskreet, maar als een uiting van de tevredenheid en voldoening, waarmede de Messias, na den wil des Vaders vervuld te hebben, dit leven verliet.

5. De doorboring van Jezus' zijde, 19, 31—37.

Joa. vermeldt niet de wonderbare feiten, welke zich bij Jezus' dood voordeden: de bekentenis van den honderdman, de berouwvolle stemming van

31. Daar het nu de voorbereidingsdag was, (en) opdat de lichamen op den Sabbat niet aan het kruis zouden blijven — want die Sabbat was een groote dag —, richtten de Joden tot Pilatus het verzoek, dat men hun de beenen zou breken en hen dan zou afnemen. 32. Daarom kwamen de soldaten en braken de beenen van den eerste en daarna van den tweede, die met Hem was gekruisigd. 33. Toen zij echter bij Jezus kwamen en zagen, dat Hij reeds gestor-

het volk, de aardbeving, het scheuren van het voorhangsel, de verrijzenis van sommige dooden. Dit is een bewijs, dat het Joa. niet enkel te doen is om de verheerlijking van den menschgeworden God, zooals de bestrijders van zijn historische betrouwbaarheid beweren. In plaats daarvan verhaalt hij de doorboring van Jezus' zijde. Dit feit lijkt hem zóó gewichtig, dat hij geheel zijn gezag van ooggetuige voor de werkelijkheid daarvan doet gelden.

31. — Volgens Deut. 21, 23 moest het lijk van een gehangene den zelfden dag worden begraven. Flavius Josephus (Bell. jud. IV, 5, 2) bevestigt, dat men in zijn tijd aldus deed met de gekruisigden. Joa. geeft echter te verstaan, dat de Joden de overtreding dezer wet aan de verantwoordelijkheid der Romeinen zouden hebben overgelaten, wanneer de volgende dag niet een Sabbat was geweest. Het was zelfs, zooals hij tusschen haakjes bemerkt, een buitengewone Sabbat. Dit kan alleen beteekenen, dat de Joden op dien Sabbat den grooten feestdag van Paschen vierden. Joa. blijft zich dus konsekvent (vgl. 18, 28). De dag, waarop Jezus stierf, was een voorbereidingsdag, en wel in een dubbel opzicht: als voorbereiding voor den Sabbat en voor den grooten Paaschdag. — De reden, waarom de gehangenen nog op den dag van de terechtstelling moesten afgenomen en begraven worden, was volgens Deut. 21, 23, dat het heilige land, door God aan Israël als erfdeel gegeven, niet door hun lijken zou verontreinigd worden. In dit geval vonden de Joodsche overheden de overtreding van dit voorschrift nog erger, omdat de volgende dag een Sabbat en tevens de hooge Paaschdag was. Daar op dien dag alle arbeid verboden was, zouden de lijken tot na zonsondergang van den Sabbat aan het kruis gehangen hebben. Daarbij kwam nog, dat de Golgotha vlak bij Jerusalem was en de pelgrims dus ten zeerste zouden ontsticht worden. Daarom richtten de Joden, d.w.z. de Sanhedristen, tot Pilatus het verzoek, dat men den gekruisigden de beenen zou breken. Het „crurifragium” (het breken der beenen), dat ook als een zelfstandige straf op slaven en deserteurs werd toegepast, had hier ten doel, den dood te verhaasten en de gekruisigden nog vóór zonsondergang te kunnen begraven (zie bij Mc. 15, 45).

32. — De soldaten, die daarmee belast werden, waren niet dezelfde als degenen, die Jezus gekruisigd hadden; want zij werden door Pilatus naar den Golgotha gezonden. Daar zij bij de twee roovers nog teekenen van leven bespeurden, begonnen zij met dezen en braken hun met daartoe meegebrachte knuppels de beenen.

33. — Toen zij vervolgens bij Jezus kwamen, zagen zij, dat Hij reeds gestorven was. Zij pasten daarom het „crurifragium” niet op Hem toe. Dat zou niet alleen vergeefsche moeite, maar ook in zekeren zin een lijkschen-

ven was, braken zij Hem de beenen niet. 34. Maar een der soldaten doorstak zijn zijde met een lans; en aanstonds vloei­de er bloed

ding geweest zijn. De soldaten constateeren dus, dat de terechtstelling voltooid en hun taak afgelopen is.

34. — Een der soldaten echter doorstak Jezus' zijde met een lans. Daar volgens v. 33 de soldaten zagen, dat Jezus reeds gestorven was, was elke redelijke twijfel aan zijn dood uitgesloten. Wanneer niettemin een hunner, misschien zelf niet wetend waarom, voor alle zekerheid den Zaligmaker doorstak, dan krijgt zijn daad juist wegens haar onberedeneerdheid een geheimzinnig karakter. Het was geen ruwe moedwil, maar kwam eerder voort uit een onverklaarbaar vermoeden, dat nog niet alle leven geweken was. Zonder twijfel zag de evangelist daarin een beschikking van de goddelijke Voorzienigheid. — Het Grieksche werkwoord „nuttein” kan een lichte verwonding aanduiden, maar hier beteekent het zonder twijfel „doorsteken” of „doorboren”. Dit blijkt uit het doel, waarom die steek werd toegebracht, en uit v. 37, waar in de profetie het Grieksche „kentein” (een doodelijke wonde toebrengen) gebruikt wordt. De Vulgaat heeft „latus ejus aperuit” (hij opende zijn zijde), welke de in sommige Grieksche handschriften voorkomende lezing „ènoixen” veronderstelt; de oude Latijnsche vertalingen hebben echter „percussit”, „pupugit” of „perfodit”, wat met de oorspronkelijke Grieksche lezing overeenstemt. Augustinus heeft uit het „aperuit” van de Vulgaat een diepere beteekenis afgeleid: „De evangelist heeft een voorzichtig woord gebruikt, zoodat hij niet zeide: Hij doorstak zijn zijde of hij doorwondde ze of iets dergelijks, maar: Hij opende, opdat daar in zekeren zin de deur tot het leven zou geopend worden, waaruit de sacramenten der Kerk zijn voortgekomen.” — Wij mogen met recht veronderstellen, dat de soldaat het hart van den Zaligmaker doorstak; want daar was de steek doodelijk. Of hij echter de linker- of rechterzijde trof, wordt niet gezegd en is niet met zekerheid uit te maken. Cornelius a Lapide meent, dat de in de rechterzijde toegebrachte stoot zóó krachtig was, dat de lans tot in het hart doordrong. Het wapen was een „logché”, een ijzeren lans, waarmee men een zeer diepe wonde kon toebrengen. Het is mogelijk, dat daarvan de naam Longinus, welke men aan den soldaat heeft gegeven, is afgeleid, maar zeker is het niet. Deze naam is immers echt Romeinsch en was o.a. de bijnaam van de gens Cassia. — Over het feit, dat er bloed en water uit de wonde vloeiden, wordt veel gedisputeerd. De eerste vraag is: Moeten wij daarin een wonder zien? Dat er bloed uit Jezus' lichaam vloei­de, kan gemakkelijk verklaard worden, wanneer men aanneemt, dat een der groote bloedvaten, bijv. de aorta, geraakt werd. Ook is het op zich niet onmogelijk, dat er water uit een lijk vloeit. Wanneer zich bijv. water bevindt in de borstholte, dan zal dit, wanneer het borstvlies doorstoken wordt, naar buiten stroomen; maar dan zou men moeten aannemen, dat Jezus leed aan pleuritis, wat ondenkbaar is. Anderen denken, dat met het water zou kunnen bedoeld zijn de waterachtige vloeistof, welke zich in den hartzak bevindt, of de z.g. bloedwei, welke zich van het bloed afscheidt en een bleekgele kleur heeft. In al deze gevallen kunnen het bloed en het water niet afzonderlijk uit de wonde zijn gestroomd, maar moeten zij vermengd zijn geweest. Volgens Tillmann, die de natuurlijke verklaring voorstaat, zou dan ook uit den tekst van Joa. volstrekt niet volgen, dat de beide vloeistoffen van elkander

en water uit. 35. En hij, die (dit) gezien heeft, heeft er getuigenis van afgelegd — en zijn getuigenis is waar en ook Gene weet, dat

gescheiden waren. Neemt men aan, dat Joa. een natuurlijk feit heeft willen verhalen, dan moet men daarin zoeken een polemische tendenz tegen de Doketen (zie de inleiding, blz. 14 vlg.). De evangelist zou het uitstroomen van bloed en water beschouwd hebben als een afdoend bewijs, dat Jezus niet slechts in schijn de menselijke natuur had aangenomen. — De tekst van Joa. wekt echter zeer sterk den indruk, dat de beide vloeistoffen duidelijk als twee verschillende zelfstandigheden onderscheiden waren. Men vraagt zich trouwens af, hoe de evangelist met zooveel zekerheid van bloed en water had kunnen spreken, wanneer beide slechts een mengsel hadden gevormd. Ook de meer dan gewone nadruk, waarmee hij in v. 35 de waarachtigheid van het feit bevestigt, wijst er duidelijk op, dat hij het als een wonder beschouwt. Maar dan heeft hij er zonder twijfel ook een diepere, symbolische beteekenis in gezien. Het is echter niet gemakkelijk, deze nader te bepalen, en reeds de H. H. Vaders hebben verschillende verklaringen voorgesteld. Uit 1 Joa. 1, 7 en Openb. 7, 14 blijkt, dat Joa. het bloed van Jezus beschouwt als het middel, waardoor de menschen gereinigd worden van de zonden. Terwijl het bloed uit Jezus' lichaam stroomt, wordt de verlossing voltrokken. Ook het water heeft volgens hem een diepere beteekenis, want in 1 Joa. 5, 6 zegt hij, dat Jezus door water en bloed is gekomen. Het duidt waarschijnlijk het christelijk doopsel aan, waardoor de verlossing op de menschen wordt toegepast. Het bloed en het water zijn dus de middelen, waardoor Jezus de menschen van de zonde en den eeuwigen dood redt. Anderen zien in het bloed een symbool van de H. Eucharistie, zoodat de beide vloeistoffen de twee voornaamste Sacramenten, het Doopsel en de H. Eucharistie, zouden voorstellen. Daaruit leidt Augustinus af, dat de Kerk zelve voortgekomen is uit de zijde van Jezus, die zijn hoofd had gebogen als om te slapen, zooals Eva uit de zijde van den slapenden Adam gevormd werd. In den nieuweren tijd ziet men in de wonde van Jezus' hart een bevestiging van de devotie tot zijn H. Hart, dat uit liefde tot ons doorstoken werd.

35. — Degene, die getuigenis aflegt van het in v. 34 vermelde feit, is zonder twijfel de leerling, dien Jezus beminde. Geen andere leerling was immers bij het kruis tegenwoordig (vgl. v. 26). Een andere kwestie is, of de evangelist daarmee zich zelve aanduidt. Ook daaraan kunnen wij niet twifelen. De leerling, dien Jezus beminde, heeft steeds getuigenis afgelegd, en ook nu zegt hij de waarheid. Uit den tegenwoordigen tijd „zegt” volgt duidelijk, dat de schrijver zijn eigen getuigenis bedoelt. Het is echter alsof de evangelist vreest, dat de lezers zijn getuigenis, al heeft hij zelve het feit met eigen oogen gezien, toch niet zullen gelooven. Daarom werpt hij heel zijn gezag van apostel en evangelist in de weegschaal met de woorden: „En zijn getuigenis is waarachtig.” Wanneer hij verder zegt: „En ook Gene weet, dat hij de waarheid zegt”, dan kan hij met het aanwijzend voornaamwoord „gene” niet zich zelve bedoelen. Daar hij zelve de getuige is, mag hij, om den lezer van zijn waarheidsliefde te overtuigen, toch geen beroep op zich zelve doen. Tot tweemaal toe immers (5, 31; 8, 13) heeft hij den Joodschen rechtsregel vermeld, dat een getuigenis

hij de waarheid zegt —, opdat ook gij gelooven moogt. 36. Want dit is geschied, opdat de Schrift zou worden vervuld: Geen been zal Hem verbrijzeld worden. 37. En weer een ander schriftwoord zegt: Zij zullen opzien tot Hem, dien zij doorstoken hebben.

in eigen zaak geen waarde heeft. De meeste verklaarders nemen dan ook aan, dat hij een beroep doet op Jezus: Jezus weet, dat hij (de evangelist) de waarheid zegt. De Grieksche tekst heeft het voornaamwoord „ekeinos” (die of gene), waardoor Joa. ook in zijn eersten brief steeds Jezus aanduidt (2, 6; 3, 3. 5. 7. 16; 4, 17). Maar hoe zal Jezus, die niet meer op aarde vertoeft, zijn getuigenis bevestigen? Wij mogen niet vergeten, dat Joa. zich tot Christenen richt, die de verhouding tusschen Jezus en zijn apostelen uit de synoptici kennen. Hij mag daarom een beroep doen op den Zaligmaker, die hem, evenals de andere apostelen, heeft uitgezonden om de waarheid te verkondigen. De persoonlijke verhouding van liefde en vertrouwen, welke tusschen Jezus en zijn apostelen bestond, geeft aan het getuigenis van den laatst overgebleven apostel een geheel bijzondere kracht. — Waarom legt Joa. zoo sterk den nadruk op de waarachtigheid van zijn woord? Opdat ook gij gelooven moogt. Daar hij zich tot Christenen richt, gaat het niet over een bekeering tot het geloof in Jezus. Waarschijnlijk bedoelt hij ook niet het aannemen van de feiten, welke hij zoo juist verhaald heeft. Daar „gelooven” zonder object gebruikt wordt, moet men het verstaan van het geloof in het algemeen, in dit geval dus van een versterking in het geloof. De feiten van v. 31—34 beschouwt Joa. als uiterst geschikt om zijn lezers in het geloof te doen toenemen. Vooral het vloeien van bloed en water uit Jezus' zijdewonde, dat niet alleen in zich zelve, maar ook wegens zijn symbolische beteekenis zoo wonderbaar is, moest op de lezers een diepen indruk maken. Een tweede reden, waarom die feiten zulk een overtuigende kracht hebben, wordt in v. 36 en 37 gegeven.

36. — Het woordje „want” heeft betrekking op „opdat gij gelooven moogt”. Er wordt een nieuw motief aangeduid, waarom de pas verhaalde gebeurtenissen het geloof kunnen versterken. Zoowel het niet breken van Jezus' beenen als de lansstoot werden in het O. T. voorspeld. De eerste profetie is ontleend aan de voorschriften omtrent het Paaschlam (Ex. 12, 46; Num. 9, 12); in deze teksten wordt namelijk gezegd, dat van het Paaschlam geen been mocht gebroken worden. Joa. beschouwt dit voorschrift niet als een direct messiaansche profetie; maar wat in letterlijken zin van het Paaschlam gezegd werd, moet men in typischen zin van Jezus verstaan. Ook uit andere teksten van het N. T. (o.a. 1 Cor. 5, 7; Openb. 5, 6. 12) blijkt, dat het Paaschlam een voorafbeelding van den Zaligmaker is. Anderen denken aan Ps. 33, 21, waar Gods zorg voor den rechtvaardige met deze woorden wordt aangeduid: „Hij bewaart al zijn beenderen; geen daarvan wordt gebroken.”

37. — De tweede profetie vinden wij in Zach. 12, 10. De tegenwoordige Hebreeuwsche tekst heeft: „Zij zullen opzien tot Mij, dien zij doorboord hebben.” De Septuagint heeft in plaats van „doorboren” het werkwoord „bespotten” en vertaalt: „Zij zullen tot Mij opzien om goed te maken hun bespottingen.” Joa. haalt dus den Hebreeuwschen tekst aan, maar hij vervangt „tot Mij” door „tot Hem”. De meeste verklaarders van Zach. 12, 10 nemen

38. Daarna vroeg Joseph van Arimathea — hij was een leerling van Jezus, maar alleen in het geheim uit vrees voor de Joden — verlof aan Pilatus om Jezus' lichaam te mogen afnemen; en Pilatus stond het toe. Hij kwam dan en nam zijn lichaam af. 39. Nicodemus, die Hem

aan, dat dit de oorspronkelijke tekst was; want hoe zou men kunnen aannemen, dat de Israëlieten Jahwe zelve doorboord hebben? De beteekenis van den tekst van Zacharias is duister. De profeet schildert de geestelijke herleving van het uitverkoren volk in het messiaansche tijdvak. De Israëlieten zijn in rouw, omdat zij iemand gedood hebben; maar de identiteit van den vermoorde wordt niet aangegeven. Zij zullen opzien tot dengene, dien zij doorboord hebben, en rouw over hem bedrijven, als over een eenigen zoon en een eerstgeborene. Joa. verklaart ons nu, dat daarmee de Messias bedoeld is. Wel is de lansstoot toegebracht door een Romein, maar de Joden zijn er niettemin verantwoordelijk voor. Dat zij rouw bedreven over den doorboorden Jezus, is ook in vervulling gegaan; want Lc. verhaalt, dat de menigte, die van zijn kruisdood getuige was, zich op de borst sloeg (23, 48). Nog meer zal dit het geval zijn bij de parousie: „Zie, Hij komt met de wolken; en alle oog zal Hem zien, ook zij, die Hem doorboord hebben; en alle geslachten der aarde zullen zich op de borst slaan om Hem” (Openb. 1, 7).

6. De begrafenis, 19, 38—42; vgl. Mt. 27, 57—60; Mc. 15, 42—46; Lc. 23, 50—54.

Bij dit verhaal ontmoet Joa. weer de synoptici. Hij heeft echter nieuwe bijzonderheden: de medewerking van Nicodemus, het gebruik van reukwerk bij de begrafenis en een nadere bepaling van de ligging van het graf.

38. — De synoptici geven omtrent Joseph van Arimathea verschillende inlichtingen (zie bij Mt. 27, 57). Het eenige nieuwe detail, dat Joa. ons mededeelt, is, dat hij in het geheim een leerling van Jezus was. Zoolang Jezus leefde en predikte, hield Joseph zijn geloof in Hem geheim. Dit vermindert eenigszins onze achting voor zijn karakter, maar is volkomen in overeenstemming met de maatregelen, welke de Sanhedristen tegen Jezus' aanhangers genomen hadden (9, 22). Hij was een van de oversten, die hun geloof uit vrees voor de Farizeëen niet durfden bekennen, omdat zij meer gehecht waren aan de eer van de menschen dan aan de eer, die van God komt (12, 42 vlg.). Nu overwint hij echter zijn vrees en kiest openlijk de partij van den Zaligmaker. Terwijl degenen, die Hem vroeger openlijk aanhingen, zich verborgen houden, wordt Joseph juist door Jezus' dood van een geheim tot een openlijk aanhanger. Dat hij niet als leerling bekend staat en bovendien een lid van het Sanhedrin is, verklaart ons, waarom juist hij tot Pilatus kan gaan en zich met Jezus' begrafenis belasten. — Men maakt de opwerping, dat Pilatus reeds vroeger aan de Joden hetzelfde verlof heeft gegeven (v. 31). Het antwoord is niet moeilijk. De Joden hebben twee dingen gevraagd: dat men den gekruisigden de beenen zou breken en hen daarna zou afnemen. Het eerste gebeurde aanstonds, maar met het tweede moest men wachten, totdat ook de twee roovers gestorven waren. Het is nu in den tusschentijd, dat Joseph zich tot Pilatus begeeft.

39. — Ook Nicodemus werd door Jezus' dood een moedig aanhanger. Joa. herinnert ons eraan, dat hij, toen hij den eersten keer met Jezus in aan-

vroeger 's nachts had bezocht, kwam eveneens en bracht een mengsel mee van mirre en aloë, ongeveer honderd pond. 40. Zij namen dan het lichaam van Jezus en omwikkelden het met windsels, tezamen met het reukwerk, zooals het onder de Joden bij een begrafenis

raking kwam, den nacht daartoe had uitgekozen. Bij het laatste Loofhuttenfeest had hij in het Sanhedrin geprotesteerd tegen de wijze, waarop men tegen Jezus optrad (7, 50—52). Nu kwam hij er openlijk voor uit, dat hij een leerling van den gekruisigde was. Terwijl Joseph van Arimathea reeds bezig was het lichaam af te nemen, waarschijnlijk met de hulp van anderen, kwam hij op den Golgotha aan. Hij bracht een mengsel van mirre en aloë mee. Mirre was een soort van gomhars, dat in den vorm van roodbruine korrels vooral uit Arabië werd ingevoerd. Aloë was een welriekend houtsoort, dat ook wel als wierook verbrand werd. Beide reukwerken waren in dit geval blijkbaar fijngemalen en met elkander vermengd. — Men verwondert zich over de groote hoeveelheid; want 100 pond staat gelijk met meer dan 30 K.G. Lagrange denkt aan de mogelijkheid, dat een copist de oorspronkelijke hoeveelheid sterk heeft vermeerderd. Maar dan zou men daarvan toch nog eenig spoor in de handschriften verwachten. De proseliet Onkelos verbrandde bij den dood van Gamaliël den Oudere (omtrent 40—50 n. Chr.) meer dan 80 pond reukwerk; en toen men hem vroeg, waarom hij dat deed, antwoordde hij: „Was Gamaliël niet beter dan honderd koningen?” (Strack-Billerbeck II, blz. 584). Bij de begrafenis van Herodes den Grooten werd het reukwerk gedragen door 500 slaven (Flavius Josephus, Antiq. XVII, 8. 3). Het is juist wegens de groote hoeveelheid, dat Joa. het gewicht aangeeft, en wij kunnen er enkel uit besluiten, dat Nicodemus rijk was en een groote vereering voor den Zaligmaker had. Wij hebben hier weer een z.g. verspilling, waarover Judas en misschien ook andere leerlingen zouden gemord hebben (vgl. 12, 4 vlg.).

40. — Het mengsel van mirre en aloë had niet den vorm van een vloeistof, waarmee men het lichaam zalfde. Dit laatste lag wel in de bedoeling der vrouwen, toen zij 's Zondags 'smorgens naar het graf gingen (Mc. 16, 1). Joseph en Nicodemus strooiden het mengsel in den vorm van poeder tusschen de windsels, waarmee zij het lijk omwikkelden; op dezelfde wijze had men den dooden Lazarus behandeld (11, 44). Ook op de grafbank, en zelfs door het geheele graf, werd reukwerk verspreid, zoodat de groote hoeveelheid niet zooveel verwondering wekt. De mirre en aloë hadden niet tot doel het bederf tegen te gaan, zooals de eigenlijke balseming, welke bij de Egyptenaren in gebruik was, maar dienden enkel om den slechten reuk te verdrijven. Wanneer Joa. ook al zegt, dat de beide mannen Jezus' lichaam behandelden op de wijze, zooals de Joden gewoon waren, dan is dit niet in strijd met de mededeeling der synoptici, dat de vrouwen op Zondagmorgen terugkeerden om Jezus te balsemen. Dat zij niet op de hoogte zouden geweest zijn van hetgeen op Vrijdagnamiddag gebeurd was, kan men moeilijk aannemen; want zij waren daarbij aanwezig (vgl. vooral Lc. 23, 55). Maar het is zeer verklaarbaar, dat zij niet tevreden waren met hetgeen Joseph en Nicodemus gedaan hadden; dezen waren wegens het naderen van den Sabbat misschien wat al te haastig te werk gegaan. De vrouwen wisten, dat de zorg voor Jezus' heilig lichaam aan haar handen beter toevertrouwd was, en be-

de gewoonte is. 41. Nu was er op de plaats, waar Hij gekruisigd was, een tuin, en in den tuin een nieuw graf, waarin nog niemand was bijgezet. 42. Daar legden zij Jezus neer, omdat het de voorbereidingsdag der Joden was; het graf lag immers dichtbij.

sloten daarom na afloop van den Sabbat het werk der mannen over te doen. Uit het gedrag van Jezus' volgelingen, mannen en vrouwen, blijkt duidelijk, dat niemand rekende met de mogelijkheid der verrijzenis.

41. — Joa. zegt niet, dat het graf aan Joseph van Arimathea toebehoorde (Mt.), maar wel dat het nieuw was en dat er nog niemand in was bijgezet (Lc.). Omtrent de ligging van het graf deelt hij ons mede, dat het in de nabijheid van den Golgotha lag en wel in een tuin. Wanneer wij dit combineeren met het feit, dat het graf voor Joseph bestemd was, dan volgt daaruit, dat ook de tuin hem toebehoorde. Het woord „tuin” moeten wij niet volgens onze begrippen opvatten; evenals de tuin Gethsemani was die van Joseph waarschijnlijk niet meer dan een met boomen beplant stuk grond.

42. — Daar het de voorbereidingsdag voor den Sabbat en tevens voor den grooten Paaschdag was (vgl. 19, 4. 31), was de nabijheid van het graf een groot voordeel. Men had immers niet den tijd om naar een ander graf voor Jezus om te zien of zijn lichaam naar een verder afgelegen plaats te vervoeren. — De beschrijving van Joa. stemt geheel overeen met de ligging van de heilige plaatsen, welke men tegenwoordig in Jerusalem als het graf en den Golgotha vereert. Beide liggen even buiten den ouden ringmuur en op korten afstand van elkander, zoodat zij in één gebouw, de H. Grafkerk, zijn ondergebracht.

II. Drie verschijningen van den verrezen Jezus, 20, 1—29.

Hoe de verschillende evangelische verhalen over de verrijzenis en de verschijningen van den Zaligmaker met elkander in overeenstemming kunnen gebracht worden, zagen wij reeds bij Mt. 28, 9—10. Joa. veronderstelt weer het verhaal der synoptici als bekend, maar hij voegt er uit eigen herinnering zeer kostbare gegevens aan toe. Zijn bedoeling is om daardoor zijn lezers nog meer van het geloof in Jezus' verrijzenis en in zijn Godheid te overtuigen. Hij laat duidelijk zien, dat ook de leerlingen alleen door de overmacht der feiten tot dat geloof gekomen zijn. Daartoe verhaalt hij drie verschijningen: de eerste aan Maria Magdalena (v. 1—18), de tweede aan de leerlingen behalve Thomas (v. 19—23), de derde aan alle apostelen zonder uitzondering (v. 24—29). Er is in deze verhalen een gradatie van altijd sterkere overtuigingskracht. De verschijning aan Maria Magdalena wordt verhaald, omdat Jezus zich het eerst aan haar vertoonde. Zooals wij bij Mt. 28, 9—10 zeiden, zagen de andere vrouwen waarschijnlijk alleen den engel. De meer positieve gegevens omtrent den verrezen Heiland ontvingen de apostelen dus het eerst door Maria Magdalena. Er is nog een andere reden, waarom Joa. deze verschijning zoo uitvoerig verhaalt. Hij zelf was bij dit voorval ten nauwste betrokken; want het was aan hem en aan Petrus, dat Maria de tijding van het ledige graf had gebracht. Hij herinnert zich nog alle bijzonderheden van dien gedenkwaardigen morgen. De tweede

20. 1. Op den eersten dag der week kwam Maria Magdalena in de vroegte, terwijl het nog donker was, naar het graf en zag den steen van het graf weggenomen. 2. Zij snelde daarom heen en kwam bij Simon Petrus en bij den anderen leerling, dien Jezus beminde, en zeide hun: Men heeft den Heer uit het graf weggenomen

verschijning, welke ook door Mc. (16, 14—18) en Lc. (24, 36—42) verhaald wordt, had den avond van de verrijzenis plaats in de zaal, waar de leerlingen verzameld waren. Daaruit moet de lezer afleiden, dat de leerlingen niet alleen op het zeggen eener vrouw geloofden, maar met eigen oogen den Verrezenen gezien hadden. Beteekenisvol is vooral de derde verschijning, welke een week later plaats had. Nu wordt ook Thomas, die bij de voorafgaande verschijning niet aanwezig was en het getuigenis zijner medeleerlingen niet wilde aannemen, door Jezus zelve overtuigd. Zijn woord „Mijn Heer en mijn God”, waarmee hij zich gewonnen geeft, kunnen wij beschouwen als het hoogtepunt van het Joa.-evangelie. Jezus heeft den laatsten tegenstand gebroken, althans bij die menschen, die zich niet onherroepelijk bij het rijk der duisternis hebben aangesloten. Ofschoon Joa. het ongeloof van Thomas afkeurt, haalt hij toch zijn voorbeeld aan; want, zooals de H. Gregorius zegt, „het ongeloof van Thomas is voor ons geloof van grooter nut geweest dan het geloof der overige leerlingen.”

1. De verschijning aan Maria Magdalena, 20, 1—18.

a. Maria Magdalena brengt de tijding van het ledige graf aan Petrus en Joannes, 20, 1—10; vgl. Mt. 28, 1—8; Mc. 16, 1—11; Lc. 24, 1—12.

In v. 1 en 2 vat Joa. het verhaal der synoptici kort samen. Terwijl Mt. twee en Mc. en Lc. drie vrouwen vermelden, waaronder echter telkens Maria Magdalena wordt genoemd, spreekt Joa. alleen van deze laatste. Daardoor krijgt zijn verhaal een meer individueele en tevens scherpere beteekenis. Hij weet echter, dat ook andere vrouwen bij het graf waren; want hij laat Maria Magdalena in v. 2 spreken in den eersten persoon meervoud „wij”. Van v. 3 tot v. 10 verhaalt Joa. dingen, die ons tot nu toe onbekend waren, waarbij hij steunt op geheel persoonlijke ervaringen.

1. — De dag is dezelfde als bij de synoptici; het was de eerste dag der week, dus de dag na den Sabbat. Wat het uur betreft, nadert Joa. meer tot Lc. dan tot de twee andere synoptici (zie de noot bij Mt. 28, 1). Joa. legt zelfs nog meer den nadruk op het vroege uur door de bemerking, dat het nog donker was. Het is mogelijk, dat deze tijdsbepaling speciaal op Maria Magdalena betrekking heeft, m.a.w. dat zij eerder bij het graf aankwam dan de andere vrouwen. Misschien werden deze laatsten opgehouden door het koopen van het reukwerk (Mc. 16, 1) en had Maria haar toebereidselen reeds op Vrijdagavond gemaakt (Lc. 23, 56). — De lezers kennen Maria Magdalena uit de synoptici als een trouwe volgeling van Jezus (Lc. 8, 2); ook Joa. heeft haar als zoodanig gekentekend door haar tegenwoordigheid bij het kruis (19, 25). — Hij spreekt ook zonder meer van den steen, die Jezus' graf afsloot (vgl. Mt. 27, 60; Mc. 15, 46; 16, 3 vlg.; Lc. 24, 2), maar hij gebruikt het meer algemeene „weggenomen” in plaats van „weggerold”.

2. — Uit Mt. en Mc. zou men kunnen afleiden, dat de vrouwen aanstonds den engel zagen. Lc. deelt ons echter mede, dat zij eerst het

en wij weten niet, waar men Hem heeft neergelegd! 3. Toen gingen Petrus en de andere leerling naar buiten en begaven zich naar het graf. 4. Zij liepen tegelijk weg, maar de andere leerling liep sneller dan Petrus en kwam het eerst bij het graf. 5. Hij bukte zich voorover en zag de windsels liggen; maar hij ging niet binnen. 6. Nu kwam ook Simon Petrus, die hem volgde, ging het graf binnen

graf binnengingen en het lichaam van Jezus niet vonden; later, terwijl zij daarover nadachten, zagen zij de hemelsche verschijning. Deze voorstelling wordt door Joa bevestigd; want Maria Magdalena bracht aan de beide leerlingen enkel de tijding van het ledige graf en had den engel dus nog niet gezien. Uit v. l zou men zelfs kunnen besluiten, dat de weggenomen steen voor haar al voldoende bewijs was, dat Jezus' lichaam zich niet meer in het graf bevond, en dat zij niet met de andere vrouwen binnentrad om zich te vergewissen. Maar uit haar woord „wij weten niet, waar men Hem heeft neergelegd” blijkt, dat zij met de andere vrouwen het verdwijnen van Jezus' lichaam en de vraag, waar men het kon hebben heengebracht, had besproken. Het is dus waarschijnlijker, dat zij zich eerst van de ledigheid van het graf overtuigde en daarna naar Jerusalem snelde, terwijl de andere vrouwen bij het graf achterbleven. — Petrus en Joannes, die tezamen den gevangenen Jezus gevolgd hadden (18, 15), waren ook nu in hetzelfde huis; het is immers onwaarschijnlijk, dat Maria Magdalena in haar opwinding eerst den een en dan den ander zou hebben opgezocht. De andere leerlingen, aan wie Maria's gezellinnen de boodschap van den engel zouden overbrengen, bevonden zich elders (Lc. 24, 9). Misschien had Petrus, uit schaamte over zijn verloochening, het gezelschap zijner medeleerlingen vermeden en had Joannes, na zijn terugkeer van den Golgotha, zich bij hem gevoegd. — Uit Maria's woorden blijkt, dat haar eenige gedachte is, Jezus' lijk terug te vinden; aan de mogelijkheid der verrijzenis denkt zij niet.

3. — De overige leerlingen hielden de tijding der vrouwen voor beuzelpraat (Lc. 24, 11), maar Petrus en Joannes vonden de boodschap van Maria Magdalena ernstig genoeg om aanstonds naar het graf te snellen. Op dit punt wordt het verhaal van Joa. bevestigd door het woord der Emmaüs-gangers: „Toen zijn sommigen van ons naar het graf gegaan en vonden het zoo, gelijk de vrouwen zeiden, maar Hem zelf zagen zij niet” (Lc. 24, 24; vgl. 24, 12).

4. — Terwijl zij in het begin gelijken tred hielden, kwam Joannes tijdens het loopen Petrus vóór en bereikte het eerst het graf. Dat Joa. daardoor zijn grooteren ijver zou hebben willen aanduiden, is met zijn bescheidenheid in strijd. Hij liep sneller, omdat hij jonger was. De zorg, waarmee hij zelfs de in zich onbeduidende details verhaalt, verraadt den ooggetuige.

5. — Joannes moet zich bukken om een blik in het graf te werpen. Dit stemt overeen met den vorm der oostersche grafkamers, waarvan de toegang zeer laag was. Hij ziet de windsels liggen, waarmee Jezus' lichaam omwikkeld was, en dit is voor hem bewijs genoeg, dat Maria Magdalena gelijk had: Jezus' lichaam is er niet meer. Hij gaat echter niet binnen om zich daarvan te overtuigen, maar wacht Petrus af; waarschijnlijk houdt een eerbiedige huiver hem terug.

6—7. — Petrus, die krachtiger is in het nemen van een plotseling besluit,

en zag de windsels liggen, 7. met den zweetdoek, die zijn hoofd had bedekt; deze lag niet bij de windsels, maar afzonderlijk opgerold op een (andere) plaats. 8. Toen trad ook de andere leerling binnen, die het eerst bij het graf was gekomen; hij zag en geloofde. 9. Want zij begrepen de Schrift nog niet, dat Hij uit de dooden

treedt zonder aarzelen het graf binnen. Hij ziet de windsels los liggen, en — wat Joannes niet zag — op eenigen afstand den zweetdoek, die Jezus' hoofd bedekte; deze was zelfs zorgvuldig opgerold. Ook Lc. verhaalt, dat Petrus, bij zijn bezoek aan het graf, de windsels vond (24, 12). Het zorgvuldige onderzoek van Petrus wordt door Joa. even zorgvuldig opgeteekend, omdat het hen tot nadenken bracht. Wanneer men het lichaam had weggenomen, waarom had men zich dan de moeite gegeven om het los te wikkelen? Waarom lag de zweetdoek afzonderlijk en zelfs opgerold? Deze feiten duiden erop, dat hier van een diefstal geen sprake was. Waarschijnlijk heeft Petrus daarop den buiten wachtenden Joannes geroepen en hem op deze merkwaardige feiten gewezen.

8. — Nu trad ook Joannes binnen en beschouwde opmerkzaam de grafkamer, waarin hij eerst slechts een vluchtigen blik had geworpen. Hij zag en geloofde. Daarmee wordt niet bedoeld, dat hij geloofde in hetgeen Maria Magdalena was komen boodschappen, maar in het feit van Jezus' verrijzenis. Ofschoon hij tot nu toe niet daaraan gedacht had, deed het zien van die schijnbaar onbeduidende dingen het geloof in hem ontwaken. Het spreekt echter vanzelf, dat de toestand van het graf niet de eenige geloofsgrond was; maar deze deed Joannes denken aan de voorspellingen van den Meester, waarvan de herinnering door de droevige gebeurtenissen der laatste dagen nagenoeg was uitgewischt, en plotseling ging hem het groote licht op: Jezus is verrezen, zooals Hij voorspelde! — Ook door deze mededeeling wil de evangelist zich niet boven Petrus verheffen. Hij zegt ons alleen, wat er op dat oogenblik in zijn eigen hart omging. Het was een van de beslissende momenten van hun beider leven; en Joa. gevoelt een te grooten eerbied voor de geweldige ontroering, waaraan ook zijn mede-apostel ten prooi was, om er over te spreken. Het schijnt echter, dat Petrus nog niet volkomen overtuigd was van de verrijzenis; Lc. immers deelt ons mede, dat hij heenging, verbaasd over hetgeen er gebeurd was (24, 12). Ook hij was sterk onder den indruk en trachtte een oplossing te vinden van de geconstateerde feiten, maar hij kwam niet tot het vaste geloof, dat Jezus verrezen was. Joannes deed Petrus blijkbaar geen mededeeling van hetgeen er in hem zelve was omgegaan; de heilige ernst van deze zielservaring deed hem zwijgen.

9. — Dit vers lijkt met het geloof van Joannes in strijd. De moeilijkheid wordt nog vergroot door het verbindingswoordje „want”. Hoe kan men zeggen, dat Joannes geloofde, omdat beide leerlingen de Schrift niet begrepen? Dit kan natuurlijk de zin niet zijn, maar er is een andere oplossing. V. 9 verklaart ons namelijk, waarom Joannes eerst zien moest, vóórdat hij geloofde. Niet alleen voor Petrus, maar ook voor den leerling, dien Jezus beminde, waren de oud-testamentische profetieën onvoldoende geweest. Zelfs Jezus' voorspellingen, die hen aan deze profetieën hadden moeten doen denken (vgl. 2, 22), hadden niet het geloof in de verrijzenis doen ontstaan.

moest opstaan. 10. Toen keerden de leerlingen naar huis terug.

11. Maria nu stond buiten bij het graf te weenen. Terwijl zij zoo weende, bukte zij zich voorover in het graf 12. en zag twee engelen in witte gewaden, de een aan het hoofd-, de ander aan het voeten-einde, waar het lichaam van Jezus gelegen had. 13. Zij zeiden tot haar: Vrouw, waarom weent gij? Zij zeide hun: Omdat men mijn Heer heeft weggenomen en ik weet niet, waar men Hem heeft neergelegd!

Alleen de feiten waren in staat om hen te overtuigen. De evangelist legt deze bekentenis af uit nederigheid. Hij was vroeger tot het geloof in Jezus' verrijzenis gekomen dan de andere leerlingen, misschien zelfs vroeger dan Petrus, die ook den merkwaardigen toestand van het graf gezien had; maar dit verheft hem slechts weinig boven de anderen. Wanneer zij de Schrift hadden begrepen en Jezus' voorspellingen hadden geloofd, dan had niemand van hen aan de verrijzenis mogen twijfelen; dat zij slechts door de feiten zoo ver kwamen, acht Joannes voor zich zelve en zijn medeleerlingen niet eervol.

10. — De leerlingen keerden terug naar het huis, waar Maria Magdalena hen had aangetroffen (v. 2). Deze laatste echter, die hen naar het graf gevolgd had, bleef ter plaatse. De H. Gregorius zegt: „Ook toen de leerlingen heengingen, ging zij niet heen.” Ofschoon zij niet zoo sterk door den toestand van Jezus' graf tot nadenken gebracht was en zeker niet dezelfde verlichting had ontvangen als Joannes, hield de fijngevoelige vrouwelijke liefde haar als het ware gekluisterd aan de plaats, waar Jezus' lichaam gelegen had. Daardoor verdiende zij het groote voorrecht, den verrezen Meester het eerst te mogen aanschouwen.

b. Verschijning van de engelen aan Maria Magdalena, 20, 11—13.

11. — Bizar treffend is het beeld van Maria, die alleen bij het ledige graf achterbleef en weende. De droefheid om Jezus' dood werd nog vermeerderd, doordat zijn lichaam verdwenen was en zij Hem haar laatste zorgen niet kon wijden. Zij wist, dat het lichaam er niet meer was; maar toch is het psychologisch zeer verklaarbaar, dat zij zich nogmaals wilde overtuigen en zich bukte om in het graf te zien.

12. — Ook Lc. spreekt van twee engelen, maar hij noemt hen „twee mannen in schitterend gewaad” (24, 4). Joa. geeft de plaats aan, waar zij zaten: de een aan het hoofd-, en de ander aan het voeteneind van de steenen grafbank, waarop Jezus gelegen had. Waarschijnlijk was het hoofdeind kenbaar, doordat de rots daar schuin omhoog liep in den vorm van een hoofdkussen.

13. — De engelen vragen met hartelijke deelneming naar de reden van haar droefheid. Er ligt in hun vraag reeds een zachte aanduiding, dat er toch eigenlijk geen reden is om te weenen. Maria ziet de engelen zelfs niet aan, omdat zij hen voor menschen houdt. Zooals haar antwoord aanduidt, is er in haar geest slechts plaats voor één gedachte, die zij op ongeveer dezelfde wijze uitdrukt als in v. 2: „Men heeft mijn Heer weggenomen en ik weet niet, waar men Hem heeft neergelegd!” Zij denkt er zelfs niet aan

14. Toen zij dit gezegd had, keerde zij zich om en zag Jezus staan; maar zij wist niet, dat het Jezus was. 15. Jezus zeide haar: Vrouw, waarom weent gij? Wien zoekt gij? Meenend, dat het de tuinman was, zeide zij Hem: Heer, als gij Hem hebt weggedragen, zeg mij, waar gij Hem hebt neergelegd; dan zal ik Hem weghalen. 16. Jezus sprak tot haar: Mariam! Zij keerde zich naar Hem toe en zeide tot Hem in het Hebreeuwsch: Rabboni! dat wil zeggen Meester. 17.

om te zeggen, wien zij met den naam „H e e r” aanduidt. Uit haar ontroering moeten wij ook verklaren, waarom zij, anders dan de overige vrouwen (vgl. Mc. 16, 5; Lc. 24, 5), heelemaal niet verschrikt is bij het zien van de engelen.

c. **Verschijsning van Jezus, 20, 14—18; vgl. Mt. 28, 9 vlg.; Mc. 16, 9—11.**

Zooals wij bij Mt. 28, 9—10 gezegd hebben, is deze verschijsning aan Maria Magdalena misschien dezelfde als die, welke Mt. in het algemeen voor de vrouwen laat plaats hebben. In elk geval wordt Jezus' verschijsning aan Maria afzonderlijk, ook door Mc. gewaarborgd.

14. — Het eigenaardige feit, dat twee mannen zich in de grafkamer bevinden en deelneming toonen voor haar droefheid, maakt niet den minsten indruk op Maria. Zij denkt niet aan de mogelijkheid, dat Jezus leeft. Maar daarom verlangt zij des te meer naar het eenige, dat van Hem op aarde is achtergebleven, naar het lijk, dat zij niet vinden kan. Zonder het antwoord van de beide mannen af te wachten, trekt zij haar hoofd terug uit den grafingang en keert zich om. Heeft zij een voetstap achter zich gehoord of wordt zij gedreven door een wonderbaar voorgevoel? Zij ziet iemand voor zich staan. De evangelist zegt ons reeds, dat het Jezus is, maar Maria herkent Hem niet. Ook uit andere evangelische teksten (Mc. 16, 12; Lc. 24, 16; Joa. 21, 4) blijkt, dat de verrezen Heiland niet op de gewone wijze kenbaar is; Hij maakt zich bekend, wanneer Hij wil.

15. — Daar het graf in een tuin lag (vgl. 19, 41), meende Maria, dat zij den t u i n m a n voor zich had. Daaruit volgt echter volstrekt niet, dat Jezus de gedaante van een tuinman had aangenomen. Ook voor dezen man had Maria niet de minste belangstelling, zoodat zij hem nauwelijks aanzag. Haar gedachten waren niet bij de levenden, maar bij het lijk van den gestorven Meester. Jezus vroeg niet alleen zooals de engelen: „Vrouw, waarom weent gij?” Als om haar voor te bereiden op de herkenning voegde Hij er aan toe: „Wien zoekt gij?” Maria's antwoord toont weer, hoe geheel vervuld zij was van de gedachte aan Jezus. Zij noemde Hem nu zelfs niet „mijn Heer” (v. 13), maar sprak zonder meer van „Hem”, alsof ook de tuinman begrijpen moest, wien zij bedoelde. Zij scheen te veronderstellen, dat deze het lijk uit het graf had weggenomen. Zij maakte hem daarvan geen verwijt, mits hij maar zeide, waar hij het had neergelegd. Haar liefde hield geen rekening met haar vrouwelijke krachten; zij alleen zou het lichaam van Jezus opnemen en het wegdragen naar een plaats, waar het den tuinman niet hinderde.

16. — Nu sprak Jezus haar toe met den naam, dien zij zoo dikwijls uit zijn mond gehoord had, en aan den bekenden klank herkende zij den Meester, wiens lijk zij zocht. De evangelist geeft Maria's naam, evenals het woord

Jezus zeide haar: Houd Mij niet vast; want nog ben Ik niet naar den Vader opgestegen. Maar ga naar mijn broeders en zeg hun: Ik stijg op naar mijn Vader en uw Vader, naar mijn God en uw God. 18.

„Rabboni” in den Hebreeuwschen vorm: M a r i a m. Zóó immers alleen heeft hij de oorspronkelijke beminnelijkheid, welke Jezus aan dat woord gaf. Aanstonds keerde Maria zich nu met haar volle belangstelling tot den persoon, dien zij tot nu toe nauwelijks had aangezien, en riep uit: R a b b o n i! Het was met dit eerbiedige woord, dat zij zoo vaak den Meester begroet had. Uit Mc. 10, 51 blijkt, dat zelfs niet-leerlingen Jezus aldus noemden. De wijze, waarop Jezus en Maria elkaar toespraken, teekent hun verhouding. Hun liefde was wederzijdsch, maar bij Jezus was zij vermengd met een minzame vertrouwelijkheid, bij Maria met een grooten eerbied.

17. — Het Grieksche „mè moe haptoc” beteekent eigenlijk „r a a k Mij niet a a n”; maar omdat het de tegenwoordige tijd van de gebiedende wijs is, duidt het een bevel aan om op te houden met de handeling, waarmee Maria reeds begonnen is. Men moet dus vertalen „r a a k Mij niet l a n g e r a a n” of nog beter „h o u d Mij niet v a s t”. Daaruit leiden wij af, — wat trouwens heel natuurlijk is —, dat Maria bij den uitroep Rabboni! aan Jezus’ voeten neerviel en deze omklemden. Wanneer dit tooneel hetzelfde is als het door Mt. (28, 9) verhaalde, dan vinden wij bij dezen evangelist de beide handelingen uitdrukkelijk vermeld. — Dat Maria Jezus’ voeten zou omvat hebben om zich van de werkelijkheid der verrijzenis te overtuigen, is een al te nuchtere uitleg. Neen, zij werd gedreven door haar onstuimige liefde. Deze werd echter door Jezus getemperd met de vermaning: „Houd Mij niet vast!” De reden daarvan gaf Hij aldus aan: „W a n t I k b e n n o g n i e t n a a r d e n V a d e r o p g e s t e g e n.” Daar Jezus haar niet verschenen was in verheerlijkte gedaante, zooals aan de leerlingen op den berg (zij meende immers in Hem den tuinman te zien), had zij zich een verkeerd begrip gevormd omtrent haar toekomstigen omgang met den Meester. Zij was overtuigd, dat het vroegere vertrouwelijke verkeer weer zou hervat worden en dat Jezus in den kring zijner leerlingen ging terugkeeren. Welnu, dit zou niet zoo zijn. Een nieuwe en nooit meer ophoudende levensgemeenschap met de zijnen zou alleen dan beginnen, wanneer de Zaligmaker tot den Vader was teruggekeerd. Maria zag haar hoogste geluk in den omgang met Jezus, zooals zij dien tot nu toe had genoten. Maar deze omgang was niet de meest innige, niet de meest volmaakte vorm van levensgemeenschap. In haar vreugde dacht Maria er niet aan, dat Jezus’ sterfelijk bestaan zelfs in zekeren zin een belemmering daarvan was. Want zoolang Hij lichamelijk op aarde vertoefde, kon Hij slechts met eenige menschen omgang hebben, en zelfs met dezen niet voortdurend. Wanneer Hij echter aan de rechterhand des Vaders zou zetelen, dan zouden allen, die in Hem gelooven, in een voortdurende en nooit meer eindigende gemeenschap met Hem vereenigd worden. Jezus sprak niet van de eeuwige zaligheid; deze immers is enkel de voortzetting van de mystieke eenheid, welke de geloovigen reeds in dit leven met den verheerlijkten Christus verbindt. — Het tweede deel van het vers lijkt vreemd. De boodschap, welke de vrouwen aan de apostelen moesten brengen, was volgens Lc., dat Jezus verzezen was, volgens Mt. en Mc., dat Hij vooruitging naar Galilea. Maar waarom moet Maria Magdalena hun gaan zeggen, d a t H i j n a a r

Maria Magdalena ging aan de leerlingen zeggen: Ik heb den Heer gezien! en wat Hij tot haar gezegd had.

19. Op den avond van dienzelfden dag, den eersten dag der week, toen de deuren (van de plaats), waar de leerlingen zich bevonden, uit vrees voor de Joden gesloten waren, kwam Jezus, trad in hun

den Vader gaat opstijgen? Dit zal immers eerst na 40 dagen plaats hebben (Hand. 1, 3) en dienzelfden avond nog zal Jezus te midden zijner leerlingen zijn. Wanneer wij echter de boodschap in verband brengen met de waarschuwing, welke Jezus tot Maria richtte, dan krijgt zij een zeer goeden zin. Bij het hooren, dat Jezus verzezen is, zouden ook de apostelen kunnen denken, dat hun vroegere verhouding tot den Meester opnieuw zal beginnen. Wat Hij hun in de afscheidsrede gezegd heeft omtrent zijn terugkeer tot den Vader, wordt door de voorbijgaande verschijningen van den Verzezene niet gelogenstraft. Jezus is nu een geheel ander leven binnengegaan, dat niet een herstel beteekent van de vroegere verhouding, maar eerder een voorbereiding op de definitieve scheiding. De apostelen moeten dit weten, opdat zij bij het wederzien van den Meester niet dezelfde vergissing begaan als Maria Magdalena. De boodschap, welke voor de apostelen eenigszins teleurstellend moet zijn, wordt verzacht door het teedere „mijn broeders” en door het troostvolle „tot mijn Vader en uw Vader, tot mijn God en uw God”. Jezus heeft hen tot zijn broeders gemaakt, die met Hem denzelfden Vader en denzelfden God hebben. Hij gebruikt wel niet de uitdrukkingen „onzen Vader” en „onzen God”, omdat God niet in denzelfden zin de Vader van Jezus en van de leerlingen is en evenmin in denzelfden zin hun God. Al is de verhouding tusschen Jezus en den Vader oneindig inniger en volmaakter, toch heeft de Zaligmaker hen tot zijn broeders en daardoor zijn eigen God en Vader tot hun God en Vader gemaakt.

18. — Joa. deelt nog mede, dat Maria aan de leerlingen de blijde tijding ging mededeelen, dat zij den Heer had gezien, en dat zij zich tevens kweet van de haar gedane opdracht.

2. De eerste verschijning aan de leerlingen, 20, 19—23; vgl. Mc. 16, 14; Lc. 24, 36—43.

19. — De verschijning op den avond van den verrijzenisdag wordt ook door Mc. en Lc. verhaald. Jezus was in den loop van den dag reeds aan Petrus verschenen (Lc. 24, 34). Niet alleen de apostelen (behalve Thomas) waren in de zaal aanwezig, maar ook andere leerlingen, o.a. de twee, die Jezus gezien hadden op den weg naar Emmaüs (Lc. 24, 33). Daar het reeds avond werd, toen deze laatsten met Jezus te Emmaüs kwamen (Lc. 24, 29) en zij nog den terugweg naar Jerusalem hadden afgelegd, zal de verschijning van den Zaligmaker wel na 8 uur hebben plaats gehad (zie bij Lc. 24, 13—14). — Met nadruk wordt gezegd, dat het dezelfde dag was, namelijk de eerste dag der week (vgl. v. 1); door Jezus' verrijzenis is deze dag immers de dag des Heeren (Openb. 1, 10), de christelijke Zondag, geworden. — De plaats, waar de leerlingen waren, wordt niet aangegeven, maar is waarschijnlijk dezelfde als die, waar Jezus het laatste avondmaal hield en waar later de H. Geest over hen neerdaalde (zie bij Mt. 26, 18). — Uit vrees voor de Joden hadden zij de deuren gesloten. Het verhaal van

midden en zeide tot hen: Vrede zij u! 20. En na deze woorden toonde Hij hun zijn handen en zijde. De leerlingen nu verheugden zich, toen zij den Heer zagen. 21. En opnieuw zeide Hij hun: Vrede zij u! Zooals de Vader Mij gezonden heeft, zoo zend ook Ik u.

Petrus' verloochening toont, hoe ijverig men naar Jezus' aanhangers speurde; en de tijding van het ledige graf zal de Sanhedristen nog achterdochtiger gestemd hebben. Deze historische bijzonderheid wordt echter niet om zich zelf verhaald; want in v. 26 vinden wij ze opnieuw, en zonder dat de reden (de vrees voor de Joden) wordt aangegeven. Joa. wil te kennen geven, dat Jezus op wonderbare wijze binnenkwam. Zijn lichaam had na de verrijzenis hoedanigheden, welke het vroeger niet bezat. Jezus kon zich nu plotseling verplaatsen en kon de zaal binnenkomen, zonder dat de deuren geopend werden. Hij had nu een geestelijk lichaam, waarvan de eigenschappen door Paulus beschreven worden (1 Cor. 15, 42—44). Lc. duidt hetzelfde aan door te zeggen, dat Hij uit de oogen der Emmaüs-gangers verdween (24, 31) en eenigen tijd later te midden der leerlingen stond (24, 36). — Ook volgens Lc. (24, 36) zeide Jezus bij deze eerste ontmoeting: „Vrede zij u!” (vgl. v. 21. 26). Joa. gebruikt hier de echt Hebreeuwsche formule, terwijl Mt. bij een dergelijke gelegenheid de Grieksche uitdrukking „chairete” (eigenlijk: verheugt u) heeft. Ofschoon „vrede zij u” de gewone Joodsche groet was, kreeg hij nu in Jezus' mond een geheel bijzondere beteekenis. Na het lijden, den angst en den twijfel, welke de leerlingen in de laatste dagen hadden doorgemaakt, hadden zij meer dan ooit den innerlijken vrede noodig.

20. — De leerlingen schijnen niet aanstonds overtuigd geweest te zijn, dat het Jezus was. Dit is immers de reden, waarom Hij hun zijn handen en zijde toont. Lc. zegt dan ook, dat zij van schrik en vrees bevangen waren en een geest meenden te zien (24, 37). Jezus had dus de lidteekenen der wonden, welke de spijkers in zijn handen en de lans in zijn zijde hadden gemaakt, in zijn verheerlijkt lichaam willen behouden. Uit Lc. (24, 39) weten wij, dat ook in zijn voeten de sporen der kruisiging nog zichtbaar waren. Aan deze wondteekenen moesten de leerlingen erkennen, dat dezelfde Jezus, die aan het kruis gestorven was, nu weer levend voor hen stond; de bewijskracht daarvan wordt bij Lc. nog sterker in het licht gesteld (24, 38 vlg.). — Joa. stemt met de synoptici overeen, wat de bedachtzame en weifelende houding der leerlingen betreft. Terwijl de Zaligmaker de onstuimigheid van Maria Magdalena had moeten matigen, werd Hij door de leerlingen met twijfel en terughouding bejegend. — Volgens Lc. ging Jezus nog verder en at in hun aanwezigheid een stuk gebraden visch om aan te toonen, dat Hij werkelijk lichamelijk verzezen was. Toen zij eindelijk overtuigd waren, was hun vreugde ook des te grooter. Op dat oogenblik ging in vervulling, wat Jezus hun in de afscheidsrede voorspeld had: „Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Gij zult weenen en jammeren, maar de wereld zal zich verheugen; gij zult overstelpt zijn met droefheid, maar uw droefheid zal in vreugde verkeeren” (16, 20).

21. — Nadat zij Jezus herkend hadden, kreeg zijn begroeting eerst haar volle waarde; daarom herhaalde Hij: „Vrede zij u!” — Daarop gaf Hij den leerlingen hun zending (vgl. Mt. 28, 19 vlg.; Mc. 16, 15; Lc. 24, 47 vlg.;

22. En na dit gezegd te hebben blies Hij over hen en sprak: Ontvangt den heiligen Geest. 23. Wier zonden gij vergeeft, hun zijn zij vergeven; wier zonden gij behoudt, hun zijn zij behouden.

Hand. 1, 8). Hij zond hen, zooals de Vader Hem gezonden had. Hetzelfde had Jezus reeds bij anticipatie in het hooge priesterlijk gebed gezegd (17, 18). De leerlingen moesten dus dezelfde opdracht vervullen als hun Meester; zij moesten zijn werk voortzetten. Reeds tijdens zijn sterfelijk leven had Hij hen meermalen op hun toekomstige zending gewezen (vgl. Mt. 10, 1—4; Mc. 6, 7—13; Lc. 6, 12—16; Joa. 4, 38; 13, 16). Nu Jezus echter deze aarde ging verlaten, wilde Hij hen in een eenigszins plechtigen vorm tot zijn plaatsvervangers aanstellen. De volmacht daartoe ontleende Hij aan zijn zending door den Vader. Bovendien hadden de beproevingen der laatste dagen hun geloof doen wankelen en hen in zekeren zin doen twijfelen aan hun roeping; daarom was het noodig, dat de Zaligmaker hen in hun ambt en zending bevestigde. — Ofschoon wij uit Lc. weten, dat niet alleen de apostelen, maar ook andere leerlingen aanwezig waren, zijn de zending en de daarop volgende volmacht om de zonden te vergeven toch alleen tot hen gericht. Joa. immers maakt enkel melding van „de leerlingen”, waarmede hij ook in de voorafgaande hoofdstukken uitsluitend de twaalf aanduidde. Bovendien wordt hun de zending gegeven met dezelfde woorden, welke Hij in de zaal van het laatste avondmaal met betrekking tot de apostelen gebruikte (17, 18). Nog duidelijker wordt dit uit de tweede verschijning, waarin uitdrukkelijk van „de twaalf” gesproken wordt (v. 24).

22—23. — Jezus was in de wereld gezonden, opdat de menschen het leven zouden hebben (10, 10). Dit behoorde dus ook tot de zending der apostelen. Opdat zij den menschen het leven konden mededeelen, moesten zij macht krijgen over de zonde, die de komst van het goddelijk leven in de ziel verhindert. Deze macht geeft Jezus door de woorden: „Ontvangt den heiligen Geest. Wier zonden gij vergeeft, hun zijn zij vergeven; wier zonden gij behoudt, hun zijn zij behouden.” Deze woorden bevatten meer dan de belofte van den H. Geest, welke Jezus vóór zijn hemelvaart aan de leerlingen deed: „Zie, Ik zend de belofte van mijn Vader op u neer” (Lc. 24, 49). De vervulling dezer belofte had volgens Hand. 2, 1—4 op het Pinksterfeest plaats, toen Jezus reeds ten hemel was opgestegen. Bij Joa. is echter niet sprake van een toekomstige mededeeling van den H. Geest; dit blijkt uit de symbolische handeling, welke Jezus verricht, en uit den tegenwoordigen tijd „ontvangt”. Het is op dit oogenblik, dat de leerlingen den H. Geest ontvangen. Bauer leidt daaruit af, dat Joa., in tegenstelling met Lc., de mededeeling van den H. Geest reeds op den verrijzenisdag laat plaats hebben. Joa. zou dan tevens aan de gebeurtenis van den Pinksterdag, welke met wonderbare verschijnselen gepaard ging, een meer mystiek karakter gegeven hebben. Wij antwoorden daarop, dat de handeling, welke Joa. hier beschrijft, volstrekt niet beantwoordt aan de belofte, welke Jezus volgens denzelfden evangelist aan zijn apostelen deed. Volgens de afscheidsrede immers (14, 16. 26; 16, 7. 13) zou de H. Geest hun gegeven worden, nadat Jezus ten hemel was opgestegen, en wel om Hem te vervangen; de vervulling dezer belofte nu wordt door Lc. in Hand. 2, 1—4 verhaald. Wat Jezus nu geeft, is iets anders, namelijk een bovennatuurlijke macht, welke aan de werking van den H. Geest wordt toegeschreven. Wij

wijzen er in dit verband op, dat vóór „heilige Geest” het artikel ontbreekt, zoodat wij misschien beter zouden vertalen: ontvangt heiligen geest, d.w.z. een mededeeling of een kracht van den H. Geest. De H. Hiëronymus zeide reeds: „Op den eersten verrijzenisdag ontvingen zij derhalve de genade van den H. Geest, waardoor zij zonden vergeven, doopen, kinderen Gods maken en aan de geloovigen den geest van het kindschap mededeelen konden.” Uitdrukkelijk spreekt Jezus echter alleen van de macht om de zonden te vergeven, welke aan den H. Geest wordt toegeschreven, omdat Hij als de oorsprong van het bovennatuurlijk leven en van de heiligheid beschouwd wordt. De symbolische handeling, waarmede de mededeeling van den H. Geest vergezeld gaat, is beteekenisvol. Het Hebreeuwsche „roech”, het Grieksche „pneuma” en het Latijnsche „spiritus” beteekenen immers zowel „wind” als „geest”. Reeds in 3, 8 werd de werking van den H. Geest met die van den wind vergeleken. Wanneer Jezus dus over zijn leerlingen blaast of ademt, dan beteekent dit, dat Hij den H. Geest, die van eeuwigheid uit Hem (en den Vader) voortkomt, aan zijn leerlingen geeft. De H. Augustinus zegt: „Deze lichamelijke adem was niet de zelfstandigheid van den H. Geest, maar een zinnebeeldige aanduiding, dat de H. Geest niet alleen uit den Vader, maar ook uit den Zoon voortkomt.” — Door de mededeeling van den H. Geest krijgen de leerlingen de macht om zonden te vergeven en zonden te behouden. Het spreekt vanzelf, dat zij het een of het ander niet naar willekeur kunnen doen. Zij zullen bij de uitoefening van hun zending met twee groepen van menschen te doen krijgen, met menschen, wien zij de zonden kunnen vergeven, en met menschen, wien zij de zonden moeten behouden. Dit hangt af van de geestelijke gesteltenis, waarin zij verkeerden. Daar nu de leerlingen niet, zooals de Meester zelve (vgl. Mt. 9, 2; Lc. 7, 48), den toestand der zielen doorschouwen kunnen, moeten wij uit de door Jezus verleende volmacht afleiden, dat de menschen verplicht zijn, hun zonden, hun goede of slechte gezindheid aan hen te openbaren. Wanneer zij dit niet doen, kunnen de leerlingen niet beslissen, of zij hun de zonden vergeven of behouden moeten. Het woord „behouden” heeft niet enkel een negatieve beteekenis, zoodat het synoniem zou zijn met „niet vergeven”, maar ook in dit geval spreken de leerlingen een positief oordeel uit: dat de zondaar namelijk niet van zijn zonden ontslagen wordt. Jezus stelt zijn leerlingen dus aan tot rechters, die, naar gelang van den zieletoestand der menschen, een vrijsprekend of een veroordeelend oordeel kunnen vellen; voor deze rechtbank zijn de schuldigen hun eigen getuigen en aanklagers. Wij mogen daarom met het Concilie van Trente (14de zitting) besluiten, dat Jezus door deze woorden aan zijn leerlingen de macht gaf om het Sacrament der zondenvergeving (de Biecht) toe te dienen. — Zahn en andere Protestanten meenen, dat Jezus enkel de volmacht geeft om het Evangelie te prediken. Wanneer de menschen gelooven, dan worden hun de zonden vergeven; doen zij dit niet, dan worden zij hun behouden. Deze verklaring is echter onjuist. De Zaligmaker spreekt immers in het algemeen van de zonden, niet alleen van de zonde van ongelooft. Ook volgens het Joa.-evangelie vordert Jezus, dat men niet alleen gelooft, maar ook zijn geboden onderhoudt (13, 34 vlg.; 14, 21. 23. 24; 15, 10. 12. 17). Niet alleen over geloof en ongelooft, maar ook over het onderhouden en het overtreden der geboden hebben de leerlingen te oordeelen. Deze macht werd reeds aangeduid in de meer algemeene formule van Mt. 16, 19 en 18, 18.

24. Thomas, een van de twaalf, die Didymus genoemd wordt, was echter niet bij hen, toen Jezus kwam. 25. De andere leerlingen

3. De tweede verschijning aan de leerlingen, 20, 24—29.

De evangelisten verhalen eenstemmig, dat de apostelen niet gemakkelijk tot het geloof in de verrijzenis te brengen waren; vooral het verhaal der vrouwen maakte weinig indruk op hen (Mt. 28, 17; Mc. 16, 11—14; Lc. 24, 11. 25. 38. 41). Joa. stelt vooral de ongeloovige stemming van Thomas in het licht, zonder twijfel omdat deze het langst weerstand bood, maar tevens omdat zijn gedrag een gewichtige les bevat voor alle Christenen. — Zahn beweert, dat deze tweede verschijning in Galilea heeft plaats gehad. Hij leidt dit af uit het bevel, dat Jezus door de vrouwen aan de apostelen liet overbrengen om naar Galilea te gaan; daar zou Hij hun verschijnen (vgl. Mt. 26, 32; 28, 7. 16; Mc. 14, 28; 16, 7). De moeilijkheid, welke uit deze teksten in verband met de verschijningen in Jerusalem ontstaat, hebben wij reeds besproken bij Mt. 26, 32 en 28, 7. Verder vindt Zahn het onwaarschijnlijk, dat de leerlingen nog acht dagen in Jerusalem zouden gebleven zijn. Om dit te kunnen beoordeelen zouden wij moeten weten, wat Jezus hun bij zijn eerste verschijning gelast had. Dat het vertrek naar Galilea nogmaals ter sprake kwam, blijkt uit Mt. 28, 16. Volgens dezen tekst had Jezus hun in Galilea een bepaalden berg aangewezen, waar zij moesten bijeenkomen; welnu, daarvan werd in de boodschap der vrouwen niet gesproken. Daartegenover staan zeer gewichtige redenen, die vóór Jerusalem pleiten. Vooreerst zegt Joa. niets van een vertrek naar Galilea. Vervolgens kan de bemerking van v. 26, dat de leerlingen 8 dagen later weer „binnen” waren en weer met gesloten deuren, niets anders beteekenen, dan dat zij weer op dezelfde plaats vergaderden als bij de voorafgaande verschijning (vgl. v. 19).

24. — Thomas wordt ook hier „Didymus” genoemd (vgl. 11, 16; 21, 2). Wij zagen reeds bij 11, 16, dat het Grieksche „Didymos” (tweelingsbroeder) de vertaling is van den Arameeschen naam Thomas. Er is dus geen reden om daarin een aanduiding van zijn weifelend karakter te zien, zoodat „Didymus” zou beteekenen „de tweevoudige” (in den zin van „tweeslachtige”). Het karakter van Thomas is trouwens volstrekt niet weifelend. Terwijl de andere leerlingen aarzelden, was hij het, die hen overhaalde om Jezus naar Judea te vergezellen (11, 16). In 14, 5 hebben wij hem leeren kennen als een rondborstig en ietwat ruw man, die aan zijn eigen ideeën vasthoudt. Ook bij deze gelegenheid is hij volstrekt geen twijfelaar, zooals de andere apostelen geweest waren vóór de eerste verschijning. Uit de beslistheid, waarmee hij tegen al zijn medeleerlingen zijn eigen meening verdedigt (v. 25), spreekt integendeel een groote onafhankelijkheidszin en zelfs een bekrompen koppigheid. Misschien hebben wij daaruit ook zijn afwezigheid bij de eerste verschijning te verklaren. Terwijl de andere leerlingen, naar aanleiding van de boodschap van de vrouwen en speciaal van Maria Magdalena, bijeengekomen waren om hun vermoedens en verwachtingen te bespreken, had Thomas blijkbaar „dien beuzelpraat” (Lc. 24, 11) niet ernstig opgenomen. — Joa. spreekt van „de twaalf”, ofschoon Judas niet meer tot de apostelen behoorde; daaruit blijkt, dat dit woord een vaststaande aanduiding van de apostelgroep geworden is.

zeiden dus tot hem: Wij hebben den Heer gezien! Maar hij zeide hun: Zoo ik niet in zijn handen het lidteeken der spijkers zie en mijn vinger niet leg in de plaats der spijkers en mijn hand niet plaats in zijn zijde, dan geloof ik niet. 26. Acht dagen later waren zijn leerlingen weer daarbinnen bijeen, en ook Thomas was bij hen. Terwijl de deuren gesloten waren, kwam Jezus binnen, ging in hun midden staan en zeide: Vrede zij u! 27. Daarna sprak Hij tot Thomas: Leg uw vinger hier, en bezie mijn handen; steek uw hand uit en leg ze in mijn

25. — Waarschijnlijk trof Thomas zijn medeleerlingen reeds op den dag na de verrijzenis. Dezen deelden hem vol opgetogenheid mede, dat zij den Heer hadden gezien. Uit Thomas' antwoord blijkt, dat zij hem de verschijning uitvoerig beschreven met vermelding van de wondteekenen en van wat Jezus gezegd had. Hij echter houdt hen allen zonder uitzondering voor slachtoffers van gezichtsbedrog. Dit verzet van één tegen tien is inderdaad een bewijs van starre koppigheid. Het is hem niet genoeg, dat allen den Heer gezien en gehoord hebben en dat zij zelfs de lidteekenen van zijn wonden aanschouwden. Met gewilde breedvoerigheid zet hij de voorwaarden uiteen, welke hem tot het geloof in de verrijzenis kunnen brengen. Hij wil zelf zien en hooren, wat de anderen gezien en gehoord hebben. En dat zou hem zelfs niet voldoende zijn; want hij zou nog denken aan gezichtsbedrog. Hij wil daarenboven zijn vinger leggen in de plaats der spijkers en zijn hand in de wonde der zijde! Deze woorden getuigen van een gevoellooze hardheid, welke vooral ten opzichte van de heilige wondteekenen niet passend is. De berekenende nauwkeurigheid (de vinger in de kleine wonden der spijkers, de hand in de breede zijdewonde) doet zeer onaangenaam aan. Wanneer al deze voorwaarden vervuld zijn, dan zal hij gelooven, niet eerder. Alsof dit nog den naam van geloof verdiende! — Joa. zou Thomas' woorden, welke voor hem en de geloovige lezers hinderlijk moesten zijn, niet zoo uitvoerig hebben weergegeven, wanneer er in zijn tijd ook niet zulke menschen geweest waren, die de waarheid wilden zien en als het ware met de handen tasten (vgl. v. 29).

26. — Thomas bleef een week lang in zijn ongeloof volharden. „Na acht dagen”, dus weer op den eersten dag der week (vgl. v. 19), had de tweede verschijning plaats. De voorliefde van Jezus voor dezen dag bereidt reeds het ontstaan van „den dag des Heeren” voor. Thomas was nu ook aanwezig, misschien omdat de terugkeer naar Galilea (het Paaschfeest was den dag tevoren geëindigd) zou besproken worden. Zij waren opnieuw binnen bijeen, wat zonder twijfel duidt op dezelfde zaal als in v. 19; en ook nu waren de deuren gesloten. Deze laatste bemerking, waarbij de reden „uit vrees voor de Joden” als bekend wordt verondersteld, dient ook hier om het wonderbare binnenkomen van den Zaligmaker aan te duiden. De begroeting is dezelfde als in v. 19 en 21.

27. — Jezus wendt zich, na allen begroet te hebben, tot den ongelovigen Thomas. Door diens woorden te herhalen toont Hij niet alleen zijn gezindheid te kennen, maar verwijt Hij hem ook op zachte wijze zijn gevoellooze veeleischendheid. Wij kunnen Jezus' gebaren uit zijn woorden afleiden. Eerst wijst Hij met zijn ééne hand op de wonde der andere en zegt: „Leg

zijde; en wees niet ongeloovig, maar wees geloovig! 28. Thomas gaf Hem ten antwoord: Mijn Heer en mijn God! 29. Jezus zeide tot hem: Gij gelooft, omdat gij Mij gezien hebt? Zalig zij, die niet zien en toch gelooven!

uw vinger hier!" Dan spreidt Hij zijn beide handen uit en zegt: „Bezie mijn handen!" Ten slotte toont Hij hem de zijdewonde met de woorden: „Steek uw hand uit en leg ze in mijn zijde!" Aan de voorwaarden van Thomas wordt met dezelfde nauwkeurigheid voldaan als waarmee zij gesteld zijn. Jezus had hetzelfde aanbod gedaan aan de andere leerlingen (vgl. v. 20 en vooral Lc. 24, 39), maar toen uit eigen beweging, omdat Hij voor den eersten keer verscheen. Thomas krijgt dan ook de ernstige vermaning te hooren: „En wees niet ongeloovig, maar wees geloovig!"

28. — Met geen enkel woord duidt Joa. aan, dat Thomas van Jezus' aanbod gebruik maakt. Neen, onmiddellijk geeft de apostel zich gewonnen en roept uit: „Mijn Heer en mijn God!" Dit is niet een uitroep van verbazing, zooals wij vaker het woord „mijn God!" gebruiken, maar een geloofsbekentenis: Gij zijt mijn Heer en mijn God! In het Grieksch krijgt deze door het artikel nog groteren nadruk: Gij zijt de Heer van mij, de God van mij! Evenmin als Maria Magdalena (v. 16) vindt Thomas op dit oogenblik veel woorden, maar wat hij zegt is veel dieper van inhoud. De uitdrukking „Heer" was reeds als aanduiding van Jezus in gebruik (v. 18. 25), maar Thomas noemt Hem ook „God". Dit woord, dat nog door niemand was uitgesproken en dat zelfs door den Zaligmaker, die zich steeds den Zoon van God noemde, niet op zich zelve was toegepast, klinkt het eerst uit den mond van den ongeloovigen Thomas! Het voorafgaande ongelooft, dat zelfs niet door een twijfel verhelderd werd, slaat door het verblindend licht der feiten om in een volmaakter geloof, dan de overige leerlingen hadden. Joa. ziet in dit woord het hoogtepunt van zijn evangelie. De lezers zijn nu, door het dramatische verhaal van den strijd tusschen geloof en ongelooft, licht en duisternis, leven en dood, gekomen tot de waarheid, waarmede Joa. den proloog begon: Het Woord was God. De strijd is in zekeren zin beslecht. Het eerste deel van het evangelie eindigde met de vaststelling van het ongelooft der Joden; zij waren degenen, die de partij van de duisternis hadden gekozen (12, 37—40). Het tweede deel eindigt met de overwinning van het licht in degenen, die zich bij Jezus hadden aangesloten. Het licht van den Logos heeft zelfs in Thomas de duisternis verjaagd. — Ofschoon wij de kunstvolle compositie van het Joa.-evangelie bewonderen, vinden wij daarin allermint een theologische bespiegeling. De verhalen van Jezus' verschijningen worden in zóó menig punt door de synoptici bevestigd en zijn zóó natuurlijk en tintelend van leven, dat er aan de historische waarheid daarvan niet de minste twijfel mogelijk is.

29. — Het eerste deel van Jezus' antwoord leest men beter met een vraagteeken: „Gij gelooft, omdat gij Mij gezien hebt?" Er is een lichte ironie in deze vraag en tevens een zacht verwijt. Thomas had zich niet zoo hardnekkig tegen het getuigenis der andere leerlingen moeten verzetten. Hij heeft nu zijn zin gekregen en is eindelijk tot het geloof gekomen! Toch was zijn geloof echt, al berustte het op het zien. Hij geloofde immers niet

30. Nog veel andere teekenen heeft Jezus in tegenwoordigheid van de leerlingen gedaan, die niet in dit boek opgeteekend zijn. 31. Maar deze zijn opgeteekend, opdat gij gelooven moogt, dat Jezus de Christus is, de Zoon van God, en opdat gij door te gelooven het leven moogt hebben in zijn naam.

alleen in de verrijzenis van Jezus, maar beleed tevens zijn Godheid. De H. Thomas zegt: „Iets anders zag hij en iets anders geloofde hij. Hij zag den mensch en de lidteekenen, en daarom geloofde hij in de Godheid van den Verrezene.” — Maar Thomas' geloof had iets onvolmaakts. Er is immers een geloof, dat niet op het zien berust, maar op het getuigenis van anderen; en dit geloof is veel verdienstelijker. Wanneer alle menschen zoo veeleischend waren als Thomas, zou het met het geloof der toekomstige geslachten droevig gesteld zijn; want zij zullen de verheerlijkte menschheid van Jezus niet zien. Zij zullen zich tevreden moeten stellen met het woord van de apostelen, die tot de officiële getuigen van Jezus' verrijzenis werden aangesteld (vgl. Hand. 1, 22), en van het kerkelijk leerambt, dat het apostolisch getuigenis tot aan het einde der tijden voortzet. Joa. heeft deze vermaning van den Zaligmaker voor zijn lezers en voor alle menschen opgeteekend als een opwekking tot geloof. Toen hij zijn evangelie schreef, was hij de éénige nog levende getuige van Jezus' verrijzenis. Er waren toen menschen, die weigerden te gelooven, omdat zij niet gezien hadden; en zulke menschen zouden er ten eeuwigden dage zijn. Maar er waren er ook ontelbaar velen, die niet gezien hadden en toch geloofden. Tot deze laatsten vooral richt Joa. Jezus' zaligprijzing, als een troost en een aanmoediging.

III. De slotrede van den evangelist, 20, 30 vlg.

Nadat Thomas, de laatste ongeloofige onder de leerlingen, zijn geloof in Jezus' Godheid heeft beleden en Jezus allen, die niet zouden zien en toch gelooven, zalig heeft geprezen, acht de evangelist zijn taak vervuld. Hij heeft immers door zijn evangelie getuigenis willen afleggen voor al degenen, die den sterfelijken en ook den verheerlijkten Zaligmaker niet zagen. Nu geeft hij in een korte n a r e d e rekenschap van zijn boek en richt tot zijn lezers een laatste opwekking.

30. — De slotrede heeft niet alleen betrekking op de verschijningen van den Verrezene, maar op het geheele boek. Joa. spreekt immers in het algemeen van de „teekenen”, welke Jezus deed; welnu, het wonder te Kana werd uitdrukkelijk genoemd „het begin der teekenen” (2, 11). Dat de evangelist daarmee niet alleen de wonderen, maar ook de onderrichtingen zou bedoeld hebben (Tillmann), is in strijd met de beteekenis, welke deze term in zijn geschrift heeft (2, 11. 23; 3, 2; 4, 54; 6, 2. 14. 26. 30; 7, 31; 9, 16; 11, 47). — Joa. heeft niet een volledige levensbeschrijving van zijn Meester willen geven, zooals trouwens duidelijk blijkt uit de synoptici. Maar waarom zegt hij, dat Jezus veel andere teekenen deed in tegenwoordigheid van de leerlingen? Ook het volk had immers de wonderen gezien. Wij antwoorden daarop, dat het volk wel de wonderen zag, maar deze wonderen niet als teekenen erkende. De wonderen waren in hun diepste wezen openbaringen van Jezus' persoonlijkheid, bewijzen van zijn

messiaansche waardigheid en van zijn goddelijk Zoonschap. Welk een diepe beteekenis had Jezus zelve niet gegeven aan de genezing van den blindgeborene en aan de opwekking van Lazarus? Welnu, het volk had in de wonderen alleen het uiterlijke wonderbare feit gezien, maar niet den diepen zin begrepen. De leerlingen hadden ook niet aanstonds ingezien, dat Jezus zich in de wonderen als den eeuwigen Logos, als het licht en het leven der wereld openbaarde, maar zij waren toch langzaam tot dit inzicht gekomen (vgl. 1, 51; 2, 11; 4, 53; 6, 64. 68 vlg.; 9, 2—5; 11, 4). De laatste twijfel was ten slotte verdwenen, toen zij het groote teeken, den verrezen Heiland, gezien hadden; de geloofsbelijdenis van Thomas was daarvan het duidelijke bewijs. Het waren dus ook de leerlingen, die getuigenis van de wonderen moesten afleggen en de beteekenis daarvan moesten verklaren. Dit heeft Joa. gedaan in zijn evangelie.

31. — De keuze, welke Joa. deed uit den rijken schat zijner herinnering, werd bepaald door zijn doel. Hij heeft die wonderen opgeteekend, welke het meest het karakter van „teeken” hadden en dus het meest geschikt waren om het geloof in Jezus op te wekken. Hij richt zich tot lezers, die reeds het geloof hebben aangenomen, maar zijn getuigenis moet hun geloof krachtiger en vuriger maken. Zij zullen daarin het bewijs vinden, dat Jezus de Messias is en de Zoon van God. Dit geloof zal hun nu reeds het eeuwige leven geven, dat zijn voltooiing vindt in de eeuwige zaligheid. Daarom was Jezus immers in deze wereld gekomen (10, 10).

Daar de verzen 30 en 31 zonder twijfel het karakter van een slotrede hebben, beschouwen verreweg de meeste exegeten hfdst. 21 als een aanhangsel, dat later werd toegevoegd. Lagrange daarentegen spreekt zich uit voor een verplaatsing van deze twee verzen, namelijk na 21, 23. Dat zij niet meer op hun oorspronkelijke plaats staan, verklaart hij aldus. Toen de leerlingen van Joa. de tweede slotrede (21, 24 vlg.) hadden toegevoegd, moest de eerste verschoven worden. Men heeft ze toen geplaatst vóór de laatste episode, de verschijning bij het meer van Tiberias. — Het is mogelijk, dat deze hypothese juist is, maar meer kan men er ook niet van zeggen. Daar Lagrange zelve in de hoofdstukken 15 en 16 een latere vervollediging van Jezus' afscheidsrede ziet, kan hij er toch geen bezwaar tegen hebben, dat men ook hfdst. 21 als een toevoeging beschouwt.

IV. De verschijning bij het meer van Tiberias, 21, 1—23.

Door de slotrede (20, 30 vlg.) wordt hfdst. 21 duidelijk gekenteekend als een aanhangsel, dat na de voltooiing van het evangelie werd toegevoegd. Het is nu de vraag, wanneer en door wien deze toevoeging geschiedde; wij maken daarbij echter abstractie van v. 24 en 25, waarvan de oorsprong afzonderlijk moet onderzocht worden. Vooreerst constateeren wij, dat hfdst. 21, in tegenstelling met het aanhangsel van het Mc.-evangelie, in alle handschriften gevonden wordt. Daaruit leiden wij met zekerheid af, dat het evangelie dit hoofdstuk reeds bevatte, toen het in omloop gebracht werd. Daar het vanzelf spreekt, dat een dergelijk geschrift zich spoedig onder de Christenen verspreidde, moet hfdst. 21 korten tijd na de voltooiing van het evangelie zijn toegevoegd. Is dit echter zoo, dan ligt de veronderstelling voor de hand, dat de toevoeging door Joa. zelve geschiedde of althans met zijn goedkeuring. Het is ondenkbaar, dat de

21. 1. Daarna verscheen Jezus nogmaals aan de leerlingen bij het meer van Tiberias. Hij verscheen toen als volgt. 2. Eens waren Simon Petrus, Thomas, die ook Didymus genoemd wordt, Nathanaël uit Kana van Galilea, de zonen van Zebedeüs en twee andere van zijn

oude Kerk in het evangelie een aanhangsel zou geduld hebben, dat niet van apostolischen oorsprong was. Dat Joa. zelve dit hoofdstuk schreef, vindt een sterken steun in den literairen vorm. Lagrange zegt terecht, dat in bijna elk vers overtuigende bewijzen te vinden zijn, dat hfdst. 21 van denzelfden auteur is als het eigenlijke evangelie. Zelfs de geleerden, die een anderen schrijver aannemen, moeten erkennen, dat deze geheel van de gedachte en den stijl van Joa. doordrongen is. Daaruit volgt minstens, dat hfdst. 21 in de naaste omgeving van Joa. en wel door een zijner leerlingen geschreven is.

1. Jezus verschijnt aan zijn leerlingen, 21, 1—14.

Terwijl de twee eerste verschijningen plaats hadden in een opperzaal te Jerusalem, geschiedt deze derde aan den oever van het meer Genesareth. De leerlingen zijn ondertusschen naar Galilea teruggekeerd en hebben wederom hun vroegere gewoonten hernomen. Over de verhouding van deze wonderbare vischvangst tot die van Lc. 5, 1—11, zie bij Lc. 5, 6.

1. — De Grieksche tekst gebruikt het werkwoord „phaneroô”, vertoonen of openbaren: Jezus openbaarde zich aan zijn leerlingen. Joa gebruikt dit woord om een bovennatuurlijke openbaring aan te duiden; zoo „openbaarde” Jezus bijv. door het eerste wonder zijn heerlijkheid (2, 11). Bij Mc. (16, 12—14) duidt deze term de verschijningen van den verrezen Zaligmaker aan. Wanneer Jezus zich na zijn verrijzenis aan zijn leerlingen vertoonde, dan had dit feit tevens het karakter van een bovennatuurlijke openbaring.

2. — Er worden zeven leerlingen opgenoemd, waarvan er vier zeker tot de apostelen behooren: Simon Petrus, Thomas en de zonen van Zebedeüs (Jacobus en Joannes). Dat Nathanaël waarschijnlijk dezelfde is als de apostel Bartholomeüs, zagen wij reeds bij Mt. 10, 3; Joa. heeft omtrent hem een nieuw gegeven, dat hij namelijk uit Kana in Galilea afkomstig was, wat met het verhaal van 1, 45—51 en 2, 1 zeer goed overeenstemt. — Het is merkwaardig, dat de evangelist voor den eersten keer „de zonen van Zebedeüs” noemt. Wij weten immers, dat hij Jacobus nooit vermeldde; en wanneer hij van zich zelf sprak, dan deed hij dit op zeer omzichtige wijze (vgl. 1, 35—41; 13, 23; 18, 15 vlg.; 19, 25—27. 35; 20, 2—10). Zeer verleidelijk is daarom de hypothese van Lagrange, dat deze woorden door een copist zijn toegevoegd, of liever, als glosse in den tekst zijn geraakt. Jacobus en Joannes waren werkelijk bij de verschijning tegenwoordig, maar werden oorspronkelijk *anoniem* aangeduid als „twee anderen van zijn leerlingen”. Een copist zou nu op den rand ter verklaring hebben geschreven: de zonen van Zebedeüs, welke woorden later in den tekst kwamen, zoodat het getal de aanwezige leerlingen met twee vermeerderd werd. Het is echter ook mogelijk, dat Joa. den oorspronkelijken opzet om zich zelve en Jacobus nooit te noemen in het aanhangsel heeft laten varen en

leerlingen bijeen. 3. Simon Petrus zeide tot hen: Ik ga visschen. Zij zeiden hem: Ook wij gaan met u mee. Zij gingen dan naar buiten en stegen in de boot; maar in dien nacht vingen zij niets. 4. Toen de morgen reeds was aangebroken, stond Jezus op den oever; maar de leerlingen wisten niet, dat het Jezus was. 5. Jezus zeide tot hen: Kinderen, hebt gij wat visch? Zij antwoordden Hem: Neen. 6. Hij

zijn anonymiteit althans gedeeltelijk opgaf. Het getuigenis der handschriften pleit zoo overtuigend voor de echtheid van de woorden in kwestie, dat wij aan deze laatste verklaring de voorkeur geven. Wanneer echter „de zonen van Zebedeüs” tot den oorspronkelijken tekst behooren, dan vraagt men zich af, of de „twee anderen van zijn leerlingen” ook apostelen waren. Een zekere oplossing is niet mogelijk; maar het feit, dat de term „leerlingen” vooral in het tweede deel van het Joa.-evangelie bijna uitsluitend de apostelen aanduidt, doet overhellen tot een bevestigend antwoord.

3. — De apostelen hadden wel de zending ontvangen om Jezus' werk voort te zetten (17, 18; 20, 21), maar de uitoefening daarvan zou eerst na Jezus' hemelvaart beginnen. Uit de afscheidsrede blijkt duidelijk genoeg, dat zij daartoe den bijstand van den H. Geest noodig hebben; en Deze zal door Jezus gezonden worden, wanneer Hij tot den Vader is teruggekeerd. Het is daarom niet te verwonderen, dat de apostelen voorloopig tot hun vroegere bezigheden terugkeerden. Dat Joa. Petrus en diens medeleerlingen voorstelt als visschers, stemt met de synoptici overeen; dezen immers verzekeren ons, dat althans vier apostelen (Petrus, Andreas, Jacobus en Joannes) dat beroep uitoefenden. Of Thomas, Nathanaël en de twee onbekende leerlingen vroeger ook visschers waren, weten wij niet. Petrus, die ondanks zijn voorbijgaande ontrouw weer een zeker overwicht over de anderen uitoefende, nam de leiding op zich; wanneer de anderen ook al geen ervaring hadden, dan was hij toch wel, met de hulp van de zonen van Zebedeüs, in staat om een vangst te ondernemen. Uit het bondige „ik ga visschen” spreekt zijn flink en energiek karakter. Hij houdt niet van rust en zoekt bezigheid. De anderen zijn blijkbaar blij, dat hij het initiatief neemt, en verklaren zich bereid mee te gaan. Daar gezegd wordt, dat zij naar buiten gaan, bevonden zij zich waarschijnlijk in het huis, dat Petrus te Kapharnaüm bezat (zie bij Mt. 4, 13). De nacht was de gunstige tijd om te visschen (Lc. 5, 5); zij vingen echter niets.

4. — Tegen den morgen stond Jezus op den oever, wat weer wijst op een plotseling verschijnen (vgl. 20, 19. 26). Dat zij Jezus niet herkenden, was waarschijnlijk niet te wijten aan de nog heerschende duisternis. De Verrezenen werd alleen dan herkend, wanneer Hij het wilde (vgl. Lc. 24, 16; Joa. 20, 14).

5. — De Grieksche tekst heeft het woord „paidia”, dat ook door den ouden Joannes tegenover de Christenen gebruikt werd (1 Joa. 2, 14. 18). Dit klinkt niet zoo teeder als de aanspraak „teknia” (kindertjes), welke éénmaal door Jezus tot zijn leerlingen gericht werd (13, 33) en ook meermalen in den eersten brief van Joa. voorkomt (bijv. 2, 12). Daar Jezus zich voorloopig voor doet als vreemdeling, schijnt „paidia” hier niets anders te beteekenen dan

sprak tot hen: Werpt het net aan den rechterkant van de boot uit; dan zult gij een vangst doen. Zij wierpen het net uit, maar wegens het groot aantal visschen konden zij het net niet meer ophalen. 7. Toen zeide de leerling, dien Jezus liefhad, tot Petrus: Het is de Heer! Toen Simon Petrus hoorde, dat het de Heer was, omgordde hij zich met het bovenkleed — hij was namelijk ongekleeed — en wierp zich

„jongemannen”; het klinkt gemoedelijk, maar verraadt volstrekt niet, wie de spreker is. Jezus weet heel goed, dat zij niets gevangen hebben; maar Hij wil hen dit doen bekenen, opdat zij den wonderbaren aard van de nu volgende vangst des te beter inzien. Nog beter begrijpen wij den zin dezer vraag, wanneer wij op de symbolische beteekenis van dit voorval letten: Zonder Jezus zouden zij geen menschen kunnen winnen voor het Godsrijk. De Grieksche tekst heeft het woord „prosphagion”, toespijs; hier is het gebruikt in de beteekenis van „visch” evenals „opsarion” in v. 9. 10. 13 (vgl. 6, 9. 11). — De leerlingen antwoorden kortweg: Neen; blijkbaar zijn zij niet goed geluimd wegens hun tegenslag.

6 — De rechterzijde werd beschouwd als geluk brengend (vgl. Lc. 1, 11). De leerlingen wisten echter uit ondervinding, dat dit bij de vischvangst niet altijd het geval was. Waarom gehoorzaamden zij dan aan den vreemdeling? Misschien was het door den onbewusten drang, welke van den Meester uitging, of door den vriendelijken en overtuigenden klank van zijn stem, dat zij een laatste poging waagden. Wanneer men den geheelen nacht vergeefs gearbeid heeft, grijpt men gaarne een laatste kans aan. — Het resultaat was wonderbaar. Zij vingen zooveel visschen, dat zij het net niet aan boord konden hijschen. De wijze, waarop zij vischten, en de vorm van het net, dat zij gebruikten, zullen wel dezelfde geweest zijn als bij de eerste wonderbare vischvangst (zie bij Lc. 5, 4—5). Deze laatste was echter nog overvloediger; want toen scheurde het net en vulde men twee booten tot zinkens toe (Lc. 5, 6).

7. — Weer worden wij herinnerd aan de vriendschappelijke verhouding tusschen Petrus en den leerling, dien Jezus liefhad (vgl. 13, 23; 19, 26; 20, 2). Deze laatste voelt scherper aan en heeft in geestelijke dingen een vlugger begrip (vgl. 20, 8). De wonderbare vangst opent hem de oogen, daar hij zich aanstonds de vroegere vischvangst (Lc. 5, 1—11) herinnert; en met groote ontroering zegt hij tot Petrus: „Het is de Heer!” Petrus is meer man van de daad dan Joannes (vgl. 18, 10; 20, 6) en stort zich aanstonds in het water om eerder bij zijn Meester te zijn. — Welke handeling verrichtte hij echter wat zijn kleeding betreft? Meestal wordt verondersteld, dat Petrus enkel zijn onderkleed droeg; het Grieksche „gumnos” kan in dien zin worden opgevat. Uit eerbied voor zijn Meester trok hij nu het bovenkleed aan en sprong zoo in het water. Lagrange vindt dit weinig waarschijnlijk, omdat een tweede kleed het zwemmen belemmerde en een druipnat bovenkleed Petrus' verschijning niet aantrekkelijker maakte. Hij meent, dat de apostel een soort kiel droeg, die door de menschen uit het volk over hun kleederen werd aangetrokken om deze te beschermen. Dit was de „ependutès”, het bovenkleed, waarvan Joa. spreekt. Nu had Petrus niets anders aan dan dezen kiel; zoo moet men zijn naakt-

in het meer. 8. De andere leerlingen echter kwamen met de boot — want zij waren niet ver van het land, maar op een afstand van ongeveer tweehonderd el — en sleepten het net met de visschen. 9. Toen zij aan land gekomen waren, zagen zij een kolenvuur, waarop visch en brood lag. 10. Jezus zeide tot hen: Haalt eenige van de visschen, die gij nu gevangen hebt. 11. Simon Petrus steeg aan

zijn opvatten. Wat deed de apostel alvorens in het water te springen? Hij trok met den gordel den kiel vaster om zijn middel, om bij het zwemmen niet gehinderd te worden. Deze hypothese is zeer aanlokkelijk, maar er zijn toch verschillende bezwaren. Vooreerst duidt het woord „ependutès” (in tegenstelling met „hupendutès”, onderkleed) een bovenkleed aan, dus een kleed in den eigenlijken zin van het woord; in de Septuagint is het zelfs de vertaling van het Hebreeuwsche „me'il”, waardoor een vorstelijk statiegewaad wordt aangeduid. Bovendien, wanneer ter verklaring van Petrus' handeling gezegd wordt, dat hij ongekleed was, dan ligt toch de conclusie voor de hand, dat die handeling bestond in het aantrekken van een kleed. Dat Petrus' wijze van doen vreemd was, is eerder een bevestiging dan een moeilijkheid; want daarom werd zij juist door Joa. vermeld. In zijn opwinding deed hij iets, wat van eerbied voor den Zaligmaker getuigde, al was het misschien onverstandig. De synoptici maakten de bemerking, dat Petrus soms dwaze dingen zeide (Mc. 9, 6); waarom zou hij dan niet in staat geweest zijn om dwaze dingen te doen? De reden, waarom hij zoo handelde, namelijk zijn spontane eerbied voor den Meester, is daarom niet minder mooi.

8. — De 200 el beteekenen een afstand van ongeveer 90 M. Waarom zegt de evangelist, dat zij niet ver van het land waren? Lagrange ziet daarin een reden, waarom Petrus in het water sprong, en verbindt die bemerking dus met v. 7. Dit is echter in strijd met den tekst. De korte afstand wordt aangehaald als de reden, waarom de anderen met de boot kwamen. Het was niet de onstuimige Petrus, die redeneerde, maar het waren de anderen. Dezen achtten het namelijk niet noodig om zich zóó te haasten, omdat de afstand, welke hen van Jezus scheidde, niet groot meer was. Zelfs Joannes gaf er de voorkeur aan om in de boot te blijven en de anderen te helpen.

9. — Het kolenvuur herinnert aan dat andere, in het voorhof van den hogepriester (18, 18), waarbij Petrus zijn Meester verloochend had. Dat dit echter de bedoeling van Jezus zou geweest zijn om den apostel aan zijn ontrouw te herinneren, is niet waarschijnlijk. — Op welke wijze het vuur, de visch en het brood daar gekomen zijn, zegt de evangelist niet. Het is echter waarschijnlijk, dat de Verrezene niet op de gewone wijze handelde, maar gebruik maakte van zijn wondermacht.

10. — De leerlingen zullen wel gemeend hebben, dat Jezus eenige van de gevangen visschen wilde toevoegen aan zijn eigen voorraad, omdat deze niet voldoende was voor zooveel personen. Uit v. 12 vlg. blijkt echter, dat Hij ze niet voor het ontbijt gebruikte. Waarschijnlijk wilde Hij hun een aanleiding geven om hun arbeid te voltooien en de grootte van het wonder te constateeren.

boord en trok het net aan land; het was vol groote visschen, honderd drie en vijftig in getal. En ofschoon er zooveel waren, scheurde het net niet. 12. Jezus sprak tot hen: Komt ontbijten. Niemand van de leerlingen durfde Hem vragen: Wie zijt Gij? Want zij wisten, dat het de Heer was. 13. Jezus kwam nader, nam het brood en gaf het hun, en zoo ook de visch. 14. Dit was reeds de derde maal, dat Jezus aan de leerlingen verscheen, nadat Hij uit de dooden was opgestaan.

11. — Petrus treedt telkens op den voorgrond, wanneer er moet gehandeld worden. Het is onder zijn leiding, dat het net aan land wordt gesleept. De evangelist wijst daarbij op twee omstandigheden, welke de beteekenis van het wonder nog meer in het licht stellen: het getal en de grootte der visschen en het niet-scheuren van het net.

12. — De leerlingen gehoorzamen z w i j g e n d. Zij weten, dat het de Heer is, maar toch durft niemand een openlijke bekentenis uitlokken. De reden daarvan was, dat Jezus zoo vreemd optrad. Hij zeide niet: „Vreest niet, want Ik ben het” (6, 20), of „Vrede zij u” (20, 19. 21. 26). Hoe geheel anders handelde Jezus bij zijn verschijning aan Maria Magdalena en bij zijn twee eerste verschijningen aan de apostelen? Wanneer men de wonderbare vischvangst uitzondert, dan is er niets in Jezus' handelingen, wat ook niet de een of andere welwillende vreemdeling kon doen.

13. — Jezus nadert nu tot het kolenvuur, neemt het brood en de visch en deelt ze uit aan de leerlingen. Deze eenvoudige ceremonie doet hen natuurlijk denken aan de ontelbare malen, dat de Meester tijdens zijn sterfelijk leven als familievader optrad.

14. — Dit is de derde verschijning aan de leerlingen (vgl. 20, 19. 26); die aan Maria Magdalena telt dus niet mee. Ter inleiding van de derde verschijning werd gezegd: Jezus verscheen toen als volgt (v. 1). Dit deed ons reeds vermoeden, dat deze van een anderen aard is dan de voorafgaande. Daar v. 14 de derde verschijning afsluit, zoodat zij als een op-zich-zelf-staande openbaring gekenmerkt wordt, moeten wij ons de vraag stellen: Hoe openbaarde Jezus zich bij die gelegenheid? Wanneer wij de derde verschijning met de twee voorafgaande vergelijken, dan valt het aanstonds op, dat zij bijna enkel h a n d e l i n g is. Bij de twee eerste gaf Jezus gewichtige onderrichtingen, over de waarachtigheid zijner verrijzenis, over de macht om de zonden te vergeven, over de noodzakelijkheid van het geloof; maar bij de derde is datgene, wat Hij tot de apostelen zegt, oogenschijnlijk van geen belang. Hij vraagt, of zij visch hebben (v. 5), geeft hun goeden raad om een vangst te doen (v. 6) en noodigt hen uit om te ontbijten (v. 10. 12). De apostelen zeggen bijna geen enkel woord (v. 5. 7); zoodra zij weten, dat het Jezus is, durven zij Hem zelfs geen vraag meer stellen. Geheel deze gebeurtenis, welke zich in den vroegen morgen op den oever van het meer Genesareth afspeelt, heeft een geheimzinnig karakter. Wij mogen dan ook als vaststaand aannemen, dat de bijzondere aard dezer verschijning, waarop Joa. in v. 1 en v. 14 zinspeelt, juist bestaat in het feit, dat Jezus zich nu niet door woorden, maar door h a n d e l i n g e n openbaart, m.a.w. dat het geheele voorval een symbolische beteekenis heeft. Dit wordt bevestigd door de verklaring, welke Jezus na de eerste wonderbare vischvangst aan Petrus gaf: „Vrees niet; van nu af zult gij menschen van-

gen" (Lc. 5, 10; vgl. Mt. 4, 19; Mc. 1, 17). Ook toen hadden de apostelen den geheelen nacht vergeefs gearbeid en vingen zij op Jezus' aanwijzing een groot aantal visschen; ook toen trad Petrus als de leider op. Uit de tweede wonderbare vischvangst moeten de leerlingen opnieuw afleiden, dat zij door de prediking van het Evangelie menschen zullen vangen en hen zullen binnenleiden in het Godsrijk (vgl. de parabel van het vischnet, Mt. 13, 47 vlg.). Zonder Jezus zal hun arbeid echter vergeefsch zijn; de Zaligmaker had immers reeds in de afscheidsrede (15, 5) gezegd, dat zij zonder Hem niets konden doen. Wanneer Hij echter bij hen is en zij volgens zijn aanwijzingen handelen, dan zullen zij een groote vangst doen; zij zullen zelfs nog grootere werken doen dan Jezus zelf (vgl. 14, 12). Dat Petrus ook bij deze tweede vischvangst de leidende rol speelt, wijst zonder twijfel op de plaats, welke hij onder de apostelen zal innemen, wat trouwens door Jezus nog uitdrukkelijk zal bevestigd worden (v. 15—17). De 153 groote visschen duiden de overvloedige geestelijke vruchtbaarheid van de apostolische prediking aan. Het getal 153 is een bewijs, dat de gebeurtenis een diepen indruk op de leerlingen en vooral op Joa. maakte, maar heeft verder geen bijzondere beteekenis. De H. Hiëronymus meent, dat er 153 soorten van visschen zijn, en leidt daaruit af, dat alle volken in het Godsrijk zullen vertegenwoordigd zijn, maar wij hebben geen zekere gegevens, dat deze meening in de oudheid werkelijk verspreid was. Dat het net ondanks het groot getal visschen niet scheurde, wat het bij de eerste wonderbare vischvangst wél deed (Lc. 5, 6), duidt op de eenheid der Kerk, welke ondanks het groot aantal geloovigen onaangetast zal blijven. Petrus zal bij den apostolischen arbeid de leiding hebben, maar het is niet zonder beteekenis, dat Joannes het eerst den Zaligmaker herkende. Hij is het type van de door God beminde zielen, die met bijzondere verlichtingen bevoorrecht worden; deze hebben echter geen nut voor de Kerk, wanneer de overheid ze niet aan de geloovigen mededeelt. Wij denken daarbij bijv. aan de H. Margaretha-Maria, die omtrent de devotie tot het H. Hart persoonlijke openbaringen ontving, welke door de kerkelijke overheid tot gemeengoed aller geloovigen gemaakt werd. Dat Jezus, evenals bij de broodvermenigvuldiging (6, 5), eerst de apostelen om voedsel vraagt en hen later uit eigen almacht spijzigt, moet hen leeren vertrouwen op Gods voorzienigheid, die hen bij hun apostolische werkzaamheid nooit zal verlaten; de verzezen Zaligmaker zal zorgen voor zijn arbeiders. Wanneer de evangelist beschrijft, hoe de apostelen, na volbrachten arbeid, worden uitgenoodigd om te ontbijten en hoe Jezus hun brood en visch toereikt, worden wij dan niet herinnerd aan de hemelsche zaligheid, welke zoo vaak door een gastmaal wordt voorgesteld? De rijke symboliek, welke wij in deze derde verschijning vinden, wordt voldoende verantwoord door de geheimzinnige sfeer, waarin deze gebeurtenissen gehuld zijn; er blijven trouwens genoeg details over, welke niet symbolisch verklaard kunnen worden en enkel kunnen berusten op de trouwe herinnering van den ooggetuige.

2. Jezus geeft aan Petrus het opperste herdersambt en voorspelt zijn marteldood, 21, 15—19.

Eén enkele bijzonderheid van de voorafgaande episode wordt nu uitdrukkelijk door Jezus verklaard. Het was immers Petrus, die de andere leerlin-

15. Toen zij dan ontbeten hadden, sprak Jezus tot Simon Petrus: Simon, zoon van Joannes, bemint gij Mij meer dan dezen? Hij zeide Hem: Ja, Heer, Gij weet, dat ik U liefheb. Hij sprak tot hem: Weid

gen tot de vischvangst uitnoodigde en het net aan land trok. Ook bij den apostolischen arbeid, welke door de wonderbare vischvangst werd aangeduid, zal Petrus de leiding hebben; want hij wordt door Jezus aangesteld tot den herder zijner kudde.

15. — Nadat de leerlingen in eerbiedig stilzwijgen het hun door Jezus aangeboden ontbijt genuttigd hebben, neemt de Zaligmaker het woord en richt zich tot Simon Petrus. Hij noemt hem plechtig „Simon, zoon van Joannes”, evenals bij de eerste ontmoeting (1, 42) en bij de belofte van het primaatschap (Mt. 16, 17). De apostel moet immers weten, hoe nietig zijn afkomst is, om zijn uitverkiezing des te hooger te waardeeren. Ofschoon hij midden tusschen zijn medeleerlingen staan blijft, richt Jezus zich alleen tot hem, wat door de aanspraak sterk in het licht gesteld wordt. De drie-voudige vraag staat zonder twijfel in verband met Petrus' drie-voudige verloochening. Jezus geeft hem de gelegenheid om zijn ontrouw op schitterende wijze uit te boeten door een driemaal herhaalde betuiging van zijn liefde. Het gezag, dat Petrus onder zijn medeleerlingen bezat, had zonder twijfel door zijn lafhartig gedrag geleden; daarom moet hij in hun tegenwoordigheid toonen, dat hij spijt heeft en ondanks alles zijn Meester bemint. Het is ook niet zonder reden, dat Jezus hem vraagt: „Bemint gij Mij meer dan dezen?” Petrus had zich immers boven de anderen gesteld, toen hij zijn trouw tot in den dood verzekerde (Mt. 26, 33—35; Mc. 14, 29—31; Lc. 22, 23; Joa. 13, 37). Hij heeft nu de gelegenheid om deze aanmatiging door nederige bescheidenheid goed te maken. Petrus antwoordt dan ook, dat hij Jezus bemint, maar hij durft niet zeggen, dat zijn liefde grooter is dan die van de anderen. Hij is zelfs zóó bescheiden, dat hij zich daarbij op de alwetendheid van zijn Meester beroept. Het feit echter, dat Jezus de vraag zóó formuleert en Petrus' grootere liefde tot voorwaarde maakt van hetgeen Hij hem geven zal, duidt aan, dat zijn liefde inderdaad die van de anderen overtreft. De Zaligmaker trekt Petrus' antwoord niet in twijfel, zooals blijkt uit de woorden: Weid mijn lammeren. Hij stelt het oppergezag over de Kerk voor door het beeld van het herdersambt. Hij had ook het koningschap daartoe kunnen gebruiken, maar de toenmalige opvatting van de koninklijke macht (vgl. Lc. 22, 25) was volstrekt niet in overeenstemming met de innige verhouding, welke er moest bestaan tusschen Petrus en de geloovigen. Nu Jezus heengaat, moet Petrus de goede herder zijn, die zijn schapen kent en bemint en zelfs zijn leven voor hen geeft (vgl. 10, 11—16). De mooie allegorie van den goeden herder is veel duidelijker geworden, nu Jezus zijn leven aan het kruis heeft gegeven. Petrus weet dus, welke hooge eischen de Meester aan hem stelt. Daarom heeft Jezus hem ook gevraagd: „Bemint gij Mij meer dan dezen?” Wie het hoogste gezag heeft, heeft de zwaarste plichten en moet daarom ook de grootste liefde hebben. Wie Jezus bemint, bemint ook Jezus' schapen en zal vanzelf een goede herder zijn. De macht, welke hij uitoefent, moet enkel dienen tot het welzijn der kudde, niet tot eigen voordeel. Augustinus verklaart Jezus' woord aldus: „Als gij Mij bemint, dan denk er niet aan, u zelve te

mijn lammeren. 16. Hij zeide tot hem een tweede maal: Simon, zoon van Joannes, bemint gij Mij? Hij zeide Hem: Ja, Heer, Gij weet, dat ik U liefheb. Hij zeide hem: Weid mijn schapen. 17. Hij sprak tot hem een derde maal: Simon, zoon van Joannes, bemint gij Mij? Toen werd Petrus bedroefd, omdat Hij hem voor de derde maal

weiden; maar weid mijn schapen als de mijne, niet de uwe, zoek in hen mijn eer, niet de uwe, mijn heerschappij, niet de uwe, mijn rijkdom, niet den uwen." — Wordt Petrus door Jezus ook boven de andere apostelen gesteld, m.a.w. wordt hem het primaat over de geheele Kerk toevertrouwd? De conservatieve Protestanten antwoorden ontkennend; zoo zegt bijv. Bouma: „Een primaat van Petrus wordt hier niet geleerd." Dit heele tooneel zou geen andere beteekenis hebben dan Petrus openlijk te herstellen in zijn waardigheid van apostel, welke hij door zijn ontrouw verloren had. Hoogstens zou hij daardoor aangeduid worden als de „primus inter pares", de eerste onder zijns gelijken. De vrijzinnigen daarentegen zijn met ons van meening, dat Petrus door dezen tekst over de geheele Kerk als opperherder wordt aangesteld. Zoo zegt bijv. Heitmüller: „Aan Petrus wordt dus door den Heer zelf de plaats van herder der christelijke gemeente, van leider der Kerk, en wei boven alle andere apostelen, kortom het primaatschap voorspeld en toegewezen." Wanneer Petrus enkel in zijn vroegere waardigheid hersteld wordt, hebben dan de andere leerlingen, die toch ook ontrouw geweest zijn, geen nieuwe aanstelling noodig? Dat Petrus een herdersambt ontvangt, waaraan ook de andere apostelen onderworpen zijn, volgt uit den nadruk, waarmede Jezus zich uitsluitend tot hem richt. Beteekenisvol in dit opzicht is het feit, dat Jezus in zijn eerste vraag Petrus met de anderen vergelijkt (bemint gij Mij meer dan dezen?). Zeker, bij andere gelegenheden (Mt. 18, 18; 28, 18—20; Joa 20, 22 vlg.) worden alle apostelen op één lijn gesteld, maar nu het gaat over het herdersambt, dat in plaats van den naar den Vader terugkeerenden Jezus moet uitgeoefend worden, wordt alleen Petrus genoemd. Zijn herdersambt is daarom even universeel als dat van zijn Meester. In verhouding tot dit opperste herdersambt behooren ook de apostelen tot de kudde. De aanstelling, welke Petrus hier ontvangt, is trouwens de vervulling van de belofte, welke Jezus hem deed bij Mt. 16, 18—20, en een bevestiging van de opdracht, welke Hij hem gaf bij Lc. 22, 31 vlg. Deze drie evangelische teksten vormen den onwrikbaren grondslag, waarop de leer over het primaatschap van Petrus en zijn opvolgers berust.

16. — Jezus spreekt nu niet van de lammeren, maar van de schapen. Sommigen zien daarin een aanduiding, dat niet alleen de gewone geloovigen, maar ook de apostelen en hun opvolgers (de bisschoppen) aan Petrus' primaatschap onderworpen zijn. Of deze allegorische toepassing juist is, durven wij niet verzekeren; maar in elk geval blijkt uit de wisseling der termen, dat Petrus wordt aangesteld over de geheele kudde. — Enkele teksten hebben „probatia" in plaats van „probata". Dan zou Jezus over drie categorieën gesproken hebben, namelijk over lammeren, schaapjes en schapen; tegen de overweldigende meerderheid der handschriften verliest deze lezing echter alle waarschijnlijkheid.

17. — Bij de derde vraag wordt Petrus bedroefd. Was zijn ontrouw dan zóó groot, dat de Meester hem niet meer gelooft? Jezus heeft zijn be-

had gezegd: Bemint gij Mij? En hij zeide Hem: Heer, Gij weet alles; Gij weet, dat ik U liefheb. Jezus sprak tot hem: Weid mijn schapen. 18. Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Toen gij jong waart, deedt gij u zelf den gordel om en gingt gij, waarheen gij wildet; maar wanneer gij oud geworden zijt, zult gij uw handen uitstrekken, en een ander zal u omgorden en u brengen, waar gij niet heen wilt. 19. Dit zeide Hij om aan te duiden, door welken dood hij God zou verheerlijken. En na deze woorden zeide Hij tot hem: Volg Mij!

tuiging van liefde zonder twijfel aangenomen, omdat Hij hem tot herder der kudde aanstelt; maar deze hooge onderscheiding is voor den apostel van geen waarde, zoolang Jezus innerlijk niet overtuigd blijkt van zijn liefde. Zijn antwoord is roerend van eenvoud en nederigheid: „Heer, Gij weet alles; Gij weet dus ook, dat ik U liefheb.” Dat een gewoon mensch twijfelt aan zijn liefde, is begrijpelijk; maar de alwetende Jezus, die de harten doorgrondt, moet toch weten, dat zijn woorden oprecht gemeend zijn. De heetgebakerde Petrus, die vroeger tegen den minsten twijfel aan zijn trouw zoo heftig protesteerde (Mc. 14, 29. 31), heeft ondertusschen veel geleerd; zijn val heeft hem nederig gemaakt, zoodat hij een waardig opperherder zal worden. — Hoe hij zijn herdersambt opvatte, blijkt uit de vermaning, welke hij later aan zijn ambtgenooten gaf (1 Petr. 5, 1—4).

18. — Meerdere malen heeft Joa. geheimzinnige spreuken vermeld, die op het eerste gezicht een gewone waarheid uitdrukten, maar later een diepe beteekenis bleken te hebben (2. 19; 3, 3; 7, 34; 8, 21. 28. 51; 11, 11. 50; 12, 32; 13, 27. 33; 16, 17). Zoo ook hier. Petrus heeft den mannelijken leeftijd bereikt. Jezus maakt nu een tegenstelling tusschen zijn jeugd, die voorbij is en zijn ouderdom, die nog in de toekomst ligt. Toen Petrus jong was, omgordde hij zich zelf, en ging hij, waarheen hij wilde. „Zich omgorden” is synoniem met „zich klaar maken voor een taak of voor een tocht”; Petrus had zich zooeven nog omgord om naar den oever te zwemmen (v. 7). In zijn jeugd had hij niemand noodig om te handelen en koos zelfstandig zijn weg. Dit is toepasselijk op elken jongeman, maar vooral op Petrus, die zich meermalen uiterst onstuimig en onafhankelijk toonde. Zijn gedrag bij de voetwassching (13, 6—10), bij de bereidverklaring om voor Jezus te sterven (13, 37), bij den zwaardslag in Gethsemani (18, 10), bij de laatste vischvangst (21, 7), toonen duidelijk, dat Petrus het vuur der jeugd nog niet verloren had. Meermalen stelde hij zelfs daden, die van onberadenheid getuigden en hem in groote ongelegenheid brachten. Maar Petrus zal oud worden en dan zal hij hulpeloos de armen omhoog houden, opdat een ander hem den gordel kan omdoen; dan zal hij moeten gaan, waarheen hij door anderen geleid wordt. Op den onstuimigen dadendrang der jeugd zal de hulpeloosheid van den ouderdom volgen, welke geduldig moet aannemen en ondergaan, wat anderen beslissen, en dit zelfs als een weldaad moet beschouwen. Jezus' woorden duiden allereerst op een verandering in Petrus' karakter. Hij zal steeds meer zijn eigen wil verzaken, steeds krachtiger zijn hartstochtelijke natuur bedwingen, om ten slotte een gewillig werktuig te worden in Gods hand.

19. — Eerst nadat Petrus te Rome den kruisdood stierf, heeft Joa. den dieperen zin van Jezus' voorspelling begrepen. „De armen uitstrekken” be-

20. Toen Petrus zich omkeerde, zag hij den leerling, dien Jezus liefhad, volgen, denzelfde, die tijdens den maaltijd aan zijn borst gerust en gezegd had: Heer, wie is het, die U verraadt? 21. Toen Petrus hem zag, zeide hij tot Jezus: Heer, wat gebeurt er dan met

teekent in de beeldspraak niets anders dan de armen omhoog houden, opdat iemand anders den gordel kan aanleggen. Deze uitdrukking heeft Jezus echter met een diepere bedoeling gebruikt, namelijk om aan te duiden, dat Petrus eens zijn armen zal uitstrekken op het kruis. Dan zullen de beulen hem omgorden, d.w.z. aan het kruishout vastbinden. Zij zijn het ook, die hem naar de plaats der terechtstelling zullen brengen, waarheen hij uit vrijen wil niet gaat. Dat v. 18 ook een meer voor-de-hand-liggenden zin heeft, zooals wij boven zagen, blijkt uit het feit, dat de toepassing op den kruisdood een andere volgorde eischt. E e r s t zal men Petrus naar de plaats der kruisiging leiden en d a n hem vastbinden aan het kruis en vastnagelen. De woorden „waarheen gij niet wilt” beteekenen niet, dat Petrus zich tegen den kruisdood verzetten zal; zij duiden enkel de gewelddadigheid aan, waarmee men hem zal behandelen. Daarom zal ook hij, evenals Jezus, God door zijn dood verheerlijken. — Het is moeilijk te zeggen, wat de Zaligmaker bedoelde met de woorden: „V o l g M i j !” Zou Petrus, zooals Lagrange beweert, door den toon van Jezus’ stem en door een innerlijke verlichting begrepen hebben, dat hij zijn Meester moest volgen in den dood? In dien zin wordt over de navolging van Jezus gesproken bij Mt. (10, 38), en dat zal hier wel de beteekenis van het bevel geweest zijn. Maar dat Petrus het i n l e t t e r l i j k e n z i n opvatte, blijkt uit v. 20. Hij meende misschien, dat nu het oogenblik was aangebroken, waarvan Jezus vóór zijn dood sprak: „Waarheen Ik ga, kunt gij Mij niet volgen; maar later zult gij Mij volgen” (13, 36).

3. Het toekomstig lot van den beminden leerling, 21, 20—23.

20. — Het schijnt, dat Jezus zich werkelijk op dat oogenblik v e r w i j d e r d e; want Petrus, die het bevel om te volgen letterlijk verstond, g i n g H e m a c h t e r n a. Toen hij achter zich schreden hoorde, keerde hij zich om en zag den leerling, dien Jezus liefhad, ook volgen. De evangelist moet wel een reden gehad hebben, waarom hij dezen leerling (wij weten, dat het Joannes zelve is) zoo uitvoerig aanduidde. Waarschijnlijk heeft hij willen verklaren, waarom j u i s t h i j zich bij Jezus en Petrus wilde aansluiten, terwijl de andere apostelen staan bleven. Was hij niet de door Jezus beminde leerling? Had hij bij Jezus’ liefdemaal niet aan zijn borst gerust. Had zelfs Petrus niet van zijn bemiddeling gebruik gemaakt om den verrader te leeren kennen?

21. — De vraag van Petrus komt niet voort uit ijverzucht, alsof hij zijn voorrecht niet met Joannes wil deelen. Uit Jezus’ antwoord blijkt juist, dat hij voor zijn medeleerling en vriend ten beste spreekt. Hij zou willen, d a t o o k J o a n n e s m a g v o l g e n. Petrus heeft begrepen, dat Jezus’ uitnoodiging om te volgen een voorrecht is, al heeft hij den vollen zin niet doorgrond; daarom wil hij ook Joannes van dit voorrecht deelgenoot maken. — Jezus wijst echter Petrus’ tusschenkomst ten gunste van zijn medeleerling af. Hij geeft daarbij duidelijk te verstaan, dat de uitnoodiging om te volgen een dieperen zin had. Petrus heeft niets anders te doen dan zijn Meester te vol-

hem? 22. Jezus sprak tot hem: Indien Ik hem wil laten blijven, totdat Ik kom, wat gaat u dat aan? Gij hebt Mij te volgen. 23. Zoo verspreidde zich het gerucht onder de broeders, dat deze leerling niet zou sterven. Maar Jezus zeide hem niet, dat hij niet sterven zou, maar: Indien Ik hem wil laten blijven, totdat Ik kom, wat gaat u dat aan?

gen, d.w.z. de schapen te weiden en voor hen zijn leven te geven. Daarom zegt Jezus met nadruk: „Gij, volg Mij!” Petrus moet zich niet bekommeren om het toekomstig levenslot van zijn medeleerlingen; het is aan Jezus om dit vast te stellen. Zelfs wanneer Hij zou willen, dat Joannes niet den marteldood sterft, maar in leven blijft tot aan zijn wederkomst ten oordeel, dan verandert dit Petrus' levenstaak niet.

23. — De uitleg van dit vers hangt af van de vraag, of Joa. de schrijver van hfdst. 21 is. Verschillende exegeten meenen, dat degene, die aan het woord is, den dood van Joannes kent en Jezus' woord tegen een verkeerde verklaring in bescherming neemt. De broeders (voor den eersten keer worden de Christenen aldus genoemd) hadden uit het antwoord, dat Jezus aan Petrus gaf en dat hun door de mondelinge prediking van Joannes bekend was, afgeleid, dat de leerling, dien Jezus liefhad, niet zou sterven. Zij meenden daarom, dat deze voorspelling door de feiten gelogenstraft was. De auteur van v. 23 verklaart nu, dat zij Jezus' woord verkeerd begrepen hebben. Inderdaad, Joannes was gestorven, maar de Zaligmaker had ook niet voorspeld, dat hij in leven zou blijven; Hij had slechts bij wijze van veronderstelling gesproken: Indien Ik zou willen enz. — Daar wij Joa. voor den schrijver van hfdst. 21 houden, kunnen wij de bovenstaande verklaring niet aannemen. Wij verklaren v. 23 als volgt. Alle apostelen waren gestorven. Alleen de hoogbejaarde Joannes leefde nog te Ephese als de eenig overgebleven getuige van Jezus' leven. Daarom ontstond de overtuiging, dat deze apostel niet zou sterven, maar tot aan de parousie zou voortleven. Deze overtuiging vond voedsel in het woord, dat Jezus sprak (v. 22). De evangelist leert echter, dat men zich ten onrechte daarop beroept. Hij wil verhinderen, dat men zulke ongegronde voorspellingen over hem verspreidt en een zekere bijgeloovige vereering voor hem opvat. Hij weet niet, hoelang hij nog leven zal en wanneer Jezus zal komen om te oordeelen. Het is mogelijk, dat hij de parousie nog zal beleven, maar dat volgt niet uit Jezus' woord; zijn jongere tijdgenooten hebben zelfs nog meer kans daartoe. Joa. wil dus, dat men de uitspraak van den Zaligmaker in de oorspronkelijke beteekenis opvat, hoe vaag deze ook is. Wanneer men ze goed verstaat, dan kan men er niets uit afleiden, noch wat betreft den leeftijd van den evangelist, noch wat betreft den tijd der parousie. Jezus, zoo geeft Joa. te verstaan, heeft vooreerst het woord „sterven” niet gebruikt, maar alleen gesproken van een „blijven tot aan zijn komst”. Verder heeft Hij enkel een veronderstelling geuit, geen bepaalde voorspelling, zooals blijkt uit het woordje „indien”. Ten slotte heeft Hij dit woord tot Petrus, niet tot Joannes gericht (Hij zeide hem, d.i. Petrus); het bevatte daarom ook niet een belofte aan Joannes, maar een terechtwijzing van Petrus (wat gaat u dat aan?). — Uit de wijze, waarop in dit vers over Jezus' woord en het daarmee samenhangende gerucht gesproken wordt, leidt men (bijv. Lagrange, Zahn,

24. Dit is de leerling, die hierover getuigenis aflegt en dit heeft geschreven; en wij weten, dat zijn getuigenis waarachtig is. 25. Er

Tillmann) met recht af, dat Joannes nog leefde. Vooreerst is de voor-de-hand-iggende zin van de woorden „het gerucht verspreidde zich”, dat het ten tijde van den auteur van hfdst. 21 nog bestond; welnu, indien Joannes gestorven was, zou dit gerucht verstomd zijn. Vervolgens zou men den naam „broeders” niet gegeven hebben aan menschen, die de waarheid van Jezus’ woord in twijfel trokken. Hoe streng over zulke twijfelaars geoordeeld werd, leert 2 Petr. 3, 3—10. Ten slotte laat de schrijver door het tweemaal vermelde „indien Ik wil” den twijfel aangaande Jezus’ bedoeling voortbestaan. De mogelijkheid, dat Joannes de parousie beleven zal, bestaat nog. De toekomst zal hier de beslissing moeten brengen.

V. De slotrede van Joannes’ leerlingen, 21, 24 vlg.

24. — Er zijn exegeten (bijv. Schanz en Knabenbauer), die ook deze tweede slotrede aan Joannes toeschrijven. Maar alleen reeds het feit, dat hij de slotrede van 20, 30 vlg. schreef, maakt dit onwaarschijnlijk. Vervolgens wordt er duidelijk onderscheid gemaakt tusschen den leerling, die getuigenis aflegt, en de personen, die de waarheid van zijn getuigenis bevestigen. Dat de uitdrukking „wij weten” een meer plechtige formule zou zijn zooals in 3 Joa. 12, waardoor Joa. het getuigenis zijner leerlingen zou voegen bij het zijne, gaat niet op; want in 3 Joa. 12 is er geen tegenstelling tusschen één persoon en meerderen. Het zijn dus meerdere personen, waarschijnlijk de oudsten van Ephese, die deze twee verzen hebben toegevoegd. Zij getuigen op de eerste plaats, dat de leerling, over wien het gerucht liep, dat hij niet sterven zou, hierover getuigenis aflegt en dit geschreven heeft. Het verschil der tijden „aflegt” en „geschreven heeft” geeft te verstaan, dat de bedoelde leerling de nog levende getuige van de gebeurtenissen is, maar zijn geschrift reeds voltooid heeft. Deze verzekering heeft zonder eenigen twijfel betrekking op de laatst verhaalde episode (21, 1—23), zoodat wij Joannes als den schrijver daarvan moeten beschouwen. Een andere vraag is, of zij zich daartoe beperkt. Uit het feit immers, dat het eigenlijke evangelie door de eerste slotrede (20, 30 vlg.) beëindigd is, zou men kunnen afleiden, dat de oudsten door de tweede slotrede enkel de geloofwaardigheid van het aangesel (21, 1—23) hebben willen verdedigen. Dit is echter onwaarschijnlijk. De lezer weet immers, dat de leerling, van wien hier gesproken wordt, dezelfde is als de anonymus, die zich in het evangelie als ooggetuige en auteur openbaart (vgl. 1, 14; 19, 35). Ook de bemerking van v. 25, dat er nog vele boeken zouden kunnen geschreven worden, is een bewijs, dat het door den leerling geschrevene ook een boekdeel (niet een fragment) vormt. De onbekende schrijvers van de tweede slotrede getuigen dus, dat de leerling, dien Jezus beminde, de zegsman is van alles, wat in het evangelie verhaald wordt, en dat hij zelve dit evangelie geschreven heeft. Zij getuigen verder ook, dat hij volkomen geloofwaardig is en dat de geloovigen in volle gerustheid de waarheid van zijn geschrift moeten aannemen. Zonder de anonymiteit van hun vereerden leermeester geheel op te heffen, geven zij den lezer toch duidelijk te verstaan, dat de schrijver van het evangelie de hoogbejaarde bisschop van

is echter nog veel meer, wat Jezus gedaan heeft; als men deze dingen één voor één zou beschrijven, dan zou zelfs de wereld, geloof ik, de boeken niet kunnen bevatten, die erover te schrijven zijn.

Ephese is, de eenige nog levende apostel, die met de volheid van zijn apostolisch gezag den inhoud van het vierde evangelie bekrachtigt.

25. — In het voorafgaande vers legden meerdere personen getuigenis af voor de betrouwbaarheid van den evangelist. De tusschenzin „geloof ik” is slechts schijnbaar daarmee in strijd. Vooreerst kan men deze uitdrukking als een stereotiepe spreekwijze beschouwen, welke volstrekt niet de conclusie wettigt, dat één persoon aan het woord is. Vervolgens spreekt het vanzelf, dat één van de in v. 24 getuigende personen de slotrede schreef in naam van allen. Het is dus mogelijk, dat hij de ontboezeming van v. 25 voor zijn eigen rekening neemt. Met de anderen behoorde hij tot de leerlingen van den evangelist en had hij zijn mondelinge prediking gehoord, zoodat hij zeer goed wist, dat het evangelie slechts een klein gedeelte bevatte van hetgeen hun leermeester omtrent Jezus kon verhalen. Wanneer men veronderstelt, dat Joa. op verzoek zijner leerlingen hfdst. 21 aan het reeds voltooide evangelie toevoegde, dan kan men v. 25 beschouwen als de echo van wat hij op meerdere dergelijke beden antwoordde: Men zou over Jezus' leven nog zooveel boeken kunnen schrijven, dat de wereld ze niet zou bevatten. Dit is een hyperbool, maar geeft ons toch de zekerheid, dat Joa, slechts een zeer beperkte keuze uit den schat zijner herinneringen gedaan heeft. Het is alsof de oudsten van Ephese, in naam van hun leermeester, den verklaarbaren wensch der lezers om meer omtrent Jezus te weten tot zwijgen willen brengen. Waar zou het einde zijn, wanneer men aan dezen wensch wilde voldoen? Wat het vierde evangelie omtrent Jezus mededeelt, is trouwens voldoende voor het doel, dat de evangelist zich voorstelde. Zijn lezers zouden daardoor versterkt worden in het geloof, dat Jezus de Messias is en de Zoon Gods, en door dit geloof zouden zij het eeuwige leven hebben in zijn naam (20, 31).

Inhoud.

	Bladz.
Het Evangelie van Joannes (inleiding)	5
Joannes en de synoptici	24

Overzicht van het Joannes-Evangelie.

A. Inleiding: De openbaring van den Zoon Gods wordt voorbereid, 1, 1—51	35
I. De proloog, 1, 1—18	35
1. De Logos in zijn verhouding tot God, tot de wereld en tot de menschen, 1, 1—5	40
a. De Logos in zijn verhouding tot God, 1, 1 vlg.	40
b. De verhouding van den Logos tot de wereld, 1, 3	41
c. De verhouding van den Logos tot de menschen, 1, 4 vlg. .	42
2. Jezus het leven en het licht der menschen, 1, 6—14	44
a. Joannes kondigt de komst van den Logos aan, 1, 6—8 . .	44
b. De Logos openbaart zich aan de menschen in het algemeen, 1, 9 vlg.	46
c. De Logos openbaart zich aan de Joden, 1, 11—13	47
d. De Logos openbaart zich aan de leerlingen, 1, 14	49
3. De hoofdgetuigen van den Logos, 1, 15—18	50
a. Het getuigenis van Joannes den Dooper, 1, 15	50
b. Het getuigenis van Jezus zelve, 1, 16—18	51
II. Het getuigenis van Joannes den Dooper, 1, 19—51	53
1. Joannes legt getuigenis af voor de gezanten van het Sanhedrin, 1, 19—28	53
2. Joannes legt getuigenis af voor de leerlingen, 1, 29—34 . . .	56
3. De eerste vruchten van Joannes' getuigenis, 1, 35—51	59
B. Jezus openbaart zich aan de Joden, 2, 1—12, 50	65
I. Inleiding: Jezus' eerste wonder, 2, 1—12	66
II. De eerste reis naar Jerusalem, 2, 13—4, 54	72
1. De tempelreiniging, 2, 13—22	72
2. De stemming te Jerusalem, 2, 23—25	76
3. Het gesprek met Nicodemus, 3, 1—21	78
4. Het laatste getuigenis van Joannes, 3, 22—36	87

	Bladz.
5. Het gesprek met de Samaritaansche vrouw, 4, 1—42	94
6. De genezing van den zoon van den beambte, 4, 43—54	109
III. De tweede reis naar Jerusalem, 5, 1—6, 71	113
1. De genezing van den lamme, 5, 1—9a	113
2. De twistvraag over de Sabbatrust, 5, 9b—18	118
3. Jezus openbaart zich aan de Joden, 5, 19—47	121
a. Zijn verhouding tot den Vader, 5, 19—30	121
b. Het getuigenis van den Vader, van Joannes den Dooper en van Moses, 5, 31—47	125
4. De broodvermenigvuldiging, 6, 1—15	132
5. Jezus wandelt over het meer, 6, 16—21	137
6. De redevoering over het brood des levens, 6, 22—71	139
a. De inleiding, 6, 22—24	139
b. Jezus het brood des levens door het geloof, 6, 25—47	140
c. Jezus het brood des levens in de H. Eucharistie, 6, 48—59	149
d. Uitwerking der rede op de leerlingen, 6, 60—71	156
IV. De derde reis naar Jerusalem, 7, 1—10, 21	162
1. Jezus gaat in stilte naar Jerusalem, 7, 1—13	163
2. Jezus verdedigt zich tegen de beschuldiging van Sabbatschen- nis, 7, 14—24	168
3. De afkomst van den Messias, 7, 25—30	173
4. Wanneer Jezus is heengegaan, zullen de Joden Hem vergeefs zoeken, 7, 31—36	176
5. Jezus belooft het levende water, 7, 37—39	178
6. De verdeeldheid onder het volk, 7, 40—44	180
7. Verdeeldheid onder het Sanhedrin, 7, 45—52	182
8. De overspelige vrouw, 7, 53—8, 11	184
9. Nieuwe twistgesprekken met de Farizeën, 8, 12—59	190
a. Jezus en de Vader leggen getuigenis af over het licht der wereld, 8, 12—20	190
b. Het ongeloof zal de Joden in het verderf storten, 8, 21—30	193
c. De Joden zijn geen ware zonen van Abraham en van God, 8, 31—59	198
10. De blindgeborene. Jezus het licht der wereld, 9, 1—41	211
a. De genezing, 9, 1—12	211
b. Het onderzoek der Farizeën, 9, 13—34	216
c. Geloof en ongeloof, 9, 35—41	220
11. Drie allegorieën uit het herdersleven, 10, 1—21	223
a. De ware herder en de vreemdeling, 10, 1—6	225
b. Jezus de deur der schapen, 10, 7—10	227
c. Jezus de goede herder, 10, 11—18	230
d. Indrukken der toehoorders, 10, 19—21	234
V. De vierde reis naar Jerusalem, 10, 22—42	236
1. Het feest der tempelwijding, 10, 22—39	236
2. Jezus in Perea, 10, 40—42	244

	Bladz.
VI. De vijfde en laatste reis naar Jerusalem, 11, 1—12, 50	245
1. De opwekking van Lazarus, 11, 1—53	246
a. Jezus gaat naar Bethanië, 11, 1—16	248
b. Jezus' gesprek met de beide zusters, 11, 17—32	254
c. De opwekking, 11, 33—44	258
d. De gevolgen van het wonder, 11, 45—53	263
2. Jezus verblijft in Ephraim. Stemming te Jerusalem, 11, 54—57	267
3. De zalving te Bethanië, 12, 1—11	268
4. De intocht in Jerusalem, 12, 12—19	274
5. Jezus' ware verheerlijking zal eerst door zijn dood plaats hebben, 12, 20—36	277
a. De vraag der Grieken, 12, 20—22	278
b. Jezus' dood en verheerlijking, 12, 23—33	279
c. Jezus' laatste waarschuwing, 12, 34—36	286
6. Terugblik van den evangelist op Jezus' openbaar leven, 12, 37—50	289
a. Verklaring van het ongeloof der Joden, 12, 37—43	289
b. Samenvatting van Jezus' prediking, 12, 44—50	294
C. Jezus openbaart zich aan de leerlingen, 13, 1—17, 26	297
I. De voetwassing, 13, 1—20	298
II. De voorspelling van het verraad, 13, 21—30	311
III. De eerste afscheidsrede, 13, 31—14, 31	316
1. Inleiding tot de eerste afscheidsrede, 13, 31—38	318
a. De verheerlijking van den Menschenzoon, 13, 31 vlg.	318
b. Het nieuwe gebod, 13, 33—35	319
c. Voorspelling van Petrus' verloochening, 13, 36—38	322
2. Geen afscheid voor eeuwig, 14, 1—11	324
3. Jezus zal werken in en door de leerlingen, 14, 12—14	331
4. De belofte van den H. Geest, 14, 15—17	334
5. Innerlijke openbaring van Jezus aan zijn leerlingen, 14, 18—24	336
6. Nieuwe belofte van den H. Geest, 14, 25 vlg.	340
7. Vrede en vreugde tijdens de scheiding, 14, 27—31	342
IV. De tweede afscheidsrede, 15, 1—16, 33	346
1. De wijnstok en de ranken, 15, 1—8	348
2. De leerlingen zijn nu Jezus' vrienden, die zich moeten laten leiden door de liefde, 15, 9—17	352
3. De wereld haat Jezus en zijn leerlingen, 15, 18—25	356
4. Het getuigenis van den H. Geest en van de leerlingen, 15, 26 vlg.	360
5. De reden, waarom Jezus de vervolgingen voorspelde, 16, 1—4	361
6. De taak van den H. Geest en zijn verhouding tot Jezus, 16, 5—15	363
7. Spoedig zal de droefheid der leerlingen plaats maken voor de blijdschap over Jezus' terugkeer, 16, 16—24	369
8. Het slot van de afscheidsrede, 16, 25—33	374

	Bladz.
V. Het hooge priesterlijk gebed, 17, 1—26	378
1. Jezus bidt, dat de Vader Hem moge verheerlijken, 17, 1—5	379
2. Jezus bidt voor de leerlingen, 17, 6—19	382
3. Jezus bidt voor de Kerk, 17, 20—26	388
D. Jezus' lijden, dood en verrijzenis, 18, 1—21, 25	391
I. Lijden en dood van Jezus 18, 1—19, 42	392
1. De gevangenneming, 18, 1—11	392
2. Jezus voor den hooge priester. Petrus' verloochening, 18, 12—27	397
3. Jezus voor Pilatus, 18, 28—19, 16a	406
a. De Joden brengen Jezus voor Pilatus, 18, 28—32	407
b. Het eerste verhoor, 18, 33—38a	410
c. Niet Jezus, maar Barabbas, 18, 38b—40	413
d. Geeseling en doornenkroning, 19, 1—3	414
e. Pilatus toont Jezus aan de Joden, 19, 4—7	415
f. Het tweede verhoor, 19, 8—11	417
g. De veroordeeling, 19, 12—16a	420
4. Jezus' kruisiging en dood, 19, 16b—30	423
a. Kruisiging en kruistitel, 19, 16b—22	423
b. Verdeeling der kleederen, 19, 23 vlg.	425
c. Laatste wil van Jezus omtrent zijn moeder en Joannes, 19, 25—27	427
d. Jezus' dood, 19, 28—30	430
5. De doorboring van Jezus' zijde, 19, 31—37	432
6. De begrafenis, 19, 38—42	437
II. Drie verschijningen van den verrezen Jezus, 20, 1—29	439
1. De verschijning aan Maria Magdalena, 20, 1—18	440
a. Maria Magdalena brengt de tijding van het ledige graf aan Petrus en Joannes, 20, 1—10	440
b. Verschijning van de engelen aan Maria Magdalena, 20, 11—13	443
c. Verschijning van Jezus, 20, 14—18	444
2. De eerste verschijning aan de leerlingen, 20, 19—23	446
3. De tweede verschijning aan de leerlingen, 20, 24—29	450
III. De slotrede van den evangelist, 20, 30 vlg.	453
IV. De verschijning bij het meer van Tiberias, 21, 1—23	454
1. Jezus verschijnt aan zijn leerlingen, 21, 1—14	455
2. Jezus geeft aan Petrus het opperste herdersambt en voorspelt zijn marteldood, 21, 15—19	460
3. Het toekomstig lot van den beminden leerling, 21, 20—23	464
V. De slotrede van Joannes' leerlingen, 21, 24 vlg.	466

ALPHABETISCH REGISTER

OVER DE VIER EVANGELIËN

PERSONEN, ZAKEN EN AANGEHAALDE AUTEURS

De Romeinsche cijfers (I II III) geven de drie deelen aan (I is Mt.; II is Mc. en Lc.; III is Joa.); de Arabische cijfers duiden de bladzijden aan. De bladzijden, welke over het betreffende onderwerp belangrijker gegevens bevatten, zijn cursief gedrukt.

A

- AALMOES I 120-122 426 II 257 vlg. 318 III 315.
AANBIDDING van Jezus, door de Magiërs I 46, door de apostelen I 506 II 367, door den blindgeborene III 222, door Thomas III 452; — in geest en waarheid III 102 vlg.
AANHANGSEL, van het Mc.-evangelie II 110-115, van het Joa.-evangelie III 454-466.
AANKLACHTEN tegen Jezus, voor het Sanhedrin I 450-452 II 100 344, voor Pilatus I 466 vlg. II 102 345 III 408 vlg. 417 420.
AARDBEVING I 397 489 vlg. 501 II 90 329.
AARDSCH ERE I 79 133-139 336-339 II 74 vlg. 262-265 294-304 314 vlg.
AARTSENGEL II 142.
AAS I 403 II 310.
ABBA II 97.
ABEL, zoon van Adam I 389 II 259.
ABEL, M. (auteur) I 66 73 309 II 358 III 96 116.
ABIA II 137.
ABIATHAR II 28 vlg.
ABILENE II 180 vlg.
ABRAHAM I 31 vlg. 57 II 155 159 182 274 301-304 318 III 198-210; schoot van — II 301.
ACHAZ I 33.
ACHIMELECH I 225 II 28 vlg.
ACHITOPHEL III 194 392.
ACHT-EN-DERTIG-JARIGE ZIEKE III 115-119.
ACTIEF LEVEN II 249 vlg.
ADAM II 187 vlg.
ADDERENBROED I 56 vlg. 236 388 II 182.
AFGODERIJ I 69 III 203.
AFGUNST I 469 II 103.
AFHANKELIJKHEID (onderlinge) der evangeliën I 14 vlg. II 8 125-127.
AFKOMST van den Messias I 378 vlg. II 86 328 III 173-176.
AFSCHEIDSREDEN III 297 vlg. 316-378.
AFSTAMMING van Jezus I 31—36 II 185—188, van Maria II 148 vlg.
AFVAL, aan het einde der tijden I 398 II 91 308 vlg. 312, van Judas I 428 III 160 vlg. 271 vlg. 300 vlg.
AGAPE III 322.
AGAR III 201.

- AGONIA I 442 II 341.
 AHRIMAN III 206.
 AICHER I 449.
 AIN-DOEK III 269.
 AIN-KARIM II 150.
 AINON III 88 244.
 AL-ASKAR III 96.
 ALEXANDER, zoon van Simon van Cyrene II 103 vlg.
 ALFRINK I 499 II 200 III 67 68
 ALGEMEENHEID van het Godsrijk I 160 366 369 vlg. 506 vlg. II 113 168 vlg. 173 187 277 vlg. 285 III 83-86 101-103 232 vlg. 266 vlg. 280 vlg. 413.
 ALLEGORIE I 245 vlg. III 224 vlg.; zie verder symbolisme; allegorieën uit het herdersleven III 223-234.
 ALLO I 128 405 III 16 18.
 ALMACHT van Jezus, zie Jezus.
 ALOE III 438.
 ALOGOI III 6.
 ALPHEÛS, a) vader van Jacobus den Jongere (ook wel Kleophas of Klopas) I 244 493 II 207 III 427; b) vader van Mattheüs II 27.
 ALTAAR I 385 389; wierook— II 138 vlg.
 ALWETENDHEID van Jezus, zie Jezus.
 AMASIAS I 31 33.
 AMBROSIOUS II 165 III 185.
 AM HA-AREZ I 88 III 183 vlg.
 AMRI III 95.
 ANATHOTH I 464 vlg.
 ANDREAS I 78 vlg. 192 II 21 32 89 207 III 59-61 135 279.
 ANNA, de profetes II 175 vlg.
 ANNAS I 423 vlg. 449 456 vlg. II 181 III 397-406.
 ANTHENAGORAS I 20.
 ANTICHRIST III 129.
 ANTIOCHUS, a) de Groote I 451; b) — Epiphanes I 399 III 237.
 ANTIPAS, zie Herodes.
 ANTIPATER I 40.
 ANTONIA (burcht) I 461 473 II 103 III 393 420.
 ANUBIS III 235.
 ANZALONE III 68.
 APOCRYPHE EVANGELIEN I 47 52 vlg. 71 II 137 171 vlg. 176 178.
 APOSTELLEN: beteekenis van het woord I 191 vlg. II 49 III 308; roeping I 77-79 177 vlg. 191-193 II 21 27 31 vlg. 201 204 207 III 59-64 355 383; namen en afkomst I 192 vlg.; waardigheid en taak I 93-96 207-209; eerste uitzending I 193-209 II 46 vlg. 226 vlg.; navolging van Jezus en verzaking aan de wereld I 79 164-166 177 vlg. 201-204 305 vlg. II 21 27 59 vlg. 204 228 236 vlg.; wondermacht I 191 II 31 vlg. 114 226; toekomstig lot I 197-205 397 II 90 261 vlg. 329 vlg. 338 vlg. III 356-359 386; belooning I 337-339 II 74 vlg. 315 336 vlg.; vrienden van Jezus II 261 III 354 vlg.; eerezucht 317 vlg. 344-348 II 65 76 vlg. 233 335 vlg.; gebrek aan geloof I 168 278 313 vlg. II 40 51 223 232; onverstand I 294 vlg. 304 333 II 36 56 vlg. 72 232 vlg. 314; eerezucht I 317 vlg. 344-348 II 65 76 vlg. 233 335 vlg.
 APOSTEL-LIJSTEN I 191-193 II 32 207.
 APPIANUS I 470.
 AQIBA, Rabbi I 107 281 III 184.
 ARABIE I 42 239.
 ARBEIDERS, in den oogst I 190 vlg. II 239 III 106, in den wijngaard (parabel) I 339-343; recht op onderhoud I 195 vlg. II 240.
 ARCHELAÛS I 40 50 II 320 vlg.
 ARENPLUKKEN I 224 vlg. II 28 205 vlg.
 ARETAS I 270.
 ARIANEN I 346 407 III 349.
 ARIMATHEA I 493 II 355.
 ARISTION II 111 III 10.
 ARISTOBULUS I 268.
 ARISTOTELES I 246.
 ARMOEDE, armen I 212 426 II 94 208 216 283 300-304 318 III 271-273 315; armen van geest I 86-88; vrijwillige — I 335-339 II 72-75 265 314 vlg.; — van Jezus, zie Jezus.
 AS (munt) I 204 II 88.
 ASAPH I 258.

ASCESE I 218 vlg. II 140.
 ASMODI I 231.
 ATARGATIS III 155.
 ATHALIA I 33.
 ATHANASIUS III 344.
 ATTIS III 235.
 AUGUSTINUS I 14 17 87 103 115
 127 159 464 505 II 8 186 198 362 III
 148 149 153 154 185 186 189 212 282
 283 302 324 351 432 435 449 461 vlg.
 AUGUSTUS (keizer) I 482 II 121
 161 vlg. 320 III 95.
 AURANITIS I 50 II 180.
 AUTEURS van de evangeliën I 20
 vlg. II 6 vlg. 118 vlg. III 6-13.
 AVONDMAAL, het laatste I 429-
 438 II 94-97 333-339 III 300.
 AZIJN I 480 vlg. 488 II 105 352 III
 431 vlg.

B

BACCHANTEN III 155.
 BALAAM I 32 42.
 BALAK I 32.
 BALATA III 95.
 BALK EN SPLINTER I 141 vlg. II
 211.
 BALSEMING DER LIJKEN III 261
 438 vlg.
 BALTHASAR I 42.
 BANVLOEK, der Synagoge III 218
 220 293 vlg. 362, der H. Kerk I
 323 vlg.
 BARABBAS I 467-471 II 102 vlg. 348
 III 413 vlg.
 BARACHIAS I 389 vlg.
 BARBET II 108.
 BARDENHEWER II 144 149.
 BARDY III 236.
 BARJONA I 300.
 BAR-KOCHBA of Bar-Koziba III 64
 129 137.
 BARMHARTIGHEID I 90 119 179
 vlg. 226 II 210 246; — van God I
 179 320-322 II 153 155 210 287-294;
 — van Jezus, zie Jezus.
 BARNABAS II 5.
 BARROIS I 40.
 BARTHOLOMEÛS I 192 II 32 207,
 zie verder Nathanaël.

BARTIMEÛS II 78.
 BARTMANN I 77 II 254.
 BATANEA I 50 II 180.
 BATH (inhoudsmaat) II 295 III 69.
 BATH-KÖL I 61 III 284.
 BATIFFOL I 193.
 BATNEH III 56.
 BAUER III 70 135 155 171 178 186
 191 195 235 236 258 261 272 324 vlg.
 328 337 356 393 395 422 423 426 427
 430 431 432 448.
 BAYET I 97.
 BAZUÏN I 120 vlg. 404 vlg.
 BEA I 307.
 BECKERMANN II 144.
 BEDELAARS I 348-350 356 II 78 vlg.
 282 vlg. 316 III 215.
 BEEKING I 117.
 BEËLZEBUL I 66 201 vlg. 231 II 33
 vlg. 252 262.
 BEGEERLIJKHEID, booze III 204 vlg.
 BEGEERTE, onreine I 105 vlg.
 BEGRAFENIS van Jezus I 493-496
 II 106-108 355 vlg. III 437-439.
 BEISAN III 88.
 BEKEERING I 54 vlg. 75 II 21 140
 vlg. 270-272 291 337 vlg. 366.
 BEKEERINGSIJVER der Joden I 384
 III 177 vlg.
 BEKORING I 130 vlg. 443 vlg. II 97
 250 340 vlg.; — van Jezus in de
 woestijn I 65-71 II 19 vlg. 188-190.
 BELASTINGPLICHT I 371-374 II 84
 326 345.
 BELIAL I 66.
 BELIJDENIS, van Petrus I 295-303
 II 58 vlg. 228 vlg. III 159 vlg., van
 den blindgeborene III 222, van
 Martha III 257, van de leerlingen
 III 376 vlg., van Thomas III 452;
 — der zonden I 56 II 18 III 449.
 BELL III 7.
 BELOFTE, van den H. Geest II 366
 III 334-336 340-342 360 vlg. 364-369,
 van het primaatschap aan Petrus I
 295-303.
 BELSER I 420 II 7 III 114 116 134
 172 185 308 400.
 BENEDICTUS (lofzang van Zacha-
 rias) II 157-160.

BENZ I 84.
 BERG, der zaligsprekingen I 85 vlg.,
 der verheerlijking I 308 vlg., van
 Jezus' verschijning I 505 vlg.
 BERGH, VAN DEN, VAN EYSIN-
 GA III 109.
 BERGREDE I 82-153 II 207-212.
 BERISPING, broederlijke I 322-324
 II 304.
 BERNARDUS III 302 428.
 BEROEPSPLICHTEN II 183.
 BEROUW I 56 362 458 vlg. 461 vlg.
 491 vlg. II 101 217-220 291 vlg. 343
 352 vlg. 355.
 BESCHOUWEND LEVEN II 249 vlg.
 BESNIJDENIS, van Joannes den
 Dooper II 155 vlg., van Jezus II 170;
 — op den Sabbat III 172 vlg.
 BESPOTTING van Jezus I 455 vlg.
 473-476 484-486 488 II 100 103 104
 343 346 vlg. 352 III 415.
 BETHABARA III 56.
 BETHANIË, a) bij Jerusalem I 350
 vlg. 357 424-427 II 79 80 93 247 vlg.
 323 366 III 248-263 268-270; b) ten
 oosten van den Jordaan III 56 244.
 BETHESDA (vijver) III 115 vlg.
 BETHLEHEM I 40 44 48 vlg. II 163-
 169 III 181.
 BETHPHAGE I 350 vlg. II 79 323.
 BETHSAIDA Julias I 78 219 vlg. 273
 276 289 298 II 50 57 vlg. 227 241
 III 62 134 138.
 BETONIM III 56.
 BEWAARENGEL I 321.
 BEZETENHEID, bezetenen I 163
 169-173 187-189 240-242 286 312 vlg.
 II 22 vlg. 40-42 53 vlg. 62-64 197 223
 vlg. 231 vlg. III 171 206 vlg. 234.
 BEZETHA I 461.
 BEZOEK van Maria aan Elisabeth
 II 149-155.
 BIECHT (sacrament) III 308 449.
 BIJGELOOF I 184 232 vlg. 267 283
 III 418.
 BINDEN EN ONTBINDEN I 303
 324.
 BINNENKAMER I 123 402 vlg.
 BITTERE KRUIDEN I 432.
 BLAZEN (symbool) III 448 vlg.
 BLIKSEM I 403 501 II 242 308.
 BLINDGEBORENE III 211-223.
 BLINDHEID, blinden I 186 vlg. 212
 231 289 348-350 356 II 57 vlg. 78 vlg.
 283 316; geestelijke — I 284 vlg. 385
 II 193 211 III 222 vlg. 291.
 BLOED, zweeten II 340 vlg.; — en
 water uit Jezus' zijdewonde III 434
 vlg.; —akker I 463-465; —geld I
 463; —schuld I 389 vlg. 462 472;
 —vloeiing I 184 II 42 225; —wraak
 I 111 vlg. 117 447.
 BOANERGES II 32.
 BOCK I 130.
 BODDEKE II 164.
 BOETE, boetvaardigheid I 54-57 214
 220 II 18 181 vlg. 217 vlg. 313.
 BÖHL III 95.
 BOKKEN (beeld) I 417 vlg.
 BOKUM, TEN I 166.
 BONNETAIN I 62 442.
 BOODSCHAP, aan Zacharias II 139-
 142, aan Maria II 143-149, aan de
 herders II 167 vlg.
 BOOM en vruchten (beeld) I 57 147
 vlg. 236 357-359 II 80 182 211 272
 vlg.
 BOOSDOENERS, de gekruisigde I
 468 484-486 II 104 350-354 III 424
 433.
 BOOZE GEESTEN I 161-163 169-173
 231 vlg. 239-241 313 vlg. II 24 vlg.
 40-42 53 vlg. 62-64 197 vlg. 221 223
 vlg. 242 252 vlg. 273-275 III 234.
 BORNHÄUSER I 53 II 149 III 31.
 BOUMA III 154 462.
 BOUSSET I 65 167 II 121 III 142.
 BOVENZAAL van het laatste avond-
 maal I 430 vlg. II 95 334.
 BOVER III 51 141.
 BRAAMBOSCH-VERHAAL II 85
 327.
 BRANDT, DE I 236.
 BRANS I 282.
 BRAUN I 357 500 III 73 132.
 BREKEN, der beenen III 433 vlg., —
 des broods I 274 291 435 II 50 56
 96 228 334 362 vlg.
 BRETSCHNEIDER III 6.
 BRINKMAN III 67.

BROEDERLIEFDE, zie liefde.
 BROEDERS (bloedverwanten) van
 Jezus I 39 241-244 265 vlg. II 32-34
 45 223 III 72 163-167 430.
 BRONNEN van de evangeliën I 12-17
 II 8 125-128 III 14.
 BROOD, des levens III 139-156; on-
 gedeesemde —en I 429 432 II 94
 333; —vermenigvuldiging I 272-275
 288-292 295 II 49-51 55 vlg. 227 vlg.
 III 132-137; de mensch leeft niet
 alleen van — I 67 vlg. II 189; het
 dagelijksch — I 129 vlg. II 250; —
 eten (Semietisme) II 280 283.
 BROUWER I 84.
 BRUIDEGOM en bruid (beeld) I 181
 I 181 367-371 410-413 II 28 204;
 —sgasten (apostelen) I 181; —s-
 kleed 370 vlg.; —smaal (parabel) I
 367-371; — van Kana III 66-72.
 BRUILOFT, beeld van het Godsrijk
 411 II 28 204 III 90; vriend van den
 — III 90.
 BÜCHSEL I 448.
 BURNEY III 16.
 BUZY I 166 246.

C

CAÏPHAS, zie Kaïphas.
 CALIGULA I 272 III 301.
 CALLIRHOË I 41 49.
 CALMES I 357 III 78 113 116 172 186
 237 272 vlg. 427.
 CALPURNIA I 470.
 CALVARIA, zie Golgotha.
 CAMERARIUS III 432.
 CAMERLYNCK I 19.
 CEDRON (beek) I 394 440 vlg. III
 392.
 CELSUS I 47.
 CENAKEL, zie bovenzaal.
 CEPHAS, zie Kepha.
 CERFAUX I 156.
 CERINTHUS III 15.
 CESAREA, a) Philippi I 298 II 58
 228; b) aan zee I 460.
 CHAGIGA III 407 vlg.
 CHAMMATA I 484.
 CHANUKKA III 237.

CHAPMAN III 10 13.
 CHARISMATA II 114 242 vlg.
 CHAROSETH I 432.
 CHARUE I 273.
 CHAZZAN II 193.
 CHEL III 278.
 CHIJJA b. LULIANAR, Rabbi I 118.
 CHILIASME I 339.
 CHORAZIN I 78 219 vlg. II 241.
 CHRISTUS (Messias) I 31 vlg. 36 II
 17 III 381 vlg.; zie verder Jezus.
 CHRONOLOGIE I 17 vlg. 39 vlg.
 40-42 274 348 355 421-423 424 476
 vlg. 482 vlg. II 50 vlg. 161 vlg. 180
 vlg. 233 vlg. III 24 vlg. 28 75 vlg.
 113-115 163 269 277 vlg. 298.
 CHRYSOLOGOS II 165.
 CHRYSOSTOMUS I 20 144 145 308
 III 138 394.
 CHUZA I 493 II 221.
 CHYTRAEUS III 378.
 CICERO I 494.
 CIJNSPENNING I 371-374 II 84 326
 CIRCUMINCESSIO III 330.
 CLAUDIA PROCULA I 470.
 CLEMEN II 87 III 109.
 CLEMENS van Alexandrië II 6 III
 8 13.
 CLEMENS Romanus I 20 II 118.
 CONSTANTIJN I 480.
 CONYBEARE II 110.
 COOLS II 148.
 COPPENOLLE, VAN I 236.
 COPPENS I 58 129.
 CORDONNIER II 108.
 CORLUY III 141.
 CORNELIUS a Lapide III 387 434.
 CORNELY III 185.
 CRURIFRAGIUM, zie breken der
 beenen.
 CUMANUS I 397.
 CYPRIANUS I 129 III 427.
 CYRENAICA I 479.
 CYRENE I 479.
 CYRILLUS van Alexandrië III 344
 378 397 vlg.
 CYRILLUS van Jerusalem I 20 404.
 CYRILLUS van Scythopolis I 170.

D

- DAG, van Jahwe I 406 vlg.; —ver-
deeling I 340; — en nacht (beeld)
III 213 vlg. 251 vlg.; — des Heeren
III 451.
- DAGELIJSCH BROOD, de bede
om het I 129 vlg. II 250.
- DALMAN I 125 167.
- DALMANUTHA I 292 II 56.
- DAMASCUS I 82.
- DAMNATIO MEMORIAE I 33.
- DANIËL I 399.
- DANKBAARHEID II 306.
- DANS I 269 vlg. II 48.
- DATEERING der evangeliën I 22
II 7 vlg. 119 vlg. III 6-8.
- DAUSCH I 19 53 88 140 163 219 303
500 II 123.
- DAVID I 31 vlg. 225 378 vlg. II 28
vlg. 80 86 145 158 167 206 328 III
181 226 231 392.
- DAVIES I 163.
- DEISSMANN I 216.
- DEKAPOLIS I 81 vlg. 288 vlg. II 42
54.
- DEMETER III 281.
- DEMONEN, zie booze geesten.
- DENNEFELD I 65.
- DENTLER I 500.
- DEUR, de gesloten (parabel) II 276
vlg.; Jezus de — der schapen III
227-230; de —wachter (parabel) II
92 vlg.
- DEUTERONOMIUM (aanhalingen)
I 67-69.
- DIASPORA, zie verstrooiing.
- DIDYMUS (Thomas) III 253 450 455.
- DIECKMANN I 163 167 303 II 174.
- DIEF I 134 II 265 III 271; de — in
den nacht (parabel) I 408 vlg. II
267; dieven en roovers (tegenstel-
ling tot den goeden herder) III
228 vlg.
- DIENAAR van Jahwe (Messias) I
229 vlg. II 192 vlg. III 290; —s van
het Sanhedrin I 445 455 vlg. II 98
vlg. 342 vlg. III 176 182-184 393-397
403-405.
- DIEU II 128.
- DIONYSIUS Exiguus I 41.
- DIONYSOS III 70 155.
- DJERASCH I 169.
- DOCHTERTJE van Jairus I 183-185
II 42-45 224 vlg.
- DOEL, van de evangeliën I 21 vlg. II
8 vlg. 120-125 III 13-15 26, van de
gelijkenissen I 248-251 II 35 vlg.
- DOKETEN III 15 49 424 435.
- DÖLLER I 65.
- DONDER II 32 III 284.
- DOOD, geestelijke I 165 vlg. II 236
III 92 150 vlg. 208; — van Jezus I
486-489 II 105-107 354 vlg. III 432;
— van Lazarus III 253.
- DOODENOPWEKKING I 183-186
194 II 42-45 214 vlg. 224 vlg. III
247-263; algemeene —, zie verrijze-
nis.
- DOODSANGST van Jezus I 440-445
II 97 vlg. 339-341 III 282 vlg. 288
vlg. 379.
- DOODVONNIS over Jezus I 455
472 vlg. II 100 103 344 348 III 409
422.
- DOOFHEID, dooven I 212 II 54 vlg.
156.
- DOOP van Jezus I 59-62 II 19 184 vlg.
III 58.
- DOOPSEL, van Joannes I 56 58 361
II 18 82 181 vlg. 184 325 III 55 vlg.
58 87 vlg. 94; het christelijk — I
58 506 vlg. II 18 113 184 III 58 79
vlg. 84 304 311 435; —, symbool
van het lijden II 77 268 vlg.
- DOORBORING van Jezus' zijde III
432-437.
- DOORNENKRONING I 474 vlg.
477 II 103 III 414 vlg.
- DORSCHVLOER (beeld) I 58 II 184.
- DORST van Jezus I 488 II 105 352
III 97 430 vlg.
- DRACHME I 315 vlg. 428; de ver-
loren — (parabel) II 289.
- DRIEVULDIGHEID, de H. I 59-61
506 vlg. III 23 369.
- DROOM, van Joseph I 37-39 47 49,
van Pilatus' vrouw I 469 vlg.
- DUALISME III 205 vlg.
- DUIF, symbool van den H. Geest I

- 60 vlg. II 19 184 vlg. III 58 vlg.; beeld van eenvoud I 198; offerdier II 170 vlg.
- DUISTERNIS (beeld) I 135 160 371 II 255 III 43 vlg. 86 vlg. 190 vlg. 287 vlg. 296 315 vlg.; — bij Jezus' dood I 486 vlg. II 104 354; — en doodsschaduw I 73 vlg. II 159 vlg.
- DUIVEL I 66-69 260 vlg. II 20 188 vlg. III 160 vlg. 202-206 284 vlg. 299-301 314; —bezweerders I 232 II 66 233; —uitdrijvingen I 81 161-163 169-173 187-189 231-233 312-315 II 23 40-42 62-64 114 223 vlg. 231 vlg. 273 vlg.
- DUMACHUS I 484.
- DUNKEL II 200.
- DURAND I 244 247 III 113 185 346 357 401.
- DÜRR I 65 II 121.
- DUUR van Jezus' openbaar leven III 114 vlg.
- DYSMAS I 484.
- E**
- ECCE HOMO III 416.
- ECHTBREUK I 105-107 268 vlg. 330 vlg. II 48 70 vlg. 299 III 184-189.
- ECHTHEID van sommige teksten I 35 221 292 vlg. 296 vlg. II 110 vlg. 148 334 vlg. III 184-186 305 vlg. 310 454 vlg.
- ECHTSCHIEDING I 37 107-109 328-331 II 70 vlg. 299.
- EED I 109-111 270 vlg. 452 vlg. 458 II 48 vlg. 101; —formules I 384-386.
- EENGEBOREN ZOON, zie Jezus.
- EENHEID, van den Vader en den Zoon III 119 vlg. 193 240 293 295 vlg. 328-330 338 384 388-390, van Jezus en de leerlingen III 348-352, van de leerlingen onderling III 232 vlg. 388-391.
- EERENBEEMT, VAN DEN I 133.
- EERSTEN EN LAATSTEN I 339 341-343 II 75 278; eerste en laatste plaats aan tafel II 281 vlg.; eerste plaatsen in het Godsrijk I 317 vlg. 344-346 II 65 233 335 vlg.
- EERSTGEBOREN I 39 II 164 170.
- EERZUCHT I 120 122 vlg. 132 vlg. 317 vlg. 344-347 382 vlg. II 65 vlg. 76 vlg. 87 233 258 328 335 vlg. III 129 vlg. 170 294.
- EEUWIGHEID van het Messiasrijk III 286 vlg.
- EGYPTE, vlucht naar I 47 vlg.
- EHRHARD I 126.
- EINDE der wereld I 401-420 II 91-93 331 vlg.
- EJARQUE I 333.
- EKKLESIA (Kerk) I 297 300 vlg. 323 vlg.
- EL (maat) I 137 II 264 III 458.
- EL-AZARIEH III 260.
- EL-BIREH I 177 vlg.
- ELEAZAR, a) ben Azaria III 173; b) de Zeloot III 200; c) Rabbi I 116 121.
- ELIAS I 217 298 309-312 487 vlg. II 47 60-62 105 140 vlg. 194 vlg. 227 228 229 vlg. III 54.
- ELISABETH II 137-143 149-160.
- ELISEUS II 195 III 135.
- EL-KOEBEBEH II 358.
- EMMANUEL I 38 vlg.
- EMMAUS II 358; leerlingen van — II 112 vlg. 358-364.
- ENGELLEN (verschijningen) I 37 vlg. 47 49 vlg. 69 vlg. 501 vlg. II 20 109 139-142 144-149 166-168 340 356 vlg. III 443 vlg.
- ENNON, zie Aion.
- EPHA (inhoudsmaat) I 257.
- EPHESE III 8-10.
- EPHRAIM I 343 III 267 vlg.
- EPHRATA I 49.
- EPILEPSIE I 313 II 62 vlg. 231.
- EPIPHANIUS I 20 51 III 6.
- ERASIO NOMINIS I 33.
- ERFENIS II 262 vlg. 290.
- ERGERNIS I 106 vlg. 212 vlg. 261 266 283 304 vlg. 319 vlg. 397 438 vlg. II 45 vlg. 67 vlg. 304 III 157 361 vlg.
- ESCHATOLOGISTEN I 76 vlg. 200 233 297 307 vlg. 335 vlg. 339 391 434 487 II 15 vlg. 183 vlg. 353.
- ESSENEN I 56 II 161 III 213.
- ETHNARCH I 50.

ETHROG **III** 164.
 ET-TAYJIBEH **III** 267.
 EUCHARISTIE, de heilige **I** 434-438
II 96 334 vlg. 362 vlg. **III** 141 149-
 156 311 316 319 348 435.
 EUNUCHEN **I** 332.
 EUSEBIUS **I** 20 22 34 486 **II** 6 110 114
III 10 88 96 154 186 267.
 EVANGELIE **I** 80 vlg. 189 398 427
II 17 21 94 113 167 226 325.
 EVANGELISCHE RADEN **I** 332
 335-339 **II** 73-75 314 vlg.
 EXCOMMUNICATIE, zie banvloek.
 EZELSVEULEN **I** 351 vlg. **II** 79 323
III 275 vlg.

F

FABEL **I** 246.
 FADUS **I** 396.
 FARIZEËN **I** 56 vlg. 58 vlg. 83 97
 99 vlg. 116 132 vlg. 140 149 178 vlg.
 180 189 222 225 227 vlg. 230-241
 280-285 292-295 328 vlg. 367 371 vlg.
 376 vlg. 380-388 496 vlg. **II** 28-30
 52 vlg. 56 vlg. 70 vlg. 84 203 204 206
 256-258 278 280 287 vlg. 290 298 vlg.
 307 323 vlg. **III** 55 78 94 120 176
 182-184 187 191 216-220 223 226 vlg.
 229 263 vlg. 268 276 vlg. 393; de
 Farizeër en de tollenaar (parabel)
II 312-314.
 FEDERKIEWIEZ **III** 58.
 FÉDERLIN **III** 56.
 FEEST, der bazuinen **III** 113, der
 lichten **III** 237.
 FEESTMAAL, zie gastmaal.
 FELIX (landvoogd) **I** 396 **III** 414.
 FELTEN **I** 41 50 65 82 102 268 270
II 139 162.
 FIEBIG **I** 126 247 **III** 112.
 FILLION **III** 387.
 FISCHER **I** 332.
 FLAVIA NEAPOLIS **III** 95.
 FLAVIUS JOSEPHUS **I** 41 49 54 72
 73 112 211 232 268 269 270 272 306
 325 vlg. 390 394 396 399 401 423
 460 489 498 **II** 71 80 87 88 89 161
 162 178 181 214 235 270 271 278 339
 358 **III** 76 78 96 133 140 163 194 200
 237 238 267 392 396 400 408 427 433.

FONCK **I** 38 41 53 157 163 246 259
 303 343 378 427 442 474 **II** 26 55 179
III 432.
 FONSECA, DA **I** 35 160.
 FRACTIO PANIS, zie breken des
 broods.
 FREER **II** 111.
 FREY **I** 166 **II** 164 302 **III** 93.

G

GABBATHA **I** 461 **III** 420 vlg.
 GABRIËL **II** 139-149.
 GADARA **I** 82 169 vlg.
 GADARENEN **I** 169 vlg.
 GAL **I** 480 vlg.
 GALDOS **I** 37.
 GALILEA, Galileërs **I** 50 73 vlg. 81
 124 vlg. 328 **II** 21 23 25 163 191 339
 345 vlg. 347 **III** 62 66 94 vlg. 109 vlg.
 163 167 184.
 GAMALA **I** 170.
 GAMALIËL de Oudere **III** 438.
 GARENNE, DE LA **I** 244.
 GARIZIM **I** 460 **III** 96 100 vlg.
 GASTEN, de onwillige (parabel) **II**
 283-286; keuze der — **II** 282 vlg.
 GASTMAAL, bij Mattheüs **I** 178-180
II 27 vlg. 204, bij Simon den Farizeër
II 217-220, bij Martha en Maria **II**
 247-250, bij een Farizeër **II** 256-260,
 bij een Farizeër **II** 280-286, bij Si-
 mon den Melaatsche **I** 425-427 **II** 93
 vlg. **III** 268-274; gedrag bij een —
II 281-283; —, beeld van het Gods-
 rijk **I** 160 367-371 **II** 283-286 334.
 GAUDENTIUS **II** 117.
 GAULANITIS **I** 50 **II** 180.
 GAZITH **I** 450 462.
 GEBED **I** 122-125 **II** 123 250 vlg. 310-
 314 **III** 332-334; kracht van het —
I 143 vlg. 314 vlg. 324 359 **II** 64 82
III 352 373-375; — van Jezus **I** 221
 vlg. 276 298 442-444 **II** 51 97 184
 202 207 228 229 250 337 340 351
 354 **III** 262 283 378; noodzakelijk-
 heid van het — **II** 123 250 vlg. 310-
 312 332 vlg.; —sriemen **I** 381 vlg.;
 — in Jezus' naam **III** 332 vlg. 374
 375.

- GEBIEDER, benaming van God **II** 173.
- GEBOD, het grootste **I** 376-378 **II** 85 vlg. 244; onderhouding der —en **I** 333-335 **II** 73 314 vlg. **III** 296 334 338-340 353.
- GEBOORTE, van Joannes **II** 155-157, van Jezus **I** 34-39 **II** 161-170; maagdelijke — van Jezus **I** 34-39 **II** 146-148; —jaar van Jezus **I** 40-42; viering van den —dag **I** 269 vlg.
- GEDAANTEVERANDERING van Jezus **I** 308-311 **II** 60-62 229 vlg.
- GEEREBAERT **I** 59 77 80 144 157 163 177 181 185 187 190 246 248 256 257 258 262 263 264 322 336 343 355 363 371 413 416 **II** 38.
- GEESLING **I** 198 472 vlg. **II** 103 348 **III** 414 vlg.
- GEEST, de Heilige **I** 36 vlg. 59-62 66 199 229 vlg. 232 vlg. **II** 18 19 34 90 140 146-148 150 157 171 vlg. 184 vlg. 188 191 243 251 262 366 **III** 58 vlg. 79 vlg. 92 180 259 334-336 360 vlg. 363-369 448 vlg.; lastering van den — **I** 233-236 **II** 34 262.
- GEHENNA **I** 102 302 **II** 67 301 vlg.; zie verder hel.
- GEHOORZAAMHEID, van Joseph **I** 39 47 50, van Jezus, zie Jezus.
- GEKNARS der tanden **I** 160 261 263 371 410 416 **II** 277.
- GELDSCHIETER, de (parabel) **II** 219.
- GELDZUCHT, zie hebzucht.
- GELIJKENISSEN van de evangeliën **I** 244-247; doel der — **I** 248-252; zie verder Jezus.
- GELOOF **I** 159 vlg. 174 184 187 278 288 **II** 43 vlg. 78 113 203 213 220 225 306 316 **III** 47 vlg. 64 vlg. 83-87 123 140-149 179 195 220-222 256 vlg. 261 263 295 324 345 381 vlg. 436 442 vlg. 452-454; kracht van het — **I** 314 359 **II** 63 82 304 **III** 331; „ge-looven” in het Joa.-evangelie **III** 61 70 77 107 112 197 vlg. 222 245 293 vlg.; dood — **III** 349.
- GENADE **II** 144 176 **III** 49-52 350 vlg. 381 vlg. 389, zie verder eeuwig leven; —jaar **II** 193.
- GENEESHEER **I** 179 **II** 28 43 117 119 194 204 225 341.
- GENESAR (vlakke) **I** 78 279 **II** 51.
- GENESARETH (meer) **I** 78 164 167 173 279 288 **II** 21 35 199 **III** 133 455.
- GERASA **I** 82 169 vlg.
- GERASENEN **I** 169 vlg. **II** 40-42 223 vlg.
- GEORGIOS HAMARTOLOS **III** 9.
- GERECHTIGHEID, de wettelijke **I** 60 82 vlg. **II** 138; uiterlijke opvatting van de — **I** 59 101 vlg. 105 vlg. 119 120 224 vlg. 280 vlg. 380-389 **II** 28-30 52 vlg. 205 vlg. 274 298 vlg. 312 vlg.; de nieuwe — **I** 82-84 89 vlg. 96-100 119 vlg.; — van Jezus, zie Jezus.
- GERGESENEN **I** 169.
- GERSTEBROODEN **III** 135.
- GESCHENKEN der Wijzen **I** 46.
- GESCHIEDKUNDIGE WAARDE der evangelische verhalen **I** 51-53 61 70 vlg. 161 172 vlg. 186 268 272 290 296 vlg. 305 344 352 354 470 495 496 498-500 **II** 137 151 vlg. 163 166 188 196 199 214 237 vlg. **III** 70 vlg. 108 vlg. 112 vlg. 130-132 160 184-186 211 235 vlg. 246-248 265 280 288 vlg. 310 vlg. 317 378 vlg. 422 vlg. 426 vlg. 430.
- GESPRAK van Jezus, met Nicodemus **III** 78-87, met de Samaritaansche vrouw **III** 94-109.
- GESSIUS FLORUS **I** 306 397.
- GETAL der uitverkorenen **I** 146 vlg. 371 **II** 276; symbolische —len **I** 31 vlg. 67 128 241 291 vlg. 325 383 **II** 238 **III** 117 460.
- GETHSEMANI **I** 440 vlg. **II** 97 **III** 392.
- GETUIGEN, valsche **I** 451 vlg. **II** 100.
- GETUIGENIS over Jezus, van Joannes den Dooper **I** 57 vlg. **II** 18 184 **III** 45 50 vlg. 53-59 87-90, van Jezus zelve **III** 51-53 193, van den Vader **I** 61 vlg. 310 **II** 19 61 185 230 **III** 192 vlg. 283 vlg., van de wonderen **III** 238 vlg., van den Vader, van Joannes den Dooper en van Moses **III** 125-132; — van Jezus over Joannes den Dooper **I** 213-217 **II** 216.

GEVANGENNEMING, van Joannes den Dooper I 72 II 21 184, van Jezus I 445-448 II 98 vlg. 342 III 392-399.
 GEZONDEN en zieken (beeld) I 179 vlg. II 28 204.
 GIER I 403 II 310.
 GIERIGHEID, zie hebzucht.
 GISTAS I 484.
 GLORIE, zie heerlijkheid.
 GLOSSOLALIE I 114.
 GNOSTICISME III 205.
 GODHEID van Jezus, zie Jezus.
 GODSLASTERING, beschuldiging van I 175 234 vlg. 425 454 vlg. II 26 34 100 203 III 120 241.
 GODVREEZENDEN I 384 III 278 vlg.
 GOLGOTHA I 479 vlg. II 104 351 III 423 vlg.
 GOMORRA I 197.
 GOOSSENS III 156.
 GOUD I 46 384 vlg.
 GRAANKORREL (beeld) III 281.
 GRAF, van Jezus I 494 vlg. III 439, van Lazarus III 260 vlg.; de heilige —kerk I 480 III 425 439; witgepleisterde graven I 387 II 258.
 GRANDMAISON, DE I 74 126 139 vlg. 163 252 378 393 500.
 GREGORIUS, de Groote I 337 347 III 363 440 443.
 GREGORIUS van Nazianze III 344.
 GREGORIUS van Nyssa II 165.
 GREITEMANN III 8.
 GRESHAM MACHEN II 149.
 GRESSMANN I 65 167.
 GRIEKEN in den tempel III 277-279.
 GROENEN I 59 80 105 152 157 384 393 420 422 432 441 461 474 476 478 480 483 II 26 107.
 GROT der geboorte I 46 II 165.
 GRUWEL der ontheiliging (verwoesting) I 399 II 90 120.
 GUENSER I 299.
 GULDEN REGEL I 144 vlg. II 210.
 GUNKEL I 70.
 GUTJAHR III 9 13.

H

HAANAPPEL I 90.
 HAAT I 115-117 II 209; — der wereld tegen Jezus en de leerlingen III 166 356-359 386.
 HACKSPILL I 74.
 HADES II 301 vlg., zie verder onderwereld en hel.
 HADRIANUS I 480.
 HAKELDAMACH I 463.
 HALLEL I 432 438 III 164.
 HANDMOLEN I 408.
 HANDOPLEGGING, van Jezus I 333 II 46 54 57 72 197, van de apostelen II 114.
 HANDWASSCHING, vóór den maaltijd I 280 vlg. II 52 256, als bevestiging van onschuld I 471 vlg.
 HANENGEKRAAI I 440 458 II 93 97 101 338 343 III 323 vlg. 406.
 HA-REUBENI I 474.
 HARNACK I 77 126 218 II 118 119 151 III 6 9.
 HARRIOT I 84.
 HAUG I 433.
 HEBZUCHT I 178 428 II 87 262-264 298 328 III 271 vlg.
 HEER (benaming van Jezus) I 149 vlg. 158 165 167 351 II 79 114 vlg. 167 201 214 vlg. 356 363 III 94 302 307 443 vlg. 447 451.
 HEER, J. M. (auteur) I 32 II 185.
 HEERLIJKHEID (glorie) I 307 vlg. 309 338 404 417 II 60 77 91 166 168 228 323 III 49 vlg. 70 208 261 293 382 389 vlg.
 HEGESIPPUS I 379 389 III 427.
 HEIDENEN I 46 vlg. 118 123 vlg. 138 160 199 230 285-288 366 369 vlg. II 53 vlg. 83 194 vlg. 277 vlg. 283-286 326 III 232 vlg. 278-281.
 HEIDET I 86 483.
 HEILIGE, het, voor de honden I 142 vlg.
 HEILIGE GODS, de (Messiastitel) II 22 197 III 160.
 „HEILIGEN” III 387 vlg.
 HEILIGHEID, eigenschap van God I 127 III 385.

- HEINISCH II 214.
 HEIR, hemelsch II 168.
 HEITMÜLLER I 221 III 108 356 408 462.
 HEL I 103 106 160 203 261 263 301 vlg. 320 371 384 388 410 416 419 vlg. II 67 vlg. 261 301 vlg.
 HELLENISME I 124 483 III 30-32 84.
 HELPER, zie paraklètos.
 HEMEL I 126 vlg. 134 160 204 322 338 342 vlg. 370 vlg. 420 II 68 74 vlg. 85 265 288 353 III 324-326; —vaart van Jezus II 114 vlg. 234 vlg. 366 vlg. III 157 445 vlg.; —reis der ziel III 328.
 HEN en kuikens (beeld) I 390 vlg. II 279.
 HERACLEON I 177 II 118.
 HERACLITES III 38.
 HERBERG II 165 246.
 HERDER, beeld van Jezus I 190 321 vlg. 438 vlg. II 50 96 288; Jezus de goede — III 226 vlg. 230-233; —s bij de kribbe II 166; het oostersche —sleven I 321 vlg. III 224 vlg.; Petrus de opper— III 461-463.
 HERMES CRIOPHORUS III 235.
 HERODES, a) de Groote I 40-50 298 349 II 137 161 vlg. 320 III 95 438; b) Antipas I 50 54 72 214 267-272 294 II 47-49 180 184 227 278 vlg. 345-347 III 133.
 HERODIANEN I 372 II 30 84.
 HERODIAS I 72 268-272 II 48 vlg. 184.
 HEUSLER I 126.
 HIERONYMUS I 20 51 86 129 132 227 271 337 338 339 382 389 vlg. 412 463 464 480 II 6 119 165 III 96 185 188 449 460.
 HILLEL I 107 145 329 II 177 III 183.
 HINNOM-DAL I 102 463 465 II 67 vlg.
 HIPPIUS I 82 170.
 HOBART II 119.
 HOEKSTEEN (Jezus) I 365 vlg. II 83 326.
 HOENEN I 303.
 HOFBEAMBTE van Kapharnaüm III 109-112.
 HOFMEESTER van Herodes (Chuza) I 493 II 221; de trouwe en ontrouwe — (parabel) II 267 vlg.
 HOLZMEISTER I 136 233 252 422 478 486 499 II 145.
 HOMERUS I 80 III 155 231.
 HONDERDMAN van Kapharnaüm I 158-160 287 II 212 vlg.
 HONGER, van Jezus I 66 vlg. 357 vlg. II 189, der leerlingen I 224 II 28 205 vlg.; — en dorst (beeld) I 89 III 145; —snoed I 396 vlg. II 90 194 vlg. 329.
 HONING, wilde I 55 II 18.
 HOOFTMAN onder het kruis I 490-492 II 105 354.
 HOOGEPRIESTER I 449-454 II 99 vlg. 181 342 III 265 397-406; Jezus de — van het Nieuwe Verbond, zie Jezus.
 HOOGEPRIESTERLIJK GEBED III 378-391.
 HOOGHE RAAD, zie Sanhedrin.
 HOONACKER, VAN I 464.
 HOORN (beeld) II 158.
 HÖPFL I 266.
 HORATIUS I 473.
 HOSANNA I 353 vlg. II 80 III 164 275; het groote — III 164 178.
 HOUT, het groene en dorre II 350.
 HUBER I 84.
 HUBY III 318.
 HUICHELARIJ, huichelaars I 59 120 vlg. 122 vlg. 142 282 294 372 vlg. 380-388 410 II 52 84 87 211 261 269 vlg. 274 298 313 326.
 HUIS op de rots en — op het zand (parabel) I 151 vlg. II 212; huizenbouw II 26.
 HULPIAU III 84.
 HUURLING III 230 vlg.
 HUWELIJK, eenheid en onverbreekbaarheid I 107-109 328-331 II 69-71 299.
 HYNEK II 106 340.
 HYPERBOOL of paradox I 106 vlg. 112 vlg. 141 vlg. 165 vlg. 205 vlg. 207 234 vlg. 249 306 320 336 vlg. 339 341 347 383 386 416 III 91 467.
 HYSOPSTENGEL III 432.

I

„IBIS IN CRUCEM" III 422.
 IDUMEA I 50 II 30 vlg.
 IGNATIUS VAN ANTIOCHIE I 20
 II 118 III 6.
 IJDEL WOORD I 237.
 INNITZER I 53.
 „INTERIMSETHIK" I 77 335 vlg. II
 184.
 INTOCHT in Jerusalem I 350-354 II
 79 vlg. 323-325 III 274-277.
 INWONING van den Vader en den
 Zoon II 340.
 IRENEUS I 20 22 II 6 118 III 6 8 10
 48 324.
 IRONIE I 291 388 444 II 98 279 III
 202 241 254 409 416 421.
 ISAIAS (aanhalingen) I 38 vlg. 55 73
 vlg. 162 212 vlg. 229 vlg. 249-251 282
 356 II 17 vlg. 35 vlg. 52 81 181 vlg.
 192 vlg. 339 III 55 290-293.
 ISKARIOTH, zie Judas.
 ISMAEL III 201.
 ITUREA I 50 II 180.

J

JACOBUS, a) de Oudere I 78 vlg.
 184 192 308-311 344-347 441 vlg. II
 21 32 44 60 76 89 97 201 207 225
 229 vlg. 235 vlg. III 12 455 vlg.;
 b) de Jongere I 193 243 vlg. 266 II
 32 45 207.
 JACQUIER I 500.
 JAIRUS I 183-186 II 42-45 224 vlg.
 JAKOB (de aartsvader) III 99; —sput
 III 96-98; —sladder III 64.
 JECHONIAS I 33.
 JEHOEDA, Rabbi I 185 III 183 184.
 JEREMIAS I 298; aanhalingen uit —
 I 49 463-465.
 JEREMIAS, J. (auteur) II 67 302.
 JERICHO I 41 348-350 II 78 245 316-
 319.
 JERUSALEM I 56 68 110 280 303 vlg.
 354 490 II 18 52 75 82 170 177 229
 234 vlg. 245 276 305 319 323 330 358
 363 III 53 101 115 167 237 268 274;
 verwoesting van — I 369 393 vlg.

399-401 405 vlg. II 89 vlg. 324 329-
 331; weeklacht over — I 390 vlg. II
 279 324; stemming te — III 76 vlg.
 167 vlg. 180-182 234 268.

JEZUS CHRISTUS

1. Naam I 32 35 vlg. 38 II 145 vlg.
 170 III 382.
2. Jeugd I 40-53 II 161-180: af-
 stamming I 31-36 II 185-188; aan-
 kondiging van geboorte I 37-39 II
 145-148; menschwording II 149 III
 49; geboorte I 39 II 161-166; ge-
 boortejaar I 40-42; besnijdenis II
 170; opdracht II 170 vlg.; vlucht
 naar Egypte I 47 vlg.; terugkeer
 naar Nazareth I 49 vlg. II 176; in
 den tempel II 176-180; gehoorzaam-
 heid II 179; opvoeding II 176 180.
3. Voornaamste feiten uit het
 openbaar leven: doop in den Jor-
 daan I 59-62 II 19 184 vlg. III 58;
 eerste wonder III 66-70; roeping
 der eerste leerlingen I 77-79 II 21 vlg.
 199-201; uitverkiezing der twaalf
 apostelen I 191 vlg. II 31 vlg. 207;
 eerste uitzending der apostelen I
 193-207 II 46 vlg. 226 vlg.; Jezus
 trekt zich terug van het volk I 272
 vlg. III 159; belofte van het pri-
 maatschap aan Petrus I 295-303; ver-
 heerlijking op den berg I 308-311 II
 60-62 229 vlg.; vertrek uit Galilea
 I 328 II 69 vlg. 234 vlg.; opwekking
 van Lazarus III 246-263; intocht in
 Jerusalem I 350-354 II 79 vlg. 323-
 325 III 274-277; duur van Jezus'
 openbaar leven III 114 vlg.
4. Wonderen: in het algemeen I
 162 vlg.; echtheid I 161 168 172 vlg.
 275 277 278 vlg. 290 II 199 214 III
 70 vlg. 112 vlg. 116 vlg. 211 246-248;
 Jezus' bevel om over de wonderen
 te zwijgen I 156 187 229 II 25 45 55;
 uiterlijke handelingen bij de won-
 deren I 156 II 54 vlg. 57 vlg.
5. Genezingen: van den zoon van
 den hofbeambte III 109-113; van
 den bezetene in de synagoge van
 Kapharnaüm II 22 vlg. 196 vlg.; van

Petrus' schoonmoeder I 161 II 23 197; van een melaatsche I 155-157 II 25 202; van een lamme I 173-176 II 26 vlg. 202 vlg.; van den acht-en-dertig-jarigen zieke III 113-118; van den knecht van den honderdman I 158-160 II 212 vlg.; van de vrouw, die aan bloedvloeijing leed I 184 II 42 vlg. 225; van twee blinden I 186 vlg.; van een bezetene I 187-189; van den man met de verdorde hand I 227 vlg. II 28 vlg. 206; van de dochter der Kananeesche vrouw I 285-288 II 53 vlg.; van een doofstomme II 54 vlg.; van den blinde van Bethsaida II 57 vlg.; van den blindgeborene III 211-215; van een blinden en stommen bezetene I 231 II 252; van een verlamde vrouw II 273-275; van een waterzuchtige II 280 vlg.; van tien melaatschen II 305 vlg.; van de twee blinden van Jericho I 348-350 II 78 vlg. 316; van Malchus II 342.

6. Profetieën: over zijn lijden, dood en verrijzenis I 181 238 vlg. 303 vlg. 315 343 vlg. 365 422 vlg. II 28 59 61 64 75 vlg. 83 204 228 232 308 315 III 82 vlg. 231; over de verwerping der Joden I 363-367 367-369 390 vlg. II 83 272 vlg. 275-277 384 vlg.; over de roeping der heidenen I 160 230 366 369 vlg. 506 vlg. II 83 277 vlg. 285 vlg. 326 III 232 vlg. 279-281; over de verwoesting van Jerusalem en het einde der wereld I 369 393-408 II 89-92 324 329-332; van Judas' verraad I 433 vlg. II 95 vlg. 335 III 160 vlg. 305 vlg. 309 311-315; van Petrus' verloochening I 439 vlg. II 97 337 vlg. III 323 vlg.; van de vlucht der apostelen I 438 vlg. II 96 III 377.

7. Doodenopwekkingen: in het algemeen I 185 vlg.; van den jongeling van Naïn II 214 vlg.; van het dochttertje van Jairus I 183-185 II 42-45 224 vlg.; van Lazarus III 246-263.

8. Redevoeringen: over zijn ver-

houding tot den Vader III 119-125; bergrede I 82-152 II 207-212; over het rijk Gods I 247-264 II 35-39 222; bij de uitzending der apostelen I 193-209 II 46 226; lofrede op Joannes I 213-217 II 216; bij de uitzending der twee-en-zeventig leerlingen II 238-241; over het brood des levens III 140-159; over de verwoesting van Jerusalem en het einde der wereld I 393-408 II 89-92 329-332; afscheidsreden III 316-378.

9. Gelijkenissen: in het algemeen I 244-247; van den lap en het kleed, den wijn en de zakken I 181-183 II 28 205; van het huis op de rots en het huis op het zand I 151 vlg. II 212; van de spelende kinderen I 217 vlg. II 216; van den geldschietter II 219; van den zaaier I 247 vlg. 252-254 II 35 vlg. 222; van het onkruid I 255 vlg. 259-261; van het stil kiemende zaad II 37 vlg.; van het mosterdzaad I 256 vlg. II 38 vlg. 275; van het zuurdeeg I 257 vlg. II 275; van den schat in den akker I 262; van de parel I 262 vlg.; van het vischnet I 263 vlg.; van den koning, die afrekening houdt met zijn dienaren I 325-328; van den barmhartigen Samaritaan II 244-247; van den lastigen vriend II 250 vlg.; van den dwazen rijke II 263 vlg.; van den wakenden knecht I 409 vlg. II 92 vlg. 266 vlg.; van den dief in den nacht I 408 II 267; van den trouwen en ontrouwen hofmeester II 267 vlg.; van den onvruchtbaren vijgeboom II 272 vlg.; van de gesloten deur II 277 vlg.; van de genoodigden, die de eerste plaatsen zoeken II 281 vlg.; van de onwillige gasten I 367-371 II 283-286; van den man, die een toren bouwt, en den koning, die ten oorlog trekt II 286; van het smakelooze zout I 93 vlg. II 286 vlg.; van het verloren schaap I 320-322 II 287 vlg.; van de verloren drachme II 289; van den verloren zoon II 289-

294; van den onrechtvaardigen rentmeester **II** 294-296; van den armen Lazarus **II** 299-304; van den onnutten knecht **II** 304 vlg.; van den rechter en de weduwe **II** 310-312; van den Farizeër en den tollenaar **II** 312-314; van de arbeiders in den wijngaard **I** 339-343; van de tien ponden **II** 320-323; van de twee zonen **I** 361 vlg.; van de booze wijnbouwers **I** 363-367 **II** 83 325 vlg.; van den uitbottenden vijgeboom **I** 405 vlg. **II** 92 331 vlg.; van de tien maagden **I** 410-413; van de talenten **I** 413-416; over het doel der gelijkenissen **I** 248-251 **II** 35 vlg.

10. Persoonlijkheid en waardigheid:

- a. Het eeuwige Woord **III** 35-53.
- b. Godheid van Jezus **I** 46 62-65 92 101 150 174 206 vlg. 221-223 239 299 378 vlg. 452 vlg. 490 **II** 73 86 146-148 243 254 vlg. **III** 13 40 vlg. 119 vlg. 124 210 241-243 256 324 327 329 vlg. 333 vlg. 344 vlg. 452.
- c. De ééngelboren Zoon des Vaders **III** 49 vlg. 52 85 vlg.
- d. De Zoon Gods **I** 61-65 67 68 171 222 vlg. 278 299 310 316 453 vlg. 484 vlg. 491 vlg. **II** 17 19 31 40 vlg. 61 100 105 145-148 179 185 189 197 223 230 243 344 **III** 20 vlg. 22 31 39 49 52 58 vlg. 63 vlg. 85 vlg. 92 124 vlg. 243 vlg. 257 417 vlg. 453 vlg.
- e. Het Lam Gods **III** 57-60.
- f. De Verlosser **I** 38 347 vlg. **II** 77 120 vlg. 158 167 360 **III** 83-85 107 vlg. 231 vlg. 266 vlg.
- g. Het licht der wereld **II** 173 255 **III** 37 43-45 86 vlg. 190 vlg. 213 vlg. 251 vlg. 287 vlg. 295 vlg.
- h. Het leven der wereld **III** 37 43 124 256 vlg. 327 vlg.
- i. De Hoogepriester van het Nieuwe Verbond **III** 378 427.
- k. Het brood des levens **III** 139-156.
- l. De goede Herder **I** 190 **III** 225-227 230-233.
- m. De ware Wijnstok **III** 348-352.

n. De geneesheer der zielen **I** 178 **II** 28 204.

o. De Messias **I** 31 37 vlg. 62 64 60-69 211 vlg. 276 299 303 349 vlg. 351-354 378 vlg. 453 vlg. 466 vlg. 485 **II** 17 vlg. 22 59 86 100 146 167 172 192 vlg. 228 344 352 361 vlg. **III** 20 54 61-64 103 vlg. 136 vlg. 142 173-176 181 230 vlg. 238 257 275 vlg. 286 vlg. 453 vlg.

p. De Menschenzoon **I** 64 166 vlg. 175 vlg. 200 226 vlg. 234 vlg. 260 298 307 vlg. 311 312 315 338 344 347 403-408 434 453 vlg. **II** 27 29 59 61 64 76 77 91 96 98 100 203 206 208 216 228 232 235 236 262 308 312 318 331 344 357 **III** 20 64 82 vlg. 124 142 152 157 197 221 280 vlg. 286 vlg. 318 vlg.

q. De Zoon van David **I** 31 vlg. 37 187 231 286 349 353 vlg. 378 vlg. **II** 78 86 145 316 328 **III** 181.

r. Profeet **I** 354 367 455 vlg. **II** 100 215 343 359 vlg. **III** 78 100 136 181 217.

s. Leeraar **I** 72-74 80 82-85 153 vlg. 247 382 **II** 22 191-194 **III** 78 98 175.

t. Koning **I** 42 64 466 475 483 vlg. 485 506 **II** 102 103 145 vlg. 323 337 345 352 **III** 63 vlg. 136 vlg. 275 vlg. 410-413 421 vlg.; „koning der Joden” **I** 466 475 483 vlg. **II** 102 103 345 **III** 410 vlg. 413 vlg. 415 424 vlg.; „koning van Israël” **I** 485 **III** 63 vlg. 275.

u. Rechter **I** 58 64 150 vlg. 261 307 vlg. 338 404 416-420 453 vlg. **II** 91 100 **III** 122-125.

v. Zoon van Maria **I** 34-36 38 265 vlg. **II** 45 vlg.

w. „Zoon” van Joseph **I** 34-36 265 vlg. **II** 193 vlg. **III** 63 147.

11. Verhouding:

- a. tegenover den duivel **I** 66-69 260 vlg. **II** 20 22 vlg. 188 vlg. 242 **III** 160 vlg. 284 vlg. 300 vlg. 314 345;
- b. tegenover de Farizeën **I** 83 99 vlg. 149 180 230-241 280-285 292-295 380-388 **III** 120 182-184 216-220;
- c. tegenover de Joodsche over-

heid I 448-454 II 99 vlg. 343 vlg. III 53 vlg. 74 vlg. 118-120 163 174 182-184 264-267;
d. tegenover den keizer I 373 vlg. II 84 326;
e. tegenover de heidenen I 160 285-288 II 53 vlg. III 279-281;
f. tegenover de zondaars I 174 vlg. 178 vlg. 230 320-322 II 26-28 202-204 217-220 287-294 316-319 352-354 III 187-189;
g. tegenover de kinderen I 332 vlg. II 72 314;
h. tegenover de vrouwen II 221;
i. tegenover de wet van Moses I 82-84 96-119 156 vlg. 180-183 224-228 280-285 328-331 II 170 vlg. 176 177;
k. tot den hemelschen Vader I 62-65 162 221-223 III 40 vlg. 84 vlg. 92 105 vlg. 119-125 145 vlg. 169 vlg. 175 vlg. 197 207 240 243 vlg. 327-333 344 vlg. 377 379-382 384 vlg. 388-391;
l. tot den H. Geest III 360 vlg. 369;
m. mystieke eenheid met de geloovigen I 324 III 153 332 vlg. 337 vlg. 348-352 376.
12. Eigenschappen:
a. Almacht I 168 274 vlg. III 68 vlg. 262; zie verder wonderen en genezingen;
b. Alwetendheid I 175 184 259 351 vlg. 428 430 II 27 79 95 203 III 77 100 157 158 309 371 376 vlg. 394; zie verder voorspellingen; kennis van Jezus I 159 184 406 vlg. II 43 46 176 178 180; ondervindingskennis I 159 II 43 46;
c. Preëxistentie III 40-42 50 vlg. 58 209 vlg. 382;
d. Heiligheid en gerechtigheid I 462 469 vlg. II 354 III 206 366;
e. Gehoorzaamheid, aan de wet I 60 156 vlg. II 25 170 vlg. 176-177 202 306, aan Maria en Joseph II 179 vlg., aan den Vader I 346 442-444 III 105 121 vlg. 125 145 vlg. 166 169 vlg. 296 vlg. 346 382;
f. Nederigheid en zachtmoedig-

heid I 224 229 vlg. 352 II 234-236 III 275 vlg. 405;
g. Armoede I 165 317 II 164-166 171 236;
h. Goedheid en barmhartigheid I 179 vlg. 190 vlg. 223 vlg. 230 290 350 II 25 121 219 vlg. III 189.
i. Oprechtheid en openhartigheid I 372 II 84 326 III 403 vlg.
k. Medelijden I 190 273 290 350 II 25 50 55 215.
13. Lijden, dood en verrijzenis: beschuldigd van Sabbatschennis I 224-228 II 28-30 205 vlg. 273-275 280 vlg. III 118-120 171-173 216 vlg., van bezetenheid I 201 vlg. II 33 III 171 206-208 234, van verbond met den duivel I 189 231 II 33 252, van volksmisleiding I 497 III 168, van godslastering I 175 455 II 26 100 203 III 120 241, van oproer en hoogverraad II 345; doodsangst I 440-444 II 97 vlg. 339-341; gevangenneming I 445-448 II 98 vlg. 342 III 392-397; veroordeeling, door het Sanhedrin I 448-456 459 II 99 vlg. 343 vlg., door Pilatus I 465-473 II 102 vlg. 344-348 III 420-423; geeseling, bespottung en doornenkroning I 472-476 II 103 343; kruisiging I 479-482 II 104 351 III 424, verrijzenis 498-500, verschijningen I 501-507 II 108-115 356-365 III 439-466, hemelvaart II 114 vlg. 366 vlg.
JISCHMAËL, Rabbi I 281.
JOANNA (vrouw van Chuza) I 493 501 II 128 221 345 357.
JOANNES, a) de Dooper I 53-61 210-218 267-272 298 312 361-363 II 17-19 21 47 48 vlg. 61 82 137-143 155-160 180-184 216 vlg. 227 228 325 III 44-46 50 vlg. 53-60 87-92 94 126 vlg. 244 vlg.; b) de apostel I 78 vlg. 192 308-311 344-347 430 441 vlg. 492 503 vlg. II 21 32 44 60 66 76 89 97 201 207 225 229 vlg. 233 235 vlg. 333 III 5 59-61 312 vlg. 401 vlg. 428-430 435 vlg. 440-443 455 vlg. 464-467; c) — Marcus, zie Marcus; d) — Hyrcanus III 96; e) — Presbyter III 9 vlg.

- JOAS I 31 33.
 JODEN, beteekenis van het woord in het Joa.-evangelie III 53 vlg. 147 167 vlg. 177 193 vlg. 198 254.
 JOJADA I 390.
 JONA (Joannes), vader van Petrus en Andreas I 300 III 61 vlg. 461.
 JONAS I 238 vlg. 293 II 254 vlg.
 JONGELING, de rijke I 333-336 II 72-74 314 vlg.; de — van Naïn 214 vlg.
 JORDAAN I 56 59 238 II 18 vlg. 181 III 56.
 JOSÉ, a) (Joseph) een van Jezus' „broeders" I 343 vlg. 266 II 45 vlg.; b) de Galileër III 104.
 JOSEPH, a) voedstervader van Jezus I 34-38 47-50 242 II 45 vlg. 143 163 169 177-180 185-188 III 147, „vader" van Jezus II 173 178 vlg. 186; b) van Arimathea I 450 493-496 II 106 vlg. 355 III 294 437-439.
 JOTA EN STIP I 98.
 JOUON I 55 III 115.
 JUDAS, a) Thaddeüs I 193 243 vlg. 266 II 32 45 207 III 338 vlg.; b) Iskariot I 193 426-429 433 vlg. 445 vlg. 461-465 II 32 94 98 207 333 342 III 160 vlg. 271 vlg. 299-301 306 309 314-316 385 vlg. 393-396; c) de Galileër I 372 III 235; d) de Machabeër III 237.
 JUDEA I 50 399 vlg. 459 II 18 30 70 137 163 180 198 215 330 III 87 vlg. 94 164 vlg. 251.
 JUK van Jezus I 224.
 JÜLICHER I 247.
 JULIUS AFRICANUS I 34 II 187 vlg.
 JUSTINUS I 20 35 39 II 6 118 165 III 7 10 48 174.
 JUTTA II 150.
- K**
- KAAKSLAG I 112 vlg. 455 II 100 III 404 vlg. 415.
 KADDISCH-GEBED I 125.
 KAF (beeld) I 58 II 184.
 KAIPHAS I 423 vlg. 449-455 456 II 99 vlg. 181 III 265-267 398-400 405 419.
 KALT III 47 93 96.
 KAMEEL, door het oog van een naald I 336 vlg. II 74 315; — doorslikken I 386.
 KANA III 66-72 110 455.
 KANANEESCHE VROUW I 285-288 II 53 vlg.
 KANDELAAR, het licht op den I 95 II 37 222 255.
 KAPHARNAÛM I 73 78 158-162 173-179 219 vlg. 276 315 vlg. II 22-30 65 194 196-198 212 vlg. 241 III 72 109-112 138 140 vlg. 153.
 KARABAS I 475 vlg.
 KARN-HATTIN I 86.
 KASPAR I 42.
 KASTEREN, VAN I 20 III 186.
 KAULEN III 185.
 KAUTSKY II 122.
 KEFR KENNA III 66.
 KELK, symbool van het lijden I 345 vlg. 442 vlg. II 77 97 340 III 397; — der zegening I 432 436.
 KEMELHAREN, mantel van I 55 II 18.
 KENNIS van Jezus, zie Jezus.
 KENYON III 7.
 KEPHA I 78 300 vlg. III 61 vlg.
 KEPPLER III 259 297 vlg.
 KERK, zie ekklesiä.
 KETOEBIM I 97.
 KETTER, P. I 65 348 427.
 KEULERS I 65 88 166 216 465 II 15 16 III 40.
 KHAN-MINYEH I 73.
 KIND, voorbeeld van nederigheid en eenvoud I 317 vlg. II 65 233; Jezus en de —eren I 332 vlg. 356 vlg. II 72 314; —eren van Abraham I 57 II 182 274 300-304 318, III 198-203; —eren van het licht II 296 III 287; —eren van het rijk I 160 260; —eren van de wereld II 296; de spelende —eren (parabel) I 217 vlg. II 216.
 KINDERMOORD I 48 vlg.
 KINDSCHAP Gods I 91 126 316 II 210 III 47-49 266 vlg.
 KIRIOTH I 193.

- KITTEL I 442.**
KLEEDEREN, verdeling van Jezus' I 481 vlg. II 104 351 III 425-427; scheuren der — I 454 vlg.; boetkled van Joannes I 55 II 18; de lap en het kled (parabel) I 181 II 28 205.
KLEEDING I 53 114 136-138 181 vlg. 370 vlg. 454 474 477 481 vlg. II 18 28 87 99 100 104 209 264 vlg. 346 vlg. 351 III 301 425-427 457 vlg.
KLEIN, D. (auteur) II 117.
KLEINEN (eenvoudigen) I 209 221 vlg. 319 II 67 243 304.
KLEINGELOOVIGHEID I 138 168 278 295 314 II 40 265 III 377.
KLEIST I 348.
KLEOPHAS, a) zie Alpheüs; b) een van de leerlingen van Emmaüs II 359.
KLOPAS, zie Alpheüs.
KNABENBAUER I 250 II 147 III 113 116 185 302 387 466.
KNECHT, van den honderdman I 158-160 II 212 vlg., — niet grooter dan de heer I 201 III 308 357; de onbarmhartige — I 325-328; de wakende — en II 266 vlg.; de onnutte — en II 304 vlg.; de trouwe en ontrouwe — en II 267 vlg.
KOCH I 56 62 507 III 84.
KOHL II 213.
KOHORT I 473 III 393 399.
KOLENVUUR I 457 II 100 vlg. 342 vlg. III 403 458.
KOLLUBOS I 355.
KOLONIËH II 358.
KONING, die ten oorlog trekt (parabel) II 286 vlg., die afrekening houdt met zijn dienaren (parabel) I 325-328; — (benaming van Jezus), zie Jezus.
KONINGIN van het Zuiden I 239 II 254.
KONRAD I 53.
KOORTS I 161 II 23 197 III 112.
KOR (inhoudsmaat) II 295.
KORBAN I 281 vlg. 462 vlg. II 52.
KORENMAAT, licht onder de I 95 II 37 255.
KREBS III 236.
KREUPELEN I 289 356 II 283.
KRIBBE II 164 vlg.
KRUIS I 477 vlg. 481; —dragen I 207 305 vlg. II 59 228 286; —draging van Jezus I 478 vlg. II 104 349 III 423 vlg.; —titel I 483 vlg. II 104 352 III 424 vlg.; —woorden I 487 vlg. II 105 351 353 354 III 428 430 432; —dood (offerdood) I 207 347 vlg. 436 vlg. II 106 vlg. III 57 vlg. 82-85 231 vlg. 265-267 281 285 vlg. 353 vlg. 387 vlg. 409 vlg.; —dood van Petrus III 463 vlg.
KRUISIGING I 477-484 II 104 106 vlg. 351 vlg. III 424.
KUDDE (beeld) I 438 vlg. II 265; zie verder schapen.
KULHANEK II 106.
KURIOS I 149 vlg. II 167 215.
KUS van den verrader I 445 vlg. II 98 342 III 394.
KWAST van het kled I 184 280 382 II 51.

L

- LAGRANGE I 43 53 62 65 76 77 84 87 97 113 126 166 169 170 186 188 197 214 244 247 251 279 293 304 338 351 357 393 396 402 422 427 476 486 II 7 9 10 15 16 17 141 148 149 162 200 271 319 III 10 13 16 56 57 64 68 71 72 74 78 82 84 85 88 92 94 113 116 118 131 132 145 156 157 160 161 168 171 172 175 178 186 190 195 218 224 228 236 263 269 277 278 280 288 vlg. 298 vlg. 302 305 310 311 322 326 346 vlg. 348 356 363 379 380 394 397 398 402 408 409 417 427 432 438 454 455 465 vlg.**
LAM (beeld) II 239 III 461 vlg.; — Gods, zie Jezus.
LAMECH I 112 325.
LAMHEID, lammen I 81 173-176 289 II 26 vlg. 202 vlg. III 113-119.
LAMP (beeld) I 95 135 II 37 222 255 III 127.
LANS III 432 434.

- LAP en kleed (parabel) I 181 II 28 205.
- LASTERING van den H. Geest, zie Geest.
- LAZARUS I 425 III 248-262 269 vlg. 273; de arme — (parabel) II 299-304.
- LEBBEÛS (Thaddeüs) I 193.
- LEDIGE GRAF, het I 500 III 441-443.
- LEERAAR (Jezus), zie Jezus.
- LEERLINGEN, van Joannes I 180-183 210-213 II 28 204 216 III 59-65; de twee-en-zeventig — II 238-244; de leerling niet boven den meester I 201 II 211; „de leerling, dien Jezus liefhad” III 11-13 312 vlg. 428 440 vlg. 464.
- LEEUWEN, VAN II 88 99 111.
- LEGIOEN I 172 447 II 41 224.
- LELIËN DES VELDS I 137 vlg.
- LEMONNYER I 236 393.
- LENDENDOEK I 481.
- LEPIN I 19 357 III 13 162 185 288 346.
- LEPTON I 105 II 88.
- LESËTRE I 355.
- LESZYNSKY I 59.
- LEUGEN III 204-206.
- LEVEN, het — redden en het — verliezen I 306 vlg. II 60 228 309; het — beminnen en het — haten III 281 vlg.; het eeuwige — I 320 333 vlg. 420 II 67 73 244 314 III 83-85 92 vlg. 99 123 vlg. 128 142 146 152 vlg. 159 vlg. 239 vlg. 256 vlg. 282 296 337 vlg. 381 vlg.; Jezus, het — der wereld, zie Jezus.
- LEVESQUE I 19 357 486 503 506 III 27.
- LEVI, zie Mattheüs.
- LEVI, Rabbi I 116.
- LEVIETEN II 245 III 53 vlg.
- LEX TALIONIS I 112.
- LICHT (beeld) I 73 vlg. 95 135 II 255; Jezus, het — der wereld, zie Jezus.
- LIEFDE, tot God I 376 vlg. II 85 vlg. 244 III 128 vlg.; — van den Vader tot Jezus III 92 112 352 vlg. 391 vlg., van Jezus tot den Vader III 345 vlg., van den Vader tot de leerlingen III 338-340 375 vlg. 390, van Jezus tot de leerlingen III 298 vlg. 338-340 352 vlg. 391, van de leerlingen tot Jezus III 334 338 vlg. 343 vlg. 461-463; de broeder— III 320-322 353 355; naasten— I 115-117 377 vlg. 418-420 II 85 vlg. 182 vlg. 244-247; — tot den vijand I 117-119 II 245-247.
- LIETZMANN I 448.
- LIJDEN, straf der zonde? III 212 vlg.
- LIJDENS PROFETIEËN I 181 303-305 315 343 vlg. 365 422 vlg. II 59 64 75 vlg. 228 232 vlg. 315 III 280 vlg.
- LIJKWADE van Turijn II 106-108.
- LITHOSTROTOS I 461 III 420.
- LODDER II 162.
- LOELAB III 164 275.
- LOGIA I 13-15 II 9 127.
- LOGOS III 31 35-53.
- LOISY I 211 275 278 vlg. 495 II 214 III 48 155 228 255 270 421 426 432.
- LONGINUS III 434.
- LOOFHUTTEN I 310 III 163; —feest I 468 II 177 III 113 134 163 vlg. 168 vlg. 178 vlg. 190.
- LOON I 92 vlg. 118-123 133 208-210.
- LOSPRIJS I 347 vlg. II 77 158.
- LOT, neef van Abraham II 309.
- LOT, het werpen van het I 482 II 104 139 III 426.
- LUCAS II 117-119.
- LUIPOLDT I 56.
- LYSANIAS II 180 vlg.

M

- MAAGDELIJKHEID I 331 vlg.; — van Maria I 34-39 243 vlg. II 146-148 164.
- MAAGDEN, de tien (parabel) I 410-413.
- MAANZIEKTE I 313.
- MACHAERUS I 54 211 269 II 215.
- MAC NEILE I 221.
- MAGADAN I 292.
- MAGDALA II 221.
- MAGIËRS I 42, zie verder Wijzen.
- MAGNIFICAT II 151-155.
- MAIWORM II 203.

- MALACHIAS (aanhalingen) I 215
311 II 17 vlg. 140 vlg.
MALCHUS I 446 II 98 342 III 396
vlg. 406.
MALDONATUS II 319 III 157 209
370 387.
MAMMON I 135 vlg. II 296-298.
MANDATUM III 308.
MANDEËRS III 235.
MANGENOT I 500.
MANICHEÏSME III 205 228.
MANNA III 143-145 150 vlg.
MARCHET I 450.
MARCION I 129 II 118 236.
MARCUS II 5 vlg. 99.
MARDUK III 235.
MARIA, de Moeder van Jezus: naam
II 144; de boodschap van den engel
II 143-149; het bezoek aan Elisa-
beth II 149-151; het Magnificat II
151-155; het huwelijk met Joseph I
34-39; Jezus' geboorte II 163-170;
besnijdenis van Jezus, opdracht in
den tempel en zuivering van — II
170-176; aanbidding der Wijzen te
Bethlehem, vlucht naar Egypte I
39-49; terugkeer naar Nazareth I
49 vlg. II 176; bezoek aan Jerusalem
met den twaalfjarigen Jezus II 176-
179; terugkeer en verblijf te Naza-
reth II 179 vlg.; de bruiloft te Kana
III 66-70; — en Jezus' „broeders”
bezoeken den Zaligmaker I 241 vlg.
II 34 vlg. 223; familieverhouding
van — tot Jezus' „broeders” I 243
vlg.; zaligspreeking van — door een
onbekende vrouw II 253 vlg.; —
onder het kruis I 493 III 427 vlg.;
geestelijk moederschap III 429;
mede-verlosseres III 429 vlg.; — in
het Lc.-evangelie II 124.
MARIA, a) de zuster van Lazarus I
424-427 492 II 93 vlg. 217 247-250
III 248-262 270-274; b) — Magda-
lena I 492 vlg. 495 vlg. 501 503 vlg.
II 105 107-109 111 vlg. 217 221 357
III 427 vlg. 440-446; c) de vrouw
van Alpheüs I 244 492 vlg. 495 vlg.
501 II 105 107-109 357 III 427 vlg.;
d) de moeder van Marcus I 431 II 5.
MARIAMNE I 268 II 144.
MARTHA I 425 II 247-250 III 248-
262 270.
MASCHAL I 245 III 224.
MATARIËH I 47.
MATTHEÛS I 20-23 176-178 192 II
27 32 204 207.
MAZZOTH I 421 423 III 408.
MEDEBIELLE I 192 348 II 148.
MEDELIJDEN van Jezus, zie Jezus.
MEINEED I 109.
MEINERTZ I 246 II 119 III 132 235.
MEÏR, Rabbi III 104 179.
MEISTERMANN I 441 461 II 150 165
213 III 261.
MEKHEMEH I 460.
MELAATSCHHEID, melaatschen I
155-158 II 25 202 305 vlg.
MELCHIOR I 42.
MENSCHENZOON, zie Jezus.
MENSCHWORDING II 149 III 49
vlg.
MERK I 343 432 II 249 III 7 185 305.
MERX III 325.
MESSIAS, zie Jezus; de lijdende —
II 361 vlg.; valsche —sen I 396 401
vlg. II 91 III 129 200 235.
MICHAËL I 142.
MICHEAS (aanhaling) I 44.
MIJL (afstandsmaat) I 114.
MINUCIUS FELIX III 322.
MIRRE I 46 480 vlg. III 249 438.
MISCHNA I 95 451 452 455 459 II
138 III 164 407.
MITHRAS II 166 III 155.
MOISONNIER III 318.
MOLENSTEEN I 319 II 67 304.
MONDELINGE PREDIKING (bron
der evangeliën) I 12-14 II 6-8 128.
MONTANISTEN III 6.
MOORD I 101; —lust III 204 vlg.
MOSES I 309-311 329 vlg. 375 381 II
52 60-62 70 vlg. 229 vlg. 303 vlg. 327
361 III 83 130 143 vlg. 170-173 187
219.
MOSTERDKORREL (beeld) I 314 II
304.
MOSTERDZAAD, het (parabel) I
256 vlg. II 38 vlg. 275.
MOT I 133 vlg. II 265.

MUG UITZEVEN I 386.
 MUSER I 500.
 MYSTERIËN, de heidensche III 155.

N

NAĀMAN II 195.
 NAASTENLIEFDE, zie liefde.
 NABLOES III 95.
 NACHT (beeld) III 213 vlg. 251 vlg.
 315 vlg.; —waken I 277 408 440 II 93
 266.
 NAGELS der kruisiging I 481.
 NAÏN II 214.
 NARDUS I 425 II 93 vlg. III 270 vlg.
 NATHANAËL (Bartholomeüs) III
 62-64 455.
 NAVOLGING van Jezus I 163-166
 305-308 II 59 vlg. 228 vlg. 236 vlg.
 III 282.
 NAZARENER I 51.
 NAZARETH I 49-51 265 vlg. II 19
 45 vlg. 143 163 176 179 191-196 III
 63 109 vlg.
 NAZIREAAT II 140.
 NEAPOLIS III 95.
 NEBIIM I 97.
 NEDERIGHEID I 318 347 383 II 65
 77 233 282 313 335 vlg. III 307 vlg.
 355; — van Jezus, zie Jezus.
 NESTLE II 249 III 185.
 NICODEMUS I 450 494 III 78-87 183
 vlg. 294 437-439.
 NICOPOLIS II 358.
 NIDDOEJ III 218.
 NIKEL I 117.
 NINIVIETEN I 238 vlg. II 254.
 NOË I 407 II 308.
 NUNC DIMITTIS II 172 vlg.

O

OCHOZIAS I 31 33.
 OEM-KEIS I 170.
 OFFERDIENST, dagelijksche II 138
 vlg.
 OFFERKIST II 88 328.
 OLIJFBERG I 69 350 vlg. 359 394 438
 II 79 89 96 323 333 340 III 187.

ONDERVINDINGSKENNIS van Je-
 zus, zie Jezus.
 ONDERWERELD I 220 301 vlg. II
 301 vlg. 241.
 ONGELOOF I 266 314 II 63 112 vlg.
 231 III 129 vlg. 145 158 vlg. 165 193-
 198 206 222 vlg. 238 vlg. 289-294
 362 vlg. 365 vlg. 451 vlg.
 ONKRUID, het (parabel) I 255 vlg.
 259-261.
 ONTUCHT, zie overspel.
 ONZE VADER, het I 123-132 II 250.
 OOGST (beeld) I 190 vlg. 256 261 II
 38 239 III 105 vlg.
 OORDEEL van Jezus III 85 vlg. 122-
 125 192 196 222 284 367; het laatste
 — I 150 vlg. 237 261 263 307 338
 370 vlg. 416-420 II 91 254 vlg. 277
 309 III 296; vermetel — I 140-142
 II 210.
 OORLOGEN I 396 vlg.
 OPDRACHT in den tempel II 170 vlg.
 OPPERPRIESTERS I 43 vlg. 356 360
 367 423 445 451 459 462 vlg. 484 496
 vlg. 504 vlg. II 81 82 93 103 228
 324 vlg. 326 333 342 344 347 III 176
 182 264 274 393 411 416 421 vlg. 425.
 OPTIMISME I 139 vlg. II 15.
 ORFALI II 213.
 ORIGENES I 20 129 169 177 296 464
 477 II 6 118 165 359 363 vlg. III 56
 115 154 185 302 344 393.
 O'ROURKE II 162.
 OS EN EZEL in den stal van Beth-
 lehem II 165 vlg.
 OSEE (aanhalingen) I 48 179 226.
 OSIRIS III 281.
 „OUDERS” van Jezus II 172 177.
 OUDSTEN I 43 vlg. 360 423 445
 449 vlg. 451 459 485 505 II 82 213
 228 325 342; — van Ephese III 8
 466 vlg.
 OVERLEVERING der ouden I 281
 vlg. II 52.
 OVERSPEL I 105-107 268 vlg. 330 vlg.
 II 70 vlg. III 187-189; — (beeld) I
 238 293 II 60 III 203 vlg.
 OVIDIUS II 229.
 OXYRHYNCHUS I 285.

P

- PAASCHFEEST** I 421 *vgl.* 423 467 II 93 177 333 III 73 113 *vgl.* 132 134 268 *vgl.* 298 315 421 *vgl.* 423 433.
PAASCHLAM I 429 432 II 94 III 407 *vgl.* 436.
PAASCHMAAL I 421 *vgl.* 429-432 II 95 *vgl.* 333-335 III 300 315 407 *vgl.*
PACIANUS van Barcelona III 185.
PAFFRATH I 126.
PALEIS, van Kaïphas I 449 *vgl.* III 399; — van Pilatus, zie pretorium.
PALMYRA II 183.
PANEAS I 298 II 180.
PANTENUS I 20.
PAPIAS I 13 20 II 6 114 III 8 9 *vgl.* 186.
PAPYRUS-TEKSTEN I 285 467 III 7 *vgl.* 218.
PARABELS, zie Jezus.
PARADIJS II 353 *vgl.*
PARADOX, zie hyperbool.
PARAKLÊTOS I 199 III 334-336 341 *vgl.* 360 *vgl.* 364.
PARASCEVE, zie voorbereidingsdag.
PAREL, de (parabel) I 262 *vgl.*; —s voor de zwijnen I 142 *vgl.*
PAROUSIE I 395, zie verder wederkomst.
PASQUIER I 19.
PAULUS, H. E. G. (auteur) I 275 278.
PELLA I 82 400.
PENNING, de laatste I 104 *vgl.*; de — der weduwe II 88 *vgl.* 328.
PEREA I 50 164 292 II 240 *vgl.* 278 280 III 244 *vgl.*
PEST II 329.
PETRUS I 78 *vgl.* 277 *vgl.* 284 295-305 308-311 316 *vgl.* 325 337 430 439-444 446 *vgl.* 450 456-458 503 *vgl.* II 5-8 21 32 44 59 60 *vgl.* 74 81 97 101 199-201 207 225 229 *vgl.* 267 315 337 *vgl.* 342 *vgl.* 357 *vgl.* 363 *vgl.* III 61 *vgl.* 159 *vgl.* 302-305 312 *vgl.* 322-324 396 *vgl.* 401-403 405 *vgl.* 440-443 455-466.
PETRUS IN GALLICANTU I 450.
PHANUEL II 175.
PHIBION I 467.
PHILADELPHIA I 82.
PHILIPPUS, a) de apostel I 192 II 32 207 III 62 *vgl.* 134 *vgl.* 279 328 *vgl.*; b) de viervorst I 50 268 270 298 II 180; c) de man van Herodias I 268.
PHILIPPUS Sidetes III 9.
PHILO I 459 *vgl.* 475 II 270 III 38 120 235 408.
PHLEGON I 486.
PICKL I 468 II 162 271 341 348 351 III 167 *vgl.*
PIEPER I 303.
PIËTA-VOORSTELLING I 494.
PILATUS I 459-461 465-476 494-498 II 102 *vgl.* 106 180 270 *vgl.* 344-348 355 III 394 406-425 437; vrouw van — I 469 *vgl.*
PINKSTERFEEST II 177 III 113 132.
PIROT I 87.
PIT, de walmende I 230.
PLINIUS I 481 III 270.
PLOEG II 237.
PLUTARCHUS III 155.
POIMANDRÈS III 235.
POLEMISCHE STREKKING der evangeliën I 21 *vgl.* III 15 39 42 45 *vgl.*
POLYCARPUS van Smyrna II 118 III 8.
POLYCRATES III 8 10.
PÖLZL II 117.
POND II 320 *vgl.* III 270 438; de tien —en (parabel) II 319-323.
POORT, de enge I 145 *vgl.* II 276; de —en der hel I 300-302.
PORCIUS FESTUS I 396.
PORTIERSTER I 457 III 402 *vgl.*
POSCA I 488.
POTTENBAKKER, akker van den I 463-465.
POTTGIETER I 53.
POUS I 32 77 II 185.
POWER I 195 431 450 482 II 166 III 76 188.
PRAT III 115 132 141.
PREËXISTENTIE, der zielen III 213, van Jezus, zie Jezus.
PRESBYTER, Joannes III 9 *vgl.*

PRETORIUM I 460 vlg. II 103 III 407 410.
 PRIESTERS I 156 vlg. 226 II 25 137-139 142 202 245 306 III 53 vlg.
 PRIMAATSCHAP van Petrus I 295-303 II 337 vlg. III 61 vlg. 460-463.
 PROCURATOR van Judea I 459.
 PROFETEN I 38 49 55 73 92 97 vlg. 144 162 216 229 251 252 258 282 293 298 351 vlg. 399 463 483 II 17 47 52 59 181 192 243 298 303 361 365 vlg. III 148 184 208 290; —moord I 387 vlg. 390 II 259; valsche — I 147-149 398 401 vlg. II 91 209; profeet (geloofsverkondiger) I 208 vlg. 388; profeteeren I 150 vlg. II 157 vlg.; geen profeet geëerd in zijn eigen vaderstad I 266 II 46 III 109 vlg.; de in Deut. 18, 15 voorspelde profeet III 54 136 181; Joannes de Dooper een profeet I 214 vlg. 269 361 II 82 159 216; Kaïphas een profeet III 266 vlg.; Jezus een profeet, zie Jezus.
 PROFETIEËN, vervulling der oud-testamentische I 38 vlg. 44 vlg. 47 vlg. 49 55 215 229 vlg. 249-251 252 258 vlg. 351 vlg. 365 vlg. 434 438 vlg. 447 448 II 17 vlg. 52 99 181 192 vlg. 315 339 361 vlg. 365 vlg. III 74 178 vlg. 290-293 309 359 vlg. 385 vlg. 426 vlg. 430 vlg. 436 vlg.; — van Jezus, zie Jezus; profetie van Kaïphas III 265-267.
 PROLOOG, zie voorrede.
 PROOST I 84.
 PROSELIETEN I 384 II 81 III 177 vlg.
 PROTO-EVANGELIE I 13.
 PROTO-MARCUS I 13 vlg.
 PSALMEN (aanhalingen) I 68 258 353 vlg. 357 365 vlg. 378 vlg. 485 487 II 83 86 104 105 328 354 III 74 242 309 426 vlg. 436 359 vlg. 426 vlg. 431.
 PTOLEMEÛS Macron III 194.
 PURIMFEEST III 113 115.

Q

QIDDOESCH I 431 vlg.
 QUADRANS (munt) I 105 204 II 88.

QUARANTANA (berg) I 66.
 QUIRINIUS, volkstelling van I 42 II 161-163.

R

RABBI (benaming van Jezus) I 446 II 60 81 98 III 60 63 78 89 105 141 212 251 307.
 RABBIJNEN I 59 61 76 101 117 118 121 153 255 282 283 284 vlg. 319 325 385 386 397 454 II 45 301 354 361 vlg. III 64 83 118 120 129 133 149 164 172 180 183 vlg. 188 194 199 200 213 271 284 334 355 362.
 RABBONI II 78 III 444 vlg.
 RACA I 102.
 RACHEL I 49.
 RAHAB I 33.
 RAMA I 49.
 RAPHAËL I 142.
 RAZERNIJ I 172 vlg.
 RAZIS III 194.
 RECHTER, de onrechtvaardige (parabel) II 310-312; over Jezus als —, zie Jezus.
 RECHTERSTOEL I 469 III 420 vlg.
 RECHTERZIJDE (geluk brengend) I 418 II 139 III 457.
 REDEVOERINGEN van Jezus, zie Jezus.
 REIMARUS I 392 505.
 REINHEID, levietische I 157 184 280-285 386 vlg. II 52 vlg. 256 vlg. III 407 vlg.; — van hart I 90; ritueele reiniging III 89.
 REISVERHAAL van Lucas II 233 vlg.
 REITZENSTEIN I 167.
 RENAN II 112.
 RENIÉ I 19 II 108.
 RENTMEESTER, de onrechtvaardige (parabel) II 294-297.
 REUKOFFERALTAAAR II 138 vlg.
 RIET (beeld) I 214 230 II 216; —stok I 474 II 105 III 431 vlg.
 RIJK der hemelen of — Gods I 55 vlg. 75-77 86 91 vlg. 99 126-128 138 vlg. 194 215 vlg. 232 vlg. 248 253 255 256 257 262 263 302 vlg. 317 vlg. 325 332 333 336 339 vlg. 345 362

366 367 vlg. 383 vlg. 437 II 21 35
 37 vlg. 60 72 74 86 96 106 198 207
 221 226 227 228 236 240 253 265
 275 277 vlg. 283 306-308 314 315
 319 vlg. 334 337 355 III 79 vlg.
 RIJKDOM I 133-136 333-339 II 72-75
 263 vlg. 294-304 314 vlg.
 RIJKE, de dwaze (parabel) II 263 vlg.
 ROBERTS III 7.
 ROBERTSON III 155.
 RODRIGUEZ I 244.
 ROHR I 65 336.
 ROK, de ongenaaide III 426 vlg.
 RONGY I 53 62 94 163 223 246 251
 303 II 19 151.
 ROOD, L. III 8.
 ROSLANIEC I 166.
 ROVER II 148.
 RUCH III 162.
 RUFFENACH I 49 504.
 RUFINUS I 271 III 186.
 RUFUS, zoon van Simon van Cyrene
 II 103 vlg.
 RUTH I 33.

S

SABBATRUST I 224-228 400 II 28-30
 205 vlg. 273-275 280 vlg. 356 III 118-
 120 171-173 216 vlg.
 SACEËN-FEEST I 475.
 SADDUCEËN I 56 vgl. 59 222 292-
 295 374-376 II 84 vlg. 326 vlg.
 SALIM III 88.
 SALOME, a) moeder van Jacobus en
 Joannes I 345 492 vlg. 501 II 105
 108 III 427 vlg.; b) dochter van
 Herodias I 268-272 II 48 vlg.
 SALOMON I 137 vlg. 239 II 254 265.
 SALUMIAS III 88.
 SAMARIA I 50 II 305 III 95 vlg.
 SAMARITAAN, de barmhartige II
 244-247; de dankbare — II 306; —
 (scheldwoord) III 206 vlg.; de
 —sche vrouw III 94-109; de Sama-
 ritanen I 193 460 III 95-98 107 207;
 de ongastvrije Samaritanen II 234-
 236.
 SAMMAËL I 231.
 SANHEDRIN, Sanhedristen I 43 vlg.

102 198 360 vlg. 423 vlg. 427-429
 448-456 459-461 470 484 vlg. 496-498
 505 II 93 vlg. 99-102 343 vlg. 346 III
 53-56 176 182-184 264-267 293 vlg.
 399-409 416 vlg. 433.
 SANTOS OLIVERA I 338.
 SARA III 201.
 SAREPTA, weduwe van II 195.
 SAT (inhoudsmaat) I 257.
 SATAN I 66 69 231 vlg. 304 vlg. II
 20 34 242 252 333 337 III 314.
 SATURNALIËN I 475.
 SATURNINUS II 162.
 SAUL III 194.
 SCEPTICISME III 413.
 SCHAAP, het verdwaalde (parabel)
 I 320-322 II 287 vlg.; —spoort III
 115; —svijver III 115; —stal III
 232 vlg.; schapen (beeld) I 190 193
 vlg. 197 vlg. 227 vlg. 287 417 vlg.
 438 vlg. II 50 96 287 vlg. III 223-234
 239 461-463; schapen en bokken
 (beeld) I 417 vlg.
 SCHAMMAI I 107 330 vlg. II 177.
 SCHANZ III 113 116 263 272 360
 427 466.
 SCHAT, de gevonden (parabel) I 262;
 —kamer van den tempel II 88 III
 193; hemelsche —ten I 134 335 vlg.
 II 265 315.
 SCHECHINA III 49.
 SCHEDELPLAATS, zie Golgotha.
 SCHEIDING der geesten II 174 vlg.
 III 162.
 SCHEIDINGSBRIEF I 107 329 vlg.
 II 70 vlg.
 SCHEMA I 377 II 139.
 SCHEUREN, der kleederen 454 vlg.
 II 100, van het voorhangsel I 489
 vlg.
 SCHIJNHEILIGHEID, z. huichelarij.
 SCHILDENBERGER III 68.
 SCHMONE ESRE I 125 III 218.
 SCHNITZER I 296.
 SCHOONMOEDER van Petrus I 161
 II 23 197.
 SCHOOT van Abraham II 301.
 SCHORPIOENEN, onschadelijk in
 den messiaanschen tijd II 242.
 SCHRIFTGELEERDEN I 43 vlg. 99

- vlg. 153 vlg. 174 237 264 280-285 311
 356 380-388 449 vlg. 484 II 26-30 33
 52 vlg. 62 81 82 85-87 93 203 204
 206 228 244 258-260 287 vlg. 324 vlg.
 326 328 333 344 III 187.
 SCHRIJVEN op den grond III 188
 vlg.
 SCHUBART III 7.
 SCHÜRER I 35 41 44 54 56 59 65 74
 77 80 88 100 125 177 225 227 268
 270 316 382 384 386 423 424 448
 451 460 477 II 88 161 162 181 320
 III 96.
 SCHWALM I 74.
 SCHWEITZER I 65 76 200 308 II 15.
 SCYTHOPOLIS I 82 III 88 95.
 SEBASTE I 271 III 95.
 SEDIMA III 88.
 SELLIN III 95.
 SEMIETISMEN I 75 160 171 180 vlg.
 207 208 vlg. 302 vlg. 307 338 384
 404 II 9 vlg. 128 158 172 239 vlg.
 242 vlg. 280 III 16 vlg. 67 287.
 SEMKOWSKI I 44 51.
 SENECA I 113 vlg. 118.
 SEPPHORIS III 133.
 SEPTIMIUS VEGETUS I 467.
 SEPTUAGINT I 55 244 vlg. 251 282
 301 347 403 480 489 II 142 165 239
 III 291 426 436.
 SICARIËRS I 89 III 74.
 SICHEM III 95.
 SICKENBERGER I 36.
 SIGGE III 132.
 SIKKEL I 315 vlg. 428 vlg. II 88 170.
 SILOAM III 214 vlg.
 SILOË, toren van II 272; vijver van
 — III 164 214 vlg.
 SIMEON II 171-175.
 SIMON a) Petrus, zie Petrus; b) van
 Cyrene I 479 II 103 vlg. 349 III
 423 vlg.; c) de IJveraar I 193 244
 266 II 32 207; d) een van Jezus'
 „broeders” I 244 II 55; e) de Fari-
 zeër II 217-220; f) de Melaatsche I
 425 II 93 III 270; g) Iskarioth III
 161 299 vlg. 314.
 SIMONS III 95.
 SINDÔN, II 99, zie verder lijkwade.
 SKEAT III 7.
 SKRINJAR I 251 312.
 SLAAP (beeld) I 185 490 II 44 III
 252 vlg.
 SLANG (beeld) I 198; de koperen —
 III 83; —en, onschadelijk in den
 messiaanschen tijd II 114 242.
 SLAVERNIJ der zonde III 199-201.
 SLEUTEL, der kennis II 260; —s van
 het rijk der hemelen I 302 vlg.
 SLOET I 303.
 SLOTREDEN van het Joa.-evangelie
 III 453 vlg. 466 vlg.
 SMIT I 163.
 SODEN, VON III 185.
 SODOMA I 197 220 II 241 309.
 SOIRON I 19.
 SOREG III 279.
 SPEEKSEL II 54 57 III 214.
 SPIJSWETTEN I 283 285.
 SPIRATIO AETERNA III 360.
 SPITTA III 172.
 SPREEKWOORDEN, spreuken I 165
 vlg. 179 236 249 403 416 447 II 28
 37 46 194 204 211 222 236 237 282
 287 297 vlg. 322 III 105 106 109.
 SPRINKHANEN I 55 II 18.
 STAD op den berg (beeld) I 95.
 STADIE (afstandsmaat) I 277 II 358
 III 138 254.
 STAL der geboorte, zie grot.
 STAMBOOM, zie afstamming.
 STATER (munt) I 316 vlg. 428.
 STAUFFER I 442.
 STEENIGING III 187 vlg. 210 241
 251 409 vlg.
 STEENROTS I 152 301, zie verder
 Kephā.
 STEINMANN I 84 336 II 149.
 STEINMETZER I 53 440.
 STEM, uit den hemel I 61 vlg. II 19
 185 III 283 vlg., uit de wolk I 310
 II 61 230.
 STER uit Jakob I 42; — der Wijzen
 I 42 vlg. 45.
 STERFJAAR van Jezus I 482 vlg.
 STIJL, taal der evangeliën I 23 II
 9 vlg. 119 128 vlg. III 16-18.
 STILZWIJGEN, door Jezus opgelegd
 I 156 187 229 303 311 II 23 24 25
 31 45 53 55 197 vlg.

- STOF van de voeten schudden I 196
vlg. II 46 226 240 vlg.
- STOÏCIJNEN I 113 vlg. 118 121 III
38 199 200.
- STOMHEID, stommen I 188 231 289
II 54 vlg. 142 252.
- STORM op het meer I 167 vlg. II
39 vlg. 223.
- STRACK-BILLERBECK I 61 109 121
122 174 225 227 257 280 319 325
377 391 422 454 II 84 86 87 88 138
139 171 172 178 183 218 278 301
354 362 III 78 81 104 113 118 120
130 133 144 152 164 168 172 175
178 179 184 188 194 199 200 209
210 212 214 217 218 219 237 254
271 275 284 304 335 355 362 397
400 407 426 438.
- STRAFREDE tegen de schriftgeleer-
den en Farizeën I 380-391 II 87 256-
260 328.
- STRAUSS I 22 70 275 II 199 III 6 24.
- SUETONIUS I 42 II 161 III 424.
- SUSANNA II 221.
- SUTCLIFFE II 45.
- SYCHAR III 96.
- SYCOMORE II 317.
- SYMBOLISME, allegorie I 46 254 vlg.
259 278 vlg. 363-365 367-369 403 411
435 489 II 181 vlg. 196 214 247 294
III 29 66 70 vlg. 108 117 134 211
224 246 vlg. 252 279 vlg. 302-304
408 427 430 435 459 vlg.
- SYNAGOGÉ, gebouw I 80 189 198
227 265 382 II 22 29 vlg. 45 vlg. 191
vlg. 197 198 213 III 141 153 403 vlg.;
—, Joodsche gemeente III 218 293
vlg. 362.
- SYNEDRION I 451, zie verder San-
hedrin.
- SYNOPSIS I 11; synoptische evan-
geliën I 11; synoptische kwestie I
11-19; synoptische evangeliën en
Joannes III 24-32.
- SYRIË I 81 II 163.
- SYRO-PHOENICISCHE, zie Kana-
neesche vrouw.
- T**
- TABARIJE III 133.
- TABGHAH I 86.
- TACITUS I 42 470 II 161.
- TAËB III 95 103.
- TALENT I 325 vlg.; de —en (parabel)
413-416.
- TALLITH II 87.
- TALMUD I 51 80 98 109 116 118 121
122 141 153 174 198 225 257 282
370 377 381 385 389 451 481 II 81
86 142 166 313 III 78 112 120 130
188 210 304 362.
- TAMMUZ III 235.
- TARPHON, Rabbi I 141.
- TATIANUS II 118 III 7.
- TEEKEN (wonder) I 162 237 vlg. III
70 75 78 110 143 244 290 453 vlg.;
— van Jonas I 283 vlg. 293 II 254
vlg.; — uit den hemel I 237 292 II
56 252; — van tegenspraak II 174;
— van den Menschenzoon I 404;
—en des tijds I 292 vlg. II 269 vlg.
- TEGENSPRAAK in de evangeliën? I
17-19 40 vlg. 51 vlg. 60 84 87 vlg.
125 vlg. 169 vlg. 188 195 249-251 269
276 278 333 vlg. 348 359 367 376 vlg.
391 vlg. 420-422 439 449 456 vlg. 476
vlg. 485 vlg. 493 II 187 vlg. 198 vlg.
208 227 319 III 64 vlg. 131 vlg. 364
379 393 vlg. 397-399.
- TELL-HOEM I 73.
- TEMPEL I 354-357 360 385 vlg. 393
vlg. 451 vlg. 462 484 II 80 vlg. 89
100 138-143 175 178 vlg. 333 367 III
75 vlg. 119 175 187 238 268 403 vlg.;
misbruiken in den — I 355; —belas-
ting I 315-317 355; —bezoek II 177
III 278 vlg.; —oversten III 75;
—reiniging I 354-357 II 80 vlg. 324
vlg. III 72-76; feest der —wijding III
236-244.
- TERTULLIANUS I 129 296 346 477
II 6 118 III 8 48 322 344.
- TESTAMENT, zie verbond.
- TETRARCH I 50 267 271 II 180 vlg.
184 227.
- THABOR I 86 309.
- THADDEÛS, zie Judas.
- THAMAR I 33.
- THEODORETUS I 271.
- THEODOSIUS II 150.

- THEOLOGIE van het vierde evangelie **III** 18-23.
- THEOPHANIE **I** 60-62 310 **II** 19 61 184 vlg. 230 **III** 283 vlg.
- THEOPHILUS **II** 129 136 vlg.
- THEUDAS **I** 396.
- THOMAS, de apostel **I** 192 **II** 32 207 **III** 253 vlg. 326-328 450-453 455.
- THOMAS van Aquino **I** 159 235 250 **II** 164 178 198 **III** 354 453.
- THORA **I** 97 **III** 128 152 179.
- TIBERIAS (stad) **III** 133 140; — (meer) **III** 133 455, zie verder Genesareth.
- TIBERIUS **I** 41 vlg. 373 460 482 **II** 180 **III** 420.
- TIENDEN **I** 386 **II** 258 313.
- TIENLING **I** 326 340 373 414 **II** 50 84 94 219 246 326 **III** 135 271.
- TILLMANN **I** 65 166 303 **III** 10 13 41 78 82 93 106 132 138 163 171 186 202 236 259 263 272 277 278 302 310 316 326 340 341 380 382 386 394 427 434 vlg. 453 466.
- TIMMERMAN (Joseph) **I** 265 vlg.; — (Jezus) **II** 45.
- TINNE van den tempel **I** 68 **II** 189.
- TISCHENDORF **II** 249 **III** 185 228 305.
- TITELZUCHT **I** 382 vlg.
- TITUS, a) keizer **I** 394 399; b) naam van een der gekruisigde boosdoeners **I** 484.
- TOESPIJS (visch) **III** 135 456 vlg.
- TOLHUIS **I** 177.
- TOLLENAAR **I** 118 vlg. 177 vlg. 323 vlg. 362 **II** 27 183 204 216 287 316-319; de Farizeër en de — (parabel) **II** 312-314.
- TOLSTOI **I** 112 vlg.
- TOORN **I** 101 vlg.
- TORENBOUWER, de (parabel) **II** 286 vlg.
- TRACHONITIS **I** 50 **II** 180.
- TRONEN, de twaalf **I** 338 **II** 336 vlg.
- TRYPHO **III** 174.
- TÜBINGEN, de school van **II** 118 119 vlg. 199 **III** 6.
- TURNER **II** 7.
- TWAALF, de (benaming der apostelen) **I** 427 **II** 46 75 94 95 221 226 227 **III** 160 vlg. 450.
- TWEE-BRONNEN-THEORIE **I** 13 vlg.
- TWEE WEGEN, de **I** 145-147.
- TWISTGESPREKKEN **I** 359-379 **II** 82-86 325-328 **III** 190-210 237-244.
- TYRUS EN SIDON **I** 220 286 **II** 30 vlg. 53 vlg. 241.

U

- UBBINK **III** 75 154 201.
- UITVERKORENEN **I** 371 401 vlg. 404 vlg. **II** 91 311 vlg.
- UITZENDING, van de apostelen **I** 193-209 **II** 46 vlg. 226 vlg., van de twee-en-zeventig leerlingen **II** 237-244.
- URIAS, vrouw van **I** 33.

V

- VADER (benaming van God) **I** 63 vlg. 96 117 vlg. 121 vlg. 124 vlg. 126 vlg. 204 211 442 **II** 243 250 **III** 380 383 385 390 vlg.
- VADERSCHAP van Joseph **I** 34 vlg.
- VALENTINIANEN **III** 228.
- VALENTINUS **II** 118.
- VALERIUS GRATUS **III** 400.
- VALLENDE ZIEKTE, zie epilepsie.
- VARGHA **I** 343.
- VARUS **I** 306 **II** 161.
- VASTEN **I** 132 vlg. 180-183 314 vlg. **II** 28 204 vlg.; — van Jezus **I** 66 vlg. 189; —dagen **I** 132 vlg. 180 **II** 313.
- VELDHUIZEN, VAN **II** 98 110.
- VEN, VAN DE **I** 483.
- VERBOND (testament) **I** 436 vlg.
- VERDEELING van Jezus' kleederen, zie kleederen.
- VERDRAAGZAAMHEID **I** 112-115 **II** 209 vlg.
- VERGELDING **I** 56-58 83 92 vlg. 104 vlg. 118 vlg. 237 307 337-339 418-420 **II** 75 208 vlg. 302 vlg. **III** 124 vlg.; —sidee der Joden **II** 270-272 **III** 212 vlg.

- VERGEVING der zonden I 56 64 130 174 vlg. 234-236 436 vlg. II 18 26 vlg. 159 181 203 219 vlg. 250 351 366 III 448 vlg.; —sgezindheid I 103 vlg. 130-132 324-328 II 82 270 304.
- VERHEERLIJking, van God I 95 vlg. 126-128 176 290 II 27 169 172 vlg. 175 vlg. 203 215 316 367 III 250 283 vlg. 318 vlg. 332 352 380-382, van Jezus I 308-311 II 60 vlg. 229 vlg. III 180 208 250 276 280 vlg. 318 vlg. 369 380-382 384 vlg.
- VERHEFFING van Jezus (aan het kruis) III 83 197 285 vlg.
- VERHOOR van Jezus, door Kaïphas I 450-455 II 99 vlg. 343 vlg., door Annas III 403-405, door Pilatus I 466 vlg. II 102 vlg. 344-348 III 410-413 417-419.
- VERLAMMING II 273-275.
- VERLOOCHENING van Petrus I 439 vlg. 456-459 II 96 vlg. 101 vlg. 337 vlg. 342 vlg. III 323 vlg. 402 vlg. 405 vlg.
- VERLOSSER, verlossing, zie Jezus.
- VERLOVING I 36 II 143 163.
- VERONICA I 478.
- VERRAAD van Judas I 427-429 433 vlg. 445 vlg. II 94 95 vlg. 98 333 335 342 III 160 vlg. 299-301 311-315 393-395.
- VERRIJZENIS, van Jezus I 238 vlg. 303 vlg. 315 344 439 498-500 II 59 61 64 76 108 vlg. 228 315 356 vlg. III 75 233; — van sommige dooden na Jezus' opstanding I 490 vlg.; algemeene — der dooden I 374-376 II 84 vlg. 326 vlg. III 122 124 vlg. 146 148 152 256; geestelijke — III 123 vlg.
- VERSCIJNINGEN van Jezus I 503-507 II 111-115 358-367 III 439-466.
- VERSTOKTHEID I 219 vlg. 235 249-251 II 113 241 III 291-293.
- VERSTROOIING (diaspora) III 177 vlg.
- VERTROOSTING (taak van den Messias) I 88 II 171 vlg.
- VERTROUWEN op God I 67 vlg. 136-139 143 vlg. 195 vlg. 203 vlg. II 261 vlg. 354 III 460; vermetel — I 68.
- VERVOLGING I 91-93 197-201 307 vlg. II 90 329 vlg. III 356-359 362.
- VERWANTSCHAP, geestelijke I 241-243 II 34 vlg. 223 254.
- VERWERPING van de Joden I 57 vlg. 160 358 vlg. 366 388-391 II 195 vlg. 272 vlg. 275-278.
- VERWOESTING van Jerusalem, zie Jerusalem.
- VERZEGELING van Jezus' graf I 498.
- VERZOENING, zie vergevingsgezindheid.
- VESPASIANUS I 399 II 358.
- VIERVORST, zie tetrarch.
- VIGNON II 108.
- VIJANDEN, liefde tot de, zie liefde.
- VIJGEBOOM, de onvruchtbare (parabel) II 272 vlg.; de uitbottende — (parabel) I 405 vlg.; de gevloekte — I 357-359 II 81 vlg.
- VINCENT I 450 461 III 116 249.
- VIRGILIUS I 42.
- VISCHNET I 78 vlg. II 21 200 III 457-459; parabel van het — I 263 vlg.
- VISCHVANGST, wonderbare I 316 vlg. II 21 198-202 III 456-459.
- VITELLIUS I 423 460.
- VITTI I 47 II 149.
- VLEESCH, (mensch) II 182 III 49 192 381; — (lagere natuur van den mensch) I 443 vlg. II 97; — en bloed I 300; — en geest III 80 157 vlg.; — van den Menschenzoon (H. Eucharistie) III 151-153.
- VOETWASSCHING III 298-311.
- VOGELS DES HEMELS I 136 vlg. 165 257 II 236 275.
- VOGELS, H. J. I 65 II 249 III 185 305.
- VOGT II 185.
- VOL VAN GENADE II 144.
- VOLHARDING I 200 398 II 90 330.
- VOLKSTELLING van Quirinius II 161-163.
- VOLZ I 65 152 II 307.
- VOORBEREIDINGSdag I 496 vlg. II 106 355 III 421 433 439.

- VOORGEBORCHTE II 354 III 209.
 VOORHANGSEL van den tempel I 489 vlg. II 105 354.
 VOORREDE van het Lc.-evangelie II 135-137, van het Joa.-evangelie III 35-53.
 VOORSPELLINGEN, zie profetieën.
 VOORTEEKENEN, van de verwoesting van Jerusalem I 399-401 II 90 vlg. 330 vlg., van het einde der wereld I 401-405 II 91 vlg. 331.
 VOORWAAR (amen) I 98 vlg. III 64.
 VORST der wereld (duivel) I 66 69 III 284 vlg. 345 367.
 VOS I 165 II 236; — (beeld) II 278 vlg.
 VOSTÉ I 247 252.
 VREDE, de messiaansche I 91 II 69 168 vlg. III 377; geen valsche — I 205-207 II 268 vlg.; —wensch I 196 II 239 364 III 447; Jezus, de —vorst I 352 II 80 323 III 275 vlg.; de — van Jezus III 342 vlg.
 VREEDZAAMHEID I 91.
 VREEZE Gods I 203 II 261.
 VREUGDE, geestelijke I 92 vlg. II 208 vlg. III 353 372-374 386.
 VRIEND, van den bruidegom III 90; — van den keizer III 420; de lastige — (parabel) II 250 vlg.; de apostelen Jezus' —en III 353-356.
 VRIJHEID der kinderen Gods III 201.
 VRIJWILLIGHEID van Jezus' dood I 347 vlg. 447 488 II 77 III 233 392 394 vlg. 397 431 vlg.
 VROUW (aanspraak) III 67 vlg. 428 vlg.; de overspelige — III 184-189; de —en in Jezus' stamboom I 33; de —en in het Lc.-evangelie II 124 vlg.; de weende —en II 349 vlg.
 VRUCHTBAARHEID, geestelijke (onvruchtbaarheid) I 57 147 vlg. 236 357-359 II 80 182 211 272 vlg. III 349-352 355 460; — van Jezus' dood III 281 285 vlg.
 VULGAAT I 39 68 117 118 134 202 309 319 346 411 429 446 452 463 479 482 484 II 33 61 62 63 64 69 74 82 87 96 145 147 168 171 186 187 192 214 251 307 III 46 115 128 185 195 196 vlg. 213 267 305 326 328 334 367 370 374.
 VUUR, (symbool van den H. Geest) I 58 II 184 268 vlg.; — uit den hemel II 235 309; — van de hel I 57 58 102 vlg. 148 261 263 320 419 vlg. II 67-69 184 III 351.
- ## W
- WAAKZAAMHEID I 408 411-413 443 II 92 vlg. 97 266 vlg. 332.
 WAARHEID III 49-53 86 vlg. 198 vlg. 327 vlg. 335 vlg. 360 367 vlg. 387 vlg. 412 vlg.
 WACHT bij Jezus' graf I 496-498 502 504 vlg.
 WAN (beeld) I 58 II 184.
 WANDELING over het meer I 276-279 II 51 III 137-139.
 WANG, de linker— en rechter— I 112-114 II 209.
 WATER: de —doop van Joannes I 57 vlg. II 18 184; de geboorte uit — en Geest III 79 vlg.; levend — (symbool van den H. Geest) III 98-100 178-180; de ceremonie van het —scheppen III 164 178 vlg.; genezing van den —zuchtige II 280 vlg.
 WATZINGER II 213.
 WEDERGEBOORTE, der wereld I 337 vlg., van den mensch III 48 vlg. 79 vlg.
 WEDERKOMST van Jezus I 200 vlg. 307 vlg. 394 vlg. 403-420 II 92 vlg. 308-310 III 325 vlg. 375; mystieke — III 337 vlg.
 WEDERVERGELDING I 111 vlg.
 WEDUWE van Naïn II 214 vlg.; de penning der — II 88 vlg. 328; de — van Sarepta II 195; de rechter en de — (parabel) II 310-312.
 WEEËN, (beeld van de rampen, die aan het einde der wereld voorafgaan) I 397 II 90; de — van den Messias I 397 III 372; de barens— (beeld van de smart der leerlingen) III 372 vlg.
 WEEKLACHT over Jerusalem I 390 vlg. II 279 324 350.

- WEENEN van Jezus **II** 324 **III** 259 vlg.
- WEG (beeld) **I** 362 372 **III** 326-328; de twee — en **I** 145-147.
- WEHNERT **I** 84.
- WEINEL **I** 84 247.
- WEISS, J. **I** 62 63 70 76.
- WEISS, K. **I** 343.
- WELLHAUSEN **III** 228 236 408.
- WERELD, deze — en de toekomstige **I** 235 vlg. **II** 75; de tegenover God vijandige — **III** 46 vlg. 85 vlg. 165 166 285 335 vlg. 337 vlg. 339 342 vlg. 345 vlg. 356-359 365-369 372 377 vlg. 384-387 391 411.
- WERKEN van barmhartigheid **I** 418 vlg.; de — van den Christus **I** 211; de goede — **I** 95 vlg. 120-122 132 vlg. 134 149-151 **III** 349.
- WESTCOTT-HORT **II** 334 **III** 185.
- WET van Moses **I** 58 vlg. 82 vlg. 96-100 101 105 vlg. 107 109 111 vlg. 115-117 181-183 326 386 472 **II** 25 70 vlg. 84 vlg. 170 vlg. 176 177 202 244 298 vlg. **III** 51 183 vlg. 187-189 192 vlg. 416 vlg.
- WIEROOK **I** 46; — offer **II** 138 vlg.
- WIJGESCHENKEN van den tempel **II** 329.
- WIJK, VAN **II** 144.
- WIJN en zakken (parabel) **I** 181-183 **II** 28 205; verandering van water in — **III** 66-72; — (beeld van de eeuwige zaligheid) **I** 437 vlg. **II** 96 334.
- WIJNBOUWERS, de booze (parabel) **I** 363-367 **II** 83 vlg. 325 vlg.
- WIJNGAARD **I** 363 vlg.
- WIJNSTOK en ranken (allegorie) **III** 348-352; vrucht van den — **I** 437 **II** 96 334.
- WIJZEN uit het Oosten **I** 39-47 52.
- WILDE, DE **I** 65.
- WILLAM **I** 59 76 79 85 158 163 167 178 225 246 294 322 425 460 481 **II** 26.
- WILSON **II** 213.
- WIND (symbool van den H. Geest) **III** 80 vlg. 449.
- WINDISCH **I** 84.
- WINTER **I** 400 vlg. **II** 91 **III** 237 vlg.
- WOESTIJN **I** 54 vlg. 66 213 240 402 **II** 19 vlg. 55 160 vlg. 181 188 **III** 267.
- WOLF (beeld) **I** 147 197 **II** 239 **III** 231.
- WOLK (zinnebeeld van Gods tegenwoordigheid) **I** 310 404 453 vlg. **II** 60 vlg. 91 230.
- WONDEREN, zie Jezus.
- WONDERZUCHT **I** 237 292 **II** 56 346.
- WONDTEKENEN **II** 364 **III** 447 451 vlg.
- WOORD, het eeuwige, zie Logos en Jezus.
- WOORDSPELING **I** 296 **III** 77.
- WORLITSHECK **I** 126.
- WORM **I** 133 vlg. **II** 68.
- WRAAKZUCHT **I** 111-113.
- WREDE **II** 9 14.

Y

- YMA **III** 235.
- YVES DE LA BRIÈRE **I** 301.

Z

- ZAAD, het stil kiemende (parabel) **II** 37 vlg.
- ZAAIER, de (parabel) **I** 247 vlg. 252-255 **II** 35 vlg. 222.
- ZACHARIAS, a) elfde der kleine profeten (aanhalingen) **I** 351 vlg. 438 vlg. 464 vlg. **II** 96 **III** 275 vlg. 436 vlg.; b) de zoon van Barachias **I** 389 vlg. **II** 259; c) de vader van Joannes den Dooper **II** 137-143 155-160.
- ZACHEÛS **II** 316-319.
- ZACHTMOEDIGHEID **I** 88 vlg.; — van Jezus, zie Jezus.
- ZAHN **I** 103 186 **II** 141 151 162 175 269 334 **III** 9 13 48 56 92 106 113 114 154 171 185 202 221 227 228 254 258 259 267 272 277 279 294 302 308 310 312 325 341 357 375 380 382 386 387 393 398 vlg. 400 402 405 408 409 421 427 449 465 vlg.
- ZAK en asch **I** 220 **II** 241.

- ZALIGSPREKING van Jezus' moeder II 253 vlg.; de acht —en I 85-92 II 208 vlg.
- ZALVING van Jezus I 424-427 II 93 vlg. 217-220 III 268-274; — der zieken II 47.
- ZAMBRI III 194.
- ZEBEDEÛS I 79 345 441 II 21 76 201 III 455.
- ZEGEL (beeld) III 91 vlg. 142.
- ZELFMOORD I 462 III 194.
- ZELFVERLOOCHENING I 205-207 305 vlg. II 59 vlg. 228.
- ZELOTEN I 89 193 373 390 399 III 74 200 264 362.
- ZILVERLING I 428 vlg. 462 vlg.
- ZIMMER I 126.
- ZITBLOK van het kruis I 481 II 107.
- ZOATHAN I 484.
- ZOENDOOD I 347 vlg. 436 vlg. II 77 III 57 vlg. 83-85 151 233 266 vlg. 280 vlg. 287 vlg.
- ZONDARES, de openbare I 492 II 217-220.
- ZONDVLOED I 407 vlg. II 308.
- ZONSVERDUISTERING I 403 486 vlg. II 91 354.
- ZOON, Gods, zie Jezus; — van David, zie Jezus; de verloren — (parabel) II 289-294; — der hel I 384; — van den vrede II 239; — des verderfs III 385 vlg.; zonen der Farizeëen I 232; de twee zonen (parabel) I 361 vlg.
- ZORELL I 412 446 II 144 152 III 109.
- ZORG, de angstige I 136-140 II 248 vlg. 264 vlg.
- ZOUT (beeld der leerlingen) I 93 vlg. II 69 vlg. 287.
- ZUILENGANG van Salomon III 238.
- „ZUSTERS” van Jezus I 243 vlg. 266 II 45.
- ZUURDEEG, het (parabel) I 257 vlg. II 275; het — der Farizeëen en Sadduceëen I 293-295 II 56 261.
- ZWAARD I 205 446 vlg. II 98 vlg. 338 vlg. 342 III 396 vlg.; het — van droefheid II 174 vlg.
- ZWAGERHUWELIJK I 268 374 vlg. II 84 vlg. 187 vlg.
- ZWEETDOEK III 262 vlg. 442.
- ZWEETEN van bloed II 340 vlg.
- ZWIJGEN van Jezus I 467 II 102 346 III 418.

Evangelien op Zon- en feestdagen.

Wij geven hier deel en bladzijde aan, waar men de verklaring der evangelien op Zon- en feestdagen kan vinden. Voor de volledige verklaring raadplege men eventueel de parallele teksten der andere evangelisten, die telkens in de opschriften der pericopen worden aangeduid.

			Bl.
Advent.	1e Zondag.	Lc. 21, 25—33	II 331
	2e Zondag.	Mt. 11, 2—10	I 211
	3e Zondag.	Joa. 1, 19—28	III 53
	4e Zondag.	Lc. 3, 1—6	II 180
Kerstmis.	1e Heilige Mis.	Lc. 2, 1—14	II 161
	2e Heilige Mis.	Lc. 2, 15—20	II 168
	3e Heilige Mis.	Joa. 1, 1—14	III 40
2e Kerstdag.		Mt. 23, 34—39	I 388
Zondag onder het octaaf van Kerstmis.		Lc. 2, 33—40	II 173
Besnijdenis des Heeren.		Lc. 2, 21	II 170
Zondag tusschen Besnijdenis des Heeren en Driekoningen.		Lc. 2, 21	II 170
Driekoningen.		Mt. 2, 1—12	I 39
Na Driekoningen.	1e Zondag.	Lc. 2, 42—52	II 177
	2e Zondag.	Joa. 2, 1—11	III 66
	3e Zondag.	Mt. 8, 1—13	I 155
	4e Zondag.	Mt. 8, 23—27	I 167
	5e Zondag.	Mt. 13, 24—30	I 255
	6e Zondag.	Mt. 13, 31—35	I 256
Zondag Septuagesima.		Mt. 20, 1—16	I 339
Zondag Sexagesima.		Lc. 8, 4—15	II 222
Zondag Quinquagesima.		Lc. 18, 31—43	II 315
Aschwoensdag.		Mt. 6, 16—21	I 132
Vasten.	1e Zondag.	Mt. 4, 1—11	I 65
	2e Zondag.	Mt. 17, 1—9	I 308
	3e Zondag.	Lc. 11, 14—28	II 252
	4e Zondag.	Joa. 6, 1—15	III 132
Passie-Zondag.		Joa. 8, 46—59	III 206
Palm-Zondag.	Palmwijding.	Mt. 21, 1—9	I 350
	H. Mis.	Mt. 26, 1—27, 66	I 420
Goede Week.	Maandag.	Joa. 12, 1—9	III 268
	Dinsdag.	Mc. 14, 1—15, 46	II 93
	Woensdag.	Lc. 22, 1—23, 53	II 333
	Donderdag.	Joa. 13, 1—15	III 298
	Vrijdag.	Joa. 18, 1—19, 42	III 392
	Zaterdag.	Mt. 28, 1—7	I 498
Paaschdag.		Mc. 16, 1—7	II 108
2e Paaschdag.		Lc. 24, 13—35	II 358

						Di. Blz.
Na Paschen.	1e Zondag.	Joa. 20, 19—31				III 446
	2e Zondag.	Joa. 10, 11—16				III 230
	3e Zondag.	Joa. 16, 16—22				III 369
	4e Zondag.	Joa. 16, 5—14				III 363
	5e Zondag.	Joa. 16, 23—30				III 373
Hemelvaartsdag.		Mc. 16, 14—20				II 113
Na Paschen.	6e Zondag.	Joa. 15, 26—16, 4				III 360
Pinksteren.		Joa. 14, 23—31				III 339
2e Pinksterdag.		Joa. 3, 16—21				III 84
Drievuldigheids-Zondag.		Mt. 28, 18—20				I 506
H. Sacramentsdag.		Joa. 6, 56—59				III 153
Feestdag van het H. Hart.		Joa. 19, 31—37				III 432
Na Pinksteren.	1e Zondag.	Lc. 6, 36—42				II 210
	2e Zondag.	Lc. 14, 16—24				II 283
	3e Zondag.	Lc. 15, 1—10				II 287
	4e Zondag.	Lc. 5, 1—11				II 198
	5e Zondag.	Mt. 5, 20—24				I 99
	6e Zondag.	Mc. 8, 1—9				II 55
	7e Zondag.	Mt. 7, 15—21				I 147
	8e Zondag.	Lc. 16, 1—9				II 294
	9e Zondag.	Lc. 19, 41—47				II 324
	10e Zondag.	Lc. 18, 9—14				II 312
	11e Zondag.	Mc. 7, 31—37				II 54
	12e Zondag.	Lc. 10, 23—37				II 243
	13e Zondag.	Lc. 17, 11—19				II 305
	14e Zondag.	Mt. 6, 24—33				I 135
	15e Zondag.	Lc. 7, 11—16				II 214
	16e Zondag.	Lc. 14, 1—11				II 280
	17e Zondag.	Mt. 22, 35—46				I 376
	18e Zondag.	Mt. 9, 1—8				I 173
	19e Zondag.	Mt. 22, 1—14				I 367
	20e Zondag.	Joa. 4, 46—53				III 110
	21e Zondag.	Mt. 18, 23—35				I 325
	22e Zondag.	Mt. 22, 15—21				I 371
	23e Zondag.	Mt. 9, 18—26				I 183
	Laatste Zondag.	Mt. 24, 15—35				I 399
Feestdag van de Onbevleete Ontvangenis van Maria.		Lc. 1, 26—28				II 143
Feestdag van Maria Lichtmis.		Lc. 2, 22—32				II 170
Feestdag van den H. Joseph.		Mt. 1, 18—21				I 36
Feestdag van Maria-Boodschap.		Lc. 1, 26—38				II 143
Feestdag van Petrus en Paulus.		Mt. 16, 13—19				I 295
Feestdag van Maria-ten-Hemelopneming.		Lc. 10, 38—42				II 247
Feestdag van Maria-Geboorte.		Mt. 1, 1—16				I 31
Allerheiligen.		Mt. 5, 1—12				I 85
Allerzielendag.	1e Heilige Mis.	Joa. 5, 25—29				III 123
	2e Heilige Mis.	Joa. 6, 37—40				III 145
	3e Heilige Mis.	Joa. 6, 51—55				III 151
H. Mis van uitvaart.		Joa. 11, 21—27				III 255
Huwelijksmis.		Mt. 19, 3—6				I 328

